

**AKADEMIA POLONIJA W CZĘSTOCHOWIE
INSTYTUT EKONOMICZNY
NARODOWEGO UNIwersYTETU W KRZYWYM ROGU**

**AKADEMIA POLONIJA
POLONIA UNIVERSITY**

ISBN 978-83-7542-168-2

**GLOBALNE ASPEKTY EKONOMII ŚWIATOWEJ I STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH W WARUNKACH NIESTABILNOŚCI
GOSPODARCZEJ**

**MONOGRAFIA
MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ**

CZĘSTOCHOWA 2016

Organizatorzy konferencji:

- AKADEMIA POLONIJNA W CZĘSTOCHOWIE (POLSKA)
- INSTYTUT EKONOMICZNY NARODOWEGO UNIwersYTETU W KRZYWYM ROGU (UKRAINA)

Współorganizatorzy konferencji:

- LONDON COLLEGE OF INTERNATIONAL BUSINESS STUDIES (WIELKA BRYTANIA)
- INSTITUT UNIVERSITAIRE CATHOLIQUE SAINT JÉRÔME DE DOUALA (KAMERUN)
- UNIVERSIDAD DE LA SABANA (KOLUMBIA)
- RĚZEKNES TEHNOLOĀIJU AKADĚMIJA(ŁOTWA)
- TECHNICKÁ UNIVERZITA V KOŠICIACH (SŁOWACJA)
- NATIONAL UNIVERSITY OF „KYIV-MOHYLA ACADEMY” (UKRAINA)
- NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY (UKRAINA)
- LESYA UKRAINKA EASTERN EUROPEAN NATIONAL UNIVERSITY (UKRAINA)
- UNIVERSITY OF BUSINESS & INTERNATIONAL STUDIES (SZWAJCARIA)
- UNIVERSITÀ DEGLI STUDI eCAMPUS (WŁOCHY)
- ASSOCIAZIONE INTERSTUDI EUROPEI DI SAN MARINO (SAN MARINO)

Recenzenci:

prof. zw. dr hab. Leszek Bednarczuk, Uniwersytet pedagogiczny w Krakowie
prof. dr hab. Vasył Madzihon, członek Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy
prof. dr hab. Yevhen Savieliev, kierownik Katedry Ekonomii Międzynarodowej w Tarnopolskim Narodowym Uniwersytecie Ekonomicznym
prof. zw. dr hab. inż. Zbigniew Piasek, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki

Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Interdyscyplinarnego Akademii Polonijnej z dnia 26 lutego 2016 roku

Wydrukowane na zlecenie Rady Naukowej Instytutu Ekonomicznego Narodowego Uniwersytetu w Krzywym Rogu (protokół №8 z dnia 25 lutego 2016 roku)

Globalne aspekty Ekonomii Światowej i Stosunków Międzynarodowych w warunkach niestabilności gospodarczej: monografia Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej, Częstochowa, Akademia Polonijna, 2016, s.897.

Nakład 300 egz. (wersja drukowana jest wersją pierwotną)

© Copyright by Wydawnictwo “Educator”
Częstochowa 2016

Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie “Educator”
ul. Pułaskiego 4/6 42-200 Częstochowa
tel: +48 34 368 42 15, fax +48 34 324 96 62
www.ap.edu.pl e-mail: wydawnictwo@ap.edu.pl

TREŚĆ

<i>Przedmowa</i>	10
------------------	----

SEKCJA: GLOBALNA EKONOMIA I OSOBLIWOŚCI ROZWOJU WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARKI ŚWIATOWEJ

<i>Natalya Bahashova</i> Business-incubation: international experience and perspectives in Ukraine	13
<i>Kateryna Datsko</i> Accounting and analytical support as a component of management of current assets of the enterprise	20
<i>Sergii Gushko, Oleksandr Dmytriiev</i> Information economy as a strategy of economic society co-operation	26
<i>Cira Iremadze</i> Liquidity as an important indicator of financial condition of company	33
<i>Michael Iremadze</i> Realization of national economic interests in the conditions of production transnationalization	41
<i>Людмила Єлісєєва</i> Глобальні процеси урбанізації та їх наслідки для національних економік	47
<i>Olga Kondratyuk</i> Development of corporate accounting in the context of globalization: social and natural interaction	55
<i>Volodymyr Kulishov, Olesya Buchenkova</i> The influence of globalization on formation of international relations in consumer market in countries with economies in transition	62
<i>Andrzej Krynski, Oleg Padalka</i> European integration of educational processes in Poland and Ukraine in the context of globalization	70
<i>Анастасія Лазарева</i> Світові фінансові ринки в умовах глобалізації	76
<i>Lesya Levytska, Olga Poliakovska</i> Formation and development of innovation infrastructure in mining and metallurgical complex	84

Наталія Лобода	Відсоткова ставка ФРС США як монетарна макроекономічна домінанта: онтологічний дискурс	91
Петро Мазурок	Глобалізація економіки й міжнародний ринок праці: тенденції розвитку	98
Alla Maksymova	Current problems of optimal gold and foreign-exchange reserves structure formation: ukrainian and foreign experience	105
Irina Maksimova	Development trends of mining enterprises economy at the globalization conditions	112
Elena Omelnychenko	Importance of globalization in the modern world economy	121
Юрій Пасічник	Глобальні дисбаланси у світовому господарстві	127
Леся Петкова, Михайло Криворучко	Нова якість економічного зростання в глобальній економіці	135
Oleksandr Prykhodko	Essential issues of developing countries impeding the economic growth	143
Ларуса Сиволян	Економічна безпека країни в умовах глобалізації	150
Mirosława Skalik	Kraje rozwijające się wobec procesów globalizacji	158
Anatoly Suprun	Impact on insurance paradigm of changes in insurance processes associated with the globalization of the world economy	165
Alla Suriak, Olena Burunova	Impact of globalisation on national economic growth and public-private partnership	172
Oleksandr Temchenko, Hanna Temchenko	Feasibility of further iron ore mining under unstable economic conditions	179
Natalya Tyshchenko, Vladislav Krivulya	Operational control in management	186
Mykola Tyschenko	Conceptual problems of administrative process	193
Vladimir Tserava	Revisiting economic and legal problem of ecologically clean products production in agrobusiness of Georgia	199
Natalya Voloshanyuk	External transfer pricing as tax planning at the level of transnational companies	206
Олег Ярема	Оцінка ефективності управління державним сектором як передумови зростання національної економіки	212
Богдан Яциковський, Степан Голубка	Аналіз еколого-економічних проблем України в умовах глобалізації	221
Ganna Zhosan, Olena Shvets	The social component of branding as a criterion of the company success	231
Bartosz Wanot, Agnieszka Biskupek-Wanot	Finansowanie opieki zdrowotnej w warunkach globalizacji	240

SEKCJA: TENDENCJE I PRIORYTETY ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W WARUNKACH GLOBALIZACJI

<i>Аліна Гавловська</i>	Статус молоді, як суб'єкта правового механізму формування та реалізації державних молодіжних програм	251
<i>Ольга Гапонюк</i>	Валютна безпека країн в сучасних умовах розвитку світового господарства	257
<i>Олена Гримак</i>	Комплексний моніторинг протипаводкових заходів транскордонних річкових басейнів в контексті європейсько-української співпраці	268
<i>Тетяна Каменєва</i>	Специфіка формування мотиваційних чинників економічних суб'єктів в умовах постіндустріальної економіки	272
<i>Irina Karabaza</i>	The analysis of international investments as a form of international economic relations	283
<i>Світлана Костюк, Наталія Єлісєєва</i>	Проблеми розвитку компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців під час навчання української мови	289
<i>Tetiana Kozhukhova</i>	Official development assistance: current state and trends	295
<i>Марина Лещенко, Владислав Пасенко</i>	Сучасні форми інтернаціоналізації міжнародного бізнесу: тенденції та оцінка ефективності у країнах світу	308
<i>Лариса Петренко</i>	Механізм фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку регіону в умовах глобалізації	318
<i>Алла Старостіна, Володимир Кравченко</i>	Врахування культурних чинників при проведенні національних та міжнародних маркетингових досліджень (на прикладі ставлення до ризику)	328
<i>Valentina Shaikan, Serhiy Parkhomenko</i>	Modern globalization challenges before «civilization of boundary» or almost according to M. Grushevsky «Who are ukrainians and what do they want»	338
<i>Przemysław Furgacz</i>	Амерыkańсько-чиїнська ривалізація о фінансову гегемонію в свічє	343
<i>Маруна Яременко, Ліуба Моїсєєва</i>	Essence and importance of exports towards state integration into the international economic relations system	350
<i>Irina Yegorova</i>	Transportation and logistics servicing freight transportation in international business of iron ore companies in Ukraine	358
<i>Ірина Загребя</i>	Податкове стимулювання сільськогосподарського виробництва: світовий досвід та українські реалії	368
<i>Анатолій Чинчик</i>	Розвиток системи оподаткування в умовах глобалізації: історичний екскурс	373

SEKCJA: WSPÓŁCZESNE TENDENCJE PROCESÓW EUROINTEGRACJI W WARUNKACH NIESTABILNOŚCI GOSPODARKI

Kateryna Astafieva, Oleksandr Astafiev	
Usage of correlation and regression analysis in forecasting "Economic decline" at JSC "Central GOK for 2015-2020"	385
Larisa Bondarenko, Olena Ignatova	
Cooperation of Ukraine with IMF: state and prospects	392
Irina Dabizha	
The role of educational establishments in overcoming the problems of migration and unemployment in the countries of Europe	400
Elena Guzenko, Volodymyr Kotkovskyy	
Optimization as a tool of achievement strategic goal of commercial bank development in crisis period	410
Valentin Korinyev, Dmitry Martynenko	
The marketing strategy of enterprise: strategic and tactical aspects	419
Mykhailo Kutuzov, Tatjana Shmatkovska	
Formation and submission of statements in electronic form: problems and perspectives of development in terms of european integration	429
Nikita Lavrenov	
Systemization of terminology in the marketing communications of industrial companies	433
Anastasiya Matova	
Innovation as a factor of reformation in the scientific sphere	441
Olha Orlova, Kateryna Shurupova	
Social entrepreneurship as a new kind of social practice in Ukraine under decentralization of power	449
Tetiana Petrishyna, Natalia Suprun	
The approaches to assessment of investment attractiveness of ukrainian insurance companies in terms of their potential purchase by foreign investors	456
Наталія Павліха, Дмитро Мельник	
Особливості інвестиційної привабливості прикордонного регіону в умовах європейської інтеграції	464
Victoria Radko, Yuriy Radko	
Big business in Ukraine: conditions and actual problems in terms of integration to european region	473
Юлія Романченко	
Стан та перспективи розвитку державного фінансового контролю у світлі євроінтеграційних змін	479
Olena Rudenko, Elizabeth Shubenko	
Ecologic-economic management tasks of an industrial enterprise under conditions of eurointegrational processes	488
Сергій Ртищев, Анатолій Турило	
Формування нової науково-інноваційної політики як основа ефективної діяльності підприємства в умовах нестабільної економіки	496

Marina Sadovenko, Katerina Slyusarenko Routes to strengthening the effects of investment and innovation components of corporate income tax policy	506
Лілія Семкова Євроінтеграційні процеси України	516
Genepha Shvydanenko, Olga Nikolaichuk Human capital provision of enterprise innovation model	524
Maria Sharovalova European integration legal basis of natural gas market in Ukraine	532
Galina Utkina Methodological aspects of organisational knowledge formation as innovation	538
Олена Стрішинець, Анастасія Алієва Напрямки активізації розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг в умовах європейської інтеграції	542
Victoria Tomareva-Patlahova The strategic priorities of regional economic development of Ukraine	551
Вікторія Трохимчук Соціально-економічна суть постсоціалістичних трансформацій	558
Вікторія Шеховцова Особливості стратегічного планування у сфері послуг	565

SEKSCJA: PRZESTRZEŃ INNOWACJI I INFORMACJI: KSZTAŁTOWANIE, EFEKTYWNOŚĆ I ROZWÓJ W SFERZE EDUKACJI I NAUKI

Alim Batjuk Modern attitude to virtual – information education	574
Наталія Бахмат Сучасні тенденції підготовки вчителів початкової школи у країнах ЄС	579
Анжела Бойко, Олег Григор Формування освітнього кластеру	586
Tetiana Bondarenko, Dmitro Volkov Theoretical and practical aspects of budgeting at the enterprise	594
Дмитро Бровко, Василь Хворост Параметри прогнотичних будов на поверхні шахт з урахуванням переходу на полегшені огорожувальні конструкції	602
Oleksandra Gumenna, Anna Paziuk Lateral thinking and creative energy as key factors of business success	613
Larisa Dzevytska, Oksana Romanenko The role of motivation and innovations in vocational training of future teachers of german in Austria	621
Oleksandr Zelensky, Volodymyr Lysenko A simulation model of learning 3D-graphics library based on OpenGL	628
Вікторія Зінченко Інноваційні технології освітньо-інформаційного процесу	642
Mykola Ishchenko, Maryna Zavyalova Provision of resources for the financial and economic performance of an industrial company	649

Оксана Іванців, Василь Іванців Динаміка рівнів готовності студентів університетів до застосування змісту фахових знань в освітній сфері	659
Yaroslav Izmaylov Investments and innovations as objects of accounting and analysis of operations of business international business	669
Olena Kalinichenko, Lyudmyla Kruhlenko Major aspects of formation and prospects of engineering specialties development under european integration	679
Lidiia Khomych, Anna Matukova Model of the system of development of the entrepreneurial competence for the business activities	686
Геннадій Кочуєвський, Наталія Білоконь Корпоративна культура, як елемент інноваційного розвитку вищого навчального закладу	693
Roman Kozlov Educational hyperbook, or should there be the references in textbook?	701
Тетяна Кріпак, Тетяна Андрєєва Використання можливостей інформаційного простору для удосконалення менеджменту освітньої галузі (на прикладі м. Кривого Рогу)	706
Iryna Kryshtopa The use of balanced scorecard in amalgamated business	717
Галина Кузнецова Електронні засоби навчання в сучасному інформаційному освітньому просторі	723
Volodymyr Kulishov Economic principles of design and technological activity of pupils profile schools and vocational educational institutions	732
Тетяна Ледян, Світлана Мацюра Модель управління інноваційною активністю суб'єктів національної інноваційної системи	739
Kateryna Lukyanenko, Dmytro Sikora Peculiarities of the usage of information technologies in educational process in Kryvyi Rih Institute of Economics	746
Vita Makarenko Modeling of trends of economic development under instability circumstances	755
Nataliya Myroshnychenko, Liudmyla Rybalko Creative thinking as a means of innovative development	760
Tetyna Mishenina, Olena Gushko Professional knowledge integration as a condition of future higher pedagogical education establishment philologists' cognitive activity activation in the process of study of humanitarian disciplines	765
Наталія Моркун, Зінаїда Бакум Організація дослідницької діяльності студентів вищих навчальних закладів	771
Володимир Онопрієнко Актуальні проблеми переходу цивілізації до сталого розвитку в системі екологічної освіти	777

Valentyn Orlov, Oksana Telichko	
Introduction of electronic voting in Ukraine in the european experience of electronic administration of elections	787
Галина Пальчевич	
Фінансово-кредитне регулювання інноваційного розвитку економіки	794
Вікторія Полякова, Ганна Труханенко	
Формування ключових компетентностей вчителів та випускників старшої школи через організацію самостійної навчальної діяльності	802
Iryna Reshetnikova, Mykhaylo Sagaidak	
Conceptual model of a set of the internal marketing of enterprises of the service sector	810
Andrii Shaikan, Oleksandr Kochuiievskyi	
Higher education as a key part of the labour market for qualified specialists	824
Maryna Shendryhorenko	
Economic control as part of the national information feild	830
Yurii Skyba	
Concept of scientific research activities realization of subjects of university educational process	838
Микола Ступнік, Володимир Моркун	
Проблеми упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в індивідуальній підготовці гірничого інженера	844
Muza Vievka	
Use of innovative pedagogical technologies in formation of socially responsible managers	850
Tetyana Virchenko	
Theatre-studio in a higher educational establishment: classics and post-classics	856
Jacek Wiatrowski	
Prawno-ekonomiczne perspektywy wykonywania zawodów zaufania publicznego w Polsce	862
Viktoriya Fesenko	
Formation of positive motivation of students by using various techniques of cognitive motives in english language classes	870
Марина Чайковська, Андрій Азєєв	
Моделювання комплексної системи інформаційної безпеки організації в сучасних економічних реаліях	879
Альона Шахно	
Роль людського капіталу в інноваційному розвитку національної економіки	889

PRZEDMOWA

Drodzy Koledzy,

w imieniu Akademii Polonijnej w Częstochowie oraz Instytutu Ekonomicznego w Krzywym Rogu pragniemy przedstawić pierwszą wspólną pracę naukową naszych kolegów.

Przemiany w świecie współczesnym napotykać wiele kontrowersji i pytań ze strony nie tylko poszczególnych obywateli, ale także narodu ukraińskiego i polskiego, organizacji państwowych i międzynarodowych. Nowe demokracje, które powstały w wyniku ogólnoeuropejskiego i światowego procesu przemian systemowych stoją przed bardzo poważnymi wyborami natury społecznej, politycznej, ekonomicznej i kulturowej. O tych wyborach społecznych, które mają zagwarantować ustrojowe przemiany państwa, ekonomiczny dobrobyt ich społeczeństw, polityczne wolności obywateli oraz kulturowe przemiany ich świadomości traktuje niniejsza rozprawa naukowa.

Dla usprawiedliwienia dlaczego tak postawiony problem jest ważny zarówno z punktu widzenia naukowego ukraińskich i polskich naukowców, należy stwierdzić, iż życie społeczno-ekonomiczne, polityczne i kulturowe w Polsce, Ukrainie i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej jest obecnie poszukiwania najlepszych rozwiązań w każdej sferze życia jednostkowego i społecznego. Teoretyczna podbudowa wynikająca z badań naukowych jest niewątpliwie potrzebna i pomocna we właściwym zrozumieniu aktualnych zjawisk społecznych oraz wychowania obywateli do postaw obywatelskich.

Wydaje się iż odpowiedź naukowców ukraińskich i polskich na istniejące problemy dnia dzisiejszego i jutra zostanie w pełni udzielona jeśli stwierdzimy, iż jedynie filozofia, która akceptuje i proponuje integralną prawdę o człowieku jest godna nazywać się „mądrością” lub stanowić prawdziwą miłość dla mądrości. Ta właśnie filozofia, która prześwieca autorom tego wydania, zmierza do wychowania obywateli do udziału w społeczeństwie obywatelskim. Człowiek jest największą i najbardziej fascynującą tajemnicą. Ten właśnie człowiek pragnąc realizować siebie w pełni, w warunkach współczesnego świata, ma potrzebę poznania głębokiej prawdy o sobie samym. Ona jest niezbędna, aby zbudować porządek społeczny, polityczny, ekonomiczny i kulturowy, w którym godność osoby ludzkiej byłaby poszanowana. Człowiek jest i zawsze powinien pozostać, w każdym programie społeczno-polityczno-ekonomiczno-kulturowym, podmiotem swojego działania, na każdym poziomie życia indywidualnego i społecznego.

W odniesieniu do przedstawionych badań, reprezentowanych w tej monografii, reprezentuje ona dwie metody: historyczną i analityczno-syntetyczną. Historyczna pozwoliła wydobyć interesujące nas zagadnienie w sferze genezy, czyli pochodzenia i rozwoju zjawisk społecznych i zarazem współczesnego spojrzenia na temat. Odnoszą się one także do

nowopowstałych zjawisk w krajach jak Polska, Ukraina i Europa Środkowo-Wschodnia po roku 1989. Z kolei metoda analityczno-syntetyczna pozwoliła na analizę współczesnej literatury dotyczącej interesującego nas problemu i dokonanie właściwej syntezy.

Zaproponowany plan i struktura monografii wydaje się w sposób logiczny analizować podstawowe zagadnienia współczesnej sytuacji na Ukrainie i w Polsce, spostrzegane w warunkach transformacji systemowych.

W świetle poruszanej problematyki jest sprawą oczywistą, że różne sfery życia państwowego, społecznego i narodowego są ze sobą bardzo ściśle powiązane i dlatego ich precyzyjne rozdzielenie jest w praktycznym zastosowaniu niezwykle skomplikowane. Z tego względu w przedstawionej analizie zjawisk poszanowania praw osoby ludzkiej, która stanowi zwornik wymienionych wymiarów życia publicznego obywateli Polski i Ukrainy.

Mamy nadzieję, że ta Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna, która jest organizowana przez Akademię Polonijną w Częstochowie i Instytut Ekonomiczny w Krzywym Rogu na stałe zostanie platformą skupiającą naukowców i praktyków naszych krajów.

Ks. prof. dr hab. dr h. c.,
Andrzej Kryński
Rektor Założyciel Akademii Polonijnej w Częstochowie

prof. dr hab.,
Andrii Shaikan
Dyrektor Instytutu Ekonomicznego w Krzywym Rogu

**SEKCJA:
GLOBALNA EKONOMIA I OSOBLIWOŚCI ROZWOJU
WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARKI ŚWIATOWEJ**

BUSINESS-INCUBATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PERSPECTIVES IN UKRAINE

Natalya Bahashova

PhD, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: vinnik_nv@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The research deals with international and domestic experience of creation and functioning of new economic market structures, business-incubators. A business-incubator is an organization or a mini-enterprise providing a complex of bookkeeping, legal, consulting, information, leasing, administrative and technical services to newly-established economic entities under some favourable terms in order to make them adaptive to the current market conditions. The author has presented some reasons for the lag of implementation of the Ukrainian model of business incubation compared to some foreign models.

Keyword: business-incubator, international experience, venture, small business.

In developed countries, business-incubation has been functioning for a long time being a driving force of industrial innovations and employment growth. In Ukraine, a chain of business-incubators has been legally established, but in fact, they are at the initial stage of functioning. Therefore, it is necessary to investigate the conditions for creation and operation of business incubators, to assess the possible approbation of international best practices in business incubation in Ukraine. Despite the fact that there is a large number of research projects related to innovation, the problem of business incubators as one of modern organizational forms of innovation support remains under-researched. The business incubator draws the attention of governments, local authorities, researchers and economists since aid to small and medium business is regarded as an instrument of economic growth and a tool for poverty reduction through the expansion of self-employment and the consolidation of the private economy. The issues of business-incubation are touched upon in the works by such scholars as O. Borodina, L. Dmytrychenko, V. Zyanko, S. Yerohin, M. Zhuk, V. Lyashenko, Ye. Panchenko, O. Tytarenko, V. Sharapov, and others. However, it is still a topical issue for study and generalization of successful international experience of creation and functioning of business incubators.

The research aims at studying the international experience of business incubation in order to effectively apply it in Ukraine's economy.

A business-incubator is an organization or a mini-enterprise providing a complex of bookkeeping, legal, consulting, information providing, leasing, administrative and technical services to new or startup companies under some favourable terms in order to make them adaptive to the current market conditions. In the 1990s alone, in Europe and the USA, about 80% of new jobs emerged due to the business-incubation activity in small-scale business. The need for business incubation is explained by a social and economic nature of small-scale business: during the first three years, only 14-30% of startup small-scale enterprises survive, while in business-incubators their number increases up to 85-86%. Business-incubators are aimed at offering business assistance services at the prices lower than those of the market. The main functions of business-incubators are to catalyze innovation transfer and to create venture structures.

A business activity is a mechanism of society's economic life arrangement that has an impact on business competition development, introduction of new equipment and production technology by large-scale companies, efficiency increase of production and a

country's economy as a whole. The state policy as to business regulation implies simultaneous interest balancing of the state and business, creation of optimal conditions for business activity. Business development affects the functioning of the country's economy as a whole, but in Ukraine, there is no distinct strategy for regulating this form of economy. To expand business activity and sustainability under current economic conditions it is vital to analyze the international experience as to business activity and the possibility to use this experience in Ukraine.

The first business-incubators appeared in the 1950-s in Great Britain. However, they reached their peak (especially after 1983) in the USA. The first modern business-incubator Batavia Industrial Center¹ was created in the USA in 1959 to promote employment. The main reasons for the rapid creation and spread of business-incubators in the USA include the following:

1) The problem of revival of local centers and certain regions. Incubators were created at vacant facilities of enterprises, in former storage areas, schools, reconstructed buildings, in any premises appropriate for small business formation and development. The incubators performed a function of creating new jobs and were mostly associated with non-technological business.

2) Innovation and business activity encouragement at universities. The incubators which appeared for that reason performed the function of supporting high-technology business enterprise.

3) Business incubation was aimed at forming favourable conditions for private investors, so-called "business angels". The incubator scheme availability for venture capitalists implies the fact they are able to control some parameters of their clients, at the same time creating the conditions for their activity. Incubators support both hi-tech firms and non-technological business.

In the 1960s, the number of business-incubators increased. At present, there are about 1500 business incubators in the USA. In the 1990s, there appeared Internet-incubators (Virtual Business Incubation). The increase in business-incubator number is due to the state's active support and high profitability of business-incubation itself.

According to NBIA (National Business Incubation Association) 87% of the enterprises "incubated" in business-incubators continue functioning at the market. Without incubators, the proportion of functioning enterprises decreases to 50%².

It is worth mentioning that business-incubators do not create a business environment, they only catalyze economic processes. The most successful US business-incubators at present include³ the business-incubator for technical support of high technology companies FFVC in Northern Caroline, the business-incubator for startup companies "Affinity Lab" in Washington, the business-incubator for realizing soft- and Internet-projects "Alpha Lab" in Pennsylvania. In general, the American model is characterized by the creation of technoparks (technology or research parks) from enterprise office centers with a view to turn them into technopolises.

¹The History of Business Incubation. http://www.nbia.org/resource_library/history (access: 27.01.2016)

² Incubators adapt to changing conditions, but remain a solid option for start-ups. <http://www.technologytransfertactics.com/content/reprints/210-incubators> (access: 27.01.2016)

³Three American business-incubators or three approaches to business-incubation demonstrated within the programme SABIT in February 2011.. http://www.sibai.ru/media/American_Incubator_SABIT.pdf (access: 27.01.2016)

The largest number of business-incubators accounts for one inhabitant in Finland. The fact ensured the country's economic growth. Business-incubators became, on the one hand, an effective mechanism of new enterprise creation. On the other hand, they are one of the key forces consolidating the efforts of various economic entities (enterprises, universities, etc.), thus, activating innovation activity. Finnish specialists learned by their own experience that business-incubators is an effective instrument for creating new firms and jobs, as well as facilitating cooperation between enterprises and educational establishments.

There are about 80 business-incubators in Sweden. The Swedish experience presents business-incubators as an effective instrument for the development of business environment in industry, a place for generating and introducing innovative ideas at the basis of large companies. In Sweden a form of business incubation, an "internal incubator" became very popular. It is created by large enterprises to encourage new ideas, innovations and developments as well as to introduce internal business-projects. It facilitates a business spirit among enterprise workers, raises the level of internal innovation activity and a satellite-company's competitiveness. Certain projects can be realized within the frame of a large-scale enterprise; yet, the majority of startup firms become independent from it, especially when the business-project is not connected with the enterprise's main activity direction⁴.

The state encouragement of making innovation developments made by researchers commercialized preserving their incorporeal rights is a peculiar feature of the Finnish and Swedish models of business-incubators.

In Italy, business-incubators serve as employment centers, an environment for innovational ideas implementation, small business assistance, new technology sources and centers of employing extra labour force for large corporations. Italian small innovation enterprises "incubated" in business-incubators ensure the innovation activity of large-scale enterprises. The largest Italian business-incubator is «BIC Liguria», its functioning being aimed at the development of the region of Liguria, supporting the start and expansion of business-projects, project management, encouraging technology transfer by involving the researchers from the University of Genoa for this purpose. «BIC Liguria» is part of the European business innovation support network (EBN) numbering more than 200 centers. The business-incubator «BIC Liguria» provides three kinds of services: logistics, consulting and financial support (as to foreign investments it cooperates with the national agency «Invitalia»⁵.

The German business incubation model has some specific features. First, it is aimed at training highly qualified startup businessmen (only 5% of business-incubators bankrupt). Second, business-incubators become reoriented from the innovation sphere to the sphere of support for small and medium-scale business.

The Asian model presented mainly by China also constantly evolves. The main features of Chinese business-incubators are their large scale (they are operators of a great number of business entities) and a wide introduction of the achievements of the American business incubation model. The Chinese government and the country's local authorities have created more than 400 business-incubators. As the state agency governing the business-incubator activity is within the Ministry of Science and Technologies, all these business-incubators provide their services for high-technology companies. It explains the large scale of Chinese

⁴Shevchuk, L.T., Kolodiychuk, A.B. International and domestic experience of business-incubator functioning. *Regional Economy*, 2013, No. 1 (67), P. 178-184 [In Ukrainian]

⁵ Data from the web-site "Kharkovskiyeh Tehnologii". <http://www.kt.kharkov.ua>. (access: 27.01.2016)

business-incubators. Only in Shanghai there are about 30 incubators serving 300 companies. Quite many of them were created by the so-called “researchers who came back”. They are the scientists who got a higher education in the Western Europe, Northern America and then returned to China to create new rapidly growing companies.

Primarily there appeared two strategic trends in business incubation in Russia. The first one implied the reconstruction of old and vacant buildings of schools, factories, storage areas and their further demising (renting). The other trend also implied providing a facility, but it was aimed at rendering various services and protection of a firm’s interests. In most developed economies, the second trend prevails. There are about 80 business-incubators in Russia. It is explained by the fact that although the Russian business-incubation movement is almost 20 years old, it has only recently become very popular.

The major principle of Ukraine’s state policy in the sphere of small business is the combination of the non-interference principle and the social partnership principle. The state’s primary task is to develop a social and market economy realizing the achievements of both economic and social objectives. The state’s policy is based on the decentralization principle and regions’ empowerment as well as local self-government in small business. It implies providing all practical support to small business subjects at the local level as the authority and businessmen form a direct business relationship there.

The first Ukrainian business-incubators appeared in the 1990s. They include the technological business-incubator “Kharkivsky tehnologii”, the business-incubator of the Kherson Chamber of Industry, the business-incubator of the Chernobyl NPP, etc. They were aimed at teaching the basics of management, marketing, business planning, conducting some marketing research of product competition and its market promotion methods. Yet, the idea of business-incubation has not become widely spread. The business incubation dynamics in Ukraine for the period of 2000-2014 is given in Table 1.

Table 1. Business incubation dynamics in Ukraine for the period of 2000-2014⁶

Infrastructure element	Years							
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Business-incubator number	46	61	73	70	69	70	72	71

At present, according to the data of the Information Resource Centre “State Enterprise,” about 70 business-incubators are registered. The Ukrainian Association of Business-Incubators and Innovation Centers provides the data of the recently conducted monitoring of business incubation revealing that their number is much smaller and makes about 10 business-incubators actually functioning⁷. Among them one can mention the business-incubators in Bila Tserkva, Slavutych, Khmelnytsky, Simferopol, Lviv, Poltava and Ivano-Frankivsk. Such considerable divergence in data is explained by the fact that the notion of a business-incubator

⁶ Bahashova, N.V. Creation and functioning of business incubators: foreign and domestic experience. Scientific herald of Kherson State University. Series: Economics. 2015, No. 11, Part 1, P. 60-63 [In Ukrainian]

⁷ Prodanova, I.I. Small business analysis and its influence on the regional economy. Market Economy Formation in Ukraine: collection of research papers of Lviv National University named after Ivan Franko, 2011, No. 24, P. 74-80 [In Ukrainian]

is not legally defined yet. In the Ukrainian Code of Laws, business-incubators are not mentioned at all.

The business-incubator concept concedes rotation of client-firms, so, in an incubator there are no long-term or anticipatory contracts as to facility renting. The duration of their functioning is from 2 to 5 years. If an enterprise “regains its feet” by this time, it is advisable to find some other facilities beyond the incubator measures and clear the space for another firm. Yet, actually, long-term renting contracts are sometimes used depending on the facilities available and the demand for them⁸. In real terms, a business-incubator can look as follows (Fig.1):

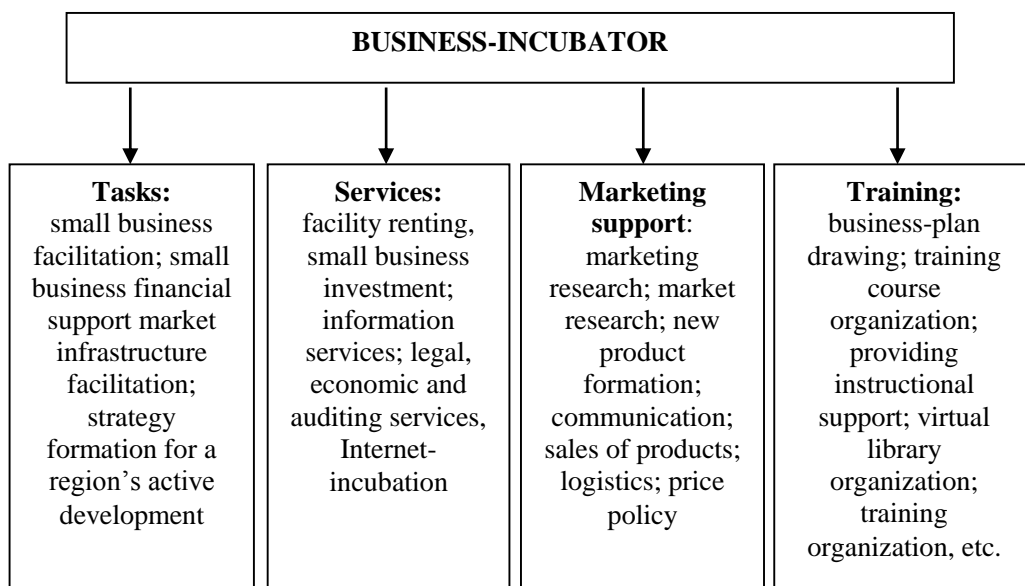

Figure 1. Conventional business incubation model⁶

The drawback of Ukrainian business innovation activity is an uneven allocation of existing economic objects among Ukraine’s regions. Thus, there are 12 business-incubators in Kyiv and Kyivska Oblast, 9 incubators in Odeska Oblast. 18 regions have 1-2 business-incubators each. Out of 255 existing innovation funds 175 are in Kyiv. As is known, business success depends on the combination of a businessman’s personality (who is to be professionally and morally ready to survive under severe market conditions), a business-idea (appropriate to meet certain customers’ demands ensuring the expected profitability) and investments necessary to realize a business-idea. Thus, business incubation is aimed at supporting small

⁸ Honcharov, V.M. Formation of organization and economic mechanism for enterprise innovation development in the region. Donetsk: SPD Kupriyanov V.S., 2009, 280p. [In Ukrainian]

business. Thus, the business-incubator concept is to create conditions for turning a business newcomer with a business idea into a successful entrepreneur⁹.

The registration of business-incubators as non-profit-making structures provides additional advantages to win a grant and to get various support for small business and innovations. State, regional and local governments make budget financing available for business-incubators by involving small business entities into state and regional business programmes. In its turn, a legal and organization form of a business-incubator depends on who created it and whose money was used. The major advantage for newcomers who most often struggle with financial problems is that business-incubators provide them with a "shelter" on favorable terms at well below market prices (at least, at the beginning of their activity). In order to function properly a business-incubator is to have necessary premises (1000-2000m² as judged by international experience), material and technical facilities (office equipment, the Internet access, training classrooms, a conference hall, a library), a highly qualified personnel, as well as consultants and lecturers usually working on a contract basis¹⁰.

In Ukraine, the number of technology parks (organizational structures including scientific organizations, small industrial and service enterprises) comprising business-incubators is relatively small. It is necessary to create and develop special production and technological zones based on existing enterprises or at new premises to avoid problems associated with reconstructing old premises, not accommodated for small business needs⁸. The state policy as to small business should be based on the stability principle of the normative and legal regime. It is a crucial factor of the external environment of small business.

The international experience of business incubation under consideration revealed that business-incubators became an integral part of the market infrastructure, an effective means for realization of promising innovation business-ideas and, consequently, a powerful driving force for social and economic development. In spite of the fact that business-incubators have begun functioning in Ukraine, they have not become widespread and effective enough because of the absence of the necessary state support and the fact that many economic agents fail to realize fully the importance of business-incubators as powerful business environment sources.

The main barriers to the development of business-incubators in Ukraine include:

- 1) the absence of the legislative base of business-incubation regulation;
- 2) the lack of financial resources for business incubation development;
- 3) the absence of state investment attraction policy;
- 4) a complicated procedure for gaining land lots for business-incubator structure deployment;
- 5) poor venture financing system in Ukraine;
- 6) the absence of effective innovation transfer mechanisms in Ukrainian industry;
- 7) the lack of available information concerning the business-incubation potential for business development in Ukraine's regions;
- 8) the reluctance of the administration of Ukraine's higher education establishments to deal with the students' employment problem applying business incubation methods and technologies.

⁹ Bahashova, N.V. *World and domestic experience of business incubation*. Scientific progress at the turn of the century. International Scientific Conference, 27 April – 5 June 2015, Prague, Series 5: Economics, 2015, P. 45-47 [In Ukrainian]

¹⁰ Hatash, V. *A business-incubator for small and medium-scale innovation firms*. Web site "Dzrerkalo tyzhnya". <http://www.zn.kiev.ua> (access: 27.01.2016)

REFERENCES

- Shevchuk, L.T., Kolodiychuk, A.B. *International and domestic experience of business-incubator functioning*. Regional Economy, 2013, No. 1 (67), P. 178-184 [In Ukrainian]
- Hatash, V. *A business-incubator for small and medium-scale innovation firms*. Web site "Dzherkalo tyzhnya". <http://www.zn.kiev.ua> (access: 27.01.2016)
- Honcharov, V.M. *Formation of organization and economic mechanism for enterprise innovation development in the region*. Donetsk: SPD Kupriyanov V.S., 2009, 280p. [In Ukrainian]
- Prodanova, I.I. *Small business analysis and its influence on the regional economy*. Market Economy Formation in Ukraine: collection of research papers of Lviv National University named after Ivan Franko, 2011, No. 24, P. 74-80 [In Ukrainian]
- Data from the web-site "Kharkovskiyeh Tehnologii". <http://www.kt.kharkov.ua>. (access: 27.01.2016)
- Three American business-incubators or three approaches to business-incubation demonstrated within the programme SABIT in February 2011*. http://www.sibai.ru/media/American_Incubator_SABIT.pdf (access: 27.01.2016)
- Incubators adapt to changing conditions, but remain a solid option for start-ups*. <http://www.technologytransfertactics.com/content/reprints/210-incubators> (access: 27.01.2016)
- The History of Business Incubation*. http://www.nbia.org/resource_library/history (access: 27.01.2016)
- Bahashova, N.V. *Creation and functioning of business incubators: foreign and domestic experience*. Scientific herald of Kherson State University. Series: Economics. 2015, No. 11, Part 1, P. 60-63 [In Ukrainian]
- Bahashova, N.V. *Business-incubators as an effective instrument for developing business environment at industrial enterprises*. Sustainable development of industry and society. International Scientific Conference, 20-22 May 2015, Vol.1, Kryvyi Rih: Kryvyi Rih National University, 2015, P. 102-103 [In Ukrainian]
- Bahashova, N.V. *World and domestic experience of business incubation*. Scientific progress at the turn of the century. International Scientific Conference, 27 April – 5 June 2015, Prague, Series 5: Economics, 2015, P. 45-47 [In Ukrainian]

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT AS A COMPONENT OF MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE

Kateryna Datsko

Ph. D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: ekaterinadatsko@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. Modern conditions of world economy globalization, the negative processes associated with the complications of the political and social sphere caused a fall in the level of economic efficiency of industrial enterprises. In turn, the decrease of the ability of domestic industry to resist crisis phenomena contributed to the loss of solvency of the enterprises and provoked a new round of bankruptcies among them. At the same time, high dynamics of the external environment, which reduces the likelihood of prediction of the economic results, increased competition and the need of modernization of all sectors of the domestic economy, which required significant investments, demanded the revision of approaches to the enterprise management system. Its first priority surely must continue to be ensuring financial stability of economic entities. In this regard, it is necessary to expand the tasks of modern accounting and analysis with the goal of forming accurate and latest information about the flow of current assets that will be the basis for making management decisions concerning their effective use.

Keyword: the assets, analysis, accounts receivable, cash, methodic tools, accounting, current assets, accounting and analytical support, management.

The combination of theoretical approach (in terms of the study of modern management systems of enterprise current assets) and practical study of current assets based on the analysis of statistical data and rates of financial statements of industrial enterprises of Ukraine determined the problems of management of current assets and direction of accounting and analytical work, which is aimed at solving these problems and is based on the corresponding complex of methodological tools given in Table 1.

Taking into account certain problems of current assets management, it should be noted that this system requires a constant search for progressive technologies of accounting and analysis for their solution.

As it is noted by V. P. Savchuk "The process of reforming financial management at the domestic enterprise should be started with fundamental tasks: to develop financial and management accounting, to learn to diagnose the state of the enterprise on their bases...¹.

It was this author, who raised and proposed modern approaches to the solution of problems of enterprise management, namely current assets, which ensure the viability of the company.

To determine the essence of the term "accounting and analytical support of current assets management" it is necessary to analyze its constituent elements, and synthesize them into a general system of accounting and analytical support of management of the enterprise current assets.

So far, the subject of accounting and analytical support of current assets management, unfortunately, has been considered by only a few authors, or explored partially. Several publications explore the issues of improvement of accounting, analysis and audit of current assets, which examine the numerous issues of reforming accounting and management accounting and audit, the formation of efficient tools for economic analysis.

¹Savchuk, V. *Practical encyclopedia. Financial management* (2008), Kyiv, Companion Group, 2008, 880p [in Ukrainian]

Thus, the issue of accounting and analytical support of different areas of activity of an enterprise is quite thoroughly considered in the scientific works of domestic and foreign researchers, namely: T.N. Bezrodna, I.A. Blank, F.F. Butynets, L.V Gnylytska, G.G.Kireytseva, N.A. Tychinina.

However, today a special practical importance is gained by the issues of comprehensive transformation of accounting and analytical support of current assets management in accordance with the requirements of modern management concepts. The formation of many economic indicators, which include indicators of cost, revenue and production profitability indicators, depends on the correct implementation of accounting and analysis of current assets, monitoring their movement at the micro level, taking into account branch peculiarities. The process of effective management of the enterprise in modern conditions depends on how rationally the system of accounting and analytical support of current assets management is constructed at the enterprise, how objectively it reflects its economic activities related to the movement of capital.

According to the general systems theory, a system is a complex of interacting components - a number of concepts of organized objects. The systems theory is a fundamental interdisciplinary science, which is a tool used in the most disciplines to construct the complex scientific mechanisms. Every modern management concept should be based on its elements.

To form the theoretical framework of accounting and analytical support system we shall conduct the research of different scientific approaches to this concept, and define the correct combination of its elements.

In a broad sense the accounting and analytical system is a system based on accounting information, which includes operational data and uses the statistical, technical, social and other types of information for economic analysis. In a broad sense, the accounting and analytical system – is the collection, processing and evaluation of all types of information used for making management decisions at the micro and macro levels.²

Table 1. Problems of management of the enterprise current assets and methodological tools for their solving

Management problems	Methodological tools for solving of the specified problems of current assets management	Results of involvement of methodological tools into managerial work
Accumulation of commodities and materials	Calculation of figure of optimum order quantity of production supplies	Solving the problem regarding feasibility of accumulation of production supplies at warehouses or organization of their more frequent deliveries
	Development of planned figures: planned standard of production supplies, optimum volume work in process, optimum reserve of finished goods	Estimating the economically justified amount of inventory commodities and materials needed to ensure a smooth production process

² Gnylytska, L.V. *The mechanism of accounting and analytical support of the system of economic security of entities* (2011), Journal of East Ukrainian National University. Volodymyr Dahl, Lviv, 2011 [in Ukrainian]

Insufficient payment of funds on accounts receivable	Monitoring the condition of accounts receivable of the enterprise by involving current accounting information	Increasing the reliability of information on the status of management of debtors, which reduces the risk of default
	Calculation of economic effect from the use of factoring for refinancing accounts receivable	Decreasing the risk of loss of paying capacity and minimizing tax effects from implementation of factoring in accounts receivable
	Calculation of plan figure of acceptable accounts receivable balance for the products being sold on a deferred-payment basis	Reliable estimate of optimum time limits for granting deferral of payment to debtors, taking into consideration the volume of sales of finished products and the duration of their distribution
Professional risk growth in the process of making decisions concerning management of current assets	<p>Elaboration of methods for calculating the financial coefficients characterizing business activity and liquidity of individual assets of a enterprise with the consideration of the current format of financial reporting and the essential load of specified coefficients</p> <p>Development of internal regulations documents for financial analysis and financial planning of current assets, aimed at improvement of the organization of analytical work</p>	Increasing the reliability and promptness of analysis findings and decreasing the professional risk, when preparing analytical reports concerning solution of tasks of current assets management

N. Golyachuk defines the concept of accounting and analytical support as "... the implementation of accounting and analytical procedures in real time, finding the deviations from the planned figures and the use of the results for management decisions." This definition is quite broad, but it does not include the process of monitoring the implementation of management decisions.

G.A. Skrypnik defines the concept of accounting and analytical support as a system based on accounting data, which includes operational data and uses the statistical, production, reference and other types of information for economic analysis³. The identification with the system is the correct formulation of this concept. However, the issue of the use of only accounting information in this system is debatable because this system should include the prognostic data and the figures of control and analysis.

T.N. Bezrodna characterizes the accounting and analytical support as the process of preparing accounting and analytical information, ensuring its quantity and quality⁴. Obviously, this definition is somewhat narrow, as it defines only the information function of accounting and analytical support.

³Skrypnik, G.O. *Accounting and analytical support of production management of agricultural enterprises* (2005) Kyiv, Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences: specialty 08.06.04, 2005 [in Ukrainian]

⁴Bezrodna, T.M. *Accounting and analytical support for enterprise management: defining the meaning of the concept* (2011), Kyiv, Retrieved from: <http://archive.nbuv.gov.ua>, 2011 [in Ukrainian]

B. Pihosh defines this concept as an integrated system of means for securing the efficient functioning of the organization⁵. This definition makes it possible to estimate the significance of accounting and analytical support in the enterprise activity and define it as a system, but does not reveal the methods of its implementation.

The thought of N.A. Tychynina is quite well grounded. She believes that accounting and analytical support is a unity of accounting, analysis and audit, interconnected with information flows for economic management in choosing (or realization) of ways of sustainable development and their financing options⁶. In this definition the audit is included into accounting and analytical support, which allows to consider it as an integrated enterprise management system, with the ability to assess the adopted management decision and to control its execution.

Almost all the authors base on the fact that the analogous of accounting and analytical support is the information. This quite debatable question was raised in the dissertation of O.O.Rebezhi on topic: „Accounting and analytical support of costs budgeting for gas transportation enterprises” in which it was determined that one of the theoretical problems of accounting and analytical support is quite frequent identification of this concept with accounting and analytical information, which theoretically is not correct⁷. O.H. Skripnik, in his dissertation on topic: „Accounting and analytical support of production management of agricultural enterprise”, uses the concept of accounting and analytical information as synonyms⁸.

At the same time, the Law of Ukraine “On information” has the following definition of information. The information is documented or publicly disclosed data about events and phenomena occurring in the society, the state and the surrounding environment. Therefore, it is not advisable to limit the accounting and analytical support only by information, which is the means used in this system, but is also a product of the system.

Thus, the accounting and analytical support is a system that can provide the increase of the performance of the enterprise and identify measures to avoid and overcome the crisis.

In its turn, the accounting and analytical support of management of enterprise current assets is an integrated information system that integrates methods and techniques of financial, managerial and operational accounting and analysis of financial and economic activity, with the purpose to increase the efficiency of use of enterprise currents assets.

The definition of this concept reflects the theoretical understanding of the system of accounting and analytical support of current assets management, but for thorough disclosure and possibilities of its applicative use, it is necessary to define its functions and tasks, mechanism of action and to coordinate it with external and internal factors that affect it, taking into consideration the fact that this system operates in the general system of enterprise

⁵Pihosh, V. *Functional purpose of accounting and analytical support in the management of activities of universities* (2008), *Economic Analysis*. - Issue 2 (18), 2008

⁶Tychynina, N.A. *The theoretical explanation of meaning of accounting and analytical support of sustainable development of the enterprise* (2009) *Journal OGU* (2), 2009

⁷Rebezha, O.O. *Accounting and analytical support of costs budgeting at gas transportation enterprises* (2011), Khanty-Mansiysk, Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences: specialty 08.00.12, 2011 [in Russian]

⁸Skrypnyk, H. O. *accounting and analytical support of production management of agricultural enterprises: Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences: specialty 08.06.04 / H. O. Skrypnyk// — Kyiv, 2005. — 218 p.*

management, and acts under the influence of external and internal factors, as well as preliminary taken administrative decisions.

However, this system works in order to perform the following tasks:

- The harmonization of accounting data, in accordance with international accounting standards;
- Improving the efficiency of accounting transactions with current assets;
- The choice of an economically reasonable and efficient system of evaluation of current assets;
- Analyzing the efficiency of current assets use;
- Organization and carrying out of the normalization of current assets.

Taking into account the given tasks of functioning of accounting and analytical support of management of enterprise current assets, a number of functions performed by the system in the process of current assets management can be defined, namely:

- informational, which occurs in the collection, storage and systematization of external and internal information needed to develop the ultimate management decision. Quite often, the informational function is equated with accounting function; we consider it appropriate to allocate it as a separate function in this mechanism, because for the management, in addition to the accounting information, also the external one (statistics, reference information, polls and scientific experiments, etc) is required.

- accounting – occurs in a process of reflection of economic operations with current assets on accounts. It is in the process of transition of information from accounting department to managers in the form of systematic indicators, this function transforms into informational;

- analytical function operates at all stages of the mechanism operation, from the moment of collection of information and its analysis concerning the origin and degree of influence on the management, to the direct analysis of the components of current assets, and determination of the effectiveness of their use;

- control function operates at the final stage of management, in the process of determining the degree and quality of implementation of management decision and identifying the defects in the existing system of management of current assets.

Functions and tasks of the system are the basis for the formation of its constituent elements, namely:

- methodological and technological element - the main element of the system, which ensures its operation. So in the management process of current assets, given the functions and tasks of their process, methodological tools of financial, managerial and operational accounting, financial analysis, auditing, planning, forecasting and control are involved;

- informational element - is part of methodological and technological element in the context of information support for the management process that includes: legal and regulatory support, external information and information about the composition, structure and efficiency of current assets use;

- element of external impact leverage - is a separate component of the system, which is based on determining the impact of external economic conditions on the process of management decision making. These levers are: price of raw materials and materials for production, tariffs of lease, utilities and other payments, interest rates of credit institutions, economic stimulation of state, privileges, sanctions;

- organizational element– is peculiarities of the business entity. This element defines the basic direction and the purpose of a management decision on its implementation. We consider it

appropriate to include in this component the following: type of economic activities and strategy of enterprise management, which is developed under the influence of material interest of the owners, staff, creditors and investors regarding the volume and structure of current assets of the enterprise (increase of the amount of available funds, increase of product output, reduction of unproductive expenses in the production process and its organization, maintaining or increase of the current solvency level of the enterprise).

These elements should be divided into two main sections: general system elements, which are universal for companies of all industries and types of economic activity, and also block of individual characteristics of the business entity, which depends on the management strategy and characteristics of enterprise activity. The first block is informational and methodological support of the management process and the second one defines its problems. The relationship of all components of the system of accounting and analytical support of management of circulating assets occurs by influencing of economic levers to the choice of strategy of business.

Thus, the accounting and analytical support system of the enterprise current asset management is holistic, consists of the goal, object, tasks and functions, which is united by specific external and internal conditions of the economic management of the study object and is aimed at solving urgent problems of management of the enterprise current assets. All components of the system are interconnected and form an individual management system of current assets of the separate business entity, the implementation of which helps to solve some of the most complex issues of modern management.

The driving force behind any system is the economic mechanism of its functioning, which forms an idea about the methods, techniques and tools of its creation. The study of the scientific literature showed that the term "economic mechanism of the enterprise", which combines subsystems of economic strategy of the company, is most often used.

We cite the most common term, where the economic mechanism of the enterprise is one of the main components of its economical mechanism. It is a set of economic methods, ways, forms, instruments and levers of influence on economic relations and processes occurring at the enterprise⁹.

The economic mechanism of accounting and analytical support functioning is based on the processes of collection, processing and transfer of operational, accounting and analytical information to ensure the effectiveness of adopted management decisions in the management system of the enterprise current assets at all levels of management.

The determination of general characteristics of the system of accounting and analytical support of management of the enterprise current assets allows reflecting the economic mechanism of its functioning. This mechanism functions in the form of functionally targeted scheme of interaction of elements of accounting and analytical support system of the enterprise current assets and their impact on management decision making, to ensure the achievement of the objectives of the enterprise.

The established accounting and analytical support system of the enterprise current asset management will be the basis of further search for solutions of existing problems and improving the existing system of accounting, analysis and management of enterprise current assets.

⁹Mochernyi, S.V. *Economic theory* (2004), Kyiv: Publishing center, "Academy", 2004, 856 p.

REFERENCES

- Savchuk, V. *Practical encyclopedia. Financial management* (2008), Kyiv, Companion Group, 2008, 880p [in Ukrainian]
- Gnylytska, L.V. *The mechanism of accounting and analytical support of the system of economic security of entities* (2011), Journal of East Ukrainian National University. Volodymyr Dahl, Lviv, 2011 [in Ukrainian]
- Skrypnyk, G.O. *Accounting and analytical support of production management of agricultural enterprises* (2005) Kyiv, Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences: specialty 08.06.04, 2005 [in Ukrainian]
- Bezrodna, T.M. *Accounting and analytical support for enterprise management: defining the meaning of the concept* (2011), Kyiv, Retrieved from: <http://archive.nbuv.gov.ua>, 2011 [in Ukrainian]
- Pihosh, V. *Functional purpose of accounting and analytical support in the management of activities of universities* (2008), Economic Analysis. - Issue 2 (18), 2008
- Tychinina, N.A. *The theoretical explanation of meaning of accounting and analytical support of sustainable development of the enterprise* (2009) Journal OGU (2), 2009
- Rebezha, O.O. *Accounting and analytical support of costs budgeting at gas transportation enterprises* (2011), Khanty-Mansiysk, Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences: specialty 08.00.12, 2011 [in Russian]
- Skrypnyk, H. O. *Accounting and analytical support of production management of agricultural enterprises* (2005) Kyiv, Synopsis of thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences: specialty 08.06.04, 2005 [in Ukrainian]
- Mochernyi, S.V. *Economic theory* (2004), Kyiv: Publishing center, "Academy", 2004, 856 p.

INFORMATION ECONOMY AS A STRATEGY OF ECONOMIC SOCIETY CO-OPERATION

Sergii Gushko

Doctor of Economic Sciences, professor,
deputy director for research, educational and academic work,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: dep.director_edu@kneu.dp.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Oleksandr Dmytriiev

PhD, Consultant - PricewaterhouseCoopers AG, Advisory, Financial Services Consulting,
e-mail: oleksandr.dmytriiev@de.pwc.com, Frankfurt am Main, Hessen, Germany

Abstract. The article actualizes strategic guidelines of the informative society development by means of providing of steady socio-economic, political and cultural development of the country, improvement of life quality of citizens, creation of wide possibilities for satisfaction of necessities and free development of personality. The development of informative society must become the national priority and find its reflection in all fundamental documents determining socio-economic development of countries. The authors investigate the peculiarities of organization of co-operation and distribution of duties, resources and responsibility between different levels of control systems.

Keyword: information, system, society, management, economy.

The strategic task of economic system reformation is the priority development of information technologies, transition of economy on the rails of innovative development. Informative society is characterized by the high level of information and telecommunication technologies development and their intensive use by citizens, business and public authorities.

The problem of post-industrial civilization development is connected with the transfer to informative society, which is accompanied by forming of new organization of economic system, which has acquired the name of informative economy.

Transfer to a new technological mode is the consequence of the objective necessity to improve efficiency of post-industrial organization of the socio-economic system. At the same time it is expected that the technogenic influence of man on a biosphere will be considerably decreased. The achievement of the indicated aims is possible on the basis of the development and wide practical introduction of new information and telecommunication technologies. In this case knowledge is viewed as a renewable basic resource of progressive development. It is obvious, that the states characterized by high level of informatization have potential possibilities not only for a great economic growth but also for solving of economic and ecological security problems.

The statement of Canadian sociologist Marshall McLuhan "The medium is the message" is well known for anyone, who is interested in the problems of e-culture and influence of new technologies on society¹.

The Canadian scientist implied that the type of society is largely determined by the type of communication, which prevails in it.

American economist of K. Kelly extended this idea to the economic sphere: "Communication – which in the end is what the digital technology and media are all about – is not just a sector of the economy. Communication IS the economy"². As a result, information technologies have become a powerful, intensively developing industry of world economy.

The theory of informative society is viewed as a component part of the post-industrial conception. The background of the informative society theory can be traced in the works of Zb. Brzezinski, D. Bell and A. Toffler. In 1970-1980s a substantial contribution to the development of the informative society theory was made by Y. Masuda, M. Porat, T. Stonier³. The supporters of the informative society theory see the connection of its coming into being with the domination of the fourth sector of economy, which follows the agriculture, industry and service sector, where the capital and labour – basis of industrial society – give way to information – basis of informative society.

The Conduct of business under such conditions requires new approaches. The term "information proficiency" of a company has come into being, which means the ability of companies and other organizations to use information for the achievement of strategic aims optimally and systematically. It is the method of integration of the informative experience of a

¹McLuhan, Marshall. The medium is the message [by] Marshall McLuhan [and] Quentin Fiore. Coordinated by Jerome Agel. New York, Random House, 1967. 157 p.

²Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World / K. Kelly. – N.Y., 1998. – P. 5.

³Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington. 1981. Porat M., Rubin M. The Information Society: Development and Measurement. Washington. 1978. Stonier T. The Wealth of Information. London. 1983.

company with those advantages which are given by the electronic forms of exchange⁴. The increase of the added value in economy is to a great extent the result of intellectual activity, the increase of technological level of production and spreading of modern information and telecommunication technologies.

In the work, written by Japanese economists H. Takeuchi and I. Nonaka jointly, it is underlined that a vertical hierarchy, which was considered to be the most effective control system in the industrial society is losing its meaningfulness. Problems are becoming more and more diversified, and the connection with lower-level links – less flexible. A bureaucratic structure works well in stable conditions. Being highly formalized and centralized, assuming the standardization of the working process, it ideally corresponds to the task of wide-range conservative production, and consequently, suits stable and mature industries with mainly rationalized, repetitive type of activity. But bureaucratic control can restrain initiative and become burdensome in the period of rapid changes⁵. The bureaucratically organized system, eventually implying the presence of some higher leader or supreme authority, appears unable to react to such changes flexibly.

American economist P. Drucker gives even more emphatic estimation: “Large diversified companies of tomorrow can even have no central link of management”⁶. This kind of statement is too fantastic perhaps. Nevertheless it shows clearly, in what direction modern business is developing. Vertical system of management organization is in all places complemented by horizontal co-operations. The advantages which a network structure creates in an organizational relation set to be used actively.

A new organizational form is coming into being, which is determined as a network enterprise. M. Castells considers this form as a specific form of an enterprise. “The system of its facilities is made by means of the off-line target system segments crossing”⁷. The concordance of actions at this is carried out by a head office – “a broker”, while the connection of a head office with its subdivisions is provided with the help of the Internet and electronic means of communication.

According to I. Strelec⁸ information technologies save transactional expenses of collection and treatment of incoming information, increase the extent of work efficiency of the government machine, make the co-operation of citizens and enterprises with government institutions easier. E-government gives an opportunity to use more transparent methods of commercial operations conduct with different subdivisions of government, provides bilateral consultations and more profound accountability of government bodies to the electors.

To basic tendencies of informative politics we attribute:

- politics of liberalization and privatizing of telecommunications;
- development of informative services and networks;

⁴Dearstye B. E-Business, E-Government & Information Proficiency / B. Dearstye // Information Management Journal. – 2001. – V. 35, № 4, October. – P. 20.

⁵Nonaka I. The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation / I. Nonaka, H. Takeuchi. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – P. 161-162.

⁶Drucker P.F. Managing for the Future: The 1990s and Beyond / P.F. Drucker. – New York: Truman Talley Books, 1992. – P. 261.

⁷Kastel's M. Information Epoch: economy, society and culture / M. Kastel's; Ed. by O.I.Shkaratana. – M.: GU VShJe, 2000. – P.174.

⁸Strelec I. Information economy as a world social phenomenon / International processes. Vol. 9, № 1(25). January-April 2011. <http://www.intertrends.ru/twenty-fifth/004.htm> (access: 15.05.2011)

- development of technical and socially-informative support;
- counteraction to informative monopolies;
- creation of the informative services market.

The creation of informative legislation and adequate legislative base, which takes into account both national and international principles of informative relations regulation is considered to be the main factor of the growth income of the country from the potential of information and communications technologies.

So, the strategic aim of European Community is the process of European intellectual potential forming, information and telecommunication infrastructures perfecting, stimulation of innovative activity and structural reform of economy, modernization of educational system, elaboration of approaches to the European social model, the crisis of which is accompanied by progressing demographic disbalance of population. The organization also faces the dilemma how to obtain the speed-up economic growth and simultaneously save the European social solidarity values.

Global processes influence national and regional relations, and the task of European community consists in generalization of positive and negative consequences of coming into being of the informative society, transformation of democratic institutes, protection of basic rights and freedoms of man in new terms, in the defence of pluralism and independence of communication media, preservation of national development, cultural originality and language variety of European countries.

Politics supporting the free flow of data is as important as flexible, compatible standards, and is absolutely necessary for functioning of informative economy.

For example, the information flows of data between the United States and Europe have already the highest volume in the world, it's 50% more than between the US and Asia, and almost twice as much as between the US and Latin America. Almost 40% of data flows between the US and Europe run through business- and research networks.⁹

Combined with internet-highways data flows allow us to provide the wide range of activity types. At the same time one can observe the e-mail dependence, including the dependence on social networks, web-sites and Internet-banking. The USA and EU are two largest net-exporters of digital products and services to the rest of the world. Attention should also be paid to the interlink between digital services and the so-called "brick-and-mortar economy" (between physical property and real estate, intended for doing business, as a rule, in the sphere of retail). In European Union 53% of digital services imported from the USA (including consulting, engineering, planning, financial services) were used in the production of tangible goods for export. The same percentage of digital services of EC was used for export in the USA. At the same time numerous new data flows increase the number of confidentiality and safety questions, which must be solved to keep the trust of business, researchers, innovators and common citizens to the system. Single digital market contributes to the growth, freedom and free flow of knowledge in EU and in the whole world, will assist strengthening of transatlantic connections and world economy.

The financial crisis and its consequences compelled countries of EU to experience the deep economic fallout. That set for European Union the task of preparation of a new economic strategy, which would be more appropriate for the attained stage of integration and changed

⁹Catherine A. Novelli. Growing the Trans-Atlantic Digital Economy. <http://www.state.gov/e/rls/rmk/243086.htm>(access: 02.06.2015)

role of EU in the world. As a result in 2010 a new strategy of EU development "Europe-2020"¹⁰ was ratified. Strategy "Europe 2020" both at the level of EU and at the national level determines the list of tasks of primary aims and leading initiatives realization.

The primary objective of the strategy is providing of the intensive and stable economic growth of European countries. For the achievement of this objective Europe will have to strengthen the innovative potential and achieve maximal efficiency of its resources use.

One of such resources is state data – all the information, which is produced, collected or paid for by government organizations of European Union countries. As examples it is possible to introduce geographical information, statistic and meteorological data, results of the researches financed at the expense of the state, digitized library books. Such information has considerable – and still unused – potential for repeated use in new products and services, and also for the increase of the work efficiency of administrative organs. The total economic benefit of EU countries from mastering of this resource can make up to €40 milliard a year¹¹.

In addition, the use of the potential of state data will make possible the activation of citizens' participation in political and social life, including, for example, such sphere of policy, as environmental protection.

The European commission has presented Information Report¹², which offers the set of measures, aimed at overcoming of existent barriers and disunity of efforts all around EU, as a part of Construction Plan of Digital Agenda for Europe. It consists of three theme-lines, which complement each other:

- Adaptation of the legislative base to the idea of the repeated use of data. Suggestion as for the reconsideration of the Directive about the repeated use of state information. Commission Decisions as for the repeated use of personal information are made in combination with this Report;

- Mobilization of financial instruments in support of open data and actions for their development;

- Assistance to the co-ordination of member states efforts and the exchange of experience between them.

The activity under consideration is concentrated around those areas, where functioning of internal market is set on stake, and where generally accepted standards and approaches will result in appearance of new improved informative products and services for the European consumer. It does not damage national systems of information access but is built on their basis.

The enterprises of the developing countries, which want to go into E-business, face certain possibilities and problems, considered in the "Report about Information Economy" of 2015. Due to much wider use of the Internet for transaction performances by enterprises and consumers, the global landscape undergoes swift changes. At the same time developing countries as a group begin playing more noticeable role both as customers and sellers of goods and services in a network. According to UNCTAD's estimates, the total value of electronic trade

¹⁰ EUROPE 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic resource] – Mode for access: http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf (access: 18.06.2010).

¹¹ Information Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Commission. Brussels COM (2011) <http://www.slideshare.net/MEL1971/ec-opendata12-122011rus> (access: 12.12.2011).

¹² Information Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Commission. Brussels COM (2011) <http://www.slideshare.net/MEL1971/ec-opendata12-122011rus> (access: 12.12.2011).

operations between enterprises (B2B) in 2013 exceeded \$5 tln., while more than three fourths of this sum, in the decreasing order, is accounted for the United States of America, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Japan and China. In the past decade the value of electronic trade grew substantially. So, in the United States its share in the joint income of manufacturing industry jumped up from 19% in 2002 to more than a half in 2012. The global volume of electronic trade operations between enterprises and consumers (B2C) in 2013 was valued at \$1.2 tln. Though it is still substantially less than B2B, this segment, presumably, is growing with increased speed. Electronic trade is growing quickly in B2C segment in developing countries, in particular in Asia and Africa. China has already become the largest global market of electronic trade of B2C – both in the number of network customers and in the level of income. The share of Asia and Oceania Region in global electronic trade of B2C, as it is expected, will suddenly grow in the period of 2013 – 2018 from 28% to 37%; the share of Middle East and Africa will somewhat increase, from 2,2% to 2,5%. And on the contrary, the joint share of Western Europe and North America, as it is expected, will go down from 61% to 53%¹³.

At the same time, one can observe social problems, generated by information economy that results in the elimination of national borders and strengthening of immigration streams from underdeveloped and developing countries into industrially developed states. As a rule, these emigrants are less educated in comparison with local citizens, economically unsettled, experience difficulties searching for a permanent job, know the language of the country of stay badly and, accordingly, are worse adapted to local conditions. An exception is made by a small “elite” layer of highly skilled international labour force, which is more often connected with the “loss of minds” from developing countries, than with international labour-markets.

In quickly changing hi-tech society of developed countries most economic emigrants are engaged in labour, which does not require special qualification, have low social status and form the so-called ethnic marginal environment. Within certain limits the social structure of host countries is able to “swallow” streams of emigrants, when it is caused by a disbalance in the national employment structure, when workers, arriving from other countries, occupy vacant workplaces.

However with the growth of economic emigration and problem of social adaptation related to it, the social tension in society as well increases, of which at the moment we are witnesses, and, as a result – mass disturbances in many countries of Europe.

Nevertheless, the information, produced, collected or paid by state organizations of European Union is the most important resource of information economy. It is necessary to take concrete steps to free the potential of information resources of the European public sector – beginning with the reconsideration of the Directive about the repeated use of public sector information to the creation of Paneuropean Union Portal.

Participating of member states in the realization of the open data conception can be expressed in a speed-up acceptance, transposing in the context of local conditions and introduction of the modified Directive about the repeated use of public sector information. It will make possible the creation of conditions for economic activity on the basis of open data and will stimulate the development of transboundary application systems.

¹³ Information Economy Report 2015 - Unlocking the Potential of E-commerce for Developing Countries (UNCTAD/IER/2015), http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2015overview_en.pdf (access: 24.03.2015).

In addition, member states will have to set forth and introduce basic principles of work with open data, taking into account the examples of set practice from all over EU.

REFERENCES

- Catherine A. Novelli. Growing the Trans-Atlantic Digital Economy. <http://www.state.gov/e/rls/rmk/243086.htm>(access: 02.06.2015)
- Dearstye B. E-Business, E-Government & Information Proficiency / B. Dearstye // Information Management Journal. – 2001. – V. 35, № 4, October. – P. 20.
- Drucker P.F. Managing for the Future: The 1990s and Beyond / P.F. Drucker. – New York: Truman Talley Books, 1992. – P. 261.
- EUROPE 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic resource] – Mode for access : http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf (access: 18.06.2010).
- Human Development Report 2001. Making New Technologies Work for Human Development. United Nations Development Programme (UNDP), New York, 2001.
- Information Economy Report 2012 - The Software Industry and Developing Countries (UNCTAD/IER/2012), http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2012_en.pdf (access: 28.11.2012).
- Information Economy Report 2013 - The Cloud Economy and Developing Countries (UNCTAD/IER/2013), http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2013_en.pdf (access: 03.12.2013).
- Information Economy Report 2015 - Unlocking the Potential of E-commerce for Developing Countries (UNCTAD/IER/2015), http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2015overview_en.pdf (access: 24.03.2015).
- Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World / K. Kelly. – N.Y., 1998. – P. 5.
- Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington. 1981. Porat M., Rubin M. The Information Society: Development and Measurement. Washington. 1978. Stonier T. The Wealth of Information. London. 1983.
- McLuhan, Marshall. The medium is the message [by] Marshall McLuhan [and] Quentin Fiore. Coordinated by Jerome Agel. New York, Random House, 1967. 157 p.
- Nonaka I. The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation / I. Nonaka, H. Takeuchi. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – P. 161-162.
- B. Godin. Knowledge-Based Economy: Conceptual Framework or Buzzword? //Project on the History and Sociology of S&T Statistics. Working Paper No. 24, 2003. <http://www.csiic.ca>
- Information Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Commission. Brussels COM (2011) <http://www.slideshare.net/MEL1971/ec-opendata12-122011rus> (access: 12.12.2011).
- Kastel's M. Information Epoch: economy, society and culture / M. Kastel's; Ed. by O.I.Shkaratana. – M.: GU VShJe, 2000. – P.174.
- Strelec I. Information economy as a world social phenomenon / International processes. Vol. 9, № 1(25). January-April 2011. <http://www.intertrends.ru/twenty-fifth/004.htm> (access: 15.05.2011)

LIQUIDITY AS AN IMPORTANT INDICATOR OF FINANCIAL CONDITION OF COMPANY

Cira Iremadze

Deputy director General of LLC "International Informational Preparatory Training Methodical Centre "Cavcasioni",
e-mail: cira.iremadze@mail.ru, Tbilisi, Georgia

Abstract. This article is devoted to the methods of assessing the financial condition of the company, namely the company's liquidity. The author details and compares the two main approaches to assessing the liquidity of the company, "post-Soviet" which is common to the countries of the former Soviet Union; "Western" which is characteristic of countries with developed market economies.

Keyword: liquidity, financial condition, balance, company, financial stability.

Before talking about the factors that reflect the liquidity of the company, it will be useful to define the basic concepts used in the analysis of liquidity, as well as the sources of the word.

The term "liquidity" comes from the Latin «liquidus», which means flowing, liquid, thus, liquidity gives a particular object the feature of easy movement and motion. The term "liquiditet" was borrowed from the German language in the early twentieth century and was used in the banking aspect.¹

Thus, liquidity implied the ability of assets to a quick and easy mobilization.

Basic points of bank liquidity have been reflected in the economic literature, since the second half of the twentieth century, in connection with the activities of the loss-making state-owned banks, as well as with the processes of commercial banks formation. For example, the importance of consistency between the terms active and passive operations with liquidity positions was emphasized by economists in the late nineteenth century. Today we know a number of different definitions of the term "liquidity":

Liquidity is the ease of implementation, sale, and conversion of material or other valuables into cash to meet current financial liabilities.

Liquidity is the ability to turn assets into cash quickly and easily, while retaining its fixed nominal value.

Liquidity (current solvency) is one of the most important characteristics of the financial condition of the company, which determines the ability to pay bills in a timely manner and in fact is one of the indicators of bankruptcy. The results of the analysis of liquidity are important in terms of both internal and external users of information about the company. The purpose of liquidity analysis is to assess the company's ability to timely comply fully with current liabilities from current assets.

There are also a number of other mandatory definitions that should be researched in the study of the concept of liquidity:

- liquidity ratio is an indicator of a company's ability to fulfill its short-time financial obligations.
- liquidity of company balance is the extent of company's obligations coverage from the assets with the term of transformation in the form of money corresponding to the period of obligations repayment.

¹Shaikan A., Gushko S., Shaikan N., Gushko O. Shortcompendium on discipline the «Financial analysis»(Edition is 2th corrected and complemented).- Krivyi Rih.- 2010.

- liquidity risk is the risk that arises when there is a difficulty with the sale of asset. Liquidity risk is calculated as the difference between the "true value" of asset and its eventual price, subject to commission payments.

- liquidity management is company activity on the allocation of funds, giving opportunity to convert assets into cash for a short period of time.

Liquidity analysis is an integral part of company financial analysis. The main source of information is financial analysis of the company's financial statements. In case of the analysis of liquidity the main information source is a balance sheet.

Financial condition of companies in the short term is estimated by liquidity and solvency, characterizing the ability of full and timely payment of short-term liabilities to counterparties.

Analysis of solvency and liquidity is important not only for businesses but also for foreign investors.

The solvency of the company refers to the availability of funds in cash and cash equivalents in an amount sufficient for the settlement of accounts requiring immediate repayment.

The concepts of solvency and liquidity are very close. However, there are certain differences among them. The concept of liquidity is more capacious. The degree of balance liquidity depends on the solvency of the company. At the same time liquidity characterizes not only the current state of the assets, but also their long-term significance.

Balance liquidity is defined as the coverage of company liabilities from its assets, with the term transformation into money corresponding to obligations maturity. It is necessary to distinguish balance liquidity from the liquidity of assets, which is defined as time quantity required to turn them into cash without losing value. The less time it takes to transfer the asset into money, the higher is the liquidity.

Analysis of balance liquidity is comparing the assets, grouped according to their degree of liquidity and arranged in descending order of liquidity, with liabilities, grouped by their maturity and arranged in ascending order of dates (in some countries the reverse balance structure is used).

Depending on the degree of liquidity, that is the rate of transformation into cash, company assets are divided into the following groups.

A1. The most liquid assets. This includes all items of company funds and current financial investments.

A2. Assets that can be quickly realized. This group of assets includes assets, which turnover into money requires a longer time, such as finished products, goods, accounts receivable, notes receivable. The liquidity of these assets depends on a number of subjective and objective factors: the timely shipment of products, execution of bank documents, rate of bank workflow, the demand for products and its competitiveness, the solvency of customers, forms of payment.

A3. Assets that may be realized slowly. Much longer term is necessary to convert inventory and cost of work in progress into finished goods and, finally, into money. In addition, this group of assets includes prepaid expenses and current assets not included in the first two groups.

A4. Assets that are difficult to be realized. This group includes non-current assets of the company, the cost of which is usually reflected in the first section of the balance asset.

Balance liabilities are grouped by degree of maturity of their payment. It is impossible to obtain the full information for such groups from balance data.

To perform this procedure you can use the data that is given in the appendixes to the balance sheet. When conducting an internal review, you can make it more accurate having access to the data of the analytical accounting. The liabilities with already arrived maturity come to the first group of liabilities.

The fourth group will be represented by long-term liabilities (maturities longer than one year). Putting the remaining obligations in the second or third group of liabilities is individual for each company.

Taking this decision it is necessary to focus on the degree of liquidity of the second and third groups of assets. It means that the maturity of the liabilities that are attributable to the second group must correspond to the term of the conversion into cash of the second group of assets and maturity of liabilities of the third group to the third group of assets.

If the analysts have only the data shown in the balance sheet at their disposal, they use a standard approach: the obligations of the company are grouped according to the expected maturities.

In this case, the group of liabilities is very relative, because there is no individual approach of each company and the grouping is carried out in accordance with generally accepted ideas about the urgent repayment of a type of obligation.

Using this criterion, the obligations of the company can be grouped as follows:

L1. The most urgent obligations. They are general considered to be accounts payable for purchasing of goods, works and services.

L2. Short-term liabilities. This group consists of short-term borrowings, current liabilities, settlement and other current liabilities. In addition, it includes part of the liabilities presented in the second section of the balance sheet liability "Provisions for future expenses and payments", in the amounts planned to be paid within 12 months from the date of balance sheet drafting, or within one operating cycle if it exceeds 12 months.

The same limitation applies to the section of balance liabilities "Future Revenues".

L3. Long-term liabilities. This group of liabilities is long-term obligations of the company shown in the third section of the balance sheet liabilities, as well as the second and fifth sections of liability balance not covered by the second group.

L4. Permanent (stable) liabilities - are the articles of the first section of the liability balance.

To determine the liquidity of the balance it is necessary to compare the results of the above groups of assets and liabilities. The balance is considered to be completely liquid, if the following inequalities are kept:

$$A1 > L1$$

$$A2 > L2$$

$$A3 > L3$$

$$A4 \leq L4$$

If the first three inequalities in this system are kept, it involves the implementation of the fourth inequality. Therefore, it is important to compare the results of the first three groups of assets and liabilities. In other words, the calculation the liquidity balance takes into account assessing of current assets of the company and attracted funding.²

²Кононенко, О. Аналіз фінансової звітності.- 3-тє вид., перероб.ідоп.-Х.: Фактор, 2005.-156с.

If one or more of the inequalities are of opposite sign from optimally fixed, the liquidity of the balance is to a greater or lesser extent different from the absolute one. Theoretically, the lack of funds in one group of assets is compensated by an excess in other groups on their cost estimate, while in the real situation less liquid assets cannot replace more liquid ones in the full extent.

Comparison of the first group results of assets and liabilities, that is, A1 and L1 represents a balance of current payments and receipts. Comparison of the second group of assets and liabilities (A2 and L2) shows a tendency to increase or decrease the current liquidity in the near future. Comparison of the results of assets and liabilities of the third and fourth groups reflects the ratio of payments and receipts in the relatively distant future.

To analyze the liquidity of the company a number of indicators used, which are calculated as coefficients.

Current liquidity ratio. It gives an overall assessment of the liquidity of assets, showing how many dollars of current assets of the company are accounted for one dollar of current liabilities.

The logic of calculation of this indicator is that the company repays short-term liabilities mainly for the account of current assets; Therefore, if the current assets exceed current liabilities by value, the company can be considered to be functioning successfully (at least in theory).

The size of excess is defined by a current liquidity ratio. The value of the index can vary on industries and types of activity, and its reasonable dynamic growth is usually considered as a favorable trend.

In foreign ("Western") accounting and analytical practice a crucial lowest value of the indicator – 2 is determined; but it is only an approximate value indicating the order of the index, but not its exact standard value.

The formula for calculating the current ratio is as follows:

$$\text{Current Ratio} = \frac{\text{Current Assets}}{\text{Current Liabilities}} \quad (1)$$

The quick liquidity ratio. According to its meaning it is similar to the current ratio; but this ratio is calculated from a narrower range of current assets, excluding their least liquid part which is inventories.

The logic for such exclusion is not only a much lesser liquidity reserves, but that much more important, and that the money that can help out in case of a forced realization of inventories, may be significantly lower than the cost of their purchasing.

In particular, in market economy it is a typical situation, when the earnings from company liquidation are 40% or less of the value of inventory accounting. In Western literature the lowest value of the index – 1 is determined, however, this estimate is also a relative one.

Moreover, analyzing the dynamics of this factor, it is necessary to pay attention to the factors that led to its change. The formula for calculating quick ratio is as follows:

$$\text{Quick Ratio} = \frac{\text{Cash \& Equivalents} + \text{Short - term Investments} + \text{Accounts Receivable}}{\text{Current Liabilities}} \quad (2)$$

Absolute liquidity ratio. It is the strictest criterion of liquidity of the company. It shows how much short-term debt obligations, if necessary, can be repaid immediately.

Recommendatory lowest limit values given in foreign ("Western literature") is 0.2.

In domestic (post-Soviet) practice, the actual average values of the considered liquidity ratios are generally much lower than those referred to in Western literature. Since the development of industry standards for these factors is a problem of future, in practice it is desirable to carry out the analysis of these indicators, supplementing it with comparative analysis of the available data for companies with similar business activity.

The formula for calculating the absolute liquidity ratio is as follows:

$$\text{Absolute liquid ratio} = \frac{\text{Absolute liquid assets}}{\text{Current liabilities}} \quad (3)$$

Maneuverability of working capital. Ratio of working capital maneuverability. This ratio shows how much of the volume of working capital (it is sometimes also called functioning, or operating, capital in the literature) accounts to the mobile component of current assets (cash). It is determined by the ratio of the amount of money to the value of working capital (the difference between current assets and liabilities).

Using this factor in the economic analysis one should be aware of its limitations. This factor should be referred to with great caution under the conditions of the economies of the former Soviet Union which are still far from stability (stability must be taken, first of all, as availability of stable legal and economic conditions: the regulatory framework, the tax mechanism, price ratios, and so on.)

Reducing this ratio indicates a possible slowdown in collection of receivables or toughening of trade credit from suppliers and contractors, and the increase indicates the possibility to respond by current liabilities.

There is another approach to evaluating maneuverability of functioning capital. For example, it is recommended to determine the coefficient of maneuverability as the quotient from division of the value of stocks and long-term receivables (with a maturity of more than one year from the date of the report) by the amount of working capital. In such a calculating scheme the coefficient of maneuverability of working capital shows proportion of slightly mobile current assets in its volume.

The ratio of maneuverability of working capital depends on the nature of the company: in asset capacious industries its normal level should be lower than the material capacious. The formula for calculating the ratio of maneuverability of working capital is as follows:

$$R_{man\ wc} = \frac{F}{FC}, \quad (4)$$

where F is funds,

FC is functioning capital (the difference between current assets and liabilities).

The amount of working capital.

The amount of working capital reflects the share of funds belonging to the enterprise in its current assets and is one of the characteristics of financial stability.

The share of working capital in assets. The share of working capital in assets characterizes the availability of working capital in all assets of the company as a percentage. Calculation formula is as follows:

$$\text{Share } wc = \frac{WC}{A}, \quad (5)$$

Where WC is working capital of the company,
A is all of the assets.

The share of own working capital in the amount of assets.

$$\text{Share } owc = \frac{OWC}{WA}, \quad (6)$$

where OWC is own working capital,
WA is working assets (the total amount of second section of the balance sheet)

The share of inventory in working capital. This index characterizes the part of the cost of inventory, which is covered by company own working capital, and has traditionally been of great importance in the analysis of financial condition. The value of this ratio should be more than 0.5. Calculation formula is as follows:

$$\text{Share } inWC = \frac{InEX}{WA}, \quad (7)$$

Where InEx is inventory expenses,
WA is working assets.

$$\text{Share } owc _ in _ InEx = \frac{OWC}{InEx}, \quad (8)$$

The ratio of inventory coverage. This index shows at the expense of what funds the inventory expenses are purchased: its positive value indicates that the inventory expenses are provided by "normal" sources of coverage, while its negative value indicates that part of inventory expenses, as a percentage, is purchased at the expense of short-term payables.

$$\text{RinCov} = \frac{NSCov}{InEx}, \quad (9)$$

where NSCov is "normal" sources of coverage.

In addition to the above said, there are also a number of other, alternative approaches to the study of general liquidity ratio of the company.

In the Western practice of assessing the liquidity of the company (enterprise) the comparative method is used, in which the calculated value is compared with industry average one. Despite the fact that the optimal values of liquidity ratios for specific industries and specific businesses are unique, the following values are often used as a guideline:

- for general liquidity ratio - 2;
- for absolute liquidity ratio - 0.2 - 0.3;
- for intermediate liquidity ratio - 0.9 - 1.0.

In Ukraine there is no statistical basis of optimal values of liquidity indicators of company (enterprise) of the various spheres of activity, it is being updated. Therefore, it is recommended in the domestic practice while assessing the liquidity:

- to pay attention to the dynamics of the ratios;
- to determine the allowed (optimal) ratios for this particular company

It is known that the company's ability to meet the current obligations is dependent on two fundamental points:

- conditions of mutual settlements with suppliers and customers;
- degree of liquidity of current assets (structure of property)

The conditions listed above are the basic ones while calculating the index of general liquidity acceptable for the particular company.

Calculation of acceptable (optimal) general liquidity is based on the following rule: to ensure an acceptable level of liquidity of the company it is necessary to finance the least liquid of the current assets and current payments to suppliers which are not covered by revenues from customers at the expense of the company own capital. Thus, the first step in the calculation is to determine of the amount of capital which is necessary to ensure regular payments to suppliers, as well as the selection of the least liquid of the current assets of the company.

The amount of the least liquid of the current assets and own funds which is necessary to cover current payments to suppliers is the total value of capital that must be invested in current assets of the organization to ensure an acceptable level of liquidity. In other words, it is the value of current assets, which should be financed from its own funds.

Being aware of the actual value of the current assets of the company and the value of current assets, to be financed from its own funds, you can define the \ value acceptable of borrowed sources of financing - that is, the permissible value of the current liabilities.

General liquidity ratio acceptable for the company is defined as the ratio of the actual value of the current assets to the calculated permissible value of current liabilities.

Two options for calculating the index of general liquidity acceptable for a particular company can be suggested. Conventionally, they can be called "soft" and "tough". The difference between the options is the difference in terms of describing the company settlements with suppliers and buyers. With the use of "soft" and "tough" option, you can determine, respectively, the minimum and maximum levels of the change in the general liquidity acceptable for the organization in the working conditions that have developed.

"Soft" option involves the regular payment of customers' bills and suppliers' invoices. This determines the minimum acceptable value of the index of general liquidity.

With this alternative the amount of capital necessary to ensure regular payments to suppliers, is determined basing on the absolute values of the periods of turnover and earnings (advances to customers, receivables) and payments (advances to suppliers, accounts payable).

"Tough" option involves a discrete bill payment to customers and discrete payment of suppliers' invoices. It is assumed that payment of bills is made with the total amount for the period equal to the period of turnover of this debt. It is determined by the maximum acceptable value of general liquidity index. With this alternative the amount of capital necessary to ensure regular payments to suppliers, is determined on the base of difference of the delivery period (advances to customers, receivables) and payments (advances to suppliers, accounts payable) and the value of average daily costs.

Calculated acceptable values of general liquidity must be compared with its actual value, it gives opportunity to conclude about the level of general liquidity of the company.

While calculating the optimal liquidity index for a particular company it is necessary to take individual decision on what to include in the least liquid of the current assets (for example, to consider whether to take into account all the inventory or exclude certain part as marketable). The finished product or part of it can be considered the least liquid assets.

Acceptable values for general liquidity index, determined by "soft" and "tough" version, can differ among themselves. In this case, a standard value is selected, which is defined under the terms of settlements that are most acceptable for the company.

If payment of suppliers' invoices and the receipt of funds from customers are quite regular, the index of general liquidity defined by the "soft" version is chosen as acceptable. Otherwise, the value of the general liquidity defined by the "hard" option is chosen as an optimal index. The calculation of general liquidity index for the certain company under certain established working conditions should be carried out for each interval of analysis.

Gradually, the company will be able to accumulate statistical base of acceptable (optimal) values of index of general liquidity, depending on the operating conditions.

The following important characteristics of the company are identified with the calculation of the index of general liquidity acceptable for the company:

- necessary (optimal) value of net working capital;
- ratio of the value of receipts from customers and payments to suppliers.

By comparing the calculated values of the net working capital which is necessary for the company, with the actual values, you can judge the sufficiency (insufficiency) of the level of the company working capital.

It should be noted that there are different approaches in the analysis of liquidity ratios in foreign and post-Soviet practice of financial analysis. In post-Soviet practice three basic factors are used:

- general liquidity ratio;
- intermediate (specified) liquidity ratio;
- absolute liquidity ratio.

In foreign practice two main indices are commonly used:

- current liquidity ratio;
- quick liquidity ratio.

Calculation of quick liquidity ratio coincides with the intermediate (specified) liquidity one and the calculation of the current liquidity ratio coincides with that one of the general liquidity ratio.

Basing on the above material, it can be concluded that both approaches, "Western" and "post-Soviet" one are applied in the tools of financial analysis of the company and can be used in parallel. Liquidity analysis provides a simple and reliable tool for financial analysis. However, be aware that the liquidity analysis is only one of the first steps of the general analysis

of the financial condition of the company and can only show the general trend of development and the state of the company. For more sophisticated study of the causes affecting a specific situation with liquidity and prospects for the further development of the company, the integrated use of various methods and tools for financial and strategic analysis is necessary.

REFERENCES

- Kononenko, A. *Analysis of financial statements*. -H.: Factor 2005.-156.
Izmailov, K. V. *the Financial analysis: Studies allowance*. - K.:MAUP, 2000.
Maximov, A., Voronov, K. *Financial analysis. Some of the provisions of the methodology*. -
<http://www.vmgroupp.ru>.
Finance of the enterprises/under the editorship of Professor A. M. Poddyeryogin. - K.:KNEU, 2000.
Frolova, T. A. *Financial analysis: textbook for self-study and practical tasks*.-K.: Publishing house of Europe. University press, 2005.- 253

REALIZATION OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS IN THE CONDITIONS OF PRODUCTION TRANSNATIONALIZATION

Michael Iremadze

D.Sc., Director General of LLC “International Informational Preparatory Training Methodical Centre “Cavcasioni”,
e-mail: cira.iremadze@mail.ru, Tbilisi, Georgia

Abstract. Production transnationalization more than ever affects the development of national economies, establishing their position in the international division of labor. It results in the appearance of new types of relationship, which penetrate the national system of production, control and strengthen their interrelations and vulnerability, as increasingly larger part of resources of productive facilities of different industries is included in the transnational sphere of economic interests.

Keyword: corporation, management, economy, production transnationalization.

The basic and driving force of modern globalization of world economy is production and capital transnationalization processes. These processes are clearly expressed in transnational corporations (TNCs). At the same time globalization leads to the emergence of economic interdependence of states. As a result, there is gradual destruction of national economic state sovereignty and appearance of new supranational economic organizations – global corporations – transnational administrative structures.

Economic interest as an economic category is a form of display of economic relations. The interest is characteristics of an economic agent and cannot exist apart from it. An agent itself operates in objectively given to it terms of the system of economic relations. Possessing consciousness, it can affect the environment and other agents comprised into the system.

The interest in TNC is determined by the specifics of organizational form of a corporation, therefore it is necessary to investigate it from the position of institutional approach. The interest as an economic category is the product of public relations; therefore the realization of any type of interest takes place within the framework of certain organizations that is by means

of its institutionalization, well-organized co-operation with other agents. The character of similar organizations has an enormous modifying impact on the interests of every definite agent, considerably determining their content and determining possible methods of their realization. In this connection, the study of peculiarities of realization of economic interests in the conditions of transformation of European economy requires consideration of the essence of basic institutional structures. Formation and realization of economic interests take place within the framework of exactly these structures. On the essence similar social institutions are historically concrete forms of organization of material and non-material production process. Such organizational form of co-operation and integration as transnational corporation meets the requirements of modern market economy to the fullest extent.

As an instrument of globalization, a TNC in modern terms is characterized:

- by generality and universality (although international business is regulated by corresponding legislation of different countries, it is an inalienable part of the activity of all international companies);

- by technological globalization (possibilities of computerization, informatization, and also telecommunications have fundamentally changed the character of international business, which presently completely embraces the whole world system of informative business exchange, world financial market and global structure of technological innovations);

- by a cross-cultural factor, by which the totality of the requirements and limitations, placed by the culture of a definite country on international companies running business in it, is meant;

- by the level of internationalization, which can substantially differ from one international company to other;

- by the level of competition. In particular, some international companies can have support of the state in their struggle against competitors.

As a result, the elimination of verges between internal and external spheres of activity takes place. National economic problems, which require for their solving the account of world economic interests and world resources mobilization, are being raised to the global level of view.

Production transnationalization is interpreted in economic literature quite ambiguously. Some connect it to the circulation of industrial capital in the international arena, as without the commodity and money capital circulation the process of production is impossible. Others believe that it is necessary to refer to production transnationalization only those processes which progress in the sphere of production itself notwithstanding the fact that they are mediated by the purchase-sale of necessary raw material, materials and semi processed products. It is thus important, that the enterprises located in different countries should turn out products, which form a single technological chain, irrespective of whether they act upon the co-ordinated designer program or not.

Transnational corporations have impact on integration processes. Any corporation will not inject capital into a country with undeveloped legal framework or unstable political system. Consequently, the countries which want to attract investments bring political, economic and legal spheres into line with international standards that in itself strengthens connections of the country with the outer world. Hereafter transnational corporations affect the government of their country to make bilateral agreements about trade, organization of free trade area, etc. Further integration processes take form of practical actions, i.e. transnational companies gradually set up production in a host country; create trade, production and attendant networks.

All institutional structures have close relationships with a head office. Consequently, two countries become gradually connected by invisible economic threads. It is necessary to note that now interests of regional associations are closely intertwined with the interests of a TNC.

While analyzing the influence of transnational corporations on economic and social spheres of host countries one comes to the conclusion, that it is impossible to give a definite answer about their positive or negative effect. Relationship between TNCs and a state, influence of TNCs on the economy and culture of a host country are versatile. One can always contrast the evidence of positive effect with the evidence of negative effect.

So alongside with positive aspects of TNC functioning in the system of world economy and international economic relations, their negative effect on the economy of those countries, where they function should be also noted. The advantages of TNC functioning can sometimes turn out to be a severe loss for a host country. Among the basic factors of negative effect it is possible to name, for example, the intrusion of TNC into the spheres, which are traditionally considered to be the area of state interests. Taking into account the range of their activity and divergence of the interests of a home country with the interests of a host country, they are able to counteract to realization of economic policy of the countries where they carry out the activity and disorganize the external economic domain of a partner country.

It is possible to formulate the essence of TNC economic interest as a relation between the corporation and all the participants which are connected with the corporation by economic activity concerning decision-making for the realization of a motivated aim. It means that the decision-making will be conditioned by variety of institutions which impart to the corporation company culture, which is measured by corporate social responsibility before the participants of business, each of which has the economic interest, marked in the agreement with the corporation. Corporate responsibility about it is specified and is for a company a norm, a rule and a limiting factor in the process of contract performing.

Positive and negative effects of TNC activity for a home country and a host country are systematized in table 1.

2.6 thousand representatives of power structures, business elite and public organizations from around the world gathered at the 42^d session of the World Economic Forum, held on 25-29 January, 2012 in Swiss Davos.

The motto of the forum was "Great transformation: creating new models". The basic task of the forum involved the search of alternatives to the existent capitalist system, which is considered to be outdated and absolutely doesn't fit into the modern world model.³

Transfer from a consumer development model to a new steadier one assists the development of ethics, mutual responsibility and creative cooperation and proposes new guidelines in the behavior of all economic agents. At that an economic component of development must be considered as the means aimed at the achievement of ecological and social objectives.

³World Economic Forum. The Global Gender Gap Report 2012. <http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2012> (access: 18.10.2012)

Table 1. Effects of TNC activity

<i>A home country</i>	<i>A host country</i>
Positive effects	
<p>increase of income by means of expansion of production, reduction of expenses by means of production transference to the countries with cheaper resources; reduction of environmental pollution resulting from production transference abroad</p>	<p>stimulation of economic growth, increase in production; increase of tax revenue to the budget; creation of new workplaces; inflow of foreign investments; development of infrastructure; arrival of highly skilled specialists; increase of living standard of local population</p>
Negative effects	
<p>reduction of workers due to the transference of production offshore; reduction of tax revenue, as part of taxes is paid in a host country; growth of social tension; growth of inter-ethnic grounds conflicts; deindustrialization of certain countries; growth of specific gravity of services, including financial ones, which are not supported by real production; moving of highly skilled specialists to other countries</p>	<p>competition to local enterprises, their pushing out from the market; environmental pollution; weakening of the state role, TNC influence on the government economy and policy; TNC effect on the branch structure of the country economy; frequent disregard of country's national interests, actions for the benefit of TNC; violation of local legislation; probability of penetration into the branches related to national safety; establishment of monopoly prices</p>

Presently most states do not conduct a direct planned company management, so methods of regulation influence activity indirectly. Foundation is a legislative base, especially one concerning the export and import of capital and regulation of foreign economic activity. Currency legislation determines the realization order of international calculations, operations with currency values and control over the observance of currency legislation. International agreements eliminating double taxation of TNC in the process of entrepreneurial activity realization in a partner country are made, and also economic interests of separate companies in

particular, and the state on the whole, in the course of diplomatic negotiations are defended. Besides the support in political and economic spheres, the state undertakes obligations for the development of science and the education system, which would correspond to world standards, that provides the supply of highly skilled labor.

Scale concentration and centralization of capital, growth of the number of consolidations and takeovers of large industrial and financial companies, withdrawal of economic strategic interests of firms from national borders, which gradually lose their economic value and give more and more opportunities for freedom of movement of production of commodities factors – all these are the verges of world economy globalization.

The development of globalization processes is related to the dates of such meaningful for all international economic association events, as:

Conference of European Communities in Luxemburg in 1985, where the European Act, proclaiming four freedoms in international movement of commodities, people, services and capital was adopted;

Conference of GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) in Punta del Este in 1986, which opened the Uruguayan round of negotiations, the main theme of which became the questions of customs tariffs cut and prohibition of other limits on the way of trading of goods and services.

Due to the swift development and perfection of communication and transport means, unique possibilities have been created for rapid distribution of ideas, commodities, financial resources, etc. On the basis of the newest computer means of registration, processing and transfer of enormous volumes of information practically overall distances at high speed it has appeared possible to connect the local systems into a single global financial network.

Urgent is the selection of indicators of realization of national economic interests. The index of GDP does not reflect the production effect on the environment, growth or change of life quality. In order to avoid disorientation of society, which is interested not in incomes and profits of large business, but in upgrading of life, it is required to pay attention to the alternative guidelines of economic policy, which reflect the changes of life quality more reliably.

As the indexes of realization effectiveness of national economic interests taking into account the processes of production transnationalization at a country level one singles out:

systems of indicators: the system of indicators, worked out by the UNO commission for sustainable development; the indicators of world development of World Bank; the system of ecological indicators of Organization for Economic Co-operation and Development;

aggregated indicators: index of "genuine (domestic) savings"; index of human potential development; Genuine Progress Indicator – GPI.

TNC accepts the code of behavior, which limits the realization of economic interests of a company. These limitations are of following character:

- non-interference in the internal affairs of a host country. TNC activity is limited to the laws, regulation, or established administrative practice of these countries.

- non-interference in intergovernmental relations. TNCs must not interfere in the relations of this kind, if this condition does not affect the activity which is sanctioned within the framework of bilateral or multilateral cooperation.

- property and control. In the process of decision making TNCs should share their power between branches to contribute the economic and social development of the countries where they function.

Thus, these limiting factors do the system of connections between subjects (TNCs and

the states where branches are located) more transparent, certain and responsible. They appear to be the forms of adaptation of economic interests of the TNC model to external institutions.

The Chinese model, in our view, seems to be especially successful. A great number of Chinese enterprises are based on concession agreements, or a controlling interest of such enterprise belongs to Chinese capital. It means that after some time (in case of concession type of co-operation) both fixed and intellectual property will appear in the possession of the Chinese state. However, in case of a joint venture, as the prevailing stake of Chinese property is fixed in the Chinese legislation, the right for making decisions as well as new technologies are kept in hands of Chinese businessmen. As a result, both models of co-operation are placed at the service of Chinese society. It is by no means possible to have the same attitude to all TNCs and place them on a par. According to historical experience, the activity character of corporations is very various and its specialization is extraordinarily wide: from the development and introduction of front-rank technologies to the organization of putsches. Therefore, it is necessary to analyze the situation concerning every separate transnational corporation carefully.

Presently the process of the fifth generation TNCs forming, which have a number of peculiarities, is in progress. Their distinguishing features are first of all connected with global economic and political functioning conditions of modern companies. The fifth generation transnational corporations are becoming independent players on the economic and political arena. Transnational capital has turned into practically independent economic organism with the original structure and aims of development.

There is not a single model of production transnationalization. TNCs as engines of economic growth and innovations constantly evolve to be competitive in changing conditions of world economy. Different models are developing with regard to national and cultural features and are changing depending on correlations at the global and internal market of commodities and services.

Transnationalization, that is transformation of production on the basis of taking the separate links of productively technological chains beyond the national framework, is becoming the major constituent of modern stage of internationalization of economic life. At the same time the strategic control within the framework of international network of companies does not lose its national character. As a result, national enterprises are removed part by part and become the links of different transnational formations.

The process of financial globalization is preeminently concentrated in three basic centers of world economy: the USA, Western Europe and Japan, whereas financial speculation goes far beyond the borders of this triad. A speculative capital inflow can not only exceed the needs of a particular country but also destabilize its position. Rapid globalization of finances still remains the major reason of world economy vulnerability. Integration of financial markets raises the risk of system failures.

All abovementioned allows us to mention a number of advantages of the transnationalization process:

- globalization caused the intensifying of international competition. Competition and market development conduce to the specialization deepening of international division of labour, which in their turn stimulate the increase in production not only at a national but also at a world level;

- another advantage of globalization is economy of scale in manufacturing, that potentially can result in reduction of expenses and price-cutting, and consequently, to strong economic growth;

- globalization advantages are also related to the trade gain on a mutually beneficial basis, satisfying all the parties. These parties can be presented by separate persons, firms and other organizations, countries, trade unions and even whole continents;

- globalization can lead to the increase of labor productivity as a result of production rationalization at a global level and distribution of front-rank technology, and also competition pressure in favor of continuous introduction of innovations around the world.

Large transnational corporations, being the most meaningful and active subjects of economy within a country and abroad, are the objects of intent attention of a state. Their interests are protected in the international arena by means of making transactions and agreements. At the same time in the conditions of slump, backlogs of public funds are first of all used for financing of TNC projects, as large companies serve as a guarantee of stability and support of economic activity in a country.

Thus, the activity of a state and its largest corporations are in close interdependence. TNCs, as particularly large units of business, aim to co-ordinate their interests with the interests of a state, as they are actually one of its representatives in the world market along with the bodies of foreign policy.

REFERENCES

Vafina, N. H. *Production transnationalization in the light of the theory of self-organization of economic systems*. – M.: Izdatel'stvo KGFI, 2002. – p. 316, ISBN 5-7464-0687-2

Peter Ferdinand Drucker. *The New Realities: In Government and Politics, in Economics and Business, in Society and World View*. Harper & Row, 1989, 276p., ISBN: 0-06-016129-9.

World Economic Forum. *The Global Gender Gap Report 2012*. <http://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2012> (access: 18.10.2012)

Transnational political space: the phenomenon and practice. / Ros. akad. nauk, In-t mirovoj jekonomiki i mezhdunarodnyh otnoshenij / pod red. M.V. Strezhnevoj. – M.: Ves' Mir, 2011. – 376 c. - ISBN 978-5-7777-0523-5.

Transnational political space: the phenomenon and practice. Executive editor M.S. Strezhneva Moscow, Ves Mir publishing house, 2011, 376 p.

ГЛОБАЛЬНІ ПРОЦЕСИ УРБАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

Людмила Єлісєєва

Кандидат економічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

e-mail: ludmyla_kozak@ukr.net, Луцьк, Україна

Анотація. Проаналізовано основні тенденції та інтенсивність урбанізаційних процесів у різних регіонах світу. Узагальнено основні етапи інституціоналізації міського розвитку на міжнародному рівні. Конкретизовано позитивні ефекти та негативні наслідки пришвидшення урбанізаційних процесів

та еволюцію функцій міст. Охарактеризовано особливості методики використання нового міжнародного індексу – the City Prosperity Index.

Ключові слова: урбанізація, міжнародний індекс the City Prosperity Index, міжнародні інститути розвитку міст, кооперація міст, міська конкуренція.

Однією із характерних рис нової економіки XXI ст. стало прискорення урбанізаційних процесів. Якщо сторіччя тому лише дві людини з десяти проживали в містах, то в XXI ст. людство увійшло в т.зв. «урбаністичний міленіум». За підрахунками науковців ООН, до середини XXI ст. сім з десяти осіб мешкатимуть у міських населених пунктах. Сприятливі умови для цього склалися роками, проте урбанізація створила й продовжує створювати низку можливостей та загроз для суспільного розвитку, вивчення яких потребує детального аналізу. Крім того, поглиблення глобалізаційних процесів, зміна форм суспільної комунікації, поширення використання Інтернет-технологій зумовили виникнення низки особливостей урбанізації, вивчення яких є актуальним у сучасних умовах.

Ця проблема не є новою, тому існує чимало публікацій іноземних і вітчизняних науковців, присвячених її окремим аспектам. Найбільш вагомий внесок у вивчення проблеми здійснили представники ООН-ХАБІТАТ – організації, яка займається вивченням урбанізації на міжнародному рівні. Особливо цінними для нас виявилися їх статистичні звіти «State of the World's Cities 2010/2011. Bridging The Urban Divide»¹, «Cities and climate change»², «Planning and design for sustainable urban mobility»³ та ін. Не менш важливими є праці вітчизняних науковців, які досліджують проблеми глобального міста (Н. Німченко⁴, О. Трушенко⁵ та їх роль у формуванні соціально орієнтованого креативного простору (Р. Крамаренко⁶) та ін.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасній інформаційній економіці, створюють нові можливості та загрози, які не вивчалися раніше. Водночас розширився перелік напрямів дослідження міського розвитку. Якщо раніше він вивчався у взаємозв'язку з демографічними тенденціями, можливостями продовольчого забезпечення, подолання бідності, то тепер також аналізується його вплив на кліматичні зміни, особливості споживацької поведінки, муніципальну політику тощо. Недостатньо вивченими залишаються аспекти дослідження міст як осередків формування людського, соціального капіталу, креативних індустрій тощо.

¹ State of the World's Cities 2010/2011. Bridging The Urban Divide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

² Cities and climate change. Global report o human settlements 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

³ Planning and design for sustainable urban mobility. Global report o human settlements 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

⁴ Німченко Н. Методичні аспекти концепції глобального міста / Н. Німченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 8 (2). – С. 197–202.

⁵ Trushenko O. Global cities and their role in sustainable development of the world economy / O. Trushenko // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1. – С. 430–437.

⁶ Крамаренко Р. Парадигмальні підходи до ідентифікації якості розвитку креативного міста / Р. Крамаренко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 8 (1). – С. 110–119.

Метою наукової публікації є з'ясування основних тенденцій та викликів, пов'язаних із прискоренням урбанізації в світі. Для цього на підставі звітів міжнародних організацій та національних інституцій ми проаналізуємо динаміку цих процесів, закономірності їх поширення, інтенсивність у різних регіонах світу, соціально-економічні, суспільно-політичні, екологічні наслідки та спроби міжнародного контролю за цим явищем.

За останні п'ятдесят років урбанізаційні процеси значно пришвидшилися. За прогнозами ООН до 2050 р. дві третини населення будуть жити у містах. Для різних регіонів світу характерна різна інтенсивність урбанізаційних процесів. Якщо в 1950-х рр. чисельність міського населення переважала у розвинутих країнах, то нині майже сім з десяти міст припадає на країни, які розвиваються. На сьогодні сукупна чисельність населення Нью-Делі (Індія), Мумбаї (Індія), Дакка (Бангладеш), Лагос (Нігерія), Кіншаса (Демократична Республіка Конго), Карачі (Пакистан) перевищує загальну чисельність європейського населення⁷.

У документах ООН-ХАБІТАТ прогнозується, що в 2025 р. сукупна чисельність урбанізованого населення Африки, Європи, Латинської Америки й Карибського регіону складе 642 млн, 566 млн, 560 млн осіб відповідно⁸. Слід відмітити, що такі підрахунки кореспондуються з прогнозами основних тенденцій зростання загальної чисельності населення у різних регіонах. Передбачається, що в 2010-2050 рр. половину прогнозованого росту населення в світі забезпечать дев'ять країн – Індія, Пакистан, Нігерія, Ефіопія, США, Демократична Республіка Конго, Танзанія, Китай і Бангладеш. Водночас упродовж цього періоду в сорока п'яти країнах очікується зниження чисельності населення, зокрема в Білорусії, Болгарії, Боснії–Герцеговині, Угорщині, Німеччині, Гренландії, Грузії, Кубі, Латвії, Литві, Молдавії, Польщі, Росії, Румунії, Україні, Хорватії та Японії⁹. Тому вважається, що найвищі темпи зростання населення та міського населення зокрема продемонструють Азія та Африка. Незважаючи на достатньо швидкі темпи урбанізації в Африці, загальні темпи збільшення чисельності населення значно випереджатимуть темпи урбанізації. Через це припускається, що до 2025 р. Африка перетвориться на континент з найменшою часткою міського населення (45 %) ¹⁰.

На сьогодні ж більша половина міського населення проживає в Азії. З початку ХХІ ст. тут зосереджено майже 65 % усього приросту міського населення. У зв'язку з цим науковці часто стверджують про початок «Азіатського урбаністичного століття»¹¹. Для міст Азії характерна значна концентрація населення, тому десять із найбільш густонаселених міст знаходяться саме тут. Зокрема, Делі й Шанхай уже приєдналися до т.зв. мета-міст, чисельність населення яких перевищує 20 млн осіб. Припускається, що до 2020 р. ще три азіатські міста – Пекін, Дакка, Мумбаї – увійдуть до цього переліку.

⁷ State of the World's Cities 2010/2011. Bridging The Urban Divide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

⁸ State of the world's cities 2012/2013. Prosperities of cities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

⁹ Бэрд В. Мировое население / [В. Бэрд; пер. с англ. Л. Киришанской] – М.: Книжный клуб «Книговек», 2014. – С. 22.

¹⁰ State of the world's cities 2012/2013. Prosperities of cities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

¹¹ The State of Asian Cities 2010/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

Водночас найбільш урбанізованим регіоном у світі все-таки залишається Латинська Америка та країни Карибського басейну, де 80 % населення проживає у містах порівняно з 73 % у Європі. Переважання чисельності міського над сільським населенням було досягнуто ще на початку 1960-х рр., що на десять – сорок років раніше, ніж в інших регіонах. У такий спосіб можна стверджувати, що урбанізаційні процеси з різною інтенсивністю протікають в різних регіонах та частка міського населення у світі продовжуватиме зростати.

Від часу виникнення міст їх функції суттєво еволюціонували¹². У доіндустріальній період місто – політичний і культурний центр. Концентрація платоспроможного попиту визначила їх функції як торгових і ремісничих осередків. Промислова революція перетворила міста в центри промислового виробництва. Проте в другій половині ХХ ст. змінилася функціональна орієнтація багатьох міст: промисловість поступово залишала міста, зумовлюючи занепад монокультурних міських населених пунктів. Сучасні форми виробництва призвели до дезурбанізації промисловості, зберігши за містами роль інноваційних центрів. Міста стали осередком споживання, інновацій, культурного розвитку, формування людського й соціального капіталу тощо.

До основних передумов розвитку міст можна віднести прискорення темпів зростання чисельності населення, недостатній розвиток інфраструктури в селах, створення нових робочих місць у містах тощо. Наприклад, у 1960-х рр. унаслідок концентрації виробництва у міських населених пунктах зріс попит на некваліфіковану робочу силу, що стимулювало внутрішню міграцію із сіл до міст. Переваги проживання у місті отримали як виробники, так і споживачі. Вигоди споживачів полягали в збільшенні пропозиції товарів, зниженні ціни на товар унаслідок високої конкуренції підприємств, розвитку вузькоспеціалізованого виробництва та соціальної інфраструктури тощо. Для виробників позитивний ефект урбанізації був пов'язаний із створенням компактного ємкого ринку споживчих товарів, скороченням транспортних витрат, збільшенні можливостей нарощування виробництва та економії на масштабі тощо. Прискорення урбанізаційних процесів мало низку кумулятивних ефектів. Розвиток виробництва у містах зумовив зростання доходів міського населення, а відповідно його споживання й заощадження. Це стимулювало інвестиційні процеси та подальше розширення виробництва. Водночас збільшення розриву у доходах міського та сільського населення зумовлювало додатковий приплив робочої сили з сіл. Загалом збільшення концентрації населення у містах має неоднозначні соціально-економічні та екологічні наслідки. Після урбанізації соціально-економічні проблеми, які до цього були достатньо розпорощеними, виявилися територіально сконцентрованими на відносно незначній території країни. Це посилило соціальну напругу та створило додаткові ризики для добробуту кожного з мешканців. Крім того, через значний наплив дешевої робочої сили підвищився рівень незайнятого населення й погіршилася криміногенна ситуація у містах.

Розвиток міст впливає і на навколишнє середовище. У міжнародних документах

¹² Ванкуверская декларация о населенных пунктах, 1976 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/vancouver.pdf

ООН визначено, що міста здійснюють 80 % викидів парникових газів¹³. Останнім часом такі дані ставляться під сумнів та припускається, що в глобальному сенсі тяжіння людей до міст може позитивно вплинути на навколишнє середовище. Д. Сетервейт із організації з досліджень проблем стійкого розвитку МІОР (ІЕД) довів, що міські території викидають лише 3—40% вуглекислого газу – набагато менше, ніж стверджувалося раніше. Наступні дослідження показали, що лондонець здійснює половину викидів середньостатистичного британця, а кожен житель Нью-Йорка – лише 30 % порівняно з середнім жителем США. У столиці Бразилії міщанин забруднює навколишнє середовище на 18 % менше, ніж загалом у країні. Виняток становить Китай. Жителі Пекіна та Шанхая виробляють вуглецевого газу більше, ніж люди, які живуть у сільській місцевості¹⁴. Водночас серед наслідків урбанізаційних процесів відзначають також значне розширення міст за межі їх адміністративних кордонів, зростання автомобільної залежності та збільшення кількості випадків із земельною спекуляцією тощо. З іншого боку, вища щільність проживання населення змушує поступово відмовлятися від особистого транспорту на користь громадського, тому цим варто скористатися для розвитку екологічно чистого велотранспорту¹⁵. Крім того, збільшення чисельності міського населення може привести до зростання доходів місцевих бюджетів, а відповідно дати поштовх для озеленення міст, створення «міських ферм», органічного овочівництва тощо.

Серед нових викликів урбанізаційних процесів є розвиток міст як творчих і суспільно-політичних майданчиків. Використання Інтернет-технологій та поява соціальних мереж зумовила збільшення швидкості передачі інформації, а тому розвиток професій та навчання з гнучким графіком – фрілансерство, аутсорсинг, дистанційне навчання, - можуть зменшити транспортне навантаження міст. Крім того, саме в містах продукуються найбільш активні соціальні рухи, де кількість критично мислячих осіб є вищою, ніж у сільській місцевості¹⁶. Прикладом потужних соціальних рухів є «Осциру Wall Street» у Нью-Йорку, міські осередки Арабської весни в Північній Африці й Середньому Сході, іспанський рух Indignados, які вимагають покращення якості державних і громадських інститутів тощо. Ці протести підкреслили той факт, що економічне зростання є обов'язковою, але не єдиною умовою для забезпечення суспільного добробуту. Не менш важливе значення має соціальна включеність, якої за сприятливих умов легше досягнути у містах, де щільність населення є дуже значною.

На міжнародному рівні необхідність розвитку міст була усвідомлена в другій половині ХХ ст., коли розпочався процес створення міжнародних інститутів, відповідальних за їх розвиток. Перша конференція ООН, присвячена розгляду проблем населених пунктів, відбулася в Ванкувері в 1976 р. й отримала назву Хабітат І. Серед основних передумов розвитку міст було відзначено: прискорення темпів зростання чисельності населення й збільшення вимушеної внутрішньої міграції. Наслідками

¹³ Cities and climate change. Global report o human settlements 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

¹⁴ Бэрд В. Мировое население / [В. Бэрд; пер. с англ. Л. Киришанской] – М.: Книжный клуб «Книговек», 2014. – С. 170.

¹⁵ Planning and design for sustainable urban mobility. Global report o human settlements 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

¹⁶ State of the world's cities 2012/2013. Prosperities of cities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

стихійних урбанізаційних процесів стали поглиблення нерівності в забезпеченні житлових умов, соціальної сегрегації, расової дискримінації, високий рівень безробіття, безграмотності, захворюваності, бідності, занепад традиційних культурних цінностей, а також виникнення проблем перенаселення, забруднення навколишнього середовища та зростання психологічної напруги у містах тощо. Міста пропонувалося розглядати як «засіб та ціль розвитку», основним завданням яких мало стати підвищення якості життя населення. За результатами діяльності Ванкуверської конференції була створена Комісія з розвитку населених пунктів, метою якої стала міжнародна співпраця у сферах житлового будівництва та усунення нерівності в розвитку населених пунктів.

У 1996 р. у Стамбулі відбулася Друга конференція щодо розвитку населених пунктів, на якій було прийнято два ключові документи – «Повістка дня Хабітат», т. зв. усесвітній План дій щодо стійкого розвитку населених пунктів, та Стамбульська декларація, відповідно до умов якої учасники взяли на себе зобов'язання щодо забезпечення безпеки, життєздатності, продуктивності й стійкого розвитку населених пунктів для усіх людей планети. У Стамбульській декларації зазначалося, що «великі й малі міста – центри цивілізації, які є рушійними силами економічного розвитку та соціального, культурного, духовного й наукового прогресу»¹⁷. З метою підвищення рівня якості життя в містах державним інститутам пропонувалося звернути увагу на проблеми зростання рівня безробіття, бідності, соціальної ізоляції, нестійкості сімей, відсутність базової інфраструктури та послуг, адекватного міського планування, деградацію навколишнього середовища та зростання вразливості населення й господарства від стихійних лих тощо. Відповідно до принципів Стамбульської декларації «наші міста повинні бути такими, щоб у них люди могли жити повнокровним життям, зберігаючи гідність, міцне здоров'я, безпеку, щастя і надію»¹⁸. У документі також бралися зобов'язання забезпечити безпечні та здорові умови розвитку для жінок, дітей і молоді; соціальне включення осіб з інвалідністю; створення фінансових можливостей для вирішення житлових проблем населення тощо.

У червні 2001 р. у Нью-Йорку відбулася 25-а спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Стамбул+5», присвячена оцінці реалізації «Повістки дня Хабітат». У ході сесії країни-члени ООН прийняли «Декларацію щодо розвитку міст та інших населених пунктів в новому тисячолітті», що означила принципи й цілі стійкого розвитку міст та інших населених пунктів. 12 грудня 2001 р. 56-а сесія Генеральної Асамблеї ООН прийняла резолюцію щодо підвищення статусу Центру ООН щодо населених пунктів (Хабітат) до рівня повноправної Програми ООН щодо населених пунктів (ООН-ХАБІТАТ). Керівний орган Програми – Комісія з населених пунктів була перетворена в Раду управляючих Програми Організації об'єднаних Націй з населених пунктів і стала допоміжним органом Генеральної Асамблеї. З того часу вона підготувала кілька важливих документів, у яких аналізуються вектори розвитку сучасних урбанізаційних процесів.

В одному з останніх звітів ООН-ХАБІТАТ був запропонований до використання новий міжнародний індекс – the City Prosperity Index (CPI), який визначає рівень міського

¹⁷ Стамбульська декларація по населеним пунктах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/vancouver.pdf

¹⁸ Стамбульська декларація по населеним пунктах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/vancouver.pdf

процвітання. Методика його обрахунку передбачає вимір п'яти показників: рівнів продуктивності виробництва, якості життя, розвитку інфраструктури, екологічної стійкості та рівності. Його основне призначення полягає в тому, щоб «визначити слабкі й сильні сторони в розвитку міст та виявити сфери, де застосування економічної політики буде найбільш ефективним»¹⁹. Значимо, що окремо обраховується CPI 5, який включає усі п'ять складових індексу, та CPI 4, що не включає індексу рівності. Найвищі показники CPI 4 та CPI 5 характерні для столиць Австрії, США, Канади та Великої Британії; найнижчі – Ліберії, Гвінеї, Мадагаскару. У загальному рейтингу Київ посів 34 серед 69 досліджуваних міст, поступившись позиціями столицям сусідніх країн – Варшаві, Празі, Бухаресту та Москві. Серед слабких сторін розвитку м. Києва – недостатньо продуктивне виробництво та якість життя населення; серед сильних – рівень розвитку інфраструктури та екологічна стійкість. Слід зазначити, що обрахунок CPI має низку недоліків: 1) він розрахований для незначної кількості міст, 2) оцінює переважно столиці країни, тоді як ситуація в інших містах цієї ж держави може бути кардинально відмінною, 3) часто в містах проживає більша кількість населення, ніж вказано в офіційних даних, оскільки не всі вони є зареєстрованими.

Аналізуючи основні тенденції урбаністичних процесів в Україні 1990-2010 рр. та прогнози ООН на 2015-2025 рр. щодо міст України, де станом на 2007 р. проживало понад 750 тис осіб, можна стверджувати про сповільнення урбанізаційних процесів. Відзначимо, що прогноз на 2015-2020 рр. був складений у 2012-2013 рр., тобто до початку суспільно-політичних процесів, які нині переживає українське суспільство. Чисельність населення цих міст, за винятком Донецька, зросла за рахунок притоку внутрішніх мігрантів зі східних областей, де рівень номінальних доходів був відносно високим. Переселене населення східних областей України та Криму шукатимуть відновлення status quo у великих містах, де є більше можливостей для працевлаштування. Водночас це надалі чинитиме значний тиск на ринок праці у цих містах.

Таким чином, урбанізація – закономірний процес, який створює нові можливості та загрози для сучасного суспільства. Його особливості в XXI ст. полягають у тому, що найбільша інтенсивність урбанізаційних процесів характерна для держав т.зв. «глобального півдня» (країн Африки, Азії та Латинської Америки). Це створює нові можливості для підвищення продуктивності виробництва та «наздоганяючого розвитку» для країн, які не належать до категорії найбільш розвинутих. З іншого боку, серед основних викликів урбанізаційних процесів є погіршення якості навколишнього середовища, зміна клімату, необхідність розвитку інститутів соціального сервісу та креативної індустрії. Основні перешкоди для використання переваг урбанізації – високий рівень корупції, неефективна економічна політика, відсутність суспільної довіри та суспільного договору між населенням-бізнесом-державою. Водночас на даному етапі спостерігається сповільнення темпів розвитку цього явища у європейських країнах та Україні зокрема. Проте це не має прямого зв'язку з добробутом міського населення. Приклади багатьох європейських країн, а також Канади демонструють, що зменшення темпів урбанізаційних процесів не завжди супроводжуються зменшенням доходу на душу населення. Нині в Україні урбанізаційні процеси мають власну

¹⁹ State of the world's cities 2012/2013. Prosperities of cities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.unhabitat.org

специфіку. Наприклад, збільшується чисельність населення великих міст за рахунок внутрішніх мігрантів зі східних областей та Криму. Крім того, більша частина з них не є офіційно зареєстрованими, що ускладнює оцінку реального навантаження на муніципальні послуги та ризики для добробуту місцевого населення. Таким чином, урбанізаційні процеси дають особливі можливості, для використання яких необхідні спільні зусилля суспільства, бізнесу та держави. Загострення конкуренції між містами стимулюватиме їх до пошуку ефективніших стратегій розвитку та міської кооперації у формі мета-регіонів, урбанізаційних коридорів та міст-регіонів, основні напрями яких потребують подальшого дослідження.

REFERENCES

- State of the World's Cities 2010/2011. Bridging The Urban Divide, available at: www.unhabitat.org
- Cities and climate change. Global report o human settlements 2013, available at: www.unhabitat.org
- Planning and design for sustainable urban mobility. Global report o human settlements 2013, available at: www.unhabitat.org
- Nimchenko, N. (2014), Methodological aspects of the concept of global city [Metodychni kontseptsii globalnogo mista], Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, Serii ekonomika, No. 8(2), pp. 197-202. (ukr)
- Trushenko, O. (2011), Global cities and their role in sustainable development of the world economy, Biuletен Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho Forumu, No 1, pp. 430-437
- Kramarenko, R. (2014), Paradigmatic approaches to identifying the quality of creative cities [Paradyhmalni pidkhody do identyfikatsii yakosti rozvytku kreatyvnoho mista], Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu, Serii ekonomika, No. 8(1), pp. 110-119 (ukr)
- State of the world's cities 2012/2013. Prosperities of cities, available at: www.unhabitat.org
- Berd, V. (2014), World population. Trans. from Eng. L. Kirshanska [Mirovoe naselenie; per. s angl. L. Kirshanskoi], Knugovek, Moscow, 192 p. (rus)
- The State of Asian Cities 2010/2011, available at: www.unhabitat.org
- Vancouver Declaration on Human Settlements, 1976 [Vankuverskaia deklaratsiia o naseleennykh punktakh, 1976 god], available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/vancouver.pdf (rus)
- Istanbul Declaration on Human Settlements [Stambulskaia deklaratsiia o naseleennykh punktakh], available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/vancouver.pdf (rus)

DEVELOPMENT OF CORPORATE ACCOUNTING IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: SOCIAL AND NATURAL INTERACTION

Olga Kondratyuk

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: kondratyukol@i.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract: Numerous changes in all spheres of public life are happened under influence of globalization. Changes in business conditions and as the result awareness of it determine the development of accounting. In this article the author explains the directions of development with reference to priorities chosen by corporation, in particular ecological and social accounting and integrated reporting.

Key words: globalization, ecological accounting, social accounting, sustainable development, non-financial reporting.

Globalization increases interdependence of countries by international division of labour, speeding up of international transfer of economic benefits, capitals, technologies. Globalization leads to deepening of relations in economic, political, cultural, scientific and other spheres on a world scale. Globalization creates new forms of business. Further they transform their selves into the most effective business structures in order to retain competitive positions.

In addition to predominant opportunities globalization creates large-scale threats and risks. The negative consequences include but not limited to increase of uneven socio-economic development of different countries; aggravation of competition for target markets, sources of raw materials and highly-qualified labour; instability of financial markets; environmental pollution and natural resource depletion, resource-saving problems; problem of population growth and quality of their lives; etc.

In these conditions the requirements of information users change. The importance of qualitative information about all aspects of companies' activities in relation to environment and structural transformation of business substantially increases.

Meeting the interests of all stakeholders requires change the approach to information transparency of business. The accounting has the task to prepare transparent information, which is able to represent financial and economic performance of the company by key activities. It gives the opportunity adequately assess economic, social and ecological potential of the company, quality of corporate government, direction of company's development and its achievement of sustainable development.

Challenges of globalization are extensively discussed in modern economic literature. The researchers confirm that numerous aspects connected with globalization are topical and disputing. Matters of accounting development in terms of globalization are being studied by many foreign and national scientists, among them R. Yekklzom, S. Dypyazoyu, R.A. Hauyellom, N.A. Kamordzhanovoyu, S.N. Polenov, Roznov, A.B. Vysotskoyu, M.I. Sidorov, N.V. Tumashyk, L.A.Chaykovskoyu, F.F. Butyntsem, S.F. Chairman, V.N. Beetle, I.V. Zamula, N.M. Maliuha, M.S. Pushkar, V.A. Shevchuk and many others. The authors emphasize the necessity of creation of information environment relevant to the development of enterprises, fleshing out the content of accounting information by data and figures, which are valuable for users in certain conditions.

Enhancing scientific research becomes an objective necessity due to the dynamic processes in all areas of public life, which rapidly change the requirements for accounting

information and its presentation and determine further research in order to meet the interests of all stakeholders in a balanced way.

Accounting and Reporting should meet the challenges of XXI century in order to ensure transparency of companies and their management systems. Their scientific grounds should base on applied aspects of the theory of globalization, sustainable development, and stakeholders' interests.

The object of the study is to outline the directions of development of corporations' accounting in Ukraine under the influence of the processes of globalization in order to insure stability of modern forms of business.

Globalization occurs in different aspects of development of contemporary world society by the way of integration of capitals, resources, cultures, education, sciences, technologies and etc. Against the background of these processes the role of accounting as a tool for business communication strengthens, since information about business is delivered by the means of accounting. Globalization consists of both positive and destructive forces. Positive forces include reinterpretation of further development of society in cooperation with nature by the way of nature protection and prevention of its further destruction. The process of accounting development is closely associated with changes mentioned above and the implementation of sustainable development strategy by the companies.

Initially the term "sustainable" (supporting, permanent, continuous, immutable, and persistent) was translated into Ukrainian language as "steady", but in publications it is often used with a meaning "balanced" or balanced steady.

Sustainable development is continuous economic development without damage to natural resources and environment. This kind of development is considered as the safest type of development and in broader sense means progressive type of evolution, which eliminate or reduce to acceptable level all negative influences to the object in order to save it. This kind of development is considered as the safest type of development and in broader sense means progressive type of evolution, which eliminates or reduces to the acceptable level all negative impacts on the object in order to save it.

In socio-natural aspect sustainable development means the safest type of evolution aimed to preserve civilization and biosphere, their co-existence and co-evolution¹.

In the report "Our common development: transfer to sustainability" the sustainable development council of The US National Academy of Sciences stresses that value of sustainable development concept consists in attempt to compare actual contradictions between economy and ecology as well as between present and future. Sustainable development simultaneously strengthens the objectives of economic growth, environment protection and social equality.

Every year the number of companies which are aware of the importance of implementation of sustainable development principles in their business activities increases. For example, according to data from EY² company 62% of 282 respondents disclose their goals and effectiveness indicators in ecological and social development area.

¹ Ursul A.D. Ensuring of national security via sustainable development priorities / A.D. Ursul. // Security issues, 2003. – №1. URL: http://e-notabene.ru/nb/article_325.html (access: 20.01.2016).

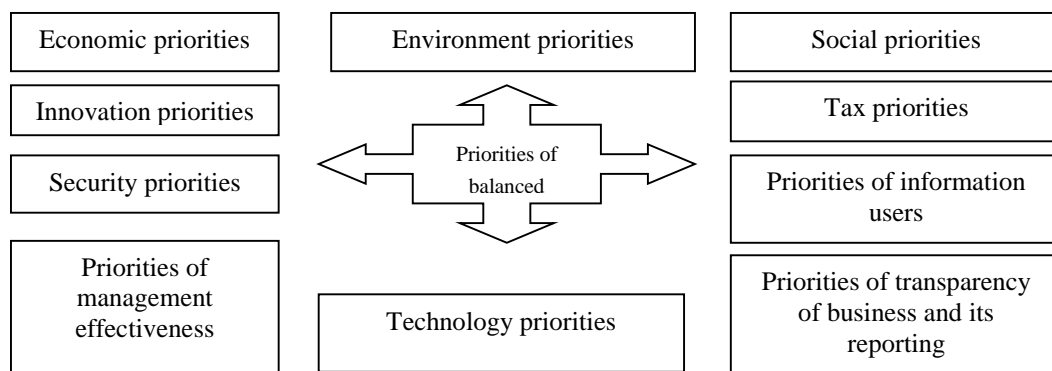
² EY and GreenBiz (2013). Six trends in corporate sustainable development, pp.3-5. URL: <http://www.ey.com/> (access: 20.01.2016).

Development of individual “flexible” accounting and reporting system, which is able to conform to the changes of internal and external environment and to ensure taking of complex management decisions is one of the key factors of achievement of sustainable development by the company. Hence the enterprise cannot be studied outside of its functional environment because in socio-economic area it is considered as the intersection of interests of different subjects and institutions and the objectives of its business activities should be harmonized with these interests rather than with self-interest.

Priorities of development chosen by the company influence the creation of adequate accounting and reporting system of corporations, see picture 1.

Priorities identify the requirements of company’s business activity. Determination of such orienting points facilitates growth of economic potential, physical, natural and human capital of the company, increases the number of means of solving sustainable development problems, changes value orientation of social consciousness and hence issues new challenges for accounting and reporting thereby provoking their coherent development³.

Each of orienting points (priorities) determines certain vector of development of accounting and reporting. Synergetic interaction of components of sustainable development is the precondition for sustainable development of corporations. Consequently we may consider the synergetic model of development of accounting and reporting.

Picture 1. Priorities of balanced sustainable development of corporation

Source: developed by author

The design⁴ of accounting and reporting system of corporation would consist of the following aspects:

- determination of strategic goals and priorities;
- development of accounting policy and accounting infrastructure;
- determination of areas and objects of accounting;
- development of financial and non financial indicators system;

³Coherent [in physics, other branches of knowledge, from the Latin] – interconnected, coordinated flow of time. URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/> (access: 20.01.2016).

⁴Design [Design, from English] –idea, plan, goal, intention, creative, draft, picture, composition. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD>. (access: 20.01.2016).

- determination of financial responsibility centers, the list of their tasks and special purpose indicators controlled by them;
- structure the reporting by composition, users, objects, form and content;
- development of classification and structure of synthetic and analytical accounts;
- development of initial documents;
- determination of the structure of accounting registers and data consolidation process;
- development (improvement) of software package applicable to solve assigned tasks;
- control under effectiveness of accounting and reporting system of corporation.

In the modern conditions business groups consider that ecologic and social priorities are the key to the ensuring of long-term and sustainable development. Thus such directions of accounting and reporting development as ecologic accounting, social accounting, and consolidated reporting of companies' sustainable development could be substantiated.

Taking into account the importance of ecologic factor to ensuring of sustainable development of economy at all levels of government and business competitiveness ecologic activity should be marked out in the classification of business activities and considered as the object of management and accounting⁵. Elements of ecologic activity and their accounting procedure should be specified in ecologic and accounting policies of the company.

Environmental activities can be represented in the environmental accounting by the following accounting items:

- fixed assets related to environmental protection;
- ecologic intangible assets (licenses, quotas);
- biological assets and GMO products;
- costs, revenues, financial results of ecologic activities;
- provision for unforeseen environmental effects of activities;
- environmental obligations (environmental tax, fines and penalties);
- payment for use of natural resources;
- natural resources;
- environmental risks, damage to the environment, environmental and social effects and effectiveness of environmental costs.

The usage of cost and natural indices is the feature of environmental accounting.

Society development balance covers increase of social standards and thus the quality of life. Quality of life is an integral concept, which fully reflects the level and degree of well-being, social and spiritual development of man, state of economy and environment. The concept of quality of life is based on creation of conditions that ensure the optimal use of human potential.

Social expenses show that management of companies realizes the importance of increase of the level of well-being, education and health, environment. Investments to social sphere demonstrate social responsibility of business. Investments are made both inside and outside of the company.

Internal outline of corporate social responsibility (hereinafter referred to as CSR) is the social policy of the company. According to Grigorenko A.M. it is the system of relationships between employers, administration and employees regarding maintenance or change of their

⁵ Grishanova, S.V. Development of ecologic and innovation activities in company's accounting system / S.V. Grishanova, M.N. Tatarinova // *AltayStateAgriculturalUniversity Journal* № 7 (129), 2015. – P.158-163. URL: <http://www.asau.ru/files/vestnik/2015/7/158-163.pdf>. (access: 20.01.2016).

social standing or, in other words, it is the activity designated to meet social needs, accommodate social interests, and provide social services to employees and members of their families⁶.

External outline is the interaction between company, state, society and nature. Company finance local, regional and national development programs in construction, repair and reconstruction of social infrastructure, carry out charity to children and the poor, finance health and education projects and etc.

The Business Openness Policy determined the development of social accounting and reporting of business. There are the following items of accounting:

- fixed assets – social facilities if they will bring to the company economic benefits in the future or if they are required for use of other company's assets;
- other assets (assets for sale, investment property, intangible assets);
- expenses;
- profit from supplied social services;
- results of social activities in money or physical terms.

Accounting of environmental activities of the company and accounting of its social activities relate to and supplements each other. Thus scientists consider environmental protection activities of the company and increase the quality of environment as social activity and responsibility.

Companies disclose the results of their environmental and social activities via reporting, which is called sustainable development reporting (non-financial reporting, social reporting). This reporting discloses information about companies' activities in economic, environmental, social spheres and sphere of management.

Non-finance reporting is the key public platform of companies to communicate their sustainable development results and impact both positive and negative⁷. Preparation of non-financial reporting requires the company to determine the reporting period, the programme of data collection, communication and feedback. This report should be issued on periodical but regular basis, because its value is defined by consistent (each year or each two year) disclosure of achieved results and new plans.

The G4 sustainable development reporting guidelines issued by Global Reporting Initiative (CRI) is the most common sustainable development reporting preparation standard. At the same time the reporting guidelines developed by International Integrated Reporting Council (IIRC) is becoming popular now. Integrated Reporting (IR) is the process grounded on integrated thinking. The feature of IR consists in the ability to disclose holistically⁸ both financial and non-financial results of business by concentrating on six types of company's capital (financial, manufactured, intellectual, human, socio-reputable and natural). The comparison of reporting elements of these standards is given in table 1. Using of reporting elements and indexes, which are agreed at international level makes the information of sustainable development reporting available and comparable and allows providing of stakeholders with improved data for decision making.

⁶ Grinenko, A. M. Social policy. School book. – K.:Publisher KNEU, 2004. – 309 p.

⁷ Kurinna, I. Transparency and corporate social responsibility / [I. Kurinna and others.]. – K.: Publisher "Yuston". 2015. – 47 p.

⁸ Holistic [from the Greek ὅλος (voice)] – whole. Comprehensive, integrated approach to the subject (system) as one whole. URL: <http://myslovo.com/> (access: 20.01.2016).

Table 1. Comparison of reporting elements of GRI standard with elements of IIRC standard⁹

Report according to GRI	Report according to IIRC
1. General standard elements: <ul style="list-style-type: none"> - strategy and analysis - profile of organization - identified essential aspects and limits - interaction with stakeholders - general information about the report - corporate government - ethics and integrity 2. Specific standard elements of reporting: Information about approaches in management; <ul style="list-style-type: none"> - performance results: economic, environment, social. Sub-categories: practice of labour relations and good working conditions, human rights, society, responsibility for goods. 	1. Review of organization and external environment. 2. Management (as management structure maintains its ability to produce value within short, medium and long term). 3. Business model. 4. Risks and opportunities. 5. Strategy and resources allocation. Performance results. 6. Prospects for the future. 7. Key principles of reporting preparation and its presentation 8. General recommendations for preparation of the report

Sustainable development reporting helps the companies to set objectives, assess performance results and manage transformations, which are aimed to make their performance more stable. Integrated reporting can lead to qualitative changes in business, reconsideration of the role in the world and consequently change the vision of mission, strategy and methods of its achievement.

Non-financial reporting is the new generation of information and tools, which make the decision-making process of all market participants more efficient for investors, companies and society in general.

The following conclusions were made as the result of this study. The process of globalization and the need to harmonize the interaction between society and nature cause permanent¹⁰ development of accounting. New directions and objects of accounting as well as forms of information disclosure in the report appear. Corporations try to integrate reporting indexes into modern format recommended by international community in order to satisfy numerous users' interests. All mentioned before are useful tool for achievement of success in the matter of companies' sustainable development and motivate scientists to make further studies of this matter.

⁹Kurinna, I. Transparency and corporate social responsibility / [I. Kurinna and others.]. – K.: Publisher "Yuston". 2015. – 47 p.

¹⁰Permanent [from the Latin *permanens* (*permanentis*)] – constant, continuous. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53407/287842.html> (access: 20.01.2016).

REFERENCES

- Komardzhanova, N. A. *Development of integrated system of accounting: methodology and practices: monograph* / Under general redaction of Komordzhanova N.A. – Moscow: LLC “Prospect”, 2015. URL: <https://books.google.com.ua/> (access: 20.01.2016).
- Polenova, S.N. *Globalization and challenges of accounting development* / S.N. Polenova. URL: <http://www.konspekt.biz/index.php?text=3111> (access: 20.01.2016).
- Rozhnova, O.V. *Actual problems of financial statements* / O.V. Rozhnova // International accounting, 2013. – №5 (261). – P. 2-5.
- Vysotskaya, A.B. *The impact of globalization on national historical accounting systems in developing countries in the information economy* / A.B. Vysotskaya // Terra economicus, 2014. – Volume 12. – №2. – P 109-114.
- Sidorova, M.I. *Accounting in the context of globalization of the world economic space: monograph* / M.I. Sidorova // – M.: Financial University, 2013. – 141 p.
- Solonenko, A.A. *Methodology of formation of unified accounting system group of related organizations and the development of its translational opportunities: Scientific monograph* / A.A. Solonenko. – Astrakhan: Sorokin R.V., 2011. – 398 p.
- Tumashik, N. V. *The impact of globalization and sustainable development on accounting* / N.V. Tumashik. URL: http://www.confcontact.com/20121221/8_tumashik.htm (access: 20.01.2016).
- Chaykovskaya, L.A. *Modern concepts of accounting theory and methodology: dissertation*. Д. э.н. : 08.00.12 / Chaykovskaya L.A.. Plekhanov Russian Academy of Economics – Moscow, 2007. – 338 p.
- Golov, S.F. *The system of global accounting* / S.F. Golov // Accounting and audit, 2010. – № 3, – P. 3-12.
- Zhuk, V.M. *Paradigm of accounting of economy of harmonious development* / V.M. Zhuk // Economic sciences. Series: “Accounting and finance”. Collection of studies. – Lutsk: LNTU. – 2009. – Issue 6(24). – P. 171-182.
- Zamula, I.V. *Accounting of environment activities in ensuring of sustainable development of economy: monograph* / I.V. Zamula. – Zhytomyr : Publisher ZhSTU, 2010. – 440 p.
- Odintsova, T.M. *The role of accounting in the conditions of formation of the information environment of balanced and sustainable development* // T.M. Odintsova // international accounting, 2013. – №15(261). – P. 9-15.
- Malinovskaya, N.V. *Integrated reporting: solution of information transparency problem* / N.V. Malinovskaya // Economy. Business. Banks, 2014. – №4(9) October-December. URL: <http://rimuniver.ru/> (access: 20.01.2016).

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON FORMATION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN CONSUMER MARKET IN COUNTRIES WITH ECONOMIES IN TRANSITION

Volodymyr Kulishov

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Economical Sciences, honored educator of Ukraine, Professor of the International Economy Department of the KryvyiRih National University, e-mail: kaf_me@kneu.dp.ua, KryvyiRih, Ukraine

Olesya Buchenkova

Assistant, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University», e-mail: olesyabuchenkova@gmail.com, KryvyiRih, Ukraine

Abstract. In given article the features of dynamics of modern global economic environment are researched and analyzed, the growth of value and influence of countries with economies in transition on the development of global economies, functioning of economic group BRICS and formation of economic potential of well-developed economies are defined.

Keyword: globalization, transitional economy, economic growth, export, import.

The further acceleration of globalization and international integration has become a characteristic feature of the beginning of a new millennium. However, last years are marked by contradictory manifestations. On the one hand, the world economy continues are under pressure of crisis factors and components that enable to speak about the renovation of stable dynamics of economic growth and development. On the other hand, – in a post-crisis period a new phenomenon was accurately shown: high indicators of the growth of developing countries, some of which have achieved amazing results and are taking now a deserved place in the global economy.

In the end of 2014 and the beginning of 2015 the perspectives of long-term growth of global economy considerably increased owing to the reduction of crisis risks in Euro-zone countries (Greece, Portugal, Spain), as well as sharp falling of prices for petrol in the world markets (caused by the extension of the offer)¹. Another valuable positive factor has become acceleration of the economic growth of the world leader – the USA, strengthening of the American dollar concerning other most valuable currencies. This promoted the stabilization of world financial flows, decrease of their volatility and global risks with it. Nevertheless, the influence of currency and percentage factors on dynamics of the countries varies a lot first of all for countries with economies in transition that is why transition process will not be easy.

A very distinctive feature of two previous decades was namely high dynamics of developing countries, the basis of which was export expansion of the above-mentioned countries in high-absorbing markets of developed countries. Though as it was before the countries with economies in transition will show higher growth rates, but the difference between the rates of economic growth of developing countries and the states developed in post-crisis period has considerably decreased. For instance, if before the global crisis (2008 and 2016) the mentioned difference was equal to 5 or 6 percentage points, last time it fluctuates about 3 percentage points².

¹IMF World Economic Outlook. January 2015. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/update/01/index.htm>.

²World Economic Outlook Reports (різні випуски). - <http://www.imf.org/>

One more characteristic of modern society is rapprochement of growth rates of world economy and trade volumes. If in the pre-crisis period the rates of strengthening of export and import considerably exceeded the rates of economic growth, in post-crisis period trade dynamics in fact “accompanies” the general dynamics of the growth of developing and developed economies (as is it shown in picture 1, table 1).

The given changes in global dynamics are likely to have system consequences. Thus, from one point of view, we should expect positive changes in context of reducing the foreign trade imbalance, as high rates of economic growth of developing countries in pre-crisis period were mainly caused by the expansion of their export. This resulted in strengthening of trade deficit of the most developed economies that, in its turn led to forming of financial balance. From the other point of view, the forming of a new structure of macroeconomics and competitive environment, that is shown through increase of value of countries with economies in transition, and, due to it, increase of influence of developing economies on dynamics of global economic processes. For instance, during the last ten years the nominal GDP, created by developing economies, grew up almost three times and its part has become equal to 42% of the volume of global GDP (picture 2)³.

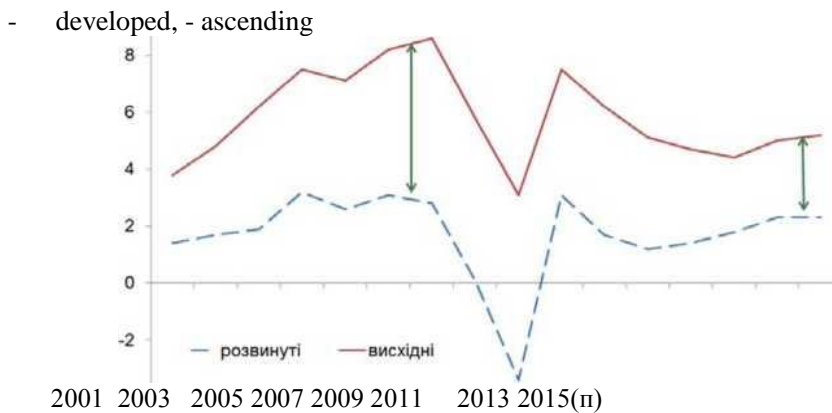

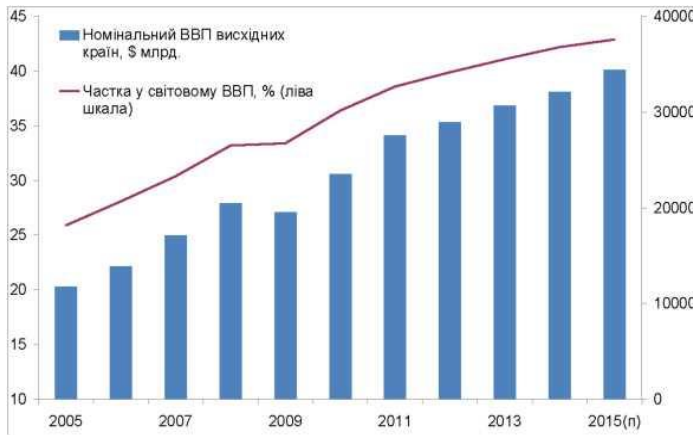
Figure 1. The difference in rates of developing and developed economies, percentage indicator

Table 1. Increase of real global GDP and volumes of world trade

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014(o)
Real world GDP	5,6	5,7	3,0	0	5,4	4,1	3,4	3,3	3,3
The volumes of export									
developed	8,9	7,1	2,2	-11,6	12,2	6,2	2,0	2,4	3,6
developing	10,9	9,7	4,5	-7,6	13,5	7,2	4,6	4,4	3,9
The volumes of import %									
developed	7,9	5,5	0,6	-12,2	11,7	5,3	1,2	1,4	3,7
developing	12,0	15,4	9,0	-8,0	14,3	9,8	6,0	5,3	4,4

³ World Economic Outlook Reports (різні випуски). - <http://www.imf.org/>.

Authoring

Nominal GDP of developing countries, in milliards of dollars
-A part in world GDP in % (a left scale)

Figure 2. The growth of the value of developing countries in global economy

Developing countries gradually strengthen their positions as engines of global economic growth, because the markets with further growing purchasing demand are consistently being formed in them. We strongly believe that corresponding transformations provide new opportunities for investments, first of all, in developing countries. However, a new structure demands a new quality of global institutions (or rules of the game), that can provoke new additional risks.

Unfortunately, for now the economic growth is not supported by corresponding institutional and financial provision – the countries with economies in transition remain to a great extent dependent from technological, innovative and financial resources of developed ones.

Today we speak about the necessity of forming new models of the growth and development. It is to noted that an important factor of global increase is export expansion of countries with economies in transition, that was shown in sharp increase of export part in forming of global GDP – today there is no so accurate manifestation (as it was noted above, the export increase “accompanies” the growth of GDP), and the given part “stabilized” on the level of 31%.

Concerning imports, the developing countries expand mergers that are fully caused by considerable increase of living standards in the most powerful ones. The part of import of countries with economies in transition considerably increased in the last decades (that is shown in table 2). Taking into consideration the expected, stable enough macroeconomics dynamics, the acceleration of demand in developing countries (first of all, in China, where the level of consumption is too low), and also accumulation of additional demand for import linked with investments requirements of countries in transition, we can claim that exactly the biggest developing countries will be able to promote the development of relatively small states, for

which highly competitive markets of developed countries may be inaccessible.

Table 2. Import of some countries and areas, % from general volume

	1993	2003	2013
USA	15,9	16,9	12,7
Europe	44,4	45	35,8
France	9,0	7,9	6,5
Germany	5,7	5,2	3,7
Great Britain	5,5	5,2	3,6
Japan	6,4	5,0	4,5
Southern and Central America	3,3	2,5	4,2
China	2,7	5,4	10,6
India	0,6	0,9	2,5

The changes in the structure of the world GDP are expected. Though global economy decreased its growth rates (in comparison with the pre-crisis period), however nominal indicators show positive dynamics. Thus, the average indicator of the global nominal GDP and investments in fixed capital in 2011-2013 is 40 % bigger than the corresponding indicator of three pre-crisis years (2005-2007) (that follows from table 3)⁴.

Table 3. Some rates of the world economy, in milliards of dollars⁵

Rates	Years	1990	2005-2007 (середнє)	2011	2012	2013
Inflow of DFI (direct foreign investment)		208	1 493	1 700	1 330	1 452
Accumulated volume of DFI		2 078	14 790	21 117	23 304	25 464
Export of goods and services		4 107	15 034	22 386	22 593	23 160
Investment in fixed capital		5 072	11 801	16 498	17 171	17 673
GDP		22 327	51 288	71 314	72 807	74 284

The volumes of export of goods and services increased with higher rates – for more than 50 % during the given periods. Paying attention on obvious conservation of the crisis manifestation in countries of the European Union, there are all reasons to consider that the dynamics has a long-term character. So, the task of entering of countries into global productive, commercial and investment networks with the aim of providing a stable long-term development becomes especially actual.

It is important to note that global consumer demand prevails in forming of modern world economic communication, in which the leaders are usually big well-developed countries. Last time consumption in the USA and EU, that are essential absorbing markets nowadays, as well

⁴WTO International Trade Statistics 2014. - https://www.wto.org/english/res_e/statistics/its2014_e/its2014_e.pdf.

⁵ World Investment Report 2014. - http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf.

as investments in China have become the main factors of forming of the global demand (picture 3)⁶.

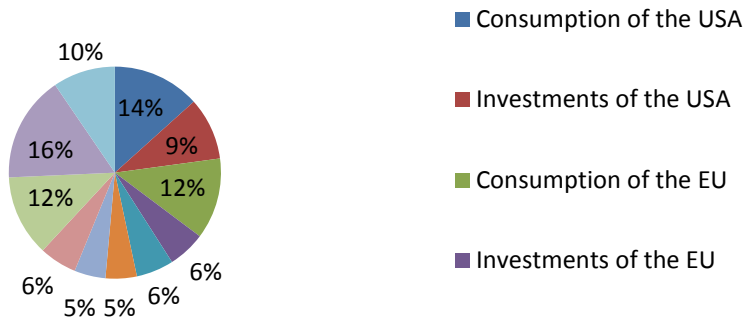

Figure 3. The structure of formation of global demand for goods, 2002, in % of the world volume.

This structure looked rather steady in pre-crisis period, nevertheless today it is risky enough, because the economic braking in the EU and weak growth of consumption in China can worsen dynamics of the global demand and, in result of this, economic growth in general.

More detailed appeal to the structure of the formation of GDP according to the categories of the final use specifies on the importance of the expansion of consumer markets in the countries with economies in transition. Thus, the consumption in the six biggest developed countries (USA, Japan, Germany, Great Britain, France and Italy) achieved 50,3% of the world volume of consumer spending, that is the above-mentioned countries actually recognize a consumer market while developing countries (China, Brasil, India, Russia, Mexico, Turkey) consume only 19,6% of the world volume.

Thus, developing countries in the conditions of steady development (and strengthening of purchasing power of the population) will be able to use the internal purchasing potential (as the component of the expansion of the cumulative demand), and on the way to the increase of consumption in developing countries it is worth expecting the renovation of high global economic dynamics that is peculiar for pre-crisis period.

It is doubtless that for increasing of the competitiveness developing economies need considerable internal and external investments. The most probable that new models of global economic increasing will have investment essence, and further stable investments expansion is for those countries which do not want to be left on roadside of modern world economic processes.

For instance, the part of investments in fixed capital in the structure of the world GDP during the last decades is steadily increased – if in 1980th it exceeded a little 20 %, but now it is nearly 24 % (table 3). Along with it, taking into consideration the increase of the living standards in many developing countries (at first, the big ones), we should expect the strengthening of the value of consumer demand in such countries. It is important to note that in

⁶Composition of Global Goods Demand. - Global Cycle Notes. Credit Suisse Fixed Income Research. June 2014.

dynamic developing states the essential increase in investments took place that was related to the processes of modernization and large-scale involvement of foreign capital. At present for developed countries necessity of investments is well understood if they do not want to lose their positions in competitive world economy.

What about Ukraine, in a pre-crisis period its part in the world production was increasing with the accelerated rates, but last time its economic dynamics significantly concedes the world one, owing to what the part of Ukraine in the world economy considerably decreased (table 4)⁷. It means that our state loses its importance in global economy.

Table 4. The place of Ukraine in world economy

	World	Ukraine	The part of Ukraine in world economy
2000	30971	31,8	0,10
2008	62308	179	0,29
2011	71423	163	0,23
2014(0)	77609	130	0,17

It should be noted that negative effects of Ukrainian economy are usually related to the deterioration of the industrial production, the great destructions of production and infrastructure facilities, the notable deficit of deliveries of raw materials and energy resources, losses in functioning of productive network and the system of delivery of goods within the country and abroad, the worsening of productive and consuming spirits (of individuals and firms), the reinforcing of psychological pressure, according to really great amounts of human, material and financial losses.

So, we have to note that in actual conditions of aggression the economic positions of Ukraine in global economy will worsen to a great extent. Meanwhile in economic instability our country needs to solve difficult and contradictory problems of macroeconomics stabilization (that demands maintaining severe fiscal and monetary policies) and economic acceleration (that, otherwise, means mitigation of above-mentioned fiscal and monetary policies), as well as to define more strict requirements to state regulation. In the conditions of limited internal resources the accurate orientation in foreign markets and financial sources must be the factors of accelerated strengthening of the economy.

Proceeding from it the matter of the search of new competitive productions, new markets and new niches in European and world economies is very important for Ukraine nowadays.

Unfortunately, it is necessary to note that despite a high level of the openness Ukraine is not properly involved in the global labour division and trade streams. For example, according to the global Index of the involvement of countries in world trade (The Global Enabling Trade Index), Ukraine only takes the 83d place among 138 countries.

Substantially, such a low rate is caused by weak institutional support of foreign economic activity. And the main negative factors for export and import of our country have noticeable differences as it is shown in picture 4⁸.

⁷ World Economic Outlook Reports (різні випуски). - <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>

⁸ The Global Enabling Trade Report 2014. - <http://www3.weforum.org/>.

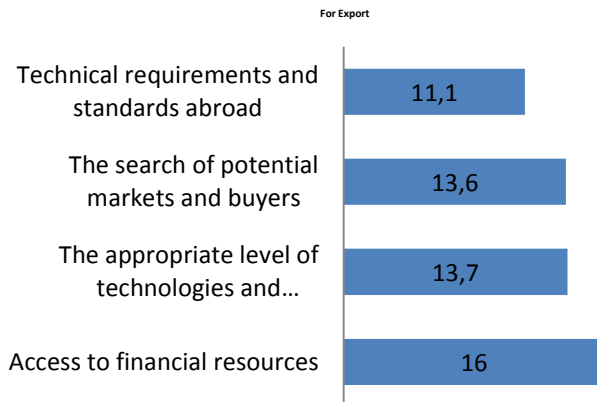

Figure 4. The most problem factors for the development of trade in Ukraine in 2013

Of course, there are some spheres and branches in which Ukraine has rather good position in world economy and which could become the basis for further economic acceleration including at the expense of “pulling up” to its requirements and possibilities other production and distributive spheres. These are namely the agriculture⁹, military arms, IT-technologies, to name just a few, that can replace prompt losses of Ukrainian metallurgy and mechanical engineering.

Besides, it is important to define the countries and the areas of the world that may become potential sales markets for Ukrainian producers. In the world geography structure of import the countries of the Eastern, Southern and South-East Asia are undisputed leaders (table 5), and also active participants of the formation of global value added.

Keeping in mind high economic dynamics of many countries of above-mentioned regions we may expect further increase in demand for import that permits to forecast the corresponding expansion of partners’ countries.

This division may serve as a reference point for export expansion of Ukraine. For instance, from total commodity export of Ukraine in 2013 in volume of \$63,3 milliards, the export to the countries of the CIS (the Commonwealth of Independent States) made \$22,1 milliards, to Asian countries, \$16,8 milliards (in particular, to China - \$2,7 milliards, to India - \$2,0 milliards), to African countries, \$5,1 milliards, the Central and Southern America - \$1,2 milliards (Mercosur).

⁹ <http://news.finance.ua/ua/news/-/354159/>.

Table 5. Import of goods of some developing countries and regions. Authoring

Rates Country	Volume in 2013, in billiards of dollars	Average yearly rates (2005- 2013) Increase rates, %
World	18410	7
Central and Southern America	773	12
Africa	628	12
Middle East	779	11
China	1950	15
India	466	16
New industrial economies	1300	8
ASEAH (Association of Southeast Asian Nations)	1246	10
Mercosur(Argentina,Brazil,Paraguay,UruguayandVenezuela)	348	15

It comes without doubt that the structure of foreign trade of Ukraine is changing a lot, first of all, owing to geopolitical changes (at first, the introduction of a free trade zone with the EU, but also to the worsening of Ukrainian-Russian relations), and changes will occur not only in geographical, but also in branch and commodity structure. So, it has to be noted that in nearest decades in dynamic developing countries the total demand will be steadily increased, in particular for consumer and investment goods that will expand the possibilities of entering in those countries competitive exporters from other states that our country has to use as quickly as possible.

REFERENCES

- WTO International Trade Statistics* 2014.-https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its2014_e.pdf.
- World Investment Report 2014*. - http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_en.pdf.
- World Economic Outlook Reports* (різні випуски). -<http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29>
- World Economic Outlook Reports* (різні випуски). - <http://www.imf.org/>.
- World Economic Outlook Reports* (різні випуски). - <http://www.imf.org/>.
- The Global Enabling Trade Report 2014*. - <http://www3.weforum.org/>.
- IMF World Economic Outlook*. January 2015. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/update/01/index.htm>.
- <http://news.fmance.ua/ua/news/-/354159/>.
- Composition of Global Goods Demand*. - Global Cycle Notes. Credit Suisse Fixed Income Research. June 2014.

EUROPEAN INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESSES IN POLAND AND UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Andrzej Krynski

Ks. prof. dr hab. dr h. c., founding rector of Polonia University in Czestochowa,
e-mail: sekretariat@ap.edu.pl, Czestochowa, Poland

Oleg Padalka

Corresponding Member of the NAPS of Ukraine, professor, Doctor of Pedagogical Sciences,
honored educator of Ukraine, First Vice Rector for Organization of Educational Work and
Economy at the National Pedagogical Dragomanov University,
e-mail: padalka@npu.edu.ua, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article investigates and analyzes the challenges which face the higher education as a sector of economic activity, justifies the areas of improving paradigm of development, providing qualitative educational services, improving the professional training of future specialists as important precondition for building of knowledge economy on the basis of national traditions and achievements.

Keyword: paradigm, education, economics, management, knowledge of economy, cluster, manager, competence.

Already today signs of a new civilization that must be considered during the development of political and economic structures appears in Ukraine. Specifically, it is a fact that on the first place should be put knowledge as the most progressive, democratic and accessible component that corresponds to modern informational and intellectual phase of development of a society to ensure the establishment and functioning of the economic triangle - "economy of intelligence", "economy of thought", "knowledge economy"¹.

Significant impact on the development of modern "economic triangle" provide economic conditions of formation of higher education as a sector of the economy, the development of market of educational services, namely the transition of that from so-called "nonproductive sphere" to the subject of economic activity.

The modern World and European education and in particular, higher education is an integral component of system of national accounts on the macroeconomic level, included to the set of indicators of consistent and interconnected descriptions of the most important processes and phenomena of the economy - production, income, consumption, capital formation and finance. This no alternative fact should be managed during the development of measures to reform economic mechanism of education.

Education, as a specific sphere of activity is interesting for economic analysis in two aspects. Firstly, because the realization of its purpose in society requires setting up an appropriate mechanism for financial and economic unity of production and supply. Subjects of educational activities are educational institutions which functioning based on covering expenses by their income, the necessity of development causes the need in additional funds, that do not excluding profit for further investment. The mechanism of operation may vary depending on their income that may be formed from a budget assignments or own revenues or mixed resources.

¹Krynski A. Tendencies of development of system of economic education in conditions of European integration// Education for modernity. Coll. Of scientific works. Part 2. - Kiev : National Pedagogical Dragomanov University, 2015.- P.77-86

Secondly, considerable interest has the economic nature of the results of educational activities. Expenditures on education of the population have productive nature in sense that its results are to increase in equipping people with the knowledge and information, are find in active growth of indicators of economic activity on the micro and macro levels in the short and especially in the long term. Due to this public spending on higher education acquired specific value of investments, especially highly profitable ones. Study of the economic effects of education became the subject of considerable attention and interest of worldwide scientists. In this direction, the global economic opinion has gained thorough working hours: methodologies and calculations of the impact of education on economic growth and personal income.

In recent years, Ukraine, like most EU countries (eg Poland, Czech Republic) have had complicated demographic situation and uneven development of regions. This forces governments to look for ways to optimize the educational sector, especially in the financing of higher educational sphere, it is logically justified and meets the needs of the time.

The fundamental financial problems of higher education exist everywhere. Even rich Western-style educational institutions feel the need of austerity, due to expenses increase and donor receipts decrease, both in public and private ways. In our opinion, the rationalization by saving costs, raising the technical level and reducing of unnecessary jobs must be carried out in areas associated with the production of goods and services. And the industry engaged in "production of human " such as education, science - should grow by the volume of production, and employment.

Based on the current Ukrainian law "About the Higher Education" and in the context of the economic independence of university education, autonomy should acquire the real nature. However, we must recognize that public universities in Ukraine have insufficient autonomy today because they controlled by many institutions, and in particular by the State Treasury. Last has hypertrophied control functions of each payment document and for any reason (often not related to the essence of payment) can not miss a payment. For several months Treasury often does not take payments, creating significant payable accounts of educational institutions.

Universities entangled in numerous limitations can not even freely dispose the funds received from the provision of educational services over public order and other activities. Financial management will be effective only when the leadership that makes decisions on the use of financial resources, will have a possibility to maneuver. Decisions laid down in the budget of the last year - not always the most effective. The situation may change and management of university should be able to channel funds to effectively dispose them in terms of economy and development of the institution. Currently, schools receive almost no funding from the Ministry for development, and therefore it is necessary to expand their opportunities to earn money and use them with the prospect.

Objective need for the growth of public spending on education faces with limited financial resources of the state. This applies including those financing costs on training specialists with higher education.

A detailed study of the basic legislative requirements of Poland and Ukraine for expenses formation of higher educational institution for training of the future specialist and makes it possible to offer the following approach to defining total cost indicators per student.

On the institutional level with all the components of expenditures on education can be computed total cost indicators per student (C_t):

$$C_t = (R + A + W) * T / N$$

where,

R - revolving funds of educational institution;

A- amortization funds (the cost on major repairs and equipment);

W- wage fund;

T- number of years in an educational institution;

N - the average number of students.

The average annual cost of training per student - C_a - can be calculated:

$$C_a = O_c / N$$

Where,

O_c - operating costs per year in school;

$$O_c = T - C$$

Where,

T - total cost per year;

C - capital expenditures.

$$C_a = T - C / (F + 25E / + 100 102/100)$$

where,

F - number of full-time students;

E- number of evening-classes students,

2 - the number of students of correspondence courses.

The cost of one person training depends on the number of students enrolled in the institution. Furthermore, it can significantly vary between institutions, regions and sectors.

An indicator of domestic economic efficiency of education on the macro level performs cost of education that express total costs of state on maintaining schools on different levels. The value of expenditures per student is an important indicator that shows how much costs the state (or other) training of one person for a certain period of a time - usually a year. At the same time, it should be clearly defined the role of this indicator in the financial management education.

Determining of quantitative amounts of educational process are possible on the basis of:

a) the number of successful final examinations (or specific weight);

b) the number of students.

In addition to general indicators of costs per student, it can be introduced other secondary indicators such as the cost of a graduate; the cost of achieved level of education spending per student, the cost of the average daily attendance; capital expenditures on student place; the average cost of the group; the average cost per teacher.

As important characteristics serve indicators that reveal the quantitative parameters of the learning process: the number of years that students study on every level (including the year costs of certain their cycle), standards of repetitions for the second year, the number of days in the school year, number of hours per day, the occupancy of groups, variability of classes and others.

A major problem of the educational process is the problem of contingent losses and of leaving for re-training. Rather high rates of tax and moderately high number of repetitions

causes are serious internal inefficiencies. To calculate above problems we suggest using the coefficients of disposals (**C'dis**) and academic repeats (**C'ar**):

$$\mathbf{C'dis} = \mathbf{C'ar/N},$$

C'dis - the average annual number of those who left,

N - the average number of students;

$$\mathbf{C'ar} = \mathbf{Nsc/ N},$$

where **Nsc**- the average number of students left on a second course.

You can use many other indicators of the process, but they usually do not singles out data by educational institutions and this interfere with their generalization².

At the present stage of development of world economy, the national economic models are affected by a complex set of exogenous and endogenous nature factors. Definition of new theoretical and methodological foundations of modern transformations implies, first of all, taking into account aspects of globalization and the development of mechanisms of organic adaptation and interaction of key components of national economic models and institutions of global development - politics, economics, ideology and education. At the edge of these areas appears a new synthesis - "cluster" that creates global and national hereditary forms.

Combining a cluster based on the vertical integration is shaping not eclectic concentration of diverse knowledge and technological inventions, but a system of dissemination of new knowledge and technologies.

During the research we have developed a theoretical model of cluster system of economy of knowledge by using new innovative technologies, availability between subjective innovative communications as a special component that largely determines the rate of conversion of knowledge in technology and its diffusion in the economy (Fig. 1.)³.

Thus, Fig.1 shows that interconnected components of the knowledge economy are the system of continuous education and its investment and innovation support; the sectors of production, commercialization and practical use of new knowledge; an efficient innovation system of the real economy, which unites and provides information to all market subjects at the state level.

Theoretical model of cluster system of the knowledge economy suggests that "exit" for a secondary school is a higher school, for which, in turn, "exit" is domestic economy, i.e. the enterprise, organization and structure of various types that need specialists with higher education. In other words, the economy should affect the higher education system through requirements on the quality of education and nessary fields of study and etc.

A new vision of national education in ensuring social progress becomes the basis for transformational changes of its overall concept and content. These changes concern the fundamental aspects of education as a strategy of reform, the role of the state, structure of the educational systemand management.

²O. Padalka Economics of Education and Management: A Guide // O. Padalka - K.:Pedagogical opinion, 2012. - 184 p.

³O. Padalka, V.Kulishov National and European education: achievements and acquisition. European Pedagogical Studies / Association of Rectors of pedagogical universities in Europe; Ed.board V. Andryushchenko and others. - Issue. 5-6. - K .:PublishinghouseoftheNationalPedagogical DragomanovUniversity, 2015.—p. 22-36

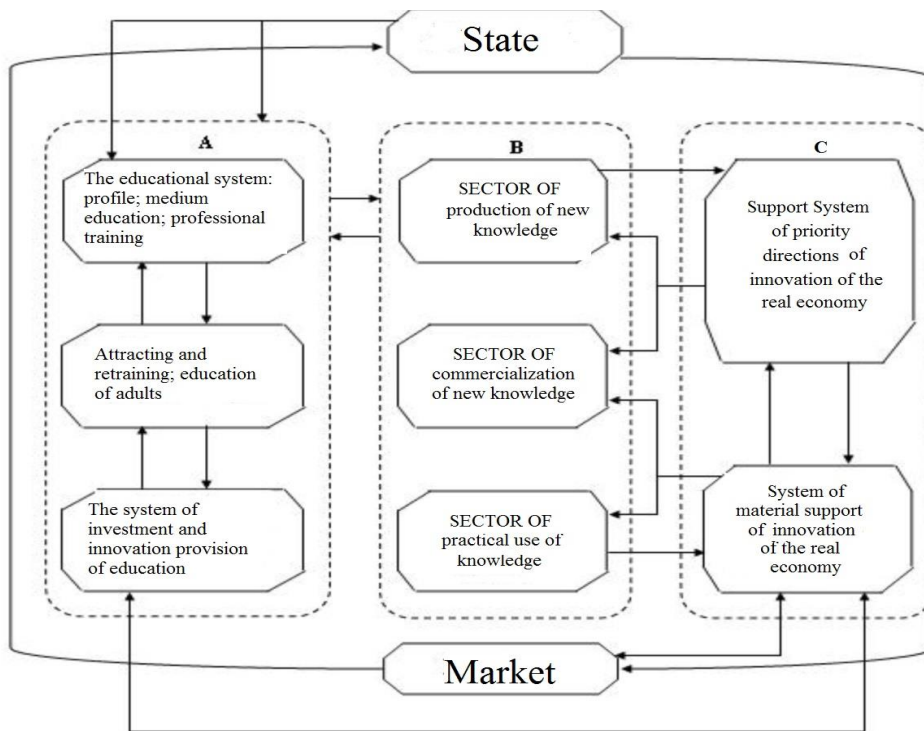

Figure 1. Theoretical model of cluster system of knowledge economy

Management of the educational institution - is systematic process of management activities of the institution in order to effectively satisfy the needs of society in education. Implementation of the important functions of management such as organization, planning, coordination, supervision, motivation, creates conditions for productive and efficient work of all staff of the institution and achieving results in accordance with the goals set by the educational institution.

Feature of educational management is to him that there are two large groups of goalsthat have educational and economic nature. The primary purpose has educational nature. The mission of the institution of a certain degree of education is to meet the needs of the people in the educational services of a particular type. The production of educational services requires funds to ensure the process with material resources (equipment for classrooms, laboratories, supplies, computer and printing equipment, etc.) and human resources for the educational process (teaching staff, heads of divisions, departments or faculties, support staff).

Exactly therefore an essential part of educational institution, regardless of its type, degree, subordination and form of ownership, has the problem of economic nature. Successful implementation of the entire complex of tasks that face the institution, requires appropriate management system.

Requirements to the professional competence of education managers can be divided into three groups. The first are the knowledge and skills to perform management functions: the ability to ground and make decisions; the ability to manage resources, to plan and forecast the

work of the institution; possess the means of improving the management; ability to use modern informational technology, communications and so on. This knowledge and skills should be acquired in the process of studying the management science, its laws, principles, methods and means of information.

The second group of requirements that are necessary for educational manager include profound knowledge of the operation and development of the institution, the understanding of the nature and content of educational work. This knowledge acquired during the practical work in educational institution.

The third group of requirements for professional competence of education managers related to their ability to work with people and manage themselves. In the course of their duties, managers interact with a wide range of people - colleagues, senior managers, teachers, subordinates, representatives of other educational institutions and so on. The basic structure of employees of educational institutions have intellectuals, highly qualified specialists with higher levels of education. Managing of such collective requires from manager some special skills of communication and influence.

The problem of competence in the management of higher education remains insufficiently explored and the most complicated one, in which actualizes and become tangible issues not only enrich the cultural and professional competence of head by basic knowledge of management, but also justification and practical feasibility of using scientific knowledge of management in educational activities in the sphere of management of educational institutions. Therefore the major criterion of professionalism of education manager will be just his management competence.

In the scientific studies clearly articulated definition of "managerial competence" of education manager does not exist. Currently, there are no studies that have comprehensively studied the problem and therefore among scientists were certain contradictions in the definitions of "management activities" and "managerial competence".

In our opinion, management competence is multifactorial phenomenon and it should be regarded as a form of management activities. Thus under the economic competence of an educational manager should understand the ownership of the system of economic categories and the formation of economic thinking to ensure the efficient functioning of the institution.

Consequently, the economic component of management competence of an educational manager determines the knowledge and skills of conducting economical and analytical studies in the sphere of educational activities; simulations of economic relations in educational activities; ability to analyze the crisis and conflicts in economic relations and their impact on higher education; election of the ways and methods of regulation and resolution of conflicts; a proposal about ways and behaviors in specific situations; detection of problem situations; setting goals and criteria of optimization of educational institution; generating alternative solutions for effective functioning of the educational institution; possession of elements of economic research; using the methods of collective decision-making and others.

Among the plurality of multifactorial components of management competence, in modern conditions raises the urgent question of the application of marketing tools in activity of manager of education. Marketing competence of a manager of education is the ability to identify relationships between buyers and sellers of educational services, implementation of diagnostic processes (eg, supply and alteration of real demand of educational services, dependence on professional career and education, etc.). Therefore, manager of educational institutions should build a marketing strategy, carry out marketing analysis to conduct

educational institution (its competitors, customers, services), analyze the most appropriate forms and methods of marketing for the institution and evaluate the effectiveness of this strategy.

Using marketing in the educational institution acquires relevance because it promotes "winning" of consumer (future students) by providing differentiated educational services, growth of professional skills of teachers, motivated by the quality of the educational environment, improvement of this environment, serviced by an educational institution.

So, economics and management of education require professional training of competent managers of the educational sector, the formation of a new generation of managers, which are able to think and act in terms of systemic crisis of society, to make management decisions in all areas and efficient using of available resources of the educational institution.

Building a paradigm of system of higher education under the conditions of European integration and globalization, the historical challenges of the XXI century require critical thinking and focus efforts and resources on solving the most pressing problems that hinder the development of the educational sector, and do not allow to provide new quality of education, adequate to current historical era, i.e. countries should make their own choices of economic and educational development in an interdependent global world.

REFERENCES

- Krynski A. Tendencies of development of system of economic education in conditions of European integration// Education for modernity. Coll. Of scientific works. Part 2. - Kiev : National Pedagogical Dragomanov University, 2015.- P.77-86
- O. Padalka Economics of Education and Management: A Guide // O. Padalka - K.:Pedagogical opinion, 2012. - 184 p.
- O. Padalka, V.Kulishov National and European education: achievements and acquisition. European Pedagogical Studies / Association of Rectors of pedagogical universities in Europe; Ed.board V. Andryushchenko and others. - Issue. 5-6. - K.:Publishing house of the National Pedagogical Dragomanov University, 2015.—p. 22-36

СВІТОВІ ФІНАНСОВІ РИНКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анастасія Лазарева

асистент, Маріупольський державний університет,
e-mail: etmgu@mail.ru, Маріуполь, Україна

Анотація. У статті розглянуто зміст поняття «фінансовий ринок» і наведено організаційно-економічну структуру сучасного світового фінансового ринку. Наведено основні стратегічні тенденції розвитку фінансових ринків. Представлено явища, які лежать в основі глобалізації фінансової системи. Охарактеризовано перспективи та вимоги глобальних фінансових ринків. Виявлено причини глобалізації фінансових ринків. Наведено деякі показники фінансових ринків в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, світовий фінансовий ринок, національний фінансовий ринок, структура, фінансові інститути.

Сьогоднішній розвиток світового господарства тісно пов'язаний із відносинами країн у політичних і економічних сферах, наявністю загальносвітових проблем, а також взаємопроникненням культур. Таку тенденцію називають глобалізацією. Значні процеси інтеграції відбуваються на світових фінансових ринках. Саме цей аспект глобалізації потребує більш детального дослідження, тому як є запорукою економічного розвитку багатьох країн.

Світовий фінансовий ринок є сферою ринкових відносин, в якій відбувається рух грошового капіталу між країнами та формується попит і пропозиція на ньому.

Зміст поняття «фінансовий ринок» розглядають з функціональної точки зору, з точки зору структури та з інституційної точки зору.

З функціональної точки зору, світовий фінансовий ринок виконує функцію міждержавного перерозподілу грошових капіталів, забезпечуючи економічне зростання і прибутку учасників ринку.¹

З точки зору структури, світовий фінансовий ринок – це сукупність взаємопов'язаних сегментів: валютного, кредитного, фондового, страхового ринків, а також ринку золота. Між ними відбувається перелив капіталу в результаті здійснення взаємопов'язаних угод. Структура сегментів світового фінансового ринку в принципі ідентична структурі національних фінансових ринків, але має специфіку (табл.1)¹.

Таблиця 1. Структура національного та світового фінансових ринків¹

Основні сегменти національного фінансового ринку	Основні сегменти світового фінансового ринку
Ринок позичкових капіталів: - грошовий ринок	Світовий ринок позичкових капіталів: світовий грошовий ринок
- ринок середньо- і довгострокових кредитів	- світовий ринок капіталів - ринок єврокредитів - Євроринок
Валютний ринок	Світовий валютний ринок; ринок євровалют
Основні сегменти національного фінансового ринку	Основні сегменти світового фінансового ринку
Ринок цінних паперів: - первинний	Світовий ринок цінних паперів: - первинний
- вторинний	- вторинний
- похідних фінансових інструментів	- похідних фінансових інструментів
	Єврофінансовий ринок
Ринок страхування і перестраховування	Світовий ринок страхування і перестраховування
Ринок золота На практиці ринок золота об'єднують з ринком інших дорогоцінних металів.	Світовий ринок золота

¹ Світовий фінансовий ринок в умовах глобалізації світової економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/32076/ekonomika/svitoviy_finansoviy_rinok_umovah_globalizatsiyi_svitovo

З інституційної точки зору, світовий фінансовий ринок – це сукупність інститутів (банки, спеціалізовані фінансово-кредитні установи, фондові біржі, інвестиційні фонди), через які здійснюється перерозподіл світових фінансових потоків (табл. 2).¹

Процес глобалізації фінансових ринків характеризується найбільш високими темпами. Основними стратегічними тенденціями подальшого розвитку фінансових ринків є²:

1. Нарощування темпів конкуренції на міжнародних фінансових ринках між кредиторами і позичальниками, що стало результатом дії таких двох факторів, як постійний пошук вигідних напрямів вкладення капіталу транснаціональними фінансовими організаціями та потреба споживачів фінансових ресурсів у значних обсягах фінансування (причому потреба в коштах перевищує їх пропозицію).

Таблиця 2. Учасники фінансового ринку¹

Національні учасники	Міжнародні учасники
Корпорації	Транснаціональні корпорації
Банки та спеціалізовані кредитно-фінансові організації	Міжнародні банки, ТНБ, спеціалізовані кредитно-фінансові організації, фонди, міжнародні фінансові інститути
Фондові (частково товарні) біржі	Провідні фондові (частково товарні) біржі
Держава	Держава

2. Відчутна інтеграція міжнародних ринків капіталу, поштовхом до якої стала ліквідація багатьох бар'єрів для входження на національні ринки капіталу міжнародних кредиторів і позичальників, підвищення мобільності боргового капіталу, зниження трансакційних витрат, стрімкий розвиток інформаційних систем.

3. Конвергенція міжнародних фінансових ринків, яка стала можливою за умов послаблення законодавчого розподілу інвестиційного і комерційного банківського бізнесу, а також створення фінансових холдингів на базі фінансових організацій гнучкої спеціалізації.

4. Концентрація міжнародних фінансових ринків, тобто процес злиття як організацій кредиторів, так і позичальників.

5. Комп'ютеризація та інформатизація фінансових ринків, яка полягає в широкому використанні учасниками міжнародних фінансових ринків новітніх інформаційних систем, глобальних баз даних та інтегрованих систем управління операціями.

На основі результатів досліджень тенденцій розвитку світових фінансових ринків, змін у структурі фінансових інструментів до основних причин глобалізації фінансових ринків, на нашу думку, можна віднести:³

²Коваленко М. А., Рогальська Н. Г. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/.3/2009_3_kovakenko.pdf.

³Гончаренко М. Ф. Причини глобалізації фінансових ринків [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/goncharenko-mf-prichini-globalizatsiyi-finansovih-rinkiv/>

- посилення конкуренції на світовому ринку банківських послуг. Зниження рентабельності банківських операцій і банківської маржі призводить до необхідності дерегулювання сфери фінансової діяльності (зняття обмеження з величини процентних ставок, зниження податків і комісійних зборів з фінансових трансакцій; відкриття іноземним банкам доступу на внутрішній фінансовий ринок; дозвіл страховим та фінансовим компаніям конкурувати з банками).

- зміна зовнішніх і внутрішньодержавних умов діяльності фінансових інститутів, серед яких: скасування валютних обмежень у багатьох державах; скасування режиму фінансування валютних курсів. Можливість «грати» на зміні курсу валют призвела до нечіткості кордонів передусім замкнутих національних фінансових просторів і стимулювала переміщення іноземного капіталу на національних фінансових ринках.

- зниження сфери державного регулювання фінансових інститутів сприяло створенню глобальних фінансових ринків, на яких здійснюються великі угоди з облігаціями, акціями та валютою в міжнародному масштабі на товарних і фондових біржах; розширення системи універсальних послуг; збільшення кількості глобальних фінансових груп у результаті злиття банків, страхових компаній, іпотечних кредитних установ, зростання інвестиційної активності пенсійних фондів і фондів взаємної підтримки; збільшення кількості інституційних інвесторів; виникнення нового напрямку – управління глобальним фінансовим «портфелем» (пошук можливості вигідних капіталовкладень; підвищення їх віддачі; оптимальний розподіл ризиків).

Фінансові інститути є основним важелем глобалізації на фінансових ринках:

- удосконалення системи міжнародних комунікацій і зв'язків. Фондові ринки стають більше взаємопов'язаними за допомогою комунікаційних (інформаційних) технологій, що дозволяє здійснювати маркетингові і збутові операції без фізичного представництва підприємств, незважаючи на відмінності часових поясів;

- розвиток нових видів фінансових інструментів (ринок євровалют, єврооблігацій тощо), які не підлягають національному та фінансовому контролю. Традиційні фінансові інструменти (товарні ф'ючерси, опціони та ін.) доповнюються новими формами, наприклад, дериватами, що відкривають можливості для спекуляції на зміні курсів валют, акцій, інших видів фінансових активів.

Аналітики фінансових ринків відзначають, що в основі глобалізації фінансової системи лежить взаємодія таких явищ⁴:

– технічний прогрес, що дозволяє здійснювати міжнародні фінансові угоди в режимі реального часу й значно скоротити витрати на транспорт і комунікацію;

– зростаюча конкуренція: з одного боку, між кредитними й фінансовими установами на фінансових ринках, а з іншого – між самими фінансовими ринками внаслідок значного розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій;

– реструктуризація кредитних і фінансових установ шляхом їхнього злиття й поглинання як наслідок зростаючої конкуренції між ними;

– широка інтернаціоналізація бізнесу через посилення транснаціонального характеру діяльності корпорацій;

– консолідація регіональних інтеграційних об'єднань (у Європі – економічний і валютний союз);

⁴Суэтин А. А. Финансовые рынки в мировой экономике. - М.: «Экономист», 2008. – 587 с.

– послаблення твердого контролю щодо здійснення міжнародних угод, пов'язаних із рухом капіталу фондових бірж;
– макроекономічна стабілізація і реформи в ряді країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, які створили сприятливий клімат для іноземних інвесторів;
– широке використання «принципу важеля» (значне позичання коштів для своїх інвестицій) і розвиток процесів сек'юритизації активів у промислово розвинених країнах.

Виділимо найважливіші перспективи й вимоги глобальних фінансових ринків, а також їхніх учасників (табл. 3)⁵.

Наведеним перспективам/вимогам протистоять наступні недоліки й ризики:⁵

1. Більш складні ланцюжки впливу. Глобалізація фінансових ринків створює нові, насамперед, зовнішні ланцюжки: факти світової політики, економіки, науки, демографії й т. д. тягнуть у силу емоційного їхнього сприйняття людьми найнесподіваніші реакції, які негайно відбиваються на національному й міжнародному ході подій.

2. Глобалізація й інформаційні технології породжують проблему "болісного вибору". Наприклад, акціонер може сьогодні теоретично вибирати з 36 тисяч підприємств на більш ніж 150 біржах миру. Огляд фінансових інструментів, інновацій, ринків і учасників являє собою навіть для професійного учасника фінансових ринків дуже складне завдання.

3. Дезорієнтація в інстанціях глобальних фінансових ринків унаслідок їхньої анонімності. Глобалізація, інформаційні технології, сек'юритизація й сучасні можливості укладати угоди послабляють зв'язок між інвестором і позичальником. Проявляється тенденція за раціональним орієнтуванням на фінансові продукти й пошук більш вигідних можливостей інвестування без виникаючого емоційного натиску.

4. Всесвітні надмірні реакції. Інвестори можуть відразу ж «обвинуватити» позичальників капіталу, у випадку, якщо дії останніх не відповідають очікуванням ринку. Існуючі потоки інформації, доступні одночасно для всіх, можуть призводити до глобальних соціально-психологічних процесів, що характеризуються надмірними реакціями й різкою зміною настроїв.

5. Небезпечні обмеження. Фінансова глобалізація за своєю суттю припускає вільний рух капіталу й вільну торгівлю товарами. Досвід свідчить, що, насамперед, офіційні структури час від часу намагаються лімітувати вільні товаропотоки. Обмеження міжнародної торгівлі, зокрема, обмеження грошових і капітальних інвестицій, призводять у більшості випадків до фінансових розбіжностей, таких як скорочення.

6. Спекуляція глобальних учасників на регіональних біржах. Глобалізація фінансових ринків приводить найчастіше до різниці між глобальними й орієнтованими на внутрішній ринок учасниками. Так, регіональні або національні ринки капіталів, що мають важливе значення для малих і середніх підприємств, можуть бути використані для одержання маржі.

⁵ Мамотенко Д. Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2009. – Вип. 39. – С. 229-237.

Таблиця 3. Перспективи й вимоги глобальних фінансових ринків⁵

Перспективи / вимоги	Характеристика
Високі світові стандарти / вигідна ціна	Учасники світових фінансових ринків, які хочуть бути конкурентоспроможними в рамках глобальних фінансових ринків, виділяються в порівняльному галузевому аналізі високими стандартами відносно якості продуктів, позиціонування на ринку, ноу-хау, також інформаційної й звітної діяльності. Так звана орієнтація benchmarking (порівняння із кращим) ні на жодному іншому ринку не проявляється так сильно, як на глобальному. Тиск конкуренції й виробничих витрат при підвищенні якості продукції дуже великий. Глобальна ціна глобального продукту являє собою в більшості випадків найвигіднішу ціну
Більш високий рівень диверсифікованості / високий темп інновацій	Міжнародні інвестори й позичальники стоять сьогодні перед вибором між ринками, фінансовими продуктами, валютами, ризиками тощо. Глобальні акціонерні товариства знаходять на глобальних фінансових ринках нових інвесторів. Активні учасники одержують додатковий огляд ринків, продуктів, потоків капіталу й конкурентної ситуації. Глобальний прес конкуренції також змушує підтримувати темп введення інновацій, звичайно більш високий, ніж на ринку, захищеному національною протекціоністською політикою
Більш висока ліквідність	Завдяки числу учасників глобальні ринки й фінансові продукти характеризуються в більшості випадків поліпшеною ліквідністю. Це, в першу чергу, стосується офіційно організованих фінансових ринків
Професійне управління ризиками	Глобалізація, інформаційні технології, фінансові інновації й сучасні теорії з управління портфелями активів дозволили за нетривалий час виробити особливу систему управління ризиками та їхню оптимізацію: ризики підрозділяються, оцінюються, заново компонуються, ліквідуються й лімітуються. Таким чином, ризики відносяться туди, де вони можуть бути оцінені, ідентифіковані, бажані, стерпні і контрольовані
Більш ефективний розподіл капіталу	Глобалізація й інформаційні технології привнесли можливість більш ефективного розподілу інвестиційного капіталу, принаймні в середньостроковій перспективі. Глобалізація заохочує взаєморозуміння з боку інвестора й позичальника. Фінансова глобалізація має на увазі ринки в якості вільних від емоцій розподільників капіталу в напрямку найефективнішої інвестиційної можливості при інших заданих умовах у світовому масштабі. У зв'язку з тим, що інвестиційні можливості ніколи не оцінюються акціонерами й пайовиками в абсолюті, а, навпаки, і ті, й інші мають різні точки зору щодо більш вигідних альтернатив застосування капіталу, то тиск глобалізації можна розглядати як зважений з урахуванням ризику каталізатор раціонального розподілу капіталу. Інакше підприємства, наприклад, Європи або Японії будуть фінансуватися неефективно, а неоптимальне фінансування створить в умовах глобальної конкуренції менше нових робочих місць, ніж їх могло б бути створено при умовах глобального вигідного фінансування

При цьому саме малим і середнім біржам передбачається сприяти у вибудовуванні своєї конкурентоспроможності як членів інтегрованих глобальних ринків. У цьому

процесі глобалізація може позитивно впливати на чисті внутрішні ринки, якщо не революційними мірами, то хоча б еволюційними.

7. Ризики нецільового використання фінансових інструментів. Глобалізація фінансових ринків збільшує потенціал нецільового використання безліч різних фінансових інструментів. Кожний інструмент хеджування ризиків може бути використаний для спекулятивних операцій. Доходи можуть іти в рахунок майбутніх ризиків і зобов'язань. Неправі в такій ситуації, звичайно ж, не самі по собі фінансові інструменти, а ті, хто їх застосує.

Акумулявання, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів на фінансовому ринку здійснюється через фінансових посередників. Саме їх динаміка та структура є однією з ключових характеристик розвитку фінансового ринку, а також його реакції на глобальні виклики. Сьогодні можна прослідкувати дві головні тенденції. Перша — чутливість фінансового ринку до глобальних викликів. Це видно на прикладі кризи 2008-2009 рр. Протягом цього періоду спостерігається суттєве зменшення страхових компаній і кредитних спілок. Слід відзначити, що після кризи їх кількість не відновлюється. Це є другою тенденцією — очищення ринку від низькоефективних страхових компаній і кредитних спілок. Чутливою до зовнішніх викликів є динаміка ломбардів, їх кількість протягом 2006-2014 рр. зростає. Таке зростання обумовлено збільшенням попиту на послуги ломбардів. Негативним є те, що попит на послуги ломбардів зростає внаслідок погіршення рівня життя населення, а також погіршення криміногенної ситуації (не секрет, що до ломбардів часто потрапляють крадені речі).⁶

Особливо швидких темпів фінансова інтеграція набула у 1990-2000 рр. серед розвинених країн, меншою мірою — серед країн із низькими та середніми доходами. Сьогодні ця тенденція продовжується. Так, на початок 2013 р. обсяг зовнішніх активів/зобов'язань у розвинених країнах перевищував 200% ВВП (наприклад, на 01.04.2013 р. обсяг зовнішніх активів становив: у Німеччині — 268,6% ВВП, Великій Британії — 663,2% ВВП, Нідерландах — 527,7% ВВП; а обсяг зовнішніх зобов'язань відповідно: 226,7%, 662,9 і 470,2% ВВП). Країни із середнім та низьким рівнем доходів через наявність певних заходів із обмеження руху капіталів менш інтегровані до світових ринків, тому й масштаби їхніх зовнішніх активів і пасивів значно менші. Як свідчить аналіз, середні значення ключових показників фінансової інтеграції для країн із середнім та низьким рівнем доходів значно відстають від показників розвинених країн, що підтверджує тезу про суттєве зміцнення позицій провідних країн на фінансовій арені світу. В Україні на 01.01.2013 р. активи міжнародної інвестиційної позиції України оцінювалися на рівні 143,9 млрд. дол. США, або 81,6% ВВП за 2012 р., тоді як пасиви — 203,4 млрд. дол. США, або 115,4% ВВП. Це свідчить про доволі високий ступінь фінансової інтеграції нашої країни. Серед країн із низьким і середнім рівнем доходів Україна відзначалася як високим відносним показником зовнішніх активів (перевищення в 1,5 рази середнього показника для цих країн), так і високим рівнем зовнішніх пасивів (перевищення середнього показника на 18,6%).⁷

⁶Чуницька І. І. Розвиток фінансового ринку в Україні: глобальні виклики та переваги / І. І. Чуницька // Економіка та держава. — 2015. - № 10. — С. 40-44.

⁷ Шпенюк О. Є. Вплив фінансової глобалізації на розвиток національної економіки / О. Є. Шпенюк // Економіка і прогнозування. — 2014. — № 1. — С. 145-159.

Отже, незважаючи про активний розвиток глобалізації національних фінансових ринків до світового фінансового ринку, існує ціла низка переваг і недоліків світових фінансових ринків (табл. 4).

Таблиця 4. Переваги і недоліки світових фінансових ринків⁸

Переваги та вимоги глобальних фінансових ринків	Недоліки та ризики глобальних фінансових ринків
Високі світові стандарти, вигідна ціна, що вимагають якості продукції, розширення пропозиції на ринку, стимулювання ноу-хау та вдосконалення звітності, при цьому існує стабільний тиск конкуренції	Впливові компанії, спираючись на свої переваги, можуть створювати нові центри влади, тобто формувати майбутні правила гри на глобальному рівні
Висока інноваційність з метою залучення інвесторів та отримання переваг для виходу на нові ринки продуктів та капіталу	Зростання спекулятивних валютних потоків між державами і вторинних фінансових ринків
Більш висока ліквідність капіталу, що забезпечує його постійний рух	Посилення кінцевого ефекту від негативних екстерналій на фінансовому ринку через ефект синергії
Професійне управління ризиками через створення контролю	Звільнення учасників фінансового ринку від тотального державного регулювання і податків
Ефективний розподіл капіталу, особливо у середньостроковій перспективі та встановлення «вільної від емоцій» політики між інвестором і позичальником	Сучасні технології та сек'юритизація послаблюють зв'язки між інвестором та позичальником

Враховуючи існування недоліків світових фінансових ринків, пріоритетними напрямками державної діяльності України в галузі глобалізації у світовий фінансовий простір повинні бути:

- вдосконалення та контроль податкової функції (в першу чергу, це може бути досягнуто за умов поступового зниження податкового навантаження на економіку та підсилення контролю за повнотою сплати податків);
- законодавче стимулювання розширення доступу до глобальних фінансових інструментів і глобальних фінансових ринків у цілому;
- державна підтримка та стимулювання розвитку неурядових організацій;
- активна участь у процесі координації податкової та в цілому фінансової політики країн світу та випрацюванні спільних стандартів правління з метою відстоювання національних інтересів України. Безсумнівним є той факт, що стабільності міжнародної фінансової системи в цілому та фінансових систем країн світу можна досягти лише за умови, що держави будуть спільно регулювати її і досягнуть згоди щодо спільних цілей і стандартів фінансового управління.⁵

Таким чином, світовий фінансовий ринок є закономірним розвитком взаємодії та інтеграції національних фінансових ринків. Сьогодні існує прямо пропорційна залежність розвитку світового ринку та національних ринків. Тому керівництво кожної

держави повинно розробляти стратегію функціонування національного фінансового ринку в межах світового фінансового ринку.

ЛІТЕРАТУРА

- Світовий фінансовий ринок в умовах глобалізації світової економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/32076/ekonomika/svitoviy_finansoviy_rinok_umovah_globalizatsiyi_svitovo
- Коваленко М. А., Рогальська Н. Г. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/.3/2009_3_kovakenko.pdf.
- Гончаренко М. Ф. Причини глобалізації фінансових ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/goncharenko-mf-prichini-globalizatsiyi-finansovih-rinkiv/>
- Суэтин А.А. Финансовые рынки в мировой экономике. - М.:«Экономист», 2008 – 587с.
- Мамотенко Д. Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 39. – С. 229-237.
- Чуницька І. І. Розвиток фінансового ринку в Україні: глобальні виклики та переваги / І. Чуницька // Економіка та держава. – 2015. - № 10. – С. 40-44.
- Мамотенко Д. Ю. Глобалізація міжнародних фінансових ринків / Д. Ю. Мамотенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 39. – С. 229-237.
- Шпенюк О. Є. Вплив фінансової глобалізації на розвиток національної економіки / О. Є. Шпенюк // Економіка і прогнозування. – 2014. – № 1. – С. 145-159.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INNOVATION INFRASTRUCTURE IN MINING AND METALLURGICAL COMPLEX

Lesya Levytska

Senior Specialist of International Office «Kryvyi Rih National University», Lecturer,
e-mail: knu.dekanat.n@gmail.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Olga Poliakovska

Leading Specialist of International Office «Kryvyi Rih National University», Lecturer
e-mail: knu.dekanat.n@gmail.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The main components of maximum customer requirements satisfaction (quality, innovation and product differentiation) as the main condition for successful business activity in short and long-run periods are considered.

Keyword: currency earning, international market, steel industry, mining and metallurgical complex, innovation development.

Mining and metallurgical complex is of strategic importance for Ukraine since it provides more than 40% of currency earnings in the national budget. Currently MMC sales share is 75%. It is quite dangerous and could be fully realized at the end of 2014. That time export prices and steel production demand fell significantly on the international market. The only way to reduce dependence of Ukrainian MMC on the external situation is rapid domestic steel production development.

Metallurgical complex of Ukraine is represented by more than 400 enterprises besides steel industry constitutes a significant part. It includes about 350 Ukrainian enterprises: mining and processing plants, steel plants, coke and pipe plants. Steel industry holds the first place among industrial sectors of domestic economy in terms of production value. Steel industry production value is 30% of total production, it provides more than 40% of currency earnings; more than 10% of employees are involved in the industry so steel industry in Ukraine is of the most important economic and socio-political significance.¹

Today it is difficult for enterprises to adapt to changing market conditions. It is necessary to rebuild the entire mechanism and methods of management, organizational structure, create and eliminate production departments for their effective innovation activity in changing environment, for competitiveness and financial stability support.

The world's iron ore market is represented by no more than ten countries, as far as they produce 95% of total world exports. The main global iron ore resources are concentrated in Ukraine, Russia, Kazakhstan, Australia, China, Brazil, India, Sweden and South Africa. The leading exporters and constant participants of iron ore market are Australia, Brazil, China and India. Their global exports share accounts for about 80% of iron ore.

Having rich natural factor and better market conditions - these countries have gradually increased their market share in the worldwide heavy industry. Today their production is low-cost and high quality. Iron mass fraction in concentrates is from 66.1% to 69.9%, and impurity content is less than 1%. The development strategy of China and Brazil, for example, lower prices rates for commodity exports of mining and metallurgical industry for about 40% are laid. The share of Ukraine, Russia and Kazakhstan in world exports is negligible, although their total proven iron resource is 26.3 bln.t.or 38% of world resource that exceeds reserves of Australia, China and Brazil 2.4, 3.8 and 5.5 times, respectively. Therefore it is not surprising that the Ukrainian mining and processing enterprises are increasingly becoming uncompetitive.

Indeed, according to the customs statistics of the State Fiscal Service, in January-June 2015, for example, metallurgical enterprises of Ukraine reduced export earnings of steel product by 41.2% compared to January - June 2014 - to 4.3 billion dollars. "According to the customs statistics, steel production accounted 23.14% of total revenue from exports of goods against 25.46% in the first six months of last year. Thus for six months of 2015 Ukraine reduced the import of similar products by 51% - to 316.1 million dollars. In addition, Ukraine in January - June 2015 reduced exports of steel products by 45.5% - to 499.4 million dollars. During this period, import of steel products fell 46.3% - to 228.0 million dollars. "

In 2014 Ukraine reduced foreign exchange earnings from exports of steel products by 9.7% - to 12.9 billion dollars. In 2014 it accounted for 23.92% of total revenue from exports of goods and 22.63% in 2013. At the same time last year Ukraine reduced the import of these products by 41.7% - to 1.3 billion dollars. In addition, in 2014 Ukraine reduced exports of steel products by 34.1% - to 1.7 billion dollars. Steel import in the same period decreased by 30% - to 843.7 million dollars.

Production-technological and product structure of the industry is far behind form the world average level, and the characteristics of the leading manufacturers, and closest competitors. As a result the main characteristics of the industry today are high cost, semi-finished specialty, poor range and low quality steel product.

¹Kulytskyi S. Development problems of Ukrainian mining and metallurgical complex. Research centre of social publications. www.nbuviap.gov.ua.2015.

The main challenges for the industry are: Technological - determines the problem priority of complex and rapid technical and technological renewal of production base; Competitive - determines the problem priority of product structure comprehensive improvement, forms and methods of marketing and sales policy, return to the domestic market; Environmental - determines the problem priority of industry transformation operating on the principles of "green economy"; Institutional- determines the problem priority of improving the quality of the institutional environment of industry functioning and development (especially in terms of production and market monopolization, formation of innovative behavior motivation institute, partnership with the state).

The most important factor of creating demands for steel in the world is expected reducing of iron ore cost. It is known, long-term contracts for iron ore products reconciled April, 1 every year. Chinese iron ore customers form a position to reduce its cost by 40-50%, prices in Ukraine has already fallen by 60-70%. And competitiveness allowing Ukrainian steelworkers to produce and export, the product will be undermined by cheaper competitors' raw materials.

According to international experience, industry is considered to be the most effective with innovation implementation. Production is more oriented not for mass market but for specific needs of individuals and small size market. There is a great amount of increasing business, especially small and medium enterprises which are able to adapt quickly to environment demands. Rapid modernization of people lives leads to higher quality requirements for goods and services. But there is a problem of technological state of Ukrainian enterprises. Developed countries experience shows that a high level of consumption and life quality can only be based on a new post-industrial civilization the most significant feature of which is innovation development. However, nowadays the technological structure of industry in Ukraine does not meet requirements so common reproduction of Ukrainian industry cannot provide long-term economic growth and industrial competitiveness.

One of the key conditions for further successful operation of the industrial metallurgical sector is the formation and development of appropriate innovation infrastructure in Ukraine. Now there is no single innovative structure in the country which would take into account each region peculiarities. Due to imperfect legislation, large industrial enterprises are mostly not interested in conducting new techniques and technologies as a result final stages of research works, new product certification, market research, implementation of new product and launch require an additional financial investment that becomes difficult for most enterprises.

Like two decades ago the industry is characterized by: low technological production level, high resource and energy consumption, production of metal-ordinary assortment, extremely low levels of domestic consumption and excessive export dependence, acute social problems.

Neither economic experiment conducting in 1999-2002, no crisis of 2008-2009 did not fulfill the role of a catalyst for the reform of MMC and its total upgrade, did not encourage business to realize the need to change the model of relations with the state and ongoing policy. The real volume of business investment in the technical re-equipment and modernization (about \$ 25 per steel ton) is not comparable with the actual needs of enterprises and international practice (about \$ 150 per ton of produced steel).

On the one hand, in Ukrainian MMC during the period 2014-2015 there have been substantial functional and structural changes that strongly affect its development and Ukrainian economy as a whole, perhaps, not only in the nearest future but also in much longer term. On the other hand, improvements in domestic technological base of MMC are too slow. It reduces

the possibility of adequate response to this important part of national economy likely to internal and external threats in the future.

Thus, corresponding member of NAS of Ukraine V. Mazur, draws attention to the fact that for a long time domestic MMC export (80% of production is sold abroad) does not keep pace with the modernization processes taking place in the world. Moreover, the export has mainly raw and semi raw character. Ukraine exports pig iron in blocks, semi-finished rolled products of non-alloy steel, iron ore raw materials, scrap iron. As for high-tech steel the domestic consumer is doomed to seek it abroad. Such products import from Ukraine is ten times higher than its exports.

One of the main problems to be solved in the functioning of innovation infrastructure is preserving and increasing scientific capacity. The main economic feature in the modern sense of real innovation is the possibility of expansion in any sector of the market. Basic innovation creates two essential possibilities, according to them the needs and market. It requires large initial costs. Effective improving innovation does not create a new market, but it creates the possibility of serious competitive advantages in traditional market. Not only engineering solutions are necessary. Sometimes product success on the market may be caused by a new form of consumer delivery, logistics, additional services, additional equipment, reliable quality assurance, and so on. Innovative base must contain patent service, innovation centers, incubators, technology parks, consulting and training firms.

It is worth looking at some comparative data for assessment of the state and strategy development of MMC innovative development. Firstly, energy production and specific emissions into the environment relate to important indicators of industry sustainable development. The last 30 years all the world leading steel enterprises conducted an active reconstruction of fixed assets in order to improve the above mentioned parameters. Reconstructions condition in Ukraine at the moment leaves much to be desired. Because of funds shortage the implementation of environmental programs is especially slow. Secondly, iron ore quality is insufficient. A region being rich in iron ore should strive to improve raw materials competitiveness. New technologies implemented over the last 10 years at steel enterprises in Japan include using cheaper and low grade raw materials and fuel. Measures for extending the blast furnace and coke oven batteries life, encouraging energy efficiency, the use of elbows and solutions to problems related to the environment.

The primary government policy goal is to be the focus and innovative models development. Existing intellectual and technological potential will largely contribute to it. In the possess of building a new structure, the state should become a direct guide of innovative development, a customer and an organizer of research and development in advanced fields of scientific and technological progress. It is necessary to raise the level of results commercialization, decrease innovative risk.²

Innovative project risk has the objective-subjective nature. The main sources of risk are on the one hand, incomplete objective or insufficient information and, on the other hand, subjective perception and the possibility of taking incorrect decisions. The first factor leads to the forecasting problem, and the second leads to the problem recognition. The innovative project risk is characterized by objective information incomplete, the possibility of its inadequate perception and incorrect management decisions.

²Stasovskyi, Yu. From overhaul to innovations. Electronic journal. www.ugmk.info.2005

The fact that on the early stages of scientific and technological innovation provides the attraction of productive ideas that should be the basis of effective technological innovations. Taking into account Western scholars view that one effective implementation of scientific and technological innovation need about 50 productive ideas, to create inexhaustible flow of creative ideas. It is necessary to show all their possible sources, primarily using different methods of generating ideas and solving inventive problems. Correct control and above all right planning should ensure the projects objectives and resource capabilities of the enterprise.³

The key to successful innovation is strategy choice. Any company may face a crisis if it cannot forecast changing circumstances and to respond to them in time. Under market economy circumstances the head of the company should have not only a good product but also monitor the new technologies emergence and plan their implementation in the company plan to keep pace with their competitors.

Therefore, the main competitive strategy of Ukrainian metallurgical enterprises in short and medium term (approximately till 2020) will remain reducing the cost of earlier earned production. In this respect the situation is quite favorable for them. After falling world prices for minerals, particularly iron ore and coking coal last year or two was more significant than the cheaper roll product. And it seems that there is evidence that such tendency of world market is going to continue.

The strategy can be combined with the decision making process. In both cases there is a goal (strategy objectives) and the means through which the goals is going to be achieved. Clearly formulated strategy is important for innovations promotion.

Strategic planning pursues the following objectives:

Efficient allocation and resources use. It is so-called "internal strategy". Using of scarce resources such as capital, technology, and people is planned. Besides, the acquisition of new areas enterprises, withdrawal from unwanted areas, selection of efficient "portfolio" of companies;

Adaptation to the environment. The aim to be ensured is effective adaptation to changes in external factors (economic changes, political factors, demographics and so on).

The overall objective of industrial enterprises should take into account: the main enterprise activity, working principles in the environment (principles of trade, relations with consumer, business relationships introduction), organization's culture, its traditions, business climate.

Current economic conditions require not only managers' high professional competence, but also the corresponding functional staff and especially economic services.

It should be noted that the correct choice of innovative strategy for industrial companies plays a great role for their further survival in market conditions. Today, effective business activity mostly depends on profitability to provide distant and nearest development prospect. As far as market position in the sector fundamentally depends on the chosen development strategy and strategic management types. Regarding the formation of goals and directions of innovation is to provide a restructuring on the industry level and within the company.⁴

³Santo, B. *Innovation as means of economic development*. Moscow. Progress, 1990

⁴Khuchek, M. Хучек, М. *Innovations at the enterprises and their implementation*. Moscow. Luch, 1992.

In the first case, it is necessary to focus on two key strategic aspects: forming effective competitive mining for a long time period; ensure social protection of workers and social stability in mining areas.⁶

Economic and technical and technological impact of innovation process is being implemented not only in creating new products. It appears in increasing economic, scientific and technical potential as new technology prediction. It means that the technological level of innovation system and its integrated components is increasing. Thus, business initiative in the field of development technical and technological research raises a businessman to a higher development level, thereby increasing susceptibility to innovation, expanding possibilities for adapting the latest research results. Specific national economic impact of the innovation process can be divided into two parts: approximately 30% of impact potential appears in the enterprise implementing it, and the remaining 70% indirectly enhance the results of other enterprise.³ According to modern economics, at any given time competitive production unit (mining and metallurgical enterprise) specializing in production for meeting specific social needs, have to work on the product, referring to the three generations of technology - yesterday, dominant and promising.⁴

Each technology generation in its development has its isolated cycle. Lets one industrial enterprise in the time period from t_1 to t_2 is working on three technology generations A, B, C, which are to be substituted by each other. At the infancy stage and the early growth of product B its cost is great and the demand is small, that economically justify limiting production. At this point, the product A volume (previous generation) is quite large, and product C is generally not available.

At the stabilization stage of product B (time t_2 , maturity and stagnation stages) its technology is completely mastered and the demand is quite large. This is the period of maximum output and the largest product total output. Product A output fell and continues falling. With the appearing and development of new technology generation (product C) providing more effective implementation of the same function starts falling demand for product B (time t_3) - its production volume and the brought income, reduced technology generation A exists like a relic.

Thus, the stable value of the total enterprise income is provided by correct distribution of efforts changing one product by another (technology generations). Achieving of such distribution is the purpose of forming and realization of scientific and technical policy of the enterprise.

The policy optimization requires knowledge of technical and technological capabilities of changing each other (and competing) technology generations. According to development of any technical solution its readability to meet the respective needs of society and economic characteristics changes it determines the cyclical nature of technology generations development.⁵

The obtained research and its results allows to find the development aspects and change of technology generations assets, identify the trends, predict future changes in technology and

⁶Harrison, J. S., John. Strategic Management of organizations and Stareholders. Theory and Cases. West Publishing Co.1994.

³Santo, B. Innivation as means of economic development.Moscow.Progress,1990

⁴Khuchek, M.Хучек, М. Innovations at the enterprises and their implementation.Moscow. Luch, 1992.

⁵Ilyenkova, S.D.*Innovation management*. Moscow. Unity.1997

techniques to optimize the science and technology policy. This is the basis for making recommendations on innovative policy and resources investment planning.

The first results of innovative infrastructure development in MMC can be considered as measures on reconstruction and modernization of steel industry fixed assets, which greatly intensified in the last 10 years. Up to this time there was a very long period without updating the power sector. As a result the wear approached 60% (and even to 70% in steel production), which is critical by international standards.

Economic experiment with preferential economic, and most importantly improving the situation on the world market brought the steel industry from the financial crisis and provided additional inflow of resources into the sector. Properly chosen HR-policy allowed to increase production efficiency and reduce production labor input.

Implementation of innovation and using of energy, resource and labor-saving technologies at almost all metallurgical extractions should improve the product competitiveness. As a result of progressive technological developments specific consumption of fuel and energy resources should be reduced in the mining industry by 2020 to 8.10% in metallurgical 15%, total production costs industry to 13-15%.

Available in Ukraine scientific potential in metallurgical science has the ability to materially affect the modernization of metallurgical enterprises but lack of clear government policy on this issue leads to financial losses of metallurgical enterprises and insufficient use of their potential.

It is necessary to strengthen the government influence on the future development of Ukrainian MMC through national planning and using the balance and program-oriented approach. Effective implementation of innovative programs should lead to the significant improvement of industry quality indicators and increase production economy.

REFERENCES

- Kulytskyi, S. *Development problems of Ukrainian mining and metallurgical complex*. Research centre of social publications. www.nbuviap.gov.ua.2015.
- Stasovskyi, Yu. *From overhaul to innovations*. Electronic journal. www.ugmk.info.2005
- Santo, B. *Innovation as means of economic development*. Moscow. Progress, 1990.
- Khuchek, M. *Innovations at the enterprises and their implementation*. Moscow. Luch, 1992.
- Ilyenkova, S.D. *Innovation management*. Moscow. Unity. 1997
- Harrison, J. S., John. *Strategic Management of organizations and Stareholders*. Theory and Cases. West Publishing Co. 1994.

ВІДСОТКОВА СТАВКА ФРС США ЯК МОНЕТАРНА МАКРОЕКОНОМІЧНА ДОМІНАНТА: ОНТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Наталія Лобода

к.е.н., доцент, Львівський національний університет ім. Івана Франка,
e-mail: n.loboda@mail.ru, Львів, Україна

Анотація. У статті відсоткова ставка ФРС США розглядається як багатоаспектне явище світової глобальної фінансової системи: як економічна категорія; як матеріалізований елемент фінансової системи; як монетарна парадигма; як екзогенний макроекономічний фактор національних економік поза межами США. Зроблено спробу окреслити вплив і значення досліджуваного явища на економіку України в умовах фінансової кризи та євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: інвестиційний процес, кредитно-грошова політика, ставка рефінансування, економічний спад, економічне зростання, грошовий ринок, облікова ставка.

Сучасна економіка України потребує активізації інвестиційного потенціалу та його ефективного використання на всіх рівнях для підвищення конкурентоспроможності країни та її інтеграції в світову економічну систему. Процес адаптації української економіки до міжнародних стандартів на основі гармонізації та стандартизації потребує розробки, удосконалення та впровадження грошово-кредитного механізму, який позитивно впливатиме на активність інвестиційного процесу в Україні.

Інвестиційний потенціал являє собою здатність підприємства реалізувати сукупність інвестиційних можливостей щодо генерування додаткових потоків капіталу завдяки мобілізації наявних ресурсів з метою підвищення вартості об'єкта інвестування. Інвестиційна сфера є чутливою складовою економічного розвитку, яка здатна миттєво реагувати на дію зовнішніх і внутрішніх чинників впливу. Значення інвестиційного процесу в умовах трансформації економіки постійно посилюється в зв'язку з розширенням сфер інвестування. Залучення фінансових ресурсів є дуже важливим для забезпечення стійкого розвитку економіки будь-якої країни. При цьому для України це питання є особливо актуальним через труднощі забезпечення стабільного економічного розвитку в умовах відсутності достатніх власних фінансових ресурсів. Очікуване зниження темпів економічного зростання упродовж 2014-2015 рр., обмежені можливості самостійного фінансування інвестиційних проектів, недостатній рівень розвитку фінансового ринку вимагає використання кредитного механізму в активізації інвестиційної діяльності, а також використання всіх можливостей грошово-кредитної політики (регулювання відсоткових ставок грошового ринку). Банківська система як складова фінансової системи будь-якої країни відіграє вирішальну роль у її економічному розвитку. Вона розвивається динамічніше, ніж інші сектори економіки, й залишається найбільшим сегментом фінансового ринку країни. Основними проблемами кредитного механізму України на сьогодні є: низький рівень довіри до національної валюти, високі процентні ставки за кредитами, низька платоспроможність позичальників, недостатнє фінансування тощо. Зважаючи на це, оптимізація кредитного механізму для ефективного інвестування неможлива без розвитку інфраструктури ринку кредитно-фінансових послуг, інтенсифікації конкуренції серед учасників кредитно-фінансового ринку.

Метою дослідження є вплив і значення грошово-кредитного механізму на активність інвестиційного процесу в Україні. Дослідити сучасний стан кредитування

інвестиційної діяльності в Україні в контексті визначення напрямів вдосконалення фінансово-кредитної підтримки економіки.

Дослідження різних аспектів проблем грошово-кредитного механізму на активність інвестиційного відображені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Дж. М. Кейнса, М. Фрідмана, М. Туган-Барановського, Дж. Тобіна, Р. Лукаса, Л. Лоуренса, К. Макконела, С. Мишкіна, Д. Сакса, Т. Саржента, С. Харріса, Дж. Хікса, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера, А. Єпіфанова, В. Зимовця, П. Куцика, О. Лаврушина, Л. Керивенко, В. Стельмаха та інших. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених у дослідженні означеної проблематики та високо оцінюючи їх внесок, варто все-таки зауважити, що на сьогодні питання кредитування інвестиційної діяльності в Україні в контексті визначення напрямів удосконалення фінансово-кредитної підтримки економіки не знайшло свого повного вирішення і залишаються дискусійними.

В умовах сьогодення великого значення для інвестиційних процесів набувають глобалізація грошового ринку та глобалізація ринку капіталів (за участю банківських систем країн світу). Як відомо, грошовий обіг (лежить в основі формування грошового ринку та ринку капіталів) являє собою рух грошей у готівковій і безготівковій формах, що обслуговує кругообіг товарів, нетоварних платежів і розрахунків. У сучасній світовій економіці саме гроші стають не тільки головним товаром, але й головною зброєю, яку використовує в основному банківська система. Глобалізація грошового обігу (банківських систем) має позитивний або негативний вплив на різні країни (в основному виграють розвинуті країни, які мають вплив на економічні та політичні чинники розвитку світу). На основі проведеного аналізу розвинених країн можна зробити висновок, що США залишається єдиною наддержавою з усіма можливостями для підпорядкування глобалізації на свою користь. По-перше, жорстке нав'язування цілому світу своєї грошової одиниці (для обслуговування зовнішньоекономічної торгівлі та формування резервів центральних банків у доларах США, котрі без реального контролю з боку державних органів влади США друкуються недержавною установою – Федеральною резервною системою (ФРС)). По-друге, самостійно вибирає час, сферу і тип конкурентної боротьби, що в результаті надає їй переваги. Факт відриву зростання фінансових активів, і, в першу чергу, банківських, від активів реальної економіки рано чи пізно призводить до кризи (формування "бульбашок"). Криза розповсюджується саме через систему банківських інститутів, що на перший план виводить питання перегляду місця й ролі державного регулювання банківського сектору, складовими якого виступають банківське регулювання, банківський нагляд і банківський контроль. Світова фінансова криза найгостріше виявилась у банківській сфері і поставила під загрозу стабільність грошових систем у найрозвиненіших країнах світу.

Досвід найбільших фінансових криз показує, що розвиток фінансової глобалізації зумовлює зростання ризиків утворення криз в економіці. Банківська криза 1929-1933 рр., що переросла у «велику депресію» у США, була розпочата з використанням досить простого механізму: нових грошей не давати, а старі борги зажадати повернути, що спроможні були виконати лише банки, які належали до співвласників такої приватної структури, як ФРС США. Щоб сплатити за боргами, позичальники масово почали розпродавати свої акції, вартість яких була знецінена, а вузьке коло приватних осіб – власників ФРС – уже за безцінь скупили найпривабливіші активи США. Кількість банків

в Америці скоротилася з десятків тисяч до декількох сотень, а їх частка у сукупних фінансових активах знизилася з 50% у 1950 р. до 25% у 1990 р.¹

США є лідером на світовому ринку виробничої діяльності з виготовлення товарів та послуг, їх частка становить майже 5 частину від світового обсягу ВВП. На сьогоднішній день одним із найвпливовіших індикаторів світової економіки є американський індекс Доу-Джонса (рис 1.).

Рисунок 1. Індекс Доу-Джонса за 1994 - 2014 рр.²

Проведений аналіз відношення грошової маси до величини валютних резервів за періоди 1997-1999 рр. та 2004-2009 рр. свідчить, що до початку кризи мав місце досить високий рівень вказаного співвідношення 5,3 грн. на 1 дол. США валютних резервів, що було краще, ніж на початку змістовних перетворень 1995 року (6,4 грн. на 1 дол. США). Після кризи показник співвідношення грошової маси до валютних резервів сягнув 19,5 грн. на 1 дол. США³.

Аналіз динаміки змін індексу Доу-Джонса видно, що кожному стрімкому обвалу (фінансовій кризі) передують формування "бульбашки" на основі ажіотажного попиту на товар або цінні папери, який роздуває ціни набагато вище реальної вартості. Залежно від того, на якому ринку формується «бульбашка», то так її і називають: на ринку нерухомості, технічна, іпотечна тощо⁴.

Так, після тривалого зростання, досягнувши 14 січня 2000 року історичного максимуму 11 722,98 пунктів, індекс почав стрімко спадати. Аналогічна ситуація сталася під час іпотечної кризи 2007 року, яка вилилась у всесвітню кризу 2008-2009 років⁵.

¹Статистика. Фінансовий сектор [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НБУ. –Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>.

² Офіційний сайт «Realnest» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.realnest.com.ua/news/2008/8/list/3024>

³ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Інформація щодо впливу діяльності Уряду на монетарну політику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

⁴ Офіційний сайт «Realnest» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.realnest.com.ua/news/2008/8/list/3024>

⁵ Офіційний сайт «Я купую» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibud.ua/ru/novost/nakrayunu-upala-tin-ipotechnouy-krizi-2166>

Аналізуючи період між кризами (з 2000 по 2007 рік), можна констатувати, що на ринку:

- існувала політика низької облікової ставки, яку проводив голова ФРС А. Грінспен у 2001-2004 рр. (короткострокова ставка рефінансування була знижена до 1%, що було найнижчим показником за останні 50 років) ⁶. Це зниження було проведено з метою попередження рецесії американської економіки після подій 11 вересня 2001 р., але через нову грошову політику рентабельність банківського бізнесу почала стрімко падати;

- високі доходи;
- мінімальні ризики.

На даний період (перед надуванням іпотечної «бульбашки» 2008 р.) у США іпотечні кредити наперебій пропонувалися та роздавалися банками практично всім підряд. Доцільність одержання кредитів споживачам аргументувалася як "для швидкого поліпшення якості свого життя". Причому кредити надавалися і тим, кого завідомо не можна було віднести до платоспроможних позичальників. Як зазначають вчені, це був той період, коли банки видавали кредити бідному населенню, яке раптово набуло можливості купити будинок, і спекулянтам, тобто двом групам населення з незадовільним фінансовим становищем. Тому криза, яка виникла в 2008-2009 рр., була неминуча і, як зазначається, однією із причин її була лібералізація державного регулювання банківського сектору, що була здійснена у 90-хрр. ХХ ст. Так, в 1999 року були скасовані два закони:

- перший – закон Гласса-Стигалла, який не дозволяв комерційним банкам брати участь в операціях на ринку цінних паперів (на основі низькоякісних іпотечних кредитів випускалися цінні папери, що траншувалися згідно з вимогами інвесторів до ризику і дохідності: "...якщо у кредитному портфелі з'являються дефолти, то в першу чергу не виплачуються вкладення інвесторам у нижні транші (з низьким рейтингом), тобто їх вкладення можуть бути повністю знищені першою хвилиною дефолтів. Якщо розмір втрат (дефолтів) перевищує розмір траншів із найнижчим рейтингом, то інвесторам, які вклали в них свої кошти, інвестиції не повертаються. Все, що залишилося після дефолтів, виплачується інвесторам у наступні за старшинством транші. Так, транші з більш низьким кредитним статусом захищають від дефолтів транші з більш високою кредитною якістю" ⁷;

- другий – закон про банківські холдинги, прийнятий ще в часи Великої Депресії 1929-1933 рр. Такий крок був зроблений з ініціативи А. Грінспена – голови ФРС того періоду та з метою усунення законодавчих бар'єрів на шляху інтеграції банківської, страхової й біржової діяльності.

Таким чином, у 1999 р. було зроблено дерегулювання обмежень банківської діяльності.

Криза, яка виникла в 2008-2009 рр., була неминуча й з іншої причини. В економіці було все стабільно, поки цінні папери були ліквідними і цілком забезпеченими. Але інвестори в грудні 2006 – січні 2007 року, аналізуючи забезпечення кредитів, облігацій і кредитного портфеля в цілому, помітили затримання процентних платежів і зростання

⁶Boeri T., Guiso L. Subprime crisis: Greenspan's Legacy // Eurointelligence. – 2007. – 28July

⁷Вайн С. Глобальный финансовый кризис: механизмы развития и стратегии выживания / Вайн С. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 302 с.

дефолтів. Збитки за низькоризиковими кредитами стали перевищувати очікування, і ціни на цінні папери почали падати, тобто відбувся обвал (продаж облігацій був настільки масштабним і неочікуваним, що чутки про них дійшли до ринку акцій і призвели до тимчасової корекції зростанням індексу Dow Jones). 3 I кварталу 2007 року банки почали висувати більш жорсткі вимоги до позичальників і умов видачі кредитів, що стало другим шоком для всього ринку. Наслідком стали події, які виникли на протязі 2007-2008 рр., а саме:

- зниження відсоткових ставок (наприкінці 2007 р., подальше зниження відсоткової ставки ФРС США призвело до зниження курсу долара проти євро до рекордної відмітки 1,4700, а фунт стерлінгів зріс до \$ 2,10, встановивши 26-річний рекорд 8;

- поглинання банку Bear Stearns (в III кварталі 2007 р. банк повідомляє інвесторів двох своїх хендж-фондів, що більшу частину їх коштів, якщо не всі, втрачено) групою J.P. Morgan Chase у результаті угоди, що була забезпечена позицією від ФРС на суму \$ 30 млрд;

- арешт 406 осіб, які були пов'язані з іпотечною кризою;

- крах американського іпотечного банку IndyMac;

- націоналізація найбільшого страховика США – AIG, а також Freddie Mac і Fannie Mae, у яких в умовах системних неповернень кредитів не було капіталу, про який вони звітували з величезною затримкою;

- банкрутство найбільшого інвестиційного банку Lehman Brothers, який у серпні 2007 р. закриття свій підрозділ із кредитування надто ризикових іпотечних позик і звільнив 1,2 тис. співробітників, а у січні 2008 р. оголосив про повне закриття іпотечного бізнесу та скорочення 1,3 тис. робочих місць;

- американський іпотечний банк Washington Mutual Inc., потерпілий від кредитної кризи, виставив себе на продаж. А найбільший власник чекових рахунків Lloyds TSB ухвалив рішення щодо купівлі найбільшого іпотечного кредитора країни HBOS за 21,8 млрд дол.;

- наприкінці 2007 р. ринками прокотилася хвиля збитків, пов'язаних із облігаціями субпрайма: Goldman Sachs втратив \$ 1,71 млрд, Швейцарський банк UBS – \$ 3,4 млрд, Citigroup – \$ 3,1 млрд, потім \$ 5,9 млрд і \$ 8-11 млрд, Merrill Lynch – \$ 8,4 млрд ⁹;

- наприкінці 2007 р. казначейство США заморозило ставки за іпотечними кредитами, які були видані з 2005 по липень 2007 р., що мало торкнутися близько 580 000 позичальників із загальним обсягом кредитів у Bear Stearns \$ 141 млрд.¹⁰;

- в I кварталі 2008 р. британський уряд націоналізував п'ятий за величиною у Великій Британії іпотечний банк Northern Rock, німецький уряд наглядав за порятунком іпотечного кредитора ІКВ, а ФРС керувало порятунком Bear Stearns.

Зазначені події передували розгортанню іпотечної кризи (іпотечної «бульбашки»), піком якої були 2008-2009 роки. Величезні витрати на підтримання проблемних банків не дали очікуваних результатів і банкіри неминуче зіштовхнуться з "лавиною прострочених зобов'язань" по кредитах. Власне так і розпочалася світова фінансова криза – іпотечна криза: надлишок пропозиції зумовив зниження цін на нерухомість (в

⁸Boeri T., Guiso L. Subprime crisis : Greenspan's Legacy // Eurointelligence. – 2007. – 28July

⁹Boeri T., Guiso L. Subprime crisis : Greenspan's Legacy // Eurointelligence. – 2007. – 28July

¹⁰Boeri T., Guiso L. Subprime crisis : Greenspan's Legacy // Eurointelligence. – 2007. – 28July

2007 р. – на 50%), відтак криза на кредитному ринку США переросла у глобальну кризу ліквідності фінансового сектора.

Необхідно визнати, що в основі запобігання нових глобальних криз розглядають як посилення вимог до світового регулювання банківської діяльності, так і удосконалення механізму державного регулювання банківського сектору всередині кожної з держав. При цьому застерігається, що жодні світові реформи не зможуть забезпечити повної безпеки перед наслідками глобалізаційних процесів¹¹.

Криза знову може проявити себе на повну силу, нагромаджуючись із небезпекою суверенного дефолту деяких країн світу і в першу чергу США, з огляду на що світова економіка має потребу в серйозній модернізації для недопущення подібних криз у майбутньому.

Окрім того, існує ще одна важлива проблема – Греція і її дефолт, а також імміграційна політика в Європі. Бюджетний дефіцит країни призвів до того, що Греція не в змозі обслуговувати свої борги. Спеціально для неї Євросоюз (з участю МВФ та країн Єврозони) організував екстрені механізми кредитної допомоги, виділивши їй 110 млрд. євро у вигляді пільгових кредитів за умови різкого скорочення бюджетного дефіциту. Але проблема полягає в тому, що за Грецією про порятунок можуть попросити й інші члени Євросоюзу (Португалія, Ірландія, Іспанія, бюджетний дефіцит яких також істотно перевищив установлений у ЄС максимум). Негативна існуюча імміграційна політика в Європі може негативно вплинути на економіку всіх держав Єврозони. Крім того, несприятливу роль для реалізації стабілізаційних заходів щодо врегулювання криз відіграє слабка економічна кон'юнктура, виявом чого є низький рівень споживчих витрат, пов'язаний, у свою чергу, з високим рівнем безробіття (про що свідчать дані табл. 1).

Тому потрібно розуміти, що зростання національного боргу зумовить підвищення відсоткової ставки, а це, в свою чергу, призведе до гальмування економічного зростання та зниження інвестиційної активності. За таких обставин (послаблення впливу кризи (2008-2009 рр.) на банківську систему) монетарна політика ФРС США змушена була (на початку 2009 р.) знизити облікову ставку та наростити грошову масу (використовуючи програми "кількісного пом'якшення" (Quantitative Easing, QE) для забезпечення стійкого економічного зростання і зниження рівня безробіття). ФРС США оголосила про додатковий викуп цінних паперів на ринку – передусім, казначейських облігацій та іпотечних паперів, випущених пов'язаними з державою агентствами (відбувалося збільшення в портфелі активів ФРС США частки довготермінових цінних паперів казначейства США).

¹¹Financial risk got ahead of the world's ability to manage it. Matthew Valencia asks if it can be tamed again http://www.economist.com/surveys/download/Survey_PDF

Таблиця 1. Економічні показники США за період 2008 по 2014 рр.¹²

	Роки				
	2008-2010	2010-2011	2012	2013	2014
Безробіття, %	6,8	9,8	7,8	6,6	5,8
Індекс Доу-Джонса, %	8,829	11,006	13,540	15,112	18,024
Національний борг, трлн. дол.	10,6	13,86	16,6	16,74	16,8
ВВП, трлн. дол.	14,5	15,2	16,2	16,8	17,55

Наприкінці жовтня 2014 року ФРС США оголосила про закінчення програми кількісного пом'якшення (Quantitative Easing, QE), спрямованої на стимуляцію фінансового становища країни. Врезультатіроботи програм "кількісного пом'якшення" загальний обсяг купівлі облігацій становив 1,6 трлн. дол. США, а банківський баланс ФРС США було збільшено майже втричі – до 4,482 трлн. дол. США¹³. При цьому цільовий діапазон процентної ставки по федеральних кредитних коштах був збережений на рівні 0,0 до 0,25% річних, а зайнятість була максимальною. ФРС США вважає, що за умов:

- зростаючої довіри споживачів;
- стрімкого зниження ціни на нафту у зв'язку з високою пропозицією енергоносіїв (у січні 2016 р. США зняли з Ірану санкції);
- уповільнення темпів розвитку китайської економіки (погіршення інвестиційної активності) у 2014 р., інвестиції на основні засоби та нерухомість уповільнились до історичних мінімумів – 10,5% (15,7% у 2013 році);
- напруженості на Близькому Сході;
- можливої рецесії в Європі;
- економіка володіє достатньою динамікою для подальшого укріплення та стабільності ринку праці в контексті збереження існуючого рівня цін.

Зроблений аналіз найбільших фінансових криз показує, що Україна після двох років цінової стабільності в 2014 році (спостерігалось суттєве погіршення економічної ситуації, зумовлене, насамперед, воєнними діями на сході країни) увійшла в період глибокої і тривалої стагнації та в даний час буде повторювати сценарій економіки Греції (зовнішня допомога та інтереси іноземних гравців запобігають розвитку песимістичної ситуації в економіці і змушують національний уряд йти на збалансування бюджетних показників і реалізацію реформ).

Протягом 2015-2016 рр. економіка України перебуває у переддефолтному стані, проте зможе уникнути такого сценарію завдяки дозованій фінансовій допомозі: державний сектор залучив кредити та макрофінансову допомогу від ЄС (1,6 млрд. євро), Світового банку (1,3 млрд. дол. США), Канади (0,2 млрд. дол. США), Японії (0,1 млрд. дол. США) і розмістив єврооблігації під гарантії уряду США на 1 млрд. дол. США¹⁴.

Станом на 2015 - 2016 рр. НБУ здійснив рішучі заходи щодо подолання паніки на валютному ринку, а саме:

¹² Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Інформація щодо впливу діяльності Уряду на монетарну політику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

¹³ Офіційний сайт Національного банку України. Бюлетень НБУ 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

¹⁴ Офіційний сайт Національного банку України. Бюлетень НБУ 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

- підвищив із 04.03.2015 р. облікову ставку з 19,5% до 30,0% річних із відповідним коригуванням відсоткових ставок за активними та пасивними операціями НБУ з регулювання ліквідності банківської системи;

- відповідно до попередніх домовленостей з фахівцями МВФ використав жорсткі кількісні показники грошової пропозиції;

- збільшив обсяг обов'язкових резервів банків.

На даний час необхідно усвідомлювати, що будь-які негативні наслідки на міжнародному фінансовому ринку можуть негативно вплинути і на Україну (зменшення інвестиційних надходжень, збільшення платіжного дефіциту, зростання курсів іноземних валют, зниження життєвого рівня громадян). Таким чином, досвід багатьох країн свідчить про те, що стабільна ситуація у світі та розумна фіскальна політика є гарантією стабільності економіки будь-якої країни світу.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ Й МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ПРАЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Петро Мазурок

д.е.н., професор, Криворізький економічний інститут

ДВНЗ «Криворізький національний університет»,

e-mail: kaf_etp@kneu.dp.ua, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розглядаються основні тенденції розвитку глобалізації економіки, яка справляє суттєвий і неоднозначний вплив на міжнародний ринок праці. Виявлено взаємозв'язок між масштабами та інтенсивністю міждержавних міграційних потоків, станом національних ринків праці, рівнем зайнятості й безробіття. Досліджено значення міграції як важливого чинника збалансованості попиту і пропозиції робочої сили, що сприяє вирівнюванню розмірів оплати праці, ринковому перерозподілу трудових ресурсів між країнами та, як наслідок, підвищенню ефективності їх використання.

Ключові слова: глобалізація економіки, міжнародний ринок праці, міграція робочої сили, міграційні процеси, соціально-трудові відносини.

Глобалізація економіки є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці, який спричинює диференціацію економічної діяльності та розширення різних форм співробітництва й обміну результатами діяльності між країнами та об'єктивною умовою розвитку світового ринку й ефективного розвитку виробництва в кожній країні.

Глобалізаційні процеси мають об'єктивний характер, зумовлений такими економічними закономірностями, як концентрація капіталу, економія на масштабах виробництва, продуктово-товарна диверсифікація, нерівномірність розвитку тощо. Ефективність глобалізації як високодинамічного процесу виходу національних економік за політичні кордони держав й утворення на цій основі якісно нової економічної системи світу пов'язана з використанням укрупнених потоків ресурсів і технологій, формуванням інтегрованих виробничих та інфраструктурних мереж.

Завдяки глобалізації досягнення рішення та діяльність людей в одній частині світу мають значний вплив на розвиток в інших його частинах. Як об'єктивний процес сучасного розвитку вона передбачає організоване використання матеріальних і

нематеріальних ресурсів у масштабі планети. Вловлюючи інтенсифікацію взаємозв'язків і взаємодії країн, глобалізація активно впливає на світове господарство. Формування міжнародного інтегрованого виробництва на основі глобалізації економіки призводить до залежності країн, які не входять до сімки високорозвинених держав, і робить їх вразливішими до негативного впливу світогосподарських зв'язків.

Прискорення процесів глобалізації в останні десятиріччя пояснюється багатьма причинами, серед яких особливе значення мають інформатизація економіки, глобалізація економічних відносин і трансформаційні процеси в постсоціалістичних країнах, які розширили глобалізаційний простір. Останні два процеси для України є вирішальними, взаємозалежними і взаємопов'язаними, оскільки системна трансформація, тобто послідовний перехід до ринкової економіки, громадянського суспільства, демократизації, відбуваються одночасно з інтегруванням її у світову економіку. Результатом цих процесів повинні бути конкурентоспроможна ефективна економіка й високий рівень життя населення.

Методологія дослідження впливу процесів глобалізації на зайнятість і ринок праці виходить із визнання його масштабності й неоднозначності щодо соціально-економічних наслідків. Глобалізація економіки справляє суттєвий і неоднозначний вплив на такі параметри зайнятості та ринку праці, як структура робочих місць, їх динаміка, якість трудового життя, якість робочої сили, її мобільність і трудові міграції, стан ринку праці, що зумовлює необхідність протекціоністських заходів для захисту національного ринку праці. Такий підхід, однак, поки що достатньо науково не обґрунтований. Відсутнє методичне забезпечення щодо оцінки впливу економічних й інвестиційних рішень, зовнішньої політики, міграційних процесів на стан ринку праці, динаміку робочих місць, рівень зайнятості населення, хоча на наявність таких зв'язків і відповідні наслідки вказує багато вчених. Слід вказати на найважливіші негативні процеси, які можуть розвиватися на національному ринку праці під впливом глобалізації. Це – вплив найбільш кваліфікованої робочої сили за межі країни; погіршення структури робочих місць внаслідок скорочення високотехнологічних виробництв; зниження попиту на робочу силу через надмірний імпорт товарів; зростання безробіття, недовикористання людського капіталу тощо.

Найбільшою мірою «глобалізується» економіка США, оскільки як наймогутніша у світі ця країна зацікавлена в отриманні максимальної вигоди від проникнення на інші ринки. Дивіденди, які США отримують від глобалізації, дуже вагомі, тому що, по-перше, дешевий імпорт із третіх країн стримує інфляцію й таким чином сприяє збільшенню доходів і споживчого попиту і як наслідок економічному зростанню. По-друге, відкритість американської економіки, її динамічний розвиток сприяють притоку капіталів і кваліфікованої робочої сили (насамперед, учених та інженерів) із-за кордону, що позитивно впливає на економічне зростання і, відповідно, зайнятість. По-третє, збільшення експорту американських товарів приводить до створення додаткових робочих місць, часто високооплачуваних. По-четверте, вивіз капіталу за кордон, особливо у формі прямих інвестицій, створює американським компаніям сприятливіші умови для функціонування (за рахунок нижчих витрат виробництва): норма прибутку збільшується, конкурентні позиції покращуються, що в кінцевому рахунку сприяє зміцненню американської економіки.

Розгортання глобалізаційних процесів супроводжується різними обмеженнями, зокрема, у сфері торгівлі, переливу капіталів, технологій і особливо робочої сили.

Останній момент є найбільш відчутним, оскільки високорозвинені країни дуже жорстко регулюють міграційні потоки, використовуючи дискримінацію в оплаті праці іноземної робочої сили.

Таким чином, поряд із міжнародним ринком товарів і послуг, ринком капіталів дедалі більшої ваги набуває і міжнародний ринок робочої сили. Він є не просто сумою національних ринків, а являє новий якісний розвиток ринку робочої сили в умовах процесів інтернаціоналізації, які посилюються, виробництва і розширення сфери спілкування між народами. Національні ринки праці дедалі більше втрачають свою замкнутість і відокремленість. Між ними виникають транснаціональні потоки й переміщення робочої сили, що набувають постійного і систематичного характеру.

Нині, при зростанні загальних масштабів міграції населення, головну роль відіграє трудова міграція, або міграція робочої сили. Значні масштаби й інтенсивність міграційних потоків робочої сили в економічному просторі країн співдружності визначають стан національних ринків праці, рівень зайнятості і безробіття. Міграція є важливим чинником збалансованості попиту та пропозиції робочої сили на національних ринках праці, веде до вирівнювання рівнів оплати праці і, в остаточному рахунку, сприяє підвищенню ефективності використання трудових ресурсів унаслідок їхнього ринкового перерозподілу між країнами.

Міжнародна міграція – явище не нове. Вона виникла багато століть із різних причин: кочівництво скотарів, військові й колоніальні загарбання, стихійні лиха, географічні відкриття та освоєння нових життєвих просторів.

Потоки міжнародних мігрантів спочатку взагалі не фіксувалися державними органами. Теоретичні дослідження міграції були відсутні. Активна теоретична розробка проблем міжнародної міграції почалася з кінця 60-х років XX століття в межах моделей економічного зростання. Їхня основна ідея полягала в тому, що міжнародне переміщення робочої сили як одного із факторів виробництва впливає на темпи економічного зростання, а його головною причиною є міждержавні розбіжності в рівні оплати праці. Прихильники неокласичного підходу, відповідно до якого кожна людина одержує і споживає граничний продукт своєї праці, вважають, що еміграція приводить до зростання добробуту приймаючої країни, причому економічний розвиток держави, з якої відбувається еміграція, залишається незмінним або, у будь-якому разі, не погіршується.

Неокейнсіанці визнавали можливість погіршення в результаті міграції економічного стану країни, що експортує робочу силу, особливо якщо емігрують висококваліфіковані працівники¹.

Зміст міграції як економічного явища найбільш повно виявляється у функціях, аналіз яких характеризує об'єктивний її характер. Міграція робочої сили виконує різноманітні функції, а найважливішою є соціальна. Завдяки просторовому переміщенню мігранти повніше задовольняють свої потреби в одержанні освіти, зростанні професійної майстерності, підвищенні доходів, поліпшенні житлових умов.

Економічна функція міграції виявляється в межах ринку праці й пов'язана із забезпеченням певного рівня рухливості робочої сили, її територіальним перерозподілом і досягненням кількісної та якісної відповідності між попитом і пропозицією робочої сили різного профілю та кваліфікації. Ефективною вважають таку міграцію, в результаті

¹ Мазурок П.П. Соціально-інституціональні основи формування ринку праці в Україні / П.П. Мазурок. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 426 с.

якої надлишок робочої сили, що утвориться в одних країнах, переміщається в ті країни, де існує її нестача. Тим самим міграція сприяє повнішому використанню робочої сили, структурним зрушенням в економіці, зростанню продуктивності праці.

Серед безлічі причин міграції перше місце займають причини економічного характеру. Існують великі міждержавні відмінності в рівні безробіття, оплати праці, вартості життя та за багатьма іншими показниками рівня життя, що й визначають характер і масштаби міграційних потоків.

Разом з тим міграція навряд чи була б можлива у великих масштабах, якби не існувало економічної доцільності, а інколи і необхідності використання іноземної робочої сили. Це пов'язано з дією таких чинників:

- прагненням зменшити витрати виробництва за рахунок використання дешевшої, у порівнянні з національною, іноземної робочої сили;
- залученням кваліфікованих працівників;
- діяльністю транснаціональних корпорацій, що не тільки підвищує географічну мобільність робочої сили, а й вирівнює умови її застосування у світовому масштабі;
- розвитком засобів транспорту і зв'язку, що стимулює географічну мобільність населення;
- зростаючою взаємодією виробничих, науково-технічних і культурних зв'язків різних країн.

Світовий досвід переконує, що залучення у визначених обсягах іноземної робочої сили використовується практично всіма країнами для підтримки рівноваги попиту та пропозиції на національних ринках праці. За оцінками багатьох дослідників, у світі протягом року переміщується між країнами з метою отримання заробітків від 40 до 60 млн. осіб. Отже, міграцію варто розглядати як закономірний наслідок розвитку інтеграційних процесів, необхідну об'єктивну передумову становлення єдиного міждержавного ринку праці.

Таким чином, міжнародний ринок праці можна визначити як наднаціональне утворення, де на постійній основі виступають покупці й продавці закордонної робочої сили, що беруть участь у процесі відбору необхідної робочої сили в межах міждержавного регулювання попиту-пропозиції робочої сили.

Нині утворились і функціонують п'ять великих міжнародних регіональних ринків праці: західноєвропейський, близькосхідний, азійський, латиноамериканський, африканський. Причому в першому випадку спостерігається навіть юридичне конструювання ринку праці в межах Євросоюзу. По суті усунуті будь-які обмеження щодо руху робочої сили в північних країнах Європи.

Утворення міжнародного ринку праці здійснюється двоюко: 1) через міграцію (фізичне переміщення) капіталу та праці і 2) шляхом поступового злиття національних ринків праці (утворення «загального ринку праці»), коли остаточно усуваються юридичні, національно-етнічні, культурні й інші перепони між ними. У ряді випадків об'єднання капіталу і праці може відбуватися і без їхнього фізичного переміщення, коли застосовуються системи телекомунікацій.

На процес формування міжнародного ринку праці впливають не тільки політичні, а й соціально-психологічні та ідеологічні чинники (стан суспільно-масової свідомості), вплив на його розвиток міжнародного ринку праці постає перед такими перешкодами як посилення негативного ставлення суспільної свідомості до представників інших народів,

що, природно, стримує вільне переміщення трудових ресурсів, перешкоджає його територіальній мобільності.

У складі міжнародної робочої сили формується особливий прошарок працівників некваліфікованої праці, що стає об'єктом експлуатації з боку різноманітних міжнародних структур. Західні країни з їх зростаючим багатством як магніт притягають бідні верстви з Африки, Азії, Латинської Америки, із країн СНД, тому що в розвинутих країнах у цих категорій працівників можуть бути кращі економічні перспективи, ніж у своїх країнах. Водночас використання іноземної робочої сили – важлива умова розвитку економіки західних країн. Розвинуті країни заохочують приплив іноземних працівників, щоб підтримати своє економічне зростання, компенсувати низький рівень народжуваності. Водночас вони стурбовані посиленням нестабільності соціального клімату в їхніх країнах через конфлікти на расовому й релігійному ґрунті.

Для громадян України західні країни залишаються найпривабливішими для проживання та працевлаштування. Проте, за законодавством цих країн, право на проживання і роботу надається лише висококваліфікованим іноземним спеціалістам, вченим, артистам, окремим спортсменам. Представники таких професій, як програмісти, лікарі, працівники культури й мистецтва здатні, як правило, витримувати конкуренцію на світовому ринку праці. Неабияку негативну роль тут відіграє відсутність у значної частини вітчизняної робочої сили професійної підготовки міжнародного рівня, навичок конкурентної боротьби і незадовільний стан здоров'я. Перевага надається тим категоріям працівників, що мають досвід роботи у спільних підприємствах і міжнародних організаціях, або ж запрошуються жителі прикордонних районів, близькі за духом і поведінкою жителям країни, яка їх запрошує.

Західні країни використовують робітників і спеціалістів з України переважно на малокваліфікованих видах робіт, на підприємствах із шкідливими умовами праці, у видобувній та обробній промисловості, а також у торгівлі, обслуговуванні, як молодший медичний персонал, домашніх робітниць і нянь. У більшості робітники, що виїжджають за кордон для працевлаштування, мають недостатню підготовку й часто не здатні пройти систему відповідних тестів.

Конкуренцію на світовому ринку витримує лише найбільш кваліфікована частина вихідців України: талановиті музиканти, учені, спортсмени, співаки. Представники масових професій по суті не конкурентноздатні через недостатню підготовку. Йдеться не тільки про спеціальну професійну підготовку відповідно до міжнародних вимог, а й про формування певних якостей і навичок для успіху в конкурентній боротьбі на світовому ринку праці. Для багатьох перешкодою стає незнання англійської мови (в Індії, наприклад, навіть вантажник зобов'язаний знати англійську мову). У сукупності перелічені обставини породжують таке відоме в теорії недосконалої конкуренції явище як бар'єр входження. Суть його полягає в необхідності зробити (не для усіх) посильні витрати ще до вступу в реальні ринкові відносини. Для України таким бар'єром входження є проведення серії попередніх заходів витратного характеру. До числа таких заходів можна, наприклад, віднести питання про визнання дипломів про вищу освіту. Слід зазначити, що на практиці ієрархія дипломів визначається з урахуванням престижності та репутації навчального закладу і залежить від того, як зарекомендував себе його випускник.

До кандидатів на тимчасову роботу, наприклад, у Німеччині, з метою підвищення професійної кваліфікації і мовних знань висувають такі вимоги: закінчена професійна

підготовка або порівняні професійні навички, досвід роботи з фаху не менше двох років, вік не молодше 18 і не старше 40 років, здоров'я, що відповідає певним медичним вимогам, достатнє володіння німецькою мовою. На даний час ринок праці в Німеччині потребує інженерів-будівельників і робітників будівельних спеціальностей, працівників готельно-ресторанного господарства, медичних сестер, пекарів.

Періодично виникає потреба в залученні на роботу інженерів, програмістів, фахівців з електроніки, радіоінженерів².

Таким чином, розвиток міжнародного ринку робочої сили вносить суттєві зміни в існуючу практику трудових відносин. Формується новий тип міжнародного працівника, який може досить швидко пристосовуватися до вимог сучасного виробництва, легко пересуватися, бути гнучким у контактах з іншими групами працівників. Саме з цього типу працівників формується новий ряд зайнятих у міжнародному орієнтованому виробництві, що під впливом певних економічних і політичних чинників продовжує безупинно рости і розвиватися.

Основним завданням розвитку економіки України на сучасному етапі є нарощування обсягів виробництва відповідно до підвищеного попиту на якісні товари й послуги. Проте досягти цього можливо лише за рахунок поглиблення міжнародних зв'язків України. За таких умов належний рівень функціонування національної економіки забезпечується розвитком міжнародного обміну на всіх стадіях процесу суспільного відтворення – виробництва, розподілу, обміну та споживання, на які дедалі більше впливають процеси глобалізації продуктивних сил. Отже, проблема економічної глобалізації серед загальносвітових процесів і тенденцій набуває найсуттєвішого й визначального значення.

Глобалізація як процес створення лібералізованого й інтегрованого світового ринку товарів і капіталу вимагає формування нових міжнародних інститутів для обслуговування виробництва, торгівлі та фінансових потоків у світовому масштабі, тому вона впливає на трансформаційні процеси в Україні, зокрема, приватизацію, лібералізацію й макроекономічну стабілізацію, інституціональні перетворення, мікроекономічну реструктуризацію, розбудову громадянського суспільства. Насамперед, вплив глобалізаційних процесів на економіку України виявляється в її соціальній орієнтації, оскільки економіка розвинутих країн стає дедалі соціально орієнтованішою. Так, відповідно до нової програми діяльності, розробленої Міжнародною організацією праці, посилюються права людини на соціальний захист, на гідну працю та рівень життя, що стимулює і соціалізацію ринку праці.

Глобалізація сприяє запровадженню в Україні так званого глобального інституціонального порядку, що виявляється в регулятивних заходах щодо лібералізації торгівлі, стандартів у галузі охорони праці, зайнятості, оплати та якості трудового життя, гарантій прав і свобод громадян тощо.

Найбільшого значення процеси глобалізації для України набувають з огляду на трансформацію командно-адміністративної системи в ринкову, що супроводжується зміною характеру виробничих відносин, руйнацією багатьох традиційних і виникненням нових напрямів економічних взаємозв'язків. Уходження національної економіки в поле ринкової трансформації й розбудова відкритої економічної системи вимагають

² Ерощкин А. Глобальные вызовы для мирового рынка труда / А. Ерощкин // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 10. – С. 51-59.

особливої уваги до змісту, сучасних тенденцій і наслідків глобалізації. Такі її форми і прояви, як глобальні високомобільні ринки факторів виробництва, виникнення транснаціональних корпорацій, уніфікація норм і правил господарювання й обміну, вже визначають певною мірою напрямки, характер і динамічні параметри розвитку практично усіх країн. Проте цей вплив є досить суперечливим, різновекторним, оскільки залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни та її здатності ефективно опанувати нові форми й методи розвитку.

Глобалізація економіки супроводжується підвищенням рівня зовнішньої міграційної активності населення України, насамперед, за рахунок трудових міграцій. Згідно з даними Держкомстату України, чисельність українців, які виїхали працювати за кордон, у 2014 р. збільшилася майже втричі порівняно з 1996 р. Спостерігається також і збільшення обсягів імміграції, які, проте, на порядок менші за еміграційний потік. Якщо врахувати нелегальну трудову міграцію, то Україна стає потужним експортером робочої сили в інші країни. Наслідки зовнішніх трудових міграцій для України не однозначні. Серед позитивних результатів зовнішньої трудової еміграції слід виділити такі, як: інтегрування у світовий ринок праці, зменшення тиску на національний ринок праці, підтримання рівня доходів і кваліфікації працюючих за кордоном громадян, надходження іноземної валюти, забезпечення за рахунок іноземної робочої сили потреби у фахівцях, дефіцитних в Україні професій і кваліфікацій³.

Серед заходів щодо подолання негативних для України процесів і тенденцій глобалізації, які виявилися на початку XXI ст., особливо слід наголосити на державному впливові на зайнятість і ринок праці в таких напрямках:

- необхідність прискорення процесу соціалізації економіки, забезпечення стабільних темпів економічного зростання та якості життя населення. Слід мати на увазі, що у багатьох розвинутих країнах світу базовим об'єктом національних інтересів визнана людина як вища цінність й основна продуктивна сила. Саме цей фактор має визначати стратегію становлення соціально орієнтованого ринку праці, запровадження прогресивних соціальних стандартів;

- перехід до нового етапу розвитку освіти й науки, зростання їхньої ролі в забезпеченні технологічного і соціального прогресу, покращанні якості робочої сили, інтелектуалізації праці відповідно до вимог інформатизації й інтернетизації економіки;

- прискорення розвитку інноваційних процесів, підвищення ефективності та скорочення суспільно необхідних витрат виробництва і на цій основі забезпечення повної, продуктивної зайнятості та прогресивної її структури;

- удосконалення соціально-трудова відносин відповідно до вимог Міжнародної організації праці та досвіду зарубіжних країн;

- прискорення процесів співробітництва й інтеграції України в такі міждержавні утворення, як Світова організація торгівлі, Європейський Союз та ін.

ЛІТЕРАТУРА

Мазурок П.П. Соціально-інституціональні основи формування ринку праці в Україні / П. П. Мазурок. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 426 с.

³Економічна активність населення України 2014: Статистичний збірник / Держкомстат України. – Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2014. – 205 с.

Ерошкин А. Глобальные вызовы для мирового рынка труда / А. Ерошкин // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 10. – С. 51 – 59.

Економічна активність населення України 2014: Статистичний збірник / Держкомстат України. – Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2014. – 205 с.

CURRENT PROBLEMS OF OPTIMAL GOLD AND FOREIGN-EXCHANGE RESERVES STRUCTURE FORMATION: UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE

Alla Maksymova

PhD, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: maksimova102@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article deals with current problems of gold and foreign-exchange reserves, namely, the formation of their optimal quantities and structure. The research is aimed at investigating the current structure of Ukraine's gold and foreign-exchange reserves and finding the ways for its optimization taking into account the experience of the world developed countries and the peculiarities of Ukraine's economy. The research is based on general scientific methods (induction, deduction, scientific generalization, comparison, systematicity, completeness) and economic and statistical methods (matching, table procedure, result enlargement, quantitative analysis). The article specifies the formation of gold and foreign-exchange reserves in other countries. Ukraine's gold and foreign-exchange reserves are under consideration. The research results enabled the author to define the main problems and drawbacks of gold and foreign-exchange reserves control in Ukraine. Some ways of solving the problems are suggested as to the reserves control system upgrading.

Keyword: gold and foreign-exchange reserves, exchange rate, free convertible currency, gold reserve, reserve position, special drawing rights, National Bank of Ukraine.

As a result of national economies' integration, many important features of countries' economic development are affected by external factors to a greater extent. Under current conditions of economic internationalization and globalization, the international problems of gold and foreign-exchange reserves control are of great importance in any country's economic life. At present, the development and upgrading of scientific aspects of the country's gold and foreign-exchange reserves control is a pressing issue. The essential points include the definition of the reserves backing and adequacy as well as the structure upgrading and the efficiency of their management. The latter is of special attention under unstable conditions of the world currency system and the impact of the global risks on Ukraine.

The urgent issues of forming the optimal structure of gold and foreign-exchange reserves were mentioned in the works by such Ukrainian and foreign scientists as A.S. Halchynsky, F.O. Zhuravko, N.I. Kostina, O.B. Lupin, M.I. Savluk, V.S. Stelmah, V.A. Yushchenko, R. Aliber, D. Williamson, R. Clark, M. Kelly, K. Matsuyama, D. Murray, M. Pebro, J. Sinkey, W. Smith, D. Hilly and others. Giving credit to the mentioned scholars' contribution, it should be noted that the issues of creating an effective mechanism for controlling gold and foreign-exchange reserves remain the least investigated. That is why the subject demands further investigation.

The aim of the research is to analyze the current quantities and structure of Ukraine's gold and foreign-exchange reserves and to find ways to optimize them taking into account the world developed countries' experience and the peculiarities Ukraine's economy.

The country's gold and foreign-exchange reserves is an obligatory condition for any country's existence and functioning as they ensure the implementation of several essential functions. The gold and foreign-exchange reserves allow to implement a monetary policy independent from external factors, thus, stabilizing and controlling the national exchange rate. The reserves can be used for a foreign debt discharge ensuring the foreign investors' trust to the country's ability to fulfill its commitments and facilitating foreign trade.

The critical analysis of normative papers and publications in economics enables us to draw a conclusion that modern economists have not reached common ground as to the notion "gold and foreign-exchange reserves".

O. Dzyublyuk says that gold and foreign-exchange reserves are the assets hold by a state. They include gold and international means of payment used for settling payments and foreign debts¹.

The Russian scientist O. Nagovitsin defines gold and foreign-exchange reserves as reserves of foreign assets and gold belonging to the state and being held by monetary control bodies and that can be used to satisfy regulatory and other needs of general economic significance².

The Ukrainian laws interpret gold and foreign-exchange reserves as the country's reserves reflected in the balance of the National Bank of Ukraine (NBU) including the assets recognized by the world community as international and assigned for international payments. Besides, in bank records and statistics, gold and foreign-exchange reserves are called international reserves of the central bank.

The analysis of theoretical investigations as to the notion of gold and foreign-exchange reserves enabled us to define them as the reserves of gold and foreign exchange holdings denominated in free convertible currency that belong to a state (society) and are assigned for exchange rate regulation ensuring the possibility to prevent the spread of global financial and currency crises.

The formation and management of gold and foreign-exchange reserves is part of the central bank activity. The determination of their optimal structure is an obligatory element of the currency policy connected with the formation and management of the official gold and foreign-exchange reserves of the country.

Under current conditions of the development of different countries' economies and the world economy, as a whole, gold and foreign-exchange reserves are the reserve assets assigned for performing foreign payments, settling the debts to governmental establishments, commercial and financial structures of other countries and international financial organizations. They can be actually used to meet regulative and other needs of a general economic significance.

The country's current gold and foreign-exchange reserves are aimed at:

- providing a country with a sufficient amount of international payment means. It is a so called "transaction assignment" aimed at maintaining the links between the national economy and that of the world.

- ensuring the possibility to perform money and exchange market interventions to maintain the demand and supply at the required level as well as the national exchange rate. It is

¹ Dzyublyuk, O.V. Currency policy. Kyiv: Znannya, 2007, P. 326 [In Ukrainian]

² Nagovitsin, A.G. Currency policy. Moscow: Ekzamen, 2000, P. 203 [In Russian]

an intervention assignment of the reserves aimed at supporting the external and internal value of a national currency.

The fulfillment of these tasks depends on the country's gold and foreign-exchange reserves adequacy, their effective structure and the functioning mechanism.

The efficient management of gold and foreign-exchange reserves depends on their quantity and the mechanisms of their application. It makes it possible to forecast the following problems:

- the reserve quantity optimization;
- their intervention application;
- the reserve allocation;
- the reserve currency choice, etc.

Considering the above mentioned problems, the authors think that the quantity of gold and foreign-exchange reserves should be defined by the following factors: the compensation level of the state's external balance, the level of the world financial globalization impact on the country's economy, the amount of foreign obligation payments of the state and non-state entities; the country residents' access to international exchange markets³.

Thus, the analysis has revealed that the problem of defining the optimal quantity of the reserves is quite pressing, as their reduced amount seriously limits the regulating potential of the state, while their excessive amount can cause freezing of the significant part of the national income for a long period of time. The discussion among the scientists has revealed that it is impossible to determine the exact optimal quantity of gold and foreign-exchange reserves as too many factors affect it. T. Zolotukhina⁴ points out that the country's need in gold and foreign-exchange reserves depends on the exchange rate regime chosen (more reserves are necessary for a fixed exchange rate), access to international capital markets (developing countries do not have a free access and external debts are too expensive for them), the extent of the economy's openness and flexibility (foreign trade scale and the economy's adaptability to external shocks), etc. S.R. Moiseyev⁵ has similar points of view. T. Unkovska connects the optimal level of the reserves and the country's goal achievements⁶.

The world practice affirms that the most widespread rules or criteria for defining the optimal level of gold and foreign-exchange reserves are as follows:

- the ratio of international reserves to imports. It amounts to the three-month imports of goods and services (recommended for the developing countries by the International Monetary Fund (IMF));
- the Guidotti rule states that the reserves should cover the designed level of the external debt amortization at least within a year, that is, it implies a ratio between these two factors equal to 1.
- the "Rendy's ratio", according to which the required reserves should not exceed 30% of the state budget. Yet, in fact, central banks neglect this rule posing risks to the stability

³Bereslavskaya, O.I. Gold and foreign exchange reserves: supply sources and management efficiency. Scientific recordings of "Ostrozka Academy" National University. 2014, No.27, P. 62 [In Ukrainian]

⁴Zolotukhina, T. On the question of determining the official gold and foreign-exchange reserves adequacy level. Economics issues. 2002, No. 3, P.31 [In Ukrainian]

⁵ Moiseyev, S.R. Monetary-credit policy: Theory and Practice: teaching guide. Moscow, Economist, 2005, P.503 [In Russian]

⁶ Unkovska, T. How to stop devaluation tornado. The newspaper "Zerkalo Nedeli". 2014, No.47 [In Russian]

of the world financial architectonics and the stability of national financial systems;

– the Wynholds-Kapteyn criterion consists of three components and involves both “internal” and “external” capital outflows. The first component implies the short-term foreign debts according to the remaining maturity term (similar to the Guidotti rule, the external money outflow is estimated). The second component is applied as a potential indicator of the “internal” outflow and is calculated as a fraction of the money supply. The actual level of the money supply covered by the reserves depends on the country’s exchange rate policy (the recommended money supply level for the countries with the controlled floating exchange rate is 20% of M3 Money supply). The third component is the correction factor, as different countries are not equally sensitive to sudden changes of foreign currency demand. The correction of the money supply fraction is performed by covering it by the reserves according to the adequate risk rating of a country published by the weekly periodical «The Economist»⁷.

The gold and foreign-exchange reserves include monetary gold, special drawing rights, the reserve position in the International Monetary Fund; a foreign currency in banknotes and coins or foreign account money, securities (except shares) paid in a foreign currency, any other reserve assets recognized internationally subject to their reliability and liquidity provision.

Some countries also include stabilization funds aimed at smoothing exchange rate volatility under unfavourable conditions of price environment change at resource markets and speculative impacts of international players.

Let us consider the international experience of gold and foreign-exchange reserves management, in particular in the countries of the European Union, Asia, North and South America, Africa and the Commonwealth of Independent States in order to define its possible implementation in Ukraine.

To the first ten leading holders of gold and foreign-exchange reserves belong China, Japan, Russia, Saudi Arabia, Taiwan, India, South Korea, Hong Kong, Brazil and Singapore.

At present, China owns the biggest gold and foreign-exchange reserves in the world. The reserves quantity enables China to protect its currency from external manipulations and impacts of a different character. As to the reserve structure, 65% of China’s gold and foreign-exchange reserves are denominated in US dollars, 26% - in the euro, 5% - in the pound sterling and 3% - in the Japanese yen. Gold makes about 1% of the total quantity of the country’s gold and foreign-exchange reserves.

China is the world biggest gold producer. The management system of China’s gold and foreign-exchange reserves is based on its division into so called residual exchange reserves. Since recently, China has been striving to increase the gold fraction in its international reserves as the country is afraid that the US dangerous fiscal and monetary policy can cause a considerable dollar fall and exchange reserve depreciation⁸.

Japan takes the world second position as to the quantity of gold and foreign-exchange reserves. The country’s reserves have increased mainly due to the euro appreciation as to the dollar over the last few months. Besides, the positive effect has been achieved due to the considerable increase of the gold cost. The Japanese gold and foreign-exchange reserves are based on securities and deposits in foreign currencies, various instruments of the International

7 Derkach Yu.B. The problem of gold and foreign-exchange reserves management in Ukraine. University scientific recordings. 2013, No 2 (46), P. 381 [In Ukrainian]

8 Koldovsky A.V. International experience of gold and foreign exchange management. Efficient economy. 2013, No.2. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1809> (access 27.01.2016)

Monetary Fund and gold. Gold constitutes only 2.2% of Japan's gold and foreign-exchange reserves.

Russia has considerable gold and foreign-exchange reserves. However, the quantity of its international reserves has fallen because the Bank of Russia provided the bank-residents with foreign-currency liquidity and negative exchange revaluation. Gold makes 90% of the gold and foreign-exchange reserves of the Russian Federation. Since recently, gold and the euro have gone down in value at the world markets, their revaluation affecting the reserve quantity to a great degree⁹.

According to the Central Bank of Russia, as of April 1 2015, the denominated currency component in the euro made 41.1%, in the US dollar – 45.7%, in the British pound – 9.4%, in the Canadian dollar – 2.9%, in the Australian dollar – 0.9%.

In the absolute expression, the gold reserves of the Central Bank of Russia as to December 1 2015 made 44.8 trillion of troy ounces

South Korea has been actively replenishing its gold and foreign-exchange reserves taking the seventh position in the world. Partially, the management of gold and foreign-exchange reserves is performed by the Korean Investment Company, especially as to investing a certain part of the exchange reserves. At the same time, the Central Bank of Korea has a right to withdraw the transferred money if it is necessary for the country's monetary policy.

Hong Kong is notable for an amazing accumulation of its gold and foreign-exchange reserves, their increase rate as to 2009-2010 making 204.55%¹⁰. Hong Kong's exchange management applies some optimization models for determining the asset ratio together with conventional methods such as the long-term profitability analysis, the risk index of separate currencies in order to maintain the dollar assets at the level required for the current money issue insurance.

Germany's gold and foreign-exchange reserves are associated with the events of 1948 when the d-mark began its circulation, and the bank safes were still empty. Twenty years ago, the Central Bank of the Federal Republic of Germany owned the world second gold reserves. Germany retains this position today; the gold fraction in the total quantity of the reserves makes about 70%. The country takes the 11th place as to its gold and foreign-exchange reserves in the rating.

The US currency is the key reserve currency of the world; yet, the USA has the lowest level of the gold and foreign-exchange reserves among the developed countries. The country produces goods and services equal to \$12.5 trillion annually, accumulating \$11 trillion of the American assets abroad. In fact, it is the country's major reserve and it is not in foreign exchange only.

To sum up, a country's gold and foreign-exchange reserves increase to the quantity exceeding the optimal level is considered rather a drawback than an advantage by the developed countries.

The current gold and foreign-exchange reserves of the National Bank of Ukraine consist mainly of four components: gold reserves, highly convertible currency, reserve positions and "special drawing rights" (Table 1)

⁹ International reserves of the Russian Federation. The site of the Bank of Russia. : http://www.cbr.ru/hd_base/default.aspx?Prtid=mrrf_m (access 27.01.2016)

¹⁰ Koldovsky, A.V. International experience of gold and foreign exchange management. Efficient economy. 2013, No.2. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1809> (access 27.01.2016)

According to Table 1, over the period of 2012-2015, Ukraine's gold and foreign-exchange reserves fell from US\$24546.03mln to US\$13300.03mln., that is, almost by half. The specific gravity in the structure of and foreign-exchange reserves is taken by foreign exchange reserves, yet, some fluctuations of this asset part are observed in this period making 92.93% by of the end of 2015. At the same time, the specific gravity of gold had been growing up to 2014, but in 2015 it cut down to the level of 2012 and made 7.01%. The gold fraction increase indicated the strengthening of gold as a reliable and liquid asset and preservation means. Special drawing rights have no considerable specific gravity and they have not changed much for the indicated period. In general, the reserve position of Ukraine is quite weak conditioned by the fact that the IMB hryvna operations are almost absent.

The quantity fall of the gold and foreign-exchange reserves over the mentioned period is determined by many factors. Among them one can define the major ones such as the tough monetary policy in 2011-2012 aimed at the hryvna stabilization; the considerable capital outflow caused by the unstable political situation; the external debt recovery to foreign creditors, to the IMB, in particular, the rapid hryvna devaluation.

Table 1. Ukraine's gold and foreign-exchange reserves structure for 2012-2015

Reserve asset	2012		2013		2014		2015	
	US\$ mln	In % to the total	US\$ mln	In % to the total	US\$ mln	In % to the total	US\$ mln	In % to the total
Foreign exchange reserve	22647,00	92,26	18759,52	91,89	6618,47	87,86	12359,27	92,93
Reserve position in IMF	0,03	0,00	0,03	0,00	0,03	0,00	0,03	0,00
Special drawing rights	9,00	0,04	16,01	0,08	3,74	0,05	8,82	0,07
Gold	1890,00	7,70	1640,15	8,03	911,09	12,09	931,91	7,01
Total reserve quantity	24546,03	100	20415,71	100	7533,33	100	13300,03	100

Composed by the author based on the data by NBU¹¹.

Thus, the current quantity of Ukraine's gold and foreign-exchange reserves is devastatingly insufficient and demands immediate increase. The analysis of the gold and foreign-exchange reserves quantity allows for the conclusion that Ukraine's economy is in need of greater reserves than those held by the NBU.

According to the experts' estimation, taking into account Ukraine's current economic situation, the method suggested by B. Wijnholds and A. Kapteyn is the most acceptable under conditions of limiting the external reserve sources in order to eliminate the proportional reserve and external debt growth. Yet, this variant is too complicated to be realized at short notice.

¹¹ External sector statistics. The site of the NBU. <http://www.bank.gov.ua> (access 28.01.2015)

It is worth mentioning that the currency reserve buildup in a short time is impossible without an active cooperation with the IMB and the application of the foreign exchange control instruments of direct action by the Central Bank, the latter being aimed at holding down the demand for foreign currency. However, in the long range, the government is to pursue an aggressive policy of structural economic reforms, attracting foreign investments and privatization.

The formation of the gold and foreign-exchange reserves structure is characterized by the desire to minimize their cash fraction. It is caused by some objective reasons as such assets provide the state with some income. Their availability is aimed at meeting the needs in cash at the country's domestic market. This very part of the reserves is the first to be used for the exchange market stabilization and the national exchange rate control.

The most challenging issue of the formation of the gold and foreign-exchange reserves structure is the reserve currency choice. The key factors in this process are currency depreciation insurance, additional income obtaining and the reserve quantity increase. That is why, the international reserves are most often held in several most stable currencies. In the current structure of Ukraine's gold and foreign-exchange reserves, the US dollar (its quantity gradually falls), the euro, the English pound sterling and the Swiss franc prevail. In future the currency reserves are expected to be improved by the dollar fraction decrease and, depending on the foreign trade structure, the increase of the Chinese and Japanese currency fraction.

The change of the gold and foreign-exchange reserves quantity is notable for their dependence on the tranches of the stabilization credit from the IMB. Although, the obtained money does not remain within the reserve structure for long, it determines the reserve quantity "leaps" at the moment of getting the tranches.

The research enabled us to draw the following conclusions: 1. Globalization and integration of the world and national financial markets determine the availability of some elements protecting the national economy from negative external factors. One of such elements is the gold and foreign-exchange reserves held in foreign currency serving a peculiar buffer for an economy. 2. The increase of the instability and riskiness of financial markets, a crediting character of the money composing the gold and foreign-exchange reserves determine the objective need in their management aimed at the reserve increasing or maintaining their real value, supporting the high availability for monetary and credit management and liquidity bodies, ensuring the coordination of operations with other central banks. 3. In spite of the world economic crisis, a tendency to increase the international reserves remains. The world biggest owners of gold and foreign-exchange reserves are China, Japan and Russia holding more than half of the international gold and foreign-exchange reserves. 4. The future solution as to upgrading the structure of Ukraine's gold and foreign-exchange reserves implies the dollar dependence decrease, the increase of operations with securities and the gold quantity as a stabilizing asset. All these factors demand the development of the reasonable and effective policy of the NBU as to the formation of the gold and foreign-exchange assets.

REFERENCES

Bereslavskya, O.I. *Gold and foreign exchange reserves: supply sources and management efficiency*. Scientific recordings of "Ostrozka Academy" National University. 2014, No.27, P. 62-68 [In Ukrainian].

- Derkach, Yu.B. *The problem of gold and foreign-exchange reserves management in Ukraine*. University scientific recordings. 2013, No.2 (46), P. 381-383 [In Ukrainian].
- Dzyublyuk, O.V. (2007). *Currency policy*. Kyiv: Znannya, 423p. [In Ukrainian]. External sector statistics. The site of the NBU. <http://www.bank.gov.ua> (access: 28.01.2015)
- Koldovsky, A.V. *International experience of gold and foreign exchange reserve management*. Efficient economy. 2013, No.2. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1809> (access: 27.01.2016)
- International reserves of the Russian Federation. The site of the Bank of Russia.. http://www.cbr.ru/hd_base/default.aspx?Prtid=mrrf_m (access: 27.01.2016)
- Moiseyev, S.R. *Monetary-credit policy: theory and practice: teaching guide*. Moscow, Economist, 2005, 652p. [In Russian].
- Nagovitsin A.G. *Currency policy*. Moscow: Ekzamen, 2000, 512p. [In Russian].
- Unkovska, T. *Howto stop devaluation tornado*. The newspaper "Zerkalo Nedeli". 2014, No.47 [In Russian].
- Zolotukhina, T. *On the question of determining the official gold and foreign-exchange reserves adequacy level*. Economics issues. 2002, No.3, P.31-50 [In Russian].

DEVELOPMENT TRENDS OF MINING ENTERPRISES ECONOMY IN THE GLOBALIZATION CONDITIONS

Iryna Maksimova

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: iri87@bk.ru, Kryviy Rih, Ukraine

Abstract. The research highlights complex analysis of economic trends of the mining enterprises development in the world economic system. Key trends of the development of the global market of ferrous metallurgy are described. Their influence on country's economy and mining enterprises is analysed in article. The research offers the author's view on the advantages and disadvantages of the influence of globalization on the economy of mining industry. The actual ways and forecasts of mining enterprises development in the conditions of globalization are represented.

Keyword: global economy, iron ore production, mining enterprise, economic efficiency, globalization.

In the global economy mining and steel industry is the second biggest industry in the world after oil and gas. It provides an estimated global turnover of more than 900 billion USD. Steel is everywhere around us. It is used in every important industry: energy, construction, automotive and transportation, infrastructure, packaging and machinery. The housing and construction sector is the largest consumer of steel today, using around 50% of steel produced. Steel is also the main material used in delivering renewable energy such as thermal, solar and tidal power. Steel has been able to satisfy all of these demands and will continue to do so into the future.

Perhaps in the future our society will be able to reduce oil extraction and to replace it with ecological fuel, however society never refuses steel.

From 1950 to 2014 steel and mining production increases 9-fold from 189 to 1665 million tons. By 2050, steel using will increase 1.5 times higher than present levels in order to

meet the needs of a growing population¹. The impact of urbanization will have a key role to play in the future. It is estimated that a little more than 1 billion people will move to towns and cities between now and 2030. This major flow will create substantial new demand for steel.

Iron ore is based on its valuable metallic iron which can be extracted from rocks and minerals. Over 95 percent of iron ore is used to make steel. In these conditions production of iron ore becomes very important for world economy. Iron ore is in demand for construction projects around the world. In 2014, iron ore exports by country totaled US\$118.8 billion up by an overall 14.6% for all iron ore shippers over the five-year period starting in 2010. The world production of iron ore grows rapidly. The analysis of authoritative scientific researches and sources allowed establishing dynamics of the global market². The results are illustrated bellow (Table 1).

Table 1. Global market of iron ore production (by countries)

Rank in production	Country	Iron ore production, million tons			Reserves, million tons		Rank in reserves
		2012	2013	2014	Crude ore	Iron Content	
1	China	1310	1450	1500	6900	2100	6
2	Australia	521	609	660	53000	23000	1
3	Brazil	398	317	320	31000	16000	2
4	India	144	150	150	6300	2300	8
5	Russia	105	105	105	8100	5200	5
6	Ukraine	82	82	82	2500	1400	10
7	South Africa	63	72	78	2500	900	11
8	United States	54	53	58	25000	14000	3
9	Iran	37	50	45	1000	650	12
10	Canada	39	43	41	3500	2200	9
11	Sweden	23	26	26	6500	2300	7
12	Kazakhstan	26	26	26	18000	9500	4
Other Countries		123	127	131	23000	7200	
Total		2802	2983	3091	187300	86750	

The table (Ttable 1) shows huge scales of production at global iron ore market. The rank of the each country was determined on the basis of its reserves share in a general world reserves of iron ore.

The comparison of iron ore reserves and production is provided in the followin diagram (Figure 1).

¹World Steel in Figures 2015 - World Steel Association, Brussels, Belgium, 2015, 31 p.

²Christopher A. Tuck. U.S. Iron ore statistics and economy. Geological Survey, Mineral Commodity Summaries, January 2015, PP. 79-85.

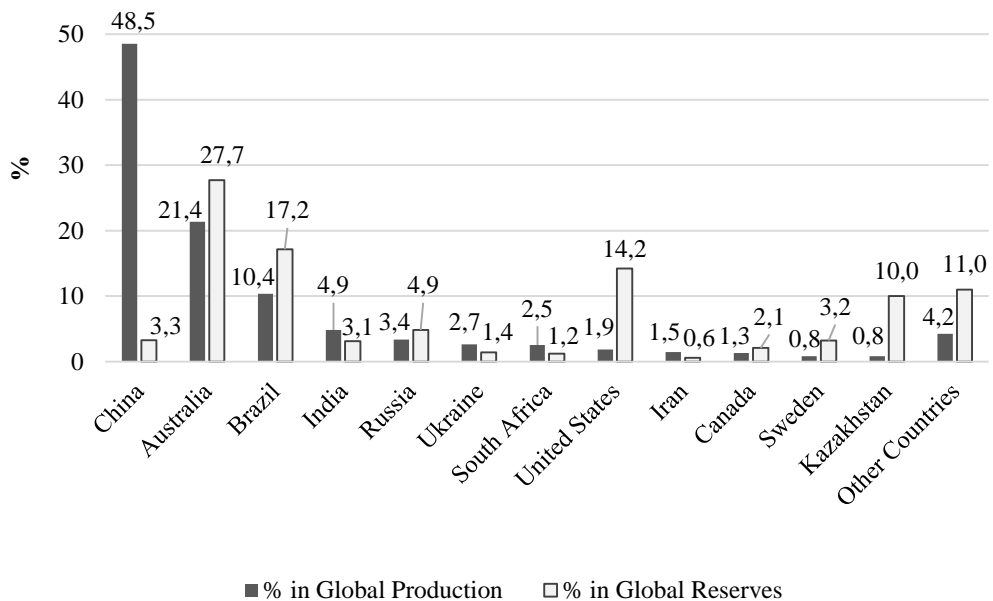

Figure 1. The structure of world distribution of iron ore reserves

Today the structure of resource allocation and its production becomes more and more different (figure 1). It can be explained by considerable influence of globalization.

Globalization erases borders between the countries in world economy more and more. And therefore today it isn't obligatory for the country to have considerable natural reserves of iron ore to become the leader of production. China is a striking example of such globalization influence. Today China provides 48% of all iron ore in the world. Thus it has only 3% of world deposits of iron ore which are explored. Such production volumes become possible due to considerable import of iron ore from other countries.

The complex analysis showed such structure of the market relations (Table 2).

The following countries posted the highest positive net exports for iron ore during 2014³. Thus, the statistics below present the surplus between the value of each country's iron ore exports and its import purchases for that same commodity.

Australia: \$60 billion (net export surplus up 36.5% since 2010)

Brazil: \$25.8 billion (down -10.7%)

South Africa: \$6.7 billion (up 23.5%)

Ukraine: \$3.1 billion (up 34.2%)

Canada: \$3 billion (up 34.3%)

Russia: \$1.1 billion (down -38.9%)

³ Workman, D. Iron Ore Exports by Country: advantages & opportunities – The World's Top Export. Business Matching Service. <http://www.worldstopexports.com/iron-ore-exports-country/3226> (access: 05.01.2016)

Table 2. Globalization of the world iron ore trade

Top-export regions	mil. tons	Export to the same region, mil tons	Top-import regions	mil. tons	Import from the same region,% from import
Australia & Oceania	709,2	2,0	China	933	-
Other America	371,6	14,1	European Union	154,6	9,1
Africa & Middle East	134,5	0,7	Japan	136,4	-
CIS	66,9	3,1	Other Asia	133	-
NAFTA	58,2	13,2	Africa & Middle East	32	2,2
European Union	47,8	37,8	Other America	16,1	87,6
Asia	42,5	40,8	NAFTA	15,7	84,1
Other Europe	5,7	0,1	Other Europe	9,6	1,0
			CIS	3,1	100,0
			Australia & Oceania	2,9	69,0
Total	1436,4	111,8		1436,4	

This statistics shows the distribution of top iron ore exporting countries in 2014. China accumulated a majority of the global iron ore imports in 2014, with a 65 percent share of total global imports. On the other hand, Australia exported the largest share of global iron ore in the same year. Australia currently holds the world's largest iron ore reserves, totaling 23 billion metric tons in iron content and 53 billion metric tons in crude ore as of 2014. China's large share of iron ore imports is due to its heavy consumption of the material. It has become one of the largest steel producers in the world. So that most of countries try to export their iron ore to China.

However, global market review showed that iron ore market is highly competitive. These factors led to a significant increase in the supply of iron ore from new mines in recent years, with a number of lowest-cost production centers commissioned mainly in Australia. An oversupply of iron ore combined with China adding more steel-making capacity than it needed, resulted in a slump in the iron ore spot prices over the past two years, including a staggering 47% decline in 2014 and a further 18% retreat so far this year (Figure 2)⁴.

Our research showed that big supply of iron ore was due to China mining. However, China has insignificant reserves of ore (only 3,3% from world reserves). Perhaps in the future we can see a change of a tendency and demand can exceed supply.

⁴Basov, V. True giants of mining: World's top 10 iron ore mines. LKAB Annual Report, 2014. <http://www.mining.com/true-giants-of-mining-worlds-top-10-iron-ore-mines/>(acces: 15.11.2015)

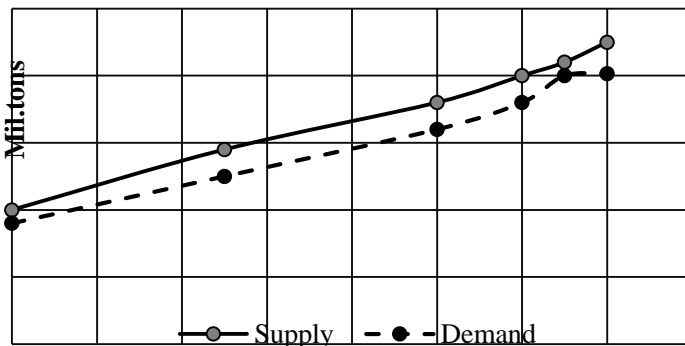

Figure 2. The structure of supply and demand

According to the World Economic Forum a one of development tendencies will be possible in the global mining due to Globalization economy ⁵:

Trend 1. Rebased Globalism. The world has become far more complex and multipolar. Power comes from control of resources. So that iron ore rich countries and global corporations will play in their own rules. From one hand, economic power will be in the markets with strong demand (EU, the USA, China, Brazil, India). From other hand, power will be concentrated in countries that control strategically important resources). Cross-border flows will be extremely open.

Trend 2. In 2016 The Green Trade Alliance (GTA) will be formed to promote tendency of environmental sustainability without compromising competitiveness. From now to 2030 the world will be divided and countries will be defined economically. GTA-countries and resource rich ones will have a period of accelerating innovation and lifestyle changing. Cross-border flows between GTA and non-GTA countries will be limited.

Trend 3. From now to 2030 the globalization will be a distant memory as nations will have just narrow self-interest. They will hoard domestic resources, enter regional cartels and resource blocs. Cross-border flows of products, labor and capital will be limited.

In each variant iron ore rich countries will find their place in the global area. So that the optimal exploration of iron ore deposits will become a very important task due to the globalization challenges.

On the one hand, all these facts show an important value of economic development of ore mining and steel production in the global economy relations. On the other hand, all these facts determine development tendencies of mining enterprises economy in the globalization conditions.

Below are the world's largest iron ore companies. It shows within parenthesis the country where the company is headquartered: BHP Billiton (Australia), Rio Tinto (United Kingdom), Vale (Brazil), Glencore International (Switzerland), Anglo American plc (United Kingdom), ArcelorMittal (Luxembourg), Fortescue Metals Group (Australia), Severstal (Russia), Vedanta Resources (United Kingdom), Evraz Group (United Kingdom). All of them have branches in the different countries of the world.

Essential task of all this mining enterprises lies in optimization of production volumes

⁵ Andrew Right. Mining & Metals scenarios to 2030. World Economic Forum, 2015, 48 p.

of ore and finished metal products, support of the stable production capacity of mines, efficient use of deposit reserves regarding social, economic, production, technological, organizational, ecological, legal, and other factors.

Under such conditions the main factor of the stable economic growth of mining enterprises is a provision of a raw material base, which is characterized by the availability of the needed amounts of mineral reserves. Sufficiency by a raw material base defines economic value of a deposit and industrial potential of the enterprise.

Our research showed that in the globalization an actual development trend of the mining enterprise is the optimum use of iron ore deposits. In these conditions an important task presupposes:

- the description of fundamental stages of economic efficiency evaluation of iron ore reserves;
- the formation of a system of indicators for calculation of condition parameters and selection of the reserves line regarding economic indicators of mining.

The classification of iron ore reserves is based on defining the condition parameters and corresponding resource delineation of a deposit according to the mine technical, mining and geological parameters of the deposit, technological possibilities of the mining and economic efficiency⁶. Due to the dynamics of market conditions, change of technical and economic possibilities of the enterprise, the determination of conditions and choice of the reserve line must be carried out on the basis of a feasibility study and performance of corresponding economic assessments.

The economic assessment of conditions should be done according to the following principles of investment projects evaluation, which are acknowledged in the world practice^{7,8}. The calculation of the effect has to include the period starting from geological survey, excavation and mining, recultivation of the environment and nature saving to the moment of product realization⁹.

It must be noted that the determination of a certain mineral resource as a conditional (balance) one is provisional and rather flexible regarding the time of assessment, enterprise strategy and other factors¹⁰. First of all it is due to the fact that the criteria of availability and efficiency are changed with the development of scientific and technical progress and general economic situation.

The named aspect determines the necessity of periodical revision of condition parameters and choice of economic-optimal line of iron ore reserves.

Due to peculiarity of mining enterprise, iron ore conditions are the complex of requirements to the quality and mining, geological conditions of occurrence, and exploitation of a deposit. They ensure the possibility to delineate the deposit and divide its reserves into balance and off-balance ones. Conditions are defined for a definite period and are revised periodically due to the change of mining, geological and economic conditions. Clarification and

⁶ Rudenno, V. The Mining Valuation Handbook: Mining and Valuation for Investors and Management. 4 edition. Wrightbooks, 2012, pp: 624.

⁷ Camus, J. Management of Mineral Resources: Creating Value in the Mining Business. Society for Mining Metallurgy & Exploration, 2012, pp: 120.

⁸ Wellmer, F., Dalheimer, M., Wagner M. Economic Evaluations in Exploration. 2nd ed. Springer, 2010, pp: 264.

⁹ Dehghani, H. Determination of the effect of operating cost uncertainty on mining project evaluation. Resources Policy 2012, vol. 37 (1): 109-117.

¹⁰ Astakhov, A.S. Environmental security and Exploitation of Natural Resources. MGGU, 2009, pp: 350.

defining of conditions can be done in the process of the mining and economic assessment of the whole deposit or its part (block, panel, mining site).

Economic evaluation of conditions has the following stages:

Analysis of materials of geological, mining and technical, technological assessment of the deposit or a separate mining site.

Justification of the annual productivity of the mine, system of deposits, volumes of losses and depletion.

Determination of indicators and parameters of conditions necessary for selection of the line and calculation of reserves.

Fulfillment of logistic evaluation of provision of the enterprise with necessary resources and equipment, analysis of the external economic environment, level of prices on products and resources, level of taxes and obligatory payments, possibilities of the enterprise to organize mining and further ore processing.

Determination of optimal delineation and corresponding parameters of conditions on the basis of comparative analysis of technical and economic indicators.

As a result, a comprehensive system of indicators for economic evaluation and selection of optimal path the calculation should include the following elements:

Amount of reserves in a particular path;

Company's annual performance;

Labour capacity by ore and the resulting products;

Total and operating costs for ore extraction and processing;

Price of commodity products per unit;

Removed economic value of deposit;

Annual income from the production of the mining enterprises;

Capital investments volume;

Net income for the period of operation of a deposit by choosing a particular path;

Profitability of production activity of mining enterprises.

Taking into account the existing experience of geological and economic assessment of reserves, one of the most important condition parameter is indicator of the minimal grade of commercial components¹¹. The indicator of the minimal grade of commercial components means such a grade of commercial components in the ore below which the ore of the given deposit becomes noncommercial, i.e. non-profitable for mining. It is defined for every mining block and allows evaluating the appropriateness of mining reserves.

Actually, the choice of an optimum conditions and line of iron ore reserves is based on comparison of economic and technical indicators which are received for different variants of reserves delineation.

However it must be noted that the conventional division of iron ore reserves into balance and off-balance ones shows their economic value at the moment of assessment. Balance reserves are characterized by the fact that their mining is economically effective and that they correspond to the defined conditions completely. Off-balance reserves may have insufficient content of commercial components, small depth of the deposit, and inaccessibility for mining.

So, attributing reserves to the group of balance ones is relative. The change in needs, technology of mining or concentration may evoke the necessity of their economic revaluation

¹¹R. E. Gertsch, R. Lee Bullock. *Underground Mining Methods: Engineering Fundamentals and International Case Studies*. Society for Mining Metallurgy & Exploration, 2011, pp: 378

and selection of a more reasonable line. In this aspect the off-balance reserves may be deemed as «potentially economic» and «the economically perspective» due to the fact that the feasibility of their mining, storage and preservation for the future use.

The difference between the balance and off-balance (unconditioned) ores is based on the estimation of their degree of conditionality. The economic component of conditionality is based on comparison of withdrawn industrial values from 1 t of ore reserves and the cost of ore extraction and processing

$$R_v \cdot (1-v)/(1-r) \geq (E_m + E_p) \cdot (1-v)/(1-r), \quad (1)$$

$$\text{thus } C_c = R_v / E_{mp} = \begin{cases} 0..1, & \text{off - balance (unconditioned ore);} \\ >1, & \text{balance (conditioned ore).} \end{cases}$$

where CC –coefficient characterizing the level of conditioning reserves; E_m , E_p - expenditures on mining,USD/t; E_p - expenditures on processing of iron ores,USD/t; E_{mp} – full expenditures on mining and processing of ores,USD/t; R_v - withdrawn value, USD/t; r - coefficient of dilution; v - coefficient of ore losses.

Due to (1) there can be the following situations:

In case the costs for extraction and processing exceed the withdrawn value, the coefficient of conditionality $CC < 1$ and ore reserves are off-balanced (unconditioned).

When $CC > 1$, the reserves are related to the balanced. The larger value of CC , the higher level of ore conditionality and its value.

The most complete economic evaluation of deposits is only possible while addressing the task of selecting the optimal path of stocks and optimal production of mine capacity¹². By assessing the deposits and distribution of stock in the balance sheet and off-balance sheet for each path one needs to determine the optimum operating conditions and performance of the enterprise. It should be noted that as the contours of the deposit increase, the common stocks grow, but the average metal content reduces and final product increases.

Reduction of metal in the ore reduces the value of the extracted ore mass, but by increasing the scale of deposit, the unit costs of enterprise on extraction and processing of iron ore are reduced. In addition, by increasing of the deposit and the enterprise, the productivity of labour increases by ore mass. However, by reducing the contents of metals in the ore at the expense of joining a certain path and the attraction of unconditioned stocks, the productivity of the end product is reduced, that at some point may lead to lower productivity for metal, despite its growth over the ore mass.

When off-balance ore is involving in mining it should be noted that as the iron ore reserves increase, the enterprise capacity may be significantly increased not only by ore mass, but also by the end product, and therefore reduce the unit capital investments (USD /t).

Our research showed, with the increase of path of iron ore stocks the performance of mine and processing plant increases, and the extraction and processing costs somewhat reduce.

Operating costs for ore extraction and processing off-balance ore (USD /t) depending on the annual performance of enterprises may be stated as:

¹² Rogerson, C. M. Mining enterprise, regulatory frameworks and local economic development. Journal of Business Management 2013, Vol. 5 (35), PP. 373-382

$$C_{EP} = C_{\text{var}} + (C_{\text{fix}} / P), \quad (2)$$

where CEP - the cost of ore extraction and processing, USD /t; Cvar -conventionally-variable costs in the ore mass mining and processing, USD/t; Cfix - the amount of conditionally fixed costs, USD/t; P - annual production capacity of enterprises by ore mass, thousand tons/year.

Thus, when increasing the productivity of enterprise within P' to P (due to off-balance reserve exploration) the unit operating costs (USD t) are reduced by the amount

$$\Delta C_{EP} = C_{\text{fix}} \cdot (1 - P' / P). \quad (3)$$

Cost reduction (3) may be quite significant, considering that the share in semi-constant component varies from 40 to 80% and makes 50-60% of the cost price at an average.

Reducing the cost of extraction and processing by reduction of depreciation of capital investments and semi-constant current expenses significantly compensates the decreased value of the commissioned paths with poorer ore.

On the basis of the calculations the stocks may be designed to meet the most favourable outline (onboard) content, and take into account the trend towards further involvement in the operation of unconditioned ores.

Overall, our research allows making the following conclusions.

In Globalization conditions and resources limitation the mining enterprises are forced to look for progressive ways of development. Fall of the prices of iron ore forced the enterprises to search the ways of decrease the cost production of iron ore. In these conditions an actual development trend is that the reserves which were estimated as off-balance, are now available to exploration. It should be noted that by improvement of methods and technologies for iron ore extraction and processing, as well as the development of rich ore deposits, a steady trend towards involving into operation the less conditioned ores and metals. Also the change in needs of the amount of iron ore mining, technology of mining or concentration may evoke the necessity of their economic revaluation and selection of a more reasonable line. Therefore, it is important to envisage the use of ores that were evaluated as off-balance ores, but may be involved into the production process within the period of the mine existence.

According to the economic efficiency evaluation of different ore reserves in Ukraine, mining enterprise gets actual opportunities: to define key economic indicators which describe a particular mining environment; to determine cost-beneficial conditions and thus optimum reserve delineation; to extend and optimize raw material base in accordance with the specified parameters of the conditions; to reduce unit expenditures on mining and processing of iron ores.

REFERENCES

- World Steel in Figures 2015* - World Steel Association, Brussels, Belgium, 2015, 31 p.
Christopher A. Tuck. *U.S. Iron ore statistics end economy*. Geological Survey, Mineral Commodity Summaries, January 2015, PP. 79-85.
Workman, D. *Iron Ore Exports by Country: advantages & opportunities – The World's Top*

- Export. Business Matching Service*.<http://www.worldstopexports.com/iron-ore-exports-country/3226> (access: 05.01.2016)
- Basov, V. *True giants of mining: World's top 10 iron ore mines*. LKAB Annual Report, 2014. <http://www.mining.com/true-giants-of-mining-worlds-top-10-iron-ore-mines/>(access: 15.11.2015)
- Andrew Right. *Mining & Metals scenarios to 2030*. *World Economic Forum*, 2015, 48 p.
- V. Rudenno. *The Mining Valuation Handbook: Mining and Valuation for Investors and Management*. 4 edition. Wrightbooks, 2012, pp: 624.
- Camus, J. *Management of Mineral Resources: Creating Value in the Mining Business*. *Society for Mining Metallurgy & Exploration*, 2012, pp: 120.
- Wellmer, F., Dalheimer, M., Wagner, M. *Economic Evaluations in Exploration*. 2nd ed. Springer, 2010, pp: 264.
- Dehghani, H.. *Determination of the effect of operating cost uncertainty on mining project evaluation*. *Resources Policy* 2012, vol. 37 (1): 109-117.
- Astakhov, A.S. *Environmental security and Exploitation of Natural Resources*. MGGU, 2009, pp: 350.
- Gertsch, R.E., R. Lee Bullock, 2001. *Underground Mining Methods: Engineering Fundamentals and International Case Studies*. *Society for Mining Metallurgy & Exploration*, pp: 378
- Rogerson, C. M. *Mining enterprise, regulatory frameworks and local economic development*. *Journal of Business Management* 2013, Vol. 5 (35), PP. 373-382

IMPORTANCE OF GLOBALIZATION IN THE MODERN WORLD ECONOMY

Elena Omelnychenko

Graduate student of Accounting and Auditing Entrepreneurship,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: o.omelnychenko@gmail.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. In the article the essence and importance of globalization in today's economic environment in Ukraine and the world at large have been revealed. We have considered the interpretation of the term from different sides. Theoretical analysis of the effects of globalization, both positive and negative, have been made.

Keyword: globalization, economic globalization, transnationalization, international financial reporting standards, urbanization.

At the beginning of the third millennium, the world is rapidly changing all processes. One of the major trends of our time is globalization. Today humanity is watching the transition to a new historical era, one of the most important features of which is the rapid growth of world globalization processes. The process of spreading information technology worldwide entails economic and cultural integration. Globalization covers almost all spheres of social activity, including culture, politics, economy, ideology, the very way of life and the conditions of human existence. All spheres of life are being filled with new content. It is important for all countries, especially those where there is a transition from one socio-economic system to another, so for Ukraine as well.

The word "globalization" originates from the English adjective global -. The dictionary of foreign words defines adjective "global" as "(French. Global - overall, worldwide, from Lat. Globus - ball) - 1) Taken as a whole, universal, comprehensive (for example: global contract). 2) Common to the whole globe".¹

There are many interpretations of the concept of "globalization". One of the local political scientists Anatoly Utkin, defines globalization as a process of global economic, political and cultural integration, the main characteristics of which are spread capitalism around the world, global division of labor, migration throughout the world monetary, human and production resources, and economic and technological standardization process and rapprochement of cultures of different countries.² The researcher Bogdan Yuskiv in his monograph notes that globalization is a quality stage of social development, which is a systematic process of transition from the level of functioning of society mainly national to transnational by creating and strengthening transnational linkages and interaction in it in all spheres of life - political, economic, social, cultural, environmental and so on.³ Doctor of Philosophy and Political Science Petko Ganchev defines globalization as a multifactor process to create synergistic global economic, financial, communications and information networks that permeate all space and Earth civilization integrate into a single integrated system.⁴ In terms of the famous Ukrainian scientist F. Pohorilko, globalization of modern society is gradually covering all aspects of life - political, economic, social and spiritual - and causes the transformation in them at all levels - international, regional, national, local.⁵ By M. Elbrou, globalization includes all the processes by which the nations of the world united in one world or global society.⁶

His definition of globalization given to the UN for the purposes of development of the Millennium Declaration states that globalization is inevitable in human history, contributing to the convergence of people around the world through the exchange of goods and products, information and advances in science and culture. In the past few decades, the pace and extent of global integration have increased significantly influenced by unprecedented advances in technology, communications, science, transport and industry.⁷

Therefore, globalization in the broadest sense - is the transformation of certain phenomena on a planetary, referring to the Earth. The concept of globalization means changing the nature, form and prospects of the international community. This process of expansion, deepening and acceleration of global processes, which affects all aspects of modern social life, is mainly considered as an economic phenomenon.

¹The dictionary of foreign words / For Ed. Academician of the USSR Academy of Sciences O. Melnychuk. – K. : Home Edition Ukrainian Soviet Encyclopedia, 1985. - P.209

²Utkin, A.I. Globalization: the process and understanding /A.Utkin - M. : Logos, 2002. –P.9

³Yuskiv, B.M. Globalization and labor migration in Europe monograph/ B.Yuskiv – Rivne : publisher O. Zen, 2009. – P.13.

⁴Ganchev, P. Globalization of civilizations and the need of a new form of philosophy / P .Ganchev // Problems of Philosophy. – 2007. – № 8. – P. 161.

⁵Constitutional and legal forms of direct democracy in Ukraine: Problems of theory and practice. By the 10th anniversary of independence in Ukraine / Ed. VF Pohorilko. – K. : Institute of State and Law. VM Koretsky NAS of Ukraine, 2001. –P.3.

⁶Rukavishnikov, V.O. Political culture and social change. International comparisons / V. Rukavishnikov, L. Holman, P. Ester, M. : Coincidence, 1998. – P.340.

⁷A new look at globalization [Electronic resource] // Access to the resource: <http://www.un.org/ru/development/globalization/development.shtml>

Globalization is a certain stage of human civilization, when national economies can no longer develop normally in one state, and international economic relations led to the formation of transnational corporations and global (world) markets. In other words, globalization is a complex geopolitical, geo-economics and ecocultural phenomenon, which has a powerful impact on all aspects of society.⁸

The process of world globalization is considered ambiguous. There are both negative and positive sides of it.

Most researchers assessed globalization positively, believing that it is conducive to the free flow of goods, capital and information, creates the best conditions for growth and human welfare.

First, globalization caused objective factors of world development, deepening international division of labor, scientific and technological progress in the field of transport and communications, reducing the economic distance between countries. Allowing obtaining the necessary information from anywhere in the world in real time and make quick decisions, modern telecommunications systems facilitate the organization of international investment capital, co-production and marketing. In terms of integrating the world of information, much faster transfer of technology and management experience is of foreign borrowing.

Second, globalization is trade liberalization and other forms of economic liberalization that caused the restriction protectionism and made the world trade more free. As a result, significantly reduced tariffs eliminated many other barriers to trade in goods and services.

The third source of the phenomenon of globalization was transnationalization, in which a certain percentage of production, consumption, export, import and income of the country, depends on the decisions of international centers outside the State. Among the leading forces, there are the transnational companies (TNCs), which themselves are both the result and the protagonist's internationalization.⁹

TNC powerfully affect a sector of the economy (or more areas) internationally. They connect global trade with international production. TNC influence the destiny of any country in the international system of economic relations, promoting economic integration, creating stable economic ties between countries. Activities of TNC provide additional resources (capital, technology, managerial expertise, and skilled labor), the growth of production and employment stimulate competition, receiving additional state budget tax revenues. Those transnational corporations are the main players in world trade, as well as major investors, providing foreign currency inflows and investment in the country. In addition, placing in these countries their high-tech industries, multinationals also promote scientific progress and development of these countries.

Globalization leads to economic progress by enriching national economies technological advances of other countries, increased mobility of capital and labor, and the possibility of international projects that could be implemented by one state. Investors from developed countries were able to invest in developing countries, and this, in turn, gives the benefit not only to investors, but also makes it possible to develop third world countries.

⁸Volovich,O.O. Globalisation: advantages and threats for our country. [Electronic resource] / O.Volovich // – Access to the resource: <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>

⁹The globalization of the world economy [Electron resource] // Access to the resource <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/globalizaciya.html>]

Getting reports on business activity of invested objects, investors should receive clear and accurate information. Successful enterprise for its existence requires communication with participant's four different markets: workers in the labor market, with customers (buyers) of products on the market (services) suppliers in the market supply, investors and lenders in capital markets. The financial statements are mainly a tool of successful communication with the capital markets. The globalization of capital markets has led to globalization of the financial statements, and therefore their standards.¹⁰

International Financial Reporting Standards (IFRS) is a set issued by the International Financial Reporting Standards (IASB) documents (standards and comments) setting the standards that govern financial reporting rules, necessary for external user's acceptance of economic decisions concerning the company. IFRS (IFRS) is a tool to implement policy, the main goal of which is to provide transparent and comprehensive information regarding the entities. The purpose of development and implementation of IFRS is also creating a reliable basis for determining revenues and expenses, the valuation of assets and liabilities, disclosure of existing financial risks, a comparison of performance.¹¹

UN Centre on Transnational Corporations began working on IFRS. For the development of global economic relations, it was necessary to have a universal language of communication. Later, in 1973 in London, Standards (IASB) were created by the International Financial Reporting. Since 1983, IASB members are all professional organizations - members of the International Federation of Accountants. The purpose of IASB is unification of the accounting principles used by companies worldwide in financial reporting.¹²

Today, according to IFRS, in 116 countries using IFRS is mandatory for most businesses, 14 countries permit or require IFRS at least some internal publicly accountable entities. Only 10 jurisdictions currently do not apply IFRS. One of those (Thailand) is in the process of transition to IFRSs in full, while another (Indonesia) is in the process of convergence of national standards with IFRS.

The remaining eight who use national or regional standards are Bolivia, China, Egypt, Guinea Bissau, Macau, Niger, United States and Vietnam.¹³

The purpose of IFRS is to develop a single set of global accounting standards that promote transparency and efficiency of financial markets worldwide. These standards serve the public interest by strengthening confidence, growth and long-term financial stability of the global economy. The vision of global accounting standards is publicly supported by many international organizations, including the G20, the World Bank, the IMF, the Basel Committee and others.¹⁴

The level of IFRS today exceeds all the most optimistic expectations. Achievements to date are significant, but the mission will not be executed until the final decision will be on the

¹⁰Pasko, O.V. Global convergence of accounting standards / O. Pasko // Accounting and Finance AIC. - 2010 - №2. - P.45.

¹¹Glossary banking terminology. [Electronic resource] // Access to resources http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123447

¹²Dolgalev, S. What are the International Financial Reporting Standards [Electron resource] / Sergey Dolgalev // - 05.10.2004 Access to the resource: <http://www.buhgaleria.ru/article/1211>

¹³The global reach of IFRS is expanding [Electronic resource] // - 02.09. 2015 Access to the resource <http://www.ifrs.org/Features/Pages/Global-reach-of-IFRS-is-expanding.aspx>

¹⁴The global reach of IFRS is expanding [Electronic resource] // - 02.09. 2015 Access to the resource <http://www.ifrs.org/Features/Pages/Global-reach-of-IFRS-is-expanding.aspx>.

US transition to IFRS. Only then, lower costs of capital due to the efficiency of financial statements can be achieved.¹⁵

Consequently, global accounting standards are currently not IFRS through aversion from the US. Should the US switch to using IFRS, the world will have a single set of financial reporting standards.

However, apart from positive effects, globalization brings with it potential problems in which anti-globalists see great danger.

The first is the threat of transnational companies. At the same time with positive activities of TNCs in the world economy there are some negative impacts on the economy of TNCs in countries where they operate and their affiliates are based. Replaced national business the most attractive areas is external control over the choice of specialization of the country in the global economy, dulled small business through strong competition, increases volatility of the national economy and excessive dependence of one country on others. The latest financial crisis has clearly demonstrated how closely the countries are linked together. Cooperation helps countries develop, but also the problem of a big country automatically becomes an issue around the world.

Another threat, posed by globalization, is associated with a marked increase gap in wages of skilled and less skilled workers and increased unemployment among the latter. Today much said about the free exchange of goods, services and capital, and much less - the freedom of movement of labor. In this regard the question of the impact of globalization on employment arose. In the absence of adequate measures, the problem of unemployment can be a potential source of global instability. Embezzlement of human resources in the form of unemployment or partial employment is the loss of the international community in general, and especially some countries that spend heavily on education.

An important source of conflict can also be a massive urbanization associated with global demographic, technological and structural changes. Cities have become key elements of society across the country and the world, as well as the main distribution channels of globalization for several reasons. First, the supply of food and energy in cities depends in many countries on local sources, and on imported resources. More cities are the main centers of global standardization consumption crops. In these same multinational companies are the most active. Urbanization probably strengthens the process of globalization and cooperation between major cities in terms of political and institutional will become a new area of international relations.

Globalization, with its deep economic, technological and social transformations will undoubtedly affect the global ecosystem. This is a typical problem of human security. Until now, the blame for the overall damage to the environment was imposed on developed countries, but the main damage was caused by dumping them.¹⁶

There is negative impact of globalization on culture. Parallel with the globalization of economy and trade, culture is imported and exported as well. The problem is that the larger and more powerful states such as the United States can take stock of weaker culture, which can result in disappearance of their traditions and values.

Globalization deepens, expands and accelerates global interrelations and interdependence in all areas of public life. As we can see, globalization worldwide has both

¹⁵Pasko, O.V. Global accounting experiment: scenarios for the future / O. Pasko // Accounting and Finance AIC. - 2012 - №2. - P 60.

¹⁶The globalization of the world economy [Electron resource] // Access to the resource <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/globalizaciya.html>]

positive and negative sides. However, we must adapt to all subjects of international life to an objective process.

Today globalization affects the whole world, and no country, however powerful it may be, can exist in isolation from the rest of the world. Global issues of humanity have affected all countries in one way or another. Even the most powerful country in the world cannot solve these problems alone. As part of the globalized world, Ukraine must not simply accept the inevitable course of events, but also actively take part in them.

Of course, Ukraine is involved in globalization. In 2008, our country joined the World Trade Organization. In 2010 it carried out trade operations with more than 200 countries. But Ukraine still imports more goods than exports.

Since 2012 the Ukrainian public joint stock companies, banks and insurance companies have been providing their statements under IFRS. But Ukraine's participation in the global convergence of the method of packet convergence, that is when the moving company in the country and use all the existing set of neutral standards on a national basis, adopted by companies in other countries. Ukraine should not only reflect, but also to actively participate in the development of standards, send comments on the discussion paper and draft.

Clearly, globalization has its influence on the economy of Ukraine, which cannot be considered one-sided. Globalization increases competition and encourages the full development of new technologies and their distribution among countries. So the positive aspect is the increase of competitiveness of Ukrainian enterprises, a reduction in costs of foreign operations, deepening relations with the European Union and the opportunity to protect the interests of Ukrainian companies in line with international forms and procedures. By joining the world, Ukraine accepted regulations providing investment attractiveness. Ukraine's participation in the globalization process will lead to the accession to the major international cooperative projects in the future, will improve competitiveness and expand opportunities for freer access to foreign markets.

But globalization also entails negative consequences. In the rapid development of the world, economic space Ukrainian enterprises are not ready for a full international competition. Therefore, there is suppression of individual sectors of the national economy and substitution of imports. Globalization decreases the role of the nation state, results in losing its national identity, integrity.

So, for Ukraine globalization also has its advantages and disadvantages, but it is important to stimulate structural reforms in the country to ensure competitiveness in an open market environment. Ukraine should actively learn from the experience of countries with rapidly growing economies. To protect and strengthen the national economy, it is necessary to realize its potential and become a competitive European state.

Globalization is a specific tool of forming a single world, where there is rule of ethnic tolerance, cooperation and coexistence of different nations and peoples. And globalization absorbs, and in order not to dissolve into the bottomless ocean of influence of leading states and to experience the least negative impact of globalization, Ukraine needs to take a more active position and adequately confront the global absorption of national culture and economy.

REFERENCES

A new look at globalization [Electronic resource] // Access to the resource: <http://www.un.org/ru/development/globalization/development.shtml>

- Constitutional and legal forms of direct democracy in Ukraine: Problems of theory and practice. By the 10th anniversary of independence in Ukraine/ Ed. VF Pohorilko. – K. : Institute of State and Law. VM Koretsky NAS of Ukraine, 2001. –356 p.
- Dolgalev, S. What are the International Financial Reporting Standards [Electron resource] / Sergey Dolgalev // - 05.10.2004 Access to the resource: <http://www.buhgalteria.ru/article/1211>
- Ganchev, P. Globalization of civilizations and the need of a new form of philosophy / P .Ganchev // Problems of Philosophy. – 2007. – № 8. – P. 160–165.
- Glossary of banking terminology. [Electronic resource] // Access to resources http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123447
- Pasko, O.V.Global accounting experiment: scenarios for the future / O. Pasko // Accounting and Finance AIC. - 2012 - №2. - P 60-64.
- Pasko, O.V. Global convergence of accounting standards / O. Pasko // Accounting and Finance AIC. - 2010 - №2. – P.45-50.
- Rukavishnikov, V.O.Political culture and social change. International comparisons / V. Rukavishnikov, L. Holman, P. Ester – M.: Coincidence, 1998. – 368 p.
- The dictionary of foreign words / For Ed. Academician of the USSR Academy of Sciences O. Melnychuk. – K. : Home Edition Ukrainian Soviet Encyclopedia, 1985. - 968 p.
- The globalization of the world economy [Electron resource] // Access to the resource <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/globalizaciya.html>]
- The global reach of IFRS is expanding [Electronic resource] // - 02.09. 2015 Access to the resource <http://www.ifrs.org/Features/Pages/Global-reach-of-IFRS-is-expanding.aspx>
- Utkin, A.I.Globalization: the process and understanding /A.Utkin - M. : Logos, 2002. – 254 p.
- Volovich, O.O.Globalisation: advantages and threats for our country. [Electronic resource] / O. Volovich // – Access to the resource: <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>
- Yuskiv, B.M.Globalization and labor migration in Europe monograph/ B.Yuskiv – Rivne : publisher O. Zen, 2009. – 476 p.

ГЛОБАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Юрій Пасічник

д.е.н., професор Класичного приватного університету,
e-mail: pasich_fin@mail.ru, Запоріжжя, Україна

Анотація. Глобалізаційні процеси істотно змінюють пріоритети, завдання й регуляторну спроможність окремих суб'єктів світової економіки. Глобальні дисбаланси, безпосередньо впливаючи на економічний розвиток країн, поглиблюють її традиційні внутрішні асиметрії. У роботі досліджено сутність глобалізаційних процесів і визначено роль глобальних дисбалансів у системі чинників впливу на національний економічний суверенітет, окреслено пріоритети світової політики протидії глобальним дисбалансам.

Ключові слова: глобалізація, дисбаланси, глобальні дисбаланси, фінансова криза, світове співтовариство, експорт, імпорт, світова торгівля, товарообіг, світове господарство, світова економіка, сальдо.

Характерною особливістю сьогодення є прискорення розвитку глобалізації, зумовлене досягненнями науково-технічного прогресу. Збільшення можливостей

розв'язання світових проблем супроводжується їхнім загостренням, спостерігається зростання соціальної нерівності у світі, посилення диференціації населення за рівнем доходів. Усе це породжує нові проблеми співіснування людей, які належать до різних цивілізацій, культур і систем цінностей. Основними факторами, що зумовлюють окреслені проблеми, є глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі.

Глобалізація як економічна категорія визначає можливість залучення іноземного капіталу та створення підприємств змішаного типу, призначенням яких є зміцнення національної економіки. Передумовами становлення та розвитку глобалізації є переважання ринкових форм господарювання у переважній більшості країн світу, а, отже, саме капіталізм став основою глобалізації.

Професор Б. Гаврилишин зазначає: «Глобалізація, яка стала можливою завдяки швидкому прогресу телекомунікацій, комп'ютеризації й транспорту, є вирішальним фактором економічних співвідношень між країнами, робить їх економічно співзалежними»¹. Професор В. Якунін², аналізуючи глобальні тенденції сучасного світового розвитку, виокремлює найбільш життєво важливі потоки, які формують світову економіку:

- 1) енергетику світу та енергетичні потоки;
- 2) новий «індустріалізм» та глобальний цивілізаційний конфлікт реальної й віртуальної економік;
- 3) продовольчий баланс світу;
- 4) людські потоки;
- 5) інформацію.

Вітчизняні вчені констатують, що в умовах глобалізації, урахувавши загальносвітові тенденції до «торговельно-економічного блокування», Україна також має вступити до регіонального інтеграційного об'єднання, оскільки залишається однією з небагатьох великих країн на Європейському економічному просторі, які не ввійшли до інтеграційних об'єднань.

Сучасна глобальна фінансова криза демонструє неспроможність світової економіки до збереження стабільного розвитку країн світу і передбачає переосмислення основних протиріч глобальної політики.

Важливим аспектом процесу глобалізації є глобалізація у фінансовому секторі, адже глобальний розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів змінює їхній баланс між національними економічними системами, підсилюючи або знижуючи нерівномірності їхнього розвитку. Таким чином, процес фінансової глобалізації впливає на рівномірність розвитку світової економічної системи в розрізі національних економік та галузей світового господарства, при цьому під впливом глобалізаційних процесів неминучим явищем є фінансові дисбаланси, які проявляються у таких аспектах:

платіжні дисбаланси, що є наслідком неврегульованості між валютною та ціновою політиками;

глобальні фіскальні розриви, що стали наслідком непропорційного розвитку економічних систем країн;

¹Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 1999. – С. 3.

²Якунін В. И. Глобальные тенденции современного мирового развития / В. И. Якунин // Глобальные тенденции развития мира: материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. – М.: Научный эксперт, 2013. – С. 10.

значна зовнішня заборгованість країн, що розвиваються, та країн із низьким рівнем ліквідності платіжного балансу;

незбалансованість світових заощаджень та інвестиційних потоків між країнами-партнерами тощо.

Термін «глобальні дисбаланси» має доволі широке трактування. Так, деякі науковці вважають, що причинами дисбалансів є значно розвинений фінансовий сектор проти реальної економіки. Інші вважають причинами наявності дисбалансів та їх зростанням перманентне зростання інвестицій в операції з похідними фінансовими інструментами. Останнім часом до глобальних дисбалансів відносять співвідношення темпів зростання між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, нерівномірне розміщення природних ресурсів і резервів робочої сили між країнами тощо.

Глобальні дисбаланси почали проявлятися в зв'язку із зародженням самої глобалізації світової економіки як об'єктивної складової цього процесу в першій третині ХХ ст. Одним із перших її проявів можна вважати Першу світову війну, Велику депресію, Другу світову війну, незабаром після закінчення якої циклічність світової економіки в цілому отримала глобальний характер. Сутність глобальних дисбалансів полягає в позитивному сальдо поточних операцій у Китаї й деяких інших країнах азіатсько-тихоокеанського регіону й негативному сальдо в США й ряді країн із розвинутою економікою, що покривається припливом капіталу з країн, що розвиваються, головним чином, із КНР, Народний банк якої накопичує валютні резерви за допомогою купівлі американських облігацій.

Так, на думку деяких учених, світовій економіці притаманні різні «дисбаланси». А. Апокін стверджує, що проблема глобальних дисбалансів зачіпає в першу чергу найбільші світові економіки: США, Китаю, Японії та ЄС. Так, А. Апокін³, проаналізувавши динаміку сальдо рахунку поточних операцій США в 2005-2014 рр., виділив глобальний дисбаланс дефіциту торговельного балансу США (рис. 1).

Однією з найбільш часто цитованих концепцій щодо глобальних дисбалансів є так званий парадокс заощадження (global savings glut) – термін, запропонований Б. Бернанке в одній з аналітичних доповідей, оприлюднених у 2005 р⁴. Його підхід полягає у вивченні структури використання доходу різних країн. Азіатські країни, на думку Бернанке, занадто багато заощаджують, тому на світовому ринку заощаджень дуже високий рівень ліквідності, що тримає ставки на процентні інструменти необґрунтовано низькими.

Аналіз світогосподарських процесів ХХ ст. визначає, що виникнення й поглиблення міжнародних дисбалансів у сучасній світовій економіці має не лише об'єктивний, але й суб'єктивний характер, спричинений цілеспрямованими та «випадковими» діями окремих держав і міжнародних економічних організацій (табл. 1).

³Апокин А.Ю. Финансовая составляющая «проблемы глобальных дисбалансов» в мировой экономике / А. Ю. Апокин // Проблемы прогнозирования. – 2008. – № 6. – С. 3-18.

⁴Bernanke B. S. The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit. Remarks by Governor Ben S. Bernanke at the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economics, Richmond, Virginia / B. S. Bernanke // The federal reserve board. — Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/>.

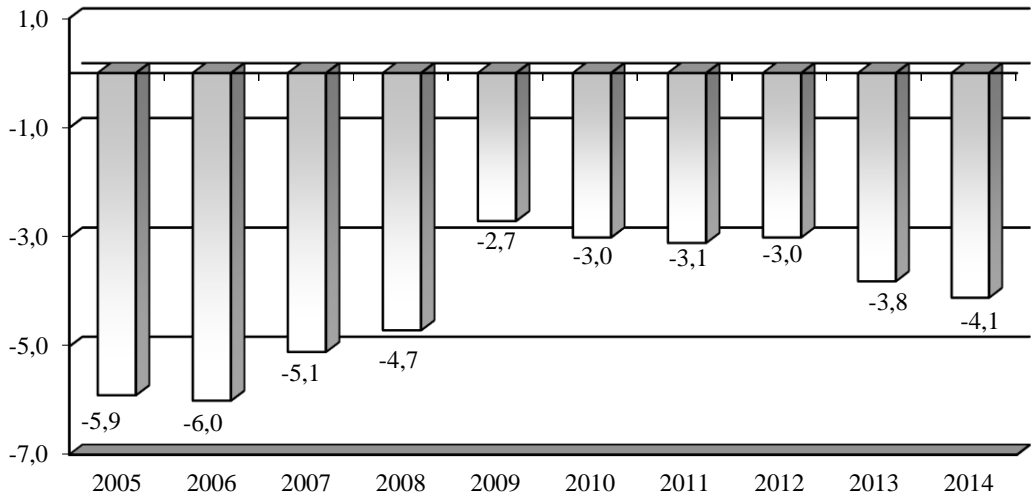

Рисунок 1. Сальдо рахунку поточних операцій, % до ВВП США⁵

Отже, наявність глобальних дисбалансів визначається низкою чинників, а саме:

- відмінності між країнами в нормі заощадження;
- розбіжності в продуктивності інвестицій (стійкі або циклічні);
- ступінь розвитку фінансових ринків і рівень конкурентоспроможності фінансових секторів;
- політика накопичення резервів державним чи приватним сектором;
- політика підтримки конкурентоспроможності експорту, що включає в себе інтервенції на валютному ринку з метою ослаблення національної валюти й заходи з обмеження внутрішнього попиту.

Отже, глобальні дисбаланси можуть ініціюватися окремими країнами, міжнародними економічними організаціями та тісно пов'язані з позаекономічними аспектами світової економіки й наочно проявляються не лише у фінансовій сфері, але й у світовій торгівлі.

Динамічний і разом з тим суперечливий процес світової торгівлі є важливим фактором розвитку світової та національних економік. Зі своєї позиції, світове господарство здійснює стимулюючий вплив на світову торгівлю.

⁵Перспективы развития мировой экономики. – Вашингтон, округ Колумбия: Международный Валютный Фонд. – <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2014/02/pdf/text.pdf>.

Таблиця 1. Характеристики глобальних дисбалансів

Ознака	Характеристика
«Об'єктивність» глобальних дисбалансів	Визначає значну залежність світового господарства від змін темпів розвитку різних країн і регіонів. Здійснюється формування нових векторів глобальних дисбалансів, пов'язаних із науково-технічним прогресом та інноваційним спрямуванням різних країн
«Суб'єктивність» глобальних дисбалансів	Дії відбуваються як результат цілеспрямованих і «випадкових» операцій окремих держав, що прагнуть зберегти лідируючі позиції у світовій економіці й пов'язані із цим економічні й політичні вигоди й можливості

Глобальні дисбаланси у світовій торгівлі є однією із найважливіших особливостей розвитку сучасної світової економіки, адже світова торгівля залишається одним із її основних елементів, роль та значення якої зростає стрімкими темпами. Найважливішою рисою функціонування світової економіки у XX ст., і особливо на початку XXI ст., є динамічний розвиток світової торгівлі (табл. 2) на основі зростання економічного взаємозв'язку й взаємозалежності окремих національних економік.

Наведені статистичні дані говорять про те, що, починаючи з 1995-х рр. і дотепер, у світі відбувається різке посилення торговельної активності країн, основною причиною чого є зростання відкритості торговельним та інвестиційним партнерам (торговельна й інвестиційна лібералізація).

За даними Всесвітньої торговельної організації⁶ в період 1950-1998 р. світовий експорт збільшився у вісім разів, а період з 1950 по 1970 рр. називають «золотий вік» світової торгівлі, що характеризувало його відносно рівномірними темпами розвитку.

Так, за 1970-і рр. світовий експорт у поточних цінах збільшився в 6,3 рази, а у фізичному обсязі всього – 1,6 разів; світовий імпорт збільшився відповідно в 6,2 рази й 1,7 разів. Експорт із країн, що розвиваються, збільшився за вартістю в поточних цінах у 10 разів, а за фізичним обсягом у цінах 1980 р. – у 1,3 рази, імпорт – у 8,1 рази та 2,2 рази відповідно.

На початку 1980-х рр. у результаті структурних зрушень в економіці та політичних перетворень у світі відбулося обвальне зниження світових цін, які відновили рівень 1980 р. лише на початку 90-х рр. Найбільших втрат зазнали експортери сировини, на яку ціни й на початку 90-х рр. були нижче рівня 1980 р. на 28-30%. Ціни на нафту й мінеральне паливо знизилися вдвічі до середини 1980-х рр. і до 1990 р. досягли 70% від рівня 1980 р.

⁶ВТО – Міжнародна торговельна та тарифна статистика. // https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.

Таблиця 2. Динаміка світового товарообігу в 1995-2014 р., млрд. дол.⁷

Роки	Світове співтовариство			Розвинені країни			Країни, що розвиваються			Країни з перехідною економікою		
	експорт	імпорт	товаро-обіг	експорт	імпорт	товаро-обіг	експорт	імпорт	товаро-обіг	експорт	імпорт	товаро-обіг
1995	5176,2	5234,4	10410,	3625,8	3628,0	7253,8	1433,5	1504,7	2938,2	117,0	101,7	218,7
2000	6523,3	6654,6	11177,8	4243,2	4644,7	8887,9	2059,5	1918,0	3977,5	149,6	91,8	241,4
2005	10502,5	10777,6	21280,1	6340,7	7113,2	13453,9	3808,0	3424,3	7232,3	353,9	240,2	594,1
2008	16148,8	16467,6	32616,4	9121,7	10163,1	19284,8	6302,7	5752,0	12054,7	724,5	552,5	1277
2010	15302,1	15420,5	30753,2	8254,5	8946,9	17201,4	6438,4	6020,1	12458,5	609,1	453,5	1062,6
2011	18334,0	18419,2	36753,2	9627,6	10490,6	20118,2	7895,8	7341,5	15237,3	810,6	587,3	1397,9
2012	18408,5	18532,6	36941,1	9363,4	10233,7	19597,1	8222,7	7684,6	15907,3	822,4	614,3	1436,7
2013	18827,2	18816,7	37643,9	9583,9	10212,3	19796,2	8435,2	7987,4	16422,6	808,1	617,0	1425,1
2014	18936,4	18916,3	37852,7	9682,0	10377,5	20059,5	8490,9	7986,6	16477,5	763,5	552,1	1315,6

Кризи 1990-х рр. трохи сповільнили розвиток зовнішньої торгівлі розвинених країн у 1998-1999 р., але абсолютного падіння на той час не було.

Країни Центральної та Східної Європи не поступалися країнам, що розвиваються, у темпах зростання зовнішньої торгівлі до 1998 р., у 1999 р. їхній експорт скоротився на 4,5%. Країни СНД дуже боляче пережили кризу 1997-1998 р., падіння експорту було значним – 13,3% у 1998 р. і 5,1% у 1999 р. У 2000 р. темпи приросту світового товарообігу склали більше 10%. Обсяг світового експорту 2000 р. становив 6,3 трлн. дол., імпорту – 6,5 трлн. дол. Експорт товарів та послуг у світі 2007 р., за даними Всесвітньої торговельної організації склав 16 трлн. дол. США⁸.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 р. мала значний негативний вплив на світову торгівлю. У той же час при скороченні світового валового продукту в 2009 р. на 2,3%, за оцінками аналітиків Всесвітньої торговельної організації, падіння світової торгівлі в реальному вираженні становило 12,2% (найбільш різкий спад за останні 70 років) у порівнянні із приростом в 2,0% у 2008 р., що значно збільшило глобальні дисбаланси.

Кризові процеси, що супроводжують сьогоденний розвиток економіки, насамперед, характеризуються нестабільністю фінансового ринку, веденням бойових дій у різних куточках світу і нестабільністю курсів національних одиниць (табл. 3).

⁷ United nations conference on trade and development, Statistics // <http://unctadstat.unctad.org>.

⁸ WTO – Міжнародна торговельна та тарифна статистика. // https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.

Таблиця 3. Зростання обсягу світової торгівлі товарами за економічними регіонами у 2010-2014 рр.⁹

(річні зміни у відсотках)

Експорт			Країна	Імпорт		
роки				Роки		
2010-14	2013	2014		2010-14	2013	2014
3,5	3,0	2,5	Світові показники	3,0	2,0	2,5
4,5	2,5	4,0	Північна Америка	3,5	1,0	4,5
4,0	2,0	5,5	Канада	2,5	1,5	2,0
6,0	4,5	7,0	Мексика	6,0	3,0	7,0
4,5	2,5	3,5	Сполучені штати	3,0	1,0	4,5
2,0	2,0	-1,5	Південна та Центральна Америка	3,5	3,5	-2,5
2,5	2,5	1,5	Європа	1,0	0,0	2,5
2,5	2,0	2,0	Європейський Союз (28)	1,0	-0,5	3,0
-1,5	-5,0	1,5	Норвегія	1,5	1,5	1,0
4,5	16,0	-6,0	Швейцарія	-2,5	2,0	-13,0
1,0	1,0	0,0	СНД	2,5	-1,0	-10,0
4,5	5,0	4,5	Азія	4,5	5,0	3,5
3,5	6,0	6,0	Австралія	2,5	-2,5	2,0
7,5	7,5	7,0	Китай	6,5	10,0	4,0
6,0	8,5	3,0	Індія	4,5	-0,5	3,0
-1,0	-2,0	0,5	Японія	3,0	0,5	2,5
3,5	3,0	4,0	Шість азіатських країн	3,0	3,5	3,0

Отже, глобальні дисбаланси можна умовно розподілити на тимчасові, просторові й інституціональні. Просторові глобальні дисбаланси характеризуються нерівномірністю розподілу світової торгівлі за географічними ознаками, що визначає наявність географічних дисбалансів попиту та пропозиції ресурсів і капіталу.

Наявність інституціональних дисбалансів залежить від дій Всесвітньої торговельної організації, яка надає можливість країнам-засновникам забезпечувати певну передбачуваність і стабільність у торговельних відносинах, і зміцнювати власну репутацію як стабільного й надійного торговельного партнера, а за допомогою процесу торговельної лібералізації здійснювати торговельну експансію на ринки третіх країн. Таким чином, в організації підтримуються інтереси країн-засновників і, насамперед, розвинених країн Північної Америки й Західної Європи, тобто «старих» центрів світової торгівлі.

Отже, в умовах сьогодення все більше загострюється та актуалізується необхідність розробки нових методів і підходів до проблем взаємодії країн, саме тому дослідження зростаючої взаємозалежності країн в умовах глобалізації як для окремих

⁹ Зміни у світовій торгівлі – https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2015_e/its15_world_trade_dev_e.htm.

держав, так і для світового господарства, має не лише наукову, але й практичну значимість. Підсумовуючи аналіз впливу глобальних дисбалансів на світову економіку, варто зазначити, що кожна національна економічна система відкритого типу характеризується різною комбінацією власне національних (ендогенних) і міжнародних (екзогенних) джерел та ресурсів для власного розвитку. З огляду на це можна говорити про відсутність стандартизованих підходів щодо оцінювання впливу самих дисбалансів.

На жаль, незважаючи на значні дослідження, пов'язані з пошуком шляхів подолання дисбалансів, і дотепер відсутній єдиний підхід щодо заходів, необхідних для усунення проблеми глобальних дисбалансів, окрім того, існують суперечливі думки щодо доцільності самого факту боротьби з дисбалансами. Очевидно, що не всі дисбаланси становлять загрозу для світової економіки в цілому або економіки окремої країни, зокрема, адже в глобалізованій системі, що включає в себе трансграничні капітальні потоки, цілком закономірним є той факт, що капітал переміщується в напрямку найбільш прибуткового використання. Наслідки зазначеного процесу не будуть впливати на економіки різних країн доти, доки результуючі інвестиції генерують прибуток, що є досить високим для того, щоб обслуговувати та сплачувати існуючий борг. Однак зовнішні дисбаланси стають проблемою, якщо вони сприяють акумулюванню боргу або нестійкому нагромадженню валютних резервів (для країн, які контролюють свої обмінні курси).

Зростаюча взаємозалежність нерідко розцінюється як джерело загрози стабільності країн, а держава втрачає важелі контролю над економічною сферою життя суспільства. В економічному плані взаємозалежність не зближує, а, навпаки, субординує регіони й країни світу, не долає, а закріплює периферійне положення окремих країн, не порушує, а зміцнює ієрархічність світової економіки, що зумовлюється її внутрішньою логікою.

Існує загальноприйнята доктрина корекції глобальних дисбалансів, яку, зокрема, підтримують дослідники Міжнародного валютного фонду. Вона побудована на основі теорії загальної рівноваги. Глобальні дисбаланси є стійким, але не рівноважним явищем, яке виникло в результаті сукупності макроекономічних чинників у різних країнах. Так, «парадокс заощаджень» зробив дешевий довгостроковий кредит доступним для різних інституційних секторів американської економіки, а високий курс долара стимулював зростання імпорту США. Отже, для корекції дисбалансів потрібна як корекція курсу долара, фіскальне оздоровлення американської економіки, так і зміна стратегій інвестування заощаджень із країн Азії.

Ураховуючи наведені факти, доцільно зазначити, що з метою усунення або зменшення глобальних дисбалансів важливо використовувати нові інституціональні механізми, у розробці яких активну участь повинні брати країни, які розвиваються, що означає необхідність гнучкого сполучення лібералізації з імпортозаміщенням і елементами протекціонізму.

ЛІТЕРАТУРА

Апокин А. Ю. Финансовая составляющая «проблемы глобальных дисбалансов» в мировой экономике / А. Ю. Апокин // Проблемы прогнозирования. – 2008. – № 6. – С. 3–18. [Електронний ресурс] – http://www.forecast.ru/_ARCHIVE/Analytics/ProbProg1/PP04-2008.pdf.

- ВТО – Міжнародна торговельна та тарифна статистика. // https://www.wto.org/english/res_e/status_e/status_e.htm.
- Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 1999. – С. 3.
- Зміни у світовій торгівлі – https://www.wto.org/english/res_e/status_e/its2015_e/its15_world_trade_dev_e.htm.
- Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору: [монографія] / Н. Я. Кравчук. – К.: Знання, 2012. – 784 с.
- Перспективы развития мировой экономики. – Вашингтон, округ Колумбия: Международный Валютный Фонд. – <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2014/02/pdf/textr.pdf>.
- Шаров О. М., Соколев Б. В., Ус І. В. Тенденції формування зовнішніх платіжних дисбалансів: глобальні чинники та ризики для України: [аналітична доповідь] / – К. : НІСД, 2013. – 62 с.
- Якунин В. И. Глобальные тенденции современного мирового развития / В. И. Якунин // Глобальные тенденции развития мира: материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. – М.: Научный эксперт, 2013. – С. 10.
- Bernanke B. S. The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit. Remarks by Governor Ben S. Bernanke at the Sandridge Lecture, Virginia Association of Economics, Richmond, Virginia / B. S. Bernanke // The federal reserve board. –Режимдоступу : <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/>.
- Global Risks 2011 / World Economic Forum. – Доступний з : <http://riskreport.weforum.org/>; Jean-Pierre A. Economic Imbalances: New Zealand's Structural Challenge [Електронний ресурс] / Jean-Pierre A. // New Zealand Treasury Working Paper. – 2011. – Доступний з : <http://www.treasury.govt.nz/publications/research-policy/wp/2011/11-03>.
- Subramanian A. S, Wei Sh.-J. The WTO promotes trade strongly, but unevenly. // Journal of International Economics. – 2007. – Vol 72 (1). – P. 151-175.
- United Nations conference on trade and development, Statistics // <http://unctadstat.unctad.org>. http://www.g20.org/Documents/pittsburgh_summit_leaders_statement_250909.pdf

НОВА ЯКІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Леся Петкова

д.е.н., професор, Черкаський державний технологічний університет,
e-mail: l_petkova@ukr.net, Черкаси, Україна

Михайло Криворучко

викладач, Черкаський державний технологічний університет,
e-mail: misha2005@ua.fm, Черкаси, Україна

Анотація. Досліджено сучасні тенденції формування нової якості глобального економічного зростання в контексті його структури, провідних чинників та міждержавного розподілу. В роботі розглянуто технологічні зрушення в світовому економічному розвитку, що обумовлено поширенням

цифрового капіталу та його впливом на традиційні фактори економічного зростання. Досліджено динаміку ринку інновацій в Україні та його вплив на інституціональне середовище та міжрегіональну диференціацію, визначено пріоритети державної політики економічного зростання в Україні.

Ключові слова: економічне зростання, глобальна економіка, геоekonomічні трансформації, технологічна структура, інноваційний розвиток.

В умовах зростаючої взаємозалежності глобального світу залишається спірним питання розподілу вигод від економічного зростання між його учасниками. Прискорення глобального розвитку суттєво видозмінює базові виміри суспільного життя – часові та просторові. Обґрунтована теоріями глобалізації дихотомічна типологія соціальної організації: локальна versus глобальна, посилює практичне значення в питанні перспектив світового розвитку. Варто погодитись із думкою про зміст суспільних змін як процесів, пов'язаних зі зміною просторових характеристик соціальної організації / соціальних взаємодій [1]. У контексті світового економічного процесу такий підхід потребує ідентифікації взаємозалежності глобальних суб'єктів, які виступають або джерелами, або вигодонабувачами результатів економічного зростання.

Економічне зростання як ключова передумова соціально-економічного розвитку, зазвичай, приводить до підвищення стандартів забезпечення населення, підвищення життєвого рівня. Немає єдиної формули досягнення економічного зростання, однак дослідження економічної динаміки дозволяє правильно визначати ситуацію в країні та необхідну спрямованість державної політики. Геоekonomічні трансформації останнього десятиліття мають результатом, зокрема, поступальність економічного зростання у глобальному світі та посилення диференціації між країнами та їх групами. Відбуваються якісні зміни в міжнародному поділі праці, факторах і передумовах економічного зростання, серед яких – динаміка забезпеченості капіталом, інвестицій, споживання і заощадження, динаміка та структура зайнятості, зміни в державних витратах, експорті, імпорті.

У процесі якісної трансформації технологічної основи цивілізаційного розвитку, ролі груп країн у створенні, розподілі та споживанні світового продукту поступово змінюються. Країни зі зростаючими ринками мають високі темпи економічного зростання у міжкризові періоди і вищий рівень ефективності стратегій посткризового відновлення. Зберігається тенденція до уповільнення темпів економічного зростання в країнах із високим доходом на тлі прискореного розвитку бідніших країн.

Якщо в 2000 р. країнами з високим рівнем доходу створювалось 84,1% світового ВВП, то в 2014 р. їх частка скоротилася до 67,8%. Стабільно скорочується внесок галузей нижчих технологічних укладів у створення ВВП країн, залишаючись у діапазоні 20-35% в країнах із доходом низьким і нижчим за середній. Частка сфери послуг наблизилась і перевищила половину обсягу національних ВВП у всіх групах при сталій тенденції до подальшого зростання. Таким чином, світовою тенденцією останніх десятиліть стали якісні зміни структури ВВП, коли послідовно скорочується частка ВВП, створеної в промисловості і сільськогосподарському виробництві за рахунок зростання сфери послуг (табл. 1).

Таблиця 1. Зрушення в структурі ВВП за групами країн, % від ВВП

Група країн за рівнем доходу	Сільське господарство		Промисловість		Переробна промисловість		Послуги	
	2000	2014	2000	2014	2000	2014	2000	2014
Низький рівень	35	32	20	22	11	9	45	47
Середній рівень	13	10	36	35	25	22	51	56
Нижче середнього	22	17	31	31	17	17	47	52
Вище середнього	10	7	38	36	27	24	52	57
Низький і середній рівень	13	10	36	34	24	22	50	55
Східна Азія та Океанія	15	10	44	42	37	32	41	48
Європа та Центральна Азія	13	8	32	28	21	16	55	63
Латинська Америка і Кариби	6	5	31	30	18	14	64	65
Середній Схід і Північна Африка	12	11	39	37	15	14	49	52
Південна Азія	23	18	26	29	15	17	51	53
Африка на південь від Сахари	17	15	34	27	13	11	49	58
Високий рівень	2	2	28	25	18	15	70	74
Єврозона	2	2	28	24	19	16	70	74

Джерело: складено за [2]

Новітні науково-технологічні досягнення на тлі глобалізації суттєво змінюють зміст і характер дії традиційних факторів економічного зростання. Просторовий фактор у національному та глобальному економічному розвитку відіграє значно меншу роль порівняно із попередніми періодами. За наявності глобальних ринків праці та капіталу відбулося вирівнювання цін на економічні фактори. Якщо останні три десятиліття конкурентні переваги мали країни з доступом до дешевих трудових ресурсів чи дешевого капіталу, то в нинішніх умовах ситуація змінюється. Стрімкий науково-технологічний розвиток, як зазначають дослідники [3], технології не лише інтегрують існуючі джерела праці та капіталу, але створюють нові. Машина замінює різноманітні види людської праці, відтворюючи себе, вони примножують капітал. Таким чином, пріоритет як джерело економічного зростання і розвитку впевнено переходить до інновацій у створенні нових продуктів, послуг, бізнес-моделей.

Трансформації глобального економічного, інноваційного простору мають якісну природу. Стрімко зростаючі можливості інформатизації та глобальної комунікації призводять до «поглиблення капіталу» – скорочення витрат за рахунок економії праці, палива, сировини, матеріалів. Як зазначає Т. Пікетті [4], частка капіталу в економіці зростає, якщо рівень доходності капіталу перевищує загальний рівень економічного зростання. Поширення цифрових технологій призводить до зменшення відносної ціни засобів виробництва, що обумовлює перехід компаній від праці до капіталу. Суттєве скорочення частки праці зафіксоване в 42 із 59 країн, що досліджувались, включно із

Китаєм, Індією, Мексикою [3]. Дешевий цифровий капітал, таким чином, здатен скорочувати участь традиційних праці і капіталу в економічному зростанні на користь інноваційного людського капіталу. Використання цифрового капіталу на порядок зменшує витрати, відтак потребу в інвестиціях. Із кожним днем обсяги цифрового капіталу зростають, він має низьку граничну вартість і набуває зростаючого значення практично для всіх галузей.

Для економік зростаючого типу необхідними умовами подальшого суспільно-економічного поступу є функціонування дієвих базових ринкових інститутів; високий рівень інтеграції країни до світових товарних і фінансових ринків, що забезпечує доступ до інвестиційних ресурсів і випереджаюче зростання експорту; активне використання технологічних інновацій і переваг інформаційно-комунікаційного глобального простору.

Зміна способу створення сукупного доходу та світового економічного зростання стали важливим наслідком поглиблення міжнародної кооперації і зростання глобальних ланцюгів доданої вартості за рахунок приєднання більшої кількості учасників. Одночасно посилюються дві різноспрямовані тенденції – до подальшої виробничо-торговельної кооперації з метою максимізації національно-індивідуальних, а відтак і сукупного глобального економічного результату із конкуренцією учасників за розподіл вигідніших складових ланцюга вартості. За результатами дослідження М. Рута, М. Сайто [5] впливу розширення глобальних ланцюгів вартості на доходи, зростання і показники конкурентоспроможності, встановлено, що підвищення добробуту відбувається в усіх країнах-учасницях, однак різними темпами; більшість країн та всі регіони наростили свій внесок у світове виробництво через зростання експорту; дохід у глобальних ланцюгах вартості все більше створюється експортом послуг.

Країни зі зростаючими ринками стали потужними учасниками перерозподілу світового ВВП. Так, за розрахунками експертів МВФ, в 1960-1985 рр. частка країн зі зростаючими ринками у виробництві світового ВВП зросла від 17 до майже 40%. Посилюється внесок країн зі зростаючими ринками в динаміку світового ВВП. Згідно з результатами досліджень, в 1973-1985 рр. на частку розвинутих країн приходилося 60% річного приросту світового ВВП або 3,4%. Внесок країн зі зростаючими ринками становив близько однієї третини. В період прискорення глобалізації (1986-2007 рр.) темп зростання світового ВВП підвищився до 3,7% річних, а внесок країн зі зростаючим ринком виріс до 47% на тлі скорочення внеску країн із розвинутою економікою до 49% [6]. При незначних змінах динаміки світового ВВП в розрізі останніх двох десятиліть, країни з низьким і середнім доходом, що включають у себе і групу емерджентних економік, переважною мірою визначали загальносвітову динаміку.

Важливим питанням підвищення ефективної участі в міжнародному поділі праці в світлі новітніх тенденцій глобального технологічного розвитку є рівень інноваційної діяльності, що може бути оцінений за Глобальним інноваційним індексом, що складається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, Корнельським університетом та міжнародною бізнес-школою Insead [7]. За цим індексом Україна посіла в 2015 р. 64 місце серед 141 країни світу. Найкращі показники країна має за такими складовими – людський капітал і дослідження (36 позиція), створення знань і технологій (34 позиція), онлайн-креативність (51 позиція). Незважаючи на обмежену успішність інституціональних перетворень, країна зберігає потенціал науково-технологічного розвитку, що має бути втілений у суспільному поступі.

Інституціональні умови економічного розвитку та зростання країн ілюструє рейтинг DoingBusiness [8]. Традиційно в ньому лідирує група країн із найвищим рівнем доходу – Сингапур, Нова Зеландія, Гонконг, Данія, Південна Корея, Норвегія, США, Великобританія, Фінляндія, Австралія. Дослідження відображають зрушення в бізнес-кліматі України, що перемістилась із 112 на 96 місце рейтингу. Так, відбулося спрощення процесу сплати податків для компаній завдяки запровадженню електронної системи подання декларацій та сплати єдиного соціального внеску. Покращився спеціальний показник, що розраховує віддаленість від передового рубежу (Сингапуру), склавши 61,5% проти 59,2% попереднього періоду.

Одночасно численні складові умов ведення економічної діяльності потребують значного покращення. Наприклад, за індикатором «Початок підприємницької діяльності» Україна посіла 76 позицію. Для того, щоб розпочати свій бізнес, в Україні потрібно пройти шість дозвільних процедур протягом не менше 21 дня, що за вартістю складає 1,2% від початкового капіталу. За індикатором «Початок будівництва» країна на 70 місці, що передбачає вісім дозвільних процедур, 64 дні отримання дозволів та обходиться в 10,2% вартості майбутнього приміщення.

Подальші перспективи України в глобальному економічному просторі визначатимуться рівнем залученості до новітніх структурно-технологічних трансформацій і спроможністю використати надані ними можливості. Розбудова конкурентної економіки потребує активізації інституціонального забезпечення економічного зростання. Інновації сьогодні – необхідна умова соціально-економічного розвитку. Інноваційно орієнтований характер економічної моделі країни покращує інституціональне середовище шляхом зниження залежності від традиційних факторів і покращення доступу до глобальних ринків.

Аналіз динаміки обсягу реалізованої інноваційної продукції свідчить про нерівномірний характер розвитку ринку інновацій в Україні. Протягом 2005-2013 років загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції в країні скоротився майже вдвічі – з 25 млрд. грн. у 2005 р. до 12,4 млрд. грн. в 2013 р. (див. рис. 1).

Важливим аспектом інноваційної орієнтованості національної економіки є покращення інституціонального середовища, індикаторами якого в рамках цього дослідження можна визначити індикатори інституційного врядування (CC – боротьба з корупцією; GE – ефективність урядової діяльності; PS – рівень політичної стабільності; RQ – ефективність регуляторної політики; RL – верховенство права; VA – відповідальність і підзвітність влади), інституціональні фактори підприємництва (БІЗН – ступінь легкості відкриття власної справи; БАНКР – ступінь легкості виходу зі стану банкрутства; КОНТР – рівень виконання умов укладених контрактів) [10, 11].

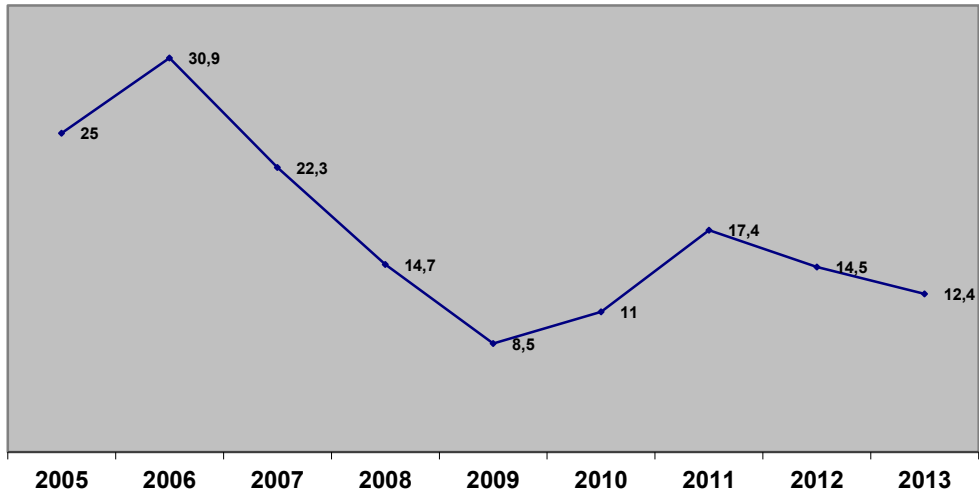

Рисунок 1. Динаміка обсягу реалізованої інноваційної продукції в Україні, млрд. грн., 2005-2013

Джерело: складено за даними Держкомстату [9]

Результати однофакторного (попарного) кореляційно-регресійного аналізу лінійної залежності між обсягом реалізованої інноваційної продукції (незалежна змінна) та індикаторами інституціонального середовища (залежна змінна) вказують на позитивний характер впливу зростання обсягу ринку інновацій на інституціональне середовище (табл. 2).

Варто зазначити, що статистичні характеристики моделі вказують на її адекватність і практичну значимість для залежних змінних СС (боротьба з корупцією), GE (ефективність діяльності уряду), КОНТР (виконання контрактів) (при критичному значенні $R=0,67$). Модель пояснює 68,9%, 46,2% і 62,4% зміни показників СС, GE і КОНТР зміною обсягу реалізованої інноваційної продукції. Інтерпретація моделі дозволяє визначити, що збільшення обсягу реалізованої інноваційної продукції на 1 млрд. грн. матиме наслідком покращення показників СС, GE і КОНТР відповідно на 0,7, 0,4 і 0,1 процентів. Значення відносної середньої похибки апроксимації вказує на високий рівень точності моделі з показниками СС, GE і КОНТР як залежної змінної.

Іншим важливим аспектом інноваційної орієнтованості економіки є міжрегіональне вирівнювання соціально-економічного розвитку. Найпоширенішим методом оцінки рівня міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку є аналіз динаміки варіації ключових показників регіонального розвитку (в реальному вираженні), а саме: ВРП, ВРП на душу населення, середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу, середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника і середньомісячні доходи в розрахунку на одне домогосподарство).

Таблиця 2. Статистичні характеристики впливу обсягу реалізованої інноваційної продукції (млрд. грн.) на індикатори інституційного середовища в Україні (%), 2005-2013 роки

Залежна змінна	a₀, a₁	r	d	F	t	E
СС	a ₀ =8,3867 a ₁ =0,6830	0,83	0,689	15,5	t ₀ = 6,3 t _{a1} = 3,5	15,4%
GE	a ₀ =20,7185 a ₁ =0,4431	0,68	0,462	6,0	t ₀ = 15,1 t _{a1} = 2,2	9,4%
PS	a ₀ =33,4110 a ₁ =0,3886	0,34	0,116	0,9	t ₀ = 12,0 t _{a1} = 1,0	18,3%
RQ	a ₀ =29,5558 a ₁ =0,1468	0,39	0,152	1,3	t ₀ = 29,6 t _{a1} = 1,0	6,7%
RL	a ₀ =24,6307 a ₁ =0,0461	0,17	0,029	0,2	t ₀ = 31,7 t _{a1} = 0,4	6,0%
VA	a ₀ =44,4435 a ₁ =0,0230	0,04	0,002	0,1	t ₀ = 25,0 t _{a1} = 0,1	8,6%
БІЗН	a ₀ =84,3861 a ₁ =-0,7873	-0,61	0,372	4,15	t ₀ = 28,5 t _{a1} = 1,8	8,6%
БАНКР	a ₀ =10,0920 a ₁ =-0,0404	-0,61	0,372	4,15	t ₀ = 68,1 t _{a1} = 1,9	3,1%
КОНТР	a ₀ =66,0550 a ₁ =0,0792	0,79	0,624	11,6	t ₀ = 356,7 t _{a1} = 2,95	0,4%

Джерело: авторські розрахунки

Статистичні характеристики моделі, що описує лінійний кореляційно-регресійний зв'язок між обсягом реалізованої інноваційної продукції (незалежна змінна) і коефіцієнтом варіації в рівні показників соціально-економічного розвитку, вказують на суттєвий вплив обсягу ринку інновацій на міжрегіональну диференціацію в рівні наявного доходу на душу населення в Україні протягом 2005-2013 років (див. табл. 3).

Модель пояснює 59,3% зміни міжрегіональної варіації в рівні наявного доходу на душу населення зміною обсягу реалізованої інноваційної продукції, а саме: зростання обсягу ринку інновацій на 1 млрд. грн. матиме наслідком зменшення коефіцієнта варіації в рівні наявного доходу населення на 0,003 п. п. Статистичні характеристики моделі дозволяють дійти висновку щодо її адекватності і практичної значимості для опису залежності між зазначеними змінними, значення похибки апроксимації задовольняють умові точності економічних моделей.

Узагальнення результатів аналізу дозволяє зробити висновок щодо пом'якшувального впливу розміру ринку інновацій на міжрегіональну варіацію в рівні подушного наявного доходу як одного з ключових показників соціально-економічного розвитку і рівня життя населення в Україні. Можна підсумувати, що інновації є не лише ключовим фактором економічного зростання, а й важливим фактором вирівнювання регіонального розвитку і покращення інституційного середовища в Україні.

Таблиця 3. Статистичні характеристики впливу зростання обсягу реалізованої інноваційної продукції (млрд. грн.) на варіацію показників соціально-економічного розвитку в Україні (п. п.), 2005-2013 роки

Залежна змінна	a_0, a_1	r	d	F	t	E
VAR(ВВП)	$a_0=1,0674$ $a_1=-0,0011$	-0,29	0,084	0,6	$t_0 = 96,1$ $t_{a1} = 0,7$	1,8%
VAR(ВВП(д))	$a_0=0,5632$ $a_1=-0,0002$	-0,06	0,004	0,03	$t_0 = 50,7$ $t_{a1} = 0,1$	2,9%
VAR(НД)	$a_0=0,2889$ $a_1=-0,0034$	-0,77	0,593	10,2	$t_0 = 39,0$ $t_{a1} = 3,1$	7,8%
VAR(ЗП)	$a_0=0,1695$ $a_1=0,0012$	0,49	0,24	2,2	$t_0 = 45,8$ $t_{a1} = 2,2$	7,6%
VAR(ГД)	$a_0=0,1582$ $a_1=0,0004$	0,31	0,096	0,7	$t_0 = 42,7$ $t_{a1} = 0,7$	4,8%

Джерело: авторські розрахунки

Таким чином, глобальні технологічні зміни змінюють переваги рушійних сил національного та світового економічного розвитку. Результати дослідження дозволяють дійти висновку щодо зміни парадигми економічного зростання протягом останнього десятиліття. З поширенням так званої «четвертої промислової революції», вигодонабувачами соціально-економічного поступу стануть власники інноваційного інтелектуального та високотехнологічного капіталу.

В основі сучасної національної політики зростання лежить підтримка інноваційного вектора, який є ключовим фактором зростання і диференціації країн світу за рівнем доходу. Переорієнтація передових економік світу і економік зі зростаючими ринками в напрямку сфери послуг обумовлює необхідність розвитку інноваційного потенціалу України. Досвід країн-лідерів може бути успішно запроваджений в Україні із урахуванням наявних і потенційних конкурентних переваг. По-перше, формування ефективної сучасної економічної моделі країни потребує встановлення пріоритетних довгострокових цілей розвитку країни та її регіонів. Обґрунтовані галузеві, секторальні та просторові пріоритети розвитку мають бути значимими як «центри зростання». По-друге, посилення в практиці державного і регіонального управління дії прозорих і некорупційних механізмів, що забезпечить ефективний розподіл ресурсів розвитку, закладе основи стійкого економічного зростання. По-третє, забезпечення верховенства права, інституціональне удосконалення для формування довгострокових, єдиних для всіх учасників умов здійснення підприємницької діяльності, посилення економічної, політичної стабільності.

Пріоритетом державної політики України в сфері економічного зростання має стати стимулювання інноваційної діяльності. Ефективна реалізація зазначеного завдання дозволить досягти економічного зростання з одночасним вирівнюванням регіонального розвитку і покращенням інституціонального середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванов Д.В. Эволюция концепции глобализации / Д.В. Иванов // Телескоп. – 2002. – №. 5. – С. 15-24.
2. The World Bank database – Mode of access:<http://wdi.worldbank.org/tables>
3. New World Order Labor, Capital, and Ideas in the Power Law Economy, by Erik Brynjolfsson, Andrew McAfee, and Michael Spence– Mode of access:<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2014-06-04/new-world-order>
4. Capital in the Twenty-First Century, by Thomas Piketty – Mode of access:<http://www.rulit.me/books/capital-in-the-twenty-first-century-read-347828-2.html>
5. Chained Value, by Michele Ruta and Mika Saito – Mode of access:<http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2013/12/pdf/ruta.pdf>
6. Emerging Markets Come of Age, by M. Ayhan Kose and Eswar S. Prasad– Mode of access:<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/12/index.htm>
7. The Global Innovation Index 2015– Mode of access:<https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2015-v6.pdf>
8. Doing Business 2015 – Mode of access:<http://www.doingbusiness.org/data/>
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.ukrstat.gov.ua.
10. Звіт Світового банку з інституційного врядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>
11. Звіт Світового банку з інституційних факторів підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

ESSENTIAL ISSUES OF DEVELOPING COUNTRIES IMPEDING THE ECONOMIC GROWTH

Oleksandr Prykhodko

Postgraduate, SHEI «Kryvyi Rih National University,
e-mail: ramalamaqq@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article deals with current issues of developing countries. There is also an effort to describe the progress of Ukraine in solving these issues. The author is trying to examine and analyze these problems to find out some general ideas of economic growth, more specifically for Ukraine. A significant attention is paid to the role of logistic management as an important part of economic growth.

Keyword: trade flow management, economic growth, world markets, investment attractiveness.

Year 2015 has passed and no one can say that this year was successful for the world economy. There were many impacts on world's most developed economies, which led to deceleration of economic recovery. This year showed how political issues can influence not only individual economy, but the economy of the whole world. 2015 reminded again about the mutual dependence among developed economies and the effect of their ups and downs on the rest of the world.

Situation with Greece is a good example that each country should count only on its own forces. At present moment USA and country-founders of the European Union care more about their own rescue and return to the leading positions. However, it is necessary not only for them but for all. That is why the Third World countries should not expect a significant help from developed economies. Most important questions for countries that are just trying to start economic growth are:

- How to find an own way of development;
- How to become attractive for foreign investments;
- How to improve the quality of Human Capital.
- How to create an efficient trade flow management system.

Among above issues one of the most important is the arrangement of the efficient logistic system. This is a first-order condition for business activity of a country, as it has direct influence on its competitiveness and success on the market. Ukraine, which has a good geopolitical location, should consider trade flow management as one of the tools of economic growth. As a transfer point between Europe and Asia it is quite reasonable to create the second "Silk road". That will spread Ukraine's trading opportunities and will make a push on the national economy. But for this objective it is required to improve the existing logistic system.

Before making an attempt to analyze these questions, let's see what countries are foreseen to have the fastest growth during 2015-2017 years.

According to the World's Bank forecasts there are the following countries with the fastest growth:

Table 1. Top-13 economies with the fastest GDP growth

No	Country	2015 GDP	2016 GDP	2017 GDP
1	Ethiopia	+ 9.50%	+10.50%	+8.50%
2	Turkmenistan	+8.00%	+9.00%	+9.00%
3	Democratic Republic of the Congo	+8.00%	+8.50%	+9.00%
4	Myanmar/Burma	+8.50%	+8.20%	+8.00%
5	Uzbekistan	+7.60%	+7.80%	+8.00%
6	Cote d'Ivoire	+8.00%	+7.70%	+7.50%
7	PapuaNewGuinea	+16.00%	+5.00%	+2.40%
8	India	+7.40%	+7.80%	+8.00%
9	Bhutan	+7.90%	+8.40%	+7.00%
10	Mozambique	+7.20%	+7.30%	+7.30%
11	Tanzania	+7.20%	+7.10%	+7.10%
12	Rwanda	+7.00%	+7.00%	+7.50%
13	China	+7.10%	+7.00%	+6.90%

Source: World Bank, CIA World Fact book

As we can see "hard times" for one sometimes can be a shock for another. Due to increased salaries, improved labor standards, goods from developed countries cost more and

become less competitive against goods from third world countries with low salaries and lack of labor regulations.

Ukraine, which started its way to the European integration, should pay attention also to the experience of Third World countries, as at the current development stage it is closer to them, than to developed countries. Being under the similar conditions with Ukraine, some of the Third World countries have succeed in entering the world markets and have organized the international trade. Besides, they are becoming more and more attractive for foreign investments, which certainly lead to the further development.

Let's now analyze 4 issues of the developing countries, taking into account received information:

1. Own way of development. As we can see most of these countries haven't joined any world's economic organization. That is why they had no other choice than to find their own way. Same as for a start-up, it is important to estimate strengths and weakness, to evaluate your own powers and opportunities. Countries from the list above show the example when the well-chosen path of development leads to economic growth. Except China and India, it is obvious that mentioned countries are not going to become developed in three years but the positive trend during the current economic situation is a good sign. Mainly these countries are agricultural. It is caused by many factors, including:

- Lower level of investments required for the agricultural sector;
- Ability to use young and under age labor forces without any restrictions;
- Significant land recourses etc.

Nevertheless, availability of natural recourses such as ore, copper, gold, diamond etc. means that these countries can attract investments, huge enough for a further development of industrial sector and economic growth. It is very important to try to develop few sectors of economy, because it has a positive effect on the economical independence of a country. Also it will allow spreading export opportunities.

Ukraine has also to think again about expediency of its current way of development. It is still an industry-focused country but what rewards we get from being an industrial country. Most of our enterprises were sold to the private sector. So the only thing that we get – work places, taxes and some amount of investments. Besides, a lot of industrial companies are located in the area of the conflict in the East of the country. As a result the export of metallurgic products decreased by 1.7 times. Industrial sector was dramatically harmed by losing resources bases in Donetsk and Lugansk regions. Also, even with a huge amount of natural resources Ukraine has taken only the 10th place in export of steel. We have to face the fact that Ukraine is far behind the leaders in this sector. To be competitive, Ukraine's industry requires a lot of investments for modernization of current plants and equipment. Even if these investments are received, it will take a long time to implement all innovations. That is why it is quite reasonable to change the focus on the other economy sectors, especially on the agrarian. Land is a national property which can and should be used for a country's prosperity. Ukraine should unlock its agricultural potential. As experts says Ukraine's agrarian sector uses only half of its potential. Around 25% of world reserves of topsoil are concentrated in Ukraine. The country has taken the 2nd place in the world in the grain export. Moreover, Ukraine has a leading role in sunflower export. A lot of countries are interested in cooperation with Ukraine. Government should prepare a program for promotion of agricultural products export. There are already some tariff quotes for different kinds of products, and the experience has proven that the goods being exported under the estimated quotes have shown the growth comparing with the other products.

So it makes sense to spread the list of products under the tariff quotes. Another problem is that national manufacturers should be stimulated for entering at least European markets. Government has to inform them about exhibitions and trade fairs being held in EU and the rest of the world.

2. The second thing – to become attractive for the foreign investments – still not reached at least in a half of above countries. Corruption is an unsolved problem almost of all Third World countries. It impacts investor's confidence, protection of the foreign investments etc. Strong political system, absence of corruption in a government and state bodies, adequate fiscal and legal systems – that what should be the main goals of the Third World countries. It is a fact that now these countries are more attractive for multinational companies, but it is a big deal to assure them that their investments will be in safety. China is a good example when the country, which in the beginning was attractive for a lot of companies and they decided to place their productive assets there, has become a manufacturing powerhouse and exporter and now it is growing with an abnormal speed. Investment attractiveness - is a key factor for a stable economic growth, it gives opportunities to develop different sectors of economy in a most thrifty way.

The same thing is with Ukraine – the country with a lot of competitive advantages has to suffer from lack of foreign investments. Despite claims of Ukrainian government to initiate reforms for improvement of investment climate, 71 CEOs of the leading Ukraine's businesses – members of European Business Association haven't admitted any progress in implementation processes. 80% of respondents are not satisfied with the current investment climate. Among most critical problems they have emphasized the following:

- Lack of reforms, positive changes;
- Pressure from tax authorities on tax payers, lack of tax reform;
- Corruption remains at the same level, no reforms in this field;

As per opinion of EBA respondents Ukraine should do the following:

- To build economy on a macroeconomic stability achieved through 2015;
- To stay in the IMF program;
- To approve balanced and stable budget for the year 2016;

- To focus on reforms and adoption of laws required for improvement of the "Doing Business" ranking.

By the way, Ukraine has moved up from rank 87 to rank 83 in the "Doing Business" ranking. In 2016 Ukraine made starting a business easier by reducing the required for VAT registration and by eliminating business registration fees. As a result it ranks now a 30th place in a "starting a business" ranking. This was the most significant reform over the last years. The worst situation is with:

1) Dealing with Construction Permits – 140 out of 189 economies. For example to get permit for construction of the warehouse in Kiev with estimated cost of 1,812,257 UAH you will have to pay 275,673 UAH which is 15,2% of warehouse cost. Besides, it is required to pass 10 procedures and it will take 67 days. Comparing with Europe & Central Asia last two values look better (15,9 procedures and 176,3 days accordingly), but the most important thing – cost, is far less in European and Central Asia countries (4,4 % accordingly). So for a company it is much more profitable to build its buildings and structures in other European or Central Asia country. That directly affects investment attractiveness of Ukraine. Because of necessity to pay a lot of fees to complete the process of getting permission, investors will prefer the other country

with more favourable terms. That is why it is reasonable to reconsider current system in order to improve investment attractiveness. Cost reduction is the main goal in future reforms.

2) Contracts enforcement – 98 out of 189. This is the other important issue for investors. The ability to enforce contracts and resolve disputes is fundamental for proper functioning of market. Well-organized contract enforcement system enhances the predictability of commercial relationships and reduces uncertainty by assuring firms and individuals that their contractual rights will be upheld efficiently by local courts. But at the present moment Ukrainian courts are highly inefficient, costly to use and plagued with corruption. Weak contract enforcement system slows down trade, investment and economic growth of a country. The total cost of contract enforcement in Ukraine is 46,3 % of a claim, as a comparison the similar average cost in Europe and Central Asia countries is 26,2% of claim which is more than 2 times less than in Ukraine. That is why it is very important to initiate court and law reforms in order to increase investment attractiveness.

3) Paying taxes – 107 out of 189. Paying taxes is the other headache of any international or domestic companies within the country. Ukraine's government is trying to make tax payment easier by introducing the electronic systems for filling and paying taxes. Indeed, it is very comfortable to pay taxes online, but this is the fact that Ukraine has one of the highest tax rates in Europe. As it has already been stated by EBA respondents, costly taxes is one of the key factors why Ukraine is not attractive for doing business. Total tax rate in Ukraine is 52,2 % of profit which means that for having business in Ukraine you are obligated to pay more than a half of your profit. The total tax rate consist of:

- Profit tax – 9.0% which is even less than the average value in Europe and Central Asia (10,8%)

- Labor tax and contributions – 43.1% of profit. That is twice more than the average value of a region (20.4%)

- Other taxes –0.1% (average in the region is 3.1%).

–Ukrainian government and state bodies are trying now to make money from companies' taxes, but it makes sense to reconsider this approach. Creation of favorable tax conditions seems to be more efficient than for both involving new companies into Ukrainian economy, and for development of local companies. Macedonia can be examined as a good example of successful tax reforms. The country started reforming the tax policy in 2008 and now it is ranked 7 in "paying taxes". Among most important reforms are:

- 2008 – introduction of electronic filing and payment systems and by reducing the corporate income tax rate.

- 2009 – reduction of the corporate income tax rate.

- 2010 - Macedonia made paying taxes easier and less costly for companies by clarifying social security payments and reducing employers' social security contribution rates.

- 2011 - Macedonia lowered tax costs for businesses by requiring that corporate income tax be paid only on distributed profits.

- 2014 - Macedonia made paying taxes easier for companies by encouraging the use of electronic filing and payment systems for corporate income and value added taxes.

–This experience should be taken into consideration as it can be applied for Ukrainian economy also.

3. Education is another critical issue of the developing economies. Improvement of educational system is a long term action which has some pros and cons.

– Among pros:

- Wider abilities of self-development;
- Possibility to have own highly qualified specialists that allows saving on salaries of the foreign specialists
- Ability to create new jobs among local population.
- Increased efficiency of the labor forces.

Among cons:

- The more educated population is – the higher salaries are. This is what happened in all developed countries and this will happen in any country that is focused on the education improvement.
- It is highly possible that qualified specialist will search for a job in more developed countries.

Unlike the Third World countries, Ukraine doesn't have considerable problems with education. And this is its unexceptionable advantage against developing African and Asian countries. With almost the same level of salaries, Ukrainians are more educated. Scientific potential of a country is still very high. Such branches as IT services, space and military industries are highly valued all over the world. The main problem of scientific sector is insufficient funding, absence of programs for stimulation and motivation of scientific activity. Without creating an effective environment for research and development, highly-qualified personnel will leave the country looking for better conditions.

4. Now, in the context of globalization, the presence of efficient logistic system is becoming more and more important. It is proved that logistics has a significant role in the economy of a country; especially it impacts its productivity (thus its competitiveness), efficiency of distribution system, interest rate, availability of energy and energy costs. Developing countries, such as Ukraine, need to enter the world markets for a further development, but it can be done only with the help of the well-organized logistic activity. Trade flow management inside and outside a country can be used as one of the tools of economic growth. Because Ukraine's economy was closely connected with Russian economy, now it has to build new business relations with other countries. But the location of the country, its access to the sea, gives wide opportunities of entering new markets. Efficient supply chain management system allows regulating and increasing trade flow of a country, which positively impacts the foreign trade. Besides, provision of materials and resources is the other important thing for a country on the development stage. You should not forget about opportunities that you get after entering the global market. Some countries, such as India and China had felt advantages from having an efficient logistic system. China has almost invaded world markets with its goods, especially after entering the online trading. Definitely, it is caused by attractive prices, but just to deliver goods throughout the entire world China had to develop a good trade flow management system. Experience of this country can't be passed by. It is not enough to produce cheap goods – they should be delivered to customers with a proper speed and quality. So it is fair to say that without efficient logistic management system you can't unlock completely the trade potential of a country. It means that improvement of this system is mandatory for developing countries.

According to the "Doing Business 2016" report Ukraine is ranked 109 out of 189 in trading across borders. Despite efforts and promises to improve trading system, there is still a lot of work to be done.

As is indicated in a table above, preparation of trading documents in Ukraine requires simplification. On the current stage it takes too much time and money to execute all documents.

For example in Poland, which is one of the leaders in trading across borders, you don't have to pay any money or waste time on obtaining, preparing and submitting documents during port or border handling, customs clearance and inspection procedures. In Ukraine you have to prepare 11 export documents, in such countries as Denmark, Poland, Portugal – 4 documents. As a result international trade in countries with similar to Poland's conditions is much more fast and easy. According to experience of Poland and other countries-leaders in trading across borders this can be reached by implementing the following reforms:

- electronic preparation and submission of customs documents;
- electronic single window for port procedures;
- new terminal operating system at ports;
- reduction of the time required for customs clearance through staff training and improvements in customs procedures;
- introducing a new web-based system for cargo release at the port terminals to make importing easier;
- improving the sharing of information among customs and other agencies;
- reduction of number of the documents required for importing and exporting.

Table 2. Comparative analysis of export and import conditions

Source: Doing Business database.

	Ukraine	Europe and Central Asia	Poland
Time to export: Border compliance (hours)	26	28	0
Cost to export: Border compliance (USD)	75	219	0
Time to export: Documentary compliance (hours)	96	31	1
Cost to export: Documentary compliance (USD)	292	144	0
Time to import: Border compliance (hours)	52	23	0
Cost to import: Border compliance (USD)	100	202	0
Time to import: Documentary compliance (hours)	168	27	1
Cost to import: Documentary compliance (USD)	292	108	0

So the main efforts should be aimed at improvement of the custom documents and the procedure of its preparation and submission. As it is still too complicated, Ukrainian and foreign companies have to face difficulties in their international trade activities, which have a negative impact on the economy growth.

Globalization is almost on its peak now. Trade barriers have dropped, but all countries are unlikely to be ready for this. It is obvious that advanced and developing countries have got some advantages from free trade, because they have received access to cheap goods and manpower. Same is about multi-national corporations. As a result rich countries have become even richer and the most medium-level and poor countries have become even poorer. As the markets have become too competitive and full of cheap products it is very difficult for countries such as Ukraine to stay afloat. Under the current conditions advanced economies reap the benefits of globalization, and the only thing that developing countries have to do is to try to adapt to expectations and requirements of rich countries and multi-national corporations.

Competition between countries is supposed to drive prices down. In many cases this is not working because countries manipulate their currency to get a price advantage.

At the present globalization stage developing countries are left with their problems and everything depends on them and their ability to react adequately to all changes in the world economy. Experience of the countries that have succeed in a battle for economic stability and growth should be a guideline for all developing countries.

REFERENCES

- Holodny, Elena. *The 13 fastest-growing economies in the world*. Business Insider [Electronic Resource] / Elena Holodny // Business Insider – 2015 – Available from: <http://www.businessinsider.com/world-bank-fast-growing-global-economies-2015-6>
- EBA investment attractiveness index* [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://www.eba.com.ua/en/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>
- Doing Business rankings* [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://www.doingbusiness.org/rankings>
- Mike Collins. *The Pros and Cons of Globalization*. Forbes [Electronic Resource] / Mike Collins // Forbes – 2015 – Available from: <http://www.forbes.com/sites/mikecollins/2015/05/06/the-pros-and-cons-of-globalization/>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Лариса Сиволап

к. е. н., доцент, Маріупольський державний університет,
e-mail: etmgu@mail.ru, Маріуполь, Україна

Анотація. У роботі розглядається загальне поняття економічної безпеки, зокрема, економічної безпеки держави. Наводяться внутрішні та зовнішні чинники впливу на економічну безпеку. Розглядається особливість сучасної глобалізації у межах економічної безпеки. Також охарактеризовано позитивні та негативні сторони глобалізації. Визначено загрози для економічної безпеки України, пов'язані з фінансовою глобалізацією. Розглянуто особливості діяльності ТНК як одного із чинників впливу на економічну безпеку в умовах глобалізації.

Ключові слова: економічна безпека, глобалізація, національні інтереси, транснаціональні корпорації, суб'єкти господарювання.

Поняття «економічна безпека» вперше було вжито в 1994 р. Г. Пастернак-Таранушенком.

Суть цього поняття представлено у науковій праці Чечель О. М., яка надала його з точки зору різних науковців. Далі розглянемо визначення економічної безпеки відповідно до систематизації Чечель О. М.¹

М. Пендюра зазначає, що економічна безпека держави є не тільки однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту

¹Чечель О. М. Економічна безпека в контексті державної економічної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/10.pdf>

національних інтересів, а й вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів.

Українські дослідники І. Бінько, О. Белов та В. Шлемко доводять, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.

Г. Пастернак-Таранушенко дещо розширює дефініцію економічної безпеки, зазначаючи, що економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців.

І. Мішина доводить, що економічна безпека – це основа життєдіяльності суспільства, його соціально-олітичної та національно-етнічної стійкості; а економічну безпеку визначено як економічні відносини, горизонтальні і вертикальні, між державою, регіонами, підприємствами й окремими індивідами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Зміни в глобальній спільноті, що сталися на зламі віків, зумовили переоцінку поняття безпеки, особливо в плані більшої уваги до економічних чинників. Процеси глобалізації і регіоналізації зумовлюють необхідність повноцінного включення держави у динаміку світової цивілізації, ефективного балансування між інтересами держав-сусідів, а також вивчення тих зовнішніх чинників, які обмежують потенціал розвитку.²

Високий рівень відкритості й інтегрованості економіки України у світове господарство створює додаткові загрози для економічного розвитку країни. У процесі формування зовнішньоекономічної безпеки України необхідно виділити такі перешкоди:³

- від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, яке зумовлює збільшення зовнішнього валового та державного боргу;

- висока експортна залежність – зростання залежності економіки країни від зовнішньої кон'юнктури на експортних ринках, світових цін;

- висока імпортна залежність, втрата внутрішнього ринку (витіснення іноземними товарами вітчизняної продукції із внутрішнього ринку) та скорочення вітчизняного виробництва;

- низька інвестиційна привабливість для іноземного капіталу – технологічна відсталість економіки;

- низька частка інноваційної продукції в експорті країни – технологічна відсталість і нерациональна структура економіки;

- сировинна структура експорту – технологічна відсталість і нерациональна структура економіки;

²Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7(37). – С. 143-153.

³Кліменко О. В., Бачал О. О. Формування економічної безпеки в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28068/1/Bezpeka.pdf>

- обмеженість у виборі партнерів, яка зумовлює залежність країни від зовнішньоекономічної політики країни-партнера, а також ризик перенесення економічної кризи у разі виникнення такої у країни-партнера;

- високий зовнішній державний борг (підвищення вартості кредитних ресурсів для країни на зовнішніх ринках).

Значний вплив на економічну безпеку держави відіграє економічна безпека суб'єктів господарювання, яка є внутрішнім чинником позитивного або негативного впливу на економічну безпеку держави. Для максимального усунення негативного впливу необхідно визначити загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання, переважно зовнішніх, які розглядаються крізь призму глобалізації.

До загроз економічній безпеці суб'єкта господарювання відносять:⁴

1. Розвиток міжнародного бізнесу. Для міжнародного бізнесу на сучасному етапі вельми характерними є процеси глобалізації в усіх без винятку сферах політичного, соціально-економічного розвитку і технологічного прогресу.

2. Зростання ефективності міжнародного бізнесу. Ця загроза для суб'єкта господарювання вітчизняного ринку проявляється у тому, що європейські й американські компанії сьогодні зорієнтовані й реалізують концепцію скорочення витрат діяльності з одночасним підвищенням якості продукції.

3. Міжнародна експансія промисловості спонукає фактично всі великі компанії до участі в бізнесі за межами своєї країни, у тому числі на ринку України.

4. Ріст міжнародної торгівлі. Аналізуючи міжнародний бізнес і його розвиток, особливу увагу необхідно приділяти тенденціям досить інтенсивного розвитку міжнародної торгівлі.

5. Загострення боротьби на світовому ринку за товарні потоки. Геополітичний розподіл товаропотоків свідчить на користь тих вантажів ЄС, що все більше спрямовуються за межі європейських країн у напрямі тих держав, які стрімко розвиваються.

6. Міжнародний поділ праці й кооперація. «Світове господарство сьогодні характеризується зростанням інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення міжнародного поділу праці...» й розвитку кооперації у широких масштабах.

7. Необхідність забезпечення конкурентних переваг на світовому ринку збуту продукції.

8. Зміна філософії ринку. Сьогодні світова економіка переживає наступну фазу трансформації ринку, а саме: перехід від «ринку продавця» до «ринку покупця».

9. Зростаюча економічна міць регіонів. Цей процес являє більш широкі можливості переміщення матеріалів.

10. Зростаючий дефіцит ресурсів. Дефіцит ресурсів – це загроза глобального характеру номер один.

11. Масований розвиток і широкі можливості глобального застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІТК) є однією із ключових ознак сучасного розвитку економічних відносин суб'єкта господарювання, які здійснюють свою господарську діяльність на території, що належать різним країнам.

⁴Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: [колективна монографія у 2 т.]. - Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. – Т. 2. - 349 с.

12. Невідповідність розвитку інфраструктури держави розвитку інфраструктури як системного утворення у світовій економіці.

13. Зростання обсягів виробництва і пов'язане з цим збільшення витрат сфери обігу. Одержання продуктів і послуг пов'язане із величезними витратами на операції з переміщення товарів у рамках світового ринку.

Враховуючи значну взаємодію держав на світовому економічному просторі, економічна безпека будь-якої країни залежить від процесів глобалізації. Тому виникає потреба у постійному вивченні сучасного стану глобалізації, що дозволить керівництву держави впроваджувати заходи щодо захисту національних інтересів.

Отже, глобалізація – це процес, що визначається ринковими, а не державними силами. Глобалізація означає гомогенізацію життя: ціни, продукти, якість охорони здоров'я, рівень доходів, відсоткові банківські ставки мають у даному випадку тенденцію до вирівнювання на світовому ринку. Глобалізація сприяє тому, що створюється глобальна за своїми масштабами система взаємозалежності, набирає силу процес, що генерує трансконтинентальні і міжрегіональні потоки; світова економіка не просто стає взаємозалежною, вона інтегрується практично в єдине ціле. Відмінність між взаємозалежною економікою і глобалізованою економікою – якісна, так як мова йде не просто про значно зростаючі обсяги торгівлі, а про такий «світовий ринок, що являє собою ринок єдиної держави». Глобалізація трансформує внутрішні соціальні відносини, знижує бар'єри між суверенними державами, руйнує культурні табу, відкидає будь-який партикуляризм, безжалісно карає за неефективність і заохочує міжнародних чемпіонів ефективності. Центром зусиль у ХХІ ст. стають освіта, розвиток інфраструктури, досягнення конкурентоспроможних позицій на світовому ринку інформатики, мікроелектроніки, біотехнології, телекомунікації, космічної техніки, комп'ютерної техніки, привнесення інновацій, модернізація як константа національного життя, інвестиції в людський капітал.⁵

Основний напрямок розвитку сьогоденного етапу процесу глобалізації визначається двома взаємопов'язаними процесами: становлення фінансової економіки (фінансоміки) і створення глобальної світової інтелектуально-комп'ютерної мережі. Фінансова економіка – симбіоз фінансової могутності світового капіталу і економічної спрямованості інтелекту, в результат чого з'являється нова сила глобального впливу на національні економіки і світове господарство у цілому – фінансово-інтелектуальна влада, що впливає на всі сфери людського співтовариства і викликає деформацію світогосподарських зв'язків.⁴

Наслідки глобалізації є важливою темою для досліджень, тому у своїй праці В.П.Лещук виділяє їх позитивні та негативні сторони.

До позитивних сторін глобалізації В. П. Лещук відносить:⁶

- сприяння міжнародному розподілу праці і як наслідок – поглиблення спеціалізації;
- економію на масштабах виробництва, що потенційно призводить до скорочення витрат, а відповідно – до зниження цін;

⁵ Воронкова В. Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_2.pdf

⁶ Лещук В. Фінансова глобалізація в умовах глобалізації світової економіки / В. Лещук // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. С. 120-121.

- вільну торгівлю, яка є основою глобалізації та ведеться на взаємовигідних умовах, що задовольняють усі сторони;
- в умовах вільної торгівлі посилюється конкуренція, яка сприяє розвитку нових технологій і швидкому їх розповсюдженню;
- глобалізація призводить до більш жорсткої конкуренції на традиційних ринках. У таких умовах найбільшу владу отримує споживач, оскільки право вибору залишається за ним;
- внаслідок міжнародного розподілу праці, швидкого впровадження нових технологій, раціоналізації виробництва, впровадження інновацій зростає продуктивність праці;
- дає змогу мобілізувати більший обсяг фінансового капіталу з меншими затратами;
- глобалізація робить можливим швидке вирішення проблем у розвитку людства, у першу чергу, економічних. Це досягається за рахунок нарощування ресурсів, координації дій, об'єднання зусиль.

Крім цього, до негативних наслідків від глобалізації, на думку В. П. Лещука, можна віднести:⁵

- нерівномірний розподіл переваг від глобалізації між окремими країнами та галузями національної економіки;
- внаслідок міжнародного розподілу праці можливий спад рівня індустріального розвитку окремих країн;
- загрозу переходу контролю над економікою певної країни в інші руки;
- можливість дестабілізації фінансової сфери окремої країни з незалежних від неї причин. Взаємозалежності національних економік призводять до поширення нестабільності з окремих країн в інші або на регіони;
- можливу втрату національної ідентичності окремих країн, яка формувалась віками;
- посилення технологічного відставання країн, що розвиваються;
- зростання залежності стабільності окремих країн від визначених не ними правил функціонування світової економічної системи;
- для досягнення іншими країнами рівня економічно розвинених держав їм потрібні додаткові фінансові ресурси. Зростає їхній борг міжнародним фінансовим організаціям, що є перешкодою подальшого розвитку: борг потрібно буде повернути.

Стан економічної безпеки України в рамках глобалізації сьогодні має наступні тенденції:⁷

1. Критичне гальмування економічного росту. Прискорення падіння реального ВВП, починаючи з другої половини 2012 року, яке за підсумками I кварталу 2015 р. досягло вже -17,2% у річному вимірі, відображає системний і структурний характер кризи, в якій перебуває національна економіка. Найвищі темпи падіння реального ВВП у I кварталі 2015 р. фіксуються у будівництві (-35,3 %), видобувній промисловості (-29,4 %), переробній промисловості (-25,6 %), оптовій і роздрібній торгівлі (-24,8%).

⁷ Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015-2016 рр. та механізми їх мінімізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1-bab4e.pdf

2. Поглиблення спаду промислового виробництва. Темпи падіння промислового виробництва, яке триває вже 30 місяців (з листопада 2012 р.) у 2015 р. зберігаються на критично високому рівні (понад 20,0% протягом 6 місяців).

3. Набуття тотального характеру збитковості економічної діяльності. За підсумками 2014 р. великими та середніми підприємствами в цілому з економіки отримано 517,4 млрд. грн. збитків, а за підсумками I кварталу 2015 р. – 385,9 млрд. грн. (74,6% від річного обсягу за 2014 р.). Якщо у 2014 р. баланс збитків підприємств досяг за обсягами третини ВВП країни (33,0%), то у I кварталі 2015 р. їх обсяг перевищив ВВП (105,0%).

4. Втрата інвестиційної привабливості в умовах зовнішньої агресії. Воєнна загроза, макроекономічна нестабільність, різка втрата купівельної спроможності як населенням, так і корпоративним сектором, виступають базовими факторами згортання інвестиційної активності інвесторів. Так, зниження капітальних інвестицій в основний капітал у 2014 р. досягло 24,1% 6 відносно 2013 р. У першому кварталі 2015 р. падіння цього показника продовжилось і склало -14,8 % відносно і так невисокої бази першого кварталу 2014 р.

5. Загрозливе зниження платоспроможного попиту населення. З середини 2014 р. реальна середньомісячна заробітна плата в Україні знижується, що в умовах надвисокого рівня інфляції (48,1% у I півріччя 2015 р.) підриває купівельну спроможність і суттєво погіршує добробут та рівень життя переважної більшості громадян країни.

6. Нарощення тінізації економіки. За даними Мінекономрозвитку, середній рівень тіньової економіки у 2014 р. зріс до 42,0% від офіційного ВВП. Такий рівень є критично високим і не відповідає середньому рівню тіньової економіки для країн, що розвиваються (32,0-35,0% від ВВП). На таку динаміку впливали такі фактори, як: макроекономічна нестабільність, панічні настрої, різке зростання збитковості, виникнення псевдосуверенних утворень у Криму та Донбасі, які посилили контрабандні потоки.

7. Вимушена мілітаризація економіки. Загалом у 2015 р. на сектор безпеки буде спрямовано понад 80 млрд. грн. (проти 55,8 млрд. грн. у 2014 р.). Ці видатки становитимуть майже 16,0% загальних видатків бюджету України та близько 5,0% ВВП України.

Невід'ємною частиною глобалізації є транснаціональні корпорації (ТНК). Сьогодні ТНК перетворилися з суб'єктів в об'єкти міжнародної політики, активно беручи участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються в світі. Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляють себе в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. У зовнішній політиці ТНК реалізують власну корпоративну дипломатію, а для успішного забезпечення внутрішньокорпоративної політики створили свою, корпоративну, ідеологію. Разом із найбільшими державами вони мають власні численні спецслужби, а зброєю, яку випускає, наприклад, тільки одна «Дженерал дайнемікс», можна озброїти армію не однієї держави.^{8,9}

⁸ Генхузен М., Нийкамп П. Формирование корпоративных трансграничных сетей в Восточной Европе: потенциальные возможные зоны развития Восток-Запад // Региональное развитие и сотрудничество. - 2007. Вып. 1- С. 8-16.

⁹ Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, М. О. Гончаренко та ін.; За ред. О. Г. Білоруса. — К.: ІСЕМВ НАН України, КНЕУ, 2001. - 734 с.

Аналіз діяльності ТНК в Україні дозволяє визначити їх позитивний і негативний вплив на вітчизняну економіку.

До позитивного впливу ТНК на українську економіку слід віднести:¹⁰

- значне вливання капіталовкладень в економіку України. Так, за даними Держкомстату України обсяг внесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій станом на 01.01.2014 р. становив 58,2 млрд. дол. США, що порівняно з обсягом на 01.01.1996 р. в 64,8 рази більше;

- створення додаткових робочих місць та підвищення кваліфікації робітників;

- збільшення податкових надходжень до бюджету країни (серед 20 найбільших платників податків – 11 транснаціональних корпорацій);

- поживлення внутрішньої торгівлі всередині країни, насичення ринку високоякісними товарами та послугами;

- упровадження інновацій, ноу-хау та найновіших розробок, модернізація підприємств;

- поширення міжнародних стандартів здійснення виробництва та ведення бізнесу та ін.

Однак, діяльність ТНК в Україні спричиняє й негативні наслідки, зокрема:¹⁰

- держава стає фінансово залежною від стратегії діяльності ТНК;

- корпорації впливають на уряд, відстоюючи власні інтереси;

- придушення та знищення національних виробників, які мають низьку конкурентоспроможність продукції на світовому ринку;

- міжнародні компанії порушують певні права національної робочої сили, законодавство у сфері охорони навколишнього середовища та ін.

Для ефективного розвитку ТНК в Україні та для збереження національних інтересів держави необхідно проводити досить обмежену політику міжнародного розширення виробництва та відкриття кордонів держави. Звідси випливає необхідність розглянути роль держави у взаємовідносинах з ТНК. Побудова взаємовідношень приймаючої держави (особливо це актуально для України) з ТНК повинна ґрунтуватись на декількох важливих моментах:¹¹

- 1) діяльність ТНК владою приймаючої країни необхідно обов'язково розцінювати з позиції наслідків як позитивних, так і негативних;

- 2) розробляючи регулятивні документи відносно ТНК, необхідно виходити, насамперед, із національних інтересів країни, враховуючи можливі наслідки щодо національної безпеки країни;

- 3) участь ТНК у розробці спільної взаємовигідної економічної політики є більш ефективним засобом налагодження відносин країни із ТНК, ніж протекціоністська політика;

- 4) можливості ТНК щодо залучення іноземного капіталу дозволяють зменшити безробіття у приймаючій країні, позитивно впливати на переміщення великих виробничих ресурсів;

¹⁰ Ночвіна І. О. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх вплив на національну економіку / І. О. Ночвіна // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Економіка». – 2014. - Вип. 14. – С. 200-207.

¹¹ Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І. О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. - № 3. – С. 114-124.

5) необхідно виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК у приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у пріоритетні для національної економіки галузі, й обмежуючи – в стратегічно важливі для економічної безпеки країни галузі;

6) всі відносини з іноземними інвесторами, ТНК повинні бути чітко прописані в міжнародних угодах і нормативно-правових актах приймаючої країни: ТНК перш за все виходить із власної вигоди, а вже потім пристосовується до вимог держави;

7) намагатися нівелювати використання ТНК як форму переказу капіталів трансфертних цін.

Таким чином, вищезазначене дає можливість зробити висновок, що забезпечення економічної безпеки держави повинно бути однією із головних стратегій уряду, тому що це дозволить захистити національні інтереси. А враховуючи стрімкі процеси глобалізації та інтеграції вітчизняної економіки до світової, необхідно впроваджувати заходи щодо мінімізації негативних наслідків глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

Чечель О. М. Економічна безпека в контексті державної економічної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/3/10.pdf>

Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7 (37). – С. 143-153.

Кліменко О. В., Бачал О. О. Формування економічної безпеки в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28068/1/Bezpeka.pdf>

Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: [колективна монографія у 2 т.]. - Дніпропетровськ: «ФОРМ Дробязко С. І.», 2014. – Т. 2. – 349 с.

Воронкова В. Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_2.pdf

Лещук В. Фінансова глобалізація в умовах глобалізації світової економіки / В. Лещук // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. - С. 120-121.

Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015-2016 рр. та механізми їх мінімізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1-bab4e.pdf

Генхузен М., Нийкамп П. Формирование корпоративных трансграничных сетей в Восточной Европе: потенциальные возможные зоны развития Восток-Запад // Региональное развитие и сотрудничество. — 2007. - Вып. 1. - С. 8-16.

Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, М. О. Гончаренко та ін. За ред. О. Г. Білоруса. — К.: ІСЕМВ НАН України, КНЕУ, 2001. - 734 с.

Ночвіна І. О. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх вплив на національну економіку / І. О. Ночвіна // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка». – 2014. - Вип. 14. – С. 200-207.

Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І. О. Пенська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. - № 3. – С. 114-124.

KRAJE ROZWIJAJĄCE SIĘ WOBEC PROCESÓW GLOBALIZACJI

Mirosława Skalik

Dr, Akademia Polonijna w Częstochowie
e-mail: m.skalik@ap.edu.pl, Kraków, Polska

Streszczenie: Globalizacja jako proces umiędzynarodowienia gospodarki wpływa w istotny sposób na rozwój gospodarczy poszczególnych krajów. O pozycji gospodarek narodowych i ich sile konkurencyjnej w dużej mierze decyduje poziom rozwoju i pozycja konkurencyjna na rynku globalnym. Niektóre kraje są beneficjentami procesu globalizacji, a inne absorbują negatywne efekty prowadzące do marginalizacji. Problem ubóstwa wielu krajów staje się problemem globalnym. Kraje rozwijające się bez pomocy krajów silnych ekonomicznie nie będą w stanie pobudzić swojej gospodarki. Pomoc w przewycięzaniu ubóstwa nie może być tylko działaniem jednorazowym, doraźnym. Konieczne jest wdrożenie długookresowych planów rozwojowych. Problemom tym poświęcony został niniejszy artykuł.

Słowa kluczowe: globalizacja, kraje rozwijające się, pomoc rozwojowa.

Wprowadzenie

Najistotniejszą cechą procesu globalizacji jest integracja gospodarek narodowych i tworzenie ogólnoświatowej globalnej gospodarki, która rządzona jest mechanizmami rynku. Transgraniczne powiązania kapitału i technologii oparte na wolności handlu zagranicznego oraz swobodzie prowadzenia działalności gospodarczej powodują systemową zależność gospodarek krajowych, integrując je ponad geograficznymi i organizacyjnymi granicami¹.

Działając w ramach globalnej gospodarki rynkowej trzeba mieć świadomość, iż jej atrybutem jest globalna konkurencja, a poziom jej nasilenia i warunki, w jakich zachodzi, określone są przez zmieniające się otoczenie. Wysoko rozwinięte systemy gospodarcze mogą okazać się równie wrażliwe na zmiany koniunktury światowej, jak regiony o zdecydowanie niższym poziomie rozwoju.

Procesy globalizacji wywierają duży wpływ na życie gospodarcze, polityczne i społeczne we wszystkich krajach świata. Sprzyjając unifikacji rynków, systemów produkcji, handlu i przepływów kapitału, prowadzą do polaryzacji ludności zamieszkującej poszczególne regiony świata, do podziału na kraje „bogate” i „biedne”². Problemy, z jakimi muszą się zmierzyć kraje rozwijające się, znacznie przewyższają ich możliwości. Bez pomocy i wsparcia ze strony krajów silnych ekonomicznie, kraje rozwijające się będą coraz dotkliwiej odczuwać różnice dzielące ich od światowych potęg. Istotne staje się wprowadzenie krajów rozwijających się na ścieżkę trwałego rozwoju gospodarczego.

1. Globalizacja a rozwój gospodarczy

Globalizacja od lat jest przedmiotem wielu opracowań, artykułów, raportów. W publikacjach poświęconym różnym aspektom globalizacji znaleźć można wiele definicji tego procesu. Poszczególni autorzy posługują się pojęciem globalizacji w różnych kontekstach. Najczęściej oznacza ona najbardziej zaawansowaną formę umiędzynarodowienia działalności

¹ W. Gonciarski, Wyzwania XXI wieku – konsekwencje globalizacji oraz rozwoju mikroelektroniki i telekomunikacji, „Personel” 1999, nr 1, s. 48-49.

² P. Maśloch, Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji, „Przedsiębiorczość – Edukacja” Nr 1, Kraków 2005, s. 24.

gospodarczej, realizowanej na płaszczyźnie rynków, sektorów i przedsiębiorstw³. Oznacza również nasilającą się integrację wszystkich gospodarek narodowych w ramach gospodarki globalnej.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy rozumie globalizację jako rosnące współzależności pomiędzy krajami na całym świecie w związku z wartością i wielkością transakcji obejmujących wymianę towarów, usług i przepływu kapitału, a także szybkie rozprzestrzenianie się technologii⁴.

Dokonując oceny wpływu globalizacji na rozwój gospodarczy krajów nie można jednoznacznie twierdzić, że globalizacja prowadzi do nędzy lub dobrobytu⁵. Niewątpliwie, globalizacja wpływa na rozwój gospodarczy poszczególnych krajów, jednak wpływ ten jest różny. Jedne państwa rozwijają się bardzo dynamicznie, inne coraz bardziej pograżają się w sferze ubóstwa. Wśród krajów są również takie, które radzą sobie z wieloma trudnościami, jakie napotykają na rynku i poprawiają swą pozycję konkurencyjną⁶.

Przez rozwój gospodarczy rozumie się długofalowy proces przemian, jakie dokonują się w gospodarce. Obejmuje zarówno zmiany ilościowe dotyczące wzrostu produkcji, zatrudnienia, inwestycji, kapitału, dochodów, konsumpcji, jak również zmiany o charakterze jakościowym. Jedną z korzyści z rozwoju gospodarczego jest zwiększenie standardu życia społeczeństwa. Na rozwój gospodarczy kraju istotny wpływ mają zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Do zewnętrznych czynników zalicza się między innymi procesy integracji, postęp naukowo-techniczny, rozwój technologii i informatyzacji, zmiany postaw konsumentów, zmiany kierunków wymiany handlowej. Wewnętrzne czynniki wywierające wpływ na rozwój danego kraju to przede wszystkim zmiany polityki państwa, transformacja gospodarki, zmiany struktury demograficznej i społecznej.

Należy zauważyć, że niektóre kraje i społeczeństwa zostały zepchnięte na margines i nie odnoszą większych korzyści z globalizacji. Wynika to jednak z wielu przyczyn. Jedną z nich jest to, że państwa te nie prowadzą polityki sprzyjającej rozwojowi handlu zagranicznego, liberalizacji rynków kapitałowych, zawieraniu porozumień międzynarodowych dotyczących ochrony własności intelektualnej czy ochrony środowiska naturalnego. Prowadzenie określonej polityki sprzyjającej lub nie procesowi globalizacji pozostaje w gestii rządów poszczególnych państw. Największe kontrowersje wywołuje społeczny wymiar globalizacji, tj. jej wpływ na poziom życia społeczeństwa w poszczególnych krajach i regionach świata⁷.

Dla krajów rozwijających się globalizacja oznacza spadek poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego i socjalnego oraz wzrost poczucia zagrożenia. Mieszkańcy tych krajów często postrzegają globalizację jako narzędzie świadomego niszczenia przez Zachód kultur pozaeuropejskich, co kojarzy się im z podległością kolonialną⁸.

³ A. Gwiazda, *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2000, s. 12.

⁴ Za: T. Pakulska, M. Poniatowska-Jaksch, *Korporacje transnarodowe a globalne pozyskiwanie zasobów*, Wydawnictwo Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2009, s. 14.

⁵ A. Gwiazda, *Dostrzec wartości w globalizacji*, „Manager” 2004, nr 6, s. 7-9.

⁶ A. Kosztownik, *Problemy rozwoju gospodarczego krajów rozwijających się na tle uwarunkowań procesu globalizacji*, w: *Globalizacja a konkurencyjność w gospodarce światowej*, M. Noga, M.K. Stawicka (red.), Wydawnictwo CeDeWu.pl, Warszawa 2009, s. 45.

⁷ A. Gwiazda, *Kontrowersje wokół globalizacji*, <http://alexjones.pl/aj/aj-swiat/aj-gospodarka-swiatowa/item/10460>, [dostęp: 7.02.2016].

⁸ J. Zdanowski, *Globalizacja – pytania i niepokoje*, w: *Kultury pozaeuropejskie i globalizacja. Zderzenia*, J. Zdanowski (red.), Warszawa 2000, s. 11, 20.

Podstawowym efektem globalizacji jest wzrost rozpiętości dochodowych między krajami zamożnymi i biednymi. Wiele krajów Trzeciego Świata przeżywa stagnację lub wręcz cofanie się. Wpływ globalizacji na rozwój współczesnej cywilizacji uwidacznia się poprzez rozszerzenie i zróżnicowanie rynku globalnego oraz dynamiczny wzrost konkurencyjności na rynku światowym⁹. Nawet drobna zmiana kosztów produkcji w jednej części świata odbija się na konkurencyjności gospodarki danego kraju¹⁰.

Kraje rozwijające się nie potrafią wytworzyć własnego kapitału niezbędnego do utrzymania odpowiedniego tempa rozwoju gospodarczego. Tym samym są uzależnione od współpracy z korporacjami ponadnarodowymi oraz innymi podmiotami zagranicznymi, które dysponują wysokim kapitałem¹¹. Kraje wysoko rozwinięte dążą jednak do pozyskania tanich zasobów naturalnych oraz taniej siły roboczej. Chroniąc swój rynek przed napływem taniej żywności z krajów rozwijających się, tworzą bariery celne. Dla krajów rozwijających się podstawowym źródłem eksportu oraz dochodu jest właśnie żywność¹².

Od państw oraz organizacji międzynarodowych oczekuje się stworzenia pewnych zasad, uregulowań, które nadałyby procesowi globalizacji pożądany kierunek¹³. Jest to duże wyzwanie dla Organizacji Narodów Zjednoczonych, której jednym z zadań jest *dopilnować, aby globalizacja przynosiła korzyści wszystkim ludziom, a nie wybranym grupom; aby pokój i bezpieczeństwo trwały w wielu, a nie w kilku regionach świata; aby dobre perspektywy miał przed sobą każdy człowiek na Ziemi, a nie tylko osoby uprzywilejowane*¹⁴.

2. Ubóstwo krajów rozwijających się i przyczyny ich marginalizacji

Kraje rozwijające się to duża grupa państw Afryki, Ameryki Łacińskiej, Azji oraz Oceanii. Większość tych krajów to kraje postkolonialne, które uzyskały niepodległość dopiero po drugiej wojnie światowej. Przyjmuje się, że państwa te charakteryzują się takimi cechami jak¹⁵:

- niski przeciętny standard cywilizacyjny,
- niski poziom PKB,
- przewaga zatrudnionych w rolnictwie,
- dualizm ekonomiczny, technologiczny i regionalny,
- silne nierówności społeczne,
- niski poziom oświaty, nauki i opieki zdrowotnej,
- silna presja demograficzna,
- wysokie bezrobocie o charakterze strukturalnym i sezonowym.

Ekonomiści od dawna próbowali znaleźć najskuteczniejsze teorie rozwoju gospodarek państw średnio i słabo rozwiniętych. Głównym celem było uprzemysłowienie tych krajów. Teorie rozwojowe opierały się na doświadczeniach krajów Europy Zachodniej, Stanów Zjednoczonych oraz Japonii. Okazało się jednak, że z uwagi na znaczne różnice między krajami

⁹ P. Maśloch, *Globalizacja i jej wpływ...*, op. cit., s. 22.

¹⁰ D. Kornacka, *Przedsiębiorstwo na rynku globalnym*, w: *Elementy nauki o przedsiębiorstwie*, (red.) S. Marek, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1999, s. 133.

¹¹ A. Gwiazda, *Kontrowersje wokół...*, op. cit.

¹² T. Pakulska, M. Poniatowska-Jaksch, *Korporacje...*, op. cit., s. 26.

¹³ M. Kassangana, *ONZ wobec wyzwań globalizacji*, w: „Sprawy Międzynarodowe”, 2000, vol. 9, nr 1, s. 88.

¹⁴ *My, ludy: rola Narodów Zjednoczonych w dwudziestym pierwszym wieku*, Raport Sekretarza Generalnego, dok. Narodów Zjednoczonych nr A/54/2000, § 45.

¹⁵ R. Piasecki, *Rozwój gospodarczy a globalizacja: ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*, PWE, Warszawa 2003, s. 17.

słabo rozwiniętymi a krajami będącymi potęgami ekonomicznymi zastosowanie tych teorii było niemożliwe. Konieczność poszukiwania innych rozwiązań wynikała z następujących przesłanek¹⁶:

- kraje słabo rozwinięte różnią się zasadniczo od krajów wysoko rozwiniętych,
- rezultaty stosowania tradycyjnych teorii rozwoju gospodarczego w Trzecim Świecie oceniano negatywnie,
- teorie tradycyjne w odniesieniu do tej grupy krajów oparto na błędnych przesłankach.
- Aby wprowadzić kraje rozwijające się na ścieżkę trwałego rozwoju gospodarczego niezbędne stało się spełnienie przede wszystkim takich warunków jak¹⁷:
- wzrost gospodarczy powinien być ściśle skorelowany z otwarciem gospodarki na zewnątrz,
- optymalna alokacja zasobów jest możliwa tylko w warunkach rynku światowego poddanego presji konkurencyjnej,
- rozwój będzie tym szybszy, im bardziej będzie on społecznie akceptowany.

We współczesnej gospodarce marginalizacja niektórych regionów świata jest kojarzona z negatywnymi konsekwencjami procesów globalizacji, które pogłębiają nierówności społeczne w wymiarze międzynarodowym. Napływ kapitału zagranicznego do krajów rozwijających się uzależniony jest od wielu czynników zarówno wewnętrznych, jak i międzynarodowych. Przepływ kapitału między państwami następuje w formie inwestycji portfelowych oraz inwestycji bezpośrednich. Inwestycje portfelowe polegają na zakupie papierów wartościowych – akcji, obligacji lub innych instrumentów finansowych przez nierezydentów. Inwestycje bezpośrednie natomiast polegają na bezpośrednim zwiększaniu możliwości wytwarzania. Obie formy inwestycji mają zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na państwa¹⁸.

Inwestycje portfelowe umożliwiają krótkoterminowe finansowanie deficytu budżetowego. Z uwagi jednak na trudności państw rozwijających się w kształtowaniu odpowiedniego poziomu stopy procentowej i kursu walutowego oraz spekulacje destabilizujące należy uznać napływ inwestycji portfelowych za negatywny. Liczne kryzysy w latach 90. znacznie zmniejszyły skłonność inwestorów do ponoszenia ryzyka. Podstawowe znaczenie dla inwestorów ma rating kraju, czyli poziom ryzyka, jaki jest związany z inwestowaniem w danym kraju. Rating określany jest przez wyspecjalizowane agencje z uwzględnieniem długości czasu inwestycji, kraju oraz instrumentu finansowego. Im poziom ratingu wyższy, tym poziom ryzyka ponoszonego przez inwestora jest mniejszy¹⁹.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne obejmują zakup udziałów w już istniejących firmach zagranicznych, założenie nowej filii za granicą, nabycie majątku nieruchomego za granicą w celu rozszerzenia dotychczasowej działalności lub utworzenie *joint venture* z podmiotem zagranicznym. Inwestycje bezpośrednie są jednym z najbardziej dynamicznych elementów współczesnej gospodarki światowej. Stają się środkiem zwiększającym poziom aktywności gospodarczej i zatrudnienia. Dzięki transferowi technologii kraje rozwijające się

¹⁶ Tamże, s. 19.

¹⁷ R. Piasecki, *Ekonomia rozwoju*, PWE, Warszawa 2007, s. 25.

¹⁸ K.M. Książkowski, *Pomoc rozwojowa a przepływy kapitału prywatnego w przezwyciężaniu ubóstwa na świecie*, w: *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, E. Haliżak, R. Kuźniar, J. Symonides (red.), Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2004, s. 96-97.

¹⁹ Tamże, s. 101.

mają możliwość podniesienia poziomu zaawansowania technicznego swojej gospodarki.

Dzięki BIZ następuje zwiększenie podaży środków kapitałowych niezbędnych do rozwoju regionów mniej zaawansowanych gospodarczo. Do korzyści związanych z napływem inwestycji bezpośrednich należy zaliczyć:

- napływ kapitału,
- napływ nowych technologii,
- uzyskanie dostępu do wiedzy z zakresu zarządzania oraz organizacji pracy,
- dostęp do rynków międzynarodowych.

Marginalizacja państw słabo rozwiniętych pod względem inwestycji bezpośrednich ma swoje przyczyny w niskim poziomie rozwoju gospodarczego tych państw, niskim poziomie oszczędności, niskim popycie na towary wysoko przetworzone. To sprawia, że przedsiębiorcy z krajów wysoko rozwiniętych obawiają się między innymi o rentowność inwestycji dokonanych w tych krajach, o stabilność i jakość funkcjonowania systemu prawnego oraz o dostęp do optymalnego źródła zasobów siły roboczej. Negatywne czynniki ekonomiczne i społeczne związane z biedą wpływają na brak zainteresowania ze strony inwestorów. Z kolei brak inwestycji bezpośrednich w krajach biednych oznacza brak możliwości rozwoju. Dlatego też przewyciężenie tych barier jest możliwe tylko poprzez różne formy pomocy rozwojowej²⁰.

Istnieje przekonanie, że państwa i społeczeństwa nie są w stanie samodzielnie pokonać zagrożeń, jakie przed nimi stoją. Problem dysproporcji rozwojowych traktowany jest jako jedno z głównych zagrożeń o charakterze globalnym. Przewyciężenie zagrożeń jest możliwe tylko poprzez wysiłek całej wspólnoty międzynarodowej²¹.

3. Pomoc rozwojowa dla krajów słabo rozwiniętych

Kraje rozwijające się uczestniczą w procesach globalizacji w bardzo różnym stopniu. Jedne zdecydowanie zwiększają swój udział w światowym handlu i przepływach kapitału, ale są i takie (szczególnie kraje Afryki), których udział się zmniejsza. Potrzebują one pomocy i wsparcia od krajów wysoko rozwiniętych. Pomoc rozwojowa jest dla wielu krajów rozwijających się istotnym źródłem finansowania zewnętrznego. Najważniejszym dawcą pomocy rozwojowej na świecie jest Unia Europejska, która zobowiązała się do dalszego zwiększania środków przeznaczonych na ten cel. Aby jednak na trwałe ograniczyć ubóstwo, sama pomoc nie wystarcza. Konieczne jest opracowanie polityki mającej na celu przewyciężenie niedostatków związanych z zarządzaniem, handlem i położeniem geograficznym oraz jak najlepsze wykorzystanie możliwości pojawiających się w dobie globalizacji²².

Jedną z inicjatyw Unii Europejskiej, w której uczestniczą jej państwa członkowskie, jest umarzanie długów głęboko zadłużonych krajów ubogich wobec Banku Światowego, Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Afrykańskiego Banku Rozwoju. Wymiana handlowa jest co prawda koniecznym warunkiem wzrostu i rozwoju, ale niewystarczającym. Istotnymi czynnikami pozwalającymi na stwierdzenie, czy kraje są zdolne do pełnego korzystania z możliwości handlowych są: polityka gospodarcza i społeczna, instytucje i położenie geograficzne oraz inwestycje publiczne i prywatne. Dlatego też dla Unii Europejskiej

²⁰ K.M. Książkowski, *Pomoc rozwojowa...*, op. cit., s. 103.

²¹ M. Tabor, *Problemy globalne*, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, (red.) E.

Haliżak, R. Kuźniar, Warszawa 2000, s. 266-275.

²² *Gospodarcze aspekty unijnej polityki rozwoju*,

http://ec.europa.eu/economy_finance/international/development_policy/index-pl.htm, [dostęp: 7.02.2016].

duże znaczenie ma uzyskanie pewności, że kraje otrzymujące pomoc unijną posiadają plany rozwojowe wysokiej jakości oraz ulepszają swoje instytucje i systemy zarządzania²³.

Zajmowanie się naukowo krajami rozwijającymi się nie jest zadaniem łatwym. Wymaga dużej wiedzy interdyscyplinarnej. Nie potrafiąco jak dotąd sformułować właściwych uniwersalnych zaleceń w postaci naprawczego programu gospodarczego. Żadna z teorii ekonomii rozwoju nie ma uniwersalnego charakteru. Ogromne zróżnicowanie grupy krajów rozwijających się, przy jednocześnie dynamicznie zmieniającej się gospodarce światowej w następstwie procesu globalizacji sprawia, że nie można wypracować jednolitych zasad polityki gospodarczej²⁴.

Międzynarodowe organizacje takie jak: Organizacja Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Światowa Organizacja Handlu, Bank Światowy zalecają stosowanie wielokierunkowych działań mających na celu niesienie pomocy krajom słabo rozwiniętym. Zadaniem pomocy rozwojowej jest wzmocnienie instytucji państwowych oraz przygotowanie infrastruktury materialnej pod inwestycje²⁵.

W ostatnich latach nowy paradygmat rozwoju stawia krajom rozwijającym się następujące warunki²⁶:

- strategie rozwoju muszą uwzględniać specyfikę kraju,
- podstawowe środowisko gospodarcze powinno sprzyjać w dłuższym okresie inwestycjom,
- gospodarka powinna charakteryzować się dużą wrażliwością na bodźce rynkowe,
- kapitał ludzki musi uzupełniać kapitał fizyczny
- szybki przepływ i absorpcja informacji w dynamicznie zmieniającym się świecie sprawiają, że podstawową rolę odgrywają inwestycje i mechanizmy zgodnie reagujące na bodźce,
- wszędzie tam, gdzie występują niedoskonałości rynku, interwencyjne działania państwa powinny być „przyjazne rynkowi”.

Przewyciężenie ubóstwa na świecie jest jednym z głównych priorytetów organizacji międzynarodowych. Państwa dotknięte tym problemem są zróżnicowane ekonomicznie, politycznie, kulturowo i etnicznie. Nie jest możliwe znalezienie jednego rozwiązania dla wszystkich. Konieczne jest więc stosowanie różnych metod i środków pomocowych. Warunkiem uzyskania pomocy powinien być jednak wymóg oparcia systemu politycznego na zasadach demokracji lub powinno się podjąć odpowiednie działania dla jego budowy²⁷.

Podsumowanie

Postępujący proces globalizacji i regionalizacji gospodarki światowej niewątpliwie wywiera istotny wpływ na rozwój gospodarczy krajów. Nie można jednak twierdzić, że to globalizacja prowadzi do ubóstwa jednych i dobrobytu innych państw. Wpływ ten bowiem jest uzależniony od wielu czynników. Prowadząc rozważania na temat globalizacji i jej wpływu na rozwój gospodarczy krajów, należy uwzględnić ich uwarunkowania regionalne. W przeciwnym razie wyniki analizy będą obciążone dużym błędem i będą prowadzić do

²³ Tamże.

²⁴ P. Deszczyński, *Nauki ekonomiczne wobec problemów globalizacji gospodarki światowej – implikacje dla krajów rozwijających się*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, www.pte.pl/kongres/referaty/DeszczyńskiPrzemysław, [dostęp: 5.02.2016].

²⁵ K.M. Książkowski, *Pomoc rozwojowa...*, op. cit., s. 98.

²⁶ R. Piasecki, *Ekonomia rozwoju...*, op. cit., s. 30-31.

²⁷ K.M. Książkowski, *Pomoc rozwojowa...*, op. cit., s. 111.

niewłaściwych wniosków mogących skutkować brakiem racjonalnych decyzji i działań.

Kraje rozwijające się same nie są w stanie sprostać wyzwaniom współczesnego świata. Potrzebują pomocy i wsparcia od krajów wysoko rozwiniętych. Aby zapewnić trwały rozwój gospodarczy krajów słabo rozwiniętych, konieczne jest stosowanie różnych metod i środków pomocowych oraz wdrożenie długookresowych planów rozwojowych.

BIBLIOGRAFIA

- Deszczyński P., *Nauki ekonomiczne wobec problemów globalizacji gospodarki światowej – implikacje dla krajów rozwijających się*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, www.pte.pl/kongres/referaty/DeszczyńskiPrzemysław.
- Gonciarski W., *Wyzwania XXI wieku – konsekwencje globalizacji oraz rozwoju mikroelektroniki i telekomunikacji*, „Personel” 1999, nr 1.
- Gospodarcze aspekty unijnej polityki rozwoju*, http://ec.europa.eu/economy_finance/international/development_policy/index-pl.htm.
- Gwiazda A., *Dostrzec wartości w globalizacji*, „Manager” 2004, nr 6.
- Gwiazda A., *Kontrowersje wokół globalizacji*, <http://alexjones.pl/aj/aj-swiat/aj-gospodarka-swiatowa/item/10460>.
- Kassangana M., *ONZ wobec wyzwań globalizacji*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2000, vol. 9, nr 1.
- Kornacka D., *Przedsiębiorstwo na rynku globalnym*, w: *Elementy nauki o przedsiębiorstwie*, (red.) S. Marek, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1999.
- Kosztowanik A., *Problemy rozwoju gospodarczego krajów rozwijających się na tle uwarunkowań procesu globalizacji*, w: *Globalizacja a konkurencyjność w gospodarce światowej*, M. Noga, M.K. Stawicka (red.), Wydawnictwo CeDeWu.pl, Warszawa 2009.
- Książkowski K.M., *Pomoc rozwojowa a przepływy kapitału prywatnego w przezwyciężaniu ubóstwa na świecie*, w: *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, E. Haliżak, R. Kuźniar, J. Symonides (red.), Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2004.
- Maślach, P. *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” Nr 1, Kraków 2005.
- My, ludy: rola Narodów Zjednoczonych w dwudziestym pierwszym wieku*, Raport Sekretarza Generalnego, dok. Narodów Zjednoczonych nr A/54/2000.
- Pakulska T., Poniatowska-Jaksch M., *Korporacje transnarodowe a globalne pozyskiwanie zasobów*, Wydawnictwo Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2009.
- Piasecki R., *Rozwój gospodarczy a globalizacja: ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*, PWE, Warszawa 2003.
- Tabor M., *Problemy globalne*, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, (red.) E. Haliżak, R. Kuźniar, Warszawa 2000.
- Zdanowski J., *Globalizacja – pytania i niepokoje*, w: *Kultury pozaeuropejskie i globalizacja. Zderzenia*, J. Zdanowski (red.), Warszawa 2000.

IMPACT ON INSURANCE PARADIGM OF CHANGES IN INSURANCE PROCESSES ASSOCIATED WITH THE GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY

Anatoly Suprun

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: suprun-anatoliy@rambler.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The modern financial sector is characterized by complication of processes and high dynamism. The insurance segment is not exception. Through the mechanisms of globalization, changes in insurance processes are transferred from developed to developing insurance markets. The article reveals the contents of such changes on the insurance market of Ukraine.

Keyword: insurance, insurance fund, risk classification, reinsurance, solvency, insurance contract.

To most people, Risk implies some form of uncertainty about an outcome in a given situation. Leaving aside for a moment what we might mean by the word uncertainty, we are usually reasonably clear as to what we mean when we include the term «risk» in our conversation. An event might occur and if it did, the outcome might not be favorable to us, not an outcome we would look forward to. The word risk implies both doubt about the future and the fact that the outcome could leave us in a worse position than we are in at the moment.

Certainly, the most widespread instrument of protection against risks is insurance, and as it is about market economy, the object of our research is development of commercial insurance in the modern globalized world and in particular the changes, which can affect the very paradigm of insurance in the following periods. Under insurance paradigm we will define a set of fundamental scientific installations of its functioning. The concept of risk classification and types of insurance, ways to implement insurance protection are central to practical filling the insurance process.

Writers have produced a number of definitions of risk. These are usually accompanied by lengthy discussions in support of the particular views expressed. A selection of these definitions is:

- risk is the possibility of an unfortunate occurrence;
- risk is a combination of hazards;
- risk is unpredictability-the tendency that actual results may differ from predicted results;
- risk is uncertainty of loss;
- risk is possibility of loss¹.

All these definitions are right and have a number of common features, such as, unpredictability of an event, unpredictability of result, but from the positions of an insurance paradigm, the main concerning risk is opportunity to measure it quantitatively.

This is easy to see in the case of material damage to property, lost business profit following a fire. It is also possible to measure the loss in finance terms where there has been personal injury. The measurement may be done by a court when damages are awarded or could

¹*Insurance: Principles and Practice*. Compiled by David Bland. The Chartered Insurance Institute, Great Britain, 1993. 416 p. (Russ. ed.: *Strakhovanie: printsipy i praktika* / Sostavitel' Devid Bland. Moscow, Finansy i statistika Publ., 1998. 416 p.).

be the result of negotiation among lawyers and insurers. In any of these cases, the outcome of the risky situation is capable of financial measurement.

There are other situations where this kind of measurement is not possible. Take the case of the choice of a new car or the selection of an item from a restaurant menu. These could be construed as risky situation, not because the outcome could be uncomfortable or disliked in some other way¹. The risks of this kind cannot be insured. The financial risk measurement in insurance will remain invariable part of an insurance paradigm regardless of how the external economic environment will change.

Certain controversy is relative to insurance fund society. In this context, there are two theories of formation of insurance fund:

- the depreciation theory (the author is the German economist A. Wagner);
- K. Marx's doctrine about insurance fund.

A. Wagner determined the sources of creation of insurance fund that are the costs of production. According to Wagner's idea, the insurance fund is created by the gradual transition of the cost of production for finished products.²

According to K. Marx, insurance fund is the part of profit and therefore a value added. Here the author defines «... insurance has to be covered at the expense of a value added and represents subtraction from it»³.

In countries with a command economy, the theory of Marx insurance fund dominated, and in the countries with market economy A. Wagner's theory. From a practical point of view, it is important because it affects taxation. According to the theory of depreciation, insurance costs are part of cost of sales and therefore reduce taxable income. According to K. Marx's theory, expenses on insurance are assignments from profit, they increase tax burden of the enterprise.

It should be noted, that both theories of formation of insurance funds provided only insurance of capital facilities of the enterprise. At the time of formation of these theories, there was no medical insurance, liability insurance, other types of insurance related to the production process. On the example of the Ukrainian insurance, it can be shown that the absence of complete scientific approaches to studying relations of the insurance process creates practical problems of providing insurance protection. Thus, long-term costs associated with property insurance business related to the cost, and the costs associated with health insurance of employees are covered by revenue. Of course, it significantly reduced the capacity of the enterprise to insure their employees (especially given the high cost of health insurance). Therefore, it is necessary to formulate an insurance paradigm at which all risks associated with activity of the enterprise should treat its prime cost. Though considering high level of financial frauds in the Ukrainian insurance market it is expedient to enter the concept of «economically reasonable insurance rate» into the insurance legislation. It will make impossible artificial overestimate of expenses on insurance for the purpose of optimization of the profit tax.

Much attention is given to classification of risks in the Ukrainian professional editions according to the theory of insurance. Often you can see more than ten different types of risks. Thus, the name of this or that risk either is not displayed in legislation and regulations at all, or is displayed partially and differently. It reflected negatively when developing rules of insurance

² Shakhov, V.V. *Strakhovanie* [Insurance]. Moscow, YUNITI Publ., 2003. 311 p. (in Russian).

³ Marks, K. *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii* [Capital. A Critique of Political Economy]. - Moscow, Politizdat Publ., 1970. 1084 p. (in Russian).

and their registration, in formation of business processes of insurers, negotiating with partners, the relations with taxing authorities. In our opinion, it is necessary to simplify approaches to classification of risks, to mark out the most characteristic features. In particular, from positions of the British scientist D. Bland all risks of business and households can be defined as financial since compensation provides payment of monetary compensation.

A financial risk is the one where the outcome can be measured in monetary terms, and where it is possible to place some value on the outcome. The term financial risk in this context relates to the outcome rather than the nature of the risk itself.

In terms of practical indemnification, it is expedient to share risks on those, which realization provides compensation in a monetary form and that provide compensations in the form of field service. For example, medical insurance, which provides free treatment of the insured person (a full complex including implementation of analyses, medical procedures, providing with medicaments) in terms of the client can be defined as non-financial. So, from compensation implementation positions risks can be divided into financial and non-financial (service).

Certainly from work positions with clients it is necessary to allocate the risks associated with property, the personality and responsibility of citizens and legal entities. And this position remains invariable in insurance paradigm.

Distribution of risks in pure and speculative and risks as subject to insurance and which as not subject is disputable. Pure risks involve a loss or, at best, a break-even situation. The pure risk can be insured always. The alternative to this is the speculative risk where there is the chance of gain. Investing money in shares is a good example. The investment may result in a loss or possible a break-even position but the reason it was made was the prospect of gain. From positions of the pure theory of risk management and the theory of insurance speculative risks cannot be insured by no means. But exceptions nevertheless exist - some companies offer insurance of investment in shares, other financial assets and even currency. So far this type of operation has not received sufficient distribution and do not affect the processes occurring in the market. But how the situation will develop further is difficultly to predict.

Until recently the risks of terrorism, war risks, risks connected with mass disorders were not subject to insurance. Now a lot of insurance companies in developed countries of the world offer protection against such risks that is also a change of the paradigm of insurance. For example, insurance companies of Russia, the USA, and Great Britain carry out life insurance of pilots even when they are performing combat missions. Insurers of France provide a covering of risks of burning of cars during public disorders and acts of resistance to authorities. Insurance upon attack of pirates on vessels have already become traditional. Growth of the competition in the world insurance economy causes expansion of insurance field due to the risks which were considered earlier as such that are not subject classically to insurance.

Definition of catastrophic risk in terms of its covering monetary resources is very important. The possibility that insurance companies will suffer very large losses if there is a catastrophe (a terrible event that causes a lot of destruction).

The substantial damages associated with natural and technogenic catastrophes in a certain degree are compensated by the low frequency of their manifestation. In the industry the ratio between the size of losses and frequency of their manifestation is known as Heinrich Triangle. The Heinrich Triangle shows that for every major injury at work, there are thirty minor injuries and three hundred non-injury incidents. The triangle was the result of looking at several thousand incidents at work and similar studies have been repeated a number of times

with similar results. The pattern is that there are few serious incidents and very many minor ones⁴.

Catastrophe insurance is different from other types of insurance in that it is difficult to estimate the total potential cost of an insured loss and a catastrophic event results in an extremely large number of claims being filed at the same time. This makes it difficult for catastrophe insurance issuers to effectively manage risk. Reinsurance and retrocession are used along with catastrophe insurance to manage catastrophe risk.

Reinsurance is insurance that is purchased by an insurance company (the «ceding company» or «cedent» or «cedant» under the arrangement) from one or more other insurance companies. The reinsurer is paid a "reinsurance premium" by the ceding company, which issues insurance policies to its own policyholders.

The reinsurer may be either a specialist reinsurance company, which only undertakes reinsurance business, or another insurance company. Insurance companies that sell reinsurance refer to the business as 'assumed reinsurance'.

A healthy reinsurance marketplace helps ensure that insurance companies can remain solvent (financially viable), particularly after a major disaster such as a major hurricane, because the risks and costs are spread.

Discussion of reinsurance in the Ukrainian insurance market should begin with the history of insurance in the former USSR. Reinsurance as a mechanism of protection against risks is applied only while concluding insurance contracts in the external field. At internal insurance, reinsurance was not applied as protection against risks. For years of independence and formation of the Ukrainian insurance market experience of use of reinsurance as a means of providing an element of financial reliability was gradually created. But until recently the leading role in reinsurance of risks of the Ukrainian insurers was carried out by the Russian companies. Since the beginning of the aggression of the Russian Federation many Ukrainian insurers refused the Russian reinsurance both through patriotic reasons, and through system risks which arise in the economic relations between Ukraine and the Russian Federation.

Cancellation of the license for insurance activity of the companies «Allianz Ukraine», «Guta-Ukraine» and «Guarantee of life» in connection with establishment of the fact of control over activity from residents of the Russian Federation was the last precedent of realization of similar risks⁵.

Reinsurance always has an international character, and today the policy interferes with the international relations more and more. The probability of return of «cold war» is great. It is not necessary to agree to sign contracts of reinsurance with any Russian societies or the European companies which are under their control. It can have catastrophic financial consequences. Due to the fact that many of the leading reinsurers in countries such as Germany, Switzerland, Scandinavia, Japan, United States, France and Great Britain are placing reinsurance with many different companies, the impact of risk does not fall solely within one economy. Therefore, when forming policy of reinsurance it is necessary to be guided, first, by

⁴*Insurance: Principles and Practice*. Compiled by David Bland. The Chartered Insurance Institute, Great Britain, 1993. 416 p. (Russ. ed.: *Strakhovanie: printsipy i praktika* / Sostavitel' Devid Bland. Moscow, Finansy i statistika Publ., 1998. 416 p.).

⁵ «Allianz Ukraine» and 2 Russian insurers else will be deprived of licenses Available at: <http://www.capital.ua/ru/news/58344-allianz-ukraina-i-esche-dvukh-rossiyskikh-strakhovschikov-lishat-litsenziy#ixzz3wp8ziNzP> (accessed 05 January 2015).

the Western corporate world. It is also necessary to consider possibility of application of quasifinancial instruments, to which financial reinsurance belongs, for example.

Now, the question of creation of the state reinsurance companies, especially in the sphere of reinsurance of catastrophic risks is brought up in many developing countries. In our view, for Ukraine, this decision would be optimal, at least for the next decade. The main advantages of creation of such a company are:

prevention of an overflow of currency means abroad;

control over large financial flows, prevention of financial abuses with the use of contracts of the international reinsurance;

formation of large packages of reinsurance of risks for implementation of retrocession in the leading western reinsurance companies;

ensuring investment of funds which arrive from insurers, in priority investment projects of a national level or in the state securities;

support of liquidity of the insurance market by means of timely payment of compensations under contracts of reinsurance.

This offer concerns not all insurance companies and not all types of insurance. Monopoly for reinsurance is out of the question. It means only reinsurance on profitable terms in a format of the increased reliability of contracts of insurance of catastrophic risks (aviation risks, space risks, nuclear risks, dangerous productions, etc.).

In general the role of the state in the insurance market of the country, which develops, has to be high. Especially it concerns insurance of catastrophic risks, socially significant types of insurance and insurance of the export credits. In the last type of insurance the state dominates and now, even in developed countries. Considering the defining export role for ensuring economic growth the state has to promote insurance of the export credits actively. For the underdeveloped countries focused on export, the state support of export, which component is insurance of the export credits, is necessary. Unfortunately, Ukraine lagged behind in this question. Creation of the State export credit agency (SECA), which will be engaged in state support of insurance of export, will be provided only in 2016. Participation of the state in the insurance market assumes also establishment of obligatory types of insurance. 46 types of obligatory insurance are provided in the Law of Ukraine "On insurance", but a lot of them are not provided with regulations and do not work. With development of economy, financial sector and according to the insurance market participation of the state in insurance processes has to decrease and be reduced to control functions.

The changes taking place in the financial market and in real economy, complication of production and public processes emergence of new risks demand constant transformation of methods of assessment of solvency of insurance companies. And in the progressive era (since the 70-ies of the last century until the crisis of 2008) in many countries of the EU system of solvency assessment called "Solvency 1" worked. The maintenance of this system briefly can be stated as follows. When the company's assets have been examined and, if necessary, recalculated and reduced, and the total of the company's liabilities (other than to shareholders) assessed, the latter total should be taken away from the former to give a margin of solvency. One would normally expect this margin of solvency to be not less than 25% of the general business premium income net of outward reinsurance.

The "Solvency 1" system showed the inefficiency during the crisis events of 2008-2009 that caused refusal of its use in the EU countries. The decision on the introduction in action of new system of assessment of solvency called "Solvency 2" was made at the level of EU. It is a

rather difficult system founded on assessment of risks of activity of insurance companies and formation under these risks of adequate reserves and the capital. The "Solvency 2" system was so difficult that its introduction in EU countries was debugged several times.

Most of the Ukrainian insurers felt financial complications or even went bankrupt generally not because of reduction of receipt of insurance premiums after approach of crisis events in the market, and because of depreciation of the assets caused by their poor quality. A measure of the likelihood of default of a loan or lease, combined with a measure of its marketability. That is, asset quality is a measure of the price at which a bank or other financial institution can sell a loan or lease to a third party, as determined by the borrower or lessee, especially by a bond issuer. Credit ratings agencies determine credit quality in order to provide bond ratings; they may change these from time to time. The phenomenon when high credit scores were assigned to the companies which lost solvency in some months was mass and went out of business in Ukraine.

In our opinion, in the insurance paradigm on ensuring solvency of the companies which are carrying out risk insurance the principle of high liquidity has to dominate. All companies need cash to meet short-term demands, the payment of a series of unexpected claims for example. Cash underpins the balance sheet and protects the company against short term fluctuations. A number of public company insolvencies have shown that despite the apparent quality of assets, if there is no cash to pay the bills, the company will founder.

In the context of given above it is possible to note that the standard of providing with money and their equivalents and the standard of a ratio between absolutely liquid assets and obligations have to be present at any system of an assessment of solvency of insurance companies. Also at the legislative level it is necessary to allow the companies to form insurance reserves and pure reserves of various currencies to be protected from the financial losses associated to depreciation of national currency. For the rest, the Ukrainian bodies of supervision of insurance activity should process now information on introduction of Solvency 2 system in EU countries and on the basis of the gained experience to make the plan of introduction of elements of this system in activity of the Ukrainian insurers. Also it is necessary to introduce studying of elements of "Solvency 2" system in training courses on insurance (in EU countries on "Solvency 2" special educational institutions are engaged in training specialists).

Changes that occur in the information environment, emergence and fast distribution of new information technologies could not but affect also such conservative kind of activity as insurance.

Classical format of the contract of insurance is the paper document. But prompt distribution of digital technologies forces out from the address papers in all spheres of life. And the financial sphere is not an exception, and on the contrary is the leader of this process. It is safe to predict that paper documents will be completely superseded by electronic, at least in relation to the mass species of insurance after a while. Advertizing of insurance services, communication between insurers, insureds and intermediaries will pass also gradually to electronic format. But agreeing in principle that in the future the electronic format will completely force out paper it is necessary to treat this process carefully. For example, now in Ukraine there is a preparation of the Electronic Policy project on insurance of civil responsibility of owners of land vehicles in Ukraine. The organizer of process is the Motor (Transport) Insurance Bureau of Ukraine. Start of «The electronic policy» is transition to qualitatively new level of control of the organization and implementation of obligatory car insurance. Introduction of this subsystem will give to the insurer opportunity to minimize costs

of the account, distribution, storage and control of use of paper forms of insurance documents, and also to counteract fraud at the conclusion of contracts of insurance, including, from unfair insurance intermediaries. The consumer, in turn, obtains a guarantee of acquisition of legitimate insurance protection, and will have opportunity at any time to address to the Centralized MTIBU database for check of insurance coverage of own car, including, right after the conclusion of the contract of insurance⁶. Agreeing in general with progressiveness of the project, it is necessary to make one critical remark - the project does not provide paper policies of assurance in general. That is incorrect, as not all drivers have the necessary tools or not all of them are users of electronic resources.

There is one important point to note at this point: it is not possible or indeed wise, to be dogmatic about these classifications of insurable risk. The world of business is not a static environment. It changes in order to adjust to circumstances as they are perceived, and what may be an uninsurable risk today could very well be insurable tomorrow.

REFERENCES

- Insurance: Principles and Practice*. Compiled by David Bland. The Chartered Insurance Institute, Great Britain, 1993. 416 p. (Russ. ed.: *Strakhovanie: printsipy i praktika* / Sostavitel' Devid Bland. Moscow, Finansy i statistika Publ., 1998. 416 p.).
- Shakhov, V.V. *Strakhovanie* [Insurance]. Moscow, YUNITI Publ., 2003. 311 p. (in Russian).
- Marks, K. *Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii* [Capital. A Critique of Political Economy]. - Moscow, Politizdat Publ., 1970. 1084 p. (in Russian).
- «Allianz Ukraine» and 2 Russian insurers else will be deprived of licenses Available at:<http://www.capital.ua/ru/news/58344-allianz-ukraina-i-esche-dvukh-rossiyskikh-strakhovschikov-lishat-litsenzy#ixzz3wp8ziNzP> (accessed 05 January 2015).
- Zakon Ukraïni «Pro strakhuvannya»* [The Law of Ukraine «On insurance»] Available at:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вп> (accessed 05 January 2015) [in Ukrainian].
- Ofitsial'nyy sayt Motornogo (transportnogo) strakhovogo byuro Ukrainy* [The official site of the Motor (Transport) Insurance Bureau of Ukraine] Available at:<http://www.mtsbu.ua> (accessed 29 December 2015).

⁶Ofitsial'nyy sayt Motornogo (transportnogo) strakhovogo byuro Ukrainy [The official site of the Motor (Transport) Insurance Bureau of Ukraine] Available at:<http://www.mtsbu.ua> (accessed 29 December 2015).

IMPACT OF GLOBALISATION ON NATIONAL ECONOMIC GROWTH AND PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Alla Suriak

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Lesia Ukrainka Eastern European National, University, e-mail: avsuriak@gmail.com , Lutsk, Ukraine

Olena Burunova

Dr.oec., professor, Polonia University, e-mail: helenka_burunova@ukr.net, Czestochowa, Poland

Abstract. This article is devoted to the essence and nature of the world economic globalization and its impact on Ukrainian economy at the present state of its development. Major challenges concerning ways assisting Ukrainian enterprises and branches of production to carry out the entry into the world market have been defined here as well as their solutions have been proposed within the framework of foreign practices as to the public-private partnership.

Keyword: globalization, present-day development of globalization, impact of globalization on the national economy, national economy development paths, and public-private partnership.

Being either economic category or the process of economic co-existence and management the globalization practically takes the first place in the whole studies. It is definitely reasonable because no one practical problem could be solved without international experience and/ or impact of global trends on it.

New realities lead to a rethinking of many aspects of the world economy, encourage researchers to take a fresh look at the features, development and consequences of world economic globalization being concerned as the current economic conditions for the national economy and all economic actors. [11]

The globalization accelerates the transformation in the whole areas of the modern world economy – culture, economy, politics and management. [14]

Therefore, the globalization is an integral part of the present stage of Ukraine's development and the effective evolution of economy is impossible without the impact of globalization.

This explains the large number of definitions, interpretations, actions of explaining the meaning of the globalization nature and importance. They expand the understanding of commonalities and differences of each separate country's economy forming new features of global and national economies and entailing the need for constant generalizations and clarifications of the globalization nature and impact on national economies with each new process in the global economy.

For all intents and purposes, the globalization was exposed to scientific scrutiny long ago, ahead of the phenomenon of globalization [18]. Various globalization aspects and manifestations were studied by Ukrainian and foreign scientists: V. Bazylevych, A. Hal'chyns'kyi, Yu. Pahomov, V. Rokocha T. Men, A. Montchrestien , W. Petty, A. Smith, D. Ricardo, J. M. Keynes, T. Veblen, R. Coase, I. Wallerstein, A. Giddens, B. Meyer, M. Marcusen and others.

The widest common view is that the globalization is the development of international cooperation in trade, financial flows, movement of investments, as well as in the interchange of information, ideas and cultures related to economic, technological and social exchanges.

There are numerous theoretical grounds that a prerequisite for a modern international cooperation is the reduction of the cost of transactions.

Summarizing approaches to the globalization understanding, it (globalization) is considered by us as a special type of some internationalization, integration and cooperation to achieve common goals and objectives of separate countries or their unions, and interpenetration of reasons and effects providing some coordination.

Formation and development of globalization as a modern reality occurred involving their several stages structurally having both different types and content.

Our opinion is that the globalization current phase is characterized by the simultaneous existence of tendencies jointly address to common problems and at the same time the need of each national economy independently solve own problems taking into account the existing international experience.

Some aspects of necessity and importance of the phenomenon being called today as globalization were considered by mercantilists, in particular, by their main representatives: T. Meng, A. Montchrestien and others. They justified the need for protection of home industries as an effective form of the state intervention in the economic activities of the country that will ensure its development and growth of wealth. And even practice confirmed it and led to further theoretical searches of ways to understand and use the experience of different countries' economies for each country having the same or similar problems of its growth or development.

Prominent representatives of the classical school of political economy such as William Petty, Adam Smith, and David Ricardo highly appreciated the international trade significance and in fact, they formed some theoretical basis of international economic relations and need for the international economic coordination, which is mutually beneficial and the only possible for the civilization further development.

The creator of the Keynesian economics M. Keynes was a supporter of any active interaction and cooperation between countries. It was Keynes's idea of international cooperation in money sector, which is also confirmed practically in the modern conditions.

Representatives of institutionalism T. Veblen, D. Buchanan, R. Coase paid more attention to the impact of non-economic factors: policy, law and ethics on the economy of countries, and following this line of reasoning that international cooperation between countries is also based on a non-economic exchange, it greatly expands the boundaries and other sides of any international cooperation and concretizes the understanding of globalization. For the first time, having considered the transaction and transaction costs as persuasive arguments of all institutions to cooperate, including international level, views of many of these researchers on the globalization as the complex phenomenon having the same comprehensive practical implementation in all areas of life not only of national economies but also their societies were changed.

This evolutionary institutionalism provided a theoretical basis for the global transformation and practical formation of the global economy expanding its operations through the development of science and technologies, the creation of new ones fundamentally changing the entire system of social and economic relations, transferring to a new technical level of organizational and economic relations, transport and communication links and it happens thanks to the reduced transaction expenses.

In general, all major economic theories considered the impact of certain aspects of globalization and the global economy on the economic and social life of the country and its development trends. [15]

However, worsening problems common to all mankind and the world is an important incentive and catalyst for the globalization of the modern world economy important for the common maintenance and development of human civilization. [1]

Thus, the formation of globalization trends is formed under the influence of cooperation increased among countries and strengthening their mutual responsibility.

Therefore, the current development of globalization and the world economy has the following main vectors:

- cooperation of national economies and their mutual assistance;
- guaranty of financial stability and the prevention of the global financial and other crises.
- expansion of markets for goods, capital, labor and the creation of favorable conditions for mutually beneficial labor migration;
- creation of international institutions jointly solving urgent global issues;

Each of the identified vectors of the globalization is a cause of intense and accelerated development of national economies and their societies wanting competitively develop within the global economy. [6] Globalization vectors of national economies are areas of their development requiring the appropriate programs and activities.

To have a decent partnership in the global economy, national economy must ensure its own development in all areas of the globalization, economic and social development determined by the globalization vectors.

The globalization of a separate country is characterized by some levels of the relationship between its economy and global one as a whole [13]. In spite of the fact that the globalization of the world economy is constantly growing, there are a lot of countries being unequally integrated into the global economy. [10] The main parameters determining the degree of such an integration of national economies into the global economy are:

- ratio of the foreign trade to GDP;
- direct foreign investments into and out of the country's economy and portfolio investments;
- flow of payments into/ out of the country dealing with the provision of technologies.

Both globalization and competitiveness on the global market were impossible for Ukrainian enterprises and various industries in decades past because there was a lack of business struggle among them resulted in the increased expenses of domestic producers in consequence of high prices for supplied energy, use of out-of-date equipment and technologies, increasing fiscal pressure, restricting access to cheap credits. [2] The compliance of export products with international standards of environmental safety and social responsibility became urgent.

Effective incentives to enter the world markets required the solution of such major problems of Ukrainian exporters as:

- raw materials are dominated over semi-finished products within the export;
- small proportions of products with high added value;
- insufficient use of modern technologies and low investment in the modernization of any production;
- small government support and high risks in carrying out export operations;
- adverse credit conditions for domestic export enterprises (high interest rates and short terms of loans);
- limited possibilities for working capital and investment resources for the development of enterprises.

The globalization of the modern economic world shows us the ways of some state support for industries and businesses, as well as includes loans, insurance, export guarantees, support for venture investment. [11] The funding sources of such support include the involvement of public funds, resources of international financial institutions, capital of private firms and become possible in the present conditions of the world and Ukraine's development.

Globalization at a level of a particular industry is determined by business struggle capabilities of the companies within the industry of the country with their competitive ability in another country. The more globalized industry is, the more advantages its companies get from their possibilities after the renewal of technologies, production processes, and management. Globalized industries have the opportunities to feel more confident on the national and global market, and coordinate the development and growth of innovation and investment processes in other industries

A lack of investment opportunities and innovative development seen in all sectors during the crisis in Ukraine was caused by factors which primarily include: the financial rough ride for exporters due to the drop of world prices but some increase in the cost of production; increase in value of credit resources and deterioration in their involvement with the aim to finance the exporters; devaluation of the national currency, increased fiscal burden and debts of the state to recover VAT.

The globalization of small and medium-sized businesses also expands the potential of the national economy and plays an important role in the increase of innovation and export potential. The experience of developed countries proves that the targeted state support of small and medium business, which takes into account sectoral and technological features, enhances its competitiveness in national and international markets [16]

Low interest rates on credit operations for small and medium business is recommended on the basis of the Japanese experience, the experience of Italy is aimed at the provision of services for entrepreneurs to conduct foreign trade, and the experience of Turkey how to support and develop small and medium enterprises argues the establishment of organized industrial zones having helped the country attract many foreign investments. Czech Export Bank in the Czech Republic provides some support for exporters as well as various government programs supporting innovations for small and medium businesses. The experience of the Slovak Republic to support export activities of SMEs is valuable for Ukraine in the harmonization of the legal framework, norms and standards with EU requirements;

Therefore, small and medium-sized businesses are recommended the practical measures related to the support of exports which should be conducted in the following areas:

- improvement of legislation and control for its enforcement as to the protection of entrepreneurs' property rights, customs regulations and reimbursement of VAT;
- policy of the state support for small and medium enterprises exporting products manufactured using high technologies like resource and energy efficient innovative technologies;
- implementation of an effective and mutually beneficial business system of the state financing and insurance of export operations;
- delivery of educational, training, consulting and information services to small and medium enterprises, export-oriented.

Thus, the business sector acquires the status of the most interested equal partner in solving strategic tasks of economic and socio-economic development and integration into the world economy in the present context of business sector globalization.

Thus, the impact of globalization and modern international experience confirmed by the effective practice as resultative should be immediately used in Ukraine. The real return of exporters' confidence to the system of the state regulation of foreign trade operations is required in addition to the establishment of appropriate institutional and legal framework. All of this will promote the development of the constructive cooperation between the private business and the state as the partnership for the development of the domestic business environment and Ukraine's entry into the globalized world economy.

The way how optimum results were got by means of the globalization aimed at the coherence of countries involved in the solution of problems is way suggesting how to solve the same problems of national economies through public-private partnership. [12]

According to the definition given by the European Commission, the public-private partnership is the delegation of powers, responsibilities and risks of the investment projects financed by the public sector. [9] The public-private partnership of the national economy as well as the globalization of the world economy focuses on opportunities given for all members of the Partnership to achieve goals and accountability for results. [8]

A public-private partnership is based on the economic interaction between the state and business, which is documented, estimated and accepted for the execution by the state and business, both of them. [5] A world experience dealing with the implementation of public-private partnerships argues that the public-private partnership has a great potential to guarantee the protection of property rights to land, real estate and the results of own activities; stimulate the development of entrepreneurship; publicly support researches in priority areas; carry out the direct public funding along with business entities; subsidize certain products and sectors of production; give a partial compensation of interest rates on bank loans as well as partial compensation of insurance payments; form partnerships in the field of taxation; give business entities the state guarantees for loans. [4]

The implementation of regional and national projects using the mechanisms of public-private partnerships can provide each region with economic development, investments and creation of new jobs. This significantly increases the investment attractiveness of the region or the economy, provides the basis for the implementation of international business projects and, therefore, sustainable economic growth, income of people, state and regional budgets.

Insofar as the state participation in any public-private partnership is regulated, it develops partnerships with private businesses in those sectors and industries as the state defines. First of all, the government is developing a strategy and principles aimed at the business relationship with a society as a whole and with the state in particular. Then, it forms the institutional framework for the implementation of partnership projects. Finally, it is directly involved in the organization and management of public-private partnership; it also chooses models, forms, methods and mechanisms for their implementation.

Any private sector participation in the public-private partnership promotes:

- more efficient use of the state property through some entrepreneurial motivation and new management techniques;
- formation of common investment resources of public and private sectors both for the innovation development of economy and increase their competitiveness in the global market;

The implementation of public-private partnership will make possible to:

- Prioritize the society interests implementing in public interests (public authorities are the customer of a project significant to the national economy and society and determine the basic rules of any cooperation with businesses);

- have a developed society which is getting sufficient access to information regarding the partners will control the actions of the state and business in achieving the goals and objectives of the partnership for the country's development;

- develop forms and methods of the effective governance aimed at the improvement of the national economy competitiveness, economic and social development and integration into the global economy.

The globalization impact on the public-private partnership can be seen in:

- better engagement of the state and private business resources, which would increase the employment and living standards;

- increased capacity of the country's economy to receive direct investments promoting new places of job and increased incomes of people;

- rapid development of trade and growth of foreign investments improving social mobility;

- change in the preferences in profit of intellectual capital but not for the benefit of the cheap labor and resources;

- evolution of countries with well-developed public-private partnership and countries that plan to develop public-private partnership and their effective incentives for the development of any competition in national economies and their well adaptiveness to global competition

Modern globalization processes are clear visible between developed countries and countries having achieved some balance of private and public interests and developing countries and have not agreed to their interests of the private and public sectors of their economies. The globalization reinforces the positions of the first group countries and gives them additional benefits. However, the expansion of globalization trends within the modern international division of labor threatens to impede the development of less developed countries, which increasingly become the subjects of the globalization.

The globalization positive impact on the economies of separate countries depends not only upon the place they occupy in the global economy, but also upon forms and methods keeping them in managing their country.

The unfair distribution of globalization positives increases the threat of conflicts at regional and national levels but they are reduced when it is the public-private partnership. Countries having established the public-private partnership functioning are swiftly developing and included in the range of rich countries whilst countries that do not take advantage of the interaction between the private and public sector in dealing with their own development are more behind them.

Public-private partnerships could reduce the negative globalization impacts which include:

- the development of the global capital market and the rapid growth of international financial flows, divorced from the real needs of international trade in goods and services, promote international currency speculation. In this context, any public-private partnership promotes the development of national capital markets and reduces currency speculation and contributes to the national currency strengthening. Thus, the national economy will not be involved into a deep and prolonged crisis with serious economic and social consequences;

- uneven distribution of the globalization benefits in some sectors of the national economy; It is directly decided by the public-private partnership basically aimed at and

performed in those areas where the insufficient progress is economically significant and it becomes a liaison for all the regional and national economies.

- possible destabilization of the financial sector, the potential regional or global instability as a result of the interdependence of national economies globally; regional or national financial instability will not have the conditions for their emergence and spread in terms of common financial participation of the state and private business in public-private partnerships, joint control and any financial responsibility.

- migration of productive capital from developed countries to developing countries and the shifting of cheaper manpower to more developed countries lead to a reduction of potential and real places of job and expansion of unemployment in developed countries where the public-private partnership promotes the employment in countries developing the private public partnership and themselves as well, without the increasing rate of unemployment in developed countries by the influx of a cheap manpower.

Thus, the development of the public-private partnership in the modern global economy and in the countries planning to enter the global area of economy will be accompanied with the development of national economies rather than a continuous struggle with the negative globalization effects and the search for balance between globalization losses and gains providing a sustained positive factor for each national economy.

Consequently, a public-private partnership as a special form of the coordination is a practical implementation of the rules of conduct in the world economy consisting of national economies. Gaining experience of public-private partnerships as a responsible, highly effective management we acquire the experience necessary for a competitive and responsible partnership in the world economy in the age of globalization.

REFERENCES

1. Voronov K. GlobalIntersystem: Evolution, Structure, Perspectives / K. Voronov // *World Economy and International Relations*. – 2007. – № 1. – P. 19–26.
2. Galchinsky A. Is It Global Crisis or Crisis of Globalization? / A. Galchinsky // *Viche*. – 2002. – # 1. – P. 45–49.
3. *World Economy: Global Movements for 100 Years*. Edited by I. S. Koroliev, 2003, p.35-38.
4. Papp N.V. Instruments of Public-Private Partnership [Digital resource] / N.V. Papp // *Sustainable Economic Development. All-Ukrainian Research and Manufacturing Journal* – 2010. – P. 109
5. Yakovlieva P.A. Public-Private Partnership: Analysis of International Experience and Perspectives / P. A. Yakovlieva // *Municipal Urban Economy: Research and Technology* Edited Volume. – K.: Tekhnika –2010. - # 92. – P. 32-38
6. Crafts N. Globalization and Growth in the Twenties Century. IMF, 2000. P.27-29.
7. Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. P/8.
8. Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. Brussels. 30.04.2004. P. 3.
9. Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research [Digital Resource] / European Commission. European Communities. 2008. // Режим доступу: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf

10. Kenwood A.G., Loughheed A.L. The Growth of the International Economy, 1820-2000. L. 1999. P.8-9.
11. Meier G.M. Seers D. (eds.) Pioneers of Development. N.Y.: Oxford University Press.1984. P.4
12. Meddison A. The World Economy: A Millenium Perspectives. Paris, 2001. P. 363
13. Mussa M. Factors Driving Global Economic Integration. IMF, August, 2000, P.37-39.
14. Masson P. Globalization: Facts and Figures. IMF Policy Discussion Paper. October 2001. P.6
15. Myrdal G. Economic Theory and Undeveloped Regions. L.: Methuen, [1957], 1965.
16. Public – Private Partnerships for research and innovation: An evaluation of Austrian Experience. [Digital resource] / P.: OECD. 2004 // Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/49/17/25717078.pdf>
17. Robertson R. Glocalization: Time Space and Gomogenity Hetero genity / R. Robertson //Global Modernities / Ed. by M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson. – London: Sage, 1995. – p. 25–44.
18. Wallerstein I. Globalization or the Age of Transition / I. Wallerstein // International Sociology. – 2000. – V. 15 (2). – № 6. – p. 249–265.

FEASIBILITY OF FURTHER IRON ORE MINING UNDER UNSTABLE ECONOMIC CONDITIONS

Olexander Temchenko

PhD. (Engineering), Prof. of Economics, Organization and Enterprise Management
Department, SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: temaa72@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Ganna Temchenko

PhD (Economics), Assoc. Prof. of Economics, Organization and Enterprise Management
Department, SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: tomskogo3_2@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article deals with the analysis of ecological and economic efficiency of the environment-oriented activity of mining enterprises. The analysis provides for modern methods of application considering the changes at the iron ore world markets, the results being compared with an enterprise's internal potential in order to identify any additional possibilities and to predict any potential dangers. The suggested approach as to working out long-term and current programmes of Ukrainian mining enterprises' sustainable development will allow facilitating further iron ore mining under unstable economic conditions and increasing their competitiveness in the nearest future.

Keyword: iron ore deposits, ecological and economic efficiency, unstable economic conditions.

At present, the raw-material base of Ukraine fails to meet modern requirements of the iron ore market under unstable conditions of the world economy because of its poor quality parameters and the industrial and economic importance. Low efficiency of the raw material base is explained by the state of production facilities, which are worn out and outdated causing

low labor productivity, considerable extraction and processing losses, energy-intensive mining conditions, thus, negatively affecting the environment.

Therefore, the adverse trends in Ukraine's raw material base development are mainly caused by the lack of necessary financial support. High capital intensity of mining along with a longer period of capital turnover and the global economic crisis defines the basic strategic goal of raising investment for the further raw material base development.

However, being maximum investment-oriented, Ukrainian enterprises' strategies do not provide for any appropriate mechanisms to ensure the optimal investment distribution among different mining companies, and, which is more essential, intra-company. A series of serious problems as to ensuring the company sustainability causes the disproportion of the designed capacity between basic process stages and technological cycles. That is why the search for top-priority investments during the basic stages of the technological process at a mining enterprise becomes an urgent scientific and practical task.

It is evident that the assigned task of raising the necessary investments is linked to the requirement of considering the specifications and economic significance of different phases of the technological process. One should also consider the competitiveness of a technological chain as a whole starting from ore extraction to the end product. It will provide the opportunity for an enterprise to define some bottlenecks and production reserves within the basic technological cycles that provide the basis for the investment policy.

In this respect, the major problem arises as the synthesis of the optimum management strategy of a mining enterprise within a powerful mining company, like PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih", taking into account a specific character of the technological cycle under conditions of some ambiguous factors of the external and internal environment. The analysis of some mining enterprises' activity revealed that, on the one hand, there exist both internal uncertainties as for the expendable, quantity and quality factors of the technological cycle and exogenous uncertainties as for the demand levels at a time when the market prices for Ukrainian iron-containing products and materials constantly fall. On the other hand, the strategic management methods introduced at Ukraine's enterprises underestimate a probabilistic nature of the technological process and that of the feasibility study of the technological cycles that causes unreasonably high operational and, which is more important, investment expenditures.

Under these conditions, the multiform strategy formation and optimization of sustainable development management of mining enterprises indicate the application of the following methods: the decision theory methods, systems analysis method, the methods and models of the statistic analysis combined with the heuristic and intellectual techniques. At the same time, the efficiency of a mining enterprise within a mining company is determined by the correspondence of the quantity and quality factors of the technological cycles and the primary product cost being the key factors forming the profit basis to the unstable market conditions. To achieve the strategic goal within the limits of the formed strategic alternatives, the implementation of a number of investment projects of different technological cycle stages is required.

Thus, taking into account the above mentioned, the main objective of a long-term plan development is forecasting and feasibility of organizational, technical and financial measures to support and develop the raw-material base of a separate mining enterprise, which will ensure the effective mineral resource production for 10-15 years. That is why the plans are realized in the form of strategies and development plans of the raw material base, the introduction of the regular open pit changeovers based on some innovative business-plans and investment projects aimed at further iron ore mining. It should be noted that a raw-material base tends to be

interpreted not only as the growth of mineral reserves to be mined, but also as the growth of the facilities for their mining and processing combined with the economic and environmental factors necessary for the region sustainable development [1, 2] under complicated economic conditions for most Ukrainian mining and metallurgical enterprises because of the unstable demand for domestic products at the external market. Thus, the strategic goal of any mining enterprise is to determine the feasibility of further mining based on the maximum financial and economic effect making the financial expenses minimum.

The primary economic and management tasks for working out long-term development plans of deposit mining include:

- to determine market outlets and product range, to work out marketing forecasts;
- to estimate an enterprise's long-term financial activity, to forecast current expenses and profits, to calculate money flows and investment efficiency;
- to provide evidence for the amount of all kinds of production reserves, the enterprise's financial security mode, its organizational structure, the functions and the element hierarchy of production management and labor organization, schemes of geoinformation flows;
- to forecast the quantity and efficiency of the workers' labor, to plan salary and material incentive budget;
- to work out and introduce energy-saving and environmentally friendly measures and technologies in mining and processing;
- to ensure labor safety, to work out some general principles and methods of industrial safety control and maintenance;

The feasibility study of the in-place ore reserves of a mining and concentration enterprise is usually implemented under some ambiguous conditions that can be explained by a large number of iron ore deposits or deposit sites of a complicated structure which require mining, further mining or preliminary additional site exploration. The mining objects are characterized by a varied quantity and reliability rate of mineral resources. Every estimated site has a particular mineral and quality composition of the ore determining its preparation characteristics that is the amount of crude ore required to manufacture an ore concentrate of a standard quality. Some of the ore deposits provided for mining within a mining and concentration enterprise system contain a varying number of basic and accompanying useful and harmful components.

The site infrastructure and availability varies due to different natural and environmental conditions of mining. That is why the long-term planning involves the feasibility study of capital operations distributed in time and operational expenses necessary for the developed programme to be realized. It also includes a number of environmental measures to ensure the ecological cleanness of mining and processing operations.

A general order of the directed search for strategies of the raw material base support and development at a separate mining and concentration works is often performed by using a variance method. To perform the feasibility study of further mining and additional exploration of a deposit a number of operations is performed the results of which should be presented in a form of a tree of objectives, separate significant stages of the study and calculations. The phased solution of scientific and practical tasks and the order of the directed search for strategies of the raw material base support and sustainable development at a mining and concentration works should be implemented on the basis of modern research methods including the implication of nano- and neurotechnologies in order to define the feasibility of the innovative project realization or the technology application.

The basic criterion of the feasibility and acceptability of any project or a technology is the priority of economic efficiency. At present, the mentioned problem of the project estimation is solved on the basis of Investment Efficiency Estimation Manual according to which the feasibility and acceptability of mineral resource development projects are performed.

While performing the estimation some methods of the investment efficiency analysis used in discounting are applied as this group of methods is more usual for investment estimation in mining. That is why the following indicators are used as the basic criteria for estimating the choice of any technological solution:

- *Net present value (NPV)* for the designed time period:

$$NPV = \sum_{t=T_c}^{T_d} \frac{P_t + a_t}{(1+d)^t} - \sum \frac{C_t}{(1+d)^t}$$

where T_c is the time period of the object creation, years; T_d is the designed time period, years; P_t is the net profit in the t year of the object exploitation, UAH; a_t is amortization deductions as for the t exploitation year, UAH; d is the discount rate per unit; C_t is capital investments in the t year, UAH.

- *Internal rate of return (IRR)*;
- *Payback period*;
- *Profit investment ratio*.

At the same time, the study of the existing methods of economic efficiency analysis reveals the inadequacy and incompleteness of considering the ecological and economic effect that is observed in the course of technology application with both direct and additional effects. Yet, the research into the ecological and economic factor analysis in mining confirms that the timely compensation of the environmental impact significantly affects the efficiency of a mining engineering system as a whole. The ecological and economic effect can make up to 25% of the overall economic effect of the resource development at a site as a result of on time application the technogene waste management methods in the technological process. When introduction of the elements of the industrial waste management methods into mining or mineral processing is untimely, it can decrease the mining production efficiency up to 20%.

Unfortunately, till now there exists no generally accepted method of ecological and economic efficiency analysis for mining enterprises' environmental compliance which includes both direct and additional effects in monetary terms. In general the ecological and economic effect of the technology application has Total Ecological and Economic Effect (T_{eee}) and is expressed by complexity of a useful component extraction and utilization of lying tailings and by the possibility to fill the mined-out area of an open pit with mining waste. It can be expressed as follows:

$$T_{eee} = \sum_{t=0}^n \frac{\Delta V_{dr} \times Q_t + \Delta C_{s_{gen,t}} + \Delta C_{n.r,t} + \Delta S_{r,t} - A_{to,t}}{(1+d)^t}$$

where V_{dr} is the value increment of an additional product to be drawn in the t year of the deposit mining, UAH/t; Q_t is the quantity of the additional product obtained in the t year of the deposit mining; $C_{s_{gen,t}}$ is the savings in environmental pollution charges as a result of lying tailings shortage in the course of their further processing at a concentration plant, UAH/year; $C_{n.r,t}$ is the savings in natural resource charges, UAH/year; $S_{r,t}$ is the resource savings, UAH/year; $A_{gen,t}$ is the total capital and operational expenses for the technology application to

increase complexity of mining as well as the expenses for filling the mined-out area, UAH/year; t is the year of the deposit mining.

In case of one-component ores characterized by the fact that the pit-mouth price is for the useful components contained in the ores, in concentrates and industrial products it is reasonable to use the following formula:

$$p_{\theta} = 0,01 \times c \times (1 - O) P_0$$

where c is the metal content in the ores (in-place reserves), %; O is ore dilution, per unit; P_0 is the pit-mouth price of a useful component (metal) in the ore, UAH/t.

For multi-component complex ores the raw material price is defined as a sum of the mined values:

$$p^{\theta} = \sum_{i=1}^n C_i \times (1 - P_i) \times P_{pi}$$

where P_{pi} is the pit-mouth price of the i metal in the ore, UAH/t; C_i is the content of the i metal in the ore.

In case of cut-and-fill mining and additional resource potential of technogene cavities formed as a result of mineral extraction, a mining enterprise is able to obtain overall savings including the pollution charge saving ($C_{s_{gen}}$) as a result of using mining waste and surrounding rocks as a backfill material as well as using tailings that can be determined as follows:

$$\Delta C_{s_{gen,t}} = \sum_{j=1}^J \Delta C_{a,j} + \Delta C_{w,j}$$

where $C_{a,j}$ is the air pollution charge savings while using the lying tailings or mining waste as a crush-rock pad for open pit roads and dam raise of tailing pond collapse, UAH/year; $C_{w,j}$ is the waste disposal charge savings as a result of concentration waste decrease or as a result of the prohibition of waste storage on the surface, UAH/year.

While conducting the above-mentioned procedures a mining enterprise will be able to save the charges ($C_{n.r.}$) due to the fact that it will not use the land for muck piles as well as because of cutting the area of the existing tailings:

$$\Delta C_{n.r.} = \Delta C_{seiz.} + \Delta C_{l.t.}$$

where $C_{seiz.}$ is the savings in the land seizure charge in case of placing the waste at the surface, UAH/year; $C_{l.t.}$ is the cost savings in land taxes due to the nonuse of the land for a new waste dump (or for waste storage in the mined-out area), also as a result of the tailing area cut in the course of the further tailing processing at a concentration plant, UAH/year.

The resource savings S_r are due to the usage of mining and processing waste as a backfill material in the mined-out area of an open pit or in its separate zone:

$$S_r = V_{m.a.} * C_{b.m.} * V_d * C_d * S_{rec}$$

where $V_{m.a.}$ is the volume of the mined-out area to be backfilled, m³;

$C_{b.m.}$ is the prime cost of backfill mixture made of the enterprise industrial waste, UAH;

V_d is the volume of dumps to be formed in case of waste disposal on the surface, m³; C_d is the prime cost of the rock storing in a dump, UAH; S_{rec} is the savings in land reclamation expenses in case of industrial waste disposal in the mined space of an open pit, UAH.

$$S_{rec} = S * C_{rec}$$

where S is the dump area to be reclaimed in case of industrial waste disposal on the surface, hectare; C_{rec} is the prime cost of 1 hectare reclamation, UAH/hectare.

One of the criteria of the comparative analysis of the applied geotechnology feasibility is the economic damage factor (D). The existing methods of damage estimate suggest its one-time determination combined with further summing up annual rates without considering the time factor. In this case one performs by-the-recipient economic damage estimate which is influenced by many factors as well as the integrated quantity of the economic loss is evaluated:

$$D = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m D_{ij}$$

where D_{ij} is the economic damage to the i recipient as a result of the j impact, UAH; i is the recipient number; j is the number of impact kinds.

Green plantations, farmlands, forests and water bodies can serve as recipients.

While estimating the economic damage under current unstable economic conditions one should apply a generally accepted procedure of discounting, yet, using the reduced discount rate (2-3%). However, in case of zero or incomplete information as to the damage (D) dynamics with the course of time it is possible to use a zero discount rate as it is presented in the following formula:

$$D = D_i * T$$

where T is the time period during which pollution causes some damage in the first year of mining ($T=1 \dots$ depending on the environmental damage type).

Thus, the possibility to achieve some positive financial and economic results at Ukraine's mining and concentration enterprises in the near future, is proven on condition that the strategies aimed at upgrading their economic activity are introduced. The strategies include the further solution of some economic and ecological problems of primary importance in the sphere of mining production development, sustainable natural resource use and increased efficiency of managers' decisions at the enterprise level according to the current market demands.

The results obtained in accordance to the mentioned approaches should be realized by introducing certain subsurface resource objects into construction and industrial activity usually by means of including an object into the construction project design or into the mining project design using the standard regulations and existing methods. The economic analysis of the results obtained is performed by a direct calculation compared with the previously existing or

earlier developed variant of the technology (construction technology). The savings are achieved due to the capital expenses cut and are equal to:

$$S = (C_1 - C_y)$$

where C_1 and C_y are capital expenses according to the previous and the introduced construction project design accordingly.

The savings due to the technology upgrading can be obtained owing to the decrease of current ore mining and concentration expenses (the prime cost decrease), ore loss curtailment and the raw material value increase. The savings (S) are determined according to the profit difference per 1t of the in-place reserves as to the previous and the introduced technology variants:

$$S = I * (P_1 - P_y)$$

where I is the in-place ore reserves to be considered in the calculation; P_1 and P_y are the profits per 1t of the in-place reserves according to the previous and the introduced technology variant accordingly.

The profit (P) per 1t of the balanced reserves of a deposit is determined as follows:

$$P = P_c * C_m * \varepsilon_0 (1 - L) - \frac{E_{min}(1 - L)}{1 - O}$$

where P_c is the price of a useful component (metal) in a concentrate; C_m is the content of a useful component (metal) in the ore; ε_0 is the useful component (metal) extract in the concentrate in the course of its concentration; $(1 - L)$ is the ore extraction ratio in the course of mining (L is the ore loss); E_{min} is mining and concentration expenses of 1t of the in-placed reserves; O is ore dilution.

Besides the economic effect of the results one can obtain an extra synergetic effect, for example, the increased labor safety, reduction of occupational disease rate due to the dust-formation decrease or the effect the economic efficiency of which is hard or impossible to estimate at this stage of the technology introduction (for example, setting an enterprise into operation on an accelerated mode).

Based on the above, one can draw the following conclusions.

1. As basic feasibility criteria of management decision making as to an investment project or innovative technology use is economic efficiency determination. While conducting technical and economic analysis one can use the methods of investment efficiency analysis based on discounting as this group of methods have traditionally been used in mining for a long time.

2. The performed analysis of the existing methods of economic efficiency analysis reveals that the ecological and economic effect is considered insufficiently and it can be observed while applying the technologies with both direct and additional ecological effects.

The ecological and economic effect can make up to 25% of the total economic result of the site exploitation as a result of timely use of industrial waste utilization technologies in the technological process.

3. There suggested the methods of technical and economic analysis of a technological concept considering the ecological and economic efficiency of the technology and have an aggregate ecological effect expressed in the complexity of the useful component extraction, waste utilization for open pit road constructing and dam building in case of tailing collapse, as well as the backfill material in the mined-out area in an open pit or its separate zone. Under current economic conditions it is reasonable to use a generally accepted procedure of discounting, yet, with the reduced discount rate (2-3%).

4. In case of cut-and-fill mining and using the internal resource potential of a mining and concentration enterprise, like technogene cavities formed as a result of mineral extraction, it is possible to obtain environmental pollution savings as a result of using mining waste and surrounding rocks as a backfill material in order to reduce areas allotted for waste disposal, thus improving the region's environmental situation under unstable economic conditions.

Thus, the suggested approach to working out long-term and current programmes for Ukraine's mining sustainable development will increase the efficiency of iron ore further mining under unstable economic conditions and enhance its competitiveness at the iron ore market in the coming years.

REFERENCES

1. Yevdokimov, A.V. *Ecological and economic factor formation for modeling industrial ecologization*. Bulletin of Podillya Technological University, special issue: Ecology, No.2, 1997, P. 110–114. [in Russian]

2. Levkovska, L.V. *Formation of corporative management of sustainable region development*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 2011, 41p. [in Ukrainian]

OPERATIONAL CONTROL IN MANAGEMENT

Natalya Tyshchenko

PhD in Economics, Associate Professor, the Chair of Accounting and Auditing of Business Activity, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: filla_nl@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Vladislav Krivulya

Financial Director of PJSC «Central Iron Ore Enrichment Works»,
e-mail: vladislav.krivulya@metinvestholding.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Annotation. In the article, the author focuses on the place of operational control in the management framework of economic enterprises. The nature and contents of the term “control,” its types, stages and functions have been thoroughly investigated. A comprehensive system of corrective actions based on information received from monitoring the performance in selected (indicated) areas has been proposed. Other steps to strengthening the effectiveness of operational control have been considered as well.

Keyword: operational control, concurrent control, management system, effectiveness.

A successful management process is based on the idea of close interaction and effective coordination among all links of management system. Meanwhile, the priority is given to operational objectives. Operational control provides an information feedback system for effective management decision-making. Operational control ensures the coordination of strategic and operation planning to achieve production objectives¹.

There are various types of control which are categorized according to different criteria. They can be classified in accordance with the nature of the controlling subjects, the purpose of the control, subject - object interaction, methods and techniques of control etc. The problems of character, methods and methodology of operation control have been researched and highlighted in the works of many home and foreign scientists. The authors concentrate on the study of the advantages and disadvantages of operation control, examination of theoretical and historical aspects of its development. In addition, the development of accounting and analytical support of operational control as well as determination its categorical apparatus seems to be especially important.

The study of the conceptual apparatus of the term "control" demonstrates that there are many different interpretations of its meaning. The term "control", which is widely used in modern economics is derived from the French word "contrôle", which used to determine the correctness of production or management decisions².

In English the same term "control" is used to determine an ability to manage financial and business activity with the view of obtaining profits from this activity, it is used to refer to leadership, management, supervision, control, regulation, order, rule and other components of management as well. The controlling process is meant to regulate the activity of all participants of the process aimed at implementation of the planned objectives by achieving predetermined standards on the basis of established principles, methods, technical resources and control technologies. It is characterized by three elements: by its contents, which determines what is being carried out; by organization which determines by whom and in what sequence it is being carried out; by technological methods, which determine how it is being carried out. The purpose of control is to ensure the integrity and achievement of the objectives, set by the management; to prevent possible mistakes and flaws, to detect deviations from the approved plans, objectives and deadlines timely. The contents of the controlling processes are manifested in the scope of their functions which include: diagnostics, analysis and correction. The diagnostic function of the control is to identify the variance of actual performance from the standard. The analytical function aims at developing strategies to eliminate urgent problems; the stimulating function of the control lies in identifying and allocating all available resources, and especially human ones. The corrective function of the control is to take proper, instant decisions and promptly adjust them provided that the situation changed. The manager must be aware of the fact that the effective performance results from the accuracy of his decision.

Operational control occupies a special place in management. Consequently, when a number of decision-making functions associated with the companies' business and organizational activities are transferred to lower management levels, and when the rights of business subunits are significantly expanded the role of operational control is strengthening. It

¹ D. Khan Planning and Control: The concept of controlling / Trans. C. Nam. – M: Finance and Statistics, 1997. - 800 p.

² J. Shim, J. Syhel: Dictionary of accounting terms. / - M.: Ynfra- 2001.

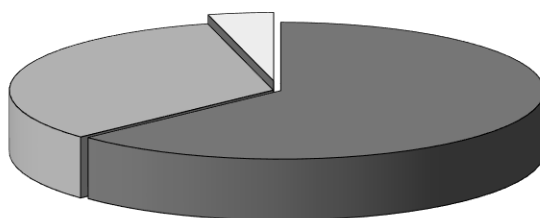
is becoming an important factor of the further development of the companies' financial and business activity.

However, at present, economists face a problem of determining the role of operational control. On the one hand it is considered to be either an element of concurrent control or a separate form of control as there is an opinion that operation and current control are the same notions. On the other hand, concurrent and operational control is often regarded as fundamentally different economic categories.

To distinguish between "operational" and "concurrent" control it is necessary to study the classification criteria for each type of controls.

Thus, M.T. Biluha and V.M. Chayka distinguish the three respective types of control based on timing: feedforward, concurrent, and feedback. N. Rovinsky identifies the following types of control: preliminary, documentary, factual, current and operational. M.H. Chumachenko and B.M. Birenberh classify the types of control based on timing as well, but they acknowledge only two types: precontrol and postaction control. Z.B. Zhyvko, V.I. Franchuk, M.O. Zhyvko divide the types of control according to the frequency of its application and determine the previous, current (operational) and final (retrospective) types of control. V.O. Shevchuk and I.K. Drozd share the opinion of other scholars. In addition, there exists another scientific approach to classification based on the purpose which categorizes strategic, tactical and operational types of control.

Consequently, it can be stated that the scientists recognize the existence of both types: operation and current control. In some cases operation and concurrent controls are equated in form, function and application, in some cases they are not differentiated at all. The existence of current control is recognized in 63% of the research undertaken by scholars, economists and accountants, whereas in 33% of the research the preference is given to operational control rather than current control. In 4% of research the existence of both current and operational control is disregarded. (Fig.1)

- Recognize the existence of concurrent control or equate it with operational
- Give preference to operational control as opposed to concurrent control

Figure 1. Interrelation of operational and concurrent types of control.

As it is impossible to distinguish between the two controls by their mere distinguishing features the scientists suggest considering them in terms of their nature and contents

Z.B. Zhyvko, V.I. Franchuk and M.O. Zhyvko don't make a distinction between operational and concurrent controls. The scientists assert that the operational (concurrent) control is implemented while the business activity is going on in order to determine deviation from the performance standards and to take corrective measures to eliminate the negative factors and consolidate the positive experience³.

According to E.V. Kalyuha the fact that current control is implemented while business transactions are being carried out and funds are being allocated helps to take any action required to assure that all corporate resources are being used in the most effective and efficient way possible in achieving corporate objectives. The purpose of current control is to intervene in business operations and processes in order to detect flaws, mistakes, omissions and eliminate them. Under modern conditions "operational intervention" can be understood as operational management. B.I. Valuev and N.V. Kuzhelnyy define "operational management" as the process of attainment of the objectives of day-to-day production activity. It is based on operational planning, operational accounting and operational control, which enable the managers to prevent deviations, to eliminate their negative impacts and achieve positive effects. At the same time organizational forms of operational control include timely detection of preliminary, concurrent or post action deviations.

Thus, summarizing all mentioned above, we agree with the opinion of V.O. Shevchuk and I.K. Drozd who believe that it is impossible to put operational and current control in the same category, as each of them has a different sense, purpose and a different semantic meaning. In this connection the growing role of operational control in day-to-day management practices requires its further practical and theoretical research.

However, most of the authors have got a divided opinion on the nature of operational control. Its definition can be found in the works of such known scientists as B.I. Valuev, J.A. Kuzminsky, M.V. Milnik, M.F. Ovsyichuk, N.L. Marenkova etc. They all use similar characteristics of the term "operational control".

M.V. Milnik and other authors note that it is an accepted practice to determine preliminary and follow-up [postaction] types of control. Preliminary control is carried out prior to taking a management decision. At the stage of preliminary control the feasibility and legality of future operations are verified.

Follow-up control is carried out after the completion of the administrative action or a business process. The purpose of follow-up control is to check if the achieved result met the planned standards and objectives. At this stage the timely, effective and qualitative completion of the process is verified. At this point managers constantly monitor the performance of the entity per shift, day, week, etc. Permanent follow-up control can be defined as operational⁴.

Operational control can be categorized as feedforward control, concurrent control and feedback control. Revealing the nature of current (operational) control B.I. Valuev points out that it is understood as systematic monitoring business processes. The main purpose of this type of control is timely detection of deviations of actual accounting or regulatory performance from the planned objectives to make necessary adjustments, to avoid any negative consequences and achieve a positive result⁵.

³Kalyuha, E.V. Financial and economic control in the control system. Kiev: Elg, Nick Center, 2002. - 360 p.

⁴ M. Milnik, A.C. Panteleev, A.L. Zvezdyn Revyzyya and control: Uchebnoe posobyie / Ed. prof. M.V. Milnik. - M. : ID FBK-PRESS, 2004.

⁵ B.I. Valuev, L.P. Gorlova, E.L. Zernov e.d. Operational control activities of economic enterprises. -M. : Finance and Statistics, 2005.224p.

Some experts assert that current control is implemented while the business activity is going on to eliminate the factors that affect achievement of the planned results. Its estimates are based on the analysis of intermediate results. For these reasons, the current control is often called operational control. Indeed, this type of control is characterized by maximum efficiency and flexibility. In terms of method, organization and other characteristics operational control is a form of general control, timing being its only distinguishing feature⁶. The effectiveness of the individual and group behavioral control is ensured on condition of its timely accomplishment.

However, it should be noted that not all aspects of economic and business activity require concurrent control; some of them can be controlled periodically. Moreover, the author's opinion of methods, organization and other characteristics of operation control might be argued as well.

Firstly, effective organizational structure of concurrent control should take into account its operative character. The formation of sufficient information and analytical foundation, the division and delegation of responsibilities should be based on the customers' satisfaction and adjusted if required.

Secondly, emphases should be laid on its variability. It can be accounted for by the heterogeneity of the objectives, which implementations require appropriate techniques and methods.

Thirdly, not all controlling means are effective for achieving current objectives. In particular, operational control either does not involve or makes insufficient use of most documentary control methods, as they are based primarily on documentary and book accounting data. The latter are generally available after the completion of the process or business activity and obtaining particular results.

Finally, we can make a conclusion that the application of the method of operation control should lead to close interaction of the subject and the object of the control in order to provide feedback information on the outcome result while a business operation or an activity is still in progress and, not after its completion.

Considering all mentioned the above, we should point out that the definition of the term "operation control" undertaken by different scholars takes into account its short term character when applied to on-going business operations. Moreover, the scientists reached a reasonable agreement concerning its purpose as well. It is assumed that the purpose of operational control is to provide timely and reliable information for taking on-going managerial decisions. However, it is worth noting that each definition varies in determination of specifics of operation control.

In particular, some scholars emphasize its role in production and sales processes, as well as in the process of calculation expenses and costs of the product. They emphasize the importance of operation control in management, accounting, planning, and budgeting. This is accounted for by the role these management components play in the production and cost evaluating activities. Other scientists stress the importance of operational control in financial management and investment banking that explains the relationship of operational control with finance and other economic sciences. It is pertinent to mention that the heterogenic nature of operational control is reflected in gross, rather than in a separate role which depends on the character of business activity undertaken by economic entities.

⁶ Maximova, V.F. Internal control of economic activities of industrial enterprises –a systematic approach to development. Kiev: AVRIO, 2005. 264 p.

Economic science defines other types of control as well. They include: formal, real, internal and external controls. This classification is based on the nature of the controlling subject and recognizes such types as: national, administrative and public control. All mentioned the above types belong to general forms of control and are applied to all areas of social and public life.

When carrying out a control function the following organizational considerations should be taken into account:

- a controlling function should be laid on the person who possesses knowledge and expertise of the issue controlled to determine whether there are any deviations and to measure their significance, and to take any action required to assure their elimination;
- a totally independent external expert should be appointed to perform a controlling function to prevent the conflict of interests and ensure objective estimates.

The control process includes four stages: setting control standards, gathering feedback information, comparing actual performance against these established standards, taking any required corrective actions to achieve the planned objectives. The standards are set during the planning process. At the pre-control stage the areas of control are selected to indicate the measure of the object's behavioral deviation. Effective control is based on the forecasting the results, it should be focused on the future; otherwise it would become formal or even useless.

Gathering data on the actual performance is a stage that provides feedback information. At this stage it's pertinent to design an effective information system based on electronic reporting. Managerial bodies establish key areas of monitoring which feedback information enables the managing staff to take proactive measures to prevent problems rather than having to cure them later.

The procedure of comparing and estimating actual performance against the established standards should be based on reliable, adequate and accurate feedback information. A well-designed control system will usually include feedback of control information to the head manager of the controlled entity.

The strategy of corrective measures is based on the data derived from performance measurements and observations. As the result, the causes of deviations can be determined, and the alternative adjustments can be made. The findings of the research suggest that there are the following reasons for taking corrective actions:

- Inappropriate standards;
- Internal and external changes beyond the control of the organization;
- Internal shortcomings in the organization;
- Available opportunities to increase the effectiveness of the process.

Consequently, the strategy of necessary adjustments has no alternative, provided the situation is developing and evolving. In this case pursuing the planned objectives regardless of these changes can lead to ineffective and disorganizing performance. Therefore, adjustments are made to bring the performance in line with the planned objectives. However, there are cases requiring different strategy and new objectives.

For managers taking adjustment actions is often associated with the most psychological difficulties. But it's better to take the necessary action than to do nothing, maintaining the status quo. A denial to act can result in lack of control, worsened moral and psychological environment, negligence etc. Considering all undesirable consequences, the manager should anticipate the possibility of making adjustment actions, especially if the established standards are unrealistic or unreliable.

Depending on their functions and methods of implementation controls are divided into preliminary, strategic, filtering and follow-up.

Preliminary control is used at the initial stage of a decision making process and enables to set qualitative, quantitative and structural parameters of its optimal implementation. The purpose of preliminary control is to establish the correctness of the goals, objectives, preconditions and strategies.

Strategic control is applied from the beginning stage of the practical implementation of the decision to its final stage. It includes measurement, comparison, evaluation, analysis, development and implementation of corrective actions to achieve the final results.

The method of filtering control is singularly applied to track the strategy as it is being implemented. It is meant to suspend the process at any point in case significant performance deviations occur.

In practice, success in any activity is impossible without measuring the strategic characteristics of the controlled object. Production management requires quality and quantity control measurements. Each property that characterizes the controlled object can be measured. Measurements reflect how effectively the management system operates. The procedure is carried out by comparing ongoing performance with the planned results.

However, the conclusion that the main function of control is to compare the actual results with the planned goals can be argued as the actual result would reveal itself in the near future when it is already impossible to correct anything in case the actual result fails to meet the predetermined standards.

Operation control technique suggests using forecasted performance standards instead of actual results. Future processes should be foreseen and adjustment measures should be taken to bring the prospective proactive results in conformity with the desired objectives.

The possibility of setting prospective objectives is based on one or more indicating measurements that signal the advance of forthcoming events. Indicator is defined as a behavioral deviation of the controlled object from the established standards. Indicators enable the managers to prevent unwanted effects or to make timely adjustments in order to correct the situation.

Control that focuses on processes associated with production and transformation of the resources into products is called operation control.

Considering the nature of operation control we can suggest that in management system it can play different roles. It can function as a preliminary control at the initial stage of economic and business activity. Its purpose is to set optimal qualitative, quantitative and organizational standards and to achieve planned objectives and goals by meeting these standards effectively. In the process of preliminary (feed forward) control the adequacy of the established objectives and the accuracy of forecasts are measured as well as input of the resources is regulated to ensure that they meet the standards necessary for the transformation process.

Monitoring is a system of continuous tracking the controlled object which is associated with the implementation of the controlling function or supporting technological function in order to establish control indicators (by measuring, comparing, estimating the controlled object) that allow to analyze the effectiveness of the activities of the organization.

Follow-up control studies and evaluates the processes that have already occurred and provides managerial staff with information to set strategic goals.

Overall control methods include stages of achieving targeted results, performance standards, the parameters of each indicator and the expected result, the volume of information.

The data obtained are required for examination of the technological process or operation, for carrying out an effective analysis of the organization and its business activities.

Balanced strategies for implementing management objectives based on data received from regular monitoring the conditions, rules and quality of the performance is a prerequisite for ensuring the effectiveness of the entire system of operational control.

A system of operational control can be considered effective provided it meets the following standards:

- it should be simple and transparent;
- it should be integrated into planning and accounting;
- it should be economic;
- it should be flexible and dynamic;
- it should provide objective and accurate information.

Effective control involves simple procedures that can be performed by any of the controlling staff. For this purpose, it is advisable to establish the purpose and functions of control and find out how it would affect the achievement of corporate strategy. If the mechanisms of control are too complicated, there is a tendency to neglect them which can lead to reduced control functions.

Research into the links between operational accounting and control can create a single operational accounting and control system that would produce a synergistic effect.

REFERENCES

D. Khan *Planning and Control: The concept of controlling* / Trans. C. Nam. – M: Finance and Statistics, 1997. - 800 p.

2.J. Shim, J. Syhel: *Dictionary of accounting terms.* / - M. : Ynfra- 2001.

Kalyuha E.V. *Financial and economic control in the control system.* Kiev: Elg, Nick Center, 2002. - 360 p.

M. Milnik, A.C. Panteleev, A.L. Zvezdyn. *Revyzyya and control: Uchebnoe posobyie* / Ed. prof. M.V. Milnik. - M. : ID FBK-PRESS, 2004.

B.I. Valuev, L.P. Gorlova, E.L. Zernoved. *Operational control activities of economic enterprises.* -M. : Finance and Statistics, 2005.- 224p.

Maximova, V.F. *Internal controlofeconomic activities of industrial enterprises—a systematic approach to development.* Kiev: AVRIO, 2005. 264 p.

CONCEPTUAL PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE PROCESS

Mykola Tyschenko

Doctor of Juridical Sciences, Professor,

Corresponding Member of Ukraine National Academy of Juridical Sciences,

Honoured Man of Ukraine Science and Engineering,

e-mail: filla_nl@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article discusses the conceptual issues of further deepening and improvement of the theoretical concepts, concerning the phenomenon of administrative process and improvement of legal

regulation of administrative-procedural activity. These issues include structural construction of the administrative process, legal presumptions that operate in this area and some guarantees of rights, freedoms and interests of subjects of the administrative process.

Keyword: administrative process, legal presumptions, guarantees, rights, freedoms and interests of individuals.

The elaboration and realization on practice of the distinct parameters of a man's relationships with the state's authority institutions are getting more and more significance. At this, the most important section of this work is the administrative-procedural regulation. It is caused by a number of factors. The management bodies operate in all spheres of the society's life, publishing a variety of normative acts on the wide range of problems, including those, concerning the rights and freedoms of concrete citizens. Citizens, in turn, appeal to different Executive bodies almost every day, to their leaders to solve certain problems related to the implementation and protection of the rights granted to them, the responsibilities assigned to them.

The works of the famous law theorist professor V. M. Gorshenev became an important landmark of the formation and development of the administrative process. According to his conception, being the founder of the juridical process theory, you may formulate a number of principles, characterizing the administrative process.

The administrative process, in the first place, is exercised only by the authorized to it subjects, being objectively confirmed by the analysis of the legislation, distinctly regulating the competence of the state bodies, the bodies of the local self-government, their executives, the bodies of justice and other bodies on solvation of the definite affairs in the period of the administrative-procedural activity.

The adjustability of the administrative process is caused by the presence of the distinct sphere of actions on exercising operations with the norms of the material law. Obviously, it is impossible to solve the tasks of the process and to achieve its aims without the actions, dealing with the choice and analysis of the normative instruction of material character, without understanding of its sense.

The process of the administrative affair's examination is impossible without the intermediate and the resulting fixation of the definite factors, playing the role of original stages on the way of formation of juridical consequences of the material law norms' usage. Only being fixed in the definite processual documents, such factors receive the official significance of the juridical factors. In other words, in this case the above mentioned stages gain the real form and become the organic element of the whole construction.

The regulation of processual actions of all the subjects of the administrative process is a guarantee of the resulting aim's achievement. Obviously, the absence of the processual regulation means the uncontrollability of the process subjects' actions, in fact - the chaos, and as a result - the absence of any result.

The understanding of the administrative process problems is closely connected with those theory principles of the juridical process, grounding its structure, the separation of the processual productions, processual stages and processual mode as an atmosphere of the juridical affair's examination. The presented principles of the juridical process theory are the fundamental bases for the construction of the administrative process theory.

The interaction mechanism of the state bodies and citizens needs the distinct administrative-processual regulation. It is the most important factor of citizens' legal

protectiveness ensurance, from one side, and distinct regulated functioning of all the elements of the executive authority bodies, from the other side.

It is important that the distinct processual regulation of all the mutual relations' sides of citizens and state bodies serves as the active warning tool of the conflict situations' occurrence in this sphere and also as the decision tool of the appeared legal arguments in the exact accordance with the legislation. It is also important because of the fact that the easier and more unconflict are the relationships between a citizen and a state in the face of its bodies and executives, the calmer and more protected the individual feels, and as a result of it, his law obedience, respect to the state and its bodies, their authority are increased inevitably.

Time dictates its requirements to law. All the legislation disadvantages are reflected inevitably at the level of a person's legal protectiveness; greatly reduce its legal activity.

That's why the investigation of the administrative-processual regulation from the viewpoint of today's realities is necessary and actual. To the number of such problems, having the conceptual importance, you may refer also the realization of the legal presumptions in the sphere of the administrative process.

Ukraine Constitution confirms the principles, reflecting the essence of guiltiness presumptions. In particular, the 62 article reads: "A person is considered to be innocent in exercising a crime and cannot be subjected to any criminal punishment till his guiltiness is proved in the legal order and established by the accusatory verdict of the court. Nobody must prove his innocence in exercising crime. The accusation cannot be based on the proofs, received illegally, and also on suppositions. All the doubts in relation to the guiltiness evidence of a person are interpreted in his interests".

From the context of the presented article it is clear that its principles are related by the legislator to the sphere of the criminal process. At this, the sphere of the administrative compulsion is really left without the constitutional regulation of this problem.

Is such principle excused? We don't think so. The subjection to the administrative and equally to the discipline responsibility leads the person to the consequences of the negative character, often influencing greatly his social and property state, without saying about expenses of the moral character. Even in cases of the relative insignificance of the used sanctions, the subjection to the administrative responsibility may serve as the base for the serious sufferings of the person. That's why it is important to spread the guiltiness presumption completely on the administrative jurisdiction sphere. From this point of view it is necessary, firstly, to have the distinct normative expression of the guiltiness presumption in the frames of the administrative process and, secondly, its legislative confirmation at the constitutional level and also at the level of the current legislative acts, regulating the main beginnings of the administrative-processual activity.

You cannot but pay an attention to the mediated influence of the constitutional principles, reflecting the main parameters of the guiltiness presumption in the criminal-processual field, on the administrative-processual field. But this influence doesn't have any enough effect, required so much in the interests of protection and safeguard of an individual's rights and freedoms.

The normative expression of the guiltiness presumption in the production of affairs, concerning the administrative law violations bears the fragmental, often very general character, due to which it is necessary to formulate the main principles of the guiltiness presumption in the clear enough and concentrated form and to establish them legally, in relation to the presented production and also to another type of the jurisprudence, being introduced into the structure of

the administrative process - the discipline one, because, to our minds, the problems of an individual's legal protectiveness are actual in the frames of at least this production.

We think that it's necessary to include into the legislation the following norm, formulating the principles of the guiltiness presumption in such a way: "A person is considered to be innocent in exercising an administrative law violation or discipline dirty work till his (her) guiltiness is proved in the legal order and established by the entered into the legal force resolution or decision on the affair".

The duty to prove the blame lies on the body (executive), arranging the production on the affair. Nobody must prove his guiltiness in exercising the law violation (dirty work) but everybody has the right to do it by different ways and in the order, established by the legislation. The unproved blame is equal to the proved guiltiness.

Calling to the responsibility cannot be based on the evidences, received illegally and also on the proofs, without confirming the person's blame in exercising the law violation (dirty work). Calling to the responsibility shouldn't be based on suppositions. All the doubts in relation to the person's blame proof are interpreted in his (her) interests".

Besides, the guiltiness presumption reflects only one of many (though very important) sides of a person's legal principle in the administrative process, because other various productions, bearing the unjurisprudal character, are included into the structure of the administrative process together with the productions, having the jurisprudal character.

In these productions the individual's (person's) legal principle needs to presume the correctness and legality of his position and not in less degree of objectivity. That's why it is correct to separate *the presumption of actions' legitimacy and of a citizen's legal position* as an independent presumption of the administrative process.

Such type of presumption is greatly characteristic to the production, concerning the citizens' complaints on the decisions, actions or inactions of the state authority bodies, bodies of the local self-government, executives and officials.

Its peculiarities in the above-mentioned production are displayed in the following.

Firstly, the actions and the legal position of the citizen, presenting a complaint, should be considered legitimate till the opposite one is established by the decision of the body (executive), being competent to examine a complaint essentially. In other words, the fact that there are the corresponding grounds for presenting a complaint, is presumed, the definite right of a person is violated by the concrete actions or inactions of the definite body or the executive or the official, and that their violation of the legal norms' requirement has taken place.

Secondly, one of the important indications of the examined presumption is the corresponding distribution of the rights and duties, concerning the proof of the citizen's position legitimacy between him and the definite body (executive), examining a complaint, and also the body (executive), the actions or inactions of which (whose) are complained.

It is evident that the duty to prove the definite factors and circumstances, serving as grounds for presenting a complaint, should be put on the body (executives), whose actions are complained. Taking into consideration the interests of the citizen, presenting a complaint, in its objective decision, you should recognize the expediency, to fix the opportunity of presenting evidences (proofs), grounding the legitimacy of presenting a complaint as his right. Besides, the interests of legality and objectiveness of the decision-making on the complaint, to our minds, require the presence of the definite initiative of the body (executive), examining the complaint and deciding it. In this plan it is necessary to foresee the right of such body (executive) to take

measures independently in necessary cases in order to establish the facts and circumstances, having the importance for the right decision's acceptance on the complaint.

Thirdly, the decision on the complaint shouldn't be based on suppositions and all the doubts in relation to the legitimacy of the citizen's position should be interpreted in his (her) interests.

The significance of such type of presumption is undoubtedly great, because the reality of its introduction into life will serve as the important safeguard and protection factor of the rights and legal interests of citizens.

From the other side, being of such kind as the presented presumption was mentioned above, it will be able to become an active discipline tool of all levels' officials and, undoubtedly, it has the importance on violations' warning of an individual's rights and freedoms from the side of the state bodies.

We consider the mentioned presumption to be an objectively caused and necessary requirement, on which the interrelations between a citizen and a state in the face of its bodies should be based. That's why it's expedient to establish it normatively in the legislative act, regulating the order of citizens complaints' examination and decision in case of the violation of their rights and legal interests.

As far as the other administrative productions, not bearing the jurisprudence character, are concerned, it is necessary to rely upon the presumption of the actions' legitimacy and the legal position of a citizen. At this, such presumption loses a little its social significance in the unjurisdictional productions. It occurs due to the fact that the legal argument, conflict is absent. However, it would be incorrect to fully deny the importance of such type of presumption in the unjurisdictional administrative productions. A special attention, to our minds, is acquired by such type of presumption in the production, examining the claims of citizens, because this very claim is left the mostly wide-spread processual form of an individual's relations initiation both with the state institutions and with the private institutions. Its significance is determined at least by two factors. Firstly, the subjective relation of each representative of the state bodies to a citizen should, undoubtedly, include the supposition of the legality and groundness of any pretences of a citizen (for example, at the examination of citizens' statements). Secondly, as far as "proving burden" of a citizen's competence position is concerned, it is expedient to orient the representatives of the state bodies on the necessity of the total relief for the citizens in their independent efforts in order to receive different kinds of documents, necessary for the achievement of aims of any production. We speak on the fact that the officials of the state bodies shouldn't be limited by the formal requirement to present any documents, but according to the definite situations, independently, in the name of the corresponding body to require them.

Thus, the state body, its official may render assistance to a citizen quite really, help to avoid different types of expenses, practically always following the so-called "fight for the certificate". Especially it concerns the old people and the people, the possibilities of whose are limited due to different circumstances. It is also important, because the easier and less conflict are the relationships between the citizen and the state, the more comfortable, more protective the individual is and in the result, his law obediency, respect to the state and its bodies grow inevitably.

One should refer the peculiarities understanding of the operation and effectiveness of the juridical guaranties, providing the necessary realization of the corresponding rights and duties of the process participants, to the number of the conceptual problems, connected with the understanding of the administrative process phenomenon.

You should separate two big groups of guaranties. Firstly, these are the guaranties, realized directly by citizens in order to ensure their rights, freedoms and legal interests and, secondly, the guaranties, realized by another subjects of the administrative process both in the interests of the process exercising order provision and in the interests of the citizens, involved into the process. It allows defining with great distinctness which of the guaranties in every definite case represent the protection (safeguard) guaranties of the citizens' rights, freedoms and legal interests, in which case they represent the integration of these functions. Besides, the mutual relation, the corresponding character of the processual rights and duties of the subjects, exercising the process, are determined more completely.

At the same time, the separation of two big groups of guaranties from the subjects' viewpoints of their exercising allows to go out in the shortest way to the separation of subsystems of the administrative-processual guaranties, exercising by the citizens and other subjects of the process in dependence upon their processual role (the claimer; a person, attracted to the administrative responsibility, the victim, their legal representatives, the lawyer, etc.). Besides, it becomes possible to separate the subsystems of the guaranties' classification so that they would organically include also the above-mentioned other classifications of guaranties on the basis of such type of the basic division.

And finally, the correlation of these two groups of guaranties with the general structure of the administrative process gives the opportunity to estimate them fully in the sphere of the total one, the special one and the sole one, being in result the important factor, defining their improvement's ways.

Without any engagement into the detailed analysis of all the variety of guaranties of the legality's and objectivity's provision of the processual activity in the whole, let's pay the attention to those of them, which to our minds, are the most actual under modern conditions and, beforehand, from the position of the necessary realization and protection of a person's rights.

No doubts, the ensurance of the necessary run of events and of the administrative-processual activity's results is directly dependent on the quality of its legal regulation. At this, one should take into consideration that at the estimation of the acting legislation and the suggested innovations it is necessary to maximally avoid the situations, when the improvement of the administrative-processual form often bears the formal-declarative character, especially in the interests of the separate lobbying groups, but in the number of cases, connected with the attempt to introduce into the legislation not always tested and enough grounded views of separate scientists, trying to fix formally the results of their scientific investigations at the level of the legislation. The final one is, to our minds, the most dangerous, because it allows to form the opinion of the persons, interested in the acceptance of this or that legal act or its part under the research ground, which is not like that in its essence in the number of cases, unfortunately.

The reasonable sense and the thoughtful analysis of the former experience of legality usage should lie, above all, in the basis of the administrative-processual form's development and of the administrative-processual legislation's improvement. It will give the opportunity to effectively modulate the possible legal situations and forecast their short-term and long-term consequences. Only such an approach may give the opportunity to effectively develop the legal regulation in the processual sphere, taking into consideration the balance achievement of all the process participants' interests. At this, you should take into account that the achievement of such balance is possible only under conditions of the weighted estimation of the processual opportunities and aims of each of the process participants, according to the necessity both to

groundlessly expand the processual opportunities of the leading, i.e. facilitated by the law of the process exercising subjects and to present to the other process participants the separate rights, the realization of which may bear purely declarative character, without being provided both from the side of the leading subjects and from the side of the subjects, attracted to render the legal support to the citizen.

The realization of such approach is objectively connected with the decision of the wide range of problems, concerning the problems of responsibility both for the process poor exercising and for the violation of the corresponding rights and duties by the other participants of the process and, in the number of cases, for the abuses of such type of rights. Today the guaranty role of the juridical responsibility in the frames of the administrative process is not unfortunately estimated.

To the number of actual guaranty problems of the administrative process subjects' rights and duties you should refer also the problem, concerning the level of legal culture of law users and citizens, its influence on the processual activity's run and results. No doubt that the respect to the law, the ability to orient in the legal situations in many cases is provided by the acceptance of the legal and grounded decisions on the administrative affairs. However, their legal activity is also important from the guaranty positions of citizens' rights, freedoms and interests, because this very category provides the process dynamics in many cases, gives the citizens the opportunity to initiate the decision of problems, directly connected with the realization and protection of their rights and freedoms. Thus, it is evident that in relation to citizens, the legal culture and the legal activity are the categories that are mutually connected and mutually dependent, presenting in their unity the effective and operating provision guaranty of a person's rights in the administrative process.

REVISITING ECONOMIC AND LEGAL PROBLEM OF ECOLOGICALLY CLEAN PRODUCTS PRODUCTION IN AGROBUSINESS OF GEORGIA

Vladimir Tserava

associated professor, PhD (engineering),
principal director of scientific research of LTD "Caucasioni",
e-mail:cira.iremadze@mail.ru, Tbilisi, Georgia

Annotation. Modern aspects of ecologically clean products production are considered in the article. Security mechanism, which will increase the industry efficiency, as well as production profitability indicators is represented.

Keyword: ecologically clean product, agricultural sector, insurance company, agricultural cooperation.

It's well known that economy is a state foundation system which ensures the society functioning. For any progressive state, the main objective is to improve life conditions of the population. Although, the current poor state of economy has a number of objective and subjective reasons. There are many factors reducing the rate of national economy development during reforming time. Therefore, scientific analysis and ways of avoiding the crisis require a variety of approaches.

It should be noted that Georgia as an agrarian country should pay more attention to agriculture, it reflects on the role of agriculture in providing the country with food and subsequently affects our economic policy, the role of domestic product in consequence of agrarian reform, ranging from 19% to 54%. Agriculture by its own forces and domestic resources mobilization will not be able to resist its backwardness, which has historically been our problem. World practice shows us that only the transition to mechanical production and industrial technology application can help us get rid of agricultural backwardness that has been proven successfully in the highly developed industrial countries, where for centuries the extra capital was kept which has always been used in the profitable areas.¹

Good examples of the last century in the 30s in the USA, and in the 40s in Canada and Europe, agriculture has become a significant factor in urban population growth, and because of demand increasing for quality products in the right direction, started the development of all industry kinds, trade, finance and other forms of capital. At the same time, huge investments have been implemented not only in agriculture but also in the agricultural sector in all the areas - agricultural engineering, food industry, agricultural services sector.

Two of the most important problems were solved in agricultural sector, the agriculture passed on an industrial basis, and the agricultural complex was formed. Agriculture with all the basic blocks, where its branch and functional industry structure to get its best state that is a factor to avoid big production losses. According to experts in the field it is necessary to establish agricultural complex with its four main units i.e. to form production, processing, sale and consumption in a single system.

It is necessary to advance in the foreground the solution of production problems and to direct the effort on the rapid agriculture development. We use all the ways and resources, as well as increase the commodity production reserves, in order to attract the most desired means for agriculture that means protectionism binding in agriculture.

It is necessary to emphasize the important fact that the transition of our country to a market economy a number of negative circumstances in social and economic systems was formed with have considerably changed, and caused as a destabilizing macroeconomic system, - the reduction in performance.²

However, the economic slowdown and stagnation process in Georgia could already evident in 80s but the apparent face of the economic crisis it has taken in the years 1991-95s. As the experts note the share of agriculture has declined, however, it is more stable and developed and it is remaining the leading sector of Georgian economy. According to the author, there are four main factors of economic growth, such as income level, government spending level, investment and external consumption level. It is well known that economy certainly is related to the general level of consumption, the state, investors and exporters. The country's development policy should be stimulating in the following directions.

¹Helashvili Sh., Vashakidze G. Bases of agrarian economy development. Tbilisi. 2004.

²Helashvili Sh. Agro-industrial complex of Georgia. Tbilisi, 2003.

Table №1

Indicators	1996	1997	1998	1999	2002
Salary	17,9	20	29,7	23,5	23,9
Government spending	7,7	10,1	9,9	11,2	12,1
Total accumulation	7,9	15,6	25	21	20,5
Total investments	6,9	12,2	22,6	18	18,6
Export	13,3	15,5	15,4	23	22,7
Import	32,3	41,9	41,9	41,1	40,9

In Georgia, more and more attention is paid to clean production. In addition, the economic stability of the agricultural enterprises is connected with final product marketing and quality products improvement. Ecological parameters of clean production improvement increases the production costs in its turn it effects on entrance to the market to implies traditional technology refusal and consumer budget constraint occurs.

Therefore, an important issue for us is that price on clean quality products increases the opportunity to implement the production costs increase compensation. The budget consumer constraint is characterized by the fact that at first they meet main needs, then less important needs.³

It is well-known fact in the economic practice that the use of multifactor customer features of consumerism is preferred. Although they are not based on the theory of individual buyer groups behavior which it is based on the concept of well-being reducing and the consumer is considered as a single group in accordance with the general situation of market existing .

In economic terms, the function of multifactor consumer consumption is given by: $Q\lambda = f(P_I, P_{P_i}, Y, A, T, I, D)$, (1) where Q_y - demand scale; P_I - goods price; P_{P_i} - the price of goods substitutes; Y - consumers income; A - promotional activity level; T - consumer number; I - interest rate on consumer credit; D - characteristic changes in consumer preferences, describing the trend. At the same time on this model may have an impact on product characteristics, market situation and specific problems which must be solved.

Such factors as the nature of inflation consumer expectations, operating costs, credit resources limiting; personal liquid assets size; mental sources provision; business prospects are possible emerging from the customer position, the structure of families. The further function equation is suitable: $Q = \sum B_i \cdot P_i$ where B_i is an elasticity coefficient for different types of goods. On the environmentally clean products with the needs of the construction features usually we are talking about two types of product and in particular: environmentally clean products and their classic concept; products containing concentrations of substances harmful to health, in which the permissible concentration does not exceed the permissible. Comparative parameters of ecologically clean product and traditional product are considered in the following table.⁴

³Belousov A.I. The course of ecological and economic analysis. Finance and Statistics. Moscow. 2010.

⁴Rubanova N.N. Areas of environmental-oriented management accounting at the enterprises of resource industries. Rostov-on-Don. 2011. P.150-152.

Table 2

Ecologically clean product				Traditional product			
Economic losses zone				Economic losses zone			
Price	Need	Demand	Profitability %	Price	Need	Demand	Profitability %
10	1	4	30	6	1	6	50
				5	2	5	10
9	2	3	20	4	3	4	30
				3	4	3	20
8	3	2	10	2	5	2	10
7	4	1	0	1	6	1	0

It should be noted that the high costs compensation of environmentally clean products initially involves different solutions of the performance indicator. The relative frequency, during the production of environmentally clean products is characterized by stability price volume. In fact, this point is to be called critical level guide. In practice, the actual market price is always striving to get away from the balance and for the manufacturer of environmentally clean products is important to correctly estimate the trend of these moods, and reduce the need for products is equilibrium change. Increased demand increases of demand volume price, and vice versa, reducing the need balance implies a reduction in the volume of demand and the need to reduce prices in the conservation of constancy.

The benefit of environmentally clean products consumer is between that sum he pays for the products and the amount he pays is real. The profit is the difference between producer prices he intends to sell the products and the price he actually sells it.

It should be noted that from the critical point of profitability to the balanced price-friendly products by manufacturers to expand production in the area will be beneficial economic decisions on the basis of increasing the benefits and profitability will improve their own financial security.

However, when reaching the point of balancing prices when demand exceeds consumption, which will automatically, trigger a number of significant complications: increasing expenses for promotional activities, reimbursement for transportation and storage costs, documentary trade facilitation agents, etc. Furthermore a significant part of environmentally friendly products is subject to a risk of deterioration and a sharp deterioration in their quality. If a full-fledged competitor cannot influence the price set by the relevant industry, the price remains constant for any sales. Intermediate costs at this time are tending to minimum, while the marginal cost begin to grow when we apply to the above relations, while at the same time earnings and output should be calculated, a clear example of which is the confrontation of market prices and costs of the company's products, that for specific industries are at the same time is the limiting income. Marginal costs reflect the individual value of each product. Respectively, production reaches balance between profit and marginal losses at the maximum amount of profit much earlier than the intermediate waste equalize the price of products.⁵

⁵Kurakov V.L. Brief Dictionary of Economics. Moscow. 2012.

The main condition for the implementation of the above equation is a procedure to optimize production. It means that the business structure must seek to produce such product volume which costs will coincide with the value of the last unit of sale proceeds. From the point of classical approach view the manufacturer is given a new, modern situation finding complete freedom, because during the rise of prices on the market may be launched stocks or goods and taking into account existing capacities and capabilities of loading and loading by increasing the work to start the process of increasing production. However, in the production of the environmentally clean products such options are less likely. As we have noted earlier, based on the originality of technical virtually impossible to ensure storage of organic products for a longer or shorter periods, which itself is linked directly with the obvious increase in the volume of their production, or, conversely, decrease the tempo. Here it suffices to note that the parameters having high producing agricultural products, the duration increased by an average of 20-40% keeping conditions and the conditions of transportation are getting worse.

In the long term plan, high elasticity price increases, which theoretically should lead to increased demand for environmentally clean products, and to a noticeable increase in production and demand up to new producers emergence. But in practice, a substantial increase of environmentally clean products producers does not occur.

If production technology of environmentally clean products such that the positive effect of large-scale production expected to receive achieving significantly high volume reception is possible and at the same time, involves the production, in this case, the market will be other manufacturers are allowed. The number of previously mentioned is highly dependent on general and sector needs (demand), which normally meets only a few large producers. Small firms/industries the main problem is that they do not have the opportunity to achieve the so-called "scale effect", cannot reduce costs, which primarily increase profits.

Reducing of the demand growth during the start of their producers will be forced to reduce the price cuts start, try to return to the production of products with a lower cost than in the past, because factors of production as a whole due to the non-use of the product during the reduced release agreement period with producing total costs increase.

From our point of view, less really can be considered the use of the so-called price model based on leadership, because environmentally friendly production of wide production in a strongly territorial orientation, it is very difficult in this process needs to make invaluable factors, changes in the structure, which in turn alter the overall costs are also factors production, which is particularly sharply touched another, a small producer.

An acceptable model of price formation, which is focused on the average costs and the addition of profitrate, lookssimpler. The use of this model gives the opportunity to equalize prices oligopolists and perform maximization. While a few large oligopolistic firms producing similar products and services, but when you create a price leader has an advantage. To differentiate this product it is important to separate products, but is equally important for the standard product, and the last that is peculiar to him, it is the complexity of the placing on the market that often requires investment.

It must be noted, that according to the widespread practice of modern civilized states, insurance includes almost all kinds of disaster, provide equal protection of agricultural production even though, in some natural-climatic zone they are in. Case for the insurance are: drought. Lack of heat, abundance (increase) in sediment, freezing, freezing, hail, landslide, tornado, flooding, dehydration sources of irrigation, fire, disease of crops, pest infestation and

other insurance applies to all kinds of cultures, in particular the fall of culture, cereals, berry, grape, seedling, greenhouse culture, and others.⁶

Under the insured event means (legally) refers to the following conditions: the existence of an object liable planted crops, the fact of a natural or other unusual unpleasant phenomenon of crop failure. It should be noted that the absence of one of the above facts excludes liability of the guarantor. It should not be an insurance event for the autumn crops at autumn drought, because there is no insurance object.

It should be noted that the farmer and other kinds of individual firms in the insurance conditions, in addition, also includes in greenhouses (greenhouse) during the destruction of crop yield, damages during a power outage, when it is caused by the elements, fire, or accident. At the same time, for example, colors can be additionally insured in the event of theft. World experience shows that in this production prevails in most of the prevalent any form of insurance, where, during the drafting of the contract is one of the most important and at the same time, basically is conventionally using truss agro-technical need of strict protection.

Among the losses associated with the complete destruction of or damage to the crop, as well paid expenses related to the loss of crops. On practice we meet reparation to the calculation taken from three of the annual harvest is ideally last five years. When insuring a perennial crop insurance object is fixed and current assets. As the plants themselves, and the resulting yield of these plants. Insurance payment is differentiated by group (s) of cultivated plants to a certain area.⁷

It is known that, as a kind of crop insurance to the fore insurance perennials. The entire amount of liability in connection with this agreement involves and includes drought, frost, flood, hurricane and other natural disasters, as a result of which all or separately combined plants (bushes) completely destroyed. However, insurance is not subject to amortization of plant which is more than 70 percent; the insurance of agricultural enterprises of the damage is compensated at 100 percent.

There is no authorized insurance company. The manufacturer has the full right to choose to complete the sowing of the insurer, to pay half of the insurance premium contribution to make another part of the local federal budget. To note, in 2003 in Russia to subsidize agricultural insurance was specifically allocated 280 million rubles. World practice shows a safety, insurance payments measure is defined as from an average yield of certain crops, and sowing of the area, current tariffs and set prices for products.⁸

However, when calculating rates is accounted for as the average yield during the last 5 years, and the value of the crop obtained from one ha. According to definite crops (garden) the average yield is taken into account. The average cost of 5 years harvest affects the amount of the insurance sum. The total cost is calculated on the value of the crop harvest and sowing area. The damage usually comes from those prices which appears when you make an insurance contract at the time of conclusion of the agreement. The formula for calculating damage in the total destruction of crops is $Z = (R_i/I) \cdot n$: where Z - is a calculation of damage to all plant areas; R_i - the value of the crop obtained from one ha over the years; I - period (usually 5 years). N_{sf} is total area of annual crops. N_{si} is general sowing area this year. When reducing the number of

⁶Tsverava V. Assessment promises more effective regulation of the Georgian Agriculture. Economist magazine. 2013.

⁷Akhvlediani Yu. T., Shakhov V.V. Insurance. Moscow. 2005.

⁸<http://www.transparency.ge/>

harvest or its complete destruction of the damage is calculated as follows: $z = (R-S) \cdot N$ - where S - the average profit is obtained from one sowing area. R - cost obtained harvest per hectare this year. N - taking full cultural harvest in the current year; F - cost price of 1 quintal of the main product of this culture. It should be noted that the complete destruction of perennial crops the amount of damages is calculated by groups and families. The amount of damage (excluding amortization of the market value of dead plants) includes only plants destroyed in some places of the garden. By the time for the roots of fruit trees such as vine, citrus and subtropical crops to preserve the root system (if the aerial part of these plants are completely destroyed) for the detection of damage should be taken into account and the fact that they are not subject to eradication but rather be restored. (Eg. by deep cutting), where the term recovery of the vineyard more than 2 years and for the recovery of citrus and subtropical period of at least 3-4 years. The damage is calculated in such a case the method it is 30 percent and for citrus and subtropical 35 and 32 percent. In addition to crop insurance when the livestock industry (products) as a basis for insurance is the local market, i.e. the selling price. It should be noted that in foreign practice for farmers fixed prices are guaranteed. It means that if the farmer cannot sell the product he loses the difference between the market and guaranteed price. Insurance in livestock production (insured event) refers to the destruction and death of animals. However, the insurance liability is divided by groups of animals, such as productive animals, highly productive and teenage purebreds. We'd like to emphasize that in our country registration of rural - economic cooperatives, which in turn represent a legal entity of private law in accordance with the Georgian legislation has begun. The purpose of the law on agricultural corporations is the development of villages and agriculture, increasing agricultural products, improving the competitiveness and profitability increasing, national economy development. Here we would like to note, according to official statistical indicators, foreigners own about 18 ha of land devoted to agriculture, which represents 0.7% of all agricultural lands in the country.

REFERENCES

- Helashvili Sh., Vashakidze G. *Bases of agrarian economy development*. Tbilisi. 2004.
- Helashvili Sh. *Agro-industrial complex of Georgia*. Tbilisi, 2003.
- Belousov A.I. *The course of ecological and economic analysis*. Finance and Statistics. Moscow. 2010.
- Rubanova N.N. *Areas of environmental-oriented management accounting at the enterprises of resource industries*. Rostov-on-Don. 2011. P.150-152.
- Kurakov V.L. *Brief Dictionary of Economics*. Moscow. 2012.
- Tsverava V. *Assessment promises more effective regulation of the Georgian Agriculture*. Economist magazine. 2013.
- Akhvlediani Yu. T., Shakhov V.V. *Insurance*. Moscow. 2005.
- <http://www.transparency.ge/>

EXTERNAL TRANSFER PRICING AS A TOOL FOR TAX PLANNING AT THE LEVEL OF TRANSNATIONAL COMPANIES

Natalia Voloshanyuk

PhD, Associate Professor,

Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,

e-mail: vlnatali07 @ rambler.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article highlights in quite an informative and accessible manner the complex of current issues related to the use of transfer prices for the purpose of optimization of financial-economic decisions and taxation at the level of transnational companies and holdings. The major negative manifestations of the external abuse of transfer pricing have been considered. The conclusion about the necessity of adopting international experience in the sphere of tax legislation to prevent abuse of transfer pricing has been made. The main problems associated with transfer pricing in Ukraine have been identified and the ways of their solution have been outlined.

Keyword: tax planning, transfer prices, regular prices, optimization of taxation, related parties.

The necessity of introduction of the effective system of state regulation of transfer pricing in Ukraine, introduction of the rules for determining prices for tax purposes in foreign trade transactions with related parties and monitoring their compliance is caused by the widespread practice of creating artificial financial flows between the enterprises that are part of the same transnational corporations or financial-industrial groups and are located in different countries.

The existing tools of transfer pricing allow transnational corporations and industrial-financial groups to withdraw financial resources beyond the national economy and accumulate them in the economies of other countries according to the strategy of these corporations and business groups and optimize their tax liabilities. As a result, there is narrowing of the financial capacity of the national economy, which negatively affects the revenues of the budget of Ukraine. In this case, the return of these capitals to Ukraine in the form of loans, direct or portfolio investment, does not restore the financial capacity of the country to the full, because such processes are often accompanied by losses of the budget due to the use of tax optimization schemes and are associated with the formation of additional external liabilities in the form of debt service costs and dividends.

The supply of raw materials and the purchase of materials in the vertically integrated structures which exploit the natural resources in Ukraine (metallurgy, chemistry, oil production and the like) are carried out on the schemes involving transfer pricing.

Transfer pricing in vertically integrated business structures is identical in nature with the pricing in the decentralized units, which are not legally independent. In both cases, special design value to optimize internal financial and economic relations is used. However, in the case of transfer pricing between separate enterprises belonging to the same group (vertically-integrated structure) the purposes pursued are somewhat different.

These objectives include:

- reducing the tax burden in the whole structure;
- hidden transfer of capital from one economic entity to the other (from one country to the other);
- determining performance for the external users;
- substantiation (calculation) of the selling price.

Transfer pricing is an important element of the financial and economic decision-making and tax planning in the company. However, the theme has not been studied in full by Ukrainian scholars. The works of some Ukrainian scholars (P. Dziuba, S. Golov, O. Tereshchenko, I. Shelamova and V.Kostyuk) dealing with the issue of transfer pricing, are focused on the problem of using transfer prices for the purpose of optimizing the financial relations between separate departments of the enterprises. However, some scholars do not make clear distinction between internal and external transfer prices at all. The problem of the negative consequences associated with the abuse of transfer pricing, as a tool for reducing taxation, and transferring income in the shadow sector, is still outside the purview of the scholars. The article under consideration highlights the results of the study of the external features of transfer pricing as a tool for tax planning at the level of the transnational corporations (TNCs).

In scientific writings external transfer prices are also referred to as "tax due" transfer prices. As the name of the tool suggests reducing the tax burden is an important motivation for the business organizations that resort to transfer prices. Such prices are fairly common among large domestic enterprises engaged in export and import operations. They have their units in the countries which have the status of the offshore zones. Of course, the indisputable advantage of using this tool for controlling large businesses is reduction of the overall tax burden, or even its complete avoidance. The importance of transfer prices for tax planning purpose consists in the fact that thanks to this tool you can plan and manage the financial results of the various companies that are part of TNCs. By setting certain prices in the case of transactions between the individual structures within the corporation you can plan their tax burden and minimize its reach at the level of the entire group.¹

However, such prices in some way impede effective financial and economic decision-making, particularly on the part of investors, because they do not make it possible to carry out an objective analysis of the companies. The main negative effects of abuse of external transfer prices are the following:

- inability to assess the real financial results of the company;
- complicated comparative analysis;
- distorted figures, based on which the cost of raising loan capital is calculated, in particular in the part of accounts payable for goods, and services;
- transfer of capital and profits in a shadow economy.

According to the research conducted by a team of the experts of the Institute of Accounting and Controlling University, Zurich (Switzerland), optimization of taxation is the most important external function of internal prices.²

The use of transfer prices is one of the most beneficial ways of tax evasion through the transfer of goods and services from one participant of the group to another at understated or overstated prices, which provides an opportunity for significant tax savings. In the context of tax planning at the level of TNCs, companies with significant object of taxation can purchase raw materials at overstated prices from other related companies, for example, with a negative object of taxation or from those ones that are found in the areas with a more loyal tax regime. The use of such schemes results in reduced tax payments in the whole group, thus improving after tax financial results.

¹ Hoffjan, A. Internationales Controlling. Schaeffer-Poeschel Verlag. Stuttgart.- 2009.- S.109.

²Pfaff,D., Stefani,U. VerrechnungspreiseinderUnternehmenspraxis. // Controlling, No. 10., 2006. – S. 520.

If it comes to holding companies, concerns or multinationals, transfer pricing may lead to a conflict of interest between fiscal authorities and relevant integrated structures. Through the policy of tax optimization, the integrated structures, which include legally separate companies, using the tools of transfer pricing, can adjust the taxable objects of individual companies. Transnational companies concentrate their profits in the countries with a minimal level of taxation. Goods and investments are exported to the countries with a favorable customs regime, etc. If a vertically integrated structure acquires the features of a transnational corporation, transfer pricing is used by international transnational companies to transfer their profits and capital abroad and it is also used by domestic enterprises to transfer their activities in the shadow sector.

The scale of transfer pricing is evidenced by the following figures. OECD has estimated that about 60 percent of world trade consists of intra-firm flows of TNCs.³ They created a specific form of the transfer of capital through transfer prices (purposely understated or overstated), set by the transnational companies while supplying goods and providing services to their subsidiaries and affiliates within the framework of the intra-corporate trade. There are cases when the desire of a quick return of the invested capital leads to the threat of transformation of domestic enterprises in a kind of raw material appendages of the transnational companies, which carry out only the first low-tech stages of production. The revenues of such companies are transferred abroad by conducting transactions through the companies with offshore jurisdictions and with the use of the instruments of the transfer prices within a financial-industrial group. According to the UN experts on trade and development, the system of transnational companies uses transactions within the framework of the integrated structures on the basis of transfer prices to optimize the movement of capital and taxation.

Transfer pricing is also considered to be one of the instruments for transferring the legal economy into the shadow economy, which according to some estimates, reaches nearly 40 percent of the official GDP in Ukraine. Transfer prices are used to evade taxation by transferring profits to offshore zones (setting low prices for exports) and duty evasion (for imports). At the same time, a large informal sector is a symptom of the mismanagement of the country's economy. It indicates that there are substantial obstacles faced by business entities if they do business following the existing formal rules.

Given the outlined terms of abuse of transfer pricing, domestic legislators, scholars and practitioners have started working on the substantiation of the proposals on the amendments to the relevant legislative acts with the aim of prohibiting the residents of Ukraine the use of transfer pricing, purposely understated or overstated, of the goods and services that are exported. Many countries have rules which allow making adjustments when determining the tax base of the resident based on the deviation of the prices identified during the inspections. In these circumstances, it is important to study the mechanism of tax settlement of the issues of transfer pricing in Ukraine and to justify proposals for its improvement.

There is no doubt that the tax features of vertically-oriented businesses should be included in the national legislation and they have a place in the relevant normative legal acts. In particular, there are special rules for determining the prices for goods (products, services), sold within vertically integrated groups, particularly between related parties. Such rules are intended to prevent the redistribution of income subject to tax, between the union members through a system of transfer pricing. Transfer price in this case is interpreted as a specific price,

³Grotherr, S. *Advance Pricing Agreements*. // *Betriebsberater*, 2005. – S. 855.

which applies only to intra-group settlements. Thus, all decentralized companies, involved in these settlements, relate their results to their income or expense.

The problems of transfer pricing in terms of tax law consist in the fact that transactions between members of vertically integrated structures in value terms differ from the prices of transactions between unrelated members of the free market.

The model measures stipulated by the tax legislation of many countries and used by tax authorities to prevent abuse of transfer pricing, are supplemented with ad hoc adjustments based on the methods of determining the free market value of the goods, that are sold, for interconnected enterprises. The adequacy of pricing opportunities for tax evasion is checked by the so-called tax settlement price or regular price. These prices are defined based on the principle of comparing the respective transactions with third unrelated parties. This procedure, stipulated by OECD, provides the guidelines to test the adequacy of transfer pricing. The tax laws of many countries, including Ukraine, comprise the procedure for determining the settlement price based on these guidelines.

In domestic practice tax settlement prices used for the purpose of verifying the adequacy of transfer prices are referred to as "regular prices". Regular price is applied in case the taxpayer makes barter transactions with related parties; transactions with taxpayers, applying special tax regimes or other tax rates than the basic rate of income tax, or is not an income taxpayer. The application of the regular prices, while controlling transactions with related parties, require detailed consideration, because such transactions are carried out within vertically-integrated structures with the use of transfer prices.

The calculation of the regular price begins with the study of the product, its main characteristics for comparison, and the market of production and sale of this product. The broader the definition of market and product, the more likely is the manipulation of transfer pricing.

Therefore, on this basis, a dispute between the corporate taxpayer and the tax authorities will arise. Businesses will seek to use the vaguest criteria for matching, and tax authorities just on the contrary.

Domestic legislation does not provide ready-made formulas to calculate the regular or fair price. In accordance with the current Tax Code of Ukraine, the regular price is the price for the goods and services, determined by parties to the contract, unless otherwise is stipulated by this Code. Unless proven otherwise, such regular price is believed to be corresponding to market prices.⁴

Thus, compared to the previously valid regulations, the issue of transfer pricing proof is entrusted to the tax authorities. Tax authorities have to involve experts or set up special internal units to specify the pricing methodology during the operations with related parties. To determine the regular price for goods and services they use official sources of information, including statistical data of state bodies and institutions; prices of specialized auctions for trade in certain products, stock quotes, reference prices for specialized commercial editions and publications, including electronic and other databases, reports and information of departments of Economic Affairs as part of diplomatic missions of Ukraine abroad.

Analysis of the use of transfer pricing confirms the high level of subjectivity when grounding the regular prices and determining the procedure of their use. The lack of clear algorithm of actions in case of transfer pricing leads to the fact that any dispute over additional

⁴Tax Code of Ukraine, Article 14

taxation, resulting from the use of the price, below regular, can only be resolved in court. It should also be noted that there is certain passivity of the tax authorities regarding transfer pricing, including the identification of the related parties.

An important block of problems is caused by the impossibility of precise identification of related and unrelated parties, identification of all members of the holding, concern or other type of vertically integrated structures. The very definition of a related party is a critical fact in the context of detecting tax evasion through transfer pricing. The entity cannot just set the transfer price during the transactions with related parties, but it also can appropriately restructure the business to create hidden vertically integrated structures, holdings, corporations and others.

In General, the term "holding companies" means legal entities that own other legal entities or exercise control over such legal entities as related parties. However, in the domestic practice hidden formation of holding companies or their parts occurs quite often, because it is impossible to identify all of its members or owners.

The tax legislation provides a number of criteria to identify related parties. Such parties primarily include legal persons that exercise control over a taxpayer, and are either controlled by him or are under common control with such taxpayer.

Another category of related parties are officials of the tax payer entitled to exercise legal actions, directed towards establishment, change or termination of legal relations on behalf of the tax payer. The other category is the individual person or the family members of the individual person exercising control over the taxpayer. It is necessary to understand that "to effect control" means to possess directly or through a greater number of related individuals or entities the highest share (a stake, a block of stocks) of the authorized capital of the taxpayer or to control the greatest number of votes in the governing body of such taxpayer, or to own a share (a stake, a block of stocks) of not less than 20% of the Charter Fund of the taxpayer.

It follows from the foregoing that in practice it is very difficult to keep track of all related parties, especially if some of them are registered outside Ukraine and are operating through offshore zones and figureheads. More often than not it is difficult to identify the real owners of such enterprises.

Transfer pricing is still one of the most important topics in international tax law. According to the European Commission, the use of standard methods (based on the principle of comparison with third unrelated parties) for determining the regular price in order to limit tax evasion of vertically integrated structures is the main obstacle to investment. In terms of companies, this approach to resolving the issues of transfer prices is characterized by a high level of subjectivity, and quite often leads to double taxation.

There are issues of determining adequate regular prices which result from the high costs associated with their calculation and proof of the need for their application. These costs include expenses for the analysis of markets and products, preparing various kinds of supporting documents, the costs of services of outside experts, the costs of verification of the relevant circumstances. These costs are borne by both taxpayers and tax authorities.

One of the ways of preventing information asymmetry and conflict of interest between vertically integrated companies and tax authorities is a preliminary agreement of the parameters of transfer pricing. In international practice, such approach, proposed by OECD, is called "advance pricing arrangement" (APA).⁵ According to the OECD definition, the APA is a

⁵OECD: Verrechnungspreisgrundsätze für multinationale Unternehmen und Steuerverwaltungen, Paris 1995.

limited time agreement concluded between a taxpayer and the tax authority, which sets out the main price-determining factors in the formation of transfer prices between related enterprises, including methods for calculating the prices, characteristics of the compared transactions that will be taken into consideration while determining regular prices, legal and other conditions that may affect the price level. Special attention is drawn to the agreement of the legal and economic framework conditions, which are based on transfer prices. The inclusion of such conditions in the contract is an important factor that affects the acceptance of transfer prices by the tax authorities. If these conditions persist, the tax authorities undertake not to make any transfer-pricing adjustments, but taxpayers are obliged, based on the results of the reporting period, to report on the current state and tendencies of development of the framework conditions under which the agreement on preliminary approval of transfer prices is valid. It should be noted that APA does not fix particular transfer prices; it only determines the methods for their calculation and the basic price-determining factors. According to experts, about 20 percent of the multinational companies agree their transfer pricing policy with APA.⁶

Matching the parameters of the agreement on transfer prices, the tax authorities should proceed from the logic of the comparison of the relevant transactions with unrelated third parties. Due to the conclusion of such agreements you can prevent conflict situations in the justification of this or that procedure of transfer pricing by the taxpayer, litigation of controversial issues, and double taxation of the income derived by vertically-integrated structures. The enterprises, a significant proportion of economic transactions of which comprise the agreements, in respect of which regular prices can be used, should be recommended to make the calculation and justification of the regular price level for internal use in advance, and to take into account this level while forming contractual prices.

An alternative way to deal with the issues of transfer pricing is the introduction of the consolidated taxation of groups of companies. Domestic tax law provides for the payment of the consolidated income tax only to companies that have offices, branches and separate units that are not legal persons. This rule does not apply to holding companies, concerns, and other groups of companies. Consolidated taxation of groups of companies is widely practiced in the EU, the USA and Switzerland. According to this approach, the parent company deals with tax records, identifies and pays taxes on the results of the entire holding (group).

Thus, transfer prices are an important tool for tax planning at the level of transnational corporations. Depending on the scope of application and functions, transfer prices can be classified as internal and external. Under the internal pricing system, prices influence the performance of individual responsibility centers, which are part of one legally independent company and are not a means of regulating the performance of the whole enterprise. These prices are neutral with respect to the tax burden of the entity. A system of external transfer pricing is established between the companies belonging to the same holding group, concern, or transnational company. Companies use external transfer prices to reduce the tax burden and hidden transfer of capital and profits from some entities to others, and therefore have a direct impact on the financial results of enterprises.

To prevent abuse of external transfer prices and to reduce the tax burden, it is crucial to improve the provisions of tax laws, governing transactions with related parties and the procedure for determining regular prices. To achieve this it is necessary to establish the consolidated tax of the enterprises belonging to the same association (holding, concern) and a

⁶Grotherr S. Advance Pricing Agreements. // Betriebsberater, 2005. – S. 856.

preliminary approval from the tax authorities of the basic terms of agreements that have the features of transactions with related parties. This approach will allow avoiding conflict situations in the justification by the taxpayer of transfer pricing, litigation, controversial issues, and to prevent double taxation of the income derived by vertically-integrated structures. Matching the parameters of the agreement on transfer prices, the tax authorities should compare them with the corresponding transactions of the enterprise with unrelated third parties.

In addition, to avoid distortion of the information for financial and economic decision - making at the level of transnational companies it is necessary to ensure coordination of the information flows associated with tax planning and information needed for strategic and operational planning of the actual performance of the company.

REFERENCES

- The Tax Code Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine Info (VRI)*, 2011, N 13-14, N 15-16, N 17, p.112. [In Ukrainian]
- PfaffD., Stefani,U. *VerrechnungspreiseinderUnternehmenspraxis*. // Controlling, No. 10., 2006. – S. 340-346. [In German]
- GrotherrS. *AdvancePricingAgreements*. // Betriebsberater, 2005. – S. 850-859.
- Hoffjan A. *Internationales Controlling*. Schaeffer-Poeschel Verlag. Stuttgart.- 2009.- 311 S. [In German]
- OECD: *Verrechnungspreisgrundsätze für multinationale Unternehmen und Steuerverwaltungen*, Paris 1995.[InGerman]

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ СЕКТОРОМ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Олег Ярема

Аспірант, Львівський національний університет ім. І. Франка,
e-mail: hunter_L4W@mail.ru, Львів, Україна

Анотація. У статті розкрито окремі проблеми управління державним сектором економіки та сформульовано заходи щодо його вдосконалення. Розглянуто чинники, які впливають на логіку поведінки сучасного управлінського персоналу державних підприємств і шляхи удосконалення організації управління.

Ключові слова: управління, корупція, державний сектор, менеджмент, корпорація, монополія, власність.

Створення системи управління державним сектором економіки є одним із основних завдань державної політики України. Проблема ефективності управління державним сектором економіки та пошук принципів напрямів його підвищення набувають стратегічного значення, визначають спосіб вирішення найважливіших загальнодержавних завдань.

Перехід до економічного зростання в Україні безпосередньо пов'язаний із радикальними змінами в системі управління економікою, передусім у державному

секторі. Йдеться про перетворення галузевої структури управління державним сектором у функціональну, перебудову організаційної структури виробництва, утвердження фінансово-промислових груп, холдингів, посилення контрольних функцій держави як власника.

Державне підприємство є складним економічним інститутом, де переплітаються інтереси не лише безпосередніх виробників, але і багатьох інших суб'єктів: законодавчих і виконавчих органів влади, політиків, представників приватного бізнес-середовища. Внаслідок впливу різних груп інтересів, які формуються в суспільстві, управління в цьому секторі є дуже вразливим і залежить від політичної кон'юнктури. В останні роки ми є свідками того, зауважують українські науковці Ю. Петруня та О. Іванишина, як у боротьбі інтересів дуже легко втрачаються національні орієнтири політики [11]. Тому для розуміння впливу управління державного сектора на економічне зростання в Україні необхідно проаналізувати комплекс норм і правил, які регулюють цю сферу суспільно-економічного життя.

Управління державним сектором має за мету вирішення важливих для суспільства завдань: забезпечення ефективного функціонування економіки, цілеспрямовану координацію економічної діяльності, як у межах самого сектора, так міжсекторну координацію, реалізацію різноманітних соціально-економічних завдань, упорядковуючи таким чином всі сфери життєдіяльності суспільства. В цьому відношенні варто звернути увагу на висловлювання німецького економіста Х. Ламперта, який під управлінським порядком розумів сукупність правил відносно організаційної будови державної економіки, закладів та установ, відповідальних за економічне життя і надання цій економіці певної організаційної форми [8].

Система управління державною економікою складається із простих і складних виробничо-господарських одиниць, що передбачає аналіз їх правової, галузевої та просторової організації. Під правовою розуміють різні підприємства, що мають статус юридичної особи, кредитні, страхові установи, фінансово-промислові групи. До галузевої відносяться такі групи сфери національної економіки, як промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок, фінанси, банківські установи, спеціалізовані підгалузі. Управління державним сектором здійснюється на рівні окремого підприємства, галузі економіки, регіональному та міжнародному рівнях. Управлінське завдання на рівні окремого підприємства полягає у тому, щоб забезпечити максимальну відповідність між попитом і пропозицією за обсягами і структурою виробництва. На рівні галузі або економіки країни взагалі мета полягає у підтримці рівноважної ціни, стійкого економічного зростання і вирішення соціальних завдань. Особливу увагу необхідно звернути на таку специфічну функцію державних підприємств, як участь у соціальних програмах на території, де вони здійснюють свою виробничу діяльність. В адміністративній економіці соціальні функції держпідприємств були зобов'язуючими. Наприклад, державні сільськогосподарські підприємства виконували далекі від їх профільної діяльності завдання: ремонтували школи, дитячі садочки, пам'ятки культури. Всі ці видатки вкладалися у вартість виробленої продукції. В сучасних умовах такі приклади теж є непоодинокі. В системі Укрзалізниці є десятки підприємств, які є бюджетонаповнюючими для території і міст. Видатки на соціальні послуги не компенсуються державою і не відшкодовуються. Наприклад, Укрзалізниця у 2013 році перевезла пільговиків на суму 628,4 млн. грн., а компенсації отримала 204 млн. грн., або

33%. У 2014 році ситуація ще більш погіршилася, пільговиків перевезено на суму 528 млн. грн., а отримана компенсація становила 165,6 млн. грн., або 28% [10].

Економічна модель у будь-якій економічній системі спрямована на розподіл повноважень і прийнятті рішень між державними установами і суб'єктами господарювання. Однак підходи до прийняття управлінських рішень у різних системах мають свою специфіку. В адміністративно-командній економіці держава є власником ресурсів, засобів виробництва. Тут господарюючі суб'єкти володіють тією величиною управлінської свободи, рівень якої визначає господарсько-партійний апарат. Він же встановлює прибутковість і збитковість підприємств. У ринковій економіці в основі реалізації інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, незалежно від форми власності, закладено бажання отримати максимальний прибуток. Чому ж тоді державний сектор економіки України є збитковий, а ефективність управлінської діяльності є значно нижчою, ніж на приватних підприємствах? Адже за логікою ведення бізнесу, і державні, і приватні підприємства знаходяться в однакових умовах. Однак, як засвідчують проведені дослідження, механізм отримання прибутків є дещо відмінним на підприємствах державного і приватного секторів. Приватний підприємець ризикує своїм майном і становищем на ринку, найманий керівник державного підприємства ризикує своїм іміджем і займаною посадою. Імідж, як засвідчує практика, є цінним активом у довгостроковій перспективі. В короткостроковому періоді ним можна знехтувати, якщо очікувати, що особисті вигоди будуть гранично високими. А вони можуть бути не просто великими, але дуже значними.

За підрахунками Міністерства економіки та економічного розвитку, державний сектор економіки у 2014 році втратив через розкрадання 120 млрд. грн. [2].

Багатомільярдне збагачення окремих керівників державних монополістичних підприємств обертається загальним зубожінням населення, зменшення соціальних стандартів і посилення залежності від міжнародних фінансових інститутів. Можна переконливо підтвердити широкорозповсюджену тезу про те, що велич і добробут держави залежить не від рівня багатства і наявних ресурсів. Важливе значення має якість та ефективність управління багатством, яким володіє держава. Україна має найкращі у світі чорноземи і визначально може бути більш конкурентоспроможною на світовому ринку продовольства. Однак цього не спостерігається. Українські аграрії не досягли світових стандартів виробництва у значній мірі через неефективний механізм управління аграрними ресурсами.

Сучасний бізнес провідних компаній здійснюється з урахуванням як довго-, так і короткострокової перспективи. Орієнтація у довгостроковому періоді спрямована на зростання вартості активів, а у короткостроковому періоді на отримання максимального поточного прибутку. В Україні такі підходи сповідує головно бізнес приватних компаній. На державних підприємствах ситуація діаметрально протилежна. За 25 років незалежності України більшість державних підприємств не лише не спромоглася створити додаткові цінності, а системно їх знижувати.

Для того, щоб зрозуміти логіку поведінки сучасного управлінського персоналу, головно топ-менеджерів великих державних підприємств, проаналізуємо найважливіші чинники, які, на наш погляд, є визначальними.

По-перше, біля керма багатьох державних підприємств до сьогоднішнього дня залишаються представники колишньої партноменклатури з головною мотивацією: доведення очолюваних ними підприємств до банкрутства з метою наступної

приватизації. Одні керівники працюють по 30-40, захищаючи себе присутністю у представницьких органах, інші змінюються залежно від зміни влади.

По-друге, низька якість управлінців. У державному секторі немає професійних управлінців, а є в основному особи, діяльність яких спрямована на особисте збагачення під патронатом владних інститутів.

Менеджер державного підприємства отримує винагороду не у відповідності до своїх здібностей, а згідно з ієрархією місця у державній структурі, або ступенем наближення до владних інститутів. Для організації управління йому не обов'язково знати особливості технології процесів виробництва чи збуту. Достатньо мати потрібних людей у галузевих міністерствах. Тому такі управлінці не бажають або частіше не можуть через низьку кваліфікацію звести воедино наявну інформацію, знання та досвід багатьох людей, необхідних для досягнення місії підприємства.

По-третє, відділення власності на капітал від управління в публічних акціонерних товариствах із високою часткою державної власності. На державних підприємствах, як і на приватних, ця ознака проявляється у найбільш яскравій формі. Дослідження засвідчують, що у промисловорозвинутих країнах як у приватному, так і у державному секторі реальна влада у прийнятті поточних управлінських рішень належить не акціонерам, а управлінцям. А декларована відповідальність перед акціонерами, звітність перед ними є лише прикриттям реальної влади топ-менеджерів. З цієї причини мета управлінців на державних підприємствах вступає у суперечність із метою власників. Акціонери стають пасивними особами, які лише отримують дивіденди. На цьому наголошує американський економіст Е. С. Месон, зазначаючи, що у великій корпорації власник це лише пасивний отримувач доходу, що, як правило, контроль знаходиться в руках адміністрації і управлінці самі, не узгоджуючи із акціонерами, підбирають собі персонал [18].

В Україні пасивність власників (держави) та акціонерів державних підприємств є особливою. Акціонери не лише не впливають на прийняття управлінських рішень, але і не отримують дивідендів. Власники (державна) в особі галузевих міністерств зацікавлені, щоб на головних посадах залишались довірені їм управлінці.

По-четверте, відсутність адекватного до вимог часу стратегічного планування і системи управління ризиком. Планування на сучасних державних підприємствах України носить рудимент адміністративно-командної економіки і означає вирішувати те, що буде робитися у наступному році. У великих світових, як приватних, так і державних компаніях, в умовах ринку коротко і вдало суть планування сформулював один із провідних фахівців практичного менеджменту, і воно звучить як рішення про те, що ви будете робити сьогодні, з огляду на те, наступний рік настане [13].

Системи управління ризиками у державних підприємствах не існує. Якщо проаналізувати грошові залишки підприємств у приватних банках, то виявиться, що основним вкладником третьої-четвертої десятки з них є державні підприємства. Є ситуації, коли майже половина пасивів банку формується двома-трьома державними підприємствами. Непоодинокі випадки, коли кошти підприємств "згортають" у неплатоспроможних банках. Наприклад, у 2014 році державні підприємства втратили в банках-банкрутах великі суми, зокрема, у "Національному кредиті" – 34 млн. грн., "Борисполі" – 65 млн. грн.

Матеріали численних досліджень насичені прикладами ризикових операцій, які здійснюються керівниками державних підприємств. Одні занижують ставки на грошові

кошти підприємств, що зберігаються у банках. Наприклад, адміністрація Іллічівського морського торговельного порта зберігала у приватних банках 100 млн. грн. під 3% річних, у той час як ринкова процентна ставка становила понад 25% [9].

Часто використовуються передплати за товари і послуги фірмам, які знаходяться на межі банкрутства. За даними державної фіскальної служби тільки за вісім місяців 2015 року було розкрито ризикових операцій, здійснених державними підприємствами на суму 399,1 млн. грн. [14].

По-п'яте, відсутність адекватного умовам ринку механізму мотивації і стимулювання. У цьому механізмі варто розглядати окремо його мотивуючу і стимулюючу частину.

У керівників державних підприємств немає стимулів для формування ефективної управлінської структури, кожен із них такий процес розглядає через призму своїх особистих інтересів: що особисто мені принесе реформа управління і яке моє місце на підприємстві після проведеної реформи. За логікою ведення бізнесу, ефективна організація мала б допомагати фірмі самовідтворюватися, збільшувати свої розміри і частку ринку. Розширення є закон виживання для кожного підприємства. Це є один із способів його збереження. В Україні управлінський менеджмент державних підприємств зовсім не зацікавлений у розширеному відтворенні. В усі роки трансформаційного періоду, як засвідчує практика, він прагнув реалізувати дві цілі: довести державне підприємство до банкрутства з наступною приватизацією. Якщо цього з різних причин досягти не вдалося, то такою метою ставала концентрація влади в руках вузької групи людей, які паразитують на державній власності.

Для удосконалення організації управління на державних підприємствах (розробка технологічна, цінової маркетингової діяльності) необхідні фахівці різних професій (інженери, техніки, економісти, маркетологи, піар-технологи). Однак на українських державних підприємствах не вони визначають стратегію розвитку підприємства, а галузеві міністерства, концентруючи державні кошти, отримані від державного бюджету.

В ринкових умовах приватна фірма працює на свій страх і ризик. Вона відповідає зі всяких зобов'язань своїми доходами і майном. Така фірма підпорядкована ринку, а, відповідно, і споживачу. На ринку товарів і послуг державних монополізованих підприємств в Україні вирішальну роль відіграє не споживач, його воля, а рішення, які диктують виконавчі та законодавчі органи управління. Завдання виробничо-маркетингової діяльності полягає не в тому, щоб переконати споживача купити товар, а поставити його у безвихідь (наприклад, тарифи на газ, електроенергію). Споживачу залишається лише очікувати і сподіватися на втручання влади у цінову і тарифну політику. Менеджеру державного підприємства немає жодного сенсу підлаштовуватися до факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. А ринкова рівновага або видимість її досягаються не в результаті дії попиту і пропозиції, а через механізм розподілу державного бюджету (дотації, субсидії і пільги). Наприклад, у 2014 році держкомпанії отримали із державного бюджету понад 13 млрд. грн. у вигляді субсидій і податкових пільг [6]. Ціна на товари і послуги державних підприємств не виконує в повному обсязі свою інформаційну функцію, оскільки не сигналізує про зміни смаків та уподобань споживачів. Менеджмент державних підприємств вона майже не цікавить.

Управлінці державних підприємств не люблять афішувати свою владу. Вони навіть схильні її заперечувати. Керівники державних монополізованих підприємств

видають себе лише за слуг народу, яких запросили до виконання необхідних управлінських функцій.

Діяльність державних монополізованих корпорацій України фактично привела до модифікації ринку. Користуючись монополіними правами на ринку і підтримкою урядових структур, ці підприємства домоглися повного контролю над ринком вироблених товарів і спромоглися запобігти небажаного для себе розвитку. Практика засвідчує, що великі державні корпорації мають владу не лише над цінами і споживачами, але і над урядом і суспільством («Газпром»у Росії, «Нафтогаз» в Україні). В багатьох випадках управлінці державних підприємств і не прагнуть переконати споживачів, суспільство, що їх інтереси співпадають. Навпаки, вони прагнуть пристосувати інтереси суспільства до своїх власних. У практичній управлінській діяльності вони з успіхом використовують відомий принцип, сформульований президентом корпорації «Дженерал Моторс», «що добре для «Дженерал Моторс», то добре і для Сполучених Штатів».

Відсутність стимулів управлінського персоналу у державних підприємств для розвитку, удосконалення, а також відсутність страху у невідворотності покарання за економічні злочини, що характерні для адміністративно-командної економіки, доповнюються неефективною системою трудової мотивації. Навіть за надвисокого рівня технічного обладнання ефективність виробництва залежить передусім від зацікавленості співробітників у результатах своєї праці, зауважує В. Щедянов [15]. З таким підходом можна погодитися. Трудова мотивація особливо важлива для менеджменту середньої і нижчої ланок, тобто того управлінського середовища, яке до корупційної діяльності вищого керівництва відношення не має.

Важливим чинником, що дестабілізує державне підприємство і зумовлює його хронічну збитковість, є формування корупційної вертикалі управління. Останнім часом в Україні спостерігається тенденція до збільшення фактів хабарництва і корупції в усіх без винятку сферах державного сектора: укладання тендерних угод, продаж продукції за заниженими цінами, коли тіньову різницю отримує керівник готівкою або на рахунок в офшорах, операції зі здачею державного майна в оренду за заниженими цінами, утворення фіктивної заборгованості, наявність посередницьких фірм-прокладок на шляху від державного підприємств до споживача.

Корумпований вищий менеджмент державних підприємств добре і впевнено почуває себе за підтримки державних структур, у першу чергу, галузевих міністерств. Для прикладу прокуратура підозрює керівництво ДП «Антонов» у розтраті у 2012-2013 роках на 502 млн. грн. [5].

ДП «Укрспирт» у 2012-2013 р. перерахувало 830 млн. грн. за поставку зерна і консультаційні послуги комерційній структурі, яка не існує і ніколи не здійснювала фінансово-господарської діяльності [17]. Правоохоронними органами встановлено, що посадові особи, підприємства реалізували спирт за заниженими цінами і нанесли збитки державі на суму 955 млн. грн. Вони незаконно присвоюють собі кошти через різноманітні матеріальні допомоги. Наприклад, якщо для всіх працівників підприємства матеріальна допомога склала у 2014 р. 198 тис. грн., то генеральний директор отримав її на суму 287 тис. грн. [19]. Державна продовольча зернова корпорація у 2014 році продала 600 тис. тонн зерна іноземним споживачам, кошти на суму майже 2,4 млрд. грн. в Україні на рахунки фірми не повернулися [3].

За підрахунком Міністерства економічного розвитку і торгівлі, державний сектор економіки втратив через розкрадання 120 млрд. грн. [3].

Корупційна модель управління на державних підприємствах виявилася одним із найстабільніших і найміцніших інститутів. Однак ми дотримуємося позиції тих дослідників, які ставлять під сумнів тезу про те, що розвиток корупції є наслідком надмірної присутності держави у регуляторно-дозвільній системі. Навпаки, корупція значною мірою є наслідком недостатньої інституціоналізації влади (що виявляється в низькій дієздатності владних інститутів) і громадянського суспільства, що перешкоджає як контроль над владою, так і формуванню, оновленню дієздатної влади [7].

У механізмі удосконалення управління державними підприємствами є два важелі: адміністративний і економічний. Адміністративний передбачає посилення відповідальності (особливо кримінальної за економічні злочини). Є великі суспільні очікування на новостворені: національне антикорупційне бюро і антикорупційну прокуратуру. Варто зауважити, що елементарне наведення порядку на державних підприємствах, страх перед невідвратною відповідальністю вже дають певні результати, про що засвідчує таблиця 1.

Таблиця 1. Порівняльні результати виробничої та господарської діяльності семи найбільших державних підприємств України

Підприємство	Прибутки(+) /збитки (-) на 01.01.2015	Прибутки(+) /збитки (-) на 01.10.2015
«Нафтогаз» України	- 88,4 млрд. грн.	+ 233,6 млн. грн.
«Енергоатом»	- 6,4 млрд. грн.	+ 1,3 млрд. грн.
«Укрзалізниця»	- 15 млрд. грн.	- 5 млрд. грн.
«Гурбоатом»	+ 637 млн. грн.	+ 1,2 млрд. грн.
Одеський припортовий завод	- 270 млн. грн.	+ 206 млн. грн.
Аеропорт «Бориспіль»	- 126 млн. грн.	+ 467 млн. грн.
Адміністрація морських торгових портів	+ 1,5 млрд грн.	+ 3,5 млрд. грн.

за даними [20]

Зростання доходності підприємств державного сектору однозначно трактується як результат зміни вищого топ-менеджменту та посилення його відповідальності і зростання його фаховості та кваліфікації. В арсеналі інструментів адміністративного впливу на вдосконалення менеджменту державних підприємств обов'язково має бути присутній такий – конкурс на зайняття посади. Це унеможливить або значно зменшить ризики корупційного призначення генеральних директорів, їх заступників через групи впливу в уряді, Верховній Раді, інших державних структурах.

Економічні важелі використовуються через два найважливіші інструменти. Перший із них є підвищення кваліфікації персоналу державних підприємств, селекція кадрів у цьому секторі, пошук талановитих фахівців. На першому етапі використання економічних важелів було скорочено малокваліфікаційних корумпованих управлінців. Тільки за 2014-2015 роки Кабмін України змінив 56 директорів із ТОП-100 найбільших держпідприємств [4]. Почалося призначення професійних директорів, виключно через конкурси. У 2014 році на «Укрзалізницю» вперше було оголошено конкурс на заміщення

вакантної посади генерального директора, у якому взяли участь 130 кандидатів. У середині 2014 року оголосив кадровий конкурс на зайняття посад директорів концерн "Укроборонпром". Якісні зміни призвели до підвищення ефективності роботи. 12 заводів концерну очолили професійні управлінці. При виборі менеджерів, окрім профільного досвіду і знань, враховувалися рівень володіння англійською мовою, фундаментальні знання з маркетингу і стратегічного менеджменту. Всі кандидати пройшли перевірку на відповідні Закони України "Про очищення влади" [2].

Лідером за кількістю і якістю проведених конкурсів стало Мінагропромполітики. У листопаді 2015 року було оголошено конкурс на посади керівників 55 державних підприємств. До участі у конкурсі були допущені усі, хто має досвід управління підприємствами аграрного сектору, а для підбору претендентів створена постійно діюча професійна конкурсна комісія, куди увійшли відомі рекрутингові і консультаційні фірми та агентства: Alexander Xushes, ARTE business Group.

У підборі професійних управлінців державного сектора велику роль відіграють кадрові та рекрутингові компанії.

У рекрутингових компаніях є відмінне розуміння галузевої структури, знання тенденцій розвитку ринку, велика база інформації із внутрішніх і зовнішніх джерел, є можливість для перепідготовки та підвищення кваліфікації діючого управлінського персоналу. Кадрові агентства, крім вищезазначеного, повинні знати тонкощі технологічних процесів у певних галузях [16].

Вибір посередника на ринку праці залежить від мети, яку ставить перед собою державне підприємство. Якщо ціль підприємства – знайти кадри вищої кваліфікації, то їм варто звернутися до рекрутингових агентств. Послуги, які надаються цим посередникам, є безкорисливі по відношенню до претендента й оплачуються замовником. У кадрових агентствах послуги оплачують претенденти. Тут враховуються інтереси роботодавців і база кадрів, в основному, невисокої кваліфікації.

Повільно, з великими зусиллями запроваджується на державних підприємствах України новий мотиваційний механізм. Уряд України прийняв Постанову №859 «Про умови і розміри оплати праці керівників державних підприємств». У цій постанові підкреслено, що заробітна плата менеджерів державних підприємств повинна бути наближена до ринкового рівня у приватному секторі. Однак, ця платня повинна бути заробленою. Посадова ставка керівника складає 25% від річної винагороди, а премія (квартальна і річна) – решту 75% [4].

Поява на державних підприємствах України нових професійних управлінців почала приносити певні позитивні результати. Наприклад, концерн "Укроборонпром" за допомогою електронних закупівель заощадив 53 млн. грн., а відсоток економії склав 25% [1]. Зміна закупівельної діяльності на ДП "Укрспирт" дозволила заощадити понад 100 млн. грн. [12].

Особливою проблемою менеджменту державних підприємств є підвищення ефективності управління державними корпоративними правами. Стратегію розвитку державних підприємств не повинні здійснювати десятки галузевих міністерств. Останні повинні реалізовувати державну політику, а не здійснювати оперативне керівництво державним сектором. Центрами мають стати холдингові компанії, або компанії з управління активами.

Отже, ефективність управління державним сектором надзвичайно залежить від політичної кон'юнктури і вразлива внаслідок впливу різних груп інтересів, які

формується в суспільстві. Політичні угруповання визначають вектор розвитку цього сектора у своїх корисливих інтересах і у значній мірі формують загальну збитковість підприємств державного сектора. Однак неефективність управлінського персоналу державних підприємств не може і не повинна розглядатися як вирішальний аргумент на користь приватизації, стверджує Ю. Кіндзеровський. З цією думкою варто погодитися. Приватизуватися повинні хронічно збиткові державні підприємства, яким зміна менеджменту з об'єктивних причин уже не допоможе. Стратегічні, прибуткові підприємства мають залишатися у державній власності. Держава повинна отримувати всі сто відсотків прибутку (а не 18%, як на приватних підприємствах). Управлінська реформа на цих підприємствах має бути під пильним оком громадськості.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що не форма власності, а характер управління державних підприємств визначають рівень ефективності окремого підприємства і забезпечують економічне зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перший український інформаційний. [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: Ел. ресурс <http://www.5.ua>
2. Газета «День»[Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua> (20.01.15), (14.12.15)
3. Главком [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: [http:// glavcom.ua](http://glavcom.ua), Державні компанії у 2014 році отримали збитків більше ніж на 100 млрд. грн. (06.12.15).
4. Деловой портал «Капитал» [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.capital.ua> (14.12.15)
5. Економічна правда [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.epravda.com.ua> /2014/10/07
6. Еспресо TV [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://espresso.tv/> (18.08.15)
7. Жаліпо Я. А. Еволюція чинників дієвості економічної політики держави та інституційна криза в Україні / Жаліпо Я. А. // Економічна теорія. – 2015. - №2. – с. 14 (5-18)
8. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика / Ламперт Х. Германский луг. - М.: 1993. – с. 6-8].
9. Ліга.net[Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: <http://www.liga.net> На службі народу. Как выводятся миллиарды из госкомпаний.
10. Новини фінансів України [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: <http://www.news.finafnce.ua/uaneews/342499>.
11. Петруня Ю. Є. Інституційні чинники економічного розвитку/ Петруня Ю. Є., Іванишина О. Ф. // Економічна теорія – 2010. - №4. – с. 3.
12. Укрспирт – Державне підприємство. [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: <http://www.ukrspirt.com>. 2015, 18 листопада.
13. Фокус [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.focus.ua> 12.10

14. Цензор.нет. [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.censor.net.ua> (18.09.15)
15. Щедянов В. С. Місце трудових відносин у відтворенні відчуження, як форми економічної соціалізації особистості / Щедянов В. С. // Ек. теорія, 2013. - №2. – с. 46 (46-56).
16. Gloria – Експерти з підбору персоналу [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.gloria.in.ua>
17. M.Enticer [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.m.enticer.com.ua/2015/2/10>
18. Mason E. S. The Corporation in Modern Society, Cambridge/ Mason E. S, 1955. – р. 4.
19. WordPress.org[Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу: <http://www.wordpress.org/themes/news>
20. Troy V. Huser. BoardCertifiedinDUIDDefenseLaw – NationalCollegeforDUIDDefense, 2015, 14 грудня [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал]. – Електронні дані. Режим доступу:<http://www.huser.com>

АНАЛІЗ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Богдан Яциковський

заступник голови Державної комісії України по запасах корисних копалин
з економічного розвитку та міжнародної діяльності,
e-mail: karpaty_2004@i.ua, Київ, Україна

Степан Голубка

д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту Університету банківської справи,
e-mail: holubkas@ukr.net, Київ, Україна

Анотація. Висвітлено проблеми, що виникають у процесі економічної діяльності людини, а також необхідність проведення ефективної державної екологічної політики. Приділена увага аналізу капітальних інвестицій і поточних витрат в Україні на охорону навколишнього середовища.

Обґрунтовані висновки щодо підвищення ефективності державної політики, зокрема, бюджетними асигнуваннями на проведення відповідних робіт щодо покращення стану довкілля.

Ключові слова: господарська діяльність, капітальні інвестиції, поточні витрати, охорона навколишнього природного середовища, державна політика, довкілля, людина і природа.

Наше сьогодення – це постійний і загострений конфлікт між середовищем існування людини і природними екосистемами, які внаслідок людської господарської діяльності відчувають сильне антропогенне навантаження, що, у свою чергу, порушує біосферну рівновагу не тільки окремих регіонів, але й на планеті в цілому. Задля задоволення власних потреб людство все інтенсивніше використовує природні ресурси, причому такі процеси супроводжуються нагромадженням різного роду відходів, які не тільки змінюють навколишнє природне середовище, але й негативно впливають на якісні характеристики його теперішнього існування. Являючись невід’ємною часткою природного буття, людство завдяки втручанням у природну сферу дуже сильно впливає на «материнські» екосистеми, які створювалися тисячоліттями. Почасти це призводить

до непередбачуваних ефектів, і що має насторожити – до негативних наслідків від такого втручання. На перший погляд, екологічні проблеми при цьому мають другорядне значення, однак, як показує практика, вони останніми роками щораз тільки загострюються. «Відбувається переміщення створення валового внутрішнього продукту від добувних і переробних галузей економіки до інформативних, зростає роль інтернет-економіки, інноваційних технологій в усіх сферах діяльності, а економічна проблематика вимагає трактувати економічні процеси через призму органічного розвитку людини і довкілля»¹. Саме тому на часі дуже гостро постала проблема необхідності побудови в кожному конкретному випадку обґрунтованої моделі господарської діяльності з ціллю вдосконалення охорони та раціонального використання природних ресурсів. Такі заходи дозволять зменшити використання шкідливих речовин (хімічна промисловість), забезпечити надійне транспортування небезпечних матеріалів для уникнення техногенних катастроф (спеціальні контейнери), проводити безпечну утилізацію відпрацьованого ядерного палива (сховища ядерних відходів) тощо. Споглядаючи на хід історичного розвитку людства та його господарську діяльність, можна прийти до висновку, що соціально-економічний прогрес був досягнутий саме завдяки нищівному споживацькому використанню природних ресурсів без урахування негативних наслідків такої діяльності. Крім того, в епоху технічного розвитку особливої загрози набули викиди в атмосферу та природні водойми в незліченних кількостях продуктів відходів промислового виробництва. В погоні за прибутками промисловці та підприємці до певного часу не приділяли уваги охороні та раціональному використанню природних ресурсів, що призвело до значного погіршення якості середовища існування людини. Задля покращення довкілля, країни із сучасними передовими технологічними системами промислового виробництва почали застосовувати комплексні заходи не тільки щодо раціонального використання природних ресурсів, але й приділяти увагу їх охороні та відтворенню. Зокрема, на планетарному рівні ці проблеми почали широко розглядатися фактично тільки з другої половини ХХ ст. У 1972 році було здійснено дослідження² довгострокових наслідків глобальної тенденції зростання населення та споживання природних ресурсів в одній площині із глобальним поширенням забруднення довкілля³.

Однак, для того щоб привести до мінімуму шкідливий вплив на біогеоценози з боку промислових підприємств та інших забруднювачів навколишнього природного середовища, а також здійснювати раціональне використання природних ресурсів, необхідно розробити і чітко дотримуватися ряду природоохоронних програм фінансування не тільки з боку промислових підприємств, але й державних органів влади, з метою якісного відтворення і збереження середовища існування людини. Саме з таких позицій необхідно підходити до питань охорони та раціонального використання природних ресурсів з боку державних і громадських організацій.

Спираючись на вищевикладене, розглянемо основні види витрат на охорону природного середовища в Україні. Адже «здійснення екологізації інвестиційної діяльності сприяє появі нових можливостей та отриманню нових вигод для підприємств

¹ Злупко С. М. Розвиток економічної теорії в Україні: минуле, сучасне, майбутнє // Вісник Львівського університету. Серія екон. – 2003. – Вип. 32. – с. 3-17.

² The Report to the Club of Rome on the future. [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.clubofrome.org/>

³ Сторожук А. Сталий розвиток економіки: історико-теоретичний аналіз // Вісн. Львів. ун-ту. Серія екон. 2008. Вип. 40. – С. 233-237.

(виникають додаткові можливості для розвитку ділової активності, що приводить до підвищення конкурентних переваг)»⁴. В цілому витрати на охорону навколишнього природного середовища можна визначити як кошти, спрямовані на зменшення чи запобігання забруднення довкілля, а також охорону і раціональне використання природних ресурсів у результаті виробничої діяльності. До основних таких витрат відносять капітальні інвестиції та поточні витрати природоохоронного призначення. Джерелами фінансування капітальних інвестицій можуть бути як власні кошти (прибуток, амортизаційні відрахування, бюджетне фінансування, фінансування сторонніх організацій у порядку пайової участі в будівництві та ін.), так і залучені кошти (банківські кредити та інші позикові кошти). Аналітичний облік капітальних інвестицій ведеться відповідно за видами основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, а також за окремими об'єктами капітальних вкладень.

Таблиця 1. Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн.

№ з/п	Рік	Капітальні інвестиції	у т.ч. на капремонт	Поточні витрати	Всього витрат
1	2007	3080,7	517,0	6610,3	9691,0
2	2008	3731,4	809,4	8444,6	12176,0
3	2009	3040,7	554,2	8032,7	11073,4
4	2010	2761,5	498,0	10366,6	13128,1
5	2011	6451,0	843,6	12039,4	18490,4
6	2012	6589,3	635,0	13924,7	20514,0
7	2013	6038,8	662,1	14339,1	20377,9
Всього		31693,4	4519,3	73757,4	105450,8

Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Дані таблиці 1 засвідчують, що витрати на спорудження нових підприємств, а також технічне переобладнання, реконструкцію та розширення вже діючих об'єктів природоохоронного призначення значно нижчі за витрати на утримання та експлуатацію основних засобів природоохоронного призначення в робочому стані. Тобто, за період з 2007 р. по 2013 р. сума капітальних інвестицій (31693,4 млн.грн.) на охорону навколишнього природного середовища у 2,3 рази менша поточних витрат (73757,4 млн.грн.)⁵ і становить 30,1% від усіх витрат на охорону і раціональне використання навколишнього природного середовища.

Капітальні інвестиції і поточні витрати природоохоронного призначення мають тенденцію до постійного зростання (рис. 1). Так, сума капітальних інвестицій у 2013 р. у

⁴ Крамаренко К. М. Джерела фінансування екологічних інвестицій / Економіка і регіон № 5 (36). – 2012. – ПолтНТУ. – с.174-178.

⁵ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

порівнянні з 2007 р. зросла майже удвічі і досягла 6038,8 млн. грн. Подібна, більш потужна та рівномірна за сценарієм тенденція зростання, простежується також і відносно поточних витрат, які у 2013 р. досягли позначки в 14339,1 млн. грн. У 2013 р. фактично було витрачено капітальних інвестицій і поточних витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів у сумі 20377843,4 тис. грн.⁶

Слід відзначити, що на збереження біорізноманіття і середовища його існування було фактично використано усього 443530,5 тис. грн. (2,2%). Також необхідно звернути особливу увагу на дуже незначні річні суми капітальних інвестицій і поточних витрат на проведення науково-дослідних робіт природоохоронного спрямування – 64968,3 тис. грн. (0,3%)⁷, що є недопустимим, враховуючи постійну мінливість довкілля у зв'язку з техногенними та антропогенними навантаженнями на існуючі природні екосистеми.

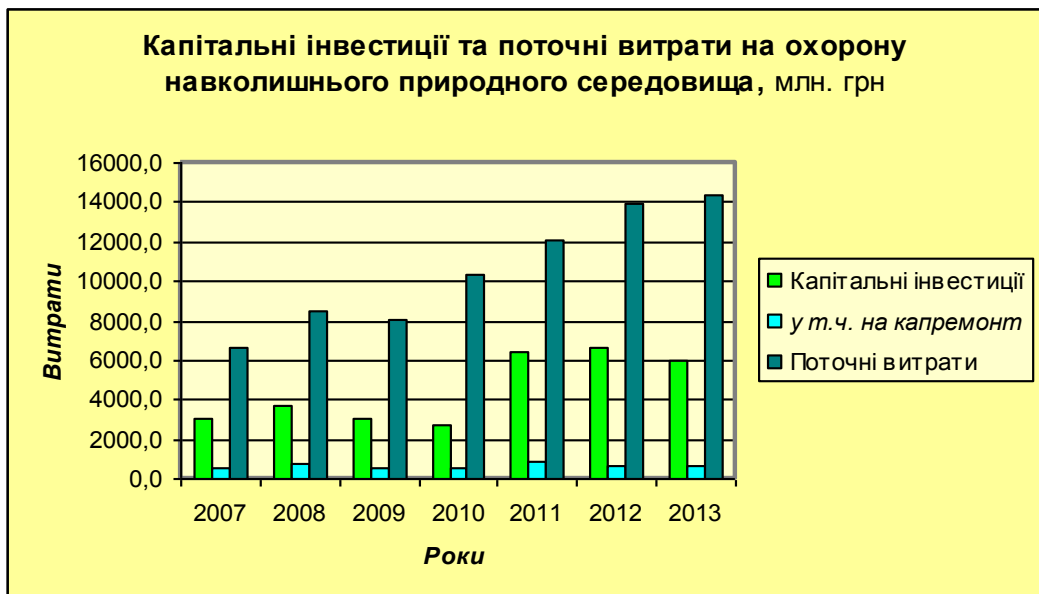

Рисунок 1. Динаміка капітальних інвестицій та поточних витрат в Україні на охорону навколишнього середовища за період з 2007 по 2013 роки
Складено авторами

Окремо необхідно відзначити досить незначні витрати на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення. Справа в тому, що такі витрати спрямовані, в першу чергу, на заходи щодо поліпшення життєдіяльності природоохоронного об'єкта, що в майбутньому повинно призвести до покращення економічних і природоохоронних показників у ході його використання. Аналіз показує, що витрати на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення становлять усього 14,3% від суми капітальних інвестицій за досліджуваний період. Якщо

⁶ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

⁷ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

розглядати інвестиції підприємств, організацій, установ на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення за період 2009-2013 рр. (табл. 2) в регіональному розрізі, то можна зробити висновок, що найбільше їх припадає на Донецьку (897721,9 тис. грн.) та Дніпропетровську (620350,2 тис. грн.) області. Порівняно з Донецькою удвічі менше інвестицій на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення припадає на Запорізьку та Полтавську області разом (439396,0 тис. грн.) та у 4,4 рази менше разом на Івано-Франківську і Луганську області (206170,6 тис. грн.)⁸

Слід також відзначити, що розподіл інвестицій підприємств, організацій та установ в капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення в регіональному розрізі відбувається досить нерівномірно. Спостерігається тенденція збільшення витрат у капітальний ремонт разом зі збільшенням капітальних інвестицій в цілому, тобто вони знаходяться у залежності від обсягів капітальних інвестицій на охорону природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, аніж (скоріш за все) від необхідності та першочерговості таких інвестицій.

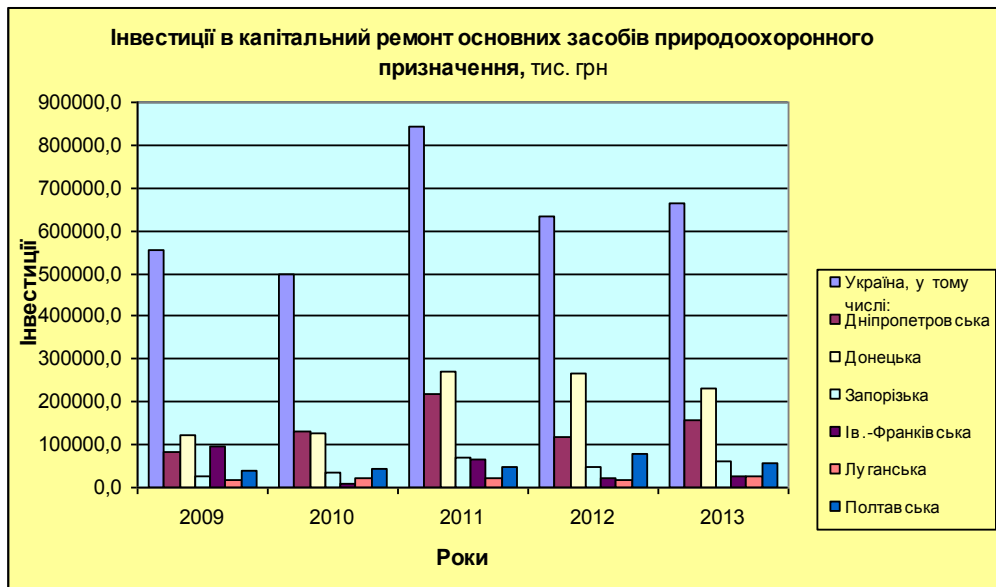

Рисунок 2. Динаміка інвестицій підприємств, організацій, установ в капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення в регіонах за період 2009-2013 рр.

Складено авторами. Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

На наш погляд, необхідно збільшити витрати в капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення задля підвищення еколого-економічної

⁸ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

складової середовища існування людини. Внаслідок зростання техногенного впливу на екосистеми та збільшення масиву забруднення водних, земельних, повітряних просторів необхідно більше уваги приділяти питанням достатнього і необхідного фінансування проектів і програм, які спрямовані на покращення роботи об'єктів природоохоронного призначення. Для більш чіткої уяви щодо ролі капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів необхідно розглянути питання щодо джерел фінансування з метою проведення відповідних робіт на місцях. Основними джерелами капітальних інвестицій природоохоронного призначення є: державний бюджет, місцеві бюджети та підприємства, організації й установи, а також інші джерела фінансування, які можуть мати ситуативний характер, однак також повинні відігравати значну роль у справі охорони навколишнього природного середовища. Підвищення життєздатності екосистеми, створення нових природоохоронних об'єктів, а також раціональне використання природних ресурсів можливе лише за умови виділення необхідної і достатньої кількості коштів; особливо це стосується тих регіонів, де знаходяться потужні промислові комплекси та підприємства хімічної промисловості. Як правило, вони є основними джерелами техногенної напруги та негативного впливу на екосистему, викидаючи в повітря шкідливі речовини, забруднюючи поверхневе та підземне водне середовище, утворюючи великі накопичення відходів у ході своєї промислової діяльності. Однак, не потрібно забувати і про осередки «материнського» стану природного середовища, які ще збереглися в багатьох регіонах нашої країни і потребують особливої уваги не тільки з боку держави, але й місцевих органів самоврядування.

Рисунок 3. Динаміка капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування (2007-2013 рр.)

Складено авторами. Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Отже, значна частина капітальних інвестицій природоохоронного призначення припадає саме на підприємства, організації та установи на місцях. Розглядаючи визначений період (2007-2013 рр.), їх сумарні капітальні інвестиції сягали позначки в 20815,6 млн. грн., що становить 65,7% від усього таких інвестицій по Україні. Величина коштів природоохоронного призначення, що була виділена із Держбюджету та місцевих бюджетів разом (4580,5 млн. грн.)⁹ за визначений період дослідження у 4,6 рази менша за суму коштів підприємств та установ і становить усього 14,5% в цілому по Україні. Дослідження показали, що навіть величина виділених коштів на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів від інших джерел фінансування перевищує подібний сумарний показник Держбюджету і місцевих бюджетів. Все це вказує на необхідність суттєвого збільшення надходжень з Державного бюджету і місцевих бюджетів на проведення природоохоронних робіт, особливо у «критичних», з точки зору стану охорони довкілля, регіонах. Не можна допускати, щоб забруднення навколишнього середовища було справою лише «забруднювача» місцевого значення. Природоохоронні закони повинні виконуватися всіма зацікавленими в цьому сторонами: місцевою громадою, підприємствами, установами, організаціями, а головне – необхідно різко посилити контроль саме державних органів влади за виконанням усіх законодавчих актів у цій справі, дозволивши громадянському суспільству на місцях використовувати власні кошти на відтворення і підтримку в належному стані існуючих в регіонах екосистем. Однак саме капітальні інвестиції з Державного бюджету за визначений період дослідження мали тенденцію до постійного зменшення: у 2007 р. вони становили 297,9 млн. грн., а вже у 2013 р. – всього 78,7 млн. грн. (26,4%)¹⁰. У той час, як місцеві бюджети перебували у більш-менш постійній рівновазі, капітальні інвестиції підприємств, організацій і установ, а також з інших джерел фінансування за період 2007-2013 рр. суттєво збільшилися. Тим не менше, як показав аналіз, капітальні інвестиції природоохоронного призначення за рахунок коштів Державного бюджету в розрізі регіонів були задіяні вкрай нерівномірно не тільки за браком часу, але й згідно величин фінансових надходжень.

Аналізуючи поточні витрати природоохоронного призначення за джерелами фінансування, можна зауважити, що лівова частина поточних витрат припадає саме на витрати підприємств, організацій та установ, які за досліджуваний період досягли величини в 71080,2 млн. грн. і становили 96,4% від усієї суми таких витрат по Україні. Поточні витрати з Державного бюджету рівнялись усього 1830,4 млн. грн. (2,5%)¹¹, що вказує на вкрай низький рівень таких відрахувань природоохоронного призначення.

Зрозуміло, далеко не завжди місцеві органи самоврядування можуть виділяти достатню і необхідну кількість грошових коштів на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, але це аж ніяк не виправдовує того, що стан біогеоценозу в регіонах знаходиться на межі існування, а в деяких густонаселених і промислових районах популяції різних видів тваринного і

⁹ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

¹⁰ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

¹¹ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

рослинного походження, взаємодіючи з фізичним середовищем існування, майже повністю змінили стан і можливості свого природного розвитку.

Рисунок 4. Динаміка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування (2007-2013 рр.)

Складено авторами. Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Динаміка поточних витрат на основні природоохоронні заходи за джерелами фінансування за період з 2007 по 2013 рр. вказує на зростання суми таких витрат, починаючи з 2011 р. Так, у 2013 р. поточні витрати становили 14339,1 млн. грн., тоді як у 2007 р. – 6610,3 млн.грн. (збільшилися у 2,2 рази)¹². Враховуючи інфляційні процеси і знецінення гривні можна стверджувати, що таке зростання поточних витрат природоохоронного призначення не є достатнім. Поточні витрати за регіонами розподіляються нерівномірно і мають незначний вплив на покращення життєздатності природних екосистем на місцевому рівні, зокрема, на вже визначені шість областей припадає 61,0% сумісних поточних витрат.

Визначений період часу (2007-2013 рр.) дає можливість більш реально оцінити стан витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів в Україні. Починаючи з 2014 р., країна перебуває в особливому періоді свого розвитку, який пов'язаний із виловом тероризму як усередині, так і ззовні. Тому фінансування природоохоронного призначення, зокрема, капітальні інвестиції та поточні витрати визначаються з урахуванням зони антитерористичної операції та окупацією АР Крим військами Російської Федерації. Дослідження витрат за 2014 рік дозволяє зробити

¹² Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

висновок, що за джерелами фінансування найбільша сума таких коштів припадає на витрати промислових підприємств та інші джерела: капітальні інвестиції місцевих бюджетів більш ніж у 26 разів менші витрат на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів промисловими підприємствами і в стільки ж разів менша за суму з інших джерел фінансування. Разом кошти підприємств і фінансування з інших джерел становлять 97,6% від усіх капітальних інвестицій природоохоронного призначення у 2014 році¹³. Щодо поточних витрат на охорону і раціональне використання природних ресурсів, то витрати промислових підприємств є основним джерелом такого фінансування і становлять 96,7%

Рисунок5. Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону та використання природних ресурсів за джерелами фінансування (2014 р.)

Складено авторами. Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

У 2014 р. кошти природоохоронного призначення з Державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування разом узяті в 30 разів менші за поточні

¹³ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

витрати підприємств, організацій та установ. Останніми роками особливих змін щодо укріплення фінансової бази природоохоронного призначення, зокрема, щодо перегляду підходів у системі витрат на охорону довкілля, на жаль, не відбувається.

Отже, проведене дослідження динаміки поточних витрат та капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів в Україні за визначений період часу (2007-2014 рр.) дає підстави визнати, що фінансові відрахування для вирішення екологічних проблем у регіональному розрізі та по країні в цілому не сприяють стабілізації стану екосистем. Такі витрати щороку залишаються майже незмінними, особливо щодо витрат з Державного бюджету та місцевих бюджетів, які залишаються вкрай незначними у порівнянні з тими потужностями забруднення навколишнього природного середовища, якими володіє Україна. В першу чергу слід відзначити, що однією із основних причин такого стану речей є вкрай неефективна державна управлінська політика, зокрема, бюджетними асигнуваннями на проведення відповідних робіт щодо покращення стану довкілля. Перш за все, необхідно приділяти більше уваги модернізації матеріально-технічної бази промислових підприємств, які є основними джерелами забруднення навколишнього природного середовища, а також упроваджувати передові технології для стимулювання екологічно безпечних виробництв. Законодавча база щодо екологічного вектора розвитку промисловості в Україні повинна стати стержнем у діяльності всіх промислових об'єктів, які в тій чи іншій мірі пов'язані своїм виробничим циклом із забрудненням навколишнього середовища. Такі промислові комплекси мають працювати винятково із дотриманням усіх природоохоронних нормативних актів, а, найголовніше, фінансування на збереження і відтворення довкілля повинно виділятися в обсягах, які дійсно будуть достатніми і необхідними для збереження природних екосистем у їх початковому «материнському» стані.

ЛІТЕРАТУРА

- Злупко С. М. Розвиток економічної теорії в Україні: минуле, сучасне, майбутнє // Вісник Львів. унів. Серія екон. – 2003. – Вип. 32. – с. 3-17.
- The Report to the Club of Rome on the future. [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.clubofrome.org/>
- Сторожук А. Сталій розвиток економіки: історико-теоретичний аналіз. // Вісн. Львів. ун-ту. Серія екон. 2008. Вип. 40. – С. 233-237.
- Крамаренко К. М. Джерела фінансування екологічних інвестицій / Економіка і регіон № 5 (36). – 2012. – ПолтНТУ. – с. 174-178.
- Капітальні інвестиції та поточні витрати за напрямками природоохоронних заходів. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

THE SOCIAL COMPONENT OF BRANDING AS A CRITERION OF THE COMPANY SUCCESS

Ganna Zhosan

Ph.D., Kherson National Technical University,
e-mail: ennzhosan@gmail.com, Kherson, Ukraine

Olena Shvets

Senior Lecturer, Kherson National Technical University,
e-mail: elensh58@gmail.com, Kherson, Ukraine

Abstract. The social component of branding as a criterion of the company success has been researched in this article. Basic objectives and methods of realization have been established. The evolution of the concept of "branding" has been researched. The place of branding system in ensuring the growth of consumer demand has been detected. Distinguishing level of quality brand: functional (purpose), individual (value), social (respect), communicative (promise) has been highlighted. Effective branding in the marketplace ensuring successful operation of the enterprise market has been established.

Keyword: branding, brand, social component of branding, branding system.

In today's world, consumers are becoming increasingly important commitment to provide goods, which is formed by modern methods of promotion aimed at improving understanding of the product features and characteristics of the manufacturer.

Acting on consumer choice, the brand is an important factor in the formation of the circle of loyal customers that allows the company to consolidate market positions, to ensure the stability of cash flow, increase business value. In the current economic conditions when there is rapidly increasing differentiation of products and markets, the formation of a strong brand is an effective way to take advantage of the national goods in Ukraine to imports. In today's, economy brands play an important role in the recognition of products and create sustainable commitment on the part of consumers and an important intangible asset Ukrainian enterprises.

Innovative brand needs constant development to ensure the needs of modern consumers, separation of product unparalleled in the market, increases the effective functioning of enterprises. Brand as the embodiment of aggregate functions and values related to every aspect of company relationships with consumers requires constant and purposeful effective branding. Therefore, the assessment of the effectiveness of branding is an integral problem of ensuring the successful operation of enterprises and becoming one of the most pressing scientific problems of economic science.

Branding as a mass phenomenon and object account first appeared in the nineteenth century - with the market launch of the first branded fast-selling consumer goods (Table 1).

The theory of branding is constantly evolving, as enterprises seek to strengthen its position in the market, form a unique image subconscious consumer goods or the enterprise as a whole that would ensure the successful operation of the enterprise. New technologies make it possible to switch from conventional mass production of consumer goods to mass production of individual branded goods.

Branding is not just a part of marketing, branding is a business philosophy, psychology is part of the consumer of his inner world. Today in creating innovative products needed to novelty created in full accordance with the nature of the brand.

Table 1. The evolution of the concept of "branding"

№	Author/ Source (Year)	The definition of "branding"
1	I. Rozhkov (1999)	It is an activity to create long-term benefits to the product, based on joint action on enhanced consumer trade mark, packaging, advertising messages, materials management and sales promotion and other advertising elements united by the idea of a certain characteristic and uniform design, exuding product from the competition and create its image. ¹
2	Glossary Marketing (2000)	The set of measures that the company has to optimize the marketing mix of the brand. ²
3	N. Dobrobabyenko (2000)	This is an inventory of symbolic politics and image management through a comprehensive use of strategies and technologies of marketing and management. ³
4	E. Romat (2001)	These are marketing activities to create special consumer experience, which includes the company's image and brand owner creates a target segment of the market attitude to brand. Branding can be seen as one of the synthetic systems of marketing communications tools, including some elements of the fixed assets system of marketing communications: advertising, public relations, direct marketing and sales promotion. ⁴
5	F. Sharkov (2003)	This is a program of creation and brand management in the market. It includes the creation, enhancement, repositioning, update and change the stage of development of the brand, its expansion and deepening. ⁵
6	R. Olle & D. Rui (2004)	Technology providing consistent product attributes that make it a favorite purchase, thus increasing the competitiveness of the product. ⁶
7	A. Korol (2005)	Information quintessence of the entire business strategy firm, resulting as all its efforts in marketing and management, and in the field of marketing communications. ⁷

¹Рожков, И. Я. Реклама: планка для «профи» / И. Я. Рожков. – М., 1999. – С. 97.

²Терминологический словарь маркетинга [Электронный ресурс] / ред. Г.Л. Багиева. – Режим доступа: <http://www.marketing/spb.ru/read/doc/>

³Добробабенко, Н. С. Mission & vision: ценности марки и основа корпоративной стратегии / Н. С. Добробабенко // Реклама. Advertising. – 2000. – № 1. – С. 14.

⁴Ромат, Е. В. Реклама / Е. В. Ромат. – СПб. : Питер, 2001. – С. 155

⁵Шарков, Ф. И. Брендинг и культура организации / Ф. И. Шарков, А. И. Ткачев. – М., 2003. – С. 95.

⁶Center on Global Brand Leadership [Электронныйресурс]. – Режимдоступу: <http://www.globalbrands.org>

⁷Король, А. Н. Брендинг как синтетическая маркетинговая коммуникация фирмы / А.Н.Король // Практический маркетинг. – 2005. – № 12. – С. 11.

Continuation Table 1.

№	Author/ Source (Year)	The definition of "branding"
8	K. Arkhangelska (2006)	The activity, which involves the purposeful formation of the brand - a unique brand image in the minds of people who can not only differentiate it from competitors, but also create real customer loyalty to the brand. In addition, this image is not the product of random perceptions functional characteristics of consumer goods, and the result signifies our strong efforts on the development and application of complex representations of the brand, ie its concepts. ⁸
9	International Consulting Agency «Brandflight» (2009)	Quality management system and efficiency of the trade mark, which provides consumers the ability to transfer information on the strategic ideas of the company. This in turn increases the value of many businesses not only to shareholders, but also for its partners. ⁹
10	L. Shulgina та M. Leo (2011)	This system grounded, balanced process that involves the planning and implementation of marketing measures to create a brand, the development plan for the transformation of the trade mark on the brand, particularly through the development of an appropriate name, corporate style and design, advertising companies, holding shares sales promotion, targeted PR , to form the desired associative experience to consumers. ¹⁰

One of the first branded products in the world were the soups Campbell's, Quaker Oats oatmeal and carbonated drink Coca-Cola, which first began to work directly with the consumer and sought methods of forming trust and commitment from consumers.

Branding is realized through action on consumer choice by a trademark, packaging (goods), and complex advertising messages. All this called to allocate a certain brand competing against the background, creating it more attractive image.

The basis of branding is to determine the unique qualities of the product or service, because without this highlight it on the background of hundreds of similar goods is virtually impossible.

If we evaluate the external structure of the brand, it consists of the names of the graphic (logo) and slogan (advertising phrase), but branding is not enough to successfully implement only those elements, because branding involves forming a circle of associations, images, expectations.

The purpose of branding - is not only to popularize the product or service in order to obtain quick profits, but also an important investment in the future of the brand. The purpose

⁸ Архангельская, К.В. Бренд как объект исследования / К. В. Архангельская // Известия Уральского государственного университета. – 2006. - №47. – С. 52-58.

⁹ Міжнародна консалтингова агенція «Brandflight» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brandflight.com/ru/branding/>

¹⁰Шульгіна, Л.М., Лео, М.В. Брендінг: теорія та практика (на прикладі об'єктів комерційної нерухомості): монографія / Л.М. Шульгіна, М.В. Лео; Нац. техн. ун-т України "КПІ", Київ: Астон, 2011. - 272с.

of branding - is to create a clear brand image and communication lines clear formulation. If range of customers formed a clear idea of the brand as prestigious / useful / available, etc. - continue to require much less brand advertising investment, it also will increase the shareholder value of the company.

Branding involves working with market research, product positioning, creation name (brand name), a slogan, a system of visual and verbal identification (trademark, corporate identity, packaging, special sounds, etc.), the use of identification and communication media reflecting the idea of broadcasting and brand.

While branding may undergo stretching and expanding brand, a sprain occurs when the appearance of a new product under the same name unchanged subheading, purpose, target audience, brand identity, and changes only benefit to the consumer.

Expanding the brand - the brand is spreading to new consumer segment or adjacent product category.

With branding can support planned sales in the market and increase profitability to ensure the successful operation of the enterprise. The process of branding should wear strategic and holistic in nature; will focus on creating the image of the brand, which all marketing efforts should be combined. In the long term well-formed brand image should cause the rise of power of the brand, which in turn will provide a reliable and stable future value-added goods.

The main objective is to determine the branding brand management at its effective positioning for the formation of loyal customers.

The process of creating the long-term benefits of purchasing activity is seen as the submission of the merits of the buyer of goods or services, their characteristics in comparison with similar business or services in the minds of consumers forming stable associations, impressions associated with this product and its brand. Formation of the consumer's mind some positive associations with specific marks facilitates decision-making process when purchasing goods.

Branding by using certain techniques, methods and ways to bring the brand to the customer designed not only to form in his mind the image of the brand product, but also to assist the buyer in the perception of functional and emotional elements of the product. In this context, branding helps customers accelerate product selection and the decision to purchase it.

Enterprises should consider what branding does not work by itself and like any system which consists of interconnected elements. To ensure increased demand must install interdependent elements and place branding systems ranging from market research and ending with the formation of customer loyalty to the brand (Fig. 1).

Only if market research and define common strategies and private programs whose preparation is the first step in brand building programs. Market analysis, special testing and focus groups to help understand consumer attitudes to brand developed. Moreover, the information will make the necessary adjustments to the scheme promotion and place the correct accents.

Based on marketing analysis habitats brand becomes possible brand identity formation and release of such qualities and properties, which would be the individual and according to market conditions would satisfy the needs of consumers.

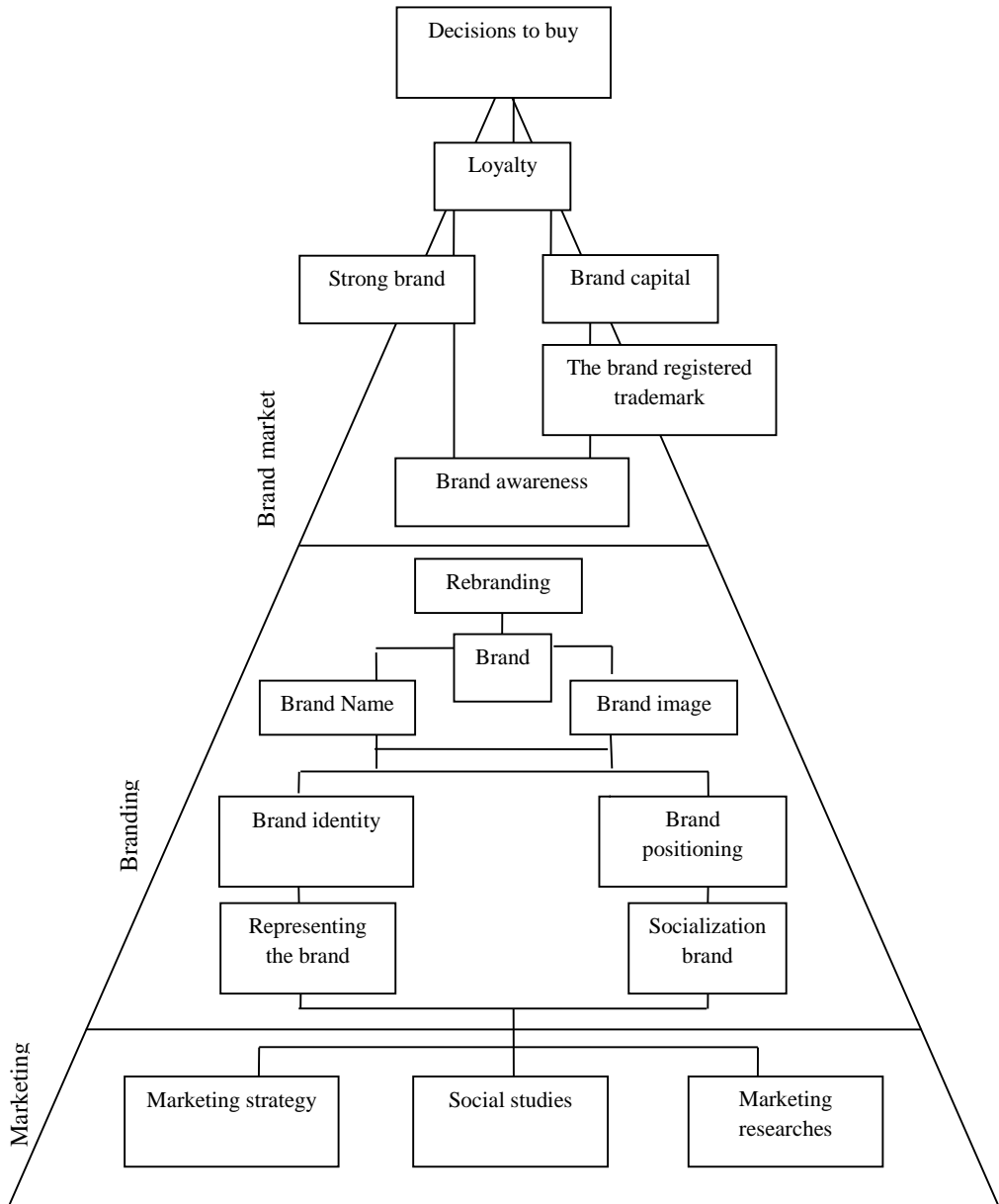

Figure 1. Place of branding system in ensuring growth in consumer demand¹¹

¹¹Савіна, Г.Г., Швець, О.О. Місце системи брендингу у забезпеченні зростання споживчого попиту. // Г.Г. Савіна, О.О. Швець // XV Всеукраїнская научно-практическая конференция: Проблемы устойчивости функционирования субъектов рыночной экономики Украины. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2013. – 188 с.

In turn branding includes the following elements:

- brand identity;
- representing the brand;
- socialization brand¹²;
- brand positioning;
- re-branding;
- brand name;
- brand image.

These structural branding elements are formed on the basis of the findings and developments made at the marketing stage.

Branding via socialization brand provides consumers personally involved in creating and shaping the product. It is important to form attitudes of target consumers to a product or brand, and should establish a dialogue with the consumer, to take into account its interests, understand its problems, and conduct social actions.

With new interactive features consumers themselves form the content and methods of positioning. Expressing his wishes, his look and his attitude to the brand, sharing their interests and tastes, consumers can turn to the advertiser.

Thus, customers are involved and start working on the brand, often without knowing it. In this sense, sustainability, continuity positioning means that the brand becomes part of life, part of everyday conversations and discussions. Socialization destroys the brand for the campaign beyond time and space. A successful brand today is not only a speaker that broadcasts the advantage of its brand as a catalyst and leader of public interest.

The basis of the overall branding is a marketing concept that includes private concept in PR, advertising, sales promotion, direct letters, exhibitions, product placement and more.

Under the brand market refers to the market withdrawal of the brand. The withdrawal of the brand is a strategy for filing a new brand on the market. But to survive in a highly competitive environment, any company must first develop effective marketing program, including advertising campaign, PR-campaign and promotional activities complex, which was asked to do in branding and marketing stages.

As a result, there is a branding phenomenon, which is called brand equity is defined as "a set of assets and liabilities that increase or decrease the value of a product or service for the company and / or its clients.

As for the loyalty of the consumer - is the degree of insensitivity behavior of buyers of goods or services to the actions of competitors - such as changes in prices of goods and services, followed by emotional attachment to the product or service.¹³

If the consumer gets for a long time not only fun, but also the joy of using the product or service, it can become an active supporter of the brand.

The presence of loyalty is favorable consumer attitudes to enterprise product and is the basis for stable sales. That in turn is a strategic indicator of the success of the company.

¹²Korchevska, L., Zhosan, G., Kavun, S., Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security. / L. Korchevska, G. Zhosan, S. Kavun // Journal of Finance and Economics. – 2013. – Vol. 1, No. 4. – P. 95-104. [Online]. Available: <http://pubs.sciepub.com/jfe/1/4/6>.

¹³ Цысарь, А.В. Лояльность покупателей: основные определения, методы измерения, способы управления // Маркетинг и маркетинговые исследования. — 2002. — № 5. — С. 57

The degree of loyalty characterized by its commitment to a particular brand of product is usually measured number of repeat purchases of the product. The highest form of loyalty is fanatical worship of the brand - a product which consumers prefer and shall not guided by the principles of "price-quality".¹⁴

The brand reflects the main objectives and responsibilities of the company, its essence, the main positions and social services activities. It is information that is able to separate the product from the analogue and create a unique image in the minds of consumers. Given the increasing amount of information and continuous growth of information, management and psychologically stressful burden on the consumer, the brand starts to offer solutions of complex problems: physical, emotional, social, cultural and even spiritual plans, taking thus the consumer under protection, offering under its the name of a lot of different products. Choosing a particular brand with its multi benefits for solution of all problems and showing future loyalty to him, the consumer has, first, from the risk when buying an unknown brand, and secondly, protecting themselves from the great flow of information for making purchasing decisions and overall style of life. Thus, the brand aims to solve as many problems consumers and not only due to its unique properties, functions related to the physical attributes and characteristics as offering complex problem solving.¹⁵

The brand as part of a marketing strategy, due to the historical development of relations between enterprises and society. The brand is a symbolic expression of the image of the company. Analysis of the brand allows us to understand: how the enterprise operates smoothly in general, whether carried out those obligations that the company undertook, whether it fulfills its promise to the consumer. Loyalty and commitment to the brand, high customer satisfaction, stability of demand, increase sales, the implementation of the main goals of the company is all that ensures the successful operation of the enterprise.

Having expanded consumption in the context of the brand, provided associative capacity, can establish a closer relationship with the consumer as the spiritual and emotional level. The basis of the brand is the essence of good marketing, which is to meet customer needs. Each product has certain qualities and implemented in different versions that are supported by appropriate technical conditions. Brand unlike the goods is not limited to physical needs and consumer needs, and is not limited to the functional context of consumption. Brand substantially is more meaningful context as offers enhanced consumption, which includes images, traditions and associations.¹⁶

The following levels of quality brand:

- functional (purpose) - based on the ability of the product which is the basis of brand, to carry out its mission in accordance with corporate, national, global and international standards;
- individual (value) - the ability to match the brand values of life consumer;
- social (respect) - Provides consumers belonging to one of the social groups allows you to get social approval and recognition;

¹⁴Котлер, Ф. Маркетинг менеджмент. Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. — СПб.: Питер, 2006. — 464 с

¹⁵ Крылов, А. В. Бренд и общество - разделение ценностей. / cfip.ru/

¹⁶Калієва, О. М. Сучасні тенденції розвитку брендингу в ринкових умовах [Текст] / О. М. Калієва, В. Н. Марченко, М. І. Дергунова // Економіка, управління, фінанси: матеріали III міжнар. науч. конф. (г. Пермь, лютий 2014). - Перм: Меркурій, 2014. - С. 109-112.

- communicative (promise) - the ability to maintain relationships with customers, as summed up all the above characteristics (functional, individual, social), and are offered special benefits to each consumer.

The successful creation and brand development necessary to develop a viable branding the enterprise. Branding to determine brand and hold its position, and continuously and consistently communicate with target consumers. Thanks conducted successfully achieved the main goals of branding the company, namely increased sales, the number of committed customers and financial business development. In market conditions, the company manufacturer shall supply the market not only for goods that he can do, and that what the market feels the need. The process of identifying market needs and combining them with their own abilities means that based on the concept of marketing. Harmonious combination possibilities with the needs of enterprise customers and serves as a perfect combination of profitability and ensures a continuous consumer.

In developing the strategy of operation, the company must formulate its mission, then hold it to decompose strategic goals. All defined objectives need to select the eight most important, called key success factors. The use of the eight most important strategic objectives derived from the principle of materiality, or the Pareto principle.

Key success factors (CFI) - is action to implement strategies, competitive opportunities, the results of which every company has to ensure its recognition and achieve financial success. CFI changed in the transition from one industry to another and over time within the same industry to the extent that the changing nature and conditions of the driving forces of the market. At any time, any industry is usually characterized by 3-4 success factors. And even among these three or four there is one or two, usually more important than others. The goal of the key success factors is to allocate major factors are critical for success in the fight for customer loyalty among less important.

It is advisable to provide basic branding elements that should form the advantages of products on the market as a key factor in the success of the company:

- 1) support brand identity for a longer time;
- 2) presenting a brand that consumers focus on the strengths of the company to provide relevant benefits to the target group of consumers;
- 3) brand positioning, ie allocation of goods among others and giving its specific features are difficult or impossible to imitate;
- 4) socialization brand solutions that brand social needs of the consumer, namely self-realization, communication, support, recognition, and others.

Key success factors depend on:

- technology - quality research, the possibility of innovation in production, development of new products, the degree of mastery of existing technologies;
- production - Low production costs, high quality products, a high degree of capacity utilization, favorable location of the enterprise, access to skilled labor, high productivity;
- sales - wide network of wholesale distributors, wide access and availability of retail outlets that are owned, low cost marketing;
- marketing - marketing high qualification and sales managers, customer system available for technical assistance with the purchase and use of products, precise execution of customer orders, a variety of models and products, art sale;
- skills - a special talent, know-how in the field of quality control, competence in design, the degree of mastery of technology, the ability to create effective advertising.

- organizational skills - level information systems, the ability to react quickly to changing conditions, experience and know-how in the field of management;

- other factors - favorable image, relatively low costs, favorable position, and acceptable in communication, access to financial markets, the availability of patents.

The successful operation of the business requires not only and not so much optimizing economic-financial indicators as mobilizing efforts to adapt to the not always predictable changes in the external and internal environment.

To ensure the successful operation of the enterprise in market conditions may only continuous cash flow - of their income (inflow), flow (outflow), the presence of a free balance of the bank accounts. Cash flow direction or a certain type of activity is also called cash flow. Cash flows are analyzed in separate agreements (contracts), their totality, the whole enterprise and by type of activity.

An important condition for the successful operation of the enterprise is grounded and strategically planned implementation of branding and determination of the basis of capacity increase output and increase brand value for consumers.

The main idea of marketing approach to brand management is that long-term successful operation of the enterprise market is defined by its ability to meet the needs of consumers.

Branding is paramount to the successful operation of the enterprise. Estimates of market demand is closely related to the implementation of customer needs now, which for more efficient uses its own resources and technical support.

It follows the important conclusion that effective branding in the marketplace ensures successful operation of the enterprise market. It brings a new level of brand relationship with consumers and producers of similar goods. Branding stimulates the brand of requiring the use of modern methods of identification, positioning and socialization to ensure financial stability.

REFERENCES

- Рожков, И. Я. *Реклама: планка для «профи»* / И. Я. Рожков. – М., 1999. – С. 97. [In Russian] *Терминологический словарь маркетинга* [Электронный ресурс] / ред. Г.Л. Багиева. – Режим доступа: <http://www.marketing/spb.ru/read/doc/> [In Russian]
- Добробабенко, Н. С. *Mission & vision: ценности марки и основа корпоративной стратегии* / Н. С. Добробабенко // *Реклама. Advertising.* – 2000. – № 1. – С. 14. [In Russian]
- Ромат, Е. В. *Реклама* / Е. В. Ромат. – СПб. : Питер, 2001. – С. 155 [In Russian]
- Шарков, Ф. И. *Брендинг и культура организации* / Ф. И. Шарков, А. И. Ткачев. – М., 2003. – С. 95. [In Russian]
- Center on Global Brand Leadership* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalbrands.org>
- Король, А. Н. *Брендинг как синтетическая маркетинговая коммуникация фирмы* / А.Н.Король // *Практический маркетинг.* – 2005. – № 12. – С. 11. [In Russian]
- Архангельская, К.В. *Бренд как объект исследования* / К. В. Архангельская // *Известия Уральского государственного университета.* – 2006. - №47. – С. 52-58. [In Russian]
- Міжнародна консалтингова агенція «Brandflight»* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.brandflight.com/ru/branding/> [In Ukrainian]
- Шульгіна, Л.М., Лео, М.В. *Брендинг: теорія та практика (на прикладі об'єктів комерційної нерухомості): монографія* / Л.М. Шульгіна, М.В. Лео; Нац. техн. ун-т України "КПІ", Київ: Астон, 2011. - 272с. [In Ukrainian]

Савіна, Г.Г., Швець, О.О. *Місце системи брендингу у забезпеченні зростання споживчого попиту.* // Г.Г. Савіна, О.О. Швець // XV Всеукраїнська науково-практична конференція: Проблеми устойчивости функціонування суб'єктів ринкової економіки України. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2013. – 188 с [In Ukrainian]

Korchevska, L., Zhosan, G., Kavun, S., *Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security.* / L. Korchevska, G. Zhosan, S. Kavun // Journal of Finance and Economics. – 2013. – Vol. 1, No. 4. – P. 95-104. [Online]. Available: <http://pubs.sciepub.com/jfe/1/4/6>.

Цысарь, А.В. *Лояльность покупателей: основные определения, методы измерения, способы управления* // Маркетинг и маркетинговые исследования. — 2002. — № 5. — С. 57. [In Russian]

Котлер, Ф. *Маркетинг менеджмент.* Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С.Г.Божук. — СПб.: Питер, 2006. — 464 с [In Russian]

Крылов, А. В. *Бренд и общество - разделение ценностей.* / cfin.ru/ [In Russian]

Калієва, О. М. *Сучасні тенденції розвитку брендингу в ринкових умовах* [Текст] / О.М.Калієва, В. Н. Марченко, Дергунова, М. І. // *Економіка, управління, фінанси: матеріали III міжнар. науч. конф.* (г. Пермь, лютий 2014). - Перм: Меркурій, 2014. - С. 109-112.[InUkrainian]

FINANSOWANIE OPIEKI ZDROWOTNEJ W WARUNKACH GLOBALIZACJI

Bartosz Wanot

Dr n. med., Koordynator Instytutu Zdrowia i Pielęgniarstwa, adiunkt, Akademia Polonijna w Częstochowie, e-mail:b.wanot@ap.edu.pl, Kraków,Polska

Agnieszka Biskupek-Wanot

Lek. dent.

e-mail:b.wanot@ap.edu.pl, Kraków,Polska

Streszczenie. Opieka zdrowotna jest niezwykle istotnym, ale również trudnym elementem polityki każdego państwa. Najbardziej delikatna pozostaje kwestia finansowania systemu ochrony zdrowia. We współczesnym świecie funkcjonuje wiele modeli finansowania opieki zdrowotnej. Wszystkie one bazują jednak na jednym z trzech klasycznych modeli wprowadzając zmiany dostosowane do wymogów społecznych czy systemu finansowania w danym kraju. Klasyczne modele finansowania to model Bismarcka, Beveridge'a, rezydualny oraz Siemaszki. Model Bismarcka zakłada finansowanie opieki medycznej z obowiązkowych ubezpieczeń, rezydualny to dobrowolne ubezpieczenia, natomiast pozostałe modele zakładają finansowanie opieki zdrowotnej z budżetu państwa.

Słowa kluczowe: finansowanie, opieka zdrowotna, modele finansowania.

Wprowadzenie

Opieka zdrowotna jest niezwykle istotnym, ale również trudnym elementem polityki każdego państwa. Najbardziej delikatna pozostaje kwestia finansowania systemu ochrony zdrowia.

Pierwsze rozwiązania systemowe w zakresie ochrony zdrowia zaczęły kształtować się w XIX wieku, jako efekt zachodzących przemian historycznych, ekonomicznych,

cywilizacyjnych, społecznych i gospodarczych.¹ Wcześniej stosunek społeczeństwa do zdrowia, jego poprawy i ochrony był określany przez wartości chrześcijańskie i najczęściej sprowadzał się do przyklasztownych przytułków. Przewartościowanie zasad doprowadziło do traktowania ochrony zdrowia, jako obowiązku państwa w stosunku do swoich obywateli.² Jako pochodną tych zmian można uznać powstanie w 1946 roku Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), która zajmuje się opieką zdrowotną nie tylko w aspekcie państwowym czy regionalnym, ale ogólnoświatowym.

Jako iż zgodnie z definicją WHO zdrowie to pełny dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny, również system ochrony zdrowia należy traktować w szerokiej perspektywie. Należy zwrócić uwagę, że system ochrony zdrowia ma nie tylko za zadanie leczenie, w dosłownym tego słowa znaczeniu, ale również edukację z zakresu promocji i profilaktyki zdrowia, jak również kształcenie pracowników czy poszukiwanie nowych sposobów leczenia.³ Zgodnie z koncepcją Lalonde'a tylko 10% naszego stanu zdrowia zależy od służby zdrowia, natomiast aż 50% zależy od stylu życia. Dlatego warto również w planowaniu całej opieki zdrowotnej zwrócić uwagę na ten aspekt.

System zdrowotny

Można znaleźć wiele definicji systemu zdrowotnego. Definicja WHO zakłada, że system zdrowotny może być szeroko określony, jako spójna całość, której liczne powiązane ze sobą części wspólnie oddziałując wpływają na stan zdrowia populacji. System zdrowotny definiowany jest również, jako całość- zespół współzależnych części, które są powiązane wspólnym celem lub formalny układ, w którym wyniki są tworzone, jako osiągnięte cele dzięki wykorzystaniu lub przetworzeniu odpowiednich wkładów, czyli zasobów.

Do zapewnienia prawidłowego działania systemu ochrony zdrowotnej niezbędne jest zapewnienie mu odpowiedniego finansowania. S. Owsiak sugeruje, że system finansowy to zespół powiązanych ze sobą logicznie form organizacyjnych, aktów prawnych, instytucji finansowych i innych elementów umożliwiających podmiotom nawiązywanie stosunków finansowych zarówno w sektorze realnym, jak i w sektorze finansowym.⁴

Światowa Organizacja Zdrowia określa cele systemu ochrony zdrowia, jako zapewnienie powszechności i równości w dostępie do opieki zdrowotnej, poprawę stanu zdrowia populacji oraz wzrost jakości opieki zdrowotnej i satysfakcji pacjentów, jak również promowanie społecznego dobrostanu.⁵

Terminy, najczęściej używane zamiennie do systemu zdrowotnego to: system ochrony zdrowia, system opieki zdrowotnej, system służby zdrowia. Należy uznać te terminy za tożsame. Ze względu na holistyczne podejście do systemu zdrowotnego, niezwykle istotne jest zwrócenie na czynniki, które stanowią otoczenie systemu opieki zdrowotnej, a które mają istotny wpływ na jego działanie. Wśród nich możemy wyróżnić czynniki polityczne, ekonomiczne, społeczne i religijne.

¹ J. Leowski, [2004], *Polityka zdrowotna a zdrowie publiczne. Ochrona zdrowia w gospodarce rynkowej*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa, s. 19-21.

² R. Jachowicz, [1984], *Gospodarka finansowa dawnych polskich szpitali*, Szpitalnictwo Polskie, Warszawa, 28 (1), s. 11.

³ S. Golinowska, [2006], *Problemy i koszty funkcjonowania systemu ochrony zdrowia w Polsce a potrzebne zmiany i reformy*, *Kontrola Państwowa*, nr 1, s. 47.

⁴ S. Owsiak, *Podstawy nauki finansów*, PTE, Warszawa 2002, s. 234.

⁵ The World Health Report 2000: *Health systems: improving performance*, [2000], World Health Organization, s. XI-XII i s. 5.

Cele systemu zdrowotnego możemy podzielić na:

Cele zdrowotne, wśród których wymienimy: efekty zdrowotne, satysfakcję pacjenta, postrzeganie korzyści zdrowotnych.

Cele dotyczące procesu, do których zaliczamy: odpowiedniość i sprawiedliwość w dostępie do opieki zdrowotnej, ochronę dochodów, makroekonomiczną efektywność, mikroekonomiczną efektywność, swobodę wyboru konsumentów, odpowiedni zakres swobody dla świadczeniodawców.

WHO proponuje również podział systemu na poszczególne szczeble: poziom pierwszy, gdzie operuje podstawowa opieka zdrowotna, jest zarazem poziomem pierwszego kontaktu między systemem i ludźmi. Inne poziomy- pośrednie i centralne- służą wsparciem i dostarczaniem świadczeń specjalistycznych, stając się coraz bardziej złożonymi, w miarę przesuwania się w górę systemu

Sprawne działanie systemu zdrowotnego zagwarantowane jest dzięki sprawnemu działaniu poszczególnych elementów takich jak: źródła finansowania, zasoby ludzkie, zasoby materialne, udzielanie świadczeń, świadczenia zapobiegawcze, regulacja oraz administracja i planowanie.

Różne systemy opieki zdrowotnej zakładają odmienne metody opłacania wytwórców usług zdrowotnych, które dzielimy na:

Opłaty wnoszone bezpośrednio przez konsumenta – out-of-pocket, bez zwrotu przez ubezpieczenie

Opłaty wnoszone bezpośrednio przez konsumenta, ale ze zwrotem – pełnym lub częściowym – przez ubezpieczenie

Opłaty wnoszone bezpośrednio przez płatnika trzeciej strony, w ramach kontraktów zawartych z wytwórcami usług zdrowotnych

Opłaty wnoszone bezpośrednio przez płatnika trzeciej strony, za pośrednictwem budżetów i wynagrodzeń ustalonych dla wytwórców usług zdrowotnych, w ramach systemu zintegrowanego.

Tabela1. Różnice między klasycznymi modelami opieki zdrowotnej

MODEL	UPRAWNIENIA	FINANSE	KONTROLA	STATUS
Bismarck	uniwersalne	społeczne ubezpieczenia	mieszana	uprawnienia społeczne
Beveridge	uniwersalne	podatki	publiczna	świadczenia społeczne
Rezydualny	częściowe	prywatne ubezpieczenia	indywidualna	ryzyko ubezpieczenia
Siemaszki	uniwersalne	budżet państwa	państwowa	dostęp bez ograniczeń

Modele finansowania opieki zdrowotnej

W klasycznym ujęciu systemy opieki zdrowotnej możemy podzielić na cztery modele:

Model Bismarcka
Model Beveridge'a
Model Rezydualny
Model Siemaszki

Model Bismarcka

Najstarszym z klasycznych modeli opieki zdrowotnej jest model ubezpieczeniowy. Wywodzi się on z rozwiązań wprowadzonych przez kanclerza Rzeszy Niemieckiej, Ottona von Bismarcka w 1883 roku. Zasady systemu zostały zawarte w ustawie o ubezpieczeniu na wypadek choroby. Był on, na początku XX wieku, wzorem dla większości krajów europejskich do tworzenia systemów ochrony zdrowia⁶. Jego założeniem była ochrona pracowników przed chorobą i jej następstwami. Bismarck rozumiał chorobę, jako swego rodzaju ryzyko społeczne, które zostało, dzięki obowiązkowemu i powszechnemu ubezpieczeniu, rozłożone na całe społeczeństwo. Z założenia system adresowany był do robotników przemysłowych i ich rodzin (pracowników najemnych) u których choroba wiąże się z dużym ryzykiem utraty dochodów. Dopiero później system zaczął obejmować inne grupy społeczne. System Bismarckowski opiera się na istnieniu niezależnych kas chorych (lub funduszy ubezpieczeniowych), do których wpłacane są składki ubezpieczeniowe przez pracownika i pracodawcę. Istotą systemu jest dobrowolność wyboru lekarza przez ubezpieczonego, zawieranie kontraktów między Kasami Chorych a instytucjami opieki zdrowotnej na świadczenie usług zdrowotnych, prowadzenie opieki ambulatoryjnej głównie przez lekarzy posiadających prywatną praktykę oraz solidaryzm społeczny (rozdział środków między młodymi i starszymi, kobietami i mężczyznami itp.). Klasyczny system zakładał obowiązkowe ubezpieczenie tylko dla osób o niższych dochodach. Lepiej zarabiający mieli dowolność w wyborze funduszy lub uczestnictwa w prywatnych formach ubezpieczenia. Założenia tego modelu są podstawą systemów ochrony zdrowia w Niemczech, Belgii, Francji czy Szwajcarii. Również w Polsce od 1999 roku system ochrony zdrowia oparty jest na modelu Bismarckowskim (choć z wieloma modyfikacjami, np. uczestnictwo w ubezpieczeniu jest obowiązkowe dla wszystkich)⁷.

Do cech charakterystycznych tego modelu można zaliczyć:

- powołanie kas chorych, jako ustawowych instytucji ubezpieczeniowych,
- utworzenie funduszy przeznaczonych na finansowanie określonych świadczeń przysługujących ubezpieczonym ze składek na ubezpieczenie,
- współpłacenie składek przez pracownika i pracodawcę,
- zarządzanie funduszami przez zarządy niezależne od administracji państwowej, kontrolowane także przez reprezentantów ubezpieczonych,
- zawieranie kontraktów na realizację świadczeń dla ubezpieczonych ze świadczeniodawcami ochrony zdrowia,
- szeroka dowolność wyboru ubezpieczyciela,
- zwrot kosztów świadczeń zdrowotnych lub finansowanie zrealizowanych świadczeń na rzecz ubezpieczonych⁸.

Finansowanie opieki zdrowotnej w Niemczech.

⁶ M. Balicki, Z. Koronkiewicz, System organizacji i finansowania opieki zdrowotnej, [w:] Prawo medyczne, red. L. Kubicki, Wyd. Medyczne & Urban Partner, Wrocław 2003, 134.

⁷ Mirosława Skawińska, Analiza funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w wybranych krajach unii europejskiej, Studia Medyczne 2009; 13; 69-77

⁸ S. Golinowska, Funkcjonowanie systemu ustawowych kas chorych w Niemczech, „Prawo i Medycyna” 2001, nr 3, 92- 104.

System ochrony zdrowia finansowany jest głównie z dwóch źródeł: składki ubezpieczonych, które – podobnie jak podatki – zbierane są (razem ze składką emerytalną, na ubezpieczenie opiekuńcze i od bezrobocia) centralnie w Funduszu Zdrowia i stamtąd przekazywane do kas chorych, wpływy z budżetu państwa.

W Niemczech w 2007 r. wydatki na zdrowie wyniosły 10,2 proc. PKB, z czego 76,8 proc. stanowiły środki publiczne, co plasowało ten kraj na trzecim miejscu w Europie pod względem udziału środków publicznych w finansowaniu opieki medycznej.

Od 1 stycznia 2009 r. zaczął działać Fundusz Zdrowia. Jest to nowa instytucja, zmieniająca sposób przekazywania składek od pracodawców i pracowników do kas chorych. Obecnie wszystkie składki wpływają do tego Funduszu, który następnie przekazuje ujednolicone składki wybranej przez każdego ubezpieczonego kasie chorych. System ten pozwolił na wyrównanie poziomu składki liczonej od wynagrodzenia, którą otrzymują kasy chorych.

Każdy pracownik, którego dochód przekracza określony pułap, może przystąpić dobrowolnie do powszechnego systemu ubezpieczeń zdrowotnych lub skorzystać z ubezpieczeń prywatnych. Osoby, które zarabiają ponad 400 Euro miesięcznie mają obowiązek płacenia składki ubezpieczeniowej. Osoby z zarobkami przekraczającymi 47.000 Euro rocznie mogą wybrać ubezpieczenie prywatne lub mogą pozostać przy ubezpieczeniu obowiązkowym (z możliwością dodatkowego pakietu).

W Niemczech najwięcej osób, bo prawie 88% całej populacji objęte jest systemem powszechnych, obowiązkowych ubezpieczeń zdrowotnych. Około 10% obywateli, mających wysokie dochody i niepodlegających obowiązkowemu ubezpieczeniu, korzysta z dobrowolnych ubezpieczeń prywatnych. Pozostałe 2% populacji ma opiekę zdrowotną zapewnioną przez państwo – opieka medyczna dla „służb mundurowych” oraz osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej. W Niemczech tylko około 0,5% ludności nie posiada żadnej formy ubezpieczenia na wypadek choroby⁹¹⁰.

Model Beveridge'a

Drugim z klasycznych modeli finansowania systemu ochrony zdrowotnej jest angielski model narodowej (państwowej) służby zdrowia wprowadzony po II wojnie światowej. W 1948 roku lord Beveridge zainspirowany działaniami J.M. Keynesa, uznał za warunek postępu społecznego zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego obywateli. Beveridge stworzył specjalny fundusz finansowany z podatków wpływających do budżetu państwa i budżetów samorządowych, który został wyłączony z systemu ubezpieczeń społecznych. System uniezależnił się w sferze organizacji i zarządzania. Model zaprojektowany przez Beveridge'a opiera się na trzech fundamentalnych zasadach:

powszechność – zakładająca ochronę zdrowia wszystkich obywateli niezależnie od pozycji zawodowej i społecznej

jednolitość – administrowanie systemem przez jeden spójny system administracyjny

równość – zapewnienie każdemu obywatelowi niezbędnej ilości świadczeń, w

⁹ J. Niznik, W poszukiwaniu racjonalnego systemu finansowania ochrony zdrowia, Oficyna Wydawnicza Brandta, Bydgoszcz-Kraków 2004

¹⁰ B. Choduj, System opieki zdrowotnej – efekty zmian w Polsce i krajach sąsiednich, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002

zależności od zgłaszanych przez niego potrzeb¹¹.

W modelu Beveridge'a tworzony jest Narodowy System Zdrowia za pomocą którego państwo (które utrzymuje monopol w systemie opieki zdrowotnej), zgodnie z założeniem państwa opiekuńczego, musi zagwarantować wszystkim obywatelom dostęp do świadczeń zdrowotnych niezależnie od ich statusu społecznego¹². W tym modelu solidaryzm społeczny realizuje się w dwóch wymiarach, tj. relacji zdrowy -chory oraz bogaty-biedny. Opieka zdrowotna realizowana jest z podatków centralnych lub lokalnych, dzięki którym tworzona jest państwowa służba zdrowia gwarantująca powszechny dostęp do usług zdrowotnych. Władze centralne ustalają działania w zakresie zdrowia publicznego, określają standardy medyczne oraz realizują politykę zdrowotną. Do zadań władzy centralnej należy również redystrybucja środków finansowych między zakładami opieki zdrowotnej. Mimo tego zakłady te posiadają stosunkowo dużą niezależność. Warto nadmienić, iż w tym systemie zagwarantowany jest dostęp tylko do podstawowego koszyka świadczeń, dlatego niezbędne jest funkcjonowanie dodatkowych i dobrowolnych ubezpieczeń zdrowotnych (w ramach których wykonywane są świadczenia ponadstandardowe). Głównymi cechami charakterystycznymi modelu narodowej służby zdrowia autorstwa Beveridge'a są:

- ustawowe określenie oraz wydzielenie wielkości środków finansowych z budżetu państwa, które zostaną przeznaczone na finansowanie opieki zdrowotnej,
- uprawnieni do świadczeń są wszyscy obywatele lub mieszkańcy kraju,
- gwarancja państwa w zakresie dostępności do świadczeń zdrowotnych,
- nadzór i kontrola administracji państwowej (rządowej i samorządowej) nad systemem ochrony zdrowia,

- brak, bądź niewielki zakres działania sektora prywatnego,
- publiczne zakłady opieki zdrowotnej (organizowane przez państwo),
- otrzymywanie przez lekarzy stałej pensji,
- niewielka partycypacja pacjenta w kosztach opieki zdrowotnej,
- kontrakty (oparte na zakupie przez państwo świadczeń zdrowotnych na rzecz obywateli) z dysponentem środków publicznych¹³.

Model ten wywodzi się z Wielkiej Brytanii a obecnie funkcjonuje w krajach Europy zachodniej i Skandynawii (Portugalii, Hiszpanii, Danii, Finlandii, Szwecji, Finlandii i Norwegii).

Finansowanie systemu opieki zdrowotnej w Wielkiej Brytanii

W latach 1911-1948 podstawę systemu opieki zdrowotnej w Wielkiej Brytanii stanowiły ubezpieczenia zdrowotne. W 1948 roku przyjęty został National Health Service Act (NHS), mający zapewnić powszechną, szeroko dostępną, bezpłatną i stojącą na wysokim poziomie opiekę medyczną¹⁴. Obecnie NHS jest poddany procesowi gruntownej transformacji i reformy. System opieki medycznej w Wielkiej Brytanii zorganizowany jest na 3 poziomach – krajowym, regionalnym i lokalnym. Zdecydowanie dominuje sektor publiczny, choć w ostatnich latach widać tendencję wzrostową skali działalności szpitali prywatnych. Władze lokalne nabywają określoną ilość świadczeń medycznych, a szpitale dysponują środkami, których wysokość jest

¹¹ Paweł Białynicki-Birula. Funkcjonowanie współczesnych modeli ochrony zdrowia, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. 2007; 759; 5-21

¹² M.Kautsch, J. Klich, M. Whitfeld, Zarządzanie w opiece zdrowotnej, Wyd. UJ, Kraków 2001, s. 33

¹³ M. Dziubińska-Michalewicz, System opieki zdrowotnej. Modele ubezpieczeń zdrowotnych w systemie ubezpieczeń społecznych, „Studia i Materiały Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych” 1993, z. 3 (376), s. 51.

¹⁴ Suchecka J. (red.), Finansowanie ochrony zdrowia. Wybrane zagadnienia, Kraków 2011.

zależna od ilości zakupionych przez sektor lokalny świadczeń medycznych. Podstawowy poziom działania NHS stanowią dystrykty, w których władze lokalne podpisują umowy ze szpitalami i nadzorują dostęp do opieki medycznej. NHS jest finansowany z obowiązkowych podatków (95% pochodzi z systemu podatkowego, 5 % z innych opłat), pozwala to na zapewnienie dostępu do opieki zdrowotnej niezależnie od posiadanych przez pacjenta środków. Większa część finansowania opiera się na płatności za pacjenta umieszczonego na liście lekarza (zależnie od wieku pacjenta), pozostałe usługi opłacane są na zasadzie „opłata za usługę” (fee-for-service).¹⁵¹⁶¹⁷

Model rezydualny

Kolejnym omawianym modelem systemu ochrony zdrowia jest model nazywany rezydualnym lub rynkowym. Jest to model prywatnych ubezpieczeń, w których państwo nie bierze odpowiedzialności za dostęp obywateli do opieki zdrowotnej. System ten rezygnuje z zasady społecznego solidaryzmu a zasady dostępu do służby zdrowia opiera wyłącznie na mechanizmach rynkowych. Należy zaznaczyć, że w tym systemie państwo dalej jest zaangażowane w aspekty zdrowia publicznego a rezygnuje jedynie w ingerencji w zdrowie indywidualne obywatela. W aspekcie zdrowia publicznego działania państwa skupiają się na obywatelach, którzy mogą być pozbawieni możliwości uczestniczenia w ubezpieczeniach prywatnych (inwalidzi, weterani, dzieci, ludzie starsi). System jest finansowany przez prywatne firmy ubezpieczeniowe, a państwowe programy skierowane są (jeśli istnieją) do ludzi posiadających najniższe dochody bądź całkowicie ich pozbawionych. Model rezydualny opiera się na zasadach wolnorynkowych. Oznacza to, że świadczenie medyczne zostały sklasyfikowane jak wszystkie inne usługi, więc dąży się do jak największego zadowolenia kupujących z wykonanej usługi. W tym systemie każdy obywatel ma całkowitą dowolność czy, gdzie, jak i na ile się ubezpieczy¹⁸. Konsekwencją tego jest również indywidualna odpowiedzialność za stan i jakość zdrowia. Bardzo ważnym elementem jest to, że obywatel może świadomie zrezygnować z ubezpieczenia się a w razie choroby czy wypadku leczyć się prywatnie. Jako założenie systemu rynkowego ochrony zdrowia można przyjąć dążenie do jak największej wolności jednostki w decydowaniu o sobie, co wiąże się również ze swoją odpowiedzialnością za stan swojego zdrowia. Często jednostka musi decydować i rozważać priorytety w tym również ograniczać inne wydatki w celu zabezpieczenia zdrowia. W systemie tym lekarze są szczególnej jakości przedsiębiorcami prowadzącymi działalność gospodarczą i sprzedającymi swoje usługi, których jakość gwarantuje ich status ekonomiczny¹⁹.

Główną zasadą tego systemu jest istnienie ubezpieczeń zdrowotnych sprzedawanych przez podmioty prywatne z całkowitą dobrowolnością ich nabywania, wyboru oraz ryzykiem związanym z tymi decyzjami. Model rezydualny występuje w chwili obecnej głównie USA.

Finansowanie systemu opieki w Stanach Zjednoczonych

Pod względem organizacyjnym jest to system najbardziej zróżnicowany, można w nim

¹⁵ Kurpias W., Ziółkowski M., Smith P., *System ochrony zdrowia w Wielkiej Brytanii*, W: PPP w systemach ochrony zdrowia w wybranych krajach świata, red. Kalecińska J., Herbst I., Warszawa 2011

¹⁶ Wielicka K., *Zarys funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w wybranych krajach Unii Europejskiej*, W: Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej 2014. Seria: Organizacja i zarządzanie, z.70, nr kol.1909

¹⁷ Suhecka J., *Ekonomia zdrowia i opieki zdrowotnej*, Kraków 2010.

¹⁸ W. Włodarczyk. *Polityka zdrowotna w społeczeństwie demokratycznym*, Uniwersyteckie Wydawnictwo medyczne „Vesalius”, Łódź-Kraków-Warszawa. 1996

¹⁹ Paweł Białynicki-Birula. *Funkcjonowanie współczesnych modeli ochrony zdrowia*, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. 2007; 759; 5-21

znaleźć wszelkie formy własnościowe i struktury organizacyjne od pojedynczych podmiotów po wielkie korporacje. Działa tam wiele instytucji charytatywnych, a jednocześnie jest to jedyne miejsce uprawiania konkurencji rynkowej w zakresie opieki zdrowotnej między różnymi podmiotami. O systemie opieki zdrowotnej w USA mówi się, jako o biznesie lub nawet przemyśle zdrowotnym. Stosuje się tam najbardziej wyrafinowane metody zarządzania a jednocześnie akceptuje się ogromne marnotrawstwo środków (administracja oraz procesy sądowe). System amerykański może być porównany do wielkiego eksperymentu, w którym sprawdzane są różne rozwiązania w dziedzinie finansowania i zarządzania. Efekty tego „eksperymentu” mogą być podwalinami pod nowe rozwiązania w systemie ochrony zdrowia na świecie. Wynika to z faktu, że żaden inny kraj nie prowadzi tak wielu badań dotyczących funkcjonowania i organizacji systemu opieki zdrowotnej. Usługi zdrowotne finansowane są z funduszy federalnych, stanowych, prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych oraz przez samych pacjentów²⁰.

Model Siemaszki

Ostatnim omawianym modelem opieki zdrowotnej jest model Siemaszki (radziecki, system centralnie planowany). Jest on całkowitym przeciwieństwem omawianego wcześniej systemu rezydualnego. Model ten powstał w latach 30 XX wieku w ZSRR. Po II Wojnie Światowej system ten został wdrożony we wszystkich krajach tzw. „bloku wschodniego” (w tym również w Polsce, w której zastąpił system ubezpieczeniowy). Istotą systemu była koncepcja narodowej służby zdrowia, finansowanej z budżetu państwa i centralnie zarządzanej. Zakładał on również pełny, nieodpłatny, powszechny i równy dostęp do systemu zdrowia całego społeczeństwa a odpowiedzialność za zdrowie obywateli ponosi państwo.

Główne założenia systemu Siemaszki to:

finansowanie ochrony zdrowia z budżetu państwa, oparte na zasadzie centralnego planowania,

bezpłatny dostęp obywateli do pełnego pakietu usług świadczonych przez opiekę zdrowotną,

brak sektora prywatnego w ochronie zdrowia, wszyscy uprawnieni do świadczeń są pracownikami zarobkowymi,

udzielanie świadczeń zdrowotnych organizowane jest przez państwo (jednostki służby zdrowia są państwowe a pracownicy są urzędnikami państwowymi),

kontrakty oparte na zakupie przez państwo świadczeń zdrowotnych na rzecz obywateli²².

Z analizy przedstawionych modeli funkcjonowania wynika, że istnieją dwa główne źródła finansowania opieki zdrowotnej, czyli ubezpieczenia i podatki. Badania wykazały, że modele reprezentujące model ubezpieczeniowy okazały się średnio efektywniejsze²³. W XXI wieku kraje czerpią z klasycznych modeli służby zdrowia jednak można w ich realizacji znaleźć wiele różnic. Nie można również zapomnieć o współpłaceniu przez chorego za usługi medyczne, jednak ten rodzaj finansowania systemu jest nieistotny z globalnego punktu

²⁰ W. Włodarczyk. Polityka zdrowotna w społeczeństwie demokratycznym, Uniwersyteckie Wydawnictwo medyczne „Vesalius”, Łódź-Kraków-Warszawa. 1996

²¹ Paweł Białynicki-Birula. Funkcjonowanie współczesnych modeli ochrony zdrowia, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. 2007; 759; 5-21

²² G. Jasiński, Wybrane aspekty organizacji i metod finansowania systemów ochrony zdrowia w państwach europejskich, „Biuletyn Kas Chorych” kwiecień 2001, nr 3-4, s. 16-22.

²³ Justyna Rój, Ocena efektywności systemów ochrony zdrowia w wybranych krajach unii europejskiej z wykorzystaniem podejścia nieparametrycznego. Acta universitatis lodziensis folia Oeconomica 253, 2011

widzenia. Dominującymi źródłami zasilania systemu zdrowotnego są podatki lub obowiązkowe składki ubezpieczeniowe, natomiast uzupełniającymi – dobrowolne ubezpieczenia prywatne oraz opłaty bezpośrednie. W systemach płatności dominują dwie alternatywne formy: opłata każdą osobę objętą opieką lub opłata za usługę²⁴.

Należy podkreślić, że finansowanie opieki zdrowotnej to jedno z największych wyzwań dla polityki państw w XXI wieku.

BIBLIOGRAFIA

- B. Choduj, System opieki zdrowotnej – efekty zmian w Polsce i krajach sąsiednich, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002
- E. Hibner, Zarządzanie w systemie ochrony zdrowia, Wyd. WSHE, Łódź 2003, s. 77
- G. Jasiński, Wybrane aspekty organizacji i metod finansowania systemów ochrony zdrowia w państwach europejskich, „Biuletyn Kas Chorych” kwiecień 2001, nr 3-4, s. 16-22
- J. Leowski, [2004], Polityka zdrowotna a zdrowie publiczne. Ochrona zdrowia w gospodarce rynkowej, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa, s. 19-21.
- J. Niżnik, W poszukiwaniu racjonalnego systemu finansowania ochrony zdrowia, Oficyna Wydawnicza Brandta, Bydgoszcz-Kraków 2004
- J. Rój, Ocena efektywności systemów ochrony zdrowia w wybranych krajach unii europejskiej z wykorzystaniem podejścia nieparametrycznego. Acta universitatis lodziensis folia Oeconomica 253, 2011
- Kurpias W., Ziółkowski M., Smith P., System ochrony zdrowia w Wielkiej Brytanii, W: PPP w systemach ochrony zdrowia w wybranych krajach świata, red. Kalecińska J., Herbst I., Warszawa 2011
- M. Balicki, Z. Koronkiewicz, System organizacji i finansowania opieki zdrowotnej, [w:] Prawo medyczne, red. L. Kubicki, Wyd. Medyczne & Urban Partner, Wrocław 2003, s. 134.
- M. Dziubińska-Michalewicz, System opieki zdrowotnej. Modele ubezpieczeń zdrowotnych w systemie ubezpieczeń społecznych, „Studia i Materiały Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych” 1993, z. 3 (376), s. 51.
- M. Skawińska, Analiza funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w wybranych krajach unii europejskiej, Studia Medyczne 2009; 13; 69-77
- M. Kautsch, J. Klich, M. Whitfeld, Zarządzanie w opiece zdrowotnej, Wyd. UJ, Kraków 2001, s. 33
- P. Białynicki-Birula. Funkcjonowanie współczesnych modeli ochrony zdrowia, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. 2007; 759; 5-21
- R. Jachowicz, [1984], Gospodarka finansowa dawnych polskich szpitali, Szpitalnictwo Polskie, Warszawa, 28 (1), s. 11.
- S. Golinowska, [2006], Problemy i koszty funkcjonowania systemu ochrony zdrowia w Polsce a potrzebne zmiany i reformy, Kontrola Państwowa, nr 1, s. 47.
- S. Golinowska, Funkcjonowanie systemu ustawowych kas chorych w Niemczech, „Prawo i Medycyna” 2001, nr 3, s. 92- 104.
- S. Owsiak, Podstawy nauki finansów, PTE, Warszawa 2002, s. 234.
- Suchecka J. (red.), Finansowanie ochrony zdrowia. Wybrane zagadnienia, Kraków 2011.
- Suchecka J., Ekonomia zdrowia i opieki zdrowotnej, Kraków 2010.

²⁴ E. Hibner, Zarządzanie w systemie ochrony zdrowia, Wyd. WSHE, Łódź 2003, s. 77.

The World Health Report 2000: Health systems: improving performance, [2000], World Health Organization, s. XI-XII i s. 5.

W. Włodarczyk. Polityka zdrowotna w społeczeństwie demokratycznym, Uniwersyteckie Wydawnictwo medyczne „Vesalius”, Łódź-Kraków-Warszawa. 1996

Wielicka K., Zarys funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w wybranych krajach Unii Europejskiej, W:Zeszyty naukowe Polite

SEKCJA:
**TENDENCJE I PRIORYTETY ROZWOJU STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH W WARUNKACH GLOBALIZACJI**

СТАТУС МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ МОЛОДІЖНИХ ПРОГРАМ

Аліна Гавловська

старший викладач кафедри галузевого права, Херсонський державний університет,
e-mail: alina-lyolik@mail.ru, Херсон, Україна

Анотація. У статті визначено вікові межі молоді за міжнародним та українським законодавством. А також на основі характеристики якісної своєрідності молоді здійснено факторну оцінку її правового статусу в українському суспільстві, проаналізовано елементи правового статусу молоді, визначено права та обов'язки молоді у сфері формування і реалізації комплексних та адресних державних молодіжних програм.

Ключові слова: молодь, молодіжні програми, правовий статус.

Важливим аспектом дослідження правового механізму формування та реалізації державних молодіжних програм є питання правового статусу молоді як його суб'єкта. Адже молодь – це важлива складова сучасного українського суспільства, яка здатна впливати не тільки на внутрішньонаціональні зміни, але й виступити ініціатором багатьох міжнародних процесів.

Науковий аналіз визначення поняття та змісту правового статусу здійснювали в своїх працях такі науковці, як: А. С. Алексєєва, С. С. Алексєєва, В. А. Бачиніна, С.В.Бобровника, Ю. А. Ведернікова, Ю. Л. Власова, В. М. Горшнева, С. Д. Гусарова, О.В.Зайчука, В. С. Ковальського, В. В. Копейчикова, М. В. Кравчука, В. В. Лазарева, А. Авторгов [1, с. 8], В. Галуцько [2, с. 253], М. Івчук [3; 4], Б. Лазарев [5, с. 124], В. Майоров [6], С. Мандрик [7, с. 78; 8], А. Подоляка [9, с. 15], Б. Романюк [10, с. 54-60] та інші.

У наукових поглядах на поняття та зміст правового статусу існують дещо різні підходи. Так, у своїх працях А. Авторгов акцентує увагу на тому, що правовий статус – це складова загальної проблеми прав особистості, яка дозволяє громадянам здійснювати свої права та захищати законні інтереси [104, с. 8]. М. М. Рассолов, В. О. Лучина, Б. С. Ебзеева під правовим статусом розуміють «сукупність прав і свобод, обов'язків і відповідальність, що встановлюють правовий стан органу чи конкретної особи в суспільстві» [11, с. 217]. Б. Лазарев зазначає, що визначення поняття та змісту правового статусу повинен передбачати відповіді на такі питання: 1) органом якого рівня є той чи інший орган; 2) до якого виду органів він належить; 3) яке офіційне найменування органу; 4) хто його утворює і формує особовий склад; 4) кому він підпорядкований, підзвітний, підконтрольний; 5) хто може скасувати, призупиняти, змінювати й опротестовувати його акти; 6) яка юридична сила актів цього органу; 7) які джерела фінансування; 8) чи має він права юридичної особи [5, с. 124].

Аналіз поглядів різних учених щодо дефініції «правового статусу» та його складових дає змогу визначити науково-теоретичну платформу дослідження правового статусу молоді як суб'єкта правового механізму формування та реалізації молодіжних програм.

При дослідженні правового статусу молоді, перш за все, необхідно визначити, яка особа вважається молодою особою відповідно до положення законодавства. Для визначення вікових меж молоді враховують соціальний, психологічний, біологічний і правовий аспекти. Аналіз правових норм нормативно-правових актів різного рівня дає

зможу констатувати наявність правої колізії з питання встановлення вікових меж молоді. Так, ООН при узгодженні статистичних даних між країнами-учасницями та регіонами їх розміщення визначає молодого особою людиною віком від 15 до 24 років, без обмеження права іншого визначення державами-членами [12]. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» містить норму, яка зазначає, що «молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років» [13], а Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року № 2859-ХІІ [14] визначає, що «державна молодіжна політика поширюється на громадян України віком від 14 до 28 р.» [14]. Пункт 3 Постанови Кабінету Міністрів «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла» від 29.05.2001 № 584 визначає, що «право на отримання кредиту мають молоді сім'ї та самотні молоді громадяни, які згідно із законодавством визнані такими, що потребують поліпшення житлових умов, а саме: сім'я, в якій чоловік та дружина віком до 35 років включно; неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років включно мають неповнолітніх дітей (дитину); самотні молоді громадяни віком до 35 років включно» [15].

Ми погоджуємося з думкою тих науковців (зокрема, В. М. Борзя [16], І. С. Кона, С. А. Чибіряєва [17]), які вважають, що молода особа – це фізична особа в вікових межах 14-35 років. Адже реалії розвитку сучасного суспільства, окремі норми права та наукові дослідження дозволяють із певністю стверджувати, що розширення вікових меж молоді є актуальним і ґрунтуються на відповідних особливостях соціалізації молодих осіб у сучасному світі.

Слід зазначити, що на зміст правового статусу молоді впливають інші види статусів молоді особи, які обумовлюють обсяг її прав, обов'язків і міру юридичної відповідальності. Зокрема: 1) віковий статус визначає права і обов'язки, норми і вікові ролі, символіку, спосіб життя, специфічне бачення світу молодого особою; 2) офіційно оголошений статус молоді особи закріплює права та обов'язки молоді в залежності від виду правовідносин, у які вона вступає чи потенційно може вступити; 3) номінальний статус молоді визначається правами та обов'язками молоді, що вказують на місце і функції, які суспільство відводить їй у соціальній структурі; 4) реальний статус молоді визначається співвідношенням проголошеного офіційного статусу з реальним становищем молоді; 5) гендерний статус визначає статус дівчини (молодої жінки) та хлопця (молодого чоловіка) на мікро- і макрорівнях суспільства [18] тощо.

На нашу думку, складові елементи правового статусу молоді (правосуб'єктність, права та обов'язки, юридична відповідальність) обумовлюються її якісною своєрідністю, яка відрізняє цю соціальну групу серед інших груп суспільства.

Для визначення якісної своєрідності молоді ми скористаємося факторною оцінкою статусу молоді в українському суспільстві. Загалом, факторний аналіз – це методика системного комплексного вивчення й оцінки впливу факторів на величину результативних показників. Тобто, шляхом визначення таких факторів, як демографічний, соціальний, політичний, економічний, культурний стан молоді в суспільстві, ми зможемо дати узагальнену характеристику властивостей і потенційних якостей молоді особи, на які, на нашу думку, слід орієнтуватися правовому механізму формування і реалізації державних молодіжних програм.

Науковці-психологи зазначають, що молодь характеризується в залежності від «вікового часу» (періоди життя людини, яким притаманні певні ідеальні функції

«розкладу життя», що визначають оптимальну соціальну поведінку особи), особистісних характеристик і соціально-культурного оточення. Серед особистісних характеристик молоді слід відзначити такі: енергійність, мобільність, творча діяльність, максимальна працездатність, оптимальне співвідношення фізичного та психоемоціонального розвитку, високий рівень здоров'я, впевненість у власних силах і можливостях, високий рівень професійної та географічної мобільності [19].

Соціологи зазначають, що молодь країни, її поведінкові стереотипи є суспільним «обличчям» нації, адже саме молоді люди найчастіше стають представниками країни на міжнародному рівні, а також на цю соціальну категорію орієнтовані політичні програми, підприємницька стратегія та творчі результати видатних діячів культури. В період з 14 років до 35 років у житті особи активно відбувається процеси соціально-економічного, соціально-політичного становлення, розвиток їх духовного світу, формування системи ціннісних орієнтацій і способу життя.

У теорії соціальної роботи молодь визначається як така, що «володіє значними інноваційними можливостями, постійно опановує різновекторні соціалізаційні траєкторії, органічно вбудовується у багатосуб'єктний простір соціальної реальності, яка постійно трансформується» [20, с. 3].

Політологи та соціальні психологи стверджують, що «політичні погляди, переконання, цінності, настанови особистості, що поєднуються в індивідуальні когнітивні схеми сприйняття та відтворення політичної реальності, визначають характер політичної поведінки, рівень і спрямованість політичної активності молоді, її практичне залучення до суспільно-політичної діяльності в державі» [21, с. 16].

Серед науковців різних галузей також існують різні підходи до розуміння поняття «молодь»: «Молодь – це соціально-демографічна група, котра переживає становлення соціальної зрілості, входження у світ дорослих, адаптацію його й майбутнього її відновлення»; «молодь – покоління людей, що проходить стадію соціалізації, засвоюючи, а в більш зрілому віці вже засвоївши, освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції» (В. Т. Лісовський); «молодь – це соціальна спільнота, що посідає певне місце в соціальній структурі суспільства й набуває соціального статусу в різноманітних соціальних структурах, має спільні проблеми, соціальні потреби та інтереси, особливості життєдіяльності тощо» (М. Чурилов, О. Вишняк, С. Макеєв); «молодь – це група суспільства, що відрізняється від інших робітників і службовців як за віком, так і за особливостями свого положення у сфері трудових правовідносин, обумовленими початком трудової діяльності, а також поєднанням праці з навчанням» (Г. І. Шебанова) та інші. Отже, підходів до розуміння поняття «молодь» існує багато, усі їх можна об'єднати у декілька: віковий, соціальний і галузевий підхід.

Як висновок, ми можемо стверджувати, що характеристика якісної своєрідності молоді полягає у наступному: молода особа характеризується як «стратегічний ресурс модернізації суспільства» та відрізняється такими позитивними соціальними якостями, як: здатність до відтворення традицій суспільства та соціальних стандартів; активною консолідацією з представниками інших соціальних груп та інтеграцією до суспільства в цілому; здатністю до самоуправління та самоорганізації; потенційною здатністю до окремих видів прогностичної та експертної діяльності; свободою у виборі місця проживання та форм зайнятості [22, с. 217]; активною демократизацією; позитивним сприйняттям суспільного та державного реформування тощо. Молодь як суб'єкт лібералізації суспільства характеризується тим, що поділяє і приймає цілі суспільного та

державного оновлення, пов'язує з ними власні життєві перспективи, готова до самостійного здійснення необхідних інновацій [23].

Окрім позитивних характеристик молоді, слід виділити і негативні: зменшення рівня здоров'я молодих осіб, руйнування генотипу, негативні демографічні явища (низька народжуваність, урбанізація суспільства); відчуження частини молоді від правових і суспільно-політичних процесів держави і суспільства, соціальна дезадаптація молоді; нестійкість і розрив соціальних зв'язків; зниження рівня соціальної мобільності та звуження діапазону звичних видів зайнятості у позаробочий час [24]. Слід зазначити, що молодь характеризується підвищеною схильністю до формування та залучення до уже сформованих молодіжних субкультур.

Також важливими питаннями для нашого дослідження є питання внутрішнього поділу молоді на групи та категорій, що дозволяє говорити про особливості правового статусу молодої особи в залежності від приналежності її до тієї чи іншої групи, та у зв'язку з цим про можливість молодої особи вступати у правовідносини формування і реалізації відповідної державної молодіжної програми.

Отже, класифікація молоді виділяє такі її групи: 1) залежно від соціального статусу молоді особи поділяються на працюючих і безробітних; молодих осіб, що навчаються, та тих, що не навчаються; на одружених і неодружених; неповнолітні; молоді сім'ї; 2) залежно від статі: молоді особи чоловічої та жіночої статі; 3) залежно від національної приналежності: українці, білоруси, кримські татари, росіяни, молдовани, угорці, болгары, румуни, євреї, поляки, вірмени, греки та представники інших національностей; 4) залежно від місця та регіону проживання: сільська та міська молодь; безпритульні; молоді особи, які проживають у Західному, Східному, Південному та Північному регіоні, АРК, відповідних областях і районах України та м. Києві; 5) залежно від рівня активності культурного спортивного та духовного життя: спортсмени, активні та пасивні туристи; молодь, що займається культурним розвитком, і молоді особи, які культурно не розвиваються; віруючі, атеїсти, агностики тощо.

Отже, як було нами вже зазначено, основними складовими правового статусу є правосуб'єктність, права, обов'язки та юридична відповідальність суб'єкта права. Розглянемо кожен елемент окремо і спробуємо визначити його особливості щодо молоді як суб'єкта правового механізму формування та реалізації державних молодіжних програм.

У правовій науці важливою проблемою є формування ефективної моделі правосуб'єктності, яка б максимально ефективно відображала концептуальні властивості особи виступати суб'єктом права та реалізовувати свої суб'єктивні права у різних видах правових відносин, в т. ч. і у сфері молодіжної політики.

Термін «правосуб'єктність» трактується як узагальнююче поняття щодо «можливості чи здатності особи бути суб'єктом права». Така можливість закріплюється нормою «об'єктивного права» [25, с. 215] та визначає коло прав і обов'язків суб'єкта права. Тобто, правосуб'єктність відображає наявність у суб'єкта права певних взаємопов'язаних і взаємообумовлених юридичних властивостей (складових правосуб'єктності). В науці триває дискусія щодо співвідношення поняття правосуб'єктності та її складових, їх ролі у формуванні правового статусу суб'єкта права. Узагальнюючи наукові підходи в цій сфері, ми можемо визначити, що до таких властивостей відноситься правоздатність (передбачена нормами права здатність мати суб'єктивні права та виконувати юридичні обов'язки [26]), дієздатність (здатності своїми

діями набувати для прав та обов'язків [27]) і деліктоздатність (здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за невиконання обов'язків або за вчинення різних правопорушень [26]).

Положення нормативно-правових актів, у яких закріплено правовий статус молоді, визначають права, обов'язки та особливості відповідальності молоді як окремої соціально-вікової групи суспільства. Зокрема, такі, як: конституційні права і свободи молоді, особисті права і свободи, політичні, соціальні та культурні права і свободи молодих осіб, їх основні обов'язки як громадян України.

Не поглиблюючись у їх детальне дослідження, спробуємо визначити коло прав молодих осіб саме як суб'єктів правового механізму формування та реалізації державних молодіжних програм.

Група прав та обов'язків щодо участі молоді особи у формуванні державних молодіжних програм: право на доступ до інформації щодо формування державної молодіжної програми; право на виявлення власної ініціативи щодо формування державної молодіжної програми; право на заснування громадських організацій, які є суб'єктами формування державних молодіжних програм та право на участь у їх діяльності; право бути респондентом соціальних опитувань та анкетувань щодо формування державної молодіжної програми; право на участь у петиціях з питання формування державної молодіжної програми; право на участь у моделюванні державної молодіжної програми; обов'язок надати достовірну інформацію у випадку участі у соціологічних дослідженнях при формуванні державної молодіжної програми тощо.

Група прав та обов'язків на участь у державній молодіжній програмі: право на доступ до інформації щодо діючих державних молодіжних програм; право на оскарження рішенні державного органу та/або органу місцевого самоврядування щодо участі у державній молодіжній програмі; право на припинення участі у державній молодіжній програмі до її закінчення; обов'язок надати достовірну інформацію, яка є підставою для участі у державній молодіжній програмі; обов'язок дотримуватися вимог, які ставляться перед учасником державної молодіжної програми при її реалізації тощо.

Отже, визначаючи правовий статус молоді як суб'єкта правового механізму формування та реалізації державних молодіжних програм необхідно враховувати не тільки її вікові межі, але й соціальні, психологічні, фізіологічні особливості, вплив інших видів статусів, класифікацію груп молоді, коло їх прав та обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авторгов А. М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Андрій Миколайович Авторгов. – Київ, 2008. – 17 с.
2. Адміністративне право України: [навчальний посібник у 4-х томах] / за заг. ред. В. В. Галунька. – вид. друге доповнене і перероблене. – Херсон: ХМТ, 2011. – Т. 1: Загальне адміністративне право. – 334 с.
3. Івчук М. Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України: дис. канд. юр. наук 12.00.07 / Михайло Юрійович Івчук. – Київ, 2010. – 243 с.
4. Івчук М. Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і

- процес; фінансове право; інформаційне право» / Михайло Юрійович Івчук. – Київ, 2011. – 18 с.
5. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации / Б. М. Лазарев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 280 с.
6. Майоров В. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії тероризму в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.В. Майоров. – Київ, 2010. – 17 с.
7. Мандрик С. І. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С.І. Мандрик. – Харків, 2010. – 18 с.
8. Мандрик С. А. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України: дис. канд. юр. наук 12.00.07 / Сергій Іванович Мандрик. – Х., 2010. – 207 с.
9. Подоляка А. М. Адміністративно-правовий статус Державної автомобільної інспекції МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А.М. Подоляка – Харків, 2004. – 17 с.
10. Романюк Б. Про правовий статус прокурорів та слідчих, які здійснюють наглядово-контрольні та методичні функції / Б. Романюк // Вісник прокуратури. – 2010. – № 6 (108). – С. 54-60.
11. Теория государства и права: [учебник] / Под ред. М. М. Рассолов, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 640 с.
12. Офіційний сайт ЮНІСЕФ [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://www.unicef.org/>
13. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» № 2998-ХІІ від 5 лютого 1993 року [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
14. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року № 2859-ХІІ [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 року № 584 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/584-2001-%D0%BF>
16. Боряз В. Н. Молодежь. Методологические проблемы исследования. – Л., 1973. – 125 с.
17. Чибиряев С.А. Буржуазное государство и молодежь. – М.: Юрид. лит., 1984. – 224 с.
18. Тощенко Ж. Т. Тезаурус соціології: темат. слов.-довід. / Під ред. Ж. Т. Тощенко. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. - 487 с. Режим доступу <http://ibib.ltd.ua/sotsiologiya-molodeji-33507.html>
19. Складорова Т. В. Возрастная психология: молодость. [Електронний ресурс] // Образовательный портал «Слово». – Режим доступа к ресурсу: <http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/44216.php?PRINT>

20. Глухова М. Ф. Инфраструктура молодежной политики: управление организационно-функциональным обеспечением. Диссертация на соискание ученой степени доктора социологических наук по специальности 22.00.08 – «Социология управления». - Нижний Новгород, Нижегородский государственный университет имени Н. И. Лобачевского. - 330 с.
21. Білик М. В. Психологічні чинники прояву політичної культури студентської молоді: автореф. дис. канд. психолог. наук: 19.00.05 / Марія Володимирівна Білик; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – Київ, 2004. – 19 с.
22. Гавловська А. О. Формування і реалізація концепції комплексних та адресних молодіжних програм на основі аналізу соціально-демографічних характеристик молоді // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія: юридичні науки. – Вип. 4., Т. 1. – С. 216-219.
23. Зумакулова З. А. Государственная молодежная политика в современной России: правовые аспекты: автореферат дис. кандидата юридических наук: 23.00.02. – Ростов на Дону, 2004. – 15 с.
24. Тертишна О. Кадрове забезпечення органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в Дніпропетровській області. // Вісник державної служби України. - № 3, 2008
Режим доступу http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=028F5D0615996172706B940FD9C83485?art_id=151031/ Назва з екрану
25. Шершеневич Г.Ф. Наука гражданского права в России [Текст]. – М.: Статут, 2003. – С. 215.
26. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права: Навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, В.С.Грекул. — 4-те вид., доп. і переробл. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 224 с.
27. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В.Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К., 2006.

ВАЛЮТНА БЕЗПЕКА КРАЇН У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Ольга Гапонюк

к.е.н., доцент, Маріупольський державний університет,
e-mail: etmgu@mail.ru, Маріуполь, Україна

Анотація. У роботі досліджено сучасні особливості розвитку світового господарства. Визначено зміст валютної безпеки. У статті проаналізовано показники розвитку світового валютного ринку; здійснено оцінку впливу ключових показників економічного розвитку на формування і динаміку валютних резервів країн світу.

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, валютна безпека, світова валютна система, валютні резерви.

Безсумнівно, сучасне світове господарство переживає фундаментальні та динамічні зміни і чи не найважливішою сферою, яка найбільше відчула ці

трансформаційні зрушення, є економіка. Наразі основними якісними характеристиками трансформації світу на початку XXI століття є такі чинники¹:

- перерозподіл владних повноважень із національного рівня на глобальний;
- поява таких нових суб'єктів влади, як міжнародні регулюючі органи, неформальні центри впливу надвисокого рівня компетенції;
- феномен країни – системи;
- деформалізація влади, зменшення ролі та значення представницьких органів влади, публічної політики взагалі, тенденція до розширення зони неформальних процедур прийняття рішень;
- нові горизонти судової влади, утвердження нової міжнародно-правової парадигми;
- транснаціоналізація еліт, поява нової глобальної спільноти – Світової Півночі, паралельна глобалізація альтернативного простору Світового Півдня;
- злиття політичних та економічних функцій, формування на цій основі нової системи стратегічної взаємодії і глобального впливу;
- просторова локалізація різних окремих видів господарської діяльності, поява нових форм міжнародного поділу праці, перерозподіл світового прибутку й зняття «глобальної ренти»;
- розвиток транснаціональних мереж співробітництва, мережевої культури на загал.

Зазначені тенденції щодо трансформації світового господарства висувають нові вимоги для ефективного функціонування держав і політичних систем в умовах протиріччя сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів, внаслідок чого усе більш актуальним постає питання економічної безпеки та переосмислення місця безпеки в ієрархії потреб світової спільноти.

Зміст економічної безпеки та рівень її впливу на формування сучасних постулатів світового господарства розкривають її складові, до найбільш вагомих з яких слід віднести фінансову. За сучасних же умов, процес підтримання належного рівня фінансової безпеки все більшою мірою залежить від ефективного розв'язання валютних проблем, стабільного функціонування світової валютної системи, тобто формування підґрунтя для забезпечення валютної безпеки.

Основними ознаками сучасної світової валютної системи є: 1) створена і діє на основі норм міжнародного права; 2) метою діяльності є запобігання валютних криз і надання допомоги у випадку їх настання; 3) об'єктом регулювання виступає валюта та валютні цінності; 4) наявність міжнародного механізму правового регулювання; 5) має публічно-правовий характер, але діє в інтересах як держав, так і приватних осіб; 6) одночасно поєднує елемент наднаціональності і приватноправового регулювання.²

Важливою умовою функціонування світової валютної системи в умовах забезпечення валютної безпеки є наявність резервних валют. Резервною валютою називають загальновизнану у світі валюту, що використовується для створення в центральних банках інших країн резерву грошових коштів з метою здійснення

¹ Мерніков Г., Україна в постіндустріальному світі. Реалії та перспективи: [Монографія] / Г. Мерніков, А. Шевцов. – 2007. – 138 с.

² Федякіна, Л. Н. Международные финансы / Л. Н. Федякіна. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.: ил. – (Серия «Академия финансов»).

міжнародних розрахунків. Вона виконує функцію резервного засобу, слугує засобом визначення валютного паритету, валютного курсу, використовується як напрям проведення валютної інтервенції, валютної системи країн.

Іноді цим терміном також називаються національні кредитні гроші, валюта провідних держав світу, які використовуються для міжнародних розрахунків.

Резервна валюта виконує кілька функцій у системі міжнародних фінансових відносин: забезпечення міжнародної ліквідності країни, стабілізації вартості резервів, реалізації цілей валютно-курсової політики шляхом валютних інтервенцій на ринку. З огляду на функціональне навантаження до резервної валюти ставляться такі вимоги: країна-емітент цієї валюти має займати провідні позиції у міжнародній економіці; застосовувати ліберальне національне валютне законодавство; резервна валюта повинна активно використовуватися в операціях, які здійснюються міжнародними фінансовими установами (комерційними та офіційними). Необхідність забезпечення міжнародної ліквідності вимагає курсової стабільності такої валюти – непередбачуване її знецінення призводить до знецінення валютних резервів і створює загрозу валютній стабільності як на національному, так і на глобальному рівнях світової валютної системи.³

Так, світова фінансова криза 2008-2009 рр. призвела до стрімкого падіння курсу євро щодо інших валют і як наслідок – до знецінення валютних запасів центральних банків розміщених у євро, що змусило центральні банки деяких країн переглянути валютну структуру резервів. Таким чином, перспективи перетворення будь-якої національної валюти у резервну зумовлені її спроможністю виконувати зазначені функції за визначених умов, що, в свою чергу, залежить від позицій національної економіки в системі міжнародних економічних і фінансових відносин.

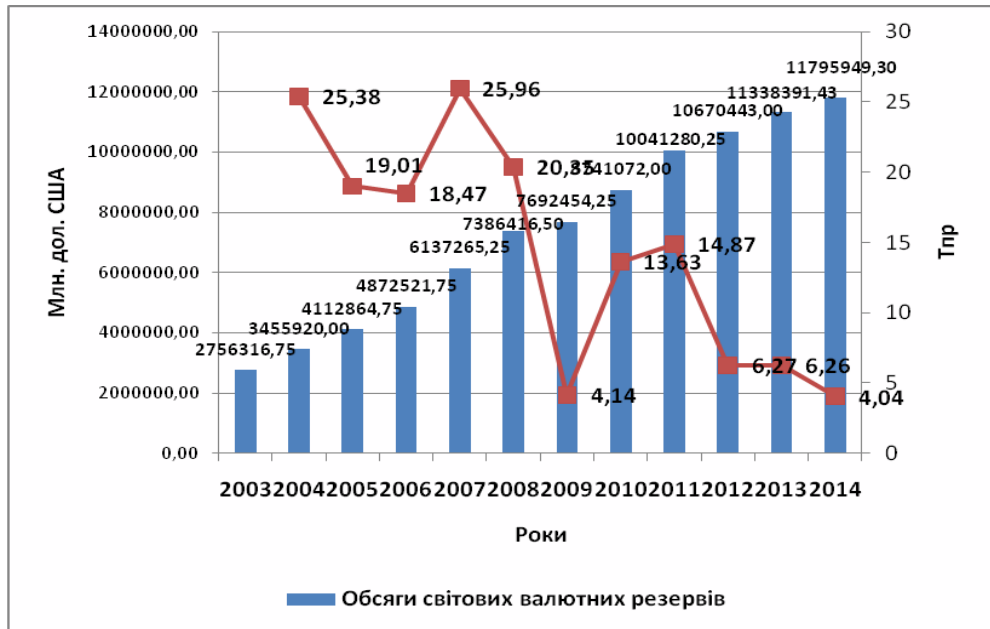
Оцінка перспектив окремих валют як резервних у міжнародній валютній системі потребує дослідження не тільки впливу сучасних тенденцій розвитку міжнародної валютної системи на механізми забезпечення міжнародної ліквідності, але й виявлення низки факторів, що впливають на розвиток і перспективи національних валютних систем, які забезпечують міжнародну економіку резервними валютами.

Визначаючи загальну світову тенденцію щодо формування світових валютних резервів, слід наголосити, що за останні роки спостерігається тенденція до зростання абсолютних показників, як це наведено на рис. 1. Так, обсяги зростання світових валютних резервів у 2014 року у порівнянні з 2003 роком складають 4,3 рази або 9039632,55 млн. дол. США. Значний обсяг зростання обумовлено значним посиленням участі у міжнародних валютних відносинах нових учасників – країн Азії на чолі з Китаєм.

Згідно наочних даних, наведених на рис. 1, можна визначити, що динаміка світових валютних резервів не має стабільної тенденції до розвитку, що обумовлено значними світовими кризовими явищами. Підтвердженням цього факту є значне зниження обсягів світових валютних резервів у 2009 році, що є наслідком світової фінансової кризи 2007-2008 рр. Також сьогодення характеризується значними економічними диспропорціями в економіці країн, валюта яких формує основну групу

³ Михайлів З. В. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: навч. пос. / З. В. Михайлів, З. П. Гагалак, Н. І. Горбаль. - Львів: Вид. національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 244 с.

резервних валют, що також здійснює значний вплив на формування обсягів світових валютних резервів.

**Рис. 1. Динаміка світових валютних резервів, 2003-2014 рр.,
млн. дол. США, %⁴**

Аналізуючи динаміку розвитку світових валютних резервів, необхідно зупинитися на особливостях формування та розподілу світових валютних резервів за групами країн із різним рівнем економічного розвитку. Згідно даних таблиці 1 можна стверджувати, що динаміка валютних резервів країн із різним рівнем економічного розвитку також не має стабільної тенденції до розвитку, що обумовлено загальносвітовими тенденціями.

Відповідно до таблиці 1, можна зробити висновки про значний перерозподіл частки країн із різним рівнем економічного розвитку в загальному обсязі світових валютних резервів протягом 2003-2014 рр. Так, питома вага валютних резервів країн із транзитивною економікою та країн, що розвиваються, у світових валютних резервах зростає з 41,64% у 2003 році до 67,13% у 2014 р., тобто у 1,6 рази. Це зростання пов'язане з активізацією нових учасників – країн Азії на чолі з Китаєм та його найближчих сусідів – Тайвань, Сінгапур, Гонконг, Південна Корея.⁵

Зростання валютних резервів країн, що розвиваються, частково було пов'язане з припливом іноземного капіталу, однак в окремих випадках цей чинник мав негативні наслідки. У деяких країнах (Індонезія, Таїланд, Південна Корея) раптовий відплив

⁴ Офіційний сайт International Monetary Fond [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.imf.org>

⁵ Навчальний посібник «Міжнародні фінанси» (для студентів економічних спеціальностей) / укл. Булатова О. В., Марена Т. В. – Маріуполь: МДГУ, 2010. – 488 с.

спекулятивного капіталу призвів восени 1997 р. до розвитку валютно-фінансової кризи, що змусило витратити частину валютних резервів і навіть звернутися за допомогою до міжнародних організацій.⁶

Переважає фактором, який впливає на формування світових валютних резервів в цілому та за групами країн, зокрема, є провідна роль набору ключових валют, що використовуються як світові платіжні та резервні засоби. Наразі до переліку провідних торгових і резервних валют належать долар США, євро, японська єна, британський фунт стерлінгів, а також швейцарський франк і канадський долар.

У структурі офіційних золотовалютних резервів більшості країн домінують запаси іноземної валюти, що відображає дотримання принципу ліквідності у формуванні резервів відповідно до їх цільового призначення. За таких оптимальних умов вибір конкретної валюти або групи валют для формування офіційних валютних резервів є одним із головних завдань валютної політики центрального банку.

Спочатку в ролі резервної валюти виступав англійський фунт стерлінгів, що відіграв панівну роль у міжнародних розрахунках. Разом із фунтом стерлінгів як міжнародна платіжна і резервна валюта поступово став використовуватися долар США, який незабаром зайняв домінуюче положення.

Відповідно до таблиці 1, можна зробити висновки про значний перерозподіл частки країн із різним рівнем економічного розвитку в загальному обсязі світових валютних резервів протягом 2003-2014 рр. Так, питома вага валютних резервів країн із транзитивною економікою та країн, що розвиваються, у світових валютних резервах зросла з 41,64% у 2003 році до 67,13% у 2014 р., тобто у 1,6 рази. Це зростання пов'язане з активізацією нових учасників – країн Азії на чолі з Китаєм та його найближчих сусідів – Тайвань, Сінгапур, Гонконг, Південна Корея.⁷

Зростання валютних резервів країн, що розвиваються, частково було пов'язане з припливом іноземного капіталу, однак в окремих випадках цей чинник мав негативні наслідки. У деяких країнах (Індонезія, Таїланд, Південна Корея) раптовий вплив спекулятивного капіталу призвів восени 1997 р. до розвитку валютно-фінансової кризи, що змусило витратити частину валютних резервів і навіть звернутися за допомогою до міжнародних організацій.⁸

Переважає фактором, який впливає на формування світових валютних резервів в цілому та за групами країн, зокрема, є провідна роль набору ключових валют, що використовуються як світові платіжні та резервні засоби. Наразі до переліку провідних торгових і резервних валют належать долар США, євро, японська єна, британський фунт стерлінгів, а також швейцарський франк і канадський долар.

У структурі офіційних золотовалютних резервів більшості країн домінують запаси іноземної валюти, що відображає дотримання принципу ліквідності у формуванні резервів відповідно до їх цільового призначення. За таких оптимальних умов вибір конкретної валюти або групи валют для формування офіційних валютних резервів є одним із головних завдань валютної політики центрального банку.

⁶ Красавіна Л. Н. Тенденції та перспективи реформи світової валютної системи / Л. Н. Красавіна // Століття глобалізації. Випуск № 1 (7). – 2011. – С. 87-93.

⁷ Навчальний посібник «Міжнародні фінанси» (для студентів економічних спеціальностей) / укл. Булатова О. В., Марена Т. В. – Маріуполь: МДГУ, 2010. – 488 с.

⁸ Красавіна Л. Н. Тенденції та перспективи реформи світової валютної системи / Л. Н. Красавіна // Століття глобалізації. Випуск № 1 (7). – 2011. – С. 87-93.

Спочатку в ролі резервної валюти виступав англійський фунт стерлінгів, що відігравав панівну роль у міжнародних розрахунках. Разом із фунтом стерлінгів як міжнародна платіжна і резервна валюта поступово став використовуватися долар США, який незабаром зайняв домінуюче положення.

Таблиця 1. Динаміка та розподіл світових валютних резервів за групами країн з різним рівнем економічного розвитку⁹

Роки	Обсяги валютних резервів розвинутих країн, млн. дол. США	Тпр	Частка валютних резервів розвинутих країн у світових валютних резервах, %	Обсяги валютних резервів країн з транзитивною економікою та країн, що розвиваються, млн. дол. США	Тпр	Частка валютних резервів країн з транзитивною економікою та країн, що розвиваються, у світових валютних резервах, %
2003	1608578,25	-	58,36	1147738,50	-	41,64
2004	1986232,50	23,48	57,47	1469687,50	28,05	42,53
2005	2071033,50	4,27	50,36	2041831,25	38,93	49,64
2006	2169882,75	4,77	44,53	2702639,00	32,36	55,47
2007	2357273,75	8,64	38,41	3779991,50	39,86	61,59
2008	2498741,75	6,00	33,83	4887674,75	29,30	66,17
2009	2637749,50	5,56	34,29	5054704,75	3,42	65,71
2010	2987369,00	13,25	34,18	5753703,00	13,83	65,82
2011	3279636,00	9,78	32,66	6761644,25	17,52	67,34
2012	3579878,50	9,15	33,55	7090564,50	4,86	66,45
2013	3742942,22	4,56	33,01	7595449,21	7,12	66,99
2014	3877634,10	3,60	32,87	7918315,20	4,25	67,13

Зростання валютних резервів країн, що розвиваються, частково було пов'язане з припливом іноземного капіталу, однак в окремих випадках цей чинник мав негативні наслідки. У деяких країнах (Індонезія, Таїланд, Південна Корея) раптовий відплив

⁹ Офіційний сайт International Monetary Fond [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.imf.org>

спекулятивного капіталу призвів восени 1997 р. до розвитку валютно-фінансової кризи, що змусило витратити частину валютних резервів і навіть звернутися за допомогою до міжнародних організацій.¹⁰

Переважним фактором, який впливає на формування світових валютних резервів в цілому та за групами країн, зокрема, є провідна роль набору ключових валют, що використовуються як світові платіжні та резервні засоби. Наразі до переліку провідних торгових і резервних валют належать долар США, євро, японська єна, британський фунт стерлінгів, а також швейцарський франк і канадський долар.

У структурі офіційних золотовалютних резервів більшості країн домінують запаси іноземної валюти, що відображає дотримання принципу ліквідності у формуванні резервів відповідно до їх цільового призначення. За таких оптимальних умов вибір конкретної валюти або групи валют для формування офіційних валютних резервів є одним із головних завдань валютної політики центрального банку.

Спочатку в ролі резервної валюти виступав англійський фунт стерлінгів, що відіграв панівну роль у міжнародних розрахунках. Разом із фунтом стерлінгів як міжнародна платіжна і резервна валюта поступово став використовуватися долар США, який незабаром зайняв домінуюче положення.

Рішеннями конференції в Бреттон-Вудсі (США, 1944 рік) був уведений золотодевізний стандарт, заснований на золоті і двох валютах – доларі США і фунту стерлінгів Великобританії. Згідно з новими правилами, долар ставав єдиною валютою, прив'язаною до золота безпосередньо. Казначейство США зобов'язувалося обмінювати долари на золото іноземним урядовим установам і центральним банкам у співвідношенні 35 доларів за тройську унцію. Фактично золото перетворилося з основної в резервну валюту. У 1976 році за наслідками угод Ямайської валютної конференції (м. Кінгстон, Ямайка) була офіційно узаконена ямайська валютна система, яка передбачала вільне коливання курсів валют. Як резервні валюти стали використовуватися німецька марка, японська єна, швейцарський франк.¹¹

До початку XXI століття долар США став основною резервною валютою світу. Він займає, за різними оцінками, частку від 50 до 61 відсотка в міжнародних резервах центральних банків.

Євро – друга за використанням резервна валюта. Після введення євро в 1999 році ця валюта частково успадкувала частку в розрахунках і резервах від німецької марки, французького франка й інших європейських валют, які використовувалися для розрахунків і накопичень. Відтоді частка євро постійно збільшується, оскільки центральні банки прагнуть диверсифікувати свої резерви.

Фунт стерлінгів був основною резервною валютою у більшості країн світу в XVIII і XIX століттях. Важка економічна ситуація у Великобританії після Другої світової війни і посилення домінування США у світовій економіці призвело до втрати фунтом стерлінгів статусу найзначимішої валюти.

Японська єна розглядалася як третя найважливіша резервна валюта протягом кількох десятиліть, але останнім часом ступінь використання цієї валюти знизився.

¹⁰ Красавіна Л. Н. Тенденції та перспективи реформи світової валютної системи / Л. Н. Красавіна // Століття глобалізації. Випуск № 1 (7). – 2011. – С. 87-93.

¹¹ Характеристика валютної системи и ее элементов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://uaoc.kiev.ua/59>

Швейцарський франк використовується як резервна валюта через його стабільність, хоча частка всіх валютних резервів у швейцарських франках, як правило, нижче 0,3%.

За останні роки зацікавленість у просуванні своїх валют для використання їх як світові резервні висловила ціла низка країн, що здійснює значний вплив на перерозподіл у структурі основних резервних валют.

Таблиця 2. Вхідні дані для проведення моделювання, млрд. дол. США¹²

Рок и	Світ				Розвинені країни				Країни, що розвиваються, та країни з транзитивною економікою			
	IR	GDP	E	I	IR	GDP	E	I	IR	GDP	E	I
2003	2756	38701	9485	9644	1609	29999	6346	6688	1148	8702	3140	2956
2004	3456	43586	11523	11710	1986	33315	7532	7952	1470	10271	3992	3758
2005	4113	47203	10142	10058	2071	34989	6077	6691	2042	12215	4065	3367
2006	4873	51166	11721	11557	2170	36772	6863	7606	2703	14394	4858	3951
2007	6137	57597	13610	13372	2357	40266	7890	8617	3780	17331	5720	4755
2008	7386	63113	15696	15472	2499	42679	8790	9637	4888	20434	6906	5835
2009	7692	59884	12202	11915	2638	40231	6809	7221	5055	19653	5393	4694
2010	8741	65430	14901	14534	2987	41829	7978	8491	5754	23601	6924	6043
2011	10041	72443	17965	17518	3280	44819	9344	10044	6762	27624	8622	7475
2012	10670	73699	18148	17659	3580	44519	9136	9788	7091	29181	9011	7871
2013	11338	75641	18545	17923	3743	44835	9319	9815	7595	30806	9226	8108
2014	11796	77451	18689	17997	3878	45627	9458	9947	7918	31824	9231	8050

Примітка: IR – золотовалютні резерви, GDP – валовий внутрішній продукт, E – експорт товарів і послуг, I – імпорт товарів і послуг

В цілому, розвиток валютно-фінансових відносин за останнє десятиліття характеризується активізацією як розвинутих країн світу, так і тих, що розвиваються, при цьому економічна позиція таких країн значно зміцнилась, що не могло не привести до перерозподілу сил у світовому господарстві, але формування золотовалютного резерву груп країн із різним рівнем економічного розвитку відбувається під впливом різних факторів.

Підтвердженням зазначеної тенденції є результати проведеного кореляційно-регресійного аналізу, за результатами якого було здійснено оцінку впливу ключових показників економічного розвитку, зокрема, валового внутрішнього продукту, експорту товарів і послуг, імпорту товарів і послуг на формування та динаміку валютних резервів

¹² Офіційний сайт International Monetary Fond [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.imf.org>; Офіційний сайт UNCTAD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.unctad.org>;

країн світу. Динаміка показників, що є інформаційною базою для проведення моделювання, для групи розвинених країн світу, країн, що розвиваються, і країн із перехідною економікою, та світу в цілому наведена в таблиці 2.

На основі кореляційного аналізу встановимо зв'язок між зазначеними показниками, побудувавши матрицю парних коефіцієнтів кореляції за кожною групою показників. Результати розрахунків наведені в таблиці 3.

Таблиця 3. Коефіцієнти кореляції обсягів золотовалютних резервів від зазначених факторних ознак

	Світ	Розвинені країни	Країни, що розвиваються, та країни з транзитивною економікою
GDP	0,992	0,918	0,995
E	0,951	0,858	0,974
I	0,940	0,830	0,971

Отже, як свідчать проведені розрахунки, між обсягами валютних резервів і всіма факторними ознаками в усіх групах країн та світовому господарстві в цілому спостерігається тісний і прямий зв'язок. Причому найбільш тісний зв'язок простежується між обсягами валютних резервів та обсягами валового внутрішнього продукту. Найбільші значення коефіцієнти зв'язку приймають у групі країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою.

Оцінимо форму зв'язку між зазначеними факторними ознаками та динамікою обсягів валютних резервів на основі парного регресійного аналізу. Результати аналізу отриманих даних і розрахунку відповідних статистичних критеріїв та коефіцієнтів еластичності представлені в таблиці 4.

Отже, на основі проведених розрахунків можна зробити такі висновки щодо особливостей впливу визначених факторів на динаміку резервів розвинених країн світу:

- при збільшенні ВВП на 1 млн. дол. США обсяги валютних резервів зростають на 0,13 млн. дол. США, при зростанні обсягів експорту товарів і послуг на 1 млн. дол. обсяги резервів збільшуються на 0,52 млн. дол. США, при зростанні обсягів імпорту товарів і послуг на 1 млн. дол. обсяги резервів збільшуються на 0,94 млн. дол. США, тобто очевидно, що найбільша абсолютна зміна обсягів резервів викликана динамікою імпорту товарів і послуг;

- значення коефіцієнтів детермінації свідчать, що обсяги резервів на 84,3% пояснюються зміною ВВП, на 73,5% – зміною експорту товарів та послуг, на 69% – зміною обсягів імпорту товарів і послуг;

- на основі отриманих коефіцієнтів еластичності зазначимо, що при зміні ВВП на 1% обсяги валютних резервів зростають на 1,96%, при зростанні обсягів експорту товарів та послуг на 1%, обсяги резервів збільшуються на 1,51%, при зростанні обсягів імпорту товарів та послуг на 1% обсяги резервів збільшуються на 1,5%, тобто очевидно, що найбільша відносна зміна обсягів резервів викликана динамікою ВВП.

Таблиця 4. Результати регресійного аналізу

Ознаки	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Критерій Фішера	Коефіцієнт еластичності
<i>Світ</i>				
IR - GDP	$IR = 0,24 * GDP - 7053724,2$	0,985	655,8	1,95
IR - E	$IR = 0,89 * E - 5314426,9$	0,905	95,4	1,72
IR - I	$IR = 0,94 * I - 5878707,2$	0,884	76,4	1,79
<i>Розвинені країни</i>				
IR - GDP	$IR = 0,13 * GDP - 2635335,2$	0,843	53,5	1,96
IR - E	$IR = 0,52 * E - 1394331,8$	0,735	27,8	1,51
IR - I	$IR = 0,48 * I - 1377468,7$	0,690	22,2	1,50
<i>Країни, що розвиваються, та країни з транзитивною економікою</i>				
IR - GDP	$IR = 0,30 * GDP - 1398704,9$	0,990	1031,3	1,30
IR - E	$IR = 1,07 * E - 2176332,5$	0,949	185,1	1,46
IR - I	$IR = 1,22 * I - 2136169,2$	0,942	162,5	1,46

Щодо закономірностей динаміки золотовалютних резервів країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою під впливом визначених факторів, то можна визначити такі:

при збільшенні ВВП на 1 млн. дол. США обсяги валютних резервів зростають на 0,3 млн. дол. США, при зростанні обсягів експорту товарів та послуг на 1 млн. дол. обсяги резервів збільшуються на 1,07 млн. дол. США, при зростанні обсягів імпорту товарів і послуг на 1 млн. дол. обсяги резервів збільшуються на 1,22 млн. дол. США, тобто очевидно, що найбільша абсолютна зміна обсягів резервів викликана, як і для розвинених країн, динамікою імпорту товарів і послуг;

- значення коефіцієнтів детермінації свідчать, що обсяги резервів на 99% пояснюються зміною ВВП, на 94,9% – зміною експорту товарів і послуг, на 94,2% – зміною обсягів імпорту товарів і послуг;

- на основі отриманих коефіцієнтів еластичності зазначимо, що при зміні ВВП, експорту товарів і послуг, імпорту товарів і послуг на 1% відповідно, обсяги валютних резервів зростають на 1,3%, 1,46% та 1,46%, тобто більший вплив на динаміку зростання обсягів резервів мають зміни обсягів експорту та імпорту товарів і послуг.

Результати аналізу дозволяють визначити особливості впливу визначених факторів на динаміку світових валютних резервів, а саме:

- при збільшенні світового ВВП на 1 млн. дол. США обсяги світових валютних резервів зростають на 0,24 млн. дол. США, при зростанні обсягів світового експорту товарів і послуг на 1 млн. дол. обсяги резервів збільшуються на 0,89 млн. дол. США, при зростанні обсягів світового імпорту товарів і послуг на 1 млн. дол. обсяги резервів збільшуються на 0,94 млн. дол. США, отже, як і для груп країн, абсолютне зростання обсягів світових резервів найбільше викликано динамікою обсягів імпорту товарів і послуг;

- значення коефіцієнтів детермінації свідчать, що обсяги резервів на 98,5% пояснюються зміною світового ВВП, на 90,5% - зміною світового експорту товарів і послуг, на 88,4% - зміною обсягів світового імпорту товарів і послуг;

- при зміні світового ВВП, світового експорту товарів і послуг, світового імпорту товарів і послуг на 1% відповідно, обсяги світових золотовалютних резервів зростають на 1,95%, 1,72% та 1,79%, тобто очевидно, що найбільша відносна зміна обсягів світових резервів викликана динамікою світового ВВП.

Порівнюючи результати проведених розрахунків за групами країн і світу в цілому, можна зробити висновок, що виділені показники економічного розвитку мають вагомий вплив на формування та динаміку як світових валютних резервів, так і валютних резервів розвинених країн і країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою. Динаміка світових валютних резервів і резервів розвинених країн є найбільш еластичною від динаміки ВВП, а динаміка валютних резервів країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою є у більшій мірі еластичною від динаміки обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами, однак, незважаючи на різні умови формування золотовалютних резервів країн із різним рівнем економічного розвитку, кожна держава намагається збільшити обсяги золотовалютних резервів, як один із стрижнів валютної безпеки світового господарства в цілому, так і кожної держави, зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

Мерніков Г., Україна в постіндустріальному світі. Реалії та перспективи: [Монографія] / Г. Мерніков, А. Шевцов. – 2007. – 138 с.

Федякина, Л. Н. Международные финансы / Л. Н. Федякина. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.: ил. – (Серия «Академия финансов»).

Михайлів З. В. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: навч. пос. / З. В. Михайлів, З. П. Гаталяк, Н. І. Горбаль. - Львів: Вид. національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 244 с.

Офіційний сайт International Monetary Fond [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.imf.org>

Навчальний посібник «Міжнародні фінанси» (для студентів економічних спеціальностей) / укл. Булатова О. В., Марена Т. В. – Маріуполь: МДГУ, 2010. – 488 с.

Красавіна Л. Н. Тенденції та перспективи реформи світової валютної системи / Л. Н. Красавіна // Століття глобалізації. - Випуск № 1 (7). – 2011. – С. 87-93.

Характеристика валютної системи и ее элементов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://uaoc.kiev.ua/59>

Офіційний сайт UNCTAD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.unctad.org>.

КОМПЛЕКСНИЙ МОНІТОРИНГ ПРОТИПАВОДКОВИХ ЗАХОДІВ ТРАНСКОРДОННИХ РІЧКОВИХ БАСЕЙНІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СПІВПРАЦІ

Олена Гримак

старший лаборант ВКНЗ «Дубенський медичний коледж»,
e-mail: olenagrumak1989@gmail.com, Дубно, Україна

Анотація. У статті розглянуто основні причини виникнення паводків. Шляхи прогнозування попередження розвитку цього стихійного лиха в рамках транскордонного значення та заходи для усунення його наслідків у контексті міжнародної співпраці України та Європи.

Ключові слова: басейни, водні ресурси, паводки, повені, прогнозування, транскордонний.

У сучасних умовах стрімкого індустріального розвитку земної поверхні, глобальні природні і техногенні процеси, в контексті еколого-економічної кризи ХХ – ХІ століття, характеризуються активізацією цілої низки несприятливих факторів. Ці фактори викликають ряд соціальних, екологічних та економічних проблем, уникнути які можна за умови раціонального використання природних ресурсів, створення системи заходів, що дадуть змогу запобігти виникненню нових зон стихійного лиха. В цій статті для більш детального дослідження було обрано таку світову проблему усіх часів існування людства, як паводки.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що проблемам паводків в Україні було присвячено багато досліджень, а як результат і праця таких вчених, як: Адаменко О.М., Крижанівський Є.І., Лубенець Л., Мороз О., Приходько М.М., Тартачинська З., проте саме дослідженню питань транскордонного паводкового прогнозування, так як ми знаходимося на шляху євроінтеграції, було присвячено досить мало уваги.

Метою статті є: на основі отриманого досвіду, виникнення, розвитку та усунення результатів паводків визначити основні причинно-наслідкові закономірності прогнозування та запобігання їх наслідків із використанням європейського досвіду.

Результати проведених дослідження свідчать, що паводок — значне підвищення водності річки в межах річного циклу, що виникає нерегулярно; утворюється під час сильних дощів чи під час відлиги¹. Неодноразово, ефектом доміно, виникнення паводку є розвитку повеней, що є більш масштабним стихійним лихом, оскільки виникає, коли вода виходить за межі звичайних для неї берегів і затоплює значні ділянки суходолу².

Причинно-наслідковими факторами небезпеки паводків і повеней є: руйнування будинків і будівель, мостів; розмив залізничних та автомобільних шляхів; аварій на інженерних мережах; знищення посівів; жертви серед населення і загибель тварин. Унаслідок повені, паводку починається просідання будинків і землі, виникають зсуви та обвали³. Також потрібно зазначити, що в контексті транскордонних водних басейнів, до вищезазначених факторів, можна додати розмив берегів (у випадку їх

¹Географічна енциклопедія України: у 3 т. / редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К.: «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.

²Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

³Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Електронний ресурс: http://www.mns.gov.ua/content/abc_survival_7.html

неналежного укріплення), а тому руйнація кордону, відчуження земель прикордонних держав. Таким чином, щоб уникнути розвитку стихійного лиха, потрібно вжити запобігачих заходів причин – першоджерел його виникнення.

Протягом останніх десятиліть, в Україні, тенденція виникнення паводків набула не лише кількісного збільшення, але і збільшення географічного масштабу просування. Так, у призмі транскордонного басейну річки Західний Буг, за період 2014 року спостерігалось два дощових паводка. Гідрометеорологічна і водогосподарська обстановка, яка склалась у басейні в січні 2014 року, сприяла формуванню зимового тало-дощового паводку, підйом рівня води становив до 39 см за добу. Пік паводку спостерігався в середині третьої декади січня. Паводок на річках був короткочасний без виходу води на заплави річок. Випадіння інтенсивних грозових опадів, які супроводжувалися шквалістими поривами вітру у першій декаді травні, призвели до поступового підвищення рівнів води та формування першої хвилі дощового паводку, пік якого припав на 19-23 травня. В зв'язку із вторгненням на територію басейну активних атмосферних фронтів і випаданням грозових дощів у середині третьої декади травня на річках басейну (у першій декаді червня) сформувалась друга хвиля паводку із підвищенням рівнів води (до 48 см за добу) та з перебуванням води на заплавах річок Західний Буг, Полтва, Рата, Луга та Солокія. Інших паводків, які б привели до значного підняття рівнів води, протягом 2014 року не було.

Також яскравим прикладом великої руйнівної сили в транскордонному контексті став паводок, а згодом і повінь, у басейновому гирлі річки Тиса. Значні зливи, які пройшли 25-27 травня поточного року, призвели до затоплення частини м. Тячів. Проте, катастрофічний паводок на р. Красна з досягненням історичних рівнів не оминув сусідню Румунію. Повінь, викликана проливними дощами, затопила десятки сіл на північному заході Румунії, унаслідок чого склалась катастрофічна ситуація.

Найбільше від стихії постраждали північно-західні повіти країни. Там були затоплені понад 35 населених пунктів. Десятки людей евакуйовано, зруйновані житлові будинки та об'єкти інфраструктури. Для акумулювання води були задіяні польдери.

Сильно постраждав від паводку повіт Марамуреш. Під водою опинилися будинки 40-ка сімей. Рівень води в будівлях досяг 60-ти сантиметрів. Органи водного господарства Румунії разом із місцевими громадами використовували мішки та мобільні дамби для попередження переливу води.

Останніми роками, як свідчить статистика, маловодні засушливі періоди супроводжуються короткочасними, але інтенсивними опадами, які несуть найбільшу загрозу, оскільки спричиняють швидкоплинні локальні паводки, які завдають значної шкоди. Недарма кажуть, що перед стихією людина слабка й беззахисна. Це та сила, яку ми поки що не навчилися контролювати. Проте багатьох негативних наслідків природних явищ можна уникнути, якщо бути добре «озброєними» та підготовленими до них⁴.

Причинами виникнення такого роду катастроф можуть бути наступні:

- 1) Внаслідок природних і антропогенних глобальних змін у біосфері Землі.
- 2) Внаслідок затримання руху грозових циклонів над гористим рельєфом, що призводить до значних опадів.

⁴ Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса, Електронний ресурс: <http://buvrtyisa.gov.ua/newsite/?p=8260>

3) Внаслідок надмірного несанкціонованого відбору гравію з русел річок, що призводить до підсилення енергії руху потоків за рахунок великої стрімкості схилів гір, а також форми рельєфу в річкових долинах.

4) Внаслідок неглибокого залягання материнських порід і малої глибини ґрунтового покриву. Зі збільшенням величини опадів зменшується водопоглинальна здатність ґрунтів.

5) Внаслідок екологічно необґрунтованого освоєння території та використання природних ресурсів.

6) Внаслідок відсутності системи регулювання поверхневого стоку на сільськогосподарських угіддях.

Для вирішення цих питань одним із основних компонентів є система екологічного та геодезичного моніторингу, яка передбачає отримання екологічної інформації наземними методами і методами дистанційного зондування земної (ДЗЗ) поверхні. Одержані результати можуть бути використані для створення геоінформаційних систем (ГІС) з метою прогнозування напрямку та інтенсивності перебігу екологічних процесів і розроблення заходів для створення умов раціонального природокористування.

Екологічний і геодезичний моніторинг може здійснюватися за допомогою космічних та авіаційних спостережень у комплексі із наземними геодезичними, гідрологічними, лісотехнічними обстеженнями територій і об'єктів інженерно-господарської інфраструктури, сільськогосподарських і лісових угідь, які опинилися під негативним впливом інтенсивних природних факторів⁵.

Результатами проведеного моніторингу повинна бути розробка комплексної системи прогнозування паводків та усунення їх, уже існуючих, наслідків. Також потрібно наголосити, що для об'єктів транскордонного значення вищезазначені системи повинні розроблятися у рамках міжнародної співпраці прибережних держав. Так, для прикладу, Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2014-2020 рр. або Комплексна система загальнонаціонального протиповеневого моніторингу на річках Прут та Сірет, розробка якої була розпочата у поточному році і триває досі.

Українсько-словацький проект HYDROFOR на Закарпатті, що тривав з грудня 2014 до середини 2015 років і мав на меті вивчення впливу лісів на паводки. Результатом якого:

- здійснено аналіз потенціалу ландшафту у виникненні паводків, оцінку та моделювання впливу лісів на гідрологію водозабору, розроблено рекомендації та методологію оцінки факторів, які призводять до виникнення паводків, вдосконалено методи та практики ведення лісового господарства;

- зібрано дані рослинного покриву річки Бодров;

- проведено оцінку впливу лісів на гідрологію та змодельовано можливі сценарії;

- розроблено рекомендації щодо покращення ведення лісгосподарства, розроблено карти, схеми, графіки. Наприкінці проекту відбулася польова демонстрація

⁵О. Мороз, З. Тартачинська, Л. Лубенець. Основні причини виникнення руйнівних повеней і паводків у Прикарпатті та геодезичний моніторинг як метод запобігання їм. - Національний університет «Львівська політехніка». - Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва: Випуск II (18), 2009. – с. 36-38.

зв'язків між веденням лісового господарства й ризиками виникнення паводків на двох ділянках на території України і на двох – на території Словаччини.

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать, що для вирішення вищезазначених проблем паводків у транскордонному контексті потрібні:

1. Побудова мережі автоматичних гідропостів.
2. Створення детальної цифрової карти місцевості із застосуванням матеріалів аерофотозйомки.
3. Моделювання карт можливих ризиків і небезпек у басейнах річок.
4. Створення геоінформаційної системи (ГІС) для збору, збереження, аналізу та графічної візуалізації даних про територіальні об'єкти.
5. Розробка заходів удосконалення системи протипаводкового захисту, будівництва, реконструкції та експлуатації протипаводкових водосховищ, захисних укріплень і дамб.
6. Чітке визначення прибережних захисних смуг і водоохоронних зон.
7. Регулювання режиму використання земель у зонах, прилеглих до водоохоронних.
8. Врахування особливостей місцевості під час надання дозволів на забудову – як житлову, так і промислову⁶.
9. Створення цілісної системи протипаводкового захисту з урахуванням необхідності охорони екосистем, природних ландшафтів та об'єктів культурної спадщини.
10. Використання передового європейського досвіду з басейнового управління паводковим стоком і його регулювання на водозбірній площі, безпечного пропуску вод.
11. Проведення реконструкції гідротехнічних та інших споруд для підвищення їх надійності, утворення раціональних технологій виконання робіт з берегоукріплення та регулювання русел річок, забезпечення контурно-меліоративного упорядкування територій на водозборах, будівництва і реконструкції протизсувних і протиселевих споруд, недопущення звуження руслових потоків об'єктами дорожнього господарства, забезпечення ефективної експлуатації протипаводкових споруд, створення автоматизованої інформаційно-виміральної системи та системи інформування громадян про можливість виникнення надзвичайної паводкової ситуації, упровадження геоінформаційних технологій та електронних картографічних схем.

Це дасть можливість повною мірою прогнозувати та виконувати комплекс робіт, орієнтованих на запобігання виникнення та розвитку руйнівних дій паводків і повеней.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Географічна енциклопедія України*: у 3 т. / редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К. : «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.
2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
3. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*, Електронний ресурс: http://www.mns.gov.ua/content/abc_survival_7.html

⁶ Банкомсвязь, Електронний ресурс: <http://www.bkc.com.ua/ru/post/61>

4. *Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса*, Електронний ресурс: <http://buvrtysa.gov.ua/newsite/?p=8260>
5. О. Мороз, З. Гартачинська, Л. Лубенець. *Основні причини виникнення руйнівних повеней і паводків у Прикарпатті та геодезичний моніторинг як метод запобігання їм*. - Національний університет «Львівська політехніка». - Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва: Випуск II (18), 2009. – с. 36-38.
6. *Банкомсвязь*, Електронний ресурс: <http://www.bkc.com.ua/ru/post/61>

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тетяна Каменєва

к.е.н., асистент кафедри міжнародної економіки і маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
e-mail: pestova88@mail.ru, Київ, Україна

Анотація. Механізм мотивації є ключовою першопричиною перетворень як в економічній системі, в соціальному та культурному середовищі, так і в повсякденному житті. Необхідність повного уявлення причин і рушійних факторів змін соціально-економічної системи (в якому б напрямку вони не відбувалися) ставить перед дослідником завдання, з одного боку, виявлення системи мотивів, у рамках якого діє держава в особі уряду, з іншого – визначити мотиваційні чинники приватного підприємництва та нарешті окреслити ієрархію мотивів сучасного інтелектуального працівника, саме трансформації у мотиваційному полі, якого потяг за собою ряд суттєвих соціально-економічних наслідків.

Ключові слова: мотиваційна система, інтелектуальна праця, постіндустріальне суспільство, інновації, підприємницька діяльність.

Мотивація є, насамперед, загальнофілософською проблемою. У своїй роботі «Риторика» Аристотель вивів формулу мотивації, згідно з якою люди здійснюють трудову діяльність із двох причин: або з внутрішнього бажання, або із зовнішнього примусу. Сьогодні переважна більшість мотиваційних моделей розробляються науковцями на рівні прикладного їх використання в умовах функціонування конкретної організації. На сьогоднішній день сформовано наступні найпоширеніші теоретичні підходи: теорія мотивації Д. Макклелланда; Ф. Герцберга, теорія очікувань В. Врума; теорія справедливості, теорія Л. Портера, Е. Лоулера; теорія Д. Макгрегора та деякі інші. Загалом наукові дослідження в області мотиваційної системи економічного агента лише на початку свого становлення. Д. Макклеланд, автор «мотивів досягнення», мотивів влади, уникнення поразки та ін., у своїй роботі «Мотивація людини» пише, що «наукове вивчення мотивації знаходиться на початку свого шляху». Саме тому фактично відсутня єдина теорія, яка б посповнала поведінку широкого прошарку людей, виділяючи те загальне, що їх об'єднує, а не акцентуючи увагу на відмінностях кожної конкретної людини. На нашу думку, варто погодитися з С. А. Четвертаковим, який як прототип для створення загальної теорії потреб вбачає теорію мотивації А. Маслоу. Останньому належить авторство поняття «самоактуалізованої особистості», дослідження її внутрішньої психологічної сутності, ідентифікації унікального типу її поведінки.

Самоактуалізованих людей він охарактеризував як досить спонтанних у своїй поведінці та як гранично спонтанних у своєму внутрішньому житті, у своїх думках, спонуканнях, бажаннях тощо. Їм притаманні простота і природність у поведінці. Їх поведінка є не конвенційною, що йде у розріз із традиціями та умовностями. Така нетрадиційність є не зовнішньою, а глибинною рисою, яка проявляється у думках особистості більше, ніж у поведінці.

Маслоу вбачає мотиваційне життя самоактуалізованих людей не тільки багатшим, але й визнає його якісно відмінним від системи мотивації середньостатистичної людини. «Самоактуалізація припускає принципово іншу психологію мотивації, - наголошує А. Маслоу, - ... говорячи про мотивації самоактуалізованої особистості, ми повинні говорити не стільки про потреби дефіцієнтних рівнів, скільки про метамотиви або про мотиви зростання».

Якщо спонукальні мотиви пересічної людини лежать ззовні, у можливості задоволення потреби, то творча (самоактуалізована) людина, навпаки, має за спонукальний мотив до діяльності внутрішні потенції, закладені в її природі апріорі, які вимагають своєї реалізації і розвитку.

Поширення самоактуалізованих особистостей стало одним із найхарактерніших явищ у рамках розвитку постіндустріальних екстерналій і пов'язано з поширенням масової інтелектуальної праці та, як наслідок, інтелектуального капіталу. Іншими словами, самоактуалізована особистість і є робітником інтелектуальної праці, тим унікальним ресурсом і рушійною силою, які обумовлюють розвиток постіндустріального суспільства. Такі об'єктивні трансформації вимагають від науки відповідної теоретичної конструкції, покликаної її пояснити, надати інструментарій для аналізу, співставлення, прогнозів.

Теорія американського психолога А. Маслоу стверджує, що існує п'ять основних потреб (фізіологічні, забезпечення безпеки, соціальні, досягнення успіху, самовираження) утворюють ієрархічну структуру, ступені якої не є дискретними, хоча в конкретний момент кожна з них може виступати домінантою у визначенні поведінки людини. Сьогодні ця теорія виглядає надзвичайно актуальною, враховуючи, що перехід від нижчої сходинки ієрархії потреб до вищих виявився емпірично підтвердженням не тільки на індивідуальному рівні, а й на прикладі широких суспільних прошарків у рамках переходу від однієї історичної епохи до іншої.

Злам і трансформація традиційних цінностей та потреб людини трансливалися на структурну трансформацію світової економічної системи, точно її віддзеркаливши та виступивши одночасно причиною і наслідком суспільних змін.

Очевидно, що інтелектуальна праця самоактуалізованих і творчих особистостей є двигуном соціально-економічного розвитку і прогресу. З цієї точки зору вбачається логічним висновок, що мотиви є базою та визначальною рушійною силою поведінки суспільних груп, а, отже, пояснення економічних процесів слід шукати саме у площині дослідження мотивів акторів господарської діяльності.

У сучасній науковій літературі чинне місце посідає концепція соціального партнерства як основа реалізації стратегії економічного розвитку країни. Моделі такої концепції широко впроваджуються на практиці у США, Великобританії, Канаді, Австралії, Франції та інших країнах і будуються на основі ефективної взаємодії між державою, приватним бізнесом та найманим працівником (а в сучасних умовах –

інтелектуальним працівником). Реалізація такої моделі можлива «на перетині» глибинних (і водночас відмінних) мотивів кожної із трьох сторін-партнерів.

Одним із найважливіших мотивів, що спонукають державу використовувати ті чи інші важелі економічного впливу, є прагнення зайняти гідне місце на світовій арені і стати рівноправним учасником міжнародних економічних відносин. Серед внутрішніх спонукальних мотивів слід виокремити такі: прагнення держави до збереження або надбання міжнародного економічного лідерства; закріплення міжнародних технологічних переваг, активна взаємодія з розвиненими державами світу через прагматичне відстоювання свого права на участь у міжнародному поділі праці.

Що стосується підприємництва та діяльності інтелектуальної еліти, то причини здійснення об'єктивно необхідної, в умовах посилення глобальної конкуренції, інноваційної активності криються в області аксіології. Якщо для науковця вищою цінністю виступає істина, то для бізнес-структури такою цінністю стає прибуток. Прагнення отримання прибутку при цьому супроводжується мінімізацією ризиків та терміну окупності інвестованих коштів. Проте, таке розуміння підприємницької діяльності сьогодні не повністю відображає зміни в економіці та суспільстві, зокрема, специфіку розвитку ділової активності. Одним із перших увагу такому феномену приділив М. Вебер, згідно якому, підприємець має своїм мотивом прагнення до самореалізації, успіху, використання власних здібностей. Досягнення таких цілей можливо в результаті перемоги у конкурентній боротьбі.

На думку Й. Шумпетера, домінуючим підприємницьким мотивом є не отримання прибутку, а здійснення інноваційної діяльності, створення нових ринкових можливостей. На його думку, підприємці не є окремим класом, оскільки функцію підприємництва можуть здійснювати різні економічні суб'єкти (службовці, чиновники, менеджери підприємства тощо), головне, щоб вони здійснювали нові комбінації: виробництво невідомого нового продукту; впровадження нових засобів виробництва; освоєння нових методів збуту; введення нових організаційних та інституційних форм. Статус шумпетеровського підприємця не постійний, він вважається підприємцем лише тоді, коли мотивований інноваціями, і як тільки бізнес стає рутинною справою, такий статус втрачається. Шумпетер розуміє підприємництво як акт творчої діяльності, організаційної інновації з метою отримання прибутку, а підприємець – це особливий соціальний тип, здатний реалізувати різноманітні ринкові можливості. Він знаходиться у постійному русі та прагне до свободи і самореалізації.¹

Однак, на нашу думку, мотиваційне поле бізнес-структури є значно ширшим, оскільки підприємець (1) є індивідом, який мотивований, як і будь-яка інша людина; (2) здійснює трудову діяльність, до якої можна застосувати основи трудової мотивації; (3) є власником, а тому піклується про примноження капіталу; (4) є новатором і керується мотивами новатора, оскільки сучасна конкурентна боротьба спрямовує підприємців в інноваційну сферу (табл. 1).

Техніко-технологічний розвиток останніх десятиліть створив передумови до змін у змісті та характері праці, які сприяли появі нового типу працівника з новою системою мотивації. Цінностями інтелектуального працівника стають: 1) можливість проявляти творчість у трудовій діяльності: гнучкі умови праці, різноманітна участь у прийнятті рішень, індивідуальність, автономність; 2) «меритократія»: висока оцінка особистих

¹ Шумпетер Й. Теория экономического развития. / Й. А. Шумпетер. – М.: Эксмо, 2008. – с. 213

здібностей і заслуг, визнання з боку колег; 3) самостійність у трудовому процесі: самомотивація, самовираження, самостійна постановка цілей і самоконтроль за їх досягненням; 4) самовдосконалення в процесі трудової діяльності: пошук внутрішнього задоволення та гармонії, прагнення до отримання нового досвіду, підвищення кваліфікації; 5) висока оплата праці (відповідно кваліфікації та професіоналізму).

В. Л. Іноземцев, трактуючи творчу інтелектуальну діяльність працівника як процес, в якому отримує свою реалізацію внутрішній спонукальний мотив діяльності та розвиток власних здібностей, вказує, що нематеріальні умови існування індивіда, а більш високі (надутилітарні) здатні породити таку діяльність. При цьому різницю між «працею» та «творчістю» вчений вбачає у суб'єктивному сприйнятті процесу праці (залежно від того, чи є результатом задоволення та самовдосконалення, чи мотивовано зовнішніми чинниками).

Таблиця 1. Місце підприємницької діяльності в системі мотиваційних теорій²

Автор	Основна ідея теорії	Взаємозв'язок із поведінкою підприємця
Ієрархія потреб А. Маслоу	П'ять основних потреб (фізіологічні, забезпечення безпеки, соціальні, досягнення успіху, самовираження) утворюють ієрархічну структуру, ступені якої не є дискретними, але кожна може бути домінантною, хоч і не єдиною	Підприємець ідентифікує себе з роботою, в якій втілюються важливі для нього цінності, він ефективний і економічний у своїх діях, його приваблюють невирішені проблеми, можливість взяти на себе відповідальність
ERG-теорія К. Альдерфера	Ієрархія індивідуальних потреб: існування, соціальні потреби, зростання. Регресивний характер мотивації, пов'язаний із крахом планів і недосяжністю поставлених цілей	Якщо підприємець постійно зазнає поразки у своїх спробах задовольнити потребу, то він змінює напрямок своїх зусиль на досягнення потреб нижчої категорії
Теорія очікувань В. Врума	Наявність активної потреби не є єдиною умовою мотивації. Суб'єкт повинен сподіватися, що обраний ним тип поведінки дійсно гарантує досягнення поставлених цілей	Підприємець під впливом очікування бажаних результатів удосконалює робочий процес з тим, щоб підвищити прибуток
Теорія мотиваційних потреб Д. Мак Келланда	Людам, крім первинних, властиві і три мотиви вищого рівня: - у владі (бажання впливати на інших людей); - в успіху (бажання довести працю до успішного завершення); - у належності (прагнення до соціального спілкування)	Підприємець – це людина з високим рівнем потреби у владі й успіху; він активний, впливовий, відповідальний. Постійна необхідність йти на ризик, ухвалювати рішення, не завжди популярні, вимагає від ділової людини низької концентрації потреби у належності

²Колот А. М. «Економіка участі» та її вплив на розвиток і використання людських ресурсів / А. М. Колот // Проблеми формування ринкової економіки. Міжвід. наук. зб. - Спец вип. управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ, 2001. - с. 60-70.

Психологія лідера А. Менегетті	Головний мотив у бізнесі – усвідомлення власних можливостей на ринку. Стимули для діяльності – відчуття моменту повинне стати домінуючим мотивом для лідера	Головний мотиватор у діяльності підприємця – синтез реальних амбіцій та інтуїції. Вплив раціональності, пропорцій, відчуття моменту, принципівості, гнучкості. Передбачення проблеми
Синтезована модель М.І. Туган-Барановського	Існує п'ять груп потреб: фізіологічні, статеві, симптоматичні інстинкти, альтруїстичні і потреби, які засновані на практичних інтересах	Не можна дії підприємця пояснити тільки мотивами практицизму. Але прояв альтруїзму можливий тільки за умови задоволення перших трьох потреб: фізіологічних, статевих, симптоматичних

Інтелектуальна діяльність, у силу своєї автономності, вимагає свободи наукових досліджень, самоорганізацію наукових спільнот, незалежність від політичної та релігійної сфер життя. Такого роду умова і виступає як специфічний мотив для реалізації наукових пошуків. У західних країнах наука являла собою анклав, у якому практично не було структур ієрархічного управління. Інтелектуальне співтовариство успішно функціонувало без ієрархії, використовуючи в основному горизонтальні зв'язки і керуючись загальними етичними нормами, націлює вчених на отримання істинного знання.³

Якщо схематично відобразити взаємозалежність всередині соціального партнерства, то першочерговим завданням державного апарату, виходячи з вищевикладеного, є створення сприятливих умов реалізації інноваційної активності, мінімізації ризиків для підприємництва і спрямування НДДКР у стратегічні для держави сфери. У свою чергу, власники фінансового та матеріального капіталу, зацікавлені в отриманні надприбутків від комерціалізації результатів НДДКР, готові сприяти ефективній реалізації інтелектуального потенціалу власних працівників як стратегічного ресурсу організації. Коло взаємовпливу замикається з формуванням зрілого громадянського суспільства, що здійснює контроль за діяльністю державного апарату через механізми інститутів демократії.

Американський економіст Ф. Найт, говорячи про мотиваційну систему суб'єкта, вказує на перевагу екзогенних факторів перед ендогенними: «...найважливіший факт... полягає у тому, що якщо мотив або ціль у будь-якій формі і відіграють якусь реальну роль у поведінці, ця роль не може бути причиною у тому розумінні, яке надається цьому слову у природничих науках. Якщо мотив або ціль використовувати для пояснення поведінки, то цей мотив варто привести у відповідність із подіями та умовами, що йому передують, однак тоді мотив стає зайвим, а поведінка повністю обумовлюється попередніми подіями»⁴. Тут Ф. Найт веде мову про фундаментальну проблему реальності вибору або «свободи волі», відносить її у площину індивідуальних цінностей, що лежать в основі проблем відносин між людиною і природою та людиною і

³ Федотова В. Г. Глобальний капіталізм: три великіє трансформації. / В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова. – М.: Культурная революция, 2008. – с. 309

⁴ Knight, F. The Ethics of Competition and Other Essays / F. Knight. – Chicago: University of Chicago Press, 1976. – P. 234-242

суспільством. Економіст доходить висновку, що типова дія людини включає в себе три компоненти: (1) природна причинність, (2) мотив, намір, бажання та (3) прагнення реалізувати цінності. Важливим зауваженням, на нашу думку, є також і те, що конфлікти інтересів своїм корінням сягають конфліктів цінностей, а, отже, їх вирішення лежить не в рамках інтелектуального, наукового, теоретичного шляху, а в області духовно-цивілізаційного виміру.

Висновок Ф. Найта має високу практичну цінність, оскільки ставить завдання аналізу функціонування складної розумової праці в системі соціально-економічних відносин у розрізі таких трьох аспектів:

1) дослідження «умов» і «подій», які утворюють ядро природної причинності поведінки економічного суб'єкта;

2) дослідження культурно-цивілізаційних умов, які утворюють стрижень та поведінкові рамки особистості, є вектором її індивідуальних прагнень.

3) дослідження специфіки поля мотивів працівника інформаційної економіки, бізнес-структур, структур політичної влади, що впливають з ієрархії потреб відповідних акторів.

Зауважимо, що ці три складові на практиці демонструють тісний діалектичний взаємозв'язок, одночасно виступаючи причиною і наслідком, функцією і аргументом. Динаміка такої взаємодії спрацьовує як двигун загального соціально-економічного розвитку. Тому, спираючись на теорію А. Маслоу щодо ієрархічності потреб особистості, водночас варто досліджувати сукупність інституціональних умов, які викликають рух від нижчих потреб до вищих, а відповідні стимули до їх досягнення.

Проблема оптимальності умов господарювання або «правил гри», які б забезпечили високу результативність і приводили б у дію мотиваційні механізми економічних агентів на шляху до стабільного економічного розвитку та економічного зростання, стали чи не найактуальнішим предметом наукових дискусій серед дослідників. Практика політичного та економічного життя зарубіжних країн другої половини ХХ ст. дозволила спостерігати свого роду експеримент-співставлення ефективності господарювання за умов планової командної економіки та умов «вільного ринку». Мова йде про ряд країн, що в силу геополітичних подій виявилися розділеними на дві держави, – Німечина, Корея, Китай (відокремлення Тайваня). При цьому саме «капіталістичні» частини демонстрували високі темпи розвитку та добробуту громадян у порівнянні з їх «командно-адміністративними» прототипами.

Шведський економіст Ю. Норберг, наводячи численні дані, показує, що «аналогічне зіставлення можна провести в світовому масштабі. Чим вище в країні рівень економічного лібералізму, тим більше у неї шансів добитися процвітання, потужного зростання, кращих умов і підвищення середньої тривалості життя. Громадяни самих вільних в економічному відношенні країн є майже в десять разів багатшими, ніж громадяни найменш вільних держав, і живуть вони у середньому на двадцять років довше»⁵.

Досить поширеною є позиція, згідно з якою деякі західні країни зі стійкими ліберально-демократичними режимами змогли поєднати феномени свободи та суспільного добробуту. В інших же країнах проведення ліберальних реформ може вести

⁵ Норберг Ю. В защиту глобального капитализма / Ю. Норберг; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2007. – с. 86.

до руйнування господарства, різкого матеріального розшарування суспільства, зростання зовнішніх боргів і економічної стагнації. На думку більшості російських політиків, більш авторитарний режим призвів би до виходу з кризи. Противники фундаментальних економічних і громадянських свобод використовують аргументи трьох видів:

1. Свободи перешкоджають економічному зростанню. Часто таке твердження називають «тезою Лі» по імені колишнього прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Кван Ю.

2. Більшість пересічних громадян у ситуації вибору між володінням свободами і задоволенням економічних потреб завжди віддають перевагу економічним інтересам. Оскільки населення завжди бажає усунення економічних поневірянь і бідності, то і влада повинна слідувати справжнім пріоритетам більшості людей.

3. Ліберальні свободи не є універсальними цінностями, вони характерні для західного світу. Різниця в цивілізаційному і культурному розвитку країн і регіонів вельми великі. Тому, наприклад, «західним» цінностям протистоять «азіатські» цінності, більшою мірою орієнтовані на порядок і дисципліну, ніж на особисту і політичну свободу. А для російської культури нібито характерні свої цінності, пов'язані з колективізмом і вірою в необхідність сильної патерналістської держави.

Існують певні емпіричні факти, що показують, що країни з ринковоорієнтованим авторитаризмом демонструють вражаючі економічні успіхи. У попередню епоху це були Німеччина часів Бісмарка, Японія в епоху Мейдзі, Росія в період економічних реформ Вітте і Столипіна. У другій половині ХХ в. такий тип економічного розвитку був характерний для Бразилії (1960-ті роки), для Чилі в період правління Піночета, для нових індустриальних економік Тайваню, Південної Кореї, Гонконгу, Сінгапуру в певні періоди їх розвитку. Досвід перерахованих країн показав, що стійке економічне зростання протягом десятиліть може досягатися при збереженні авторитарних структур влади й обмеження основних свобод населення.

Таким чином, якщо метою держави є, насамперед, економічне зростання, то більш виграшною може бути не ліберальна демократія, а поєднання лібералізації економіки та авторитарного державного керівництва, тобто ринково орієнтований авторитаризм. Існують і теоретичні аргументи на користь такої позиції: в умовах ліберальної демократії, яка відображає запити різних груп суспільства, державі доводиться витрачати більше ресурсів на соціальний перерозподіл, захист неконкурентоспроможних і збиткових галузей, зниження безробіття і т. д. Авторитарні режими, навпаки, можуть дозволити собі більш послідовно проводити економічні реформи, в тому числі використовувати державну владу для скорочення споживання в ім'я економічного зростання та проведення структурних реформ. Так, Ф. Фукуяма зазначає, що «компетентне втручання держави в ринок, що не порушує меж конкурентного ринку, показало себе повністю сумісним із вельми високим рівнем зростання. Плановики Тайваню в кінці 70-х – початку 80-х рр. минулого століття змогли перевести інвестиційні ресурси з таких галузей, як текстиль, у більш передові, такі, як електроніка і напівпровідникова промисловість, незважаючи на значні втрати і безробіття, які зазнала легка промисловість. На Тайвані промислова політика виявилася вдалою тільки тому, що держава змогла захистити плановиків-технократів від

політичного тиску, і вони мали можливість впливати на ринок і вживати рішення на підставі єдиного критерію – ефективності»⁶.

З іншого боку, нобелівський лауреат А. Сен доводить, що значення ліберальних свобод визначається трьома аспектами: (1) їх внутрішньою значущістю, (2) інструментальними властивостями і (3) конструктивною роллю у створенні суспільних цінностей і норм. Також А. Сен згоден із тим, що деякі відносно авторитарні держави, наприклад, Південна Корея, Сингапур і реформований Китай, дійсно показували більш високі темпи економічного зростання, ніж багато менш авторитарних країн, таких як Індія, Ямайка та ін. Але в цілому А. Сен вважає, що, будучи людською цінністю, свобода водночас виконує і інструментальну функцію. Свобода дозволяє людям і різним соціальним групам впливати на уряди, в результаті чого влада змушена враховувати потреби населення і добиватися у нього підтримки, зокрема, на виборах. В умовах демократії влада не може проводити руйнівних для народного господарства експериментів, що ведуть до негативних наслідків для добробуту населення.

У свою чергу, французький соціолог Е. Дюркгейм зробив внесок у концепцію функціоналізму, яка акцентує увагу на взаємозалежності суспільних інститутів та їх взаємодії при забезпеченні культурної і соціальної єдності нації. Дюркгейм робив висновки про те, що капіталістичне суспільство зі складним поділом праці для підтримання порядку потребує економічного регулювання. З іншого боку, в умовах глобальної фінансової кризи, що перейшла у нове десятиліття, ніщо не заважає Вашингтону та Лондону, які змушені сьогодні залучати державу до регулювання та нагляду за економіками, стверджувати, що «ринок є універсальним регулятором».

Проте, навіть якщо початок економічної модернізації відбувається в рамках авторитарних структур влади, закономірним підсумком її розвитку та тривалого економічного зростання стає поява в суспільстві все більш численного прошарку «людей модерну», які починають вимагати цивільних свобод і реальної участі у політичному житті (звертаючись до термінології Маслоу, мова йде про самоактуалізовану особистість). Сучасному суспільству, в умовах використання високих технологій, потрібна велика кількість кваліфікованих і освічених працівників, інженерів, менеджерів, учених-дослідників. Тому авторитарна держава, яка прагне бути економічно розвиненою, не може уникнути необхідності як масової освіти, так і відкриття доступу до вищої і фахової освіти. В результаті виникають умови для появи широких верств людей, що відрізняються не тільки зростаючим рівнем доходів, а й «модерністським» світоглядом.

Проблема авторитарності або лібералізму, як одного із зовнішніх чинників формування мотивації постіндустріального типу (та з огляду на теорію А. Маслоу), не зводиться до простого вирішення завдань зростання матеріального добробуту. Мова йде про формування широкого прошарку середнього класу, наділеного характеристиками працівника «третьої хвилі» з відповідними мотивами та прагненнями. Зростання матеріальних статків і ВВП на душу населення (тобто екстенсивне економічне зростання) не визначають автоматичного якісного перетворення трудових ресурсів. Важливим зауваженням до теорії потреб А. Маслоу є той факт, що задоволення потреб нижчого порядку не гарантують автоматичного виникнення необхідності у задоволенні

⁶Фукуяма Ф. Социальный капитал // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / под ред. Л. Харрисона, С. Хантингтона. - М., 2002. – с. 129.

потреб вищого. Цей процес стимулюється, передовсім, національними особливостями, рівнем культури, освіти, правами забезпечення рівності при задоволенні потреб. Іншими словами, відповідальність за прагнення до самореалізації лежить, насамперед, у середовищі, в якому функціонує людина.

Дані сучасної психології услід за А. Маслоу стверджують, що всі потреби людини мають біологічну, інстинктивну, підсвідому природу. З цієї точки зору варто розрізняти самі по собі потреби та механізми їх задоволення або «механізми запуску». Мотивація виникає як елемент механізму задоволення біологічної потреби, визначаючи методи та способи її задоволення. Таким чином, мотиви та майже вся діяльність, безумовно, розглядається як культурний та раціональний феномен. А. Четвертаков у роботі «Реконструкція теорії Маслоу» доводить, що мотивація до задоволення потреб, описаних у моделі ієрархії потреб, має своєю основою культурне коріння і значення культури зростає з переходом від нижчих (фізіологічних) до потреб вищих рівнів. «Культура або зовнішня інформація впливає на формування частини потреб, а саме, умовних потреб, надбудованих над безумовними базовими потребами, та на формування метапотреб (індивідуальних потреб), на мотиви (вибір раціональних інструментів) усунення деривації або задоволення потреб».⁷

Отже, проблема специфічності системи мотивації суб'єктів економічної діяльності постіндустріального суспільства буде тісно пов'язана із наявною системою цінностей та етичних норм певного суспільства. Навіть в умовах командно-адміністративної економіки СРСР ефективне зростання за рахунок інтелектуального ресурсу було неможливе без культурно-цивілізаційного підґрунтя. Звертаючи увагу на досвід СРСР, зазначимо, що керівництво ЦК КПРС вдавалося до проведення широкомасштабної пропагандистської кампанії, розуміючи, що процеси модернізації економіки та всього суспільства можливі лише за умови її підтримки з боку населення. 30-ті роки ХХ століття надають яскравий приклад умілого використання засобів масової інформації для пропаганди індустріалізації країни. Молодь прагнула отримувати інженерну освіту та робочі професії. Професії наукового співробітника, інженера, будівника, шахтаря, металурга вважалися найбільш престижними. Це супроводжувалося й вагомими матеріальними стимулами. Завдяки вмілій та наполегливій пропаганді авіації по радіо, у кіно та літературі, в країні з'явилися не тільки пілоти, а й видатні авіаконструктори та творці ракетно-космічної техніки. В найкоротші строки була утворена нова інноваційна галузь, що спиралася на фундаментальну науку, галузеві науково-дослідницькі інститути, конструкторські бюро та промислові підприємства майже всіх галузей промисловості. У результаті було створено ядерну зброю і нову галузь, у рамках якої з'явилася атомна енергетика, атомний підводний флот, космічна ядерна енергетика, медична радіологія.

Тому специфіка шляху економічного розвитку кожної держави обумовлюється особливостями її культурно-ціннісних інститутів і як наслідок специфікою внутрішніх мотивацій та зовнішніх стимулів працівника, підприємця, держави, які формуються в межах інституційної архітекτονіки конкретної країни.

Посилаючись на роботу Вебера «Індуїзм і буддизм», Н. Н. Зарубіна показала, що подібні початкові матеріальні умови розвитку Індії та Європи XVI-XVII ст. (що складаються в раціональному державному управлінні, раціональній системі знань,

⁷ Четвертаков С. А. Реконструкція теорії Маслоу / С. А. Четвертаков. – Спб.: Алетейя, 2011. – с. 514.

наявності точних і природничих наук, розвинених ремесел, торговельних зв'язків, прагненні до накопичення й успіху) значно диференціювалися під впливом різних релігій і, таким чином, «саме відмінності в духовній ціннісно-мотиваційній сфері за інших рівних умов послужили причиною корінної розбіжності шляхів розвитку цивілізацій».

Подібну думку про домінування культурно-релігійних основ при визначенні цивілізаційних розділових ліній відстоює і С. Хантінгтон. На його думку, висування релігійного фактора на перший план здійснюється в періоди радикальних ціннісних зрушень. Хантінгтон вважає, що саме релігійна основа, яка сформувала цивілізаційну близькість країн, так і провела розділові лінії між ними.

На практиці очевидним підтвердженням вбачається пуританська етика, яка стала «матір'ю» західної моделі капіталізму. Досліджуючи іудаїзм, буддизм, індуїзм, конфуціанство, іслам, православ'я, М. Вебер дійшов висновку, що жодна з цих релігій була потенційно не здатна утворити основу для такого типу капіталістичних відносин. Основним ціннісним критерієм ліберальної ідеології є гроші, а в релігійній пуританській доктрині головною метою після Бога вважалася праця. В США ліберальна цінність грошей стала невід'ємною від пуританської цінності праці, і ліберальна економіка в США отримала релігійне обґрунтування, що надало неймовірний поштовх її розвитку.

В Японії за часів правління клану Токугави панівною ідеологією було конфуціанство, яке лежало в основі моральних норм управління країною, і, з точки зору промислового періоду розвитку, було її ефективним гальмом. Однак, саме якості людини, виховані протягом декількох століть цією ідеологією, дозволили Японії за третину століття сприйняти у США та Європи технології промислового розвитку, соціальні механізми, створити системи міжнародних договорів, зміст яких відображав інтереси японських партнерів. Економіка Японії є «культурорегульованою», вона побудована на принципах комуналізму, наслідком чого ринкові ціни, договірне право, соціальні договори, відносини приватної власності, відсоткові ставки, система оплати праці та інші ринкові механізми носять характер залежності від обов'язків, общинної обмеженості, узгодженості та інших принципів комуналістичної етики. Японці не прагнуть об'єднуватися у групи для відстоювання власних інтересів і не розцінюють державу як «захисника знедолених», натомість вони переймаються проблемою збереження культурної та національної ідентичності. Яскравим прикладом є надання японцями переваги довічному найму.

Так само, аналізуючи особливості розвитку ринку праці та міцні традиції профспілкового руху, що склалися у скандинавських країнах, науковці визнають, що скандинавський досвід у своїй повноті навряд чи може бути скопійований у країнах з іншими традиціями, історією та інститутами, оскільки це результат більш ніж сторічної еволюції. Шведська держава розвивалася в значній мірі завдяки інноваціям, багато із винаходів світового масштабу було зроблено у Швеції. Для розуміння шведської економічної моделі важливо звернути увагу на стійкі традиції соціал-демократичної моделі держави соціального добробуту. В її рамках існують забезпечені соціальним страхуванням робочі місця, у тому числі, у державному секторі, проте з суттєвим податковим тягарем. Особливістю шведської моделі є її егалітарний характер, менший розрив між найбільш багатими та бідними

Отже, по-перше, специфіка мотивів економічних агентів, як рушійних сил економічного розвитку та зростання, мають бути розглянуті з точки зору (1) мотивації

державного апарату щодо інтелектуалізації економіки на основі формування інтелектуальної праці та капіталу, (2) мотиваційної системи власників фінансового та матеріального капіталів, (3) мотиваційної системи безпосередньо інтелектуального працівника. Ці три аспекти в своїй єдності характеризують чинники функціонування інтелектуального ресурсу на рівні суспільства. По-друге, будь-який мотив і можливість його втілення у життя породжуються умовами зовнішнього середовища, тією інституційною конструкцією, архітектонікою, що склалася у кожному конкретному суспільстві. В першу чергу, звертаємо увагу на економічні інститути та роль інституту держави, зокрема. Так, ні крайня ліва адміністративно-командна система, ні крайня права ринковорегульована економіка не здатні створити підґрунтя та матеріальний базис для формування типової «самоактуалізованої» особистості. Практика розвинених країн і країн випереджаючого розвитку доводять необхідність ефективного поєднання важелів ліберальної та керованої моделі економіки для вирішення такого завдання. Формування мотивації самоактуалізованого інтелектуального працівника є функцією прямої залежності від зовнішніх цивілізаційних умов господарювання. Так, доведено, що культура та традиції окремих регіонів сформували специфічні прагнення, цілі, мотиви та модель поведінки носія інтелектуального капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. / Й. А. Шумпетер. – М.: Эксмо, 2008. – с. 213
2. Колот А. М. «Економіка участі» та її вплив на розвиток і використання людських ресурсів / А. М. Колот // Проблеми формування ринкової економіки. Міжвід. наук. зб. - Спец вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ, 2001.- с. 60-70.
3. Федотова В. Г. Глобальный капитализм: три великие трансформации. / В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова. – М.: Культурная революция, 2008. – с. 309.
4. Knight, F. The Ethics of Competition and Other Essays / F. Knight. – Chicago:University of Chicago Press,1976. – P. 234-242.
5. Норберг Ю. В защиту глобального капитализма // Ю. Норберг; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2007. – с. 86.
6. Фукуяма Ф. Социальный капитал // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу // Под ред. Л. Харрисона, С.Хантингтона. - М., 2002. – с. 129.
7. Четвертаков С. А. Реконструкция теории Маслоу // С. А. Четвертаков. – Спб.: Алетейя, 2011. – С. 514.

THE ANALYSIS OF INTERNATIONAL INVESTMENTS AS A FORM OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Iryna Karabaza

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: ikarabaza@yandex.ru, Kriviy Rih, Ukraine

Abstract. The dynamics of foreign direct investment in the world economy during the period between 1989 and 2014 was analyzed. Global trends in international economic relations in the region of investment were determined. The rate of growth of investment activity in different regions of the world was investigated. Among the countries with emerging market the geography of foreign direct investment in Ukraine was analyzed. The ways of forming a favorable investment climate to accelerate foreign direct investment into the country were examined. The directions of the effective use of foreign direct investment in Ukraine were substantiated.

Keyword: international investment, world economy, international economic relations, investment climate, trends in international investment.

International investment activities are an important form of international economic relations. Direct investment is the most common nowadays. That is real investment in the company, land or implements or which is implemented through export of investment goods or technology transfer and management experience transfer. The investor retains control over investment. Direct investments are normally used while creating the new companies (joint ventures) or for controlling the active company by purchasing a controlling stake. In international practice, direct investment is used by transnational corporations in the production of the turn-off, raw material extraction, and expansion of services. It is an important channel for international private capital movement¹. While in the early 90's export of direct investment in the world economy annually exceeded the sum of 200 billion US dollars, at the beginning of 2015 the export of foreign direct investment totaled 1.228 billion US dollars.

Analyzing current trends in foreign direct investment in the global economy, it's obvious that cautious optimism that was observed in 2013 estimates of FDI global flows was premature.

Despite the fact that after the recession of 2012 global foreign direct investment started to grow again and it's inflow grew by 9% in 2013 to 1.45 trillion US dollars, in 2014 it declined by 16% to 1.2 trillion US dollars. Although UNCTAD experts predicted that FDI flows will increase to 1.6 trillion US dollars in 2014, will get the point of 1.7 trillion US dollars in 2015 and of 1.8 trillion US dollars in 2016 at a relatively faster growth in developed countries. Risks associated with political uncertainty and regional instability negatively affected the estimated recovery of FDI.

After analyzing FDI inflows to the countries of the international community during the period between 1989 and 2014, it is possible to make several conclusions. Firstly, in the XX century FDI grew more rapidly and in 2000 it's volume became almost seven times higher than in 1989.

FDI inflows to developed countries in the XX century during the period between 1989 and 2000 increased in 8.1 times, whereas FDI inflows to the developing countries increased in 4.2 times.

¹ Philipenko A. S., Vergun V. A., Burakivskiy I. V. (1998). *Economica zarubizhnih krain: Pidruchnik [Economy of foreign countries: Tutorial]*. Kyiv: Lybid` (in Ukrainian).

Secondly, there are two simultaneous trends in the international capital movement in the form of foreign direct investment. The first of them reflects the reduction of foreign investment to developed countries (in 2014 the FDI inflows to developed countries declined by 609 billion US dollars in comparison to the same figure in 2000). The second reflects the reorientation of FDI inflows to developing countries. In 2000 the share of investment to developing countries was 18.2%, in 2014 it increased by 37.3% and amounted to 55.5%. Therefore, developing countries and countries in transition make up most of the twenty largest recipients of foreign direct investment.

**Table 1. Dynamics of foreign direct investment (FDI) during the 1989-2014,
billion US dollars ^{2, 3, 4, 5}**

Region / Country	The inflow of foreign direct investment								
	1989-1992 (Annual average)	1992- 1997	1998	1999	2000	2003	2012	2013	2014
Developed countries	137	181	473	828	1108	367	517	566	499
European Union	77	96	250	479	671	295	216	246	289
North America	43	60	174	283	314	305	204	250	146
Developing countries	60	119	194	232	253	172	729	778	681
Africa	4	6	9	12	9	15	55	57	54
Asia	35	70	92	109	143	97	334	347	465
Latin America	18	38	83	107	98	50	256	292	159
Countries in transition	3	12	24	27	28	21	84	108	48
All countries	200	311	691	1087	1388	560	1330	1452	1228

² World Investment Report 2014. Investments in achieving LRC: action plan. unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>

³ World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance. unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx>

⁴ Luk'yanenko, D.G., Poruchnik, A.M., Stolyarchuk, Y.M. Praktikum z mizhnarodnogo economicnogo analizu: testi, vpravi ta zadachi, problemni situazii, dilovi igry [Practicum on International Economic analysis: tests, exercises and tasks, problem cases, business games]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

⁵ International Monetary Fund. Annual Report 2015 - Addressing the joint efforts. www.imf.org. Retrieved from http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2015/pdf/ar15_rus.pdf

Thirdly, at the beginning of the new century the inflow of FDI in the world in general and the developed countries in particular has slowed, which is primarily a consequence of the global financial crisis, of the slowing of the economic growth in most regions of the world, especially of the developed countries. Thus, during the period between 2003 and 2013 the growth rate of FDI inflows in the world economy was 2.19, including the rate of 1.35 to developed countries. At the same time, the FDI inflows to developing countries increased by 3.95 times. That means there is a trend of reorientation of global investment flows from developed countries to the markets of developing countries. The most intensive FDI during the period between 1989 and 2014 were coming to Eastern and South-East Asia and the countries of Central and Eastern Europe, the growth rate of FDI inflows in these regions in the period between 2000 and 2014 totaled 13.3 and 16 respectively.

Among Eastern Asian countries the largest foreign direct investment took place in 2014 in China and totaled 129 billion US dollars that exceeds 2013 investments by 4%. In general, China overtook the United States and became the largest world recipient of FDI in 2014. Foreign direct investment increased in the services sector, especially in retail trade, transport and finance, while investments in production decreased, especially in the industries that are sensitive to labor costs increasing^{6,7}.

In 2013, the import of investment in the CIS countries increased by 28% due to a significant increase in foreign direct investment in Russia. But in 2014 the prospects for foreign direct investment in transition countries were affected by uncertainties related to the instability in the region.

In 2014, foreign direct investment in Russia decreased by 70%. Flows of foreign direct investment in Ukraine decreased by 91% to 410 million US dollars that showed the lowest level in the last 15 years. That happened mainly due to the withdrawal of capital held by Russian investors and investors from Cyprus. Other CIS countries in transition are characterized by the growth of the investment flows in 2014, including doubled flows to Azerbaijan that increased to 4.4 billion US dollars^{6,7}.

The largest recipients of FDI in 2014 were China, Hong Kong (China), the USA, the UK, Singapore, Brazil. It should be noted that in recent years there were observed significant changes in the structure of the world's largest recipients of investment. In particular, the first place got China by pushing the US out. At the beginning of 2015 China had 129 billion US dollars of foreign direct investment, which is 5,000,000,000 dollars more than in 2014. At the same time, foreign direct investment in the United States decreased by 142 billion US dollars. And in the beginning of 2015 the USA accumulated 92 billion US dollars. Russian position in the ranking of the largest foreign investment accumulators significantly changed. At the beginning of 2014 Russia was on the third place after the US and China with 69 billion US dollars of investment. But a year later at the beginning of 2015 Russia kept the sixteenth position with 21 billion US dollars. The sharp decline of Russia's position in the ranking happened due to falling of the oil prices and increasing of the financial risks caused by international sanctions and recession.

⁶ World Investment Report 2014. Investments in achieving LRC: action plan. unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>

⁷ World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance. unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx>

As for Ukraine, nowadays the question of attracting foreign investment became the matter of primary importance for the reconstruction of country's economy. Foreign investment in Ukraine should contribute to the growth of national economy and deepen international cooperation of Ukraine in order to accelerate the process of overcoming the crisis. Investment activity is the key to success in forming a stable growing economy.

According to the State Statistics Service of Ukraine as of 01 October 2015 foreign investors invested 43 949.4 million of US dollars in Ukrainian economy that per capita population is about 1 000.7 US dollars. But the state of direct investment activities is unstable⁶⁸.

Investment in Ukraine in the period between 2010 and 2015 came from more than 120 countries. After analyzing the structure of foreign direct investment in Ukraine's economy by countries it becomes obvious that most of direct investment during the period between 2010 and 2015 was invested by investors from Cyprus (the proportion of such investments is 27.9%). But the Cypriot investment is actually reinvestment of domestic enterprises. As in July 2015 the share of direct investment in the economy of the Republic of Cyprus from Ukraine amounted to 93%, and average over 6 years respectively is 91.3%. It is actually oligarchic capital that is not invested in domestic investment objects and is exported from the country.

Germany and the Netherlands can be considered as large investors of Ukraine. Their shares of investments as of July 2015 were respectively 12.8% and 11.9%. But during the period between 2010 and 2015 the decline in investment was observed. While the investment from Germany decreased by 1,129,600,000 million US dollars, the investment from Russia decreased by 191.6 million US dollars. The Austrian investment dropped by 236.8 million US dollars, investment from the UK decreased by 274.2 million US dollars, the French investment fell by 169 700 000 million US dollars, investment of the USA reduced by 519.3 million US dollars.

A significant decline in investment started in 2013. So in 2015 the decrease of the activity of all investors and the reduction of investment programs in comparison with 2013 is observed. In 2015, overall investment in Ukraine decreased by 12.4669 billion US dollars in comparison with 2013. Above all it happens due to the political and economic crisis in the country, as well as to the military conflict in Eastern Ukraine. There are increasing fund default risks for the investors, so they are forced to withdraw investment.

In the nearest future it is impossible to build a country without attracting foreign investments, because Ukrainian industry needs complete modernization to provide for the production of competitive products and supply these products to European markets. In its turn that will enable the effective use of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the creation of the export potential of the country and change the country's export orientation from the sales of raw materials to the sale of goods of high added value.

Investment climate in Ukraine needs substantial improvement and state influence. For its improvement it is necessary:

- to liberalize fiscal regimes. Ukrainian tax system is one of the most complex systems that is characterized by large tax burden. Therefore, it is necessary to reduce taxes and reduce the tax burden (especially for those investors who invest in mechanical engineering and other export capable sectors of the economy). Also the simplification of registration, certification, licensing and other procedures is the matter of great importance.

⁸ State Statistics Committee of Ukraine. Official site. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Table 2. Dynamics of foreign direct investment in Ukrainian economy considering investor countries, million US dollars ^{9, 10}

Investments	01.07. 2010	01.07. 2011	01.07. 2012	01.07. 2013	01.07. 2014	01.07. 2015	Deviation (+/-)
Total	40402,1	47205,7	52426,7	55318,2	50021,8	42851,3	2449,2
Cyprus	9079,2	11619,6	14521,5	17928,5	15699,4	12274,1	3194,9
Germany	6618,6	7365,5	7403,9	6165,3	5943,0	5489,0	-1129,6
The Netherlands	3929,0	4779,5	4949,3	5376,1	5349,9	5108,0	1179
The Russian Federation	2877,2	3386,1	3652,5	3822,7	3051,9	2685,6	-191,6
Austria	2591,1	2855,8	3249,6	3196,3	2782,8	2354,3	-236,8
The United Kingdom	2228,1	2347,6	2493,1	2697,2	2417,9	1953,9	-274,2
The British Virgin Islands	1333,9	1524,2	1749,7	2418,4	2054,7	1872,6	538,7
France	1708,9	2384,8	2505,2	1808,4	1741,0	1539,2	-169,7
Switzerland	795,3	872,3	1071,5	1183,1	1373,2	1371,2	575,9
Italy	976,4	945,6	985,0	1122,7	1082,0	966,6	-9,8
Belize	-	-	-	1003,8	771,0	519,7	519,7
The USA	1214,6	1087,5	988,0	895,4	890,2	695,3	-519,3
Poland	873,6	894,4	861,9	945,3	826,7	790,8	-82,8
Sweden	1298,6	1758,2	1566,1	-	-	-	-1298,6
Other countries	4877,6	5384,6	6429,4	6755,0	6038,1	5231,0	353,4

- to step up free trade zone with the European Union. That will enable fast creation of new working places in light industry and improve Ukrainian infrastructure (for instance, roads, pipelines, bridges, cars and railways).

- to reorient the economy from the oligarchs needs to the needs of investors, including the most popular export products (metals and grains) and products with high added value (vehicles), to reduce railway tariffs below the tariffs on commodities (iron ore and coal);

- to reduce the share of overhead that prevents the state from investing and developing the infrastructure to make it easier for others to invest. After all, nowadays the country is spending money on social spending (52%). That is "eating away" the budget, but not developing it ¹¹.

⁹ International Monetary Fund. Annual Report 2015 - Addressing the joint efforts. www.imf.org. Retrieved from http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2015/pdf/ar15_rus.pdf

¹⁰ World Economic Outlook. www.imf.org. Retrieved from <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/text.pdf>

¹¹ The huge social costs "eat" money necessary for development. *focus.ua*. Retrieved from <http://focus.ua/country/>.

- to provide the increasing of legal protection of investors' rights and interests and elimination of corruption. That means to implement electronic system of registration of companies with foreign capital, to eliminate the human factor in the processing of documentation.

Attracting foreign capital in Ukraine in the form of direct investment is a necessary condition for the national economy's entering into the world economy. It accelerates the country's industrial and innovative development, helps to bring its production and socio-economic infrastructure to the world level. So nowadays attracting of foreign capital is one of the most pressing issues. Characteristic for Ukraine is FDI discrepancy to the needs of economic development. The largest part of foreign investment is directed to those areas that are characterized by free market niches and guarantees quick profits. But in Ukraine the resuscitation of economy is impossible without filling the production with real capital. That is why the state has to improve the investment climate and create all the conditions for investing for those areas of the economy that form the country's competitiveness in the global market.

REFERENCES

- Philipenko, A.S., Vergun, V.A., Burakivskiy, I.V. (1998). *Economica zarubizhnih krain: Pidruchnik* [Economy of foreign countries: Tutorial]. Kyiv: Lybid` [In Ukrainian].
- World Investment Report 2014. *Investments in achieving LRC: action plan*. unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>
- World Investment Report 2015: *Reforming International Investment Governance*. unctad.org. Retrieved from <http://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx>
- Luk`yanenko, D.G., Poruchnik, A.M., Stolyarchuk, Y.M. *Praktikum z mizhnarodnogo ekonomichnogo analizu: testi, vpravi ta zadachi, problemni situazii, dilovi igry* [Practicum on International Economic analysis: tests, exercises and tasks, problem cases, business games]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
- International Monetary Fund. Annual Report 2015 - *Addressing the joint efforts*. www.imf.org. Retrieved from http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2015/pdf/ar15_rus.pdf
- State Statistics Committee of Ukraine. *Official site*. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- World Economic Outlook. www.imf.org. Retrieved from <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/text.pdf>
- The huge social costs "eat" money necessary for development*. focus.ua. Retrieved from <http://focus.ua/country/>.
- UNCTAD. *Official site*. www.unctad.org. Retrieved from <http://www.unctad.org/Templates/StartPage.asp?intItemID=2068>
- Ease of Doing Business in Ukraine*. www.doingbusiness.org. Retrieved from <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#protecting-investors>.
- The Global Competitiveness Index 2015–2016 Rankings*. weforum.org. Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/report-highlights/>

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Світлана Костюк

Викладач, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: s-kostyuk@mail.ru, Кривий Ріг, Україна

Наталія Єліссєва

Старший інспектор, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: elis.nati@gmail.com, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розглянуто проблему формування здатності особистості до ефективної міжкультурної комунікації, види компетентностей міжкультурної комунікації, ознаки успішної взаємодії між представниками різних культур.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, іноземні студенти.

Сучасний світ все більше набуває глобалізованого характеру існування. Однією із основних характеристик глобалізації є перетин життєвих шляхів як окремих людей, так і цивілізацій. Саме у цьому масштабі особливого статусу набувають ті зміни, основою яких є міжкультурна комунікація, адже потреба народів у культурному порозумінні, прагнення пізнати духовний світ, одне одного, динаміка і суперечливість соціального розвитку приводять до інтенсифікації комунікативних процесів, що набувають системного характеру.

Посилення контактів між представниками різних культур відбувається у багатьох сферах життя світового співтовариства. Цей процес відбувається через зміни у розвитку економічної кооперації, демографічну мобільність людства, культурну інтеграцію, появу єдиного інформаційного простору. Тому основним принципом у взаємодії між народами проголошено діалог культур, тобто визнання їх рівності. Міжкультурна компетентність – це механізм, що сприяє досягненню порозуміння та очікуваного результату міжкультурної комунікації на всіх рівнях. Орієнтація на загальнолюдські цінності та дотриманні їх у процесі комунікації – основа цього процесу.

Питання і проблеми міжкультурної комунікації досліджують різні галузі знання, зокрема, соціологія, культурологія, лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, етнопсихологія тощо.

Різні аспекти вивчення міжкультурної комунікації відображено у працях Є. Верещагіна, Т. Грушевицької, Л. Харченкової, В. Костомарова, О. Садохіна, С. Тер-Мінасової, Е. Сєпіра, М. Бахтіна, В. Біблера, Г. Померанц, Г. Авансова, О. Астаф'єва, Л. Виготського, О. Леонтович.

В. Кочетков зазначає, що міжкультурний діалог – єдиний шлях вирішення спільних проблем людства в умовах глобалізації [9].

М. Бахтін розглядає діалог культур як специфічну форму обміну духовно-особистісним потенціалом, способом узгодженого взаємного розвитку та взаємодії людей [4].

На думку В. Аксьонової, міжкультурне спілкування є моделлю будь-якого спілкування в умовах глобалізації, в якому тісно пов'язані теми культури, менталітету, національної самосвідомості, мови. Збереження національного колориту мовленнєвого

спілкування в контексті міжкультурної комунікації набуває великого теоретичного і практичного значення.

В Україні предметне поле досліджень у рамках проблематики “міжкультурна комунікація” тільки формується. Цю проблему розробляють у різнопланових працях В. Андрущенко, Н. Висоцька, О. Гриценко, Л. Губерський, І. Дзюба, П. Донець, В. Євтух, А. Єрмоленко, Г. Касьянов, М. Кушнар'єва, Л. Нагорна, А. Приятельчук, М. Обушний, П. Скрипка.

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти. Відносно недорогі освітні послуги, порівняно з іншими країнами, приваблюють студентів-іноземців. Система навчання іноземних студентів у вишах є важливим складником становлення України як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору, і розглядається нині як один із показників ефективного входження країни у світове співтовариство, як процес інтернаціоналізації у сфері вищої освіти. За даними МОН України, сьогодні в навчальних закладах України здобувають освіту громадяни зі 133 країн світу. Це представники колишнього СРСР та вихідці з країн Азії, Близького Сходу, Африки. Українським вищим школам, де спільно навчаються представники різних народів із різною національною культурою, різноманітними національними звичаями, психологічним укладом і менталітетом, властивий поліетнічний характер, що пояснює значущість проблем, пов'язаних із подоланням деяких особливостей і складностей, властивих взаєностосункам учасників освітнього процесу. Ці проблеми зумовлені впливом поведінкових стереотипів, властивих сучасному суспільству. На формування культури моральних відносин накладає відбиток національна особливість кожного етносоціуму, своєрідність традицій, звичаїв, стереотипів поведінки, тих рис національного характеру, які склалися протягом усієї історії тієї чи іншої нації.

Тому було розроблено концепцію мовної освіти для іноземців на основних положеннях Конституції України, Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта: Україна ХХІ століття», Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти. Згідно цих нормативних документів метою мовної підготовки іноземних громадян є формування комунікативної компетентності, забезпечення їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій, суспільно-політичній і соціально-культурній, побутовій, а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу [4].

Одними із пріоритетних завдань, окрім засвоєння мови, є становлення гуманістичного світогляду, формування умінь міжкультурного спілкування, виховання толерантного ставлення до представників інших культур та релігійних переконань; виховання поваги до українського народу, української культури [4].

Погодимось з думкою П. Донець, що міжкультурна комунікація базується на двох типах поведінки: універсальної та специфічної. Перша – спільна для всіх культур, базується на біологічній спадковості людини. Друга – формується під впливом соціального і фізичного оточення [7].

Багато фахівців роблять висновок, що формування компетентностей міжкультурної комунікації здійснюється під час ознайомлення з умовами життя в інших країнах, набуття знань про повсякденну культуру та культуру проведення свят, знайомства зі студентською субкультурою, критичного аналізу соціальних проблем і тенденцій, емоційного сприйняття та інтелектуальної роботи зі зразками культури.

На думку А. Кнапп-Поттхоффа, міжкультурна компетенція має такі компоненти: 1) афективний; 2) когнітивний; 3) стратегічний. Складовими афективного компоненту є емпатія і толерантність; когнітивний компонент – це знання про рідну культуру та культуру країни, мова якої вивчається; стратегічний компонент – вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії студентів. Щоб досягти міжкультурної компетентності, студенти мають набути й розвинути навички у кожній із цих сфер.

Тому міжкультурну компетентність слід розглядати як складне особистісне утворення, що включає в себе знання про рідну й іншу культуру, уміння і навички їх практичного застосування, певні якості особистості, практичний досвід взаємодії із представниками іншої культури [10].

Дослідник Л. Ф. Свойкіна визначає два напрями поняття міжкультурної комунікації: 1) форма й засіб соціальної адаптації іноземних студентів; 2) форма й засіб самоствердження особистості іноземного студента в іншому соціокультурному середовищі. Мова також йде і про готовність іноземних студентів до міжкультурного спілкування як частину структури поняття міжкультурної комунікації, виділяючи теоретичну та практичну готовність. Міжкультурна комунікація розглядається нею як особистісна і професійна характеристика іноземного студента [14].

Сучасний етап розвитку людства зумовлює необхідність такої освіти, яка б ґрунтувалася на визнанні рівноцінності та рівноправності всіх культур світу, незалежно від чисельності народу, який її представляє, ступеню його економічного розвитку. Таке навчання має забезпечити адаптацію людини до цінностей інших культур, сприяти її соціальній комунікації і взаємодії в міжкультурних ситуаціях.

Міжкультурна комунікація між представниками різних культур завжди відбувається у комунікативній ситуації стосовно до певного культурного фрагмента. Культура формує умови і засоби комунікації, а також є її результатом. Отже, виходячи з вищесказаного, стає очевидним, що основний принцип поняття «міжкультурна комунікація» – це взаємодія культур. Зважаючи на різноманітні визначення поняття «культура», можемо припустити, що культура – це універсальний контекст, що спричиняє різноманітність людства. Кожна людина у межах певного соціального середовища переймає модель поведінки, яка характерна для суспільства. Культура має здатність об'єднувати людей у соціальні групи, національні спільноти, але водночас розбіжності в культурі різних спільнот викликають труднощі під час комунікації людей.

Комунікативний процес відбувається завдяки мові. Мова є найважливішим засобом мовленнєвої комунікації, без яких неможливе успішне й ефективне спілкування представників різних культур. Через мову до людини надходить більша частина інформації. За кожним словом стоїть культурний фон. Мова є одним із засобів для знаходження шляхів порозуміння між представниками різних культур, віросповідань і світоглядів.

У полікультурному просторі університетів трапляються культурні та мовні непорозуміння, прояви агресії й нетерпимості між студентами. Кожен учасник міжкультурної взаємодії розуміє, що одного знання мови недостатньо для повноцінного міжкультурного взаєморозуміння, необхідні знання норм і правил поведінки, традицій, звичаїв, цінностей іншої культури [12].

Так, Рада Європи в документі про «Загальноєвропейські критерії визначення рівня володіння іноземною мовою» виокремила види компетентностей:

1. Лінгвістична компетентність – володіння знаннями про систему мови. Через мову до людини надходить більша частина інформації, але володіння мовою не має на увазі знання всіх слів.

2. Соціолінгвістична компетентність – уміння формулювати думки за допомогою мовних одиниць і правил, здатність обирати мовленнєві форми, використовувати їх та перетворювати їх відповідно до контексту. Важливим є знання семантичних особливостей слів, ідіоматичних виразів, норм спілкування між представниками різних поколінь, соціальних груп, що суттєво впливає на спілкування між представниками різних культур.

3. Соціокультурна компетентність – знання культурних особливостей соціальної та мовленнєвої поведінки носіїв мови. Передбачає знання національно-культурних властивостей країни, мова якої вивчається, особливостей етикету носіїв мови та вміння здійснювати свою мовленнєву поведінку відповідно до цих знань.

4. Соціальна – виявляється у бажанні та вмінні розпочинати комунікацію з іншими людьми, орієнтуватися у ситуації та розробляти модель висловлювання відповідно до ситуації.

5. Предметна – здатність орієнтуватися у змісті інформації, знання інформації з теми спілкування, що дозволяє орієнтуватись у спілкуванні певної сфери діяльності.

6. Міжкультурна – здатність до успішного спілкування засобами іноземної мови, сукупність знань, умінь і навичок, які є загальними для всіх комунікантів [8].

Ученими-лінгвістами досліджуються різні аспекти функціонування мови: вплив мовної свідомості на комунікацію (психолінгвістика), механізм впливу соціальних факторів на мову, взаємозв'язок мови і культури (соціолінгвістика), мова і національна комунікативна поведінка (лінгвокультурологія).

Іноземна мова, в даному випадку українська мова, виступає лише інструментом міжкультурної взаємодії людей, що є представниками різних культурних співтовариств. У ситуації такого контакту процес комунікації ускладнений певними факторами: комунікативними (мова, контекст, стиль комунікації, невербальне поведіння); психологічними (сприйняття, оцінка, атрибуція, стереотипізація, ідентифікація, емпатія, рефлексія); культурними (норми, цінності, базові подання, досвід як основа психологічних процесів комунікації) [2, с. 7].

Мова є засобом зберігання та передачі інформації, керування поведінкою людини. Через мову здійснюється передача соціального досвіду, культурних норм і традицій, реалізується спадкоємність поколінь. У мові відбиваються реалії народу, його культурні надбання. Однією з основних функцій мови є комунікативна – без мови будь-які форми спілкування людей стають неможливими. Отже, очевидно, що зв'язок мови, культури і комунікації є нерозривним.

Т. Олійник вважає за необхідне вводити у процес викладання української мови елементи культури, адже усвідомлення та виокремлення ознак відмінностей різних культур, толерантне ставлення до цих невідповідностей сприяють лінгвістичному, когнітивному та соціальному розвитку студентів-іноземців [11].

Н. Васильєва зазначає, що під час вивчення мови результатом зіставлення різних культур є їх рівноцінність. До навчальної мети міжкультурного виховання вона відносить терпимість до різноманіття і готовність сумніватися у власних нормах. На її думку, побутовий досвід та універсальні життєві потреби людини (їжа, житло, любов,

конфлікт) слугують містком між «чужим» і «своїм». Студенти повинні знаходити шлях у світ іншої культури, спираючись на власний життєвий досвід [6].

Навчання української мови повинно бути спрямоване не лише на оволодіння мовою, а і на підготовку до різноманітних нестандартних ситуацій, відмову від кліше, закріплених за кожним народом (французи – чемні, англійці – стримані і т. д.), підготовку фахівців високого рівня. Аби досягти цієї мети, необхідно змінити ставлення студента до вивчення мови, перетворити його із пасивного учасника навчального процесу, споживача готової інформації на такого, що віддає перевагу самостійній праці, розвитку свого творчого потенціалу.

Сучасною методикою встановлено, що навчання іноземних студентів володіння мовою, яка є засобом міжкультурного спілкування в іншомовному середовищі, містить тематичний, текстовий, лексичний рівні [15].

Студенти-іноземці найчастіше вивчають культуру на основі текстів, які відображають деякий її фрагмент. Через текст студент спілкується з іншою людиною (автором), має можливість пізнати особливості інших культур, зіставляти їх із сьогоденними фактами. Отже, текст – це відкрита культурно-інформаційна система, в якій зберігається культурний досвід інших людей; розуміння тексту передбачає знання історико-культурного контексту [5].

При зіткненні з текстом, створеним засобами іншої мови, виникають проблеми розуміння. Розібратися в його змісті можливо тоді, коли людина розуміє мову. Мова надає людині можливість відшукати відповіді на те, що їй незрозуміло в іншому культурному контексті.

Слід зазначити, що в процесі міжкультурної комунікації підвищується рівень загальної та професійної культури майбутніх спеціалістів, розширюється їхній світогляд, виховується толерантне ставлення до іншої культури в процесі, ціннісні орієнтації, позитивне ставлення до культури народу, який розмовляє цією мовою.

Студенти мають різні рівні сформованості міжкультурної компетенції: недостатній, елементарний, достатній, високий та дуже високий.

М. Плеханова виділяє такі уміння, що характеризують кожний рівень міжкультурної компетенції: компаративні; інтерпретаційні; стратегічні; емпатійні.

Формування компетентностей міжкультурної комунікації стає можливим тільки на основі розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності. Цей процес тісно пов'язаний із розвитком комунікативної компетенції. Г. Єлізарова підкреслює, що компоненти міжкультурної компетенції співвідносяться з компонентами іншомовної комунікативної компетенції: лінгвістичним, соціолінгвістичним, дискурсивним, стратегічним, соціокультурним і соціальним. Найважливішим результатом формування міжкультурної компетенції студентів стає здатність до удосконалення у напрямку полікультурності.

Під полікультурністю розуміють виховання людської гідності та високих моральних якостей, виховання для співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, виховання толерантності, готовності до взаємного співробітництва.

Основною формою організації навчального процесу у цьому напрямку має стати ситуативне моделювання міжкультурних ситуацій, де студенти використовують необхідні елементи міжкультурної комунікації з ціллю успішної комунікації.

Основою для формування та існування міжкультурної компетентності є етнокультурні відмінності та подібність народів, які визначаються різними чинниками (умовами проживання, різним положенням у суспільстві, типом релігії та ін.).

Формування міжкультурної компетентності пов'язане з подоланням етнокультурних стереотипів, які є соціокультурними бар'єрами міжкультурного діалогу та істотно обмежують ефективність міжкультурної комунікації. Подолання відповідних стереотипів дає можливість підвищити ефективність міжкультурного діалогу. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації направлений на формування уявлень про різноманіття культур та їх взаємозв'язок, усвідомлення культурного різноманіття та його важливості для самореалізації особистості, розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння.

Сформовані компетентності міжкультурної комунікації забезпечують кращу адаптацію студента до умов існування. Завдяки цим компетентностям краще усвідомлюється мовна культура світу глибшає почуття національної гідності й поваги до культурних цінностей інших народів, стимулюється інтерес до нового знання та розширюється кругозір на навколишній світ.

Таким чином, міжкультурна компетентність стає такою властивістю особистості і суспільства, яка дозволяє партнерам по міжкультурній комунікації створювати загальні культурні цінності, формувати єдиний соціокультурний простір, у якому можуть взаємодіяти представники різних культур і етносів [1, с. 229].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова В. І. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах сучасного глобалізованого суспільства / В. І. Аксьонова // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2012. – № 50. – С. 220-229.
2. Аксьонова В. І. Формування міжкультурної комунікації як "дому буття" в умовах культурної глобалізації [Текст] / В. І. Аксьонова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Чернігів: ЧНПУ, 2011. – Вип. 95. – С. 203-205.
3. Александрова С. А. Формування міжкультурної компетентності студентів туристських спеціальностей / С. А. Александрова // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Частина І. – 2011. – № 14 (225). – С. 6-10.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 434 с.
5. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность. (Философские размышления о жизненных проблемах). – М.: Знание, 1990. – 64с.
6. Васильева Н. Н. Межкультурная компетентность. Стратегии и техники ее достижения [Электронный ресурс] / Н. Н. Васильева // <http://rspu.edu.ru/university/publish/journal/lexicography/conference/vasilieva%20N.htm>
7. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации. – Харьков: Штрих, 2001.
8. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (наук. ред. С. Ю. Ніколаєва). - К.: Ленвіт, 2003. – 273 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kivskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.doc
9. Кочетков В. В. Психология межкультурных различий. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 416 с.
10. Муратов А. Ю. Использование проектного метода для формирования межкультурной компетенции [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eidos.ru>.
11. Oliynyk T. I. Rasing cross-cultural awareness through English language teaching // Іноземні мови. – 2008. – №4. – С. 29-32.

12. Сафонова І. О. Діалог культур на аксіологічних засадах – мета, принцип формування міжкультурної компетентності / І. О. Сафонова // *Духовність особистості*. – 2013. – Вип. 3. – С. 146-157.
13. Свойкина Л. Ф. Педагогические условия формирования межкультурной коммуникации у иностранных студентов-филологов: дисс. канд. пед. наук / Л. Ф. Свойкина. – М., 2006.
14. Ушакова Н. І. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України / Н. І. Ушакова, В. В. Дубічинський, О. М. Тростинська // *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: зб. наук. статей*. – Вип. 19. – Х.: ХНУ, 2011. – С. 136-146.
15. Ушакова Н. И. Учебник по языку обучения для иностранных студентов в русле современной образовательной парадигмы: Теория и практика создания учебника по языку обучения для иностранных студентов вузов Украины / Н. И. Ушакова. – Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – 263 с.

OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE: CURRENT STATE AND TRENDS

Tetiana Kozhukhova

Ph.D., Associate Professor of the International Economics Department,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»
e-mail: tkozhuhova@rambler.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The main aspects of official development assistance have been presented. The current state of external assistance has been analyzed, and the trends in the provision thereof have been identified. A gap between allocated aid and commitments of donors has been identified, notwithstanding an increase in aid to developing countries. It has been determined that: bilateral aid comprises the largest share in the total volume of aid; the largest volume of aid has been directed to the social sector; countries in Africa south of the Sahara are the main recipients of aid; countries that most need financial assistance are the least developed countries and countries with low levels of income. Estimated financing needs for sustainable development have been reviewed. Priority areas have been established for external assistance.

Keyword: official development assistance; bilateral aid; multilateral aid; sustainability; financing; donors; recipients

All countries around the globe have declared their adherence to sustainable development and building of economically, socially and environmentally sustainable future for our planet, for present and future generations. The Millennium Declaration provides that, in addition to their own separate responsibilities to their individual societies, countries also have «a collective responsibility to uphold the principles of human dignity, equality and equity at the global level»¹. The Millennium Development Goals (MDGs) laid out in the Declaration include the elimination of poverty and hunger; achieving universal primary education; promoting gender equality and empowering women; reducing child mortality; improving maternal health; combating HIV/AIDS, malaria and other diseases; ensuring environmental sustainability; and developing a global partnership for development¹. Despite significant progress in achieving the

¹ United Nations Millennium Declaration (2000) <http://www.un.org> (access 26.12.2015)

MDGs, the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing recognized that there is still a significant need for the financing of sustainable development and eradication of poverty ².

Official development assistance (ODA) plays an important role in enhancing international financial cooperation. It is one of the instruments for financing of sustainable development which allows compensating for the shortage of financial resources in the developing countries and increasing the stability of funding in this area. Back in 1970, General Assembly of the United Nations established the ODA target of 0.7 % of gross national income (GNI).

Over the years, about half the target was achieved by joint efforts of the members of the Development Assistance Committee of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD DAC) ³. In view of the trend of reduction in ODA during the 1990s, developed countries were invited to take specific actions to reach the ODA target of 0.7 % of GNI and that of 0.15–0.20 % of GNI of developed countries to least developed countries at the International Conference on Financing for Development (Monterrey, Mexico, 2002) ⁴. The World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, South Africa, 2002) reaffirmed the commitment of governments to pay special attention and priority to solving global problems that threaten sustainable development, and acknowledged the fact that the international community have the means and the resources to attain the internationally agreed ODA target ⁵.

ODA is provided in the form of grants, loans and other transfers in cash or in kind (which include goods or services). A distinguishing characteristic of ODA set by the OECD is its focus on the promotion of socioeconomic development of countries, as well as its concessionary nature determined by the presence of an aid grant element of at least 25 % (when calculated at a fixed discount rate of 10 %) ³. In addition to the financial component, ODA includes technical cooperation. Recipient countries are identified by the OECD Development Assistance Committee (Table 1).

As stated in the Monterrey Consensus, «Official development assistance (ODA) plays an essential role as a complement to other sources of financing for development, especially in those countries with the least capacity to attract private direct investment» ⁶. In most countries where government spending is less than \$500 per person at purchasing power parity, ODA averages more than two-thirds of international flows of resources and about one-third of government revenue.

² Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing (2014) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

³ Official Development Assistance <http://www.rcid.org/> (access 26.12.2015)

⁴ Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development Mexico (18-22.03.2002) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

⁵ Johannesburg Declaration of World Summit on Sustainable Development Johannesburg, South Africa (03.09.2002) <http://www.oecd.org/> (access 26.12.2015)

⁶ Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development Mexico (18-22.03.2002) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

**Table 1. Recipient countries of ODA
(by DAC List of ODA Recipients) ⁷**

Country	2000		2009-2010		2011-2013		2014-2016	
	Number	Per capita GNI	Number	Per capita GNI	Number	Per capita GNI	Number	Per capita GNI
Least Developed Countries	48	x	49	x	48	x	48	x
Other Low Income Countries	24	\$760	12	\$935	6	\$1005	4	\$1045
Lower Middle Income Countries	47	\$761-3030	48	\$936-3705	40	\$1006-3975	36	\$1045-4125
Upper Middle Income Countries	32	\$3031-9360	43	\$3706-11455	54	\$3976-12275	58	\$4126-12745

Presently about 40 % of ODA goes to the least developed countries. Thus ODA offers vital financial cooperation for many developing countries ⁸. Thus ODA offers vital financial cooperation for many developing countries. Figure 1 shows a basic scheme for allocation of ODA:

⁷ Development Co-operation Report (2001, 2012, 2013, 2014) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

⁸ Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing (2014) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

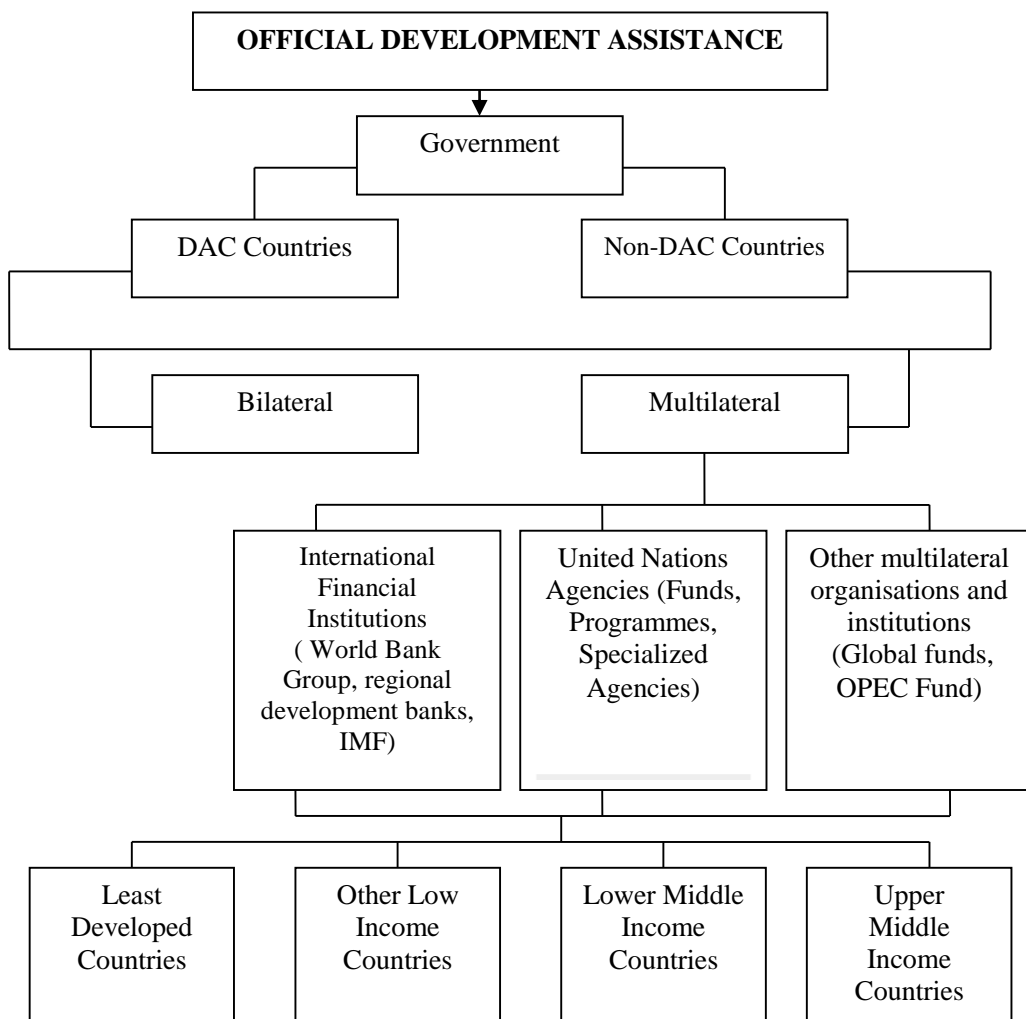

Figure 1. ODA allocation scheme ⁹

According to the OECD development co-operation reports, average net ODA provided to developing countries by DAC members increased from \$46.7 billion in the 1970s to \$130.9 billion in 2010–2013 ¹⁰ (Figure 2).

⁹ OECD. Stat <http://stats.oecd.org> (access 26.12.2015)

¹⁰ Development Co-operation Report (2011, 2014) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

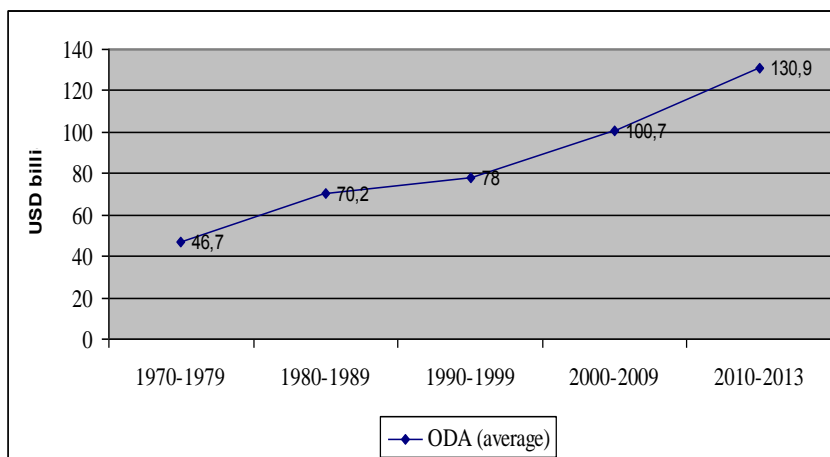

Figure 2. Net ODA by DAC donor (average), \$ billion ¹¹

The countries that not only comply with their ODA commitments of 0.7 % of GNI to developing countries, but also exceed them include Norway (0.97 %), Sweden (0.93 %) and the Netherlands (0.79 %).

In 2014 total net ODA provided by DAC members amounted to \$135.2 billion (0.29 % of their GNI). The United States, United Kingdom, Germany, France and Japan have remained the major donor countries. Denmark, Luxembourg, Norway, United Kingdom and Sweden have allocated aid that exceeds the target of 0.7 % of GNI set by the UN.

ODA to developing countries by other largest donors during 1970–2013 was more than \$180 billion, with Saudi Arabia, the United Arab Emirates and Kuwait allocating the largest share (more than 80 %). In 2014, the United Arab Emirates reached the maximum ratio of 1.17 % between ODA and GNI among all countries. Hungary, Estonia and Turkey increased the volume of their aid in 2014 compared with the previous year by 24.4 %, 19.2 % and 8.2 %, respectively ¹².

Bilateral aid comprises the largest share of total ODA (60%). The highest rate of increase in ODA was in the 1980s: it stood at 116.9 % for bilateral aid and at 170 % for multilateral aid, compared to the 1970s. In the 1990s the rate of increase fell to 49 % and to 85 % respectively, compared to the 1980s.

USA, Germany, France, Japan, UK, Netherlands, Canada, Norway, Sweden and Australia were the biggest donor countries among the members of DAC in 1970 – 2013. The share of those countries in total ODA has made up more than 80 %. While United States, Germany, France, Japan and United Kingdom are the five largest donors by volume of ODA provided, France and Britain are in fourth place (0.48 %) by their ODA share in GNI, Germany ranks fifth (0.38 %), Japan is eighth (0.23 %), and USA is ninth (0.2 %) (the average for 1970–2013) (Table 2).

¹¹ Development Co-operation Report (2011, 2014) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

¹² The Millennium Development Goals Report (2015) <http://www.un.org> (access 26.12.2015)

Table 2. Net ODA by ten largest DAC donor countries (average), \$ billion ¹³

Country	1970-1979	1980-1989	Growth rate, %	1990-1999	Growth rate, %	2000-2009	Growth rate, %
The USA	13,5	15,4	14,1	13,2	-14,3	21,7	64,4
Share in ODA, %	28,9	21,9	-7	17	-4,9	21,5	4,5
ODA/GNI, %	0,25	0,22	-0,03	0,13	-0,09	0,16	0,03
Japan	5,0	9,9	98	12,4	25,3	11,6	-6,5
Share in ODA, %	10,7	14,1	3,4	15,9	1,8	11,5	-4,4
ODA/GNI, %	0,23	0,31	0,08	0,27	-0,04	0,22	-0,05
Germany	5,6	8,4	50	9,0	7,1	10,6	17,8
Share in ODA, %	12	12	-	11,5	-0,5	10,5	-1,0
ODA/GNI, %	0,37	0,43	0,06	0,32	-0,11	0,33	0,01
The UK	4,4	4,2	-4,5	4,4	4,8	8,4	90,9
Share in ODA, %	9,4	6	-3,4	5,7	-0,3	8,3	2,6
ODA/GNI, %	0,43	0,33	-0,1	0,28	-0,05	0,4	0,12
France	5,5	9,1	65,4	10,9	19,8	10,3	-5,5
Share in ODA, %	11,7	12,9	1,2	13,9	1,0	10,2	-3,7
ODA/GNI, %	0,43	0,57	0,14	0,53	-0,04	0,41	-0,12
The Netherlands	2,4	4,1	70,8	4,6	12,2	6,0	30,4
Share in ODA, %	5,2	5,8	0,6	5,9	0,1	5,9	-
ODA/GNI, %	0,76	0,98	0,22	0,82	-0,16	0,8	-0,02
Canada	2,4	3,2	33,3	3,3	3,1	3,5	6,1
Share in ODA, %	5,1	4,6	-0,5	4,3	-0,3	3,5	-0,8
ODA/GNI, %	0,48	0,46	-0,02	0,38	-0,08	0,29	-0,09
Sweden	0,5	1,0	100	1,4	40	1,9	35,7
Share in ODA, %	2,9	2,8	-0,1	2,9	0,1	3,4	0,5
ODA/GNI, %	0,74	0,87	0,13	0,86	-0,01	0,92	0,06
Australia	1,5	1,7	13,3	1,7	-	2,2	29,4
Share in ODA, %	3,1	2,5	-0,6	2,2	-0,3	2,2	-
ODA/GNI, %	0,52	0,44	-0,08	0,31	-0,13	0,28	-0,03
Norway	0,8	1,8	125	2,4	33,3	3,2	33,3
Share in ODA, %	1,7	2,6	0,9	3,1	0,5	3,2	0,1
ODA/GNI, %	0,71	1,04	0,33	0,96	-0,08	0,91	-0,05
Others	5,1	11,4	124	14,7	29,0	21,3	44,9
Share in ODA, %	10,9	16,2	5,3	18,9	2,7	21,2	2,3
Total	46,7	70,2	50,3	78,0	11,1	100,7	29,1
Share in ODA, %	100	100	x	100	x	100	x
ODA/GNI, %	0,32	0,33	0,01	0,27	-0,06	0,27	-

¹³ Development Co-operation Report (2011) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

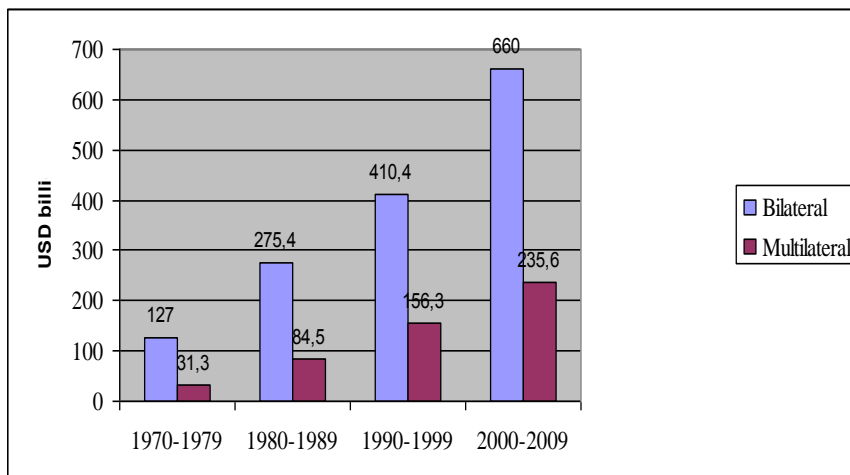

Figure 3. ODA by type of flow ¹⁴

During the 2000–2009 bilateral aid of DAC members increased by almost 70 %, while the volume of aid through multilateral channels declined by nearly 34 % as compared with 1990–1999 (Figure 3). In 2010–2014 bilateral aid amounted to \$400.7 billion (with OECD member countries having contributed \$367.6 billion and other countries having contributed \$33.1 billion), while multilateral aid amounted to \$155.5 billion.

Multilateral aid is important for improving the effectiveness of ODA.

According to the 2013 report of DAC, multilateral aid is concentrated in five clusters of multilaterals: the European Development Fund (EDF)-plus-European Union (EU) budget (36 %); International Development Association (23 %); UN Funds and Programmes (8 %); the African and Asian Development Banks (5 % i 3 %); the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria (7 %)9. Only 18 % of total multilateral aid was allocated to the remaining 212 multilateral organizations and funds.

Funds allocated by the EU countries comprised the largest share (70 %) of the global multilateral ODA provided by DAC member countries in 2006–2010 (\$119,625 million), the largest donors being France (13 %), Germany (13%), and UK (12 %). The share of other countries accounted for 30 %, with Japan at 10% and the USA at 9%. The share of multilateral aid in total ODA, which was provided in 2010 by countries that are not members of the DAC, accounted for 22 % (\$1,999 million). The aid of the 11 EU member states channeled to multilateral intergovernmental organizations accounted for 69 % (\$768 million), and that of Saudi Arabia and UAE accounted for 17 % (\$609 million) and 6 % (\$32 million) respectively ¹⁵. Thus, multilateral cooperation plays a vital role in overcoming problems of modern global development.

The following conclusions can be made based on the analysis of ODA allocated for specific purposes: while the assistance to the industrial sector (which includes agriculture,

¹⁴ OECD. Stat <http://stats.oecd.org> (access 26.12.2015)

¹⁵ DAC Report on multilateral aid (2010, 2013) <http://www.un.org> (access 26.12.2015)

forestry, fishing, manufacturing, mining, construction, trade policy, and tourism) comprised the largest share in between 1970 and 1999 (30.7 % in 1990–1999), during the next decade its share decreased by 22 % and was 8.7 % (Table 3).

Table 3. ODA by sector, % ¹⁶

Sector	1970-1979	1980-1989	Growth rate, %	1990-1999	Growth rate, %	2000-2009	Growth rate, %
Social Infrastructure & Services	28	26,6	-1,4	26,4	-0,2	44,2	17,8
Economic Infrastructure & Service	17,3	26,0	8,7	20,8	-5,2	17,8	-3,0
Production Sectors	26,2	29,4	3,2	30,7	1,3	8,7	-22
General Environment Protection	-	-	-	0,8	100	2,3	1,5
Commodity Aid	21,9	15,4	-6,5	9,1	-6,3	6,8	-2,3
Action Relating to Debt	5,3	1,7	-3,6	8,4	6,7	12,5	4,1
Humanitarian Aid	1,3	1,8	0,5	3,8	2	7,7	3,9
Total	100	100	x	100	x	100	x

Since the beginning of the 2000s, the largest volume of ODA has been directed to the social sector (education, health, water and sanitation, government and civil society, settling conflicts, and security). In 2000–2009 the share of assistance provided to the social sector accounted for 44.2 %. The sharp increase in ODA during 1980–2009 was also observed in the sector of humanitarian aid (from 1.8 % to 7.7 %) and the assistance aimed at reducing the debt burden (from 1.7 % to 12.5 %). Since the 1980s, share of aid to economic sector has reduced (including transport, communications, energy, banking and financial services, and commercial activities) from 26 % to 17.8 % in 2000–2009.

In 2010–2013 the largest share of ODA went to the social sector and comprised 46.8 % of the total assistance provided (Figure 4).

¹⁶ OECD. Stat <http://stats.oecd.org> (access 26.12.2015)

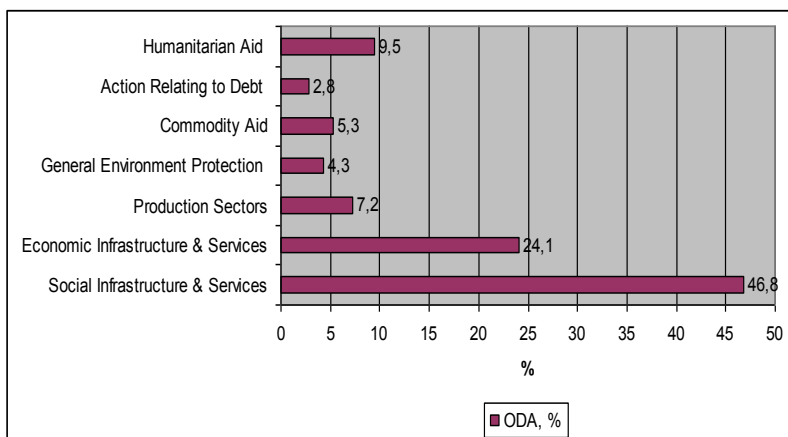

Figure 4. ODA by sector (2010-2013), % ¹⁷

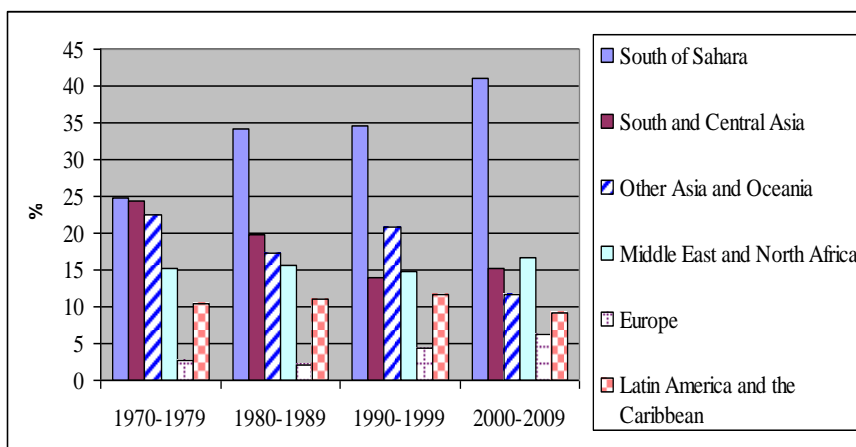

Figure 5. Share of ODA by DAC donor by regions of the world (1970-2009), % ¹⁸

The share of assistance to economy increased to 24.1 %; that of assistance to environment increased to 4.3 %, up from 0.8 % in 1990–1999; and the share of humanitarian aid increased to 9.5 %. The assistance to the industrial sector, assistance for reducing the debt burden of certain countries, and the commodity aid has shrunk as well.

Let alone the importance of ODA for developing countries and least developed countries, the international community recognizes the existing problems such as lack of funding. Despite large amounts of ODA directed to developing countries, the need for financing sustainable development remains significant. The report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing contains rough estimates of the funding needs: the

¹⁷ OECD. Stat <http://stats.oecd.org> (access 26.12.2015)

¹⁸ Development Co-operation Report (2011) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

expenditures on the global system of social protection for eradicating poverty in all countries are estimated at \$66 billion per year; the cost to eliminate hunger before 2025 is estimated at \$50.2 billion, and the one to achieve universal health care at \$37 billion; and the cost to achieve universal primary education and expand access to lower secondary education is \$42 billion. Creating employment to eliminate poverty requires an annual worldwide investment of \$5 trillion to \$7 trillion in infrastructure: water supply sector, agriculture, telecommunications, energy, transport, construction, and forestry. The borrowing needs of SMEs, who can be a major source of employment, are estimated at up to \$2.5 trillion. General funding needs for securing global public goods, which are associated with the mitigation of climate change and adaptation to its effects, are estimated at trillions of U.S. dollars annually¹⁹. During the 1970s and 1980s, countries of South and Central Asia were the second largest recipient of ODA, while other countries in Asia and Oceania came third, the Middle East and North Africa came fourth, the countries of Latin America and the Caribbean came fifth, and Europe came sixth. During 1990–2009 changes in the distribution of assistance among regions took place.

In 2010–2012 ODA was distributed among the recipients in the same manner as in the 1970s and 1980s: DAC member countries gave their preference to African countries in sub-Saharan Africa, South and Central Asia countries, other countries in Asia and Oceania, and the Middle East and North Africa countries (Figure 6).

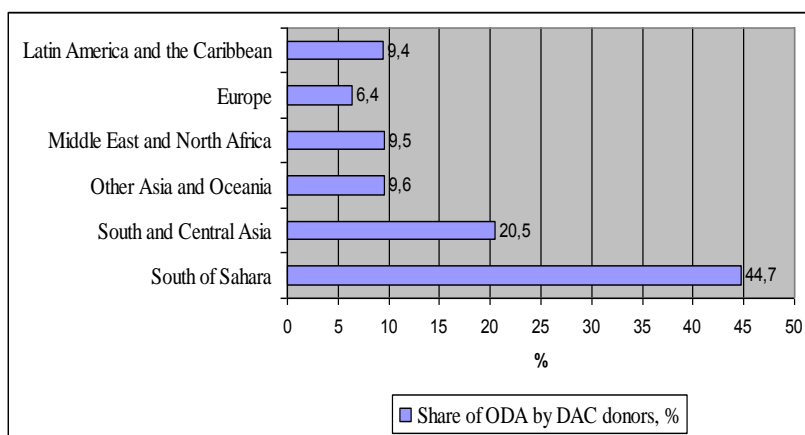

Figure 6. Share of ODA by DAC donor by regions of the world (2010 – 2012), %²⁰

The following conclusions can be made as a result of analyzing the distribution of ODA by recipients: in 1970–2009 most assistance was received by countries with low levels of income and the least developed countries (Figure 7).

¹⁹ Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing (2014) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

²⁰ Development Co-operation Report (2011, 2013, 2014) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

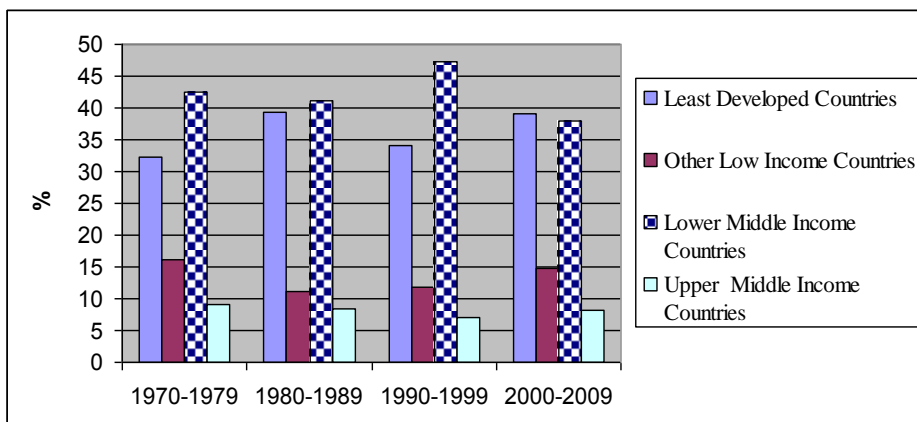

Figure 7. Share of ODA by DAC donor, by income group (1970-2009), % ²¹

During 2010–2013 the least developed countries were the top recipient of the assistance; lower middle income countries came second; upper middle income countries came third; and other low income countries came fourth (Figure 8).

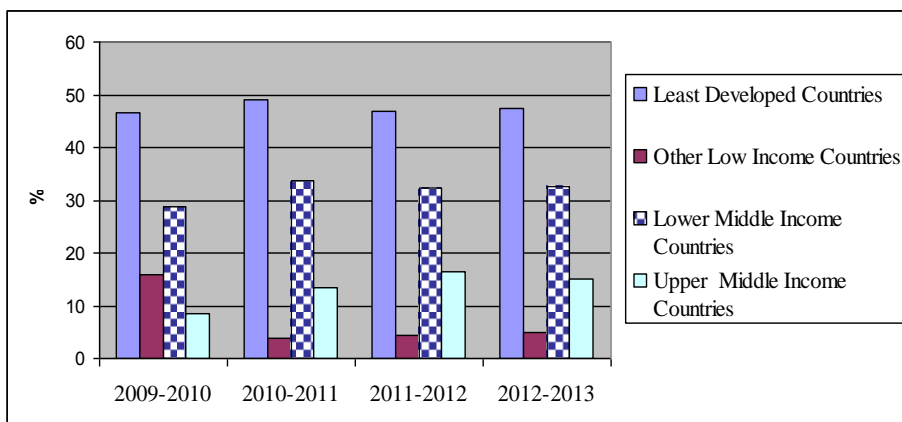

Figure 8. Share of ODA by DAC donor, by income group (2009-2013), % ²²

The low income countries experienced significant – more than fourfold – reduction of assistance (from 16 % to 3.8 % in 2009–2011), and over the coming years, the share of assistance directed to those countries has not exceeded 4.8 %.

²¹ Development Co-operation Report (2012, 2013, 2014, 2015) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

²² Development Co-operation Report (2012, 2013, 2014, 2015) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)

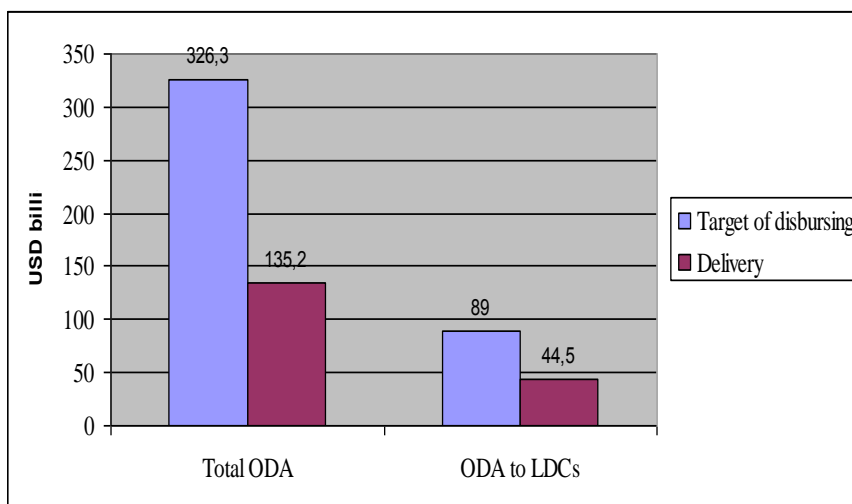

Figure 9. Delivery gaps in aid efforts by DAC donors (2013-2014) ²³

It should be noted that there is a significant gap between the scheduled and the actually received assistance. According to the 2015 Report of the MDG Gap Task Force, general commitments by DAC member donors in 2014 as per the 0.7 % ODA/GNI target totaled \$326.3 billion; only 0.29 % of GNI was actually provided (the shortage amounted to \$191.1 billion.)

As for ODA to the least developed countries (LDCs), for whom the target is set at 0.15 % – 0.20 %, the performance was at 0.1 % in 2013 (the shortage amounted to \$44.5 billion.)

Thus, total ODA received by countries in 2014 amounted to 41.4 % of total donor commitments by DAC members, and ODA to LDCs in 2013 amounted to 50 % of total donor commitments by DAC members, respectively, which evidenced that developed countries recognized the need to pay special attention and provide special and targeted assistance to least developed countries.

Taking into account the above rough estimates of funding needs for sustainable development, it should be noted that the mentioned needs differ in financing among countries and regions. Although in many developing countries financing needs are disproportionately large compared to the size of their economies, there are special needs of the least developed countries, Small Island developing states, landlocked countries, African countries, and countries emerging from conflict. Problems which face middle-income countries should be addressed as well.

Thus, based on the analysis of the state of ODA, the following conclusions can be made: despite the increase in aid to developing countries, there are delivery gaps in aid efforts (total ODA received by countries in 2014 amounted to 41.4 % of total donor commitments by DAC members, and ODA to LDCs in 2013 amounted to 50 % of total donor commitments by DAC members). Bilateral aid comprises the largest share in the total volume of aid (60 %); the largest volume of aid has been directed to social as well as economic infrastructure and services (46.8

²³ Taking Stock of the Global Partnership for Development: MDG Gap Task Force Report 2015 <http://www.un.org/>

% and 24.1 %, respectively); countries in Africa south of the Sahara are the main recipients of aid (with the share of 44.7 % in total ODA in 2010–2012); and, countries that most need financial assistance are the least developed countries and countries with low levels of income.

Given that ODA averages more than two-thirds of international flows of resources and about one-third of government revenue²⁴, it can make a significant contribution to meeting the needs for the financing of sustainable development; not only the increase in assistance is necessary, but also the implementation of developed countries' ODA commitments of 0.7 % of GNI, which is still of top priority. Least developed countries, as the most vulnerable ones, need the robust global support. Increasing the share of ODA to the industrial sector, which currently accounts for only 7.2 %, will add to the financing of the water sector, agriculture and forestry, telecommunications, energy, transport, and construction, which all require major investment (\$5 trillion to \$7 trillion), in order to achieve objectives in sustainable development. A wider public involvement is urgent to support the implementation of ODA commitments, including through information and educational activities and publication of the ODA performance data to demonstrate the progress, along with the perspective plans to improve the predictability and transparency of future cooperation in financing sustainable development.

REFERENCES

- United Nations Millennium Declaration (2000) <http://www.un.org> (access 26.12.2015)
- Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing* (2014) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)
- Official Development Assistance* <http://www.rcid.org/>(access 26.12.2015)
- Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development Mexico* (18-22.03.2002) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)
- Johannesburg Declaration of World Summit on Sustainable Development Johannesburg, South Africa* (03.09.2002) <http://www.oecd.org/> (access 26.12.2015)
- Development Co-operation Report* (2001, 2012, 2013, 2014) <http://www.oecd-ilibrary.org> (access 26.12.2015)
- OECD. Stat* <http://stats.oecd.org> (access 26.12.2015)
- The Millennium Development Goals Report* (2015) <http://www.un.org> (access 26.12.2015)
- DAC Report on multilateral aid* (2010, 2013) <http://www.un.org> (access 26.12.2015)
- Taking Stock of the Global Partnership for Development: MDG Gap Task Force Report 2015* <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

²⁴ Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing (2014) <http://www.un.org/> (access 26.12.2015)

СУЧАСНІ ФОРМИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ У КРАЇНАХ СВІТУ

Марина Лещенко

к.е.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет,
e-mail: international_economics@ukr.net, Черкаси, Україна

Владислав Пасенко

к.е.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет,
e-mail: international_economics@ukr.net, Черкаси, Україна

Анотація. Досліджено передумови та мотиви розвитку інтернаціоналізації міжнародного бізнесу в сучасній економіці. Авторами визначено транскордонні злиття та поглинання (придбання і продажі активів) найважливішими формами інтернаціоналізації господарської діяльності ТНК. Досліджено особливості розподілу угод транскордонних злиттів і поглинань між групами країн світу. Запропоновано авторську методикою оцінки інтенсивності участі країн світу у процесах транскордонних злиттів і поглинань.

Ключові слова: інтернаціоналізація, ТНК, злиття, поглинання, оцінка, індекс.

У сучасних умовах розвитку світової економіки особливою тенденцією виступає її інтернаціоналізація, що проявляється у зближенні економічного розвитку країн світу, поглибленні виробничих зв'язків, швидких темпах росту міжнародної торгівлі, міграції капіталу, розширення міжнародних зв'язків у банківській і страховій сферах, переплетенні фінансових і фондових ринків тощо. Особливо важливу роль у цих процесах відіграють великі компанії, що діють у формі транснаціональних корпорацій (ТНК). У сучасних умовах розвитку міжнародного бізнесу все більше корпорацій функціонують у глобальному масштабі, здійснюючи власну виробничу і торговельну діяльність на міжнародних ринках, збільшуючи обсяги внутрішньофірмової торгівлі, удосконалюючи системи постачання ресурсів і збуту власної продукції. У міжнародному бізнесі з'являються промислові об'єднання, які поєднують технологічно пов'язані підприємства, відбувається активний процес створення фінансово-промислових груп, холдингів, стратегічних альянсів тощо. Тобто, сферою спільних інтересів сучасних корпорацій стає не тільки залучення додаткових ресурсів, фінансів, банківського капіталу, а й оптимальна диверсифікація діяльності, придбання і використання кращого досвіду, ноу-хау, передової техніки і технології для отримання конкурентних переваг на ринку, в чому вирішальним виявляється механізм інтернаціоналізації і його активне використання в конкурентній боротьбі.

Відзначимо, що розвиток діяльності ТНК є головною передумовою еволюційних зрушень як в економіці, так і в суспільстві. Саме це надає актуальності питанням розвитку сучасних форм інтернаціоналізації міжнародного бізнесу з боку ТНК. Існує багато причин, які стимулюють компанію обирати міжнародний варіант стратегічного розвитку. Так, фахівці у сфері стратегічного менеджменту пропонують розглядати дві групи факторів, які визначають наскільки, для компанії буде привабливим міжнародний варіант стратегічного розвитку. Фактори першої групи обумовлюються недостатніми можливостями для розвитку бізнесу на місцевому ринку – найчастіше через низькі ціни на продукцію компанії або в зв'язку з обмеженнями діяльності з боку уряду (найчастіше антимонопольне законодавство). Саме через ці причини компанії починають роботу щодо розробки та реалізації стратегії на міжнародних ринках.

До другої групи належать фактори, які спонукають компанію до розгортання власної діяльності на міжнародному ринку, внаслідок існування за кордоном кращих умов для розвитку бізнесу, таких як: податкові пільги, дешевша робоча сила, доступ до технологій [3, с. 18]. Таким чином, реалізація інтеграційної стратегії дозволяє міжнародній компанії отримати ряд конкурентних переваг, зумовлені вибором мотивів щодо її застосування (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація мотивів інтернаціоналізації діяльності ТНК

№ з/п	Класифікаційні ознаки	Мотиви вибору інтеграційної стратегії
1	Виробничо-економічні	Потреба в недосяжних видах сировини, прагнення доступу до обмежених і дешевих ресурсів, можливість підвищення ефективності виробництва, економія на масштабах, нарощування обсягів виробництва та продажів, мінімізація чи диверсифікація ризиків, перенесення екологічно-шкідливих і небезпечних виробництв за межі країни базування
2	Техніко-економічні	Потреба в новій інформації та технологіях, оптимізація використання виробничої інформації і виробничої технології, технологічна універсалізація господарської діяльності, поглиблення спеціалізації
3	Фінансово-економічні	Мінімізація валютних ризиків, маневри у власній інвестиційній політиці, перехресне субсидування, національне стимулювання інвестицій, подолання торгових бар'єрів, наявність податкових стимулів і субсидій на закордонних ринках
4	Персональні	Максимізація ринкової вартості акціонерного капіталу, подолання ускладнень та обмежень експорту товарів і послуг в інші країни, організаційно-управлінська оптимізація, використання змін у світових торговельних відносинах, зменшення або нейтралізація циклічних коливань на внутрішньому ринку
5	Маркетингові	Збільшення частки ринку, доступ до стратегічно важливих ринків, прагнення отримати специфічні конкурентні переваги, досягти переваг розміщення виробництва, економія на транспортних витратах, можливість урахування національної специфіки при виробництві товарів і послуг, завоювання раніше за конкурентів вигідних ринків, зростання ефективності існуючої системи маркетингу
6	Пропагандистські	Створення власної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, створення глобальних асоціацій із торговою маркою

Джерело: складено автором

Пріоритети інтернаціоналізації міжнародних операцій зумовлюють вигідність виробництва товарів або надання послуг силами самої компанії замість укладання договорів з іншими компаніями на виконання відповідних робіт. Завдяки цьому, сучасні ТНК стали функціонувати як наднаціональні організації, які в змозі організувати власний виробничий цикл таким чином, щоб звести до мінімуму витрати на виробництво і досягти значного збільшення доходів [4, с. 295]. Від стадії інтернаціоналізації діяльності компанії буде залежати доцільність розвитку міжнародного бізнесу в тому чи іншому напрямі (табл. 2).

Таблиця 2. Економічні інтереси корпорацій на різних стадіях інтернаціоналізації діяльності

Стадія інтернаціоналізації діяльності корпорації	Стратегічні інтереси корпорації
Початкова стадія характеризується наявністю контактів за кордоном до моменту операцій зарубіжних агентів	Географічне розширення діяльності Збільшення норми прибутковості на одиницю продукції
Стадія розвитку характеризується всіма видами контактів із зарубіжними контрагентами до створення виробничого підприємства за кордоном	Розвиток потенціалу зарубіжних ринків Використання переваг «ефекту масштабу» Збільшення виробництва і збуту
Стадія зростання припускає наявність виробничих підприємств, що розміщені не більше ніж у 6 країнах світу	Збільшення частки ринку Економія за рахунок витрат на виробництво та доставку
Багатонаціональна стадія інтернаціоналізації припускає створення виробничих підприємств більше ніж у 6 країнах світу	Удосконалення механізмів координації та інтеграції стратегії компанії на міжнародному рівні Активізація передачі та обміну знаннями і досвідом між підрозділами компанії у різних країнах, що призводить до розробки стратегії, орієнтованої на глобальний і регіональний ринки

Джерело: [2, с. 229]

Варто зазначити, що вирішальне значення для прийняття рішення щодо міри інтернаціоналізації має рівень трансакційних витрат – якщо такі витрати високі, компанія може обрати стратегію створення спільних підприємств, холдингової компанії, офшорне виробництво; якщо ж рівень трансакційних витрат невисокий, компанія може скористатися варіантами, які передбачають франчайзинг, ліцензування або контрактне виробництво. Визначення стратегічних альтернатив, у першу чергу, буде зумовлено мотивами, цілями і завданнями, визначеними в процесі вибору стратегії інтернаціоналізації; вибором компанії між глобалізацією та національною відданістю; стратегічною позицією компанії у міжнародному бізнесі; стратегічними інтересами

корпорацій на різних стадіях інтернаціоналізації діяльності; розмірами ризику, можливого при реалізації стратегічних альтернатив.

У даному контексті, певною мірою універсальним інструментом конкурентної боротьби виступають транскордонні злиття та поглинання (англ. mergers and acquisitions, M&A), оскільки одночасно можуть практично реалізовувати цілі та завдання декількох стратегічних альтернатив: підвищити конкурентоспроможність компанії, знайти прибуткові можливості використання поточних потоків прибутку, забезпечити проникнення в нові галузі як в технологічному, так і в географічному плані, з одночасним досягненням повної інтеграції компаній у єдину фінансово-економічну структуру. В останнє десятиліття міжнародні компанії надають перевагу об'єднанню з фірмами-партнерами в єдине підприємство або ж просто їх викупувають шляхом поглинання, вбачаючи в них своїх конкурентів.

Грунтовні дослідження основних показників розвитку транскордонних злиттів і поглинань засвідчують, що протягом останніх 10-15 років їхня кількість постійно зростає. На це впливають такі фактори, як: особливості світової економіки періоду глобалізації; специфіка світового економічного циклу; характерні риси корпоративної консолідації як явища тощо. У світовій практиці угод щодо злиттів і поглинань, ТНК виконують роль як продавців, так і покупців закордонних активів. Особливості ж врахування цих угод у статистиці національних економік залежать від їхнього статусу щодо ТНК – країни базування та приймаючі країни.

Згідно з офіційними даними, кількість операцій злиттів і поглинань з погляду продажу активів у світі за 24 роки збільшилася з 98050 млн. дол. США у 1990 р. до 398889 млн. дол. США у 2014 р. Зростання кількості таких операцій у всьому світі спричинило їх позитивну динаміку як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються. Водночас за кількістю операцій "продажів" своїх активів передові позиції займають ТНК розвинених країн, обсяг яких у 2014 р. становив 274549 млн. дол. США порівняно з 120130 млн. дол. США у країнах, що розвиваються (рис. 1).

Саме розвинуті країни є лідерами і серед "покупців" закордонних активів. Зокрема, серед розвинених країн найбільшою кількістю операцій злиття і поглинання характеризуються країни Європи, обсяг яких становить 15% від загального значення для розвинених країн у 2014 р. Особливу роль у цих процесах відіграють ТНК зі США, на які припадає 38% всіх операцій щодо придбання закордонних активів з боку розвинутих країн. У групі країн, що розвиваються, найбільшими покупцями стали ТНК з Азії, обсяг транскордонних злиттів і поглинань для яких збільшився з 6078 млн. дол. США у 1990 р. до 137059 млн. дол. США у 2014 р., що становило практично 90% від загальної кількості таких операцій серед країн, що розвиваються.

Країни з перехідною економікою відзначаються незначним обсягом міжнародних операцій із придбання закордонних активів, що у 2014 р. становив 1831 млн. дол. США. Найбільш активними серед цієї групи країн у реалізації операцій транскордонних злиттів і поглинань стали ТНК з Російської Федерації – 1685 млн. дол. США з боку придбання та 5525 млн. дол. США з боку продажу закордонних активів.

Дослідивши особливості динаміки транскордонних угод злиттів і поглинань за участю українських компаній, можемо визначити, що повноцінним учасником транскордонних злиттів і поглинань Україна стала починаючи з 2004 року. Причому, обсяг злиттів і поглинань з боку продажів активів демонструє значно активнішу динаміку, що свідчить про зростання інвестиційної привабливості вітчизняних компаній.

Крім того, слід відзначити схожу динаміку між транскордонними злиттями і поглинаннями (продажі) та чистим приростом прямих іноземних інвестицій, що свідчить про вагомому частку обсягів транскордонних злиттів і поглинань у загальному притоці іноземних інвестицій до України.

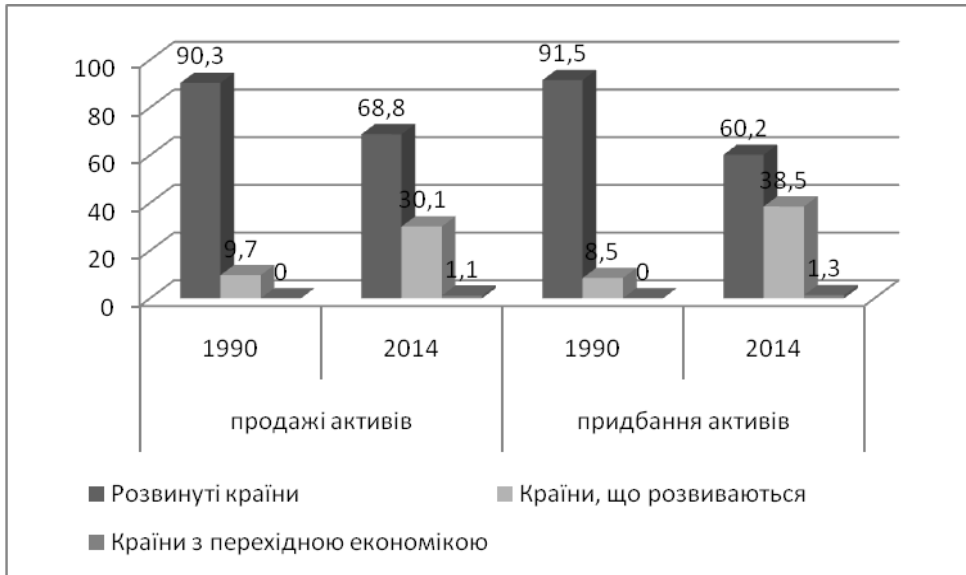

Рис. 1. Динаміка частки країн світу (за групами) у вартісних обсягах транскордонних злиттів і поглинань, %. (джерело: складено автором за даними UNCTAD [5; 6])

Результатом численних злиттів і поглинань є утворення нових ТНК олігополістичного типу, що теж впливає на перерозподіл світового продукту та доходу на користь таких корпорацій. Протягом останніх років у розвинених країнах домінуючі позиції в кожній галузі займають всього дві-три великі корпорації, що конкурують між собою, на ринках практично всіх країн. Під час кризи ця тенденція лише посилилася, оскільки у компаній з'явився шанс купити здешевлені активи тих підприємств, що опинилися на межі банкрутства. В контексті заходів щодо подолання наслідків кризи шляхом продажу активів, слід відзначити, що деякі компанії функціонували у доволі нестабільній фінансовій ситуації ще до кризи, тому внаслідок запобігання повного банкрутства вони не мали іншого вибору, ніж продати компанію. Тому ряд компаній стали вразливими до поглинання іншими потужнішими ТНК внаслідок зниження ринкової вартості власних акцій. З іншого боку, ТНК, які менше за інших постраждали від кризи та мали у своєму розпорядженні достатньо фінансових ресурсів, скористалися наслідками світової кризи для збільшення частки ринку чи власних активів. Найбільші фінансові компанії не відмовилися від реалізації стратегії зростання і продовжували збільшувати закордонні активи, переважно шляхом злиттів і поглинань. Як і раніше, це визначалося двома основними мотивами: забезпечити виживання компанії і досягнення стратегічних цілей.

Незважаючи на такі динамічні особливості, більшість науковців досліджують особливості процесів транскордонних злиттів і поглинань крізь призму впливу таких довгострокових детермінантів як корпоративне управління і розвиток ринків капіталу, та незначну увагу приділяють особливостям їх розгортання у країнах світу. Саме ці прогалини в науковому доробку мотивують проведене і викладене дослідження, яке полягає в тому, щоб ґрунтовно дослідити процес розвитку транскордонних злиттів і поглинань та на цій основі розрахувати індекс розвитку холдингових структур ТНК в окремих країнах.

Нами використано як вихідні дані показники транскордонних злиттів і поглинань з боку придбання закордонних активів [6]. Даний показник охоплює всі угоди, за якими відбувається купівля-продаж від 10% пакету акцій, та відноситься до регіону/економіки, в якій зареєстровано компанію, що виступає в угоді покупцем. Для нашого дослідження ми обрали з переліку країн, для яких ЮНКТАД публікує щорічні дані стосовно вартості та кількості транскордонних М&А 44, країни з різних регіонів світу, для яких були наявні дані за визначеним показником протягом 1994-2014 рр. Дослідження здійснено за алгоритмом, викладеним у науковому дослідженні, й проведені аторами Л. Лукань, Г. Цегелик [1]. Застосовуючи вказану методику, нами здійснено розрахунок індексу розвитку транскордонних злиттів і поглинань, що являє собою впорядковану відстань до розрахованої ідеальної точки n -вимірного простору (еталону визначеного індексу), яка характеризується найвищими показниками серед стимуляторів і найнижчими серед дестимуляторів.

Для досягнення найбільшої об'єктивності дослідження ми здійснили для наявного масиву даних процедуру стандартизації, нормалізувавши масив даних за середнім квадратичним відхиленням, тобто за формулою:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j} \quad (1),$$

де

$$\bar{x}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m x_{ij}; S_j = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (x_{ij} - \bar{x}_j)^2} \quad (2),$$

де $i = 1, 2, \dots, m$ – номер спостереження (об'єкта); $m = 44$ – кількість країн (економік), обраних для дослідження; $j = 1, 2, \dots, n$ – номер досліджуваного періоду; $n = 20$ – кількість років; x_{ij} – значення j -го показника для i -го об'єкта; $\bar{x}_j, S_j (j = \overline{1, n})$ – середнє арифметичне та середньоквадратичне відхилення початкових показників для j -ї ознаки; $z_{ij} (i = \overline{1, m}; j = \overline{1, n})$ – нормоване значення j -го показника для i -го об'єкта.

Унаслідок стандартизації показників отримаємо матрицю розміром $m \times n$ нормованих значень спостережень. Тоді кожна країну можна інтерпретувати як деяку точку P_i в n -вимірному векторному просторі, координатами якої є величини

$z_{ij}, j = 1, 2, \dots, n$ [1, с. 76]. Далі визначаємо координати точки $P_0 = (z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0n})$, яку називають еталоном (обираємо найбільше значення за кожною з ознак, оскільки ця ознака є стимулятором) і знаходимо відстань від точки P_i до точки P_0 за формулою:

$$d_{jo} = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{j=1}^n (z_{ij} - z_{oj})^2} \quad (3)$$

Внаслідок обчислень знайдено таку ідеальну точку:

$P_0 = (4,09, 3,77, 3,61, 4,52, 4,59, 4,95, 5,46, 5,17, 4,36, 4,57, 5,82, 4,42, 3,28, 5,48, 4,33, 4,59, 4,86, 4,54, 2,64, 3,92)$.

Розрахунок функції переваги індексу розвитку холдингових структур ТНК i -ї країни $f(x_i)$ здійснено за наступною формулою:

$$f(x_i) = 1 - \frac{d_{i0}}{d_0} \quad (4),$$

де

$$d_0 = \bar{d} + aS_d, \bar{d} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^n d_{i0}, S_d = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^n (d_{i0} - \bar{d})^2} \quad (5),$$

де d_{i0} - відстань від точки P_i до точки P_0 , a - деяке додатне число, яке обрано так, щоб усі значення функції $f(x_i)$ знаходилися між нулем і одиницею (в даних обчисленнях $a = 3$).

Згідно з цією моделлю обчислення, функція переваги (індекс розвитку транскордонних злиттів і поглинань в ідеалі дорівнює 1) передбачає, чим значення для функції переваги $f(x_i)$ i -ї країни ближче до 1, тим значення індексу в його межах є вищим. Отримані значення індексу серед країн світу подано в наступній таблиці 3.

Проаналізувавши отримані результати внаслідок розрахунку індексу розвитку транскордонних злиттів і поглинань, відзначимо значну диференціацію значень індексу в розрізі країн світу та наявність трьох груп країн за значенням індексу (з високим, середнім і низьким значенням індексу).

Таблиця 3. Оцінка розвитку транскордонних злиттів і поглинань у розрізі країн світу

Країни	Відстань до ідеальної точки, d_{i0}	Значення індексу М&А, $f(x_i)$	Країни	Відстань до ідеальної точки, d_{i0}	Значення індексу М&А, $f(x_i)$
Австрія	3,31	0,27	Японія	2,97	0,45
Бельгія	3,21	0,32	Нова Зеландія	3,39	0,23
Данія	3,27	0,27	Аргентина	3,34	0,26
Фінляндія	3,26	0,32	Бразилія	3,27	0,27
Франція	2,33	0,58	Чилі	3,32	0,26
Німеччина	2,3	0,62	Мексика	3,26	0,31
Греція	3,32	0,24	Бахрейн	3,33	0,24
Ірландія	3,25	0,28	Кувейт	3,35	0,25
Італія	3,01	0,44	Сауд. Аравія	3,27	0,29
Люксембург	3,17	0,37	Туреччина	3,35	0,26
Нідерланди	2,7	0,5	ОАЕ	3,24	0,28
Португалія	3,32	0,26	Китай	3,17	0,37
Іспанія	2,94	0,47	Гонконг, Китай	3,12	0,42
Швеція	3,05	0,43	Корея	3,29	0,27
Великобританія	1,72	0,65	Тайвань	3,34	0,26
Норвегія	3,23	0,31	Індія	3,29	0,28
Швейцарія	2,86	0,48	Індонезія	3,36	0,23
Канада	2,75	0,45	Малайзія	3,26	0,3
США	0,88	0,81	Сингапур	3,15	0,38
Австралія	3,06	0,43	Таїланд	3,35	0,25
Бермуди	3,24	0,29	Росія	3,27	0,27
Ізраїль	3,29	0,28	Україна	3,36	0,23

Джерело: складено автором

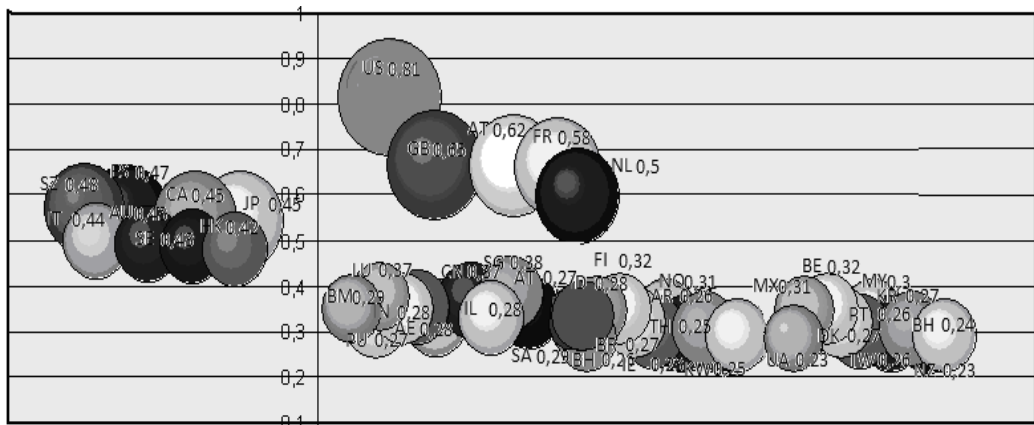
До першої групи потрапили лише п'ять країн з 44 – Сполучені Штати Америки, Великобританія, Німеччина, Франція та Нідерланди (рис. 2).

До другої групи потрапили вісім країн: Канада, Швейцарія, Іспанія, Японія, Італія, Швеція, Австралія та Гонконг. До третьої групи, з низьким значенням індексу розвитку транскордонних злиттів і поглинань, увійшли 31 країна: Сингапур, Люксембург, Китай, Бельгія, Норвегія, Бермуди, Арабські Емірати, Ірландія, Фінляндія, Малайзія, Мексика, Бразилія, Данія, Росія, Саудівська Аравія, Ізраїль, Індія, Корея, Австрія, Португалія,

Греція, Чилі, Бахрейн, Тайвань, Аргентина, Туреччина, Таїланд, Кувейт, Україна, Індонезія, Нова Зеландія.

Проаналізувавши результати групування країн, можемо стверджувати, що лідерами серед досліджуваних країн виявилися представники з групи розвинутих країн, насамперед, країни Європи. Відзначимо, що саме ці країни входять до числа економік, найбільш сприятливих для функціонування ТНК. Адже саме в них зареєстровано найбільшу кількість ТНК, які успішно реалізують власні стратегії інтернаціоналізації у більшості країн світового господарства.

До другої групи потрапили сім розвинутих країн та один представник з групи країн, що розвиваються – Гонгокг (Китай). Проте, значення індексу для таких країн, як Сингапур і Китай, є найближчими до показників представників першої групи. Тому, можна прогнозувати, що вже в найближчому майбутньому такі країни, як Китай, Сингапур та Люксембург, можуть увійти до групи країн з вищим значенням індексу розвитку транскордонних злиттів і поглинань.

US-США, GB-Великобританія, GM-Німеччина, FR-Франція, NL-Нідерланди, SZ-Швейцарія, ES-Іспанія, CA-Канада, JP-Японія, IT-Італія, AU-Австралія, SE-Швеція, HK-Гонконг, SG-Сингапур, CN-Китай, LU-Люксембург, BE-Бельгія, FI-Фінляндія, MX-Мексика, NO-Норвегія, MY-Малайзія, BM-Бермуди, SA-Саудівська Аравія, AE-Арабські Емірати, IL-Ізраїль, IN-Індія, ID-Ірландія, AT-Австрія, BR-Бразилія, DK-Данія, KR-Корея, RU-Росія, AR-Аргентина, PT-Португалія, TW-Тайвань, TR-Туреччина, CL-Чилі, KW-Кувейт, TH-Таїланд, BH-Бахрейн, GR-Греція, IE-Індонезія, NZ-Нова Зеландія, UA-Україна

Рис. 2. Групування країн за значенням індексу розвитку транскордонних злиттів і поглинань (джерело: складено автором)

Найрізноманітнішим, з точки зору представників, виявилася третя група, низьке значення індексу продемонстрували такі розвинуті країни (переважно країни Європейського Союзу), як Австрія, Греція, Португалія, Бельгія та Нова Зеландія. Серед країн, що розвиваються, до цієї групи потрапили представники регіонів Азії, Латинської Америки та Південно-Східної Європи.

Досить цікавою є остання трійка країн, з однаковим значенням індексу розвитку транскордонних злиттів і поглинань (0,23) – Нова Зеландія (належить до групи розвинутих країн), Індонезія (належить до групи країн, що розвиваються) та Україна (представник групи країн з перехідною економікою). З такого розмаїття країн, які значно

відрізняються між собою за рівнем економічного розвитку, але потрапили до однієї групи, можна зробити висновок, що за активністю власних компаній, вони значно відстають від інших економік світу. Тобто, компанії з цих країн не достатньо активно реалізують стратегії інтернаціоналізації на міжнародних ринках.

У той же час, для України значення індексу на позначці 0,23 є позитивним моментом для розвитку національної економіки. Знаковими в даному випадку для України є 2006-2008 рр. Адже наявність порівняно високих для нашої країни значень показників транскордонних злиттів і поглинань, з точки зору придбання активів, свідчать про те, що українські компанії починають збільшувати власні активи за рахунок придбання прав власності закордонних компаній.

Для того, щоб ефективно функціонувати на міжнародних ринках, українським компаніям потрібно створювати власні, українські транснаціональні структури, як це зробили раніше Китай, Росія, Індія, Індонезія, Мексика, Венесуела та ін. На сьогодні, впритул до створення вітчизняних транснаціональних холдингових структур наблизилися група «Приват», корпорації «Індустріальний союз Донбасу» та «System Capital Management». В цілому ж, факт участі українських компаній у транскордонних злиттях і поглинаннях не лише з боку приймаючої країни, а і з боку покупця закордонних активів, виступає на користь того, що за умов швидкого стратегічного розвитку, в першу чергу на міжнародних ринках, українські компанії мають всі шанси стати транснаціональними.

Отже, актуальність розвитку міжнародного бізнесу ТНК шляхом інтернаціоналізації, переважно на основі транскордонних злиттів і поглинань, виходить з факту докорінної зміни конкурентної структури світового ринку, його значної монополізації і зростання впливу на результати виробничо-господарської діяльності окремих лідерів. Перемогти в сучасній конкурентній боротьбі можна лише створивши ефективну і повноцінну бізнес-систему: з єдиним центром прийняття стратегічних рішень, спільним баченням майбутнього, збалансованою системою цілей, ефективною організаційною структурою і ключовими бізнес-процесами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукань Л. Застосування кластерного аналізу для оцінки розвитку малого підприємництва в регіонах України / Л. Лукань, Г. Цеглик // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 73–80.
2. Орехова Т. В. Теоретико-методологічні основи дослідження процесу еволюції транснаціональної стратегії бізнесу в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Т. В. Орехова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2007. – Ч. 3. – С. 986–991. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2007_3/0986.pdf
3. Bruce Kogut. Designing Global Strategies: Comparative and Competitive Value-Added Chains / Bruce Kogut // Sloan Management Review. – 1988. – №4 – P. 15–28.
4. Petkovič T. Transnational companies – a global empire / Todor Petkovič, Marko Rakič // Megatrend Review. – 2010. – Vol. 7 (2). – P. 291–312.
5. Value of cross-border M&A sales, by region/economy of seller, 1990–2014. Annex Table 9 [Electronic resource] / UNCTAD. – Mode of access :

<http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> . – Дата останнього звернення : 25.01.2016 р.

6. Value of cross-border M&A purchases, by region/economy of purchaser, 1990–2014. Annex Table 10 [Electronic resource] / UNCTAD. – Mode of access : <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> . – Дата останнього звернення : 25.01.2016 р.

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Лариса Петренко

асистент, Кіровоградський національний технічний університет,
e-mail: Laryshechka@gmail.com, Кіровоград, Україна

Анотація. Проаналізовано проблеми та перспективи інвестиційної діяльності, визначено чинники впливу на розмір інвестицій, оцінено параметри інвестиційної привабливості в умовах глобалізації. Розглянуто позитивні та негативні сторони впливу іноземних інвестицій на розвиток економіки регіонів України.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, фінансове забезпечення.

В умовах глобалізації світового господарства і міжнародних економічних відносин загострюється проблема відповідності процесів глобалізації та інтернаціоналізації інвестиційно-інноваційної діяльності до потреб і інтересів національного розвитку. В умовах функціонування української кризової економіки важливим стає пошук та ефективне використання фінансових ресурсів, удосконалення механізму фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в регіональному розрізі. В умовах поглиблення світової фінансово-економічної кризи важливим є визначення тих напрямів удосконалення фінансового механізму, комплексне застосування яких може попередити згортання інноваційно-інвестиційних процесів і подолати просторові диспропорції у розвитку країни та її регіонів в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що формування фінансового механізму в різних аспектах є об'єктом дослідження багатьох вчених, а саме: О. Волкова, І. Луніної, І. Лютого, В. Міщенко, В. Опаріна, В. Пархоменко, В. Федосова, С. Юрія, В. Черваньова, А. Чухна та багатьох інших.

Метою дослідження є визначення складових фінансового забезпечення регіону та їх вплив на інвестиційну привабливість регіону.

Вплив світової фінансово-економічної кризи на економіку України посилив важливість створення необхідних механізмів їх поширення та перетворення у вагомий ресурс інноваційно-інвестиційного розвитку, визначення інноваційно-інвестиційних пріоритетів у регіонах, що в результаті мають забезпечити необхідні зміни у розвитку країни. Формування механізму фінансового забезпечення має відповідати потребам інтегрування країни та її регіонів у глобальне середовище й забезпечувати інші масштаби інноваційної діяльності. Дослідуючи фінансове забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в регіональному розрізі, варто зазначити, що регіон як вагомий суб'єкт ПД має

обмежені можливості та фінансові ресурси для реалізації завдань інноваційно-інвестиційного розвитку.

Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності на рівні регіону значною мірою залежить від стану й особливостей розвитку фінансових ринків, серед яких найвагомішу роль відіграють ринок банківського кредиту і фондовий ринок.

Головною складовою фінансового забезпечення інвестиційної діяльності є фінансові методи. Під «фінансовими методами» розуміють форму вираження фінансових відносин, що визначає конкретні способи формування і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для забезпечення ефективного функціонування всіх складових ланок фінансової системи [4].

На думку Шевченко Н. В., існують наступні методи фінансування інвестиційних ресурсів [10]:

- самофінансування (власні кошти);
- бюджетний (бюджетні інвестиції);
- кредитний (позичкові кошти);
- фондовий або акціонування (залученні кошти);
- комбінований.

На думку Кондрашова М. В., як методи фінансування інвестиційних проектів можуть розглядатися такі:

- самофінансування;
- акціонування й інші форми часткового фінансування;
- кредитне фінансування;
- фінансування місцевого, а також вищестоячих бюджетів;
- змішане фінансування;
- проектне фінансування.

До методів фінансового забезпечення сталого розвитку депресивних територій Коваленко Л. О. та Міхеєнко Т. В. відносять:

- самофінансування;
- бюджетне фінансування;
- інвестування;
- кредитування.

Більш повно згруповані методи та форми фінансування інвестиційної діяльності на рис. 1.

Самофінансування здійснюється за рахунок власних коштів. Пономаренко В. С. стверджує, що власні кошти – основне джерело самофінансування – можуть бути використані суб'єктами підприємництва тільки для окремих високорентабельних інвестиційних проектів, тоді як необхідний фінансовий потенціал мають лише запозичені й залучені ресурси [7].

Самофінансування може бути використано тільки для реалізації невеликих інвестиційних проектів. Капіталомісткі інвестиційні проекти, як правило, фінансуються за рахунок не тільки внутрішніх, але і зовнішніх джерел.

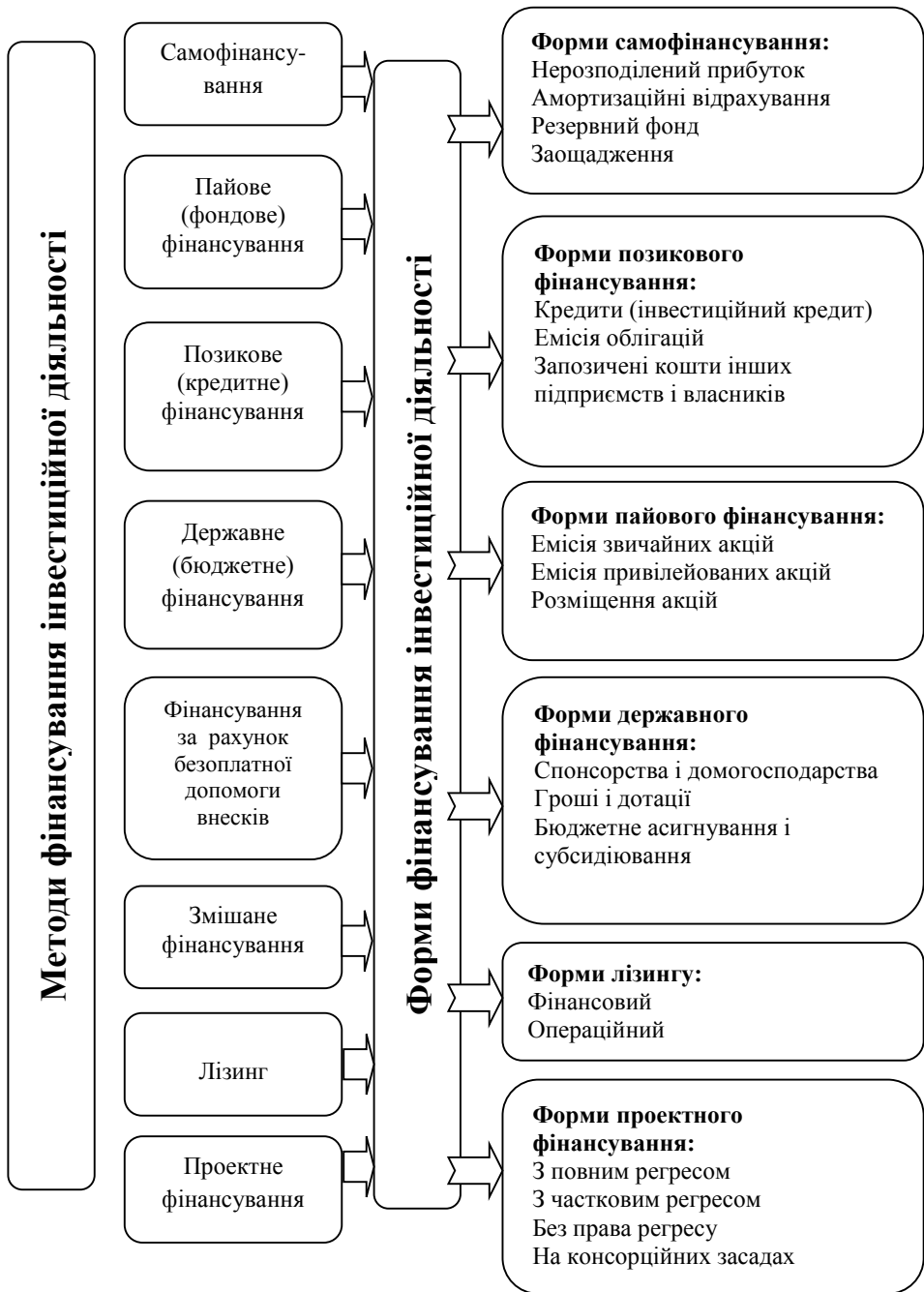

Рис. 1. Методи та форми фінансування інвестиційної діяльності

Прибуток як основне джерело фінансування найчастіше використовується для невеликих інвестицій – банківські депозити, придбання цінних паперів, укладення в

інтелектуальний капітал підприємства. Крім прибутку, найвагомим джерелом формування фінансового ресурсу інвестиційної діяльності підприємств є амортизаційні відрахування. Амортизаційні відрахування – це частина витрат від реалізації продукції, що її відносять до собівартості (не оподатковується податком на прибуток) і яка використовується для реновації основних фондів. Чим вищою є величина амортизаційних відрахувань, тим меншою буде сума податку на прибуток, тим більше коштів залишається у розпорядженні підприємства для власного розвитку.

У Податковому кодексі амортизація визначається як систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних і нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації) [6].

Ще одним прихованим джерелом інвестиційних ресурсів є заощадження підприємств і населення.

Пайове (фондове) фінансування (акціонування) – наступний метод, який використовується для фінансування великих інвестиційних проектів зі значними строками окупності витрат. Капітал залучається шляхом емісії простих і привілейованих акцій, що розміщуються серед юридичних і фізичних осіб, або через випуск варіантів. Привабливість акціонерної форми фінансування інвестиційних проектів виявляється в тому, що основний обсяг необхідних ресурсів надходить на початку його реалізації, тобто дає можливість профінансувати нові підприємства, в яких немає ще прибутків, амортизації, заставного майна, щоб одержати кредит в банку [1]. Важливе джерело інвестиційних ресурсів для будь-якої економіки – це кошти фінансово-кредитної системи. Позикове фінансування застосовується при фінансуванні інвестиційних проектів із високою нормою прибутковості (яка перевищує ставку позичкового відсотка) і незначними строками окупності витрат.

Позикове фінансування складається в основному з кредитів, емісії облігацій і запозичених коштів інших підприємств і власників.

Важливим джерелом ресурсів для інвестування є також кошти державного і місцевих бюджетів, тобто держане (бюджетне) фінансування. Їх частка протягом останніх років сумарно становить близько 10% та внаслідок економічної кризи знижується. Нині бюджетним інвестиціям приділяється недостатньо уваги. Завдяки цьому важелю держава може регулювати інвестиційний ринок України, забезпечувати здорову конкуренцію на ринку інвестиційних пакетів, стимулювати оптимальну кон'юнктуру ринку. Така діяльність забезпечує сталий соціально-економічний розвиток і конкурентоспроможність національної економіки.

Державне (бюджетне) фінансування інвестиційних проектів має державні інвестиції в основні об'єкти економічного і соціального розвитку. Фінансування капітальних вкладень із бюджету за умов ринку має свої особливості. Держава втручається в процес фінансово-кредитного забезпечення капітальних вкладень державних підприємств.

В останні роки помітно активізувався процес фінансування інвестицій за рахунок коштів фінансово-промислових формувань, створених на базі великих промислових формувань, що функціонують у регіоні та спроможні сконцентрувати власні, державні, колективні і приватні кошти, а також іноземні інвестиції в об'єкти агропромислового виробництва [9]. Змішане фінансування базується на комбінаціях різних методів фінансування інвестиційних проектів.

Протягом останнього сторіччя набуло популярності лізингове інвестування, що, з одного боку, пов'язано з розвитком інноваційної діяльності та впровадженням інновацій при виробництві різноманітного устаткування й обладнання для всіх сфер економіки, а з іншого – значною його вартістю, що унеможливило для багатьох суб'єктів господарювання придбання його на підставі договорів купівлі-продажу, поставки. Компромісним варіантом, який дозволяє використовувати новітнє устаткування без тягаря сплати його повної вартості та технічного обслуговування, що потребує спеціальних знань і навичок, став лізинг.

Під проектним фінансуванням у міжнародній практиці розуміється фінансування інвестиційних проектів, що характеризується особливим способом забезпечення повернення вкладень, в основі якого лежать інвестиційні якості самого проекту, ті доходи, які отримає створюване або реструктуроване підприємство в майбутньому. Специфічний механізм проектного фінансування включає в себе аналіз технічних та економічних характеристик інвестиційного проекту й оцінку пов'язаних із ним ризиків, а базою повернення вкладених коштів є доходи проекту, що залишаються після покриття всіх витрат.

Особливістю цієї форми фінансування є також можливість суміщення різних видів капіталу: банківського, комерційного, державного, міжнародного. На відміну від традиційної кредитної угоди може бути здійснено розосередження ризику між учасниками інвестиційного проекту.

Розглянуті методи фінансування інвестицій є взаємозалежними, проте не взаємозамінними. Самофінансування та пайове фінансування характеризуються простою залучення, оскільки рішення щодо їх використання приймаються власниками без згоди інших суб'єктів господарювання; забезпечується фінансова стійкість розвитку підприємства у довгостроковому періоді. При цьому таким методам фінансування властиві певні обмеження в обсягах залучення й істотного розширення інвестиційної діяльності підприємства. При здійсненні самофінансування та пайового фінансування підприємство має найвищу фінансову стійкість, проте обмежує темпи інвестиційного розвитку, оскільки не може швидко забезпечити формування необхідного додаткового обсягу інвестицій.

Упровадження інвестицій на українських підприємствах вимагає значних інвестиційних вливань, що потребує підвищення обґрунтованості оцінки об'єктів інвестування. Виходячи з впливу процесів глобалізації, «інвестиційна привабливість» має такий зміст: це інтегрована оцінка регіону як об'єкта інвестування, що характеризує виробничий потенціал, фінансовий стан, менеджмент, галузеву приналежність, інтереси інвестиційного процесу, реальні та потенційні перспективи розвитку регіону з точки зору спроможності підвищення ефективності інтеграції національної економіки у світове господарство.

Досліджуючи фінансове забезпечення регіонів, варто зазначити, що відбувається збільшення капітальних інвестицій з 2000 року по 2012 рік. 2012 рік взагалі був найкращим у плані вкладень в інноваційно-інвестиційну сферу, стимулом цього було проведення на території України «Євро-2012» (табл. 1). Після 2012 року відбувся спад у залученні інвестицій, що пов'язано з анексією Криму та проведення антитерористичної операції в Луганській і Донецькій областях.

У період з 2000 по 2014 роки основним джерелом фінансування капітальних інвестицій є власні кошти підприємств та організацій, причому їх питома вага у структурі

джерел становить майже 60-70%, кредити банків та інших позик складають від 12 до 17%, в той час як фінансування з боку держави складає 5-6% кошти державного бюджету, 3-4% кошти місцевих бюджетів.

Таблиця 1. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування в Україні 2000-2013 рр.(млн. грн.)

Показники	Роки					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Інвестиції в основний капітал, у фактичних цінах, у т.ч. за рахунок	23629	93096	189061	259932	293692	267728
коштів державного бюджету	1210	5077	10952	18395	17141	6498
коштів місцевих бюджетів	975	3915	6368	8801	9149	7219
власних коштів підприємств та організацій	16198	53424	114964	152279	175424	170676
кредитів банків та інших позик	391	13740	23336	42324	50105	40878
коштів іноземних інвесторів	1400	4688	4068	7196	5041	4881
коштів населення на будівництво власних квартир	-	-	4654	4470	3651	6575
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	1176	3091	16176	15103	21975	21776
інших джерел фінансування	2279	9161	8543	11364	11206	9231

На рисунку 2 наочно зображено структуру інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування у 2000, 2005, 2010, 2013 рр.

Порівняно з 2000 р. структурні зрушення у здійсненні інвестицій 2005 р. є неістотними і незначними, оскільки найбільшу частку інвестицій здійснено за рахунок власних коштів підприємств та організацій в обох періодах, хоча спостерігається зменшення питомої ваги цього джерела фінансування на 11,2% (2000 р. – 68,6% або 16198 млн. грн., 2005 р. – 57,4% або 93096 млн. грн.), а в порівнянні до 2010 року, то на 7,8% (2010 р. – 60,8% або 114964 млн. грн.). Динаміка до збільшення частки з 1,7% або 391 млн. грн. до 14,76%, або 13740 млн. грн. в 2005 р. та зменшення в 2010 р. до 12,34% чи 23336 млн. грн. спостерігається при здійсненні інвестування за рахунок кредитів банків та інших позик. Також варто зазначити, що намітилася зростаюча тенденція до такого джерела фінансування, як вкладання коштів населення в будівництво власних квартир та індивідуального житлового будівництва, у 2010 р. питома вага цих показників

склала 2,5% або 4654 млн. грн. та 8,6% або 16176 млн. грн. відповідно.

Події в Україні 2013-2014 рр. суттєво змінили національну економічну ситуацію. Російська військова агресія в АР Крим та на сході України (поруч із всеохоплюючою економічною агресією) стала визначальним фактором дестабілізації економічної системи і трансформації зовнішньоекономічної діяльності нашої держави.

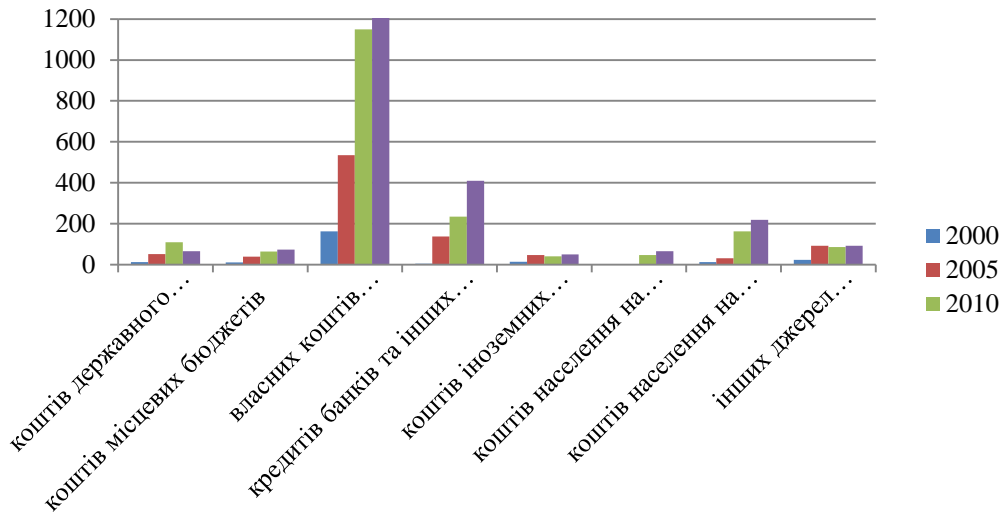

Рис. 2. Структура інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування

Можна з упевненістю говорити, що російська агресія стала фактором значного посилення негативних тенденцій у динаміці базових макроекономічних показників (ВВП, курс національної валюти, інфляція, бюджетний дефіцит, золотовалютні резерви, стратегічні запаси окремих видів ресурсів). Одним із найбільш чутливих у цих умовах виявились інвестиції в умовах трансформації інвестиційного клімату України.

Посилення впливу війни на економіку також проявляється у розширенні масштабів прямої дії озброєного супротивника на економічні об'єкти. На підконтрольних Російській Федерації територіях ДНР та ЛНР пошкоджені об'єкти інфраструктури, соціальні об'єкти й системи життєзабезпечення. Майже 75% виробничих підприємств Донецької області знищені або зруйновані внаслідок бойових дій. Промисловість ДНР та ЛНР складала понад 20% ВВП, участь Донецької області в експорті – 24%. Через війну на Донбасі індекс ділового клімату України з початку 2014 року знизився на 44 процентні пункти – до мінус 52.

Аналіз інвестиційної привабливості регіонів розкриває інвестиційні перспективи і дає конкретні рекомендації щодо можливостей, використання потенціалу кожного конкретного регіону. Інвестиційна діяльність регіону визначається сукупністю чинників⁸. Ці чинники інвестиційних рішень можна поділити на дві великі групи за критерієм незмінності/змінності в часі:

- 1) жорсткі фактори;
- 2) м'які фактори.

Виходячи з цього, індекс, який характеризує інвестиційну привабливість області, складається з сукупності агрегованих компонентів, які характеризують жорсткі та м'які фактори.

Жорсткі фактори – це фактори, дію яких неможливо змінити в короткій перспективі. Ця група факторів може бути описана за допомогою даних Державного комітету статистики України, а саме:

- географічне розташування;
- природні ресурси;
- робоча сила;
- R&D потенціал;
- споживчий сегмент;
- бізнес-сегмент;
- інфраструктура.

М'які фактори – це фактори, які можуть бути протягом відносно короткого періоду та можуть створювати бар'єри для реалізації інвестиційних проєктів. Фактори, що належать до цієї групи, переважно стосуються сприйняття економічного середовища інвесторами. Названі фактори можна кількісно оцінити за допомогою методів якісної статистики, до них відносять:

- діловий клімат;
- підгрупа факторів правила та процедури;
- успішний досвід реалізації інвестиційних проєктів;
- відкритість влади;
- діловий оптимізм.

Лідерами за привабливістю для інвесторів у 2013 році були визнані Харківська, Львівська, Донецька, Дніпропетровська області та місто Київ. Аутсайдерами рейтингу стали Полтавська, Кіровоградська, Запорізька, Чернівецька області та місто Севастополь. У 2014 році ситуація дещо змінилася, а саме: найпривабливішими регіонами стали Львівська, Івано-Франківська, Одеська, Вінницька області та м. Київ, а аутсайдерами – Донецька, Луганська Закарпатська, Херсонська, Чернівецька області та АР Крим (табл. 2).

У «Рейтингу інвестиційної привабливості регіонів 2014 року» регіони Сходу України зазнали суттєвого падіння позицій: Донецька область зайняла 22 місце (3 місце у 2013 р.), Луганська область – 23 місце (9 місце у 2013 р.).

Особливістю розвитку інвестиційної сфери Кіровоградської області за 2010-2014 рр. є те, що більша частина інвестиційних вкладень в економіку області фінансувалася з власних коштів підприємств та організацій [2]. Структура інвестицій в основний капітал за галузями економіки має наступні особливості. В 2010-2014 рр. від 60 до 75% всіх інвестицій припадали на галузі, які виробляють продукцію, в основному промислову (добувна і переробна промисловість) та сільське господарство, з 2012 р. почали інвестувати в будівництво. Отже, спостерігається диспропорція в попиті та пропозиції інвестиційних ресурсів між галузями промисловості, сільського господарства, будівництва та іншими галузями економіки.

Таблиця 2. Індекс інвестиційної привабливості регіонів України [8]

Місце	Регіон	Бал	
		2013	2014
1.	АР Крим	1.433978	1,228
2.	Вінницька	1.367725	1,428
3.	Волинська	1.323298	1,410
4.	Дніпропетровська	1.449991	1,418
5.	Донецька	1.470753	1,281
6.	Житомирська	1.328964	1,385
7.	Закарпатська	1.37958	1,274
8.	Запорізька	1.270278	1,355
9.	Івано-Франківська	1.348067	1,478
10.	Київська	1.411819	1,353
11.	Кіровоградська	1.290058	1,283
12.	Луганська	1.396795	1,280
13.	Львівська	1.482541	1,601
14.	Миколаївська	1.344425	1,329
15.	Одеська	1.37749	1,428
16.	Полтавська	1.290666	1,283
17.	Рівненська	1.401647	1,343
18.	Сумська	1.364563	1,339
19.	Тернопільська	1.334144	1,356
20.	Харківська	1.51927	1,404
21.	Херсонська	1.32279	1,264
22.	Хмельницька	1.318155	1,289
23.	Черкаська	1.372945	1,310
24.	Чернівецька	1.225868	1,250
25.	Чернігівська	1.31831	1,397
26.	м. Київ	1.45908	1,419
27.	м. Севастополь	1.246546	1,320

Варто зазначити, що низька активність інвесторів, а особливо іноземних інвесторів, щодо вкладення капіталу в Кіровоградську область зумовлено нестабільною політично-економічною ситуацією в країні та негативним іміджем України і на світовому інвестиційному ринку, на який впливає ряд причин, а саме:

- недосконала законодавча база в сфері інвестиційної діяльності;
- нестабільна політично-економічна ситуація;
- відсутність системи інвестиційного страхування;
- підвищений рівень інфляції;
- нестабільність валютного курсу;
- низький рівень ділової і професійної кваліфікації підприємців.

Передумови для підвищення рівня інвестиційної привабливості області:

- вдале географічне розташування – в центрі України, на перетині всіх шляхів;

- розвиток залізничного сполучення за ключовими напрямками: північним (Київ), південним (Одеса), східним (промислові центри Східної України) та західним (Західна Україна, Молдова, Румунія);

- наявність сировинної бази для створення спільних підприємств у сфері харчової промисловості та машинобудуванні;

- наявність великої площі земель сільськогосподарського призначення;

- необхідність відновлення підприємств буровугільного комплексу, щоб налагодити видобуток і переробку бурого вугілля із залученням іноземних інвесторів, для підвищення ефективності комплексного використання мінерально-сировинної бази.

У сучасних умовах, найважливішим фактором економічного зростання країни є інноваційно-інвестиційна діяльність. На сучасному етапі розвитку світового господарства саме іноземні інвестиції є головним інструментом інтернаціоналізації національних господарств, залучення їх до процесів фінансової глобалізації. Здійснення іноземних інвестицій є засобом для отримання переваг у сучасній конкуренції. Залучення іноземних інвестицій справляє безпосередній вплив на обсяги капіталовкладень в економіку, на рівень зайнятості та стан внутрішнього ринку.

Головним призначенням фінансового механізму інноваційно-інвестиційної діяльності є оптимізація руху фінансових ресурсів на загальнодержавному та регіональному рівнях, що дає змогу забезпечити безперервність процесу виробництва господарюючих суб'єктів, розширити їх виробничі фонди, активно впливати на зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, зростання доходів і підвищення ефективності виробництва. Отже, формування фінансового механізму, який забезпечує повну залежність між економічними потребами, інтересами, мотивами та результатами інноваційно-інвестиційної діяльності, враховує на всіх стадіях організації інноваційно-інвестиційної діяльності наявні економічні фактори, ресурси, функції та особливості розвитку продуктивних сил країни, регіонів, галузей, фірм і підприємств, що є вкрай важливим завданням сьогодення. Саме за таких умов комплексна дія на структурні елементи фінансового механізму інноваційно-інвестиційної діяльності може забезпечити досягнення кінцевої мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорушко, Т. А. Формування джерел фінансування інвестиційної діяльності на підприємствах кондитерської промисловості в умовах глобалізації економіки: монографія / Т. А. Говорушко, Г. В. Сілакова. – К.: Логос, 2013. – 208 с.
2. Інвестиційний паспорт Кіровоградської області [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.investkr.gov.ua/pdf/investment%20passport.pdf>
3. Кириленко, О. П. Теорія і практика бюджетних інвестицій: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 286 с.
4. Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування / І. І. Осьмірко // бізнесінформ. – 2012. – № 7. – с. 47–49. С. 48.
5. Офіційні матеріали сайту головного управління статистики у Кіровоградській області [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.kr.ukrstat.gov.ua/stat_inf.htm
Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

6. Пономаренко В. С. Методологічні аспекти стратегічного управління інвестиційними процесами // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 3.
7. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/.../zvitproinvestpryvat_.pdf](http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/.../zvitproinvestpryvat.pdf)
8. Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. Інвестиційна привабливість агропромислового виробництва регіонів України. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с., с.44.
9. Шевченко Н. В. Джерела формування інвестиційних ресурсів агропромислового комплексу України // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. Збірник наукових праць. - Випуск № 38. – Біла Церква, 2006. – с. 122-131., с. 123.

ВРАХУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ СТАВЛЕННЯ ДО РИЗИКУ)

Алла Старостіна

д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
e-mail: allstar@univ.kiev.ua, Київ, Україна

Володимир Кравченко

к.е.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
e-mail: vjva1960@gmail.com, Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуті культурні чинники в поведінці споживачів (зокрема, ставлення до ризику), які мають ураховуватися при проведенні національних та міжнародних маркетингових досліджень. Визначені особливості управління ризиками споживачів на українському ринку спиртних напоїв.

Ключові слова: маркетингові ризики, маркетингові дослідження, ризики споживача, ринок вина.

Характерною й іманентною рисою розвитку сучасної економіки є наростання темпів змінюваності факторів ринкового середовища. Як результат – зростає ризикованість підприємницької діяльності, прогнозування майбутнього розвитку стає все більш проблемним, а суб'єкти підприємницької діяльності вимушені більшою мірою покладатися на передбачення майбутніх змін. У таких умовах єдиною об'єктивною основою прийняття управлінських рішень є об'єктивна ринкова інформація, отримання якої і є метою маркетингових досліджень, які проводяться як в межах національних, так і міжнародних ринків.

Маркетингові дослідження є базою визначення економічних інтересів суб'єктів мікроринкового середовища (організацій, споживачів, конкурентів, постачальників та інших контактних аудиторій) з метою їх узгодження; інформаційно-аналітичною основою для розробки ефективної продуктово-ринкової стратегії організації і визначення ринкових цілей; основою планування і управління маркетинговою діяльністю.

Маркетингові дослідження — це галузь маркетингової науки та одночасно вид ринкової діяльності, від ефективності якої залежить досягнення максимальних кінцевих результатів господарювання і максимізація прибутків. Для організації і управління процесом маркетингових досліджень необхідне чітке визначення їх суті.

Маркетингові дослідження — це систематизований процес постановки цілей дослідження; ідентифікації обсягів; збору; аналізу об'єктивної ринкової інформації та розробки рекомендацій для прийняття конкретних управлінських рішень відносно будь-яких елементів продуктово-ринкової стратегії організації і методів їх реалізації для досягнення найвищих кінцевих результатів у її діяльності в умовах конкретного маркетингового середовища (див. табл. 1).

Міжнародні маркетингові дослідження мають певну специфіку, яка відрізняє їх від національних. У сучасній літературі з питань міжнародних маркетингових досліджень не існує єдиного підходу до визначення їх суті. Необхідно зазначити, що незважаючи на актуалізацію ролі міжнародних маркетингових досліджень у сучасних умовах глобалізації, існує досить обмежене коло навчальної літератури з цієї тематики. Одним із найбільш відомих є підручник американського професора В. Кюмара, в якому міжнародні маркетингові дослідження визначаються як такі, що здійснюються одночасно чи послідовно з метою підтримки управлінських маркетингових рішень стосовно ведення бізнесу в більше ніж одній країні¹. В іншому відомому підручнику авторів К. С. Крейга та С. Дугласа міжнародні маркетингові дослідження визначаються як «дослідження, що виходять за межі державних кордонів і до проведення яких залучаються респонденти і дослідники з різних країн і культур, передбачають збір інформації про респондентів чи характеристики бізнес-активності в двох або більше країнах у рамках одного дослідницького проекту»².

У наведених визначеннях міжнародних маркетингових досліджень відзначається, що вони стосуються збору інформації щодо іноземних ринків. Тим не менше, для розуміння специфіки міжнародних маркетингових досліджень необхідно вирішити питання про те, скільки зарубіжних країн необхідно одночасно вивчати в одному дослідницькому проекті, щоб він набув ознаки міжнародних досліджень. Теоретично дослідження ринку будь-якої зарубіжної країни набуває характер міжнародного дослідження. Але з точки зору дотримання процедури, етапів, техніки, організації вони мало в чому будуть відрізнятися від досліджень, що проводяться в рамках національної економіки. Складність і специфіка міжнародних досліджень пов'язана з розвитком процесів глобалізації, яка стрімко розширює масштаби присутності компаній одночасно на багатьох зарубіжних ринках. Це, в свою чергу, вимагає складних рішень з розподілу ресурсів між різними ринками, в основі яких лежить складний порівняльний аналіз. Із подібними рішеннями не пов'язані дослідження національного ринку чи одного зарубіжного ринку.

¹ Kumar, V. International marketing research. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2000, - 449 p.

² International Marketing Research C. Samuel Craig and Susan P. Douglas. 3 print. John Wiley and Sons, Ltd. 2005, - 524 p.

Таблиця 1. Основні етапи процесу маркетингових досліджень

Етапи	Зміст
1	Визначення цілей маркетингового дослідження: - аналіз маркетингових загроз і можливостей - визначення альтернативних варіантів вирішення маркетингової управлінської проблеми - встановлення меж дослідження
2	Розробка дослідницьких завдань: - складання пошукових питань - розробка гіпотез - визначення джерел маркетингової інформації - оцінка цінності маркетингової інформації
3	Організація і планування маркетингового дослідження: - вибір методів дослідження - розробка опитувальних анкет - складання плану вибіркового спостереження чи підготовки експерименту - складання бюджету дослідження
4	Збір інформації (польові роботи)
5	Обробка й аналіз інформації
6	Підготовка звіту та презентація результатів маркетингового дослідження
7	Упровадження результатів маркетингового дослідження

Таким чином, головною рисою міжнародних маркетингових досліджень, що визначають їх суть і специфіку, є те, що вони потребують порівняльного аналізу привабливості декількох зарубіжних ринків і відповідного розподілу ресурсів. Міжнародні маркетингові дослідження – це систематизований процес визначення цілей, обсягу, збору, обробки об'єктивної ринкової інформації для розробки рекомендацій щодо форм виходу, стратегії ринкової діяльності та розподілу ресурсів у більш ніж одній зарубіжній країні на основі здійснення порівняльного аналізу їх привабливості.

Необхідно зазначити, що маркетингові дослідження як національних, так і міжнародних ринків мають однакову методологічну основу, здійснюються за схожими алгоритмами, використовують подібну техніку збору даних. Разом з тим, специфіка суті міжнародних маркетингових досліджень визначає існування відмінностей між дослідженнями національних і міжнародних ринків, які представлені в табл. 2.

У міжнародних маркетингових дослідженнях потрібно вирішувати проблему відмінності, яка обумовлена як різницею між країнами компанії-експортера та іноземними країнами, куди імпортуються товари, так і різницею між ринками, що досліджуються. Мова йде про мовні відмінності, статистичних баз даних, регіональні поділи, регіонального поділу, структури сім'ї та ролі її членів у прийнятті рішень, расові і кліматичні відмінності, економічні та відмінності в розмірах споживання, релігійні, історичні і культурні.

Таблиця 2. Різниця між дослідженнями національних і міжнародних ринків

№	Процедура здійснення досліджень	Дослідження національних ринків	Дослідження міжнародних ринків
1	Аналіз факторів макро- і мікромаркетинг ового середовища	Потребує експертних оцінок впливу факторів	Додатково потребує порівняльного аналізу по декількох країнах
2	Управлінська проблема	Формулюється для одного ринку	Передбачає прийняття рішень по декількох країнах
3	Формулювання мети дослідження	Стосується аспектів ринково-продуктової стратегії компанії	Крім цього, частіше стосується оцінки привабливості міжнародних ринків, вибору моделей виходу на міжнародні ринки
4	Географічні межі дослідження	Національна економіка, регіони, міста, райони	Світ, міжнародні регіони, країни, міста тощо
5	Джерела інформації	Вторинна та первинна	Переважаюча роль вторинної інформації
6	Відбір методів збору даних	В залежності від мети дослідження	Залежить від культурного середовища країни
7	Організація польових робіт	У відповідності до мети дослідження за єдиним планом	Складний процес, що вимагає залучення національної дослідницької компанії і знання ділового етикету країн
8	Розробка анкет	У відповідності до процедури	Вимагає складної процедури перекладу анкет різними мовами, з урахуванням особливостей ділової мови
9	Обробка результатів	Методи статистичної обробки даних	Складна процедура порівняльного аналізу і встановлення еквівалентності даних (концептуальної, лінгвістичної, функціональної, метричної)

Всі ці характеристики мають бути враховані при проведенні міжнародних маркетингових досліджень і розробці стратегії діяльності українських компаній на європейському ринку.

Вияткову роль у плануванні національних (особливо для багатонаціональних країн) і міжнародних маркетингових досліджень відіграють культурні особливості, притаманні національним економічним системам. Урахування факторів культурного середовища в міжнародному бізнесі є найбільш складним завданням, помилки в здійсненні якого є найбільш типовими причинами невдач у веденні підприємницької

діяльності в зарубіжних країнах взагалі і, зокрема, у здійсненні міжнародних маркетингових досліджень. Як непарадоксально, але актуальність глибокого вивчення факторів культурного середовища посилюється поглибленням світових процесів глобалізації.

Глобалізація як процес розмивання національних економічних кордонів, що приводить до незворотного взаємопроникнення, переплетіння, зрощування національних економічних систем, призводить до зближення не лише економічного середовища, а і політичного, демографічного, економічного середовища і лише в деякій мірі стосується факторів культурного середовища. Культурне середовище країн світу є найбільш стійким кордоном на шляху економічних процесів глобалізації і кінець кінцем завжди буде впливати на специфіку ведення бізнесу в рамках національних економічних систем.

Вивчення факторів культурного середовища країн світу, які можуть бути потенційними партнерами, є досить складним процесом, який передбачає урахування багатьох факторів, які не є законодавчо і нормативно затвердженими чи врахованими офіційною статистикою. Так, вивчення факторів політичного середовища легко здійснюється через вивчення законодавчої бази, через Інтернет. Демографічні фактори широко представлені демографічною статистикою в більшості країн світу і т. д. Оцінка факторів культурного середовища потребує вивчення широкого кола інформації, для отримання якої, головним чином, необхідно використовувати первинні методи збору маркетингової інформації. Ще більш складною проблемою є інтерпретація цієї інформації та використання її у формуванні рекомендацій для діяльності підприємств у міжнародному бізнесі.

Саме поняття культури є досить складним та багатоаспектним. У філософському розумінні культура – це універсальний спосіб відношення людини до світу, за допомогою якого людина створює як світ, так і себе. Це – спосіб творчої самореалізації людини. Відношення людини до навколишнього світу визначаються сенсом, який є змістом людського існування. Сенс, коли він стає загальнозначущим, об'єднує людей, стає основою їх думок, відчуттів і створює культуру. Культура виражається в певних символах, через які розкривається сенс життя. Символ – це те, що слугує умовним знаком будь-якого поняття, явища, думки (голуб – символ миру, якір – символ надії тощо). Історично в процесі розвитку старі сенси зникають, народжуються інші, вони закріплюються в нових символічних формах. У розвитку людської цивілізації існує різноманіття культур. Сенси однієї культури не співпадають із сенсами іншої культури і проявляються в різних символах, що дуже ускладнює їх співставлення. Але всі культури об'єднує те, що у в них єдине джерело – людина, реалізація її творчості і свободи. Тому люди можуть вступати в різні форми відносин з урахуванням специфічних і смислових відмінностей.

Культура виступає у формі динамічної системи цінностей, вірувань, звичаїв, традицій, норм поведінки, які формуються, закріплюються людьми в результаті їх спільної життєдіяльності і визначають специфічні духовні, матеріальні, інтелектуальні й емоційні риси суспільства та слугують засобом самоідентифікації його в світовому цивілізаційному розвитку. Цінності суспільства є основою формування ціннісних орієнтацій кожного члена суспільства, як вибір окремих цінностей норм поведінки в суспільстві.

З точки зору розробки стратегій міжнародного бізнесу і здійснення міжнародних маркетингових досліджень, розрізняють країни з точки зору сприйняття наступних цінностей:

1. Дистанція влади (PDI, Power distance index).
2. Співвідношення індивідуалізму і колективізму (IDV, individualism versus collectivism).
3. Відношення до влади чоловіків і жінок (MAS, masculinity).
4. Ставлення до невизначеності (UAI, uncertainly avoidance).
5. Довготерміновість орієнтації (LTO, long term orientation).
6. Потурання бажанням або стриманість (IND, Indulgence versus Restraint).

Ця структура сприйняття структури цінностей (перші чотири виміри) була вперше запропонована дослідником Гіртом Хофстедом (G. Hofstede), який вивчив культурні особливості в більш ніж сорока п'яти країнах, в яких працювала компанія IBM. Свої висновки він описав у працях «Наслідки культури» (Culture's Consequences, 1980) та «Вимір національних культур у п'ятдесяти країнах та трьох регіонах» (Dimensions of national cultures in fifty countries and three regions, 1983). Згодом до запропонованих Хофстедом вимірів культурних цінностей додалися п'ятий (1991, на основі досліджень М. Бонда) та шостий (2010, на основі досліджень М. Мінкова). Віднесення тієї чи іншої країни до запропонованої системи цінностей дозволяє зрозуміти принципи прийняття управлінських рішень, та корпоративної культури дозволяє правильно підібрати методи збору інформації і розробити адекватні рекомендації³.

Специфічні набори культурних цінностей, характерні для тих або інших країн, чи їх окремих регіонів можна назвати своєрідними культурними паттернами, моделями, шаблонами, тобто вони є такими закономірностями культурної поведінки, що їх люди регулярно дотримуються у своєму житті. Відмінність між культурними моделями слід обов'язково враховувати при проведенні національних і міжнародних маркетингових досліджень.

Розглянемо, наприклад, такі базові характеристики сприйняття культурних цінностей (за моделлю Г. Хофстеде) для України, як дистанція влади та запобігання невизначеності. Для наочності паралельно наведемо культурні паттерни для країн-сусідів – Литви і Туреччини. Зауважимо, що для Туреччини використовуються офіційні дані з досліджень Г. Хофстеде, для України та Литви – дані, які отримані на основі результатів інших науковців (рис. 1).

Дистанція влади (PDI) – це один із показників цінності певного суспільства. Він демонструє оцінку ступеня нерівності між членами суспільства як прийнятну з боку менш впливових його членів. Вона вимірюється індексом дистанції влади. Він демонструє ступінь ієрархічного дистанціонування або диференціації людей. У суспільствах із високим ступенем дистанції влади існує терпимість до авторитарного стилю управління, шанування людей більш високого чину; нерівність у статусі як у формальних, так і неформальних відносинах; віра у справедливість «сильної руки»; великий розрив в оплаті праці співробітників організації. Низький індекс дистанції влади характеризує суспільство з відносною рівністю його членів. До таких країн належать США, Німеччина, розвинені європейські країни.

³ The Hofstede centre. National Culture. <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>

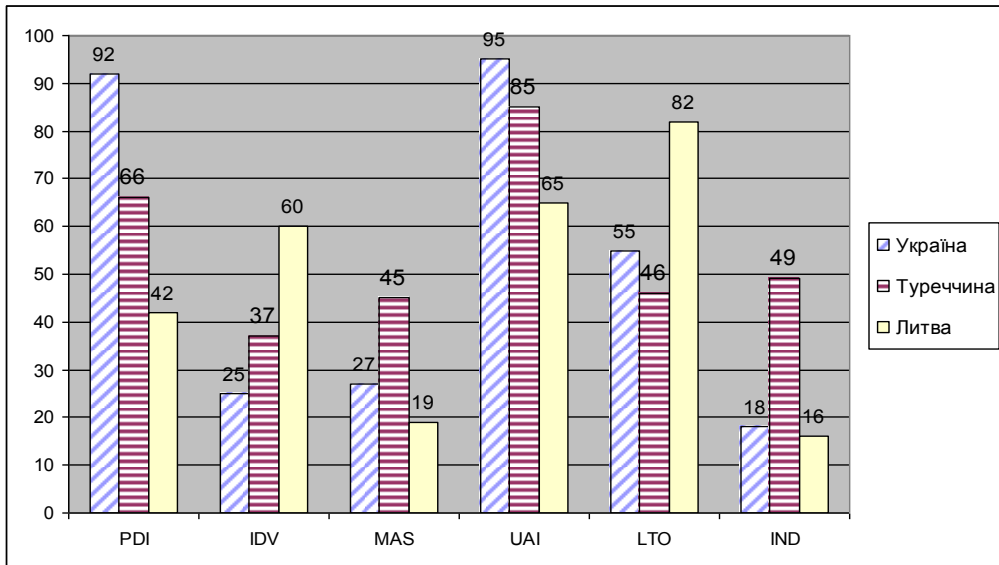

Рисунок 1. Культурні паттерни України, Туреччини та Литви (за моделлю Г. Хофстеде)⁴

Для України відсутня узгоджена оцінка PDI. За результатами одних досліджень його значення є високим (саме вони і наведені на рис. 2.1), за даними інших науковців – низьким, 22,79 для 2010 р.⁵ На нашу думку, в сучасних умовах для українського суспільства (за винятком груп із неясним соціальним статусом) все ж таки більш типовим є високе значення PDI. Для країн із високим PDI вважають природним існування розшарування в соціальній структурі суспільства. Для них характерна висока повага і побоювання людей із більш високою владою. У таких країнах набагато складніше здійснювати маркетингові дослідження, люди більш скуті, побоюються висловлювати власну думку, дуже важкий доступ до керівників і людей із високим достатком.

Інший важливий показник у моделі Хофстеде – ставлення до невизначеності, тобто наскільки в суспільстві розповсюдженим є бажання запобігти невизначеності і намагання уникнути її. Індекс запобігання невизначеності (UAI, uncertainly avoidance) визначає міру, в якій люди намагаються уникнути ситуацій, які породжують тривогу, невпевненість. Він визначає ступінь відхилення від невизначених непередбачених ситуацій, ступінь неадаптованості працівників до факторів ринкового середовища, що змінюються.

Суспільства з високим ступенем запобігання невизначеності мають високий рівень занепокоєння, емоційності, агресивності, нетерпимості. В цих суспільствах існує негативне ставлення до влади; прояви націоналізму, недовірливе ставлення до молоді.

⁴ The Hofstede centre. Cultural tools. Country comparison. <http://geert-hofstede.com/ukraine.html>

⁵ Пилипенко Г. М., Пилипенко Ю. І., Литвиненко Н. І. Регіональна ментальність українців у вимірі Г. Хофстеда. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – 505 с., с. 423- 426.

Люди схильні більше покладатися на думку фахівців і експертів, ніж на здоровий глузд і життєвий досвід. У таких суспільствах використовується розробка докладних законів і правил поведінки на всі випадки життя. В них цінуються соціальні виплати, гарантованість збереження робочого місця, пенсійне забезпечення тощо. Діяльність працівників регулюється твердими правилами, інструкціями, існує жорстка субординація.

У протилежність таким суспільствам існують суспільства, де панує більш слабке бажання запобігання невизначеності, люди поводяться більш спокійно і толерантно, вони характеризуються більшою готовністю до сприйняття невизначеності і меншим опорам змінам. У цих суспільствах перевага віддається рамковим домовленостям і корегуванню по ходу справи замість детальних контрактів. До таких країн належать США, Італія, Великобританія, Китай, Швеція, Данія. Такі суспільства готують своїх членів до прийняття невизначеності, легко приймають зміни, толерантні до поведінки і думок, відмінних від власних, не бачать у них загрози для себе. В таких країнах велике значення мають якісні методи збору інформації для виявлення споживчих мотивацій.

Як ми бачимо, найбільш високий індекс уникнення невизначеності серед трьох країн, які аналізуються в цьому розділі, належить Україні (95 балів із 100), на 2-му місці знаходиться Туреччина (85 балів) і Литва – на третьому (65 балів). З точки зору поведінки покупців, високі значення UAI в Україні та Польщі означають, що в суспільстві існують великі сподівання на виконання владою функції захисту прав споживачів. Вони сподіваються на отримання якісних товарів та послуг від тих постачальників, які відповідають певним вимогам, за чим і слідкують контролюючі органи. Правда, слід зауважити, що довіру до патерналізму держави підриває широко розповсюджена в українському суспільстві корупція, яка зменшує ступінь довіри споживача до якості товарів і послуг, яка знаходиться під контролем державних органів.

Високе значення індексу UAI свідчить також про те, що споживачі намагаються зібрати якомога більше інформації про товари та послуги, які їх цікавлять. Широка залученість українських споживачів до соціальних мереж дозволяє зробити це за сьогоденних умов з мінімальними витратами часу.

Вищезазначені культурні особливості тієї чи іншої країни, або її окремих регіонів, безпосередньо впливають на поведінку споживачів. Дослідження ризиків споживачів сухого вина на ринку м. Києва, яке було проведене в 2002 та 2015 рр., враховувало культурні паттерни українських споживачів. Один із головних несприятливих чинників бізнес-середовища, який впливає на поведінку споживачів на ринку спиртних напоїв, взагалі, та сухих вин, зокрема, пов'язаний із присутністю на ньому значної кількості фальсифікованих і контрафактних напоїв. За оцінками фахівців корпорації «Укрвинпром», в Україні від 30% до 60% (в залежності від продукту) винопродукції є фальсифікованою, а за даними громадської організації «Український алкогольний конгрес», які опубліковані, «біля 90% вин, які знаходяться в реалізації, – це фальсифікати»⁶.

Ціль маркетингового дослідження була сформульована таким чином: визначити елементи сприйманого ризику на ринку сухих вин і стратегії зниження його компонентів,

⁶ Крик душі всієї виноробної галузі. Аграрний тиждень. Україна, 27 лютого 2009 р.; <http://a7d.com.ua/agropolitika/1278-krik-dushi-vsiyeyi-vinorobnoyi-galuzi.html>; Почти все украинские вина – подделка. Портал о здоровье и личностном росте, 05.08.2008 <http://zdorovja.com.ua/content/view/519/56/>

які використовують споживачі. Дослідження ґрунтувалося на підході, відповідно до якого ризик присутній там, де у споживача є певний ступінь невизначеності щодо результатів купівлі вина. Суть концепції ризику полягає в тому, що при покупці є певна імовірність того, що покупець залишиться незадоволеним. Загальний сприйманий ризик покупця розпадається на ряд компонентів: функціональний (експлуатаційний), соціальний, фінансовий, часовий і фізичний. З теорії сприйманого ризику випливає, що покупці віддадуть перевагу тій марці товару, з якою буде пов'язаний менший ризик. Тому дуже важливо визначити, яким же чином покупці знижують ризик, адже це дає можливість розробляти комплекс маркетингу з урахуванням дій споживача. Існують шість поширених способів, за допомогою яких можна скоротити ризик при купівлі вина: пошук інформації; прихильність до торгової марки; довіра до іміджу магазину; орієнтація на популярність торгової марки; орієнтація на ціну; перестраховування⁷.

В результаті дослідження (2002 р., опитано 204 респонденти) було отримано наступні висновки стосовно того, які саме методи зниження кожного виду споживчого ризику при придбанні вина є для них найбільш важливими (табл. 3).

Таблиця 3. Ранжування стратегій скорочення сприйманого ризику при купівлі вина (важливість наводиться в порядку зменшення)

Види ризику / Стратегії зниження ризику	Функціональний	Соціальний	Фінансовий	Здоров'я	Часовий	Загальна оцінка
Отримання інформації	5	5	5	4	5	5
Одержання рекомендації	2	1	2	2	2	2
Проба вина	1	2	1	1	1	1
Покупка в магазині з високим іміджем	3	4	3	3	4	3
Покупка найдорожчого вина	6	6	6	6	6	6
Покупка відомого респонденту вина	7	7	7	7	7	7
Покупка вина широковідомої марки	4	3	4	5	3	4

З проведеного дослідження можна зробити висновки. Найбільш важливими є наступні три стратегії скорочення ризику. Першою серед них була названа можливість спробувати вино. Відповідно, необхідно мати більше пляшок зі зразками продукції і більше відкритих пляшок із вином. Потенційні споживачі повинні мати можливість скуштувати вино у спокійній атмосфері.

Вид пляшки й етикетки сильно впливає на тих споживачів, що купують це вино в супермаркетах. На етикетці варто розміщати інформацію про те, як сервірувати блюда за допомогою даного виду вина, тому що саме на етикетці шукають інформацію споживачі.

⁷ Більш детально про теорію сприйманого ризику див: Старостіна А. О., Кравченко В. А. Сприймані ризики: теоретичні підходи // Маркетинг в Україні. – 2003. – № 3. – С. 33-35.

Обсяг пляшки також відіграє роль у скороченні ризику. Безкоштовні зразки спонукають споживачів спробувати вино, знижуючи смаковий ризик. Респонденти не дуже високо відгукнулися про роль продавців як помічників при виборі вина. І це незважаючи на те, що головна роль приділяється пошуку інформації. У такий спосіб видно, що магазини втрачають можливість вплинути на рішення споживача.

Реклама спрямована на те, щоб переконати споживача щодо смаку, соціального визнання і роду їжі, до якого вино служить доповненням. Тому реклама може використовувати різні варіанти святкової їжі з блюдами, що супроводжуються вином. Компанії необхідно створити торгову марку для вина (бренд), тому що вибір добре відомих марок є третьою із важливих стратегій для скорочення функціонального і соціального ризиків.

Особистим продажам надається велике місце, тому що продавець-консультант може дати вичерпні пояснення щодо марки вина, що цікавить покупця. Вони важливі тому, що саме усним порадам приділяється одне з провідних місць серед стратегій зменшення ризику. Необхідно готувати продавців-консультантів відповідним чином, щоб вони могли пояснити, до яких блюд яке вино підходить і який смак. Особистий продаж може сполучатися з тестуванням вина. Продавці також повинні бути здатні пояснити покупцю все, що його цікавить про коди, походження вина, виходячи зі стратегії зниження споживчого ризику за рахунок отримання інформації покупцем.

ЛІТЕРАТУРА

- Kumar, V. *International marketing research*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2000. - 449 p.
- C. Samuel Craig and Susan P. Douglas. *International Marketing Research*. 3 print. John Wiley and Sons, ltd. 2005, - 524 p.
- The Hofstede centre. National Culture. <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>
- Пилипенко Г. М., Пилипенко Ю. І., Литвиненко Н. І. *Регіональна ментальність українців у вимірі Г. Хофстеда*. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – 505 с., с. 423- 426.
- Крик душі всієї виноробної галузі*. Аграрний тиждень. Україна, 27 лютого 2009 р.; <http://a7d.com.ua/agropoltika/1278-krik-dushi-vsiyeyi-vinorobnoyi-galuzi.html>; *Почти все украинские вина – подделка*. Портал о здоровье и личностном росте, 05.08.2008 <http://zdorovja.com.ua/content/view/519/56/>
- Старостіна А. О., Кравченко В. А. *Сприймані ризики: теоретичні підходи // Маркетинг в Україні*. – 2003. – № 3 – С.33-35.

**MODERN GLOBALIZATION CHALLENGES FACING «CIVILIZATION OF
BOUNDARY» OR ALMOST ACCORDING TO M. HRUSHEVSKY «WHO ARE
UKRAINIANS AND WHAT DO THEY WANT? »**

Valentyna Shaikan

Doctor of Historic Sciences, Professor,
Head of the Ukraine History and Law Science Chair,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: vashaikan@gmail.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Sergiy Perkhomenko

Adviser to the Minister of Education and Science of Ukraine,
e-mail: center.opad@gmail.com, Kiev, Ukraine

*«The Ukrainian people belong to Western
European or to put it more briefly - to the
European circle not only because of the
historical ties uniting Ukrainian life with
Western life for centuries, but due to the
nation's character »
M. Hrushevsky*

Annotation. The article highlights the problems of globalization, facing Ukraine in the late XX - early XXI century. It addresses the question of the confrontation of two ideologies - Pro-Eastern and Pro-Western, the consequences of this confrontation for the Ukrainian people. The author made an interesting historic tour, to prove that Ukrainians have been European people and Ukraine has been a European country since the time immemorial and the European integration and NATO membership are important and meaningful for Ukraine.

Keyword: Ukraine, Ukrainians, globalization challenges, European integration, M. Hrushevsky, NATO, organic constitutionalism.

Due to the former soviet historiography's presentation and even after the Second World War, due to the "union scheme of the history", Ukraine and Ukrainians tried not to be noticed in the scientific world for almost all XX century. Such "unmanageable" and "uncomfortable" people-nation was in the composition of Russian Empire and then in the USSR, fighting for the right to exist as a private independent state for many centuries, that's why were "not noticed". According to the words of the modern English historian Norman Davis, Ukrainians were not subjected to any classification, though from all European people they, probably, had more victims among the civil population in the absolute numbers and their main political aim was to be liberated from the Soviet and Russian domination. The best that may be done with such an "annoying" nation was to pretend that it does not exist and to accept the old tsarist myth that Ukrainians are "Small Russians". In fact Ukrainians are neither "small" nor "Russians"¹. With the collapse of the Soviet Union and the Acceptance of Independence in 1991, many thoughts, dealing with the place of Ukraine and Ukrainians in the civilization area, appeared in the scientific world. You may name today among them the "intercivilization phenomenon",

¹ Norman Davis. Europe: History /Transl. from English P. Taraschuk, O. Kovalenko. – K.: Publishing House of Solomiya Pavlychko «Osnovy», 2006.- P. 58-59

"civilization of boundary", "the arena of the counteraction and interaction of two big civilizations – the western and orthodox ones", the "UnRussian nation", ect. It's not more necessary for the civilized world to prove that Ukrainians are the state nation, having the right to be an independent state.

Both in the past and today Ukraine is multi-cultural and polyethnic, having still in the beginning of its formation the aim of the state management system's creation that "would correspond to the European models maximally"². The international recognition time of independent Ukraine began on the second day after December referendum of 1991 (on the first of December). As it's known, Canada and Poland were the first to recognize Ukraine. The diplomatic relations with 153 countries of the world were established in the beginning of XXI century.

The bipolar world model existed after the Second World War and till the end of the 80-s of the XX century; after the collapse of the Soviet Union, in the opinion of political scientist, historians, the world exists at the same time and partially in the state of both multi-polarity (when the states define themselves whether to rely upon their military-economic potential, or to become a member of the alliance that ensures their safety) and unipolarity (domination of the USA, having no rivals), and neoliberalism as a state of the new world order, result and condition of globalization processes (with the recognition of the law supremacy, following human rights, collective safety, control of the nuclear weapons, etc.)³.

So, in the end of the XX century Ukraine appeared before the globalization challenges: to choose the model of the world development, to determine the geopolitical priorities and the external political course, to overcome the confrontation of the internal and external supporters of the pro-eastern (authoritarian) world outlook on the way of the further development of Ukraine, to adapt the social policy to the standards of the European Union and to build the European democratic, legal Ukrainian state, to adapt Ukraine economy to the modern models of the world economy.

It became clear in the middle of the 90-s that that the "conception of the active neutrality" for the external political course of Ukraine, which was proclaimed by Ukraine President L. Kuchma or the so-called "multi-vector" together with the deepening of the pro-Russian direction of the foreign policy of our state under conditions of globalization appeared to be a mistake.

The decisions of Ukraine to refuse from nuclear weapons were actually unprecedented, such an example wasn't followed by any country till today, but, in the opinion of experts, Ukraine couldn't take good care of nuclear weapons under such circumstances: firstly, the nuclear weapons portion in its territory formed 15% of the former Union potential and it disagreed with the contract on their non-proliferation from 1968; secondly, it sharpened the relations with Russia. Russia, by releasing our state from the nuclear weapons, managed to reduce the influence of Ukraine in the international arena. At that time Russia was supported in this policy by the USA, relying on the accelerated transportation of the nuclear weapons from our territory too. In the opinion of IAEA General director of that time M. el-Baradei «from 35 to 40 countries of the world have the opportunity to create nuclear weapons, playing today the

² Pavlo-Robert Magochiy. Ukraine: history of lands and nations / Transl. from English – Uzhgorod: Publishing House of V. Padyak, 2012. – P. XXI, 669

³ History of Ukraine. Educational-Methodical Manual / Red. Academician of Ukraine NAS named after V.M. Lytvyn. – K.: «Znannya-Press», 2006. – P. 414.

role of political weapons, but at his time France President general Charles de Gaulle believed that the state, having no nuclear weapon while others have it, cannot control its part of the weapon». ⁴ Ukraine appeared in the extremely difficult position already in the 90-s because the risks of the geopolitical arrangement were kept: Russia began the Chechen war, it openly declared about its interests in the Crimea, etc. Moreover, when Ukraine joined the Program "Partnership for Peace" as a state-candidate for joining NATO, Russia reacted negatively to this Ukrainian step; in March 1997 the Russian President B. Yeltsin, while meeting with the USA President B. Clinton in Helsinki, insisted on the fact that neither Baltic States nor Ukraine wouldn't be included into NATO. ⁵ V. Gorbulin, who at that time occupied the position of the Council Head of Ukraine National Security and Defense, warned about possible complications and necessity for the Ukraine to join NATO and EN: "The history of the international relations proves that that it is simply impossible for the states, situated in the joint of the opposite geopolitical interests, to be neutral. Non-block existence of these states was very short and very short-time and finished, as a rule, by the forcible change of their status from the outside". ⁶

Thus, euro integration and joining NATO for Ukraine are important and significant and it's proved by the following factors, promoting this integration: firstly, our state already geographically is a European country and "Ukrainians developed the feeling of special personal dignity, respect to the inherent rights of an individual, initiative and adventurous", bringing closer Ukrainians to the "western civilization", the differentiation of which A. J. Toynbee called "the holiness of an individual's civil rights" ⁷; secondly, building the European, democratic and legal state; thirdly, trying to achieve the general European standards of social life, creation of the corresponding normative-legal base, being today the most perfect in the world practice; fourthly, Ukrainian traditions of the historical-cultural development present all reasons to state and to characterize our culture in the whole as a "civilization of boundary" ⁸.

Now let's try to confirm all the above mentioned factors, promoting Ukraine's euro integration, by the facts from historical past of Ukrainian people.

The famous Ukrainian historian, political and civil activist Mykhailo Hrushevsky believed already in the beginning of XX century that the time will come, when Ukraine will integrate to "European federation", at the same time he warned that on this way Ukrainians will face hard tests: "Russian intelligence" and "Russian government", relying on the pro-Russia directed part of the Ukrainian society, being for ages on "sincere service" at Tsar apparatus, will "advise", "beg", "threaten" to all who will try to fight for freedom for their own nation. M. Hrushevsky states that Ukrainians from the time immemorial wanted freedom for Ukraine and Ukrainian nation, equality for all people, democratic status - democratic republic and that's why the future of Ukraine and Ukrainians only in the union with the Western Europe is "our western orientation".

⁴ History of Ukraine. Educational-Methodical Manual. / Red. Academician of Ukraine NAS V. M. Lytvyn. – K.: «Znannya-Press», 2006. – P. 416-417.

⁵ History of Ukraine. Educational-Methodical Manual. / Red. Academician of Ukraine NAS V. M. Lytvyn. – K.: «Znannya-Press», 2006. – P.424.

⁶ Ukraine and World: Problems and Perspectives of International Relations / Red.-Authors: N. Demchuk, L. Kudina. – K: Youth Alternative, 2003.- P.29.

⁷ Skoblyk, V. P. History of Russia-Ukraine of the XI-XVIII centuries in the context between the civilized relations (peculiarities of the toynbian interpretation) // Ukrainian historic magazine.- 1998.- N5.- P.16-29.

⁸ History of Ukraine. Educational-Methodical Manual. / Red. Academician of Ukraine NAS V.M. Lytvyn. – K.: «Znannya-Press», 2006. – P. 415.

The historians proved that in the III century great-German tribes of the West Goths (or Tervings), while passing through Poland, conquered the territory between the Bug and the Danube, but Wizi-Goths (or Tervings) conquered the lands between the Bug and the Danube. The Snake banks are considered to be created, probably, by the Ost-Goths. The Goth leader Germanarih created the Goth Kingdom in the end of the III century, including the territory from the Baltic till the Black Sea and the Sea of Azov, from the Tysa till the Don together with the Crimea and the Black Sea Coast of the Northern Caucasus. The capital of the Danaproshtadt Kingdom was situated in the low stream of the Dnieper. At that time the Chernyahivsk archaeological culture was formed, the military-political unions were created, among them was the powerful Ant Union, creating by this the anti-state integration and beginning the emergence of the great-Slav tribes. The historians assume that Germanarih married the daughter of the Ant prince Lybid, who influenced him greatly. The Ants, maybe, didn't allow the Goths to occupy the southern-western part of Western Europe fully⁹. It is not a secret, dealing with the close cultural relations of our forefathers with the German and the Celt cultures since the time immemorial also as a fact of the Scandinavian element's existence in the period of Kyiv state's formation, wide dynastic ties with the West Europe in the X-XII centuries, active cultural and trade relations in the XII-XIV centuries. In the opinion of M. Hrushevsky, the culture and art from the XVII-XVIII centuries till the very end of Hetmanship may be called German, Italian, French ones, "passing both indirectly and directly through the Polish section", and together with it Ukrainians didn't borrow "unwillingly" the best examples of the European culture, Ukrainians took part in "remaking of the new Western gains", brought to them their new national and original nuances¹⁰. These ties weakened and degraded under the pressure of the "forced Russianism". Ukraine of the XIX century was cut from the Western Europe - the "historically and geographically formed track" - and oriented only on the Great Russian life and culture - "on the Great Russian ground, on the flow and the plunder".¹¹

And one more aspect to pay attention to is comparative analysis of the character peculiarities of Ukrainian and Russian ethnologies. M. Hrushevsky came to the conclusion that (keeping the style of that time) "in comparison to the Great Russian nation, the Ukrainian nation is the nation of the western culture - one of the richest by its eastern, oriented influences nations, - but in fact by its culture composition and its spirit it is the western nation, while being the Great Russian one, though the European one, it stands in the power of the oriented spirit and element"¹²; there is a deep difference between the "Ukrainian and Great Russian" character as well as deep differentiations between "Great Russians and Europeans". Thus, M. Hrushevsky reminds of the fact that at their time Moscow Slavophiles contrasted the Great Russian patriarchal character, relations of trusting "conscientiously", etc. with the Western European principles of law, with conditions, constitutions and in these differentiations they saw "a certain moral superiority of the Great Russian nation over the heartless, formalistic «rottenness» of the western culture", calling themselves "the God-carrying nation", noticing neither shortage of

⁹ Petrovsky, V.V., Radchenko L.O., Semenenko V.I. History of Ukraine: Impartial Look: Facts. Myths. Comments.- H.: «Shkola», 2007. – P.21-22.

¹⁰ Hrushevsky, M. Who are Ukrainians and What Do They Want.- K.: «Znannya Ukrayiny», 1991. - P. 141-142.

¹¹ Hrushevsky, M. Who are Ukrainians and What Do They Want.- K.: «Znannya Ukrayiny», 1991. – P. 144.

¹² Hrushevsky, M. Who are Ukrainians and What Do They Want.- K.: «Znannya Ukrayiny», 1991. – P. 51-52, 115-117, 141.

their own human dignity, nor disrespect of another person's dignity and strangers interests, nor the Great Russian incline to anarchism and even ruination of all social and cultural, etc. Such characteristic features of the Great Russians, as M. Hrushevsky states, were strictly convicted by the expert of the Great Russian life M. Gorky. All these signs of the Great Russian, to the historian's mind, "are the complete antithesis to the Ukrainian national signs". By the way, it was marked, except by M. Hrushevsky, by the foreigners P. Aleppsky, S. von Herberstein, A. Contarini, P. Chevalier, G. Le Vasseur de Beauplan at their time and others, being in Ukraine and leaving interesting and unique news about Ukrainians, marking their erudition, the features of high nationality, knowledge of their family tree, musicianship, love to nature, religiousness, hospitality, respect and love to free labour, etc., making the Ukrainian very close by his spirit, by the character to the western European element". Maybe these features, characteristic to Ukrainians, due to the internal relatedness, explain both the close relations and the forced inclination of Ukrainians to the western culture. At the same time, M. Hrushevsky warned about the inadmissibility in future "to adjust" blindly and artificially the Ukrainian life to anyone, even the best western European model, because only then "the freedom from the forced dependence on Moscow life wouldn't be the replacement of one dependence into another one".¹³

Ukraine and Ukrainians should develop and use their valuable experience, because, in M. Hrushevsky opinion, whom the Bolsheviks prohibited to leave "the political testament" (as it's known, on the 25th of January, 1918, during the bombarding of Kyiv, a great number of shells not accidentally managed to get into the building of the Hrushevsky family and all the manuscripts, materials, the library and the unwritten book "On the threshold of new Ukraine" which according to the historian's words, he wrote as "the political testament" were burnt), "to do a history well is more important than to write it well. Good Constitution is more valuable than the genial poem, and the good land law will occupy a place in our national library near "Kobzar" of Shevchenko"¹⁴. To be fair, it is necessary to mark the importance of the true democracy (M. Hrushevsky reminds of the American democracy) for the statehood in the whole. Not accidentally he pays his attention to the American democracy, because he saw in it the very institution that protects its statehood. To his mind, the protection of the statehood must become the main task of the Ukrainian democracy too: "It should deal with the strengthening of Ukrainian democratic statehood, its widening in the citizenship, its training in the feelings of duty to it as the highest stimulus of the civil life, which should unite all the humanity, all its nation in one impulse, overcoming the party differentiations and differences in places, where the main interests of the state revive"¹⁵.

The Constitution of Ukraine was adopted almost twenty years ago - on the 28th of June, 1996, but even today the Ukrainian constitutionalism is not still organic. Ukrainian human rights activists, among which Vsevolod Rechytsky is, confirm that in Ukraine "there is and was no deep awareness of what lies in the general content and functional purpose of the organic constitutionalism in general"¹⁶, of the fact that democracy should give birth to such constitutional laws that shouldn't encroach on freedom and market. The results of such

¹³ Hrushevsky, M. Who Are Ukrainians and What Do They Want.- K.: «Znannya Ukrayiny», 1991. - P. 147-149.

¹⁴ Hrushevsky, M. Who Are Ukrainians and What Do They Want.- K.: «Znannya Ukrayiny», 1991. – P. 134-135,150,154.

¹⁵ Hrushevsky, M. Who Are Ukrainians and What Do They Want.- K.: «Znannya Ukrayiny», 1991.– P. 178.

¹⁶ Rechytsky, V. Simple Values of Constitutionalism // Krytyka.- 2011.- January-February. - P. 2-4.

encroachment are tragic - even the destruction of the freedom itself and of any democracy may occur. That is why Mykhailo Hrushevsky tried to prove already in the beginning of the last century the usefulness of the American constitutional project for Ukraine, which is followed today mostly by the civilized world, when freedom and market take precedence of the democracy, which is not their product, but just on the contrary.

So, the prior objects of the defense and protection in the organic Ukrainian constitutionalism should become freedom and market. The world observes the operation's results of the American organic constitutionalism: "the population of the USA forms 4% of the mankind's quantity, but it produces the highest GNP on the planet, makes 80-90% of the world scientific discoveries, consumes more than a half of the national resources, used by a man, and we can continue this list of the positive examples".¹⁷

Unfortunately, all warnings of Mykhailo Hrushevsky, dealing with the internal challenges in the beginning of XXI century, are the dragging factors on the euro integration way of Ukraine, these are: Russian aggression, the internal separatism, the demonstrations of terrorism. At the same time, due to the support of the progressive international commonwealth, their essential financial assistance, Ukraine moves towards the determined for itself civilized way - the construction way of the European, democratic and legal state.

CHIŃSKO-AMERYKAŃSKA RYWALIZACJA O HEGEMONIĘ FINANSOWĄ W ŚWIECIE

Przemysław Furgacz

Doktor, adiunkt,

Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim,
e-mail: furgacz@onet.pl, Kraków, Polska

Jednym z najważniejszych zjawisk (geo)politycznych i (geo)ekonomicznych w XXI w., które wprowadzie bardzo rzadko trafia na pierwsze strony gazet, ale które jednocześnie ma kolosalne długofalowe konsekwencje dla układu sił w świecie jest rywalizacja między Chińską Republiką Ludową a Stanami Zjednoczonymi Ameryki o prymat w globalnym systemie finansowym. Celem niniejszego artykułu jest zwięzłe przedstawienie podstawowych wymiarów owej rywalizacji. Zasadne jest wysunięcie tezy, że owa rywalizacja dwóch wielkich mocarstw o dominację finansową w świecie zaostrzyła się w ostatnich latach i miesiącach. Wydaje się, że można wyodrębnić 3 główne pola, sfery czy dziedziny, na których koncentruje się amerykańsko-chińska rywalizacja o hegemonię finansową w świecie. Są nimi: walka o dominację w międzynarodowych instytucjach finansowych i organizacjach gospodarczych w rodzaju Banku Światowego, Międzynarodowego Funduszu Finansowych czy innych instytucji o podobnych celach i funkcjach; rywalizacja o dominację własnej waluty w świecie; oraz rywalizacja o przeforsowanie własnych projektów stref wolnego handlu w regionie Azji Wschodniej. Rzecz jasna nie są to jedyne aspekty i dziedziny finansowej rywalizacji między

¹⁷ Rechytsky, V. Simple Values of Constitutionalism // Krytyka.- 2011.- January-February. - P.3.

dwoma wielkimi mocarstwami, niemniej jednak to właśnie w wyżej wymienionych sferach owa rywalizacja najbardziej rzuca się w oczy i jest – jak się wydaje – najistotniejsza.

MBOiR + MFW vs AIIB + Bank BRICS

Władze ChRL zabiegały o utworzenie Azjatyckiego Banku Inwestycji Infrastrukturalnych (AIIB – Asian Infrastructure Investment Bank) przede wszystkim dlatego, iż Kongres USA konsekwentnie blokował reformę systemu głosowania w MFW uniemożliwiając Państwu Środka otrzymanie większej siły głosu w tych dwóch wpływowych instytucjach finansowych¹⁸. Z tej racji, że w obecnym systemie głosowania w MFW USA *de facto* dysponują prawem weta Kongres od czasu powzięcia postanowienia o wspomnianej reformie na szczycie G20 w Londynie w kwietniu 2010 r. mógł nie dopuszczać do jej faktycznego wdrożenia¹⁹. Reforma systemu głosowania w MFW wydaje się naturalna i jak najbardziej pożądana. Obecny system głosowania nie odzwierciedla realnego układu sił w gospodarce globalnej poszczególnych państw, wyraźnie faworyzując szeroko rozumiany Zachód, szczególnie Stany Zjednoczone, kosztem państw rozwijających się z Chinami na czele²⁰. O ile bowiem tuż po II wojnie światowej, kiedy PKB amerykańskiej gospodarki stanowiło aż 50% PKB światowego, dominująca rola USA w Banku Światowym i MFW wydawała się uzasadniona, o tyle obecnie trudno znaleźć argument, który przekonująco usprawiedliwiałby tak dużą dysproporcję w sile głosów w owych instytucjach między uprzywilejowanymi USA a dyskryminowanymi Chinami. W 2015 r. względny udział PKB Stanów Zjednoczonych w globalnym PKB spadł do 22%²¹. Licząc według parytetu siły nabywczej oba wielkie mocarstwa mają obecnie podobny udział w globalnym PKB oscylujący wokół 16%²², co w jeszcze bardziej wątpliwym świetle stawia brak implementacji reformy głosowania w Banku Światowym i w MFW.

Wielce wymowne jest, iż spośród dużych gospodarek światowych jak dotąd jedynie Stany Zjednoczone Ameryki i Japonia nie przystąpiły do AIIB. Z przecieków prasowych wiadomo, że Biały Dom był bardzo niezadowolony, gdy rząd Wielkiej Brytanii Davida Camerona pierwszy w Europie przystał na propozycje Pekinu, włączając się w tworzenie AIIB. Decyzja premiera Camerona spowodowało bowiem efekt domino w Europie²³. W ślad za Londynem do chińskiej inicjatywy przystąpiły pozostałe europejskie państwa, a do tego właśnie Amerykanie nie chcieli dopuścić – słusznie widząc w AIIB konkurencję dla zdominowanych przez siebie bądź Japończyków Grupie Banku Światowego, MFW i Azjatyckim Banku Rozwoju. Wiadomo, że rząd amerykański potajemnie próbował zniechęcić

¹⁸ Por. H. Harding, *Has U.S. China Policy Failed?*, "The Washington Quarterly", Fall 2015, s. 100 i Z. Zhu, *China's AIIB and OBOR: Ambitions and Challenges*, The Diplomat.com. 09.10.2015, <http://thediplomat.com/2015/10/chinas-aiib-and-obor-ambitions-and-challenges/> [09.02.2016].

¹⁹ A. Studdart, Y. Yu, *The United States and China in the Global Economic Order*, Center for Strategic and International Studies, Washington 2015, s. 5.

²⁰ J. Rickards, *The Death of Money: The Coming Collapse of the International Monetary System*, New York 2014, podrozdział "BRICS".

²¹ M. Fleming-Williams, *China and the Changing Global Economic Order*, Stratfor, 01.12.2015, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:sDDBUsBcN7wJ:https://www.stratfor.com/weekly/china-and-changing-global-economic-order+&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> [08.02.2016].

²² *GDP as Share of World GDP at PPP By Country*, Quandl, <https://www.quandl.com/collections/economics/gdp-as-share-of-world-gdp-at-ppp-by-country> [08.02.2016].

²³ Y. Hong, *The AIIB Is Seen Very Differently in the US, Europe, and China*, The Diplomat, 08.05.2015, <http://thediplomat.com/2015/05/the-aiib-is-seen-very-differently-in-the-us-europe-and-china/> [09.02.2016].

inne państwa na wszystkich kontynentach do przyłączenia się do AIIB²⁴. W 2015 r. Chiny wraz z pozostałymi państwami BRICS utworzyły Nowy Bank Rozwojowy – zwany niekiedy Bankiem BRICS. Jego główna siedziba znajduje się w Szanghaju. Bank ma oficjalnie ułatwiać zrównoważony rozwój i rozwój infrastruktury w państwach rozwijających się poprzez udzielanie dogodnie oprocentowanych pożyczek na te cele oraz – co nie jest oficjalnie deklarowanym celem – stanowić alternatywę dla zdominowanego przez USA Banku Światowego²⁵.

Dolar amerykański vs juan

Stany Zjednoczone Ameryki, zwłaszcza Kongres, często wytykają Chinom manipulowanie kursem juana poprzez sztuczne zaniżanie jego wartości względem dolara amerykańskiego i pośrednio również innych walut. Jest to korzystne dla chińskiej gospodarki, bowiem czyni wytwarzane w Chinach dobra materialne i niematerialne bardziej konkurencyjnymi cenowo zarówno na zagranicznych rynkach, jak i rynku wewnętrznym. Jest to bardzo częsty przedmiot sporów ekonomicznych na linii Waszyngton-Pekin. Jakkolwiek Waszyngton ma rację, wskazując na tę charakterystyczną cechę polityki gospodarczej Pekinu, to jednak trzeba stanowczo podkreślić, że również i Stany Zjednoczone prowadziły od 2008 r. przez kilka lat politykę celowego niedowartościowania dolara amerykańskiego względem innych walut. Wprawdzie amerykański bank centralny – System Rezerwy Federalnej – robił to innymi środkami, poprzez tzw. luzowanie/łagodzenie ilościowe (ang. quantitative easing), to jednak w praktyce skutki tej polityki były dla świata przez długi czas podobne, co polityki walutowej Chin. Kurs dolara amerykańskiego w latach 2008-2014 był dość słaby. Przewidywania USA pod adresem Chin wydają się być w tej akurat sprawie obłudne²⁶.

Pekin prowadzi przemyślaną i długoterminową politykę ukierunkowaną na stopniowe zastępowanie dolara amerykańskiego w handlu i finansach światowych chińskim juanem. W percepcji większości członków chińskich elit politycznych i finansowych, hegemonistyczna pozycja USA w świecie jest głównie rezultatem dominującej pozycji dolara amerykańskiego w globalnym handlu i finansach²⁷. Chociażby fakt, że większość handlu surowcami na świecie odbywa się w dolarach jest poważnym źródłem potęgi finansowej USA²⁸ i stawia amerykańskich producentów i konsumentów w korzystniejszej pozycji od zagranicznej konkurencji, która musi w swoich rachubach i kalkulacjach ekonomicznych uwzględniać

²⁴ J. Stiglitz, *In defence of the Asian Infrastructure Investment Bank*, "The Guardian", 14.04.2015, <http://www.theguardian.com/business/2015/apr/14/in-defence-of-the-asian-infrastructure-investment-bank> [09.02.2016].

²⁵ *China, Russia: Interests Converge in Regional Blocs*, Stratfor, 10.07.2015, http://98.139.21.31/search/srpcache?p=%22+China%2C+Russia%3A+Interests+Converge+in+Regional+Blocs%22&ei=UTF-8&fr=yfp-t-901&fp=1&u=http://cc.bingj.com/cache.aspx?q=%22+China%2c+Russia%3a+Interests+Converge+in+Regional+Blocs%22&d=54048697858262577&mkt=en-US&setlang=en-US&w=4HgM5qjJragJQSY2NBUpKmMAQ9BZxwi&icp=1&.intl=us&sig=Eb89kgTCAyViTONQVim_Pg-- [24.07.2015].

²⁶ Taki jest punkt widzenia państw wielu państw rozwijających się. Por. M. Ezrati, *What the TPP Does Helps America. What It Doesn't Helps China*, *NationalInterest.org*, 15.12.2015, <http://www.nationalinterest.org/print/feature/what-the-tpp-does-helps-america-what-it-doesnt-helps-china-14615> [09.02.2016].

²⁷ *China, Russia: ...* op. cit.

²⁸ A. Studdart, Y. Yu, op. cit., s. 5.

dodatkowo ryzyko wynikające nie tylko ze zmiany cen surowców, ale i wahań kursu rodzimych walut wobec dolara amerykańskiego.

Wciąż juanowi jednak bardzo daleko do tej wagi i roli, jaką w globalnych finansach i handlu pełni dolar amerykański. Jakkolwiek juan jest już piątą co do znaczenia walutą w globalnych płatnościach, po dolarze, euro, funcie szterlingu i jenie i wciąż pnie się w górę, to jednak zaledwie 2,31% wartości globalnych płatności odbywa się w chińskiej walucie, podczas gdy dolar amerykański odpowiada za aż 43,89% wartości globalnych płatności²⁹. To stwierdziwszy, trzeba podkreślić, że globalna rola rozliczeniowa juana powoli, ale konsekwentnie rośnie. Wyrazem tego jest chociażby włączenie renminbi do prestiżowego koszyka walutowego, na podstawie którego ustala się kurs specjalnych praw ciągnięcia (SDR – special drawing rights), o czym decyzja zapadła pod koniec 2015 roku³⁰. To ważne postanowienie ma zostać wcielone w życie z dniem 1 października 2016 roku³¹. Jednakże nawet wówczas renminbi będzie miała udział w koszyku SDR znacznie mniejszy niż dolar amerykański – odpowiednio 10,92% wobec 41,73%. Wielu finansistów i ekonomistów prognozuje, że w miarę upływu czasu udział juana w koszyku SDR będzie rosł, podczas gdy udział dolara amerykańskiego w tym samym koszyku będzie nieuchronnie malał³².

Pekin w swoich staraniach o reformę systemu głosowania w MFW i globalnego systemu monetarnego ma wsparcie ze strony pozostałych rozwijających się państw zrzeszonych w ugrupowaniu BRICS³³. Państwo, którego waluta jest powszechnie akceptowana jako główna waluta rezerwowa świata jest mocno uprzywilejowane, gdyż może ono przez dłuższy okres czasu odnotowywać duże deficyty handlowe i budżetowe, a mimo to popyt na emitowaną przez niego walutę nie spadnie. W takiej pozycji znajdują się od wielu dekad Stany Zjednoczone Ameryki i dolar amerykański. Dzięki temu Stany Zjednoczone Ameryki mogą niejako przechwytywać część światowego bogactwa wytwarzanego gdzie indziej, poza swoim terytorium. Za namacalne i realne towary USA płacą reszcie świata wyemitowanymi przez siebie wedle życzenia wirtualnymi dolarami. Niewątpliwie dzięki dużemu popytowi na amerykańskie dolary i papiery skarbowe Stanów Zjednoczonych, USA jako państwo mogą zaciągać zagranicą długi na bardzo niski procent oraz do pewnego stopnia emitować nowe dolary w celu tzw. monetyzacji swojego długu. *Summa summarum*, to właśnie dzięki temu specyficznemu statutowi dolara jako głównej waluty rezerwowej na świecie USA mogły przez tak długi okres czasu odnotowywać tak olbrzymie deficyty budżetowe bez istotnych negatywnych konsekwencji³⁴. Dziś jednak ten stan rzeczy wydaje się szybko zmierzać ku końcowi.

Jest kilka powodów, dla których juan jeszcze nie może zastąpić dolara jako głównej globalnej waluty rezerwowej. Po pierwsze, chińska waluta ciągle nie jest w pełni i swobodnie

²⁹ Por. *The United Arab Emirates and Qatar drive RMB adoption in the Middle East*, SWIFT, 28.01.2016, <https://www.swift.com/insights/press-releases/the-United-arab-emirates-and-qatar-drive-rmb-adoption-in-the-middle-east> [09.02.2016] i *Juan piątą walutą świata*, Bankier.pl, 29.01.2015, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Juan-piata-waluta-swiata-7233853.html> [09.02.2016].

³⁰ *Juan dołączył do koszyka walutowego MFW*, Rp.pl, 30.11.2015, <https://www.rp.pl/Banki/311309875-Juan-dolaczyl-do-koszyka-walutowego-MFW.html> [09.02.2016].

³¹ *Special Drawing Rights (SDR)*, IMF.org, 30.11.2015, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm> [09.02.2016].

³² J. Rickards, op. cit., podrozdział "Three paths".

³³ Ibidem, podrozdział "BRICS".

³⁴ M. Ezrati, *Why the Dollar Is Still King*, The National Interest, 24.02.2015, <http://www.nationalinterest.org/print/feature/why-the-dollar-still-king-12305> [09.02.2016].

wymienialna, co jest warunkiem *sine qua non* uzyskania przez nią statusu waluty rezerwowej³⁵. Po drugie, każde państwo, które emituje walutę rezerwową, powinno mieć rozległy i głęboki rynek obligacji i bonów skarbowych. Banki centralne państw, które odnotowują duże profity handlowe gromadzą duże ilości walut rezerwowych, które następnie muszą zainwestować w jakieś w miarę bezpieczne papiery wartościowe. W przypadku dolara amerykańskiego takimi papierami wartościowymi są amerykańskie obligacje i bony skarbowe, których co roku emituje się olbrzymie ilości. Aktualnie jedynie amerykański rynek papierów skarbowych jest na tyle duży, głęboki i zdywersyfikowany, by był w stanie zaabsorbować przepływy finansowe od gospodarek notujących chronicznie wysokie nadwyżki w handlu, jak Chiny czy Japonia³⁶. Chiński rynek instrumentów finansowych jest bardzo niedorozwinięty w porównaniu z rynkiem amerykańskim. Powyższe dotyczy szczególnie tych instrumentów finansowych, które są dostępne do kupna i sprzedaży przez zagranicznych inwestorów, bankierów, traderów i maklerów. Przykładowo, w 2013 r. wartość instrumentów finansowych denominowanych w juanach dostępnych dla wyżej wymienionych podmiotów szacowano zaledwie na ok. 250 mld \$, podczas gdy takie same instrumenty finansowe denominowane w dolarach w tym samym roku szacowano na 56 bln \$³⁷. Po trzecie, dominująca pozycja dolara w światowych finansach wynika również po części z militarnej potęgi Stanów Zjednoczonych Ameryki, która gwarantuje, że niewiele będzie państw zdolnych i skłonnych będzie napaść, podbić czy w inny sposób doprowadzić do bankructwa USA. Państwo Środka także i pod tym względem ciągle ustępuje potędze USA, choć i w tej dziedzinie robi stopniowe postępy. Te czynniki sprawiają, że wciąż 62% rezerw dewizowych na świecie banki centralne trzymają w aktywach dolarowych³⁸.

Jakkolwiek Chiny nie ujawniają wielu informacji dotyczących swoich planów umiędzynarodowienia i globalizacji renminbi, to jednak niektóre rzeczy wydają się oczywiste. Wiadomo, że Chiny gromadzą w ostatnich latach – zwłaszcza od czasu wybuchu kryzysu finansowego w 2008 roku – duże rezerwy złotowe. Prawie na pewno Ludowy Bank Chin w rzeczywistości zgromadził znacznie większe rezerwy złota w swoich skarbcach, niż to oficjalnie deklaruje. Naddo, rząd chiński zachęca otwarcie mieszkańców do lokowania swoich oszczędności w złocie, zachwalając ten sposób oszczędzania np. w telewizyjnych spotach reklamowych³⁹. Wiadomo również że władze ChRL zachęcają chińskie firmy państwowe i prywatne do kupowania udziałów w zagranicznych spółkach wydobywających złoto. Prawdopodobnie Pekin chce, by stosunek wielkości posiadanych przez chiński bank centralny rezerw złotych do chińskiego PKB był zbliżony, do analogicznego stosunku w rozwiniętych państwach Zachodu, takich jak Stany Zjednoczone, Niemcy, Francja czy Włochy. W ten sposób, jeśli w przyszłości globalny system finansowy powróci do jakiegś standardu złota, porzucając obecnie obowiązujący system walut fiducjarnych, Chiny będą miały walny udział w stworzeniu i podtrzymywaniu nowego systemu⁴⁰.

Poza tym, trzeba być świadomym, iż chińscy przywódcy są zaniepokojeni ciągłym „drukowaniem” dolarów amerykańskich, co powoduje, że realna wartość ich rezerw

³⁵ M. Fleming-Williams, *China's New Investment Bank: A Premature Prophecy*, Stratfor, 22.04.2015, <https://www.stratfor.com/weekly/chinas-new-investment-bank-premature-prophecy> [09.02.2016].

³⁶ J. Rickards, op. cit., podrozdział “One Currency”, s. 191 i s. 228.

³⁷ M. Ezrati, *Why the Dollar...*, op. cit.

³⁸ Ibidem.

³⁹ W. Middelkoop, *The Big Reset: War on Gold and the Financial Endgame*, Amsterdam 2014, ss. 177-178.

⁴⁰ Ibidem, s. 180.

walutowych topnieje. Przeto coraz częściej pojawiają się w Chinach głosy do wzmocnienia zakupów złota i uwolnienia się od nadmiernego uzależnienia od dewiz dolarowych. Sprzyja temu również fakt, że Chiny są największym producentem i konsumentem złota w skali globu. W tym kontekście w Państwie Środka wskazuje się niekiedy, że Wielka Brytania i USA nim ich waluty zostały globalnymi walutami numer 1, zgromadziły duże zapasy złota w skarbcach swoich banków centralnych⁴¹. W Państwie Środka często pojawiają się głosy, że amerykański bank centralny manipuluje cenami złota, umyślnie je zaniżając, z grubsza po to, by podtrzymać wiarę reszty świata w upadającego dolara amerykańskiego⁴².

TPP vs RCEP

Waszyngton i Pekin usiłują wcielić w życie dwie – w dużej mierze przeciwstawne sobie i wykluczające się nawzajem – inicjatywy odnośnie stref wolnego handlu w Azji Wschodniej. Biały Dom jest bardzo aktywny w promowaniu Partnerstwa Transpacyficznego (TPP – Trans-Pacific Partnership) – olbrzymiej strefy handlu, która zrzeszałaby 12 państw położonych nad Oceanem Spokojnym – z nader symptomatycznym wyjątkiem Chin. W skład Partnerstwa Transpacyficznego mają wejść: Chile, Peru, Meksyk, Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada, Japonia, Wietnam, Malesja, Singapur, Brunei, Australia i Nowa Zelandia. 5 października 2015 roku ministrowie odpowiadający za handel z rządów wszystkich tych państw podpisali porozumienie o utworzeniu TPP⁴³. Oprócz wspomnianych państw wstępnie zainteresowanie TPP wyraziły także Indie, Republika Korei oraz Tajwan. Z kolei Pekin ze swej strony usiłuje skłonić jak najwięcej państw regionu do przystąpienia do Regionalnego Wszechstronnego Partnerstwa Gospodarczego (RCEP – Regional Comprehensive Economic Partnership). Ma to być swoisty wschodnioazjatycki odpowiednik Partnerstwa Transpacyficznego⁴⁴. Negocjacje nad utworzeniem RCEP zaczęto w 2013 r. Ugrupowanie to ma zrzeszać wszystkich członków Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN – Association of South-East Asia Nations), a więc Wietnamu, Laosu, Kambodży, Tajlandii, Mjanmy/Birmy, Malesji, Singapuru, Brunei, Indonezji i Filipin oraz dodatkowo Japonii, Korei Południowej, Chin, Indii, Australii i Nowej Zelandii. W sumie więc RCEP ma liczyć 16 państw. Spośród potencjalnych członków RCEP 7 jest zaangażowanych w powstanie TPP⁴⁵. Obie strefy wolnego handlu będą gigantyczne pod każdym względem: sumarycznej wielkości terytorialnej zrzeszonych państw, sumarycznej populacji zamieszkującej strefy, wielkości rocznego PKB wytwarzanej przez zrzeszone państwa. Z tych też względów są to inicjatywy polityczno-gospodarcze, których implementacja będzie miała długofalowe konsekwencje (geo)polityczne i (geo)ekonomiczne nie tylko dla zrzeszających się państw, ale i dla całego globu.

⁴¹ Ibidem, ss. 182-183.

⁴² Por. wypowiedź członka Chińskiego Stowarzyszenia Złotowego Zhanga Jie z: J. Skoyles, *Uncovering China's Rush for Gold*, The Real Asset, 03.10.2013, <http://therealasset.co.uk/china-rush-gold/> [09.02.2016] i jedne z chińskich artykułów prasowych, na który szczególną uwagę zwróciła amerykańska ambasada w Pekinie: *U.S.-China-Japan's Relations, U.S. Policy, China's Gold Reserves*, depesza dyplomatyczna ambasady USA w Pekinie, Cables.mrkva.eu, 28.04.2009, <http://cables.mrkva.eu/cable.php?id=204405> [09.02.2016].

⁴³ M.J. Green. M.P. Goodman, *After TPP: The Geopolitics of Asia and the Pacific*, "The Washington Quarterly", Winter 2016, p. 19.

⁴⁴ E. Cieślak, *Geopolityczna walka na wolny handel*, Obserwatorfinansowy.pl, 21.10.2015, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/geopolityczna-walka-na-wolny-handel/> [08.02.2016].

⁴⁵ K. Tang, *RCEP: The next trade deal you need to know about*, CNBC.com, 14.10.2015, <http://www.cnbc.com/2015/10/14/tpp-deal-pressures-rcep-trade-talks-in-busan-china-keen-for-progress.html> [08.02.2016].

Eksperci nie mają wątpliwości, że jednym z głównych powodów forsowania przez Białą Dom porozumienia TPP jest chęć pośredniego narzucenia Pekinowi różnego rodzaju norm handlowych, dotyczących rynku pracy, własności intelektualnej czy ochrony środowiska przyrodniczego, które musiałby respektować, co byłoby z korzyścią dla Stanów Zjednoczonych Ameryki⁴⁶. Innymi słowy Waszyngton stara się w ten sposób narzucić Pekinowi własne warunki ekonomicznej gry – korzystniejsze dla niego niż dla ChRL.

Podsumowanie

Warto zwrócić uwagę, że w ostatnich miesiącach można zaobserwować symptomy zaostżenia amerykańsko-chińskiej rywalizacji o finansowy prymat na świecie. Świadczą o tym nie tylko spory o AIIB czy TPP, ale też fakt, że jeszcze nigdy dotąd Ludowy Bank Chin nie pozbywał się w tak szybkim tempie dużych ilości amerykańskich papierów skarbowych ze swoich rezerw dewizowych. Według najnowszych dostępnych danych – na koniec listopada 2015 r. ChRL posiadała w swoich rezerwach dewizowych amerykańskie papiery skarbowe warte astronomiczną sumę 1.263 mld \$⁴⁷. Wiadomo, że w ostatnim miesiącu 2015 r. Ludowy Bank Chin sprzedał posiadane przez siebie dewizy warte 107.792 mln \$ i była to największa miesięczna sprzedaż dewiz (w większości zapewne dolarowych) w historii banku centralnego Chin. Pekin zdecydował się na ten krok prawdopodobnie dlatego, by wesprzeć osłabiającego się juana⁴⁸.

Jest to bardzo istotne w kontekście ostatnich wypowiedzi znanego amerykańskiego finansisty George'a Sorosa, który publicznie oznajmił, że otwiera on tzw. krótkie pozycje na chińskiej walucie, licząc że w niedalekiej przyszłości jej kurs względem dolara znacznie spadnie, a on zarobi na tym duże pieniądze. Wielu obserwatorów zinterpretowało te słowa Sorosa jako powszechne wezwanie do wielkiego ataku walutowego na renminbi⁴⁹. W przeszłości bowiem Soros niejednokrotnie inicjował i stał na czele podobnych ataków walutowych, na których zarabiał olbrzymie pieniądze, ale które jednocześnie wywoływały bardzo poważne perturbacje czy wręcz kryzysy w zaatakowanych gospodarkach. Jest to o tyle ciekawa sprawa, iż w przeszłości bodaj jedynym finansowym atakiem spekulacyjnym, który Sorosowi się nie powiódł był atak na dolara hongkońskiego w 1998 r. Wówczas to Pekin pomógł Hongkongowi w skutecznej obronie swojej waluty i giełdy przed zaciekłymi atakami zagranicznych spekulantów⁵⁰.

Wiele wskazuje na to, że władze ChRL wydają się zdeterminowane w zmianie swojego modelu gospodarczego z zorientowanego na eksport na taki, w którym w znacznie większym

⁴⁶ M. Ezrati, *What the TPP...*, op. cit.

⁴⁷ K. Churchman, *The Dollars and Cents of China's Superpower Fortunes*, NationalInterest.org, 31.01.2016, <http://www.nationalinterest.org/feature/the-dollars-cents-chinas-superpower-fortunes-15065> [09.02.2016].

⁴⁸ *China Rushing to Dump Their U.S. Treasuries*, National Inflation Association, <http://inflation.us/china-rushing-to-dump-their-u-s-treasuries/> [09.02.2016].

⁴⁹ T. Durden, *China Warns Soros Against Starting A Currency War: "You Cannot Possibly Succeed, Ha, Ha"*, ZeroHedge.com, 26.01.2016, <http://www.zerohedge.com/news/2016-01-26/china-warns-soros-against-starting-fx-war-ha-ha-you-cannot-possibly-succeed> [09.02.2016].

⁵⁰ Szerzej o ataku spekulacyjnym George'a Sorosa na dolar hongkoński w: Z. Xin, *How Beijing and Hong Kong sent billionaire George Soros packing the last time he attacked Asian markets*, South China Morning Post, Scmp.com, 27.01.2016, <http://www.scmp.com/news/china/economy/article/1906325/how-beijing-and-hong-kong-sent-billionaire-george-soros-packing?page=all> [09.02.2016] i D. Eng, *Soros praises HK for blocking his dollar 'attacks'*, South China Morning Post, Scmp.com, 16.06.2009, <http://www.scmp.com/article/683788/soros-praises-hk-blocking-his-dollar-attacks> [09.02.2016].

stopniu będzie opierał się na krajowej konsumpcji. W tym celu Pekin przewiduje stopniową rewaluację i aprecjację swojej waluty względem dolara amerykańskiego. Wygląda więc na to, że niejako naciski z USA się odwróciły. O ile wcześniej Waszyngton często przynajmniej, na poziomie werbalnym, naciskał na Pekin, by ten zrewalutował renminbi, to teraz dla Waszyngtonu (a przynajmniej dla części amerykańskiej Wielkiej Finansjery) ważniejsze jest, by Pekin wciąż nabywał amerykańskie obligacje i bony skarbowe.

ESSENCE AND IMPORTANCE OF EXPORTS ON THE WAY TO STATE INTEGRATION INTO THE INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS SYSTEM

Maryna Yaremenko

PhD, Department of International Economics,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: marynaya33@gmail.com, Kryviy Rih, Ukraine

Liuba Moisieieva

Personal Lines Consultant, Winnipeg Insurance Brokers Limited,
e-mail: lmoisieieva@wpgins.ca, Winnipeg, Manitoba, Canada

Abstract. Foreign trade plays an important role in enhancing the economic prosperity of the state, improving living standards and strengthening its position on the world stage. Export operations as a part of foreign trade is a major source of state profit.

Export expansion development is a prerequisite for the country's participation in the international division of labor in order to accelerate socio-economic development of society. Equally important is the structure of exports. Countries with raw material export orientation lose those countries export orientation which is aimed at high-tech ready products. Therefore, optimization of the export structure is a priority in the foreign policy of Ukraine.

Keyword: exports, export potential, export structure, foreign trade.

The characteristic feature of modern stage of development of world economic relations is the deepening of processes in various national economies and increase in their participation in the current international division of labor. An important task in the development of external economic complex of the country is the association of production and foreign trade activities into a single organic, successfully functioning system.

The world experience shows that the most effective and efficient strategy for the integration of the economic system into the global economy is a combination of restructuring the national economy with its focus on strong growth in exports.

Scientists determine export potential differently, but each of the definitions has common features. T. Gordeeva formulates the definition of export potential as the maximum capacity of the company for a given level of technical and economic base to produce competitive products in the national territory and to implement them in the world market.¹

¹ Ivashchuk, S.P. Modern factors of export potential development of Ukraine / S.P. Ivashchuk // Business activities in Ukraine: problems of development and regulation: Proceedings of the IV International Scientific Conference – K. : MIBO Kyiv National Economic University, 2010. – P. 102–104

D. Stechenko considers export potential to be the amount of benefits that the national economy can produce and implement on its borders, and its ability to play its competitive advantages in the global economic arena.²

T. Skornyakova determines export potential as the ability to produce globally competitive products that can overcome existing export barriers and effectively be sold abroad.³

V. Novitsky considers the competitiveness of the national economy as an integrated concept that includes the ability to produce products that are in demand on world markets, attract foreign capital through favorable business climate and attractiveness of national territory for human life, the availability of highly qualified specialists.⁴

According to the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity" export is considered as sale of goods by Ukrainian subjects of foreign trade to foreign economic entities (including payment in kind) with or without removal of those export goods through the customs border of Ukraine, including re-export of goods.⁵

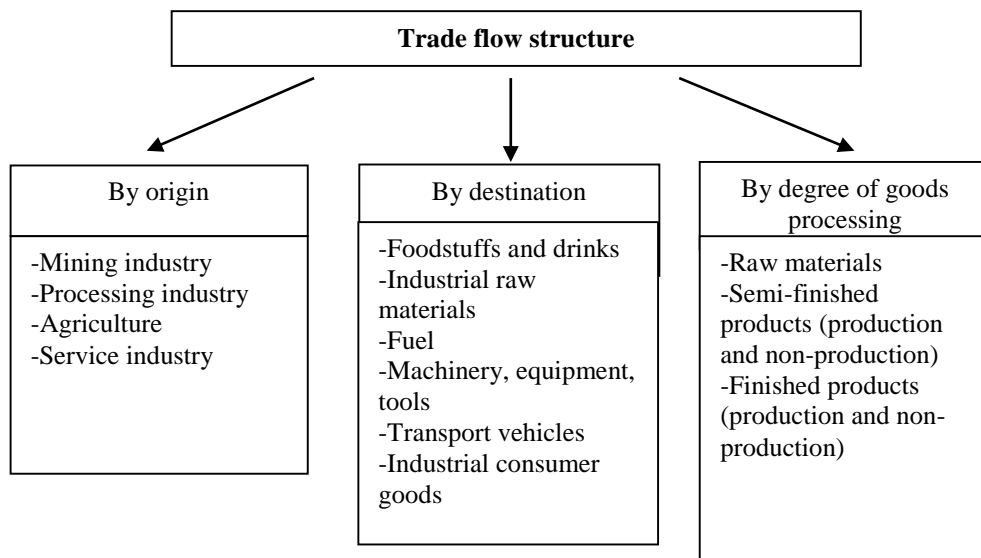

Figure. 1. Signs of trade flow structure (exports, imports) ⁶

² Stechenko, D.M. Productive forces and regionalism: [Tutorial] D.M. Stechenko // 2nd ed. – K.: Vikar, 2002. – 295 p.

³ Skornyakova, T.V. Manufacturing export potential of Ukraine: managing the process : [monograph] / T.V. Skornyakova. – K.: Science World, 2006. – P.9

⁴ Novitsky, V. International economic activity of Ukraine: [Tutorial] / V. Novitsky. – K.: KNEU, 2003. – 507p.

⁵ On foreign economic activity. Law of Ukraine № 959–11: The official text of 04/16/1991. As amended as of 12.22.98 / Parliament of Ukraine. [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/335–14>

⁶ Pavlenko, I.I. International trade and investment: [Tutorial] / I.I. Pavlenko, O.V. Varyanychenko, Navrotska, N.A. – K.: Center of educational literature, 2012. – 256 p.

We can say that the export potential is inherent to economic subjects at all levels – enterprise, branch, region, national economy, grouping of several states, which realize this potential through the development of foreign trade, primarily export. The export potential of the country means having export potential in specific areas. Therefore, the structure of individual industries forms the export specialization of the country on a certain kind of product.

The export structure is the ratio or proportion of exports by type and degree of processing. This indicator shows the direction of exports (raw materials, machine and technology) and the country's role in international industry specialization.

By structuring the flow of trade such signs can be used as the origin, destination and the degree of goods processing.

For industrialized countries, a high export proportion of high-tech products is typical, especially products of final consumption. The countries that are in transition to a postindustrial society (the US, Britain, France, Germany, Japan) have a significant share of intellectual products in the form of licenses in the export structure for using in scientific and technological innovative developments. Export of most developing countries is dominated by raw materials, at a price which the value added per unit of labor is much lower than that of high-tech products that they import. As a result the disproportionate between industrialized countries and developing countries is deepening.

Export potential is associated with competitive products for realization on the world market. As the national competitiveness includes countries, industries, businesses, one could argue that there is a close correlation between increase competitiveness of domestic products in the global market and increase the export potential of the national economy.

There are internal and external factors that have an influence on export potential.

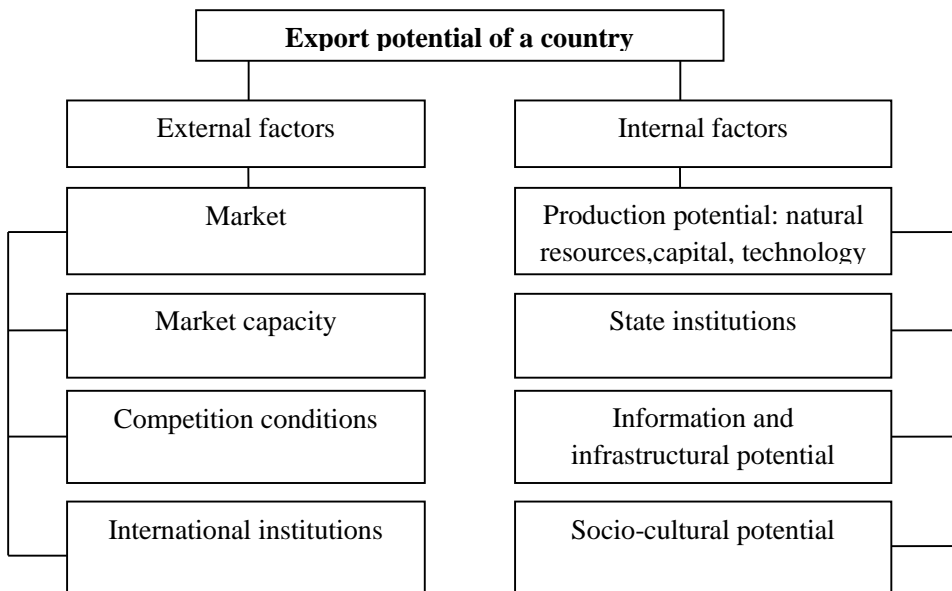

Figure.2. Factors of influence on export potential of a country⁷

The internal factors include resource and raw material potential, opportunities in industrial production and staffing; research and investment innovative potential, legislative and regulatory framework and government agencies activity. External factors are the factors of market action – the market and market capacity, competition conditions in it and the institutional factor as the system of international institutions to coordinate global trade flows.⁷

Ukraine's foreign trade remains very sensitive to external factors (due to low degree of export differentiation of goods and services and great dependence on the unstable price situation for raw materials). The strategic importance of foreign trade for Ukraine due to the fact that modernization of the economy, attracting large-scale foreign investment, new technologies are possible only if the formation of a stable country that is open to the outside world economic system, organic inclusion of Ukraine in the global division of labor.

The set of indicators of international trade can be divided into seven groups: volumetric (absolute) indicators, resulting, structural, intensity, efficiency, dynamics and comparison. Consider in more detail the structural indicators of international trade, especially exports.

Structural indicators of the international trade development characterize export and import flows of goods on grounds such as warehouse and regional focus.⁸

1. Commodity structure of exports is systematization by certain set of characteristics of goods exported from the country (group of countries all over the world).

Thus, the commodity structure of exports can be calculated for the country, group of countries around the world (commodity structure of world exports) and import commodity structure is calculated for individual countries and groups of countries. Commodity structure of world imports is not separately allocated and not calculated as the global economy than in a closed system is exported, and is also the subject of imports. And that is why the commodity structure of world exports simultaneously describes the structure of imports.

The commodity structure of exports is the volume of exports goods structured by certain factors in a given period of time - usually a year. It shows export specialization of the country and the proportion of each comparison in exports.

International economic organizations in international comparisons distribute commodity exports and imports by the following items:

- food and commodities, fuel;
- semi-finished and finished products, including chemicals, machinery, equipment and vehicles and other manufactured goods.

Commodity structure of world exports shows its distribution by major commodity groups and demonstrates the priority demand (supply) into separate groups.

2. The index of export diversification is the index of commodity exports structure deviations from the structure of world exports. It is typically used to determine differences in the structure of foreign trade in countries whose export is quite versatile. It is calculated on the basis of absolute deviation particles or other goods in the exporting country of its share in world exports.

⁷ T. Melnyk. Export potential of Ukraine: methodology assessment and analysis / T. Melnyk // International Economics. – № 8–9. – 2008. – P. 241–271.

⁸ Tsygankova T.N. International trade: [Tutorial] / T.M. Tsygankova, Petrashko L.P., Kalchenko T.V. – K.: KNEU, 2001. – 488p.

Although the index characterizes the quantitative difference between commodity structure of exports and the structure of global or regional export, it is impossible to prove that the structure of exports of one country is better or worse than that of another.

The disadvantage of this indicator is its significant dependence on market conditions in world commodity markets and primarily on fluctuations in commodity prices. Even a small change in some individual products may significantly affect the index of exports diversification.

3. Geographical (regional) structures of export and import characterize the distribution of trade flows (in both directions) by the places (countries, regions) of destination or origin and are classified by the structure of exports and imports, the structure of exports and imports of goods (or commodity group), as well as internal and external structures. Thus, there are the following geographical (regional) export structures:

a) external geographical structure of exports is the distribution of exports by countries or regions of its purpose (origin); internal geographical structure of exports is the distribution of exports by region (administrative units) of origin (consumption) within the country;

b) external geographical exports of goods structure is the distribution of a particular product exports by countries (regions) consumption; internal geographical exports of goods structure is the distribution of a particular product exports by region (administrative units) of its formation in the exporting country;

c) geographical structure of exports of the group of countries is the distribution of the total exports of certain groups by regions (countries) of designation (origin);

d) geographical structure of exports of the group of countries that certifies the distribution of the total exports of certain goods by countries (regions) consumption (origin);

e) geographical structure of world exports shows the share of each country (region) in world exports, defining the leading world exporters;

f) geographical structure of world exports of goods shows the share of each country (region) in world exports.

4. Index of geographic concentration of goods exports (Herfindahl-Hirschman index). It describes the state of the world market of a particular product by the following criteria: number of exporters and exporting basic share. This index is the higher, the smaller the total number of exporters and the bigger share of the main exporter.

At the present stage of foreign economic relations development of Ukraine a policy of state regulation of foreign trade, which are the basis of institutional regulatory system of legal sources and a set of bodies plays the most important role in strengthening the competitiveness of the national economy, its innovative restoration, consolidation favorable investment and business climate.

Export operations in Ukraine is governed by the laws of Ukraine; Decrees of the President of Ukraine; decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine; provisions of ministries and departments; agreements concluded by Ukraine with other states and other legislative acts of Ukraine.

The basis of regulation of enterprises of Ukraine in foreign markets is the Law "On Foreign Economic Activity" of 04/16/91 that:

- defines key terms used in the practice of foreign economic activity;
- establishes the basic principles and rules of foreign economic activity;
- defines the range of subjects of foreign economic activity, their rights and obligations;

- lists the possible types of foreign economic activity;
- legally establishes the regulation of foreign economic activity;
- regulates economic relations of Ukraine with other states and international intergovernmental organizations;
- protects the rights and interests of the state and economic agents;
- determines the Ukraine's responsibility as both the state and economic agents in violation of their duties or laws of Ukraine related to the execution of the contract and determines sanctions applicable to them.⁹

One of the features of current Ukraine development is the significant dependence of its economy on foreign trade. Firstly we estimate the problem structural components of Ukrainian exports.

The feature of the current domestic export industries development is their raw nature and a fairly high level of dependence on fluctuations in world markets. Ukraine continues to export products to international markets of raw material (grain, steel products) that are most subject to the impact of changing prices in world markets. However, production capacity and capacity of domestic enterprises can produce products similar to those which represent a significant share in the imports. The lack of a clear policy to support the production of such goods makes Ukrainian economy vulnerable and dependent on conditions in the major world markets.

The steel products exports is characterized by sensitivity to price fluctuations in world markets, a substantial share of products with low processing and low economic efficiency, due to technological backwardness of basic economics at constant shortage of investment. However, critical dependence on external markets in conditions of constant metal commodity structure of exports, low productivity, imperfect transportation infrastructure, significantly worsen the position of Ukrainian steel companies in the global competitive environment.

Often export of steel products is focused not on economic efficiency, but on holding positions in the foreign markets in order to provide foreign exchange earnings at any cost. Ukrainian steel industry in the global division of labor is a supplier of semis and rolled products with low added value, which are sensitive to cyclical fluctuations in levels of demand and prices in world markets.

The exports of chemical products continue to decline due to the unfavorable situation of the world market. In addition, the development of chemical products exports is constrained by its high energy intensity and environmental harmfulness. Only the inertia of demand in the former Soviet Union which was unable to find alternative sources of chemical products supply provides a degree of stability to the sector.

The exports proportion of machinery and equipment is not sufficiently high and draws attention (10%). In developed countries it is at least 30%, and in leading countries it is more than 50% of total exports.

This situation happened because of the destruction of the machine-building industry in Ukraine and lack of competitiveness. In this group of export are mainly electric cars and other energy equipment. There is a small share in export of light industry, which has suffered strong

⁹ On foreign economic activity. Law of Ukraine № 959-11: The official text of 04/16/1991. As amended as of 12.22.98 / Parliament of Ukraine. [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/335-14>

pressure from cheap products from a number of developing countries, even in the Ukrainian market. Exports of this group are dominated by clothes and footwear.¹⁰

Despite of long and deep economic crisis, Ukraine has considerable export potential. In terms of reserves and production of mineral resources Ukraine is among the leading countries of the continent. In its depths more than 200 kinds of minerals are revealed and about 20,000 deposits are discovered. Ukraine produces about 5% of world mineral production and processing. Minerals produced in Ukraine, in value terms are estimated at \$ 15 billion.

Ukraine has considerable potential of international specialization in the areas of agriculture. It owns more than 25% of the most fertile black earth of the world, it has favorable climatic conditions. Large food processors today are significantly upgraded and manufacture products that meet international quality standards.¹⁰

Ukraine has considerable export services potential. It is the world's largest natural gas transporter and gas system with high bandwidth. 97% of Russian gas is transported to Europe via Ukraine.

Over the next 3-5 years Ukraine has a chance to become the European center of electricity distribution, natural gas, oil and oil products, not only from Russia but also from the Caspian region and Central Asia.

Ukraine has considerable untapped potential for tourism development. The favorable geographical location, infrastructure, rail, sea and road, airlines connect Ukraine with many countries of the world.¹¹

Ukraine has significant potential of high-tech industries. It occupies a prominent place among the leading countries in the world (after the US, Russia, France, China) in the space industry. Ukraine is also one of the nine worldwide countries that currently design and build aircraft military transport. The strong position of the national aircraft industry is to create cargo transport aircraft. Now the shipbuilding industry of Ukraine has more than 100 plants, including 11 basic shipyards. Ukraine has been very successful in exporting weapons and military-technical services; it surely ranks in the top ten world exporters.¹⁰

Thus, the foreign trade of Ukraine remains very sensitive to external factors as characteristics for Ukrainian exports are:

- low degree of differentiation exports of goods and services;
- focus on low-dynamic international markets with high levels of protectionism;
- extremely high dependence on unstable price situation for raw materials and goods with a low degree of processing.

The main factors that hinder the development of export potential are:

- unstable legislative framework;
- complicated customs procedures;
- low level of development of the financial sector and market institutions.

Major export-oriented industries remain extremely energy-intensive that makes them critically dependent on imported energy and limits the export capacity by the devaluation of the currency. Ukraine has come out with competitive products into world markets, instead of looking for unpretentious customers.

¹⁰ On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine. - K .: NISS, 2013. –576 p.

¹¹ Lutsenko, V.O. Analysis of the current state of Ukraine's exports and main directions of its increasing / V.O.Lutsenko. [Electronic resource]. - Access mode: <http://masters.donntu.edu.ua/publ2002/fem/lutsenko.pdf>.

The problem of increasing the export potential of Ukraine should be solved with the specific internal and external economic conditions and significant recognition of national economy depending on foreign trade.

Thus, export policy priorities of Ukraine should be:

- increasing export potential;
- diversification of production and product updates;
- geographical diversification of exports, settling new markets (Middle East, Southeast Asia, Latin America, Africa);
- increasing the share of exports of high technology products and high-tech products, high-level processing goods;
- integration in the global steel market, increasing the share of Ukrainian metallurgy in the global division of labor by increasing the products competitiveness;
- reducing the share of raw materials and semi finished goods in exports;
- implementation of export duties on strategic raw materials;
- exporters support by the state;
- gradual reduction of exports of certain types of chemicals, electricity and steel industry due to the shortage of energy;
- stability and predictability of legislative actions of state bodies;
- establishing and deepening mutually beneficial foreign economic relations with the EU countries and CIS.¹²

For this it is necessary to improve the mechanisms of export credit and insurance with the state, as well as providing state warranty on export credits; to improve credit conditions producing export production with a long making cycle, including the purchase of raw materials which are not produced in Ukraine.

An important step to improve the competitiveness of domestic products in foreign markets has to become an organization in Ukraine an effective system of export products certification. For example, the creation of a state inspection of the quality of exports, which could serve as a barrier to the penetration of low-quality products to foreign markets, and which would contribute to the production of competitive products to meet modern demands of foreign consumers with its quality.

One of the most important areas of exports support, particularly of products with a high degree of processing, is using the levers of fiscal management. It would be good to improve the existing tax system, namely: to develop a set of measures to reduce indirect taxation services exports; to release exporters from payment of tax on exports advertisements.¹³

The development of products with high added value is a key priority to create the basis for increasing the volume and improving the structure of Ukrainian exports towards an increase in its share of high-tech products. This process, although it will require significant investments in updating technology ultimately, will increase the competitiveness of Ukrainian products in foreign markets in an ever-growing demand for high-tech products.

¹² What's more profitable for free trade area with the EU and the Customs Union? [Electronic resource]. – Access mode: http://economics.lb.ua/state/2013/10/28/236232_zona_svobodnoy_torgovli_es.html

¹³ Babenko V.A. Government policy to stimulate exports in a market economy: the dissertation of the candidate economic sciences: 08.02.03 / V.A. Babenko; Taras Shevchenko National University of Kyiv. – K., 2004.

REFERENCES

- Ivashchuk, S.P. *Modern factors of export potential development of Ukraine* / S.P. Ivashchuk // Business activities in Ukraine: problems of development and regulation: Proceedings of the IV International Scientific Conference – K.: MIBO Kyiv National Economic University, 2010. – P. 102–104
- Stechenko, D.M. *Productive forces and regionalism*: [Tutorial] D.M. Stechenko // 2nd ed. – K.: Vikar, 2002. – 295 p.
- Skorniyakova, T.V. *Manufacturing export potential of Ukraine: managing the process*: [monograph] / T.V. Skorniyakova. – K.: Science World, 2006. – P.9
- Novitsky, V. *International economic activity of Ukraine*: [Tutorial] / V. Novitsky. – K.: KNEU, 2003. – 507p.
- On foreign economic activity. Law of Ukraine № 959–11*: The official text of 04/16/1991. As amended as of 12.22.98 / Parliament of Ukraine. [Electronic resource]. – Access mode:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/335–14>
- Pavlenko, I.I. *International trade and investment*: [Tutorial] / I.I. Pavlenko, O.V. Varyanychenko, N.A. Navrotska., – K.: Center of educational literature, 2012. – 256 p.
- Melnyk, T. *Export potential of Ukraine: methodology assessment and analysis* / T. Melnyk // International Economics. – № 8–9. – 2008. – P. 241–271.
- Tsygankova, T.N. *International trade*: [Tutorial] / T.M. Tsygankova, L.P. Petrashko., T.V. Kalchenko, – K.: KNEU, 2001. – 488p.
- On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine*. – K.: NISS, 2013. – 576 p.
- Lutsenko, V.O. *Analysis of the current state of Ukraine's exports and main directions of its increasing* / V.O.Lutsenko. [Electronic resource]. – Access mode:<http://masters.donntu.edu.ua/publ2002/fem/lutsenko.pdf>
- What's more profitable for free trade area with the EU and the Customs Union?* [Electronic resource]. – Access mode: http://economics.lb.ua/state/2013/10/28/236232_zona_svbodnoy_torgovli_es.html
- Babenko, V.A. *Government policy to stimulate exports in a market economy: the dissertation of the candidate economic sciences*: 02/08./03 / V.A. Babenko; Taras Shevchenko National University of Kyiv. – K., 2004.

TRANSPORTATION AND LOGISTICS SERVICE OF FREIGHT TRANSPORTATION IN INTERNATIONAL BUSINESS OF IRON ORE COMPANIES IN UKRAINE

Iryna Yegorova

Ph.D. Associate Professor of the International Economics Department,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: izmyar@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The economic essence of transport and logistics services and a set of operations of such service for the needs of international economic activity of iron ore enterprises in Ukraine have been defined. The main types of companies in the transport and logistics services in Ukraine and the world have been

described. The scope and geography of exports of iron ore products in the enterprises of Ukraine have been analyzed and the characteristics of their transport and logistics services have been outlined. The indicators for evaluating the effectiveness of iron ore enterprises of Ukraine transportation and logistics services for the delivery of iron ore and exporting its products to foreign consumers have been developed. Ways of improving transportation and logistics services of freight transportation in international business of iron ore enterprises in Ukraine have been proposed.

Keyword: transportation and logistics services, international economic activity, efficacy, freight, iron ore enterprises.

The problem and its connection with scientific and practical tasks. Consequently, reducing the need for Ukraine's steel industry iron ore production due to reduced domestic production held partial reorientation of production deliveries of iron ore companies to increasing exports. This led to the need to improve the provision of enterprise quality transport and logistics services for transportation. Although transport and logistics services transportation of iron ore products already have appropriate technical, economic, informational and legal support to coordinate the work of the functional parts of the logistics system, but further development of this type of service can be an effective tool for logistics optimization of domestic producers of iron ore and increase of their competitiveness in overseas markets. The gradual development of transport and logistics infrastructure in Ukraine and its integration into the European space is one of the priority directions of improvement of transport and logistics services in servicing international transportation of iron ore products. Therefore, relevant and timely resolving issues related to the formation of an effective system of transport and logistics transportation services in international business of Ukrainian iron businesses.

The process of increased competition in the international transport services requires new approaches to transport both within the country and abroad, introduction of new technologies in the transport sector, improvement of the quality of this type of service. Transport companies with transport departments of manufacturers are trying to make the transition to providing comprehensive transportation and logistics services to reduce the cost of transportation of iron ore for companies that are consumers of these services. This will reduce the cost of products supplied for export contracts. Intensive growth of international transportation, including iron ore products, is the need to develop effective schemes of cargo delivery, the application of which the growth of related services will be agreed with the pace of growth of international transport services. Achieving international standards of quality of integrated services to international freight transport, which formed as a result of integration processes in the economies of developed countries require the transformation of the transport system of Ukraine for the expansion of economic relations and ensure coordinated international cooperation. So it is important for the implementation of the appropriate transport and logistics infrastructure to improve the implementation of transport and logistics services in servicing international transportation of iron ore products.

Analysis of recent sources of research and publications. A large number of scientific publications of Ukrainian and foreign experts in the field of transport logistics and international transportation is devoted to finding ways to improve the mechanism for providing transportation and logistics services in international economic activity of business entities. These include the works of the local scientists as E.V. Krykavsky, I.H.Smyrnov, V.I. Sergiev, D.T. Novikov, V.V. Shcherbakova, I.V. Zablodska, L.G. Zayonchyk, S.M. Sharai, E.A.Belyanevych, A.G. Kalchenko and Russian scientists Y.M.Nerush, A.M. Hadzhynskoho and others. The basis of their research entrusted with resolving issues related to the disclosure

of the economic substance of transport and logistics services of international economic activity, generalization of the legal and regulatory framework on international transportation, defined features, trends and assessing the effectiveness of the optimization process of providing transportation and logistics services in different areas of international economic relations. Foreign experience of development of transport and logistics services in international business is widely covered in publications M.A.Oklander, M. Dzhylynhema, K. Laysonsa, A. Harrison, D.M.Lambert, A.Hyllyhas, K.Link, J.Kolinok, P.Surdy, M.Taylor, J.Tsenha, D.Hammelsa and others. However, at the stage of development of international economic cooperation of Ukraine in connection with the entry into force Agreement on free trade zone between Ukraine and the European Union of the 01/01/2016 there is an urgent need to develop efficient ways to improve the quality of transport and logistics system of Ukraine and ensure international economic activity of enterprises of iron spectrum of transport and logistics services.

Setting objectives. The study is to identify possible ways to improve the effectiveness and evaluate transport and logistics service of international freight transport in the international business of iron ore enterprises in Ukraine.

Statement of the basic material and results. When transporting goods, which are the main object of providing transportation and logistics services to the international business of iron ore companies, it is necessary to understand the logistics operation, which provides for the movement of iron ore companies in the state caused by the use of vehicles. It begins at the point of loading and sending completed unloading at the destination. Cargo traffic, which is a summary concept, is often interpreted as movement of goods. While both of these concepts characterize one and the same operation using different modes of transport, but it relates to transportation logistics terminology.

There are different points of view on the economic substance of the disclosure of transport and logistics services. In particular, according A.M. Hadzhynsky¹ transport and logistics services are considered to be a delivery system comprising transporting products from the supplier to the consumer, along with the implementation of the related loading and unloading, storage (packaging, packing, storage), insurance financial services, information processes and conducting relevant documents. Along with the term "transport and logistics service" the synonymous term "forwarding service" is often used. The main difference between the two is that in the first case to transport service is added a range of services to other areas of logistics (warehousing, procurement, distribution, logistics, inventory, etc.), while forwarding service is accompanied by the provision of forwarding, commercial - legal, financial, information consulting and other services. However, the practice has proved that forwarding and logistics services provided by enterprises of iron ore industry are closely intertwined. Yu.M. Nerush² the Russian expert on commercial logistics considers transport and forwarding services separately. According to his approach, transport service is defined as the activity of forwarding enterprises associated with the process of cargo movement in space and time with the provision transporting, loading and unloading services and storage services. Forwarding service, in his interpretation, is part of the movement of products from producer to consumer, and includes implementation of additional works and operations, without which the process of transportation is not possible. The whole process of implementation (except direct traffic) of a set of works,

¹ Hadjinsky, A.M. Principles of logistics [Text]: Textbook. posoby / A.M.Hadzhynskyy. – M., 1995. – 122 p.

² Nerush, Y.M. Commercial Logistics [Text]: Textbook / Yu.M.Nerush. – M.: UNITY, 1997. – 270 p.

services and operations that ensure the effectiveness of the distribution of products, is called delivery.

So, given the above, optimal ways for transport and logistics services to understand the whole system of services for the planning, organization and delivery of goods from their place of manufacture to the point of consumption are offered.

The main objectives of transport and logistics transportation services in international business of Ukraine iron ore enterprises may include:

- Selection of the best types of vehicles;
- Definition of rational route for international freight transportation;
- The formation of international transport corridors;
- Joint management of transport processes using different modes of transport in carrying out combined international freight transportation;
- Ensuring harmonious functioning of the transportation and storage process and iron ore production complex enterprises;
- Providing high quality transport services exports of iron ore companies.

According to the Law of Ukraine "On freight forwarding activities" of July 1, 2004 № 1955-IV, freight forwarding services find work that is directly related to the organization and transport of export, import, transit or other goods under the contract of freight forwarding. This law defined freight forwarding activities as the business of providing freight forwarding services on the organization and transportation of export, import, transit or other cargo³. Transportation and logistics services should be considered as a formed complex of logistics operations that cover a large number of service areas of international transportation business. This type of service is different from other logistics services sectors covered by the magnitude and direction of a large number of operations of technological nature and opportunities for economic benefit industrial customers.

In the opinion of DJ. Bowersox⁴, operation of transport and logistics services Cargo is advisable to merge depending on the time of implementation in three groups: pre-sales, operations and those that work on forming a system of transport and logistics services; operations and work to provide transport and logistics services rendered in the customer economic activity, including international; after-sales, i.e. logistics service that is provided after the transportation. There are other approaches to classification of transportation and logistics services. Among them are most often used for grouping these services in the nature of transactions: transport and logistics services, including the organization and direct transportation from the customer to the recipient; loading and unloading services, local and comprehensive forwarding services.

Quite common is also a classification according to which depending on the providers of transportation and logistics services distinguish:

- a) services provided by own transport department using their own transport assets;
- b) the services provided to their own logistics department using hired transport assets;
- c) the services are carried out by the specialized agencies and organizations⁵.

³Belyanevych, E.A. Transportation Legislation in Ukraine: General description [Text] // reorganization and bankruptcy, 2010. – № 1. – p. 121 – 132.

⁴ Donald, J. Bowersox. Logistics [Text]: yntehryrovannayatsep supplies / Donald J. Bowersox, David James. Kloss; Per. s English. – 2nd ed. – Moscow: ZAO "Olympus-Business", 2005. – 640 p.

⁵Trydid O.M. Logistics Management [Text]: Tutorial / O.M.Trydid, K.M.Tankov. – H., ID "INZHEK", 2005. – 224 p.

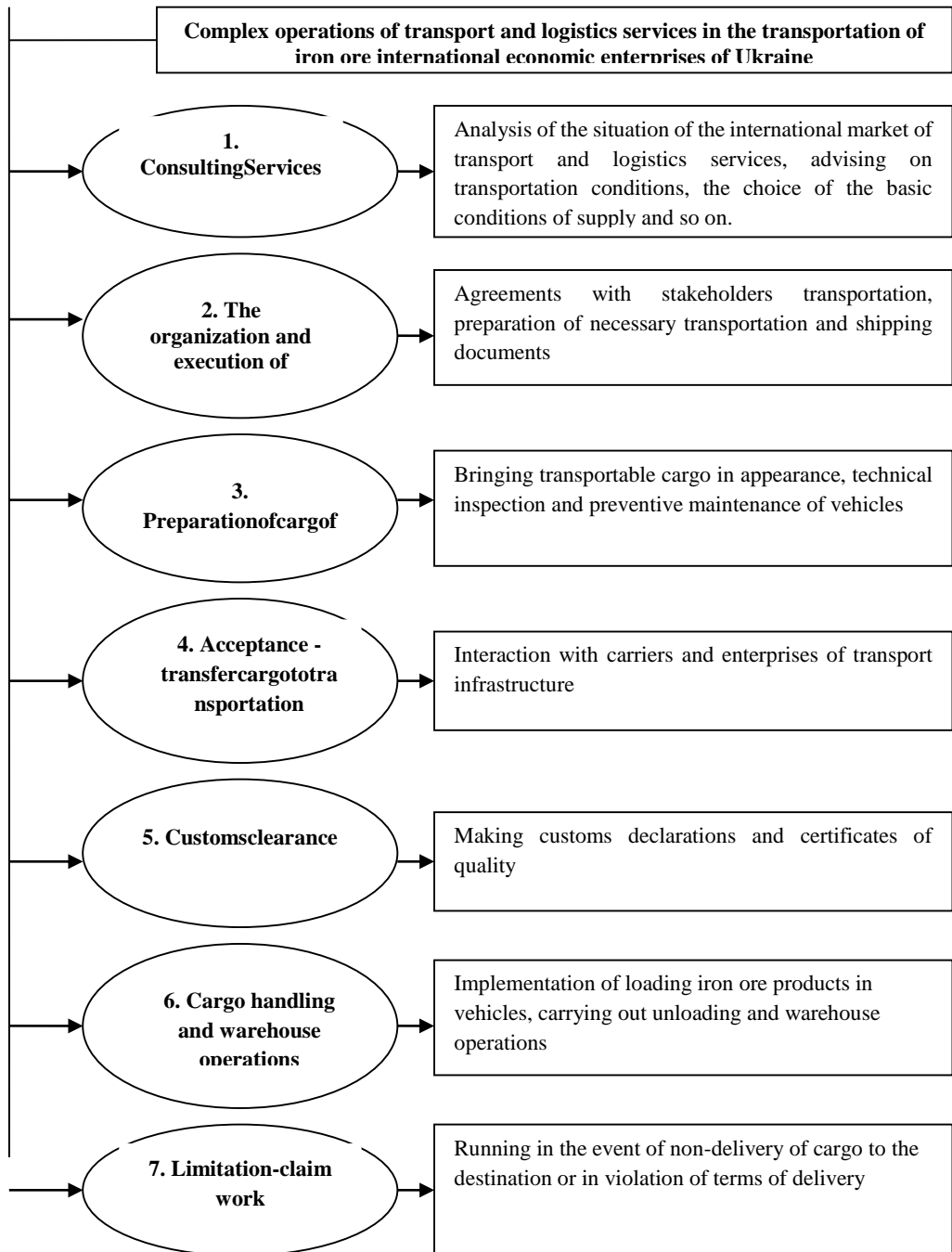

Fig. 1. The complex operations of transport and logistics services in the transportation of iron ore international economic enterprises of Ukraine (Developed by the author)

The structure of transport and logistics services for the transportation needs of international economic activity of iron ore enterprises of Ukraine proposed to include a set of consecutive operations, are shown in Figure 1.

Table 1. Location of export deliveries of iron ore products by the companies of Ukraine for 9 months of 2015, Ths. Tons

Importer Exporter	Poland	Czech	Slovakia	Hungary	Romania	Serbia	Austria	China	Germany	Japan	Turkey	Korea	Russia	Total
Not agglomerated iron ore (underground mining)														
PJSC "KZRK"	812	1039	459	-	44	205	-	-	-	-	-	-	-	2559
PJSC "SukhaBalka"	60	15	400	124	-	118	-	-	-	-	229	-	48	995
JSC "Zaporozhye SAM"	133	970	360	-	-	-	329	-	-	-	-	-	-	1792
Total Ukraine	1005	2024	1219	124	44	323	329	-	-	-	229	-	48	5345
Iron ore concentrate														
PJSC "Southern MPP"	399	536	-	-	-	53	-	7112	-	-	-	-	-	8100
PJSC „Centralnyi MPP”	560	348	-	-	290	-	-	277	-	-	-	-	-	1475
PJSC "Northern MPP”	30	19	-	-	18	-	-	1816	-	-	-	-	-	1883
PJSC „InguletskyiMPP”	-	-	-	-	-	-	-	2093	-	-	-	-	-	2093
PJSC „ArcelorMittalKrivyRih”	1234	236	-	-	515	-	-	-	-	-	-	-	-	1985
Total Ukraine	2223	1139	-	-	823	53	-	11298	-	-	-	-	-	15536
Iron ore pellets														
PJSC „Centralnyi MPP”	531	88	48	-	192	-	-	793	-	-	30	-	-	1681
PJSC "Northern MPP”	-	-	-	-	-	82	-	2539	-	-	341	-	-	2962
PJSC "Poltavskyi MPP”	-	720	1225	307	-	414	1843	1607	1166	656	559	84	-	8581
Total Ukraine	531	808	1273	307	192	496	1843	4939	1166	656	930	84	-	13224
However exports of iron ore production Ukraine	3759	3971	2492	431	1059	872	2172	16237	1166	656	1159	84	48	34105

Source⁶

Turning to the practices of the transportation and logistics services in Ukraine, the main types of companies providing services in this segment are:

- Transport companies involved in freight transportation, acting regionally or within a specified area of internal or international, are specialized by types of transport vehicles have large assets that lease to other entities of the logistics market, or directly to industrial customers;
- Forwarding company specializing in freight transport and providing a wide range of logistics services, usually have no clear sector specialization and operate on all possible and

⁶Analysis of the industrial and financial activity of the Association "Ukrudprom" for 9 months of 2015. – KrivyRih, 2015. – 72 p.

available geographical areas, often international. Geographical expansion is a priority for their development;

- Logistics outsourcers that are analogues of foreign logistics operators and focused on the provision of integrated logistics outsourcing. The principal difference between these companies is the presence of sector proposals, complexity, complexity of implementation of services, frequency of delivery and signing long-term contracts with industrial logistics outsourcer organization for providing delivery of goods from suppliers to consumers.

Ukraine is useful to summarize and its use in the field of transport and logistics to service cargo transportation in the international economic activity of enterprises experience of overseas transport and logistics service, which involves:

- Companies and logistics operators, which offer services focused on those companies that primarily need a broad distribution of goods or supply chain organization, provide comprehensive services flexibly adjusted to customer needs and are characterized by the highest degree of integration with them;

- Shipping companies which provide a wide range of products for the transportation industry;

- Highly specialized companies that are engaged in the segments in which the work is associated with owning their own assets (in particular, those that include companies specializing in the transportation of oversized cargo sea container lines, etc.);

- Mixed carriers that pursue multimodal transport, i.e. transportation by using two or more modes of transport. They not only organize transportation by various modes of transport, but also carry a wide range of services as powerful logistics operators⁷.

Freight transportation logistics services in international business of iron ore enterprises of Ukraine depend on the volume and geographic structure of exports of iron ore products, namely not agglomerated iron ore, iron ore concentrate and pellets. Geography of exports of iron ore products by the companies of Ukraine for 9 months of 1015 Iron Companies of Ukraine for the period from January to the end of September 2015 compared to the same period of 2014 are presented in Table 1. Export of iron ore products increased by 13.6%. During this time, the supply of products of the considered Ukrainian steel companies fell by 24.3%.

The share of exports in the total supply of Ukrainian iron ore producers in 9 months of 2015 equaled to 66.3% against 56.6% for the corresponding period of 2014. Exports to EU countries for the period amounted to 40% of total exports to China - 47.6%. For 9 months of 2015 compared to the same period of 2014. Export supplies of Ukrainian iron ore products to China, Poland, Czech Republic, Serbia, Germany, Turkey, Romania, Hungary, and Korea increased and to Austria, Japan and Slovakia reduced. The commodity structure of export deliveries in January-September 2015 compared to the same period of 2014 is as follows: The share of pellets from 40% to 39%, the proportion of iron ore concentrate from 44% to 45%, and the share not agglomerated iron ore underground mining remained unchanged at 16%.

The gradual shift of iron ore companies in Ukraine exports products is due to the need to compensate for reduction of supplies to the domestic market and increased demand for foreign currency funds for the purchase of imported equipment, components and return of foreign currency loans in the hryvnia devaluation. Major transport costs for the transportation of export products and services of Ukrainian sea ports are paid in USA dollars. Some increase

⁷Global Air Freight & Logistics [Text] / Stallard B. Mputa // Reed Business Information – № 6. – 2011. – p.46–48.

exports carried out against the general issue of reduction of iron ore production in Ukraine caused by:

- A decrease in the domestic market capacity of iron ore products because of significant reduction of Ukrainian metallurgical production, due to the fighting in the east, where concentrated a large number of steel mills;
- Significant reduction in global prices for iron ore products;
- A significant increase in the tax burden, including by increasing the rent (increase fees for mineral resources by in half);
- Inflation processes in the country, which led to higher prices for material and energy resources that are consumed in the production of iron ore products;
- The need to indexing for inflation salaries of employees iron ore industry.

The risks of iron ore enterprises in Ukraine in the supply of products to foreign markets are: the possibility of losing some markets due to non qualitative characteristics of iron production requirements metallurgical enterprises, consumers, the introduction of trade sanctions i quotas regarding mining and metallurgical complex of Ukraine (application of anti-dumping legislation), further rising energy prices, transport fares.

Thus, since 2012, there has been a downward trend in exports to some European countries due to the aggravation of the crisis in Europe. This trend may continue in the coming years. In addition, there is a decline in demand from the Chinese steel producers because of their switch to using their own stocks of iron ore. Since 2013 the global market has had a significant fall in prices of iron ore (to the level of the crisis of 2010), which negatively affects the incomes of Ukrainian companies exporting iron ore.

Deliveries of Ukrainian iron ore products to the countries of Central and Eastern Europe are carried by rail, and by China, Korea and Japan transportation occurs with the use of combined transport routes, that is, the ports of Odessa region iron ore products delivered by rail, where overloaded ships at sea.

In case of systematic implementation of cargo transportation between the railway undertaking and iron ore contract shipper on the transport of goods. International rail transport of iron ore enterprises of Ukraine shall be based on bilateral and multilateral international agreements, using international consignment note, which serves as acknowledgment of cargo for transportation, shipping document and the contract of carriage. International maritime transportation is also carried out under contracts of transportation.

Ministry of Infrastructure of Ukraine enacted a decree "On Amendments to the coefficients applied to tariffs Compendium of tariffs for cargo transportation by rail within Ukraine and related services" of 31.01.2015 that increased rail tariffs and fees for the use of cars by 30%, forcing users of transportation to make additional expenditures for rail transportation of iron ore products by 2015 of 1 bn. UAH. Ministry of Infrastructure of Ukraine and the State Administration of Railway Transport of Ukraine in March 2015 emerged from the draft order of increasing tariffs and additional fees for the use of cars by 25%, corresponding general level of tariff increase in 2015 given the January, to 62.5%. This project appeals by results of mining and metallurgical industry of Ukraine in July 2015 were denied registration. On 21 October 2015 state registration of JSC "Ukrainian Railways" was held, which completed the corporatization of Ukrzaliznytsia. Increased wage-price pressures from monopoly Ukrzaliznytsia and a sharp increase in the tax burden on income from sales of iron ore companies adversely affect the competitiveness and sales Ukrainian iron ore products in domestic and foreign markets. On 29 May 2015 Ministry of Infrastructure of Ukraine published

the draft Law of Ukraine "On Railway Transport of Ukraine", which is designed to improve the mechanisms of management in railway transport, construction of a new structure of relations of participants of the transportation process. It takes into account the main provisions of EU legislation in the field of railway transport, which provides for the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU, which will adapt the conditions of the railway sector with EU rules in order to integrate Ukrainian rail system rail system in the EU. However, given the fact that this bill needs some work with representatives of business, it is still under consideration by the Cabinet of Ministers of Ukraine. Due to the predicted adoption Law of Ukraine "On Railway Transport of Ukraine" and the registration of PJSC "Ukrainian Railways" issues of further changes in tariffs for transportation of goods deferred in the first quarter 2016 roku. One of the most powerful exporters of iron ore and steel products of JSC "Mittal Steel Kryvyi Rih" (which exports about 20% of iron ore of its own production) estimated that the expected increase in freight rates in 2016 in Ukraine. Only this venture will lose to transport iron ore production to 1 mln. UAH daily. This is a slow performance of investment obligations to the state and the workforce.

To improve transport and logistics services of cargo exports of iron ore enterprises of Ukraine we offer:

1) to evaluate the effectiveness of iron ore enterprises of Ukraine providing cargo carriers transport and logistics services for the delivery of export of iron ore products to industrial customers, using a group of indicators:

a) specific costs for transport and logistics services of freight transport 1 ton export of iron ore products (not agglomerated iron ore underground mining, ore concentrate or pellets) to the i-th importing country or their share at a price corresponding export products (in dynamics for several months, quarters, years);

b) the amount of full and timely delivered export of iron ore cargo to their destinations, or its share in the total number sent for export of iron ore products (in the dynamics of a few months, quarters, years);

c) reduction (increase) in average length of cycle transport iron ore cargo traffic in this area (referred to importing countries);

d) presence (absence) brought against the railway (sea) carrier sanctions neglect the delivery of iron ore cargo that due to agreements with transportation and logistic service exports;

e) increase (decrease) service quality of international traffic (volume and level of the carrier handling, storage and other related transport and logistics of services);

f) the level of integrated transport and logistics services Cargo export of iron ore products for enterprises recipient of services is given by:

$$R_{TL} = \frac{TL_f}{TL_m} \cdot 100\%, \quad (1)$$

where R_{TL} is the level of integrated transport and logistics services Cargo export of iron ore products for enterprises beneficiaries, %;

TL_f is quantification of the amount actually provided transport and logistics services Cargo export of iron ore products for enterprises beneficiaries hours (tons or currencies);

TL_m is quantification of practically possible volume of transport and logistics services Cargo export of iron ore products for enterprises beneficiaries hours (tons or currencies);

2) organizing a proper system of monitoring the quality of implementation of transport

and logistics services with the specialized departments of the iron ore enterprises;

3) to choose the most efficient routes for international traffic between the magnitude criterion value rates, duration and quality of shipping iron ore cargoes;

4) timely and properly prepare the necessary documents for customs procedures related to the physical movement of export cargo through customs border involving modes of transport, which is traditionally used;

5) properly and in time to execute documents for payments made by transport and logistics services, to provide control of the flow of payments for transportation, in time to claim the transport and logistics market for violation of contractual terms international transportation;

6) balanced approach to insurance of export goods;

7) systematically to explore and introduce Ukraine international experience in organizational and functional changes that occur in transport and logistics services international transportation of iron ore products.

Conclusions and future research direction. Based on the synthesis of existing approaches to determining the economic content of the concept of "transport and logistics services in international transportation" we offer to consider it as a system of services for the planning, organization and delivery of goods from their place of manufacture to the point of consumption in optimal ways. The structure of the transportation service in the international business of iron ore enterprises of Ukraine recommended including a range of operations, including: consulting, organization and execution of transport, prymannya- transfer cargo to transportation, customs clearance, cargo handling and warehousing operations claim work.

The results of the analysis of the volume and geographic structure of exports of iron ore products enterprises of Ukraine revealed the peculiarities of transport and logistics services and international transportation problems related to the tariff policy in railway transport of Ukraine selected promising areas of improvement of transport and logistics services international economic activity of iron industry in Ukraine. Developed and recommended for use in the practice of the iron ore business figures obtained by evaluating the effectiveness of transport and logistics services for the delivery of export of iron ore products will optimize selection transport and logistics services for the ratio of its tariff and quality parameters. This will correct formation and successful implementation strategies for management of transport and logistics transportation services exports in Ukrainian iron ore enterprises.

Further investigation envisaged concentrate on creating effective system of transport and logistics services Ukrainian subjects of international business using the world experience to the transport and logistics infrastructure and organization of international transportation.

REFERENCES

- Analysis of the industrial and financial activity of the Association "Ukrudprom" for 9 months of 2015.* – Kriviy Rih, 2015. - 72 p.
- Belyanovich, E.A. *Legislation Transportnoe Ukraine: General description* [Text] / Belyanovich, E.A. // *Reorganization and bankruptcy*, 2010. - № 1.- p. 121 - 132.
- Donald, J. Bowersox. *Logistics* [Text]: yntehryrovannayatsep supplies / Donald J. Bowersox, David James. Kloss; Per. s English. - 2nd ed. - Moscow: ZAO "Olympus-Business", 2005. - 640 p.
- Global Air Freight & Logistics* [Text] / Stallard B. Mpata // *Reed Business Information* - № 6. - 2011. - p.46-48.

Hadjinsky, A.M. *Principles of logistics* [Text]: Textbook. posobyе / A.M.Hadzhynskyy. - M., 1995. - 122 p.

Nerush, Y.M. *Commercial Logistics* [Text]: Textbook / Yu.M.Nerush. - M. : UNITY, 1997. - 270 p.

Trydid, O.M. *Logistics Management* [Text]: Tutorial / O.M.Trydid, K.M.Tankov. - H., ID "INZHEK", 2005. - 224 p.

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Грина Загреба

к.е.н., доцент, Кіровоградський національний технічний університет,
e-mail: zahreba-il@yandex.ua, Кіровоград, Україна

Анотація. У статті узагальнено та поглиблено теоретико-методичні підходи в процесі формування стимулюючого податкового механізму в аграрному секторі економіки. Показано роль податків у системі управління в аграрній сфері та перспективні напрями удосконалення їх використання.

Ключові слова: сільське господарство, податкове стимулювання, державне регулювання.

Інтеграція агропромислового комплексу України в світову економіку потребує дотримання чинних у світі вимог екологічної безпеки, зменшення ресурсоемності сільськогосподарської продукції та підвищення на цій основі її конкурентоспроможності. Відповідні організаційно-економічні передумови забезпечує механізм податкового стимулювання сільськогосподарського виробництва. Проте в Україні використання податкових важелів у системі управління в аграрній сфері потребує удосконалення.

Актуальною для дослідження є проблема трансформації суспільних відносин в аграрному секторі економіки на основі ринкових методів господарювання та відповідно до концепції сталого розвитку, узгодження приватних і суспільних інтересів при прийнятті управлінських рішень. Негативні тенденції, що спостерігаються в сільському господарстві країни, потребують нових організаційно-правових підходів щодо регулювання землекористування і створення економічних стимулів раціонального господарювання [1].

Без високоефективного і конкурентоспроможного аграрного сектора неможливо вирішити стратегічні завдання розвитку економіки країни, формування цивілізованого аграрного ринку, входження країни у світовий економічний простір.

Ефективний розвиток сільського господарства, підвищення його конкурентоспроможності є ключовими пріоритетами реформування національної економіки, зафіксованими у Стратегії розвитку «Україна – 2020», Програмі діяльності Кабінету Міністрів України на 2015-2016 рр., Угоді про асоціацію між Україною та ЄС та Плані дій з її виконання. Основними напрямами реформ визначено:

- забезпечення ефективного землекористування на основі завершення земельної реформи;

- удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва та залучення фінансування у галузь;

- розвиток зовнішньоекономічних відносин і сприяння міжнародній торгівлі;

- забезпечення сталого розвитку сільських територій;

- адаптацію процесів агропромислового виробництва до європейських вимог.

Агропромисловий комплекс є одним із найважливіших секторів національної економіки; у 2014 р. в АПК було сформовано 10,2% ВВП країни, експортовано продукції на 16,8 млрд. дол. США, що становило 31,1% товарного експорту України [2].

Водночас сучасна модель функціонування сільськогосподарського виробництва не спроможна зробити суттєво якісний стрибок у своєму розвитку, забезпечити вирішення соціально-економічних проблем села, реалізувати повною мірою той потужний природно-ресурсний потенціал, яким володіє галузь. Цьому заважає низка системних перешкод, які не вдалося подолати протягом тривалого періоду реформування сільськогосподарської галузі, головними з яких є:

- незавершеність земельної реформи. В Україні не створено ринкової земельно-правової системи, яка б гармонічно поєднувала адміністративні й ринкові механізми регулювання процесів розподілу земельних ресурсів та їх належної охорони;

- суттєве переважання у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції великих чи дрібних товаровиробників. Нині трудомістке виробництво переважної більшості тваринницької (56%), плодово-ягідної (80,6%) та овочевої (88,3%) продукції зосереджене в особистих селянських господарствах, не спроможних забезпечувати потреби ринку високоякісними стандартизованими товарами. Водночас великі аграрні формування (агрохолдинги) спеціалізуються на вирощуванні експорторієнтованих, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур, що часто супроводжується недотриманням ними вимог раціонального землекористування;

- неефективне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. Українські землі мають багатий природний ресурсний потенціал: 56% вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній; високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн. га (93,8% загальної площі орних земель). Водночас на сьогодні цей потенціал використовується недостатньо, і в результаті низької ефективності сільськогосподарського землекористування Україна за показником урожайності окремих культур поступається провідним світовим виробникам аналогічної продукції майже вдвічі;

- дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема, через брак інвестиційних коштів, важкодоступність кредитів банків, а також низький рівень державної підтримки сільського господарства. Обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2014 р. становив 17,1 млрд. грн., або 8,4% їх загального обсягу в економіці (у промисловості – 40,6%). При цьому 15,2 млрд. грн., або 88,7% інвестицій були власними коштами підприємств та організацій, 1,8 млрд. грн., або 10,6% – кредити банків та інші позики, 0,1 млрд. грн., або 0,7% – інші джерела фінансування. Середньозважена процентна ставка (у річному обчисленні) за кредитами банків у національній валюті для сільського господарства у травні 2015 р. становила 25,9% при середньому в економіці Україні рівні 18,7%. Фінансування галузі з державного бюджету щороку скорочується: за напрямом «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» у 2012 р. було передбачено 827,4 млн. грн., у 2013 – 96,8, у 2014 р. – лише 5

млн. грн. (з яких безпосередньо отримувачам у 2014 р. було перераховано 574,2 тис. грн., або 11,5% загальної суми). Також у 2014 р. зупинилося виділення коштів з державного бюджету для фінансування заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу.

Щоб підвищити ефективність виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, потрібно застосувати блок економічних інструментів: фіскальні (земельний податок, орендна плата за використання землі; податкові пільги), фінансово-кредитні (довгострокове пільгове кредитування, іпотека, інвестиції) та інструменти економічного регулювання (економічне стимулювання або застосування штрафних санкцій, державне субсидування сільськогосподарської продукції). При застосуванні цих інструментів, досягається синергетичний ефект раціоналізації господарської діяльності, їхня комплексна реалізація дасть змогу отримати якісні зрушення української економіки [3].

Одними з найпоширеніших інструментів підтримки та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності є податкові пільги. У більшості країн Західної Європи переважає прогресивна система оподаткування, за якої основна частина фермерів належить до пільгової категорії платників. Тому частка податків, які сплачують фермери, в загальному обсязі їхніх витрат незначна і коливається в межах 2,5–6% [4].

Оцінюючи стан податкових відносин в Україні, більшість вчених, експертів і політиків сходяться на тому, що основними вадами податкової системи є її надмірна фіскальна спрямованість та нерівномірний розподіл податкового навантаження. Діючий єдиний податок четвертої групи (ЄП), як і застосований раніше фіксований сільськогосподарський податок (ФСП), поставив у привілейоване становище вертикально інтегровані структури. Агрохолдинги, які об'єднують у собі повний операційний цикл (виробництво–заготівля–переробка–торгівля), в умовах чинного законодавства можуть без будь-яких обмежень оптимізувати ціни між окремими своїми підрозділами, що перебувають на різних податкових режимах, і «перекидати» прибутки від переробки та торгівлі на аграрний підрозділ, розмір податкових навантажень якого не залежить від обороту та рівня рентабельності [5]. Проведені дослідження показують, що орендарі земель сільськогосподарського призначення сплачували у місцеві бюджети ФСП у 2–3 рази менше, ніж господарства населення, податок на землю [6].

Безумовно, найважливішою перевагою дії ЄП є значне послаблення податкового тиску в аграрному секторі, що сприяє покращенню його фінансового становища та створює умови для подолання кризових явищ на селі. Це, в свою чергу, сприяє стабілізації податкових надходжень до бюджету. Позитивним є і те, що сільськогосподарське підприємство може здійснювати планування своєї діяльності, заздалегідь розраховувати суми своїх податкових зобов'язань.

Водночас, можна окреслити й ряд недоліків ЄП, які збереглися з досвіду функціонування ФСП і наразі не вирішені та повністю характерні для нині діючої його форми. Слушно з цього приводу зазначає В. П. Синчак, що внаслідок механічного поєднання декількох податків у ЄП порушується один із основних принципів оподаткування – рівність умов [7]. Справа в тому, що, коли різні податки штучно «прив'язуються» до однієї бази оподаткування – землі, податки відриваються від фінансових результатів і фінансового стану суб'єктів господарювання. Практично весь податковий тиск перекладено на землю.

Унаслідок цього не враховуються при оподаткуванні особливості господарювання платників податків, які мають досить суттєвий характер. Виникає нерівномірність розподілу податкового навантаження між підприємствами галузі різної спеціалізації. Якщо в господарстві, яке спеціалізується на вирощуванні продукції рослинництва, є значні площі сільськогосподарських угідь, то його сума ЄП четвертої групи за один і той же період буде значно перевищувати суму податку господарства, що спеціалізується на виробництві продукції тваринництва, яке має незначні земельні площі. Таким чином, податкове навантаження ЄП четвертої групи конкретного підприємства значною мірою залежить від галузевої приналежності останнього при фіксованих ставках податку.

Зводячи систему оподаткування до єдиної бази, держава втрачає інструментарій впливу на розвиток і стимулювання окремих видів діяльності суб'єктів господарювання, яких суспільство потребує найбільше.

Головним недоліком функціонування ЄП четвертої групи є відсутність мотивації підприємств до покращення якості землі та продуктивності праці. Незважаючи на те, що об'єктом оподаткування визнається площа сільськогосподарських угідь (від її розміру і залежить сума податку), покращення їх якісних характеристик не закладено в механізм дії ЄП четвертої групи. Базою оподаткування ЄП сільськогосподарських підприємств визнається нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь, із урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного станом на 1 січня базового податкового (звітного) року. Але індексація не враховує вплив господарювання на об'єкт оподаткування (сільськогосподарські угіддя). Наприклад, в США, кожен штат щороку законодавчо затверджує методику оцінки землі, виходячи саме з її якісних показників [8].

Запровадження ФСП як основного в системі оподаткування сільськогосподарських товаровиробників на певному етапі розвитку економіки України було обґрунтованим і дозволило врахувати специфіку сільськогосподарського виробництва при встановленні об'єкта оподаткування та строків сплати податку, що, в свою чергу, дало можливість спростити систему оподаткування та податковий облік, знизити податкове навантаження для підприємств аграрного сектору, стимулювати раціональне використання землі. Тобто, основною функцією чинної системи оподаткування, яка реалізується на сучасному етапі в аграрному секторі економіки, є стимулююча.

Продовження дії спрощеної системи оподаткування надасть суттєвого вигаду тільки прибутковим підприємствам. Для збиткових або нестабільно працюючих виробників доцільнішою може виявитися загальна система оподаткування з правом перенесення від'ємного значення об'єкта оподаткування підприємства на наступні податкові періоди. З огляду на те, що термін дії ЄП є законодавчо обмеженим, а пряме оподаткування сільськогосподарських товаровиробників має значні недоліки, виникає необхідність пошуку шляхів удосконалення підсистеми прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Вчені і практики виділяють два варіанти її реформування: перший – залишення комплексного прямого податку, який включатиме в себе декілька прямих податків, у тому числі податок за сільськогосподарські угіддя і податок на прибуток, другий – створення підсистеми прямого оподаткування, в якій передбачається окреме функціонування земельного податку, податку на прибуток та інших прямих податків.

У країнах Європейського Союзу оподаткування диференційоване залежно від масштабів виробництва та організаційної форми ведення бізнесу (в тому числі аграрного), застосовуються традиційні податкові інструменти — корпоративний прибутковий податок, універсальний акциз, майнові та соціальні податки. Для малого бізнесу (в сільському господарстві — фермерів сімейного типу) передбачається спрощення податкового адміністрування шляхом застосування відповідних механізмів. Для підвищення ефективності використання податкових пільг необхідно забезпечити чіткі критерії їх надання, як це робиться в розвинутих країнах.

Подальша адаптація господарської діяльності в сільському господарстві до європейських і світових умов, а також підвищення ефективності розвитку аграрного сектора економіки задля забезпечення населення якісними, безпечними, доступними продовольчими продуктами, розширення експортного потенціалу країни вимагають реалізації завдань державної аграрної політики за такими пріоритетними напрямками:

- стимулювання розвитку сільськогосподарського підприємництва, у т. ч. дрібнотоварного, з метою інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції, а також акцентування заходів державної аграрної політики на підтримці малозабезпечених категорій населення в частині задоволення їхніх потреб у продуктах харчування;

- забезпечити збереження до 1.01.2018 р. чинної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Протягом 2017 р. розробити нову систему оподаткування в сільському господарстві, яка матиме стимулюючий ефект та передбачатиме звільнення фермерських господарств від сплати податків (за винятком земельного податку і збору на обов'язкове державне пенсійне страхування), у випадку, якщо їхній річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 100 тис. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ [2].

Необхідно розробити й апробувати систему оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників, При цьому повинна обов'язково забезпечуватися вимога максимального врахування фінансових результатів і фінансового стану сільськогосподарських підприємств. За таких умов податкова система галузі забезпечуватиме не тільки надходження коштів до бюджету, а й стимулюватиме розвиток сільськогосподарського виробництва.

З усього вище сказаного можна стверджувати, що сільськогосподарська галузь вимагає побудови нової системи оподаткування. Варіанти можуть бути різні, але незмінним має залишитися обов'язкове поєднання у цій системі елементів земельного і прибуткового оподаткування, що дозволить поставити виробників у рівні умови і створити максимальні стимули для ефективного господарювання. Необхідно усвідомлювати, що якою б досконалою не була система оподаткування, за невіршених проблем диспаритету цін на продукцію сільського господарства і промисловості, недосконалого фінансово-кредитного механізму, нерегульованих земельних правовідносин, вона не зможе стати дійсно ефективною і забезпечити гармонійне поєднання інтересів держави і товаровиробників.

На сучасному етапі розвитку аграрної сфери принципово важливого значення набуває використання інструментів економічного стимулювання. Державна політика, спрямована на вирішення питань економічного стимулювання раціонального сільськогосподарського виробництва, сприятиме комплексу важливих передумов для поліпшення якісних характеристик земель; обґрунтування сучасних стандартів і

нормативів сільськогосподарського товаровиробництва та приведення їх до міжнародних вимог.

Такий організаційно-економічний підхід дасть змогу підвищити рівень фінансової відповідальності землекористувачів, ступінь самодостатності сільських територій, а також наблизити вітчизняну практику до забезпечення сталого розвитку аграрної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ібатуллін Ш. І. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль та ін. — К.: Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. — С. 5, 22.
2. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки. Аналітична записка – К.: НІСД, 2015. – 16 с.
3. Горлачук В. В., Астремський А. В. Організаційно-економічні інструменти управління землекористуванням // Видання ЧДУ ім. Петра Могили. — Наукові праці. — Економіка. — Т. 99. — Вип. 96. — С. 146.
4. Кузняк Б. Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії / Б. Я. Кузняк // Економіка і регіон — 2010. — № 1 (24). — С. 135–141.
5. Тулуш Л. Податкові пільги для АПК: скасувати не можна модернізувати // Дзеркало тижня, 2013 р., № 15. — С. 7.
6. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2013. — № 7. — С. 17.
7. Синчак В. П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монографія / В. П. Синчак. – Х.: ХУУП, 2008. – 476 с.
8. Дема Д. І. Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у США і Україні / Д. І. Дема. – Житомир: Полісся, 2001. – 228 с.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Анатолій Чинчик

Здобувач, Харківський державний автомобільно-дорожній університет,
e-mail: anatol_2015@i.ua, Київ, Україна

Анотація. Проаналізовано систему оподаткування в Україні часів одного з багатьох етапів глобалізації – розвитку світового монополістичного капіталізму. Розглянуто наслідки впливу економічної політики Російської імперії на господарський розвиток українських губерній через механізми оподаткування.

Ключові слова: податкова політика, система оподаткування, податки, фінансово-економічні відносини, монополістичний капіталізм, глобалізація.

Історичні джерела вказують на те, що система оподаткування бере свій початок з давніх-давен, коли з'явилися перші державні утворення. Податки стягувалися з громадян, які отримували прибутки у грошовому та натуральному вигляді за встановленими розмірами і формами: платежі з доходів, різного роду відрахування, мита, збори, данина тощо. Отже, податкова система виникла разом із державним утворенням і розвивається разом із державою та є основною формою отримання державних доходів. Від чітко вибудованого того чи іншого податкового механізму залежить величина економічного впливу держави на суспільні виробничі процеси, що в кінцевому результаті впливає на розвиток науково-технічного прогресу та зростання добробуту людей. Щодо основних принципів оподаткування, то головні з них були сформовані у 1776 р. (часи «податкової теоретизації», *авт.*) відомим ученим-економістом XVIII ст. Адамом Смітом у його роботі «Дослідження про природу і причину багатства народів»¹, а саме: загальність, визначеність, справедливість і зручність, які дотепер не втратили своєї значимість.

Історично так склалося, що один з етапів глобалізації був пов'язаний із розвитком капіталізму, коли він поступово почав переходити у нову стадію, так званий «монопольний капіталізм». На цій стадії почали утворюватися фінансові союзи і промислові монополії, які з часом переросли у промислово-фінансові групи. Такі об'єднання отримали можливість досить потужно проводити фінансово-економічну політику та визначати сфери свого впливу. Слід зазначити, що промислово розвинуті країни кінця XIX – початку XX ст. відрізнялися за рівнем капіталістичної системи господарювання. Так, високорозвинутими промисловими країнами були Англія, Франція, США; в меншій мірі – Німеччина, Японія, Австро-Угорщина, Росія; низьким рівнем розвитку капіталізму вирізнялися країни Азії, Африки та Латинської Америки. Крім того, в цей період почалася світова науково-технічна революція, особливо в розвинутих країнах Західної Європи, США, Японії, Росії та ін., що призвело до централізації капіталу і виробництва. Такі зрушення призвели до виникнення нових рівнів фінансово-економічних відносин, у тому числі відносно реорганізації державної податкової системи. У цей перехідний період – формування нової системи оподаткування, рідко вдавалося дотримуватися основних податкових принципів за Адамом Смітом, зокрема, через те, що повністю ще не були сформовані податкові органи управління для переходу на нову форму особистих податків. Якщо розглядати стан податкової системи Російської імперії, яка відставала від Європейської моделі, то вона знаходилася в стані перехідного періоду, однак майже повністю забезпечувала фінансову стабільність держави.

З цього приводу цікаво проаналізувати особливості проведення податкових змін у Російській імперії, у тому числі на теренах українських губерній, які входили до складу Російської імперії. Зокрема, поземельного податку в 1902 р. було взято: «...на Волині з селян 86,1 тис. крб., з поміщиків 108,5 тис. крб.; у Катеринославщині з селян 77, з поміщиків 95,4 тис. крб.; на Київщині 98,8 і 94,5 тис. крб.; на Поділлі 89,9 і 79,8; на Полтавщині 108,2 і 100 тис. крб.; на Харківщині 116,3 і 89 тис. крб.; на Херсонщині 92,7 і 123,7 тис. крб.; на Чернігівщині 108 і 74,7 тис. крб., а разом з усіх селян 777 тис. крб., з

¹Сміт А. Дослідження про природу і причину багатства народів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ec-study.com/ua/literature/b300051_doslidzhennya_pro_prirodu_i_prichini_bagatstva_narodiv.htm

усіх же поміщиків 758,6 тис. крб. Усього ж поземельного податку взято з 8 губерній України 1 535,6 тис. крб.»². Діаграмне зображення (рис. 1) дає більш детальне уявлення про величину поземельного податку (селяни та поміщики разом), який сплатили українські губернії у 1902 р. в казну Росії.

Діаграма поземельних податків взятих з українських губерній за 1902 р., тис. крб.

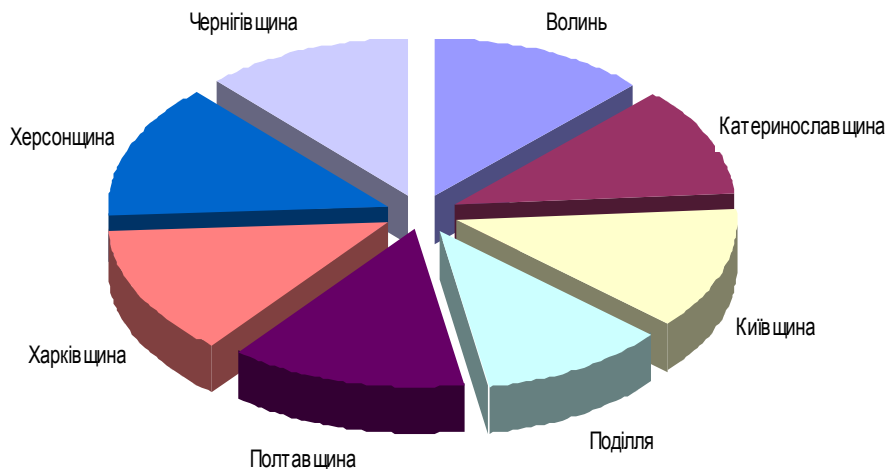

Рис. 1. Діаграма величин поземельного податку з українських губерній, взятого в казну Російської імперії у 1902 р. (складено автором)

Слід відзначити, що поземельного податку було взято більше з поміщиків на Волині, Катеринославщині та Херсонщині. У той же час селяни сплатили поземельного податку більше, ніж поміщики на Київщині, Поділлі, Полтавщині, Харківщині та Чернігівщині. Найбільша різниця у сплаті поземельного податку між селянами та поміщиками була на Херсонщині, де поміщики сплатили на 31,0 тис. крб. більше, однак у Харківщині селяни сплатили на 27,3 тис. крб., а в Чернігівщині на 33,3 тис. крб. більше, ніж поміщики. Отже, якщо виходити з того, що Росія в ті часи була більш аграрною, аніж промисловою країною, де майже три чвертини населення були зайняті у сільськогосподарському виробництві, новий підхід щодо збору земельного податку за принципом «Більше землі – більше плати» дозволив би отримувати значно більші надходження в казну держави.

Одним із простих податків, особливо в містах, є подомовий. Він виник із земельного податку після того, як почали з'являтися великі міста. Безумовно, що такий податок торкається в більшій мірі міського населення. Згідно даних Д. Сіромахи, в 1863 році «цей налог дав казни 2 млрд. крб., в 1905 р. цього налога збільшено на 1/3 і в 1905

² Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 55.

році він зібрав всього 18,3 млрд. крб., в 1907 р. 18,6 млрд. крб., із котрих у Польщі було зібрано 5,5 млн. крб. і Україні 5,3 млн. крб.»³.

Отже, з розвитком капіталістичних відносин промисловість та торгівля стають основними джерелами надходжень до казни держави, на відміну від земельних ресурсів у стародавні часи. Так, у 1890 р. в Англії на одного жителя промисловий податок від сільського господарства, торгівлі, промисловості та перевезень становив 520 крб.; Франції – 360; Німеччини – 320; Австро-Угорщини – 190 та Росії – 130 крб.⁴ Як бачимо, величина промислового податку на одного жителя прямо залежить від економічного розвитку країни, причому промисловість розвивалася дуже швидкими темпами і значно випереджала сільське господарство за ціною виготовленої продукції. З часом держава була вимушена ввести відокремлені податки на доходи банкірів, промисловців і купців, так як до цього моменту і банки, і промисловці платили однакові податки не залежно від величини капіталу чи кількості працюючих робітників. У Росії з 1898 р. промисловець чи купець, купуючи свідоцтво того чи іншого підприємства, платив неоднаковий промисловий податок як для торгових, так і промислових підприємств. На величину промислового податку впливала не тільки розрядність, але й клас місця, причому цей податок набагато вищий від промислових підприємств, аніж від торгових. З часом у Російській імперії цей податок був змінений (1906 р.) з урахуванням прибутковості підприємств. Було суттєво збільшено промисловий податок із найбагатших і прибуткових підприємств, з одного боку, та зменшений чи стабільно обґрунтований із дрібних чи малорозвинених.

Діаграма промислових податків взятих з українських губерній за 1903 р., тис. крб.

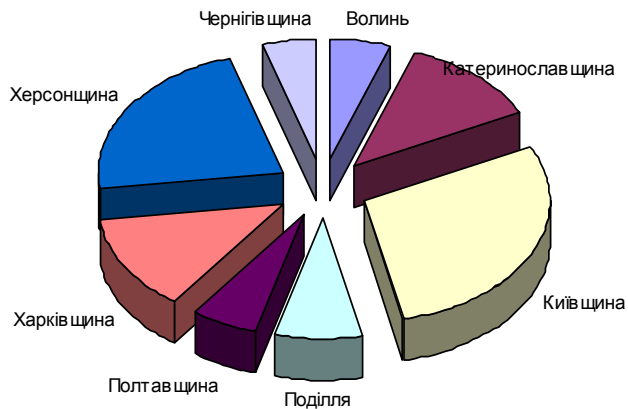

Рис. 2. Діаграма величин промислового податку, взятого з українських губерній до казни Російської імперії в 1903 р. (складено автором)

Цікаво, що «...із суми 67,5 млн. крб. цього налогу в 1903 р. Україна дала 10,68 млн. крб. з 8 губерній: Волинь 567,6 тис. крб., Катеринослав 1.299,1 тис. крб., Київщина

³ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 56.

⁴ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 57.

3.104 тис. крб., Поділля 813,6 тис. крб., Полтавщина 624,4 тис. крб., Харківщина 1.394,8 тис. крб., Херсонщина 2.376,1 тис. крб., Чернігівщина 501 тис. крб.»⁵ Діаграма величин промислового податку, сплаченого українськими губерніями за 1903 р. (рис. 2) дає можливість чітко уявити потужність промислового виробництва, а також наявність і ступінь розвитку середніх і великих міст на території тієї чи іншої української губернії, які знаходилися в складі Російської імперії того часу.

Розрахунки показали, що доля промислового податку в казні Російської імперії за 1903 р., взятого з українських губерній, становила 15,8%.

Наступним податком у Росії був квартирний, який не мав відношення до людей, що проживали у сільській місцевості, а тільки для великих міст. Такий податок не мав великого значення для дохідної частини казни держави, зокрема, «... в 1907 р. його було 5,3 млн. крб., із котрих Україна дала 1,4 млн...»⁶.

У сфері грошових відносин у Росії діяв податок на грошовий капітал. Цікавими виявилися дані за 1903 р. щодо надходження до казни Росії податку на грошовий капітал з українських губерній, а саме: «Волинь 6,5 тис. крб., Катеринославщина 21,5 тис. крб., Київщина 304 тис. крб., Поділля 1,5 тис. крб., Полтавщина 118,7 тис. крб., Херсонщина 994,3 тис. крб., Чернігівщина 13,6 тис. крб. та Харківщина 279,5 тис. крб., а всього по 8 губерніях 1.739,6 тис. крб. По всій же державі за той 1903 рік було зібрано 17.736 тис. крб.»⁷ Діаграмне зображення (рис. 3) вказує на вкрай нерівномірне надходження до казни Росії за величиною податку на грошовий капітал від кожної із українських губерній.

Діаграма податку на грошовий капітал з українських губерній за 1903 р., тис. крб.

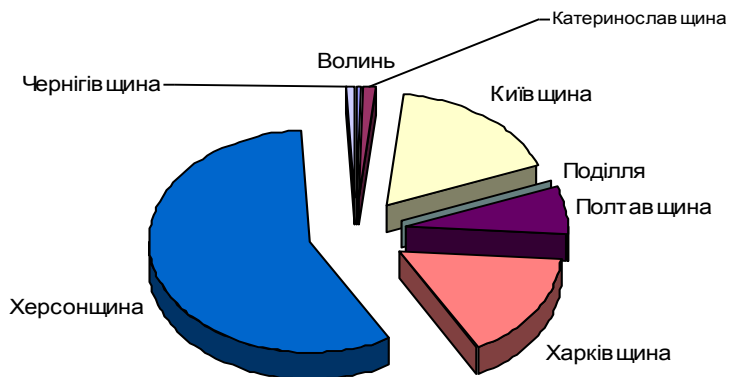

Рис. 3. Діаграма податку на грошовий капітал, взятого з українських губерній у Росії за 1903 рік (складено автором)

З цього приводу дискусійним залишається: чи то позики бралися і сплачувалися великий податок тому, що відбувався великий «промисловий і будівничий бум», чи люди

⁵ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 60.

⁶ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 62.

⁷ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 62.

мали можливість, беручи кредит, вкладати у перспективну справу з подальшим розширенням бізнесу і сплатою відсотків за кредит разом із пенєю, однак все рівно придбавши прибуток і маючи з цього певний зиск. Разом з тим потрібно відзначити, що в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. посередні податки займали більше половини (біля 57%) всього державного бюджету і по сумі надходжень поділялися на: податок горілчаний і митний, податок на цукор і тютюн, збори з документів, податок на нафту, сірники, страхування та ін.⁸

У період 1863-1895 рр. в Росії був уведений акциз на горілку, якого «брали спочатку по 4 коп. за градус (1/100 частина відра безводного спирту), згодом його збільшено по малу до 7 коп. з градуса»⁹. Введення акцизу дозволило значно поповнити дохідну частину державної казни: «В 1863 р. пікейний дохід дав державі 121,5 млн. крб., в 1883 р. – 253 млн. крб., 1892 р. – 269 млн. крб...» (стор. 70), однак збільшення такого акцизу уже не могло суттєво вплинути на величину доходу. Саме тому, поступово, держава почала застосовувати монополію на продаж горілчаних виробів, встановивши її казенну продаж. Відразу ж було підвищено ціну на горілку з введенням великого податку на спирт.

Діаграма доходів від горілки та спирту з українських губерній за 1907 рік, млн. крб.

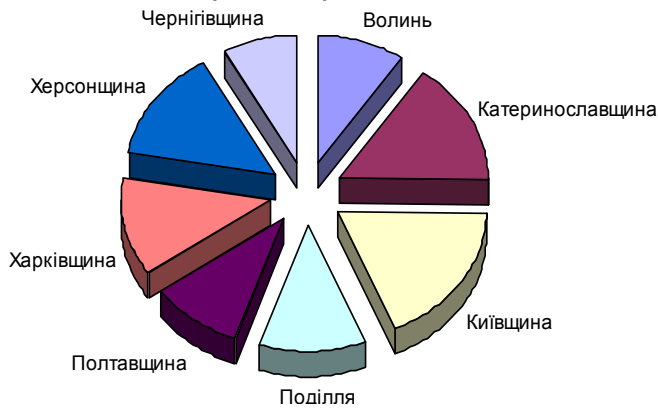

Рис. 4. Діаграма доходів від горілки та спирту з українських губерній за 1907 рік у казну Росії (складено автором)

Щодо України, то «...в 1907 році випили горілки та дали всього доходу від спирту та горілки: Волинь 1.547 тис. відер і доходу 12,8 млн. крб., Катеринославщина 2.619 тис. відер і 21,4 млн. крб., Київщина 2.936 тис. відер і 24,9 млн. крб., Поділля 1.958 тис. відер і 16,1 млн. крб., Полтавщина 1.680 тис. відер і 13,6 млн. крб., Харківщина 2.047 тис. відер і 16,8 млн. крб., Херсонщина 2.316 тис. відер і 19,4 млн. крб., Чернігівщина 1.267 тис. відер і 10,8 млн. крб., всього 16.370 тис. відер і 135,8 млн. крб.»¹⁰ (рис. 4). Найбільше

⁸ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 63.

⁹ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 69.

¹⁰ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 69.

доходу в казну Російської держави принесли Катеринославська, Київська, Харківська та Херсонська губернії (82,5 млн. крб.), що становило 60,8% від усіх надходжень.

На всі закордонні товари, які потрапляли до Російської імперії чи вивозилися за межі країни, накладався митний податок. Цей податок у Росії був встановлений ще Петром I, який постійно змінювався, зокрема, залежно від необхідності того чи іншого виду товару на внутрішньому ринку. Ще одним показовим прикладом того, що не розвивалася досить потужно промисловість, є суцільне зубожіння населення, особливо селянства, що породжувало дуже низьку купівельну спроможність населення, а відтак – розбудовувати нові фабрики та заводи не мало сенсу. Високі податки на закордонні товари, особливо щодо продовольчої та промислової груп, призводило не тільки до отримання високих цін для покупців, але й неможливість використовувати їх у необхідних кількостях. Зростання митного податку відбувалося постійно, незважаючи на всі економічні та політичні негаразди, які мали місце в Російській імперії за цей період часу, що не могло не відобразитися не тільки на покупній спроможності населення, але й на достатній і необхідній кількості споживання окремих вкрай необхідних товарів для нормальної життєдіяльності людей.

Виникнення цукрової промисловості та великої кількості цукроварень у світі припадає на кінець XVII – початок XIX ст. Спочатку цукор варили з цукрової тростини в теплих кліматичних умовах, які, в основному, припадали на Америку, Азію, Африку і Австралію. Згодом у Європі розпочався видобуток цукру з цукрових буряків у Європі, де головними господарями цукрових заводів були правителі країн та великі землевласники. Цукор ставав особливим товаром, який обкладався всередині країни великим податком задля того, щоб виробники цукру були зацікавлені щодо його збуту за межі держави. Такі дії дуже підтримувалися керівництвом країни, зокрема, у Франції, де тим, «хто ж вивезе цукор з Франції, тому правительство видає «премію», себ то виплачує йому грішми... oprіч цього, береться чималий налог з виробленого в Франції цукру. Такі самі порядки ми бачимо в Германії, Австро-Венгрії й інших державах...»¹¹ Щодо країн, які не мали великої кількості цукроварень: Канада, Сполучені Держави Америки, Фінляндія, Норвегія та ін., то вони, закупаючи дешевий цукор із цукрової тростини, від такого стану речей тільки вигравали. Безумовно, що країнам-виробникам цукру, особливо з цукрового буряка, доводилося вести конкурентну боротьбу за кордоном, тому інколи цукор приходилося продавати майже за безцінь. Цікавими даними щодо наявності цукрових заводів і земель під буряковими плантаціями сповіщає нас Д. Сіромаха, який писав: «На круг здобувалося цукру з десятини в 1903, 1904 і 1905 році: в Германії 254, 207, і 279 пуд., в Франції 186, 177, 238 пуд., Австро-Венгрії 209, 149, і 221 пуд., в Бельгії 194, 214, 264 пуд. І в Росії 117, 108, 100 пуд.»¹², що вказує на зростання видобутку цукру в розвинутих європейських країнах, однак у Росії виробництво цукру знижувалося. Згодом у Росії була встановлена норма виготовлення цукру щорічно і перелік заводів, зі встановленням твердої ціни на цей продукт. Цей факт є прикладом злиття великого капіталу і державних чиновників, які були одноставними в питаннях встановлення високих цін щодо надання привілеї тим чи іншим цукровим заводам на право виготовлення відповідної кількості цукру. За даними Д. Сіромахи, «вироб пуда цукру коштував 1 крб. 55 коп., налогу доводилося платити не більше 1 крб.

¹¹ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 81.

¹² Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 82.

80 коп.; отже маємо пуд ціною не більше, як по 3 крб. 35 коп; одначе ми бачимо, що продажня ціна цукру рідко буває менше 4 крб. 60 коп., а часом доходить навіть до 5 крб. 10 коп. (1893 і 1902 рр.)»¹³ Щодо податку на цукор, то він «за 1886-1900 роки зріс на 225%... за час 1895-1903 рр. налог на цукор збільшився з 48 коп. на 1 душу людности до 77 коп. (на 60%); доходи цукроварів за той же час, рахуючи найменше по 1 крб. за пуд, зросли з 25,5 млн. крб. до 43,2 млн. крб. (на 70%); вжиток же цукру зріс з 12,3 фунта на душу людности до 14,4 ф. (на 16%)»¹⁴

Слід відзначити, що в Росії на той час податок на цукор з пуда був найвищим у Європі і становив «...коло 1 крб. 75 коп., в Германії 1 крб. 55 коп., в Австрії 1 крб. 44 коп. з пуда. Через це й цукор у нас найдорожчий: 15 коп. за фунт, в Англії 6 коп., в Германії 8 коп., в Франції 10 коп., в Бельгії 10 коп. (відомості за 1905 рік)»¹⁵ Не дивлячись на те, що в країнах Європи на початку ХІХ ст. почали зменшувати податки на цукор (у деяких країнах: Франція та Германія в рази) надходження до державного бюджету, навпаки, збільшилися, зокрема, за рахунок внутрішнього споживання. Слід також відзначити, що цукроварна промисловість царської Росії майже вся знаходилася на територіях українських губерній з 200 заводами і виробництвом 50 млн. пудів цукру за рік і польських землях з 50 заводами, де вироблялося біля 7 млн. пудів цукру за рік, які давали в казну доходу «в 1904 р. 78,8 млн. крб., в 1905 р. 78,7 млн. крб., в 1906 р. 108,9 млн. крб., 1907 р. 100,9 млн. крб., в 1908 р. 93,2 млн. крб. та в 1909 р. сподіваємося 89,9 млн. крб.»¹⁶ Динаміка надходжень від податку на цукор у казну Росії (рис. 5) показує, що цей процес мав нерівномірний характер.

Динаміка доходу в казну Росії від податку на цукор за період 1904-1909 рр., млн.крб.

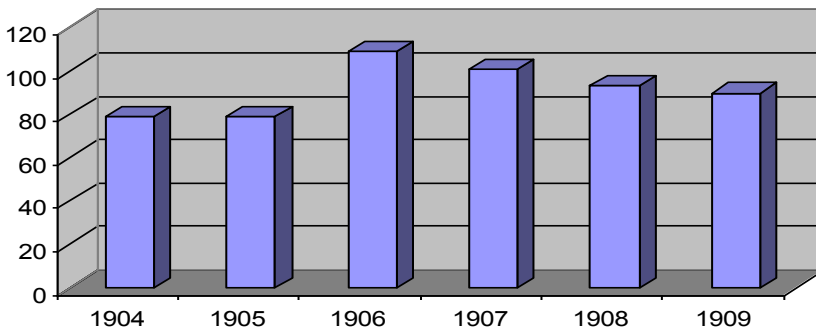

Рис. 5. Діаграма доходу в казну Росії від податку на цукор за період 1904-1909 рр., млн. крб. (складено автором)

Якщо взяти всю суму надходжень від податку на цукор до бюджету за досліджуваний період (1904-1909 рр.: 550,5 млн. крб.), то стане зрозумілим, що для

¹³ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 83–84.

¹⁴ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 85.

¹⁵ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 85.

¹⁶ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 87.

царської Росії цукрова промисловість і виробництво цукру на територіях українських губерній і польських землях мали дуже велику значимість як з точки зору життєдіяльності та розвитку країни, з одного боку, так і для налагодження зовнішньоекономічних зв'язків із розвиненими країнами Західної Європи і світу, з іншого.

Тютюн був привезений з Америки і спочатку не сприймався суспільством у широкому вжитку. Згодом, тютюнопаління набуло популярності і правлячі кола розвинутих держав відразу ж почали цим користуватися. Ввізний тютюн обкладався пошлиною, а в таких країнах, як Франція, Прусія, Австро-Угорщина, Італія, Іспанія, Румунія, Туреччина і Португалія, була заведена монополія на тютюнові плантації і продаж тютюну в системі роздрібної торгівлі. Саме тому держави, які ввели великі податки на тютюнові вироби, мали дуже великий з того прибуток, а виробляти його і продавати можна було тільки під пильним доглядом відповідних чиновників. Слід відзначити, що в Росії тютюнових фабрик у 1883 р. було 302, а вже у 1902 р. – 251, однак, якщо у 1887 р. середній виріб фабрики, крім махорки, був 4,3 тис. пуд., то в 1902 р. – 8,8 тис. пуд. Щодо тютюнових фабрик, то вони, у своїй більшості були розташовані в Україні, а «кожна махорочна фабрика виробляла махорки на круг 12,2 тис. пуд. в 1887 р. і 30,5 тис. пуд. в 1902 році»¹⁷. Здебільшого, український тютюн ішов за кордон для виготовлення сигар, а також мав поширення по всій Російській імперії. Як було відзначено Д. Сіромахою, «...в 1882 р. доходу від нього було 12 млн. крб., а в 1902 р. вже 45,3 млн. крб., в 1907 р. біля 49 млн. крб. – в тім числі патентного збору біля 4 млн. крб...»¹⁸. Як бачимо, з кожним роком дохід у державну казну Росії від використання тютюну зростає. На рис. 6 відображено динаміку щодо акцизного збору в українських губерніях за 1902 рік унаслідок використання тютюну.

Діаграма величин акцизу з тютюну в українських губерніях за 1902 р., крб.

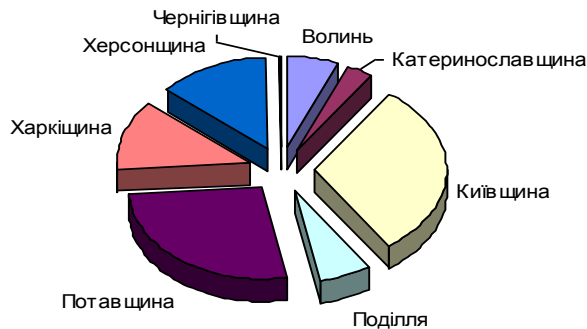

Рис. 6. Діаграма величини акцизу з тютюну в українських губерніях за 1902 р., крб. (складено автором)

Так, «на Волині було взято 587.771 крб.; в Катеринославщині – 304,864, на Київщині – 2.889.906; на Поділлі – 600.491; на Полтавщині – 2.521.841; в Харківщині –

¹⁷ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 88.

¹⁸ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 89.

1.148.767; в Херсонщині – 1.247.098; в Чернігівщині – 31.193 крб.»¹⁹ Якщо всього за 1902 рік з українських губерній було взято 9.341.931 крб. акцизу з тютюну, то левова частина його припадає на Київську, Полтавську Харківську та Херсонську губернії (разом 7.807.612 крб.), що становило 83,6% від усієї суми такого збору.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у світі видобування нафти тільки починало свій розвиток. Ще не розвідані поклади нафти в Росії, а також невміння її використовувати на повну потужність на той час не давали особливо високих доходів у казну держави. Так, щодо податку на нафту, то він «...дав казні в 1906 р. біля 30 млн. крб., в 1907 р. 34 млн. крб., в 1908 р. 38 млн. крб., в 1909 р. сподіваємося 38,5 млн. крб.»²⁰ Як бачимо, збільшення видобутку нафти дозволило суттєво збільшити і надходження до бюджету країни коштів від нафтового податку, відколи люди почали використовувати сірники, які на той час вироблялися з приміненням фосфору. Цей вид продукції мав великий попит, однак сірники з фосфором були дуже токсичними. З часом їх було замінено на сірники, основу яких складала сірка. В Росії сірники було «обкладено налогом по 1 коп. з кожної коробки в 75 штук сірників. Кожен фабрикант, що виробляє сірники, мусить брати щороку акцизних бандеролів не менше як на 1500 крб.» Щодо податку на сірники, то їх «поступило в казну в 1906 р. 14,9 млн. крб., в 1907 р. – 13,3 млн. крб. та в 1908 р. і 1909 р. чекають по 16 млн. крб.»²¹

В Росії існував також податок при переході власності від одного власника до другого, який іменувався кріпосною сплатою. При продажу чи даруванні маєтку також накладалися сплати. Якщо справа торкалася спадщини, то відсоток платежів залежав від близькості родича за кровними зв'язками. Відомо, що в Росії за користування державними послугами: продаж гербових марок та різного роду паперів (векселів, акцій, облігацій та ін.) – держава брала гербовий збір, а також за звернення до державного суду платилися судові платежі. Доходи від гербового збору збільшувалися від того, що вводилися нові види документів, проведенням військових дій, коли державі конче необхідно поповнювати казну і т. п.

Отже, в період одного з етапів глобалізації – формування монополістичного капіталізму, Російська імперія потребувала постійних і досить потужних надходжень до державної казни, перебуваючи у зоні інтересів інших держав не тільки щодо претензій на її територіальну цілісність, але й завдяки потужному природному потенціалові. Українські губернії стали потужним джерелом наповнення бюджету метрополії, в той час як ...²². Зокрема, саме тому кожна держава повинна була знайти свій власний спосіб захистити себе і своїх громадян, тобто віднайти можливість, яким чином стати більш могутньою в економічному і військовому відношеннях. Одним із таких чинників і є державна податкова політика, яка повинна бути націлена, в першу чергу, на підвищення рівня життя своїх громадян.

ЛІТЕРАТУРА

¹⁹ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 89.

²⁰ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 90.

²¹ Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 91.

²² Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909. – с. 91.

Голубка С. М. Інституціалізація фінансового господарства України (історична ретроспектива): Монографія / С. М. Голубка. – К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. – 453 с.

Небрат В. В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні: [монографія] / В. В. Небрат; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2013. – 584 с.

Сміт А. Дослідження про природу і причину багатства народів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ec_study.com/ua/literature/b300051_doslidzhennya_pro_prirodu_i_prichini_bagatstva_narodiv.htm

Сіромаха Д. Про фінансову науку. – Київ. – Друкарня А. В. Нахмановича. – 1909.

**SEKCJA:
WSPÓLCZESNE TENDENCJE PROCESÓW EUROINTEGRACJI W
WARUNKACH NIESTABILNOŚCI GOSPODARKI**

USAGE OF CORRELATION AND REGRESSION ANALYSIS IN FORECASTING "ECONOMIC DECLINE" AT JSC "CENTRAL GOK" FOR 2015-2020

Kateryna Astafieva

PhD in Economics, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: ksantiy@i.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Oleksandr Astafiev

Ph.D. in Engineering,
Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: fmmk@kneu.dp.ua , Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article deals with the issue of defining the conditions for the “economic decline” at industrial enterprises, namely, determining the development index as an integral index. The latter is determined considering the integral index of an enterprise’s financial state estimate, the total profitability index and the sales index according to weight coefficients. The correlation and regression analysis enabled us to forecast the “economic decline” taking JSC “Central GOK” as an example.

Keyword: development, enterprise’s life cycles, development index, profitability, index, net profit.

In its development, an enterprise undergoes certain phases. Taking into account the current adverse economic conditions at Ukraine’s mining and concentration enterprises, it is vital to define some directions for their further activity. To fulfill this task we suggest considering the life cycle theory, namely, an enterprise’s development stages.

The problems of enterprise development within the scope of the life cycle theory were touched upon in the works by such leading economists as L. Greiner, G.V. Osovskaya, L.O. Lihonenko, G.V. Shyrokova, N.O. Stepanenko, O.Yu. Fyrstova, S.V. Koryahina, I.O. Blank, H.V. Kozachenko, I.I. Mazur, V.D. Shapiro, T.Ye. Unkovska, N.G. Olderogge, S.V. Lukashova, I.K. Adizes and others.

The researcher O.Yu. Fyrstova treats the life cycle of an enterprise as a definite period of activity during which enterprises undergo certain development stages [1]. In the research by S.V. Koryahina the notion of enterprises’ life cycle is defined as an overall period of their functioning [2]. The author defines the life cycle period as a total of development stages that constitute a completed cycle during some period of time [2]. I.O. Blank considers enterprises’ life cycle to be a period of time during which enterprises are created, develop and cease their activity [3]. G.V. Kozachenko interprets enterprises’ life cycle as a system of development stages that interchange each other, each of the stages being characterized by a different aim of the activity and a different economic condition of an enterprise [4]. The researcher T.Ye. Unkovska identifies the notions of ‘a life cycle’ and ‘development’ defining them as “...the result of a total of long cycles based on investment activity and the short operational ones. It is defined that the maximum optimality of correlation of total cycling of an enterprise consists in the integrated process of an enterprise’s dynamic development [5, p.15]”.

A life cycle of enterprises characterizes a gradual change of development stages depending on the time factor and the economic conditions of enterprises. One should note that the study of the life cycle stages at Ukrainian enterprises in particular is vitally important as they have a long development history.

In publications on economics, one can find a wide range of approaches to life cycle classification. In our opinion, an enterprise undergoes a gradual change of life cycle stages,

namely: "Creation", "Infancy", "Childhood", "Expansion", "Sustainability" and "Decline". At the same time, the mentioned stages are divided into phases.

Thus, in their development enterprises undergo certain phases characterized by stages, in particular, the pre-functioning phase ("Creation" stage), the initial functioning phase ("Infancy" stage) and the sustainability phase ("Expansion" and "Sustainability" stages). In our opinion, under conditions of post-Soviet economy, Ukrainian enterprises' development is characterized by such life cycle stages: "Creation", "Infancy", "Childhood", "Expansion", "Sustainability" and "Decline".

At the stage of "Creation" an enterprise is registered, makes a business plan, and builds production facilities.

After an enterprise is created and comes into the market, the stage "Infancy" starts, which is defined as the beginning of production and product realization and provides for formation of its competitive position and market shares. The main objective of the activity at this stage is to work out a strategy aimed at forming a market position with possible further sales increase.

After entering the market and ensuring the sales increment, an enterprise can proceed to the stage of "Childhood" if the sales increment remains at the level of 15% compared to the previous period. In our opinion, in order to achieve the stage "Childhood" one should consider not only the economic capacity, but also ensure the nominative increment in profit of 15% compared to the previous period. After the increment in economic capacity and profit of an enterprise reaches the required level, the enterprise is considered to reach the stage "Childhood".

The next development stage of an enterprise is "Expansion". The stage is characterized by the obligatory expansion rate of sales and profit compared to the previous period. At the same time, considering the peculiarities of the development at this stage, the increment is to be accelerated. If the accelerated increment occurs, an enterprise passes to the stage "Expansion" and its further development provides for the transition to the stage "Sustainability".

The stage "Sustainability" is defined as a period of a relatively sustainable functioning of enterprises and is characterized by the absence of expansion rate of economic capacity and profit compared to the previous periods as well as the absence of the decrease in sales, profitability and equity capital factors. At the same time, enterprises' economic activity is governed by its marginal data in accordance with the designed capacity that is reasonable to take into account when enterprises are identified being at the stage "Sustainability" together with their financial position factors

The next stage is "Decline" which provides for the decrease in financial and economic rates, economic capacity and the market position loss. In our opinion, the stage "Decline" should be considered separately as it may occur at any phase of the initial functioning and sustainability. The analysis of the development theories enabled us to reveal that every life cycle stage is characterized by the threats leading to possible decrease in development rates. Under this condition, an enterprise may occur at a lower development stage or at the stage of "economic decline". Considering the criteria of the stage "Decline" for mining and concentration enterprises one should take into account the resources that cannot be replenished. That is why, it is suggested to identify "raw material decline".

It should be noted that the stages "Sustainability" and "Decline" have some peculiarities characteristic for mining and concentration enterprises only. Thus, such enterprises should be identified more properly. Therefore, the research aims at revealing the conditions corresponding

to the stages "Sustainability" and "Decline" in the development of mining and concentration enterprises.

Thus, after analyzing the life cycle theories it is clear that the analyzed approaches define the peculiarities of enterprises' activity at various life cycle stages. At the same time, the issues of negative situations are neglected, especially the ones concerning the possibility to returning to the previous stage or the threat of the "economic decline". In addition, there are no criteria characterizing the conditions for the transition to lower life cycle stages depending on the conditions of uncertainty and probability of threats for the development.

The "economic decline" is a separate development stage that can take place at all the life cycle stages. Therefore, it is essential to define not only the development stages of enterprises, but also the possibility of the "economic decline" occurrence. For this purpose, we suggest applying the factor of "development index" [6].

In the research given it is suggested to determine the enterprise development index according to such indicators: a total profitability index, an economic capacity index, an index of change of the integrated indicator of an enterprise's financial state estimate in monetary terms. According to the data, the development index is determined as a sum of productions of the given indexes balanced at the corresponding weight coefficients:

$$I = \sum_{i=1}^n I_i \times m_i, \quad (1)$$

where I is the development index, fraction;

I_i is the index indicator of the i component, fraction;

m_i is the weight coefficient of the i component, fraction;

n is the period, years.

Each component is determined with regard for the corresponding weight coefficients calculated by means of the Delphi method in which 19 experts in mining and concentration participated. The experts stated that the weight coefficient of each component of the development index made 0.33 fraction. According to the estimate results, it is possible to determine the concordance coefficient making 0.79, which proves the high level of the experts' consensus.

In its turn, while calculating the total profitability index it is appropriate to determine the efficiency of an enterprise's assets, total equity and expenses. That is why it is suggested to calculate the total profitability index as a sum of products of the profitability indexes of the assets, operating expenses, total equity and the corresponding weight coefficients:

$$I_p = I_{pa} \times k_{p3} + I_{p3} \times k_{p3} + I_{pBK} \times k_{p3K}, \quad (2)$$

where I_p is the total profitability index, fraction;

I_{pa} is the profitability index of the assets, fraction;

I_{p3} is the profitability index of the operating expenses, fraction;

I_{pBK} is the profitability index of the total equity, fraction;

k_{pa}, k_{p3}, k_{p3K} is the weight coefficient of the corresponding components.

In order to determine the weight coefficients of the components of the total profitability index, the expert estimation method, in particular the Delphi method, was applied. 15 experts in ore mining and concentration have been interrogated. The results obtained enabled us to calculate the concordance coefficient of 0.86 indicating the experts' consensus.

Thus, enterprises' development direction is determined by calculating the absolute deviation between the development index in the accounting period and its value in the previous period.

Our research suggests a grading development direction scale showing the dependence on the development index. The scale is based on the Delphi method according to which 8 experts in ore mining and concentration have been interrogated. The results obtained provided for the concordance index of 0.7. Thus, a high level of the experts' consensus can be assumed (Table 1).

Table 1. Grading development direction scale

Index absolute deviation (I_v)	Development direction
$I_v > 0$	«positive»
$I_v = 0$	«zero»
$I_v < 0$	«negative»

If the calculated absolute deviation is more than zero, the positive development direction of an enterprise can be suggested. Accordingly, an enterprise's economic safety measures can be aimed at reaching a higher level of development. If the calculated absolute deviation is less than zero, the development direction is a negative value, so, the development direction is negative as well. In this case, some measures are taken in order to stop the decline and return to the previous level of development from which the decline started. If the absolute deviation is equal to zero, an enterprise's development stops, but there is no decline in this case [6].

An economic decline occurs if the "negative" development direction of an enterprise is observed for three years.

Thus, we have defined the conditions for the "economic decline". Next, we suggest considering the possibility to forecast the development index. For this purpose, the regression and correlation analysis is suggested to determine the existence of a linear relation between the development index and its components.

JSC "Central GOK" is one of the largest mining and concentration complexes in Ukraine. The enterprise produces a marketable ore concentrate and pellets. In 2014, the enterprise produced and sold products worth 6272221 thousand UAH, which is 10.56% greater than that of the previous period. At the same time, a considerable rise of the operating expenses by 1.75 times as to 2013 is observed. Yet, the enterprise obtained a profit of 770846 thousand UAH, which is 49.03% less than in the previous period. Thus, it is necessary to estimate the enterprise activity under conditions of the "economic decline", as well as to forecast the decline in future.

We suggest applying the correlation and regression method as a forecast method as well as the exponential smoothing method.

There analyzed the existence of a linear relation between the development index and the total profitability index using the example of JSC "Central GOK". The period of 2005-2014 was taken as a period for the estimation.

The correlation and regression model was worked out by means of the package "Data Mining – Regression" MicrosoftOfficeExcel. The developed model is as follows:

$$y = 0,7762 \times X + 0,48 \quad (3)$$

where y is the development index, fraction;
x is the total profitability index, fraction.

The developed model will enable us to define how the development index changes under the influence of the total profitability index change. In order to determine the statistical significance of the model the correlation index (0.91 fraction) and the determination coefficient (0.82) have been calculated. So, the dependence between the development index and the total profitability index can be claimed.

Thus, there appears the necessity to analyze the total profitability index. The index is calculated by means of formula 2. At the same time, "profitability" reflects the net profit amount for the resource spent. The total equity, assets and operating expenses efficiency has been analyzed. Each of the indexes depends directly on the net profit index. That is why, it is appropriate to analyze the linear relation between the total profitability index and the net profit index.

Table 2 represents the initial data for the regression and correlation analysis to study the relation between the total profitability index and the net profit index at JSC "Central GOK".

Table 2. Initial data

Index	PIK									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Total profitability index (y)	0,98	0,53	1,53	1,80	0,10	4,60	1,65	0,33	1,60	0,44
Net profit index (x)	1,48	0,56	2,08	3,27	0,13	5,15	2,02	0,29	2,07	0,49

The data presented in Table 2 and the package "Data Mining – Regression" MicrosoftOfficeExcel enabled us to formulate an equation of the relation between the total profitability index and the net profit index:

$$y = 0,8046 * x - 0,0547 \quad (4)$$

where y is the total profitability index, fraction;
x is the net profit index, fraction.

In order to check the statistical significance of the equation the regression coefficients have been calculated.

To reveal how close the connection is, the multiple correlation coefficient R has been calculated. Its value is used as the connection measure between the final evidence and the factors of the regression equation. For the paired linear regression, the correlation coefficient should approximate to 1. In our case $R=0,96$, so, the change of the total profitability index is closely connected with the change of the net profit index.

To determine the accuracy of the regression equation several coefficients are used:

a root-mean-square (standard) error of the regression serving an absolute measure for the model. The smaller the value of the standard error is, the more accurate the developed model is. We have obtained $S_y = 0,34$ taking into account the amount of the initial data, the root-mean-square (standard) error is considered acceptable.

A determination coefficient (R^2) is used as the measure of the dependence of regressand fluctuation on the regressor variation. In other words, to obtain a relative accuracy of a regression equation, S_y depends on the units of measurement. The closer the index value to 1, the greater the degree of conformity of the model to the actual data obtained. In the developed correlation and regression model $R^2 = 0,9216$, so the change of the total profitability index depends on the change of the net profit index by 92.16%.

The next step is to estimate the reliability of the regression equation (model), namely, that of the multiple correlations and the reliability of separate regression coefficients. It is known that t-Student distribution is connected with F , Fisher distribution in such a way:

$t_{\alpha,k}^2 = F_{\alpha,1,k}$, that is the square of any t -statistics with the significance level of α and the degree of freedom number k is equal to F , Fisher test, with the significance level of α and the degree of freedom number, $k_1 = 1, k_2 = k$. First of all, let us check with 95% reliability ($\alpha=0,05$). For this purpose, let us calculate F , the Fisher test. In our case, F , the Fisher test, is equal to 119,58, p-significance is 0,000043. As the level of the designed significance as to the F-test is much lower than the accepted one ($0,000043 < 0,05$), that is, it goes to the critical region, the null hypothesis deviates and with 99.99% certainty one can state that the regression model is statistically significant and reliable as a whole.

The next step is to determine confidential intervals for the change in the model indicators. Under our conditions, the confidential intervals are as follows:

$$\begin{aligned} -0,4472 &\leq x \leq 0,3324 \\ 0,6349 &\leq y \leq 0,9743 \end{aligned}$$

Thus, the correlation and regression analysis of the dependence of the total profitability index on the net profit index has been performed.

Next, it is suggested to forecast the total profitability index. First, let us determine the forecasting value of the net profit index by the exponential smoothing method. The calculation results are presented in Table 3.

Table 3. Forecasting of regression model indexes for JSC "Central GOK"

Index	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Net profit index (x), fraction	0,33	0,25	0,35	0,29	0,25	0,24
$y = 0,8046 * x - 0,0547$						

Index	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Total profitability index, fraction	0,21	0,15	0,23	0,18	0,15	0,14

So, the forecasting level of the total profitability index has been calculated under the influence of the change in the net profit index. Next, it is advisable to forecast the development index depending on the total profitability index.

According to the research the dependence equation of the development index and the total profitability index was defined, formula 3. On the basis of the developed model let us forecast the development index for JSC “Central GOK” for 2015-2020.

Table 4. Development Direction Forecasting for JSC “Central GOK”

Index	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Total profitability index, fraction	0,21	0,15	0,23	0,18	0,15	0,14
$y = 0,7762 \times X + 0,48$						
Development index	0,643	0,5964	0,6585	0,6197	0,5964	0,5886
Absolute deviation, unit		-0,0466	+0,062	-0,0388	-0,0233	-0,0078
Development direction		«negative»	«positive»	«negative»	«negative»	«negative»

As to Table 4 the decrease in the development rate is forecast for JSC “Central GOK”. In 2016, the enterprise has a “negative” development direction, but in 2017 the development index increases by 10.4% causing the “positive” development direction. Thus, it is possible to state that in the period of 2016-2017 “the economic decline” cannot be forecast.

At the same time, in 2018-2020 the decrease in the development rate is observed, in particular, the decrease of the total profitability index causing the “negative” development direction. Thus, the “economic decline” is forecast.

REFERENCES

1. Firstova, O.Yu. *Enterprise management based on its life cycle*. The 61st Student Scientific Conference, Lviv, 2004, P. 73-75. [In Ukrainian]
2. Koryahina, S.V. *Economic estimate and planning of enterprise's development life cycles*. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv, 2004, 21p. [in Ukrainian]
3. Blank, I.A. *Enterprise financial safety control*. Kyiv, 2004, 776p. [in Russian]

4. Kozachenko, H.V. *Formation of strategic management of large-scale production and financial systems in industry* Extended abstract of candidate's thesis. Donetsk, 1998, 20p. [In Ukrainian]
5. Unkovska, T.Ye. *System-related understanding of financial stability: paradox solution*. Economic theory, No. 2, P. 14-33. [In Russian]
6. Astafyeva, K.O. *Estimation of enterprise's development vector*. The 3rd International Scientific Conference "Economic growth under conditions of state-business partnership, Dnipropetrovsk, 2013, P. 164-165. [In Ukrainian]

COOPERATION OF UKRAINE WITH IMF: STATE AND PROSPECTS

Larisa Bondarenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: lari_ana@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Olena Ignatova

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail:sol-7@mail.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article analyzes the expediency of collaboration of Ukraine with the international monetary fund. The chronology of relations of the country with IMF and having a special purpose setting of credit receivables is certain after every period have been considered. The consequences of this collaboration have been defined and suggestions in relation to their development have been given.

Keyword: international monetary fund (IMF), international credit, external debt, domestic investments, gross domestic product (GDP).

Recently the issue of expediency of further cooperation between Ukraine and the IMF is being raised more often. The main reason for discontent is a condition which the loan is subject to. Loans from the IMF are cheap (2% of the total amount), but the main condition for lending is structural changes in the country.

The greatest dissatisfaction is caused by the last agreement between the current government and the international lender, according to which the country must provide reforms, that will negatively affect the solvency of the people, namely, raising of retirement age, review of social benefits, raising of residential utilities tariffs and others. It is believed that Ukraine is able to attract necessary funds from other sources, as lending in such circumstances is unacceptable and it will be sufficient only to take advice from the IMF experts. Here it is proposed to attract the funds of private investors and to promote East Asian cooperation.

Another argument which opponents of Ukrainian partnership with the IMF bring forward is inefficient use of funds provided to our country. Most of the credit goes to replenish foreign exchange reserves and settlements of past debts.

Therefore, important is the study of the current state and particularities of cooperation between Ukraine and IMF in order to identify prospects for further cooperation.

The IMF is a specialized institution of the UN with a very wide autonomy. The Fund was established in 1945 to promote monetary cooperation and trade, guarantee of financial growth and employment [1].

Ukraine is a member of the IMF from 1992. Becoming a member of the IMF at the same time Ukraine joined the World Bank, it was allocated a quota of 10,678 shares for a total amount of 1.3 billion US dollars. Foreign exchange currency on Ukraine's membership in the bank in the amount of 7.9 million US dollars was contributed by the Netherlands, which is the guardian of our country in this banking structure.

Currently, the IMF is one of the main financial partners of Ukraine.

Since 1994 Ukraine is receiving Stand-by loans from the IMF, some of these funds were redirected to finance balance of payments and trade balance and to replenish gold and exchange reserves [2].

The main objectives of cooperation with the IMF is to stabilize Ukrainian financial system, structural reforms, to pave the way for sustainable economic growth.

The Fund helps Ukraine to renew its financial capacity, showing the way of the best implementation of the reform program.

At the same time the cooperation with the International Monetary Fund at the present stage opens up opportunities to attract funding from other international financial institutions (World Bank, EBRD, EIB, etc.) and foreign governments, including the USA, EU, Germany, Canada, Japan, etc. [2,3].

For clarity, Table 1 highlights the main stages of cooperation between Ukraine and the IMF within credit programs.

Table 1. Chronology of relations between Ukraine and the IMF

Stage	Period	Program of funding	Financial support
I	1994-1995	System Transformation Facility (STF)	\$498,7 m SDR (\$763,1 m)
II	1995-1998	Three years Stand-by programs	\$1318,2 m SDR (\$1935 m)
III	1998-2002	Extended Fund Facility EFF	\$1193 m SDR (\$1591 m)
IV	2002-2008	Precautionary Stand-by	\$411,6 m SDR (\$600 m)
V	2008-2010	Stand-by program approved in 05.11.2008	\$11 b. SDR (\$16,43 b.), but only \$10,6 b. was drawn
	2010-2014	Stand-by program approved in 28.07.2010	\$10 b. SDR (\$15,1 b.)
VI	2015 -2018	Extended Fund Facility EFF approved in 11.03.2015	\$17,5 b.

Source: Drawn up by the author on the basis of [1] and [2]

As you can see from the table 1, the cooperation of Ukraine with the IMF was being held within STF programs (systemic transformation loan), Stand-by and EFF (Mechanism of extended funding). Under the terms of loans the obtained funds were directed to finance balance of payments and trade balance deficit, as well as for the formation of foreign exchange reserves to maintain the stability of national currency and banking sector.

The first cooperation between Ukraine and the IMF began in 1994 in the framework of STF program. Much of the lending went to the Ministry of Finance, for the coverage of external debt, to purchase of imports for energy sector and agriculture. Through the default by Ukraine of a number

of conditionsthe programwas completedahead of time.The country has notreceived900million US dollars.

As for the next stage of obtaining money, the talks between Ukraine and representatives of the IMF began in 1996. It was a three-year Extended Fund program, which was finally approved in 1998. At the time, Ukraine was in a deep financial crisis. Terms of lending 2,2 billion dollars were as follows: reducing of tax burden, adoption of the new Law of Ukraine "On Banks and Banking activity", elimination of benefits for the population for the use of residential utility services, lowering of export tax for Sunflower, privatization of energy companies.

At thebeginning of 1998 theinflation level was reducedby 10%.The countryhas almost fulfilledall the requirements-a new Law"On banksand bankingactivity" and amendments to the Customs Code were adopted,activeprivatization ofenergy companies started, but further economic andadministrative reforms did not occur. Through theincompletefulfillment of the termsUkrainereceived only2/3 of funds.

After the EFF program has been completed the Government of Ukraine chose yearly preventive program "stand-by". The program required further reforms in the economy, residential utilities system, fuel and energy complex, changingof fiscal policy and tax legislation. The new requirements of the IMF were the completion of negotiations on accession of Ukraine to the WTO, improving of the investment climate, structural changes in the system of agricultural business. In September 2004 the IMF Executive Board approved the allocation of funds to Ukraine in the amount of 600 million US dollars in case of deterioration of the balance of payments or foreign exchange reservesstate.

Afterthe completion of "preventivestand-by"programfurther relationsbetween theIMF andour countrywere to be built onnon-credit basis. Cooperationfocused ontechnical assistanceaimedat removal of thethreats to stabilityand solving problemsrelated tomacroeconomic, financial,monetary, tax andfiscal policy. In the medium termthis cooperationincludedtechnical assistanceon issuesrelated todebt,underground economy andforecasting.

During 2005-2006 Ukrainewas attended by technicalmissionsof the IMF.The aim was to providegovernment with assistance ondebt management issues, fiscal andbudgetary policy, managementof customs.

In 2006-2007 theIMFexpertwas involved in theactivities of the Ministryof Finance ofUkraineforassistancein matters offinancial analysisand forecasting, strategy ofbudget planning andfinancial stability control.

But in2008 Ukrainewas forced toturn to the IMFto providecreditto ensure financialand economic stabilityin conditions of financial andeconomic crisis.Within thefunding mechanismforemergencyconditions,the IMF Executive Boardapproved atwo-yearStand-by,according to whichUkrainereceived about10.6 billionUS dollars.Part of the fundshas beenincludedtogold and exchange reserves.

Fundraisingof National Bank ofUkrainehas allowedto avoid the situation of a sharp deterioration ofthe balance of payments, to support the exchange rateand to ensure theliquidityof banking sector.

ButUkrainehas received onlythreeof fourtranches of the credit scheduledfor 2009.Funding wasstopped becauseof non-revision of the program.

The conditions underwhich thetwo years loanwas grantedwere as follows:

- implementation of measures to strengthen the independence of the National Bank of Ukraine, improving the functioning of the foreign exchange market, the introduction of a flexible exchange rate;

- restoring stability and confidence in the financial system;
- stabilization of the banking system, daily supervision of the liquidity of commercial banks by the NBU, ensuring the banks solvency;

- keeping the budget deficit at a low level, changes in the policy of social benefits, protection of disadvantaged sections of the population, greater transparency and financial stability of the National Stock Company "NaftogazUkraina";

- creating market for agricultural lands;

- determination of the list of state enterprises for transparent privatization in 2009.

In the year of 2010 the cooperation continued under the new program. In July the IMF has allocated 15.15 billion US dollars. The money has still gone to cover the state budget and replenish foreign exchange reserves of the NBU, as well as for the realization of reforms.

IMF provided a loan in exchange for the fulfillment of following requirements:

- reforming of the pension system;

- increase of government employees' wages;

- keeping inflation at a level of no more than 9%;

- strengthening the independence of the National Bank of Ukraine;

- measures for the capitalization of state banks;

- strengthening of the banking system;

- reducing of state involvement in the economy;

- attracting of foreign and domestic investments;

- enactment of the law on public procurement.

Today Ukraine is at the 6th stage of cooperation with the IMF. In late April 2014 the Fund signed a two-year stand-by program of 17,01 billion US dollars, from which 4.61 billion US dollars was received. [2]. However, the program was revised due to the worsening of macroeconomic stability of the country.

At the end of 2014 Ukraine has the worst credit rating in the world after Argentina. This deemed the default in the coming months in the event of failure to obtain financial aid by the country. Therefore, in the 11th of March, 2014, the IMF Executive Board approved the issue of increase of funding Ukraine, without which the country would have faced bankruptcy. The new four-year program with an expanded EFF lending is more voluminous and long-lasting than the previous one. Instead of two years, the credit period rose to four, period of credit repayment increased almost two times as much (to 10 years).

Ukraine may expect to attract 40 billion US dollars from various sources. The share of the International Monetary Fund in this aid is 17.516 billion US dollars. The EFF program included the allocation by IMF in 2015 of a single tranche in the amount of 5 billion US dollars and three additional tranches, each of 1.63 billion US dollars. In the next three years it is planned to allocate four tranches per year of about 620-630 million US dollars [1,2].

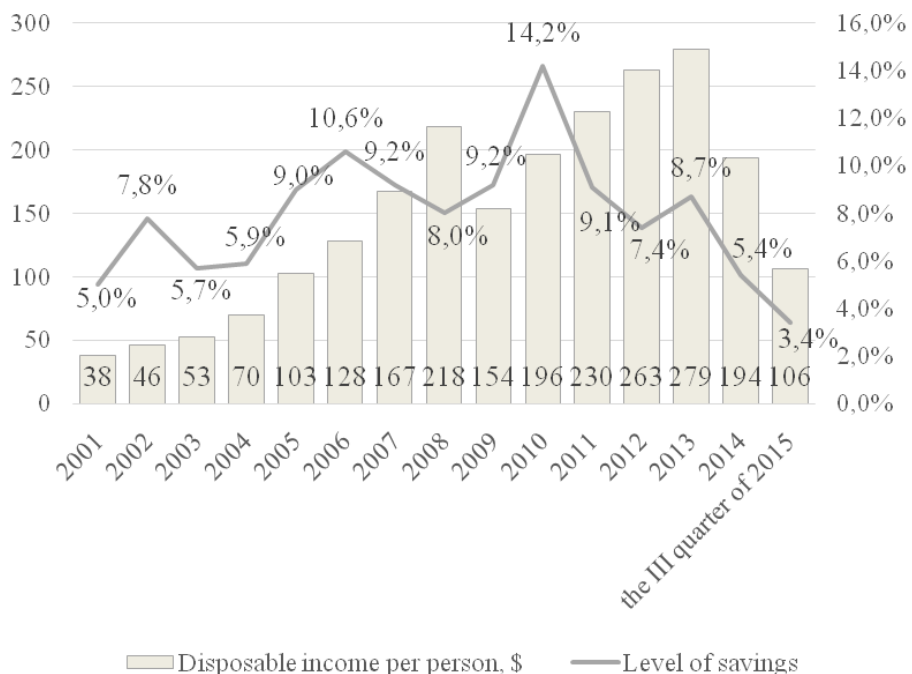
Analyzing documents on cooperation with the IMF (letter of intent to the International Monetary Fund, Memorandum of Economic and Financial Policies, Technical Memorandum of Mutual Understanding) let us formulate the basic provisions of the program elaborated [4]:

- restoring of stability and confidence in the financial sector by stabilizing the banking system through a balanced provision of liquidity by the National Bank secured by mortgages

and closer monitoring of banks' liquidity; strengthening of the regulatory and supervisory base, update and implementation of the strategy of bank settlement by reducing the volume of lending to related parties; recapitalization and settlement of banks; strengthening of corporate management and financial indices of the Deposit Guarantee Fund and state-owned banks;

- the introduction of effective monetary policy to stabilize the national currency, lower inflation, filling the gold and exchange reserves;
- strengthening of state finances and reduction of public expenditures in order to regulate national debt;
- reform of social assistance programs and provision of additional funds for their financing;
- energy sector reform, especially the reform of "Naftogaz" in order to reduce its deficit and implementing of additional measures to generate sufficient revenue streams;
- deepening of structural reforms aimed at radical restructuring in the sphere of public governance and fight against corruption, reform of tax administration, improvement of business climate and reform of state enterprises.

In March 2015 Ukraine received \$ 5 billion US dollars from the IMF. The second IMF tranche was to be provided to Ukraine in the 15th of June, 2015, but it gave 1.7 billion US dollars only in late August, and the third tranche (15 of September) and the fourth tranche (15 of December 2015) the IMF decided not to give to Ukraine. As a result, Ukraine has received from the IMF in 2015 6.7 billion US dollars, of which 1.4 billion US dollars was used to repay old IMF loans.

Source: Drawn up by the author on the basis of [2] and [5]

Figure 1. Level of savings and income of the people of Ukraine in 2001-2015

The government had high hopes to receive in January 2016 the next tranche of the loan, but the IMF did not provide financial support, as not all conditions of the program have been met.

The issue of external financing for Ukraine is acute also due to significant loss of domestic investment resources – savings of people. Their level of recent years is rapidly decreasing (Fig. 1).

This situation is caused by financial-credit as well as production factors: shocking three times devaluation of hryvnia, high unemployment due to job losses, folding of small and medium businesses, increasing of gas and electricity prices, hike of residential utilities bills and so on.

It was planned that the devaluation of the national currency will lead to economic stabilization, but Ukrainian economy is raw materials oriented with high levels of dollarization, that's why it did not happen. It only caused poverty of people and reduction of entrepreneurs' income. Reduced purchasing power parity did not make the economy more accessible and attractive for foreign investors, as IMF expected. Classic recipes in conditions of poor governance, corruption, over-shadowing of the economy, annexation of territories and hostilities did not give proper results. Currently, Ukraine is losing more domestic investment resources - incomes of people are falling rapidly, there is a general outflow of capital from commodity markets. According to the IMF experts, the real decrease of GDP of 5.5% due to the depreciation of the currency, raising of gas and electricity tariffs was expected in 2015.

Table 2. Dynamics of the external debt of Ukraine and the Gross Domestic Product in 2006-2015, billion of US dollars

Gross external debt (GED)			Gross domestic product (GDP)			GED/GDP
As of	Billion US dollars	Growth rate	Period	Billion US dollars	Growth rate	
01.01.2007	54,5		2006	107,8		50,60%
01.01.2008	78,0	46,70%	2007	142,7	32,50%	56,00%
01.01.2009	101,7	27,10%	2008	178,0	26,10%	56,50%
01.01.2010	103,4	1,70%	2009	117,2	-34,90%	88,20%
01.01.2011	117,3	13,50%	2010	136,4	16,40%	86,00%
01.01.2012	126,2	7,60%	2011	163,2	19,60%	77,40%
01.01.2013	135,1	7,00%	2012	175,8	7,70%	76,80%
01.01.2014	142,1	5,20%	2013	183,3	4,30%	77,50%
01.01.2015	126,3	-11,10%	2014	131,8	-28,10%	95,80%
01.07.2015	127,0	0,56%	II quarter of 2015	103,4	-21,55%	122,80%

Source: Drawn up by the author on the basis of [2] and [5]

The increase in inflation up to 27% and reduction of exchange rate was projected. However, according to the State Statistics Committee, Ukrainian economy has much worse results: GDP fell by 22% in dollars, inflation was 43.3%, exchange rate significantly increased.

As you can see from the table 2, in the year of 2015 the increasing of foreign debt was at the level 122.8% of GDP (compared to 95.8% of GDP in 2014), which is twice more than the permissible level. Although this figure is somewhat better than IMF expected - 158% of GDP - reducing of the debt pressure took place due to the restructuring of the external debt of Ukraine made in October 2015 [2].

Fig. 3 graphically depicts the relationship of debt on loans from international financial organizations and the gross domestic product in 2006 - 2015.

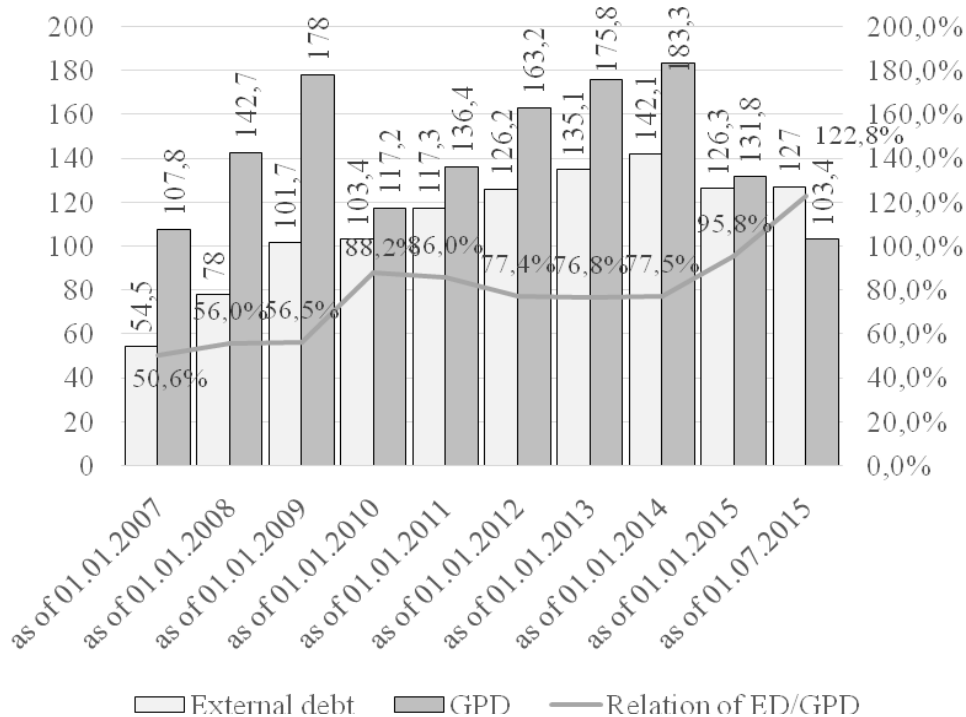

Figure.2. Dynamics of External Debt of Ukraine and Gross Domestic Product in 2006-2015, billion USD

Source: Drawn up by the author on the basis of [2] and [5]

It should be emphasized that after receiving funds from the IMF Ukraine is solving the problem of a growing budget deficit and public debt, increasing the same debts. The rapid increase of the debt, its servicing and repayment requires new loans, and therefore the financial debt of the country resembles a financial pyramid. Due to excessive external borrowing Ukraine becomes a state, which sits on the "credit needle." Moreover, the economy cannot be developed only by attracting external funds, also it is impossible to reach structural reforms in a short four-year term. The state cannot rely on the simultaneous alignment of payments balance

due to the financial loan. Sustainable economic growth maybe obtained only with a positive balance of foreign trade and strong domestic production.

Significant effect for the economy from international credits may be achieved only in addition to domestic investments. Moreover, former vice prime-minister and the Minister of Finance of Poland Grzegorz Kolodko believes that Ukraine should be careful with foreign capital: "It does not come to help, but to invest in anticipation of profits. Foreign investors are not interested in the welfare of Ukrainian, Polish or any other people. The best example to follow in this context, in my opinion, is China. The country attracted a huge amount of foreign investments that went into those industries and regions that have been defined by Chinese people by themselves according to their economic policy." [6]

Therefore, the main task of the government of Ukraine should not be the restoring of cooperation with the IMF but the restructuring of economic policy. Getting of next tranches is not way to overcome the crisis, but only delays the time of the inevitable default.

Notably, cooperation of Ukraine with the international monetary and financial organizations has a number of either positive and negative consequences.

Among the positive consequences it is necessary to highlight the following ones: improvement of the banking and monetary system of the state, creating of currency reserves to maintain the stability of the national currency, banks liquidity support and expand of guarantees on deposits, settlement of debts of households and business sector, reduction of inflation level through appropriate macroeconomic policies, improving the competitiveness of the national economy, improving of credit rating of the country in the global financial market.

It should be noted that the credit support of international organizations has allowed Ukraine to carry out successful monetary reform and to avoid the default of the country.

The negative consequences of cooperation of Ukraine with the IMF are: development of financial dependence on external resources, increasing of external debt of the state, forming a "consumer" type of economy, transformation of the problem of debt servicing to the problem of borrowing, poverty of people in the long run through raising gas and heating tariffs, freezing of social benefits and so forth [7,8,9,10].

In order that Ukraine to re-enter the top 50 countries on the scale of the economy (by the level of nominal GDP) it is necessary to provide more active reforms and to pursue more aggressive economic policy. With the planned growth rate of 1-2% per year it will be very difficult to reach the level of EU countries, there is a risk to remain at the current level forever.

The economy of Ukraine is currently in need of institutional reforms in public administration, stabilization of the monetary sector and significant investment resources. This requires:

- restructuring of public debt by writing off a substantial part of it;
- liberalizing of the tax system, which provides reducing of the tax burden, especially on the payroll;
- elimination of large-scale offshore and shadow economy;
- monitoring of the economic frontier of the country to prevent smuggling at customs;
- increase the investment component of the economy through the effective use of fiscal and monetary instruments;
- gaining of energy independence by creating transparent market pricing of energy, expansion of gas mining from its sources, energy modernization of economy;
- encourage of the export of Ukrainian manufacturers;

- increase of the level of employment creating new jobs, restoring and modernizing production;
- to overcome corruption in public administration;
- to find internal resources to finance rapid economic development;
- to attract international financial support to the real economy to the extent necessary for an effective economic structure.

REFERENCES

1. The official website of the International Monetary Fund [Online], available at: <http://www.imf.org>. (Accessed 01.02.2016).
2. The official website of Ministry of Finances Ukraine, available at: <http://www.minfin.gov.ua> (Accessed 01.02.2016).
3. Ministry of Economy of Ukraine. The experience of Ukraine's cooperation with the IMF [Online], available at: <http://www.kmu.gov.ua>. (Accessed 01.02.2016).
4. Memorandum of Economic and Financial Policies [Online] / The official website of National Bank of Ukraine, available at: <http://www.bank.gov.ua/Publication/others/Memorandum.pdf>. (Accessed 01.02.2016).
5. The official website of the State Statistics Service of Ukraine, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 01.02.2016).
6. Shavalyuk L. *Grzegorz W. Kolodko: Ukraine should not hoping for too foreign capital*, available at: <http://tyzhden.ua/Economics/121671>
7. Banking system of Ukraine in 2015: challenges and perspectives [Online] / The official website of National Bank of Ukraine, available at: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Mayorova T. *Synergetic approach to a modern paradigm developing of the investment process financial & credit mechanism activating* // Economic Annals-XXI. – 2014. – № 3-4(1). – pp. 66-70.
9. Prigozhyn M. Economy of Ukraine in 2016 // RIA Novosti Ukraine: <http://rian.com.ua/analytics/20160109/1003241258.html>.
10. Smagin V. Problems of financial market regulation in the context of structural transformations // Modelling regional economy. - 2010. - № 1. - pp. 185-193, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2010_1_25.

THE ROLE OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN OVERCOMING THE PROBLEMS OF MIGRATION AND UNEMPLOYMENT IN THE COUNTRIES OF EUROPE

Iryna Dabizha

Head, Business School "Ambassador",
e-mail: head@ambas.biz, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. Unemployment and lack of possibilities lead to the worsening of living conditions and poverty, making people look for a job outside their countries. Many of Eastern and Central Europe countries have every reason to consider immigration to European Union threatening. Migrants increase the rate of

unemployment in the country; they can criminalize the economic activity and influence the appearance of black structures. The development of businessman's activity in the home country will enable to reduce migration flows to other countries, and improve its economy. The effective training programs for small business are needed, for high competition at the most markets needs strong programs of training entrepreneurs, directed for the strengthening of their concrete advantages and their position at the market.

Keyword: unemployment, migrants, businessman's activity, business education.

Every year old political distractions take up again and new ones are becoming intensive in our world.

Old hot points as well as new ones will bring on problems for the people all over the world.

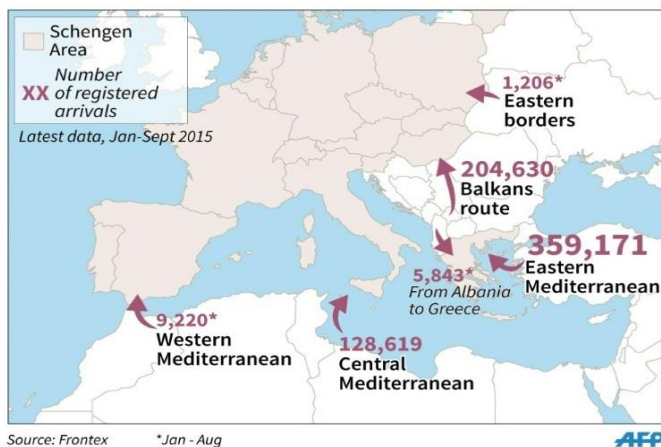
Russia's aggressive policy concerning Ukraine and Syria has turned these countries into new "hot points" on the globe of the world. The war invasion of Russia into Ukraine and Syria made thousands of citizens become hostages, who had to flee from the occupied territories and the spot of the warfare.

It resulted in not easy political and economic situation not only in these countries, but in all European countries receiving migrants, including Poland.

Unemployment and lack of possibilities lead to the worsening of living conditions and poverty, making the people look for a job outside their countries.

Thousands of refugees from Middle East have crossed the frontiers of European Union in search of shelter and better life. In accordance with the information of president of European Union D.Tusk within 2015 about 1,5 million migrants arrived in Europe.

It occurs within European Union and also between neighboring countries, such as Poland and Ukraine. Many of Eastern and Central Europe countries have every reason to consider immigration to European Union threatening. In particular the Poles are not ready to receive such number of immigrants that the government of European Union demands. At the present moment there are more than one million of the Ukrainians able to work in Poland.

Picture 1. The major routes of illegal crossing the borders of European Union¹

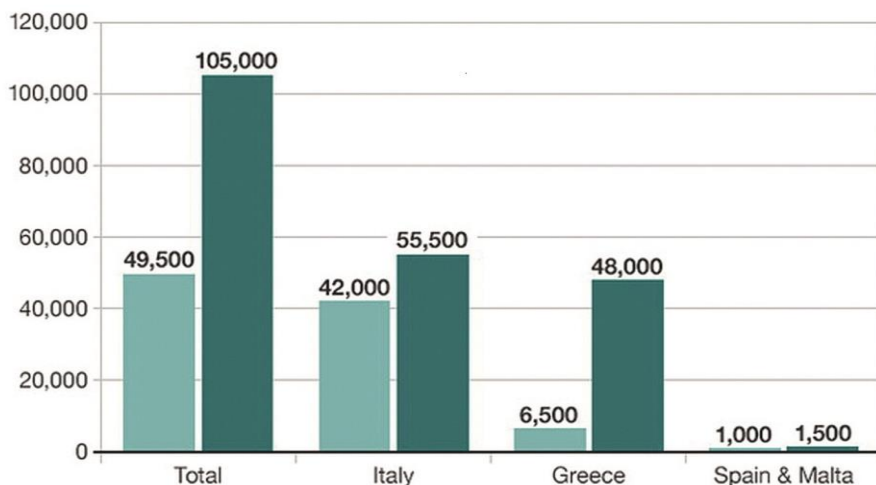
¹F. OZERKAN, D. KEMP. Turkey pours cold water on EU migrant plan, <http://www.digitaljournal.com/news/world/eu-and-turkey-agree-joint-migrant-action-plan-juncker/article/446674#ixzz3yrTx8rpc>

There is a rising tide of discontent among the Polish trade-unions in different branches, among those who consider the presence of such huge group of able to work migrants doesn't assist in the improvement of the conditions at the labor market of Poland.

The major reason of the discontent is the fact that migrants deprive the native populations of jobs.

Migrants increase the rate of unemployment in the country; they can criminalize the economic activity and influence the appearance of black structures.

For all that the major part of migrants does not possess the sufficient level of qualification. Accordingly, these persons can rely on not prestigious working places with scanty payment that doesn't lead to the raise of the economy. Many migrants are engaged in illegal jobs without paying taxes, they all form the sufficient intensive export of capital abroad. According to the appraisal of experts in the sphere of illegal labor migration about 30 milliard dollars are mixed every year, a part of the money is the earnings of migrants, a part of corrupted unearned income of the employers, and the person of the controlling bodies, a part that passes to the criminal structures both local and transnational.

Picture 2. Refugees and migrants in the Mediterranean entering Europe

■ Jan to May 2014 ■ Jan to May 2015

2

The use of cheap and lawless labor power leads to the conservation of low level of payment and labor productivity, dishonest competition at the labor market, and it is an obstacle in the way of economy modernization, that make worse prospects of the people's employment in some branches of the national economy and in some regions, it promotes getting migrants to criminal structures and the growth of the international intension. The impossibility of the overwhelming number of the able to work migrants to realize their legal residence and jobs inevitably leads to their mass marginalization, wide spreading of lawless exploitation down to

forced and slave labor and also the trade of people. The course of these phenomena is the evidence of degeneration of the moral values in the society.

The huge scales of illegal employment of able to work migrants make real threat to social-economic stability and security of the migrants as well as the countries receiving them. In intensive rate of migration young workers will become the most unprofitable manpower resources at the labor market; accordingly the percentage of the whole able-bodied population reduces, while the number of pensioners is increasing.

As a rule, able-bodied population becomes migrants. As it is shown in the results of the selective investigation of the questions concerning labor migration among the persons who had left Ukraine to work abroad in 2005-2007 and in the first half of 2008 there are no entrepreneurs-employers and self-employed. Extremely low level of getting persons who have the experience of labor migration into enterprise activity is the evidence of not sufficient favorable conditions for starting one's own business in Ukraine.

The development of businessman's activity in the home country will enable to reduce migration flows to other countries, and improve its economy. It is just businessman's activity that can become the basis for formation of "middle class" in the country. The economic stability of the developed countries depends much on "middle class", it means the solvent of the population, democratic standards and the ability of people to defend their rights.

Ukraine must support her small and middle business; introduce all the conditions for its development, because self-employed persons make new labor places, pay taxes, develop the internal market and the export possibilities.

That's A. Kinakh's opinion given to one of the domestic channels.

"In the twenty-fifth year of independence, I do not want to have discussions about the importance or necessity to support domestic business. It's obvious. And while the crisis is still "boiling" in other major branches, the state must consider the development of small and middle business as its serious strategy. I stress: it must be not political conjuncture, but the national strategy of Ukraine- the formation of serious middle class that is the pledge of stability in all the developed countries of the world", -the leader of business community said.³

He is convinced that only by solving the problems of small business, reforming tax and customs policy, by promoting going out of commodity producers to foreign market, the country will be able to overcome the crisis, to stop the growing unemployment and the low level of the citizens solvent. The major representatives of the middle class are entrepreneurs and highly-paid specialists.

One of the bright works about the importance of the development of private enterprise in the society is Rand Ayn's book "Atlas Shrugged"

The book was written almost 60 years ago, but the writer succeeded in reflecting the problems of the society and their dependence on the development of enterprise and the intellectual level of the country. The problems described in the book are clearly seen in emerging market countries, including the absence of business sector support from the state and as a result the outflow of intellectual capital.

It is to the enterprise class that Ayn Rand devotes the major role in the development of economy of the country and as whole considers it to be the progress mover.

³ Средний класс как стратегия государственного развития, <http://uspp.ua/ru/srednij-klass-kak-strategiya-gosudarstvennogo-razvitiya.html>

In the book the enterprise class is compared with the hero of the ancient Greek myth Atlas who was holding the Globe on his shoulders. If Atlas stops developing his business, the society will begin losing the working places, reducing production and social intension will grow.

As for the market economy only in authoritarian, totalitarian regimes, the state sector make the single or overwhelming value of the economic operators.

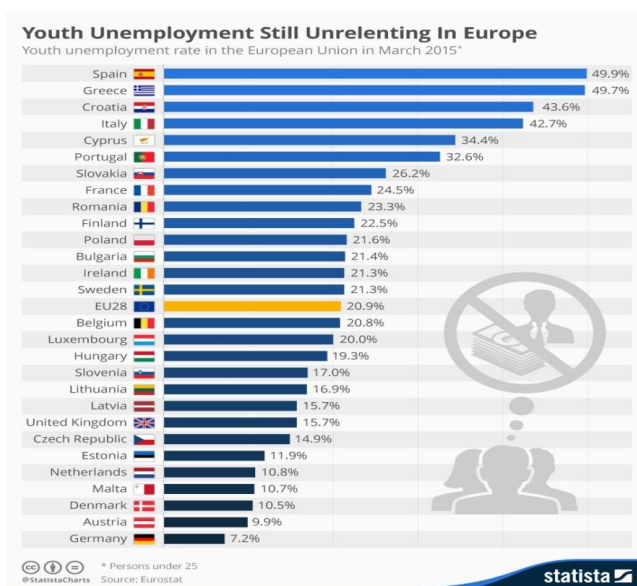
Only private enterprise is the counterbalance to the state sector. In democratic regimes the state sector occupied only negligible quantity, it means for full-value development of economy the presence of other economic operators are needed.

The development of business is also necessary for customers, because the normal enterprise expects healthy competition, and it in turn gives rise a lot of consumer amenities:

- Commodity variety;
- high production quality;
- low competition prices;
- improvement of know-how;
- constant renovation of broad range of products;
- timely satisfaction of consumer demand

Business provides the population's employment, reduces unemployment, smoothes economic problems, makes it possible for people to realize themselves, redistributes money supply among market operators, thus middle class appears in the society.

In modern society scientific discoveries, inventions, innovations are often used just in business. The enterprise development can become the part of the program in the settlement of employment and migration.

Picture 3. Unemployment in Europe⁴

⁴ Niall McCarthy. Youth Unemployment Still Unrelenting in Europe, <http://www.statista.com/chart/3644/youth-unemployment-still-unrelenting-in-europe/>

The migrants' self-engagement will greatly reduce the amount of social securities, subsidies and grants that are paid from the state budget.

In the course of enterprise forming the scientific and technical sector is developing. Besides, business is the generator of ideals, so there is always an employment for the people of creative activities.

The huge reserve of individual economy development, increasing the employment of various layers of the population, growing the welfare of the people is recovery and redistribution of craft industry in the country.

The craft industry is first of all individual or family holding aimed at the production and delivering unique individualized goods to the market. The craft products differ from the conveyor produced products in individuality, originality, uniqueness and that's why they will be in the consumers demand. According to the theory of "long tail", the demand becomes more and more individual; the craft products have the pronounced signs of individuality.

Mass spreading of craft production is able to turn plenty of people into the owners, who by their own work at the basis of their own means of production manufacture unique goods with high consumer characteristics.

The enterprise development will increase the amount of self-employed people. One weightier stimulus of the development of private enterprise is reducing import volumes at the expense of increasing the quantity of private production and raising the competitiveness of domestic products.

Unfortunately, the level of small enterprise development in the countries in transition is very low. Thus, the policy of the support the enterprise the defense of domestic manufacturer and the use of home market for raising industry and agriculture is needed.

Examining the successful models of the development of states and their social policy one should mark the peculiarity – the stress in these countries is directed to the enterprise development. Thus 80-90% of goods in the shops of China are of domestic production. The economic achievement of China is promoted by astute policy of the support of domestic manufacturer and the use of the home market for raising industry and agriculture.

Until recent time China belonged to the poorest countries of the world, and the real threat of starvation was abolished only some years ago. Only late in 70s the turning-point in the tendencies of the development took place and China at high speed started reducing the lag from many countries of the world. Evidently, these drastic measures were caused by the economic reforms.

"I was struck by China!", - said the Head of Microsoft Company Bill Gates. "It's real capitalism, but it is developing with unthinkable speed!"

None of other underdeveloped countries had had such rates of growth as China had. More over the rates of growth of China turned out to be unique for all the world economy.

The home gross output of the country was doubling with the record speed – each 7,5 years.

Import goods and products in China cost much more expensive. Besides since the beginning of the reforms China took the direction for the development of export branches. That's why today the Chinese market tries to get new and new markets.

As a result the reducing of expenditures for unemployment benefits in China had greatly lowered the stimulus for the able-bodied persons to be registered as unemployed. The unemployment level had reduced almost twice from 5,3% to 2,9%.

However, the decisive factor of the economic success of China is not in Peking, but in the provinces. In most regions the power opens doors to the foreign capital, making non-taxes zones and leaving other advantages, and also encourages free competition as the means of strengthening home industry. In 2000 China drew in \$45 milliard of foreign investment.

The basis of the economic growth in these megapolities is foreign investments for the companies receiving the financial inflows from outside, and it's about the half of the Chinese export and import.

The possibility of easy access to other markets is important for the countries with transiting economy.

Since January 1, the zone of free trade has started acting properly.

In short and middle periods the implementation of EU Association Agreement (AA) and Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (CEFTA) between Ukraine and EU will generate definite economic losses and demand sufficient investments:

1. Leaving the market of economic subjects because of competition strengthening with manufacturers/suppliers from the EU and subsequent redistribution factors of production.

2. The increasing of the unemployment level and the necessity to retrain and place in jobs the working manpower will become available in the course of economy restructuring.

3. The implantation and observing the EU standards (technical standards, phytosanitary rules, ecological standards, social security standards), which demand considerable efforts and investments by the side of the manufacturers of goods and services.

4. The reforming after the EU model of legal and administrative system (creation new regulative bodies, acceptance of new legislation, introduction of new rules and procedures).

– For Ukraine the implementation of EU Association Agreement under the conditions of deep recession of economy and conducting hostilities is rather a difficult task generating a great deal of contradictions and challenge for the economic policy.

1. For the rise of competitiveness of the enterprises and introduction CEFTA with EU technological regeneration and modernization are needed for the Ukrainian industry that stipulates the attraction of the considerable amount of investments and carrying out the active industrial policy of the state.

2. But the components of such policy contradict to the principles of CEFTA with EU, credit program with IMF, with principles of WTO.

3. In the conditions of not stable economy and the war contradiction the attraction of investments is rather a difficult task, as well.

4. The implementation of AA/CEFTA beginning since 2016 will become a mover of the economic reforms in Ukraine, however the abolition of import duties (as it is provided by CEFTA will do much harm to the national economy, the strengthening of foreign competitiveness will strike one more damage to the vulnerable branches of the home industry.

– The developing economy raises the demands for competence of the market participants.

– So it is now the importance of modern business-education is difficult to overestimate.

– The high importance of business-education is attached by its specific position on the turn of the market of educational services and the labor market of specialists that it is especially important for the growth of the regional economy and defines the necessity of its constant development.

– Business-education is aimed to the solution of topical practical tasks, to the achievement of specific results “here and now”, on the grounds of new methods, that is it is oriented mainly towards the future.

– Among other segments of the education market the stress should be made on the word “business” in the term of “business-education”.

– The criterion here is the practice of using knowledge and skills in enterprise. The approach to the teachers’ selection is determined: they must have not only wide knowledge of theory, but also successful, advanced and even innovative experience in creation and making their own business. The programs filling must reflect the realities of business.

– According to its function business-education allows not only perfecting and reinforcing the necessary skills for the effective work, but getting the personnel ready for changes, introduction of new technology, standards of service and so on.

– After the fall of Berlin wall the industrial age came to an end and the information age started.

According to Mur’s law each 1,5 years the amount of information in the world doubles. As a result, the information becomes outdated, as well as training programs. As never before we all should pay attention to the actuality of the modern training programs, their answer to their answer to the time we live in and where business is being developed.

The experts of the world economical forum defined the global challenges in 2015. In the survey of the globe risks and trends of the world development the experts defined the major global challenges the growth of the inequality of incomes, unemployment and unexpected result- the lack of leaders. In the survey there is statistics from the Global Wealth Report 2013 from Zurich Credit Suisse: 0,7% of the world population control 41% of the world richness. The inequality provokes social and political problems, hampers the economical development of the country. Among the possible methods of the situation in the world the experts pointed to the changes in tax policy, redistribution of incomes and the access improvement for getting high-quality education.

Education takes the lead and in the solution of the second global problem connected with the growth of the unemployment level. This trend is added by the term “persistent jobless growth”- is the occurrence in which in the countries where recession was a success and the economic growth was achieved, the existing level of employment still remains, and in some cases the level of unemployment rises. It often occurs as a result of technical progress, industrialization, introduction of new technologies to production.

In the opinion of the professor of Harvard University Larry Sammerce it is necessary to organize changes in the system and principles of education in order to start solving the globe challenges, connected with unemployment problems in the world. Schools, colleges and universities in the first turn must concentrate on those skills and habits which are not accessible for machines – leadership, creation, embodiment, cooperation. At the same time less attention should be paid to what machines are able to do – check, calculate and carry out.⁵

While education, as a whole, is the investment in the distance, business-education is expected to produce quick and measurable results within one-two years. Partly it is due to the influence of the crisis, partly it is the general trend for getting concrete results from any action.

The right to knowledge is one of the fundamental rights of a person.

⁵ Олена Бойцун, Все те же неравенство и безработица, и новая нехватка лидеров <http://aspen.org.ua/uk/golovna/blog/item/444-nehvatka-liderov>

The effective training programs for small business are needed, for high competition at most markets needs good programs of training entrepreneurs, aimed at strengthening their concrete advantages and their position on the market.

Having explored some training programs of business in Ukraine one mustn't say that their program has been drawn up taking into consideration the demands of modern market.

These programs rather correspond to the 90s of the 20th century. The programs available for the use must contain a report and business research not more than 3 years old; otherwise the listeners get initially stale information.

Outdated programs contain the examples and calculation of business that have nothing to do with possible action of the beginners as entrepreneurs – the output production at the plant, calculations of the financial activity of a greengrocer's store and others. It's hard for students to model these data for their business. It is much better to give entrepreneurs the real examples of small business. Very often at such courses for a long time period 3 years or even 5 years are taken. Some marketers advise to consider one year as a long time period because of instability of economic and political situation in the world.

The training program for small business is very often copied from MBA programs. Large and small businesses do not have the same models of showing them at the market, they use different methods of conducting competitive wars for the market, and the administrative model of business conducting is also different. That's why the training programs of this business must be different.

“Golden age of business training fell on 1950-2000 years when the degree of MBA was considered almost compulsory for a good career. But now it is in the past. Even McKinsey willingly works with the people who don't have Doctor's or other Degrees and trains them all by herself. And if you come to an investment bank you are likely to “be told that it's not necessary to get MBA to become a manager”. (Nitin Noria, the dean of Harvard business school)⁶

Canadian-American guru of enterprise Elon Mask has recently made a remarkable statement, “Avoid employing the leavers of MBA schools, if possible. The MBA programs do not teach people to set up companies. We engage employees, in spite of the fact that they have MBA diplomas but not due to it.”

Mask thinks that the graduates of business schools are not very creative and they adapt to the fast changing modern market rather slow.

In reality, he expressed his discontent with business-schools that had matured since 2008. During the crisis the MBA schools were accused of the fact that just their graduates –financiers brought the economy to collapse, that the MBA graduates make decisions only on the ground of finance profitability, without seeing in addition a customer and they are not able to make innovative products to meet the specific market demands. MBA schools have started losing their popularity.

According to GMAC data, the admission to 748 business-schools in 314 universities throughout the world reduced between 2008 and 2013, and in 2014 only in 65% of two-year programs the growth of the number of applicants resumed.

In Russia by the rate of Begin Group only for one post crisis year of 2009 the number of MBA listeners diminished by twice. Since then the sufficient growth of the number of students has not occurred, as the experts mark.

⁶ Сычев, Иван. В мире началась мода на «анти-MBA», <http://megamozg.ru/post/16410/>

Besides, training on line becomes a competitor to the traditional business-schools.

Business-schools must shift attention from the traditional academic approach to the practical forms, allowing learning and solving specific problems of production.

It is necessary to stress the program accent not only to the financial calculations, but to marketing, dismissal from competitors, to creation of unique features of business and new “blue oceans”. We’ve got oversaturated markets, all the major needs of the people are satisfied, so the young business will be able to survive if it takes its position rightly.

Table 1. Comparison of business training programs

#	Outdated training programs	Modern training programs
1.	The outdated data	Modern researches, not more than 3 years
2.	The examples that do not concern the listeners’ activity	Business listeners’ examples
3.	The program accent to calculations	The program accent to marketing
4.	The longtime period of 3 years	Long time period of 1 year, because of instability of economy
5.	The business model is not tested for its vital capacity	Testing business models for its vital capacity
6.	The absence of motivating part in the training program	There is the motivating part in the training program

In the forthcoming years reorientation of the trade from traditional to electron one can be expected. It will continue to change the ways of coordination between consumers and enterprises.

The traditional existing shops should be largely adapted to the growth of see-through prices and competition, organizing new channels of sale over the Internet. There is the tendency of increasing the part of the world Internet trade.

The existing problems with migrants demand definite actions of scientific experts – guru in the economy, marketing, business. Under the conditions of unstable market economy and migration of the population the role of enterprise and the business importance is rising, and this role is great.

REFERENCES

- Позняк, А. В.. *Трудовая эмиграция в Украине как фактор развития рынка труда*. <http://demoscope.ru/weekly/2010/0405/analit05.php> [In Russian]
- Богдан, Т.. *Евроинтеграционный курс Украины: проблемы, противоречия, перспективы*. http://gazeta.zn.ua/macrolevel/evrointegracionnyy-kurs-ukrainy-problemy-protivorechiya-perspektivy-_.html [In Russian]

OPTIMIZATION AS A TOOL FOR ACHIEVEMENT OF STRATEGIC GOAL OF COMMERCIAL BANK DEVELOPMENT IN CRISIS PERIOD

Elena Guzenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: guzenko.elena@kneu.dp.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Volodymyr Kotkovskyy

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: vs-kotkovskiy@i.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article analyzes the crisis, which affected the banking system of Ukraine, deeply characterizes the provision profit of optimization modeling for structural units of the bank, and gives the author's vision of computational model of evaluating the viability of the bank in crisis along with propositions for structural and logical scheme of construction stages simulation of strategic management at the commercial bank optimization controller.

Keyword: optimization, regulator, strategic goal, adaptive performance, economic and mathematical model, simulations, evaluation criteria, commercial bank, banking tool, management cycle, strategic development, crisis segment.

The crisis of modern economy in Ukraine prompts us to search more advanced and reasonable strategic decisions. Banking sector also is now in quite a predicament, as crucial transition from certain stabilization in functioning, to essential variables of positions in the future took place. As a result, we have displays of negative impacts as past anticipated bank development strategy, along with modern current problems, which have to be solved in the conditions that are real nowadays. Thus, it is clear that the attention of domestic banks to their own development strategy and the strategy of competitors has significantly increased. There is an urgent need to develop more efficient management tools to control strategic ways of development of domestic banks, which is only possible under the condition of elaboration of realistic and quality program in the context of maximizing revenues from services rendered and minimizing costs that accompany their service cycle.

The authors of the article, according to the results of the research, believe that the basis of strategic decisions for Ukrainian commercial banks should become optimization controller. That consideration came out from the following thesis: income and expenses won't be able to create the necessary conditions to receive a realistic amount of margin and implementation of planned strategic development programs without optimization controller. According to this, there is no doubt in the topicality and modernity of article subject. Domestic commercial banks must save existing capacity and use all possible optimization controllers for its extension.

Multiple scientific developments in the field of strategic development of the banks, available scientific projects in the various elements of financial management showed popularity of selected subject to research. Quite balanced and fundamental research is outlined in the writings of scholars, such as: B. Bundy [1], O. Lyubun [2], O. Kopylyuk and O. Muzychka[3], A. Golovko, V. Grushko, M. Denisenko and others[4]. The above mentioned scientists are quite meaningful, and recognize key parameters of strategic development of commercial banking and outline possible ways of improvement and tactical approaches for its adaptation.

For the raised problem of optimization of certain aspects in banking system quite valid research was made by the following scholars: B.Samorodov [5], D.Denisenko [6], S.Hayluk [7], O.Crickley[8]. In their studies, scientists reasonably offer optimization elements when

making strategic decisions and recognize the feasibility and necessity of continuous expansion in search of more efficient instruments of commercial bank management. However, in their writings, scientists are very limited in describing overall cycle of optimization elements, which could influence maximizing margin value in banks and their competitiveness.

The subject and purpose of the research is to develop and rationalize the implementation to the model of strategic management decision making process, optimization controller, identifying key elements, by commercial bank.

Nowadays situation proves feasibility and necessity of more activity from commercial banks to improve the level of competitiveness and financial stability. This phenomenon in the financial and economic system of domestic commercial banks has to become a priority for their future development. Functioning under the conditions of permanent and quite dynamic changes is making the work of banks more complicated; on the other hand there is an urgent need to develop more modern management, on the basis of existing scientific research or on the basis of international experience. Each bank independently identifies the actions of its activity and key strategic goals, develops tools to achieve them, however, this approach does not work in each single case, as there is an impact of macroeconomic factors.

Before moving to the development of strategic management decision making by commercial bank on the base of optimization controller, the authors consider it essential to describe the current condition of banking sector in Ukraine. The results of completed research show that the role of banking institutions has significantly increased, because they are forming institutional systems overall, influencing the efficiency of credit distribution, structure of interest rates, solutions in the implementation of principles of monetary policy.

Today's banking sector of Ukraine can be characterized by the following crisis factors: significant reduction of income and level of evaluation criteria of borrower's financial conditions, credit resources; high level of depreciation of UAH; increasing the share of bad loans in the terms of agreements; significant out flow of funds from deposit accounts, etc. The above listed crisis factors prove that there is a lack of conditions for strategic development for domestic commercial banks. This thesis is supported with the manifestations of the financial crisis in the banking system of Ukraine (fig.1).

Noteworthy, that I. Andrykiv [9, p. 131] suggests the following: «...to overcome the financial and economic crisis, interaction of financial and non-financial sectors, coordination among all government authorities and businesses are required».

To our mind, banking sector of Ukraine requires an active monitoring system, which would be the main tool not only for supervision and control of domestic banks work, but primarily could be a method to develop measures for financial system stabilization in the country, by increasing the stability of the banks themselves.

Given the above, we see that Ukrainian commercial banks have to be directed to the number of scientific developments, which would provide banks with available stabilization controller for the period of strategic management cycle development under crisis conditions.

In particular, N. Halapup and G. Golovach, believe, that: «... all financial crises and overcoming their consequences lead to changes in structure of the banking system, as the banking sphere is the most sensitive to their influence» [10, p. 363]. Scholars think that a financial crisis has to impel commercial banks for timely prediction of both internal and external crisis situations, develop mechanisms for their prevention and mitigation

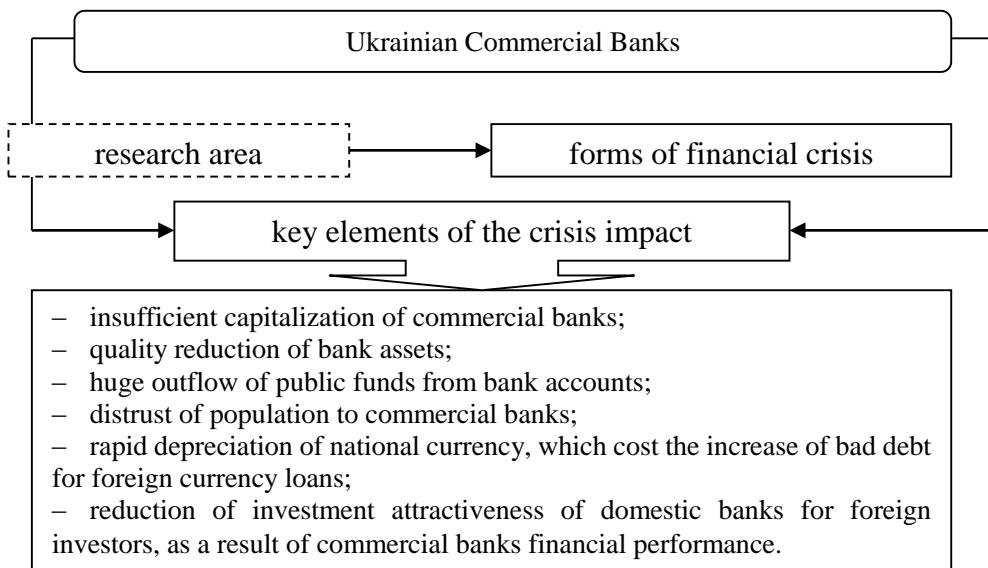

Figure. 1. The scheme of key elements of the form of financial crisis in domestic commercial banks (authors' suggestion)

It is possible to evaluate the influence of financial crisis on the Ukrainian commercial banks functions according to the official online database of NBU, which provides main indicators of Ukrainian banks [11]. We can follow the changes, which have happened with income and expenses values in the banking institutions of Ukraine during 2009-2014 years of functioning, while reviewing the problem given in our research (fig. 2).

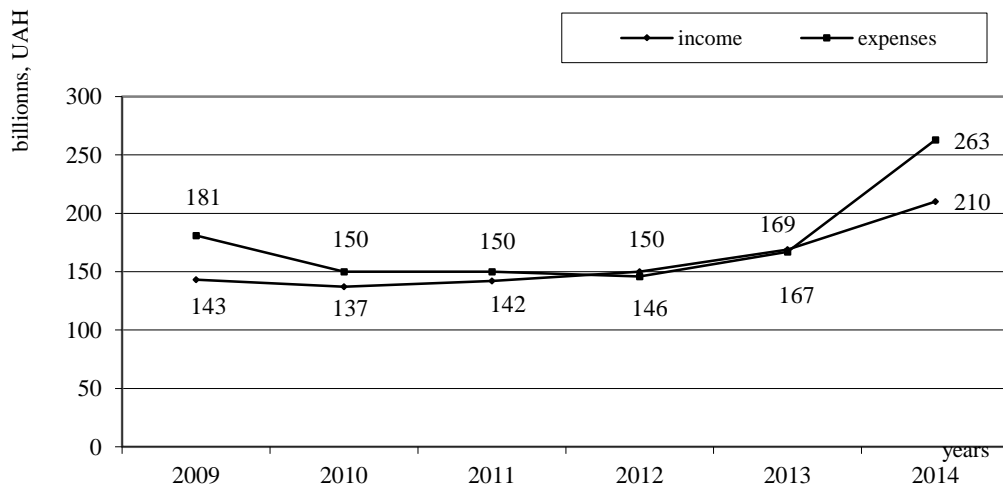

Figure. 2. Dynamic graph of income and expenses of Ukraine 2009-2014 years in billions, UAH [11]

Looking at the dynamics of income level in Ukrainian banks, we see that on 01.01.2015 the income value was 201 billion (UAH), comparing with 2009 this value is 67 billion (UAH) higher. During 2013-2014 years, Ukrainian banking institutions increased income by 41 billion (UAH). During the study period growth rate of income in Ukrainian bank reached 46.85%, and the growth rate of expenses – 75.33%. This trend shows us the existing cost increase advantage comparing to the growth rate of income. As a result, in 2014, which had a great influence on the financial crisis in banking activity in Ukraine, we got a financial result – loss worth 52.97 billion UAH [11].

Therefore, banking system of Ukraine started 2015 with unresolved problems from 2014 [12]:

- high depreciation on UAH, economy downturn, military operations in the eastern region and the Crimea annexation, insufficient corporate governance, which caused deterioration of quality of loan portfolio;
- due to the growth of negatively classified debts banks had to create significant reserves for active operations, which inevitably caused a negative impact on capitalization of bank institutions. In one year banks made contributions to reserves in the amount of 103 billion UAH. This became a determination factor for banks to suffer losses – only in 2014 losses of the banking sector amounted to almost 53 billion UAH;
- rapid solving of the problem of accumulation of negatively classified debts is not conducted with existing number of unsolved issues, particular in tax area. The process of reforming the judicial system of Ukraine requires intensification, along with fighting against corruption;
- the growth of currency risks for Ukrainian banks due to presence of short open foreign exchange position and high level of dollarization is a potential threat to the stability of banking system;
- distortion of statistical reporting capabilities by some banks makes it difficult to estimate the real level of bank lending-related entities.

Analysis shows, that no banking institution is able to develop effective management mechanism, which would be based on the criteria of stability, liquidity and profitability, without macroeconomic policy level. However, the banking institution may adapt the already existing and proven management techniques.

In the opinion of many domestic and foreign scientists, banking institutions are strongly advised to involve economic and mathematical elements when developing ways to improve their performance. In many cases it is suggested to apply a development of measures based on optimization controller. On this occasion B. Samorodov [5, p. 58] states the following: «... under the current conditions it became increasingly important to optimize the process of management of bank's financial resources». The scholar believes, that “nowadays there is a need in developing and using new adequate mathematical optimization technologies, which, with high reliability, could reflect the basic parameters of the investigated object» [5, p. 58].

In turn, G. Kishchenko [13, p. 41], exploring the problem of optimizing profits structural unit for banking institution, noted quite important key points. The scientist proves the presence of quite substantial advantages in case of adaptation of provisions of optimization modeling bank profits structural units (Table 1).

Today commercial banks in Ukraine are developing leverage operational management systems to regulate negative processes, which are occurring in the economics of the country.

Most of them are searching ways for optimal resource allocation through the optimization of financial performance and getting effective results from bank productivity.

Table 1. Feasibility argumentation of adaptation optimization controller (based on the provisions of modeling optimization profits structural units of the bank) *

Argumentation tools (advantages)	Main actions of financial managers of the bank in adaptation cycle	Results from involving optimization controller
Indicators of volume and number of banking products and services adaptation	The introduction of an innovative approach in calculating the return on the bank's structural units based on the formation of information flow in the context of the determination of the volume and number of banking products and services	sales of banking products increased for both: tactical and long-term planning
Accepted elements of control and regulation of pricing adaptation	Singling out a particular trend in the cycle of banking management structure to adapt accepted elements of control and pricing regulation process, which will determine the optimal pricing for banking product	Optimization element pricing formation cycle to establish factors that are influencing on fluctuations of the cost banking product
Adaptation of strategy providing structural assessment of the bank separate financial entity	Development of optimization management model for structural units of commercial banks setting out the key elements of coherence in actions to increase the competitiveness	Comprehensive assessment of the sold banking products volume with the development of an effective optimization model for expansion of component assortment
Cost effective methods of evaluating the bank expenses from operating activities adaptation	Systematic financial monitoring of bank spending policy in the context of operating performance level for the optimization of the banking product price factor	Implementation of cost optimization and development of the bank management model based on innovative components

* Note: generalized, systematized and supplemented by the authors based on sources [13, p. 41]

Made researches show that there are almost no instances of usage of classical optimization methods in the context of the assessment of various work areas. Only theoretical and methodological studies of individual researchers are shown in scientific works as advisory measure, which could provide optimization as established evaluation criteria generalized nature. Methods of optimization, such as Hook-Jeeves, Nelder-Mead, Rozenbroka, Powell, Cauchy, Newton, etc. [1] should be recommended for usage for financial managers and banks' analysts.

In our opinion, special attention should be paid to the optimization options of the bank's expenses. This assertion is based on the results of the viability of the banking system study:

instability in macroeconomic policy; high levels of inflation and risks; lack of corrective actions from lawmakers regarding adaptation of domestic commercial banks to the real crisis conditions. In such case one of the key elements should be previous diagnostics of negative trends in the domestic commercial banks activity. In particular, D. Denisenko [6, p. 17] believes that: "...bank's expense optimization should be the process of formation expenses on the best way under given criteria expressing development strategy of the bank". In this case D. Denisenko claims that «...optimal expenses' management could be determined as selection of such parameters, which could provide the best process of formation of bank's expenses under the given criteria» [6, p. 17].

Stated above information proves the necessity of constant updates in management decisions regarding the strategic model of commercial bank. Optimization, as a tool for reaching the strategic goal should be accompanied by the timely evaluation of the existing crisis situation, which appeared to be on Ukrainian banking sector and a particular commercial bank. This refers to the breach of the viability of domestic commercial banks, which is a crisis event itself. In this regard, some interesting considerations are suggested by L. Lihonenko, M. Tarasyuk and O. Hilenko [14], who point out that "...in such a situation it is advisable to prevent the deployment crisis process by using enterprise sustainability model for managing". Considering the functioning specificity of commercial banks and studies of the listed above scientists we suggest our vision of model of commercial bank's viability:

$$\alpha = \{\alpha_4; \alpha_3; \alpha_2; \alpha_1\} \quad (1)$$

where: α – model of commercial bank's viability;

α_1 – parameters that characterize the break-even activity or reaching targets of financial and economic activity in accordance with the set strategic goals and objectives of commercial bank;

α_2 – parameters that characterize the financial equilibrium, i.e. the ability to generate cash flows in necessary amounts and before the deadlines, which would be enough to fund cash expenses associated with operating and investment activities of commercial bank;

α_3 – parameters that characterize assets quantity to be enough to meet obligations to return borrowed capital and ensure necessary level of assets' liquidity, which are funded from the borrowed funds;

α_4 – availability of net assets of commercial banks (the difference between the market value of existing assets and total liabilities).

On this occasion O. Bondar [15, p. 57] points out that «... crisis events ... may cover all the parameters of viability, then we can define this state as a systemic crisis». In their turn, V. Kramarenko, I. Vanesko, A. Dudar, T. Chugunova and others [16] ascertain the fact that presence of crisis in the banking activity leads to the search of scientific management parameters. Scientists substantiate that «... adaptation of fundamental procedure of scientific research must be based on the base of such models of decision making, which would include innovation and optimization segment. Effective controlling system must be included to the base of adaptive resource».

It is proved, that fundamental procedure of scientific research (scientific method) usually is based on the following key elements: surveillance; formulating hypotheses; test hypotheses; adaptation of the model selected.

We believe that modern commercial banks should involve such scientific procedure as modeling. In most cases scientists interpret conceptual category of "modeling" as a single systematic way to see options for the future, and identify potential consequences of alternative decisions, which would allow comparing them objectively. Banking filed professionals are advised to adapt the following steps of a model building process for strategic management of domestic commercial bank based on optimization segment (picture 3).

Suggested SMCB model based on optimization controller could be adapted in case of saving the classical building of economic and mathematical model (EMM). We believe that on the stage of EMM problem formulation bank professionals should determine main tools which should be involved in achieving optimization solution for strategic management in the future.

Next stage of the model building process should involve a few actions of commercial bank specialists: goal and baseline information determination (time norms for key financial tools' processing); setting the number of source data for adaptation of the model of strategic management of commercial bank; outlining requirements for optimization controller, which should effect on profit and expenses behavior of commercial bank; financial forecast of planned strategic criteria of a commercial bank.

Quite important stage of SMCB modeling is the process of checking the model for accuracy. Exactly this stage, to our mind, should answer the question of the feasibility of optimization controller adaptation in the system of commercial bank strategic management. Specialists of the bank must model the financial situation along with optimization controller from the position of the real situation, along with the future development strategy. At the same time the information flow for «model usage» stage is being built. At this stage commercial bank specialists should adapt developed measures, which were the base of modeling cycle and trace how optimization controller has influenced the behavior of revenues and expenses of commercial bank. Along with all mentioned above there will be a possibility to evaluate potential benefits of the commercial bank strategic model or make necessary adjustments to limit them. The very last stage of modeling is «model recovery» stage. This means commercial bank should modify the model of the strategic management model. This model must be renewed by bank's specialists based on the changes, which appeared during implementation of optimization controller. We have to mention that in case of actual adaptation of commercial bank strategic management model along with optimization controller, bank specialist may face some problems. From an adaptation practice of modeling elements in different economic cycles we know, that model's effectiveness is going down under the potential errors: inaccurate assumptions; limited information; practice usage poorness; excessively high cost of adaptation cycle of the model and users' fear because of limited knowledge of functioning specifications of chosen model's tools.

Considering research results listed above we can draw the following conclusions: at first, domestic commercial banks are functioning under the conditions of protracted financial crisis, which causes significant impact on various strategic aspects of their development; secondly, under crisis conditions commercial banks have to activate the process of adaptation of existing scientific achievements in the field of strategic development; thirdly, solve the financial problems of the bank from the perspective of maximizing revenues and minimizing costs by increasing efficiency levels of their cycle management; fourthly, the policy of commercial bank strategic management should be modified with the optimization controller taken into account; fifthly, commercial banks should predict the adaptation of modeling cycles of future development through the proposed stages of basic model development.

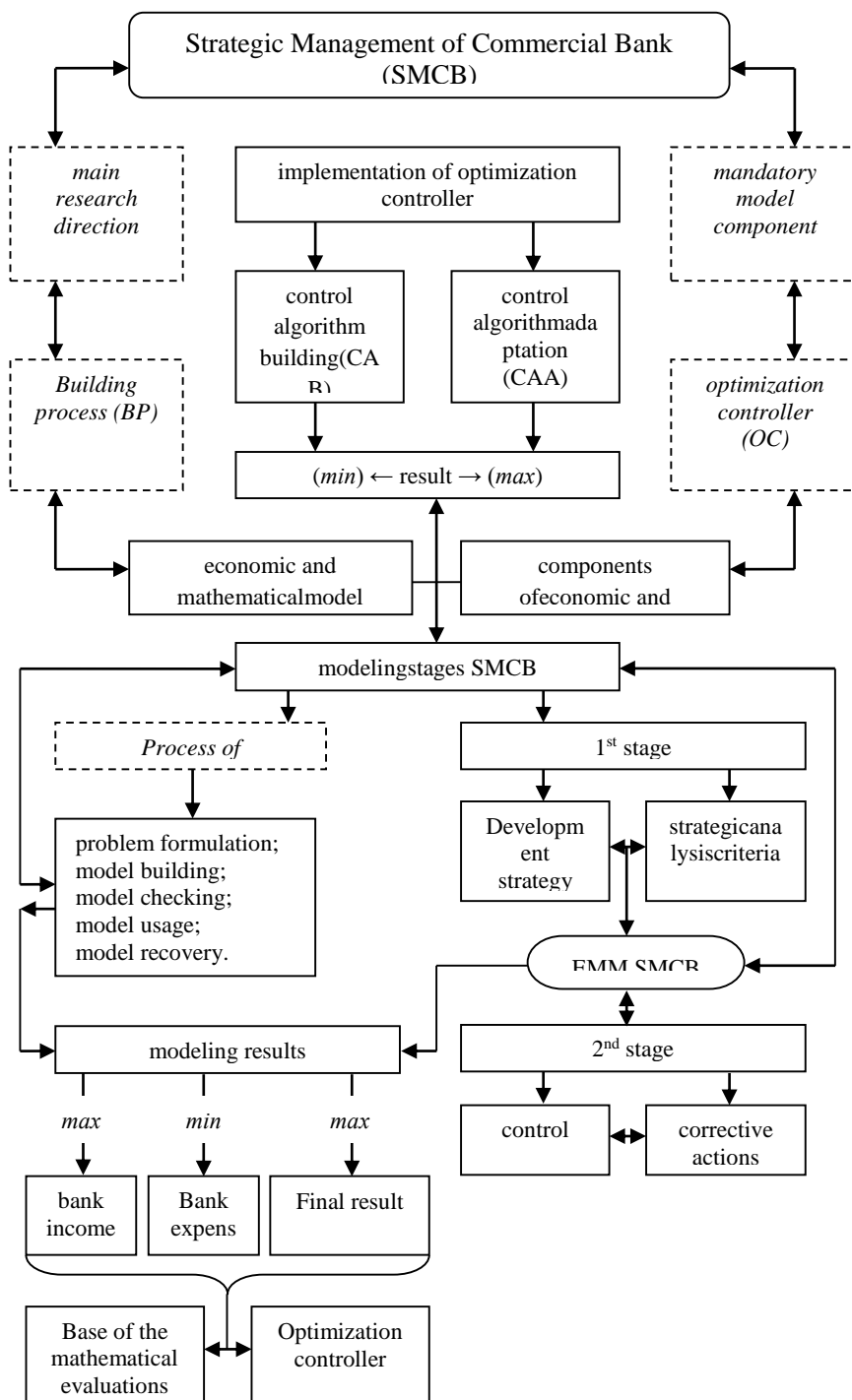

Figure. 3. Structural-logical scheme of stages modeling building SMCB on the base optimization controller (authors' suggestion)

Generally, bank specialists have to pay more attention to expanding the range of banking services, which would generate income and would be more appropriate in terms of the existing crisis in the country.

Next step of the research should be theoretical and methodological algorithm development for optimization controller, which could be considered from the innovation criteria position for commercial bank activity determination under the conditions of crisis. Certainly, optimization controller, to our mind, might have universal scientific calculation plane and as multifactor model could help commercial banks make smarter management decisions in the future.

REFERENCES

1. Bandy B. *Metodyi optimizatsii – vvodnyiy kurs* [Optimization methods–introductory course] – translated from English by V. Volynsky, Moscow, Radio i svyaz Publ., 1988, 128 p.
2. *Sistema bankivskogo menedzhmentu* [The system of banking management], higher education economic specialties tutorial, O. Lyubun, 2nd edition revised and enlarged, Kyiv, Kondor Publ., 2007, 356 p.
3. Kopilyuk, O. I., Muzichka O. M. *Bankivski operatsiyi* [Banking operations], tutorial, 2nd edition revised and enlarged, Kyiv, Center of educational literature Publ., 2012, 536 p.
4. Golovko, A.T., *Sistema bankivskogo menedzhmentu* [The system of banking management], tutorial, redacted by O.S. Lyubun and V.I. Grushko, Kyiv, Firma “Inkos” Publ., 2004, 480 p.
5. Samorodov, B., *Metodologichni osnovi zastosuvannya teorii optimizatsiyi u bankivskiyi spravi* [Methodological foundations of the optimization theory in banking], text, B. Samorodov, Journal of the National Bank of Ukraine, 2012, # 7, p. 58-61.
6. Denisenko, D. D. *shlyahi optimizatsiyi vitrat banku* [ways to optimize the costs of the bank], D.D. Denisenko, *Upravlinnya rozvitkom* [Development Management], 2011, #20(147), p. 16-17.
7. Hayluk, S. O. *Vikoristannya neparametrichnih metodiv otsinyuvannya efektyvnosti, rezul'tativnosti i produktyvnosti diyalnosti vitchiznyanih bankiv* [The use of nonparametric methods for assessing the efficiency, effectiveness and productivity of domestic banks], text S. O. Hayluk, T. M. Melnik, *Aktualni Problemi Ekonomiki* [Actual economy problems], 2010, #11, p.263-276.
8. Krikliy, O., *Sposobi i metody optimizatsiyi vitrat banku* [Methods and techniques to optimize bank costs], *Bankivskiy menedzhment* [Banking Management], 2009, #2, p. 2023.
9. Andrushkiv, I. P. *Vpliv finansovo-ekonomichnoyi krizi na vitchiznyanu bankivsku sistemu ta osnovni shlyahi vihodu z neyi* [The impact of the financial crisis on the domestic banking system and solutions to avoid it], I. P. Andrushkiv, *Visnik Lvivskoyi derzhavnoyi finansovoyi akademiyi: zb. nauk. pr.* [Journal of LSAF: scientific research notes], publication 17, Lviv, 2009, p. 96-101
10. Galapup, N., *Vpliv finansovoyi krizi na diyalnist bankivskih ustanov Ukrayini* [Impact of financial crisis on Ukrainian banking institutions], N. Galapup, G. Golovach, *Ekonomichniy analiz : zb. nauk. prats kaf. ekon. analizu i statistiki Ternop. nats. ekon. un-tu* [Economic analysis: scientific research journal Department of Economic Analysis and Statistics Ternopil National Economic University], Ternopil, 2011, publication 8 part 1, p. 360-363.

11. The National Bank of Ukraine: Official website [electronic resource], link to access: <http://www.bank.gov.ua>.
12. *Analysis of Ukrainian banks, reviews, charts, facts*: Official website [electronic resource], link to access: <http://bankografo.com/bankivska-sistema-2015-poglyad-nbu.html>.
13. Kischenko, G., *Optimizatsiya pributku strukturnoyi odinitsi bankivskoyi ustanovi* [Optimization of profits for banking institution structural unit], G. Kischenko, *Visnik natsionalnogo banku Ukrayini* [Journal of the National Bank of Ukraine], text, 2012, #7(197), p. 38-41.
14. Ligonenko, L. O., *Antikrizove upravlinnya pidpriemstvom [Tekst] : Pidruchnik dlya studentiv vischih navch. zakladiv*. [Crisis management of enterprise, text, Textbook for students of higher education institutions], Kyiv, KNTEU Publ., 2005, 823 p.
15. Bondar O. V., *Situatsiyniy menezhment [Navch. posib.]*. – 2-ge vid., pererob. ta dopovn., [Situation Management [Tutorial], 2nd edition, revised and updated, Kyiv, Center of educational literature Publ., 2012, 388 p.
16. Kramarenko, V. I. *Kontroling, navchalniy posibnik* [Controlling, Tutorial], V. I. Kramarenko, I. V. Vaneskova, A. P. Dudar, T. M. Chugunova and others, redacted by Kramarenko, V. I. Kyiv, Center of educational literature Publ., 2000, 248 p.

THE MARKETING STRATEGY OF ENTERPRISE: STRATEGIC AND TACTICAL ASPECTS

Valentin Korinyev

Doctor of Economics, Professor

Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,

e-mail: Valentyn.Korinyev@zhu.edu.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Dmitry Martynenko

PhD Student, Classic Private University,

e-mail: martinenko@ukr.net, Zaporozhye, Ukraine

Abstract. The article deals with the company's marketing strategy based on strategic and tactical planning of its sales in a competitive market. Algorithms of strategic and tactical approaches to selection and implementation of marketing strategies are determined. The role and place of SADT-diagrams at the information base developing for strategic planning are confirmed. The expediency of SADT-diagrams using at the formation of the marketing strategy according to the market situation is confirmed.

Keyword: marketing, business, market, marketing mix, strategy, tactics, marketing plans, SADT-diagram.

Marketing strategy describes a mutual solution marketing goals of the company with its capabilities, the customers' requirements, competitors' weak position and its competitive advantages. Input elements of marketing strategy are the factors which are analyzed before development of the marketing strategy. There are marketing environment factors and goals of the company. Output elements of marketing strategy are strategic decisions of the marketing mix. The elements of marketing complex include four components - product, price, promotion and marketing of products.

The process of marketing strategy development consists of three stages. The first part describes the size, structure and behavior of the target market, product positioning, sales, market share and profits for several years. The second part provides general information about the price of the goods, the overall approach to its distribution and marketing expenditure in the first year. Only the third stage of the marketing strategy contains targets for sales and profit performance and long-term strategic approach to the formation of the marketing mix.

The basis for the formation of the marketing strategy of the company is strategic planning. It is the process by which the company management is trying to predict the future. For effective strategic planning process in the company management structure must not only make decisions according to set targets, but also anticipate the consequences of those decisions. Management considers the reaction of competitors and the environment. At every stage of the planning process appropriate tools should be used.

Strategic planning solves a difficult and responsible task of forecasting the future of the company and the choice of development strategy. The forecast of factors of market situation is impossible only by studying the trends of the factors it needs for the construction of a forecast models. The forecast model displays a large number of external and internal factors. Sales of the company (as a indicator) depend on the sales of competitors' capacity segment of the market, sales of substitutes, related products (services) and many other factors.

The development of marketing strategy requires a number of predictable indicators such as forecasting variants marketing programs, planning promotional activities and analysis of their potential effectiveness, comparative analysis of competing firms and identification of the trends of their behavior, the potential volume of demand, selection and justification of optimal portfolio, calculation of staffing requirements, assessment and selection of potential customers, suppliers and others. The proper forecast determines the success of the company.

The strategic plan should be:

- tool for achieving the goals by documenting and implementation in daily activities "strategic set" of enterprises;
- a system of interconnected components of the "strategic set";
- oriented to the future;
- certain expenditure;
- flexible, responsive to changes in the environment;
- quantified, clear, easy for perception;
- easy to explain and possible for implementation.

The strategic plan should not be:

- five-year development plan for each and every company;
- hard, focused on achieving specific production resources and market indices;
- treatise on business or business history.

If the strategic plan does not reflect the external and internal changes that occur during the planning period. If the strategic plan does not contain specific measures and instruments for their implementation, it is useless, because it ignores the reality, and therefore - disorienting.

The strategic plan has several aspects:

- "time" implies the existence of long-term plans, projects and programs. (in terms of the program may be more or less long relative to the total system of strategic planning); the tools of the strategic plan implementation is the medium and short term plans and budgets;
- "functional" defines the direction and pace of development (reduction) of certain functional subsystems company (marketing, production, etc.);

- "resource" identifies the needs and opportunities of providing certain types of resources some executives for implementing strategic actions;

- "executive" refers who is involved in the implementation of strategic management (individual executives). It's making possible to build a system of targeted incentives.

The strategic plan has a complex internal structure. It's reflecting multipurpose of the enterprise. It determines the need for a system of plans, projects and programs. For small and medium enterprises, a plan with the appropriate sections can be developed. For large enterprises and complex organizational units, associations of several companies each section of strategy may look like the plan or program.

The strategic plans, programs and projects are focused on the development of the company and under these conditions - to continue its "life cycle". It should be noted that even in times of stagnation or crisis we need to develop strategic plans. They are solved the most important problems in the enterprise and, depending on its condition to transfer it from stagnation to development or (in the absence of prospects) eliminate with minimal losses to the owner.

The strategic plan is based on product-commodity strategy. Therefore, we can single out a plan to attract new customers and maintain contact with existing customers. The distribution plans and advertising, trade, sale and movement of finished products are formed. In turn, these plans are based on the plan of income, profits, etc.

The authors proposed to create a system of strategic plans for the company, which has plans for three levels:

- general marketing strategy of the company in the long term;
- strategic plan reveals the strategy of the company;
- short-term plans ensure the implementation of strategic objectives in a tactical period.

The strategic planning is linked with the evaluation and selection of strategic decisions. This subsystem contains the formation of goals and strategies of the enterprise, evaluating the possibility of their implementation, identifying problems, selecting the most optimal development strategy.

The strategic planning process includes preparation of the planning activities, the consideration of the values of the organization, mission of company, goals and objectives, strategic business modelling, selecting model of integration, action plan, analysis of "bottlenecks", planning surprises, implementation of the plan, audit execution (Fig. 1). The model also includes two long functions (monitoring internal and external environment) that cover all stages of the process.

The first stage of the strategic marketing planning should include answers to questions and making appropriate decisions. Typical components for this stage:

- the need for development planning;
- the purpose of planning;
- who should be involved in the process;
- consideration of the interests of managers, personnel and consumers;
- time of the planning period.

The marketing strategic planning model includes discrete and long term phase. This is a long term process of monitoring of the internal environment. The company has to constantly be aware of what is happening in the environment. Especially company should pay attention to the future factors. At the stage of monitoring the environment should be considered four separate

- depending on elements of marketing;
- depending on the stage of the life cycle of the company;
- depending on the degree of segmentation of markets;
- depending on the method of electing the target market;
- on the basis of competitive advantage (by M. Porter);
- depending on the type of differentiation;
- depending on the value of the firm relative market share and growth rate of the market (in the Boston matrix group) or depending on the competitiveness and attractiveness of its market (for matrix "GE");
- depending on the competitive position of the company and its marketing directions.

At the marketing strategies' choice, a matrix of "market-product" allows you to identify the possibilities of individual products or segments that tries to find company.

It can be used the following marketing strategies:

- "inbreak" strategy (intensification of commodity movement, rationalization sales, intensification of advertising lower prices);
- market development (search for new market segments or sectors of product use new methods of distribution and marketing);
- product development (offering new products in existing markets);
- diversification (offering new products in new markets).

A matrix "effect and the cost of sales" (new matrixes of the Boston Consulting Group) determines the strategy of the enterprise considering its features. It allows gaining competitive advantage by creating products that are significantly different from competing offers.

The effect of differentiation shows opportunities that required achieving the company different from competitors' products. Also, the cost and volume shows the so-called "training effect" (with increasing production reduced unit production costs).

According to this matrix marketing strategies of the company are:

- concentrated activity (increased capacity, volumes of traditional products);
- specialized activities (the simultaneous use of both effects);
- fragmentary activity when most effective differentiation;
- hopeless activity when there is no possibility of using any of the two effects.

The matrix "maturity sector" / "position to the competitors" (matrix Mc Kinsey and others), can be used to choose marketing strategy.

Sometimes strategic marketing planning does not achieve its goals. This may be the following:

- insufficient attention to planning (prevent urgent current affairs);
- breach of planning algorithms, especially in the early stages, defining objectives and strategies;
- the lack of specific, practical achievable goals;
- underestimation of the impact of the environment;
- control of marketing results and determination of its efficiency;
- failure determination methods for solving specific issues;
- low qualification of performers;
- lack of funds;
- subjective views.

The next step of strategic planning of marketing strategy is tactical planning. It is a base of strategic implementation plans (Fig. 2).

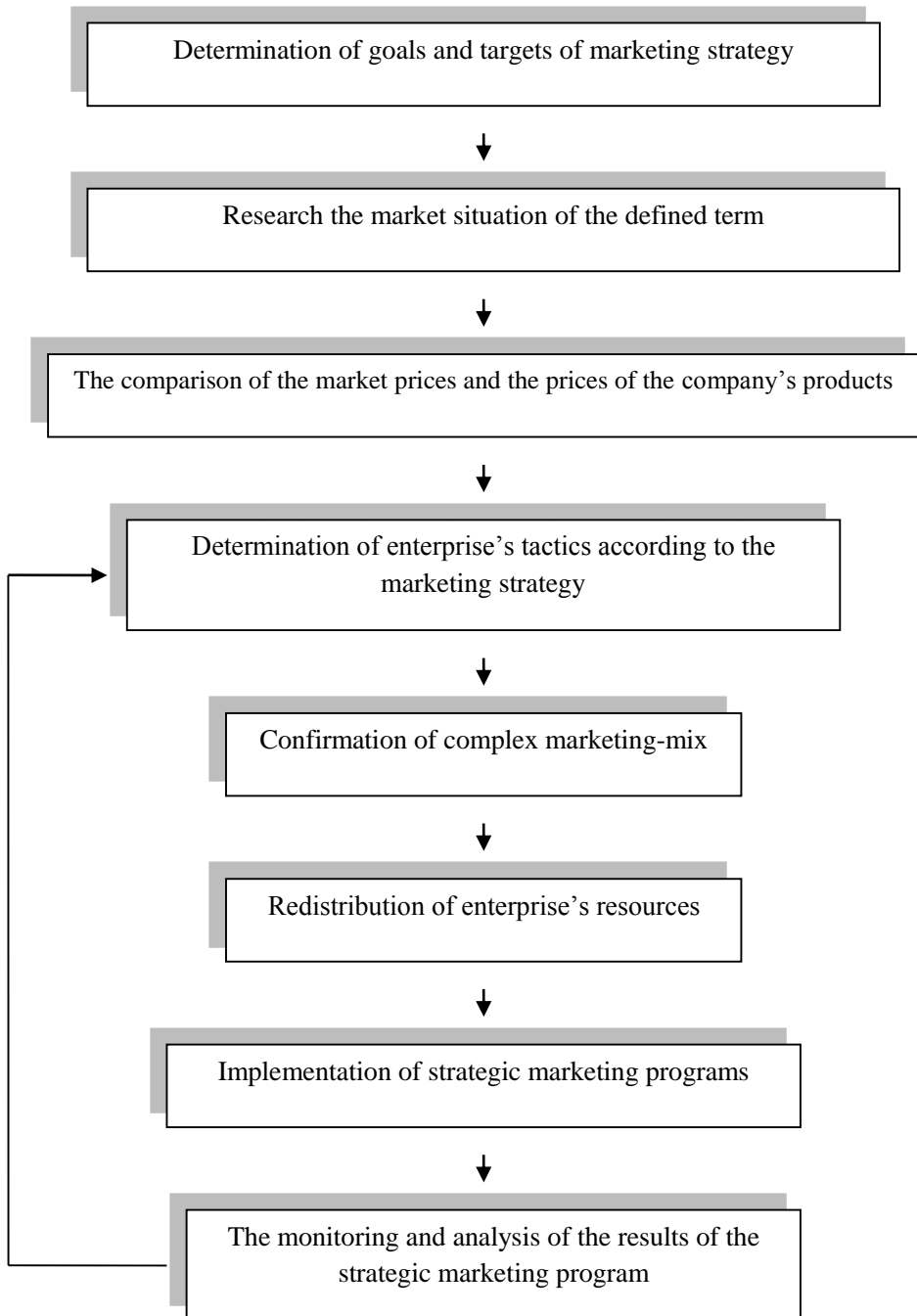

Figure 2. Algorithm of tactical marketing planning according to marketing strategy

It contains the finance and investment planning, marketing, procurement, personnel and results that should receive strategic company for the period (2-5 years).

The main tasks of tactical marketing planning are:

- determination of additional, specific or generalized goals that will help to the implementation of marketing strategies;
- determination tools that help achieve goals;
- development of budget planning costs for specific marketing programs (advertising, market research, create new products, distribution, etc.);
- implementation of specific marketing programs;
- control of marketing results and determination of its efficiency;
- adjusting marketing tactics.

The tactical marketing plans are as a component of the business plan of the company. A business plan is a document that substantiates the reality of the proposed business in terms of market conditions and opportunities for the company. In the business plan includes scheme of events and sources of funding. One of the main objectives of the business plan is to find investments.

The business plan consists of several sections. The quality preparation and use of the business plan must comply with the following rules:

- business plan should have a clear structure and logical presentation of the material;
- business plan should be provided with necessary information;
- each section of the business plan should be done in a timely;
- business plan should be concise.

After decision of product design and marketing strategies, management can begin to assess the attractiveness of business offers. It is necessary to analyze the targets of sales, costs and profits to ensure their compliance with the objectives of the enterprise. If the results of the analysis will be satisfactory, you can begin to direct product development stage.

The sales policy considers three factors: the position of the company, promising product on the market, market prospects and sales. The first factor includes the prestige of the company, sales on market, the pressure of competition, finance of companies, the range of products, flexible marketing program.

The analysis of company's product on the market contains study of differences in prices of the company from the competition, the substitutability other products, feature technology of this product, the usefulness of the goods, and the level of effective demand for goods.

The factor market and sales prospects include: overall market size, analysis of the value potential of the company and its competitors, market sharing between competitors. An important aspect of marketing strategy is to calculate the sales price depending on the strategy (Table 1).

The development of product strategy can be divided into three stages. In the first stage determine the priority areas of the company in accordance with the objectives and marketing strategy. The range of product distinguish the main product groups determined life cycle, perspectives of each product are analysed.

On the second stage range of products, allocation of resources and responsibilities between departments is determined. In the third stage managing a portfolio of orders (quality improvement, product modification, replacement of unprofitable production new products, etc.) is considered.

In general, the development of a strategic marketing plan implemented in stages by consultation with experts of the company and its experts. The plan carefully studied at different levels of management.

One of the basic elements of strategic planning is information subsystem. This subsystem should be focused data obtained in the analysis of the environment and regarding all aspects of the enterprise (state and market prospects, products, industry, performance of competitors, major suppliers, etc.).

The forecasting subsystem is intended to describe the options of external situation, building alternative scenarios for changes in the conditions of the enterprise. Building a real prediction ensured completeness and reliability of data from subsystems with information.

The forecast subsystem is intended to describe the options of external situation, building alternative scenarios for changes in the conditions of the enterprise. The forecast building ensured completeness and reliability of data from information subsystems.

Table 1. Algorithm for calculating the sale price

The sequence of calculation	Summary calculation
Objectives	- The survival of the enterprise; - Profit maximization; - Stabilization of market shares
Determination of demand	Setting of price-cap
Calculating of production's cost	Setting lower limit for price
Analysis of prices for competing products and functional analogues	Price comparison competing products
The method of pricing	- Cost approach (cost + profit); - prices of competitors; - Achieve target profit; - Value-based approach; - According to the bidding.
The choice of price strategy	- The strategy of "high prices"; - Strategy "increase market share"; - The strategy of "sales support", etc.
Determination of producer prices	Pricing producer
Determination of the final price	Determination of the final option price
Adjustments of price	Adjustments of price depending on the stage of the product life cycle and market situation

The information system is essential for strategic planning. Without information provision it is not possible to get an idea about the prospects of the company and marketing plan. In solving practical problems, for example, forecasting always needs the data. In order to

get clear forecast, you need to gather a lot of information about the process. The best way would create a database which systematizes all necessary information.

It is necessary to make the basis of strategic information, a list of incoming and outgoing information, set communication between units of strategic planning. Information base is a complex system. We describe it as a simple model that reveals the composition of basic elements and their relationship in accordance with the level of hierarchy.

There are several types of models: structural, functional, and structural and functional modifications of them. The graphic structural model if presentation elements and relations between them. This model is quite clearly reflects the basic structure and dependence, but shows only the most well-established connections in statics. The functional model is used for a more complete review of the system. The functional model is logical and graphical representation structure elements and dependencies, their formulation and establishing hierarchical order by assigning a specific function index.

One of the common methods of functional modelling is a method of logic circuits. It is based on the gradual disclosure of the functional properties that characterize the object's structure.

The development of this approach is the method of FAST (systematic analysis of functions). FAST-analysis includes a description and systematization of object's functions using specific diagrams. One of the main advantages of this analysis is the using of system of techniques of function formulation. It if visual representation of relationships functions, conditions for more analysis to improve the organization. The disadvantages are non quantitative measuring of functions and subjectivity of the researcher.

The functional and structural modelling covers the disadvantages of these models. As the primary method for building an information base is SADT-methodology. This method allows to:

- focus on the study system;
- consider the system in relation with other systems and the environment;
- display system characteristics, including feedback and interaction between the performers;
- clearly present information;
- use descriptive and graphical language.

SADT-model of information base development for strategic planning involves several stages:

- determination of the investigated object and the limits of the study;
- clarify the purpose of modelling;
- choose the type model;
- determination of the place of business analytics, which enables to studied model system and restrictions;
- the list of data: internal and external flow of information;
- the option of decomposition;
- the list of functions and their aggregation.

Target chart displays the "point of view" and the purpose of modeling. The output of the block A0 contains external information, policy management, order and demand, internal resources. The output should be formed strategic plan (Fig. 3). This objective is to clarify the functions of business units to form a strategic marketing plan.

The result of all these steps is marketing strategy. Then all sections of the strategic plan are transferred to the planning and economic department. The group of strategic planning is responsible for the preparation and implementation of a strategic plan to the operational strategic planning.

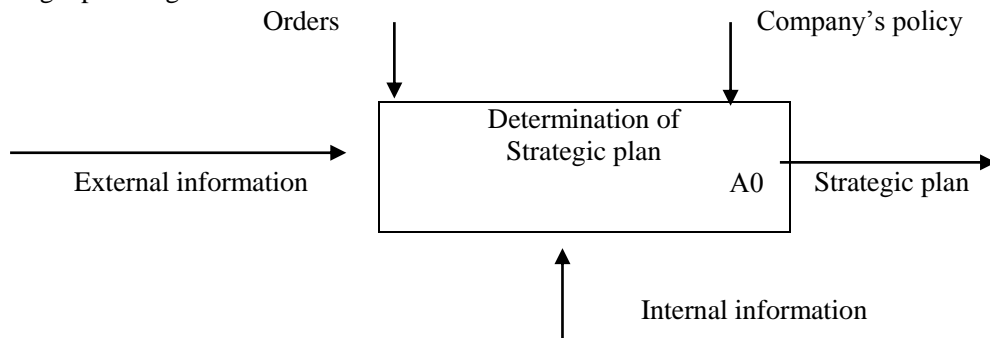

Figure 3. Decomposition of main (derivative) function - block A0 "Development of strategic marketing plan"

The main function of this group should also include the organization of strategic planning, coordination between departments involved in planning, and top management of the company. The group should achieve compliance with sections of the plan the main policy goals and objectives of the company in the near future. The final step is approval of strategic marketing plan by higher managers.

The result of strategic information base is set SADT-diagrams as appropriate blocks in the relationship and hierarchy of each other. It allows the model to submit information base, which reveals the internal and external flow of data required for strategic marketing planning. The advantage of this approach is to build a single logical framework and strategic information that will help develop an effective strategic plan more efficiently allocate functions between departments and employees. These diagrams show the position of the objective approach to the marketing strategy in view of its strategic and tactical aspects.

REFERENCES

1. Aaker D. Strategy`cheskoe ry`nochnoe upravleny`e / D. Aaker; [pod red. Yu.N. Kapturevskogo]; per. s angl. – SPb. : Py`ter, 2002. – 544 s.
2. Andryeyeva L.O. Nova parady`gma shhodo procesu strategichnogo planuvannya diyal`nosti pidpry`yemstva / L.O. Andryeyeva // Visny`k XNAU. – 2014. – # 2. – S. 108-121.
3. Afanas`ev M.P.. Markety`ng: strategy`ya y` prakty`ka fy`rmy: monografy`ya / M.P. Afanas`ev – M.: Fy`nansy, 2013. – 412 s.
4. Y`nformaty`zacy`ya by`znesa: koncepcy`y`, technology`y`, sy`stemy: monografy`ya / [A.M. Karmy`nsky`j, S.A. Karmy`nsky`j, V.P. Nesterov y` dr.]. – M. : Fy`nansy y` staty`sty`ka, 2004. – 623 s.
5. Kroft Majkl Dzh. Segmenty`rovany`e ry`nka: monografy`ya / Majkl Dzh. Kroft. Per. s angl. – Sankt-Peterburg: PY`TER, 2007. – 123 s.
6. Markova V.D. Strategy`cheskyy`j menedzhment / V.D. Markova, S.A. Kuznyeczova. – M., Novosy`borsk : Y`nfa-M: Sy`by`rskoe soglasheny`e, 2006. – 287 s.

7. Ansoff H. Igor. Strategic Management / H. Igor Ansoff. – New York: Wiley, 1979. – 238p.
8. Mintzberg H. The design school: reconsidering the basic premises of strategic management / H. Mintzberg // Strategic Management Journal. –2010. – № 7. – P. 171-195.

FORMATION AND SUBMISSION OF STATEMENTS IN ELECTRONIC FORM: PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

Mykhailo Kutuzov

Ph.D. in Economics, Associate Professor of Department of Accounting and Audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
e-mail: shmatkovska2016@ukr.net, Lutsk, Ukraine

Tatjana Shmatkovska

Ph.D. in Economics, Associate Professor of Department of Accounting and Audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
e-mail: shmatkovska2016@ukr.net, Lutsk, Ukraine

Abstract. The article examines the current state of the application of electronic filing statements on the basis of current legislation of Ukraine and the European experience of developing countries, issues of its formation and representation. The major problems of development are highlighted and ways of optimization and development prospects of e-tax reporting based on the German experience are offered.

Keyword: tax reporting, e-form reporting, European integration process, the taxpayer, statements in electronic form.

In the current conditions of globalization and international relations it is important not only to the domestic experience of business and entrepreneurship, but also foreign. Under the pressure of rapid development of computerization in all areas of life to support the performance, the enterprise is forced to move to a new level of maintenance accounting. Computer programs, in turn, greatly facilitate the work of an accountant. Despite the fact that at the present time it has already developed software that allows the accountant to submit reports electronically, most accountants are serving it in paper form to the regulatory agencies.

An electronic filing system of reporting at the legislative level went into effect from 2003. And today it is increasingly developing, her preference not only accountants, but also to regulators. Accountants do not have to constantly stand in lines to apply accounting and tax inspectors in turn have the opportunity to quietly check data.

Starting from 2011, after the adoption of the Tax Code of Ukraine, the taxpayers have more possibilities for the submission of tax reports electronically by pursuing to declare the State forms to view information. Methods of tax reporting requirements identified by p.49.3 article 49 of chapter II of the Tax Code of Ukraine [5], and provide for the submission of declarations, reports, both in paper form and in electronic form in compliance with the conditions for registration electronic signature of the accountable persons in the manner prescribed by law:

- a) Personally by the taxpayer or authorized this person;
- b) Mail with return receipt and a description of the attachment;
- c) By electronic means in electronic form [7].

Thus, the State legislatively approved the possibility of representation of taxpayers reporting not only in paper form in person or by mail, but also by means of electronic lines.

The question of the representation of electronic reporting, identifying main aspects, problems and prospects of development repeatedly raised in their writings, researchers, namely: Holov S.F., Zhuk V.M., Ivahnenkov S.V., Melnik T., Melnik P.V., Novitsky A.M. and Rippa S.P., and others [4; 9].

Thanks to this work was examined the method of reporting and comparison with European countries, highlighted the main problems facing taxpayers and made the forecast development perspectives and methods of its processing, the issues of reporting facilitate the functions of monitoring and analysis.

So, for example, Melnik T., one of the main advantages of electronic statements determines the efficiency and simultaneously its submission. After all, when the usual mode declaration coming in for 20 minutes. The author also stresses that the possibility of simultaneous reporting to different tax inspection significantly reduces travel costs taxpayers.

The purpose of the article is to identify the real problems and prospects of development of the view of electronic reporting in Ukraine and on the basis of international experience implementing searched for ways to optimize.

In recent years in Ukraine in the field of taxation, the country is actively working on the soil of the legislative framework, which would provide taxpayers the ability to shape and to submit reports electronically. Starting from 2011, according to the Tax codex of Ukraine [5], the country requires individual taxpayers to submit reports electronically. The most highly developed countries such as the United States, Canada, Germany, completely switched to electronic reporting form.

Implementation of the electronic system for reporting and registrars of tax invoices has significant advantages, especially for those countries that are actively engaged in a process of European integration:

- Cast to unified standards document in the DPS and tax accounting tax bills, the registry received and issued tax bills and tax declaration VAT while carrying out of taxable and non-taxable VAT operations;
- Automation and streamlining workflow while paying VAT on the operations of the main assets (purchase, sale, liquidation);
- Organize your tax records on operations with the buying of goods and services in non-residents;
- Automated processing and analysis of the registry received and issued tax invoices in a single database, limit and control access to the registry, so you can't use illegal schemes of VAT reimbursement from the country budget;
- Removing false on-site inspections;
- The transition from an administrative to a functional method of management processes.

– In 2008, the country Tax administration of Ukraine issued order No. 233 “On the filing of electronic reporting” [6], which was approved by the “Instructions for the preparation and filing tax documents in electronic form by means of telecommunications” [3] (hereinafter the Instruction) and the Model Treaty on the recognition of electronic documents.

– Almost all country agencies take the electronic reporting form, but its main user is the Ministry of Revenues and Duties of the Ukraine. Because of, the e-statements represent the tax.

- In the instruction specified conditions of reporting in an electronic format, namely:
 1. In accordance with the completed agreement where indicated, all the necessary details and email address.
 2. The keys to increased security certificates, public-key officials of a legal entity have the right signature and seal of a legal entity, that the taxpayer receives in the centre certification.
 3. To the controlling authority of the place of registration signed and attached the seal of two copies of the contract and reinforced public-key certificates on the electronic media.
 4. The presence of free specialized software for the development and submission of the DPS tax documents electronically, which the taxpayer gets at the regulatory body.
- Also, the Instructions specified sequence of development and reporting, which must follow all taxpayers:
 1. The creation and filling of electronic document prescribed form by the taxpayer by special software.
 2. Overprint on electronic document, electronic digital signatures of officials.
 3. Implementation of the encryption of a tax document in electronic form.
 4. Submitting electronic documents to the host bodies.
- Studying European experience of using electronic reporting forms appropriately to draw attention to such a country as Germany. This is one of the first countries where the country has introduced the e-form reporting, both for businessmen, and for individuals. But over the years, the government has increasingly focused its attention on its improvement.
- In 1997 the government of Germany has adopted the Law about electronic signature. The laws of this country in this area serve as an example for other countries. Starting from 1999, a significant number of taxpayers send reports by e-mail. Of course, the action of this law did not immediately spread to all taxpayers, but very rapidly, most of them have seen the advantages of this method.
- In the same year, took place the official procedure for the putting into service of the State program «Elster», which was proposed by the Federal land of Bavaria.
- The country's official statistics show that in 2000, on the website of the Ministry of finance registered 310 000 taxpayers, and in 2001 more than 3 160 0000. This fact shows that the system operates not only at the legislative level, but also in practice.
- At the beginning of the functioning of this reporting form, only users of Windows software can submit reports to the tax authorities of the country, but today also those who use Linux or Mac OS X, iOS, Android. This innovation greatly increased the number of users of the program Elster.
- On the market of Germany presented a number of programs to view e-statements, such as: Konsens, Easy Cash & Tax, 4Finance, AccountView Business Software, Anmeldesteuer-Online, Taxpool-Buchhalter Mini and others [8].
- You can buy them from companies-producers of developing software. They have the opportunity to receive free software kernel from the tax authorities. Having finished it by adjusting the latest technical possibilities, they distributed it on the market. In order to maintain the necessary level of software through competition, in the market happens keeping capabilities and technical characteristics. Also, offers training for users, a variety of courses and lessons, which greatly facilitates the work with the program.
- Some manufacturers offer programs that specialize in a certain kind of tax, or for certain types of taxpayers.

– As one of the main problems of tax payers in Ukraine is the lack of technical base, the Ukrainian developers and users could benefit it from the experience of German. It definitely increases interest in e-form reporting and allows them to easily and quickly apply it. Taking into account this fact development, it will allow faster and easier to integrate into European society.

– There is another problem which inhibits the development and implementation of e-filing is the social and psychological factors: accountants are accustomed to the traditional method of submitting statements; they have a fear of learning new software, as well as simple unwillingness of time and money, or the lack thereof. However, it talks about the unawareness of the users of using this form of reporting. And to solve this problem, managers and accountants have to get comprehensive information about the benefits and use of such software.

– Analysis of trends in the development of tax systems of many European countries allows us to draw conclusions about the fact that without the use of advanced electronic technology, effect the functioning of the tax system in conditions of integration processes, impossible.

– Also, when implementing the action order view e-tax reporting, tax authorities do not consider the important technical factor - the presence of the Internet. So most of the taxpayers who reside in rural areas deprived of opportunities to present electronic statements, because of a lack of local providers. This problem does not give time for payers to submit statements. And those persons, who, according to the law forced to submit reports electronically, are forced to use expensive services to send electronic statements. So in Germany you can send reports through the Internet, and also using the post. This enables entrepreneurs to choose an optimal way personally to their own advantage.

– Other problems, that facing users of electronic statements can be seen in the forum of CTS. For the most, this is part of the problems associated with the conflict of cryptographic software with different email clients, even though they have been more different. Despite their significant number of earlier today, the country is still actively working on their overcoming as in the legislation and as in the software.

– Based on the experience of the European countries, namely Germany, expedient will offer solutions to the above-mentioned problems:

1. It is necessary to take measures that would have improved the system of acceptance of tax reporting, both in electronic form and using the Internet. We need to create a series of powerful servers, using the information from payers, taking into account the comments and suggestions regarding the use of the interface of the respective programs.

2. The CTS of Ukraine, is expedient to implement, based on European experience, the best examples of organizational and technical innovations and ideas.

3. Providing high-quality consulting services for accountants and managers on the use and implementation of electronic filing, which will be able you see the benefits of this method, and to simplify its use.

4. By improving electronic administration, ensure the stability of the software, eliminating the substantial gaps in technical and regulatory nature.

5. To conduct the examination of IT systems, set their standardization and responsible for improperly and technical glitches.

Conclusions. All in all, the introduction of new mechanisms of representation of taxpayers, tax reporting, electronic communication, remains for the organs of the country tax service, one of the important directions of improving the process of maintenance payers. Using

this format for reporting, you can avoid numerous problems, such as saving time and money. But in the current conditions of the European integration, Ukraine must largely rely on the experience of the European countries.

REFERENCES

1. E-tax reporting : international experience and problems of implementation in Ukraine [electronic resource] – Mode of access : <http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/20.pdf>
2. *Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine"* of 16.07.99 # 996-XIV with changes and additions [electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. *Instructions for the preparation and filing of tax documents electronically by means of a telecommunication connection, approved by the STATE TAX ADMINISTRATION* from 10.04.2008 № 233 // Chief accountant. – 2008. – No. 26 (577).
4. Melnik, P.V. *Electronic taxation: essence and application* : [monograph] / P.V. Melnik, A.M Novitsky, O.A. Dolgov, S.P. Rippa, etc.; the floor red. P.V. Melnik. – Irpen : National University of CTS of Ukraine, 2010. – 332 s.
5. *The tax Code of Ukraine*. – K : SE «ICC CTA of Ukraine». – 336 s.
6. *About e-tax reporting : order of the CTA of Ukraine* No. 233 from 10.04.2009. 2008 [electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0320-08>.
7. Tofan, I. M. *Features of the application of the electronic reporting system* / I. M. Tofan // Collection of scientific papers of the National University of State Tax Service of Ukraine. – 2013. - № 1. – S. 225 – 229. [electronic resource]. – Mode of access : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2013_1_22
8. *Elster-Online* [electronic resource]. – Mode of access: <https://www.elster.de/>
9. Shmatkovska, T. *To the Problem of Automation of Accounting and Analytical Process in the System of Information and Economic Security of the Enterprise* / T. Shmatkovska // Economic journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University / structure. L. G. Lypych, M. B. Kulynych. – Lutsk : Tower-Print, – № 2.– S. 77 – 81. [electronic resource]. – Mode of access: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/6225>

SYSTEMIZATION OF TERMINOLOGY IN THE MARKETING COMMUNICATIONS OF INDUSTRIAL COMPANIES

Nikita Lavrenov

Specialist, Sales Administering Department, ArcelorMittalKryviyRih
Post Graduate Sstudent, Kryviy Rih National University,
e-mail: kitamster@gmail.com, KryviyRih, Ukraine

Abstract. The article deals with the concept of communicative image and its place in the imaging process of industrial company. The definition of the concept is given, as well as main differences between the aforementioned concept and concepts of company's image, brand and business reputation are defined. The author emphasizes that a proper usage of concept of communicative image, alongside concepts of brand and

business reputation, allows Ukrainian industrial companies to better organize their imaging activities in order to successfully compete on the international markets

Key word: Image, communicative image, industrial company, brand, business reputation, goodwill

In a modern political and economic situation, when the majority of companies in Ukraine are oriented on external markets and European integration has a high priority in the foreign policy of the state, question of non-price competitiveness of Ukrainian industrial companies in the global market becomes more and more important. In addition to technical and economic (price) competitive factors, an important role when entering international markets play such factors as the business reputation, popularity and awareness of the company and its products, the image of the company as a business partner and financial evaluation of these factors. Mostly these issues are reflected in terms such as: image, brand, business reputation and goodwill. Among these issues one of the least studied and therefore the least used in the literature is the concept of communicative image. As communications and their quality significantly affect the perception of the company in international markets, it is highly important to determine the actual place and role of communication in ensuring of a successful image of the industrial company, when operating on international markets.

Concept of industrial company's image and its structure was described in detail within the scientific works of G. Gorchakova, P. Babkin and T. Surkova. Functions of company's image were covered by K. Shubarina and L. Balabanova. These researchers paid special attention to the function of communication as one of the basic and most significant. J. Sternin have defined an individual concept of communicative image, which gained further development in the works of A. Chorna. A detailed study of the concepts of brand and branding was done by Brand Aid company. At the same time, the concept of business reputation was sufficiently highlighted by K. Buksha. Research paper by P. Babkin devoted to differences between the concepts of image, brand and business reputation is well grounded, and proves that the aforementioned concepts, despite their strong interrelation, are not identical. However, to date, the place of communicative image in the process of imaging of industrial companies and its relation to other concepts is not highlighted enough.

The purpose of this work is to determine the place of communicative image in imaging process of industrial companies as a separate kind of image of the company and to clarify its relation to the concepts of image, brand and business reputation.

The image of the company is a complex category that relates to intangible business activities of the company. Thus, according to R. Gorchakova image of the industrial company is a certain image that company creates and develops, and which is complying with certain standards, values and requirements that apply to the company [1, p.185-192].

The structure of industrial company's image includes two levels. The first one contains basic components, which are connected with company's main activities, such as:

- image of the products;
- image of production facilities;
- social image;
- image of the management;
- business image.

The second level is form with the various associated components, namely:

- Image of workers;
- visual image;
- image of the CEO;

– Image of the consumers [2, p.1-6].

It should be noted that at the current level of development industrial companies are capable of mutual exchange of information with the external customers and other organizations, as well as inside the company with the help of image. This fact is clearly reflected in the functions of the image of the company, among which, according to K. Shubaryna should be the following:

– aesthetic function, designed to meet the needs of the audience

– communicative function, which consists of the following components:

1) Identification - which describes the "abstract" perception of the object's audience, providing only key points that define the basic parameters of the object;

2) idealization - practical assistance for the comprehension of the subject, exposure of the characteristics of the company which are the most preferred within a particular target audience;

3) opposition - implies orientation on how to prepare the ground for the creation of a positive image of a given object. The most common mechanism is comparison of the object with its competitors and highlighting of the object's benefits [3].

L. Balabanova expands the structure of the functions of company's image in her scientific work. Thus, she cites the following six main functions:

1) ensuring function which means that a positive image is a kind of guarantee for buyers that the products of the company have a certain level of consumer quality and for investors and suppliers image is the guarantee that their business relations with the company will not lead to a possible losses for them;

2) Supporting function which means that the positive image of the company enables support of the new products of the company from potential distributors and dealers;

3) Attractive function - a positive image acts like a magnet, attracting employees, investments, new customers to the company on more favorable conditions;

4) Psychological function is manifested in the fact that the positive image of the company reduces the risk of moral disillusionment with the goods purchased by buyers, increases staff's satisfaction from work, using a sense of belonging to the company. The image provides additional psychological value to the products (eg, trust) and service of the company, for example, when it is difficult to assess the quality of the services, the company with a positive image, will be considered as a company with the higher quality of services;

5) warning function is manifested in the fact that a positive image is a warning signal to potential competitors, who want the company to lose its market share;

6) Differential function means that the image of the company to stand out of the others, using corporate identity, presence of which is a prerequisite for the formation of positive image [4].

These features support the fact that modern industrial company could act as a communication entity, which means that company's image can be characterized with the traits such as sociability and encouraging of communicative contacts, attention to the views of other communicants, the ability to perceive these views, which are generally represent such characteristic as a pleasure of communications.

J. Sternin, exploring similar characteristics in relation to people, formed on their basis the concept of "communicative image" [5]. O. Chorna has supplemented the above definition of the concept and presented it as a collection of certain behaviors (roles) that are used for communication, mechanisms and means of implementation (strategies), which are used by

communicant, endowed with a certain status, with objective (expressed in intentions) to form in consciousness of the information receiver generalized image of the personality [6].

Based on the purpose of the work, we consider it appropriate to give the interpretation of the concept of "communicative image" of the industrial company. Thus, communicative image of the industrial company is a set of clearly defined communication stereotypes and behavior strategies used by a company during communication process, using a variety of media and communication tools, to create unique and the most favorable image of the company [7].

In relation to the general image of the company, communicative image represents the image of the company, which it creates in the process of communication, and may coincide with the general image, be different from it, be dependent on the general image of the company, or opposite to it.

However the most comprehensive way to disclose the concept of communicative image of the industrial company is to compare it with similar concepts of brand, business reputation and goodwill.

American Marketing Association (American Marketing Association - AMA) provides the following definition of the brand "name, term, sign, symbol or design or a combination of these items, intended to identify the goods or services of one seller or group of sellers and to distinguish goods or services from the goods or services of competitors" [8].

However, according to the authors of the book "Anatomy of the brand" L. Mamlyeyeva and V.Pertsya [9, p. 26], this definition is hopelessly inaccurate because it does not place the most important component of the brand - the man in the head of which it is created. Brands live only in the imagination of the consumer. Here are five examples of the definition of the brand:

1. "Brand - is not a thing, not a product, not a company and not an organization. Brands do not exist in the real world they are a mental structures. The brand is best described as the sum of all human experience, his perception of things, product, company or organization. Brands exist as consciousness or specific people or society. " (James R. Gregory, «Leveraging the Corporate Brand») [9, p. 27].

2. "We define the brand as a trade mark, which in the eyes of the consumer absorbs a clear and meaningful set of values and attributes. The product made at the factory. But it becomes brand only in case if it gets a lot of tangible, intangible and psychological factors. The main thing to remember: brands are not created by the manufacturer. They exist only in the minds of consumers. " (Charles Brymer, General Manager of InterbrandSchechter) [9, p. 27].

3. "Brand is more than advertising or marketing. That's all that comes to person's mind regarding the product, when he sees its logo or hears its name. " (David F. D'Alessandro, general manager of John Hancock, «Brand Warfare: 10 Rules for Building the Killer Brand») [9, p. 27].

4. "Brand is a collection of perceptions in the mind of the consumer." (Paul Feldwick, Executive Director of Strategic Planning at BMP DDB, international director of branding planning of DOS) [9, p. 27].

5. "Identified product, service, person or place set up in such a way that the consumer or buyer accepts a unique added value that best meets their needs." (Leslie De Chernatony, Professor of Brand Marketing and Director of Centre for Research in Brand Marketing at Birmingham University Business School, the author of several books on branding) [9, p. 27].

So the company BrandAid gave the following definition of a brand - it is a consistent set of functional, emotional, psychological and social promises to the target consumers, which are unique and important for them and best meet their needs. [9, p.35].

E. Saveliev in the book "Innovative Marketing" gives the following definition of the brand - it is a well differentiated trademark, the one which is associated with certain advantages or benefits in the mind of the consumer and clearly stands out among competitors and is characterized with the high level of customers' loyalty.

Brand = Product + Name + Emotion + Association.

In other words, the brand - is a TM's image in the minds of consumers [10, p.115].

We have provided the following definition of a brand: "a brand - is an image of a specific object in the minds of consumers, associations and emotions that it causes, providing they could distinguish this object from other similar objects. The concept of the brand can be associated with a specific trade mark (for example, a registered trademark "Apple" is also a brand because it has its own unique image, a set of associations and emotions associated with it) and does not associate with any, in the case when brand does not have a registered trademark, but in the minds of consumers formed a stable image of a particular object (such as the names of famous artists, politicians, educational institutions, which are not registered trademarks) "

G. Randall in turn selects 5 main features of the brand:

– Individuality. The brand should speak for itself. Therefore, its name is important, its legal protection and design elements.

– The brevity of presentation. Individuality should act as a summary of the information about the brand, which the customer has. Memory works as a set of information areas, so the brand should strive to gain access to the network and make the associations work.

– Security. Buying of the familiar brand should not cause suspicion. Brand buyer must ensure that he will get what he expects.

– Differentiation. The brand has to stand out from the competition and show its uniqueness.

– Additional value. The brand should offer more than a conventional product. [11]

Regarding the concept of business reputation, K. Buksha in her book "Managing of the business reputation. Russian and foreign PR-practice "gives some facts about the genesis of the concept. Reputation (from the Latin "Reputatio" - thinking), most authors define as the prevailing opinion about a person, based on an assessment of its socially significant qualities.[12]

V. Dal defined the "reputation" as the glory of man, good and bad ones, as something which makes man glorious, the general idea of anyone.[12]

According to S.Ozhegov dictionary, "reputation" means public assessment, acquired by someone or something, the general opinion about the qualities, advantages and disadvantages of somebody or something. [13]

Until the mid XX century meaning of "reputation" was reduced to the concept of "Honesty of its owner." Moreover, this concept had real weight only in the business environment.

Reputation has become a real factor in the market only in 50-70's CE. Technologies are developing, lots of quality products have appeared, and consumers now make their choice based on such reasons as unusualness, "curiosity", respectability or "environmental friendliness" of a brand.

At the same time capital market is developing dynamically. Investors assess the professional qualities of a top manager and his team, creativity of business solutions, the company's ability to participate in public affairs. All of these characteristics represent the reputation in terms of investors [12].

So reputation became a financial concept and the most important part of the intangible assets of the company. In regards to this fact, a concept of "goodwill" was coined.

According to the definition provided in the Tax Code of Ukraine, goodwill (value of business reputation) -is an intangible asset, the value of which is determined as the difference between the market price and the book value of assets of the enterprise as integral property complex resulting from the use of best management qualities dominant position on goods, services and new technologies markets. The cost of goodwill not subject to amortization and are not taken into account when determining the cost of the taxpayer, regarding the assets from which such goodwill is originated [14].

Consequently, business reputation - it is how the company evaluates all other market participants, raw material suppliers, consumers products, direct and indirect competitors, the business community (including potential investors and creditors), it is power [12].

T.Solomanidina, S.Rezontov, V.Novik, identified the business reputation as a solid belief in the merits of a company, a strong desire to use only products of the company and a strong desire to recommend this company to the others. [15]

K. Buksha includes the following components to the business reputation:

1. Reputation of the company as a business partner (what do suppliers, customers of the products, other companies, which are located above and below in the production chain, members of the association, which may include company and other partners think about company).

2. Reputation of the company as a place of work (what do Company employees and employees of other companies in this industry think of it).

3. The company's reputation as a participant of financial operations: what do investors and lenders think about the company.

4. Reputation of the company in the business community(what do its competitors and companies operating in the same industry, executives of other branches think about that company).

5. Reputation of the company among consumers (what people think about the products (services) of the company, professionalism of its employees, its role in society).

6. Reputation of the company in the media (what is written about the company in newspapers, magazines, network media, etc.).

7. The reputation of the company in government structures (what do government bodies of city, region and state think of a company). [12]

All these parts of business reputation are related but independent. Because:

–thought of the media can influence consumer opinion, but it also can display it;

–if the authorities do not actively show their approval of the company's activities, investors will likely recognize this as risk factor;

–SOEs in any case are in good relations with the authorities, but consumer opinion on them may be not that good [12].

As noted by P.Babkin, the main differences between brand image and reputation of industrial company, in spite of their apparent similarities, could be rather significant. These differences are detailed in Table. 1[16].

Given the above, the term "brand" should be seen as a sustainable form of realization of communicative image of an industrial company, which is expressed in a visual style, behaviors and key promises that the company gives its own customers and employees and is an intangible asset of the company. According to this concept of branding is the process of creation and

management of the brand as a constant form of communicative image of the company. In accordance to the objective of this work, the creation and management of brand and image should be linked and occur simultaneously. So the issues of communicative image management should be related to the branding issues.

Table 1. Comparison of image, brand and reputation [16]

Image	The brand	Reputation
Located in the consciousness of society regardless of whether the society interacts with particular company or not. The image can be positive, neutral and negative	Characterized by stable positive relationships with the target audience, should call their pride, should be attractive and has a unifying power.	Is created over a long period of interaction of the company with the target audience .It may be positive or negative
Image does not guarantee the quality of products	Provides a fixed (and proven high enough) quality of products	Provides a fairly high level of product quality that meets the needs of the target audience
The company usually has only one (albeit multifaceted) which is associated with the name of the company	The company may have several, including ones not associated with the name of the company	Is a persistent phenomenon, but may differ for each target contact audience
Image, usually, has no brand. The image is primary in relation to reputation	Each brand has its own image	Reputation does not require image or brand
May occur spontaneously for any company. May be artificially created	Always created, and above all - through advertising, BTL, corporate identity and PR	Appears from the experience of public communication with the company
Typically, exists without any management	Needs Management	Could exist without any management

The concept of business (corporate) reputation is a reflection of customers' (existing and potential ones) and stakeholders' attitude to industrial company, which is based on experience of cooperation with the company. Brand reputation may meet or not meet communicative image created by the company, or could be directly opposite to it. Business reputation is the result of long-term cooperation between the company and the target audience. Thus a positive business reputation serving as a measure of the effectiveness of the communicative image and brand management is provided by the company.

Goodwill should be identified as a separate category, which is a financial expression of business reputation of industrial company in the form of intangible assets, directly linked to the brand value

In fact, the concept of brand and reputation represent different aspects of the concept of communicative image of an industrial company, in particular: vision of image in terms of the company and corresponding back up (brand), and the vision of the image in terms of existing

and potential customers and stakeholders, which is formed in a long time interaction with the company, and is a response to a communicative image (business reputation).

Thus, the concept of industrial company's communicative image is a part of the general company's image. Communicative image characterizes the image of an industrial company as an active participant in the process of communication with customers, partners and existing and potential stakeholders and determine the properties of the process. The process of creating and managing of a communicative image of industrial company is closely linked to the process of branding and business reputation management, as they provide the desired back-up of communicative image of the company's image and create long-term attitude to the company as a communication entity. That is why the aforementioned processes should take place simultaneously and should be well-arranged, in order to achieve the greatest synergy.

Understanding the connection between the concepts of image, communicative image, brand and business reputation of industrial company allows domestic industrial companies to plan and implement marketing activities more effectively, boosting competitiveness in the domestic, European and international markets.

REFERENCES

- Gorchakova, R., 2012, Specialities of formation of corporate image. *Izvestijavysshihuchebnyhzavedenij. Povolzhskij region. Obshhestvennyenauki*. 2012. No. 2, p. 185-192.
- Babkin, Pavel Yu. and Surkova, Tatiana V., 2012, Study of the structure of corporate image structure of industrial company. *Institut Gosudarstvennogo Upravlenija, Pravai Innovacionnyh Tehnologij (IGUPIT) Internet-zhurnal «NAUKOVEDENIE»*. 2012. No. 2, p. 1-6.
- Shubaryna, Kira S., 2011, Principles of building the image of an organization. *Nauchno-informacionnyjzhurnal «Voprosyupravlenija»* [online]. 2011. No. 4, p. 132-134. [Accessed 31 January 2016]. Available from: <http://vestnik.uapa.ru/ru/issue/2011/04/28/>
- Balabanova, L. V., 2006, *Marketingoveupravlinnjakonkurentospromozhnistju pidpriemstv: strategichnij pidhid: monografija [Marketing management of company's competitiveness: strategic approach: monograph]*. Donetsk :DonDUET.
- Sternin, Joseph, 2012, *Osnovyrechevogovozdejstvija. Uchebnoeizdanie. [Essentials of persuasion. Educational edition]*. Voronezh :Istoki.
- Chorna, Olena, 2013, Study of politic's image in communication: issues of terminology. In : *E'ffektivnyeinstrumentysovremennyx nauk : [sborniknauchnyxdokladov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii] [Effective instruments of modern sciences: Conference Proceedings of the International research and practice Conference]*. Prague : Publishing house «Education and Science» s.r.o. 2013.
- Lavrenev, Nikita, 2015, The definition of the “communicative image” term in contexts of modern company activities. *Odesa national university herald Series: Economy*. 2015. Vol. 20, no. 4, p. 109-111.
- Brand, 2016. *American Marketing Association Dictionary* [online], 1. American Marketing Association. [Accessed: 31- Jan- 2016].
- Pertsija, Valentyn and Mamleeva, Liliya, 2007, *Anatomiya brenda [Brand anatomy]*. Moscow :Vershyna.
- Savelyev, Yevhen, 2011, *Novitnij Marketing: educational series*. Kyiv :Znannia.
- Randall, Geoffrey, 2003, *Branding*. Moscow : Fair-Press.

Buksha, Kseniya, 2007, *Upravleniedelovojreputaciej. Rossijskayaizarubezhnaya PR-praktika [Managing of the business reputation. Russian and foreign PR-practice]*. Moscow : Williams.

Ozhegov, S and Shvedova, N, 2016, Reputation. *Tolkoui Slovar RusskogoYazyka [Dictionary of the Russian Language]*. 4. Moscow :Azbukovnik.

Verkhovna Rada of Ukraine, "Tax Code of Ukraine", 2011. [Online]. Available: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [Accessed: 31- Jan- 2016].

Solomanidina, T, Rezontov, S and Novik, V, 2005, Business reputation as one of the most important strategic advantages of the company. *Upravleniyepersonalom [Personnel management]* [online]. 2005. No. 3. [Accessed 31 January 2016]. Available from: <http://www.top-personal.ru/magazine.html?21>

Babkin, Pavel Yu. and Surkova, Tatiana V., 2012, Study of the structure of corporate image structure of industrial company. *Institut Gosudarstvennogo Upravlenija, Pravai Innovacionnyh Tehnologij (IGUPIT) Internet-zhurnal «NAUKOVEDENIE»*.2012. No 2, p. 1-6.

INNOVATION AS A FACTOR OF REFORMATION IN THE SCIENTIFIC SPHERE

Anastasiya Matova

Master, e-mail: nastya.matova@gmail.com, New York, USA

Abstract. This article provides information about the impact of innovation processes in the world for scientific scope and quality of education. The need to introduce new technologies and their interrelation with the social sphere are considered there. The author examines the concept of innovation, process innovation, new technologies and tools in education distance learning. The problem of training highly qualified specialists to increase the investment attractiveness of the country and its enterprises is analyzed. Particular attention is paid to innovation management and employee motivation to learning and perception of novelty.

Keyword: innovation, innovation process, innovation thinking, online learning, innovation management, motivation.

The socio-economic development of any state, at present time, is largely determined by investment and innovation policy. The referrals needed resources to particular area is accompanied by the development of certain technologies and research. The positive results of scientific achievements allow strengthening the country's competitiveness in the Global market. Year by year, the science is working stronger with information technology, which in turn, need regular upgrades.

The innovation is understood in different ways: as the final object of study and as the process of modernization. In accordance with the business dictionary, the innovation - the process of translating an idea or invention into a good or service that creates value or for which customers will pay.¹ Theeducating innovative thinking society is a challenge for many states because mental perception greatly affects on the success of new technologies. For example, if the products of the modern technologies are brought in underdeveloped countries and introduce them in use, they will not be accepted by society. The background of interaction between the scientific sphere and innovation is essential in understanding the subjects of innovation, its necessity and its practical value.

¹BusinessDictionary [Electronic edition]. – Link: www.businessdictionary.com

The development of innovations depends on how psychologically society needs new ideas. The discovery and development should primarily be based on human needs, because after the implementation of any project, it goes into a stage performance.

The innovation process is necessary and it can be present in cyclic form (Figure 1). Thus, the process of innovation can be understood as the formation of a new idea and its dissemination.

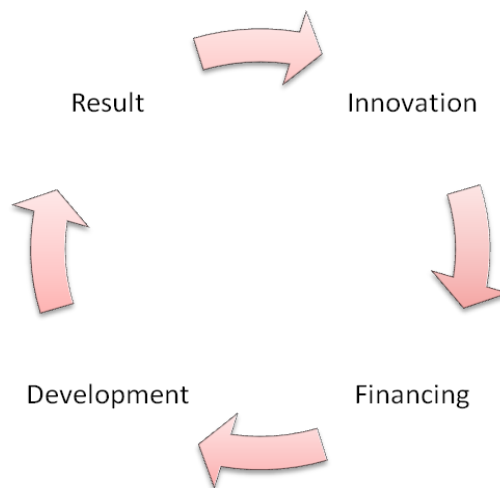

Figure 1. The innovationProcess²

The signs describing the concept of innovation in science are the ability to influence the overall education specialist in this field, which will lead to increased innovation in scientific field structure. The development of a worldwide network made it possible for scientists from around the world to collaborate on joint projects without having to leave their countries of residence. Many universities and colleges are gradually creating an online training program, in which students from anywhere can get diploma of foreign institutions within their country. In accordance with the online American edition, the best universities for online education in 2016 in the United States are:

- Penn State World Campus - offers 120 undergraduate and Master online - programs;
- University of Florida Distance Learning - 300 bachelor's and master's degree programs online. Includes 16 colleges and 150 research institutes;
- UMass Online - 70 bachelor's and master's degree online- programs;
- Boston University - offers a number of training programs and includes 18 academic colleges and schools;
- Northeastern University - 200 undergraduate and master's degree online- programs;
- Indiana University - 100 undergraduate and master's degree online- programs;
- IU Online - 90 bachelor's and master's degree online programs; includes 16 academic colleges and schools;
- Arizona State University - 200 undergraduate and master's degree online programs;

²Author`s own development.

- the complete list is on the following link.³

In addition to universities, there are many services that allow you to take free or paid online- courses from any specialty (from English literature to Computer science).If you pay for the courses, you can get the certificate. This services such as:

- Coursera - free courses from the best instructors from around the world;
- edX - the online courses from leading universities;
- Highbrow - daily selection of courses, which the student is sent by e-mail;
- Lynda - courses of technology, business and creativity;
- CreativeLive - free creative courses from world experts;
- Coursmos – non bulk courses that take a little time;
- Udemy – courses of computer specialization.

The Education and the science by their characteristics are variable. This suggests that the development of this sector as a whole requires constant study and implementation of new technologies and new methods. The science must instantly reacts to social phenomena and trends in human development. The innovating of science - a complex process that requires basic training. The educating qualified professionals enables you to use qualitative results of work in any area of the country, that will lead to a strengthening economy.

The problem of science and education specialists have always existed, but the most its ripened was in the industrial and the post-industrial era (XX century .) when there was a scientific and technological breakthrough and the traditional notions, world and future trends of life have been radically changed. Since this is a problem today, it may decide only if the education system is constantly updated. The teachers must constantly learn as the students, the materials of the training process - updated annually, also the leading experts must be involved for lectures. The features of innovative learning are: the openness to future reassessment of values, the constructive thinking and the ability to navigate in the updated situations. The quality of education is its continuity, which leads to the continuous development of the individual. In accordance with the scientists` research, there are two types of education institutions - traditional and developmental. The first type involves the use of classical learning technologies, and the second type bases its activities on the novelty of thinking. Therefore, society should gradually moves to developmental training centers to create new educational content.

Scientific developments are taking place not only on the basis of scientific institutions. Many innovative projects created in the "home" conditions and turns to startups. The online publication TechCrunch published the list of the best startups specializing in creating software and development:

- Dropbox - cloud storage service;
- Jawbone - company focused on the development of devices for fitness and control for health reasons;
- Cloudera - the startup is developing products for the analysis of data sets;
- Medallia - platform for managing customer service for the tourism industry, socio financial services;
- Zscaler - cloud service cybersecurity;
- Airbnb - search service housing for rent;
- Uber - taxi service;

³The Best Schools: *The 50 Best Online Colleges for 2016* [Electronic edition]. – Link: www.thebestschools.org.

- DocuSign - the startup is developing a new format for digital signatures based on technology blokcheyn;
- AppDynamics - application for performance analysis;
- Spotify - a music platform;
- Pinterest - social network for placing images.⁴

The financing of such projects is risky but successful enough. Therefore, public policy should create favorable conditions for the implementation of new ideas, whose investment attractiveness can attract foreign investors.

Continuing the theme of companies can refer to such concepts as innovation management. Large companies can be compared with a small state, where there are both economic and social processes. Each worker takes a successful link establishment, headed from production to management company. The control system requires constant modernization, which will focus on market research, creation of special administrative councils use the experience of international professionals, automation of internal systems. This continuous complex process requires constant learning and study of current trends. The involvement of experts to study confronted with the concept of motivation.

Examining in detail the problem of motivating staff, we can conclude that there are many causes that affect employees' attitude to learning. The ratio can be both positive and negative.

Positivity is:

- pursuit of a worker in career movement;
- pursuit of new knowledge and skills;
- obtaining useful contacts;
- commitment to respect for co-workers;

Negative:

- employment of the employee;
- conservatism, unwillingness to learn;
- negative experiences of education;
- personal reasons.

In practice, it may be resistance to the learning process. The reasons for resistance may be the reluctance and lack of confidence in their own abilities. However, the starting point is the lack of motivation. The improving motivation for learning - a laborious process that includes many theories and the applications of management interaction with subordinates. The motivation - not only the organizational process, it is also psychological work, so it should be based on three things:

- training should begin with top management, the subordinates have to see that the principal position of the company's success is learning and personal improvement;
- a clear understanding of the goals of the employees;
- understanding learning goals - workers should see clearly the areas in which they can send and acquiring skills that they will result from the activity; must demonstrate communication efficiency innovations and interesting objectives;
- lack of the old system of thinking; innovative thinking - the potential success;
- the psychological work with employees - the elimination of uncertainty in their own abilities workers; explain that without the necessary knowledge not solved the task;
- the reduction of the working day for training;

⁴TechCrunch[Electronic edition]. – Link: techcrunch.com.

- award for the implementation of the acquired knowledge in solving this problem;
- the interest of company's government in training workers.

If you rely on the experience of global companies, one of the best examples of the motivate system is the company «Samsung Group». When Lee Kun-hee had become president of the company, he demonstrated his innovative thinking on all areas of the company. He stressed that the products critical need of modernization and changes. But after the shareholders' meeting, he encountered a first obstacle in the form of opposition to the idea of the direction of change. They believed that innovations are not needed, as this was extra cost and great risk.

The changes were related by new leader concerned not only industrial and financial sector, also the management system. At that time, there was the notion of lifetime employment and positions transmitted from the father to the son in this company. Lee Kun-hee has destroyed this system, assuming that product quality, consistency and efficiency of production depends on the products qualification. Medium level workers has embraced this information because they feared losing their jobs. But the positive side of these changes was the creation of additional units from the introduction and implementation of innovative ideas that led to the reallocation of staff between departments.

Another innovative idea was to redistribute power. All employees took part in the decision making process. This innovation led to great resistance on the part of both employees and management review. Traditionally all used to completely trust to the leadership, but Lee Kun-hee was accused of contempt of traditions. The reason for opposition was linked to the lack of awareness of workers about innovations, but their gradual realization has changed the mood within the company.

The new president of the company was carried out extensive work on the modernization of production facilities, their equipment and technology in accordance with international standards. The packing of the goods has become more qualitative and creative. The training was carried out work with the staff on overcoming fear of novelty and innovation has seen them with great enthusiasm. The control system has been completely rebuilt and has become effective. The company has become strongly interacting body that no longer afraid to take risks, and tried to reach the highest heights in the field of electronics.

The success of innovations in «Samsung Group» is linked primarily with methods of motivation and politics Lee Kun-hee. Today it is a leading innovative company. The next diagram illustrates the age of employees working in company.

From this chart we can see the trend by attracting younger worker. Because the young workers are more conducive for innovative thinking. This factor allows you to generate new ideas for achieving this goal.

Another example of innovative thinking can be regarded as a company «Apple Inc». Well-known slogan "Think different" speaks for itself. The innovative solutions of the company is evident in every manufactured product. Steve Jobs' policy has always been to ensure that different must be everywhere: in the style of management, the motivation of employees, the products. During the management of Steve Jobs any person with conservative thinking did not work in the walls of the company and the retail stores. New ideas have led the company to success. Steve Jobs often called a genius visionary entrepreneur, he was the man who knows how to shape the future. Apple founder was plumb level managers. The young managers have learned from case of Apple strategy and tactics of in the business schools for along time. Jobs had taken a lot of non-obvious managerial decisions, which became the classic rules. Do like that - and you will not make a mistake.

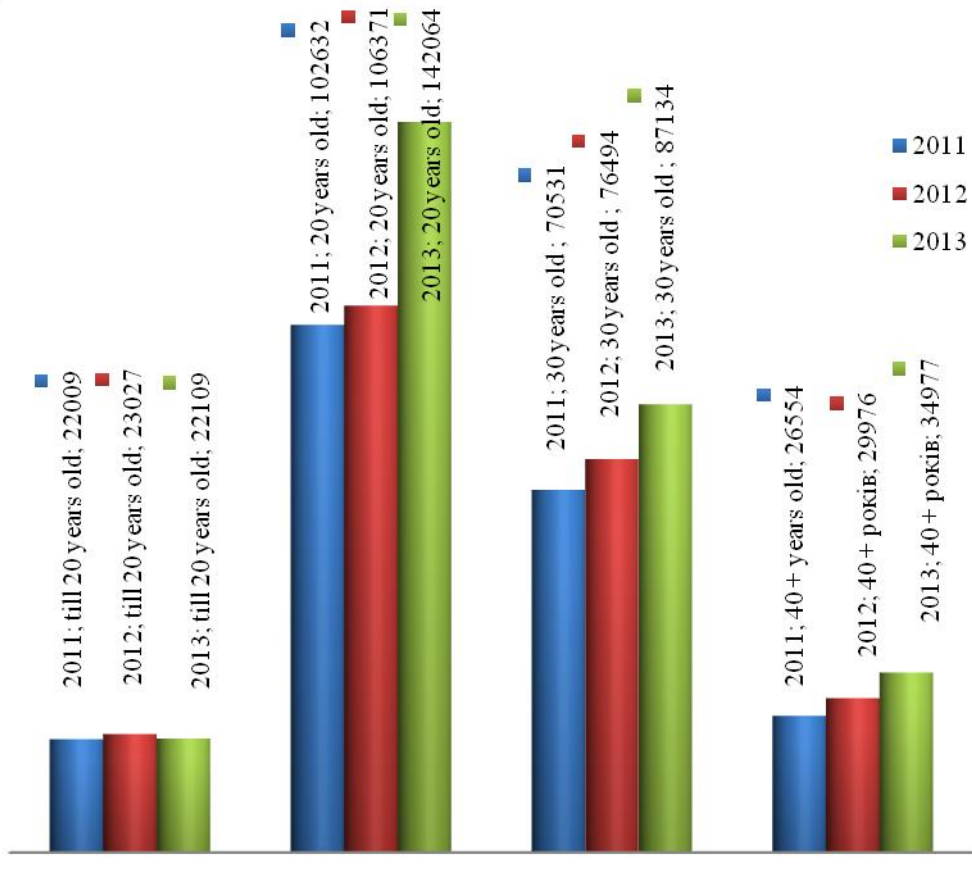

Figure 2. The age of «Samsung Group» employees⁵

Legendary CEO was special not only in product concept, also in its presentation and implementing on the market. He used five methods of making decision:

- «frog effect" - if the company goes to the market with the product that has already existed and was in demand, it must generate its forces so that in the short term to get ahead competitors by quality of products and convince customers to buy products of its company;

- product-brand - a brand is not a company, brand is one kind of production company. For example, iPhone smartphones or tablets iPad. They are independent brands that have not only the market's niche, but also the minds of consumers;

- «total design» - the design cannot be a primitive, it must be a process that determines device's functionality and interface.

⁵«Samsung Group» electronic reporting [Electronic edition]. - Link : www.samsung.com/ru/aboutsamsung/careers/hrpolicy.html

- arts virus instead of advertising - shift from media advertising to branding; use of alternative promotional tools: the organization of the planned events, planned leak, viral advertising;

- sales for sales - creating services where users can buy programs that they are interested in.

As manager S. Jobs was quite tough. His motto was: *"Always demand more."* Therefore, there are people are living idea and product improvement in the company. Each employee who began working at the company receives a letter: *"There is just work, and work is life. The work, which you ever leave their mark. The work, which never need to compromise. The work for which you have sacrificed their weekend. You can get this job in Apple. People do not come here to avoid the risk. They come to swim deep. They want their work was the result. Great result, which will not repeat, no one anywhere. Welcome to Apple."*⁶

Steve Jobs had his own motivational policies used by a large number of entrepreneurs. He said about his team: *"When a team grows, it's easy to come to terms with a couple of other players, but then they bring the same people to others by themselves, and you will have the third syllable there. Premier League loves working with players of their level and attach the weaker players to them is impossible in any case."*⁷

Steve Jobs formula for build successful team (the ratio of A-level, B-level and C-level employees): any organization includes the following levels of employees:

- Level C - inert workers who carry out their duties slowly, more irresponsible, productivity is below the level of other employees;

- Level B - average productivity of workers, carry out their duties, can demonstrate initiative and propose new ideas;

- Level A—the most motivated employees, have emotions and ability to work hard.

The workers of level A always are motivated and do not need additional stimulus, level B always will take more people are gradually moving to the next level and always will be C level workers, which can be replaced.

The formula is as follows:

1. Identify the each level employees(A, B, C);
2. The elimination of C level staff;
3. Cooperation with the workers level A and level B; assign responsibilities between them;
4. Investing in the workers of level A, which would automatically lead the level B to motivation to the level A.

Thus the company gets effective staff of two levels that leadership by always seeking better remuneration for their work.

Every day, companies develop new methods impact on workers. This is due to variable daily values of all humanity. Every day we are faced with new technologies and the need to effectively communicate with them.

⁶I-ekb.ru: *Apple staff motivation* [Electronic edition]. – Link: i-ekb.ru.

⁷TalentSearch: *Apple recipe of staff motivation*[Electronic edition]. – Link: talentsearch.com.ua.

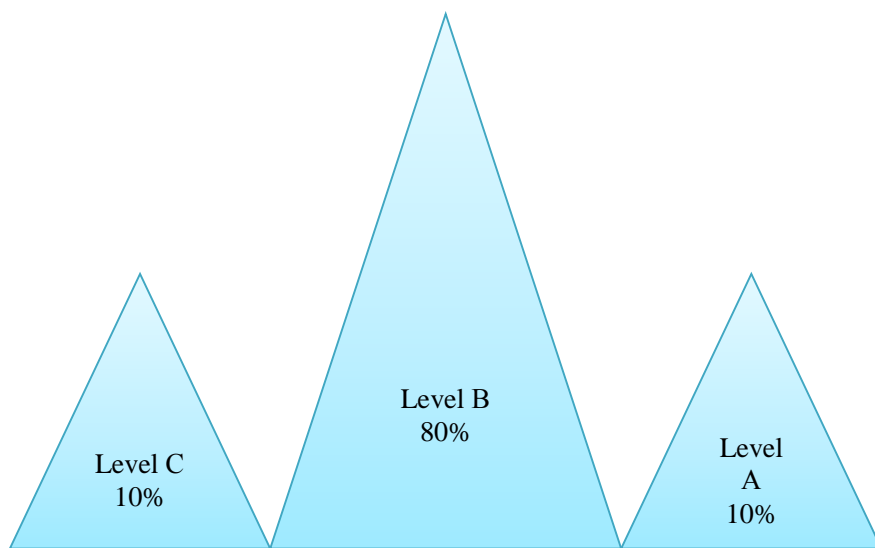

Figure 3. Value of A, B, C - levels employees⁸

From the above, we can conclude that science and innovation are an integral part of the socio-economic potential of any state. Innovative ideas are a cycle of development and affect all areas of society. There is the need for education of mankind favorable attitude to innovation and modernization. The training in all institutions, from research to large companies must be based on current trends. The investing in science is never losing. The higher the quality of the technology, the more qualified workers are needed. Therefore, investment in science should always be to create the most realistic conditions within which future professionals could exercise their practical skills and potential. In order to facilitate the training of workers of any field should motivate them. They should clearly understand what needed new knowledge that they would in future be able to transmit to future generations. The field of science - immense and never will be advanced by 100%. This is an area that needs constant attention, both from the human and from states around the world.

REFERENCES

Innovations in science as a factor of Knowledge Environment: Bulletin of the Book Chamber. 2012. №5. ISSN 2076-9326.

Dubasenyuk OA Innovations in modern education // Innovations in Education: integration of science and practice: a collection of scientific and methodological works / under total. Ed. OA Dubasenyuk. - Exactly: Franko, 2014. - P. 12-28.

Business Dictionary [Electronic edition]. – Link: www.businessdictionary.com

The Best Schools: *The 50 Best Online Colleges for 2016* [Electronic edition]. – Link: www.thebestschools.org.

TechCrunch [Electronic edition]. – Link: techcrunch.com

⁸TalentSearch: *Apple recipe of staff motivation*[Electronic edition]. – Link: talentsearch.com.ua.

“Samsung Group” electronic reporting [Electronic edition]. – Link : www.samsung.com/ru/aboutsamsung/careers/hrpolicy.html
I-ekb.ru: *Apple staff motivation* [Electronic edition]. – Link: i-ekb.ru.
TalentSearch: *Apple recipe of staff motivation*[Electronic edition]. – Link: talentsearch.com.ua.

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A NEW KIND OF SOCIAL PRACTICE IN UKRAINE UNDER DECENTRALIZATION OF POWER

Olha Orlova

Ph.D., SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: oiorlova77@mail.ru, KryvyiRih, Ukraine

Kateryna Shurupova

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: poisonoustar@yandex.ua, KryvyiRih, Ukraine

Abstract. The article analyzes foreign experience in the formation and development of social entrepreneurship as a social phenomenon, its forms and models, understanding of the possibilities of adaptation made for the social experience of cooperatives to the conditions of Ukraine are considered prerequisites for development and scope of social cooperatives in Ukraine. The authors investigated the state regulation and regulatory support of social cooperatives in European countries and the US conclusions on the prospects for further implementation of this element in the practice of social economy social partnership between government and society in terms the decentralization of power in Ukraine.

Keyword: social economy, social cooperation, social entrepreneurship, social enterprise, social entrepreneur, social cooperatives, social practices, decentralization of power.

Reforming the structures of power and social control in Ukraine within, the government announced "reforms from above" that involves the principle of decentralization as a basic approach that will define the relationship of different social subjects, and especially the government and the population. One indication of decentralization is a paradigm shift in public attitudes to social transformation. This creates favorable conditions for the development the new types of social practices in general and social cooperation in particular.

Decentralization offers new opportunities to use the material resources of local communities to solve social problems of the population, especially the unemployment problem. For Ukraine, the number of social entrepreneurs as innovators, people with high levels of internal freedom in view of the situation and development of the volunteer movement is growing.

Ukraine's desire to achieve a more competitive economy based on knowledge, a high level of employment and increasing social unity can be realized under current conditions through social enterprise and its form - social cooperatives.

The idea of social cooperation is not new, but in the present conditions is particularly important considering the liberalization of power relations and business community. It originates from the neo-Keynesian concepts and strategies to solve the problem of employment in terms of liberal reforms of Roosevelt the Great Depression in the US. Then the form was successfully implemented through special public administration, so as part of the US exit from the crisis has been realized a number of important social and technological projects of global

significance. In particular, it is the first time thanks to government regulation public social cooperation was built transcontinental highways that linked the Atlantic and Pacific Coast.

Many governments structurally related to the development of social cooperation, seeing it as an effective tool to mitigate the social and economic problems of society. The practice of the social and labor and entrepreneurial projects further found its continuation in other social systems.

Social entrepreneurship is a relatively new type of specific companies. The emergence and development of social enterprises, primarily due to the aggravation of social problems in society, including in developed countries. However, we can not say that the demand in the resolution of social problems is a key factor contributing to the creation of social enterprises.

Social entrepreneurship in Ukraine is the prospect of becoming an alternative to traditional business. The synergy effect of effort of socially active subjects can create competition other economic entities. Use entrepreneurial approaches to solving social problems to optimize the costs of state and local budgets to their deficiency is disastrous and sustainable development of the most vulnerable segments of society in Ukraine.

The concept of «social entrepreneurship», «social enterprise» and «social entrepreneur» should be differentiated by levels of review and application in different sectors of civil society (public sector, commercial organizations, «third sector»). At the macroeconomic level appropriate to consider the phenomenon of social entrepreneurship that exists in all three sectors. At the middle level there are social enterprises that are in the «third sector». Microeconomic level requires a social entrepreneur whose activities can be deployed both in public and in the private sectors. In social entrepreneurship, in our view, combines different forms of social interaction: from social activity to the actual social entrepreneurship.

Analysis of scientific works of foreign authors on the problems of social entrepreneurship suggests the rapid development of scientific interest in its phenomenon. Institutional social entrepreneurship represented different social enterprises, which, in accordance with the traditions of European Studies of social economy, include social cooperatives (as further development of the traditional cooperative system), social firms, associations, charities, non-profit volunteer organizations and other institutions that are oriented to principles of social entrepreneurship.

According to Professor University of Bologna St.Zamagni, in the modern model of development an important role is the civil economy, in which he sees the need for increased attention to the development of social enterprises. That is why some developed countries are trying every way to promote the development of «Bi-corporations» (from eng. B-corporation or benefit corporation) and social enterpris¹.

Professor at the University of Georgia (USA) Dennis R. Young establishes the relationship between the types of social entrepreneurs and their participation in the life of a social enterprise²

According to Associate Professor School of Management, University of Liege (Belgium) B. Huybrechts social enterprise is a typical hybrid organization because it has a social mission, engaged in economic activities, pursuing political, environmental and other purposes. The main

¹Zamagni, Stefano; Zamagni, Vera (2011). Cooperative enterprise: facing the challenge of globalization. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 9781849803144].

² Civil Society, the Third Sector and Social Enterprise: Governance and Democracy (Routledge Frontiers of Political Economy) by Jean-Louis Laville (Editor), Dennis R. Young (Editor), Philippe Eynaud (Editor) Amazon, 2015. ISBN-13: 978-1138013315.

elements of hybridity within social enterprises are: legal forms, management features, resources, people, etc³.

The analysis environment functioning social enterprises in the European countries and the United States indicate that a significant role in promoting social entrepreneurship have played economic conditions and regulatory factors. That is the presence of a large number the social problems is the only basis for a social enterprise, but their real development requires an appropriate economic and legal support.

In Europe and the USA forming the regulatory basis of state regulation of social entrepreneurship took place in the late twentieth century and continues today.

The US government support for the development of social enterprises is reduced to "eliminate administrative barriers legal, legislative support preferential loans, development of social partnership between government agencies, businesses and non-profit sector", preferences in the licensing and certification of social enterprises in areas such as social services, education, medicine. Also, these companies guaranteed the possibility of social orders from government agencies⁴.

In this country there is no practice of active involvement of the authorities to support social enterprises, because to date issues in the field dealing Small Business Administration, which, in addition to issues related to social enterprises, direct questions about small business development.

In recent years social enterprise is actively developing in the US, as President Barack Obama called the first American politician, for which support of social entrepreneurship and innovation has become a major component of economic policy⁵.

To support social entrepreneurship and related social innovation, the US does not only enforce the laws, but creates some departments, organizes large-scale grant competitions and even makes opening state secrets.

Most important for social entrepreneurship development in the United States was the decision of President Obama to form a White House Office of Social Innovation and Civic Participation, whose main purpose is to strengthen the role of entrepreneurship among public sector agencies and NGOs. President invited Michel Dzholin, former Vice President of Ashoka organization that develops social enterprise globally, to assist in the development strategy of the Department.

Having analyzed the state policy in the field of social entrepreneurship, it should be noted that other than the US, Europe actively adopted laws that either reinforce certain organizational form for social enterprises, or define the criteria and concepts of social enterprise, or under which public authorities should focus on primary involvement of the social enterprises in the procurement.

³Huybrechts, B. & Mertens, S. The role of social enterprises in institutionalizing social innovation: the case of renewable energy source cooperatives (REScoops) in Europe, 3 rd EMES Conference, Roskilde, 4-7. July 2011.

⁴ Гришина, Я. С. Сравнительно-правовое исследование социального предпринимательства в странах Америки и Европы / Гришина Я. С. // Вестник Пермского университета. Юридические науки. [Электронный ресурс] – 2012. - № 2(16) – с. 111-121. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelno-pravovoe-issledovanie-sotsialnogo-predprinimatelstva-v-stranah-ameriki-i-evropy>, 113.

⁵Keohane, Georgia Levenson, Social Entrepreneurship for the 21st Century. Innovation Cross the Nonprofit, Private, and Public Sectors, New York: mc Graw Hill, 2013, p. 151.

According to the Italian scientist A. Bassi, there are the key differences of social entrepreneurship in Europe compared with the US. These he took, first, that the concept of social entrepreneurship in Europe is related to the peculiarities of the organization activity (a high degree of autonomy, the existence of economic risk, the minimum amount of paid work, initiation of the citizens group activity etc.), while in US, key criteria of a social enterprise is its activity. Second, the basic principle of social business in Europe is a democratic association of people that involves employees and those who direct their activities in the management of a subject that is not a prerequisite for a similar business in the US⁶.

Thus, the state in developed countries plays a significant role in the creation and development of social enterprises, hence it can be concluded that activation of social enterprises in Ukraine requires the development of appropriate public strategies, including the development of a legislative framework for the operation of social enterprises, relevant development program defined priorities of state financial support, the creation of tools to attract businesses and community organizations to develop social entrepreneurship, and the creation of favorable conditions in taxation of small businesses, since most social enterprises operate in the form of a small business.

Among the fundamental principles of social entrepreneurship that Ukraine may borrow and develop in national socio-economic system.:

- pronounced social character of which is realized through purposeful solutions to existing societal problems;
- innovation, reflected in the proposal of new ideas for solving particular social problems or reducing its severity, in a new combination of existing resources to achieve social goals before now;
- availability of sustainable commercial and financial mechanisms to ensure sustainability and competitiveness of social enterprises, except that additional resource);
- commitment to the social mission of the company of all its members;
- the assumption of certain obligations to the communities within which the activities of social enterprises, sustainable social development areas.

The main social determinants that contribute to the development of social enterprise and social cooperation in Ukraine can be considered:

- availability of human resources and intellectual capital, which is not involved in the national economy. It may include some social categories, including the elderly, socially and economically active young people (students), persons with disabilities, internally displaced persons, ethnic minorities, and large families. They have varying degrees of experience and skills formed, reveal the desire to evolve and are able to compete with traditional forms of business.

- under decentralization expand local communities possibility of using buildings that are not used long, and can be transformed into a major means of social cooperatives focused primarily on solving local problems;

- reforming the housing and utilities sector and creating competition in the market of housing services is creating the prospect of attracting social service cooperatives to condominiums that are more and more developing in Ukraine, and private sector development;

⁶Bassi,A. Annoucement at opening European Summer School on Social Economy (ESSE) July, 2013.

- the development of outsourcing in large enterprises of Ukraine, reducing the cost of performance of auxiliary and social services, order at their social environment. Socially responsible companies are able through this interest develop social entrepreneurship;

- development of volunteering and forming public support social initiatives in the community influences consumer culture of citizens. Condole to the product of social enterprise, national paternalism allow social entrepreneurs to find their customers and create a tolerant culture of consumption;

- start-up grants to social entrepreneurship funds and international organizations put to resolve this issue foreign investment;

- the lack of legal framework regulating social enterprise, which creates optimal choice of business models and methods of taxation. This means that social entrepreneurship can evolve in the process of development. This, though seen favorable, but can be completely transformed into legislative support social entrepreneurship in Ukraine.

Ukraine seeks to create an enabling environment in which through interaction of real and potential social entrepreneurs can emerge new ideas.

Implementation practices of social entrepreneurship contribute to channeling of budget funds for the development of the local community and focus on different target groups, not just for young people, which are often considered as the main segment of social entrepreneurs.

Fixing the concept of social entrepreneurship at the regional level will facilitate the creation of special regional programs among other things, would include information provision and human resources. For the development of this business requires coordinated activities of the various regional authorities.

The state should encourage self-financing social enterprises through the financial support of those who have proven their ability to accumulate internal resources.

Cultivation of social business can begin within the walls of educational institutions by organizing special sessions at conferences, creating business incubators, supporting and developing volunteerism. An example of this approach demonstrates Kryvyi Rih Economic Institute, which for many years has had the student legal clinic, which accumulates two principles of social entrepreneurship - knowledge and advocacy.

Significant reserves of social entrepreneurship focus to draw attention to its media, traditionally very limited covering this subject in their publications.

Note the most common models of social enterprises in the former Soviet Union (including Ukraine), who were able to identify in the course of the first part of the project:

- a model to support entrepreneurs (companies providing services targeted audience you need to open and successfully run their own businesses);

- employment model (enterprises create employment opportunities and vocational training of people with high barriers to enter the labor market);

- paid services model (target group organizations provide services that are both a source of resources and constitute a social action program);

- funding model services (company engaged in production of goods and / or services that are not related to social program);

- support model organization (feature of this model is that the company sends the income from commercial activities to support the parent organization).

Attempts of Ukraine to support social entrepreneurship through two laws: «On social enterprises» and «On Amendments to Article 154 of the Tax Code of Ukraine to support social enterprises», unfortunately, were only intentions. The first bill introduced the term "social

enterprise" and defined the criteria by which the company could be deemed "social". Another bill proposed to exempt social enterprises tax revenue resulting from the sale (supply) of goods and execution of works and social services. It was also suggested to create an Interagency Commission on support for social enterprises, which would determine the status of "sociality" of the enterprise. These bills were declined by Parliament at the stage of consideration. So, as of today the question of normative provision of social cooperatives has not been solved.

Studies show that in Western Europe social enterprises are actively using the legal form of noncommercial association or cooperative. Social enterprises operate in the form of associations in countries where legal associations have a certain freedom in the sale of goods and services on the open market. In some European countries (Spain, Finland, Sweden) the activities of social enterprises, as a rule, make by the legal form of cooperatives.

Today the social cooperatives in Ukraine, as in the European Economic Area may be represented by two main types:

- social cooperatives that operate as commercial firms that provide services in various fields;
- social cooperatives focused on creating jobs for those categories of citizens who find themselves isolated from the traditional labor market and have no opportunity for self-employment and ensure their employment and social integration.

Social cooperative emerged as a response to civil society calls civilization and became a new form of social crisis in the social security system in many countries. Social cooperatives contribute to the resettlement and reintegration of vulnerable groups.

In assessing the overall achievements of the European social cooperatives should be emphasized that they are of great socio-economic importance. They provide jobs for certain categories of citizens; promote the employment of young people and the unemployed. That is why all the foregoing deserves thorough study and consideration of the Ukrainian cooperative practice.

Social entrepreneurship is a diverse phenomenon that covers the different types of companies operating in different areas and according to different motivational attitudes. The development of social enterprise in the world is uneven, not allowing full use of its advantages. Analysis of the problems hindering the development of social entrepreneurship, leads to the conclusion that the main one is the limited access to financing social enterprises and improving the legal environment.

The development of social entrepreneurship in Ukraine means unusual combination of approaches to post-Soviet society - social and economic - in one phenomenon, and because social entrepreneurship is innovation for Ukraine, it is important to seek its own model of this kind of social practices.

It is necessary to study international experience - in today's world there are many organizations that support in various ways social entrepreneurs. You can also use online tools to work on their own social business model.

Prospects of further scientific research in the study of social entrepreneurship and practices of social cooperative can explore ways of innovation in social enterprises, research practices of social entrepreneurship in the industrial regions of Ukraine, rethinking the social economy as an alternative economy, research ethical and social issues of social entrepreneurship as a hydride tool achieving sustainable social impact.

Social entrepreneurship has broad prospects for development in Ukraine in modern conditions. Global experience shows that social entrepreneurs can offer solutions that can eventually be implemented at the country level or consume public sector.

REFERENCES

- Austin, J., Stevenson, H. and Wei-Skillern, J. *Social and commercial entrepreneurship: Same, different, or both?* *Entrepreneurship Theory and Practice*, 2006. 30(1). p.1-22.
- Bassi, A. *Announcement at opening European Summer School on Social Economy (ESSE)* July, 2013.
- Civil Society, the Third Sector and Social Enterprise: Governance and Democracy (Routledge Frontiers of Political Economy)* by Jean-Louis Laville (Editor), Dennis R. Young (Editor), Philippe Eynaud (Editor) Amazon, 2015. ISBN-13: 978-1138013315.
- Fostering Social Entrepreneurship: A Comparative Study of the Legal, Regulatory and Tax Issues in Brazil, Germany, India, Poland, UK and USA/* Linklaters, Schwab Foundation – 2006 – 77 pp. – Режим доступа: http://www.weforum.org/pdf/schwabfound/Linklaters_Schwab_Report.
- Huybrechts, B. & Mertens, S. *The role of social enterprises in institutionalizing social innovation: the case of renewable energy source cooperatives (REScoops) in Europe*”, 3 rd EMES Conference, Roskilde, 4-7 July 2011.
- Keohane, Georgia Levenson. *Social Entrepreneurship for the 21st Century. Innovation Cross the Nonprofit, Private, and Public Sectors*, New York: mc Graw Hill, 2013, p. 151.
- Marshall, R. S. *Conceptualizing the international for-profit social entrepreneur*. *Journal of Business Ethics*, 2011. 98(2), p. 183-198.
- Monllor, J. *Social entrepreneurship: A study on the source and discovery of social opportunities*. In: Hockerts, K., Mair, J. and Robinson, J. eds. *Values and opportunities in social entrepreneurship*. New York: Palgrave Macmillan, , 2010. – p.99-120.
- Nicholls, A. *The legitimacy of social entrepreneurship*., , 2010. 34(4), p.611-633.
- Spear *Reflexive isomorphism in a preparadigmatic field. Entrepreneurship Theory and Practice*, R. Innovation and collective entrepreneurship. *Universitas Forum: International Journal on Human Development and International Cooperation* [online], 3 (2). Available from: <http://www.universitasforum.org/index.php/ojs/article/view/123> [Accessed 02.02.2013].
- The Public Services (Social Value) Act*. [Электронный ресурс] – 2013. Режим доступа: https://www.cips.org/Documents/Knowledge/social_value_guide.
- Zamagni Stefano; Zamagni Vera *Cooperative enterprise: facing the challenge of globalization*. Cheltenham: Edward Elgar. 2011. ISBN: 9781849803144.
- Гришина, Я.С. *Сравнительно-правовое исследование социального предпринимательства в странах Америки и Европы / Гришина Я.С. // Вестник Пермского университета. Юридические науки*. [Электронный ресурс] – 2012. - №2(16) – с.111-121. - Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelno-pravovoe-issledovanie-sotsialnogo-predprinimatelstva-v-stranah-ameriki-i-evropy>, 113.

THE APPROACHES TO ASSESSMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINIAN INSURANCE COMPANIES IN TERMS OF THEIR POTENTIAL PURCHASE BY FOREIGN INVESTORS

Tetiana Petrishyna

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: t_petrishina@mail.ru, KryvyiRih, Ukraine

Natalia Suprun

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: natalia-suprun@mail.ru, KryvyiRih, Ukraine

Abstract. The article identifies the main problems and perspectives of Ukrainian insurance market opportunities in the light of coming investors from developed countries in the post-crisis period. There are considered classical approaches to assessing the investment attractiveness of the insurance companies and the attention is focused on the specifics of such assessment, taking into account the current situation at the national insurance market.

Keyword: investment attractiveness, assets, investors, insurance premium, insurance payments, investment yield.

Insurance provides economic protection from identified risks occurring or discovered within a specified period. Insurance is a unique product in that the ultimate cost is often unknown until long after the coverage period, while the revenue—premium payments by policyholders—are received before or during the coverage period.

Insurance service in the economic content is service of passive demand and it has the high level of economic flexibility. During of economic shocks and financial crises, which are always followed by reduction of solvency of economic subjects, demand for insurance significantly reduced.

The Ukrainian insurance market is going through difficult times; it is objective, in view of difficult situation in financial sector and whole economy of the country. Thus, in 2013, which can designate now as pre-crisis, the sum of the gross premiums got by insurers was equal to 28662,0 million UAH, net premiums - 21551,0 million UAH; the sum of gross insurance payments made 4652,0 million UAH, net insurance payments - 4567,0 million UAH; level of payments made 16,2% and 21,2% on gross and net payments respectively.

Compared to 2013 it had decreased by 1894, 6 million UAH (6,6%) the volume of receipts of insurance premiums, the volume of net insurance premiums decreased by 2958, 6 million UAH (13,7%). The volume of gross insurance payments increased by 413,6 million UAH (8,9%) compared to 2013, the volume of net insurance payments increased by 326,4 million UAH (7,1%). The level of gross payments increased to 18,9%, and net insurance payments to 26,3% as result of simultaneous reduction of insurance premiums and increase of insurance payments¹.

The main market losses were associated with the closing of business in occupied territories, a sharp decrease of consumer crediting, decrease of a prosperity both in a business

¹*Ofitsial'nyysaytNatsional'noykomissii, kotorayaosushchestvlyaetgosudarstvennoeregulirovanie vsfererynkovfinansovoykhuslug* [The official site of the National commission which carries out state regulation in the sphere of the markets of financial services]. Available at:<http://www.nfp.gov.ua> (accessed 27 December 2015).

sector, and in households. The situation with the future of this certainly important segment of financial sector is rather uncertain. The potential demand for insurance services is high in view of the low level of coverage by them of households and the enterprise environment. But only this positive factor cannot provide investment attractiveness of the working insurance companies because now it is difficult to predict the economy growth of real sector, which always causes growth of the insurance sector.

In the post-crisis period, this can be attributed to the growth prospects of the market:

- recovery in consumer lending and related property insurance and insurance of responsibility for unpaid loans;
- further development of medical insurance (which grew quickly before the crisis and didn't stopped growing during the crisis 2014-2015);
- restoration of growth of life insurance that has to occur after increase income levels the population;
- the emergence of new types of insurance concerning works on restoration of industrial and civil potential of Donetsk and Lugansk regions;
- cleaning the market from circuit insurers and insurers with doubtful reputation, will provide growth of trust to it from potential insurers.

Defined Ukraine's course towards European integration will certainly ensure the deepening of economic relations between Ukraine and the countries of the European Union in various fields. Investment in Ukraine will grow gradually, and this applies to both portfolio and strategic investments. The emergence of joint economic projects will increase the demand for insurance protection as business without insurance covering by foreign investors is not considered at all. Thus, European integration also supports, as a potential factor of growth, the insurance market. The resumption of growth in the insurance market will surely resume growth of interest in investments into the insurance sector (the last time it was observed before the world financial crisis in 2007-2008). And it, in turn, causes need for estimation of cost of the corporate rights of the existing insurance companies.

Uniform approaches to estimation of cost of acquisition of the companies do not exist. It is difficult to disagree with opinion of the famous expert in estimation of cost of the companies J. Rosh: «... regardless of those numbers that we will receive by means of various methods of assessment, in practice the company, like any other object that is worth exactly as much as for it are willing to pay»². This is the most important rule of assessment of business. But this is fair in general the thought does not deny need of assessment of the companies, development of new methods of assessment and the adjustment which are already existing proceeding from requirements of the present and specifics of development of this or that branch.

The main polemic concerning assessment of the companies is connected with application of technical or fundamental approaches though none of them in pure form is applied.

In our opinion, at estimation of cost of insurance company and making decision on its buying or not buying, it is necessary to rely on the data of its financial reports for the last 2-3 years. But also other, non-financial information is not less important.

Insurance expert company Ernst & Young DoronNissim, who is also a Professor of Accounting and Finance, Columbia Business School Center in his work «Analysis and valuation of insurance companies» provides the directions of the technical analysis of insurance

² Rosh, J. The cost of the company: from the desired to the actual [Russ. ed.: E.I. Nedbalskaya. – Minsk, Grevtsov Publ., 2008. p.19].

companies when carrying out their assessment, namely:

- gross premiums written, reinsurance premiums;
- investment assets and investment yield;
- catastrophe loss ratio;
- DAC and VOBA amortization;
- pretax income and effective tax rate;
- net income;
- recurring return on common equity (Recurring ROE).

The most important, from the point of view of strategic acquisition of the company, is its insurance activity. DoronNissim suggests considering the following directions for assessment of insurance activity:

- past and current growth rates in gross premiums written;
- past and current inflation;
- past and current real growth rates in gross premiums written;
- expected inflation;
- when available, a decomposition of premium growth rates into price, volume, structural changes (acquisitions and dispositions of businesses), exchange rate (fluctuations in exchange rates used to translate the financial statements of subsidiaries), and product/geographic-mix effects; this information, or portions of it, is often provided in the MD&A;
- decompositions of premiums by business line and geographic area;
- premium growth rates by business line and geographic area (for example, a projected increase in activity in high-growth markets or lines implies an increase in the overall growth rate);
- capital ratios (growth requires capital);
- stage in the underwriting cycle and forecasts for the economy, industry and business lines.

When carrying out assessment of insurance activity of the company, the following is proposed to be taken into consideration:

there is some persistence in growth rates, so future growth can be extrapolated from past trends;

different components of revenue growth have different persistence (e.g., growth due to structural changes or exchange rate fluctuations has particularly low persistence);

current inflation predicts growth in premiums written because it is measured using end-of-period prices while each period's premiums written reflect average prices during the period.

The main coefficients that characterize the insurance activities are the following:

$$1) \text{ Gross premiums written} = (1 + \text{growth rate in gross premiums written}) \times \text{prior year gross premiums written};$$

$$2) \text{ Ceded premium ratio} = \frac{\text{Premiums ceded to reinsurers}}{\text{Gross premiums written}};$$

3) Consider³:

- past and current ceded premium ratios;
- trends in the availability and cost of reinsurance;
- capital position (excess capital alleviates the need to reinsure);
- business line and geographic area mix (some lines and geographic areas).

4) *Retention ratio* = 1 – *ceded premiums ratio*;

5) *Net premiums written* = *Gross premiums written* × *retention ratio*;

6) $Unearned\ premiums = (1 + growth\ rate\ in\ gross\ premiums\ written) \times$
 $\times\ prior\ year\ unearned\ premiums;$

7) *Prepaid reinsurance premiums* = *Ceded premium ratio* × *unearned premiums*;

8) $Net\ premiums\ earned = Net\ premiums\ earned - change\ in\ unearned\ premium +$
 $+ change\ prepaid\ reinshurance\ premium$

The approach offered by authors rather universal can be also used for carrying out the technical analysis of insurance activity at estimation of cost of the Ukrainian insurance companies. But it must necessarily take into account the specific insurance activity of most Ukrainian insurers.

Consider the structure of insurance portfolio of the Ukrainian companies, which was formed as of September 30, 2015 (figure 1).

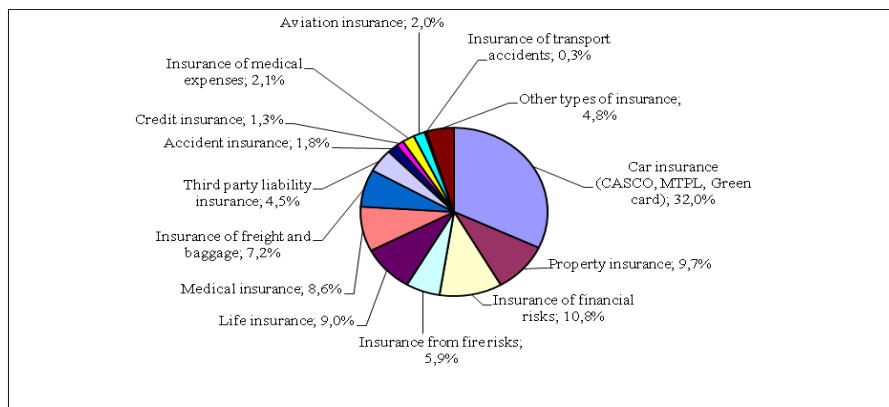

Figure 1. Structure of insurance portfolios of the Ukrainian insurance companies which are carrying out the general insurances of September 30, 2015

³DoronNissim. Analysis and Valuation of Insurance Companies. - Center for Excellence in Accounting & Security Analysis. Available at: <http://www.columbia.edu/~dn75/Analysis%20and%20Valuation%20of%20Insurance%20Companies%20-%20Final.pdf> (accessed 4 January 2016).

The most of insurance premiums comes from car insurance and it makes the insurance portfolios of insurers vulnerable to a situation in this market. In particular, in the segment hurt struck a catastrophic decline in new car sales in 2014-2015. Deep depreciation of national currency and sharp reduction of consumer crediting for acquisition of new cars reduced volumes of its sales on average by 80% in the last two years. The need to cater contracts concluded earlier for auto CASCO insurance income at simultaneous reduction of insurance premiums by new contracts reduces the cash flow from insurance. But cash flow from insurance is a basis of investment attractiveness of insurance companies according to the famous investor Warren Buffett as provides a basis for implementation of new investments at the expense of «a cheap, risk-free source of borrowed funds which allow the investor to become the owner of the much bigger sum of assets, than that which own capital could allow»⁴.

Thus, for potential investors it is very important to determine the gross and net cash flow from insurance activity by the formulas:

$$\text{Gross cash flow from insurance activity} = \text{Gross premium written} - \\ - \text{prepaid reinsurance premiums};$$

$$\text{Net cash flow from insurance activity} = \text{Gross premium written} - \\ - \text{prepaid reinsurance premiums} - \text{losses and loss expenses}.$$

The companies which have low, zero or even a negative cash flow cannot be considered as objects for investment.

From positions of the investor it is very important to estimate also policy of reinsurance of the company in two foreshortenings:

the first - sufficiency of reinsurance:

the second - the list of overcautious persons with whom the company had long partnership. Existence in such list of overcautious persons with known in the world or on the European continent names certainly to testify in favor of the company.

Profitability is not the defining factor at decision-making on strategic acquisition of the Ukrainian insurance company by the foreign investor as it is quite probable that the investor having got insurance company, will form own investment policy. Doron Nissim suggests considering such indicators of profitability of investments when carrying out estimation of cost of insurance companies for preparation them to MD&A:

- past and current investment yield;
- past and current interest rate term structures;
- past and current investment yield spread over benchmark rates (Treasuries, corporate bonds, municipal bonds);
- past, current and projected portfolio composition (fixed income versus equities, fixed versus floating interest, Treasuries/agency/corporate/MBS/municipalities, maturity, credit rating, etc.).

It is necessary to draw attention to the aspects that determine decision-making in the field of investment activity of the insurer:

⁴The Essays of Warren Buffett: Lessons for Corporate America / selected, arranged, and introduced by Lawrence A. Cunningham. - 3d ed., 2001. p.22.

- investment yields are affected primarily by interest rates and portfolio mix, but the effects of interest rate changes are quite delayed, especially for fixed rate portfolios with low turnover;

- when extrapolating future interest rates from term structures, one should deduct from the forward rates an estimate of the liquidity premium;

- insurers provide detailed information on the investment yield in the MD&A;

- these disclosures are finer and more precise than estimates derived using annual financial statement information; for example, insurers calculate the yield using quarterly, monthly, weekly or even daily average of invested assets to mitigate the impact of changes in the balance of investments during the year on the estimated yield;

- the starting point for forecasting should be the current.

It is also necessary to consider:

- past and current growth in investment assets;

- past, current and projected growth in net premiums written;

- past, current and projected investment yield (to the extent that investment income is reinvested in the portfolio).

Estimated indicators are universal for all insurance companies.

1) $Investment\ assets = (1 + growth\ rate\ in\ investment\ assets) \times prior\ year\ investment\ assets;$

2) $Net\ investment\ income = Investment\ yield \times prior\ year\ investment\ assets;$

3) $Net\ realized\ gains\ ratio = \frac{Net\ realized\ gains\ (losses)}{Prior\ year\ investment\ assets}.$

Consider⁵:

- past and current net realized gains ratios;

- past and current ratios of net unrealized gains (losses) at the end of the year to investment assets;

- past, current and projected portfolio turnover.

Notes:

1) Comparing with the prior year value of should help in predicting the rate at which unrealized gains and losses are circulated into income;

2) Forecasts of net realized gains should be based on the estimate form and the current net position of unrealized gains (losses);

3) $Net\ realized\ gains\ (losses) = Net\ realized\ gains\ ratio \times prior\ year\ investment\ assets.$

While using such indicators you should take into account national peculiarities of investing. In some countries, this is more about the moments taxation of investment funds. The main moment quality of assets acts in Ukraine.

And crisis events of 2008-2010, and those that began in 2014 and have now defined that

⁵Doron Nissim. Analysis and Valuation of Insurance Companies. - Center for Excellence in Accounting & Security Analysis. Available at: <http://www.columbia.edu/~dn75/Analysis%20and%20Valuation%20of%20Insurance%20Companies%20-%20Final.pdf> (Accessed 4 January 2016).

the majority of financial institutions are losing liquidity, primarily from the impairment of assets. Thus, it often occurs promptly and the company which the day before had a large supply of financial durability becomes completely insolvent within several weeks, and sometimes and several days.

Therefore it is worth operating with such concept as the real cost of assets. The real cost of assets of the company is the conditional size characterizing ability of the company quickly to turn the assets into money due to discount of their cost.

To determine the real cost of assets of the company, that is those assets which can be quickly turned into money, taking into account features of drawing up the Ukrainian financial reports and with attraction of foreign experience, it is possible to offer the following discounts and withdrawals (table 1).

Table 1. Discounts and withdrawals from assets of insurance companies at calculation of their real cost

№	Asset	Discounts or withdrawals
1	Intangible assets	Are withdrawn completely
2	Fixed assets: property; (except real estate)	The decreasing coefficient 0,77 is applied The decreasing coefficient 0,33 is applied
3	Participation in the capital of other companies	The decreasing coefficient 0,77 is applied
4	Other long-term financial investments	The decreasing coefficient 0,80 is applied
5	Short-term financial investments	The decreasing coefficient 0,90 is applied
6	Cash	Are considered without discounts
7	Inventories	Are withdrawn completely
8	Receivables not associated with insurance premiums	Taking into account experience of a default of debts in the last periods the decreasing coefficient from 0,4 to 0,9 can be applied
9	Receivables associated with insurance premiums	Smaller from two sizes: reflection in the reporting; (line 2 + line 3 + line 4 + line 5 + line 6 + line 8) * 0,2

Explanations to this table will be the following:

- intangible assets will not be included in the real cost because them it is very difficult, and often and it is impossible to realize;
- decreasing coefficients to fixed assets are established according to the foreign experience (separately on real estate of the company and on other fixed assets);
- decreasing coefficients to participation in the capital of other enterprises are established according to the foreign experience;
- inventories are withdrawn completely as it was proved that their participation in assets is insignificant and when carrying out research from them it is possible to abstract;
- also such articles as construction in progress, the delayed tax assets, other current and

non-current assets are not a part of real assets. These assets do not join in structure of real assets in spite of the fact that it is difficult to estimate degree of their liquidity;

- all other coefficients are taken intuitively taking into account theoretical sources and a situation in the commodity and financial markets;

- at assessment of receivables which are not associated with insurance activity for the lack of information to be accepted the average decreasing coefficient 0,65.

According to theoretical research of essence of solvency of insurance companies it is possible to offer an indicator of the general solvency of the insurer (IGS) as the relation of the real assets to assets reflected at balance cost:

$$IGS = \frac{\text{Real cost of assets}}{\text{Balance cost of assets}}.$$

The research conducted by the authors showed that the indicator of the general solvency of the company at the level of not less than 0,7 can reckon as the normal⁶.

Thus, considering all realities of development of economy, financial sector and in particular insurance it is possible to expect growth of foreign investments into domestic insurance sector not earlier than 2017. Separately it is necessary to emphasize the following aspects of potential success of investments into the Ukrainian insurance sector:

- foreign insurance groups such as AXA, PZU, UNIQA rather successfully worked at the Ukrainian insurance market even throughout the crisis periods. Even by the results of the heaviest in economic sense 2015 they could have an increase in volumes of insurance premiums and a cash flow from insurance activity;

- folding, owing to the known reasons, the economic relations with the Russian Federation can lead to leaving the market of such powerful participants as «Providna», «INGO Ukraine», «Renaissance» that will provide emergence of free niches in the market. Investment opportunities for new investors can arise in such spheres as the general insurance, reinsurance, and life insurance;

- improvement of the insurance legislation together with financial stabilization can cause significant increase in demand for the mixed financial services (for example, unit-linked).

REFERENCES

Ofitsial'nyysaytNatsional'noykomissii,kotoraosaosushchestvlyaetgosudarstvennoeregulirovanie v sfererynkovfinansovykhsluzh [The official site of the National commission which carries out state regulation in the sphere of the markets of financial services]. Available at: <http://www.nfp.gov.ua> (accessed 27 December 2015).

Rosh, J. *The cost of the company: from the desired to the actual* [Russ. ed.: E.I. Nedbalskaya. – Minsk, Grevtsov Publ., 2008. 352 p.]

Doron Nissim. *Analysis and Valuation of Insurance Companies*. - Center for Excellence in Accounting & Security Analysis. Available at: [http://www.columbia.edu/~dn75/Analysis % 20](http://www.columbia.edu/~dn75/Analysis%20)

⁶Suprun A.A., Suprun N.V. *Strakhoviy menedzhment* [Insurance management]. Lviv, Magnolia 2006 Publ., 2011. p.194

and % 20 Valuation % 20 of % 20Insurance % 20 Companies %20-% 20 Final.pdf(Accessed 4 January 2016).

The Essays of Warren Buffett: Lessons for Corporate America / selected, arranged, and introduced by Lawrence A. Cunningham. - 3d ed., 2001. 308 p. ISBN: 978-1-61163-409-9

Suprun, A.A., Suprun, N.V. *Strakhoviy menedzhment*[Insurance management]. Lviv, Magnolia 2006 Publ., 2011. 301 p.

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Наталія Павліха

д.е.н., професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
e-mail: pavlixa@mail.ru, Луцьк, Україна

Дмитро Мельник

аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
e-mail: pavlixa@mail.ru, Луцьк, Україна

Анотація. У статті визначені особливості інвестиційної привабливості прикордонного регіону, зокрема, Волинської області. Проаналізовано загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в область протягом 2009–2013 рр. Визначені причини покращення результатів рейтингу інвестиційної привабливості регіонів.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, прикордонний регіон, європейська інтеграція.

Сучасні тенденції розвитку світового господарства свідчать про те, що прикордонні регіони перетворюються на самостійних учасників світового ринку. Окремі регіони володіють потужною базою і ефективною системою управління, тому гідно представляють себе на міжнародному рівні. Нині активно вивчаються інвестиційні процеси в регіонах України, які здебільшого характеризуються низьким рівнем інвестиційної активності та інвестиційної привабливості. Активізація інвестиційної діяльності необхідна для стабілізації виробництва, соціальної сфери й економічного зростання регіонів і країни в цілому. Тому актуальною проблемою є підвищення інвестиційної привабливості прикордонних регіонів в умовах європейської інтеграції України.

Вагомий внесок у дослідження інвестиційної привабливості регіонів зробили М. Бутко, О. Акіменко, С. Зеленський, І. Вахович, С. Герасименко, Т. Кулініч, Л. Кирик, Н. Коренева, П. Матвієнко, Л. Мармуль, І. Туболец, Т. Уманець, Г. Харламоватаін.

Метою статті є дослідження особливостей інвестиційної діяльності у Волинській області як прикордонного регіону України в умовах європейської інтеграції.

У вітчизняній економічній науці відсутнє єдине визначення понять «інвестиційна привабливість», «інвестиційна привабливість регіону».

Так, на думку В. Дорохова і М. Піндура, інвестиційна привабливість являє собою сукупність об'єктивних можливостей і обмежень, що обумовлюють інтенсивність залучення інвестицій у регіон, або інвестиційну активність у регіоні. Об'єктивні можливості регіону щодо залучення інвестицій і є його інвестиційним потенціалом, а об'єктивні обмеження, що перешкоджають реалізації програми інвестування, є

інвестиційними ризиками, наявність яких визначає вірогідність неповної реалізації інвестиційного потенціалу регіону¹.

Згідно з думкою О. Танделової, інвестиційна привабливість розглядається як об'єктивні передумови для інвестування і кількісно виражається обсягом капітальних вкладень, які можуть бути залучені в регіон, виходячи з його інвестиційного капіталу та рівня некомерційних інвестиційних ризиків, що дозволяє досліджувати регіони в площині «потенціал – ризик»².

В. Ушаков визначає поняття «інвестиційна привабливість» як сукупність факторів (політичних, економічних, правових, соціальних та ін.), які зумовлюють поведінку діючих і потенційних суб'єктів інвестиційної діяльності щодо здійснення інвестицій у розвиток економіки регіону³.

Інвестиційна привабливість регіону як його здатність генерувати та залучати інвестиції, які сприяють економічному зростанню, фактично відображає якість пакета характеристик територіальної одиниці (області), які бере до уваги новий та чинний інвестор при прийнятті рішення щодо інвестування на конкретній території⁴.

Інвестиційна привабливість регіонів – незаперечний чинник стабільного соціально-економічного розвитку регіону і країни. Держава в цьому процесі відіграє роль координуючого центру, запобігаючи економічній відокремленості регіонів. Тільки у співпраці виробничих структур та органів влади центрального та місцевого рівнів і органів місцевого самоврядування можливо досягти максимально ефективних результатів. Подолання економічної кризи й формування об'єктивних передумов стійкого розвитку економіки України та її регіонів неможливе без реального інвестування, оновлення основного капіталу, реструктуризації всієї фінансово-інвестиційної сфери й створення сприятливого інвестиційного клімату як важливої конкурентної переваги подальшого економічного розвитку регіону⁵.

В. Захожай і М. Кіт вважають, що інвестиційна привабливість регіонів – це інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позицій ефективності здійснення в них інвестиційної діяльності⁶.

¹Дорохов В. Инвестиционный климат. Инвестиционная привлекательность регионов и отраслей России [Электронный ресурс] – Режим доступа: (http://studopedia.ru/1_63666_investitsionnyy-klimat-investitsionnaya-privlekatelnost-regionov-i-otrasley-rossii.html)

²Танделова О. М. Инвестиционная привлекательность регионов России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: (<http://refoteka.ru/r-100875.html>)

³Ушаков В. В. Сутність поняття «інвестиційна привабливість регіону» та «інвестиційний клімат в регіоні» та фактори, що їх обумовлюють / В. В. Ушаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://lubbook.net/book_431_glava_1_Tema_1)

⁴Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://kiis.com.ua/materials/pr/20142904/RIPR2014.pdf>)

⁵Степаненко С. В. Інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна політика в контексті сталого економічного зростання / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу: (http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_26)

⁶Захожай В. Статистика інвестиційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://personal.in.ua>)

Л. Петкова, В. Проскурін розкривають суть інвестиційної привабливості регіону як сукупності об'єктивних і суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування національної економіки на макро-, мезо- і мікрорівнях⁷.

У своїх дослідженнях С. Петровська розглядає інвестиційну привабливість регіону як інтегральну характеристику окремого регіону країни з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення інвестиційних ресурсів⁸.

Отже, інвестиційна привабливість регіону – це складна економічна категорія, на основі якої формується характеристика спроможності регіону залучати капітал⁹.

На нашу думку, інвестиційна привабливість прикордонного регіону – це сукупність політичних, соціальних, інституціональних, економічних та екологічних умов функціонування території суверенної держави, яка межує з однією або кількома зарубіжними країнами. Привабливість Волинської області, як прикордонного регіону, для потенційних інвесторів зростає з урахуванням її сильних сторін і переваг, до яких належать високий рівень освітньої інфраструктури та якість трудових ресурсів в освіті та рівень кваліфікації, відносно низька вартість робочої сили, розвинена транспортна і прикордонна інфраструктура, різноманітність природних ресурсів Волинської області, сприятлива екологічна ситуація та розгалужена мережа об'єктів історичного значення й культурних пам'яток¹⁰.

Прикордонна Волинська область розташована на північному заході України. На заході вона межує з Республікою Польща (протяжність кордону – 190 км), на півночі – з Республікою Білорусь (205 км), на сході – з Рівненською (410 км), на півдні – з Львівською (125 км) областями України. Членство у євро регіоні «Буг» та наявність безпосереднього кордону з Європейським Союзом сприяє активному розвитку ділових стосунків із зарубіжними країнами¹¹.

Волинська область знаходиться на перетині важливих торговельних потоків до країн Західної Європи. Через територію області проходять ділянки як залізничних, так і автомобільних магістралей, що є складовими європейських транспортних коридорів. Основними напрямками транзитних потоків є: Західна Європа – Росія, Західна Європа – Молдова, Румунія, країни Балтії; Західна Європа – Азербайджан, Грузія, Казахстан, Іран. Мережа шосейних доріг з твердим покриттям зв'язує усі населені пункти області. По території області проходять такі автомагістралі міжнародного значення, як Київ-Ковель-Варшава, Гданськ-Варшава-Ковель-Одеса (транспортний коридор Балтійське море – Чорне море)¹².

Довжина автомобільних доріг в області становить 6199,3 км. З них 752,9 км – державного значення (міжнародні – 321,37 км, національні – 189,9 км, регіональні – 241,7

⁷Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити: навч. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.info-library.com.ua/books-book-90.html>)

⁸Петровська С.А. Оцінка інвестиційної привабливості регіону: порівняльний пофакторний аналіз / С. А. Петровська // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2. – С. 90–97.

⁹Савлук О. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2013/05/3.pdf>)

¹⁰Оксенюк К. І. Інвестиційний розвиток Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1222>)

¹¹Волинський регіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://tpp.lutska.ua/ukr/volyn_region)

¹²Бізнес-навігатор Волині. – Луцьк: ВАТ "Волинська обласна друкарня". – 2010. – 88 с.

км), 5446,4 км – місцевого значення¹³. Найважливіше значення має автомагістраль Київ – Луцьк – Брест, вона з'єднує область із центральними, південними і східними областями України та Республікою Білорусь. Автомобільні магістралі Ковель – Хелм – Варшава і Володимир-Волинський – Устилуг – Грубешів – Замость з'єднують область із Республікою Польща і країнами Європи¹⁴.

Головні промислові центри регіону з'єднані з містами, як України, так і країн СНД та Європи за допомогою розгалуженої мережі залізничних доріг. Найбільший залізничний вузол – Ковель. Протяжність ліній залізничного транспорту – 614,2 км.¹⁵ Найважливіше значення має магістраль Ковель – Здолбунів – Київ (у межах області 100 км, або 16% всієї довжини залізниці області) з виходом на центральні, південні і східні області України, Росію, Молдову, країни Закавказзя. Магістраль Ковель – Сарни – Київ, як частина залізниці Київ – Варшава, дає вихід області до північних і східних областей України, Росії і Республіки Білорусь. По залізниці Ковель – Яготин – Хелм здійснюються транзитні експортно-імпортні перевезення. Вона має міжнародне значення і сполучає область із Республікою Польща та іншими країнами Західної Європи. Магістраль Ковель – Брест (56 км у межах області) обслуговує північні райони області і сполучає Волинь з Білоруссю, країнами Балтії і західноєвропейськими державами. Залізниця Ковель – Володимир-Волинський – Львів, по якій транспортується кам'яне вугілля, різноманітна сільськогосподарська і промислова продукція, дає області вихід до Закарпаття і країн Центрально-Східної Європи. Залізнична лінія широкої колії Володимир-Волинський – Устилуг – Грубешів – Катовіце, побудована в 70-х роках ХХ сторіччя, дала другий прямий вихід області до Польщі та має міжнародне значення, виконуючи виключно транзитні експортно-імпортні перевезення вантажів (кокс, вугілля, залізна руда, метали)¹⁶.

В області реалізовується прозора та відкрита інвестиційна політика. Наявність безпосереднього кордону з ЄС та Білоруссю, сприяє активному розвитку ділових стосунків області із зарубіжними країнами¹².

Позитивними аспектами регіону в плані залучення інвестицій є наявність вільних виробничих площ із відповідною інфраструктурою (понад 0,5 млн. м²), достатньої освітньої бази для підготовки фахівців різного профілю, а також висока кваліфікація трудових ресурсів, відносно низька вартість робочої сили, наявність організацій, які сприяють залученню інвестицій і мають досвід роботи з інвесторами (бізнес-інкубатор, інноваційний центр передачі технологій, банків, кредитних спілок, аудиторських та консультативних фірм), розвинута телекомунікаційна мережа¹⁷.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій у Волинську область протягом 2009–2013 рр. представлений у табл. 1.

¹³Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfraSTRUKTURA.pdf>)

¹⁴Вивчення Волинської області в курсі географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<files.zubilnenska-zosh.webnode.com.ua>)

¹⁵Волинська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4314>)

¹⁶Інвестиційний портрет Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/uk/ua/12751/23203.htm>)

¹⁷Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://voladm.gov.ua/filesarchive/EKONOMIKA/1_t.rar)

Аналіз даних Головного управління статистики у Волинській області показує, що прямі іноземні інвестиції у Волинської області, за останні п'ять років, не мають стабільної динаміки, вони то збільшувалися, то зменшувалися. Так, у 2010 р. спостерігаємо збільшення цього показника на 19%, у 2011 р. обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився на 32,1%, така ситуація стала наслідком світової фінансово-економічної кризи 2009-2010 рр. А 2012-2013 рр. супроводжувалися поживленням, так знову спостерігаємо збільшення інвестицій порівняно з попереднім роком на 25% і 23,4% відповідно. Станом на 31 грудня 2013 р. обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився на 10,8% порівняно з попереднім роком.

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у Волинській області, млн. дол.

	Всього	У тому числі	
		З країн ЄС	З інших країн світу
2009	269,2	259,2	100,9
2010	332,4	320,6	11,8
2011	218,6	203,2	15,4
2012	291,4	265,9	25,5
2013	380,5	274,2	106,3
На 31 грудня 2013	339,3	286,7	52,6

Джерело: ¹⁸

У Волинську область прямі іноземні інвестиції найбільше надходять із країн ЄС (рис. 1).

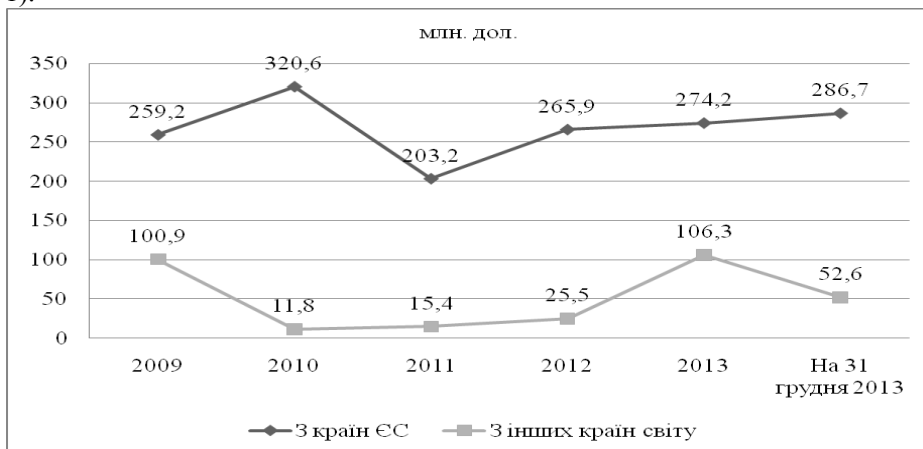

Рисунок 1. Географічна структура прямих іноземних інвестицій у Волинській області

¹⁸Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/Z_2.htm)

Джерело: ¹⁹

На Волині впроваджується ряд вагомих інвестиційних проектів за участю знаних у світі та Європі компаній. У 2003 р. компанія «Nestle» придбала 100% акцій підприємстві «Волиньхолдинг» (ТМ «Торчин»), що дозволило підприємству стати одним із вітчизняних лідерів у сегменті холодних соусів. Вдалим є приклад співпраці Луцького підшипникового заводу зі шведською корпорацією СКФ, у результаті якої на заводі значно модернізовано виробництво, удосконалено технологію, покращено умови праці та суттєво підвищено її продуктивність. Сьогодні велика частина підшипникової продукції виробництва «СКФ Україна» присутня на ринках країн СНД, Європи, Америки, Азії, географія її продажу постійно розширюється. Німецькою компанією на території Волинської області споруджено завод ТОВ «Кромбергенд Шуберт Україна», який спеціалізується на виробництві бортових кабельних мереж для легкових автомобілів концерну «Даймлер Крайслер». Продукція стовідсотково реалізується за кордоном. Транснаціональна група «Кроноспан», яка володіє підприємствами у 24 країнах світу, сьогодні присутня і в нашому регіоні. Підприємство «Kronospan UA» є одним із найбільших вітчизняних виробників плитних матеріалів на основі деревини. Продукція користується високим попитом в Україні та країнах СНД. Іншим прикладом успішного вкладення інвестицій в економіку Волині є діяльність підприємства «Модерн-Експо», одного з найбільших виробників торговельного обладнання в Східній і Центральній Європі, а також ТзОВ «БРВ Україна», нового сучасного підприємства, що спеціалізується на виробництві меблів, які за якістю не поступаються закордонним аналогам, а, натомість, вигідно вирізняються ціною ²⁰.

Волинська обласна державна адміністрація розробила Регіональну програму залучення інвестицій в економіку області на 2010-2020 рр., що спрямована на створення сприятливих організаційних та економічних умов для збільшення надходжень інвестицій в економіку області, для ефективного використання виробничого потенціалу області. Мета Програми – формування сприятливого інвестиційного клімату й розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності для зростання обсягів виробництва продукції, товарів і послуг, забезпечення модернізації галузей і їхнього сталого розвитку в ринкових умовах як основи зростання добробуту населення області [16, 15].

Основними завданнями Програми є:

- 1) створення системи координації взаємодії органів місцевої виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з підприємствами, діловими та фінансовими структурами щодо залучення інвестицій в економіку області;
- 2) здійснення інформаційного представлення потенційних можливостей підприємств області серед вітчизняних й іноземних інвесторів для залучення інвестиційних капіталів;
- 3) підтримка власного товаровиробника;
- 4) реалізація інвестиційних пропозицій і проектів;
- 5) розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності в області;

¹⁹Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/Z_2.htm)

²⁰Інформація про економічний, науково-технічний та туристичний потенціал Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://greece.mfa.gov.ua/ua/press-center/notices/988-informacija-pro-jekonomichnij-naukovo-tehnicnij-ta-turistichnij-potencial-volinsykoji-oblasti>)

б) створення нових, конкурентоспроможних видів продукції з упровадженням передових технологій у виробництво²¹.

Аналіз свідчить, що Волинська область у 2013 р., у рейтингу інвестиційної привабливості регіонів займала 19 місце, тоді як у 2014 р. – 7. Причиною цього, на нашу думку, є підвищення ефективності діяльності державних органів, зниження корупції, покращення ділового клімату та ділового оптимізму.

Волинська область є членом єврорегіону «Буг», дослідники виділяють такі позитивні сторони цього об'єднання для інвесторів:

– одночасний доступ до ринків ЄС/СНД: інвестори отримують вихід на ринки ЄС та СНД (Республіки Польща і Білорусь, Україна), у тому числі отримують можливість ведення бізнесу на промислових територіях Східної Європи з населенням понад 350 млн. осіб;

– вигідне географічне розміщення та розвинена інфраструктура: регіон має розвинену телекомунікаційну систему, розгалужену мережу стратегічних автомобільних і залізничних магістралей для пасажирського та вантажного сполучення між країнами Європи й Азії;

– висококваліфікованата відносно дешева робоча сила Східної Європи: традиційно високий рівень професійної підготовки забезпечується академічною й технічною освітою (університети, технікуми, училища, коледжі), при цьому рівень заробітної плати помітно нижчий, ніж у країнах Західної Європи;

– інвестиційні пільги: західні інвестори отримують унікальні можливості бізнесу в Україні, Республіках Польща та Білорусь, оскільки спеціальні економічні зони, розміщені на промислових територіях Східної Європи надають бізнесменам інвестиційні пільги, зокрема, низку податкових і митних преференцій;

– прями іноземні інвестиції – уряди Республіки Польща та Білорусь – України як основний пріоритет для розвитку своїх економік визначили сприяння притоку прямих іноземних інвестицій;

– фінансова підтримка: наявність національних та регіональних програм розвитку й підтримки бізнесу, у тому числі іноземного; відсутність мовного бар'єра: завдяки прикордонному положенню жителі єврорегіону «Буг» володіють на рівні спілкування мовами сусідніх регіонів. Високий рівень системи освіти забезпечує знання таких іноземних мов, як англійська, німецька, французька та ін., які входять в обов'язкову програму освіти, починаючи з перших класів загальноосвітньої школи²².

Головними перешкодами покращенню інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України є:

1. Низький рівень соціально-економічного розвитку прикордонних територій західних регіонів України.

2. Невисока ділова активність населення.

3. Слабкість розвитку інвестиційної інфраструктури територій.

²¹Регіональна програма залучення інвестицій у Волинській області на період 2010-2020 // Волин. обл. держ. адміністрація. – Луцьк: [б. в.], 2010 – 45 с.

²²Ломага А. Інвестиційна привабливість єврорегіону "Буг" у контексті європейської інтеграції / А. Ломага // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. - 2013. - № 10. – С. 223-231.

4. Відсутність належної промоції підготовлених інвестиційних проектів та неефективна система державної підтримки інвестиційної діяльності на субрегіональному рівні.

5. Недостатній рівень розвитку дорожньо-транспортної, житлово-комунальної, соціальної та іншої інфраструктури, про що свідчать незадовільний стан мережі автомобільних доріг, недостатні обсяги розбудови й оновлення об'єктів придорожнього сервісу, зменшення введених в експлуатацію загальних площ житла, збільшення кількості об'єктів і споруд незавершеного будівництва, прогресуюче старіння основних засобів об'єктів соціальної інфраструктури.

6. Проблеми адміністрування і контролю господарської, зокрема, інвестиційної, діяльності.

7. Непоприємітність механізмів державно-приватного партнерства та незначна диверсифікація джерел залучення інвестицій на прикордонних територіях.

Виходячи з визначених перешкод, доцільно визначити наступні напрями та засоби підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України:

- підтримка та сприяння розвитку базових і пріоритетних для прикордонних територій західних регіонів держави видів економічної діяльності та покращення соціальної підтримки населення з метою активізації їх соціально-економічного розвитку;

- сприяння розвитку суб'єктів малого підприємництва та формування і посилення інтеграційних зв'язків (для спільної фінансово-інвестиційної підтримки бізнес-проектів) із суб'єктами бізнесу з обласного центру та інших економічно розвинених територій західних регіонів;

- створення нових і підтримка діючих суб'єктів інвестиційної інфраструктури та інвестиційного посередництва;

- активізація діяльності органів влади та органів місцевого самоврядування з підготовки і промоції перспективних інвестиційних проектів;

- розвиток дорожньо-транспортної, житлово-комунальної, соціальної та іншої інфраструктури з метою покращення транспортної доступності прикордонних територій як передумови їх інвестиційної привабливості;

- активна діяльність органів влади з дерегуляції комерційної, господарської, інвестиційної діяльності²³.

Отже, прикордонне географічне положення Волинської області є її вагомою конкурентною перевагою. Сусідство з Республіками Польща та Білорусь дає можливість для розвитку транскордонного співробітництва в рамках євро регіону «Буг». Волинська область є досить перспективним регіоном з точки зору незадіяного потенціалу економічного розвитку та інвестиційної привабливості. Зручне географічне розташування на перетині важливих торговельних потоків до країн Західної Європи, достатній рівень розвитку виробничої та соціально-побутової інфраструктури, сприятлива структура кваліфікації, низька вартість робочої сили, надання прав користування землею сприяють надходженню інвестицій в економіку Волинської області.

²³Напрями підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України (на прикладі Львівської області)". Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1629>.

ЛІТЕРАТУРА

- Бізнес-навігатор Волині. – Луцьк: ВАТ "Волинська обласна друкарня". - 2010. – 88 с.
Вивчення Волинської області в курсі географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ([files.zubilnenska-zosh.webnode.com.ua.](http://files.zubilnenska-zosh.webnode.com.ua/))
- Волинська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.experts.in.ua/regions/detail.php?ID=4314.>)
- Волинський регіон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://tpp.lutsk.ua/ukr/volyn_region.)
- Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/Z_2.htm.)
- Дорохов В. Инвестиционный климат. Инвестиционная привлекательность регионов и отраслей России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: (http://studopedia.ru/1_63666_investitsionny-klimat-investitsionnaya-privlekatelnost-regionov-i-otrasley-rossii.html.)
- Захожай В. Статистика інвестиційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://personal.in.ua.>)
- Інвестиційний портрет Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/uk/ua/12751/23203.htm.>)
- Іноземні інвестиції в економіку області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://volynrada.gov.ua/news/inozemni-investitsiyi-v-ekonomiku-oblasti.>)
- Інформація про економічний, науково-технічний та туристичний потенціал Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://greece.mfa.gov.ua/ua/press-center/notices/988-informacija-pro-jekonomichnij-naukovo-tehnichnij-ta-turistichnij-potencial-volinsykoji-oblasti.>)
- Ломага А. Інвестиційна привабливість єврорегіону "Буг" у контексті європейської інтеграції / А. Ломага // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. - 2013. - № 10. - С. 223-231.
"Напрями підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України (на прикладі Львівської області)". Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.niss.gov.ua/articles/1629.>)
- Оксенюк К. І. Інвестиційний розвиток Волинської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1222.>)
- Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити: навч. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.info-library.com.ua/books-book-90.html.>)
- Петровська С.А. Оцінка інвестиційної привабливості регіону: порівняльний пофакторний аналіз / С.А. Петровська // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2. – С. 90–97.
- Регіональна програма залучення інвестицій у Волинській області на період 2010–2020 // Волин. обл. держ. адміністрація. – Луцьк: [б. в.], 2010 – 45 с.
- Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://www.invest-lvivregion.com/UserFiles/File/Rejting_invest.pdf.)
- Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://kiis.com.ua/materials/pr/20142904/RIPR2014.pdf.>)
- Савлук О. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2013/05/3.pdf.>)

- Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf>.)
- Степаненко С. В. Інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна політика в контексті сталого економічного зростання / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу: (http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_26.)
- Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004 – 2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://voladm.gov.ua/filesarchive/EKONOMIKA/1_t.rar.)
- Танделова О. М. Инвестиционная привлекательность регионов России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: (<http://refoteka.ru/r-100875.html>.)
- Ушаков В. В. Сутність поняття «інвестиційна привабливість регіону» та «інвестиційний клімат в регіоні» та фактори, що їх обумовлюють / В. В. Ушаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://lubbook.net/book_431_glava_1_Tema_1.)

BIG BUSINESS IN UKRAINE: CONDITIONS AND ACTUAL PROBLEMS IN TERMS OF INTEGRATION TO EUROPEAN REGION

Victoria Radko

Ph.D., Associate Professor,

Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: vitaradko@yandex.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Yuriy Radko

Head of the joint business services center of, PJSC "ArcelorMittalKryvyiRih",
e-mail: yuriy.radko@arcelormittal.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. World economy globalization, which is based on market principles and private property, makes the country success depend primarily on the competitiveness of the products of national (or multinational) private companies, which are major players on international markets. According to the scope of activities, as a rule, these companies tend to have large businesses. Their very ability to improve products quality, to modernize production process, to innovate and find new niches on the global market, depends ultimately on the competitiveness of the entire national economy. Since the competitiveness of Ukraine's economy remains low (89th out of 139 countries in 2015¹), the big business does not perform its core functions and has serious development problems.

Keyword: business, investment climate, innovation, competitiveness.

Big business today - is one of the foundations of economy. Due to the own resources, large firms depend on market conditions to lesser degree. In other words, big business has reserves which will be used if unfavourable market conditions happen.

Large business – is comprehensive enough definition. The concept suggests that several enterprises associate around certain technological chain, product group or general group of top managers and owners. The main quantitative indicator of the large association refers to as

¹The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

volume of sales (turnover), forasmuch as market capitalization size indicator and profit indicator depend largely on the playersbehaviouraccepted on the stock market or accounting system.

It worth noting that large firms contribute significantly to industries development, name a few, high technology (complex) industries and capital-intensive (need high capital expenditures) industries. Evaluation ofcertain production performance often shows that it is big business that is able to attain the most significant progress. Large concerns are able to develop the design and mass production of ships, automobiles, power equipment, agricultural machinery, semi-manufactured goods and materials (plastic, aluminium, steel). Besides, large enterprises are capable for organization of massive crude-ore, -oil, -gas production and other materials. All this causes government's ambivalent attitude to large enterprises. On the one hand, they are limited byantimonopolypolicy; however, on the other hand, big business is supportedsince it is basis for capital-intensive and knowledge-intensive sectors.

Large-scale enterprises occupy a leading place in many developed countrieseconomy. Typically, large business accounts for 50 to 60% of GDP. Absolutely, large companies dominate at many engineering fields (instrumentation, electrical engineering, transports), chemical industry, energy sector, nonferrous and ferrous metallurgy, and mining industry.

Big business stimulates concentration of production and numerous service industries. Particularly, this is the case of higher education, software, finance, healthcare, trade and other areas. For example, the large-scale enterprises share in America accounts for about 47% of workforce and 60% of GDP.

Domestic modern economic literature barely considers the big business problems. In our opinion, the reason are therestriction of information on its activities and negative attitude to its representatives in Ukrainian society.

Certain aspects of big business formation in Ukraine are highlighted in works of Verkhovodov L., V. Demytyev, A. Lisnychuk, V. Lyubimov, S. Nalyvaychenko, A. Paskhaver, Pogrebnoy I., G. Rachynska, A. Stozhok, L. Suplin, O. Sushko, O. Shapovalov, Vladimir Shevchuk, G. Umantsiv and others. However, these studies were pursued in the late 1990s or early 2000s;they require adjustment in terms of the latest trends of domestic economy. Despite the unpopularity ofmatter, we consider it to be very important, in view of modernization of the national economy have been proclaimed, an innovative system is being builtand big business has not yet played a proper role in it.

Subjective estimation of big business (purposes of the analysis assume that big business implies the conventional value of more than 1,000 employees) conditions in Ukrainian society:

- Business is not perceived as the result of work, effort and ingenuity, but as a consequence of corrupt access to capital. Businessis perceived as a mechanism of resources reallocation, instead of being regarded as a mechanism of wealth creation;
- Business is no longer a synonymous (or haven't become synonymous) of effectiveness, quality, innovativeness, productivity. In the estimation of most people, hard work has no concern with businesses. Fast wealth accumulation is direct association with business;
- Business is corrupted andover endowed with conflicts of interest, as well as state authorities or society in general. There are no trust and respect tobusinessmen;
- Owners and managers are believed to take care only of their own income, as all the rest elite do (universities, authorities, banks, politicians, etc.).

Big business in Ukraine is represented by vertical-, horizontal-integrated business groups and conglomerate type groups. The only attempt to design them institutionally as industrial and

financial groups has failed owing to unacceptable conditions and economic inadvisability of their official registration. Thus, in Ukraine, big businesses chose other forms of incorporation (associations, corporations, consortiums, concerns). In accordance to some estimates, there are at least 14 informal business groups in Ukrainian economy today². The activity analysis allows defining such their inherent features as: high organizational level, hierarchical construction, large scale, inter-regional and international type of activity, huge budget, the "umbrella security", which ensures internal and external security, provided by specific structures. Therefore it could be argued, that due to their capacity, business groups are able to assume the role of locomotive for Ukrainian economy restructuring, and they are able to represent Ukraine honourably on the foreign markets. They are capable; though do not perform it over lack of effective incentives for participation in state programs of priority industries development. Thus, state misemploys this potential to achieve the strategic goals of economic development. Current problems of big business are stem largely from the mechanisms of its origin. In common with other post-socialist countries, Ukraine's business has not appeared without reason and was not the result of long-term capital saving of households. It was formed in consequence of primitive accumulation of capital, i.e. powerful processes of redistribution, that results in the socialist public ownership turning into private (in various versions) and classical state ownership³.

The main ways of primitive accumulation of capital in Ukraine are: state property privatization, arbitrage, unequal exchange, misuse of public funds, tax evasion, government grants, no return state-guaranteed loans, barter and others. State property privatization had a particular significance while the big business was forming in Ukraine; it was privatization that allowed Ukrainian business groups to receive the basic production assets. Generally these methods (above all, privatization) were based on violating of a law and on its imperfections. So, in society large capital is still regarded to have an illegitimate origin⁴.

It is obvious that such methods of primitive accumulation of capital would not be implied without governmental structures support and corruption schemes of "cooperation" among power and business, which eventually has merged. This, in turn, strengthened the rent-oriented pattern of Ukrainian business groups that take aim at benefits without regard to productive activities (by access to scarce resources). It is not surprise, the vast majority of business groups appeared in the highest rental yields spheres - iron and steel industry and related branches, agriculture, trade mediation etc⁵.

We can conclude that in Ukraine primitive accumulation of capital has not yet erupted into ordinary production accumulation. The most advantageous form of profit maximization is rent capturing through the control over financial and commodity flows

²Стожок О. З. Фінансово-промислові групи в Україні та організації німеханізми їх удосконалення [Електронний ресурс] / О.З.Стожок // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 1 (47). – Режим доступу до публікації: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_47/47.pdf.

³Павленко Н.В. Проблеми розвитку великого бізнесу в економіці України [Електронний ресурс] / Н.В.Павленко // Режим доступу до публікації: http://business-inform.net/pdf/2011/9_0/21_23.pdf.

⁴Питання легітимізації результатів приватизації в уявленнях широких верств населення: аналітична довідка / Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. – К.: CASE Україна, 2007. – 24 с.

⁵Павленко Н.В. Проблеми розвитку великого бізнесу в економіці України [Електронний ресурс] / Н.В.Павленко // Режим доступу до публікації: http://business-inform.net/pdf/2011/9_0/21_23.pdf.

of enterprises and public finances. By some estimates, rental yields amount to 71.7% of all businesses income. This explains a little business demand on such a civilized market institute as specification of property rights. The sort of border zone with symbiosis of government and private rights and responsibilities was formed in Ukrainian economy. In this zone, on the one hand, the profitability of resources, formally owned by the nominal owner, could not be ensured; on the other – he need not to bear losses that may arise during operation of these resources.

This applies to both state and non-governmental owner. The current institutional structure of economy determines the multi overflows of costs and benefits, both from state to private owners, and vice versa. Here with the balance of flows is crucially depends on the riding the certain owner's coattails. At the same time, the system remains movable because there will be a real possibility of property redistribution if governmental structures change (including non-economic methods of raiding). The rent motivation of big business does essential harm to economic development of Ukraine. It is for that very reason that domestic manufacturing sector has raw material orientation and investment flows are directed to reindustrialization of third technological mode instead of being invested in high-tech industries. Non-material assets investment accounts for only 9.2% of capital investment, investments in research and development - only 0.2% of all fixed assets investments⁶, innovative profit of enterprise - only 2.3% of their income. Business groups won't have effective incentives to innovation until the possibility of rental income remains. And as international experience shows, a complete innovation system couldn't be formed in Ukraine without big business.

The experience of the most foreign states that are similar to Ukraine by scale, and have made an economic breakthrough at the last half century, proves that a good part of success was ensured by engaging the big business into the relevant tasks fulfilment. Moreover, the authorities provided targeted "cultivation" of big business in countries where it was absent.

The usual reason is that only large companies can have the necessary resource potential and, consequently, the ability to generate the expensive high-tech innovations (such as new airplane or car model, space ships and naval aircraft, modern communication). They cope more easily with the "starting" burden of long-term innovative initiatives implementation; the costs are compensated by means of reserves accumulation and other activities revenue, while small business, despite its flexibility, is objectively forced to give up the projects over lot of time and money required, and limited capacity for gaining the foreign market share.

Another case that big companies have a different ownership form – ranging from fully public and partly public (certain proportions in public and private capital) to completely private; therefore the governmental methods, which are designed to direct business activities according to the national interest, must be different. Considering that the larger share of private capital, the better performance (in rest equal conditions) of the company is; in large corporations the priority is usually given to this ownership form and the influence of state is provided by legal regulations and economic "carrot and stick" instruments.

The government with political will and real business independence is able to create an effective system of restrictions and counterbalances to maximize "efficiency ratio" and minimize the risks of the large company activities. On the one hand, government is able to stimulate the development of large business in innovative sectors and areas that are most

⁶Капітальні інвестиції за 2015 рік [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України. – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.

relevant to national interests by means of state loans, tax deduction, accelerated depreciation, targeted subsidies and grants, state orders and other instruments. On the other hand, increasing tax pressure, special regulations, nationalization or forced split of companies may withhold the business from activities that are harming the national interest, name a few, competition blockade, stagnation etc.

In European countries there is historically low level of concentration and monopolization of economy (e.g. UK and France), medium business became quite powerful and influential instrument of solving the problem of individual group's submission to national economic priorities. But in countries where industrialization occurred later, and large and extra large business got a dominant position in the economy (the US, Germany and Japan), the problem of its subordination to state interests was decided on active state intervention. In the latter two cases the submission was one of the basic preconditions of postwar "national economic miracle" - economic leaps that provided these countries with the highest growth dynamics and standard of living in the world.

For example, in the postwar German economy an automobile giants (Volkswagen, Audi), major household appliances manufacturers (Grundig, Siemens), chemical companies and others played a crucial role. These and other companies provide a background for country to be the second in the world for a long time in the exports of industrial products, as well as for concentration and increasing its technological potential. In this case, due to the state economic policy, they had no opportunity to abuse their special position in the domestic market.

Before World War II Japanese economy was controlled by large family zaibatsu conglomerates (the largest of them, so-called big four, are Sumitomo, Mitsui, Mitsubishi and Yasuda), which primarily affected both the economy and the internal and external policies of the country through its own political parties. After Japan had defeated in World War II American occupation administration conducted a series of reforms, including liquidation of 16 and reorganization of 26 zaibatsu; this played an important role, so that the owners - oligarchic family - lost control over economy and politics.

However, in 1950 a new type of powerful business structures - keiretsu - started its forming and took the place of oligarchic zaibatsu families. Their basis does not underlie in certain family domination; instead the cross share ownership by companies of the group (this cooperation was determined by traditions of acting within same structure in previous time) ensured the greater stability and helped to struggle effectively for survival and gaining the world market. Keiretsu system created conditions for long-term planning and investment in innovation projects. At the same time these associations use available resources more effectively in comparison to the pre-war zaibatsu. Furthermore, horizontal and vertical branched relationships within the keiretsu helped to secure the then-weak Japanese economy from the absorption of foreign capital.

Herewith that government attempted to regulate these businesses economic activity by prioritization of national economic development and encouraging business to invest in certain industries. This role was given to the Bank of Japan, Economic Planning Agency, but the most crucial role was given to the Ministry of International Trade and Industry, that stimulated imports of new technologies in strategic spheres; and provided the obtaining of affordable credits for development.

In order for big business to become a part of Ukrainian society, for community to make a stand for business, for the public perception to associate the big business with benefit, and not

with negative, Ukrainian big business should undertake the additional social commitment, aside from earning the profit and producing the products/services:

- business technologisation – the implementation of new technologies, business processes automation, which aims at paying high salaries for staff who must perform complicated workflows and have specialized knowledge. Big business should replace the low-skilled labour by automatic processes and should invest simultaneously in human resources development and technology development.

- active involvement in social systems development - big business is a direct consumer of products, which are produced by the educational system; the direct subject of ownership and land relations of the country; concerned party at the economic development system, financial and innovation systems. Business should be involved in the processes of reform, development and alteration of systems that operate in the country at different levels - national, regional, branch and at the European level in the prospect. This involvement consists in participation in industry associations, cross-sectoral initiatives, clusters, conferences, regular interaction with stakeholders.

- rollout the new products and services on the market - up today, Ukrainian big business, both Ukrainian and foreign origin can hardly be called innovative. There are few examples if any. Social objectives of big business now are to rollout new products and services on the market, to create new markets systematically, continuously. This would entail the need for innovation, technology transfer, application development budgeting etc. Social task is not just sales geography diversifying or new natural resources access - we need new products and services.

- wider ownership - business in Ukraine would be finally legitimized only when the ownership become wider by means of private investors - individuals. There is nothing wrong in large private companies, but in terms of total distrust of Ukrainian big business, the last has greater risks (reputational) and expenses (communicational). Ukrainian big business should become public quickly. Then quickly people start to worry about big business success. Until then all the big business owners remain oligarchs (larger or smaller scale), with the accompanied negative.

- developing skills to play by the rules - many Ukrainian companies and foreign companies divisions resemble the office with manual control – the owners, directors or managers do the business on their own. In practice the rules that become corporate procedures and processes are needed. Management and staff must learn to work by the rules, understand the rules and be involved to their improving. Business may develop the civil function among the staff and corporate citizenship, by developing the ability to play by the rules and the desire to work on the rules. This may be a direct contribution to the modernization of the country.

Thus, the potential of Ukrainian business groups is misused for obtaining the strategic objectives of Ukraine's economy, so the main government task is to create the necessary incentives. Incentives should be targeted, and this requires the informal industrial-financial groups institutionalization; it would improve the monitoring and regulation of their activities, promote the optimization of their structure, specification of property rights. In order to reduce the opportunities for rental income, state should tighten the control over the monopolies pricing, introduce indicative prices for exports, implement an open financial statements for Ukrainian companies and banks, and imbed the public control over budget spending and government employees personal income/expenditures. To define by legislative action, that the priorities of

Ukraine's economy are knowledge-based industries and to develop specific mechanisms of stimulation the business capital to flows in these areas⁷.

This measures would affect positively only in terms of advantageous investment climate in Ukraine's economy, otherwise they would just increase the level of corruption and force the business group to "capture" the government and to intervene the political processes, trying to control this "source of danger". Depriving big business of rental income, the clear, stable and fair rules should be constructed and business act in the interests of Ukrainian economy. This is the only way to turn business into a real locomotive of national economy and pull it out of the "peripheral" area of the world community where it is now located.

REFERENCES

1. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.
2. Стожок, О. З. Фінансово-промислові групи в Україні та організаційні механізми їх удосконалення [Електронний ресурс] / О. З. Стожок // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 1 (47). – Режим доступу до публікації: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_47/47.pdf.
3. Питання легітимізації результатів приватизації в уявленнях широких верств населення: аналітична довідка/ Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. – К.: CASE Україна, 2007. – 24 с.
4. Лановий В. Україна: держава без промисловості? [Електронний ресурс] / В. Лановий. – Режим доступу до публікації: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/09/20/248896/>.
5. Капітальні інвестиції за 2015 рік [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Павленко Н.В. Проблеми розвитку великого бізнесу в економіці України [Електронний ресурс] / Н.В. Павленко // Режим доступу до публікації: http://business-inform.net/pdf/2011/9_0/21_23.pdf.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗМІН

Юлія Романченко

кандидат економічних наук, доцент, Полтавська державна аграрна академія,
e-mail: iuliia.romanchenko@pdaa.edu.ua, Полтава, Україна

Анотація. Розкрито економічну сутність державного фінансового контролю та його складових, визначено мету, завдання і структуру. Обґрунтовано доцільність і стан інспектування, державного аудиту та перевірок державних закупівель. Автором проаналізовано ефективність сучасних форм контролю в державному секторі економіки України.

⁷Павленко Н.В. Проблеми розвитку великого бізнесу в економіці України [Електронний ресурс] / Н.В.Павленко // Режим доступу до публікації: http://business-inform.net/pdf/2011/9_0/21_23.pdf.

Ключові слова: державний фінансовий аудит, державний фінансовий контроль, інспектування, перевірка державних закупівель, ревізія, фінансові порушення.

Державний фінансовий контроль є головним інструментом підвищення ефективності управління державою та її фінансовими ресурсами. В умовах поглиблення загальноекономічної кризи та дефіциту бюджетних коштів удосконалення організації контролю та підвищення його дієвості і результативності набуває все більшої актуальності.

Інтеграція в Європейський Союз змінила напрям державної політики у сфері фінансового контролю в державному секторі економіки. Як наслідок виникла потреба впровадження нових форм контролю з урахуванням міжнародного досвіду, міжнародних нормативно-правових актів, присвячених державному фінансовому контролю, наприклад, Стандартів з аудиту державних фінансів, прийнятих Міжнародною організацією вищих органів аудиту (International Organization of Supreme Audit Institutions (далі – INTOSAI)), що була створена у 1953 р. та налічує вже 194 країни, серед яких 190 мають повне і 4 – асоційоване членство [9].

INTOSAI – неурядова організація, згідно з її статутом, що був прийнятий у 1992 році, вона є самостійною, незалежною і неполітичною організацією, що має своєю метою забезпечення обміну ідеями і досвідом між вищими органами аудиту різних держав світу. Штаб-квартира INTOSAI розташована у Відні (Австрія). В Україні вищим органом контролю державних фінансів (вищим органом аудиту) є Рахункова палата, що розпочала свою діяльність у 1997 році. Незважаючи на незначний період існування, Рахункова палата України вже визнана світовою спільнотою однією з кращих серед вищих органів аудиту країн Європи. У 1998 році вона стала членом INTOSAI, у 1999 – Європейської організації Вищих органів аудиту (EUROSAI), у 2000 – Ради керуючих Вищих органів фінансового контролю країн – учасниць СНД. У 2009 році Рахункову палату було обрано зовнішнім аудитором Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Крім цього, Рахункова палата співпрацює зі Світовим банком, зокрема, перевіряє усі кредитні лінії, відкриті ним в Україні. Експерти GRECO визнали Рахункову палату України дієвою у питаннях боротьби з корупцією [8].

Державний фінансовий контроль – це встановлена фінансово-правовими нормами система здійснюваних органами публічної влади контрольних заходів, спрямованих на моніторинг і забезпечення дотримання узаконених інтересів держави у фінансовій сфері.

Згідно Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [6], державний фінансовий контроль забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Президентом України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю – Державна фінансова інспекція України.

Державному фінансовому контролю як функції управління властиві загальні управлінські принципи, а також спеціальні принципи, які ще у 1977 р. були закріплені у Лімській декларації керівних принципів контролю, що прийнята на IX Конгресі Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI), у якій узагальнено досвід організації і діяльності державних органів фінансового контролю різних країн. До таких принципів віднесено: незалежність, об'єктивність, компетентність і гласність.

Державний фінансовий контроль відповідно до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [6] та Положенням «Про

Державну фінансову інспекцію України» [4] забезпечується через проведення інспектування, перевірки державних закупівель і державного фінансового аудиту.

Інспектування здійснюється органом державного фінансового контролю у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті. Інспектування за ініціативою органу державного фінансового контролю не проводиться на об'єктах, щодо яких за відповідний період їх фінансово-господарської діяльності було проведено державний фінансовий аудит.

Перевірка державних закупівель полягає у документальному та фактичному аналізі дотримання підконтрольними установами законодавства про державні закупівлі і проводиться органом державного фінансового контролю на всіх стадіях державних закупівель. Результати перевірки державних закупівель викладаються в акті.

Державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного аудиту та їх оцінка викладаються у звіті [6].

Сьогодні необхідність державного фінансового контролю полягає ще й у допомозі розпорядникам бюджетних коштів попередити фінансові порушення або мінімізувати наслідки вчинених, а не лише у знаходженні за результатами бюджетного періоду максимуму порушень (при цьому збитки важко або неможливо відшкодувати). Так, державний фінансовий аудит є менш фіскальною, але оперативною та партнерською формою контролю.

Порівняльна характеристика державного фінансового аудиту, інспектування і перевірки державних закупівель наведена в табл. 1.

Процедуру проведення інспектування в міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, бюджетних установах і у суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують (отримували в період, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують (використовували у період, який перевіряється) державне чи комунальне майно, а на підставі рішення суду – в інших суб'єктах господарювання визначає Порядок проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами № 550 [5].

Визначимо послідовність дій державного фінансового інспектора на основних етапах ревізійного процесу, які змістовно діляться на 6 розділів:

Таблиця 1. Особливості державного фінансового аудиту, інспектування та перевірок державних закупівель у бюджетних установах¹

Основні завдання	Методи контролю	Відображення результатів
Інспектування		
Виявлення фактів порушення законодавства. Встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб	Ревізія	Акт ревізії Установлення вимог
Перевірка державних закупівель		
Створення конкурентного середовища у сфері державних закупівель, а також запобігання проявам корупції у цій сфері. Забезпечення прозорості процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти та досягнення оптимального і раціонального їх використання	Нагляд Аналіз Контроль	Акт перевірки Акт перевірки з окремих питань
Державний фінансовий аудит		
Сприяння бюджетній установі у забезпеченні: правильності ведення бухгалтерії; законності використання бюджетних коштів; державного і комунального майна; складанні достовірної фінансової звітності; організації дієвого внутрішнього фінансового контролю	Камеральна перевірка Моніторинг Обстеження	Аудиторський звіт Надання рекомендацій

Розділ 1 «Підготовка до проведення ревізії» включає в себе:

1.1. Аналіз ризиків і підстав, відповідно до яких заплановано проведення ревізії.

1.2. Аналіз матеріалів контрольних заходів, проведених у попередніх періодах.

Аналіз нормативної бази.

1.3. Аналіз інформації про ймовірні порушення, отриманої від правоохоронних органів, громадян, юридичних осіб, із засобів масової інформації, від податкових органів, у т. ч. щодо контрагентів об'єкта контролю.

Аналіз доручень Верховної ради, Президента України, Уряду, правоохоронних органів.

1.4. Направлення повідомлення про проведення планової ревізії за 10 календарних днів до її початку, а також інформування правоохоронного органу про початок проведення ревізії.

1.5. Складання програми та робочого плану, визначення складу ревізійної групи, підготовка направлень на проведення ревізії.

Розділ 2 «Проведення ревізії» включає в себе:

2.1. Вручення керівництву об'єкта контролю в перший день ревізії направлень програми ревізії та здійснення.

2.2. Інформування керівництва органу Держфінінспекції про наявність фактів, які

¹[3]

унеможливають чи перешкоджають проведенню ревізії (за наявності таких фактів), для прийняття рішень.

2.3. Складання акта про недопуск, ненадання документів (за наявності таких фактів). Інформування органу управління. Складання адмінпротоколу за перешкоджання у проведенні ревізії.

2.4. Складання акта про відсутність бухгалтерського обліку (за наявності такого факту). Направлення вимоги об'єкту контролю щодо поновлення обліку у двомісячний термін. Інформування органів управління. Складання адміністративного протоколу за перешкоджання (в разі непоновлення обліку в установлений строк).

2.5. Звернення до суду в разі відмови у проведенні інвентаризації, а до ухвалення такого рішення опечатування в установленому порядку каси, складів. Складання адміністративного протоколу про перешкоджання проведенню ревізії.

2.6. Перевірка діяльності об'єкта контролю відповідно до питань ревізії та робочого.

2.7. Долучення до матеріалів ревізії копій документів, які свідчать про порушення, а за наявності передбачених законодавством обставин на підставі рішення суду – вилучення оригіналів зазначених документів до закінчення ревізії.

2.8. Здійснення (за необхідності) зустрічних звірок, контрольних обмірів, залучення спеціалістів та експертів, направлення запитів. Зупинення ревізії та складання акта про ці дії (у разі необхідності проведення зазначеної кількості зустрічних звірок і за наявності інших, передбачених законодавством, підстав).

2.9. Ініціювання питання щодо продовження термінів ревізії (за необхідності) на понад визначену законодавством тривалість – за рішенням суду на строк, що не перевищує 15 робочих днів.

Розділ 3 «Документування результатів ревізії» включає в себе:

3.1. Документування ревізії в розрізі кожного питання програми. Відображення способу проведення перевірки (суцільний, вибірковий). У випадку вибіркового способу відображення конкретного періоду чи операцій, щодо яких проводилася перевірка.

3.2. Наведення висновку про наявність чи відсутність порушень із кожного питання; визначених винних осіб, визначення наявності та суми збитків.

3.3. Подання проекту акта на узгодження керівництву галузевого підрозділу не пізніше ніж 3 робочих дні до направлення акта об'єкту контролю на підписання.

3.4. Подання витягів із проекту акта на узгодження юридичній службі не пізніше ніж 3 робочих дні до направлення акта об'єкту контролю на підписання.

Розділ 4 «Підписання акта ревізії об'єктом контролю» включає в себе:

4.1. Підписання, реєстрація акта ревізії та направлення протягом 5 робочих днів після закінчення ревізії його 1-го і 3-го примірників об'єкту контролю для підписання.

4.2. Направлення об'єкту контролю 2-го примірника акта ревізії не пізніше наступного робочого дня після надходження підписаних об'єктом контролю примірників акта.

4.3. Складання акта про відмову від підпису в разі ненадходження підписаних об'єктом контролю примірників акта протягом 3 робочих днів після їх отримання об'єктом контролю.

4.4. Надання в установленому порядку об'єкту контролю висновку на заперечення (зауваження) у строк не пізніше ніж 15 робочих днів після їх отримання в установленому порядку (у разі їх надходження).

Розділ 5. «Реалізація матеріалів ревізії» включає в себе:

5.1. Складання протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 164-2, 164-12, 164-14, 163-12, 166-6 КУпАП (ст. 38, 234-1 та 255 КУпАП) за необхідності.

5.2. Застосування фінансових санкцій: попередження; зупинення операцій; призупинення асигнувань; повернення коштів до відповідного бюджету; безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів (ст. 117 Бюджетного кодексу).

5.3. Направлення об'єкту контролю письмових вимог щодо усунення виявлених ревізією порушень, ініціювання питання про відповідність займаній посаді винних у вчиненні порушень осіб і пред'явлення цивільних позовів до винних осіб у строк не пізніше ніж 10 робочих днів після реєстрації акта, а у разі надходження заперечень (зауважень) – не пізніше ніж 3 робочих дні після направлення висновків на них.

5.4. Інформування органів управління про результати ревізії, ініціювання питань про відповідність займаній посаді винних осіб (у т. ч. керівників об'єктів контролю), пред'явлення цивільних позовів до винних осіб, а також надання пропозицій щодо внесення змін до актів законодавства у відповідній сфері та актів об'єкта контролю (його органу управління) – у строк не пізніше ніж 10 робочих днів після реєстрації акта, а у разі надходження заперечень (зауважень) – не пізніше ніж 3 робочі дні після направлення висновків на них. Також інформування правоохоронних органів та інших про результати ревізії за необхідності.

Розділ 6 «Формування ревізійної справи» включає в себе:

6.1. Формування справи за матеріалами закінченої ревізії протягом 3 робочих днів після закінчення акта ревізії.

6.2. Заповнення інформаційної картки про результати ревізії протягом 6 робочих днів після завершення ревізії, а у разі надходження заперечень (зауважень) – протягом 3 робочих днів після надання висновків на них.

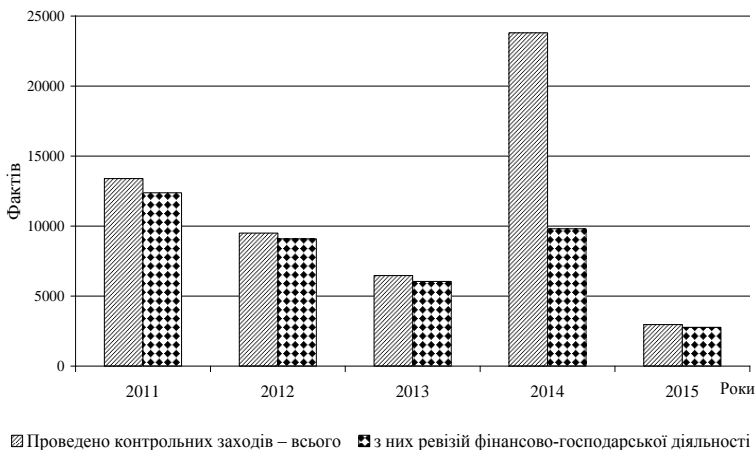

Рисунок 1. Динаміка контрольних заходів, проведених Державною фінансовою інспекцією України у 2011 – 2015 рр., фактів²

²Розраховано автором за статистичними даними Державної фінансової інспекції України, <http://www.dkrs.gov.ua>

Кількість проведених контрольних заходів Державною фінансовою інспекцією протягом 2011-2015 рр. за даними рис. 1 зменшилась на 10427 фактів, або на 77,9%, серед них фактів ревізій фінансово-господарської діяльності зменшилося на 9611, або на 77,7%. При незмінних факторних ознаках існує тенденція до зменшення кількості фактів контрольних заходів (інспектування, державного аудиту) в цілому та ревізій фінансово-господарської діяльності, зокрема.

У світовій практиці широко використовується єдина загальноприйнята термінологія у сфері державного аудиту. Основні положення й терміни, як правило, визначені у національних стандартах з аудиту на основі глосарію термінів INTOSAI. Як впливає із загальноприйнятих стандартів INTOSAI:

– фінансовий аудит – це дослідження фінансової звітності, систем внутрішнього контролю та окремих трансакцій у підконтрольних організаціях, його сутність полягає у встановленні порушень і розбіжностей між фактичними даними та законодавчими нормами. Він проводиться на щорічній регулярній основі у чітко визначеному колі підконтрольних організацій;

– аудит ефективності діяльності пов'язаний з аудитом економічності, ефективності та результативності адміністративної діяльності [7].

Державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм (аудит ефективності) – це форма контролю, яка спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для запланованих цілей і встановлення факторів, які цьому перешкоджають. Результати аудиту ефективності та їх оцінка викладаються у аудиторському звіті.

Поняття аудит ефективності ширше від поняття інспектування, оскільки охоплює не лише перевірку достовірності фінансових показників, але і здійснення оцінки стану досягнення запланованих показників (продукту, ефективності, якості), виявлення проблем у виконанні бюджетної програми та розробка пропозицій щодо їх усунення.

Основною відмінною рисою інспектування від аудиту ефективності є те, що основним завданням інспектування є пошук порушення і притягнення винних до відповідальності, а завдання аудиту ефективності – це попередження порушень і надання рекомендацій, за критеріями економічності, продуктивності та результативності [1].

Державний фінансовий аудит виконання місцевого бюджету проводиться з метою перевірки та аналізу фактичного виконання місцевого бюджету, ефективності використання комунальних коштів, майна та інших активів, достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю.

Основними завданнями аудиту виконання місцевого бюджету є:

- проведення оцінки формування і рівня виконання місцевого бюджету;
- встановлення причин, що негативно впливають на виконання місцевого бюджету;
- визначення шляхів удосконалення управління комунальними коштами, майном та іншими активами, зокрема, щодо можливості збільшення доходів, місцевого бюджету.

На основі зібраних даних встановлюються причини невиконання планових показників доходів та/або видатків місцевого бюджету, що негативно впливає на ефективне використання комунальних коштів, майна та інших активів, а також можливість збільшення доходів місцевого бюджету.

Таблиця 2. Динаміка державного фінансового аудиту протягом 2011-2015 рр., фактів³

Показники	Роки					Відхилення 2015 р. до 2011 р. (+, -)	
	2011	2012	2013	2014	2015	абсолютне, фактів	відносне, %
А. Проведено контрольних заходів – всього	13388	9500	6460	23802	2961	-10427	-77,9
1. Державних фінансових аудитів виконання місцевих бюджетів	89	45	84	40	11	-78	-87,6
2. Державних фінансових аудитів виконання бюджетних програм	52	38	35	31	18	-34	-65,4
3. Державних фінансових аудитів діяльності суб'єктів господарювання державного сектора економіки	128	95	122	147	65	-63	-49,2

За результатами проведеного аналізу розробляються пропозиції щодо удосконалення формування і виконання місцевого бюджету, управління комунальними коштами, майном та іншими активами.

Протягом 2011-2015 рр. за офіційними даними Державної фінансової інспекції зафіксовано зменшення державного фінансового аудиту за його видами (табл. 2). Частка заходів із державного фінансового аудиту в загальній структурі контрольних заходів становить у середньому близько 1%.

Державний фінансовий аудит виконання місцевого бюджету протягом досліджуваних років скоротився на 78 заходів, або на 87,6%. Державних фінансових аудитів виконання бюджетних програм у звітному 2015 р. було проведено 18 заходів, що на 34 факти, або на 65,4% менше, ніж у базовому 2011 р.

В умовах глибокої політичної та економічної кризи, яка нещодавно огорнула Україну, особливої актуальності набирають питання заощадження фінансових ресурсів держави.

Посилення фінансового контролю з боку держави за раціональним та ефективним використанням фінансових і матеріальних ресурсів бюджетними установами набуває першочергового значення, оскільки кількість порушень у державному секторі

³Розраховано автором за статистичними даними Державної фінансової інспекції України, <http://www.dkrs.gov.ua>

залишається настільки значною, що потребує безперервного контролю за ефективністю управління бюджетними коштами (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка виявлення фінансових порушень за результатами контрольних заходів протягом 2011-2015 рр., грн.⁴

Показники	Роки					Відхилення 2015 р. до 2011 р. (+, -)	
	2011	2012	2013	2014	2015	абсолютне, фактів	відносне, %
1. Недоотримано фінансових ресурсів	1519165,2	813605,11	1276035,7	252942,53	492049,60	-1027115,59	-67,6
2. Проведено витрат із порушенням законодавства	3888575	2914252,16	2413142,49	737320,25	2579917,37	-1308657,63	-33,7
2.1. Нецільові витрати держав-них ресурсів	261169,7	112397,91	128689,92	96448,03	66147,66	-195022,02	-74,7
2.2. Незаконні витрати	3024132,7	2486291,63	2067988,3	620644,32	2310209,80	-713922,85	-23,6
2.3. Недостачі	603272,67	315152,62	216464,26	20227,90	203559,91	-399712,76	-66,3

Дані табл. 3 вказують на скорочення загальних сум порушень у державному секторі економіки, проте наведені факти фінансових порушень залишаються небезпечними для економічної безпеки держави.

Доцільним в ефективній економії бюджетних коштів є посилення боротьби з порушеннями в державному секторі, що потребує удосконалення організаційно-методичного механізму діяльності органів державного фінансового контролю. Обсяги контрольних заходів надто значні, а схеми зловживань державними ресурсами постійно змінюються й удосконалюються.

Упровадження заходів щодо підвищення ефективності контролю і відповідальності за дотриманням бюджетного законодавства має здійснюватися шляхом продовження удосконалення процедур фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства та запровадження механізму моніторингу й оцінки ефективності здійснення контролюючими органами їх повноважень, підвищення відповідальності за здійснення таких повноважень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возницька В. Ю. Державний фінансовий аудит виконання бюджетних

⁴Розраховано автором за статистичними даними Державної фінансової інспекції України, <http://www.dkrs.gov.ua>

програм як новітня форма фінансового контролю в Україні / В. Ю. Возницька: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/node/443>

2. Клець Л. Є. Державний фінансовий контроль бюджетних установ в Україні / Л. Є. Клець: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://econindustry.org/arhiv/mag/2008/vip_03_42/st_42_4.pdf.

3. Лимская декларация руководящих принципов контроля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookid=1269694>.

4. Положення про Державну фінансову інспекцію України, затверджене Указом президента України № 499/2011 від 23.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

5. Порядок проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами, затверджений постановою КМУ від 20.04.2006 р. № 550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

6. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.

7. Романченко Ю. О. Фінансовий контроль у бюджетних та фінансових установах: [навч. посібник] / Ю. О. Романченко, Л. О. Дорогань-Писаренко, Я. С. Аранчій. – Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2014. – 345 с.

8. Слободяник Ю. Б. Професійні стандарти державного аудиту / Ю. Б. Слободяник // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 3. – С. 249-252.

9. International Organisation of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intosai.org/about-us.html>.

ECOLOGIC-ECONOMIC MANAGEMENT TASKS OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE UNDER CONDITIONS OF EUROINTEGRATIONAL PROCESSES

Olena Rudenko

PhD, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: sivana_ov3@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Elizabeth Shubenko

Assistant, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: madam.shubencko@yandex.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. One of the important components of Ukraine's European-Integration vector is the ecologic sphere. The situation with the industrial wastes, causing the escalation of economic, ecologic, social problems of regions, belongs to the main ecologic problems in Ukraine. In order to solve them in the system of ecologic-economic management it is necessary to decide the tasks, oriented at the complex processing of mineral resources, including the tasks of the industrial wastes usage.

Keyword: stable development, ecologic-economic management, industrial wastes, complex processing, usage of wastes.

Ecologic problems take almost the primary place among the modern global world problems of humanity. A special attention today is paid to the protection of the environment and rational usage of natural resources by the government structures and international public.

As the natural-resource potential of Ukraine is a component of general-European natural wealth, it is necessary to examine its preservation and revival in the frames of general-European priorities of social development.

The European choice of Ukraine is determined by the very fact of our state's civilized belonging to the European community and by the necessity of its fastest integration to the regional space. According to this, the relations with the European Union are fixed by the national legislation as the prior directions of Ukrainian foreign policy.

The Euro-Integration vector of Ukraine includes many components, among which an important place is taken by the ecologic sphere. The importance of this task is caused by the low priority of the ecology in the national policy, resulting in the limited financing and excluding from many regional and world processes in this area [1]. In the frames of Ukraine Law "On the Main Principles (Strategy) of Ukraine's state ecologic policy for the period till 2020", the main tools of the national ecologic policy are the international cooperation in the sphere of natural environment protection and ecologic safety provision ¹.

The achievement of EU high ecologic standards must become the strategic task of Ukraine ecologic policy for the nearest perspective. Among the prior purposes of EU policy in the sphere of the environment are the following ones:

- preservation, protection and improvement of the environment's quality;
- protection of population health;
- clever and rational usage of natural resources;
- support of the measures on the international level, dealing with the decision of the regional or global problems of environment, especially opposition to the climate change ².

Experts in the field of Ukraine ecologic law stress that the ecologic rights' insurance of citizens according to the European standards in the realization process of the ecologic policy is achieved through the institutional-functional component ³.

The regional policy of EU gains more priority for the last time, the ecologic component of which occupies one of the central places. The purpose of the regional ecologic policy is to ensure the harmonic, stable development of European regions. Due to the fact that the state ecologic policy at the regional level may be examined in two aspects - both, as the ecologic policy of the state, dealing with regions, and as the ecologic policy, exercised by regions - it is reasonable, to our minds, in the context of the specific ecologic regional problems' decision, to have the differentiations of authorities between the different authority branches in the sphere of nature-usage and protection of natural environment. The experience of the countries - members

¹On Main Tasks (Strategy) of Ukraine State Ecologic Policy at the period till 2020: Law of Ukraine N2818-VI from 21.12.2010. [Electronic Resource] – Access mode to resource: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

²Bizek, V. Policy and EU Right on Problems, Dealing with Environment // EU Project «Additional Support of Ministry on Ukraine's Ecology and Natural Resources in Introduction of Sectorial Budgetary Support». – Kyiv. – 2013. –p.6

³Grushkevych, T. V. European Standards of Ecologic Rights' Insurance: Educational-Methodical Manual / T. V. Grushkevych. – Hmelnytsky: Centre of Retraining and Qualification Rise of Workers of the state authority bodies, the local self-government bodies, the state enterprises, establishments and organizations. 2013. – p.106-115.

of European Union, the national governments of which passed the wide range of authorities, dealing with the environment protection to the regional and local bodies of the self-government in the process of the authority decentralization, may be useful in this case⁴.

The actual problem is the role strengthening of the local self-government bodies in the process of the state ecologic policy's realization. Actual for the Ukrainian enterprises problem of production ecologization occupies the leading place in the balance provision between the enterprise and the environment. Making decisions on the improvement of own production, the subjects of management usually follow the mercantile interests, that's why it is important to create the efficient mechanisms of the ecologization's regulation and stimulation both at the state level and the enterprise level.

The situation with the industrial wastes belongs to the main ecologic problems. The scopes of the resources usage and the created in Ukraine structure of the industrial production put it into the number of the countries with the highest relative and absolute indicators of wastes' formation and accumulation.

The amount of wastes in Ukraine achieved almost 15 billion tons. Almost 90% of general Ukrainian amounts are formed in the ore-mining Dnipropetrovsk, Donetsk, Kirovograd and Lugansk regions. The biggest amount is concentrated in the Dnipropetrovsk (65,0%) and Donetsk regions (11,0%)⁵.

We may state that the achievement of the economic enlivenment in Ukraine due to the ecologically harmful branches of industry will result in the worsening of the environment state. Today the state of nature-usage in Ukraine results in the violation of ecologic balance of natural systems, in the pollution of environment. As the most part of the nature-usage field is engaged in the material production, it is necessary to study it in the economic aspect too. The system ideas about the relationship connections of economy and environment give us the possibility to study the ways of stabilizing influence, as the adaptation process of economic methods of management, on the changing conditions of the environment. They provide, on the one hand, the regulation of the anthropogenetic parameters of influence with the purpose of the reduction in the level, at which the dynamic state is kept (cleaning constructions, waste-free technologies) and, on the other hand, protective measures with the maximum limitation of the negative influence (closed cycles, reliable removal of wastes). Construction of such system provides the combination of economic activity's functions (economy) in observation, forecasting estimation of changes and elaboration of the planning tasks with the dynamics of the environment state (ecology) and its qualitative characteristic features. Continuous observation of the state parameters' changes (monitoring) is added by the social information on the economic characteristic features, necessary for the construction of the production functions. In result, the grounding of the managerial decisions, dealing with the rational usage of the nature's resource potential, is formed.

The negative tendencies of the cumulative storage of wastes in spite of the significant reduction of production volumes are characteristic for Ukraine. Such situation is mostly connected with the reduction of processing volumes and the usage of wastes in the spheres of

⁴Shabardina, Yu. V. Ecologic Policy of European Union in the Context of Integration Processes' Strengthening in Ukraine [Electronic Resource] / Yu. V. Shabardina // Global and National Problems of Economy. – 2015. – Access mode to resource: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/119.pdf>.

⁵Quantity of Wastes in Ukraine Reached 15 bil.tons [Electronic Resource] // Correspondent. – 2013. – Access mode to resource: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1562954-kilkist-vidhodiv-v-ukrayini-dosyagla-majzhe-15-mlrd-tonn>.

production and consumption. One of the mostly real decision ways of economic, social, ecologic and other problems of the crisis character is the regional approach to anti-crisis planning and management, the provision of safety and stable development.

The basic branch of Ukraine economy is the ore-mining-metallurgic complex. Its production is the material basis of national economy's functioning and its big portion of the country's export. The development of the ore-extraction industry for the last years has been characterized by the specific weight's growth of the open method's extraction of black metals, by the portion growth of large-scale quarries, enlargement of the exploits debts, complication of the mining-geologic conditions of ore-extraction. In the whole, the presented tendencies are determined by the gradual exhaustion of minerals; production, connected with their mastering, violates the ecologic balance of regions.

The existing norms in Ukraine «accept» the significant losses of the extracted natural resource. The study of the industrial wastes as the potential mineral raw material in Ukraine started in the Council on the Ukraine's productive forces' study of Ukraine NAS in the frames of scientific works fulfilment on the complex usage of mineral resources. The work was continued in different scientific-research project organizations, branches and enterprises.

Nowadays, the problem of all types of wastes, including the wastes of extraction and enrichment, has a global character. The ore-mining branch, having achieved great scales, at the same time was reformed into the biggest producer of wastes.

One of the mostly-developed economically old industrial regions of Ukraine is the Dnipropetrovsk region. The modern state's analysis of the Dnipropetrovsk region's social-economic development allows to separate the following problems: irrational usage of mineral resources (between the extraction amounts of mineral resources and wastes and the attendant products); reduction of the tillage's area due to the estrangement for the non-agricultural necessities; the low level of the main production funds' reproduction, extensive resources usage; extensive development of production; obsolete technologies; the prevailing development of heavy industry and the high level of its concentration; disproportions between the branches, producing the means of production and consumption articles; the complexity of ecologic situation (too high concentration of ecologically dangerous productions).

The centre of the Pri-Dnieper industrial region is Kryvyi Rih Iron-Ore field. The unbelievable concentration of the biggest mining-extracting and processing enterprises is achieved here, on the relatively small territory, having the area of nearly 330 km². The increasing of powers of the mining-extraction enterprises, oriented at the extraction of iron only from the depth, resulted in the fact that only one-fifth portion of the extracted mining mass came for the metallurgic processing; the rest of it are the wastes of production and they go to the dumps and repositories, occupying the great areas, which used to be arable lands beforehand, and influencing greatly the landscape in Kryvyi Rih iron-ore field.

According to the operative data of the enterprises for the last 9 months of 2015, nearly 159,5mln tons of wastes were formed in the town because of the high concentration of the industrial objects, especially of the mining-metallurgic complex. 119,2mln. tons of them were located in the natural environment, being by 16% less than those of the similar period of the last year. The main portion of industrial wastes is formed by the wastes of the extraction and enrichment of iron ore. The main enterprises-pollutants that locate their wastes in thousands of tons are: PJSC "Northern MEC" - 58.000; PJSC "Ingulets MEC" - 28.680; PJSC "Southern

MEC" - 18.455,1; PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih" - 11.857,2; PJSC "Kryvyi Rih Iron-Ore Combine" - 129,8⁶.

Storage and keeping of industrial wastes has become much more complicated economic and ecologic problem for the town. The ecologic state in the Kryvyi Rih iron-ore field is greatly worsening due to the following factors:

1. Tearing away of fertile lands for mining allotments (quarries, mines, dumps, slag storehouses). The area for the dumps of the open rock and the unstandard ores reaches 70 m², when the area of the recultivated lands doesn't exceed 2%. The continuation of the operating technical policy of the iron-ore deposits exploitation will result in the crisis state, reflected in the sharp reduction of the extraction volumes, in spite of great reserves of iron ores in the area.

2. Violation of the natural hydro-geological modes of the underground and surface water flows, dewatering of big territories, flooding of big areas, salting of grounds, quality worsening of drinkable, ground and pumped out waters etc.

3. Emission of dust, gases in the atmosphere and ingress of harmful chemical compounds of heavy metals, sulfur, nitrogen, hydrocarbons, oxides of iron, silicon and others in the field of human life (near water, soil, air).

All the above mentioned factors could not but affected the health of people, populating this region. The quantity of professional diseases in Kryvyi Rih among the workers of the ore-mining industry is by 20-30 times higher than those in Ukraine on the whole.

Today the generally accepted in Economics is the conception of the stable, ecologically balanced economic growth, which includes all spheres life at all levels and is aimed at the time when economic balance and its transition from the basic to the higher level wouldn't be accompanied by the violation of the ecologic balance, i.e. ensuring the ecologic-economic equilibrium.

The «stable development» foresees the double profound loading of the word "stable". On the one hand, it is the economic development, ensuring the stable balanced state of the environment, but from on the other hand - it is the stable constant economic growth.

The balance achievement is possible on the way of the society's ecologic-economic development, which requires the transition to the ecologic paradigm of the economy. Connections of the economy and nature through the corresponding system of management-ecologically-oriented management - are subject to regulation.

The term «ecologic-economic management» (ecologic management) began to be actively used with the transition to market relations.

Taking into consideration the modern state of the national economy, activity and development of enterprises-nature users, we should consider the grounded and realized adoption of the ecologic policy by the enterprise's administration as a display of the ecologic management at the enterprise, - publically declared main principles, priorities and directions of the ecologic activity with the help of the improvement mechanism of the enterprise's ecologic development⁷.

The leading role in the nature protection policy should belong to the economic tools, capable to ensure the integration of the economic development with the preservation and

⁶Official Site of the Executive Committee of Kryvyi Rih Town Council. – Access mode to resource: <http://kryvyirih.dp.ua/>.

⁷Burkinsky B. V. Economic Problems of Nature Usage / Kovaleva N. G., Burkinsky B. V. – K.: Naukova Dumka, 2006. –p.75

improvement of the environment. Besides, ecologic and economic indicators are mutually dependent: the environment is the key element of many economic decisions, but economic decisions influence the state of the environment. Thus, the possibility of making a choice of "environment and economy", appears instead of the traditional dilemma "environment or economy". In many periodicals of nature protection's character the problems of economic development were connected with natural aspects. We should refer to them the works of V. A. Anuchin, K. G. Gofman, O. O. Veklych, M. Ya. Lemeshev, L. G. Melnyk, P. G. Oldak, N. F. Reimers and others.

Specific peculiarities, different from management of other wastes and requiring the analysis at making decisions at all its stages, including the setting of such tasks as management, planning, organization, regulation, monitoring, control and accounting, are characteristic to the management of enterprises' industrial wastes. You may refer the following to these peculiarities:

- prevailing formation of the main quantity of dangerous wastes mainly in the sphere of the industrial production;
- territorial compactness of the industrial wastes' formation objects and means of their management, facilitating their collection, sorting, monitoring, etc.;
- presence of conditions for putting of wastes management into the total system of ecologic management and audit of the enterprise;
- opportunity for the constant improvement of the economic regulation mechanism of behaviour sphere with industrial wastes;
- favourable possibilities for the processing and usage of wastes directly at the very enterprise, for example, by organizing a new production, where the industrial wastes of technologic process may serve as raw materials;
- principal opportunity of the centralized organization of enterprises' cooperation in regional scales with the purpose of processing and usage of the production industrial wastes.

The priority in the practical realization of the state policy's plans, dealing with the behaviour sphere with wastes must be in the initial structural subdivision - the enterprise-producer of wastes.

Certain directions of the activity are necessary in the sphere of behaviour with wastes, namely properly organized accounting system of formation, processing, allocation of wastes; control over the material balance of productions with the stimulation purpose of the small-wastes technologies' introduction; exercising of monitoring of wastes movement at all the stages of their life cycle.

Measures on the effectiveness rise of the industrial production, in the first turn, are connected with the economical usage of the natural raw material. At the same time one of the most important ways of the rational usage of natural raw material is their complex processing as a foundation of the wastes-free technology in the black metallurgy.

The prior place is taken for the problems of selection, storage and processing of industrial wastes, holding the definite quantity of both useful and harmful for the environment substances. Both in the first and the second cases it's an economic problem.

The multi-componentness of deposits⁸ lies in the basis of the complex usage of mineral raw material. This total characteristic feature of mineral raw resources lies in the fact that almost in every type of material raw material the profile component is associated with the number of

⁸Pedan M. P. Complex Usage of Mineral Resources / M. P. Pedan. – Kyiv: Naukova Dumka, 1981.- 271 p.

others. Thus, the complex character of the useful minerals' deposit determines their complex usage.

The positive direction in the problem decision of the wastes' repeated usage is chosen at PJSC "Central MEC". Thus, the strategic role in the fulfilment of the production plans at the enterprise is given to the introduced into operation the reenrichment complex of the lying sands of the back repository, allowing to make not only technologic, but great ecologic break. As its annual production of 750-800 thousand tons of concentrate of slams noticeably reduces the loading on the ore raw material and in the equivalent is equal to three months of the quarry's work without any explosion, being only useful for the environment.

Besides, the secondary processing of slams reduces the areas of duster dangerous beaches. The problem of rational usage of deposits' mineral resources include both the tasks of the most complete withdrawal of useful components at the extraction or enrichment and the tasks of complex usage of mineral resources.

As far as the iron-ore mining-enrichment production is concerned, the tasks' content of the mineral raw material's rational usage is not limited by the problems of the most complete withdrawal of the useful mineral at the extraction and enrichment, the tasks of production wastes' usage are included into the total problems of raw material's complex usage. Besides, we speak on the mining-industrial wastes, which can be substitutes of natural mineral resources and are characterized by the mass output (side rocks, slams, tails).

The problem decision of the mineral raw material's complex usage has the ecologic significance. Exploitation of the useful minerals' deposits and processing of the mineral raw material are connected with the engagement of land and water resources into production, the influence on the atmosphere air, on all the elements of the environment. That's why it is reasonably to exam the tasks of the rational usage of mineral resources in the interaction with the tasks of the environment protection.

The basis of the nature protection activity in the town today is the complex and effective realization of the measures of the Long-Term Program on solvation of Kryvbas ecologic problems and improvement of the natural environment's state for 2011-2022, approved by the decision of the Dnepropetrovsk Regional Council from 29.04.2011 N110-6/VI.

In order to reduce the amounts of the production wastes' placing by the enterprises, the usage of the opened rocks for covering of the landslide zones of mines and quarries, building of the tail storages, production of crushed stone, building (repairing) of automobile roads, etc. are exercised. In the limits of the Program the mining-enrichment complex enterprises of the town used repeatedly and utilized 17 mln. tons of the industrial wastes from the beginning of 2015. The works of the mining-technical recultivation are done by the opened rocks' covering of the worked off quarries' capacity, by the empty rocks of the mines' landslide zones.

It's necessary to study the result of the definite measures, dealing with the rationalization of the resource consumption, by the comparison of losses for its achievement and the received effect. The economic effectiveness calculation of the little-waste productions gives the opportunity to choose the optimal variants of the resource-preservation technologic processes, introduction of new engineering, that allows to use the multi-component raw material, the secondary resources in complex. The comparative analysis of creation and introduction of different little-waste productions may be conducted, according to the following stages:

- demonstration of the possible direction of the raw material's little-waste processing;
- total effect definition of the secondary raw material's processing with the receipt of useful products in the amounts, corresponding to the demand on them;

– definition of the losses, necessary for creation of the presented production;
 – the choice of the better variant of the raw material's little-waste processing's organization, according to the maximum of the comparative effectiveness indicator (or several indicators of the effectiveness).

The comparative estimation of investments' effectiveness and payback was presented by Lukyanyhyn V. A. on the example of the investment project "Wastes processing of the iron ore enrichment" (Table 1).

Table 1. Comparative Estimation of Investments' Effectiveness and Payback
 (on the example of the investment project "Wastes processing of the iron ore enrichment")⁹

Indicators of Effectiveness	Standard Model	Model with the widened consideration of ecologic factor
Internal norm of profitability	25%	28%
The net current cost of future indicators of all clean free means (in 10 years)	2.574 th. dol. of USA	3.035 th. dol. of USA
Payback term of investments	6,8 years	6,5 years
Payback coefficient of investments in 10 years	38%	45%
Formation of new working places (quantity)	80	80
Replenishment of the profit part of budgets during 10 years, in the whole	5,3th. dol. of USA	5,43th. dol. of USA
Others	- Reclamation of the slam storage, being the source of the number of the town's sharp ecologic problems; - Effect of the material and financial resource-preservation in the result of the elimination of the iron ore's new deposits' processing; - Formation of the recreation zone of the forest-park type	

Thus, the guaranty of Ukraine's constant and stable development is the consolidation around the European values and standards in the economic, social and other spheres of human life activity, especially in the nature protection one. Modern entrepreneurship must be economical to the usage of natural resources and to minimize the influence on the environment, to reduce production wastes, being the basis of the access to ecologized markets of future. The actual problems of ecologic-economic management of Ukraine's industrial enterprises, including Kryvbas mining-enrichment enterprises too, are formation and accumulation of the industrial wastes' amounts, causing the sharpening of the economic, ecologic, social and strategic problems of the region.

It's proved that their decision in the system of the ecologic-economic management depends directly on understanding of the production wastes as the resource source and as the ecologically dangerous factor too, that's why the mining-enrichment complexes' management needs to solve the tasks, oriented at the complex processing of mineral resources, including the tasks of the production wastes' usage.

⁹Lukyanyhyn V. A., Petrushenko N. N. Ecologic Management: Principles and Methods: Monograph / Scient. red. of V. A. Lukyanyhyn. – Sumy: ITD «Universitetskayakniga», 2004. –p.383

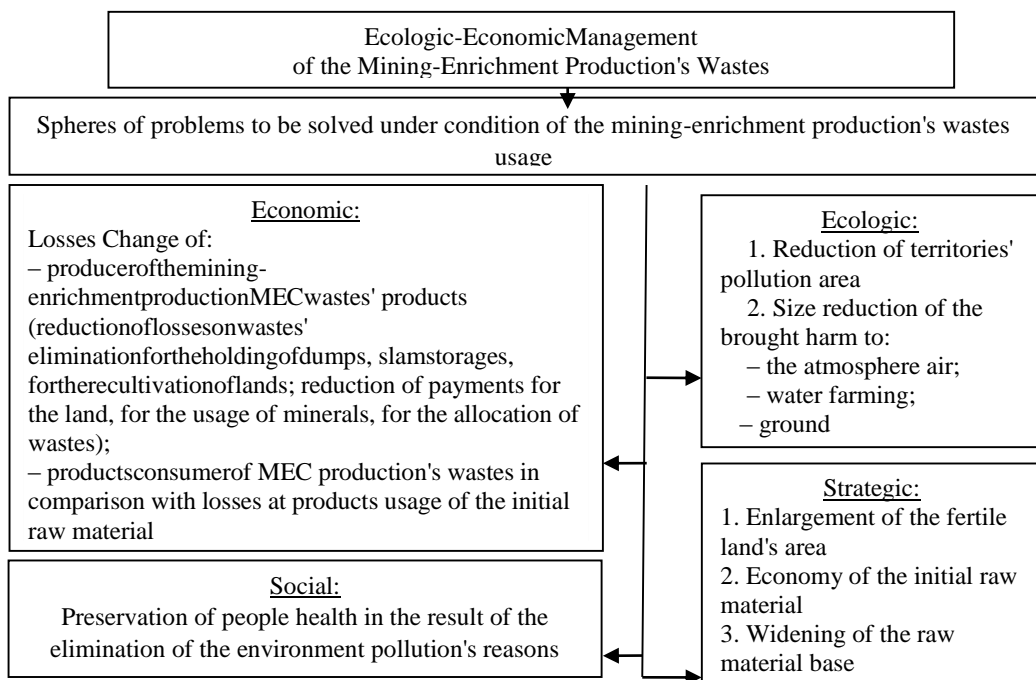

Figure.1. Ecologic-economic management of the mining-enrichment production's wastes and sphere of its positive influence

Due to that, the objective necessity to search the effective ways of the modern production technologies' introduction appears. In order to decide the problems, connected with wastes formation, the management process at the mining-enrichment enterprises should have the legal ground and the search of the prior tools of the ecologic policy, taking into consideration the branch ecologic-economic peculiarities of nature-usage.

REFERENCES

- Soboleva, G. G. *Improvement Directions of Management Economic Mechanism of Enterprise's Ecologic Development* [Electronic Resource] / G. G. Soboleva // Global and National Problems of Economy. – 2015. – Access mode to resource: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/129.pdf>.
- Lozansky, V. *Management of Industrial Wastes: [Educ. Manual in 2 Books – Book 1]* / V. Lozansky, V. Mischenko. – Harkov: RYP "Original", 2000. – 88 p.

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сергій Ртищев

канд. екон. наук, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: rtsergey@list.ru, Кривий Ріг, Україна

Анатолій Турило

канд. екон. наук, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: turilanatliij@rambler.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. Розглянуті та визначені основні проблеми реалізації науково-інноваційної політики промислового підприємства, досліджені основні цілі та аспекти ефективної реалізації інноваційних стратегій щодо успішного впровадження нової продукції в умовах трансформації економіки України. Досліджено основні проблеми розвитку промислового сектору в умовах ринкових відносин, запропоновано методи впровадження нової техніки, досліджені основні умови підвищення технологічного рівня та ефективності виробництва.

Ключові слова: науково-інноваційна політика, технологічний рівень, ефективність, нова продукція, стратегія.

Кардинальні перетворення, що відбуваються в теперішній час в Україні, зачіпають всі сфери діяльності, не виключаючи, і таку найважливішу, як науково-інноваційна політика. Проблема ефективного використання досягнень науки й техніки (інновацій) не зникає в ході ринкової трансформації економіки. Учасники ринкових відносин, насамперед ті з них, які займаються виробництвом, для забезпечення своєї поточної й перспективної конкурентоспроможності зобов'язані самостійно й цілеспрямовано формувати й здійснювати науково-інноваційну політику.

Підприємства промислового сектора виявилися в гострій кризовій ситуації з перевагою господарського реформування не творчого, а руйнівного характеру. Вкрай обмежені інвестиції направлялися, головним чином, не на технологічне відновлення, а на підтримку діючих виробництв шляхом збільшення низькоефективних витрат на капітальні ремонти

¹. Глибину економічної кризи в Україні варто вимірювати в першу чергу навіть не масштабами спаду виробництва, а падінням продуктивності праці².

Серед діючих факторів економічного зростання у високорозвинених країнах, по даним західних вчених, економістів і аналітиків, саме технологічний рівень займає важливе місце в структурі вирішальних факторів. Його вплив досягає іноді 80-85 %. Тільки це й забезпечує перемогу товаровиробників у конкурентній боротьбі на внутрішньому й зовнішньому ринках.

За рахунок проведення ефективної інноваційної політики, впровадження техніки нових поколінь, принципово нових технологій, забезпечується висока продуктивність праці й ефективність. Питання, пов'язані з інноваціями, технологічним рівнем широко розглядалися в ряді робіт вітчизняних і закордонних вчених економістів: Санто Б.,

¹ Анчишкин А.И. Наука – техника – экономика. – 2-е издание / И.А. Анчишкин – М.: Экономика, 1989. – 383 с.

² Нижегородцев Р.М. Регулирование инновационного процесса в условиях кризиса / Р.М.Нижегородцев // Проблемы теории и практики управления.– 2001. – №3. – С.81-85

Семенова А.С., Бурих Ю.Є., Шеко П., Дагаєва А.А., Нижегородцева Р.М., Твісса Б. та ін.

Насамперед необхідно з'ясувати, що розуміти під науково-інноваційною політикою підприємства. У першому значенні це стратегія поведінки даного суб'єкта господарювання стосовно процесу інновацій, що включає:

- розробку планів і програм інноваційної діяльності;
- контроль за ходом розробки нової продукції і її впровадженням;
- вивчення проєктів створення нових продуктів;
- проведення єдиної інноваційної політики, координація діяльності в цій області у виробничих підрозділах та забезпечення фінансами й матеріальними ресурсами програм нововведень;
- вибір ефективного технологічного процесу виготовлення нової продукції й створення тимчасових цільових груп для комплексного вирішення інноваційних проблем - від ідеї до серійного виробництва продукції.

Науково-інноваційна політика підприємства підвладна досягненню його головної мети: максимально повне задоволення вимог споживачів за кількістю і якістю продукції, що випускається, при мінімально можливих витратах на її розробку й виробництво з одночасним забезпеченням її безпеки (промислової, екологічної й т.д.) як у виготовленні, так і в споживанні.

З урахуванням сьогоденного економіки науково-інноваційна політика на сучасному етапі розвитку ринкових відносин сприяє зростанню науково-технічного потенціалу, поліпшенню сучасного технологічного рівня підприємства, витисненню застарілих укладів і підвищенню конкурентоспроможності продукції. Визначальною особливістю передачі результатів наукових досліджень для їхнього освоєння у виробництві є створення й розвиток системи комерційних форм взаємодії науки й виробництва³.

Під інновацією (нововведенням) звичайно мається на увазі об'єкт, впроваджений у виробництво в результаті проведеного наукового дослідження або зробленого відкриття, якісно відмінний від попереднього аналога. Інновація характеризується більш високим технологічним рівнем, новими споживчими якостями товару або послугами в порівнянні з попереднім продуктом.

Основна маса інновацій реалізується в ринковій економіці підприємствами як засіб рішення виробничих, комерційних завдань, як найважливіший фактор забезпечення стабільності їхнього функціонування, економічного зростання й конкурентоспроможності. Інновації, отже, орієнтовані на ринок, на конкретного споживача або потребу⁴.

Практика функціонування провідних компаній розвинених країн світу показує, що їхні успіхи пов'язані з розробкою цілісної системи керування інноваціями.

Перед українськими підприємствами стоїть завдання вивчення закордонного досвіду й активного застосування його на практиці з урахуванням особливостей розвитку економіки країни. Але, щоб забезпечити собі успіх, промислове підприємство повинно

³ Бетехтина Е.И, Пойсик М.Д. Мировая практика формирования научно-технической политики / Е.И.Бетехтина, М.Д. Пойсик – Кишинев: МолдНИИИТИ, 1990. – 27 с.

⁴ Максименко В. И., Эртель Д. Прогнозирование в науке и технике / В. И. Максименко, Д. Эртель – М.: Финансы и статистика, 1982. – 238 с.

інтегрувати різні ланки в єдину систему. Кожна ланка відіграє важливу роль у досягненні загального завдання - одержання нововведення, а потім нової технології або продукту⁵.

Аналіз інноваційної системи керування нововведеннями на підприємстві доцільно проводити в тісному зв'язку з типом інноваційної стратегії - з одного боку, а з іншого боку - структурою, технологією, кадрами й іншими параметрами реалізації науково-інноваційної політики підприємства. У таблиці № 1 показаний зв'язок між інтенсивністю, напрямком і масштабами інноваційних процесів і загальних вимог, пропонуваними до підприємства.

Інноваційний процес включає різні стадії - дослідження й розробки нової технічної ідеї, технології, доведення її до промислового впровадження, одержання нового продукту, і на основі цього підвищення технологічного рівня виробництва.

Циклічний характер інноваційного процесу проявляється в тім, що одне покоління виробів замінюється іншим. Якщо перша стадія інновації завершується успіхом, друга в принципі може виходити вже з більш високого технологічного рівня, третя - із ще більш високого рівня, і так далі. Отже, успішна зміна поколінь продуктів проявляється в безперервному підвищенні результативності на підприємстві.

Виходячи із цього, можна виділити стагнаційну, пасивну й наступальну стратегії підприємства, які представлені кривими життєвих циклів на рис. 1.

Звідси необхідно розглядати реалізацію вихідного продукту як базову інновацію. Слідуючи за розробкою винаходу, покупкою ліцензії або виявленням і використанням якого-небудь іншого джерела інновацій, після впровадження продукту на ринку виробництво, як правило, зростає по лінії кривої S (рис.1) доти, поки воно не досягає оптимальної величини обороту. В умовах, коли зовнішні (ринкові) фактори не роблять досить відчутного впливу, досягнутий рівень можна зберігати дуже довго. Але в цьому випадку стагнуюча технологія рано або пізно «вгасає» сама по собі, морально застаріває.

Таблиця 1. Вплив нововведень на діяльність підприємств⁶

<i>Інтенсивність і масштаби нововведень</i>	<i>Параметри науково-інноваційної політики підприємства</i>
<i>1. Освоєний продукт Освоєна технологія Освоєний ринок</i>	<i>Удосконалення продукції здійснюється в рамках існуючої організації</i>
<i>2. Новий продукт Освоєна технологія Освоєний ринок</i>	<i>Розробка продукції може здійснюватися в рамках існуючої організації або в дослідницькому підрозділі створюється нова проектна група</i>
<i>3. Освоєний продукт Освоєна технологія Новий ринок</i>	<i>Політика існуючої організації практично не змінюється</i>
<i>4. Новий продукт Освоєна технологія Новий ринок</i>	<i>Може бути організована група нової продукції, укомплектована персоналом з дослідницького підрозділу</i>

⁵ Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями: пер. с англ. / Твисс Б. – М.: Экономика. – 1989. – 271 с.

⁶ Гольдштейн Г. Я. Инновационный менеджмент: [Учебное пособие] / Гольдштейн Г. Я. - Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1998. – 132 с.

5. Новий продукт Нова технологія Освоєний ринок	Може бути організована група нової продукції, укомплектована персоналом з дослідницького підрозділу виробництва
6. Новий продукт Нова технологія Новий ринок	Новий напрямок діяльності підприємства

Таку зміну продукту, що не вимагає серйозних змін у засобах або технологіях виробництва, не має потреби в значних додаткових витратах розумової праці, не приводить до корінних змін у техніко-технологічних характеристиках, можна назвати пасивною інноваційною стратегією, що породжує після вихідної, базової інновації лише псевдоінновації. Позначення «пасивна» і «псевдо» використовуються тут для того, щоб можна було відрізнити цю стратегію від динамічної, наступальної стратегії. Серія псевдоінновації також може «результувати» у певне зростання технологічного рівня виробництва, а збереження досягнутого рівня продуктивності праці також вимагає зусиль.

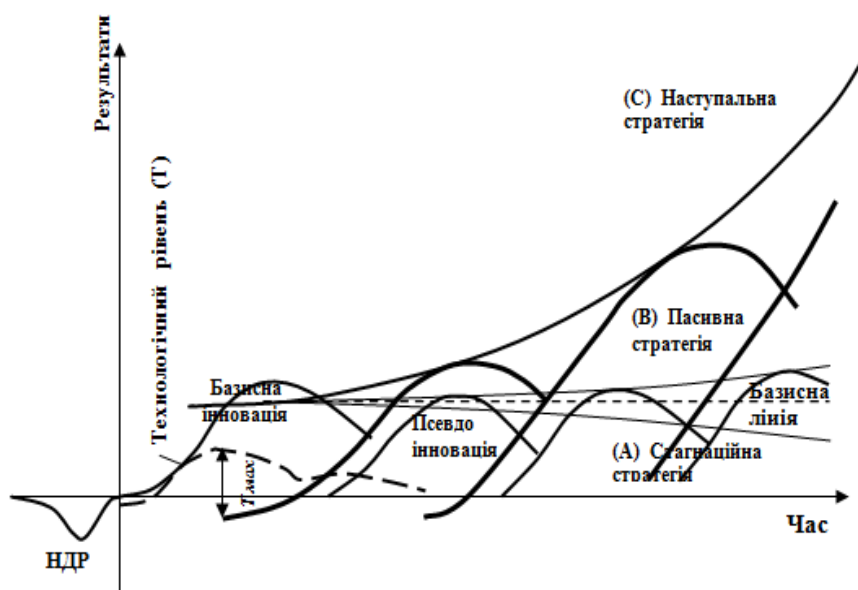

Рисунок 1. Інноваційні стратегії⁷

Якщо на «максимумі» технологічного рівня, досягнутого за рахунок базової інновації, підприємство вводить іншу інновацію, що також супроводжується істотним підвищенням технологічного рівня й за котрою ідуть чергові інновації, що містять значні

⁷ Санто Б. Інновация как средство экономического развития / Б. Санто; пер. с венг.; общ. ред. и вступ. ст. Б.В. Сазонова. – М.: Прогресс, 1990. – 295 с.

додаткові витрати розумової праці - інновації, що стимулюють швидкі стрибкоподібні зміни - то технологічний рівень, що швидко підвищується, повинен вести до також швидкого зростання продуктивності праці⁸. Позначена замикаючою лінією С (рис. 1) наступальна стратегія рентабельна в тривалій перспективі, адже вона вимагає нових вкладень і тоді, коли ще, можливо, не окупилися витрати на попередню інновацію. Отже, наступальна інноваційна стратегія будується на безперервному розвитку й удосконаленні продуктів і технологій, і на відміну від спрямованості на досягнення короткострокових економічних результатів пріоритет у ній віддається технологічній результативності. У порівнянні з нормальною стратегією наступальна інноваційна стратегія вимагає більш значних вкладень. Додаткові витрати наступальної стратегії, спрямовані на розробку технологій вищого типу, в остаточному підсумку реалізуються в підвищенні середнього рівня технологічного розвитку країни.

При успішному завершенні функціональних випробувань нової продукції багато підприємств роблять ринкові випробування. Проблема проведення ринкових випробувань нових товарів залежить від багатьох факторів, головні з яких наступні: цілі й ресурси підприємства; вид товару, передбачуваний обсяг випуску й тип ринку; ступінь вірогідності маркетингової інформації й досліджень; ступінь упевненості фірми в конкурентному успіху нового товару на ринку; політика фірми у відношенні до ризику; оцінка тимчасової затримки повного комплексу робіт зі створення й освоєння нового товару.

Одним з основних етапів науково-інноваційної політики підприємства в створенні нового продукту є стадія технологічної підготовки виробництва (ТПВ). Завданням ТПВ є забезпечення повної технологічної готовності підприємства до виробництва нових виробів із заданими техніко-економічними показниками (високим технологічним рівнем, якістю виготовлення, а також з мінімальними трудовими й матеріальними витратами при конкретному технологічному рівні підприємства й планованих обсягах виробництва)⁹.

У результаті здійснюється вибір оптимального варіанта технологічного процесу виготовлення нових виробів. У різних варіантах технологічних процесів виготовлення нових виробів можуть застосовуватися різноманітні заготівлі, устаткування, технологічне оснащення й т.д., що приводить до різних показників трудомісткості, продуктивності й використанню робітників різної кваліфікації¹⁰. Основними критеріями для вибору оптимального технологічного процесу є собівартість і продуктивність. Для спрощення розрахунків використовують технологічну собівартість, що є частиною повної собівартості та враховує витрати, що залежать від варіанту технологічного процесу:

$$C_T = Y_{3M_T} + \frac{Y_{пос_T}}{Q} \quad (1)$$

⁸ Becker R. H. Project selection checklists for Research, Product Development, Process Development // Research Management. 1980. XXIII. Sep. No.5.

⁹ Гольдштейн Г.Я. Инновационный менеджмент: [Учебное пособие] / Гольдштейн Г.Я. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1998. – 132с.

¹⁰ Эдельман В.И. Надежность технических систем: экономическая оценка / В.И. Эдельман – М.: Экономика, 1989. – 151 с.

де C_T - технологічна собівартість; Y_{3M_T} - умовно-змінні витрати на одну деталь (виріб); $Y_{пос_T}$ - умовно-постійні витрати на річну програму; Q - річна програма випуску.

Порівняння варіантів технологічного процесу за собівартістю виробляється в такий спосіб.

Технологічна собівартість при варіанті 1 дорівнює

$$C_{T1} = Y_{3M_{T1}} + \frac{Y_{пос_{T1}}}{N} \quad (2)$$

а при варіанті 2 становить

$$C_{T2} = Y_{3M_{T2}} + \frac{Y_{пос_{T2}}}{N} \quad (3)$$

Графічно варіанти 1 і 2 можуть бути представлені прямими лініями (рис. 2).

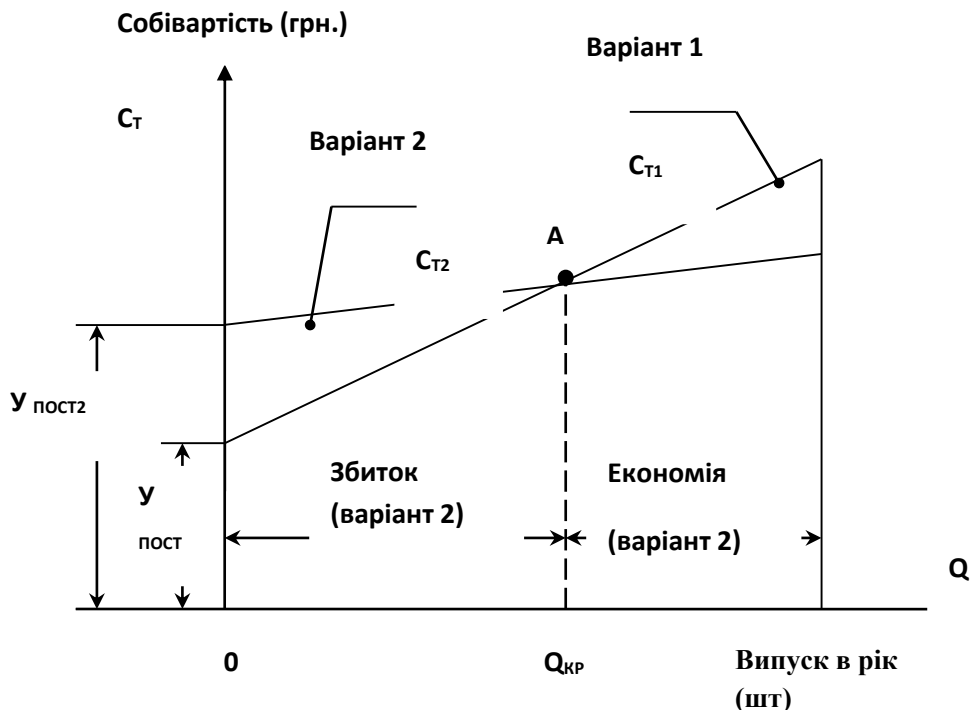

Рисунок 2. Графік порівняльної оцінки двох варіантів технологічного процесу¹¹.

Точка А перетинання цих ліній визначає критичну кількість деталей $Q_{кр}$, при якому обидва варіанти будуть рівноцінними, тобто

¹¹ Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями: пер. с англ. / Твисс Б. – М.: Экономика. – 1989. – 271 с.

$$C_{T1} = C_{T2}$$

Або

$$Y_{3M_{T1}} Q_{KP} + Y_{POC_{T1}} = Y_{3M_{T2}} Q_{KP} + Y_{POC_{T2}} \quad (4)$$

Звідки

$$Q_{KP} = \frac{Y_{POC_{T2}} - Y_{POC_{T1}}}{Y_{3M_{T1}} - Y_{3M_{T2}}} \quad (5)$$

При обсязі випуску менше критичного бїльш економічним буде варіант 1, а при кількості виробів бїльше критичного - варіант 2.

Вибір найбільш економічного варіанта реалізації технологічного процесу з безлічі можливих способів виготовлення продукції треба в загальному випадку здійснювати по мінімуму наведених витрат, які приймаються як критерій оптимальності. Однак для зіставлення варіантів технологічних процесів у багатьох випадках досить обмежитись розрахунком технологічної собівартості випуску.

Отже, можна сказати, що при реалізації ефективного технологічного процесу вирішується одна із проблем впровадження й реалізації науково-технічних нововведень, що у свою чергу є вирішальною умовою виживання, зростання й ефективної діяльності багатьох промислових підприємств.

На даному етапі основою ефективної науково-інноваційної політики підприємства є вирішення таких проблем, як збут освоєного продукту, виробництво продукту у відповідності зі специфічними вимогами в конкретних умовах, реалізація науково-технічного проекту з чїткими цілями. Робота промислового підприємства стосовно інноваційної реалізації науково-інноваційної політики сприймається як процес, що перетворює сировину й матеріали в нові продукти, які у свою чергу перетворюються в гроші в результаті продажу споживачам, готовим заплатити ціну, що перевищує витрати виробництва, що й забезпечує ефективність господарської та інноваційної діяльності промислового підприємства¹².

За винятком окремих підприємств інноваційні процеси в українському промисловому комплексі здійснюються на застарїлій технологічній базі. Тривожним сигналом є те, що за роки економічного зростання кількість підприємств, що здійснюють інновації, зменшилася. Так, в 2014 році інноваційну діяльність здійснювали тільки кожне десяте підприємство. Для порівняння - у розвинених країнах частка інноваційно активних підприємств досягає 70%. Як результат - частка інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва становить менш 7%, на відміну від розвинених країн, де 85-90% приросту ВВП приходить на виробництво наукомїсткої продукції, українська економіка розвивається без їстотного використання результатів наукових досліджень, нових технологій і техніки.

У країні є всі передумови для переходу на інноваційний шлях розвитку. Це - багаті природні ресурси, що забезпечують бїльшу частину внутрішніх потреб у сировину; наявність значних вільних виробничих потужностей; дешева робоча сила в сполученні з досить високим її загальноосвітнім рівнем; досить розвитий науково-технічний потенціал; наявність задїлів по ряду технологічних укладів.

¹² Стасовский Ю. От капремонта к инновациям / Ю. Стасовский // Электронный журнал. www.ugmk.info. 2005

У цей час у країні інноваційна діяльність скорочується під впливом низького платоспроможного попиту на нову продукцію як з боку держави, так і недержавного сектора економіки, тому що недержавний сектор економіки ще не сприйнятливий до доведення наукових розробок до промислового виробництва внаслідок великого комерційного ризику й найчастіше заміняє це закупівлею технічно більш простої і дешевої технології, у той час як, для розвитку інноваційної діяльності необхідна державна підтримка. Про це свідчить і досвід економічно розвинених країн. У цих країнах діяльність, пов'язана зі створенням базисних нововведень, що не дають швидкої віддачі, але потребує чималого засобів, часу, що є основою підвищення технологічного рівня підприємства та пріоритетом розвитку промислового комплексу держави¹³.

Підвищення технологічного рівня підприємства визначається не науково-технічним прогресом (НТП) у цілому, а рівнем окремих нововведень і їхніх комплексів. При цьому ефективними вважаються нововведення, абсолютна ефективність яких (Еабс) не нижче нормативної (Ен) і базової:

$$E_{абс} = \frac{D_{чп}}{K_{нт}} \quad (6)$$

де $D_{чп}$ – приріст чистої продукції (госпрозрахункового доходу в результаті нововведень);

$K_{нт}$ – приріст витрат на НТП.

Рентабельність витрат на НТП, що особливо важливо враховувати, являє собою відношення приросту прибутку до її витрат. Строк повернення (окупності) капітальних витрат на нововведення ($T_{ок}$) визначається:

$$T_{ок} = \sum_1^t \frac{\Pi}{K_{нт}} \quad (7)$$

де Π – прибуток, отриманий у t році у результаті використання нововведення.

Приріст прибутку ($\Delta\Pi$) у результаті впровадження нової техніки розраховуються:

$$\Delta\Pi = (C_1 - C_2) \cdot A_2 - (C_1 - C_1) \cdot A_1 \quad (8)$$

де C_1, C_2 – оптова ціна одиниці продукції до й після нововведень;

C_1, C_2 – собівартість одиниці продукції до й після нововведень;

A_1, A_2 – виробництво продукції, штук.

При цьому встановлюється вплив різних факторів на прибуток. Технологічний прогрес забезпечує приріст прибутку за рахунок двох факторів - зниження собівартості (зниження питомих видатків заробітної плати, матеріальних витрат, страхових платежів за одиницю продукції, зміна амортизаційних відрахувань, видатків на утримання й

¹³ APEC Industrial Science and Technology Working Group, Guidebook to Industrial Science and Technology, 1997.

експлуатацію устаткування) і підвищення якості продукції (надбавки до оптової ціни й збільшення обсягу виробництва у зв'язку із зниженням або підвищенням якості продукції)¹⁴.

Приріст прибутку на 1 грн. витрат на впровадження розраховується як відношення суми приросту прибутку від впровадження нової техніки до суми витрат на це впровадження.

Для нововведень, при використанні яких витрати й результат, у тому числі обсяг і якість продукції, що не змінюються по роках розрахункового періоду, економічний ефект визначається формулою:

$$E_E = \frac{P_p - B_p}{K_p + E_H} \quad (9)$$

де P_p і B_p – відповідно незмінні по роках розрахункового періоду результати нововведення (основні й супутні у вартісній оцінці) і витрати на НТП.

$$B_p = I + (K_p + E_H) \cdot K \quad (10)$$

де I – річні поточні витрати при використанні нововведення (без обліку амортизації на реновацію);

E_H – норматив приведення одноразових витрат і результатів, чисельно дорівнює нормативу ефективності капіталовкладень ($E - 0,15$);

K – одноразові витрати;

K_p – норматив реновації основних фондів при використанні нововведення з урахуванням фактору часу¹⁵.

Результати узагальнюючої оцінки ефективності впровадження нової техніки використовуються для визначення масштабів його впливу на економічні показники, що характеризують ефективність господарської діяльності. Таку оцінку потрібно проводити по всіх групах показників: по групі узагальнюючих показників ефективності впровадження нової техніки на використання трудових ресурсів, капітальних вкладень основних виробничих фондів, витрат на амортизацію й матеріальні витрати.

Таким чином, щоб реалізувати принцип передових технологій - необхідно істотно переозброїти основні наукові школи, як це зробили в Німеччині і Японії. Наукові відкриття повинні бути реалізовані у виробництві через впровадження наукомісткої високотехнологічної продукції.

Тільки системно оцінюючи впровадження новітніх технологій та техніки, можна вибрати перспективні напрямки інноваційної діяльності і домагатися їхнього переважного розвитку й пріоритету. Це дозволить реалізувати у виробництві дійсно ефективні і якісні вироби й технологічні процеси, свідомо ставлячи перешкоди на шляху морально й фізично застарілої техніки й технології, що буде сприяти досягненню однієї з головних

¹⁴ Спицнадель В.Н. Утверждая приоритет: Оценка современной техники и производства / В.Н. Спицнадель – Л.: Лениздат, 1988. – 144 с.

¹⁵ Анчишкин А.И. Наука – техника – экономика. – 2-е издание / И.А. Анчишкин – М.: Экономика, 1989. – 383 с.

цільей інтенсифікації – підвищення технологічного рівня підприємства, одержання більш значних результатів від виробничої діяльності при відносно менших матеріальних і трудових витратах, що у свою чергу є винятково важливим завданням прискорення темпів розвитку економіки. Тільки мобілізуючи всі наявні резерви, усіяло реалізуючи всі переваги ведення господарства, можна досягти рівня розвинених країн у підвищенні темпів технологічного прогресу, інтенсифікації виробництва промислових підприємств й на цій основі домогтися прискорення економічного розвитку в сучасних умовах нестабільності економіки.

ЛІТЕРАТУРА

- Анчишкин А.И. Наука – техника – экономика. – 2-е издание / И.А. Анчишкин – М.: Экономика, 1989. – 383 с.
- APEC Industrial Science and Technology Working Group, Guidebook to Industrial Science and Technology, 1997.
- Бетехтина Е.И., Пойсик М.Д. Мировая практика формирования научно-технической политики / Е.И. Бетехтина, М.Д. Пойсик – Кишинев: МолдНИИИНТИ, 1990. – 27 с.*
- Becker R. H. Project selection checklists for Research. Product Development, Process Development // Research Management. 1980. XXIII. Sep. No.5.
- Гольдштейн Г.Я. Инновационный менеджмент: [Учебное пособие] / Гольдштейн Г.Я. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1998. – 132с.
- Лукинов И. Приоритетная политика государства в технологических преобразованиях / И. Лукинов. – Экономика Украины. – 1997. – № 2. – С. 4 - 14.
- Максименко В. И., Эртель Д. Прогнозирование в науке и технике / В. И. Максименко, Д. Эртель – М.: Финансы и статистика, 1982. – 238 с.
- Нижегородцев Р.М. Регулирование инновационного процесса в условиях кризиса / Р.М. Нижегородцев // Проблемы теории и практики управления.– 2001. – №3. – С.81-85
- Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто; пер. с венг.; общ. ред. и вступ. ст. Б.В. Сазонова. – М.: Прогресс, 1990. – 295 с.
- Спицнадель В.Н. Утверждая приоритет: Оценка современной техники и производства / В.Н. Спицнадель – Л.: Лениздат, 1988. – 144 с.
- Стасовский Ю. От капремонта к инновациям / Ю. Стасовский // Электронный журнал. www.ugmk.info. 2005
- Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями: пер. с англ. / Твисс Б. – М.: Экономика. – 1989. – 271 с.*
- Эдельман В.И. Надежность технических систем: экономическая оценка / В.И.Эдельман – М.: Экономика, 1989. – 151 с.

ROUTES TO STRENGTHENING THE EFFECTS OF INVESTMENT AND INNOVATION COMPONENTS OF CORPORATE INCOME TAX POLICY

Marina Sadovenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: sadovenkomm@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Kateryna Slyusarenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: kateryna.sl@online.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the problems of taxation and harmonization of income tax allocation in Ukraine. The role of effective administration of tax revenues is considered and analyzed. The current state of fullness of state budget with income tax was analyzed and international experience of taxation has been reviewed. Future methods of distribution of income tax for its effective functioning are predicted.

Keyword: tax, income tax, local budget, tax system, state budget.

The implementation of the government's strategy of the reforms to modernize all spheres of public life aims at preserving and increasing the dynamics of socio-economic development of Ukraine. Laying the foundation of economic system, tax policy is the first to undergo primary changes to address the issues of raising investment attractiveness and facilitating business activity efficiently and effectively. This result can be achieved by reducing complexity of doing business in Ukraine, improvement of the administration of taxes, tariffs and duties.

The process of establishing open-type economy in Ukraine, creating new forms of ownership and sources of income, a continuing need for the state to allocate financial resources and eliminate the existing taxation discrepancies requires enactment of a comprehensive tax reform.

In a modern society, a successful business performance of individual and legal entities has always been the main indicator of the level of domestic socio-economic development. An efficient system of fiscal management employs a great number of regulatory instruments, including Corporate Income Tax which should provide for a good financial result. Corporate Income Tax is the main tax revenue in Ukraine, and therefore it requires clear financial reporting disclosure.

At the macro level Corporate Income Tax effects the choice of a form of business organization, various ways of or income distribution (consumption or savings), the method of financing investments (equity or debt), the division of labor and material resources among different areas of activity, the pace of economic growth.¹

The specific feature of corporate income tax as a form of direct taxation is the fact that it is compensated from the profits, from the final financial result, which creates a disposable income of a company after indirect taxes have been paid, expenses have been reimbursed and deductions to the depreciation fund have been made, and is the sole source of financing production development.

Several promising steps have been made in the current edition of the Tax Code to enhance fiscal efficiency of Corporate Income Tax:

¹Hrudzevych. IT, Momcheva. AM Problems and prospects of the regulatory function of the CIT // Scientific Herald Volyn National University of LesyaUkrayinky.- 2008. -№7, p. 142-147

1. The main innovation of the Tax Code is the gradual reduction of corporate tax rate. From 2010 to 2014 the tax rate decreased from 25% to 18%.²

2. Another significant achievement is the convergence of tax accounting and book accounting to eliminate the loopholes of double accounting.

3. A new approach has been introduced to determine profits and expenditures.

However, The Tax Code hasn't completely eliminated the shortcomings in regulation of CIT that were mentioned above. Despite approximation of tax accounting to book accounting, its maintenance is still complicated and costly. There are numerous sub-regulatory acts and enactments which haven't simplified the base of tax rate calculation.³

The mere reduction of tax rates doesn't by any means guarantee the recovery of business activity. The issue is not only to focus on nominal reduction of tax burden but on other aspects of the tax policy as well. The effectiveness of the reforms depends on whether they can manage to release income from the shadows.

Income tax rate is an essential tool of the government tax policy. It is used to stimulate economic growth to sustain innovative vector of state development and to involve the taxpayers into socially useful activity. However, apart from the regulatory impact of income tax, it is characterized by a significant fiscal potential, because any tax expenditure limits financial resources of the private sector and transfers financial potential to the state.

Allocation of financial resources to the maximum extent is a prerequisite function of the state, especially in recent years, which are characterized by economic crisis.

Fiscal effectiveness of the CIT Ukraine is given in Table1.

Table 1. Fiscal Effectiveness of Corporate Income Tax in Ukraine over 2012-104⁴

Indicators	Years		
	2012	2013	2014
GDP bln. UAH	1411,2	1454,9	1566,7
Revenues in consolidated budget of Ukraine, bln.UAH	445,5	442,8	456,1
Tax revenue budget bln. UAH	360,6	354,0	367,5
Corporate income tax, bln. UAH	55,79	54,99	40,20
The share of corporate income tax in GDP,%	3,95	3,78	2,57
The share of corporate tax revenues in the budget,%	12,52	12,41	8,81
The share of corporate income tax in tax revenues,%	15,47	15,53	10,94

Thus, income tax is one of four revenue generating taxes, along with Value-Added Tax, Tax on Personal Income and Excise Tax Duty. The share of GDP-weighted income tax greatly affects redistribution of national income.

²Tax Code of Ukraine of 02.12.2010. № 2755-VI, as amended on 19.01.2012 [Electronic resource]. - Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

³ Institute budget and socio-economic research [electronic resource]. - Access: <http://www.ibser.org.ua/>

⁴The official website of the State Statistics Service of Ukraine - [electronic resource]. - Access: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Although tax share in GDP –weighted revenue varies permanently there has been a strong tendency for its reduction recently (Figure 1).⁵

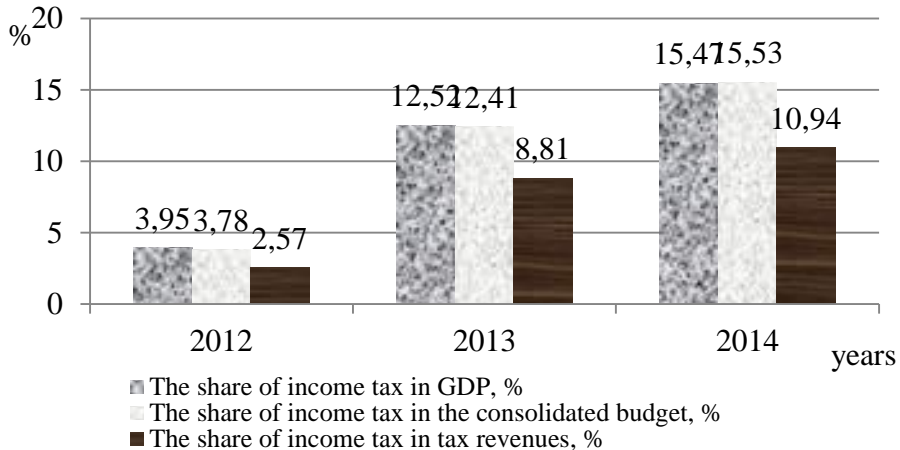

Figure 1. The Share of Corporate Income Tax in GDP, Income and Tax Revenues in the Consolidated Budget of Ukraine for 2012-2014

In 2013 the corporate tax share in Ukraine's GDP fell by 0,17%, in budget revenues - by 0,11% and in tax collections – by 0,06 which can be accounted for by an unfavorable macroeconomic situation.

In 2014 the Ukrainian state budget collected 39,9 billion UAH in income taxes, which is 26,5% less than the previous year. This reduction was due to the advance tax payment, given the results of the previous year. Therefore, if in 2013 an advance payment amounted to 38,5 billion UAH, in 2014 this figure totaled 26,3 bln. UAH, that is 12,2bln. UAH or 31,5% less. The negative dynamics of income tax revenues was shown by enterprises of all forms of ownership. The volume of Corporate Income Tax paid to the budget by the state-owned enterprises fell by 2,2bln. UAH or 33,9%, by enterprises with a share of foreign capital - by 2,8 bln. UAH or 6,5%; by private enterprises - by 8,0 bln. UAH or 26,4% (Figure 2).⁶

A more accurate measure of the tax burden is the ratio of total tax receipts to the value of the tax base rate. This figure is called the effective tax rate, which as opposed to the standard rate, instead of tax deductions reflects the value of tax revenue per capita of not an ideal (potential), but the real tax base, which tends to be potential as a result of the exclusion (exemption) of some subjects from taxation. This figure is an official indicator of the tax policy effectiveness in the European Union. It determines how efficient the tax policy is and commands for the measures to be taken to improve it as well.

⁵The official website of the Ministry of Finance of Ukraine - [electronic resource]. - Access: <http://www.minfin.gov.ua/>

⁶Statistical bulletin: "The budget of Ukraine 2014" [electronic resource]. - Access mode: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansivukrainy-biudzheta--?category=bjudzheta&subcategory=budget-2014>

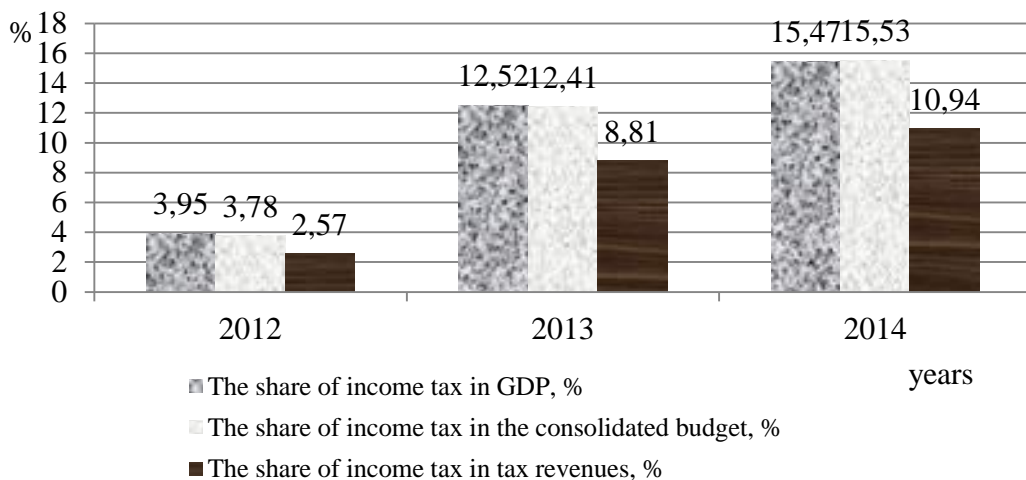

Figure 2. The share of Corporate Income Tax in GDP, income and tax revenues in the consolidated budget of Ukraine for 2012-2014

The effective tax rate may vary from the standard because of tax incentives, the use of several (other than standard) tax rates, the availability of tax arrears, tax avoidance and tax evasion.

Therefore, the ratio of the effective tax rate to its standard rate is an important indicator, showing to which extend the tax base rate is covered by the standard rate and is actually a measure of the total effectiveness of any tax. As far as CIT is concerned, the measure of its effectiveness is the ratio of total tax revenue to the financial gains of profitable companies. Comparative dynamics of nominal and effective rates of corporate tax in Ukraine for 2009-2014 is shown in Figure 3.

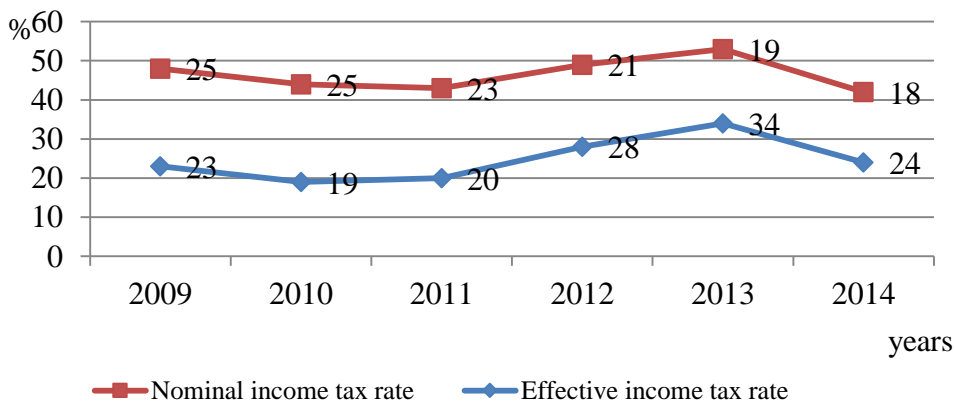

Figure 3. Comparative dynamics of nominal and effective rates of corporate tax in Ukraine for 2009-2014

Thus, Figure 3 demonstrates that over 2012-2014 the effective tax rate exceeds the nominal rate base, causing a situation when quite a number of businesses bear a heavier tax burden than it is stipulated by law.

As a result, the main drawback of Ukrainian tax system remained; its tax policy is used to overcome the budget deficit by extracting corporate profits, despite the post-crisis period in the economy. It indicates a primary role of taxation as a mere fiscal instrument and its secondary role as a tool for encouraging investment and innovation activity of business entities.

The share of CIT in the total aggregate tax revenue in developed countries ranges from 10% (in Switzerland) to 53% (in Italy). In Ukraine, the share of Income Tax in the consolidated budget for the period 2004-2012 amounted to average 15%.⁷

In most developed countries of the world corporate tax rates range from 20-30%, furthermore, the base tax rate clearly tends to decrease currently.

Thus, in early 2000s, an average income tax rate in the EU amounted from 30% to 40%, but in late 2000s it lowered to 25%. Tax initiatives in the countries of Central and Eastern Europe played a crucial role in formation of a new tax policy aimed at reducing tax burden on business profit.⁸

In 28 most developed countries of the world, the average corporate tax rate amounts to 36,25%. For example, in New Zealand it is set at 48%, in Germany- at 45%, in Belgium- at 40%, in Austria, the Czech Republic and the US - at 39%; in Ireland and Canada - at 38%; in Japan - at 38,1%. The lower rates are in Sweden - 28%, Turkey - 27,5%, the UK, China -33%, in Austria, or Denmark - 34%, Hungary - 18%. It's worth noting that the main function of income tax is not only fiscal but also encouraging. In a number of countries, statutory income tax rates range 35-40% and collections are used to finance local budgets. The biggest changes in the mechanism of profits taxation began in 2007-2009 and the same trends currently continue. In 2007- 2009 the developed countries revised their policies on preferential taxation. A new approach resulted not only in reducing corporate tax rate, but also in implementing the updated tax incentives to encourage business activity of economic entities.⁹

The UK corporate tax rate amounted to 33% in 2008. Since April, 2008 the corporate tax rate has been reduced by 28% to promote the competitiveness of the UK international corporations. A simplified system of tax relief has also been introduced for capital investments.

Germany has also broadened its corporate tax base. In accordance with the law "On corporate tax" companies are liable to two forms of the base rates: the corporate tax rate for undistributed income stands at 45% and a company receives a discount of 15% on distributed income, thus, the tax rate on distributed income averages 30%. This privilege is granted to create tax neutrality, as undistributed income will be taxed later, because dividends are subject to withholding taxation. Accelerated depreciation is widely used, which allows businesses to write off 50% of the value of the purchased assets for the first year and up to 80% over the first three years. For small and medium businesses there is an increased rate of depreciation for

⁷Reforming the tax system of Ukraine: Theory, methodology, practice: monograph / FO Yaroshenko, PV Miller, AI Mayarkovskyy etc.; by ah.re. M.Ya.,Azarov. - K.%; Ministry of Finance of Ukraine, 2011. - 656 p. UDC 336.27: 338.24

⁸Income tax - a factor stimulating the economy? // [Electronic resource]. - Access: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?podatok_na_pributok__chinnik_stim_ulyuvannya_ekonomiki&objectId=1127412

⁹Makarenko, D. Implementation of international practice, the income tax // electronic resource. - Access: <http://naub.oa.edu.ua/2012/vprovadzhennya-mizhnarodnoji-praktyky-opodatkuvannya-podatkom-na-pributok>

movable assets, which has expanded the scope of application of specific tax depreciation policy and introduced a 20% depreciation rate for the assets over the first year, which allowed the companies to write off 45% of the value of their fixed assets over the first year of operation. The country has enabled any company to use diminishing depreciation method for of movables (at depreciation rate of 25%). The above mentioned rules could be applied to fixed assets, purchased or produced over the period from January, 1 2009 to December, 31 2010. The validity period was extended through 2009- 2010's, that led to a reduction of the tax share in GDP by 0,1%.

In France the amount of corporate income tax rate is normally based on annual net profit which companies obtain as a result of their business activity. Taxable income is equal to the difference between the gross profit earned and the expenses and costs incurred. The base tax rate on net income stands at 34%. Tax rates on income obtained from land development and stock investments are lower and average 24%.When losses currently occur, they can be deducted from the net income in the past or future years. The calculation of income is based on annual profits. Special regime of tax preferences exists for certain areas of businessactivity. Thus, a company operating in that area and employing at least 10 people is exempt from corporate tax over the first 10 years. However, the privilege doesn't cover banks and insurance companies.¹⁰

The US corporate income tax collection stands the third largest revenue. Its share in the revenue of the federal budget is about 10% (about \$200 billion). The base tax rate is 39,2%. Corporate tax rates for US transnational corporations (TNCs) are falling, despite the increase in their profits. This is due to the expansion of TNCs in foreign markets, which enables them to pay a smaller percentage of their income. By reducing the tax rate 68 American TNCs saved \$ 8 billion. The current tax system provides that the first \$50,000 is taxable at a rate of 15% the following \$250,000- at 25%, and only higher profits are taxed at the highest rates. Flexible corporate tax rates greatly encourage the development of small businesses and broaden the tax base of the country. In line with other countries, the method of accelerated depreciation is widely applied in the USA, which allows the mechanism of tax incentives to encourage technological innovation. Moreover, low profit US companies are taxed at lower rates. Thus, the lowest annual taxable income is \$50,000. It is taxable at a rate of 15%; the annual income of \$ 50,000-70,000 is taxed at a rate of 25%; \$ 75,000- 10 million. - 34%; while the highest tax rate of 35% is levied on the annual income that exceeds \$ 10 million

It should be noted that after corporate taxes in the USA, Germany, France and the UK were reduced in course of tax reforms the GDP-weighted tax share in these countries continued to grow but at a significantly slower rate. World experience shows that corporate income tax can be used not only as a fiscal instrument but also as a powerful mechanism to stimulate investment and accelerate economic development.

Obviously, the assessment of fiscal effects of tax reforms overhauled in the advanced countries recognizes that it's important for Ukraine to adopt international practices on corporate taxation.

The adoption of the Tax Code was the first step to strengthen the effects of corporate taxation. However, it didn't eliminate all distortions of CIT. The next step is considered to be the gradual adoption of amendments to the Tax Code, which will include:

¹⁰Bechko, PK, Zaharchuk, OA Basics taxation teach. guidances. (for students. HI. teach. bookmark.) / P.K. Bechko, O.A. Zaharchuk - K. : Center of educational literature, 2009. - 168 p. - ISBN 978-966-364-829-3

- introduction of amnesty for non-declared amounts of income (currently in discussion) at a tax rate not lower than 18%;
- provision of investment tax credit on Corporate Income Tax for businesses that invest in socially important sectors of the economy;
- active introduction of electronic reporting system;
- promotion of stability and transparency of tax legislation.

To strengthen the link between income taxation and investment activity emphasis should be laid on reduction of a tax burden with the view of encouraging investment rather than stimulating any other business activity.

Successful foreign experience of effective interaction of income taxation and investment activity confirms the fact that tax incentives should be used to encourage competitiveness of national economies. Furthermore, tax credits and tax discounts combined with effective tax policies on depreciation should be primarily applied to stimulate investment activity.

The main precondition for strengthening income tax policy is a shift from its pure fiscal function to stimulating one that will allow the government to avoid considerable deficit and employ efficient tools to create favorable conditions for economic and production growth on the basis of investments and innovation that in its turn will generate additional budget revenue in the future.

A planned reduction of income tax rate to 17%, enacted in the previous edition of the Tax Code, was scheduled for January, 1 2015. However, in March 2014 the tax rate was fixed at 18%, without any provision for its further reduction. But let's carry out forecast calculation of the amount of the tax paid, given the planned reduction of tax rates. The net profit obtained by the company can be re-invested in the company's own activity.

Reduction of tax receipts leads to decrease of budget revenue accordingly, which will produce a negative impact on economy. To remedy the situation a new mechanism of taxation of industrial enterprises is to be developed which will be able to stimulate both investments and fiscal sustainability. In perspective this model will provide tax exemption policy for income to be invested. Under current legislation, income tax rate is set at 18%: regardless of its further disposal.

$$\text{Income tax} = 0.18 * \text{Earnings}$$

The Tax Code does not take into account the fact that income tax on investments is actually a tax on future business activity of enterprises, as its share can be invested in development and production. Therefore, it is advisable that we broaden the tax base by introducing several income tax rates: one rate for the income to be invested and the other rate for the income to be consumed.

$$\text{Income} = \text{profits to be invested} + \text{profits to be consumed:}$$

Different tax ratios should be introduced on profits to be invested and profits to be consumed. Thus, income tax equation will be expanded to:

$$\text{Income tax} = \text{profits, to be invested} * \text{investment tax rate (estimated rate)} + \text{profits to be consumed} * \text{consumption tax rate}$$

Tax investment efficiency can be measured by the rate of real income growth relative to that in the previous year. Investment income tax rate is calculated by the formula:

$$\text{Investment income tax rate} = \text{consumption tax ratio (given as being equal to the current tax rate of } 0,18 \% \text{)} > 1,2$$

Stimulating character of the proposed tax mechanism encourages the company's continuous effective investment activity as the tax rate based on income growth tends to fall compared to the base rate. Consequently, growth of effective capital investments becomes an important factor which determines an increase in budget revenue while reducing the tax burden. In addition the company themselves is entitled to determine the level of income tax reduction depending on the results of their investment policy.¹¹

When introducing a new mechanism of corporate income taxation both long-term and short-term interests of the state should be taken into account.

There is strong evidence that reduction of tax burden provided by a prospective model and a new taxation principle will ultimately result in higher revenue.

There are proposals to vary the base investment tax rate in relation to annual income growth and consequently to vary the amount of tax revenue. It should be noted that income distribution should be carried out by companies themselves on condition that income growth ratio will exceed or equate 1,2.

Considering options for corporate income taxation based on existing mechanism of taxation (at a rate of 18%, regardless of further income disposal) and an alternative mechanism, which provides for a lower tax rates on income to be invested, it is mandatory to determine the amount of income share to be consumed, annual income growth ratio, compared to previous year and the amount of taxable income. The tax rates on income to be invested are calculated and based on the income growth rate (Table 2).

Table 2. Estimated income tax rate based on earnings growth (at a rate of 18%)

Annual profit growth	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0
The tax rate, ratio	0,18	0,17	0,17	0,16	0,16	0,15	0,15	0,14	0,14

The proposed taxation model which allows companies to reduce tax rates themselves through effective investing liberalizes the taxation procedures.

¹¹Kotova NV Income tax as a factor stimulate investment industry in Ukraine. // Proceedings of the Odessa Polytechnic University, 2004, Vol. 1 (21), p. 1-5.

The policy of increasing tax burden promotes fiscal function of taxation in the short run, whereas undermines economic incentives for development in the long run. As the result, it leads to bankruptcy, economic slowdown; it affects revenue, entrepreneurship, encourages tax avoidance, tax evasion, shadow economy and creates incentives to shift income and assets overseas to more liberally taxed jurisdictions. On the contrary, lower taxes though reducing fiscal effect of taxation intend to stimulate economy to grow. Growing economy will reap higher revenue over the long term even under a lower tax burden.

Considering all noted above, it should be mentioned that effective tax policy must be built on a qualitatively advanced theoretical concept, considering interests of beneficiaries and taxpayers rather than on a bipolar fiscal model.

As it is noted by most experts, lower income tax rates, dubious and ineffective practice of tax preferences do not guarantee economic growth. Ukraine is in need of more radical reforms and experience exchange with other countries to address its revenue deficit problems. A well-balanced tax policy is the only effective tool that enables to create favorable conditions for business activity and growing economic potential.

REFERENCES

- Hrudzevych, I.T., Momcheva, A.M. *Problems and prospects of the regulatory function of the CIT* // Scientific Herald Volyn National University of LesyaUkrayinky.- 2008. -№7, p. 142-147
Tax Code of Ukraine from 02.12.2010. № 2755-VI, as amended on 19.01.2012 [Electronic resource]. - Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
Institute budget and socio-economic research [electronic resource]. - Access: <http://www.ibser.org.ua/>
The official website of the State Statistics Service of Ukraine - [electronic resource]. - Access: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
The official website of the Ministry of Finance of Ukraine - [electronic resource]. - Access: <http://www.minfin.gov.ua/>
Statistical bulletin: "*The budget of Ukraine 2014*" [electronic resource]. - Access mode:<http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansivukrainy-biudzheta--?category=bjudzheta&subcategory=budget-2014>
Reforming the tax system of Ukraine: Theory, methodology, practice: monograph / FO Yaroshenko, PV Miller, AI Mayarkovskyy etc.; by ah.re. M.Ya.,Azarov. - K. %: Ministry of Finance of Ukraine, 2011. - 656 p. UDC 336.27: 338.24
Income tax - a factor stimulating the economy? // [Electronic resource]. - Access: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?podatok_na_prybutok__chinnik_stimulyuvannya_ekonomiki&objectId=1127412
Makarenko, D. *Implementation of international practice, the income tax* // electronic resource. - Access: <http://naub.oa.edu.ua/2012/vprovadzhennya-mizhnarodnoji-praktyky-opodatkuвання-podatkom-na-prybutok/>
Bechko, PK, Zaharchuk, OA. *Basics taxation teach. guidances.* (for students. HI. teach. bookmark.) / P.K. Bechko, O.A.Zaharchuk - K. : Center of educational literature, 2009. - 168 p. - ISBN 978-966-364-829-3
Kotova, NV. *Income tax as a factor stimulate investment industry in Ukraine.* // Proceedings of the Odessa Polytechnic University, 2004, Vol. 1 (21), p. 1-5.

ВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ

Лілія Семкова

к.е.н., доцент, Маріупольський державний університет,
e-mail: etmgu@mail.ru, Маріуполь, Україна

Анотація. В статті розглянуто сутність євроінтеграції та євроінтеграційних процесів. Представлено сучасний стан участі України у євроінтеграції. Наведено та охарактеризовано основні переваги та недоліки інтеграції України до ЄС. Наведено ряд економічних показників, що характеризують сучасний стан економічної взаємодії України у межах євроінтеграції. Наведено аналіз сильних і слабких сторін інтеграції України до ЄС, очікуванні можливості та загрози.

Ключові слова: інтеграція, євроінтеграція, асоціація, Європейський союз, імпорт, експорт, зовнішня торгівля, міграція.

Одним з головних напрямів існування будь якої країни є зовнішньоекономічна діяльність, яка виражається через інтеграційні зв'язки між державами. Більшість країн світу реалізують стратегію інтеграції у межах саме євроінтеграції. Однак, сьогодні існує як позитивні так й негативні наслідки від процесів євроінтеграції. Тому необхідно проаналізувати у чому полягає сутність євроінтеграції, а також визначити позитивні та негативні її наслідки.

Загальновідомим є положення про те, що глобалізація світової економіки – об'єктивно обумовлений, незворотній процес, який охоплює все світове товариство і призводить до утворення єдиної системи майбутнього світового господарства, інтегрованого на глобальній інноваційно-інформаційній системі і грошовій основі. Зазначимо, що певним етапом процесу глобалізації є посилення регіональних інтеграційних процесів, спрямованих на поступове об'єднання держав, у ході якого національні економіки держав стають усе більш відкритими, а національні товаровиробники одержують додаткові можливості виходити на зовнішні ринки. За рахунок цього конкуренція як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках посилюється. З одного боку, це є позитивним моментом, оскільки відкриваються можливості реалізувати наші товари на території інших держав, крім того всі говорять нам про високу екологічність наших товарів, їх якість і конкурентоспроможність.¹

Сьогодні Україна намагається активно йти шляхом інтеграції у світовий економічний простір, зокрема за рахунок євроінтеграції.

Як відомо, Європейський Союз й Україна почали переговори щодо Угоди про асоціацію у 2007 р., а в 2008 р. – щодо поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) як невід'ємної складової частини Угоди про асоціацію.

Довгі роки плідної роботи дали змогу Верховній Раді України та Європейському парламенту 16 вересня 2014 р. ратифікувати Угоду про асоціацію між ЄС та Україною, що дало можливість розпочати тимчасове застосування відповідних положень Угоди про асоціацію з 1 листопада 2014 р., водночас тимчасове застосування розділу про ЗВТ розпочнеться з 1 січня 2016 р.

¹ Репетацька В.В. Участь України в євроінтеграційних процесах: переваги та недоліки/ В.В.Репетацька, О.В. Антонюк, А.В. Баштова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusnauka.com/21_DNIS_2009/Economics/49229.doc.htm

На першому засіданні Ради асоціації між Україною та ЄС 15 грудня 2014 р. сторони домовилися актуалізувати Порядок денний асоціації Україна – ЄС (рис.1).²

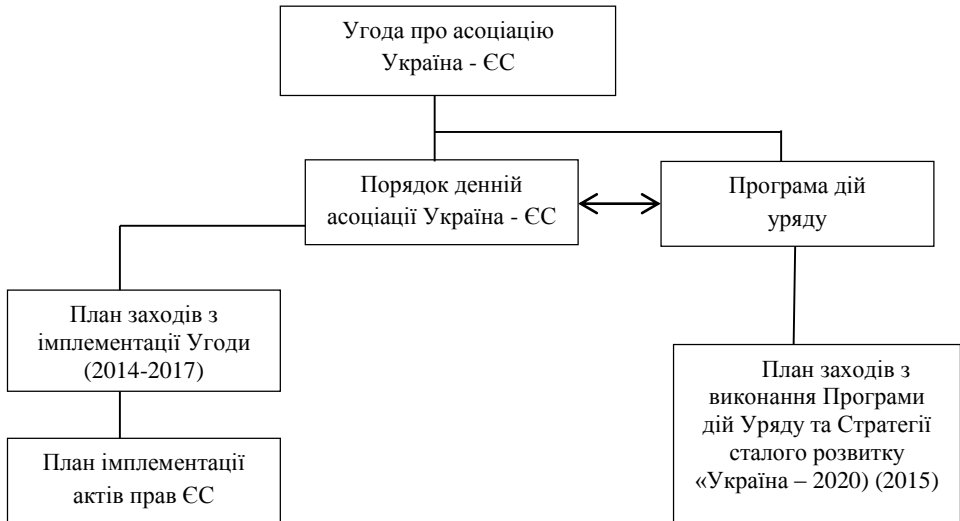

Рисунок 1 Програмні документи у сфері євроінтеграційної політики України²

Говорячи про фактори, що гальмують рух України до Європи виділимо низку таких внутрішніх проблем.

По-перше, це повільність у проведенні економічних реформ, відсутність помітних результатів внутрішніх соціально-економічних трансформацій. Без цього вступ до ЄС буде залишатися недосяжною мрією.

По-друге, тривогу викликає високий рівень корупції та економічної злочинності.

По-третє, відсутність консенсусу стосовно європейського вибору як серед населення, так і на рівні державних інституцій.

По-п'яте, явний дефіцит досвідчених фахівців з євроінтеграції, насамперед, серед політичної еліти і державних службовців України.³

Політичні переваги інтеграції України в ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог — інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство в ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дозволить

² Беззуб І. Сучасний стан та перспективи євроінтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350

³ Фіалко А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vwww.uceps.org.ua/ua/>

активізувати співробітництво у боротьбі з організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо.⁴

Євроінтеграція сприятиме зростанню продуктивності економіки та темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов їх вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; створенню передумов для прискореного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки та техноємності; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінні. Економічна інтеграція також надасть можливість використовувати фонди регіонального розвитку ЄС для прискорення виходу на вищий рівень економічного розвитку, властивий більш розвиненим країнам Євросоюзу.⁵

Соціальні переваги членства в ЄС пов'язані з наявними тут високим рівнем соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективним захистом прав працівників, розвинутою системою охорони довкілля. Наслідком інтеграції України в ЄС стануть суттєві зміни в забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів.⁶

Однак науковці визначають як переваги, так і недоліки процесу євроінтеграції України, які не можливо не враховувати при формуванні

Так у науковій праці Рудік А. визначено переваги та недоліки вступу України, а також позитивні та негативні його наслідки. Наведемо, результати дослідження стратегії країни у напрямку євроінтеграції. Тому нижче розглянемо основні з позитивних та негативних факторів євроінтеграції, які представлено у науковій праці А. Рудік.⁷

До позитивних наслідків вступу України в ЄС можна віднести такі вигоди:

- політичні вигоди: Участь в Європейській колективній безпеці та гарантування, за її допомогою, територіальної недоторканості України;

- економічні вигоди: Макроекономічна стабільність, нові ринки збуту для українських товарів та додаткові інвестиції, в українську економіку, надання субсидій деградуєму сільському господарству, зменшення митних тарифів та отримання позитивного сальдо торговельного балансу;

- соціальні вигоди: Ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення та розширення можливостей для освіти, роботи й відпочинку, забезпечення високого рівня життя населення;

- культурні (ідеологічні) вигоди: Широкий доступ до інформаційного потенціалу ЄС.

⁴ Сіденко В. Розширення Європейського союзу на схід: наслідки для України / Сіденко В. // Національна безпека та оборона — 2009. — №9. — С 25-29.

⁵ Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС / Сльозко О. // Україна у світовому економічному просторі / Ін-т економіки упр. та госп. права. — К.: Таксон. — 2008. — 246 с — С.63-81.

⁶ Сабан М. В. Переваги та недоліки інтеграції України до ЄС / М. В. Сабан. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67697.doc.htm

⁷ Рудік А. Позитивні та негативні наслідки вступу України до ЄС / А. Рудік [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28990/1/integration.pdf>

А також відзначити наступні переваги вступу України до ЄС:

- політичні переваги: Стабільність політичної системи та адаптація національного законодавства із законодавством ЄС, реформування недієздатного національного судочинства;
 - економічні переваги: Забезпечення розвитку середнього та малого бізнесу, впровадження стандартів ЄС у виробництві, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств;
 - соціальні переваги: Формування середнього класу, реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо;
 - ідеологічні переваги: Поширення української культури в країнах ЄС.
- До негативних наслідків вступу України в ЄС можна назвати такі загрози:
- політичні загрози: Небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом;
 - економічні загрози: Можливе переміщення до України шкідливих виробництв; - соціальні загрози: Поглиблення демографічного спаду, проблема незаконної міграції та відтоку кадрів;
 - культурні (ідеологічні) загрози: Падіння духовності; а також визначити такі недоліки вступу України до ЄС:
 - політичні недоліки: Часткова втрата суверенітету, невизначеність стратегії розвитку ЄС, погіршення відносин з країнами СНД та іншими країнами;
 - економічні недоліки: Втрата конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін;
 - соціальні недоліки: Ускладнення візового режиму зі східними сусідами;
 - культурні (ідеологічні) недоліки: Розмивання національної самобутності України.

У табл. 1 представлено SWOT - аналіз сильних і слабких сторін інтеграції України до ЄС, очікувані можливості й загрози, які зазначено у науковій праці Іванова М.І., Варяниченко О.В.

Таблиця 1. Аналіз сильних і слабких сторін інтеграції України до ЄС, очікувані можливості й загрози⁸

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Політичні переваги: - європейська колективна безпека	1. Політичні недоліки: - часткова втрата суверенітету - невизначеність місця України в стратегії розвитку ЄС - погіршення відносин з країнами СНД
2. Економічні переваги: - макроекономічна стабільність - додаткові інвестиції в українську економіку - надання субсидій сільському господарству - отримання позитивного сальдо торговельного	2. Економічні недоліки: - втрата конкурентоспроможності певних галузей - складність переходу на європейський рівень цін - квотування певних видів товарів

⁸ Іванов М.І. Переваги та ризики євроінтеграції України / М.І. Іванов, О.В. Варяниченко // Молодий вчений. – 2015. - № 2 (17). – С. 91-94.

балансу - спільні митні тарифи - кількісні обмеження імпорту - антидемпінгова політика - протекціонізм і контроль експорту	
3. Соціальні переваги: - ефективний захист прав людини в інституціях ЄС - відкриття кордонів для вільного пересування населення - забезпечення високого рівня життя населення	3. Соціальні недоліки: - ускладнення візового режиму із східними сусідами
Можливості	Загрози
1. Політичні перспективи: - встановлення стабільної політичної системи - сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин	1. Політичні загрози: - небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом
2. Економічні перспективи: - забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу - упровадження стандартів ЄС у виробництві	2. Економічні загрози: - можливе переміщення до України шкідливих виробництв - використання дешевої ресурсно-сировинної бази України - використання дешевої робочої сили України
3. Соціальні перспективи: - формування середнього класу - реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту	3. Соціальні загрози: - поглиблення демографічного спаду - незаконна міграція та відплив кадрів

Таким чином, дослідження позитивних та негативних наслідків євроінтеграції України показало, що процеси євроінтеграції торкаються політичного, економічного, соціального та культурного життя країни.

Для більш детального розуміння впливу процесів євроінтеграції в Україні необхідно розглянути даний вплив на економіку країни.

Таким чином, результати таблиці показують, що сальдо експорту-імпорту у 2013 р. та 2014 р. має негативне значення. Це свідчить про те що, Україна значно більше імпортує товарів з країн ЄС ніж їх імпортує до цих країн. Однак у 2014 р. зменшилось негативне сальдо, це свідчить про можливі позитивні тенденції у зовнішній торгівлі України з країнами ЄС.

Спираючись на данні представлені у експрес-випуску Державного комітету статистики України розглянемо експортно-імпорتنу ситуацію більш детально, як з країнами ЄС так й іншими країнами.⁹

⁹ Експрес випуск Державного комітету статистики України. - 16.02.2015 р. № 66/0/08. 2вн-15. – 23 с.

Таблиця 2. Зовнішня торгівля України з країнами ЄС, 2013-2014¹⁰

Країни	Експорт 2013	Імпорт 2013	Сальдо 2013	Експорт 2014	Імпорт 2014	Сальдо 2014
Усього по країнах ЄС	16758614,8	27046505,3	-10287890,5	17002906,8	21069126,2	-4066219,4
у тому числі						
Австрія	554607,7	968614,4	-414006,7	530898,8	606282,8	-75384,0
Бельгія	401869,9	692971,1	-291101,2	425198,3	553398,3	-128200,0
Болгарія	591262,5	300983,5	290278,9	550603,2	238361,9	312241,3
Велика Британія	547214,5	1132447,6	-585233,1	589211,2	692044,8	-102833,6
Греція	227886,3	277510,1	-49623,8	201239,4	308467,0	-107227,7
Данія	163887,2	313932,5	-150045,3	125812,4	234932,1	-109119,7
Естонія	103208,1	93214,0	9994,1	82258,7	77312,6	4946,1
Ірландія	120847,1	191487,2	-70640,1	69479,4	134006,9	-64527,4
Іспанія	987677,7	863458,8	124218,9	1166565,1	607589,8	558975,3
Італія	2357645,1	2086652,5	270992,5	2468270,5	1508974,1	959296,4
Кіпр	161554,9	70320,8	91234,1	283724,9	50298,8	233426,1
Латвія	182581,2	104176,6	78404,6	226165,9	89660,4	136505,5
Литва	324816,9	966682,6	-641865,7	362123,7	1032187,8	-670064,1
Люксембург	4582,3	25504,4	-20922,1	16182,9	30282,8	-14099,9
Мальта	6263,4	10857,7	-4594,2	1622,8	10925,6	-9302,7
Нідерланди	1041336,6	1062282,4	-20945,8	1106095,9	763899,6	342196,4
Німеччина	1603753,9	6772826,8	-5169073,0	1590590,3	5361520,6	-3770930,3
Польща	2547824,0	4074248,0	-1526423,9	2644656,8	3070819,6	-426162,9
Португалія	267163,9	75683,7	191480,1	310310,1	60469,6	249840,5
Румунія	558236,9	897216,1	-338979,2	584081,6	847691,0	-263609,4
Словаччина	752667,4	663802,1	88865,3	670152,8	426949,2	243203,6
Словенія	12948,0	287490,0	-274542,1	15971,4	203566,2	-187594,8
Угорщина	1556952,7	1400578,5	156374,2	1509893,8	1463970,1	45923,7
Фінляндія	60784,8	466713,1	-405928,3	62231,4	319229,1	-256997,7
Франція	690500,8	1729861,4	-1039360,6	532715,5	1269213,2	-736497,8
Хорватія	43252,8	36257,2	6995,7	39174,3	47848,5	-8674,2
Чехія	823749,5	999402,3	-175652,9	772542,1	687861,5	84680,7
Швеція	63538,6	481329,7	-417791,1	65133,5	371360,8	-306227,3

Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 17004,7 млн.дол., або 31,5% від загального обсягу експорту, та збільшився порівняно з 2013 р. на 431,2 млн.дол., або на 2,6% (у 2013 р. – 16573,5 млн.дол., або 26,6%). Зокрема, зріс обсяг поставок жирів та олії тваринного або рослинного походження на 58,4%, деревини і виробів з деревини – на 21,8%, електричних машин – на 10,6%, механічних машин – на 5,5%, зернових культур – на 5%.

¹⁰ Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Найсуттєвіші експортні поставки серед країн ЄС здійснювались до Польщі – 4,9% від загального обсягу експорту (чорні метали, руди, шлак і зола, електричні машини), Італії – 4,6% (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Німеччини – 3% (електричні машини, одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, механічні машини) та Угорщини – 2,8% (електричні машини, чорні метали, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки); серед інших країн до Росії – 18,2% (механічні машини, чорні метали, продукти неорганічної хімії), Туреччини – 6,6% (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, добрива), Єгипту – 5,3% (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Китаю – 5% (руди, шлак і зола, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Індії – 3,4% (жири та олії тваринного або рослинного походження, чорні метали, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки) та Білорусі – 3% (чорні метали, залишки і відходи харчової промисловості, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки).

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 21059,8 млн.дол., або 38,7% від загального обсягу, та зменшився проти 2013 р. на 5707,1 млн.дол., або на 21,3% (за 2013 р. обсяг імпорту становив відповідно 26766,9 млн.дол. та 35,3%). Скоротились поставки засобів наземного транспорту, крім залізничного, на 56,5%, паперу та картону – на 34,6%, механічних машин – на 32%, різноманітної хімічної продукції – на 28,9%, фармацевтичної продукції – на 21,1%, електричних машин – на 20,6%, пластмас, полімерних матеріалів – на 17,4%.

Найбільші надходження серед країн ЄС здійснювались із Німеччини – 9,9% від загального обсягу імпорту (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного), Польщі –

5,6% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Італії – 2,8% (мех. машини, фармацевтична

продукція, пластмаси, полімерні матеріали), Угорщини – 2,7% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали); серед інших країн із Росії – 23,3% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні та електричні машини), Китаю – 9,9% (електричні та механічні машини, пластмаси, полімерні матеріали), Білорусі – 7,3% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, механічні машини) та США – 3,5% (механічні машини, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного).

Ще одним напрямом, який торкається інтеграція взагалі та євроінтеграція є міграція, зокрема трудова.

Суть терміна «трудова міграція» визначають як переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня трудова міграція).¹¹

Потоки трудових мігрантів спрямовані в основному до сусідніх країн – Російська федерація (43 %), Польща (14 %), Чеська республіка (13 %), та до країн з привабливішими умовами – Італія (13 %), Іспанія (5 %), Німеччина (2 %) (рис. 3). Причому до Росії та Чеської республіки виїждять в основному чоловіки, де вони

¹¹ Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474-481.

працюють на будівництві, тоді як серед мігруючих до Італії та Угорщини переважають жінки, де вони працюють відповідно в якості домашньої прислуги та у сільському господарстві.¹²

Рівень участі населення різних регіонів у трудовій міграції та географічна спрямованість також є різними. Найвищою інтенсивність міграції є у західних областях, найнижчою у центральних. На сході рівень участі визначається як низький. Такий розподіл пов'язаний із близькістю регіону до державних кордонів чи столиці (як альтернативи міграції) України, історичні зв'язки.

Лідером за кількістю трудових мігрантів є Закарпатська область. Найбільша країна-реципієнт закарпатців – Чеська Республіка. Жителі Чернівецької області працюють переважно в країнах Євросоюзу; Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської обирають Польщу, Росію та Італію; Рівненської та Волинської – сусідню Білорусію та Польщу. Російська федерація є основною країною призначення для вихідців східних, центральних, північних, і південних областей.¹²

Таким чином, проведене дослідження інтеграції України до ЄС, визначило, що прагнення України до євроінтеграції є цілком логічним, враховуючи його позитивні наслідки. Однак керівництво країни необхідно розробляти стратегічні заходи, щодо максимальної ліквідації негативних наслідків. У рамках економічної інтеграції нашої країни до ЄС, необхідно скоротити розрив імпорту у порівнянні з експортом, та підвищити стан життя населення для зниження рівня трудової міграції.

ЛІТЕРАТУРА

Репетацька В.В. Участь України в євроінтеграційних процесах: переваги та недоліки / В.В. Репетацька, О.В. Антонюк, А.В. Баштова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusnauka.com/21_DNIS_2009/Economics/49229.doc.htm

Беззуб І. Сучасний стан та перспективи євроінтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stand-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350

Фіалко А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://vww.uceps.org.ua/ua/>

Сіденко В. Розширення Європейського союзу на схід: наслідки для України / Сіденко В. // Національна безпека та оборона. — 2009. — №9. — С 25-29.

Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС / Сльозко О. / Україна у світовому економічному просторі / Ін -т економіки упр. та госп. права. — К.: Таксон. — 2008. — 246 с — С.63-81.

Сабан М. В. Переваги та недоліки інтеграції України до ЄС / М. В. Сабан. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67697.doc.htm

Рудік А. Позитивні та негативні наслідки вступу України до ЄС / А. Рудік [Електронний ресурс]

Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28990/1/integration.pdf>

¹² Чорна В.О. Динаміка міграційних процесів в Україні: соціологічний аналіз / В.О. Чорна // Наукові праці. Соціологія. – 2015. – Вип. 26. – Т.258. – С. 175-180

Іванов М.І. Переваги та ризики євроінтеграції України / М.І. Іванов, О.В. Варяниченко // Молодий вчений. – 2015. - № 2 (17). – С. 91-94.

Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Експрес випуск Державного комітету статистики України. - 16.02.2015 р. № 66/0/08. 2вн-15. – 23 с.

Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В.Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474-481.

Чорна В.О. Динаміка міграційних процесів в Україні: соціологічний аналіз / В.О. Чорна // Наукові праці. Соціологія. – 2015. – Вип. 26. – Т.258. – С. 175-180.

HUMAN CAPITAL PROVISION OF ENTERPRISE INNOVATION MODEL

Genepha Shvydanenko

PhD in Economics, SIHE Vadym Hetman Kyiv National Economic University,
e-mail: shvidanenko-go@mail.ru, Kyiv, Ukraine

Olga Nikolaichuk

PhD in Economics, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: olganicolaychuk@rambler.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article deals with the problem of enterprise provision by human capital in terms of information and innovative economy. It is proved that a central component of enterprise development in current conditions is human resources. The author's visions of the nature, structure and composition of the functional components of human capital management of a subsystem, methodological approaches to the assessment of the human capital of the enterprise have been grounded. The peculiarities of the development and accumulation of human capital for the provision of innovative models of work have been shown.

Keyword: human capital, innovation, entrepreneurship, management.

The problems of the enterprise theory development were reviewed in works by V. Walles, D. Stolbon, N. Foz, P. Klein, John Hags, F. Sautet, J. Schumpeter, G. Shirokova and others. The great scientific contribution has allowed the researchers to actualize this concept and complement the classic triad of factors of production with the fourth component - entrepreneurship (entrepreneurial talent).

Although today the debates on understanding the economic essence of the concept "entrepreneurship" still continue, its specific disclosures and characteristics, the further studies related to the development and justification of a coherent, systematic theory of this phenomenon are appropriate. This especially concerns the importance of "entrepreneurship" as a resource to ensure the innovation creation processes. This was stressed by J. Schumpeter back in 1934, with five emphasized classification groups of innovations.

Taking into consideration the rapid development of information and innovation economy, the emergence of startups, the entrepreneurship should provide the establishment, increment, realization and reproduction of values for all stakeholders. This is possible only in the form of combination of the enterprise theory and the innovation theory.

Identification and implementation of opportunities of any subjects of market relations determine the choice of a legal form of business, an entrepreneurial team of staff and resources.

The human resources being a priority of intellectual part can provide innovations of transformation processes at enterprises of any form of ownership and scale.

The results of the research made by Jim Collins claim that the process of effective transformation can be represented as the storage of capacity and the subsequent rapid growth only considering three main components of this process, namely disciplined, (trained, self-controlled, professional) staff; its disciplined thinking; disciplined actions. It is not just "staff" but "necessary personnel", first "who" and then "what", determines the long-term success of the business and its inherent innovative character.¹

In this regard, the special attention should be paid to the study of the essence of human resources. Noting the important role of entrepreneurship in economic development, one can not ignore the role of the human resources, which are the engine of the development, and its competency section - the foundation for implementing an innovative model of management. The main competitive advantage in achieving successful long-term results is the human resource with its potential, ambition, the ability to study and self-improve.

Fundamentals of the concept of human capital were formulated by Nobel laureates T. Schultz and G. Becker, who considered it as economic assessment of man's abilities, consisting of his talent, education, skills, innate abilities that bring him income.

The analysis of Ukrainian and foreign scientific sources makes it possible to synthesize the views of different authors and to offer our own interpretation of human capital - namely, as a combination of knowledge, skills of personnel, which are used to generate additional income.

Human capital is a part of the intellectual capital, which is directly related to a person. It is the ability of the organization to get economic benefits from the professional skills of employees.

The increase in human capital can be achieved through the workers' acquisition of knowledge that can benefit the company. The size of the resulting revenue depends largely on the level of knowledge potential of their employees.

The human capital forms the intellectual assets on which the company can claim its ownership. At the same time, human capital is not owned by the enterprise and is inseparable from its owner - a man. Human capital can't be copied, but it creates a company's ability to carry out the transformation processes aimed at future results.

The structure of human capital by the author's vision is shown in Fig. 1.

Human capital on the author's vision is included the following components: experience, competencies, education, enterprise loyalty, employees creative abilities, motivation and efficiency.

Thus, it is a set of components that form the human potential and its weight (force), they are the key factors for high growth of enterprises and are more powerful in unity than their individual elements. It is important that the high growth rate of the company performance characterized the long term period and provided the necessary competitiveness of market participants in a dynamic market space.

Elements of subsystems functional components of human capital management and their contents are shown in Table. 1.

¹Collins, Jim. *Good to great: Why some companies make the leap...and others don't.* Harper Business, 2001, 320 p.

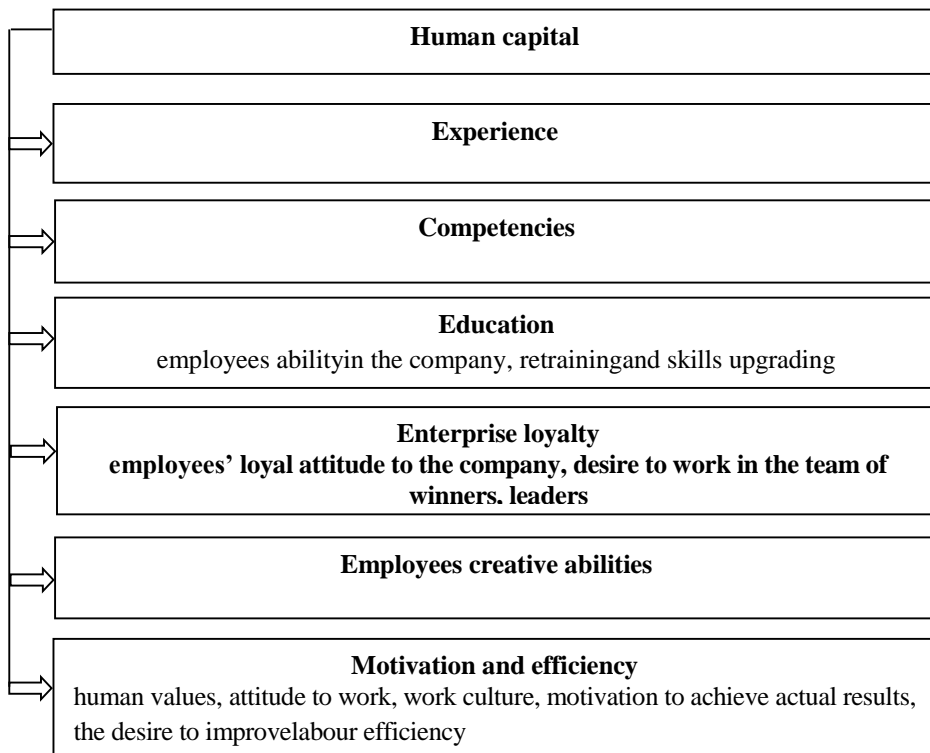

Figure 1. Structure of enterprise human capital

Source: authoring

Table 1. Structure of functional subsystems of enterprise subsystem of human capital management

Functional subsystems	Human capital
1	2
1. Forming	- development of human capital management strategies; - analysis of the enterprise human potential; - planning of the enterprise human capital; - creation and human capital formation; - investment in enterprise human capital; - motivation of human capital increasing processes.
2. Structure optimizing	- analysis of the human capital structure in the previous period; - development of measures to optimize the human capital structure .

3. Value assessment	<ul style="list-style-type: none"> - the choice of methodology and methods for assessing human capital; - assesment of the human capital value; - improvemet of the system of performance indicators, theirstcomposition and застосування.
4. Employment	<ul style="list-style-type: none"> - determination of the effective employment of human capital; - diagnosis of the level of human capital employment in the previous period; - ensuring of involvement of the enterprishuman potential into economic circulation; - development of measures to ensure conditions for rationalizing the employment of the enterprise human capital; - motivation of the processes of human capital employment.
5. Improvement	<ul style="list-style-type: none"> - identifying top-priority agreeing, mutually reinforcing factors in the development of the enterprise human capital; - creating conditions for increasing human capital; - developing and implementing of measures to promote the growth of human potential to increase long-term performance of the enterprise; - мотивація процесів розвитку ЛК.
6. Control	<ul style="list-style-type: none"> - monitor the formation of human capital; - control the optimization of its structure; - monitor the valuation of human capital; - control the employment of human capital; - monitor the human capital development processes

Source: authoring

The most appropriate for measuring human capital is, in our opinion, an integrated assessment, which would take into account all of its key components.

According to the author's vision, the index of the enterprise human capital (I_{HK}) growth can be calculated by the method of multidimensional weighted average:

$$I_{HK} = \sum W_i P_i, \quad (1)$$

where W_i – is a weight of i -inner subsystem of an integral index;
 i – number of corresponding subsystem

$$P_i = \sum_{j=1}^i P_{if}, \quad (2)$$

where P_i – the sum of inner normalized indices of i -subsystem for the enterprise;
 f – the number of inner indicators;
 κ – the amount of inner indicators;
 P_{if} – normalized value of f -indicator for i -subsystem of the enterprise.

The normalization of benchmarks to bring them in comparable form based on stimulants and destimulants of integral index was carried out as follows:

for stimulants:

$$P_{if} = \frac{X_{if}}{X_{if}^{\max}}, \quad (3)$$

For destimulants:

$$P_{if} = \frac{X_{if}^{\min}}{X_{if}}, \quad (4)$$

Where X_{if} – actual value of f-indicator of i-subsystem.

While normalizing indicators the largest and smallest values are selected on the basis of meaningful analysis of the trends that have led to their changes. For comparison, these values are used for the entire research period.

In the author's opinion, to the partial indicators of human capital estimation may be assigned a number of indicators presented in Table 2.

Table 2. Indicators of economic assessment of structural components of human capital

Human capital
Experience
The average age of employees; The average length of employment in the enterprise.
Competence
The proportion of employees with higher education and vocational education in headcount; The proportion of employees with academic degree (per 1000 employees); The correlation of middle-rank workers and middle-rank work.
Education
The proportion of employees who received training, retraining and skills upgrading; The amount of time spent on training, retraining and skills upgrading of 1 employee; The expenditure on training, retraining and skills upgrading per 1 employee.
Enterprise loyalty
Turnover ratio.
Employees creative abilities
The proportion of inventors and innovators in headcount; The index of inventive (innovative) staff activity.
Motivation and efficiency
Profit per employee; The coefficient of working rime utilization; The level of return on equity; Net earning per share (EPS)

Source: authoring

Depending on the purpose of analyzing the system of indicators can be significantly expanded. Each of the identified subsystems in the structure of intellectual capital has an uneven value. To assess the impact of each i-subsystem on the level of I_{HK} we use an algorithm – Saaty analytic hierarchy method.

In this regard it is necessary to conduct a survey among competent experts on this issue, who will assess by comparing the determined pairs of subsystems which subsystem has the most significant impact on the potential change of intellectual capital.

According to experts estimations a matrix of pairwise comparisons is being developed on the basis of such guidelines: while comparing the weight of subsystems, the 10-point scale is used; estimates that are on one side of the main must be reverse with respect to estimates that are placed on the other side of the diagonal; estimates are set according to the criteria of significance of a subsystem.

It is well known that although the expert assessment is to some extent subjective, however, this method allows us to measure human capital considering its defining components.

Qualitative assessments of advantages of one parameter over the other are transformed into quantitative assessment using ten-point scale (Table 3).

Table 3. Transformation scale of qualitative assessments of advantage of one indicator over another into quantitative assessments

The weight of the first indicator	Quantitative assesement
equals to the weight of the second	2
a bit more than the weight of the second	4
more than the weight of the second	6
much more than the weight of the second	8
absolute value compared to the second	10

Based on experts surveys a matrix of pairwise indicators is made up in which a line parameter is compared to each column parameter (tab. 4).

Table 4. Comparison of parameters weight

	$\Pi 1$	$\Pi 2$...	Πj
$\Pi 1$	1	$\alpha 12$...	$\alpha 1j$
$\Pi 2$	$\alpha 21$	1	...	$\alpha 2j$
...	1	...
Πj	$\alpha j 1$	$\alpha j 2$...	1

To calculate the weight coefficients of each i-subsystem on the basis of the determined values in a matrix of pairwise comparisons we build an eigenvector for each subsystem as a geometric mean of the significance values of each subsystem \bar{W}_i :

$$\bar{W}_i = \sqrt[n]{W_1 \cdot W_2 \cdot \dots \cdot W_n} , \quad (5)$$

and normalized vector (W_i) at the ratio:

$$W_i = \frac{\bar{W}_i}{\sum_{i=1}^n W_i} . \quad (6)$$

The elements of normalized vector W_i are weight coefficients of i -subsystems in determining the index of development and increment of human capital. In determining weight parameters we take into account the specific of industry, the enterprise size, the presence of integration ties, the involvement of the enterprise into innovative activity, specific of the enterprise personnel.

The analysis of the index dynamics of human capital development during the research period allows us to reveal the level of development, increment of human capital and its structural elements, to determine its optimization provisions and justify directions to focus efforts in managing them and to compare enterprises in terms of growth rate after accumulating the potential.

Based on the research, we concluded that to provide the innovative activity model, the following aspects of development and accumulation of human capital acquire special importance. They are:

1. The objective necessity of inseparable connection of education with industrial activity. It is important not only to accumulate new knowledge and skills in the workplace, but also be able to apply them creatively, in fact consistently generate new know-how.
2. The second important feature of human capital formation is a requirement of continuing education and promoting creative possibilities not just of individual employees but first of all the entire staff members. A case is not a simple summation of the resource of capabilities of enterprises employees, but their synergistic effect - a creative, coordinated staff interaction in the innovation process that underlies the economy knowledge.
3. Exceptional abilities of personnel, consolidation, discipline of their thinking and actions, determine the highest results of work, productivity, flexibility, innovation, ability to provide consumers with the highest level of service. All this provides the company with a leading position among competitors. The effective human resources management in the company is difficult to be copied by competitors and that allows to combine timely the modern technology with own business concept.²
4. R. Eichinger and D. Ulrich define a set of priorities for human resources development. They believe that this development should help organizations update (transform) themselves for increasing competitiveness, getting a decent position in the market, be customer oriented, form an optimal range of products, ensure service safety and quality, social responsibility of the company.³ The human resource development plays a major role in the development of ethical leaders, helps financial managers to maintain a balance between the desire to make a profit and distribute corporate assets responsibly.
5. According to many researchers, measures to develop human resources can form the corporate culture by defining ethics in the organization. Achieving long-term results depends on the

²Armstrong, Michael. *A Handbook of Human Resources Management Practice*. 10th ed., London and Philadelphia, Kogan Page Publishers, 2006, 982 p.

³Ulrich, D, &Eichinger, R. (1998, June). *Human resources with an attitude*. SHRM Magazine, p. 77–82.

company's ability to create a corporate culture that relies on disciplined people who demonstrate discipline actions. The culture discipline means attracting disciplined people with disciplined thinking, who then act responsibly. We know that culture discipline is characterized by a certain dualism. On the one hand, it requires people to obey the rules of the system, but on the other hand, it gives people freedom and responsibility for decision-making in the framework of the system.⁴

6. Business environment puts more demands to the personal qualities of leaders, managers and employees. The strategies for human resource development should be aimed at enabling education of "deep professionals who do not ignore ethics compared with other disciplines" (T. Hatcher). Business ethics is based on the inherent value system. Western researchers of business ethics (M. Josephson⁵, R.T. De George⁶, A.Wallner) believe that underlying in this system is a virtue, integrity, promise-keeping, fidelity, fairness, public accountability. This series can be supplemented with qualities such as discipline, tolerance, intelligence and dedication.

The great socio-moral significance has such values of business ethics as caring for others, wish to support, respect for others, responsible citizenship.

Thus, at this stage, given the crisis of the environment, the transition of national market relations subjects from traditional to innovative economic model (which has no alternative) leads to the need to consider a number of aspects:

firstly, justification of the basic value system of the enterprise, its main goals and "life sense";

secondly, to form a concept (key ideology) of the development, which is based on the ability of the enterprise to withstand the test of time, while maintaining their core values;

thirdly, purposefully and consistently increase intellectual potential and the most creative part of it - the human capital;

fourthly, to justify the strategy and tactics of doing business that will be able to adapt to many changes in both the present and the future;

fifthly, to create a team of like-minded people with high human qualities, professional will, who share, enhance, give priority to core values of the company, and create conditions for its long-term success.

REFERENCES

Collins, Jim. *Good to great: Why some companies make the leap...and others don't*. Harper Business, 2001, 320 p.

Armstrong, Michael. *A Handbook of Human Resources Management Practice*. 10th ed., London and Philadelphia, Kogan Page Publishers, 2006, 982 p.

Ulrich, D, & Eichinger, R. (1998, June). *Human resources with an attitude*. SHRM Magazine, 77-82.

Josephson, M. *Making Ethical Decisions*. http://www.sfjohnson.com/acad/ethics/making_ethical_decisions.pdf. (access: 28.01.2016).

⁴Collins, Jim. *Good to great: Why some companies make the leap...and others don't*. Harper Business, 2001, 320 p.

⁵Josephson, M. *Making Ethical Decisions*. http://www.sfjohnson.com/acad/ethics/making_ethical_decisions.pdf. (access: 28.01.2016).

⁶Richard T. De George. *Business ethics*, 7th ed., Pearson Education, Upper Saddle River, NJ, 2011.

Richard T. De George. *Business ethics*, 7th ed. Pearson Education, Upper Saddle River, NJ, 2011.

EUROPEAN INTEGRATION LEGAL BASIS OF NATURAL GAS MARKET IN UKRAINE

Maria Shapovalova

Manager of Legal Department PJSC "Kryvorizhgaz",
e-mail: mik877@gmail.com , Kriviyi Rih, Ukraine

Abstract. The article dwells upon bringing Ukrainian national legislation into conformity with the Third Energy Package, in particular, implementing Directive 2009/73 / EC of the European Parliament and of the Council concerning common rules for the internal natural gas market. The information about new Resolutions of Code gas distribution systems SCRECS is delivered in quite meaningful and comprehensive way. The main positive effects for both Suppliers and Consumers from implementation of the Resolutions are determined.

Keyword: market, natural gas, Resolution, competitiveness.

In April 2015, the Law of Ukraine "On natural gas market" was adopted, which defines legal bases of natural gas market in Ukraine based on the principles of free competition, adequate consumer protection and security of supply of natural gas and ability to integrate with the natural gas market parties such as Energy Community countries, including creation of regional natural gas markets.

Implementation of the law gives opportunity to apply the leading mechanisms of natural gas market operating, which are used in international practice, which, in turn, will improve management efficiency, perfect organizational, legal and economic principles of the natural gas market and provide a transition to a more competitive market environment.

The law provides the opportunities given below:

- legal, economic and organizational principles of the natural gas market;
- regulatory framework for the market of natural gas;
- non-discriminatory access of its subjects and all the consumers to the natural gas market;
- the creation in Ukraine of a full-fledged natural gas market, based on the principles of fair competition with an appropriate level of consumer protection (in particular, those consumers who require special protection), energy security and ability to integrate with the natural gas market parties of the Energy Community, including establishing regional markets of natural gas.

The Act states that the Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministries and the National Commission for state regulation in the energy and utilities should adopt secondary legislation to implement the provisions of this Act within October 1, 2015. Pursuant to this Act SCRECS worked successfully with the subjects of natural gas market, consultants and the Secretariat of the Energy Community. As a result, a large number of projects of regulations have been developed, agreed by the various public authorities and confirmed by consultants of Energy Community.

In September 2015, the Commission received a letter from the Energy Community Secretariat, which provided a positive assessment on the conformity of the developed normative legal acts of the European legislation.

In this connection, the resolution approving the following codes were adopted on September 30 at a public hearing of the Commission:

- Code of gas transporting system;
- Code of gas distribution systems;
- Code of storage facilities and the criteria under which either contractual access conditions or regulated access conditions are used for particular gas storage;
- Regulation of natural gas supply;
- Standard contract for natural gas supplier of "last resort";
- Standard contract for supplying of natural gas to residential consumers;
- Standard contract of natural gas distribution;
- Standard contract of natural gas transportation;
- Standard contract of natural gas storage (pumping, extraction);
- Methods of determining and calculating the tariffs for transportation of natural gas for entry points and exit points based on years of incentive regulation.

Thus, a legal basis for the implementation of the European concept of a free market in natural gas is created in Ukraine.

Let us consider the basic of these regulations.

Code gas distribution systems SCRECS approved Resolution number 2494 from 30.09.2015 (GDS Code). This Code defines the relationship between the operator of the gas distribution systems of natural gas market players, and defines the legal, technical, organizational and economic principles of operation of gas distribution systems, in particular, provides the following conditions:

1) reliable and safe operation of gas distribution systems and guaranteed level of distribution (movement) of natural gas of appropriate quality to / from related natural gas market subjects;

2) commercial accounting for gas, including instrumentation one, in the gas distribution system and defining its volumes and volumes of transfer to / from the gas distribution system, including subjects of the natural gas market;

3) customers and consumers access to the gas distribution system for connecting with their existing or constructing facilities (technical access conditions);

4) access of natural gas market subjects to the gas distribution system for the actual transmission (distribution / consumption) of their gas to / from the gas distribution system (commercial access conditions);

5) mechanisms of interaction between the operator of the gas distribution system with operators of cooperating systems and with other subjects of natural gas market.

The procedure of gas distribution system operator relationship with the operators of gas transportation system, including those related to acceptance-transfer of natural gas in the exit points of the gas transportation system to the gas distribution system, namely, concerning the quality and accounting of natural gas (including instrumentation), and the exchange of data on stated and proven natural gas volumes (nominations) and actual volumes of distribution and consumption of natural gas (allocations) is regulated Code transmission system, approved by the SCRECS on September 30, 2015 № 2493 (hereinafter - the Code GTS), contract transportation of natural gas and technical contracts (if any) concluded between the parties.

The activity of GDS Code is applied to operators of gas distribution systems, customer access and connection of consumers (including residential customers), whose objects are connected to the gas distribution systems and their suppliers with the gas distribution system. Additionally, this Code regulates the following relationships:

between the gas distribution system operator and gas companies and manufacturers of biogas or other of gas from alternative sources that are connected (joined) to the gas distribution system;

between the operator of the gas distribution system, and unauthorized users, that interfere with the work of the gas distribution system, including unauthorized connections by unauthorized pipeline.

GTS Code regulates functioning of gas transport system of Ukraine and determines legal, technical, organizational and economic principles of operation of the gas transportation system of Ukraine.

Activity of GTS Code covers all the natural gas market subjects in Ukraine: operators of cooperating systems, gas companies, customers, suppliers and consumers of natural gas, regardless of their subordination and ownership.

The access of the natural gas market to the transmission system is based upon the below mentioned principles:

equal rights of access and connection for all the natural gas market subjects;

preserving the integrity, safe and stable operation of the gas transportation system;

providing access and connection services by the operator of gas transportation system only on a contractual basis;

providing good quality services by the operator of gas transportation system;

timely and full payment for services provided by the operator of transmission system.

SCRECS Resolution number 2495 from 30.09.2015 approves the Code of storage facilities and the criteria under which either contractual access or regulated access conditions are used for particular gas storage facilities. This Code defines legal, technical, organizational and economic principles of operation of gas storage natural gas (hereinafter - storage facilities), including:

rights and obligations of the operators of storage facilities and customers;

conditions of access to gas storage facilities;

conditions and procedure for provision of gas storage (pumping, extraction) of natural gas;

mechanisms of interaction between the operator of the gas storage facility with operator of the transmission system and other subjects of natural gas market;

basic rules of technical operation of gas storage facilities.

The present Code applies to gas storage operator and customer service storage (pumping, extraction) of natural gas.

Rules of natural gas supply are approved by SCRECS Resolution № 2496 of 30.09.2015. These Rules apply to suppliers and consumers of natural gas - physical entities (residential customers and private entrepreneurs), legal entities and operators of GDM / GTS.

Natural gas supply to consumers is based on natural gas supply agreement between a supplier and a consumer which is concluded in accordance with the requirements of the Regulations.

Supply of natural gas to residential consumers is carried out under the contract, which must meet the requirements of typical supply of natural gas to residential consumers agreement, approved by the regulator and made public in due course.

The reason for supplying of natural gas to consumers are:

The availability of natural gas distribution agreement concluded in the prescribed manner between consumer whose object is connected to the gas distribution system and GDM operator with appropriation to consumer a personal EIS code identifying him as a subject of energy market;

the availability of natural gas transportation agreement concluded in the prescribed manner between consumer whose object is connected to the gas transportation system and GTS operator with appropriation to consumer a personal EIS code identifying him as a subject of energy market;

the availability of contract concluded between consumer and supplier of natural gas and adhering to its terms;

the availability of proven natural gas volume for the corresponding period for the needs of the consumer;

the absence of consumer's over due liabilities for the supplied natural gas to the current supplier (if any), which has been confirmed with either a written certificate by a current supplier or an act of mutual reconciliation.

Natural gas supply to consumers is carried out under a contract of natural gas supply, which is made in full conformity with Article, according to which the supplier must deliver natural gas to consumers in the volumes necessary for the consumer, and the consumer is required to pay the supplier the cost of natural gas in the amount, timing and manner specified by the contract.

Conclusion of contract for the supply of natural gas is subject to the following requirements:

the consumer has the right to conclude a contract for natural gas from any supplier in the absence of overdue debts for delivered natural gas from the current supplier;

the agreement of natural gas does not fit into the case of purchasing by natural gas supplier for their own needs from their own proven volume of natural gas;

The contract is concluded for the total amount of natural gas expected by a consumer or on his point of commercial account, which was appropriated a separate EIS code and for the term divisible by the value of the accounting period specified in the contract for natural gas.

Method of determining and calculating tariffs for transportation of natural gas for entry and exit points are based on years of incentive regulation, approved by SCRECS Resolution number 2517 from 30.09.2015 which is applied to entity (hereinafter - the gas transmission company, licensee), which is engaged in natural gas transmission by gas pipeline system.

These methods establish the mechanism of tariffs formation for transportation of natural gas from the entry point (points) to an exit point (points) and output adjustment parameters for reaching long term goals of incentive regulation and ensuring such as:

obtaining necessary income and return on regulatory asset base;

compliance with regulatory asset base and regulatory revenue standard.

The calculation of the required projected income from the activity of natural gas transportation is carried out annually before the beginning of each year of the regulatory period for a current and all the following years of the regulatory period, taking into account the following:

1) regulation parameters established by SCRECS having long term performance and being unchanged for this regulatory period, such as:

regulatory income standard for regulatory assets base, which is determined for the date of transition to incentive regulation;

regulatory income standard for part of the assets base, which was created after the transition to incentive regulation;

overall performance for controlled operating costs;

parameter of necessary income adjustments connected with non-compliance with efficiency targets for volumes of technological and standardized losses of natural gas;

2) projected parameters of necessary income calculation according to the forecast of socio-economic development of Ukraine, the main macroeconomic indicators of economic and social development of Ukraine and fundamental trends of budget policy, such as:

the consumer price index;

the industrial products price index;

index of nominal growth of monthly average wages.

In the absence of above mentioned projected parameters on the date of the calculation of tariffs their actual values for the last 12 months are taken into account;

3) investment program of licensee.

During each year of the regulatory period the adjustments of required income for the current year based upon actual data of the previous year is made, which takes into account the following:

actual consumer price index, industrial production price index, index of nominal growth of monthly average wages;

changes in the current legislation of Ukraine in the rates of taxes and compulsory payments;

change in the volume of ordered capacities;

liabilities for costs associated with connection and so on.

A typical contract of natural gas supply to residential consumers is approved by SCRECS Resolution № 2500 of 30.09.2015. This contract sample of natural gas supply to residential consumers is public and regulates the procedure and conditions for the supply of natural gas to Consumers by Supplier as commodity Product.

The terms of this Contract are developed according to the Law of Ukraine "On the natural gas market" and Regulation number 2496 of natural gas supply, approved by the National Commission on state regulation in the areas of energy and utilities, on September 30, 2015, and is common for all residential Ukrainian consumers.

This Contract is an Agreement of accession concluded in accordance with the requirements of Articles 633, 634, 641, 642 of the Civil Code of Ukraine for an unidentified period by the Consumer joining this Agreement. The fact of Consumer's consent to join the terms of this Agreement is Supplier's getting application filed by Consumer on taking the contractual terms of natural gas supply to residential consumers and / or Supplier's bill (receipt) paid by Consumer for the delivered natural gas. Supplier, who is imposed with special obligations to supply natural gas to residential consumers by the current legislation, - a fact of natural gas supply in accordance with the requirements of Regulation and provided that the consumer has no other current supplier (to ensure adherence to the terms of the contract on supply of natural gas to residential consumers of all current household consumer objects which are within the territory assigned to special duties of the supplier, the latter in the prescribed

manner sends each household consumer application-accession letter together with a covering letter in the form prescribed in Appendix 2 to the Treaty).

A typical natural gas distribution contract approved by SCRECS Resolution number 2498 of 30.09.2015 is a public one and regulates the transition of natural gas with aim of physical delivery of natural gas volumes belonging to consumers (their suppliers) to the objects of consumers, and legal basis of authorized extraction of gas from the gas distribution system.

The terms of this Agreement are common for all consumers in Ukraine and developed according to the Law of Ukraine "On natural gas market" and the Code of gas distribution systems, approved by the National Commission for state regulation in the areas of energy and utilities number 2494 on September 30, 2015.

This Contract is an Agreement of accession concluded in accordance with the requirements of Articles 633, 634, 641 and 642 of the Civil Code of Ukraine for unidentified period. The fact of this Agreement being binding for consumer (acceptance of contract) means committing any actions by Consumer that demonstrate their desire to conclude an agreement, in particular, the provision signed by Consumer application-addition letter in the form provided in Appendix 1 (for residential customers) or Appendix 2 (for non-residential consumers) to this Agreement, which established the procedure according to which GDM operator sends consumer information letter in the form provided in Appendix 3 to this Agreement and / or payment account of GDM operator and / or officially confirmed natural gas consumption.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ORGANISATIONAL KNOWLEDGE FORMATION AS INNOVATION

Galina Utkina

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: franzolka16@yandex.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article identifies the position of organizational knowledge in the implementation of any innovation and it also studies the mechanism of its self-organization on this basis. The process of organizational knowledge formation as innovation on the basis of innovation activity in the context of knowledge of Economics is examined. Generalized methodological aspects of organizational support of innovative organization development are singled out. The author specifies the main stages and phases of transition to innovative type of organization development based on knowledge economics' principles.

Keyword: self-developing organization, knowledge organization, drilling, innovation.

Nowadays it is declared that business success helps organizations of a new type with special specific competencies to keep sustainable competitive advantage through continuous self-development.

Innovative self-developing organization is an organization that is capable of simulating a self-organization of a new quality that characterizes an integrity which ensures its sustainable competitive advantage and strategic readiness to respond adequately to the challenges of the market [3].

Despite the fact that the intellectual development of every person as a resource of an organization is genetically determined, his general intelligence and knowledge are not static, as

their development depends on human ability to learn (for some reason) and to be trained (to do something), which means to have the ability to learn and be trained.

The main functional mission of the work stage of innovation development "knowledge of organization" ("organizational knowledge") is a learning process. G. Stonehouse does not specify particularities of this process, but merely notes that organizational learning is associated with the creation of new and use of existing knowledge and it is also associated with preservation, distribution, transmission and coordination of knowledge [6] .

Let us consider the essence of the concept "training" in the context of formation of skills and abilities of purposeful use of the maximum human potential of the organization. Since the beginning of the transition to the innovation of any industrial activity, Th. Stewart [7] recommended to start forming the organization as an economic object with a complete set of human capital. Naturally, this selection somehow determines the educational and professional status of a human resources organization that will be a starting human capital to enter the stage of organization innovation. It is the time to start organizational knowledge forming which is imposed on the initial layer of knowledge of each individual as the ability to be trained in the target aspect of business processes features. It is natural that drilling and ability to learn should form professional competence of every member of the human resources organization in innovative development based on knowledge economics as these psychological processes make it possible to generate knowledge and skills that are the basis of innovative, educational and creative activities.

Drilling means that a person (or group of people) acquires actions which are necessary for the successful solution of the problem. However, these actions can be physical, psychological, and objective factors. Drilling is presented as appropriate changes of internal and external action (or behaviour). In addition, according to Russian psychologist L.B. Itelson if we want appropriate change of activity to have character or behaviour of drilling, this change must not be directly determined by any feature of the body, and it must be stipulated by some preliminary activities or behaviour. New knowledge, skills and professional skills are the result of this process, which can be completely or partially transferred to the new activity.

The nature, mechanism and conditions for the drilling existence on the cognitive level can be defined as:

- drilling essence of man is in opening new properties in things that are important for his activity;
- drilling content is the formation of new connections between displaying event properties of things that open (new knowledge) and their properties which are already known (starting old knowledge);
- drilling conditions:
 - a) the reality of the new properties that are learned should be useful to ensure successful existence of a necessary human activity;
 - b) it is required that the value should be frequently manifested (not once, but systematically);
- the basis of drilling is in mental processing of information coming from the external environment, in generalization and abstraction of its properties, connected with the linguistic symbols, etc. [5, p.24]

All of the above makes it possible to state that under the training of personnel of any profile one should understand the acquisition of knowledge, skills and abilities to think in terms of organization. In terms of psychology, learning is a drilling process on the cognitive level,

because it is this knowledge layer superimposed on the initial knowledge makes it possible to generate innovative human capital.

As a result of participants' studying of the innovative manufacturing process of the organization in the form drilling, such feature of human capabilities as the ability to learn should be improved – it is a characteristic of the human psyche, which is the reserve of his development, the potential development of future opportunities. Thus, acquiring organizational knowledge by individuals greatly increases their learning ability, promotes the assimilation of new knowledge and new ways of its obtaining, and improves readiness to move to new levels of mental development [6]

Drilling is neither passive nor automatic. It is both active and conscious, so people can consciously change drilling speed and depth in the activity, aimed at facilitating the collection of information and directly at drilling process. American psychologist C. Argyris [4] is convinced that two vector system of drilling should be created in the organization. Drilling does not only involve just learning how to solve a specific problem, but it should be targeted at the development of principles that provide information support for determination of behaviour in the future and as a result, the emergence of new properties - the organization as a system of adaptability (flexibility). It should be kept in mind that the organization knowledge is knowledge which is inherent in the life cycle.

Organizational learning, as an individual one, is associated with the creation of new knowledge and usage of that knowledge which is already available as a starter. It is also associated with knowledge preservation, distribution, transmission and coordination. The capacity of the organization to develop and improve the knowledge base depends on the knowledge management system. Knowledge management is not just related to the organization of training, it is also associated with the management of existing stocks of knowledge.

It is natural that the organization should manage their knowledge base effectively and efficiently in the same way as it is trying to do with the available human, financial and other resources. Knowledge management is primarily associated with the following processes:

- knowledge generating - individual or organizational learning;
- knowledge formalization - principles, rules and procedures development;
- knowledge preservation - a certain type of media appropriate for preservation, which allow knowledge sharing;
- knowledge diffusion - knowledge sharing within the organization and a limited version outside them;
- knowledge coordination and control - ensuring that organizational knowledge is accurately and consistently used (controlling).

Thus, the creation of intellectual organization is a system of knowledge management organization. This creation requires the organization to study both how to conduct business relative to business, and how to make the process of such training. It should constantly try to improve their own culture, structure and infrastructure if it wants to improve the processes of intellectual and organizational learning.

The learning process of the organizational knowledge does not end with the establishing of the fact, that the organization was intellectual. It always gets an extension in creating and maintaining an active system of study cult which is based on organizational culture.

Study cult should go beyond the boundaries of the organization and extend to a system of organizational cooperation and collaboration. This makes it possible to study and exchange

knowledge and abilities for inter-organizational level. This exchange accelerates the learning process, generates organic link between skills and knowledge of related organizations.

Consequently:

- drilling goal is to help business people understand some of the new requirements of the modern world and learn to manage things which can not be seen;
- drilling subject is a process and external conditions in which the organization receives income from either intellectual capital that it owns or knowledge;
- drilling task is to learn to overcome the obstacles that arise. Only overcoming them, the organization will achieve a new level of knowledge management;
- drilling task is to offer organizations new principles and approaches to the analysis of specific problems and predict how to act relying on their own intuition and understanding.

Supporting these processes is of great importance for the impact of learning and knowledge management. Developing learning culture is dependent on the structure and infrastructure of the organization. Creating an organizational structure that would stimulate learning, is extremely complex and labor-intensive process, because, first of all, you need to solve a major dilemma: the development of knowledge encourages the exchange of ideas between specialists and experts in a special area of production. On the other hand, organizational knowledge must be holistic, i.e. knowledge of specialists in one area should be in line with specialists' knowledge from another area. Thus, organizational dilemma is to create an organizational structure that would combine cross-functional and highly specialized industrial grouping.

The period of development innovation "knowledge of organization (organizational knowledge)" according to KML (knowledge mission life) is represented in three stages.

Preparatory stage. Any innovation makes sense only in relation to a particular type of organization and content. Every innovation must be of civilized nature, take into account the dynamics of the laws of society, i.e. needs, knowledge, skills of the mankind; technological methods of social, political and state-legal system production; development of science, culture, education and innovation which means to define a place in the context of the culture of the organization, its structure and infrastructure.

"Basement" stage. According to the opinion of Th. Stewart, if an organization wants to become effective in the future, it should not start creating company with material resources, and it should be started with objective assessment of desired human capital. For innovation "organizational knowledge" such a problem is the selection of managers and human resources, who has both knowledge (including professional), and the ability to learn (to be trained) and to use everything in practice in terms of adaptability.

Working stage. This stage is presented by learning process of human capital and control of the learning outcomes. The end of the phase finalizes innovation development - formation of organizational knowledge, and the organization goes into the implementation of other periods of KML and thus receives the status of "intellectual organization".

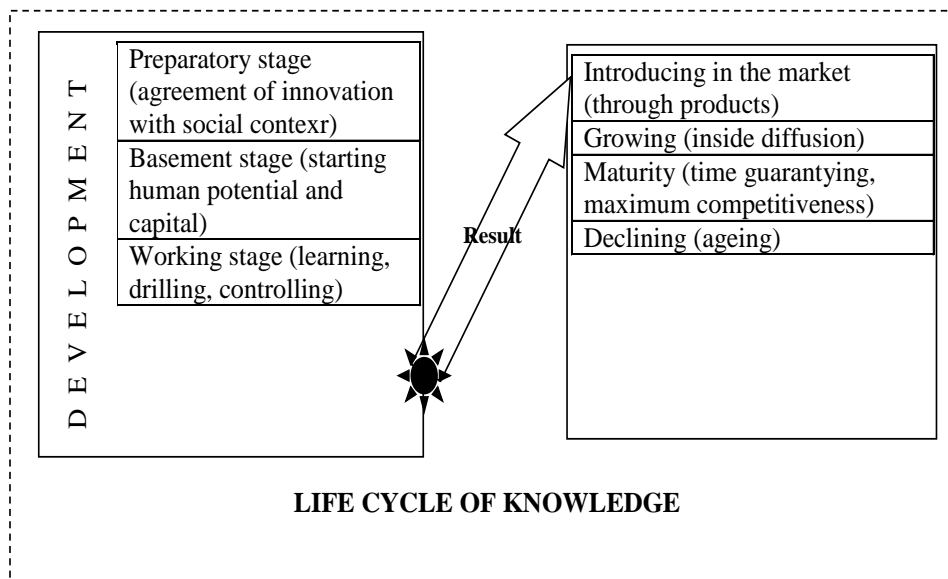

Figure 1. Model intellectual organization in the context of knowledge mission life authoring *

Consideration of the formation of organizational knowledge as innovation based on innovative activity in the context of knowledge economics made it possible to distinguish generalized methodological aspects of organizational support of innovative development of organizations during the beginning of transition to an innovative type of development and to make the general opinion of their specific role for the practical implementation of any innovation, and exactly:

- organizational knowledge is knowledge packed into a social form - organization, and it is specific synthesis of individual and collective knowledge, being the product of human intellectual activity and having knowledge mission life of existence with the corresponding periods;

- transition to any innovation process has two-phase character:

- Phase I- special relevant organizational knowledge formation;

- Phase II - development of each of the innovation is obligatory based on well-established organizational knowledge during Phase I.

- regardless the specifics of an organization, its transition to an innovative type of development on the basis of knowledge economics is possible and effective only when it enters the intellectual status of the organization, which will be the starting potential to solve all other problems and project its future position in the terrain of competitiveness.

REFERENCES

Kamoche, K., Chizema, A., Mellahi, K., Newenham-Kahindi, A. 2012. "New directions in the management of human resources in Africa" International Journal of Human Resource Management 23 (2012), pp.2825-2834

Quinn, J.B. (1992) *Intelligent Enterprise: A Knowledge and Service Based Paradigm for Industry*, New York: Free Press. Richard J. Boland, Jr., Ramkrishnan V. Tenkasi (1995) *Perspective Making and Perspective Taking in Communities of Knowing*. Organization Science, Vol. 6, No. 4, Aug, pp. 350-372

Akatov, N.B. *Innovative self-development of an organization as as ьject of management and criterion of competitiveness in modern management.*/ N.B. Acatov//BasicStudies – 2012. – № 1. – p. 744 – 749.

Argyris C. *On Organizational Learning. Translation from English.*/C. Argyris – M.:INFRA-M, 2004. -XLIII, 563 p. - (Edition“Management for Leaders”)

Itelson, L.B. *Lectures on General Psychology: StudyGuide.* / L.B. Itelson – M.: OOO “PublishinghouseAST”, Mn.: Kharvsst, 2002. — 896 p. — (Libraryofpracticalpsychology)

Stonehouse, D. *Management of organizational knowledge.*/ D. Stonehouse// Management in Russia and abroad. — 1999. — M9 1. — pp. 14—26.

Th. Stewart. *IntellectualCapital: The New Wealth of Organizations*/ Thomas A. Stewart. Translated by V.A. Nozdrina. – M.: Pokolenie, 2007. – 368p.

НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Олена Стрішенець

д.е.н., професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
e-mail: alievanasty@gmail.com, Луцьк, Україна

Анастасія Алієва

аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
e-mail: alievanasty@gmail.com, Луцьк, Україна

Анотація. Розкрито стратегію розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг в умовах європейської інтеграції. Визначено механізми реалізації стратегічних пріоритетів розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг. Запропоновано практичні рекомендації щодо розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Євросоюзі “Буг” в умовах європейської інтеграції.

Ключові слова: транскордонний ринок, туристично-рекреаційна послуга, європейська інтеграція.

Актуальними питаннями є розробка і запровадження таких механізмів розвитку туристичної та рекреаційної галузі в Україні, які б сприяли успішній інтеграції до сучасних міжнародних відносин і адаптації до євроінтеграційних вимог.

Україна має спільні кордони з членами і кандидатами на вступ до Європейського Союзу, що викликає інтерес до країни як стратегічного партнера та сусіда. При цьому транскордонне співробітництво є ефективним ґрунтом для співпраці з регіонами країн ЄС, у тому числі щодо забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної діяльності між країнами. Це позитивно впливає на гуманізацію суспільних відносин, взаємини між народами, процеси входження країни до європейського й світового соціально-економічного простору. Розвиток транскордонного ринку туристично-рекреаційних

послуг повинен розглядатися як співпраця у туристично-рекреаційній діяльності в транскордонному регіоні.

Проблеми розвитку туризму і рекреації в умовах транскордонного співробітництва перебувають у центрі уваги науковців, зокрема, їх досліджували такі українські вчені, як: В. Кравців, В. Павлов, В. Голян, П. Луцишин, В. Євдокименко, Н. Мікула, М. Мальська, С. Писаренко, В. Гоблик. Водночас потребують подальшого вивчення питання формування та виявлення чинників і пріоритетів активізації розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг в умовах європейської інтеграції.

Ринок туристично-рекреаційних послуг є частиною світового ринку послуг, його видовим компонентом. Це сфера задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних із відпочинком та оздоровленням тощо.

Транскордонний ринок туристично-рекреаційних послуг – це сукупність організаційно-економічних відносин між підприємствами туристичної і рекреаційної сфери, підприємствами, що забезпечують додаткові та супутні послуги прикордонних регіонів сусідніх країн та інституцій транскордонного об'єднання, що об'єднує національні регіональні ринки туристичних і рекреаційних послуг і продуктів (у тому числі спільних), з приводу формування, продажу та споживання туристичного і рекреаційного продукту, де задовольняється широкий спектр фізіологічних, матеріальних та духовних запитів туристів і рекреантів.

Поняття транскордонного співробітництва у галузі туризму і рекреації можна визначити як встановлення взаємовідносин між суб'єктами туристичної і рекреаційної діяльності, територіальними громадами, місцевими органами виконавчої влади, громадськими організаціями з відповідними інститутами інших держав і міжнародними організаціями щодо реалізації спільних рішень у галузі туризму і рекреації.

Особливістю транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг є більша кількість суб'єктів ринку, ніж на національному туристично-рекреаційному ринку, зокрема: туристичних і рекреаційних підприємств суміжних регіонів двох сусідніх країн, туристів, рекреантів та органів транскордонного співробітництва. Крім цього, важливим компонентом транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг є пропозиція спільного туристичного і рекреаційного продукту, що об'єднує зусилля кількох сторін у просуванні цього продукту не лише на транскордонному ринку, але й на європейському та світовому ринках туристичних і рекреаційних послуг¹.

Для забезпечення ефективності транскордонних зв'язків у сфері туристично-рекреаційної діяльності важливо виділити основні етапи цього процесу: становлення міжрегіональних зв'язків; початкова економічна спеціалізація регіонів, посилення взаємодії; поглиблення спеціалізації, формування стійких економічних зв'язків і міжрегіональних соціально-економічних систем тощо. Зазначимо, що на різних етапах управлінські рішення набувають різнонаправленого стратегічного забарвлення. Для ефективної транскордонної співпраці в галузі туризму і рекреації важливо максимально забезпечити такий етап як формування стійких економічних зв'язків і міжрегіональних соціально-економічних систем, реалізуючи найбільш масштабні програми та проекти, що вимагає значних фінансових і соціально-трудових затрат, проте в майбутньому

¹Біль М. Транскордонне співробітництво регіонів України в галузі туризму: сучасний стан та основні напрямки розвитку / М. Біль // *Наук. вісн.* – 2008. – Вип. 2. “Демократичне врядування”. – С. 22-33.

дозволять значно підвищити рівень конкурентоспроможності єврорегіонального туристичного і рекреаційного продукту².

Організаційну структуру транскордонного співробітництва формують державні органи, комерційні та громадські організації, основною метою функціонування яких є підтримка співробітництва на визначених прикордонних територіях. На сьогоднішній день, основними такими структурами є: в Україні – Рада з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом, Міжвідомча комісія з питань розвитку транскордонного співробітництва та європейської інтеграції; в Європі – Асоціація регіонів Європи, Комітет регіонів ЄС та інші. Суб'єктами транскордонного співробітництва в галузі туризму і рекреації в Україні є також Управління туризму та курортів, управління (відділи) туризму місцевих органів державної влади, спеціалізовані громадські організації, а також туристичні і рекреаційні підприємства³.

Транскордонне співробітництво в Україні у різних сферах соціально-економічного життя, зокрема, туристичній і рекреаційній, здійснюється відповідно до чинної нормативно-правової бази та ратифікованих міжнародних документів⁴.

Зазначимо, що на ефективність транскордонного співробітництва суттєво впливає різниця у розвитку галузей контактуючих сторін. Значна диференціація у рівні розвитку туризму і рекреації прикордонних регіонів України та сусідніх країн зумовлює у цьому плані певні труднощі, проте це, з іншого боку, дозволяє запозичити досвід в управлінні туристичною і рекреаційною сферами «слабшої» сторони у «сильнішій». Труднощі співробітництва можуть виникнути через різну концентрацію повноважень регіональної влади щодо централізованого державного управління. Так, в Україні та Білорусі діяльність регіональної влади є обмеженою, а у Польщі ступінь децентралізації державного управління є досить високим. Таким чином, місцеві органи державної влади Польщі мають більше повноважень і можливостей у самостійному прийнятті управлінських рішень щодо розвитку туризму і рекреації в регіоні, а в Україні та Білорусі прийняття відповідних рішень вимагає затвердження на загальнодержавному рівні, що не завжди відповідає регіональним інтересам і створює часові диспропорції при необхідності оперативного вирішення існуючих проблем⁵.

Для ефективності транскордонного співробітництва важливе значення набуває інформаційне забезпечення з метою стимулювання інформаційного обміну між суб'єктами, посилення та поглиблення добросусідських взаємин між територіальними громадами і владою. У транскордонному співробітництві недопустимою є інформаційна асиметрія, при якій виникає нерівномірне інформаційне забезпечення суб'єктів.

У програмах транскордонного співробітництва співпраця в галузі туризму і рекреації посідає одне з перших місць, адже туристична і рекреаційна діяльність для більшості регіонів є стратегічними сферами регіонального розвитку. Доцільність

²Богалдин-Малых В.В. Маркетинг и управление в сфере туризма и социально-культурного сервиса: Учеб. пособие. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2001. – 156 с. – С. 31.

³Грицяк І. А. «Єврорегіон» як управлінська форма транскордонного співробітництва / І. А. Грицяк // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2004. – Вип. 2 (16). – С. 42-51.

⁴Лугова О. Управління інвестиційними ресурсами адміністративно-територіальних формувань у туристичній сфері // Управління сучасним містом. – 2003. – № 4-6. – С. 107-114. – С. 42.

⁵Ковальчук І. Вплив туризму на розвиток продуктивних сил та економіку регіонів / І. Ковальчук // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України. – Луцьк, 2009. – С. 639-640.

транскордонного співробітництва в туристично-рекреаційній діяльності обумовлена високим ступенем залежності цієї сфери від розміщення на відповідних територіях природно-рекреаційних об'єктів та стану довкілля, які формують туристичну і рекреаційну привабливість території, а також специфікою державного регулювання галузі через високу залежність туризму й рекреації від інших галузей національної економіки. За таких умов, у розвитку туристично-рекреаційної діяльності на відповідних прикордонних територіях можуть бути зацікавлені регіони різних країн, які поєднані спільними туристичними і рекреаційними об'єктами, проте розділені державним кордоном⁶.

На нашу думку, слід розробити такий сценарій розвитку туристичної і рекреаційної галузі в умовах європейського транскордонного співробітництва, який сприятиме забезпеченню сталого розвитку туризму і рекреації через установавання і підтримання рівноваги між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами і соціальними потребами, а також функціонуванням туристичної сфери. Отже, необхідно створити відповідні умови для формування високоякісних національного та євро регіональних туристичних і рекреаційних продуктів.

Ефективне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу забезпечується через запровадження комплексного управління туристичними і рекреаційними ресурсами, туристичне районування, встановлення системи пріоритетів, як за видами туризму і рекреації, так і територіальних, максимального рівня розвитку туризму і рекреації в межах визначених територій через аналіз їх несучої ємності, гранично припустимих навантажень на об'єкти туристичних відвідувань та оцінки впливу туристично-рекреаційної діяльності на навколишнє середовище⁷.

Конкурентоспроможність національного та регіональних туристичних і рекреаційних продуктів забезпечується через запровадження нормативних вимог до основних, найважливіших для туриста і рекреанта (як споживача) параметрів якості будь-яких об'єктів туристичних і рекреаційних відвідувань та основних туристичних і рекреаційних послуг незалежно від їх категорії. Зазначений набір якісних параметрів встановлює мінімальний рівень захисту прав туриста і рекреанта та охоплює сукупність таких основних споживчих властивостей, як безпечність, доступність, відповідність санітарно-гігієнічним нормам, прозорість тощо⁸.

Вплив держави на економічні, соціальні та природоохоронні чинники забезпечується через реорганізацію системи і зміну механізмів управління на державному та місцевому рівнях, запровадження стратегічного планування, відповідне нормативно-правове, інституціональне, наукове, регуляторне, фінансове, методичне забезпечення тощо. При цьому стратегічне планування у сфері туризму здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову

⁶Заячківська Г. А. Міжкультурний маркетинг у туризмі // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 трав. 2010 р.). – Луцьк, 2010. – С. 359-360.

⁷Павліха Н. В. Розвиток транскордонного співробітництва в контексті просторового облаштування прилеглих територій // Проблеми європейської інтеграції і транскордонного співробітництва: II Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 29-30 верес. 2005 р. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 35-41.

⁸Румянцева А. П., Коваленко Ю. О. Формування та особливості дії ринку туристичних послуг // Румянцев А. П., Коваленко Ю. О. Міжнародна торгівля послугами. – К., 2003. – С. 33-45.

спрямованість на покращення якості життя населення, як основний показник оцінки сталого розвитку⁹.

Враховуючи необхідність збереження цілісності та забезпечення раціонального використання туристично-рекреаційних ресурсів у транскордонних регіонах, а також позитивний міжнародний досвід туристично-рекреаційної діяльності, які орієнтовані на туризм, відпочинок і оздоровлення, розвиток туристичної і рекреаційної сфери та діяльності курортів вимагає побудови функціональної та результативної Стратегії розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг. Досягнення стратегічних цілей сприятиме підвищенню добробуту та якості життя мешканців прикордонних територій, створить досить широкі можливості для успішної реалізації освітніх, культурних, професійних потреб населення. Крім цього, громадяни отримують ефективну систему соціальних послуг та охорони здоров'я.

Вважаємо, що для активізації розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг в умовах європейської інтеграції необхідно розробити і втілити у життя дієвий механізм реалізації Стратегії розвитку туризму і рекреації в транскордонних регіонах.

Основними механізмами реалізації Стратегії розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг є:

- нормативно-правове забезпечення сталого розвитку транскордонного туризму і рекреації потребує вирішення комплексу організаційно-правових питань щодо розробки та прийняття законодавчих, нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів Стратегії;

- формування конкурентоспроможного національного туристичного і рекреаційного продукту передбачає: перегляд чинної законодавчої бази з питань діяльності сфер туризму і рекреації; розробку проектів законів щодо регулювання туристичної і рекреаційної діяльності в транскордонних регіонах України; узгодження системи українського законодавства із законодавчими актами щодо сталого розвитку туризму і рекреації в регіонах; гармонізацію законодавства України у галузі туризму і рекреації з відповідними директивами і стандартами ЄС; розробку проектів законів та інших нормативно-правових актів щодо визначення правового режиму туристичних і рекреаційних ресурсів;

- розвиток людських ресурсів в інтересах розвитку туризму і рекреації передбачає: внесення змін і доповнень до законодавства України з питань регулювання праці та зайнятості у туристично-рекреаційній сфері; внесення змін і доповнень до законодавства України про освіту в частині запровадження освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки спеціалістів у сфері туристичної і рекреаційної діяльності; внесення змін і доповнень до законодавства з питань соціального забезпечення щодо доступу та реалізації соціально незахищеними та мало захищеними верствами населення права на туризм і рекреацію; удосконалення законодавства в частині підвищення кваліфікаційних вимог до суб'єктів туристичної і рекреаційної діяльності; розробку проектів законів та удосконалення

⁹Прусська І. С. Концептуальні засади створення маркетингової стратегії розвитку іноземного туризму в регіонах України // Регіональна економіка, 2008. – 4. – С. 200-207.

чинного законодавства України щодо правового статусу туриста і рекреанта, захисту законних прав та інтересів суб'єктів туристичних відносин¹⁰;

- розробка законодавчої та нормативної бази щодо порядку виявлення, аналізу, оцінки, інвентаризації ресурсів, придатних для туризму і рекреації, їх реєстрації, паспортизації, визначення правового режиму туристичних і рекреаційних ресурсів, ознакування та маркування ресурсів, їх моніторингу на відповідність нормативним вимогам; розробку проектів законів та інших нормативно-правових актів, внесення змін і доповнень до чинного законодавства щодо визначення правового режиму туристичних і рекреаційних ресурсів та правового забезпечення перспективного розвитку туристично-рекреаційного простору¹¹;

- формування транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг, високої інвестиційної привабливості передбачає: внесення змін і доповнень до чинного законодавства України щодо використання земель та інших природних об'єктів права власності для сталого розвитку туризму; розробку проектів законів й інших нормативно-правових актів щодо створення та функціонування єдиного державного кадастру цінних туристичних і рекреаційних територій; внесення змін і доповнень до законодавства України про планування забудови прикордонних територій в частині забезпечення сталого розвитку туризму і рекреації України; внесення змін і доповнень до законодавства України з питань природно-заповідного фонду в частині використання цих територій для туризму і рекреації;

- формування інформаційного простору туризму передбачає: внесення змін і доповнень до законодавства України про інформацію в частині інституціонально-функціонального забезпечення збору, обробки, аналізу, збереження та використання і захисту інформації щодо сталого розвитку туризму і рекреації¹²;

- спрощення та гармонізація валютного, податкового, прикордонного, консульсько-візового, митного та інших видів регулювання з метою забезпечення державного стимулювання в'їзного та внутрішнього туризму, сприяння збереженню та розвитку курортів і об'єктів рекреації; адаптація регуляторного забезпечення у сфері туризму і рекреації до відповідних директив і стандартів ЄС;

- інституціональне забезпечення реалізації Стратегії розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг, що потребує утворення Громадської колегії з туризму і рекреації при центральному органі виконавчої влади, із залученням представників громадських організацій; створення структурних підрозділів з питань туризму і рекреації у складі місцевих органів виконавчої влади; утворення координаційного органу з питань розвитку туристично-рекреаційної діяльності в межах транскордонного регіону, впорядкування діяльності наявних і створення нових

¹⁰Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України № 1282-IV від 18.11.03 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13.

¹¹ Стратегія розвитку туристичних регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://tourlib.net/aref_tourism/boruschak.htm).

¹²Дмитренко В. М. Напрями вдосконалення механізмів розвитку туризму на регіональному та місцевому рівнях // Держава та регіони. Сер. Державне управління: наук.-вироб. журн. / засн.: Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніцип. упр.». – 2007. – № 4. – С. 69-74.

спеціалізованих інституцій за окремими пріоритетними напрямками розвитку туризму і рекреації¹³;

- наукове, методичне та кадрове забезпечення реалізації Стратегії;
- фінансове забезпечення реалізації Стратегії.

Зазначимо, що важливим засобом активізації розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг виступає застосування кластерної моделі організації діяльності відповідних туристичних і рекреаційних підприємств та інституцій. Транскордонний туристично-рекреаційний кластер як форма територіально-галузевого об'єднання є дієвим способом отримати конкурентні переваги на транскордонному ринку товарів, послуг, праці і капіталу, а також покращити інвестиційну привабливість відповідної прикордонної території для потенційних туристів і рекреантів.

Стратегічними завданнями розвитку туристично-рекреаційної галузі транскордонного регіону є:

- створення нормативно-правових, законодавчих, організаційно-управлінських, соціально-економічних умов для перетворення туризму і рекреації на соціально і екологічно орієнтовану, економічно ефективну сферу діяльності, а також забезпечення сталого розвитку туризму і рекреації;

- підвищення ефективності державної політики в галузі туризму і рекреації, формування і впровадження ефективної моделі державного управління з метою координації, регулювання та захисту інтересів учасників туристично-рекреаційної діяльності;

- посилення ролі місцевих громад і громадських організацій у запровадженні принципів сталого розвитку туризму і рекреації, удосконалення наявних і введення в дію нових ефективних механізмів взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій, органів місцевого самоврядування, наукових і освітніх установ сфери туризму і рекреації¹⁴;

- формування туристично-рекреаційного простору з метою раціонального, а також ефективного використання туристично-рекреаційних ресурсів, розробка і впровадження конкурентоспроможного національного та регіональних туристичних і рекреаційних продуктів;

- сприяння соціальній стабільності і безпеці, територіальній єдності у межах транскордонного об'єднання;

- гарантування безпеки туристів і подорожуючих, захист їхніх конституційних прав і законних інтересів;

- сприяння збереженню та розвитку національної культури, створення умов для формування національної самосвідомості, патріотичного виховання дітей і молоді, збереження й відновлення унікальних природних та історико-культурних ресурсів, охорона історичних місць;

¹³Попович С. Індустрія міжнародного туризму та його розвиток за сучасних умов // Львівський національний університет ім. І. Франка. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини: [зб. наук. пр.] / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; відп. ред. М. Мальський. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 24. – С. 252-255.

¹⁴Стратегія розвитку туристичних регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://tourlib.net/aref_tourism/boruschak.htm).

- сприяння покращенню інвестиційного клімату у сфері туризму і рекреації, залученню інвестицій у розвиток інженерно-транспортної та комунальної інфраструктур¹⁵;

- раціоналізація використання матеріальних і фінансових ресурсів у сфері туризму і рекреації, наповнення бюджетів усіх рівнів від діяльності туристичної і рекреаційної галузі, збільшення надходження валютних коштів від туризму і рекреації;

- створення робочих місць, сприяння розвитку малого та середнього підприємництва у сфері туризму і рекреації, розширення зайнятості у сільській місцевості завдяки розвитку туризму і рекреації;

- створення рівних можливостей для усіх суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності, формування передумов для розвитку ефективного і прозорого туристично-рекреаційного ринку;

- створення об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури в межах територій з високою концентрацією цінних природних та історико-культурних туристично-рекреаційних ресурсів;

- формування інформаційного простору туризму і рекреації, створення сприятливих умов для забезпечення рівного доступу до інформації у сфері туризму і рекреації¹⁶;

- формування сучасного механізму державного обліку та контролю за результатами здійснення туристично-рекреаційної діяльності;

- розробка та впровадження сучасних методик визначення ролі туризму і рекреації у формуванні макроекономічних показників країни, регіонів;

- розроблення ефективних державної та місцевих програм розвитку туристично-рекреаційної галузі в межах транскордонного об'єднання, економічно обґрунтованих планів їх реалізації, у тому числі в рамках програм соціально-економічного розвитку регіонів;

- розвиток міжнародного співробітництва у сфері туризму і рекреації, покращення туристично-рекреаційного іміджу держави¹⁷.

Для того, щоб при реалізації Стратегії розвитку туризму і рекреації в транскордонних регіонах не виникло проблем, потрібно провести гармонізацію українського законодавства із законодавством ЄС, а також врахувати особливості законодавчих систем країн-сусідів.

Загалом досягнення стратегічних цілей сприятиме підвищенню добробуту та якості життя мешканців прикордонних територій, створить досить широкі можливості для успішної реалізації освітніх, культурних, професійних потреб населення. Крім цього, громадяни отримують ефективну систему соціальних послуг та охорони здоров'я.

¹⁵Исмаев Д.К. Маркетинг иностранного туризма в Российской Федерации. Теория и практика деятельности туристских фирм: Учеб. пособие. – М.: Мастерство, 2002. – 192 с.

¹⁶Офіційний Інтернет-сайт Наукового центру розвитку туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://ncrt.com.ua/index.php?page=strategiya>)

¹⁷Винарська В. С. Роль туризму в економіці країни / В. С. Винарська // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України. – Луцьк, 2010. – С. 24-26.

ЛІТЕРАТУРА

- Біль М. Транскордонне співробітництво регіонів України в галузі туризму: сучасний стан та основні напрямки розвитку / М. Біль // *Наук. вісн.* – 2008. – Вип. 2. “Демократичне врядування”. – С. 22-33.
- Богалдин-Малых В. В. Маркетинг и управление в сфере туризма и социально-культурного сервиса: Учеб. пособие. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2001. – 156 с. – С. 31.
- Грицяк І. А. “С্বরорегіон” як управлінська форма транскордонного співробітництва / І. А. Грицяк // *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ, 2004. – Вип. 2 (16). – С. 42-51.
- Лугова О. Управління інвестиційними ресурсами адміністративно-територіальних формувань у туристичній сфері // *Управління сучасним містом.* – 2003. – № 4-6. – С. 107-114. – С. 42.
- Ковальчук І. Вплив туризму на розвиток продуктивних сил та економіку регіонів / І. Ковальчук // *Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України.* – Луцьк, 2009. – С. 639-640.
- Заячківська Г. А. Міжкультурний маркетинг у туризмі // *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XV Між нар. наук.-практ. конф. (26-27 трав. 2010 р.).* – Луцьк, 2010. – С. 359-360.
- Павліха Н. В. Розвиток транскордонного співробітництва в контексті просторового облаштування прилеглих територій // *Проблеми європейської інтеграції і транскордонного співробітництва: II Міжнар. наук.-практ. конф.* – Луцьк, 29-30 верес. 2005 р. – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 35-41.
- Румянцева А. П., Коваленко Ю. О. Формування та особливості дії ринку туристичних послуг // *Румянцев А. П., Коваленко Ю. О. Міжнародна торгівля послугами.* – К., 2003. – С. 33-45.
- Пруська І. С. Концептуальні засади створення маркетингової стратегії розвитку іноземного туризму в регіонах України // *Регіональна економіка, 2008.* – 4. – С. 200-207.
- Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України № 1282-IV від 18.11.03 // *Відомості Верховної Ради України.* – 2004. – № 13.
- Стратегія розвитку туристичних регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://tourlib.net/aref_tourism/boruschak.htm).
- Дмитренко В. М. Напрями вдосконалення механізмів розвитку туризму на регіональному та місцевому рівнях // *Держава та регіони. Сер. Державне управління: наук.-вироб. журн. / засн.: Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніцип. упр.».* – 2007. – № 4. – С. 69-74.
- Попович С. Індустрія міжнародного туризму та його розвиток за сучасних умов // *Львівський національний університет ім. І. Франка. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини: [зб. наук. пр.] / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, відп. ред. М. Мальський.* – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 24. – С. 252-255.
- Стратегія розвитку туристичних регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://tourlib.net/aref_tourism/boruschak.htm).

Исмаев Д. К. Маркетинг иностранного туризма в Российской Федерации. Теория и практика деятельности туристских фирм: Учеб. пособие. – М.: Мастерство, 2002. – 192 с.

Офіційний Інтернет-сайт Наукового центру розвитку туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://ncrt.com.ua/index.php?page=strategiya>)

Винарська В. С. Роль туризму в економіці країни / В. С. Винарська // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України. – Луцьк, 2010. – С. 24-26.

THE STRATEGIC PRIORITIES OF REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Victoria Tomareva-Patlahova

Ph.D., Classic Private University, Zaporizhzhya
e-mail: tomareva@email.ua, Zaporizhzhya, Ukraine

Abstract: The article deals with the regional administration and implementation of the strategic plan for regional economic development. The state management of regional economic development in the context of sustainable development is confirmed. The strategic priorities of economic reforms of Ukraine's regions are identified.

The author proposes a strategic program of social and economic regional development within the framework of state policy. The priority of the regional economic development within a comprehensive, intelligent and sustainable growth is determined.

The article deals with an integrated approach to strategy of the regional economic development within the framework of state regulation.

Keyword: region, strategic approach, synergistic effect, economic growth, comprehensive growth, innovative growth, institutional growth, sustainable growth, the state regional policy, government regulation, reform.

There is European transformation of socio-economic and political development. It's a more effective approach to economic growth which based on changes in national administrations and regional economic development. The transformation of the regions is caused by ineffective implementation of structural and innovative model of economic development of Ukraine. It requires a systematic and strategic approach to state management of social and economic development of regions. The reform of state management of regional economic development must consider the impact of instability on the region's economic system and national economies, institutional development at all levels of management, the strategic planning. We should reach European levels of sustainable development and high level of production competitiveness.

The problem of regional economic development, including the implementation of the public administration's principles and state regulation of the regions is studied.

The necessity of state regulation of the regional economic development is confirmed. It means the proper implementation of the strategic planning and state regional policy in accordance with the objectives of EU economic policy.

The article deals with

- the relationship between the regional administration and implementation of strategic plan development;
- the regional economic development in the context of public administration sustainable regional development;
- the strategic priorities for economic reform of Ukraine's regions;
- the strategic planning of economic development within the framework of state regional policy;
- the priority of the state regulation of regional development in the context of a comprehensive, intelligent and sustainable growth;
- an integrated approach to the management of regional economic development.

The state economic policies of Ukraine should meet the internal and external environment of the regions. The strategic plan of regional development needs synergistic approach to the implementation and improvement of the state regional policy.

The effective implementation of regional economic planning means adoption and practical implementation of National strategy of regional development, which defines the main principles and directions; strategic objectives and national priorities of regional development. We should take into account the development of the macro-regions. Also officials should define mechanisms and instruments, ways to increase regional competitiveness and etc.

It is required the political will of all levels, effective public governance and local initiative. The regional government is a system of targeted social and political influence from the outside and within the region to obtain the positive political and socio-economic effects in accordance with the national regional policy [Bila S.O. (2012), p. 6].

The determination of priorities and prospects, objectives of each region taking into account existing regional potential requires the strategic approach to regional development management [Zhyhor O., 2013, p. 21]. The strategic approach is also determined by the intensification of European integration and interregional cooperation between the regions of Ukraine and EU regions. It will help to identify the competitive advantages of economic agents and the national economy as a whole.

There are urgent tasks such as state management reforms, strategy's implementation of sustainable development at the national, regional and local levels; balanced socio-economic development and improve of competitiveness [Ilyash A., 2014, p. 151]. The priorities of sustainable regional development define the content of state management of social and economic development as a system that based on the capacity for self-development; decentralization and synergies; functional and institutional way of interaction; a set of local government, community and state activities.

The planning of Ukraine's regional development in context of structural, innovative and sustainable model of economic development can be based on the principles of international experience strategic vision of economic growth. In particular, the "Strategy of Poland" developed by the Polish Minister of Finance G. Kolodko economy should be seen as a public, social and market [Kolodko G., 2014]. This strategy includes market economic reform program of market institutions. The authors propose the program in the light of specific triangle (Fig. 1).

The first strategic "top" of economic reform program is defined as "values" that are the basic of society and economic activity. The second strategic "top" of economic reform program is defined as "institutions", which implement the European way and the conservation values. The third strategic "top" of economic reform program is defined as "politics", which provides

state power of the implementation of internal and foreign policy and geopolitical decision-making.

The planning of strategic economic development today is modified in accordance with the strategic plan of economic growth in the EU. Accordingly, the development of national and regional economy depends on successful strategy of economic development at the regional level.

The strategy determines the direction that leads to the results, leaving freedom of choice, given the changes in the environment. The changes of the region's external environment are caused by imperatives of economic growth, which tends to be sustainable. Therefore, the strategic objectives of the state regional policy of Ukraine are identified at the National Strategy of Regional Development for the period until 2020 [1]. The state management of socio-economic development should be seen as strategic priorities, which includes the implementation of the basic imperatives of regional development, social coherence of regional economic plans and economic growth's goals of national and regional economies of the EU, coordination of interests at the state and local government and community.

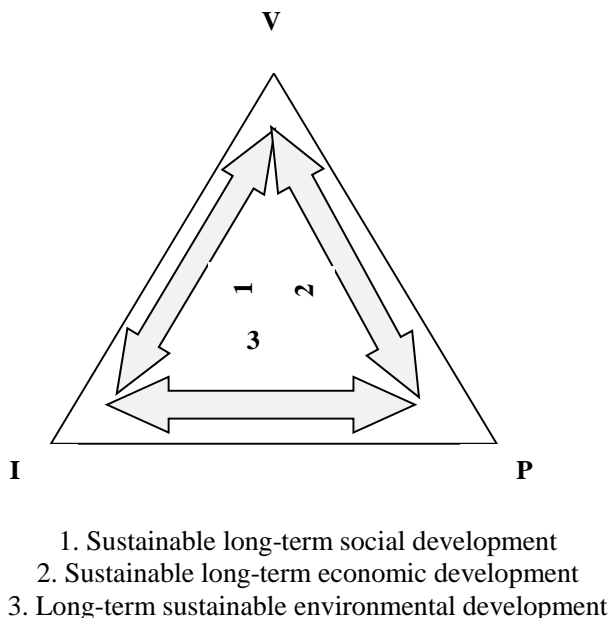

Figure. 1. The triangle of strategic priorities of economic reform in Poland

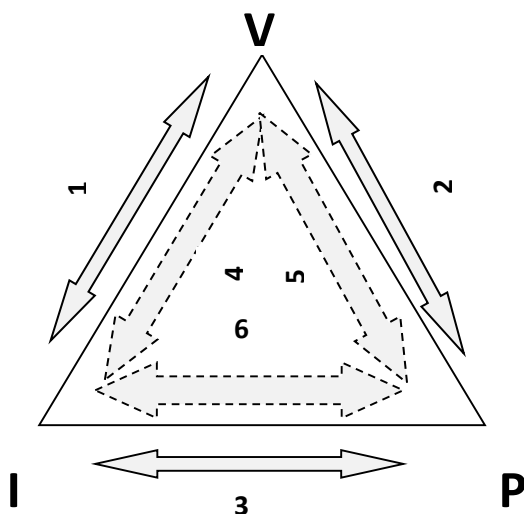
The main view of the strategy of regional economic development must be a high level of well-being and quality of life (human, individual and community). It means build a socially oriented ecological, structural and innovative economy in the region. The implementation of regional economic strategy for sustainable economic growth by decentralization and diversified funding will achieve economic effects of self-replicating competitive region.

The state regulation should be based on the basic principles of sustainable development in the context of national strategy. It should laid down regional policy principles which determined at the National regional strategy for the period 2020 to a region or cluster, including: constitutionality and legality; cooperation; parity; openness; subsidiary; coordination; unity; historical continuity; specific regional principles (spatial integrity, differentiation, convergence, internalization, responsibility).

The state regulation should be based on the basic principles of sustainable development in the context of national strategy. It should laid down regional policy principles which determined at the National regional strategy for the period 2020 to a region or cluster, including: constitutionality and legality; cooperation; parity; openness; subsidiary; coordination; unity; historical continuity; specific regional principles (spatial integrity, differentiation, convergence, internalization, responsibility).

The priorities of economic development strategy can be defined as follows (Fig.2):

1. The formation of regional sustainable social and cultural development (support a high quality of life).
2. The transformation of the region into a sustainable economic region (implementation of structural reforms).
3. The regions' innovation and sustainable development (innovation and intellectual potential for convergence and integration of regional economies).
4. The regional environmental sustainability (environmentally progressive region with proper infrastructure).
5. The sustainable institutional development of the region (ensuring institutionalization of social, economic and environmental development of the region).

1. Sustainable long-term social development	4. Inclusive growth
2. Sustainable long-term economic development	5. Innovative growth
3. Long-term sustainable environmental development	6. Institutional growth

Figure. 2. The triangle of strategic priorities of regions' economic reform in Ukraine

The author proposes to consider strategic planning and synergy effects by the clustering as a way to achieve the objectives of the state regional policy. The program includes a comprehensive approach to determination of goals regions' development strategy in accordance with the imperatives of regional development in the face of a changing environment. The objectives of the state regional development strategy are correlated with the strategic priorities of EU policy at national and regional levels. It is proposed to consider the objectives, directions and instruments of state regulation in the system of priorities of the national strategy. We propose to consider impulses of model's imperatives as a tool for the implementation of each of the targets (Table. 1).

Table 1. The objectives, priorities and instruments of regional economic development as part of the state regional policy

The objectives of the state regional policy	Strategic objectives of European and national regional policies*	Instruments of state management
I. Inclusive growth		
The implementation of priorities (1.4) strategy of state management		
<ol style="list-style-type: none"> 1. The development of urban infrastructure. 2. The support for integrating role of cities as centres of economic and social development. 3. The development of rural areas. 4. The effective use of natural resources, cultural and natural heritage of the region. 5. The development of cross-border cooperation. 6. The creation of conditions for productive labour. 7. The improvement of living standards in rural areas. 8. The creation of conditions for a healthy population. 9. Sociocultural development. 10. Creating conditions for strengthening ties between the regions and communities. 11. The development of border areas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. The creation of conditions for labor markets to enhance employment and ensure the sustainability of social models. 2. The adaptation of current and future employees to the new conditions and potential career changes; reducing unemployment and increasing productivity. 3. The economic, social and territorial cohesion in the fight against poverty and social exclusion. 4. The support of transition to a resource efficient and low carbon economy and more. 5. The establishment of mechanism for preventing unemployment, the introduction of a mechanism of legalization of employment. 6. The development of tourism and recreation. 7. The development of social infrastructure. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. The implementation of international standards for life quality. 2. The exceptional use of international standards of medicine in the health. 3. The socio-cultural and economic programs of the demographic situation's improvement. 4. The reducing income differentiation. 5. The development of labour potential. 6. The infrastructure development of science, education and environmental protection. 7. The expansion of the range of recreational services. 8. Introduction of quality standards for recreational services.
II. Innovative growth		
Implementation of priorities (2.3) strategy of state management		
<ol style="list-style-type: none"> 1. The development of intellectual capital. 2. The innovation and investment capacity of the regions. 3. The improvement of education and training. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. The research and innovation policies is focused on such problems for European society, such as climate change, energy and resource conservation, health and demographic change. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. The simplified procedures for the creation and maintenance of business. 2. The more competition in the financial services market. 3. The network of regional business support funds.

<p>4. The development of the business environment.</p> <p>5. Diversification of energy sources and improve energy efficiency in the region.</p> <p>6. The development of "points of growth" and support economically less developed areas and depressed areas.</p> <p>7. The inter-sectoral coordination of implementation of regional plans.</p>	<p>2. The international attractiveness of European higher education and the overall quality of all levels of education and training in the EU by promoting mobility of students and lectures, as well as increasing youth employment.</p> <p>3. The economic and social benefits of European information market based on fast internet and compatible applications and more.</p> <p>4. The improving the quality of education at all levels.</p> <p>5. Support for small and medium businesses.</p> <p>6. Promoting generation of ideas and innovation.</p> <p>7. Increase scientific capacity, activation of international research cooperation</p>	<p>4. The innovation-oriented development of small and medium businesses.</p> <p>5. The creation of investment and innovation funds at businesses and research institutions.</p> <p>6. The development of intellectual potential.</p> <p>7. The intergovernmental financing of innovation.</p> <p>8. The management and control of the quality of education.</p> <p>9. The system of regional coordination and integration of international education systems.</p> <p>10. The autonomous inter-regional scientific centers within the international scientific community.</p> <p>11. Implementation of investment projects in priority sectors of the regional economy.</p> <p>12. The development of agriculture through innovative processes.</p> <p>13. The development of investment and innovation infrastructure.</p> <p>14. The regional market of digital technologies.</p>
<p>III. Institutional growth Implementation of priorities (1.5) strategy of state management</p>		
<p>1. The improving of transport accessibility within the region.</p> <p>2. Services of transport and communications.</p> <p>3. The communal services, housing.</p> <p>4. Improving of the regions' strategic planning at national and regional level.</p> <p>5. Increasing of the management quality of regional development.</p> <p>6. The institutional support for regional development.</p> <p>7. Reforming of the territorial organization and local authorities</p>	<p>1. The adaption of law in accordance with the principles of "smart" regulation, which involve changes in the working of regulations (eg. working time) and new risks for health and safety at work.</p> <p>2. The providing the institute of strategic cooperation in education and training involving all stakeholders in the labor market.</p> <p>3. The development of intelligent, upgraded and interconnected transport and energy infrastructures based on ICTs.</p>	<p>1. The quality standards for communal services.</p> <p>2. The development of organizational and legal framework of economic and environmental security of the region.</p> <p>3. The creation of institutions for the effectiveness of sustainable economic development of the region.</p> <p>4. The institutional support of the environmental safety of the region.</p> <p>5. The providing subsidies for infrastructure development.</p>

	<p>4. The coordinated implementation of infrastructure projects within the transport system of the EU.</p> <p>5. Investing in strategic priority areas of regional economies.</p> <p>6. The development of production infrastructure.</p> <p>7. Reform of local government.</p> <p>8. Increase local economic potential of regional development.</p> <p>9. The program-targeted funding of local budgets.</p>	<p>6. More conditions for creation of new businesses.</p> <p>7. The support of investment projects.</p> <p>8. The construction of main digital relay lines.</p> <p>9. Increased economic independence of local communities.</p> <p>10. The improvement of legislation regarding the status of the property.</p> <p>11. The mechanism of regions' financing through tax reform.</p>
--	---	--

* Based on materials «Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth» [13].

Author proposes program of state management for regions' sustainable development. It is a project of determination of regional sustainable development strategies or may become a basis for the development of regional / inter-regional economic development strategies for medium periods. The successful implementation of the sustainable development strategy is ensured consistency between national and regional officials of state management.

The success of the economic development planning depends on the consistency of interests of the state officials and the community.

The state's role is to build institutional and macroeconomic environment of balanced regional development. The relations between state and regions' interests should be based on the following principles:

- decentralization - decision makers about the current development areas will be shifted to the regional level;
- motivation - the state officials will create conditions for regions' interest in their own development, including through optimization of national income;
- partnership - government is a full partner of local authorities and private communities in the development, financing and implementation of local economic and social projects;
- responsibility - the state officials will be responsible along with regional and local management for failure of administrative, financial, and social obligations [The National institute of strategic researches, 2010, p. 17].

The approach of regions' economic development involves coordinating the objectives and instruments of state regional policy within the imperatives of regional development.

The author determines the transformation of economic development and the new approaches of regional strategy's implementation with accordance to the state development policy of the national economy and regional economies require integrated approaches to the state management of social and economic development.

The internal and external environment of the regions should not restrain and encourage the implementation of strategic plans and programs within the local administrations and state officials. This complex of implementation instruments of regional plans must be applied to achieve synergy and reproduction processes of regional economies. The consistency of regional development plans should be at the level of European regional policy.

REFERENCES

1. *Pro zatverdzhennja Derzhavnoi' strategii' regional'nogo rozvytku na period do 2020 roku* [The state regional development strategy for the period 2020] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 6 serpnja 2014 r. № 385, Oficijnyj visnyk Ukrai'ny (In Ukrainian).
2. Gnatenko, A. (2012), "Foreign experience of state regulation of development of the regions of Central and Eastern Europe", *Theory and practice of public administration*, Iss. 4 (39), pp. 512-519. (In Ukrainian)
3. *The National institute of strategic researches (2010) State and regions: from paternalism to partnership: annual report* p. 64, Kiev (In Ukrainian).
4. Varnilij, Z.S. (2007), *Derzhavna regional'na polityka Ukrai'ny : osoblyvosti ta strategichni priorytety* [The state regional policy of Ukraine: features and strategic priorities] Kyi'v (In Ukrainian).
5. Vorotin V., Zhalilo, J.A. (2010), *Derzhavne upravlinnja regional'nym rozvytkom Ukrai'ny* [The state management of regional development of Ukraine] Kyi'v (In Ukrainian).
6. Olijnyk, D.I. (2015), *Ekonomika regioniv u 2015 roci: novi realii' i mozhlyvosti v umovah zapochatkovanyh reform* [The region's economy in 2015: new realities and opportunities in terms of reforms] Kyi'v (In Ukrainian)
7. Zhyhor, O.B (2013), "The model of state regulation of regional development: strategic, tactical and operational areas", *Bulletin of the University of Banking of National Bank of Ukraine*, Iss. 1 (16), pp. 21-25. (In Ukrainian)
8. Ilyash, A.I. (2014), "The priorities of state regulation in the field of socio-economic security of Ukraine", *Strategic Priorities*, Iss. 3 (32), pp. 150-156. (In Ukrainian)
9. Kolodko, G. (2014), *The quarter century of transformations*, *Speech at the Institute of economics and forecasting*, Kiev, available at: <http://f.ief.org.ua/kolodko.pdf>. (In Ukrainian)
10. Varnilij, Z.S. (2005) *Regiony Ukrai'ny : problemy ta priorytety social'no-ekonomichnogo rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development] Kyi'v (In Ukrainian)
11. Bila, S.O. (2012) *Reformuvannja derzhavnogo upravlinnja regional'nym rozvytkom : stan, problemy, perspektyvy* [Reforming the governance of regional development: state, problems and prospects] Kyi'v (In Ukrainian)
12. Janiszewski, S. (2015), "The organization of regional authorities of the EU: experience for Ukraine", Iss. 1 (34), pp. 125-130.
- 13. *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* [Електронний ресурс] / Communication from the Commission. – Brussels : European Commission, 2010. – 34 p. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТЬ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Вікторія Трохимчук

к.е.н., Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: trokhymchuk77@ukr.net, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті досліджується різноманіття національних траєкторій системних перетворень у постсоціалістичних країнах та їх особливості. Поглиблено розуміння сутності та змісту постсоціалістичної трансформації економіки як системи радикальних інституціональних змін, які, на відміну від ринкової трансформації розвинутих країн, відбуваються в умовах невизначеності. Виявлено вплив інституту економічної влади на спрямованість і динаміку відтворення всієї системи господарських відносин.

Ключові слова: постсоціалістична трансформація, інституціональна система, революційні зміни, еволюційні зміни, економічна влада.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в постсоціалістичних країнах, суттєво посилили актуальність і цілеспрямованість теоретичних пошуків положень для їх опису та характеристики і навіть сприяли виокремленню цих досліджень у спеціальну галузь суспільного знання – транзитологію. Сучасна транзитологія характеризується значними науковими досягненнями як у сфері емпіричних спостережень і позитивних узагальнень великого досвіду економічних перетворень, так і у сфері нормативного аналізу та економіко-математичного моделювання трансформаційних процесів.

На початку процесу постсоціалістичної трансформації у всіх перехідних країнах відбулася глибока криза: валовий внутрішній продукт, інвестиції та обсяг промислового виробництва стрімко падали, реальна заробітна плата знижувалась, інфляція досягла високого рівня, з'явилося безробіття, яке постійно зростало¹. В результаті постсоціалістичної депресії та перехідних проблем проявилися числені негативні тенденції: поглиблення соціальної нерівності та загострення зубожіння², зростання масштабів злочинності й корупції, поява складних схем переплетіння власності, відсутність взаємозв'язку між приватизацією і багатогранним процесом перебудови підприємств і промисловості³. В той же період в соціалістичних країнах Азії – Китаї та В'єтнамі, які проводили поетапні реформи із застосуванням суттєво протилежних методів переходу, відзначалися високі та стійкі темпи зростання.

З урахуванням великої кількості проблем, з якими зіштовхнулися перехідні країни на початковому етапі перетворень, і протиріч між практичними заходами та їх теоретичним обґрунтуванням, у другій половині 90-х років ХХ століття з'явилась дещо вдосконала доктрина трансформації. У ній були враховані такі недоліки початкових

¹Lavigne M. The Economics of Transition: From Socialist Economy to Market Economy /M. Lavigne. – New York, EUA: St. Martin's Press, 1999 – 328 p.

²Kolodko G. Equity Issues in Policymaking in Transition Economies [Електронний ресурс] /G. Kolodko. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/fad/equity/kolodko.pdf>

³Estrin S. (1998) Privatization and restructuring in Central and Eastern Europe /P. Boone, S. Gomulka, R. Layard (eds.) //Emerging From Communism: Lessons From Russia, China and Eastern Europe: MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1998. – P. 73 – 98

перетворень, як⁴: помилковість ігнорування попередньої соціалістичної інституціональної основи, а також ролі побудови нової інституціональної основи, в першу чергу, законодавства та необхідності трансформації і розвитку держави; недооцінка важливості розвитку реального сектора економіки та забезпечення реального зростання, якого неможливо досягти лише завдяки стабілізації грошово-кредитної системи; недооцінка важливості сектора новостворених приватних підприємств і раціонального управління ними; неврахування соціальних факторів у процесі трансформації та переважання неформальних норм у ході соціальних змін; відсутність інтересу до порівняльного аналізу китайського досвіду.

На наш погляд, абсолютно протилежні за наслідками постсоціалістичні трансформації обумовлені тим, що в більшості країн колишнього соціалістичного табору при проведенні реформ не враховано:

1. Необхідність зміни ролі держави в процесі системної трансформації як суб'єкта економічних відносин. Як зазначав один із польських економістів, «в перехідній економіці важлива роль належить державному управлінню, а не самостійним ринковим інститутам»⁵. Координаційна роль держави є особливо важливою під час початкового етапу системних змін. До завдань держави в перехідний період, на додаток до класичних – законодавчих, стабілізаційних, перерозподільних, повинні входити завдання, які безпосередньо пов'язані з формуванням основ соціально-ринкового господарства: мікроекономічна лібералізація, макроекономічна стабілізація та здійснення інституційних і структурних перетворень.

2. Важливість інституціональної перебудови. Дж. Стігліц вважав основною причиною невдачі реформ «нерозуміння реформаторами самих основ ринкової економіки й процесу інституціональних реформ»⁶. Суть перехідного періоду полягає у впровадженні нових формальних інститутів ринкової економіки, оновленні формальних «правил гри», що регулюють господарське життя. Сутність національної економічної моделі Росії, як й за часів командно-адміністративної економіки, становлять неформальні економічні відносини. «У всіх ланцюгах господарського механізму – на ринку капіталу, на ринку праці, у відносинах між державою і громадянами, між різними гілками і рівнями влади – неписані правила й домовленості переважають над вимогами закону, умовами контрактів та іншими формальними обмеженнями. Навіть ті угоди, які укладаються із дотриманням усіх формальностей, сприймаються учасниками як деяка умовність і виконуються за обставинами»⁷. Російська цивілізація – у своїй основі неринкова цивілізація. Ринкові відносини, що формалізують, роблять законними

⁴див. Stark D. Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe /D. Stark, L. Bruszt. – Cambridge UK: Cambridge University Press, 1998. – 298 p.;

World Development Report: 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.publications.worldbank.org/e-commerce/catalog/product?item_id=9148591;

Naughton B. Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978-1993/B. Naughton. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 391 p.; Zecchini S. Lessons from the Economic Transition: Central and Eastern Europe in the 1990 s /S. Zecchini. – Norwell: Springer; 1997 edition (February 28, 1997). – 590 p.

⁵Колодко Г. Уроки десяти лет постсоциалистической трансформации / Г. Колодко // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 19-32.

⁶Стігліц Дж. Куда ведут реформы? (К десятилетию начала переходных процессов) /Дж. Стігліц //Вопросы экономики. – 1999. – № 7. – С. 4-13.

⁷Капелюшников Р. К вопросу об окончании переходного периода в России / Р. Капелюшников // Вопросы экономики. – 2001. – № 1. – С. 138-156.

неформальні економічні відносини і, в кінцевому підсумку, створюють легальний економічний простір, не проникли глибоко в її економічну систему.

Таким чином, чисельні причинно-наслідкові й обернені зв'язки між процесами змін, що відбуваються в різноманітних сферах суспільства й економіки та є прихованими за чисельними національними та регіональними траєкторіями, вказують на надзвичайну складність системних перетворень. У цьому процесі всі елементи економічної системи зазнають глибоких змін. І хоча всі вони відбуваються у стислий історичний період, що триває приблизно одне десятиліття, їх ритмічність або темпи різняться. Традиційна економічна теорія, що побудована на аналізі рівноваги, не в змозі аналізувати кумулятивні, причинно-обумовлені процеси. Для розуміння характеру національних процесів постсоціалістичних змін, хід яких залежить від обраного шляху, необхідний не спрощений економічний підхід, а порівняльний інституціональний аналіз.

Трансформація соціально-економічних, економічних систем із позицій інституційного підходу представлена зміною порядку системи. Розвиток системи прирівнюється до змін її інституційної структури. З точки зору теорії систем, це досить об'єктивний підхід, оскільки зміна структури обумовлює зміну системи. Тому саме цей методологічний прийом буде використаний нами для дослідження соціально-економічної суті постсоціалістичних трансформацій.

Важливу роль у становленні сучасного інституціоналізму відіграли К. Полань⁸ та Д. Норт⁹, зробивши висновок про те, що система інститутів кожного конкретного суспільства утворює своєрідну інституціональну матрицю (модель базових суспільних інститутів), яка визначає напрямки можливих траєкторій його подальшого розвитку. Все різноманіття конкретних особливостей соціально-економічного розвитку більшості країн можна представити у вигляді двох ідеальних типів якісно різних інституціональних матриць – Х-матриці (східної, що характерна для більшості країн соціалістичного табору, Азії, Латинської Америки) та У-матриці (західної, що характерна для суспільного устрою країн Західної Європи та США). В рамках кожної з них формуються базові інститути, що формують «фундамент» матриці, й комплементарні інститути, що мають допоміжний характер, забезпечуючи стійкість інституціонального середовища. У кожному конкретному випадку можливі поєднання базових і комплементарних інститутів. Базові інститути можуть бути одного виду, а комплементарні – зовсім іншого, з матриці іншого типу. Інститути впливають на функціонування соціально-економічних порядків, утворюючи їх інституціональну систему.

Останнім часом у науковій літературі постійно відбуваються дискусії з приводу інституціональних змін, що відбуваються в постсоціалістичних країнах: є ці зміни за своєю суттю революційними чи еволюційними. Низка західних науковців вважає, що в пострадянських країнах здійснюється трансформація, інші вважають, що транзиція, тобто перехід до системи принципово нового суспільного устрою¹⁰. Відповідно, сутність

⁸Полань К. Великая трансформация: Политические и экономические истоки нашего времени / К. Полань; Пер. с англ. А. А. Васильева [и др.]; Под общ. ред. С. Е. Федорова. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2002. – 311 с.

⁹Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М., 1997. – 112 с.

¹⁰Альтернативы модернизации российской экономики / [А. Бузгалин, А. Колганов, А. Белоусов и др.]; Под ред. А. Бузгалина. – М.: ТОО «Таурус альфа», 1997. – 447 с.

поняття «перехідний період» визначають на основі розмежування термінів «транзиція» (transition — перехід) і «трансформація» (transformation — перетворення). У даному випадку транзиція означає процес повного якісного переродження системи, результат революційних змін, а трансформація — новий етап розвитку, результат еволюційних змін.

Розвиток економічної системи може здійснюватись як у формі еволюції, так і у формі трансформації усєї системи чи її складових частин — елементів. Трансформація (від. лат. *transformatio*) означає перетворення, перевтілення, зміну виду, форми, властивостей чого-небудь¹¹, це перетворення структур, форм і способів економічної діяльності, зміна її цільової спрямованості. Отже, це поняття застосовують для характеристики таких змін економічної системи, за яких відбувається її якісне перетворення. А оскільки якісна зміна системи обов'язково супроводжується перетворенням її структури, то наслідком цього процесу є зміна форм і способів економічної діяльності.

На нашу думку, трансформація економічних систем — це процес їх якісного перетворення, що охоплює деякі або всі підсистеми та ієрархічні рівні у їх єдності та взаємозв'язку. Це якісна сторона розвитку, що виявляється у поступових або різких змінах економічних систем, має різноманітні форми прояву та різну глибину перетворень. На відміну від категорій перехідної економіки, транзитивної економіки, що у своєму трактуванні передбачають різкі (революційні) зміни економічної системи, поняття «трансформаційна економіка» є дещо ширшим і може означати також еволюційні зміни, що поступово нагромаджуються і зумовлюють трансформацію.

Таким чином, сутність процесу постсоціалістичної трансформації може бути визначена з урахуванням наступних положень:

1. Необхідність постсоціалістичної трансформації країн колишнього соцтабору визначилась тим, що командно-адміністративна система господарювання, яка панувала в цих країнах, характеризувалася такими рисами: одержавленням економіки; нерозвинутим товарним виробництвом та його підпорядкованим характером; централізованим директивним плануванням усього соціально-економічного життя; регульовальною роллю держави у формуванні пропорцій економічного зростання. Підставою для початку трансформацій було зростаюче відставання в технічних та технологічних відносинах, практична нездатність включитись у світовий суспільний поділ праці, розрив із все більшою кількістю країн у рівні забезпечення добробуту населення, що постійно збільшувався.

2. У капіталістичних і соціалістичних економічних системах існують спільні основи у вигляді грошово-кредитних відносин та системи найманої праці. В розвинутих країнах світу, які завжди асоціюються з ринковим господарством, вже давно функціонує не суто ринкова, а змішана економіка. В колишніх країнах соцтабору також існувала не суто адміністративна, а змішана економіка, що включала в себе товарно-грошові відносини як такі, що доповнювали і певним чином оформляли директивно-планові зв'язки. Це означає, що реальний перехід здійснюється не від адміністративно-командної економіки до ринкової, а від змішаної, що функціонувала на директивно-планових засадах, до змішаної економіки, заснованої на ринкових принципах.

¹¹Трансформаційна економіка: Навч. посіб. / [Савчук В. С., Зайцев Ю. К., Малий І. Й. та ін.]; /В. С. Савчук (ред.), Ю. К. Зайцев (ред.). – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

3. Постсоціалістична трансформація включає в себе два етапи. Перший – етап революційних змін, у рамках яких відбулася системна трансформація, що виникла через нездатність цілого адекватно реагувати на впливи зовнішнього середовища за рахунок значної неоднорідності відтворювальних ланок і зниження адаптивних властивостей. Такі трансформації, перш ніж утвориться нова система з якісно іншими властивостями, обов'язково проходять через поріг нестійкості, невизначеності попередньої системи. Системні трансформації ряд авторів називають макротрансформаціями (трансформаціями в масштабах усієї системи). Другий – етап еволюційних змін, в рамках яких відбуваються якісні зміни певної економічної системи, зумовлені викликами зовнішнього середовища, завершення певного етапу в розвитку окремих функціональних ланок відтворення (технологічні межі виробництва, неефективність принципів розподілу, перевищення величини транзакційних витрат над вигодами від поділу праці, обмежені масштаби споживання).

4. В умовах різноспрямованості постсоціалістичних трансформацій, глибинних відмінностей їх результатів, нове розуміння процесу суспільного розвитку необхідно шукати в різниці між інститутами та їх взаємодіями, які визначають напрямок інституціональних змін. Інституціональна система суспільства створює систему стимулів до ефективної діяльності економічних агентів, тобто існуючі інститути є фундаментальними факторами функціонування економічних систем. Тому інституціональні зміни – це досить тривалий процес, який потребує усвідомлення цих змін, бажання здійснити їх у напрямку вдосконалення інституціонального середовища. Разом з тим, в умовах системних трансформацій формування нового інституціонального середовища може відбуватися протягом відносно короткого проміжку часу шляхом революційних змін у несучих конструкціях економічної системи. Удосконалення економічної системи означає зміни її інституціональної будови в напрямі обмеження деструктивних сил, які стоять на заваді економічного розвитку і запровадження інститутів, що сприяють підвищенню добробуту суспільства.

5. Сутність процесів змін в економічних відносинах найкраще розкриває застосування методу інституціональних матриць. За допомогою інституціональних матриць можна розрізняти поняття «базові інститути», які відтворюють найбільш суттєві, стійкі соціальні відносини та інституціональні форми як форми, що формуються і змінюються в результаті свідомої діяльності суспільства. У відповідності з цим процес інституціональних змін можна розуміти як процес удосконалення інституціональних форм, здійснюваний у напрямку, що задає тип інституціональної матриці.

Отже, під процесом постсоціалістичної трансформації слід розуміти формування якісно нової системи соціально-економічних відносин шляхом переходу від стійкого домінування базових інститутів планової економіки (матриця X) до стійкого домінування базових інститутів ринкової економіки (матриця У). При цьому постсоціалістична трансформація перехідних країн на відміну від ринкової трансформації розвинутих країн передбачає радикальні інституціональні зміни в умовах невизначеності та нестабільності.

Соціально-економічні трансформації, що мають місце в різних країнах, виявили інституційну багатомірність сучасного світу і принципову неможливість визначити одну універсальну модель суспільно-господарського розвитку. Загальним на сучасному етапі для всіх моделей є їх змішаний характер, який передбачає розширення меж державної власності, впровадження систем національного планування і регулювання, певний

перерозподіл національного доходу на користь найбільш вразливих верств населення через систему прогресивного оподаткування і соціального законодавства.

Оскільки інститут економічної влади є одним із базових економічних інститутів, то можна говорити про те, що певний тип відносин економічної влади, який склався, детермінує характер, спрямованість і динаміку відтворення всієї системи господарських відносин. Інститут економічної влади разом з іншими базовими інститутами формує певну основоутворюючу конструкцію, стійку внутрішню структуру, що перетворює основні підсистеми в цілісне органічне економічне утворення.

Організація економічної влади в суспільстві суттєво впливає на можливості економічного розвитку. Система економічної влади, тобто розподіл влади, ієрархія влади і рівновага влади, вносячи в поведінку економічних агентів стійкість і передбачуваність, структурує економічні відносини і тим самим створює певний порядок взаємодій між учасниками господарської системи. Як вважає В. Ойкен, всі господарські порядки можна характеризувати через різні форми розподілу влади і свободи¹². В цьому розумінні влада здійснює вплив на інституційний устрій, а також на основи економічного і соціального порядку в суспільстві. Тип відносин економічної влади є чинником, який впливає на розподіл влади між сторонами владних відносин, які регулюються даним інститутом.

Інститут економічної влади впливає на співвідношення вигід і витрат альтернативних варіантів поведінки суб'єктів в економічній системі, визначає її ефективність. Тому результатом формування певного типу відносин економічної влади є не лише величина трансакційних витрат, пов'язаних із витратами на отримання інформації, а й порівняльна норма віддачі ресурсу у вигляді величини доходу за різних варіантів економічного вибору. Останній показник є чинником, який впливає на ефективність економічної поведінки в нерозривному зв'язку з системою культурних цінностей, норм і правил поведінки індивідів у суспільстві.

Таким чином, історичне минуле, вихідні умови, а також системна взаємозалежність та конкретні національні інституціональні механізми пояснюють, чому однакові інституціональні реформи або перетворення дають у багатьох країнах абсолютно різний результат.

ЛІТЕРАТУРА

- Альтернативы модернизации российской экономики / [А. Бузгалин, А. Колганов, А. Белоусов и др.]; Под ред. А. Бузгалина. – М.: ТОО «Таурис альфа», 1997. – 447 с.
- Капелюшников Р. К вопросу об окончании переходного периода в России / Р. Капелюшников // Вопросы экономики. – 2001. – № 1. – С. 138-156.
- Колодко Г. Уроки десяти лет постсоциалистической трансформации / Г. Колодко // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 19-32.
- Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М., 1997. – 112 с.
- Ойкен В. Основы национальной экономики [Текст] / В. Ойкен; общ. ред. В. С. Автономова [и др.]. – М.: Экономика, 1996. – 352 с.

¹²Ойкен В. Основы национальной экономики [Текст] / В. Ойкен; общ. ред. В. С. Автономова [и др.]. – М.: Экономика, 1996. – 352 с.

- Поланьи К. Великая трансформация: Политические и экономические. стоки нашего времени / К. Поланьи; Пер. с англ. А. А. Васильева [и др.]; Под общ. ред. С.Е.Федорова. – Санкт-Петербург: Алетея, 2002. – 311 с.
- Стиглиц Дж. Куда ведут реформы? (К десятилетию начала переходных процессов) / Дж. Стиглиц // Вопросы экономики. – 1999. – № 7. – С. 4-13.
- Трансформаційна економіка: Навч. посіб. / [Савчук В. С., Зайцев Ю. К., Малий І. Й. та ін.]; / В. С. Савчук (ред.), Ю. К. Зайцев (ред.). – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.
- Estrin, S. (1998) Privatization and restructuring in Central and Eastern Europe /P. Boone, S. Gomulka, R. Layard (eds.) //Emerging From Communism: Lessons From Russia, China and Eastern Europe: MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1998. – P. 73 – 98
- Kolodko, G. Equity Issues in Policymaking in Transition Economies [Електронний ресурс] /G. Kolodko. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/np/fad/equity/kolodko.pdf>
- Lavigne, M. The Economics of Transition: From Socialist Economy to Market Economy /M. Lavigne. – New York, EUA: St. Martin's Press, 1999 – 328 p.
- Naughton B. Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978-1993 /B. Naughton. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 391 p.
- Stark, D. Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe /D. Stark, L. Bruszt. – Cambridge UK: Cambridge University Press, 1998. – 298 p.
- World Development Report: 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.publications.worldbank.org/ecommerce/catalog/product?item_id=9148591
- Zecchini, S. Lessons from the Economic Transition: Central and Eastern Europe in the 1990s /S. Zecchini. – Norwell: Springer; 1997 edition (February 28, 1997). – 590 p.

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ У СФЕРІ ПОСЛУГ

Вікторія Шеховцова

к.е.н., Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: schekh_vita@mail.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розкривається суть стратегічного планування як безперервного процесу розробки і забезпечення реалізації довгострокової політики розвитку сервісного підприємства. Зокрема, розглянуто основні вимоги до процесу стратегічного планування. Визначено поняття «стратегія» та показані чинники, що впливають на вибір стратегії.

Ключові слова: господарський механізм, конкурентоспроможність, послуги, потенціал підприємства, стратегія, стратегічне планування, стратегічні рішення.

Ефективна робота такого складного «організму» як сервісне підприємство досягається за допомогою чітко визначеного процесу планування. Лише за умови цілісного механізму стратегічного планування усувається негативний ефект невизначеності майбутнього, забезпечується більш повне використання наявного виробничого потенціалу підприємства.

Існує цілий ряд досліджень, що стосуються процесу стратегічного планування. Окремі аспекти стратегічного планування відображені у працях таких зарубіжних

вчених, як: І. Ансофф, Г. Мінцберг, В. Борисевич, К. Знаменська, Г. Кандаурова. Проблеми стратегічного планування на рівні підприємств досліджено, зокрема, і вітчизняними науковцями (В. Немцовим, С. Оборською, В. Оберемчук, В. Пономаренком, З. Шершньовою). У спеціальній літературі зустрічаються різноманітні підходи до визначення поняття «стратегічне планування», розкривають ті чи інші його важливі аспекти та особливості. Однак, навіть при визначенні основних понять багато плутанини. Наприклад, у цитатах І. Ансоффа

¹ та Г. Мінцберга² поняття «стратегія» вживається як синонім до поняття «план».

П. Дойл пов'язує стратегію із виробленням певної моделі поведінки. Він наголошує на тому, що стратегічне планування концентрує увагу організації (компанії, фірми) на її ринкових можливостях. Її основне завдання – пошук шляхів їх реалізації за допомогою використання «стратегічних вікон» або, іншими словами, зміни парадигм (грец. *paradigma* – зразок, модель), тобто зміни концепції, моделі поведінки³.

Головною метою цієї роботи є дослідження ключових понять стратегічного планування (план, стратегія, планування) на основі оцінки інформації з вітчизняних і зарубіжних джерел. Звідси, за допомогою результатів проведеного аналізу, розкриття суті самого стратегічного планування.

Виклад основного матеріалу. Сучасне підприємство є складною виробничо-господарською та соціальною системою. Економічне підприємство є виокремленою ланкою промисловості, яка визначається певною господарською, фінансовою, економічною самостійністю. Економічна система підприємства охоплює зовнішні економічні відносини підприємства (постачальники, споживачі, держава) та внутрішні відносини, які виникають усередині системи підприємства.

У зв'язку з переходом економіки України до нових методів господарювання, сфера послуг стає, мабуть, єдиним сектором економіки, що в умовах структурної кризи може нарощувати обсяги виробництва. Це пояснюється тим, що багато послуг, які раніше надавалися споживачам безкоштовно або за символічну плату (тобто фінансувалися з бюджету), переважно стали платними.

Найбільшими секторами сфери послуг в Україні є торгівля і ремонт автомобілів, транспорт і зв'язок, фінанси і кредит. Швидкими темпами розвиваються туристичний сектор (у т. ч. готельне господарство), побутові послуги, послуги швидкого харчування, ремонтно-будівельні послуги та сектор послуг, пов'язаний із розважальними і видовищними заходами.

З виробниками послуг ми зустрічаємося щодня, а, точніше, на кожному кроці: авіаперевезення, банківські послуги, парки атракціонів, готелі, перукарні, страхові компанії, телефонний зв'язок, кінотеатри, ресторани та багато іншого. Підприємства, що надають послуги, вирізняються великою різноманітністю, але відрізняються від

¹ Ансофф І. Стратегическое управление / І. Ансофф; сокр. пер. с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л. І. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – С. 8.

² Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 9.

³ Мінцберг Г. Зліт та падіння стратегічного планування / Г. Мінцберг. – К.: Вид-во Олексія Капусти. – 2008. – С. 56.

постачальників товарів своїм цільовим ринком, формою організації торгівлі та способом підтримання конкурентоспроможності⁴.

Послуги – спеціальний вид товару, якому властивий ступінь невизначеності. Цей товар специфічний і має ряд характеристик, які відрізняють послуги від звичних товарів матеріального порядку.

Політика і цілі підприємства, що надає послуги, реалізуються за допомогою цілого ряду нормативних документів, положень, інструкцій і методик. Ці документи становлять реальний господарський механізм управління.

Господарський механізм – це механізм, що забезпечує взаємодію підсистеми, яка управляє, та підсистеми, якою управляють. Він складається із сукупності конкретних форм і методів свідомого впливу на економіку⁵.

Економічний механізм підприємства має досить складну структуру і є складовою господарського механізму. З одного боку, економічний механізм підприємства забезпечує зовнішні зв'язки підприємства і створює умови для отримання позитивного фінансового результату. З іншого боку, цей механізм впливає на розвиток виробничих відносин усередині підприємства. Саме через внутрішній економічний механізм підприємства забезпечується його функціонування.

Структура внутрішнього економічного механізму підприємства визначена організаційно-технічною системою підприємства; вертикальними та горизонтальними зв'язками між підрозділами; мотиваційним механізмом функціонування; системою оцінки діяльності та контролю; системою планування діяльності.

Планування діяльності здійснюється шляхом установаження основних показників виробничо-господарської діяльності підприємства та базується на прогресивних нормах матеріальних, трудових і грошових витрат. Залежно від завдань, які вирішують на підприємстві, застосовуються такі показники, які найбільшою мірою стимулюють досягнення високих результатів⁶.

Планування є важливою функцією менеджменту. Це досить складна система проектування завдань, їх умов і завдань на майбутнє. Для підприємства, що надає послуги, процес планування діяльності характеризує основний шлях його перспективного розвитку.

Процес планування базується на основі принципів. Так, в основу процесу планування закладено принципи безперервності, координації та інтеграції. Основним принципом планування є принцип задіяності максимальної кількості працівників підприємства в роботі над планом, ще на початку процесу планування. Також важливим принципом планування вважають принцип економічності. Згідно цього принципу, при досягненні максимального економічного ефекту, витрати на складання плану повинні бути мінімальними. Дуже часто на практиці застосовують й інші принципи: пропорційності, комплектності, методологічної єдності планів, наукового характеру планування та інші.

⁴ Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. / О. Б. Моргулець. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 14-15.

⁵ Грещак М. Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / М. Г. Грещак, О. М. Гребешкова, О. С. Коцюба; за ред. М. Г. Грещака. – К.: КНЕУ. 2001. – С. 25

⁶ Грещак М. Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / М. Г. Грещак, О. М. Гребешкова, О. С. Коцюба; за ред. М. Г. Грещака. – К.: КНЕУ. 2001. – С. 27.

При формуванні планів вирізняють декілька методів планування. До них належать: нормативний, балансовий, математико-статистичний, лінійного програмування. У наш час планування діяльності підприємства, що надає послуги, передбачає застосування і таких прогресивних методів, як :

- побудова матриць оцінки різних варіантів господарської поведінки;
- розробка планів на ситуаційній основі, стосовно різних передбачень про майбутнє;
- побудова сценаріїв різного типу, наприклад, оптимістичного або песимістичного⁷.

З позиції інтервалів планування та об'єктів планових рішень розрізняють такі види планів: бізнес-план, інвестиційний проект, оперативний план, поточний, довгостроковий і стратегічний плани. Стратегічне планування в теперішній час, як правило, охоплює період у 3-5 років. Збільшення «часового горизонту» знижує ефективність планів.

Ми живемо в світі, який швидко змінюється. Зміни в законодавстві, технології, організаційних формах підприємств і формах їхньої власності, наявність конкуренції заважають підприємству швидко і своєчасно «зорієнтуватися». Невизначеність і непередбачувані ситуації не можуть підготувати підприємство до майбутнього, а, отже, і не забезпечують його виживання.

Стратегічне планування є багатоплановим, управлінським процесом, що допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегічні завдання. Стратегічні завдання, або стратегії виступають як інструменти досягнення цілей. Для досягнення цілей необхідно, щоб усе підприємство функціонувало у стратегічному режимі.

Стратегічне планування – це набір рішень і дій, які керівництво підприємства використовує для розробки специфічних довгострокових завдань, що сприяють досягненню загальних цілей організації.

Стратегічні рішення є різновидом управлінських рішень. Вони визначають реалізацію поставлених цілей і наслідки стратегічних рішень у край важко або навіть неможливо виправити.

Стратегічні рішення приймають і реалізують у кілька етапів. Спочатку проводиться постановка завдання. Надалі відбувається формування альтернативних рішень і безпосередньо рішення приймається. І на останньому етапі рішення реалізується.

Організація процесу прийняття рішень вимагає чітко визначеної технології, що передбачає постановку певних цілей і скоординоване вивчення середовища, розробку, прийняття і реалізацію стратегії.

Стратегічне планування приносить фінансову користь і підвищує престиж та імідж підприємства.

Взагалі-то, планування зводиться до складання спеціальних документів – планів. Ці документи визначають конкретні кроки підприємства щодо досягнення ним певної цілі у певно визначений час (плановий період). Відтак результатом стратегічного планування є стратегічний план. Розробка стратегічного плану – це поетапний процес формування стратегічних завдань. За стратегічним планом визначені та роз'яснені ролі кожного працівника підприємства. Стратегічний план не є одноденним заходом.

⁷ Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. навч. посіб. / О. Б. Моргулець. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 157.

Менеджерам часто доводиться вносити зміни в документ, доповнювати і покращувати стратегію і концепції.

З позиції звичайного документа, «стратегічний план підприємства» може мати такі розділи:

1. Цілі та завдання підприємства.
2. Поточна діяльність підприємства і довгострокові завдання.
3. Базова стратегія підприємства та основні стратегічні альтернативи.
4. Функціональні стратегії підприємства.
5. Найбільш значущі проекти.
6. Внутрішні та зовнішні операції.
7. Капіталовкладення.
8. Розподіл ресурсів.
9. Планування несподіваних ситуацій.

Додатки: Довідки, розрахунки, ділова документація і т. ін.

Таким чином, стратегічні плани відображають, з одного боку, сьогодення підприємства, а з іншого – спрямовані на формування його потенціалу. Вони повинні забезпечити його перспективне виживання, конкурентоспроможність.

Стратегічний план – це план, який дозволяє планувати з позиції наступних періодів. Відбувається постійне коригування прийнятих управлінських рішень, постійний контроль за їх виконанням. Для системи ефективного стратегічного планування необхідне постійне, чітке уявлення як про теперішній, так і про майбутній стан зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Таким чином, можемо стверджувати, що стратегічне планування – це процес здійснення взаємозалежних і систематизованих операцій робіт із визначення довгострокових цілей і напрямків діяльності підприємства.

Процес стратегічного планування не лише складний і довготривалий, він вимагає також залучення значних коштів і спеціалістів різного рівня і кваліфікації.

Процес формування стратегічного плану підприємства, що надає послуги, має свої особливості. Так, зазвичай, процес планування діяльності підприємства можна розділити на два етапи: розробка стратегії діяльності фірми (стратегічне планування) і визначення тактики реалізації виробленої стратегії (оперативне/поточне планування). Оперативні плани мають вузьку направленість, але при цьому характеризуються високим ступенем деталізації і різноманіттям прийомів і методів. Поточні плани визначають усі напрямки діяльності підприємства на поточний фінансовий рік.

Вимоги, яких необхідно дотримуватися в процесі стратегічного планування, надані в таблиці 1.

Стратегічне планування – це процес прийняття і здійснення стратегічних рішень. Можемо стверджувати, що в основі формування стратегічних планів лежить глибокий аналіз системи існуючих тенденцій, загроз, можливих змін у зовнішнім середовищі підприємства, всебічний прогноз його майбутнього розвитку, насамперед, науково-технічного прогресу і ринків послуг, а також оцінка власного потенціалу (SWOT-аналіз). У процесі їхнього формування визначаються стратегічні цілі організації, формуються відповідні стратегії й розподіляються необхідні ресурси.

Центральними складовими стратегічного планування є потенціал підприємства, стратегія і конкурентоспроможність.

Таблиця 1. Вимоги до процесу стратегічного планування

Вимоги	Характеристика
Масовість	Залучення до процесу планування і реалізації розробленої стратегії представників усіх рівнів управління
Перспективність	Стратегічний план повинен розроблятися з точки зору перспектив розвитку всього підприємства, а не одного індивідууму
Науковість	Стратегічний план повинен ґрунтуватися на дослідженнях і фактичних даних
Гнучкість	Стратегічний план повинен бути досить гнучким, щоб у випадку необхідності можна було б його модифікувати або переорієнтувати

Під потенціалом підприємства, що надає послуги, розуміють сукупність його можливостей щодо надання цих самих послуг. Можливості такого підприємства визначають ресурси, які воно має у своєму розпорядженні. Ступінь використання потенціалу залежить від стратегії підприємства.

Конкурентоспроможність – це уміння підприємства вести успішну конкурентну боротьбу.

Стратегія підприємства представлена системою управлінських рішень, які визначають напрямки його розвитку на перспективу, форми і способи його діяльності та порядок розподілу ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Стратегія підприємства повинна постійно розвиватися. Можемо свідчити, що процес удосконалення стратегії може прямувати до безкінечності.

Розрізняють стратегії загальні (для всього підприємства в цілому) та стратегії за окремими бізнес-напрямами.

Стратегія – це багатогранна й дуже ефективна для діяльності підприємства власноруч створена система. Але вона, на жаль, не забезпечує від всіх негараздів. Тому дуже важливо чітко визначити, чого саме не треба очікувати від стратегії. Чого не дає стратегія:

- негайного результату;
- 100% передбачення майбутнього, котре б забезпечувало у поточному періоді прийняття «винятково правильних рішень»;
- реалізації послуг у запланованих обсягах;
- забезпечення необхідними (за кількісними та якісними характеристиками) ресурсами за низькими цінами і саме тими постачальниками, що були заздалегідь визначені;
- 100% виконання всіх стратегічних настанов;
- визначення стандартного переліку дій та етапів розробки стратегії для всіх без винятку суб'єктів господарської діяльності;
- обов'язкового виживання підприємства в довгостроковій перспективі (відсутність стратегії зменшує імовірність виживання підприємства взагалі)⁸.

⁸ Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. навч. посіб. / О. Б. Моргулець. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 155.

До основних факторів, які впливають на вибір підприємством стратегії, слід віднести: цілі підприємства; розміри підприємства та його діяльності; привабливість і стан ринку послуг на час дослідження; стратегії конкурентів; позицію підприємства на ринку послуг на час дослідження; основні конкурентні переваги підприємства; особливості послуг; стадію життєвого циклу підприємства та послуг на час дослідження; витрати на виробництво послуг; пріоритети керівництва підприємства і його професійний рівень; фінансові ресурси сервісного підприємства тощо.

Врахувати всі фактори впливу при виборі стратегії практично неможливо. Найважливіший вплив при виборі стратегії мають напрямок (ціль) і фінансові ресурси підприємства, інтереси керівництва, досвід попередніх досліджень і результатів, чинник часу. Вибір стратегії зумовлений цілями організації (легкими, середніми за складністю, складними, надскладними); ризиком, на який іде підприємство; зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства.

В основі класифікації стратегій підприємства, що надає послуги, лежить ряд ознак:

1. В залежності від класифікаційної ознаки розрізняють стратегії: за рівнем управління, на якому формується стратегія; за стадією «повного життєвого циклу»; за характером поведінки на ринку послуг; за позицією в конкурентному середовищі.

2. Залежно від рівня управління, на якому розробляються стратегії, розрізняють: корпоративну; ділову; функціональну; ресурсну; оперативну стратегії.

3. Серед загальних стратегій, що мають місце впродовж «повного життєвого циклу» підприємства, розрізняють (за стадією життєвого циклу) такі: стратегії зростання підприємства; стратегії стабілізації; стратегії скорочення; стратегії реструктуризації.

4. За характером поведінки підприємства на ринку послуг, стратегії розрізняють на: активну; пасивну стратегії.

Вибір стратегії зумовлений цілями підприємства (легкими чи складними), ризиком, на який іде компанія, зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства.

Залежно від позиції на ринку (позиція лідера на ринку, позиція організації, що кидає виклик ринковому оточенню, позиція послідовника, позиція організації, що знає своє належне місце на ринку) застосовуються різні стратегії конкурентної боротьби.

Звернемо увагу на «стратегічну піраміду за А. А. Томпсоном та Дж. Стріклендом». Згідно розробок цих двох учених, стратегія розробляється на чотирьох різних організаційних рівнях:

1) корпоративна стратегія – стратегія для підприємства і сфер його діяльності в цілому. Ця стратегія необхідна для досягнення цілей на загальнокорпоративному рівні;

2) ділова стратегія – для визначення кожного окремого виду діяльності підприємства;

3) функціональна стратегія – для кожного функціонального напрямку відповідної сфери діяльності підприємства. Кожна сфера діяльності має окрему стратегію – виробничу стратегію, стратегію маркетингу, фінансів тощо;

4) операційна стратегія – більш вузька стратегія для основних структурних одиниць: філій, підрозділів, відділів. Стратегія нижнього рівня підтримує і доповнює стратегію вищого рівня, робить свій внесок у досягнення цілей на вищому рівні, який охоплює організацію в цілому⁹.

⁹ Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504. - с.11.

Стратегічне планування – це той «ланцюг», за який можна тримати підприємства України, включаючи середні і малі підприємства. Основним є те, що використовувати його необхідно послідовно, виявивши при цьому особливості внутрішнього та зовнішнього середовища. Економічне становище нашої держави, в наш час, ставить для підприємства серйозні вимоги. І сучасне та майбутнє будь-якого підприємства, що надає послуги безпосередньо, залежать від того, наскільки його дії відповідають сьгодні потребам ринкової економіки. Правильно і своєчасно зреагувати та відповісти на запити ринку послуг і є головним завданням кожного підприємства і, отже, гарантією його успіху. Можливості створення постійної конкурентної переваги у підприємства послуг майже такі самі, як і у виробника товарів. Але ж вимоги споживачів до послуг відрізняються від вимог до товарів.

Виробники послуг визначають свою цільову направленість так само, як і виробники матеріальних товарів. Але їм набагато складніше. Цілісний механізм стратегічного планування підприємств сфери послуг в Україні відсутній. Наявні планові процеси на підприємствах, зазвичай, носять частковий характер і не містять передумов для виконання намічених стратегічних планів у повному обсязі та підвищення ефективності управління. Все це є цікавим для подальшого дослідження. Стратегічний план підприємства, що надає послуги, повинен базуватися на конкретних результатах внутрішнього, зовнішнього та аналітичного дослідження, бачення майбутнього існування підприємства, містити в собі конкретні завдання, цілі, мету, визначати терміни запланованих рішень, мати точний перелік виконавців. Успішний стратегічний план повинен містити такі складові: відомості про місію та цінності підприємства; аналіз, який містить ідентифікацію зацікавлених осіб; оцінку слабких і сильних сторін підприємства; оцінку досягнень підприємства та очікуваних результатів; цілі, які підприємство хотіло б досягти у наступні 3-5 років; строки досягнення поставлених цілей.

ЛІТЕРАТУРА

- Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; сокр. пер. с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
- Грещак М. Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / М. Г. Грещак, О. М. Гребешкова, О. С. Коцюба; за ред. М. Г. Грещака. – К.: КНЕУ. 2001. – 228 с.
- Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
- Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. / О. Б. Моргулець. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
- Мінцберг Г. Зліт та падіння стратегічного планування / Г. Мінцберг. – К.: Вид-во Олексія Капусти. – 2008. – 389 с.
- Стаднік В. В., Йохна М. А. Менеджмент: посібник / В. В. Стаднік, М. А. Йохна. - К.: Академвидав, 2003. - 464 с.
- Моргулець О. Б., Клеца Л. М. Сфера послуг України: реалії сьогодення // Вісник КНУТД, 2009. - № 3. – С. 154-159.
- Ansoff I. The State of Practice Planning Systems / I. Ansoff // Sloan Management Review. – 1977.– Winter. – P. 1 – 24.

SEKCJA:
SEKCJA: PRZESTRZEŃ INNOWACJI I INFORMACJI:
KSZTAŁTOWANIE, EFEKTYWNOŚĆ I ROZWÓJ W SFERZE
EDUKACJI I NAUKI

MODERN ATTITUDE TO THE VIRTUAL – INFORMATION EDUCATION

Alim Batjuk

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «KryvyiRihNationalUniversity»,
e-mail: alim_60@rambler.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article examines the role and the development of virtual education in the society, and the importance of computer technologies and the global Internet for the formation of a new type of information space. Features of virtual culture in science and education are also determined, particularly in the Internet as a truly new kind of information space and the human role in it.

The origin and development of the global network of the Internet can be considered a significant achievement of global informatization process. Thanks to it the biggest part of the communication, both business and personal, is carried out in a virtual environment. It should be noted that this promotion is primarily the technical advantages of virtual communication, such as the ability to transfer large amounts of information to a rather long distance, the ability to adjust, store and accumulate information. Substantial and significant benefits of the Internet are not limited to only these ones. The specific virtual environment creates and has its own rules, customs, hierarchy, objectives and interests and also a number of characteristics, which are reflected in the actual behavior of the user.

Keyword: virtual, the Internet, computer technologies, information space.

Relevance of the chosen topic. The relevance of research is in the role of the Internet, which is not only a means of mass communication, but also creates a fundamentally new area of social interaction that affects all areas of life and is very important in forming society.

The permanent increase of the level of information technology use, which is characteristic of the current stage of development of education and science, is accompanied by the emergence of new forms of innovation in education and science. New requirements for education, which are formed under these conditions, need scientific research.

Thus, the study of the influence of the media, will allow going to the new methodological aspects of the information society forming.

Problem research. By means of research we put the task to determine the main directions of development of virtual space, in terms of the Internet and its specific features and also to define the functionality of virtual communication in the formation of modern education and science.

Review of research and publications. In modern scientific literature more attention is paid to the impact of virtual reality of worldwide network on a man. The research, carried out by D. Bell, P. Burdye, Dzh.Helbreyt, M. Kastels, E. Toffler, R. Porter, F. Uebster, E. Holl, K. Shennon, elucidates communication processes of information society.

The level of research of virtual space is rather ambiguous, at first glance, because the problem has been developed by many scientists for a long time.

Despite the rather large number of scientific works on the phenomenon of virtual communication, analysis of scientific sources convinces that virtual communication is constantly evolving, sometimes displacing other forms of communication that is why development issues require constant research.

A significant contribution to the worldwide network of research and virtual communication, and also the role of ICT in terms of forming information society was made by Ivanov A.E, Belinska E.P, Zhychkyra A.E, Arseyenko A., Batyhin H., Boyko H., Bryzhko V., Vellman B., Havlovskyy V., Halchenko O., Halchynskyy A., Kashpur V., Martynyuk S., Reynhold H., Tolstyh N., Filippova T., Tsympalyuk V., Shadrin A., Shevchuk O. and others.

Today electronic network is a kind of synthesis of modern world trends in public education and science. Nowadays many problems of present and future social development are shown in this synthesis.

Presentation of the main research. The virtual world of the Internet is created for people, and if in real life - they are part of it, in the virtual space there is nothing except people. The users make virtual reality of the Internet it is a kind of embodiment of the social reality of everyday life. Bondarenko T.O. in his study gives the following definition of virtual reality: "Virtual reality is essentially symbolic, actually existing reality that is preset, generated and expressed dynamic nature, changing nature, which enables active interaction with you. Based on this, it has the ability to influence all what comes in contact."¹

Elements of virtuality characterized our reality from ancient times, when there could not be any questions about the existence of computer technology and network technology. In the latter decades educational environment is undergoing fundamental changes, which are primarily related to new information situation. Innovation and Information Technologies of the new century have greatly expanded the familiar world through cyberspace and virtual reality.

According to Slyadnyeva N.A., in all historical periods, humanity exists in two dimensions - physical, real world and in cyberspace. The last consisted of myths and false judgments, the ideas of images, real facts and works of imagination. The ratio of these layers of being was different. Scientific and technological progress and information significantly changed the extent, saturation and dynamics of information environment of a man.²

In fact, if earlier a person lived in the world of real relationships, which correspond to a range of everyday life, starting from the twentieth century, many people are no longer in the information limited circle, but immersed in the information space of modern times, that is constantly expanding and which is characterized by virtualization of reality. The author believes that the development of this trend consists in the fact that a modern man is info-dependent and is forced to perceive increasing in relative terms and more and more advanced in absolute calculation of the surrounding world through information by watching it condition on a virtual screen.

Voyskunsky A.E. avers that the Internet is a very mixed environment created by different social environments. The heterogeneity of the Internet as an environment of behavior and a variety of services provides various types of users' activities in the network³.

In our opinion, the Internet also attracts people who are interested in communication and exchange of opinions, information and ideas in terms of significant personal meaning, self-development and improvement. Although the environment of communication and online activities are varied, differ from each other, they share common features that are the result of specific of communication by tools on the Internet. So, remote nature and the ability of anonymous communication with many people at the same time make the process of

¹Bondarenko, T.O. Virtual reality in modern social situation: Author. Dissertation for obtaining academic degrees Doc. Philosophy. Sciences specials. 09.00.11 "Social Philosophy" / Davidovich V.E.; Southern. Feder. Univ – Rostov-on-Don, 2007. – 326 p

²Modern person in the virtual world: the problem of information-analytical culture of personality. Slyadneva, N.A., doctor of pedagogical sciences, professor, dean of the Faculty of Management and Social and Information Technologies MGUKI.

³Babaeva, Y.D., Voiskunsky, A.E., Smyslova, O.V. The Internet: impact on individuals / Humanities research online / Under. Ed. Voyskunsky A.E.– M.: "Mozhaisk Terra", 2000.– pp 11–39

communication by means of the Internet network, more exciting and interesting, and easier for certain categories of users than in real social environment.

In addition, the virtual space of the Internet cannot be considered only as a reflection of the realities - both political and economic, it is a kind of "autonomous entity" actively influencing the whole world. That is why the development of electronic networks becomes a formative factor in virtual reality. Computer implementation of virtual reality puts people in an artificial world. Wherein, there is no need for detailed modeling of the world. Programs can be used for this.

The variety of approaches to understanding the nature of virtual says that for now the reflection of this phenomenon is just starting. But having experience in the history of science about culture, we can assume that researchers will continue to fail to reach consensus. The status of virtualization will be determined by separate scientific directions, integrating sociology, philosophy and other sciences. And within this area, schools with different approaches will be formed.

The creation of high-quality and high-tech information-educational environment is seen mainly as a rather complicated technical problem which allows to modernize the technological basis of the education system radically, to make the transition to an open educational system that meets the requirements of postindustrial society. However, it is undeniable that the creation of information-educational environment is not only a purely technical problem. For its creation, development and operation the scientific-methodical, organizational and pedagogical potential of the entire education system should be fully activated. Thereby, the problem of pedagogy should be taken into account in terms of the functioning of modern information and educational environments. To get acquainted with the concept of a virtual learning environment we have provided below several definitions of it from various sources. We refer to virtual learning environment as a set of information resources, providing comprehensive methodological and technological support of remote process, including education, management of educational process and its quality.

Virtual learning environment is a set of computer tools and technologies which allows to content management of educational environment and communication of participants. When we say a virtual learning environment we mean information content and communication capabilities of local, corporate and global computer networks formed and used for educational purposes by all participants of the educational process⁴.

The virtual learning environment refers to an environment that promotes creative achievement of Yourself - New, namely the personality, who is in the process of educational formation, which develops both new knowledge and new degrees of freedom⁵.

Virtual educational environment is a fast developing, multi-level and multi-functional system that combines: pedagogical, didactic and methodical technologies specific to the interaction of participants of the educational process information resources, databases and knowledge, libraries, electronic training materials, etc., and modern software means and means of electronic communication. Virtual team is a geographically distributed team, united by a common task, which interacts through information and communication technologies. In

⁴Knyazev, A.S. Organization of virtual workspace faculty of the university-based tools Unity3D // Materials of All-Russian scientific-practical conference "Applied Informatics and Computer Simulation", Ufa. Volume 3. Ufa BSPU. Aknulla M., 2012. S. 15-17.

⁵Gerasimov, V. Unity 3.x Scripting. – Packt Publishing, 2011.

application to education virtual education staff members are teachers and students interacting within the virtual learning environment. Virtual learning is a process and the result of communication of participants of the educational process in virtual environments, information and educational (we provide the necessary training information); communication (training is in dialogue with the participants of the educational process); control and administrative (complete are conducted with those objects and subjects involved in the educational process, not classrooms, manuals or technical means). It is important to stress that education in the new media space is not antagonistic to the existing forms of education and does not deny the existing educational trends. The new is naturally integrated into these systems, supplementing and developing them, and helps to create a mobile learning environment.

The concept of virtual reality covers many disciplines and it is integrated now with computer technologies. Of course, every process has both positive and negative sides. Nosov N.A. said that virtual culture has all chances to become a full-fledged culture in the future that will have a special virtual way of understanding and explaining the world. According to him, the reason for this conclusion serves the fact that the idea of virtuality is becoming increasingly recognized in various fields of science and also the social need for new ways of explaining the world arises⁶.

Analyzing the current virtual space of the Internet and virtual reality, we gradually come to the fact that communication contributes to the development of many scientific approaches, different ways, and so on. Active and creative approach today is sure to have a very important role in the invention of alternative ways of education and science development. The shift of real and virtual worlds that is happening today, gives a lot of interesting material for research, because a number of very topical and specific questions arise. How can all these phenomena be dangerous, or vice versa helpful? Thus, the intensification of relations is taking place, the transition to a new level of interactive communication is making diversity into reality, the usual stereotypes of communication are being broken and, therefore, as a consequence - new groups that are being created in the virtual space with all their characteristics are reflected in real life. The more a person understands the computer and the Internet, the better, more harmoniously, logically and broadly the personality is developed. But it is worth paying attention to the fact that the important factor and extremely dangerous phenomenon is a process of habituation and dependence on the network.

The topic of dependence on individual virtual consciousness deserves separate serious research. Considering this topic as the "main problem", Bill Gates affirms that virtual reality is stronger than any video game and it is very easy to fall into dependence⁶.

Today "communication" with virtual reality for many people is at virtual gaming level, distribution of virtual reality systems we can see in the industrial, commercial, political and economic sphere of human activity. Advertising helps to promote consumer lifestyle and to form certain models of consumer behavior. The potential of the Internet can be used not only to disseminate useful information and ideas, but also dangerous views. Information flows, including the Internet with all its features, have a significant impact on the consciousness, worldview and outlook of a man, on his identity. Modern virtual-trend information is directed primarily out to encourage people to certain social actions to be active, to think, understand, learn and improve. So aspiration is using computer tools and virtual reality to promote various kinds of creativity and make it a means of self-realization and self-expression. The virtual space

⁶Gates, B. The Road Ahead. Viking, 1995 / Access: <http://www.roadahead.com/>

of the Internet, where the amount of information of various kinds is extremely large, significantly contributes to this process thanks to its specific features.

So the virtual space of the Internet and computer technologies designed for “mass consumption” is a product of modern times. People are taught to have the right of choice and active participation. This, in turn, corresponds to the ideas of modern social development.

Conclusions. Based on the analysis we conclude that society is moving from written culture to screen one and from the industrial civilization to the information one. Gradually the virtual world of the Internet becomes an integral part of a growing number of people, because it creates new opportunities for users in receiving, storage and transmission of information, communication, self-improvement, and self-realization. Therefore, we can talk about the impact of humans on the Internet virtual reality and impact of virtual reality on humans, their awareness, education, attitudes, behavior, and so on.

Thus, the importance of global Internet system for many areas of life is on the one hand due to the opportunities to influence political, economic and social processes and the outlook. On the other hand, it is the impact on its own social space, which is manifested in the emergence of new communication practices. Appearance and development of the Internet technologies can extend the idea of social reality by the emergence of virtual reality.

We hope that further research in this area may provide productive and interesting results.

REFERENCES

- Bondarenko, T.O. *Virtual reality in today's social situation*: Abstract. Thesis on Doc. Philosophy Degree. Sciences: spec. 09.00.11 "Social Philosophy" / Davidovich, V.E.; South. Feder. Univ – Rostov-on-Don, 2007. – 326.
- Internet / Wikipedia – the free encyclopedia [Electronic Edition] / Access: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Интернет>.
- Gates, B. *The Road Ahead*. Viking, 1995 / Access: <http://www.roadahead.com/>
- Nosov N.A. / *Virtual Reality / Problems of Philosophy*. – 1999. – №10, p.155
- Kovalevskaya, E.V. *Computer virtual reality: some philosophical aspects* / Virtual reality. – Moscow, 1998.
- Castells, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. I. The Rise of the Network Society. Blackwell Publishers. Maiden., Massachusetts, USA. Oxford, UK, 1996. P. 21.
- Modern Man in the Virtual World: the Problem of Information–analytical Culture of Personality*. Slyadneva, N.A. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Management and Social and Information Technologies MGUKI. Access: <http://www.galactic.org.ua/SLOVARI/p4.htm>
- Repkin, D. *Virtual Reality or Cyberspace*. 2002.
- Sedova, D.V. *Organization of Educational Process in a Virtual Learning Environment with the Use of Social Networks*. – Dubna, 2008.
- Stepcheva, Z.V. *Fundamentals of Geometric Modeling in Unity3d*. Study, the electronic edition. UISTU – Ulyanovsk 2012.
- Source: http://fullref.ru/job_1bd1118085b065899e691df3b68846ee.html
- Information technologies in education*. Website of teachers: <http://www.rusedu.info>
- «Young Scientist.” Monthly Scientific Journal: <http://www.moluch.ru>

Babayev, Y.D., Voiskunsky, A.E., Smyslova, O.V. *The Internet: Impact on Individuals / Humanities research online* / Ed. Voiskunskiy, A.E. – М.: "Mozhaisk Terra", 2000. – pp. 11–

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КРАЇНАХ ЄС

Наталія Бахмат

к.пед.н., доцент, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка
e-mail: bahger@yandex.ua, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Анотація. У статті розкрито особливості підготовки педагогічних працівників у галузі початкової освіти в країнах Європейського Союзу: Великої Британії, Греції, Фінляндії. З'ясовано особливості систем педагогів цих держав, наведено співвідношення учень–учитель (за даними ЮНЕСКО). Підґрунтям успіху систем освіти виступають високі вимоги до кваліфікації педагога, що сприяло формуванню потужної високорівневої системи підтримки дітей.

Визначено, що у навчальних закладах цих держав процес підготовки вчителів початкової школи передбачає певну поетапність та оволодіння нормативними педагогічними курсами. Значну увагу в університетах відведено розвитку загальноосвітнього рівня майбутніх педагогів і надання їм сучасних інноваційних знань, які відображають досягнення науки та техніки, зокрема, інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: педагогічна підготовка, ЮНЕСКО, співвідношення учень–учитель, вимоги до кваліфікації, сертифікат, педагогічна практика, ІКТ.

На основі досліджень систем педагогічної підготовки вчителів початкової школи в розвинутих країнах Європейського Союзу (ЄС) можна зробити висновок, що в останні часи вони були суттєво трансформовані. В цілому держави формуються в залежності від особливостей національних рис, впливу культурних традицій і, безумовно, рівня розвитку інформатизації країни та, відповідно, системи освіти. В кожній системі педагогічної підготовки вчителів відтворено характерні особливості розвитку та досягнень педагогічних шкіл суспільства, рівень розвитку економіки, науки і техніки.

Наприклад, у Фінляндії посада вчителя є однією із найбільш поважаних і затребуваних серед інших. Однак для того, щоб отримати посаду шкільного педагога, необхідно пройти досить прискіпливий, суворий відбір, у результаті якого із 30% кращих випускників педагогічних факультетів країни за статистикою обираються приблизно 12% претендентів.

Як правило, громадяни Фінляндії навчання розпочинають у 7 років та навчаються в початковій школі протягом шести років. Співвідношення учитель/учень для початкової школи, за даними ЮНЕСКО, складає 1:13,7 в 1982 р., в 1976 р. – 1:18,52. Пріоритет віддається навчанню в малих групах (рис.1).

Основні вимоги до педагогічних працівників країни визначаються Законом про освіту, в якому окреслено кваліфікації фахівців у галузі освіти. Задекларовані вимоги держави до учителів забезпечують високий критерій якості освіти.

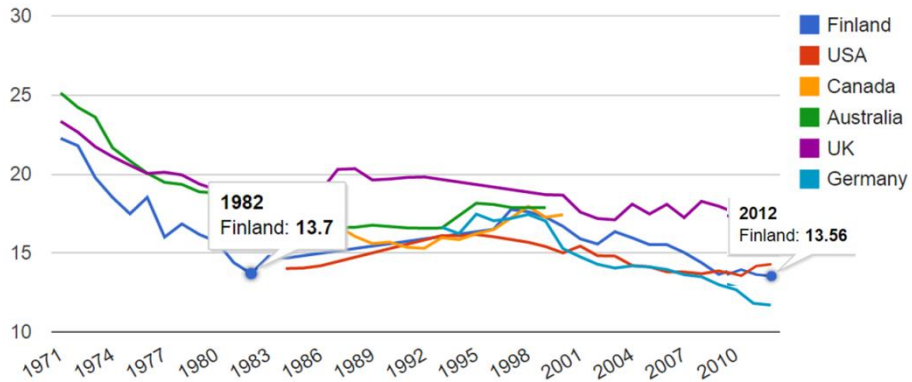

Рис.1. Співвідношення учень-учитель у Фінляндії (за даними ЮНЕСКО) [5]

Рівень педагогічної підготовки Фінляндії підтверджується оцінюванням Міжнародної програми контролю за освітою PISA (ProgrammeForStudentAssessment) та Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), яка показує, що ця країна за рівнем шкільної освіти займає лідируюче місце, досвід якого аналізується світовою освітньою громадськістю [1].

Сформовані протягом багатьох років високі вимоги до кваліфікації педагога стали підґрунтям успіху системи освіти країни: реорганізацію системи педагогічної освіти здійснено одночасно з реформою системи освіти. Відповідно до неї, вчителі початкової школи повинні мати вищу освіту; вирізнятися високим рівнем організації академічної педагогічної підготовки; мати диплом магістра; можуть вступити до вищого навчального закладу в залежності від результату проходження вступних іспитів.

На підставі означених вимог до вчителів відповідно сформувався потужна високорівнева система підтримки учнів – за кількістю психологів і соціальних робітників Фінляндія очолює європейські країни.

Вчителі початкової школи навчаються на відділеннях педагогічної підготовки за програмою педагогічної освіти, яка включає в себе всі предмети, що передбачені навчальними планом для початкової школи, та отримують диплом магістра зі спеціалізацією в галузі педагогічних наук. З метою підготовки педагогів до викладання базових і деяких інших навчальних предметів загальноосвітньої школи, ці предмети можуть бути включені до навчальної програми університету.

В університетах Фінляндії процес підготовки вчителів початкової школи, який було розпочато на початку 70-х минулого століття, передбачає поетапність:

I етап – отримання ступеню бакалавра (180 ECTS-кредитів);

II етап – отримання ступеню магістра (300 ECTS-кредитів), який можна здобути через обов'язкові курси:

- освітні технології (75 кредитів);
- педагогіка і психологія (35 кредитів);
- комунікативна компетентність (12 кредитів);
- основна предметна спеціалізація (35 кредитів);
- додаткова предметна спеціалізація (35 кредитів);

- курси на вибір (5-8 кредитів).

У навчанні майбутні вчителі вивчають базові і проміжні курси, профільні курси підвищеного рівня – 120 ECTS-кредитів, а також базові та проміжні курси за додатковою спеціальністю – 60 ECTS-кредитів.

Примітно, що в цій країні педагогічна освіта передбачає профільну підготовку: вивчення спеціальних дисциплін і курсів та обов'язкову педагогічну практику. Педагогічна практика може здійснюватися на базі шкіл виробничої практики, які створено при відділеннях педагогічної підготовки та на базі звичайних шкіл.

У процесі вивчення стану педагогічної підготовки вчителів початкової школи у Великій Британії з'ясовано, що зміни в освітній системі цієї країни відбулися в останні роки ХХ ст. – в той час, коли в країні відбулася її потужна реорганізація. Потреба в проведенні такого сильного революційного явища була спричинена запитом суспільства в педагогах високої кваліфікації та професійної майстерності, професійний рівень яких дозволить готувати молоде покоління, що має характеризуватися високим рівнем моралі, духовності, фізичної сили, стремлінням до успіху, творчості та креативності й іншими якостями, які, в цілому, забезпечать готовність до конкурентоздатності в глобалізованому інформаційному суспільстві.

Модернізація в підходах та організації педагогічної освіти, насамперед, передбачала оновлення змісту освіти, структурних перетворень з метою пошуку інноваційних підходів і методик підготовки вчителів, нових, професійно спрямованих систем відбору абітурієнтів – майбутніх педагогів. У результаті проведених реформ у країні було розроблено та запроваджено багаторівневу й багатоваріантну систему вищої професійно-педагогічної освіти, яка представлена навчальними закладами: коледжі вищої освіти (колишні педагогічні коледжі та політехнічні ВНЗ), університети.

Вимогливий відбір майбутніх учителів для навчання в коледжах та університетах Великої Британії здійснює Інформаційне бюро по сприянню набору абітурієнтів на педагогічні спеціальності (GraduateTeacherTrainingRegistry). При вступі до навчального закладу абітурієнт подає до бюро документи:

- заяву із упорядкованим за ступенем вибору чотирьох навчальних закладів;
- копію свідоцтва про отримання середньої освіти (GeneralCertificateofSecondaryEducation);
- довідку, яка засвідчує відсутність серйозних захворювань.

Після опрацювання документи з Інформаційного бюро передаються у відповідний відділ навчальних закладів. Слід відзначити, що запрошення на співбесіду претендент на навчання в педагогічному закладі отримує після детального вивчення його документів. Проте, якщо у закладі з'ясовано невідповідність академічного рівня чи фізичної підготовки поставленим вимогам, Інформаційне бюро відправляє документи абітурієнта до іншого навчального закладу, який указаний наступним у заяві абітурієнта.

У той же час, система педагогічної освіти Великобританії розподіляється на три взаємопов'язані самостійні ступені майбутніх учителів у коледжах й університетах. Це означає, що для здійснення професійної діяльності майбутні педагоги повинні отримати два дипломи про вищу освіту та про професійну придатність [2].

На першому ступені (2-3 р.) педагог здійснює остаточний відбір спеціальності й отримує диплом бакалавра освіти (BE – BachelorofEducation).

На другому ступені (1 рік) педагог формується як професіонал і отримує диплом професійної придатності.

На третьому ступені (1 рік) здійснюється підготовка фахівців вищої кваліфікації з дипломом магістра освіти (ME – Magister of Education).

Починаючи з 1994 р., громадяни Великої Британії розпочинають навчання в 5 років, співвідношення учитель/учень для початкової школи (за даними ЮНЕСКО, складає 1:20,33 в 1988 р., в 2012 р. – 1:18,31, так само, як і в інших країнах, пріоритет віддається навчанню у малих групах (рис.2.) [6].

Рис.2. Співвідношення учень–учитель у Великій Британії (за даними ЮНЕСКО) [6]

Зміст педагогічної освіти у Великій Британії характеризується інтеграцією теоретичних курсів педагогіки і психології. У педагогічних навчальних закладах цієї країни ці навчальні дисципліни, залежно від їх спрямованості, об'єднуються у блоки: професійно-педагогічний, спеціальний і загальноосвітній. Особливістю структури виділяється розділ „Педагогічна практика”.

Враховуючи те, що на професійну педагогічну підготовку майбутніх учителів відводиться близько 50% обсягу всього навчального часу, можна зробити припущення про вагомість знань із дисциплін цього блоку у професійному арсеналі вчителя. Професійна педагогічна підготовка включає в себе три основні складові: теоретичні дисципліни психолого-педагогічного циклу; професійний курс; педагогічна практика в школі.

Детальне вивчення блоку професійно-педагогічної підготовки показує, що це – інтегрований педагогічний курс з виховання та освіти, важливою рисою його змісту є перехід курсу загальної психології в курс педагогічної психології. Більшість коледжів розподіляє його в розділи: принципи виховання та освіти; педагогічна психологія і розвиток дитини; соціальні аспекти педагогіки.

Виразна увага в педагогічних навчальних закладах відводиться розвитку загальноосвітнього рівня майбутніх учителів і надання їм сучасних, інноваційних знань, які відображають досягнення науки та техніки, зокрема, інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). З цією метою в навчальні плани коледжів і університетів вводяться відповідні курси і теми в дисципліни, які вони вивчають.

Найбільш популярними в Англії технології навчання майбутніх учителів є:

1. Персоналізоване навчання – його суть полягає у тому, що навчальний контент курсу розподіляється на частини, кожна з яких містить навчальний матеріал, приклади і задачі, питання для самоперевірки, а також необхідні методичні рекомендації; студент вивчає самостійно навчальний матеріал, після чого „проходить”, так званий, „тест готовності”; лише після отримання високої оцінки за попередній матеріал стає можливим перехід до вивчення наступного фрагменту навчального матеріалу – технологія передбачає самостійність студента у виконанні роботи, відповідно до обраного ним індивідуального темпу.

2. Модульне навчання – цю технологію також можна визначати як вид персоналізованого навчання, однак її сутність полягає у відмінності від першої більш чіткою організацією самонавчання і групових занять: кожен студент самостійно може працювати за запропонованою навчальною програмою, яка включає в себе цільовий план дій, банк навчально-методичних матеріалів і методичне керівництво від педагога, функції якого передбачають від інформаційно-контролюючих до консультаційно-координуючих дій.

3. Тьюторська система навчання (тьюторіали) – сутність її складають систематичні заняття викладача, які проводяться з прикріпленими до нього на весь період навчання одним або декількома студентами; структура системи передбачає включення трьох елементів: керівник занять (directorofstudies) – забезпечує навчання студентів і дає їм поради по роботі в канікулярний час; моральний наставник (moraltutor) – відповідальний за життєдіяльність студентів під час навчання у навчальному закладі; тьютор (tutor) – безпосередньо здійснює навчання студентів.

4. Бригадно-індивідуальне навчання – здійснюється, як правило, за ситуації, коли в академічній групі виявлено великі розбіжності в рівні знань (успішності).

У вищих педагогічних навчальних закладах (ВПНЗ) прослідковуються різні підходи до організації взаємного навчання та консультування студентів. Так, наприклад, найбільш розповсюдженим є підхід, за якого: викладачі керують старшокурсниками, старшокурсників, у свою чергу, для надання педагогічної допомоги, а також для вирішення питань, пов'язаних з організацією самостійної роботи, прикріплюють до студентів молодших курсів.

У цілому, зазначені дії були спрямовані на формування якостей і духовних цінностей сучасного вчителя початкової школи, на високий рівень його практичної підготовки як з організаційно-педагогічних, так із науково-методичних поглядів.

В Англії всі студенти, що навчаються за послідовною моделлю навчання (на отримання сертифіката PGCE) для отримання допуску до роботи в початковій школі, повинні пройти, щонайменше, 18 тижнів педагогічної практики в школі. Якщо ж вони направляються на роботу в середній школі, то згідно з новими вимогами, вони зобов'язані пройти педагогічну практику за 32 тижні.

Педагогічна практика учителів здійснюється поетапно (передбачено три етапи) з її поступовим ускладненням.

І етап – практика-спостережна – початковий: відбувається знайомство студентів зі школою, із учнями в класі, з кожним учнем окремо, з педагогічним колективом, відвідування уроків свого наставника; студенти здійснюють аналітичну діяльність – проводять опитування та анкетування, на підставі яких складають психолого-педагогічні характеристики, відвідують сім'ї учнів тощо.

II етап – практика стажера: студентам дозволяється самостійно виконувати педагогічні функції, виробнича діяльність розпочинається з одного-двох пробних уроків на день.

III етап – виробнича практика: студенти в повній мірі виконують всі функціональні обов'язки вчителя початкових класів.

Слід відзначити важливу особливість організації педагогічної практики майбутніх учителів в Англії, яка полягає в тому, що;

- по-перше, вона розпочинається ще до вивчення теоретичних дисциплін психолого-педагогічного циклу;

- по-друге, її проходження відбувається в різних за типом школах.

Примітною є також інша особливість, яка полягає в організації керування практичною діяльністю, яке ми визначаємо як дворівневе:

1. Безпосереднє керівництво – керування діяльністю практикантів здійснюють досвідчені вчителі шкіл, які називаються менторами (mentors).

2. Опосередковане керівництво – над менторами або паралельно з ними керування здійснюють викладачі ВНЗ – тьютори (tutors).

Однак, тьютори не виконують роль безпосередніх керівників педагогічною практикою – у своїх діях вони керуються повідомленнями від менторів. Спільний розгляд і обговорення менторами і тьюторами процесу та складових практики дозволяє їм виробити напрями та шляхи координування і спрямування діяльності майбутніх учителів. Створений підхід управління педагогічною практикою майбутніх педагогів початкової школи сприяє усуненню професійної конкуренції між педагогами школи і викладачами ВНЗ, та дозволяє, на нашу думку, забезпечити їх можливе тісне співробітництво в розробленні інноваційних форм, методів і засобів педагогічної практики.

Такий підхід в організації завчасної педагогічної практики, коли фактично відбувається занурення майбутніх учителів у реальне навчальне середовище, сприяє формуванню мотивації, інтересу та професійної свідомості і розуміння професійної діяльності.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що в основі технологій педагогічної підготовки учителів початкових класів знаходяться принципи досконалості і сталого прогресу в навчальному процесі. Це означає, що, неперервно підвищуючи рівень власних знань, умінь та навичок, студент спрямовується до максимально можливого рівня засвоєння нових знань, осмислення навчальних матеріалів і формування професійних педагогічних умінь – у результаті до нової навчальної мети.

Досліджуючи систему професійної підготовки вчителя початкових класів у Греції, можна відзначити певні позитивні зрушення, які відбулися завдяки [4, с. 8-15]:

- створенню педагогічних відділень початкової освіти в університетах країни;
- значному збільшенню терміну навчання (від двох до чотирьох років);
- конкретизації мети професійної підготовки;
- формуванню компетентної у своїй справі цілісної особистості майбутнього вчителя;
- конкретизації завдань професійної підготовки;
- допомоги студентам усвідомити і сприйняти загальнолюдські цінності;
- розвитку дослідницьких навичок, необхідного вміння для розуміння й подолання сучасних глобальних і регіональних соціальних проблем;

- забезпеченню майбутніх учителів уміннями розвитку в учнів самостійності, певних особистісних якостей, критичного мислення тощо) професійної підготовки;
- суттєвому збагаченню змісту професійної підготовки за рахунок уведення предметів на вибір студентів і нових дисциплін:
 - „Порівняльна педагогіка”;
 - „Практична педагогіка з елементами статистики”;
 - „Соціологія освіти”;
 - „Проблеми освіти й освітня політика”;
 - „Економіка освіти”;
 - „Навчальні плани, програми, посібники”;
 - „Навчання та виховання дітей емігрантів і репатріантів” тощо;
- розширенню форм і методів навчання (наприклад, окрім традиційної лекції, грецькі педагоги почали активно застосовувати лекції-диспути, лекції-дискусії тощо, значну увагу було приділено самостійній роботі студентів);
 - удосконаленню педагогічної практики студентів;
 - посиленню вимог до професійних якостей випускників;
 - володінню сучасними засобами навчання, Інтернет-технологіями;
 - обов’язкового підвищення свого кваліфікаційного рівня;
 - здатності до дослідницької діяльності тощо;
- розробці вченими-педагогами країни теоретичних і методологічних засад професійної підготовки „рефлексуючого” вчителя (який характеризується наявністю критичної думки, є творчою особистістю, наділений професійною автономією, має чітку громадянську позицію, є здатним до певних соціальних змін);
- розробці вченими-педагогами країни теоретичних і методологічних засад професійної підготовки, так званого „вчителя-європейця”, який повністю відповідає вимогам Болонської угоди.

Узагальнюючи проведену роботу щодо з’ясування особливостей систем підготовки вчителів початкової школи, можна погодитись із тим, що „педагоги у всіх країнах світу все краще усвідомлюють переваги, які дає вмиле використання сучасних ІКТ у сфері загальної освіти. ІКТ допомагають вирішувати проблеми всюди, де істотне значення мають знання і комунікації. Сюди входять: удосконалення процесів навчання, підвищення освітніх результатів і навчальної мотивації школярів, поліпшення взаємодії батьків і школи, спілкування в шкільній мережі та виконання спільних проєктів, удосконалення організації та управління освітнім процесом. І це не дивно, оскільки можливості, які ІКТ надають для розвитку інноваційної економіки і сучасного суспільства, стали доступними і для освіти” [3, с. 6].

Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти в розглянутих країнах указують на певну динаміку цього процесу, яка є інноваційною за змістом і характером. Встановлено, що в різних країнах розвинуті різноманітні форми педагогічної самоосвіти: дослідницька робота з певної тематики з педагогіки під керівництвом викладачів ВНЗ, досвідчених учителів або наставників; самостійне вивчення досягнень передового педагогічного досвіду в бібліотеках, електронних освітніх ресурсах, навчанні в школі молодого вчителя тощо. Нині, на етапі стрімкого розвитку ІКТ та всебічного прогресу в інформатизації діяльності учителя, вбачається необхідність пошуку нових підходів до організації педагогічної підготовки у ВПНЗ України з метою підвищення її рівня до світових стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Как готовят учителей в Финляндии [Электронный ресурс]. – Электронный журнал об образовании. Новости учебных заведений. Аналитические материалы. Мнение экспертов. – Режим доступа : http://www.akvobr.ru/kak_gotovjat_uchitelei_v_finljandii.html
2. Карабутова Е. А. Организационно-педагогические основы профессиональной подготовки будущих учителей в высшей школе Англии (80-90 гг. XX столетия) / Карабутова Елена Александровна/ Автореф. диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук, 13.00.01 - общая педагогика, Белгород – 2000. – Режим доступа : <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-organizatsionno-pedagogicheskie-osnovy-professionalnoy-podgotovki-buduschih-uchiteley-v-vysshey-shkole-anglii>
3. Структура ИКТ-компетентности учителей. рекомендации ЮНЕСКО [Электронный ресурс]/ – Режим доступа : <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214694.pdf>
4. Teachers. Where Teachers Come First Scholastic [Электронный ресурс]. Teachers site. – Режим доступа : <http://www.scholastic.com/teachers/teaching-resources>
5. UK Student teacher ratio, primary school (students per teacher, source: UNESCO) [Электронный ресурс]. TheGlobalEconomy.com. – Режим доступа : http://www.theglobaleconomy.com/United-Kingdom/Student_teacher_ratio_primary_school/
6. Finland Student teacher ratio, primary school: For that indicator, UNESCO provides data for Finland from 1971 to 2012 [Электронный ресурс]. TheGlobalEconomy.com. – Режим доступа : http://www.theglobaleconomy.com/Finland/Student_teacher_ratio_primary_school/

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО КЛАСТЕРУ

Анжела Бойко

д.філос.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет,
e-mail: angelaboyko7@gmail.com, Черкаси, Україна

Олег Григор

к.н.держ.упр., доцент, Черкаський державний технологічний університет,
e-mail: oleggregorrr@gmail.com, Черкаси, Україна

Анотація. Застосування кластерного підходу для окремої галузі (в даному випадку – освіта) дозволить надати нових форм освіти. Для пошуку оптимальних механізмів формування освітнього кластеру проаналізовано існуючі визначення, потенційних учасників, доцільність його формування. Окреслені перспективи і значущість освітнього кластеру для регіону. Проаналізовано роль університетів у кластерах. Розглянуто соціальне партнерство як форму взаємодії в освітньому кластері. Зроблено акцент на інноваційності як важливого факторі результативності діяльності учасників кластеру.

Ключові слова: кластерний підхід, освітній кластер, інноваційність, соціальне партнерство.

Формування кластерів є умовою зміцнення конкурентоздатності регіону, що підтверджується досвідом інших країн. Кластерні практики на вітчизняному рівні є доволі новими, такими, що потребують усвідомлення і можливості оригінального застосування на українському ґрунті. Кластерний підхід передбачає інтеграцію не тільки на рівні регіону, але й за визначеною сферою діяльності. Кластеризація може виявитися додатковим мотиваційним механізмом розвитку певного регіону, що є можливим в умовах проголошеної децентралізації і стимулом розвитку певної галузі, в нашому випадку – сфери освіти. Враховуючи, що українська система освіти знаходиться в перехідному стані, то перед університетським менеджментом стоїть завдання сформувати освіту нового зразка. Саме тому доцільно розглянути феномен кластеру і кластерний підхід у гуманітарній сфері, зокрема – в освіті.

Кластерний підхід є незамінним для врахування численних взаємозв'язків і взаємовпливів у певних процесах і об'єднаннях, що надає розуміння їх єдності і цілісності. Автором кластерної теорії традиційно вважають професора Гарвардського університету Майкла Портера, який розглядав такий підхід як економічно обґрунтовану конкурентну перевагу. Проте Альфред Маршал звернував увагу на феномен кластера раніше, більше ста років тому. Ним проаналізована тенденція до концентрації спеціалізованих компаній у «промислових регіонах». Долучився до розгляду і Й. Шумпетер (1934) у своїй роботі про роль підприємців та «креативні сили руйнування» в економічній діяльності. Й. Шумпетер наголошує на інноваційності діяльності кластерів.

В опрацьованих авторами наукових джерелах кластери розуміються як добровільне об'єднання підприємств і наближених до виробничої діяльності структур з метою досягнення найбільшої ефективності. Об'єднання в кластери за сферою діяльності – у нашому випадку в сфері освіти, тобто *освітній кластер* також має за мету ефективність. Доречним буде акцентувати увагу, що за Портером – міжнародний успіх в *окремій галузі* визначається чотирма загальними взаємно посилюючими факторами, які створюють середовище, що надає можливість конкурувати – так званий "діамант Портера".

Кластер має численні наукові визначення і тлумачення, більшість з яких поділяють ідею близькості підприємств, закладів, організацій, їх об'єднання в мережі та необхідність спеціалізації. Поширеним у теоретичних розвідках є визначення кластеру за версією Майкла Портера: «Кластери – це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками. Вони зазвичай існують в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними. Кластери найчастіше розміщуються в регіонах, іноді – в окремому місті».⁷

Тобто для кластеру характерна *концентрація підприємств і закладів*, діяльність яких спрямована на досягнення спільної мети. В цьому полягає визначальна конкурентна перевага застосування кластерного принципу. Наступною перевагою кластеру є *час реалізації задумів*. Чим швидше просувається ланцюг від ідеї до втілення, тим ширший діапазон продукції чи послуг може бути опрацьований за один і той же час.

⁷Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.:Издат. дом "Вильямс", 2005. – 608 с.

Кластерний підхід дозволяє *зосереджувати зусилля на головному*. Так, М. Портер наголошує: «кластери є організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін, спрямованих на досягнення конкретних переваг в умовах становлення постіндустріальної економіки».⁸ Крім того, кластерний підхід використовує *ефект синергії* дій всіх учасників, утворюючи конкурентоздатну спільність. Синергія має як інтелектуальний прояв, тобто здатність приймати рішення спільної ефективності, вдосконалювати задуми шляхом спільної дискусії, адаптації до вимог, що швидко змінюються, так і матеріальний вимір, що передбачає втілення в цілком економічно обґрунтований продукт спільної діяльності.

Але, як справедливо зазначається в Посібнику з кластерного розвитку, «серед усіх переваг кластерного підходу найбільш важливим є доступ до інновацій, знань та «ноу-хау»⁹. В економіці знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, з вимогою географічної близькості до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, оцінюючих споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги в технологіях і зміни у вигодах покупців та споживачів». Такий підхід принципово підвищує увагу до університетів як місця формування передових знань і технологій їх передачі. Сталий розвиток кластеру залежить і від доступу до передових джерел наукових знань і сучасних технологій, тому важливим є партнерство в кластері з вищими, дослідницькими установами та із закладами професійної освіти.

Визначення кластеру із зазначенням ролі освітньо-наукової складової надають Штайнер та Хартманн: «Кластер – ряд різних взаємодоповнюючих фірм, суспільних, приватних і наявних дослідницьких інститутів та інститутів розвитку, які пов'язані ринком праці та/або зв'язками витрат – випуску та/або технологічними зв'язками».¹⁰

Саме таке економічне підґрунтя дозволяє формувати освітній кластер. Освітній кластер постає як економічний вияв суспільства знань. Тому доцільно наголошувати на принциповій соціальній ефективності освітнього кластеру, що передбачає комплексне використання інтелектуального потенціалу певного регіону для потреб його (регіону) розвитку.

Доступ до інновації і знань утворює найбільшу конкурентну перевагу такої форми інтеграції як кластер і дає підстави для формування саме освітнього (за галуззю) кластеру. Економіка знань, що визначається наукомісткими галузями, вимагає нових ідей, кваліфікованих людських ресурсів, наукових досліджень тощо. Спеціальні знання та «ноу-хау», що виникають на потребу певної галузі, акумулюються і поширюються через підприємницькі та інноваційні інститути.

Існує певна закономірність розвитку соціально-гуманітарної сфери на економічних засадах через застосування кластерного підходу. За логікою даного

⁸ Там саме

⁹ Посібник з кластерного розвитку: <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>

¹⁰ Steiner, M. and Hartmann Looking for the Invisible: Material and Immaterial Dimensions of Clusters// Paper presented at the Regional Studies Association Annual Conference on "Regionalising the Knowledge Economy" – November 21, London 2001.

підходу, освітній кластер – це інтеграція і кооперація освітніх закладів, установ, організацій, підприємств, зацікавлених в якісних освітніх послугах і потужній науковій складовій. Сучасна освіта є наукомісткою і, в найширшому сенсі, прикладною. Тому потребує тісного зв'язку із «замовниками» цієї послуги.

Теоретичним обґрунтуванням освітнього кластеру є концепція «потрійної спіралі». На думку Романовського О.О., «світова практика доводить, що однією з ефективних схем розвитку університетської й академічної науки, економіки та індустріальної промисловості є гармонійна співпраця ВНЗ, академічних і галузевих НДІ, бізнесу (підприємництва і виробництва) з владою (державою)».¹¹ Прикладом цього є успішне використання у багатьох країнах світу запропонованої Г. Іцковіцем моделі «потрійної спіралі» – у Північній та Південній Америці, Західній Європі, Великій Британії, Австралії, Росії, а також в Азії. Налагоджена співпраця за схемою «університети – промисловість – уряд» дає відчутний економічний, науково-технічний і соціальний ефект. Освітній кластер передбачає взаємодію з підприємницькими структурами – замовниками інновацій, органами державної влади, фінансовими установами. Освітній кластер повинен органічно доповнювати регіональну економіку. Створення кластеру сприятиме трудовій мотивації, залученню молоді до сфери науки, освіти і підприємництва. Важливим є те, що виникають підстави створення малих інноваційних підприємств, реалізації спеціаліста від теоретичних розвідок до практичного застосування отриманих результатів із можливістю економічної вигоди або через належне фінансування, або через формування приватного економічного сектору.¹²

Умовою успішної діяльності освітнього кластеру є відкритість процесів, що відбуваються в середині і презентаційність результатів для всіх освітніх і наукових установ, підприємств, громадських організацій. Освітній кластер є логічним і економічно вигідним поєднанням університетської освіти зі стейкхолдерами.

У наукових джерелах наведені різні визначення освітнього кластеру. Так, Терешин Є.М. та Володін В.М. надають наступне визначення: освітній кластер – це об'єднання представників галузі: вишів, науково-дослідницьких центрів, промисловості через створення локальних зон із визначеними перевагами, де всі учасники ланцюжка від початку розробки до інноваційного готового продукту (наукові установи, невеликі інноваційні компанії, центри випробувань, центри колективного користування вартісним обладнанням, спеціалізовані сертифіковані лабораторії, ВНЗ і центри навчання, які готують фахівців необхідної кваліфікації, патентні бюро), знаходились би в постійній взаємодії.¹³ Тобто автори наголошують на *об'єднанні* (яке може бути і територіальним, і комунікаційним) учасників із концентрацією на науково-освітній проблематиці.

Але освітній кластер в силу сучасних комунікаційних можливостей може не бути орієнтований лише на територіальну інтеграцію, що дозволяє його формувати не стільки за «компактністю» розташування, але й за необхідністю саме освітньої кооперації,

¹¹О.О. Романовський. Роль моделі «потрійної спіралі» Г. Іцковіца і підприємницьких ВНЗ у розвитку інновацій. – Актуальні проблеми економіки. – № 1(127). – 2012. – с. 32–43.

¹²М. Хмара. Кластеризація у сфері вищої освіти. Тези Конференції. Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій. – 28–29 травня 2015 року. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – С.1–2.

¹³Терешин Е. М., Володин В. М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления // Экономические науки. –2010. –№ 2 (63).

утворення соціального пазлу з унікальних освітньо-наукових послуг, що надаються закладами й установами, які є найбільш компетентними в даному напрямку. Таке розуміння стимулює наукові розробки в освітніх закладах і розширює спектр науково-освітніх послуг. У результаті отримуємо набір поглиблених наукових тем із розширеною мережею закладів, об'єднаних єдиною метою – формування освітньо- та наукомісткого проекту (економічного або соціального).

У науковій літературі зустрічаємо й таке визначення: освітній кластер – це система навчання, взаємонавчання й інструментів самонавчання в інноваційному ланцюзі освіта – технології – виробництво, яка базується переважно на горизонтальних зв'язках у середині ланцюга (побудова цілісної системи багаторівневої підготовки фахівців для підприємств на основі інтеграції освітнього закладу і підприємств-роботодавців, що забезпечує підвищення якості, зменшення термінів підготовки, закріплення випускників на підприємствах, створення гнучкої системи підвищення кваліфікації з урахуванням поточних і прогнозованих вимог виробництва).¹⁴ Зазначений підхід концентрується саме на освіті і дозволяє втілити принцип – *освіта впродовж життя*. В такий спосіб університети перетворюються з установ із певним терміном навчання для формування компетенцій на установи, які формують компетенції і навички постійно. Вищі навчальні заклади стають соціально необхідними тривалий період. За таких умов консервативні вищі перетворюються на інноваційні центри, що, завдяки науковій складовій, йдуть на крок попереду, формуючи нове суспільство.

Продовжує освітню домінанту в кластері і визначення, за яким науково-освітній кластер – це єдина *система безперервної освіти* від школи до виробництва.¹⁵ Проте такий підхід, на відміну від попереднього, не зважає, що вимоги виробництва, як і саме виробництво, є швидкозмінними і будуть потребувати фахівців, здатних до опанування новими знаннями.

«Інструментальний» підхід передбачається наступним визначенням: під освітнім кластером розуміють «поєднання роботодавців і освітніх установ за допомогою комплексу наскрізних програм».¹⁶ Тобто наскрізні програми постають інструментом формування кластеру.

Навіть у застосуванні вище наведених підходів можна виділити широке розуміння освітнього кластеру та його вузьке розуміння. Широке розуміння передбачає інтеграцію освітніх закладів і підприємств замовників таких послуг з метою досягнення ефективності для всіх партнерів кластеру. Вузький підхід – це об'єднання освітніх структур заради вдосконалення самої освіти як соціального інституту. Крім того, термін «освітній кластер» вживається як для демонстрації об'єднання потужних гравців навколо певної мети, так і для об'єднання, посилення певного сектору – для прикладу – дошкільний освітній кластер. Намаганням поєднати обидва підходи є наступне визначення освітнього кластеру як сукупності взаємопов'язаних закладів професійної

¹⁴Идентификация и оценка региональных кластеров // Экономика региона. - 2013. - № 4. - С. 123-133. Авторы Растворцева С. Н., Череповская Н. А.

¹⁵Нормативные документы по дуальной системе обучения от 24.04.2013. URL: www.ksturu/article.

¹⁶Анисцына Н. Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе // Креативная экономика. – 2010. - № 4 (40). - С. 91-97.

освіти, об'єднаних за галузевою ознакою і партнерськими відносинами з підприємствами галузі.¹⁷

Згідно ще одного визначення, освітній кластер – це система навчання, взаємонавчання й інструментів самонавчання в інноваційному ланцюзі наука – технології – бізнес.¹⁸

Формування освітнього кластеру є необхідним, коли є мета поєднати в межах – територіальних чи функціональних – бізнес-проекти певної галузі із залученням освіти, науки (фундаментальні розробки), сучасні системи проектування нових технологій, методик, інтелектуальних продуктів і підготовку виробництва таких продуктів.

Кластерний підхід у галузі освіти надає реальну можливість для дуального підходу в процесі навчання. А сам освітній кластер постає місцем виробництва *практикоорієнтованого знання*, що дозволяє визначити сфери пріоритетних інвестиційних вкладень.

За міжнародним досвідом використання кластерного підходу і формування освітніх кластерів дозволяє констатувати, що освіта найбільше розвинута в тих країнах, де в економіці застосовують кластери. Достатньо звернути увагу, що успішне функціонування кластерів та їх ефективну державну підтримку демонструють Австрія, Індія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Фінляндія, Франція, США, Японія та ін. Рівень освіти, підходи до освіти, навіть розуміння освіти в зазначених країнах є відмінним, у порівнянні з іншими. Прикладами вдалого функціонування освітніх кластерів є шведський досвід – створення освітнього кластеру на основі Університету Упсала і кластер "ResearchTriangle" (США).

Об'єднання в освітній кластер на підставі компетентності й професійності надає обґрунтування вимоги інноваційності. Саме інноваційність є принциповою відмінністю і конкурентною перевагою освітнього кластеру. Інноваційність має бути логічним критерієм продукту, що «виробляється» освітнім кластером. Освітній кластер з інноваційною складовою кінцевого результату дає можливості застосування пілотних проєктів, що принципово знижує ризики від їх упровадження. Для освітнього кластеру саме інноваційність є одночасно й результативною ознакою і вимогою. Адже освітній кластер передбачає інноваційну освіту, адже за інших умов освіта не виконає покладену на неї новітню функцію соціального локомотиву. Як справедливо зазначає Красікова Т.Ю., освітні кластери є однією з форм організації інноваційного навчання¹⁹, використання інноваційних освітніх технологій, серед яких – аналіз де-ситуацій, проектна сесія, рольовий тренінг тощо.

Кластерний підхід призводить до створення інноваційного продукту й підготовки висококваліфікованих спеціалістів, що мають необхідні професійні компетенції.

¹⁷Гаврилова О.Е., Шагеева Ф.Т., Никитина Л.Л. К вопросу о подготовке специалистов–конструкторов швейного производства в условиях образовательного кластера. – [электронный ресурс]. URL: <http://conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=13537&table=papers=0&conn=confDB> (дата обращения 02.01.2010г.

¹⁸Нанотехнологический словарь РОСНАНО. – [электронный ресурс]. URL: <http://www.rusnano.com/Term.aspx/Show/15134>.

¹⁹Красикова Т. Ю. Формирование и развитие образовательного кластера как часть механизма интеграции вузовской науки в инновационную национальную систему. URL: <http://www.moluch.ru/conf/econ/archive/10/782/>

Формування освітнього кластеру покликано вирішити як проблеми вищів щодо їх соціальної необхідності й життєздатності в умовах інноваційних вимог, так і завдання виробничої сфери, які спрямовані на аналогічні вимоги інноваційності продукту. Всі учасники кластеру вирішують спільні завдання – зміцнення конкурентоспроможності кожного з учасників об'єднання, інноваційний розвиток, збільшення економічного потенціалу певного регіону, до якого належать основні «гравці». Хоча вище йшлося про те, що для освітнього кластеру прив'язка до певних територіальних зон не є настільки принциповою. Разом з тим, саме територіальний фактор є достатньо важливим для виробничої сфери, що, власне, і складає показник розвитку певної території.

Формування кластерів є унаочненням системного підходу на емпіричному рівні. Питання освітнього кластеру виникає при потребі в знаннях і навичках. У такий спосіб освітній кластер починає своє утворення саме навколо університетів. Університети стають важливими не тільки через свою традиційну освітню і дослідницьку місії, але й через їх здатність утворити органічну взаємодію між підприємництвом, наукою, промисловістю, виробництвом у будь-яких формах, що слугують досягненню мети. Доцільно наголосити, що саме з таких соціальних завдань і очікувань, покладених на університети, утворюються *освітні* кластери із визначальною університетською віссю. Університети є центрами наукових пошуків і розробок, дають основи наукового знання на відміну від інститутів та академій, які орієнтують свою діяльність на лише навчання як формуванні прикладних знань і компетенцій.

У цьому і буде полягати ключова відмінність освітнього кластеру від суто економічного підходу, в якому університет виступає лише гравцем, без орієнтації на центральну вісь, провідну фігуру. Освітній кластер з *університетською домінантою* розглядається як системна взаємодія, синергія, новий тип соціального діалогу і соціального партнерства.

Освітній кластер має взаємовигідне партнерське навантаження, яке визначається суспільними вимогами. Серед яких – інтеграція освіти і науки в її прикладному розумінні; створення умов для підготовки фахівців із відповідним вимогам замовника (виробництва, сфери послуг тощо) рівнем освіти – від високоінтелектуального до спеціально-професійного рівня, в тому числі кваліфікованих робітників. В освітньому кластері мають бути з необхідністю представлені заклади професійної освіти.

Для освітнього кластеру властиві механізми ринкового управління, тобто метою (продуктом) буде те, чого прагне суспільство. Прагматичний характер освітнього кластеру є нетиповим для університетської свідомості, але кластерний підхід є лише сектором університетської діяльності, залишаючи місце для соціально-гуманітарної складової. Формування освітнього кластеру підвищує значущість університету як центру безперервної підготовки фахівців, як науково-технічного центру, що є джерелом і провідником інновацій для забезпечення підприємств новими конкурентоспроможними розробками і технологіями.

Особливість кластеру як форми соціального партнерства дозволяє сформувати нові управлінські механізми для органів державної влади, нові стратегії розвитку. Адже освітній кластер для органів державної влади – це привабливість не тільки діючих у даному регіону вищих і професійних навчальних закладів, але й інвестиційна привабливість.

Освітній кластер є цілісним утворенням на підставі спільної взаємодії з організаційним, управлінським, технологічним, змістовним рівнем. Наголосимо, що

реалізація мети можлива за визнанням спроможності вишів взяти на себе такі зобов'язання. В освітньому кластері реалізуються всі функції, які варто розглядати як сформовані у випускників компетенції. Це єдність освітнього та результативного аспектів, включаючи сам процес від проектування до реалізації. Основна мета університету – це підготовка саме такого фахівця. Тобто освітній кластер для вишів постає лише *інструментом підвищення якості освіти*.

Кластер відрізняється взаємодією різних учасників, яких з урахуванням вище викладеного, варто називати і розуміти соціальними партнерами. Така взаємодія можлива через усвідомлення і дотримання базових принципів функціонування кластеру – інтеграція, корпоративність, саморозвиток, самоорганізація. З урахуванням галузевості кластеру (освітня сфера) зазначені принципи взаємодії повинні призвести до безперервності, багаторівневості професійно орієнтованої освіти, залучення нової матеріально-технічної бази партнерів і вдосконалення матеріально-технічного забезпечення університетів, враховуючи інтереси всіх дійових осіб.

Отже, суть концепції освітніх кластерів у добровільному, свідомому об'єднанні з ключовою місією провідного в цій сфері вишу, фахових професійних навчальних закладів, підприємств, замовників і споживачів. Такий підхід сприяє процесам інтеграції на підставі спільної мети, перш за все, освітніх закладів – від професійно орієнтованих (коледжі) до науково орієнтованих (університети), зв'язок із роботодавцями, можливість апробації на підприємствах як практичної підготовки, наука для виробництва тощо. Особливість освітнього кластеру буде полягати не в його учасниках та їх авторитетності, а в кінцевому продукті – освітні послуги, формування особистості, здатної до життєтворчості в умовах швидкоплинних соціально-економічних умов, здатності конкурувати в сучасних реаліях. На жаль, сучасна освіта не відповідає очікуванням суспільства щодо формування фахових компетенцій, змінити це може кластерний підхід у сфері освіти. Освітній кластер – це наявність органічної взаємодії вищої освіти і ринку праці, реалізація принципу «потрійної спіралі».

ЛІТЕРАТУРА

- Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.:Издат. дом “Вильямс”, 2005. – 608 с.
- Steiner, M. And Hartmann Looking for the Invisible: Material and Immaterial Dimensions of Clusters// Paperpresentedat the Regional Studies Association Annual Conferenceon "Regionalising the Knowledge Economy" – November 21, London 2001.
- Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: Монография / Пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. – Томск: Том. гос. ун-т систем упр. и радиоэлектроники, 2010. – 237 с.; с.10–15.
- О. О. Романовський. Роль моделі «потрійної спіралі» Г. Іцковица і підприємницьких ВНЗ у розвитку інновацій. Актуальні проблеми економіки. – № 1(127). – 2012. – С. 32–43.
- М. Хмара. Кластеризація у сфері вищої освіти. Тези конференції. Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій. 28–29 травня 2015 року. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – С. 1–2.
- Терешин Е. М., Володин В. М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления // Экономические науки. – 2010. – № 2 (63).

Идентификация и оценка региональных кластеров // Экономика региона. – 2013. – № 4. – С. 123–133. Авторы Растворцева С. Н., Череповская Н. А.

Анисцына Н. Н. Инновационный научно–образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе // Креативная экономика. – 2010. – № 4 (40). – С. 91–97.

Гаврилова О. Е., Шагеева Ф. Т., Никитина Л. Л. К вопросу о подготовке специалистов–конструкторов швейного производства в условиях образовательного кластера. – [электронный Ресурс]. URL: <http://conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=13537&table=papers=0&conn=confDB> (датаобращения 02.01.2010г.)

Красикова Т. Ю. Формирование и развитие образовательного кластера как часть механизма интеграции вузовской науки в инновационную национальную систему. – URL: <http://www.moluch.ru/conf/econ/archive/10/782/>

Вахрушева Н. И. Образовательный кластер как форма инновационного развития региона. Экономическиенаукииобразование. – №8 (57). – 2009. – С. 385–387.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF BUDGETING AT THE ENTERPRISE

Tetiana Bondarenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: volkov_dp@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Dmitro Volkov

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: volkov_dp@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. Today, budgeting is rarely used at enterprises as the technology of planning and when it is used, it does not give the desired result. This usually happens because of ignorance of budgeting principles, incomplete statement of budgeting, absence of correlation of budgeting with the strategy of the company, motivation and other reasons. The relevance of the implementation of budgeting of general production costs at Iron Ore Enrichment Enterprises in modern conditions has been investigated.

Keyword: budgeting, costs, iron ore enrichment enterprises, resources, strategy.

The importance of the study of the implementation process of budgeting system at enterprises is caused by the need to strengthen the control management functions of efficiency use of businesses resources and the growing shortage of investment resources of industrial enterprises. The use of elements of budget management will enable to manage information flows on processes of financial and economic activities, with the purpose to respond quickly to dynamic changes in the market environment.

Today the problem of budgeting at enterprises is systematic, since it's solving depends on the range of issues that determine the basis and level of management activities. Thus, the introduction of a new element in this process can lead to structural changes in the corporate management system.

The most important component of strategic planning and analytical work of enterprises of all without exception spheres of economic activity is the development of regular financial plans - budgets. The budgeting helps to reduce the irrational use of financial resources of

enterprise through timely planning of business transactions, inventory and financial flows and the monitoring of their actual implementation.

Implementation of budgeting should be based on a certain set of rules and procedures or principles that will determine the mechanism of its existence in the industrial and economic system of economic entity. However, there is no single approach to this issue among scientists.

Volkova O.M.¹ reveals the essence of the fundamental features of budgets, which are to be understood for the developing of budgeting system in a particular organization. The essence of the fundamental features that was described by the author can be viewed as the essence of the principles of budgeting on its purpose and content. It is offered to include the following principles to the latter ones: the timing certainty, the frequency of setting, the projected nature, multi-variants, the importance of information, the usefulness for decision making, taking into account the factors of external and internal environment, taking into account the business structure of the organization, coordination of actions at different levels of the organization. Makarov D.V.² determines three groups of principles of organization of budgeting process: principles related to the process of setting budget management system in the organization (the principle of optimality, complexity, consistency, purposefulness and hierarchy); principles related to the functioning of the budgeting process in the organization (the principles of continuity, stability and unification, participation, continuous development, flexibility and efficiency); principles of formation of indicators of budgets (principles of tension, specification, reliability, clarity, balance and decomposition). Shadrin S.M.³ proposed to determine the nine principles: continuity, responsibility, uniformity, decomposition, stability, accuracy, efficiency and economic feasibility, target orientation, balance. Thus, we can conclude ambiguity of thoughts on the list of principles of budgeting at the enterprise.

Thus, based on the experience of scientists, we consider it appropriate to highlight the following principles of budgeting:

- budgeting system principles: the principle of "financial structure", the principle of consolidation, the principle of consistency, the principle of unity of the budget system and comparability of budget data, the principle of mandatory budget execution, the principle of authenticity;

- basic budgeting principles: the principle of rationing, the principle of end-to-end planning, the principle of separation of components, the principle of sliding planning, the principle of planning based on the method of calculation, the principle of interaction between tactical and strategic planning;

- financial budgeting orientation points: the principle of economic efficiency, the principle of reality and reach capability of budgets, the principle of targeted nature of the budget designation, the principle of correctness, the principle of transparency, the principle of deficit-free budget.

¹ Volkova, O.M. Management accounting: Textbook / Volkova O.M. – M.: TK Velby: Publishing house «Prospect», 2005. – 472 p., ISBN: 5-98032-929-3

² Makarov, D.V. Building of the system of intra-company budgeting (on example of furniture sub-sector of the Kaliningrad region): dissertation abstract on competition of a scientific degree of candidate of economic sciences: spec. 08.00.10 "Finance, money circulation and credit/ D.V. Makarov – St. Petersburg, 2009. – 16 p.

³ Shadrin, S.M. Budgeting in the management system of the agricultural enterprise: dissertation. ... candidate of economic sciences: 08.00.05 / Shadrin Sergii Mykolayovych. – M., 2005. – 156 p.

Since budgeting is the main tool of operational controlling⁴, the essence of which is to unite separate elements and management functions⁵, and relying on the basic principles of budgeting⁶, we agree with those scientists, who view budgeting as a management technology or the technology of enterprise management⁷.

This implies a strong relationship between operational and strategic controlling. The tactical implementation issue always prevails in raising the task on the long term perspective and vice versa - the operational problems of achieving a particular level of profitability cannot be achieved, if there is failure of taking into account strategic raising of the issue.

In the development of the budgeting system at an industrial enterprise, the main limiting factors, which affect the economic activity of enterprise with a starting point in drawing up of budgets, must be considered. Figuratively they can be divided into external and internal.

The group of external constraints can be represented by sales volumes and limited recourse potential. The limit of sales volumes is defined by the level of demand for production and pricing policy. The limited volumes of material resources related to the operation and development of enterprises are directly dependent on natural factors.

The level of productive capacity and funding can be pinpointed among the internal limits. The level of productive capacity determines the company's ability to quickly increase or decrease production according to changes in effective demand of counterparties. The limit of the amount of use of financial resources ensures the financial stability of the enterprise, which is based on the balance of its general budget.

It follows that, firstly, the budgeting system must be built separately for each direction of activity of the enterprise, and secondly, the budgeting system needs to change with the change of the situation with limitation factors, and very quickly upon that.

Thus we propose to consider the budgeting as a management tool for the drawing up of budgeting, which makes it possible to link all processes with its strategy, to plan, to coordinate, to monitor and to implement the budget execution at the enterprise, i.e., to implement a procedure package, which is aimed at achieving the strategic and tactical goals, that were set for the enterprise.

Given the significant number of applicative use of budgets in activity of business entities, we consider it appropriate to focus on the mechanism of budgeting of general production costs on iron ore enrichment enterprises.

The relevance of this study is conditioned by the complexity and versatility of the economic category of indirect costs and the existence of factors that directly or indirectly affect their volume. These factors include: industry-specific formation of prices at iron ore enrichment enterprises and features of modern economic state, in which the domestic enterprises of the mining industry function; the need for operational decisions in real time and more. Given this,

⁴ Controlling: [study textbook] / H.O. Shvydanenko, V.V. Lavrenenko, O.H. Derevyanko, L. M. Prykhodko. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2008. – 264 p., ISBN 966-574-958-7

⁵ Petrenko, S.N. Controlling: study textbook / S.N. Petrenko – Kyiv: Nika-center, Elga, 2004. – 328 p., ISBN 966-521-208-7

⁶ Dohadailo, Ya.V. Determination of enterprise budgeting / Ya.V. Dohadailo, I.V. Tkachenko // Scientific Bulletin of Construction. – 2011. – No. 64. – P. 397–401.

⁷ Kuzmin, O.E. Budgeting on enterprise: study textbook / O.E. Kuzmin, O.H. Melnyk – Kyiv: Condor, 2008. – 312 p., ISBN 978-966-351-188-7

there is a need for rational resource planning methods, which meet current economic conditions and ensure the timely flow of information for management decisions.

In addition, the increasing of the need of effective planning and control (within budgeting) of using resources at iron ore enrichment works is due to several reasons.

First, all iron ore enrichment works operate in the form of public joint stock companies. According to the Commercial Code of Ukraine, the owner of the property, fixed on the right of economic control, controls over the use and preservation of property belonging to him directly or through authorized body without interfering in operational and business activity of enterprise⁸. Thus, the budgeting system should guarantee the security of interests of owners and should not restrict managers of the enterprise in the functions they perform.

Secondly, it is the uncertainty and permanence of the external environment. Iron ore enrichment works operate in a highly oligopolistic competition, the number of enterprises is clearly defined and in the future there is no tendency to increase it. Therefore, the main factor of the increase of market share is the clear management of production and improvement of its quality, which is not possible without the system of planning and control of resources.

Third, the automation of processes at enterprises of the sector requires the creation of control system for leaks of information.

Fourth, the scope of activities, the complex organizational structure and decentralization processes, caused by this, require managerial decision-making at all levels, so the budgeting system ensures a reliable flow of information concerning the consequences of such decisions, depending on the nature of the problems.

Thus, the iron ore enrichment enterprises are currently experiencing a significant need in a serious methodological support at the development of new and improvement of existing systems of budgeting.

Overhead costs are divided into production ones, which include general production costs and non-production ones, which include administrative costs and sales costs. The majority of authors define general production costs as production overhead costs of the organization of the production and the management of the structural subdivisions of the main and auxiliary production, as well as the costs of maintenance and operation of equipment for general production purposes. The results of the studies show that the share of general production costs in total costs of production of iron ore enrichment enterprises is in the range of 8 – 30 % that indicates the importance of this item during the analysis of the cost of production, significant reserves for its reduction, and the control of the formation.

The important task in the formation of general production costs is their planning. Planning of the general production costs is one of the most pressing problems today, since most of the work is devoted to planning and establishing of a rational level of the direct and variable costs, which depend on production volumes. In particular, almost no attention is paid to planning and rationing of the costs that occur in case of the complete production stop because of their permanent character. Determination of their optimal amount is the main task of analysts and scientists, as one can define so-called minimum required amount of profit, knowing their amount.

In the practice of Western countries, people usually use the word “budget” referring to financial plans. The budget is the financial document reflecting a series of planned actions and

⁸ The Commercial Code of Ukraine No. 436-IV d.d. 16.01.2003 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

events that will happen in the future, i.e. it is the forecast of future financial operations. The basic functions of budgets are shown in figure 1.

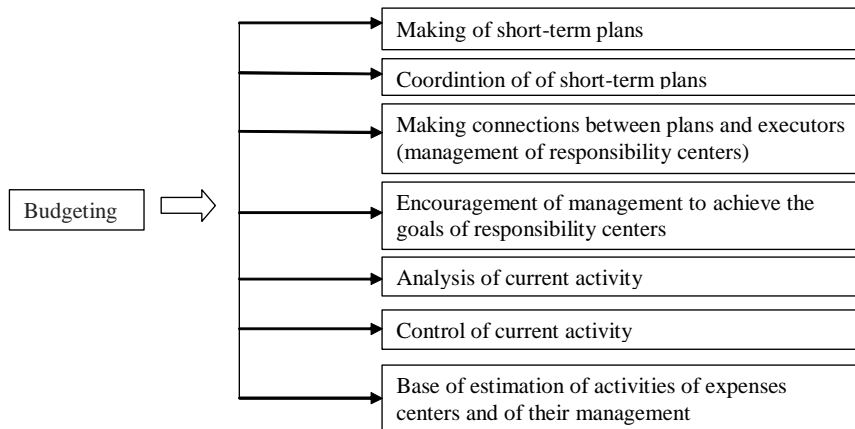

Figure 1. Classification of functions of budgeting [author's development]

When developing a budgeting system it is important to determine the optimal period of budgeting. Taking into account the peculiarities of the production process and the specifics of activities of iron ore enrichment enterprises in the conditions of considerable uncertainty and variability in the external environment, the top-priority direction of research in the field of budgeting activities should be short-term budgeting, i.e. the execution of monthly budgets.

The short-term budget involves the detailed planning and is best suited for the case of "quick changes". The shorter is the planning period, the less is uncertainty and the bigger is the reliability in predictions. But it should be noted that the complexity of the process and the related information flow increase with decreasing period of budgeting.

In the budgeting system framework, the information is accumulated and analyzed, not at the whole enterprise, but at the cost centers.

Therefore, the development and operation of the budgeting system include:

- definition of cost centers;
- development of the separate accounting of general production costs for each responsibility center;
- development of separate budget for each responsibility center;
- regular reporting on execution of budgets;
- control of deviations and analysis of their reason of occurrence.

There are two types of budgets in planning practice: simple and complex one. The simple budget is the one, in which each element corresponds to a well-defined amount. The complex budgets are characterized by the fact that the main elements are split into analytical sub-items with the corresponding amount.

Taking into account the complex nature of general production costs, it is more rational to use both types of budget in practice, one of which is simple and is used to analyze information on the top levels of management; the other is complex and is used for analysis at the level of the cost center.

One can apply two main approaches, namely, flexible and fixed budgets, to the budgeting of general production costs.

The flexible budget should be used, when planning the variable part of general production costs and reflect their volumes at different production volumes of the relevant cost center. The rate of variable general production costs per unit of production volume is shown in the flexible budget. This rate is the norm multiplied by the price, if the cost item, which is affected by the price factor (cost of materials) is normalized.

The constant general production costs are calculated separately. Using the formulas, which link costs and prime operating factors of cost centers, it is possible to develop plans for different levels of production volume. The flexible budget is best suited for centers of completely controlled costs, because it reflects, how the head of the responsibility center can affect the cost volume by responding to the changes in external factors. Using the principle of a flexible budget, one can normalize the costs of maintenance, equipment maintenance, production maintenance and etc. Usually the cost centers must provide pre-estimated values of primary factors (external conditions) of activities for the budgeting period during preparation of budgets to determine the total cost of the items, in respect of which the flexible budget is implemented. The multiplication of pre-estimated values of primary factors of the basic level by norm cost per unit of these factors provided from "above" results in a predictive value of a specific cost item for each center and consolidated form — costs budget of the entire iron ore enrichment enterprise.

The fixed budget does not change depending on changes in the level of business activity or on changes in the external load on the cost center (for example, changes in produced goods). Therefore, the fixed budget is used for planning partially adjustable costs, which do not depend directly on the load volume and for which the mutual dependence of "input-output" is not so explicit. Using the fixed budgets one can plan repair costs for general production equipment, expenses on labor protection, maintenance of premises and etc. Usually, such items of the budget will be only partially "fixed". That is, they will not respond to changes and fluctuations in external factors (loads) in the short term, such as month or quarter. In the long term, the costs according to such budget items should be linked to the average load on the cost center, that is, to take into account the general tendency of decrease or growth of the primary factors that characterize the activities of the cost center. The apparatus of regression analysis may be used as such a linking mechanism. The average (on the enterprise scale) regression dependences of different types are determined in the process of its use. As a result, the costs volume of such type for this center, which corresponds to the average (on the enterprise scale) rate of the cost and chosen factors, is determined by inserting the actual values of those or other factors to the obtained equation. The obtained value is accepted and normative.

For budgeting of general production costs, one can apply the following types of fixed budgets:

- budgets "from achieved" or "through growth" are based on the statistics of previous years, taking into account possible changes of conditions of activity of the enterprise or its units. Using incremental method one can plan, for example, the cost of labor, in particular the cost of years of employment;

- budgets with analysis of additional options differ from ordinary incremental budgets with analysis of the various options. For example, this budget may contain options, for which the amount of spending increases or decreases by 5, 10, 20 %. This approach is intermediate between the budget "from achieved" and the budget "from scratch";

- the budget “from scratch” is based on the assumption that the budget for such cost center shall be drawn up for the first time.

The method of calculation of the main items of general production costs for iron ore enrichment enterprise is described in Table 1.

Table 1. Methods of calculation of key indicators of general production costs budget of iron ore enrichment enterprise [author’s development]

Item’s name	Key factors for calculation		Approach to budgeting
	Name of impact factor	Calculation Algorithm	
The cost of support of equipment	Production output, capital investment in fixed capital	“From up – down” with the use of costs rate per product unit	Flexible
The cost of maintenance of equipment	Production output, cost of repairs	Same	Flexible
The cost of maintenance of production	Production output	“From up – down” and vice versa with the use of costs rate	Flexible
Costs of repairs of fixed assets	Work scope, the cost of materials	Same	Fixed
The maintenance of production facilities	Premises space, cost of services	Same	Fixed
Labor Protection Costs	Number of Employees	Same	Fixed
Production Management Costs	Number of Employees, salary, bonuses.	Same	Fixed

Undoubtedly, the full functioning of budget planning system is closely linked with the optimization of enterprise information flows, and given its scale and features of the structure, it is impossible without automation of processes using modern information technology.

The modern conditions of activity dictate the need of possession of a significant amount of operational detailed information that will allow making decisions to optimize financial and material flows. In order to monitor the implementation of the plan, to collect the costs and draw up the balance sheet every day, we need a new level of automation of the accounting and planning. The automated gathering of analytical information will help prevent twists, errors and misunderstandings.

So, the manner of budgeting of general production costs for iron ore enrichment enterprise can be proposed as follows (Fig. 2).

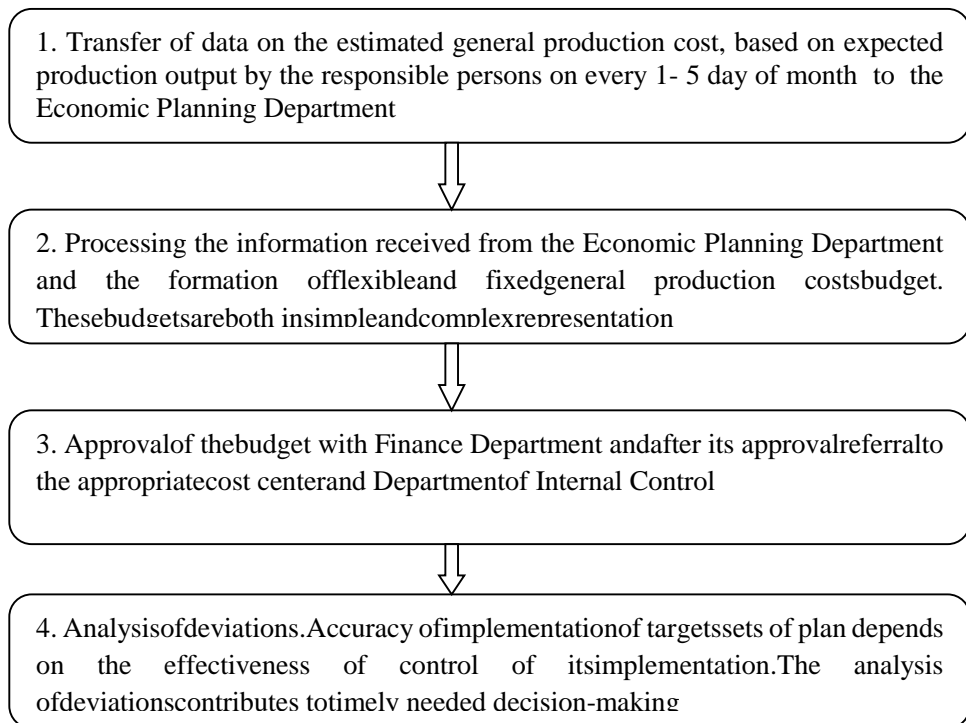

Figure 2. The procedure of budgeting of general production costs at iron ore enrichment enterprises [author's development]

The task of automation for the entire iron ore enrichment enterprise, and not its individual services, should be solved within the setting of the budgeting system. Labor costs for processing of detailed information on cost centers are very large; it is extremely difficult to collect it manually; the work in the system of budgeting for economists and managers of responsibility centers is a large additional burden, even when planned and actual collection of information is once a month.

REFERENCES

- Bilyk, M.D. *Budgeting of business entities: [Study textbook]* / M.D. Bilyk. - K. : KNEU, 2013. - 689 p., ISBN: 978-966-483-670-5
- Kutsyk, V.I. *Technology of budgeting as a tool for business management* / V.I. Kutsyk, I.V. Gorbatyuk // Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University. - 2011. - Issue 21.5. - P. 248-253.
- Shim, D.K., Syhel, D.G. *Basic of budgeting and more. Reference on setting of budgeting.* / Shim D.K., Syhel D.G. // Under the general censorship of V.A. Plotnikov. - Moscow. - Vershina, 2007. - P.110-215.
- Colin, Drury, *Cost and management accounting.* – 6-e. Thomson Learning EMEA. –2006. – 608 pp., ISBN-13: 978-1844803491
- Walker, J. *Management Accounting Fundamentals* / J. Walke. – London: CIMA, 2000. – 427 p., ISBN-13: 978-1859714355
- The Budgeting Process: Forecasting With Efficiency and Accuracy.*
<http://www.theanswerco.com/wp-content/uploads/2015/10/Sage-ERP-The-Budgeting-Process-Forecasting-With-Efficiency-and-Accuracy-White-Paper.pdf> (access: 10.2015)

ПАРАМЕТРИ ПРОГОНОВИХ БУДОВ НА ПОВЕРХНІ ШАХТ З УРАХУВАННЯМ ПЕРЕХОДУ НА ПОЛЕГШЕНІ ОГОРОДЖУВАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ

Дмитро Бровко

к.т.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: ndh-knu@i.ua, Кривий Ріг, Україна

Василь Хворост

к.т.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: ndh-knu@i.ua, Кривий Ріг, Україна

Анотація: Виконано аналіз сучасного стану та основних тенденцій розвитку реконструкції прогонів будов. Проведено аналіз напружено-деформованого стану прогонів будов за умови переходу їх на полегшені огороджувальні конструкції. Для ряду математичних моделей виконана перевірка аналітичних методів розрахунку методом скінченних елементів у програмно-обчислювальному комплексі. Виведено коефіцієнт, що значно спрощує проектування робіт при реконструкції прогонів будов на початковій стадії ще при зборі навантажень. Розраховано очікуваний економічний ефект на одній транспортній галереї.

Ключові слова: динаміка, прогони будов, несуча здатність, резонанс.

Тема тривалої і безпечної експлуатаційної придатності посиленних при реконструкції несучих і самонесучих каркасів будівель або споруд, а особливо поверхніх гірничодобувних підприємств, є актуальною. Сучасні інженерні обстеження регламентуються вимогами промислової безпеки та нормативними умовами. За результатами інженерних інструментальних обстеження будівель і споруд, проведених авторами, часто виникає необхідність посилення їх будівельних конструкцій і

визначення термінів наступних обстежень. Сучасний розвиток промислового виробництва пов'язаний із реконструкцією, розширенням, технічним переоснащенням і поліпшенням умов праці на діючих підприємствах. Враховуючи ринковий характер відносин, важливо, щоб роботи з реконструкції виконувалися в найкоротші терміни. Тенденція до скорочення термінів реконструкції діючих підприємств, інженерних споруд – важливий напрямок будівельної справи.

Будь-яка реконструкція будівель або споруд супроводжується, як правило, переоснащенням, зміною навантажень на будівельні конструкції і зміною їх первинних конструктивних схем. Все це призводить до необхідності визначення технічного стану будівельних конструкцій, визначення залишкового ресурсу, прийняття рішення про їх подальшу долю, про посилення, відновлення або заміну.

Багаторічна практика показує, що найбільш надійний спосіб здійснення реконструкції, відновлення або модернізації будівель і споруд відбувається тоді, коли використовують реальну залишкову несучу здатність конструкції. Такі дані отримують на основі натурального, експериментального і теоретичного аналізу їх дійсної роботи з уточненням навантажень, властивостей матеріалів, розрахункових схем.

Необхідність посилення або відновлення будівельних конструкцій виникає не тільки при реконструкції або технічному переозброєнні, а й внаслідок передчасного корозійного або механічного зносу.

Основний характер пошкоджень несучих конструкцій – це корозійний знос на певних ділянках. Що стосується огорожувальних конструкцій, то вони потребують часткової або повної заміни.

Довготривала експлуатація конструкцій галерей без своєчасного ремонту і значний ступінь корозії свідчить про необхідність термінового проведення реконструкції.

Вплив корозії призводить до зменшення перетину несучих елементів, у зв'язку з цим виникає необхідність виконувати перевірочні розрахунки несучої спроможності конструкцій.

Виникає питання про заміну старих огорожувальних конструкцій на більш ефективні за рядом ознак. Це дозволить значно зменшити навантаження конструкції від власної ваги. Але зменшення маси конструкції призводить до зміни частот власних коливань і жорсткості всієї конструкції. Це може призвести до того, що частота вимушених коливань може збігтися з частотою власних коливань галерей, що призведе до порушення технологічного процесу. В даний час недостатньо відомостей про роботу конструкцій транспортерних галерей за умови заміни старих огорожувальних конструкцій на нові полегшені.

У практиці вітчизняного шахтного будівництва значний внесок у розвиток проектування прогонових будов зроблений науково-дослідними, проектно-конструкторськими і навчальними організаціями: ДП ДПІ «Кривбаспроект», інститут «Механобрчормет», ДПІ «Ленінградський промбудпроект», Ленінградським відділенням ЦНІПСК, ДПІ «Уральський промбудНДІпроект», ДПІ «Харківський промбудНДІпроект» та ін. Ними створено перші методики розрахунку прогонових будов.

Біля джерел сучасної школи проектування прогонових будов знаходяться роботи таких відомих вітчизняних інженерів і вчених, як: М. Є. Лініцький, Б. В. Горенштейн, А. Г. Марголін, Л. М. Ізюмська, М. Б. Солодар, Ю. С. Плішкін, С. М. Кузьменко,

Ю. М. Симонов, А. П. Берик, Е. Я. Ромм, О. С. Петров, М. С. Бревде, О. В. Зеленський, М. В. Ушаков, Н. А. Чекмарьов, Г. А. Васильев, В. Г. Свірін.

Питаннями будівельного проектування конвеєрних галерей зі сталевими конструкціями прогонових споруд і опор на колишньому пострадянському просторі займалися дослідні інститути та їх провідні співробітники: ДП «Ленпроектстальконструкція» (Е. С. Олександрівська, Ю. С. Плішкін, А. С. Файнітейн, Ю. С. Зорін, В. А. Крупський, Ю. Н. Мірвіс, М. Б. Солодар), «Ленпромбудпроект» (В. Ф. Хрушов, А. Ф. Відяєво), ДП «Дніпропроектстальконструкція» (А. С. Любін, А. Г. Роздольський, А. Ф. Сафронков, В. А. Шевченко), «ЦНДІпромспоруд» (Н. А. Ушаков), «Донецький промбудНДІпроект» (В. Д. Вейсбейн). Значний внесок у питання динамічних розрахунків будівель і споруд зробили видаті вчені сучасності, такі як: Г. М. Улітін, В. Є. Волкова, Ф. Л. Шевченко, С. М. Царенко та ін.

Завдяки проведеним дослідженням і накопиченому практичному досвіду будівництво та реконструкція прогонових будов широко та з високою ефективністю упроваджувалися в гірничодобувну промисловість. Незважаючи на це, простежується тривалий застій у динаміці розвитку техніко-економічних показників будівництва прогонових будов, не спостерігається розвиток і вдосконалення технологічних схем ведення робіт і реконструкції, не відбувається модернізація обладнання, що суперечить тенденції розвитку шахтного будівництва у світових гірничодобувних країнах. При цьому визначається перспективний напрямок розвитку технології реконструкції галерей, який полягає у заміні старих залізобетонних огорожувальних конструкцій на сучасні полегшені матеріали.

Найважливішою динамічною характеристикою прогонової будови галереї є частота власних поперечних коливань. При динамічних розрахунках галерей можна враховувати тільки першу частоту власних коливань, середнє ймовірне значення якої може бути визначене за формулою:

$$\theta = \alpha \frac{\beta}{L} \sqrt{\frac{Eh q_1}{R_o q_2}},$$

де – коефіцієнт, який дорівнює для галерей із розташуванням транспортера по низу ферм 9, а по верху – 10,5; *Ошибка! Источник ссылки не найден.* – коефіцієнт, який дорівнює одиниці при розрахунку середньої прогонової будови і за монограмою – крайньої прогонової будови з консоллю; q_2 – розрахункова вага прогонової будови з усіма навантаженнями, які мають масу, за винятком навантажень від натовпу, просипу і деталей; q_1 – розрахункова вага прогонової будови з усіма тимчасовими навантаженнями, які мають масу; R_o – розрахунковий опір і модуль пружності матеріалу поясів головних ферм; h – розрахункова висота і довжина прогону головних ферм.

При розрахунку несучих конструкцій на дію періодичних навантажень точність розрахунку суттєво залежить від точності вихідних даних. Оскільки вихідні дані (конструктивні схеми, навантаження, жорсткості елементів і стиків, маси) для будівельних конструкцій задаються з порівняно невеликою точністю, похибка розрахунку поблизу резонансу може в багато разів перевищити звичайні для інженерних розрахунків межі, особливо при малих значеннях коефіцієнта непружного опору. Тому

при розрахунку на гармонійні й періодичні навантаження обов'язково повинна враховуватися можлива похибка у визначенні власних частот, а також можливість зміни власних частот конструкцій у процесі експлуатації будівлі або споруди. Ця похибка враховується уведенням частотних зон, усередині яких перебуває розрахункове значення власної частоти.

Ширина резонансної зони (область $\theta_1' \div \theta_1''$ значень нижчої частоти власних вертикальних коливань прогонової будови) становить:

$$\theta_1' = 0,9\theta_{1min} \div \theta_1'' = 1,1\theta_{1max} \quad \square,$$

де $\theta_{1min} \square$ і $\theta_{1max} \square$ – відповідно, мінімальне і максимальне значення нижчої власної частоти вертикальних коливань прогонової будови.

Значення $\theta_{1min} \square$ і $\theta_{1max} \square$ відповідають найменшій і найбільшій масі прогонової будови.

Заміна огорожувальних конструкцій спричиняє зниження постійних навантажень на відповідні елементи галереї, такі як: перекриття, покриття та стіни. Для того, щоб простежити, як зміни навантажень будуть впливати на міцнісні й динамічні характеристики галереї, теоретичні дослідження проводилися в декілька етапів.

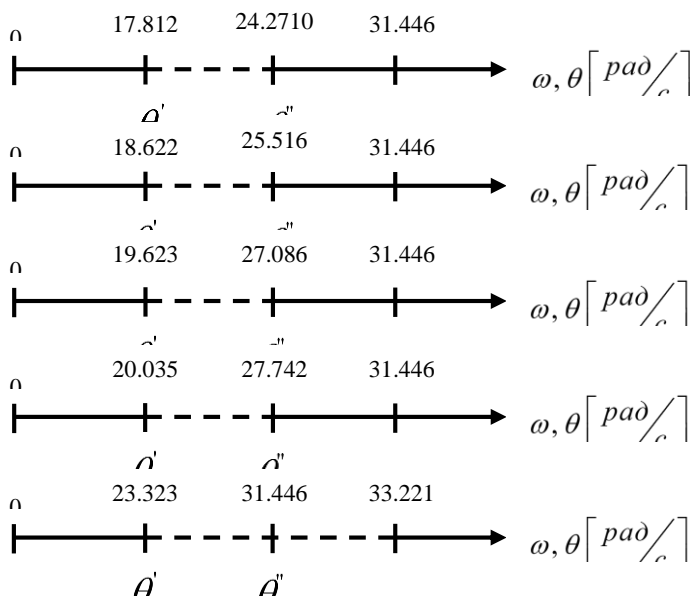

Рис.1. Графіки робочих частот для прогону довжиною 18 м залежно від маси прогону¹

¹Хворост В. В. Обґрунтування параметрів прогонових будов на поверхні шахт з урахуванням переходу на полегшені огорожувальні конструкції / Д. В. Бровко, В. С Волкова, В. В. Хворост // Вісник КТУ. – 2012. – Вип. 32. – С. 36-41.

У результаті заміни залізобетонних конструкцій на полегшені постійне навантаження на стіни зменшилося на 33,7%, що, у свою чергу, призвело до зниження маси прогону галереї на 8%. Решта навантажень залишилися без зміни. При заміні перекриття постійне навантаження зменшилося на 53,3%, а маса прогону – на 16%. Коли замінили покриття галереї, тоді знизилася постійне навантаження на 14,93%, а маса на 16,5%. На останньому етапі проводилася заміна всіх огорожувальних конструкцій, що в кінцевому результаті знизило масу прогону на 40,5%.

Отже, полегшені огорожувальні конструкції залежно від їх жорсткості й маси збільшують величину власних вертикальних коливань на 5...36%.

На рис. 1 наведено графіки зміни робочих частот при різних компоновках зовнішніх навантажень для прогону завдовжки 18 м.

На підставі проведених досліджень впливає, що в галереях із довжиною прогону 24 і 30 м систематичні резонансні коливання виключено навіть при повній заміні огорожувальних конструкцій. Небезпечним є прогін завдовжки 18 м, в якому може реалізуватися резонансний режим. Виходячи з цього, розрахунок на міцність, стійкість і витривалість необхідно виконувати тільки для цього прогону.

Подальші дослідження проведені за допомогою комп'ютерного моделювання міцнісних і динамічних характеристик прогонових будов.

Розрахунок виконано за допомогою проектно-обчислювального комплексу SCAD. Комплекс реалізує скінчено-елементне моделювання статичних і динамічних розрахункових схем, перевірку стійкості, вибір невідповідних поєднань зусиль, підбір арматури залізобетонних конструкцій, перевірку несучої здатності сталевих конструкцій.

Метод скінчених елементів передбачає використання як основних невідомих переміщень і поворотів вузлів розрахункової схеми. У розрахунку прийняті три плоскі розрахункові схеми наведені на рис. 2.

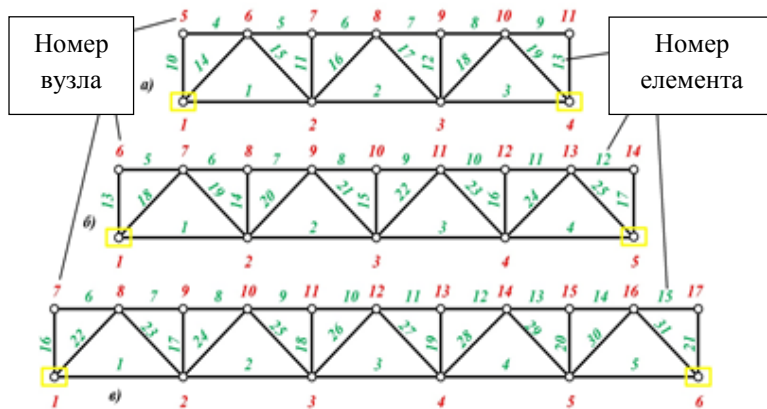

Рис. 2. Розрахункові моделі ферм галереї:
а) прогін завдовжки 18 м; б) прогін завдовжки 24 м; в) прогін завдовжки 30 м²

²Хворост В. В. Амплитудно-частотные характеристики пролетных строений на поверхности шахт в условиях перехода на облегченные ограждающие конструкции / В. В. Хворост // Международная

За результатами проведених досліджень було побудовано графік залежності частоти вільних коливань прогонової будови галереї від маси огорожувальних конструкцій. Як видно з графіка (див. рис. 3), власна частота коливань прогонової будови перебуває в обернено пропорційній залежності від маси його елементів і довжини прогону. Подібна залежність спостерігається для прогонів завдовжки 24 і 30 м.

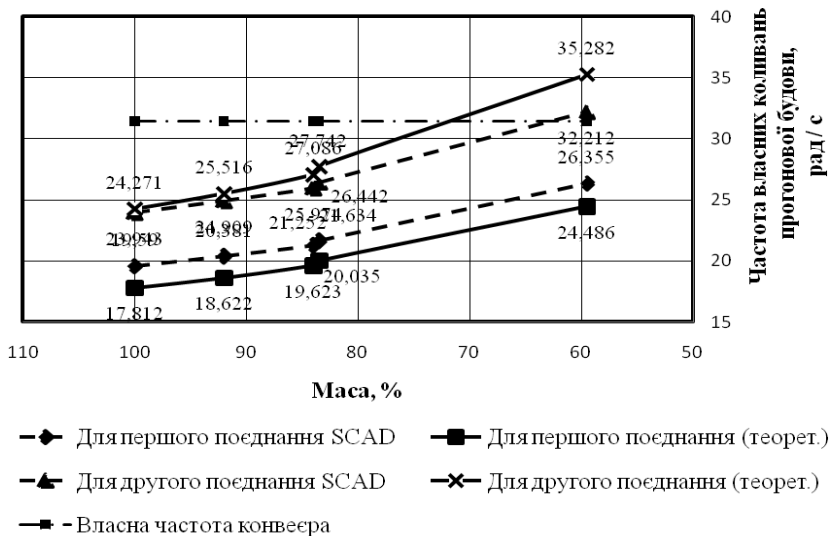

Рис. 3. Границі резонансних зон прогону завдовжки 18 м³

Отримана непогана збіжність із результатами теоретичних розрахунків за існуючою методикою з розбіжністю параметрів до 10%.

Отже, зіставивши значення частоти вимушених коливань із резонансним діапазоном, можна зробити висновок про те, що потрапляння в резонанс для прогонів 24 і 30 м не відбувається. У той же час резонанс реалізовується в прогоні галереї завдовжки 18 м при зменшенні маси прогону на 40,5%. Отримана непогана збіжність із результатами теоретичних розрахунків за існуючою методикою з розбіжністю параметрів до 10%.

Отже, зіставивши значення частоти вимушених коливань із резонансним діапазоном, можна зробити висновок про те, що потрапляння в резонанс для прогонів 24 і 30 м не відбувається. У той же час резонанс реалізовується у прогоні галереї завдовжки 18 м при зменшенні маси прогону на 40,5%.

Установлена залежність внутрішніх зусиль в елементах ферми від маси прогону (рис. 4.) При розрахунку від статичної складової навантаження простежується пряма

научно-практическая конференция «Перспективы освоения подземного пространства». – Днепропетровск, 2012. – С. 62-67.

³Хворост В. В. К вопросу повышения эффективности динамического расчета несущих конструкций пролетных строений транспортных галерей при случайных колебаниях / Хворост В. В. // Разработка рудных месторождений. – 2015. – Вып. 99. – С. 98-101.

залежність внутрішніх зусиль від маси прогону. Як видно з графіка (див. рис. 4), зі зменшенням маси зусилля від статичного навантаження зменшуються. Що стосується динамічної складової навантаження, то тут простежується зворотна залежність. Величина динамічних зусиль в елементах ферми зростає при зменшенні маси прогону, а при близькості частоти вимушених коливань – до першої частоти вільних коливань, тобто при режимах, близьких до резонансу, навіть перевищує величину статичних зусиль.

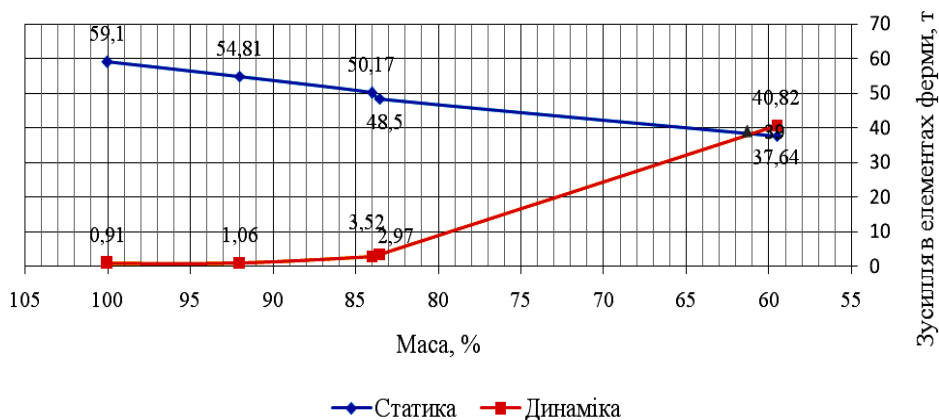

Рис. 4. Зусилля в елементах ферми прогонової будови завдовжки 18 м від статичного та динамічного навантаження у верхньому поясі⁴

Аналіз динамічного розрахунку показав, що в умовах резонансу зусилля в елементах зростають на 30%. Це може призвести до аварійної ситуації, тому необхідно виконати перевірні розрахунки на міцність, стійкість і витривалість.

Експериментальні досліджень динаміки прогонової будови виконані на діючій транспортній галереї.

Метою обстеження та випробування натурної споруди (галереї) динамічним експлуатаційним навантаженням є: реєстрація параметрів, що характеризують роботу конструкцій під навантаженням, і порівняння їх з допустимими, що дає можливість перевірити умови експлуатації; на відміну від вимог, що висуваються до конструкцій, які сприймають лише статичне навантаження, при дослідженні динаміки споруд необхідно не тільки оцінити роботу за граничними станами, а й перевірити дотримання умов, специфічних для експлуатації конструкцій, схильних до коливань.

Основним джерелом вібрацій галереї є приводи конвеєрів. При роботі перерахованих джерел вібраційних навантажень в елементах конструкцій будівель

⁴ Хворост В. В. К вопросу повышения эффективности динамического расчета несущих конструкций пролетных строений транспортных галерей при случайных колебаниях / Хворост В. В. // Разработка рудных месторождений. – 2015. – Вып. 99. – С. 98-101.

виникають вібраційні процеси, які складно моделювати, використовуючи сучасні моделі одночасного моделювання систем.

Для реєстрації кінематичних характеристик системи (прискорення, швидкість, переміщення) використовувалися акселерометр АП-100 і п'єзоакселерометр ШСЗ у комплексі з цифровим аналізатором спектра АС-6400, що працює в режимах «СПЕКТР», «ВІБРОМЕТР», «СИГНАЛ».

Застосування описаної вище апаратури, за допомогою якої отримують вже оцифровані результати реєстрації вібросигналу, дозволяє суттєво підвищити число вимірювань, а, отже, і точність отриманих результатів досліджень. У приладі АС-6400 передбачено можливість передачі записів результатів вимірювань з пам'яті приладу в персональний комп'ютер (рис. 5). При розрахунку елементів конструкції на динамічний вплив необхідно визначити спектри їх власних частот. У приладі, що використовувався, передбачено цю процедуру. Однак, реєстрацію вільних коливань конструкції можна отримати тільки від великих зовнішніх впливів (наприклад, від сейсмічних коливань).

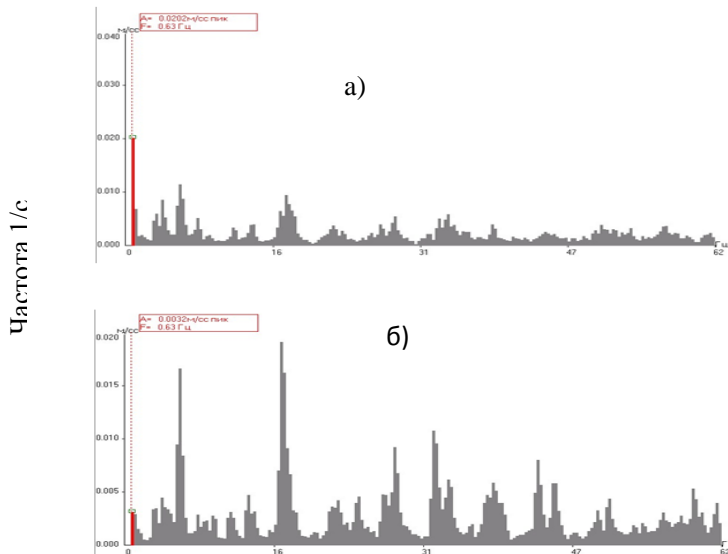

Рис. 5. Спектр віброприскорення в області низьких частот вузла № 9 ферми Ф1 по осі В₂: а) при незавантаженому конвеєрі; б) при завантаженому конвеєрі⁵

Можливість проведення порівняльних експериментів була надана ТОВ «Криворіжшахтобуд» на транспортній галереї до реконструкції. Огороджувальні конструкції, плити підлоги та покриття галереї до заміни являли собою збірні

⁵ Хворост В. В. Амплитудно-частотные характеристики транспортных галерей в условиях перехода на облегченные ограждающие конструкции / Д.В. Бровко, Н. И. Посмашна, В. В. Хворост // Разработка рудных месторождений. – 2011. – Вып. 94. – С. 98-101.

залізобетонні плити, стіни, виконані з залізобетонних тришарових панелей. Галерею обладнано стрічковим конвеєром.

При експериментальних дослідженнях динамічних процесів, що відбуваються в конструкції галереї в робочому режимі конвеєра за відсутності кускової руди на стрічці та за її наявності, реєструвалися коливання прогонових будов.

Для ферм марки Ф1, Ф2, Ф3 і Ф4 було проведено вимірювання віброприскорень, вібропереміщень і спектр віброприскорень у вузлах. Вимірювання проводилося при холостому і робочому ході конвеєра.

На рис. 5 подані спектрограми віброприскорень в області низьких частот вузла № 9 ферми Ф1 по осі В2. При аналізі наведених спектрограм встановлено, що коливання формуються на тих смугах частот, що і коливання конвеєра з частотою 5,63 Гц та амплітудою прискорень $0,0019 \text{ м/с}^2$ при незавантаженому конвеєрі (рис. 5, а). У проміжки часу від 0 до 1248,0 мс вібропереміщення вузла № 9 досягаємо максимального значення 34,36 мкм. Наявність вантажу на конвеєрі не змінило основну частоту коливань, але вплинуло на величину амплітуди прискорень, значення якої зросло до $A = 0,0167 \text{ м/с}^2$ (рис. 5, а). У проміжки часу від 0 до 1635,2 мс вібропереміщення вузла № 9 досягаємо максимального значення 8,41 мкм. Теж саме відбувається і у фермах Ф2, Ф3 і Ф4.

Аналіз амплітудних спектрів і графіків віброприскорень показує, що коливання у фермах формуються на низьких частотах (3–60 Гц).

Частоти коливань, отримані в результаті проведених експериментальних досліджень на діючій галереї, вписуються у діапазон частот, отриманих розрахунковим шляхом.

Порівняльний аналіз результатів теоретичних розрахунків із визначення динамічних характеристик прогонової будови галереї з результатами експериментальних досліджень вихідної будови вказує на те, що експериментальне значення частоти динамічного збурення від конвеєра трохи вище за розрахункове $35,4 > 31,4 \text{ с}^{-1}$; середня розрахункова частота динамічного збурення від конвеєра для ферм Ф1, Ф2, Ф3, Ф4 і балок покриття та перекриття не потрапляє у першу резонансну зону, що унеможливило реалізацію резонансного режиму.

Подальші експериментальні дослідження вібрації ферм проводилися на прогонових будовах транспортерної галереї з полегшеними огорожувальними конструкціями.

Аналіз амплітудних спектрів і графіків віброприскорень показує, що коливання у фермах формуються на низьких частотах (3–100 Гц).

Згідно з отриманими результатами замірів ферм марки Ф1, Ф3 і Ф4 з полегшеними огорожувальними конструкціями, значення віброприскорення, віброшвидкості і переміщень не перевищують допустимих, що свідчить про надійну роботу конструкцій після полегшення.

Аналіз результатів замірів віброприскорень для прогону завдовжки 18 м (ферма Ф2) показав, що при роботі конвеєра істотно збільшується максимальне значення віброприскорення, віброшвидкості і переміщень як у вертикальному, так і поздовжньому напрямках. Збільшення віброприскорень у вертикальному напрямку становить 30–35 разів, а в поздовжньому напрямку – 6–9 разів, що свідчить про потрапляння частоти динамічного збурення від конвеєра в першу резонансну зону, що призводить до реалізації резонансного режиму.

З отриманих результатів досліджень випливає, що значення амплітуди прискорення для ферми Ф2 перевищує допустимі значення.

Аналіз результатів замірів показав, що максимальне значення віброприскорень перевищує на 10–15 % допустимі значення.

Закономірності, отримані в результаті теоретичних, експериментальних досліджень і в комп'ютерному моделюванні, використано для розробки рекомендацій з визначення раціональних конструктивних параметрів прогонових будов при переході на полегшені огорожувальні конструкції.

За результатами комп'ютерного моделювання була виведена залежність верхньої та нижньої границі резонансної зони від поєднання статичних навантажень. Так, чим меншим є статичне навантаження, тим вищим є значення резонансних зон.

З метою спрощення перевірки потрапляння частоти обурення в першу резонансну зону ми ввели коефіцієнт K , який враховує вплив відношення мінімального до максимального поєднання навантажень q_1/q_2 на частоту власних коливань.

Графік залежності власної частоти коливань прогонової будови галерей від коефіцієнта K при різній довжині прогону подано на рис. 6.

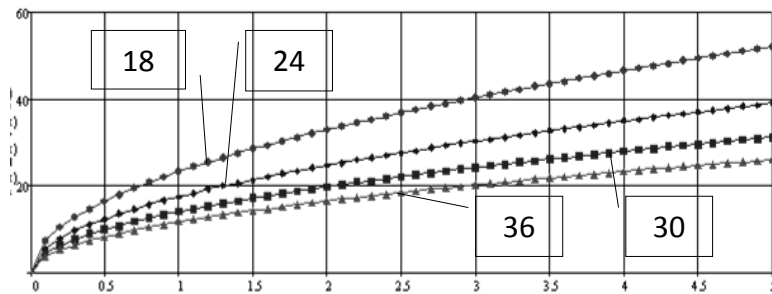

Рис. 6. Залежність частоти власних поперечних коливань від коефіцієнта K при різній довжині l прогонової будови⁶

За результатами проведених досліджень був побудований графік залежності границь резонансних зон від коефіцієнта K (рис. 7).

З графіка (рис. 7) видно, що при коефіцієнті, який відповідає полегшенню загальної маси прогону приблизно на 37,6%, значення частоти вимушених коливань ω потрапляє в першу резонансну зону, тобто виникає резонанс.

У результаті проведених досліджень отримано ряд залежностей, завдяки яким значно спрощуються перевірки розрахунки на стадії проектування реконструкції прогонових будов.

Висновки і напрямок подальших досліджень:

⁶Хворост В. В. Исследования влияния различных факторов на собственную частоту колебания пролетных строений транспортных галерей / Д. В. Бровко, Н. И. Посмашна, В. В. Хворост // Вісник КТУ. – 2011. – Вип. 29. – С. 82-83.

1. Виконаний аналіз сучасного стану та основних тенденцій розвитку реконструкції прогонів будов, який показав, що більшість транспортерних галерей, що експлуатуються на гірничодобувних підприємствах, мають термін служби від 35 до 55 років, тому удосконалення конструкцій і методів їх проектування слід розглядати одним із основних напрямів реконструкції.

2. Встановлено, що у галерей із довжиною прогонів 24, 30 м значення частоти від динамічного збурення конвеєра не потрапляє всередину резонансної зони. Небезпечним є прогін завдовжки 18 м, в якому при повній заміні огорожувальних конструкцій реалізується резонанс.

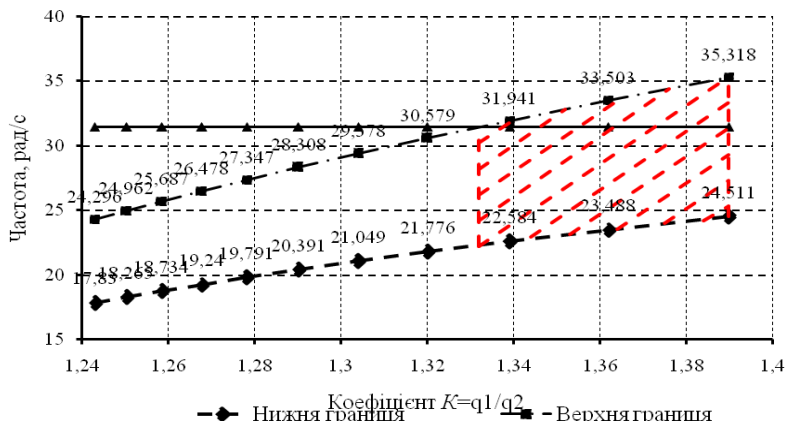

Рис. 7. Залежність границь резонансної зони від коефіцієнта K^7

3. Перевірка аналітичних методів розрахунку методом скінчених елементів у програмі SCAD для ряду математичних моделей показав, що прийняті допущення, котрі використовуються у моделях в аналітичному методі, не роблять значного впливу на характер поведінки й числові значення динамічних характеристик.

4. Доведено, що відношення напружень від динамічних і статичних навантажень, що враховується коефіцієнтом динамічності прогону будови, знаходиться в лінійній залежності від відношення максимального поєднання навантажень цієї будови до мінімального і не повинно перевищувати 1,7, що необхідно враховувати при розрахунку зусиль в елементах прогону будови для визначення його міцності, стійкості і довговічності.

5. Встановлено, що застосування введеного коефіцієнта K значно спрощує проектування реконструкції прогонів будов на початковій стадії ще при зборі навантажень.

⁷ Хворост В. В. Амплитудно-частотные характеристики пролетных строений на поверхности шахт в условиях перехода на облегченные ограждающие конструкции / В. В. Хворост // Международная научно-практическая конференция «Перспективы освоения подземного пространства». – Днепропетровск, 2012. – С. 62-67.

6. Упровадження ефективних огорожувальних конструкцій прогонових будов із використанням розроблених рекомендацій дозволяє отримати економічний ефект на одній транспортній галереї в середньому 299 тис. грн. з виключенням аварійних випадків, обумовлених виникненням резонансних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

- Руководство по проектированию транспортных галерей*/Липницкий М.Е., ПасынковБ.П, Ним А.Д. и др.//Ленинградский промстройпроект, УралпромстройНИИпроект и др.– М.:Стройиздат, 1979.–131 с.
Пособие к СНиП 2.09.03–85 – *Пособие по проектированию конвейерных галерей*. Стройиздат, 1989 г.
СН 245–71 *Санитарные нормы проектирования промышленных предприятий*.
Хворост В. В. *Амплитудно–частотные характеристики транспортных галерей в условиях перехода на облегченные ограждающие конструкции*/ Д. В. Бровко, Н. І. Посмашна, В. В. Хворост // Разработка рудных месторождений. – 2011. – Вып. 94. – С. 98–101.
Хворост В. В. *Исследования влияния различных факторов на собственную частоту колебания пролетных строений транспортных галерей*/ Д. В. Бровко, Н. І. Посмашна, В. В. Хворост // Вісник КТУ. – 2011. – Вип. 29. – С. 82–83.
Хворост В. В. *Амплитудно–частотные характеристики пролетных строений на поверхности шахт в условиях перехода на облегченные ограждающие конструкции* / В.В. Хворост // Международная научно–практическая конференция «Перспективы освоения подземного пространства». – Днепропетровск, 2012. – С. 62–67.
Хворост В. В. *К вопросу повышения эффективности динамического расчета несущих конструкций пролетных строений транспортных галерей при случайных колебаниях* / Хворост В. В. // Разработка рудных месторождений. – 2015. – Вып. 99. – С. 52–56.
Хворост В. В. *Обґрунтування параметрів прогонових будов на поверхні шахт з урахуванням переходу на полегшені огорожувальні конструкції* / Д. В. Бровко, В. Є. Волкова, В. В. Хворост // Вісник КТУ. – 2012. – Вип. 32. – С. 36–41.

LATERAL THINKING AND CREATIVE ENERGY AS KEY FACTORS OF BUSINESS SUCCESS

Oleksandra Gumenna

Dean of the Faculty of Economics, National University of “Kyiv-Mohyla Academy”,
e-mail: g_aleksandra@ukr.net, Kyiv, Ukraine

Anna Paziuk

MA Program "Marketing and BA", National University of “Kyiv-Mohyla Academy”,
Financial Analyst, IT-Company Ciklum,
e-mail: annu4ka@gmail.com, Kyiv, Ukraine

Abstract. This research examines the role of lateral thinking and creative approach to business activity and economic development in general. Firstly, the difference between creativity and innovation has been

described. Secondly, foundations of creative thinking have been detailed. The authors are making the functional attempt to analyze the connection between global competitiveness, development level and creativity index. In this way, the essence of lateral marketing has been presented as successful business philosophy. This focus undermines the role of creativity developing and its strong influence to create added value to the final consumer.

Keyword: creativity, creative thinking, lateral thinking, creativity index, lateral marketing.

Today, there are many experts who believe that the economy of the countries passes six stages (periods) in the course of their development. The stages are determined by the main directions, resources and products, which are characteristic of economy growth. Those stages are:

- pre-industrial (main role depends on agricultural technique);
- industrial (main role depends on industry);
- postindustrial (service industries matter);
- information economy (growth of economy depends on information systems and technologies);
- knowledge economy (the decisive role is played by intangible assets and intellectual property);
- creative or innovation society (the main role in the process of society development is played by new ideas and innovations)¹.

Thus, a new approach is based on the creative nature of the economy - on the ability to pursue a policy that will combine technology, engineering, science, education, culture, identity, heritage and social problems.

Creativity means finding new ways of development, producing new things, new processes, and new ways. The most important is the connection between creativity and innovations, whereas creativity provides productive solutions; innovation ensures realization (commercialization) of the most viable and competitive ideas. As usual, there is always the question of how to implement some creative ideas into practice. For if the ideas for new products and services are not transformed into practice, they will not be placed on the market, will not capitalize, and they will not be updated for a variety of audiences. There are hundreds of creative ideas, but innovation means practical work.

According to the changes of economic eras the role of working class as for today has significantly decreased in the world. It has been changed by service class people. Nowadays it is one of the most numerous classes, but it is decreasing in the economic competition because of the creative class. Its number is already about 25% of population. It applies to programmers, architects, coaches, scientists, engineers, designers, journalists, advertisers. Managers, financiers, "close to business" persons, advocates, and doctors are also in pull. Those persons who do not use elements of creative thinking in their professional life have much less possibilities, especially financial.

Speaking about the countries problems in case of economic growth today, we should make stress on the fact that creativity and innovations are making serious difference and producing global countries competitiveness.

In the rate of global competitiveness created by World Economic Forum in 2015 Ukraine lost 3 positions and changed the 76-th position (2014) for the 79-th position among 140 countries.

¹ Bozhedarnik, T., Vasylyk, N. (2015). Formation and Development Company's Creative Management. *Journal of Economist*. No.3, pp.37-39.

And Ukraine's competitive index has also decreased: minus 0,11 from 4,14 up to 4,03. At the same time, based on 2015 results, Ukraine has some competitive advantages in innovations. Ukraine occupies the 29-th place in the rating in terms of availability of scientific and engineering sources, the 43-rd in terms of research centers quality and the 50-th in terms of new patents. Obviously, innovations create potential for economic growth. Both governmental and business efforts are required: to grow up governmental high-tech products procurement (for today Ukraine occupies the 98-th place) and to improve universities and business cooperation in the science and innovations development (the 74-th place)².

Table 1. Global Creativity Index correlation with other global indices*

Country	Technologies	Talent	Tolerance	Global Creativity Index(2015)	Country Rank	Global Competitive Index (2015-2016)		GDP per capita, dollars	Ease of Doing Business Index
	(1 – highest score)					Place in Rating	Rank		
Australia	7	1	4	0.970	1	21	17	43374	14
USA	4	3	11	0.950	2	3	3	53813	8
New Zealand	7	8	3	0.949	3	16	14	35185	2
Canada	13	14	1	0.920	4	13	13	43418	14
Denmark	10	6	13	0.917	5	12	12	44169	3
Finland	5	3	20	0.917	6	8	8	39501	10
Sweden	11	8	10	0.915	7	9	9	44926	8
Iceland	26	2	2	0.913	8	29	23	41976	19
Singapore	7	5	23	0.896	9	2	2	80003	1
Netherlands	20	11	6	0.889	10	5	5	46399	28
Norway	18	12	9	0.883	11	11	11	64877	9
Great Britain	15	20	5	0.881	12	10	10	39092	6
Ireland	23	21	7	0.845	13	24	20	47739	17
Germany	7	28	18	0.837	14	4	4	44342	15
Switzerland	19	22	17	0.822	16	1	1	57713	26
France	16	26	16	0.822	16	22	18	37822	27
Slovenia	17	8	35	0.822	16	59	37	29594	29
Belgium	28	18	14	0.817	18	19	15	41922	43
Spain	31	19	12	0.811	19	33	26	33630	33
Austria	4	3	11	0.950	20	23	19	44911	21
Hong Kong	32	32	30	0.715	21	7	7	54030	5
Italy	25	31	38	0.715	22	48	33	34816	45
Portugal	35	36	22	0.710	23	38	28	28141	23
Japan	2	58	39	0.708	24	6	6	36314	34

²Chukhai Anna, Strakhova Victoria, Ivanov Petro (2016). *Ukraine in Global Competitive Rate* 2015. <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytyngu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>

Luxembourg	20	48	32	0.696	25	20	16	92697	61
Uruguay	48	45	7	0.688	26	73	40	...	92
Argentina	48	35	19	0.681	27	106	45	18046	121
Hungary	34	33	41	0.673	28	63	38	24216	42
Brazil	27	68	15	0.667	29	75	41	14874	116
Israel	3	28	93	0.665	30	27	22	32444	53
South Korea	1	50	70	0.660	31	26	21	34021	4
Nicaragua	56	—	27	0.631	32	108	46	...	125
Estonia	33	16	87	0.625	33	30	24	26406	16
Chile	56	39	31	0.611	34	35	27	22583	48
Czech Republic	29	30	80	0.609	35	31	25	29530	36
Costa Rica	47	61	20	0.607	36	52	35	...	58
Belarus	41	8	97	0.598	37	...	-	...	44
Russia	22	15	123	0.579	38	45	31	25364	51
South Africa	30	62	57	0.564	39	49	34	12859	73
Latvia	54	22	77	0.563	40	44	30	23397	22
Cuba	94	17	37	0.556	41	...	-
Laos	—	97	23	0.555	42	...	-	...	134
Malta	73	49	25	0.550	43	48	32	...	80
Ecuador	43	90	25	0.532	44	76	42	...	117
Ukraine	43	24	105	0.518	45	79	43	8709	83
Poland	46	25	101	0.516	46	41	29	24462	25
Montenegro	51	34	83	0.516	46	70	39	...	46
Bulgaria	78	38	47	0.505	48	54	36	16139	38
Belize	—	88	48	0.504	49	...	-	...	120
Jamaica	42	79	49	0.502	50	86	44	...	64

***Remark.** According to sites:

<http://martinprosperity.org/media/Global-Creativity-Index-2015.pdf>;

<http://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile>

Martin Prosperity Institute (University of Toronto, Canada) has published annual rating, which analyzes data on creativity and creativity class in different regions and countries all over the world. Global Creativity Index estimates countries taking into account 3 main key economic growth indicators – technologies, talents and tolerance. Thus, during the process of planning production it is important to define investments in scientific research and development, researchers' quantity and patents per capita, educational level, sociological surveys by Gallup in case of citizens from different countries attitude to immigrants, race and ethnic minorities and also to sexual minorities³.

In 2015 Australia becomes the most creative country, after the USA and New Zealand. At the top of the list of most creative countries we may also discover: Canada, Denmark, Finland, Sweden, Iceland, Singapore and the Netherlands. Ukraine occupies the 45-th position on this list (among 139) that is quite a high indicator. By the way, the level of technologies and talents present in Ukraine has a good impact in comparison to other countries, it can be helpful

³*Global Creativity Index: Ukraine Became 45th among 139 Countries.* –<http://www.5.ua/suspilstvo/Hlobalnyi-indeks-kreatyvnosti-Ukraina-stala-45iu-zi-139-krain-95726.html>

for raising Ukraine to the top of this list; but our country is seriously loosing in terms of Society Tolerance Index. Moreover, the double difference between Talents Index and Technology Index (24 and 43) shows that the level of new developments in Ukraine is considerably lower than the quantity of people who possibly can provide those developments.

In the table below there are some details about Global Competitive Index and Countries Creativity Index; sample by GDP per capita has been provided and Ease of Doing Business Index has been determined.

At first sight it may seem that there is no obvious connection between those indicators, but we are going to check our hypothesis. Now we will try to determine whether there is a relationship between the Creativity Index and Global Competitive Index using rank correlation and Spearman correlation coefficient (c):

$$\rho = 1 - \frac{6 \cdot \sum a^2}{n \cdot (n^2 - 1)}$$

To calculate this coefficient we should know quantitative (or qualitative) features for studied series of values; defining conditional rejection (the ranks difference by line) and summarizing conditional deviations to square; defining sum of squares conditional deviations and calculating correlation coefficient (taking into consideration only 46 countries in case of absence of more details for those 4 countries on the list):

$$c = 1 - [(6 * 5361) / (97336 - 46)] = 0,67$$

Now we are checking result credibility for discovered coefficient using t-criteria Students'. Having 10 and more observations, evaluation of the significance can be provided by the formula below:

$$t = \rho \cdot \sqrt{\frac{n-2}{1-\rho^2}}$$

In our case the discovered value is $t = 5,993$.

Thus, using t-Students' table of meaning, when the number of freedom degrees without two ($n = 44$), comparing calculated value to the table one. In this case, table value with the level of significance determined as 0,95 is equal to 0,31. Therefore, coefficient of ranks correlation may be considered as reliable one. In this manner, there is connection between Countries Creativity Index and Global Competitive Index.

Despite growing role of creativity in economy we should declare (and that is not a pleasure) that for today more people are thinking with templates. During the World Forum 2016 in Davos, the theme of future education was discussed⁴. One of the Wikipedia creators, entrepreneur Jimmy Wales, has noted that formal education is so traditional that in most cases we do not respond to the child's creativity, we do not use new technologies in this way. Mankind

⁴ Session Thesis of World Economic Forum in Davos (20-23 January 2016): Future Education: Lessons of Uncertainty. <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm>

need to change the global approach to the education process, to understand how to attract students to help in the development of individual creativity. To support this thesis, Professor of the Public Understanding of Philosophy at the University of Sheffield, Angela Hobbs notes there is strong need to go away from the opinion that education is the process of knowledge transfer, and consider education as a skill to ask, as a critical thinking, discussions, debates, as a learning of other cultures and cooperation with people all over the world, as an active creative dialogue.

Traditional thinking is connected to analysis, opinions and disputes. And if the world around us was sustainable, it would be enough. Therefore, in accordance with the uncertain reality, where the standard solutions may be inadequate, there is a serious need for new approaches and solutions. There is lack of creative thinking, constructive thinking, which allows to create and find new ways of development.

Famous researcher of the creativity phenomenon Edward de Bono proposed the term "lateral thinking" in 1967. After providing theory analysis, we can say that Mr. de Bono defines thinking in a general sense: as a process of working with information and as operational skill. Lateral thinking refers to the process of information processing, which is aimed at changing the current stereotypical models of perception of reality by making new alternative approaches to solve some problems. Thinking outside the box, including parts of divergent and convergent thinking is the basis of the creative process.

As for business, during the period of super-fast changes traditional marketing solutions and tools are not effective enough, especially when it comes to highly-competitive markets; consumers are waiting for new unique offers of goods, services and emotions. Then there is a need to go beyond the traditional sequential and logical process in marketing, on which it was founded; there is a need to help companies generate new ideas that are not attainable for consumers, and carry out market research for the company to be competitive.

After the theory of lateral thinking had been adapted, Philip Kotler and his colleague Fernando Trias de Bes created a new conception of "lateral marketing". The authors expanded traditional marketing instruments beyond the frames of sequential and logical process; they created new scientifically grounded a scheme of generating new ideas. In terms of micro segmentation and a glut of brands there is no place for new possibilities and it is useful to involve lateral marketing as the most effective way of competition on "mature" markets⁵.

By "lateral marketing" we understand a non-standard approach to marketing, based on the technology of production of new products and ideas not inside a market but beyond it. This approach allows companies to get more results, because the achievement of lateral marketing is creation of a new market and then receiving greater profit.

This type of marketing has been aimed at unconscious or rejected needs of consumers; it provides creation of such kind of products, the consumer has never even thought about⁶.

It is important to notice that lateral marketing and traditional one are in connection and complement each other; as for today it is inevitably important to survey them in terms of current market. Even speaking about new markets there are competitive powers and there is also need to fight for the market leader position. Lateral marketing is aimed at researching new ideas, detecting new requirements and producing a totally new product concept. Therefore, with the advent of new similar products traditional logical stimulating agents should be used.

⁵ Kotler, Philip (2005, fifth edition) *Lateral Marketing*. Moscow: Publ. House Williams.

⁶ *Marketing Innovations and Innovations in Marketing*. S.M. Illyashenko (Ed.) (2008). Sumy: University Book.

World experience has already demonstrated bright examples of effective findings in lateral marketing. An especial one is getting MBA (Master of Business Administration) educational level just at the train wagon. To realize this idea the college rented a train wagon and proposed to level up education basis for those who were wasting boring time on the train getting home after work. For example, in the morning passengers listened to the marketing course for 1.5 hour and in the evening on the way home they listened to the course on finance. After 2 years it is possible to get MBA without spending extra time. The same lateral approach has been chosen when the idea of «kinder-surprise» was being implemented (toy + chocolate), Internet-cafe (coffee + Internet), shops at the petrol stations (petrol + food)⁷.

There are some useful methods to create new ideas in lateral marketing context⁸:

1. Brain attack is a method for collective ideas generating. Direct brain attack means collection of maximum quantity of ideas and selection of provided ideas by experts. Herewith critic of the proposed ideas is excluded; the participants provide assistance to each other and express maximum quantity of ideas; unusual ideas, free associations and bold plans are welcome; expressed thoughts are combined and improved. That is very effective while discussing some common ideas, strategy and the advertising concept.

2. Synthetic storm is a modification of brain attack method. Preferably it enables to find the original decision, but does not allow resolving very special creative tasks. It differs only in organization of working process for the creative group, which is created with the purpose to resolve a particular task («synthetic» means combination of different elements).

3. Programmed discussion is a type of group discussion method. Thus, discussion requires following strict rules. The procedure involves participants' thinking about problems and fixing the exact steps to resolve it. Another kind of group discussion method is a determined discussion (the results are two columns of "pros" and "cons").

4. Method of focal objects carries signs of randomly selected objects to the chosen focus of attention of participants. There are unusual combinations of proposed new qualities, provoking the association chain, which is inevitable for creative decisions.

5. Method of morphological analysis is the method of multidimensional matrices, based on the principle of system analysis of new connections and relationships, which are created during the matrices analysis of discovering object or theme process. The advantages: the ability to solve complex problems and find many original ideas. In the process of discussion, problems are first classified by its main characteristics, building «axis». Then each axis is deducted as a possible combination of elements. Taking into consideration, as usual, unexpected variants: for example, thinking about personage character for the advertising film as axis we take his charm, and his actions could be taken as elements.

6. Method of heuristic questions is the method of using main or checking questions. There are few main questions and answers: Who?, What?, Why?, Where?, How?, When? (modern model of company's sustainable growth "6W").

7. Method of organized strategies in some ways helps avoid the inertia of thinking. Based on the principle of personal autonomy while choosing new decisions strategy to resolve creative task, the principle of removal is also important in terms of discovering the object, subject and process each time from the unexpected point of view.

⁷Butyvshchenko E. Unpredictability and Humor – marketing of future. <http://psyfactor.org/lib/business4.htm>

⁸ Pomirko N. (2009) Lateral Marketing as Effective Way to Lead in Highly Competitive Market. *Herald of Chmelnytskyi National University*, V. 3, No.5, pp.106-109.

Discovering the ideas, words and goods which "stick", emotionally affect and are spreading, brothers Heath formed and encrypted formula "sticky" ideas based on lateral thinking in the acronym of the English word SUCCEsS (success), where S – is Simplicity (ease), U – Unexpectedness (surprise), C – Concreteness (concrete), second C – Credibility (reliability), E – Emotions (emotion) and S – Stories (stories about the idea or product). It is assumed that this formula can resolve marketing equations of any complexity for any field of activity⁹.

However, is not enough just to find a new creative idea. It should be proved practically for its value. The main goal of the business activity and marketing nowadays is creation of some additional value for the consumers. And for this we can use another theory of Edward de Bono – the theory of value awards¹⁰:

- Golden Award – human values, common value;
- Silver Award – value for the organization;
- Steel award – the value of quality;
- Glass Award – innovative value;
- Wooden Award – environmental values;
- Copper award – the value to read.

Jamie Anderson, a member of the top 25 management thinkers in the version of Business Strategy Review, highlights the "three pillars of creativity" – inspiration, intuition and imagination. At his trainings of creativity, he said that the secret of most successful people is that they no longer trust their feelings or logic. Intuition is the emotional aspect of the process of personal creativity. Imagination is the final step in active thinking. What comes to us in the form of a spark and becomes realistic because of the feeling then creates a picture. In the process of creativity we let the picture grow, give it a clear outline and real form, so you can imagine the idea. Imagination is the ability to think and visualize ideas endpoint, make it visible. To move forward and not beaten path, but paving a new, your own path is now the main task for Ukrainian business. Andereson emphasizes that today creativity is a key skill for leaders and organizations, which helps not only to adapt to changes, but also to create new industries and markets. And the country needs to form a team that would be engaged in practical drafting strategic "road map" of innovation.

To reach creativity people should challenge their established rules and statements. After moving through the lowed path, our mind often produces sight of hidden opportunities that are out of it. Today, the creative energy is one of the most valuable resources of mankind. It can help us to find fresh solutions to the most difficult tasks¹¹. People with great creative confidence have a huge impact on the environment.

⁹ Vovk, S. Gum for Business. <http://www.strategy.com.ua/Articles/Content?Id=1065>

¹⁰ Bono, Edvard (2005). Lateral Thinking: Creative Thinking Textbook, pp. 100-250. Minsk: Poppuri.

¹¹ Kelly, Tom and Kelly, David (2015). Creative Confidence: How to Release and Implement Personal Creative Forces, pp. 20-23. Moscow: Azbuka Business.

REFERENCES

- Bozhedarnik, T. and Vasylyk, N. (2015). *Formation and Development Company's Creative Management. Journal of Economist*. No.3, pp.37-39.
- Chukhai, Anna, Strakhova, Victoria, Ivanov, Petro (2016). *Ukraine in Global Competitive Rate 2015*. <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytyngu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>
- Global Creativity Index: Ukraine Became 45th among 139 Countries.* – <http://www.5.ua/suspilstvo/Hlobalnyi-indeks-kreatyvnosti-Ukraina-stala-45iu-zi-139-krain-95726.html>
- Session Thesis of World Economic Forum in Davos (20-23 January 2016): *Future Education: Lessons of Uncertainty*. <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm>
- Bono, Edvard (2005). *Lateral Thinking: Creative Thinking Textbook*, pp. 100-250. Minsk: Poppuri.
- Kotler, Philip (2005, fifth edition) *Lateral Marketing*. Moscow: Publ. House Williams.
- Marketing Innovations and Innovations in Marketing*. S.M. Illyashenko (Ed.) (2008). Sumy: University Book.
- Butyvschchenko, E. *Unpredictability and Humor – marketing of future*. <http://psyfactor.org/lib/business4.htm>
- Pomirko, N. (2009) *Lateral Marketing as Effective Way to Lead in Highly Competitive Market. Herald of Chmelnytskyi National University*, V. 3, No.5, pp.106-109.
- Vovk, S. Gum for Business. <http://www.strategy.com.ua/Articles/Content?Id=1065>
- Kelly, Tom and Kelly, David (2015). *Creative Confidence: How to Release and Implement Personal Creative Forces*, pp. 20-23. Moscow: AzbukaBusiness.

THE ROLE OF MOTIVATION AND INNOVATIONS IN VOCATIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF GERMAN IN AUSTRIA

Larisa Dzevytska

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: dsevickayalarissa@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Oksana Romanenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: bubyr05@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract: In the article, the matters of the role and place of motivation and innovations in vocational training of the future teachers of the German language in Austria have been considered. The authors have analyzed the main scopes of motivational means in the course of training of teachers of German at pedagogical universities of Austria. Special attention is paid to the mechanisms of innovative development in modern pedagogical formation of Austria. The ways of increasing motivation of future teachers towards their profession have been revealed.

Keyword: motivation, motivation sources, innovative technologies, three-phase model, cluster regions, teacher of the future.

Our époque is characterized by numerous factors that by all means influence the life of societies and the world as a whole. The further movement to globalization and the creation of a new democratic community cause the needs to prepare future teachers for the formation of citizens of a qualitatively new society. The system of state pedagogical education has to meet the needs of the modern society in which only well-educated and properly formed teachers will be ready to work in primary and secondary educational establishments. In this sense the motivation gets the greatest value for future teachers.

It is worth mentioning that motivation in teacher's occupation is considered to be a very important component. To satisfy the fastest-changing school environment teachers must have a well-expressed motivation. Skilled teachers are supposed to be capable to combine motivation and innovations. For future teachers it is relevant to define already at university their future field of professional activity. With this objective in mind most pedagogical universities in Austria are eager to arrange selective contests. The mechanisms of innovative development of higher education are based on such conceptual ideas as cultivation of the interest for innovation; formation of creative atmosphere, socio-cultural and economic terms for recognition and efficiency of innovations in higher educational establishments; accumulation of innovative ideas in organized research and experimental environment; the integration of the most prospective innovative projects into functional pedagogical systems. Transition of the education to a new state, as innovations in the whole world are considered to be the process of creation, implementation and expansion in educational practice of new ideas, means, ways, pedagogical and managerial technologies, thanks to which the indicators of achievement of structural components of the process of technologization are increased.

During the last ten years numerous reforms aimed at the reinforcement of academic character and the increase of the duration of teachers' training and its unification are being held on the territory of the European Union. In France, for example, these reforms are being held from the beginning of the 90-s. Since 1991 all teachers and tutors of primary schools, get their pedagogical education, in other words, under the same roof, – in special higher educational establishments named "university institutes". Consequently the quality of their training has considerably increased. Thus, the motivation of students to choose teacher's profession has grown equally.

Nowadays, the matters of motivation and innovations at all phases of professional training of German teachers in Europe are quite relevant. The most widely accepted is the idea that motivation depends on a lot of different factors, namely, optimal labor conditions, social integration, development of ideas and protection of autonomy. It is necessary to notice that the school environment itself has changed to a large extent.

We should not deny the fact that foreign scientists have fully researched some unique and productive educational processes. In particular the place of motivation and innovations in the process of future German teachers' training was revealed by such researchers as E.Zair-Bek, Y.Lindner, C.Kraler, K.Reich, U.Rot and others. So, understanding the importance of motivation in teachers' training we would like to define the subject of our article as the analysis of the role and place of motivation in the system of future German teachers' training in Austria. The objectives of our research are to reveal the innovative ideas that can be used in Ukrainian pedagogical universities.

Globalization and development of new technologies explain the necessity of renovation and improvement of educational system. It is very vital today for any educational system to elaborate those methods of its improvement which could allow building a complex system of

interaction of teachers and pupils on their way to cover potential capabilities of each of them. The key characteristic of modern European pedagogical education is not only transition of technologies and knowledge, but also formation of competences that are necessary for retraining and deepening of the gained knowledge. That is why it is very important to train future teachers of a new sample keeping in mind the improvement of the whole system of pedagogical education.

Motivation in psychological sense means high readiness of pupils' success achievements often linked with scientific interests. The definition of motivation from the point of view of psychology mostly stands for aspiration of activity [9].

Motivation is the centre of personality and in general concept of mental regulation means its main component, interior driving force of the activity. It is a complex functional system of integrated together affective and cognitive processes. The main function of motivation as complex functional system is the regulation of personality activity aimed at realization of motives.

It is evident that teachers develop their skills during all their professional life with the help of education, experience and reconsidering of their professional competence. Professionalism is defined, first, by the speed of perception and understanding of material, development of new pedagogical methods and techniques according to different situations at the lessons [8].

Professional development of teachers in Austria is generally considered in the continuum that begins with involving "the best" people for teacher's occupation and fact-finding explanation for candidates, it also combines more concrete stages, for instance, education, induction, long-life or continued education, professional development, transitions etc., into a systematic sequence.

Scientific international statistics, without doubt, underline that every school must be prepared for a teacher of a new generation who is the purpose of the elaborated project that makes a considerable contribution into constant development of schools. Thus, school must concentrate the attention on interests and talents of its pupils help understand them better and give opportunities for their display. It is worth considering how important is trying to protect the openness of educational process, existence of real and virtual marks, permanent control over attending lessons and responsibility for pupils, regular discussion of the topics concerning the life of children and the youth. As practice shows, these problems must be observed not only in the context of educational material, they obviously help during the choice of professional orientation and future occupation [3].

In the process of professional training of future German teachers the use of innovative pedagogical technologies improves assimilation of knowledge; decreases time given for standard tasks performance and helps find decisions of nonstandard ones; stimulates creative potential; causes positive attitude to school subjects; increases the level of pupils' informative culture and creates appropriate conditions for full disclosure of students' personalities. In accordance to this the application of innovative technologies is one of the most important conditions of high-quality future German teachers' training.

It is well known that pedagogical professions are characterized by general understanding of the foundations of the educational process. It is advisable to give the teachers' training in the tertiary university establishments, including teachers' education for elementary school (for children from their birth till 12 years old). Nowadays to be a teacher of little children is as responsible as of teenagers, because the kids in nursery schools never have the same

concentration of attention, unlike high school students. Besides, the lack of education in early years brings to a great damage. A modern teacher is offered a new orientation to professional education: by establishing links between knowledge, skills and information storage in theory and practice. This demands a well-elaborated system of recognition of actual competences regardless of the fact where and how they were acquired.

According to K.Reich, “the independence in teacher’s occupation is the basis of the whole pedagogical activity. In pedagogical sense it means to give others the possibility to define them as teachers and tutors”[7].

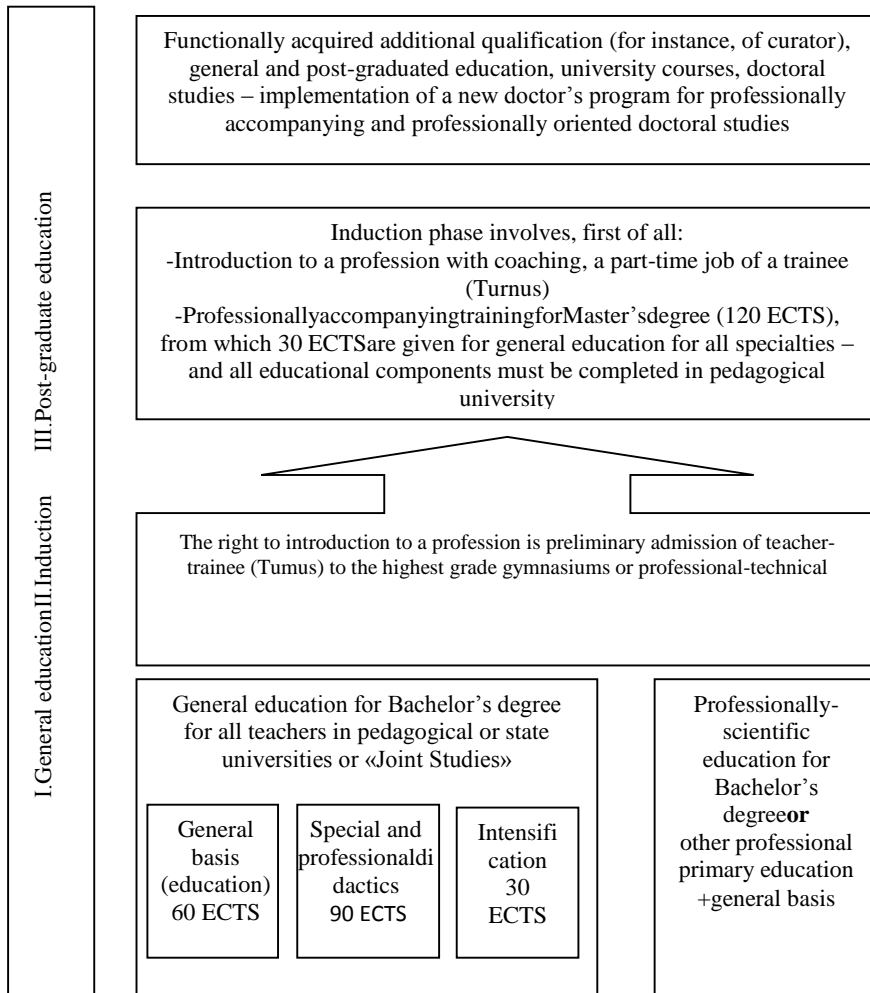

Figure. 1. General three-phase model of teacher’s education [4].

Nowadays in Austria, it is desirable to get education in a tertiary university establishment. The scientists underline that schools’ administration in Austria must get used to the idea that only teachers trained within the elaborated project will work there effectively. It will make a remarkable consideration in the development of schools: it will give the opportunity

to reveal and develop interests and talents of pupils on early stages and encourage choosing their life orientations and future profession; it will protect the openness of educational process and increase responsibility for students by means of real and virtual marks and permanent control of pupils' attendance of classes.

In accordance with all above-mentioned material we would like to attract the attention of readers to the three-phase model which presents so called educational architecture (as it is shown in picture 1).

A new project of Austrian secondary school teachers' training provides new approaches to education permitting to work with pupils individually promoting development of their abilities. It shows three different stages of teachers' training in Austria. Bachelors' degree was taken as the basic in the below-mentioned picture.

The main advantage of this new model is that it deepens professionalization of education for all pedagogical professions; moreover, the level of education quality is kept. Firstly, it provides professionally- and practice-oriented education. In the Induction (Induktion) phase we may see relations between universities, pedagogical higher educational establishments and institutions for tutors in kindergartens and social teachers. The new model promotes the flexibility among different pedagogical professions. It provides the access of the students of intermediate specialties to pedagogical working environment that causes general increasing of attractiveness of teacher's profession. The third phase of the above-mentioned model helps develop accompanying education that must be highly appreciated in pedagogical professions.

As you can see general education for Bachelor's degree provides general education for all teachers. The given conception demands from teachers of the first and the second degrees including those of professional and technical schools to teach the general basis and simultaneously take into consideration school subjects and educational stages. This sector includes two thirds of educational offers of specific subjects (specialty and professional didactics), pedagogical intensification and school types, the third of general education as a part of so-called "general education" in the volume of 60 ECTS.

In Austria today, educational offers for pedagogical professions are given regardless of different types of educational establishments. Especially branch variety and differences between universities and pedagogical higher educational establishments are underlined and first of all it concerns tutors in kindergartens and social teachers on the first and second degrees of education. Educational establishments have their own traditions, their value and experience in certain spheres of teachers' training, as any of educational institution does not cover a general range of teachers' education.

However the concentration of general educational range for pedagogical professions and also for teachers' training in the existing institutions does not appear purposefully and is not carried out rather quickly [2]. That is why in a new program, it was offered to unite all educational establishments for future teachers in one cluster that will be oriented to the formation of the main competences and meeting the essential needs of the society, such as: general planning, development, coordination of basic matters and educational proposals, Joint Studies, the regulation of mutual recognition of research offers, accreditation of formal and non formal acquired competences etc. A cluster – a term that can be referred to many different definitions and is now widely used in different sciences, means in this case the possibility to unite different kinds of education that can be offered for future teachers of different specialties.

It is important to mention that in Austria it is planned to create four cluster-regions (Cluster-Regionen), where the university education of future teachers will be introduced.

Besides, most of pedagogical universities will continue to work in the direction of providing the first and second education and advanced training for teachers, tutors, social teachers and so on. These clusters functioning will have a big importance for professional pedagogy, as on the basis of clusters one may gain a qualification or increase his or her educational and qualification level on condition of effectively coordinated process. It means that in this way pedagogical education will be more variable, professionalized and will take an academic character.

It is obvious that the innovations are planned to be gradually introduced into educational and pedagogical process. Reforming of educational process for teachers is aimed at professionalization and partial akademization. This above-mentioned reforming must also provide changes or partial reformation of institutions for modernization of the process of getting education [5].

Nevertheless the range of teachers' training from the knowledge transmitter to the manager of learning process may sometimes be exaggerated because of the lack of experience. Demand for teachers is very great in Austria today. On the one hand it is advisable to inherit classical educational methods and use acquired knowledge, on the other hand, in future teachers will always be faced with the problems of professionalism and professionalization. According to the changes involving the school environment and the whole society a future teacher has to be a highly-qualified specialist capable to react quickly to any innovations in educational system. He must adapt to any changes, be flexible and able to make well thought over decisions.

It is interesting to mention that in pedagogical universities for those who want to enter pedagogical higher educational establishments they plan to introduce an independent testing based on general standards for the capacity of candidates to work as teachers. On the basis of pedagogical universities (Klagenfurt, Salzburg, Innsbruck) the platform «Schools of Education» for profile teachers' training was established. In 2013 on the basis of Wien University the platform "Centre of Teachers' Education" («Zentrum für LehrerInnenbildung») was opened some time later. 26 different current directions of teachers' training were collected and the whole system of Competence Centers for professional didactics was organized there in close links with faculty.

Modern state of Austrian pedagogical education is characterized by the concern about the authority of a teacher's profession from the Ministry of Education and training of Austria. The teacher of future is seen as a universal specialist trained not only to work for a certain school degree but for the general pedagogical environment: from early children's education to educational and professional sector.

Education and knowledge is a basis for wealth, value and competitiveness ability of every teacher. The Austrian education system puts the quality of education in the first place of political and social knowledge. Teachers have to play a special role in the society. Their task is to reveal children's talents, they must act as mentors. In addition to this, motivation, qualification and high professional and social competences are integral requirements for a teacher's profession. It is considered in Austria that the quality of lessons and the effectiveness of every reform depend significantly on pedagogical staff. That is why the Ministry of Education, Research and Economics of Austria creates relevant conditions for providing motivation and the highest quality of education.

It is well known that modern teachers' education is based on the idea that future teachers firstly must have possibilities to give detailed knowledge of all their subjects, we mean, their specialty. The image of a teacher in Austria must meet the European standards. This is the reason why students of pedagogical universities in Austria are taught motivation, the ability to

work in a team and effectiveness of teaching. In addition to this, teachers are responsible for the performance of school educational plans and organizing common work with parents. They also have to consider ethnic and cultural differences between pupils. Thus, teachers make a contribution into formation of political views of pupils, for instance, the life in a tolerant and multicultural society.

It is well known that from the beginning of the era of informatization the use of electronic equipment, computers and the Internet are integrated into the educational process. New technologies are not only a technical requirement; teachers want to keep up to date or simply do not want to lose control on children. Today's teachers are usually into the effective use of electronic means but active integration of the Internet into educational process sometimes fails because of the lack of ideas of its didactic realization. In their turn, Austrian universities arrange different courses and other educational events concerning new technologies. Such events as E-buddy, eTutor and Epict are aimed at formation and deepening of teachers Information Technologies competence. The purpose of these programs is well seen – to put teachers closer not only to the use of new equipment in educational process but also to bring them closer to their pupils who are nowadays undoubtedly keen on computers and IT.

Having thoroughly considered all above-mentioned material we would like to come to the following conclusion: it is difficult to overestimate the role of motivation and innovations in the process of future German teachers' training. So, national and international dynamics plays a starring role in reforming the teachers' training system in Austria. Expanded process of teachers' training, professional research provides new possibilities of the reforming on scientific basis. Recommendations of the experts groups present a general conception for renewing pedagogical education, from which it is impossible to allocate certain integral parts. The above-mentioned project makes a considerable contribution into the future of Austrian educational system to meet the requirements of the modern society and solve the problem of the lack of teachers in this European country.

The introduction of new standards of education of teachers of a new generation is an important task for modern universities. Thus, a teacher must have a profound knowledge, be a comprehensively developed and always ready to improve his skills. Professional teachers' training in Austria has the purpose to provide new possibilities for using innovative methods of teaching, new technologies and material security. For obtaining more reliable data more materials should be studied, as this theme has a broad perspective of research.

REFERENCES

1. Заир-Бек Е. С. Подготовка специалистов в области образования к участию и использованию международных программ оценки качества образования для всех : национальное видение / Е. С. Заир-Бек, А. П. Тряпицына. – СПб.: РГПУ, 2006. – 65 с.
2. Рот Ю. Встречи на грани культур : игры и упражнения для межкультурного обучения : метод. пособ. / Ю. Рот, Г. Коптелова. – Калуга : Полиграф – Информ, 2001 – С. 23–39.
3. Allemann-Ghionda C. Kompetenzen und Kompetenzentwicklung von Lehrerinnen und Lehrern in Ausbildung und Beruf / C. Allemann-Ghionda, E. Terhart . – Zeitschrift für Pädagogik, 51. Beiheft, 52. – 2006– S. 4–5.

4. Kraler C. Entwicklungsaufgaben in der universitären Lehrerinnenausbildung / C. Kraler // Startverpflegung auf dem Weg der Professionalisierung. Erziehung und Unterricht, Journal für Lehrerinnenbildung, 2009. – S. 187–190
5. Lindner J. Die Gestalt des neuen Volkslehrers / J. Lindner // In: Die neue schule, 1946. – S. 6–7.
6. Neuner G. Regionale und regionenübergreifende Perspektiven der Deutschlehrausbildung in Europa / G. Neuner // Eine Tagesdokumentation. – Kassel, 1993. – S. 17.
7. Reich K. Systemisch-konstruktivistische Pädagogik. Einführung in Grundlagen einer interaktionistisch-konstruktivistischen Pädagogik / K. Reich. – Neuwied, 1996. – S. 22–35.
8. Teacher training – basic and specialist teacher training – Switzerland. National overview thematic areas of European Agency for Development in Special Needs Education [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.european-agency.org
9. Weiner B. Motivations psychologie / B. Weintr. – Weinheim : Beltz, 1994. –S. 8–12.

A SIMULATION MODEL OF LEARNING 3D-GRAPHS LIBRARY BASED ON OPEN GL

Oleksandr Zelensky

Doctor Tech., Sci., Professor, Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: zelensky@kneu.dp.ua, Kryviy Rig, Ukraine

Volodymyr Lysenko

PhD Econ., Sci, Associate Professor. Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: Fox--1@yandex.ru, Kryviy Rig, Ukraine

Abstract. The results and brief description of the developed software “Graf10”, which is used in the educational process, are presented. This software package is implemented in the programming language Visual C++ 2010 with the help of the open graphics library OpenGL. Special attention is given to perspective and orthographic projection, matrix projection and models, depth buffer management and overlay, lighting and shadows, textures, anti-aliasing and surface modeling. The article concentrates on mathematical basis of the tasks: multiplication, matrix transposition, the transition from one coordinate system to another, defining plane-given projection, etc. When working with curves and surfaces, authoring constructing Bezier curves and surfaces, polynomials in 2D and 3D graphics, and interpolating splines and Hermite splines, curves and surfaces based on B-spline are presented.

Keyword: OpenGL, spline, polinom, surface, model, 3D-Graphics.

A lot of attention is paid to 3D-graphics in today's world of information technology. It takes place in solving various problems, where the use of 3D- graphics is necessary or appropriate.

To study 3D- graphics without practical examples is rather time-consuming. It is necessary to develop the software for reflecting the main features of 3D- graphics library using OpenGL. OpenGL and DirectX are two libraries mainly used to work with 3D-graphics. The

advantage of the OpenGL library is its independence from the operating system. Thus, applications for the operating systems Windows, MacOS, IOS, Android, etc. can be developed with OpenGL, while DirectX only works for Windows.

The purpose of the article is to study the OpenGL library for reporting results of solving problems in 2D and 3D.

OpenGL is one of the most popular interfaces for application development in the field of two-dimensional and three-dimensional graphics [1-6].

The software is developed in the programming language Visual C++ 2010 with the help of the OpenGL library. It is used by the Department of Computer Science and Applied Software in the educational process for subjects related to computer graphics.

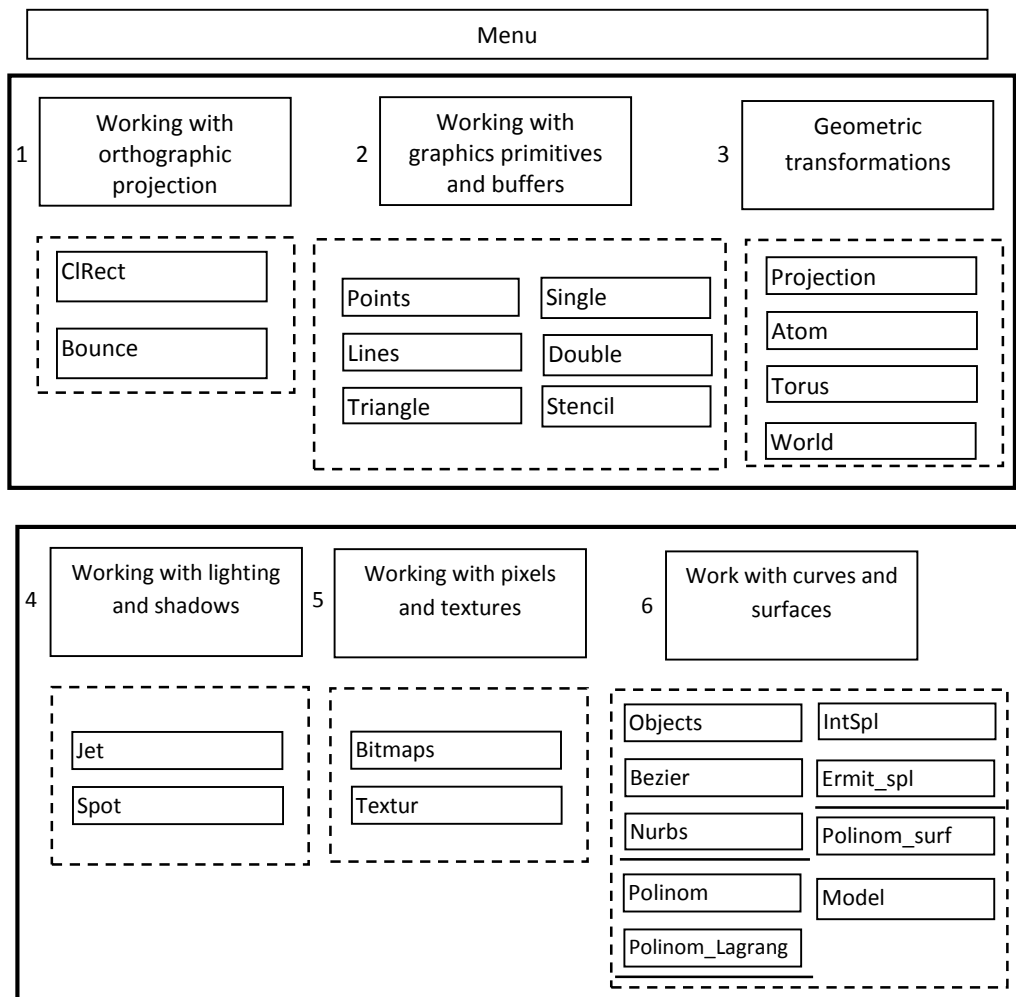

Figure 1. Structure of the user menu “Graf10”

The developed software package "Graf10" consists of 6 core modules, each of which contains separate task. Module selection and then its tasks are performed through the menu. The structure of the user menu "Graf10" is shown in Fig. 1, where the following modules are identified:

1. Working with orthographic projection.
2. Working with graphics primitives and buffers.
3. Geometric transformations.
4. Working with lighting and shadows.
5. Working with pixels and textures.
6. Work with curves and surfaces.

A universal structure that allows expanding the possibilities of software complex on new tasks and improving the developed ones were worked out to perform each of the presented tasks. While training, students receive the source code of programs as modules, so they can use it efficiently performing the tasks.

Some examples from the book "OpenGL. Superbook" [1] and authoring are included in this software package. Examples of this book are converted from a console-mode C++ language to Visual C++ 2010 under the MFC library and adapted to the structure proposed by the authors.

Macro flowchart of the task solution included into the package "Graf10" is shown in Fig. 2.

While application "Graf10" is being downloaded, 3D- graphics (function `Init_3D`) is being initialized. The task is performed through the user menu.

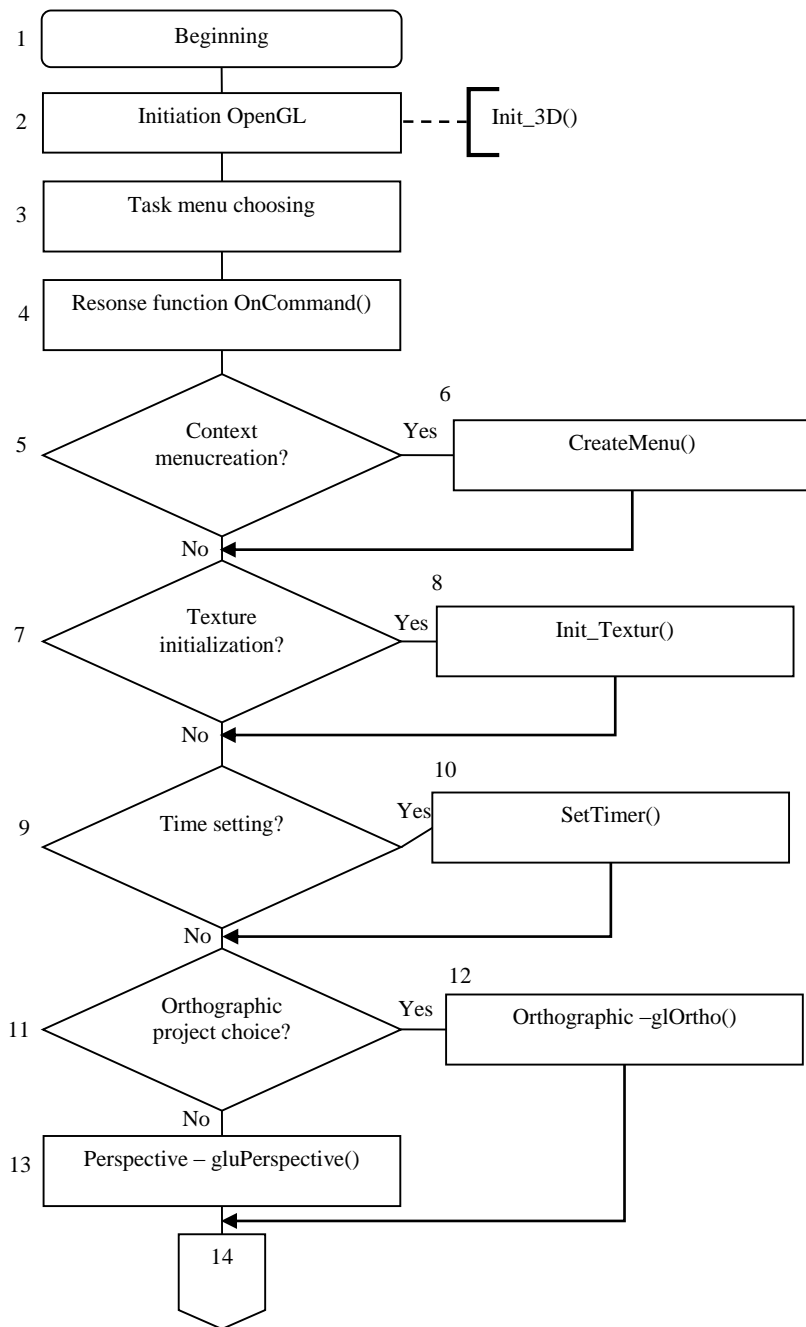
Sequence of the selected task:

1. When you click a menu option, response function `OnCommand()` is connected. There, depending on the requirements of the selected task, the following features can be added: creation of a context menu, texture initialization, timer setting, and the choice of the projection, setting of light and shadow parameters, working with the arrow keys.
2. Response function `OnKeyDown()` is connected with the processing of messages from the keyboard. Depending on the key arrows, object rotating relatively the coordinate axes, as well as surveillance cameras is done.
3. Response function `OnPaint()` is connected with explicit call `Invalidate()` or when it is necessary to redraw the window. The necessary function of task implementation connects through the code to it.

Brief characteristic of complex software tasks "Graf10" (see Figure 1), which consists of six modules includes:

1. Simple tasks of figure output in Ortho- projection are implemented during the first module.
2. Simple primitive tasks, such as points (Points), lines (Lines), triangles (Triangle), etc. are realized in the second module. Working with single-, double-buffering, and stencil buffer is shown (Single, Double, Stencil).
3. The third module covers the following tasks:
 - 3.1. Projection is an example of how to work with perspective and orthographic projections. The study is illustrated by the example of a cube. When orthographic projection is used, cube sides look all the same. When perspective projection is used, the back face of the cube appears smaller than the front, as it is the farthest from the observer. In the latter case, the

cube looks like a truncated pyramid. Different angles and distance to the observer are simulated during training. These lead to decrease or increase of the cube size, as well as a change in relations front and back face of the cube.

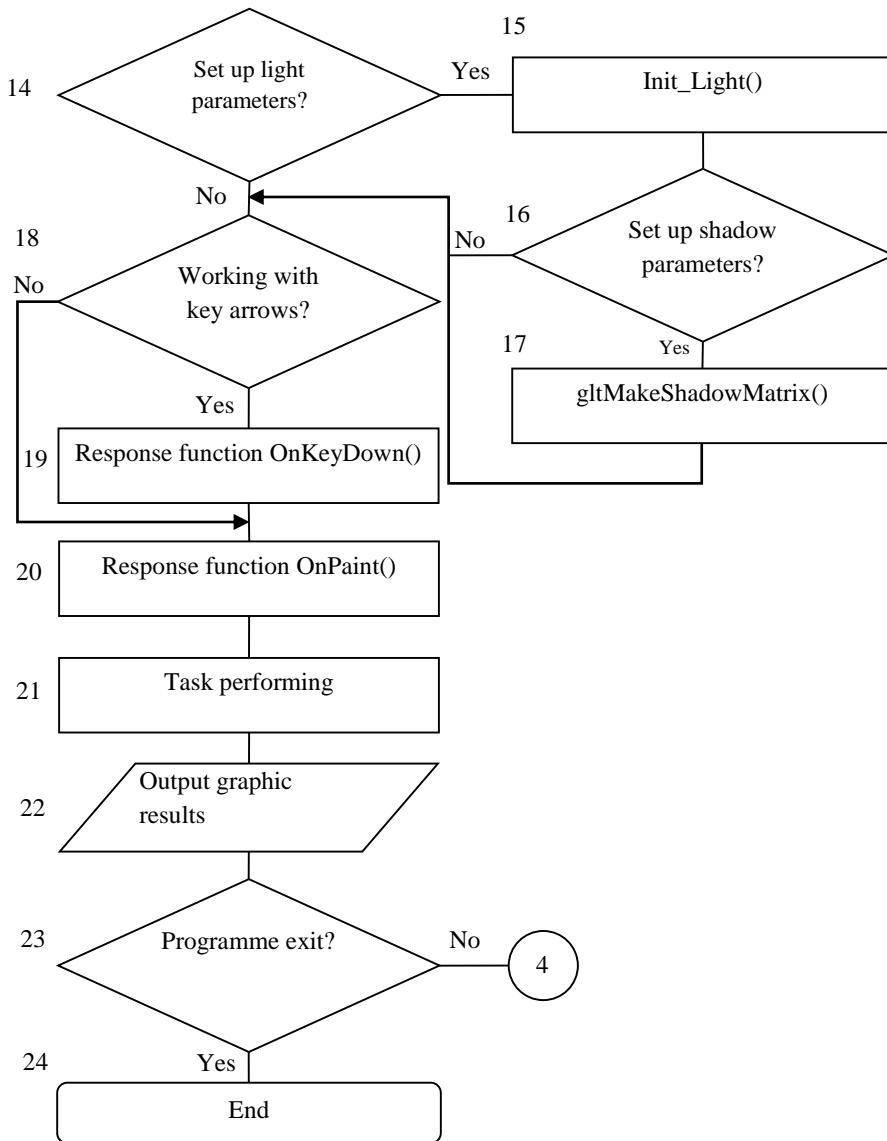

Figure 2. Block diagram of task solving

3.2. Atom is an example of a dynamic model of the atom. Three electrons move in their own orbits around the atom's nucleus here. Electrons and nucleus of an atom are presented in the form of balls. Each electron orbit is formed by a rotational angle relative to the core and the subsequent displacement. On the basis of this task, students simulate various orbits, and set the rotation speed of electrons due to the timer and angle of rotation.

3.3. Torus is the construction of a torus with the help of linked triangles. The output is shown in Fig. 3.

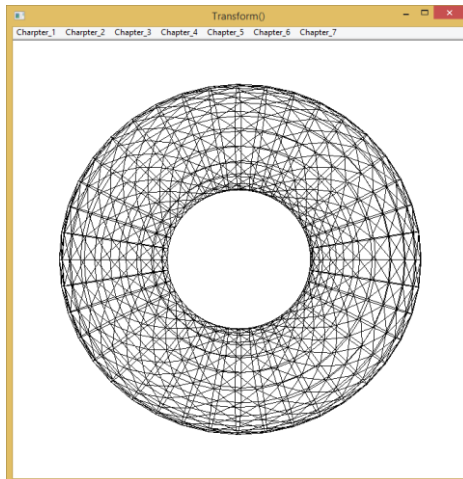

Figure.3. The result of the work of Torus programme

3.4. World is an example of the work with camera and actors.

Actors are objects that can move and have their own frame of reference or a local coordinate system. To represent the reference system, data structure that contains a point in space ($vLocation$), vector pointing forward ($vForward$) and vector pointing up are used (vUp). Camera is the position of an observer. It is necessary to modify these three vectors to convert the camera. Thus, the vector $vForward$ changes when the camera turns, and the position of the observer $vLocation$ changes when the camera moves.

The study of this task is based on the construction of its own world of object- actors (World) and installing surveillance camera. Then, the change of the position of surveillance camera with matrix OpenGL changing is performed with the help of arrow keys.

4. The fourth module deals with lighting and shadows of objects.

The task Jet shows drawing a plane using light and shadow (Fig. 4) [1].

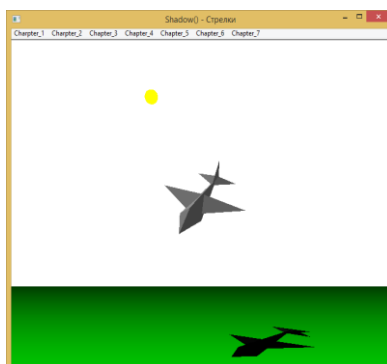

Figure 4. The result of the work of Jet programme which uses light and shadow

The aircraft is casted in a form of triangles. When the plane is turned with the help of keys cursor its parts (triangles) are lit, as well as object shadows are changed. Shadow of the object is its projection on the horizontal plane.

Task Spot shows the work with a floodlight. The moving of the light source, which illuminates the scene objects from different sides, is done with the help of cursor keys.

5. The fifth module shows working with textures and pixel operations.

The example of Bitmaps shows the ability to download and display raster images with the use of pixel operations.

Studying this example, the student opens a random file in *bmp* or *tga* and selects pixel operations using the context menu: image rotation, scaling, inverting, black and white mode, red, green and blue colour channels, etc.

The example of Textur demonstrates different features of the textures (Fig. 5).

The first way is the binding of the texture coordinates to the coordinates of the object. The coordinates (0, 0) characterize the lower left corner of the object, (1, 1) characterize the upper right corner. These are lower-left and upper-left squares in the figure. If it is necessary to bind multiple textures to an object, i.e. two textures horizontally and three vertically (top box on the right), the following coordinates are set (Fig. 6).

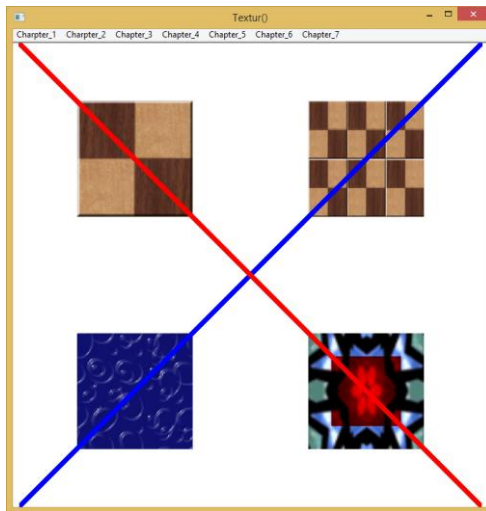

Figure 5. Result of the work of the programme of output of texture (Textur)

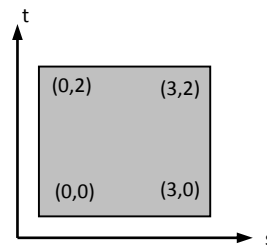

Figure 6. Binding of texture coordinates

The second way is the automatic generation of texture coordinates (lower right square) in which the texture is fully integrated into an object.

Thus, in the process of training the student binds textures to various objects, and performs automatic generation of textures.

6. The sixth module deals with the output curves and surfaces. The first example of Objects demonstrates the work with standard Glu- and Glut- objects. Authoring constructing Bezier curves and surfaces, polynomials in 2D and 3D graphics, and spline interpolation and

Hermite splines, curves and surfaces based on B- spline are presented. Moreover, the comparative analysis of the carcass, the bar models and a model which uses B- spline are done.

Task characteristic of the 6th module:

6.1. Objects is an example of standard Glu- and Glut- objects: sphere, cylinder, disc with a hole, part of a disk with a hole, kettle, cone, torus, tetrahedron, hexahedron (cube), octahedron, icosahedron, and dodecahedron. The choice of an object through the context menu is allowed, as well as the way of taking the object (in the form of lines GL_LINE or filled with GL_FILL).

6.2. Bezier is an example of output of Bezier curve and surface.

6.3. Nurbs is an example of output of Nurbs- surface with the help of weight coefficients.

6.4. Polinom is an example of the construction of a polynomial in 2D-graphics.

Polynomial model in a general form is presented:

$$f(x) = A_0 + A_1x + A_2x^2 + \dots + A_M^M, \text{ or } f(x) = \sum_{i=0}^M A_i x^i,$$

where M is the degree of the polynomial.

Fig.7. presents 8th degree polynomial for 9 control points which are defined by their coordinates. Studies have shown that whether the degree of the polynomial is close to the number of control points, despite an increase in the coefficient of determination R^2 , the result of curve building gets worse [8].

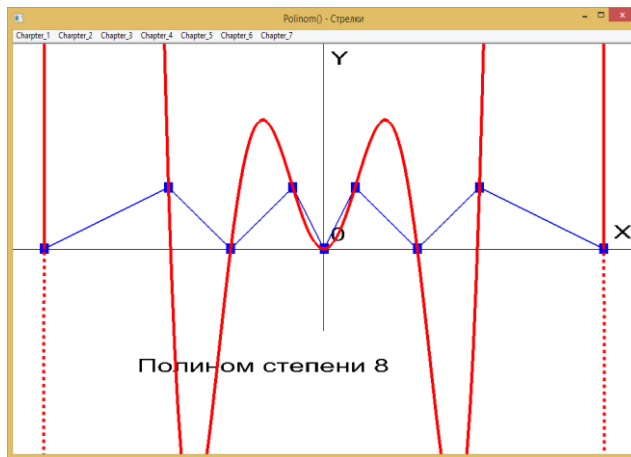

Figure 7. Interpolation done by 8th degree polynomial

6.5.Polinom_Lagrange is an example of constructing polynomial interpolation with the help of Lagrange's formula.The following interaction is used to calculate the points of coordinates:

$$y(x) = \sum_{i=0}^n y_i \prod_{\substack{j=0 \\ j \neq i}}^n \frac{x - x_j}{x_i - x_j}$$

6.6.IntSpl is an example of the construction of the natural cubic spline [8], in which the first and second derivatives are continuous. This spline is global, that is, the change of one control point affects the entire behavior of the curve. Fig.8. shows the result of the implementation of the natural interpolation cubic spline.

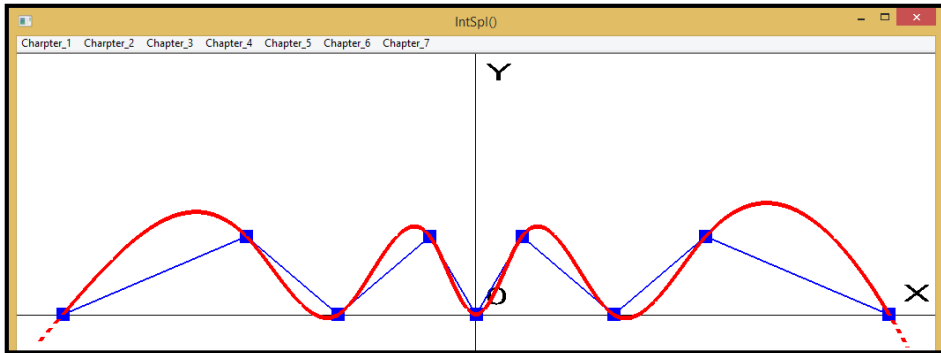

Figure 8. Interpolation cubic spline

6.7.Ermit_Spl is an example of the construction of Hermite spline, which, unlike the natural cubic spline, is local. It is necessary to set the corresponding values of the first derivatives, except the values of the control points, to build it. The change in derivative control point affects only the neighboring points. Thus, it is possible to control the first derivative of the starting points in order to change the behavior of the curve.

Figure 9 represents Hermite interpolation cubic spline.

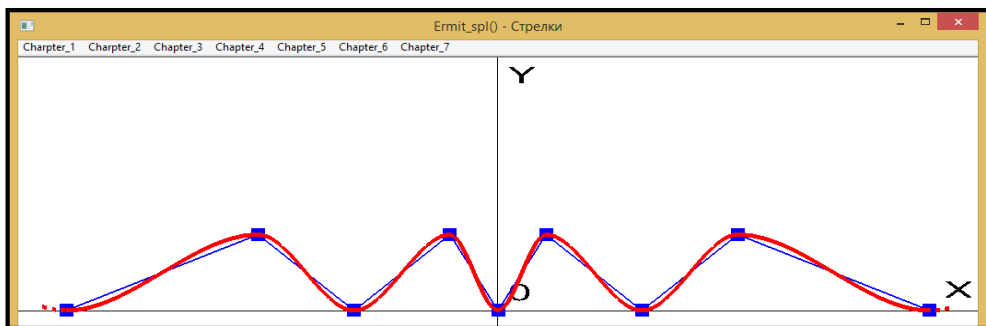

Figure 9. Hermite interpolations pline

6.8.Polinom_Surf is an example of the construction of a polynomial surface $z = f(x, y)$. Fig.10. represents degree 3 polynomial in space.

To determine the polynomial according to the three-dimensional space $z = f(x, y)$ the the algorithm proposed by the authors is used [8].

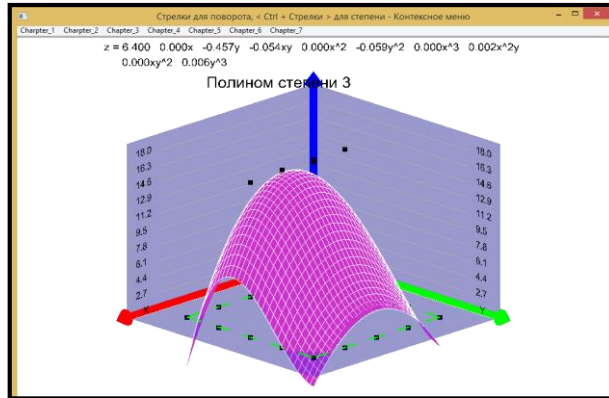

Fig.10. Smoothing the surface of the 3rd degree polynomial

For 5th degree polynomial this dependence can be expressed as

$$z = A_0 + A_1x + A_2y + A_3x^2 + A_4xy + A_5y^2 + A_6x^3 + A_7x^2y + A_8xy^2 + A_9y^3 + A_{10}x^4 + A_{11}x^3y + A_{12}x^2y^2 + A_{13}xy^3 + A_{14}y^4 + A_{15}x^5 + A_{16}x^4y + A_{17}x^3y^2 + A_{18}x^2y^3 + A_{19}xy^4 + A_{20}y^5,$$

where A_0, A_1, \dots, A_{20} are polynomial coefficients to be determined.

The number of coefficients of the indeterminate (linear equations) in dependence on the degree of α polynomial is defined by the formula

$$K = \frac{(\alpha + 1)(\alpha + 2)}{2}.$$

For 5th degree polynomial $K = 21$.

Having calculated the partial derivatives of the parameters A_i , a system of 21th linear equations is obtained.

$$\sum_{s=0}^{20} a_{\ell s} A_s = b_{\ell}, \quad \ell = 0, 1, \dots, 20$$

i.e.

$$\begin{cases} a_{00}A_0 + a_{01}A_1 + \dots + a_{020}A_{20} = b_0 \\ a_{10}A_0 + a_{11}A_1 + \dots + a_{120}A_{20} = b_1 \\ \dots \\ a_{200}A_0 + a_{201}A_1 + \dots + a_{2020}A_{20} = b_{20} \end{cases}$$

where $a_{\ell s}$ is the coefficients of linear equations; b_{ℓ} is constant term of the system of equations; ℓ is the line number (equation); S is the column number.

Simple relations for determining the coefficients $a_{\ell S}$ with indeterminate A_0, A_1, \dots, A_{20} and constant term b_{ℓ} is:

$$a_{\ell S} = \sum_{i=1}^n x_i^{k_{\ell} + k_S} y_i^{p_{\ell} + p_S}; \quad b_{\ell} = \sum_{i=1}^n z_i x_i^{k_{\ell}} y_i^{p_{\ell}},$$

where k_{ℓ}, p_{ℓ} are exponents which depend on the line number ℓ ; k_S, p_S are exponents which depend on the column number S :

$$\begin{aligned} k_{\ell} &= c_1(c_1 + 1)/2 - (\ell + 1); & k_S &= c_2(c_2 + 1)/2 - (S + 1); \\ p_{\ell} &= \ell - c_1(c_1 - 1)/2; & p_S &= S - c_2(c_2 - 1)/2; \\ c_1 &= \text{int}\left(\frac{1 + \sqrt{8(\ell + 1) - 7}}{2}\right); & c_2 &= \text{int}\left(\frac{1 + \sqrt{8(S + 1) - 7}}{2}\right). \end{aligned}$$

6.9. Model is an example of carcass constructing, the bar surface models, as well as models with the help of B- spline.

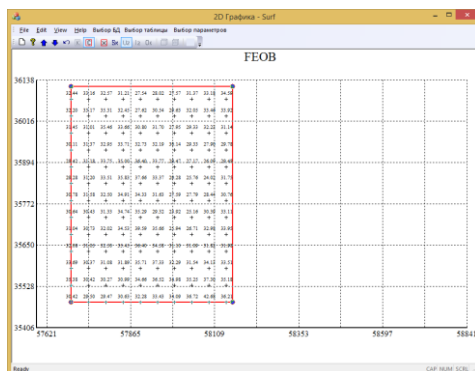

Figure 11. Interpolation network obtained according to the selected indicator

A closed loop, which covers a given area, is formed by the user with a mouse at the first stage of the surface construction. Then, the closed loop is covered with the correct regular uniform grid with a given step. Index values are researched by interpolation methods in the nodes of the network relatively to the control points. Fig. 11 presents only calculated values of indicators in the network nodes. Checkpoints are not shown to avoid cluttering the figure.

Interpolation nodes can be done in different ways in the network: the inverse distance, polynomial, point Kriging [7].

The step of the network, the number of nearest points to a network node is selected for all methods of interpolation. Step network is determined by taking into account the variability of indicators based on the normalized autocorrelation function.

Exponent is introduced additionally to above mentioned parameters at the interpolation by the method of inverse distance. The index value in the node A is defined as the weighted value:

$$C_A = \frac{\sum_{i=1}^N C_i d_i^{-\alpha}}{\sum_{i=1}^N d_i^{-\alpha}}$$

where C_A is interpolated value of the index at the node A; N is the number of nearest points; α is the exponent ; d_i is the distance between interpolation node; C_i is the value of the index at the point nearest to the node interpolation.

Interpolated values array is used to visualize the spatial variability of parameters in three-dimensional space and is the starting point for constructing surfaces. Comparing the vertical bar (Fig. 12) and wire-frame (Fig. 13) models, a model based on B- spline (Fig. 14), the advantage of spline method is visually obvious over the others methods of variability of estimates. Fig. 12-14 presents $Fe_{general}$, a studied indicator, which is determined according to well testing on the ore mines.

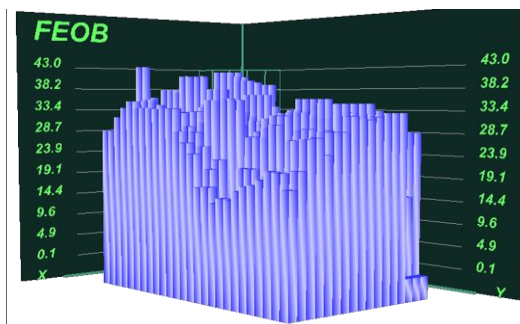

Figure 12. Vertical bar graph of estimates variability

The building of wireframes is done through connecting the lines between the interpolation points in two orthogonally related directions. Adjoining rectangular prisms are formed in vertical bar graph models. There are squares with the center in interpolation points and sides equal to the interpolation step of the network in bisections of these prisms. The height of the prisms determines the values in the nodes.

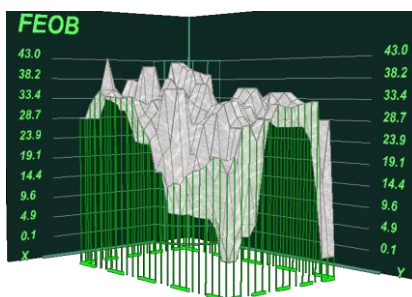

Figure 13. Wireframe of estimates variability

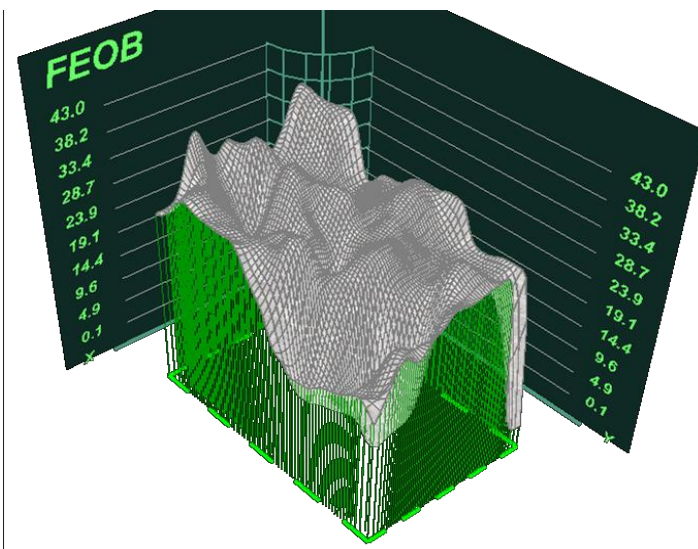

Figure 14. Displaying variability of estimate index with the help of B- spline

The building of topofunctions as NURBS- surfaces (B- spline) is the most effective on the basis of the interpolation network. There are advantages of B-spline usage. Only area of the surface, which is the closest to the data, changes when the source data adjusts. NURBS- surface is controllable, the character of the passage of the surface with respect to the control points, changes their weight influence. Construction of such a surface does not require high valence of studied parameters, high efficiency implementation is provided. [7-10].

NURBS- surfaces constructing using standard OpenGL does not allow managing the surface flexibly, there is no possibility of obtaining the surface coordinates of nodes to perform various calculations. Furthermore, one can select the color of the surface, and only the surface as a whole. In this regard, its own functions for constructing NURBS - surfaces based on B-splines have been developed.

When constructing NURBS- surface, the following formula is used:

$$P(u, v) = \frac{\sum_{i=0}^M \sum_{k=0}^L w_{i,k} P_{i,k} N_{i,m}(u) N_{k,n}(v)}{\sum_{i=0}^M \sum_{k=0}^L w_{i,k} N_{i,m}(u) N_{k,n}(v)}$$

where $(M + 1)$ is the number of control points along the axis OX (the numbering of the points from 0 to M); $(L + 1)$ is the number of control points along the axis OY (the numbering of the points from 0 to L); $P_{i,k} = (x_{i,k}, y_{i,k}, z_{i,k})$ are the coordinates of reference points; $w_{i,k}$ is the weighting coefficients of control points; $N_{i,m}(u)$ and $N_{k,n}(v)$ are respectively low B- spline function in the direction of the axes OX and OY ; m and n are respectively blending B- spline functions $N_{i,m}(u)$ and $N_{k,n}(v)$; $u \in 0, \dots, u_{max}$ are maximum value in the node vector u , in

the direction of the axis OX , equals $M - m + 2$); $v \in 0, \dots, v_{max}$ (v_{max} are the maximum value in the node vector v in the direction of axis OY , and equals $L - n + 2$).

Conclusions and directions for further research

Implementation of complex software of tasks "Graf10" is done by the authors in the language Visual C++ 2010 for Windows using tools of open graphics library OpenGL. A universal structure for performing each of the presented tasks is developed. It allows expanding the possibilities of software complex with new tasks and improving the developed ones. The developed software package is used by the Department of Computer Science and Applied Software in the educational process to teach subjects related to computer graphics.

REFERENCES

1. Richard S. Wright, Jr., Benjamin Lipchak *OpenGL. Superbook, 3rd edition translated from English* - M.: Publishing house "Williams", 2006. - 1040p.
2. Zelenskiy O.S., Lysenko V.S., Baran S.V. *Operation manuals to self study of standard commands of graphic Book Cabinets OPENGL with the help of language C++*. - Kryvyi Rih: KEI KNEU, 2006. - 41p.
3. Zelenskiy A.S., Lysenko V.S., Churin N.A. *Operation manuals to self-study of the mathematical foundations of computer graphics*. - Kryvyi Rih: KEI KNEU, 2007. - 41p.
4. F. Hill *OpenGL. Programming computer graphics. For professionals*. - SPb.: Peter, 2002. - 1088 p.
5. Donald Hearn, M. Pauline Baker, *Computer graphics and standard OpenGL, 3rd publication*. -M.: Publishing House "Williams", 2005. - 1168 p.
6. D. Rogers, J. Adams, *Mathematical Foundations of Computer Graphics: Per. with Engl.* - Wiley, 2001 - 604p.
7. *Automation geological survey software in the management information system ore mines: monograph* / A.S. Zelenskiy, S.V. Baran, V.S. Lysenko and others - Kryvyi Rih : Publishing Center SHEE "NUC", 2012. - 362 p.
8. Zelenskiy A.S., V.S. Lysenko. *Construction of curves and surfaces in the solution mining and geometric problems* // Scientific Bulletin of Kryvyi Rih Technical University. Collection of scientific works. - Kryvyi Rih: KNU. 2013. - Scientific Bulletin NSU.P. 186 -190.
9. Zelenskiy A.S. *Surface modeling career with B-splines* / A.S. Zelenskiy, V.S. Lysenko, V.I. Melnychuk // Scientific Bulletin of Kryvyi Rih Technical University. Collection of scientific works. - Kryvyi Rih: KNU. - 2009. - № 23. - P. 50 - 54.
10. Zelenskiy A.S. *Using NURBS surfaces for automated contouring variability of quality indicators ore quarries* / A.S. Zelenskiy, S.S. Puhonov, V.I. Melnychuk // Scientific Bulletin NGU. 2009. -№ 6. - P. 69-73.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Вікторія Зінченко

к.пед.н., ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: vicik-210898@mail.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. Стаття присвячена аналізу місця та ролі інформаційних технологій у процесі інноваційного розвитку освіти. Визначено зміст основного й опорного поняття «інноваційний розвиток освіти» та дослідженню процесу інноваційного розвитку освіти. Розкрито глибину суті інформатизації суспільства в інтелектуально-гуманістичній трансформації всієї життєдіяльності людини й суспільства на основі все більш повної генерації і використання інформації за допомогою засобів інноваційних інформаційних технологій.

Ключові слова: інноваційні технології, освітньо-інформаційний процес, розвиток освіти, стратегія, глобалізація, генерація.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребами практики, насамперед, необхідністю вивчення сутності, напрямів та основних засобів інноваційного розвитку освіти, що здійснюється під впливом радикальних змін світової соціокультурної динаміки, зокрема, під впливом таких процесів, як глобалізація та інформаційна революція.

Нинішній світ як у глобальному, так і в локальному вимірі змінюється. Ці зміни вимагають нових підходів до підготовки людини до життя, зокрема, засобами освіти. Традиційна освіта, зберігаючи загалом свій конструктивний зміст, багато в чому відстає від потреб дня, а тим більше – від перспектив, які очікують на людину уже в недалекому майбутньому.

Як показують дослідження, для того щоб бути співрозмірною з часом, освіта має носити інноваційний характер, за певними показниками випереджати час, йти попереду тих вимог, які суспільство висуне перед особистістю вже через декілька років.

Інноваційність розвитку освіти – постійні нововведення в діяльність навчально-виховних закладів, у навчально-виховний процес є тією нагальною потребою, без угамування якої вона втратить взаємозв'язок із життям, загубить свій творчий потенціал, перетвориться на рутинну справу, не потрібну ні суспільству, ні особистості. Життя вимагає інтенсифікації пошуку, експериментування, введення новітніх технологій, застосування нових засобів навчання. Разом з тим, реалізація цих вимог не може здійснюватись хаотично, безсистемно, непродумано й без урахування того педагогічного досвіду, який у минулому приводив до відомих, а в багатьох випадках і до видатних педагогічних успіхів. У низці підходів цей досвід не втратив свого значення ще й сьогодні. Зрозуміло, що інновації мають розгортатись з урахуванням минулого досвіду, а не ігноруючи його. В основі інноваційного розвитку освіти мають знаходитись педагогічна, ширше – соціогуманітарні науки (філософія, політологія, соціологія тощо), які, як і в інших галузях суспільного виробництва, прокладають дорогу практиці. Зважаючи на це, ми й обрали проблему інноваційного розвитку об'єктом самостійного теоретичного аналізу.

Актуальність нашого дослідження обумовлюється також активізацією основного продукту інформаційної революції – інформаційних технологій, які в буквальному розумінні роблять революційний переворот у всіх сферах життєдіяльності людини. Не є винятком і сфера освіти. Інформаційні технології внесли в систему освіти такий імпульс

нововведень, що справедливо можуть розцінюватись як основний засіб її інноваційного розвитку. Наразі вчені й педагоги більш потужно говорять про інформатизацію освіти як закономірний процес соціально-педагогічних перетворень, що зв'язані з насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами та технологією, упровадження в навчально-виховні установи інформаційних засобів, що базуються на мікропроцесорній техніці, а також інформаційної продукції та педагогічних технологій, що базуються на цих засобах.

Зміст, головні напрями та засоби «інноваційного розвитку освіти» найбільш потужно представили у своїх роботах такі вчені, як: В. Андрущенко, І. Бех, В. Бех, Г. Волинка, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило, В. Луговий, М. Михальченко, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, І. Прокопенко, О. Савченко, М. Степко та ін.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі місця та ролі інформаційних технологій у процесі інноваційного розвитку освіти на шляху до євроінтеграції.

Досягнення цієї мети потребує розв'язання таких завдань:

- визначити зміст основного й опорного поняття «інноваційний розвиток освіти», його напрями та структуру; обґрунтувати його потребу в глобалізованому й інформаційно-динамічному суспільстві;

- проаналізувати структуру, напрями й основні складники інноваційного розвитку освіти;

- дослідити місце та роль інформаційних технологій у стратегії інноваційного розвитку освіти.

Об'єктом дослідження є процес інноваційного розвитку освіти.

Предметом – місце, роль, значення інноваційного розвитку освіти.

Використання мультимедійних інформаційних технологій в освіті (а саме, розробка мультимедійних видань) за рахунок наявності множини аналітичних процедур (пошук, сортування, вибірка, порівняння інформації тощо); відкритої структури, що дозволяє швидко вносити будь-які зміни у зміст програми в залежності від результатів її апробації; можливості зберегти й опрацювати велику кількість різномірної інформації (звукової, графічної, текстової та відео) та компонувати її в зручному вигляді сприяє: а) розкриттю, збереженню та розвитку індивідуальних здібностей студентів, належного кожній людині унікального сполучення особистих якостей; б) формуванню у студентів пізнавальних можливостей, прагнення до самовдосконалення; в) забезпеченню комплексності вивчення явищ дійсності, безперервності взаємозв'язку між гуманітарними, технічними науками і мистецтвом; г) постійному динамічному оновленню змісту, форм і методів навчального процесу.

Ми виявилися свідками інтенсивного становлення цивілізації нового типу – інформаційного суспільства.

Глибинна сутність інформатизації суспільства полягає в інтелектуально-гуманістичній трансформації всієї життєдіяльності людини й суспільства на основі все більш повної генерації та використання інформації за допомогою засобів інформатики та обчислювальної техніки як головного ресурсу розвитку з метою створення інформаційного суспільства (ІС).

Основними рисами освіти ІС є: виникнення і розвиток глобальної системи освіти, безперервність освіти протягом усього життя людини з переважанням самоосвіти, демасифікація та індивідуалізація освіти, зростання різноманітності освітніх стандартів

і спеціальностей, орієнтованість на синтез найновіших наукових знань і методологій, перехід від формально-дисциплінарного до проблемно-активного типу навчання, широке застосування інноваційних інформаційних технологій (ІТ)¹.

Успішне досягнення педагогічних цілей використання ІТ можливе в умовах функціонування інформаційно-навчального середовища, під яким слід розуміти сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між студентом, викладачем і засобами ІТ, а також формуванню пізнавальної активності студента за умови наповнення компонентів середовища предметним змістом певного навчального курсу.

Інформаційно-навчальне середовище містить засоби й технології збору, накопичення, передачі, обробки й розподілу навчальної інформації, засоби представлення знань, забезпечуючи зв'язки та функціонування організаційних структур педагогічної діяльності.

Призначення інформаційно-навчального середовища: вияв, розкриття та розвиток здібностей і потенціальних можливостей індивіда до творчої ініціативи; створення умов для самостійного здобування знань і їх якісного засвоєння; забезпечення автоматизації процесу обробки результатів навчання; компенсаторність негативних наслідків спілкування студента із засобами ІТ.

Широке застосування в навчальному процесі знаходять мультимедійні інформаційні технології. Принципи технології мультимедіа характеризуються актами одномоментності візуального та процесуальності слухового сприймання, синтезу та синхронізації вербалізованих і невербалізованих знань, синхронізації та інтеграції часово-просторових і візуально-просторових джерел художньої і навчальної інформації. Системи мультимедіа широко використовуються для реалізації електронних підручників із кольоровою графікою, навчаючих систем, мультимедійних бібліотек, довідкових географічних інформаційних систем. Використання інформаційних мультимедіа – технологій у системі освіти дозволяє розривати творчий і інтелектуальний потенціал студента, його здібності сприймати та генерувати нові знання, а також застосовувати їх на практиці. Системи мультимедіа дозволяють завчасно формувати навчальний матеріал для інформаційної підтримки різноманітних форм навчальної діяльності – читання лекцій, проведення практичних занять і тестування, самостійної роботи студентів тощо. Новий стандарт оптичного носія – DVD (Digital Versatile/Video Disk) дозволяє не тільки зберігати велику кількість різноманітної інформації (4-17 Gb), але й суттєво підвищує її якість².

Мультимедійний електронний підручник сьогодні використовується не менш, ніж традиційний підручник, тому постає питання про створення бібліотек мультимедійних компакт-дисків з курсами із дисциплін, що викладаються в освітньому закладі, та з супутньою інформацією. Електронний підручник має стати для студентів і викладачів таким же легкодоступним і простим у використанні джерелом інформації, як і звичайна книга.

¹Остапчук О. Інноваційний розвиток педагогічних систем в умовах модернізації освіти / О. Остапчук // *Директор школи, ліцею, гімназії*. – 2003. – № 5-6. – С. 153-161.

²Кремень В. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави / В. Кремень // *Освіта України*. – 2003. – № 34. – С. 2.

Немає сенсу сперечатися про те, який із двох підручників (традиційний чи електронний), який із двох підходів (традиційна педагогіка чи альтернативна) мають перевагу. Сучасна дидактика знає велику кількість підходів до організації навчання. І кількість їх постійно збільшується. Нинішній світ плюралістичний, численні й освітні підходи. Кожен із них потребує власної програмної підтримки для здійснення навчального процесу³.

Іншим засобом доступу та обміну інформацією є електронна пошта.

Найбільшого застосування електронна пошта знаходить у таких освітніх програмах, де виникає необхідність: 1) поділитися з колегами ідеями, досвідом, даними або результатами; консультацій зі спеціалістами, експертами різних рівнів; 2) безпаперового обміну поштовими відправленнями; 3) швидкого спілкування з людьми без фізичного пересування; 4) розвитку навичок колективної роботи.

Слід підкреслити, що через електронну пошту студенти і викладачі можуть легко і швидко спілкуватися один з одним, не дивлячись на існуючі культурні та географічні відмінності. Поряд з електронною поштою для доступу й обміну інформацією все більшою мірою використовуються засоби телеконференцій, особливо в межах дистанційного навчання. Недаремно дистанційну освіту називають освітою, що руйнує кордони, освітою майбутнього. Дистанційна освіта відкриває можливість навчатися інвалідам, жителям регіонів, де немає навчального закладу або потрібного викладача. Вона дозволяє студентам самостійно обирати курси (можна обирати курси навіть із різних систем дистанційної освіти) і темп освіти. Телеконференція дозволяє організувати колективну роботу студентів, реалізувати поряд із традиційними такі активізуючі прийоми навчання, як ділові ігри, мізковий штурм і т. п. Усе це стає можливим завдяки реалізації на основі телеконференції територіально-розподілених або віртуальних груп.

Комп'ютерні навчальні технології з високою ефективністю можуть функціонувати на всіх рівнях освіти. Розробка методик впровадження нових інформаційних технологій повинна вестись не ізольовано, а в єдиному комплексі в системі «початкова школа – середня – вища». Студенти вищого навчального закладу повинні оволодіти професійно орієнтованими комп'ютерними технологіями та вміти їх використовувати у подальшій діяльності в умовах інформаційного суспільства⁴.

Інноваційний розвиток освіти є цілком самодостатнім поняттям, на відміну від економіки, де інноваційний розвиток є однозначно залежним від розвитку освіти. В освіті інновації означають передусім максимальне її наближення до власного предмету – знання, тоді як з точки зору економіки знання є, хоча й надзвичайно важливим, але все ж допоміжним фактором. Економіка не розуміє самої суті знання, на відміну від повного розуміння нею суті грошей. Для освіти ж знання є її ядром, віссю, довкола якої обертається весь навчальний процес.

Значним фактором інноваційного розвитку освіти (а в результаті також і економіки) можна вважати інноваційну спроможність вищої школи – її можливість адаптуватися до мінливого середовища функціонування через розвиток, а також

³Дюндін В. Регіональні проблеми інноваційного розвитку освітніх установ / В. Дюндін // *Економіст*. – 2006. – № 8. – С. 74-77.

⁴Вашенко Л. Пріоритетні напрями реалізації завдань інноваційної політики столичної освіти / Л. Вашенко // *Початкова школа*. – 2002. – № 11. – С. 4-8.

готовність виконувати свою місію на основі творчого усвідомлення цілей освітньої діяльності й активного використання наукового знання про свій розвиток.

Загальна ефективність інноваційного процесу багато в чому визначається тим, яким чином його основні суб'єкти взаємодіють між собою як елементи колективної системи створення і використання знань. Тому одним із ключових завдань державної політики має бути задоволення кадрових потреб сучасної економіки і формування нового мислення в суспільстві на базі об'єднання інтелектуальних і матеріально-технічних ресурсів сфери науки та вищої освіти.

Інноваційні процеси повинні здійснюватися сьогодні у всіх освітніх структурах. Нові типи освітніх установ, систем управління, нові технології і методики – це прояви величезного потенціалу інноваційних процесів. Грамотне і продумане їх здійснення сприяє поглибленню позитивних змін. Разом з тим, реалізація нововведень на практиці повинна бути пов'язана з мінімальними негативними наслідками. Тому впровадження інновацій завжди припускає підготовчий етап, що включає в себе моделювання, експертні оцінки, подальшу доробку та співвідношення з останніми досягненнями в галузі освіти.

Отже, вимога переходу до інноваційної освіти обумовлена закономірностями функціонування інформаційного суспільства. Розвиток телекомунікаційних технологій, обумовлений науково-технічним прогресом, досяг деякої критичної грані, після якої ми спостерігаємо якісні зміни інформаційного середовища, що оточує індивіда, що у свою чергу викликало ланцюг якісних змін у всіх сферах його існування. Стосовно сфери освіти ці зміни класифікуються як зміна основної парадигми: якщо раніше для того, щоб навчатися, викладач був головним джерелом професійної інформації, що зумовлювало репродуктивну методику навчання як очолюючи, то тепер студент зустрічається з безліччю цілком доступних джерел. Функція викладача стає іншою: він повинен навчити студента орієнтуватися в цьому інформаційному середовищі, повинен розвинути його творчі й інтелектуальні здібності, зокрема, здатність до самоосвіти. Саме ця обставина робить використання інформаційних технологій, інформатизацію навчального процесу головним засобом здійснення переходу до інноваційної освіти, на що вказується в низці документів стратегічного й науково-дослідного характеру⁵.

Розвиток форм інноваційної освіти – це лише частина загального процесу придбання практикою людської діяльності інноваційного характеру. Будь-який інноваційний процес вимагає володіння інформаційними ресурсами і комунікаційними технологіями. Проблема полягає не в тому, щоб оволодіти сумарним набором таких технологій, а проблема в тому, щоб побудувати правильну систему їх використання відповідно до стратегії того чи іншого розвитку. Інноваційна освіта, як відомо, це модель освіти, що орієнтована переважно на максимальний розвиток творчих здібностей і створення сильної мотивації до саморозвитку індивіда на основі добровільно вибраної «освітньої траєкторії» (сфери, напряму, рівня, послідовності освіти, типу і виду навчального закладу і т. д.) та галузі професійної діяльності. XXI століття – століття освіти, у зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність створення системи інноваційної освіти, початковим пріоритетом якої має стати формування вільної та відповідальної особи, здатної конструктивно працювати у проблемних ситуаціях, яка поєднує

⁵Олійник А. Поняття й реальність процесу інноваційного розвитку освіти в Україні в контексті Болонських декларацій / А. Олійник // *Вища освіта України*. – 2007. – № 1. – С. 42-49.

професійну компетентність із цивільною відповідальністю, що володіє належним світоглядним кругозором і етичною свідомістю, формування її перетворюючого інтелекту інноваційних здібностей і творчої інноваційної діяльності на основі гуманізації навчально-виховного процесу⁶.

Теоретичний інтерес до проблеми впровадження інформаційних освітніх технологій підкріплений безпосередньою практикою їх використання в умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства. Аксіомою становлення й піднесення сучасного українського суспільства стає пріоритетний розвиток такої освіти, однією з провідних рис якої є широке застосування новітніх інформаційних технологій.

Одне з головних завдань освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства – навчити студентів використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у прискоренні підготовки викладачів і фахівців у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, в оснащенні закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою, педагогічними програмними засобами, електронними підручниками тощо. Від вирішення цього завдання визначальною мірою залежатиме розвиток країни.

Упровадження інформаційних технологій як засіб інноваційного розвитку освіти має не тільки позитивне, але й суперечливе (в деяких аспектах – негативне) значення. І хоча в кінцевому розумінні інформаційні технології практично завжди спрацьовують «на позитив», з означеними суперечностями не можна не рахуватись. Ігнорування будь-якої суперечності може призвести до деформації не тільки конкретного результату, але й всієї системи освіти.

Перша й головна суперечність формується на межі реальних можливостей і волевиявлення суб'єкта управління освітою матеріального забезпечення процесу впровадження інформаційних технологій: кожен розуміє нагальну потребу інформатизації освіти і, разом з тим, далеко не кожен керівник (менеджер освіти, управлінець, державний діяч, розпорядник державних коштів, бізнесмен тощо), навіть при наявних можливостях, здатен інвестувати в цей процес належні кошти⁷.

Суперечності, пов'язані саме з інформаційними технологіями, виникли й у системі підвищення кваліфікації. Значна кількість відомих фірм охоче йде на контакт із навчальними закладами, прагнучи просунути свою продукцію на ринок, надаючи методичні матеріали, документацію, програмне забезпечення, зразки продукції тощо. Пропонуються спеціальні університетські програми, що надають суттєві знижки при купівлі продукції. На жаль, ці можливості співпраці в Україні належним чином не використовуються. З одного боку, цьому перешкоджає доступність неліцензійного програмного забезпечення. З іншого, мовні та культурні бар'єри.

До суперечностей упровадження інформаційних технологій можна віднести перетворення переваг інформаційних технологій на свою протилежність. Наприклад, гіпертекст полегшує процес визначення головних смислових елементів теми, що вивчається, дозволяє швидко знайти визначення понять, встановити смисловий зв'язок між ними, але його особливості призводять до того, що дисципліни навчального плану

⁶Свтух М. Б. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. Б. Свтух, І. С. Волошук // *Педагогіка і психологія*. – 2008. – № 1. – С. 70-74.

⁷Порох Л. Шляхи інноваційних перетворень у закладах освіти / Л. Порох // *Рідна школа*. – 2001. – № 7. – С. 10-13.

можна вивчати несистематизовано, а з будь-якої сторінки. Доступ до необмежених навчальних ресурсів створює для студентів спокусу «кома в кому» переписувати вже готові реферати, контрольні роботи, тобто перетворює їх на своєрідних паразитів.

Отже, інноваційні технології позитивно впливають на процес навчання і виховання насамперед тому, що змінюють схему передачі знань і методів навчання. Водночас упровадження таких технологій у систему освіти в умовах становлення інформаційного суспільства ґрунтується на застосуванні комп'ютерів і телекомунікацій, спеціального устаткування, програмних і апаратних засобів, систем обробки інформації тощо.

Хоча сучасні освітні технології базуються на трьох основних чинниках технічного гатунку: комп'ютерній техніці, інформаційних мережах і мультимедійних засобах – однак спрямовані вони на людину і покликані сприяти її розвитку. Комп'ютерна техніка допомагає індивідуалізувати навчання, налагодити зворотний зв'язок з тим, хто навчається, звільнити суб'єктів навчального процесу від рутинної роботи. Завдяки людині така техніка у процесі її використання набуває особливого змісту. Щодо цього у практичній педагогіці навіть склалися не тільки такі пріоритетні напрями аналізу застосування комп'ютера, як вивчення основ інформатики й обчислювальної техніки чи керування освітніми установами і навіть регіональними освітніми системами. Особлива увага нині стала приділятися впровадженню інформаційних технологій в освітній процес, розгортанню системи освіти на підставі використання найсучасніших інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

- Остапчук О. Інноваційний розвиток педагогічних систем в умовах модернізації освіти / О. Остапчук // *Директор школи, ліцею, гімназії*. – 2003. – № 5-6. – С. 153-161.
- Кремень В. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави / В. Кремень // *Освіта України*. – 2003. – № 34. – С. 2.
- Дюндін В. Регіональні проблеми інноваційного розвитку освітніх установ / В. Дюндін // *Економіст*. – 2006. – № 8. – С. 74-77.
- Вашенко Л. Пріоритетні напрями реалізації завдань інноваційної політики столичної освіти / Л. Вашенко // *Початкова школа*. – 2002. – № 11. – С. 4-8.
- Олійник А. Поняття й реальність процесу інноваційного розвитку освіти в Україні в контексті Болонських декларацій / А. Олійник // *Вища освіта України*. – 2007. – № 1. – С. 42-49.
- Євтух М. Б. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. Б. Євтух, І. С. Волощук // *Педагогіка і психологія*. – 2008. – № 1. – С. 70-74.
- Порох Л. Шляхи інноваційних перетворень у закладах освіти / Л. Порох // *Рідна школа*. – 2001. – № 7. – С. 10-13.

PROVISION OF RESOURCES FOR THE FINANCIAL AND ECONOMIC PERFORMANCE OF AN INDUSTRIAL COMPANY

Mykola Ishchenko

Doctor of Economics, Associate Professor, Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI «KryvyiRih National University»,
e-mail: kaf_marketing@kneu.dp.ua, Kryviy Rih, Ukraine

Maryna Zavyalova

PhD, Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: marina.zavyalova.kneu@yandex.ua, Kryviy Rih, Ukraine

Abstract. Under the conditions of economic instability and resource constraints, the evaluation of the financial and economic performance of industrial companies and developing a model of determining key performance indicators for implementing the resource strategy is particularly important. The article has proved that resources per se are not productive, but in conjunction with the existing organizational capabilities of the company and its corporate competencies as far as the performance of certain business processes is concerned, they become the basis of competitiveness. Based on this assumption, the provision of resources for the projected financial and economic performance is presented as a three-dimensional set of managerial decisions, i.e. «resources – measures»; «measures –business processes»; «business processes – resources». Such an approach makes it possible to manage the provision of resources of a company by prioritizing those resources according to the principles of the cost minimization, the structure optimization and the strategic resources' maximization.

Keyword: financial and economic performance, industrial company, business process, provision of resources, resource strategy.

The effects of the global financial crisis and the adverse economic and political situation in Ukraine caused the deterioration of the financial condition of the domestic industrial companies, as well as worsening of their financial and economic performance. With that said, both objective and subjective factors affected the companies' performance. The former include competition-shaping factors, the dynamics of sales of manufactured products to end users, trends occurring in the stock market and in the markets related to specific industries, policies of government institutions, etc. The second group consists of factors related to the provision of appropriate quality resources to companies, and to the complexity of processing those resources, etc.

The increased academic attention to the fundamental principles of the theory of resources has recently led to an increase in the number of publications which cover various aspects of the provision of resources to business entities. Resource-related issues are explored both by foreign and domestic scholars, such as G. Akerlof, B. Wernerfelt, J. Barney, R. Grant, C. Prahalad, G. Hamel, D. Teece, D. Collins, C. Montgomery, I. Vovk, J. Vovk, J. Mazin, S. Polovnikova, I. Sotnik, N. Shevchuk and others. A significant contribution to the study of problems of the financial and economic performance of companies was made by such researchers as P. Drucker, P. Eylon, T. Copeland, B. Stewart, as well as by domestic scholars like O. Amosha, I. Blank, O. Goncharuk, V. Nusinov, A. Turylo, O. Zinchenko, V. Plakseyenko, K. Salyga etc.

The summary of the research findings of the said academics suggests that, on the one hand, the use of resources should generate income, which is capable not only of covering the costs associated with their use, but also of ensuring making the highest profit possible. On the other hand, the provision of resources creates preconditions for the formation and enhancement of the financial and economic performance of a company. In this context, the theory by J. Pfeffer

and G. Salancik¹, which proved the dependence of a company's performance on resources, is noteworthy.

However, it should be noted that the issues raised by the said researchers do not deal sufficiently enough with the elaboration of the resource strategies, nor do they solve the problem of determining a balanced set of different kinds of resources necessary for the best implementation of those strategies. This especially concerns the innovational, informational, organizational and intellectual resources, which should also be taken into account when shaping and assessing the financial and economic performance of a company.

That is why the modern scientific approaches to the determination and evaluation of the financial and economic performance of companies require a well-founded treatment of improvement of that performance. To support this point, it should be noted that traditional overall indices of the financial state take into account both the solvency indicators and the financial stability and liquidity indicators that are not comparable with each other. Cash flow and assets taken into account in those partial indicators have fundamentally different economic meanings: cash flow characterizes the movement of funds during a period, while the assets determine the balance at a particular moment of time. Also, when assessing the financial and economic performance of the domestic industrial companies, it should be taken into account that most of them are part of vertically integrated structures and, as divisions of a holding, are responsible for cutting costs. It is, therefore, objectively necessary to develop a new overall index for the evaluation of the financial condition of a company, which will help solve the problem in question.

To ensure the enhancement of the financial and economic performance of the company, its management traditionally elaborates some competition strategy. But with the limited supply and a significant appreciation of resources, the elaboration of a resource strategy is no less important, which is a generalized model for the company operations that are based on identifying the key performance indicators (KPIs), the optimum resource requirements, the rational distribution thereof and the relevant evaluation methodology. In this respect, taking into consideration the raw materials exports that dominate the Ukrainian economy, the use of the resource-based approach seems to be appropriate for industrial companies, including mining and manufacturing ones, when they develop a general corporate strategy. This approach makes it possible not only to detect a deficit of certain types of resources, to justify measures and mechanisms for their substitution, but also to identify future business opportunities. This is due to the fact that the performance of the industry is largely dependent on the availability of natural resources, their quality and energy consumption, as well as the complexity of their processing².

Given the fact that the ultimate performance of a company is formed within the chain of «resources – production process – financial and economic performance», the evaluation of the provision of resources to business units comes to the fore.

From the standpoint of the economic science, resources are a total of individual elements that are directly or indirectly involved in the production process, and in the course of their utilization are transformed into the production factors. According to the resource-based theory,

¹ Pfeffer, J. and Salancik, G. (1978), *The external control of organizations: A resource dependence perspective*, Harper and Row, N.Y., USA

² Ischenko, M.I. (2014), "Some questions of economic theory are from determination of financial and economic results and effectiveness", [To the market, state and corporate structures in the conditions of global transformations], International scientific practical conference, Odessa, Ukraine, pp. 68-70

the company is an indivisible set of production, material and human resources that can exist only as a whole, because their utilization separately and outside the company is unable to ensure the proper economic performance.

It should be noted that at present, there is no unified approach to company resource classification. Thus, V. Katkalo³ regards resources as a totality of the means by which the business entity can reach its goal and obtain the expected result, and lists among them human resources, financial resources, material resources, which consist of fixed assets (fixed capital) and current assets, intangible resources, information resources. L. Okorokova identifies company resources as a collection of funds, supplies, sources, tools and work items that are available at the company and that can be mobilized and brought into action, as well as be used to achieve company goals⁴.

Local researcher V. Kovalyov⁵ defines a set of resources as a material base of the company (long-term resources conditioned by the essence of the production process), its current assets (assets that ensure the running of the production process), labor and financial resources. S. Boronenkova is of somewhat different opinion. She regards the company's resources as part of the object of management, and classifies them in a traditional way, i.e. means of production, work objects, human resources, financial ones⁶.

I. Balabanov assigns technical, technological, labor, spatial (area, buildings, communications), financial resources and capabilities to resources that a company disposes of. With that said, the researcher also includes resources of the management system organizational structure into the company's resources⁷.

K. Borzenkova suggested a different classification of resources⁸. The researcher identifies several classification features in the resource structure:

- after the ownership of the resources: domestic resources, which are owned by the company, and external ones;
- after the applicability of resources in the production process: the actual resources that are always necessary for the production program; the potential resources that can be obtained and used under certain conditions; contingent resources.

When classifying a company's resources, K. Rayitskiy and R. Valevych distinguish applied and consumed ones⁹. According to the researchers, the applied resources (non-recurring expenses) include, in terms of value, the value of the fixed assets, the value of the current assets and the amount of the payroll spent. Thus, the consumed resources are the operating costs or the current costs.

Current researchers complement the available classifications of resources with the following features of the latter: the use in time and space (reserves and flows); the degree of

³Katkalo, V.S. (2003), "A place and role of resource conception are in development of theory of strategic management", Announcer of the Saint Petersburg university. Series 8. Management, vol. 3, pp. 3-17

⁴ Okorokova, L.H. (2001), Resource potential of enterprises, Saint Petersburg state technical university, Saint Petersburg, Russia

⁵Kovalyov, V.V. (2002), Financial analysis: methods and procedures, Finances and statistics, Moscow, Russia

⁶Boronenkova, S.A. (2001), Administrative analysis, Finances and statistics, Moscow, Russia

⁷Balabanov, Y.T. (2001), Bases of financial management: train aid, Finances and statistics, Moscow, Russia

⁸Borzenkova, K.S. (2003), "Estimation of economic potential of enterprise and increase of efficiency of his use", PhD Thesis, Economy, organization and management by enterprises, Belgorod, Russia

⁹Rayitskiy, K.A. (2004), Economy of organization (enterprises): textbook, Dashkov & K⁰, Moscow, Russia

provision and the possibility of replenishing (exhaustible and inexhaustible); the reproducibility character (reproducible and irreproducible).

The ambiguity of approaches to the classification of resources stipulates the objective need for defining the author's position, according to which the most comprehensive grouping of resources involves their division into traditional and strategic ones.

Specifying strategic resources as part of the company's overall resources is associated with the increasing role and importance of the innovational-intellectual-informational component, as evidenced by the following provisions:

- information is becoming an independent resource that has a particular value;
- the information and innovation resources have acquired a status of the most powerful source of performance enhancement of a company;
- the information and innovation technologies set the stage for a fundamentally new level of interaction between the main production factors;
- the intellectual and innovational factors in conjunction with the material and proprietary factors as well as value-based ones are becoming the basis for the creation of value added;
- the intellectual resources form the basis of technological competences and qualifications (expertise, knowledge and skills);
- it is the managerial competencies built in the organization rather than value-based material resources available on the market (state-of-the-art equipment) that are the basis for shaping competitive advantages and an increase in production and business activities.

The global spread of the Internet, mobile communications and other information technologies has had an effect on the opportunities to obtain and effectively use the information in all areas of activity of business entities. Many authors, therefore, identify information as a separate, important type of resources. Thus, the strategic resources include innovational, informational, intellectual and organizational ones. The latter are treated as well-formed organizational competences at every single level of the managerial structure¹⁰. With that said, the present-day academic studies prove a crucial role of organizational resources in securing the innovational trajectory of the development of business entities.

J. Barney¹¹, when emphasizing the priority importance of strategic resources to ensure long-term enhancement of the financial and economic performance, identifies the following features of those resources: value, scarcity, inability to be accurately simulated.

While agreeing to those features, we consider it necessary to stress the following differences between the traditional and strategic resources:

- strategic resources, unlike traditional ones, cannot be fully utilized in the course of the operational activity as they have the ability to increment quantitatively and/or qualitatively;
- traditional resources are generally characterized by material or financial flows and reserves, while strategic ones are distinguished by their intangible nature;
- the use of traditional resources by one consumer rules out the possibility of their use by another one, while the use of strategic resources by one consumer does not preclude the possibility of their use by another one;

¹⁰Yanenkova, I.H. (2011), "Institutional aspects of organizational resource", Announcer of the National legal academy of Ukraine of the name of Yaroslav Wise, vol. 2, no. 5, pp. 90 – 100

¹¹Barney, J. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", Journal of Management, vol. 17, no. 1, pp. 99-120

- traditional resources are mainly limited, while the strategic ones are most often unlimited.

Given the type of the operation, traditional resources constitute a set of material, financial and human resources of a company that determine its ability to implement key tasks of operation. The existing approach to the constituent elements of the material resources presupposes their division into the means of production and work objects. Unlike other types of resources, the quantitative and qualitative parameters of the mineral resources are determined by natural and geological features of mineral deposits, and are, therefore, outside the company's influence on the processes of their formation.

The evaluation of the provision of resources for the formation of the financial and economic performance of companies is appropriate to be made through the prism of the concept of «resource potential». The close relationship between the categories of «resources» and «resource potential» does not cancel their fundamental difference that lies in the fact that resources can exist independently of the business entities, while the potential of an individual company is inseparable from the latter as the subject of business activity. «Potential», that is, also includes, in addition to all sorts of resources, the ability and capacity of the company and its staff to efficiently use the available resources, which, in terms of economic prospects, acts as a factor of further dynamic development. The current approaches to the treatment of the economic substance of the «resource potential» category make it possible to note that in most studies the resource potential is represented by all the resources used in the production process at a certain stage of the development of the productive forces.

Defining this specific feature as fundamental, the availability of qualitative economic characteristics of the resource potential should also be taken into account, primarily the target-oriented and strategic thrust of that potential, which is determined by the possible synergetic effect of the combined and interconnected use of different resources and the potential capacity of the company.

Drawing on this vision, two main approaches to the interpretation of the category of «potential» can be identified. According to the first one, the potential is determined by the totality of resources, funds, reserves, i.e. by the objective parameters of economic activity. The second approach links the potential with the existing capacities and capabilities of the productive forces. In our opinion, it is not worth distinguishing between these approaches identifying the «resource potential» as a totality of resources and the company's capacity to use them rationally. In this respect, it is reasonable to use the term «key competencies». By this concept, G. Homeland and C. Prahalad¹² mean the universal, generalized category reflecting the company's special knowledge, expertise and skills that distinguish that company from its competitors. The authors proved the need for such a definition by practical conclusions from the analysis of the functioning of eminent companies. The concept of competences emerged at the time of advanced steps taken by Western countries regarding the transition from the industrial economy to the knowledge-based economy where the achievement by a company of the «intellectual leadership» in its field was the key requirement to ensure the competitive edge.

The concept of «company competences» is generally interpreted as a set of the interrelated company-specific skills, process sequences, techniques, knowledge and abilities, whose carriers are, individually or collectively, the company's personnel members. The process

¹²Homeland, G. and Prahalad, C.K. (1990), "Strategic Intent", Harvard Business Review, available at: <http://mgt-edu.ru/14-21.php> (Accessed 24.01.2016)

of the formation of the company's competencies is closely associated with the formation and operation of corporate knowledge, expertise, skills and other resources of informational and intellectual nature.

Drawing on a study of the relationship between competencies and organizational abilities, one can arrive at the conclusion on a more complicated nature of the latter, as in the hierarchical sequence of the development of concepts those abilities are the new and the highest form of manifestation of the resources' interconnection in business.

Summarizing, we would like to note that resources as such are not productive. Only the company's own organizational capabilities and corporate competences to be involved in certain business processes and to use resources therein become the basis of competitiveness. This point reaffirms yet again the multi-discipline nature of the resource-based theory, as the relationship of the latter with the modern school of management, i.e. the process management, is brought about. Summarizing the afore-said, we would like to note that, to determine the performance targets, it would be appropriate for companies to use a system of key performance indicators (KPIs). It should be borne in mind that this system is hierarchical. The key performance indicators are, therefore, a system of indices that makes it possible to establish causal relationships between the strategic objectives and the main areas of activity to achieve them, which define the range of key indicators and their optimum values for each hierarchy level of the system.

We believe that the task of improving the efficiency of operations and enhancing the financial state of a company must be considered separately, because improving the operational efficiency often requires borrowing. This leads to the deterioration of the financial condition. Conversely, limiting the amount of borrowed funds causes lower business activity and reduced operational efficiency. In economic theory, that pattern came to be called «financial leverage». So, if the strategic goal of a company is to improve its financial position, the financial and economic performance indices should take into account the change in the liquidity, solvency and financial stability indicators. On the contrary, if the strategic goal is to improve the operational efficiency, then profit indicators, including the EBITDA index, should be used as indicators of the financial and economic performance of a company.

In foreign economic theory, to evaluate operations, the EBITDA index is used as the sum of operating income and depreciation. This approach excludes the impact of depreciation, which represents pseudo-expenses that the company should not cover in cash. This makes EBITDA similar to the company's cash flow, so EBITDA is more appropriate to be used by this country's companies as an indicator of operating performance. The projected values obtained of the resources provision for the financial and economic performance of an industrial company require justification of a set of measures regarding the optimization of the processes of the formation and use of those values (Fig. 1).

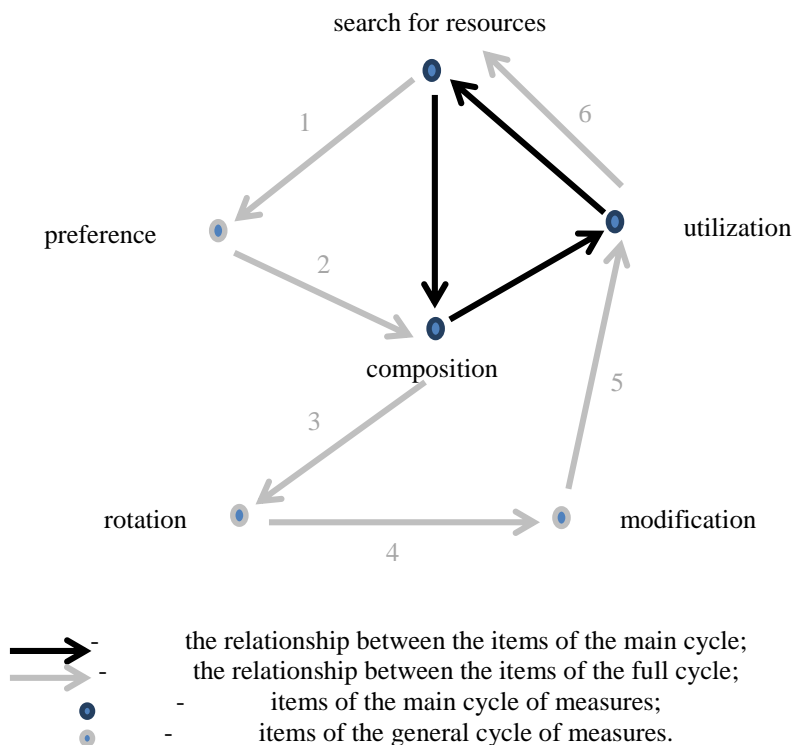

Figure 1. The resources provision optimization mechanism of the financial and economic performance of an industrial company¹³

With the projected level of the financial and economic performance in mind, it is advisable to identify two functional blocks ensuring the conversion of the resource potential of an industrial company:

- the first block called the «building-up of the resource base» directly includes the search for, the preference, the composition and the rotation of resources;
- the second block called the «resource conversion efficiency» consists of measures for the modification and use of resources.

In the context of forming the financial and economic performance of industrial companies, the search for a resource should mean the procedures for determining quantitative and qualitative characteristics of the resource that can ensure the achievement of the projected results.

The «preference» will make it possible to ensure ranking the resources and prioritizing them, including by comparing them after the ratio «usefulness / cost» criterion. The «composition» is an important process that envisages the establishment of reasonable proportions regarding the quantitative and qualitative parameters of the resources involved, which results in a system of the resources provision. With the implementation of the goals of

¹³Moiseienko, T. Ye. and Vojtko, S.V. (2014), The resource providing of innovative activity of enterprises: is a monograph, Alfa Reklama, Kyiv, Ukraine

the company, ensuring «rotation», i.e. the process of permutations in the system of the resources provision and their prioritization, becomes necessary. To bring a certain resource to the level of ability to generate the forecast values of the financial and economic performance, that resource's «modification» in accordance with the changing conditions of functioning of an industrial company is necessary.

The set of measures for the resources provision of a company has to be consistent with the business processes, i.e. the resources provision for the projected financial and economic performance can be represented as a set of managerial decisions in three dimensions (Fig. 2).

According to such an approach, three cross-sections can be obtained: «resources – measures»; «measures – business processes»; «business processes – resources».

Each cross-section can be represented through the prism of meaningful characteristics, as well as a matrix that illustrates the degree of importance of concrete measures to ensure the priority resource provision at a certain stage of the business cycle. Consequently, the resources provision management within the framework of the three-dimensional approach should be based on prioritizing a resource form in accordance with the principles of the cost minimization, the structure optimization and the strategic resources maximization.

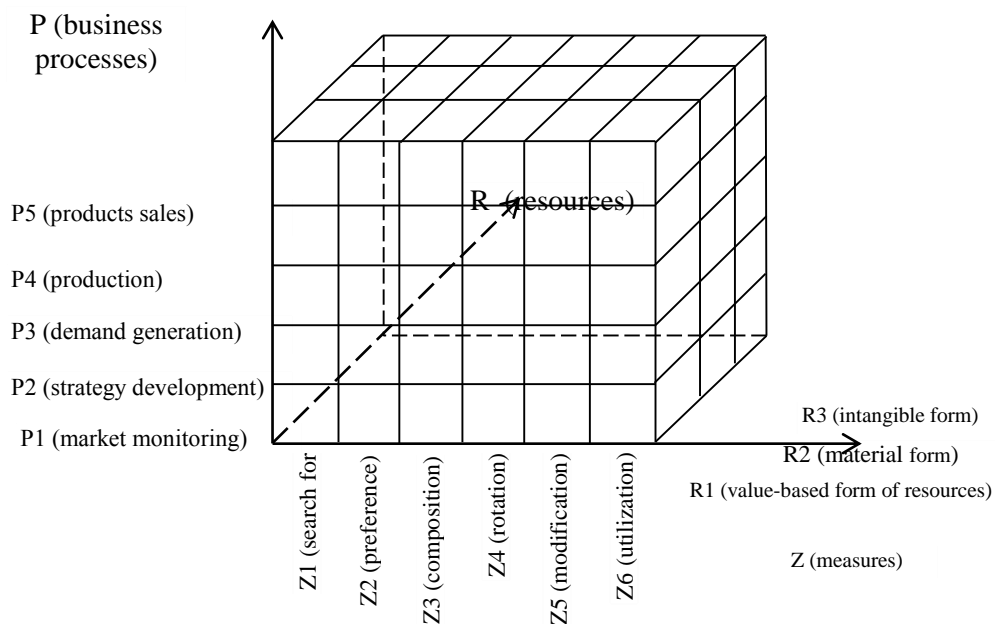
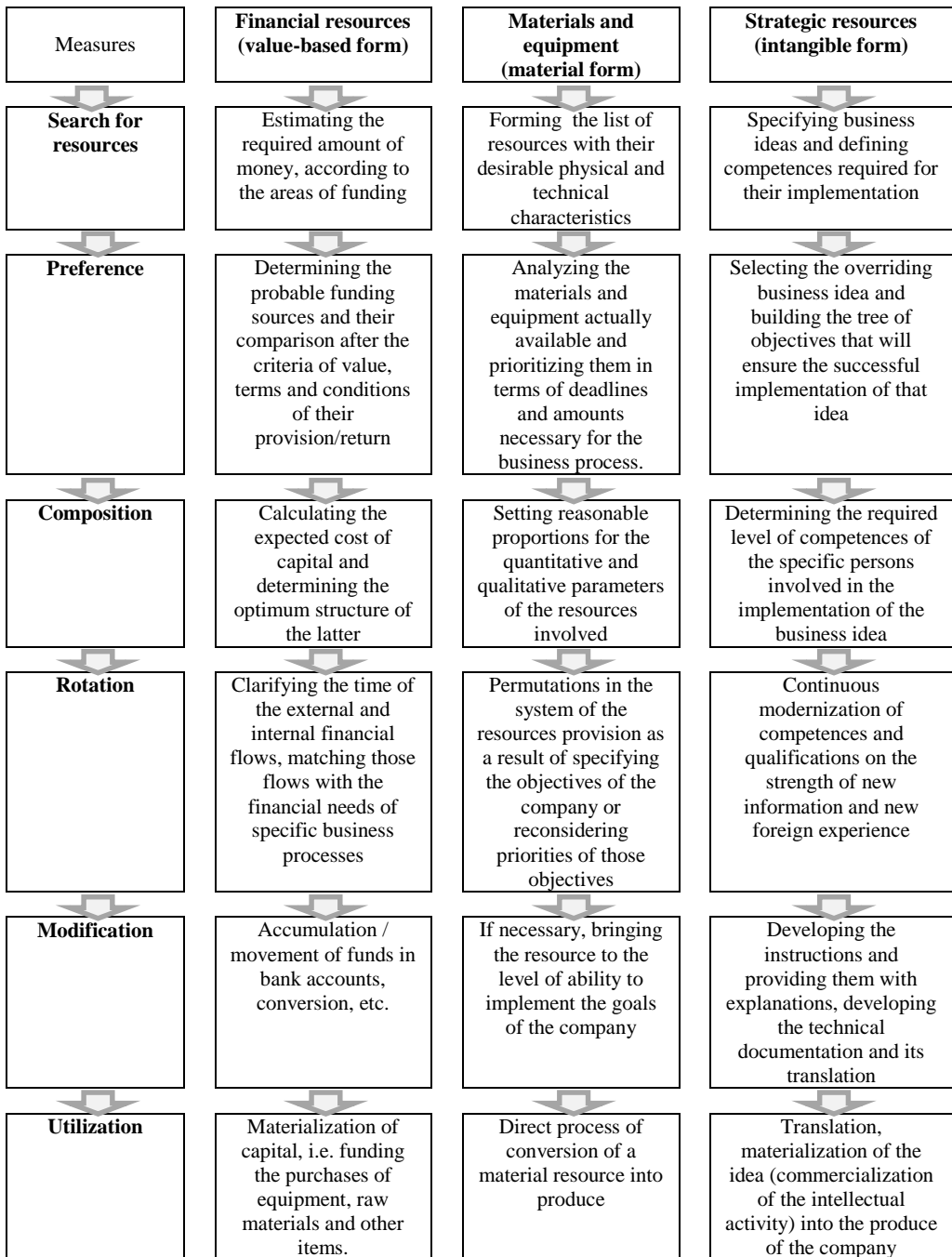

Figure 2. The three-dimensional approach to the resources provision for the financial and economic performance of an industrial company

An adequate preliminary analysis of the level of the resources provision of the company through the resources assessment in value-based, material and intangible forms is the necessary condition for the practical application of this approach.

Figure 3. The substance description of measures to optimize the resources provision for

the financial and economic performance of a company

The evaluation will enable the specialists to make an informed choice of the management area drawing on the priority form of the resource for a certain business process, and to suggest concrete measures regarding minimization (optimization, maximization) of resources. The ongoing monitoring and the final (concluding) checks of the efficiency of the measures taken are a must. Fig. 3 shows the substance description of measures to optimize the resources provision for the financial and economic performance of industrial companies.

Drawing on the conceptual reference points of the transformation of the resource base and the projected values of the combined level of the components of that transformation, planned values of the indicators of the formation and efficiency of utilization of material, financial and human resources of the company using the benchmarking approach can be calculated. The actual projection data obtained make it possible to reaffirm that accumulating the resource potential to create preconditions for enhancing the financial and economic performance in the long run is the priority measure of the period of recession.

The mechanism of resource transformations in the processes of the company activity is implemented through a sequence of procedures of evaluating the effectiveness of the previous development stage, the resource needs of the following stage, the suitability of the previous stage results for the use as resources for the following stage and/or the need to engage resources from outside. The resource suitability of the company's performance should be understood as an indicator of the effectiveness of the mechanism of utilization of a result as a resource for further activity, since the full compliance of the results of the previous stages of development with the needs of the following stage is likely to be the exception rather than the rule. In practice, there may be over-performance and insufficient resources. Consequently, the conducted research of the available academic sources regarding the elaboration of effective resource management strategies revealed the presence in each of those strategies of a series of related stages and management tools, but no comprehensive accounting of the dynamic and cyclic nature of the interaction of internal and external factors within the same strategy was found, so that prompted the authors' suggestion of the vision of the resource strategy of a company. So, the economic category of «resource strategy» should be understood as a comprehensive action plan of a company based on identifying the key performance indicators and the methodology of their assessment regarding the optimum requirement of resources and the efficient distribution thereof.

Unlike the existing definitions, this one focuses on the dynamic and cyclic nature of changes of the strategic objectives of the company, as well as on the comprehensive combination of stages of the «diagnosis-analysis-optimization-distribution» sequence. This makes it possible to increase the level of significance and effectiveness of the proposed measures within the resource strategy of companies not only separately but within comprehensively integrated structures as well.

REFERENCES

- Pfeffer, J. and Salancik, G. (1978), *The external control of organizations: A resource dependence perspective*, Harper and Row, N. Y., USA
- Ischenko, M. I. (2014), "Some questions of economic theory are from determination of financial and economic results and effectiveness", [To the market, state and corporate structures in the conditions of global transformations], International scientific practical conference, Odessa, Ukraine, pp. 68-70

- Katkalo, V.S. (2003), "A place and role of resource conception are in development of theory of strategic management", Announcer of the Saint Petersburg university. Series 8. Management, vol. 3, pp. 3-17
- Okorokova, L.H. (2001), *Resource potential of enterprises, Saint Petersburg state technical university*, Saint Petersburg, Russia
- Kovalyov, V.V. (2002), *Financial analysis: methods and procedures*, Finances and statistics, Moscow, Russia
- Boronenkova, S.A. (2001), *Administrative analysis*, Finances and statistics, Moscow, Russia
- Balabanov, Y.T. (2001), *Bases of financial management: train aid*, Finances and statistics, Moscow, Russia
- Borzenkova, K.S. (2003), "Estimation of economic potential of enterprise and increase of efficiency of his use", PhD Thesis, Economy, organization and management by enterprises, Belgorod, Russia
- Rayitskiy, K.A. (2004), *Economy of organization (enterprises): textbook*, Dashkov & K⁰, Moscow, Russia
- Yanenkova, I.H. (2011), "Institutional aspects of organizational resource", Announcer of the National legal academy of Ukraine of the name of Yaroslav Wise, vol. 2, no. 5, pp. 90 – 100
- Barney, J. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", Journal of Management, vol. 17, no. 1, pp. 99-120
- Homeland, G. and Prahalad, C.K. (1990), "Strategic Intent", Harvard Business Review, available at: <http://mgt-edu.ru/14-21.php> (Accessed 24.01.2016)
- Moiseienko, T. Ye. and Vojtko, S.V. (2014), *The resource providing of innovative activity of enterprises: is a monograph*, Alfa Reklama, Kyiv, Ukraine

ДИНАМІКА РІВНІВ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗМІСТУ ФАХОВИХ ЗНАНЬ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Оксана Іванців

к.пед.н., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
e-mail: ivv@email.ua, Луцьк, Україна

Василь Іванців

к.іст.н., Луцький національний технічний університет,
e-mail: ivv@email.ua, Луцьк, Україна

Анотація. Досліджено динаміку готовності студентів університетів до викладацької діяльності на основі авторської моделі підготовки студентів університету до застосування змісту фахових знань в освітній сфері (на прикладі студентів-біологів).

Ключові слова: викладацька діяльність, готовність до застосування змісту фахових предметів в освітній сфері, компоненти готовності.

На нинішньому етапі формування та реформування освітньої сфери постає питання ефективності існуючих та запровадження інноваційних методів і моделей підготовки фахівців в освітній сфері.

У процесі проведення експерименту ми намагалися з'ясувати доступність й ефективність розробленої нами моделі підготовки студентів університету до

викладацької діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін (на прикладі студентів-біологів) і проведенні порівняльного аналізу досліджуваної якості на різних етапах дослідно-експериментальної роботи.

Оцінка результатів експерименту здійснювалась у напрямку виявлення змін, що настали в рівнях готовності студентів до застосування змісту фахових дисциплін в освітній сфері під впливом реалізації створеної авторської моделі. При цьому в полі зору перебували не окремі деталі складної динамічної якості майбутніх викладачів, якою є досліджувана готовність, а характерні тенденції становлення і розвитку цього феномена на різних етапах експерименту.

Вимірниками виступали критерії, а саме:

- 1) повнота засвоєння студентами теоретичних знань із професійноорієнтованих дисциплін;
- 2) ставлення студентів до застосування базових біологічних знань в освітній сфері;
- 3) методична підготовка студентів до передачі теоретичних знань засобами біології як навчального предмета;
- 4) характер практичної реалізації студентами-практикантами навчально адаптованого комплексу біологічних знань.

Діагностика проводилася з використанням різноманітних методів, домінував покомпонентний аналіз. Звернення до компонентного аналізу пояснюється тим, що на окремих етапах дослідно-експериментальної підготовки цілком реальним було одержання суттєво відмінних результатів сформованості мотиваційного, змістового та процесуального компонентів. Але це не означає, що середньоарифметичне значення цих результатів є достовірним показником готовності студентів університету до застосування змісту фахових предметів у освітній сфері. Наша позиція полягає в тому, що для динамічної і складної особистісної якості студентів – готовності до використання у освітній практиці основ спеціальних предметів – об'єктивним показником може бути лише виразна тенденція зростання показників переважної більшості критеріїв.

Перейдемо до послідовного розгляду результатів проведеного експерименту, починаючи з першого діагностичного зрізу. Його було проведено відразу після вивчення першокурсниками дисципліни “Зоологія безхребетних”. За критерієм “Повнота засвоєння теоретичних знань” із 37 осіб першої експериментальної групи E_1 15 студентів або 40% були віднесені до високого рівня сформованості змістового компонента готовності. Ще 33% досягли середнього, а решта 27% – низького рівня прояву готовності за цим критерієм. Був задіяний показник – коефіцієнт засвоєння знань, що визначався за методикою В. П.Беспалько¹. Одержані результати свідчать, що першокурсники загалом успішно засвоїли теоретичні знання із названої дисципліни.

Наступна процедура початкового зрізу стосувалася з'ясування ставлення студентів експериментальної групи до застосування набутих знань у освітній сфері, тобто діагностувався рівень сформованості мотиваційного компонента готовності. Для цього були поставлені запитання і проведені бесіди, які показали, що близько 90% студентів не знають, яким може бути застосування одержаних знань у педагогічній практиці, хоча їх цінність та актуальність визнавали всі.

Як і в попередньому експерименті, проведеному на великій вибірці, здобув підтвердження висновок, що освітня траєкторія першокурсників університету менш за

¹ Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 191 с.

все наближена до освітньої діяльності, свою майбутню професійну діяльність вони не пов'язують із роботою викладача. Що ж до процесуального компонента, то без відповідної загальнопедагогічної підготовки ми вважали за недоцільне діагностувати його рівень у першій експериментальній групі.

За наслідками першого діагностичного зрізу було зроблено висновок, що спонтанний розвиток досліджуваної готовності може забезпечити належний рівень сформованості лише змістового компонента. Наступні дві експериментальні групи E_2 та E_3 відразу були включені в цілеспрямовану підготовку до педагогічної діяльності за розробленою нами моделлю. Тобто, лекційні та практичні заняття з фахових дисциплін доповнювались дидактичними завданнями, які забезпечували педагогічну орієнтацію вивчення фахової дисципліни, міжпредметність і наступність біологічної та професійнопедагогічної підготовки студентів.

У зазначених групах E_2 та E_3 проводився послідовний навчаючий експеримент без контрольних груп. Результати, досягнуті в цих групах на діагностичноорієнтаційному етапі підготовки, порівнювались із результатами попередньо проведеного експерименту та результатами першої експериментальної групи.

В умовах освітнього спрямування процесу вивчення фахових дисциплін у студентів експериментальних груп E_2 та E_3 збереглися високі показники змістового компонента готовності, дещо змінилися й стали вищими, порівняно з контрольною групою, показники мотиваційного компонента, розпочалося формування процесуального компонента. Цілком очевидно, що на даному етапі не вдалося розвинути процесуальний компонент наскільки, щоб він міг досягти високого рівня. Ми це пояснюємо тим, що навіть в умовах імітованого навчального процесу методичні уміння проявляються не відразу. По-друге, увага студентів була зосереджена переважним чином на засвоєнні теоретичного матеріалу, оскільки треба було скласти семестровий залік. Але той факт, що більшість студентів змінили індеферентне, а то й негативне ставлення до застосування набутих знань у освітній сфері на позитивне, свідчить, що експериментальна модель і на даному етапі підготовки приносить відчутні результати.

Завдяки діагностичноорієнтаційному етапу експерименту п'ятій частині студентів удалося підвищити рівень готовності за критерієм "Методична підготовка студентів до передачі теоретичних знань засобами біології як навчального предмета". Проте з допомогою цього критерію високі показники не були зафіксовані у жодного зі студентів. Зазначимо, що діагностика стосувалася не всього комплексу методичних знань та умінь викладача біології, а лише тих, формувати які дозволяло вивчення фахових дисциплін. Результати фіксувались окремо від виконання дидактичних завдань й оцінювались за такою шкалою:

високий рівень – правильне, безпомилкове та систематичне виконання дидактичних завдань;

середній рівень – загалом правильне виконання дидактичних завдань, але окремі завдання виконані з помилками;

низький рівень – більшість завдань виконані неправильно або студент ігнорував їх виконання.

Починаючи з етапу професійного самовизначення до навчаючого експерименту, була залучена перша експериментальна група E_1 . Це рішення було прийнято на підставі того, що результати діагностичноорієнтаційного етапу підготовки студентів груп E_2 та E_3 вказували на перспективність експериментальної моделі, і не було сенсу обмежувати

професійно-освітню підготовку студентів першої експериментальної групи. Оскільки надалі підготовка проводилась за єдиною методикою і без виділення контрольних груп, то подальший аналіз експериментальних матеріалів буде представлено для однієї загальної експериментальної вибірки.

На етапі професійного самовизначення до форм і методів підготовки, задіяних на першому етапі, додалися мікрОВикладання, розв'язування педагогічних задач і виконання завдань із розробки фрагментів уроків вивчення нового матеріалу. Тобто, студенти вчилися трансформувати наукову інформацію у зміст навчального матеріалу для студентів чи учнів. Використання цих методів підготовки стало можливим завдяки тому, що студенти на цей час вже вивчили психологію та педагогіку, і професійно-педагогічна підготовка базувалася на знаннях цих предметів.

Досвід, набутий на першому етапі експерименту, урізноманітнення форм та методів підготовки, збільшення серед завдань для самостійної роботи частки освітньоорієнтованих завдань сприяли зростанню рівня готовності студентів університету до застосування змісту фахових предметів у освітній сфері. Тобто, намітилася певна тенденція позитивних зрушень в усіх компонентах досліджуваної готовності.

Порівняно з першим етапом, стрімкіше цей процес відбувався для мотиваційного, ніж для змістового компонента. На цьому етапі з'явилася можливість здійснити виміри процесуального компонента за двома критеріями. Досягнуті результати свідчать про формування окремих процесуальних умінь. Але ми й не передбачали, щоб етап професійного самовизначення вирішив проблему формування процесуального компонента, адже надто мало часу триває вивчення педагогіки в університеті, і при цьому формування теоретичних знань домінує над розвитком практичних умінь.

Провідним етапом навчаючого експерименту не без підстав виділяється основний етап. На цьому етапі цілеспрямована підготовка студентів здійснювалась у процесі одночасного вивчення генетики та методики викладання біології у школі. Якщо на попередніх двох етапах переважав аналіз педагогічних фактів і явищ, то предметом особливої уваги основного етапу стало проектування змісту і способів передачі наукової інформації учнівській чи студентській аудиторії. Сконструйовані моделі освітньої взаємодії проходили апробацію в ігровій діяльності, мікрОВикладанні та мікронавчанні².

Таким чином, на цьому етапі відбувався синтез теоретичних знань професійноорієнтованих дисциплін із конкретними методичними умінями, без яких теоретичні знання не можуть бути донесені до сприймання й засвоєння учнями. Саме на цьому етапі головна увага була зосереджена на освоєнні лекційно-семінарської системи навчання, технології групової навчальної діяльності, проблемному підході до навчання учнів біології.

Було встановлено, що в умовах цілеспрямованої підготовки суттєвих змін продовжувала зазнавати мотиваційна сфера готовності студентів до застосування змісту фахових предметів у педагогічній практиці. Відбувався зсув мотиву, оскільки з'явилася

² Іванців О.Я., Іванців В.В. Роль педагогічної гри у підготовці фахівця-еколога в умовах університетської освіти. // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. – К.: НПУ, 2003. – Вип. LIII. – С. 106-111.

установка не тільки на одержання знань для себе, але й на опанування ними з метою подальшого використання у роботі з учнями.

Досить інтенсивно проходило формування процесуального компонента готовності до застосування фахових знань у шкільній практиці.

Найменш динамічним виявився змістовий компонент, але незважаючи на це, його показники, як і раніше, були одними з найвищих. Це ще раз доводить відповідальне ставлення студентів університету до опанування науковими основами обраного фаху навчання³.

Узагальнені результати основного етапу навчаючого експерименту вміщено до таблиці 1.

Таблиця 1. Результати основного етапу експерименту

Рівні готовності	Компоненти готовності до застосування змісту фахових дисциплін у освітній сфері					
	Мотиваційний		Змістовий		Процесуальний	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	43	32	53	40	24	18
Середній	46	35	51	38	45	34
Низький	44	33	29	22	64	48

Аналізуючи показники таблиці 1, правомірно зробити висновок, що основний етап експерименту підтвердив свою провідну роль у формуванні тимчасової готовності студентів університету до застосування змісту фахових знань у освітній сфері.

Проте, пересвідчитись, наскільки успішно сформувались у студентів методичні уміння, можна було лише після завершення коригуючого етапу підготовки до викладацької діяльності. На даному етапі головна увага приділялась формуванню й виявленню таких умінь:

- а) відбирати навчальний матеріал відповідно до мети і завдань конкретного уроку;
- б) трансформувати матеріал науки в дидактичний матеріал навчального предмета;
- в) проектувати і проводити вивчення нового матеріалу з урахуванням рівня навчальних можливостей учнів;
- г) оптимально поєднувати фронтальну, групову та індивідуальну роботу учнів на уроці.

Висновок про сформованість практичної готовності студентів до застосування змісту фахових предметів у освітній сфері, сформулювали, використовуючи критерій "Характер практичної реалізації освітньо адаптованого комплексу біологічних знань".

Діагностика процесуального компонента готовності за допомогою цього критерію передбачала співставлення трьох оцінок:

- 1) оцінки за самостійно розроблений конспект уроку формування нових знань;
- 2) оцінки за проведення уроку;
- 3) оцінки за самоаналіз проведеного уроку.

³Іванців О. Я. Спрямованість та готовність студентів-біологів до педагогічної діяльності // Проблеми педагогічних технологій: Тематичний збірник праць. Вип. 4. – Луцьк. 2000. – С. 42-44.

Результати, одержані за цим критерієм, корелювали з показниками, одержаними за критерієм "Методична підготовка до передачі теоретичних знань засобами біології як навчального предмету".

Оскільки під час проведення педагогічної практики вивчення нових біологічних дисциплін не відбувалося, було вирішено не проводити контроль засвоєння теоретичних знань із відступом у часі, а використали досить об'єктивний, на нашу думку, показник – упевненість студента у собі під час пояснення нового матеріалу учням (за Єлкановим)⁴. І дійсно, одержані результати показали, що студенти, які почувалися невпевнено на уроці, мали також труднощі з структуруванням навчального матеріалу, допускали помилки в його викладанні, не могли робити чітких висновків та узагальнень. Якщо ж студент почувався впевнено, самостійно конструював зміст і способи педагогічної діяльності і при цьому міг трансформувати знання основ фахової дисципліни у доступний для учнів навчальний матеріал у вигляді предметної системи знань та умінь, його рівень підготовки до педагогічної діяльності розцінювався як високий. Спостереження за впевненістю студентів-практикантів у собі під час проведення навчальних занять з учнями дозволило на коригуючому етапі підготовки діагностувати рівень сформованості змістового компонента готовності студентів до застосування змісту фахових предметів у педагогічній практиці й забезпечило заключне контрольне вимірювання необхідними матеріалами⁴.

Одним із якісних показників ефективності запропонованої освітньої моделі підготовки студентів до застосування фахових знань у викладацькій діяльності на коригуючому етапі навчаючого експеримента виступала думка з цього приводу студентів, які брали участь в експерименті. Їм було запропоновано із двох полярних точок зору вибрати ту, що співпадає з їх особистою думкою.

Позиція перша: цілеспрямована підготовка до професійно-педагогічної діяльності є необхідною складовою частиною підготовки фахівця-біолога в університеті.

Позиція друга: цілеспрямована підготовка студентів-біологів університету до професійно-педагогічної діяльності в школі – це даремна трата сил і часу.

Були одержані результати, яких ми не прогнозували. Справа в тому, що 78% студентів із високим рівнем готовності до застосування змісту фахових предметів у педагогічній практиці, близько половини з середнім рівнем прояву цієї якості і навіть 25% з низьким рівнем готовності зайняли першу позицію.

Одержана інформація, з одного боку, свідчить на користь запропонованої моделі про її ефективність і підтверджує наше передбачення, а, з іншого, інформує про те, що далеко не всі потенційні можливості професійно-педагогічної підготовки студентів університету були реалізовані з повною віддачею, а тому слід вести подальшу підготовчу роботу. Наголосимо, що саме з цих міркувань підготовка студентів-біологів університету до педагогічної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін здобула своє продовження на п'ятому курсі.

Наступним якісним показником позитивних змін у рівнях досліджуваної готовності є зміна орієнтації вибору майбутньої професії. Якщо до початку навчаючого експерименту лише 10% студентів університету пов'язували навчання в університеті з

⁴ Єлканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189 с.

майбутньою роботою викладача, то після завершення дослідно-експериментальної роботи бажання бути ним виявляла вже третина студентів, задіяних в експерименті.

Не менш важливими видаються і результати самооцінки студентами змін у рівні їхньої готовності до застосування змісту фахових дисциплін, що настали під впливом експериментальних факторів. Застосовувалась десятибальна шкала, за якою високому рівню відповідала оцінка 10-8 балів, середньому 7-5 балів, низькому – менше 5 балів.

Звертає увагу на себе той факт, що до початку педагогічної практики готовність за самооцінкою студентів дорівнювала в середньому 8,2 бали, а після проведення практики цей показник знизився до 6,9 балів. Різниця становить 1,3 бали і є суттєвою. Оцінки експертів, в ролі яких виступали методисти і вчителі, наближались до другого показника. Постає необхідність з'ясувати, чому не співпадає самооцінка і що є першопричиною її зменшення. У ході бесід зі студентами було знайдено пояснення зазначеної розбіжності. Як з'ясувалося, до початку практичного втілення набутих знань у реальний навчальний процес, тобто на лабораторно-практичних заняттях із фахових дисциплін і методики викладання біології, вони не відчували особливих труднощів. Справа в тому, що виконання ролі викладача в умовах ігрового моделювання імпонувало студентам, бо роль учнів виконували однокурсники і робили це досить толерантно. Звідси і досить висока самооцінка. Можна погодитися з нею, якщо усвідомлювати, що мова йшла про теоретичну готовність.

У школі студентам-практикантам довелося теоретичну готовність переводити у площину практичної. Це виявилось непростим завданням. Недостатність методичних умінь проявила себе, і студенти цього не змогли не помітити.

Крім зазначених процедур діагностики рівня досліджуваної готовності, під час педагогічної практики методистами та вчителями заповнювались оцінні листи підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності, де фіксувались такі прояви готовності до застосування знань фахових дисциплін у педагогічній практиці:

- 1) володіння теоретичним матеріалом;
- 2) уміння відібрати й скомпонувати теоретичний матеріал відповідно до освітньо-виховних завдань уроку;
- 3) упевненість у собі під час подання нового матеріалу;
- 4) ставлення до виконання професійно-педагогічних обов'язків, передбачених програмою практики.

По кожному з параметрів протягом практики експерти вели постійне спостереження і фіксували його результати. В кінці практики підводились підсумки, виставлялась оцінка в балах. Як і самооцінка, оцінювання проводилось за десятибальною шкалою.

Таким чином, мали змогу одержати відомості про одні й ті ж показники підготовки студентів до педагогічної діяльності від студентів, методистів університету та вчителів шкіл, де проходила практика. Оцінки виявилися багато в чому схожими. А це означає, що студенти з'ясували, яким має бути рівень теоретичної і практичної підготовки, щоб можна було успішно передавати набуті знання учням.

Виключний інтерес становить вивчення діяльності студентів у період педагогічної практики. Воно показало, що у процесі практики студенти не лише застосовували знання біологічних і психолого-педагогічних дисциплін, а й набували нові знання та уміння, джерелом яких виступала викладацька діяльність учителів. Із відповідей студентів було з'ясовано, що найбільші позитивні зміни у мотиваційному компоненті готовності

відбулися саме завдяки вивченню досвіду вчителів, спілкуванню з ними під час педагогічної практики⁵.

Була помічена особливість розвитку мотиваційного компонента готовності студентів університету до застосування змісту фахових предметів у педагогічній практиці. Вона полягала в тому, що цей компонент формується нерівномірно: досить швидко досягається захоплення викладацькими діями і набагато більше часу витрачається на те, щоб перетворити його у внутрішню потребу, рушійну силу підготовки до роботи викладачем.

Це ще раз підтверджує думку про те, що на зміну спонтанному формуванню готовності студентів університету до застосування змісту фахових предметів у освітній сфері має прийти цілеспрямована й систематична підготовка студентів до викладацької діяльності, у здійсненні якої важлива роль відводиться вивченню фахових дисциплін.

Насамкінець, було проведено анкетування учителів, які мали безпосереднє відношення до коригуючого етапу навчаючого експерименту. І хоча анкетування не дає точних кількісних даних, воно також дозволяло виявити певні якісні зміни, тенденції розвитку готовності студентів до застосування змісту фахових предметів саме на цьому етапі дослідно-експериментальної роботи.

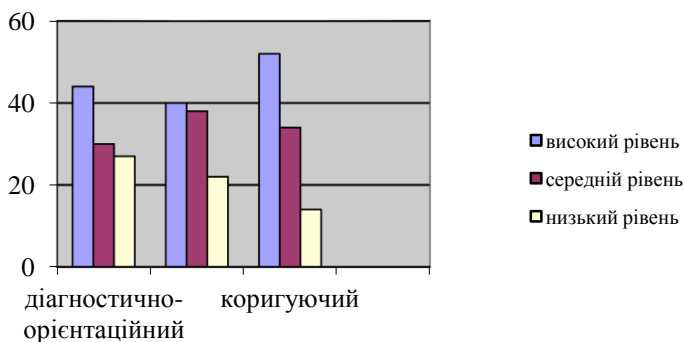
Наступне, не менш важливе, значення анкетування учителів полягало в тому, що з його допомогою з'ясувались доцільність і перспективність цілеспрямованої підготовки студентів університету до реалізації фахових знань в умовах реального навчального процесу.

Проведений аналіз анкетних матеріалів показав, що методична підготовка студента до застосування набутих знань помітно відстає від теоретичної. Достатньою її вважають 18% опитаних учителів; швидше достатньою, ніж недостатньою – 23%; недостатньою – 50%. На думку вчителів-предметників, студенти-практиканти по-різному володіють умінням передавати базові біологічні знання учням у процесі навчання. Але після проведення підготовки за розробленою моделлю показники помітно покращилися. Впевнені у достатній методичній підготовці студентів – 46%, швидше достатньою, ніж недостатньою вважають підготовку 44%; недостатньою – 10%. На думку респондентів, учителів за результатами експерименту, більшість студентів зможуть успішно працювати вчителями-предметниками та викладачами у вузі.

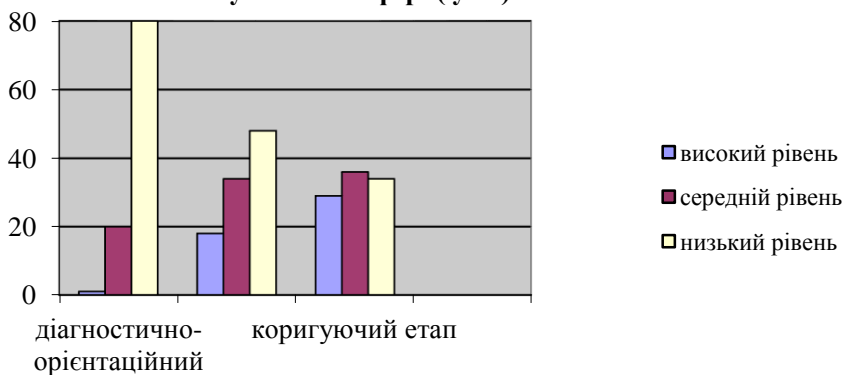
Як бачимо, для визначення рівня сформованості у студентів-біологів університету готовності до застосування змісту фахових предметів у педагогічній практиці на завершальному етапі навчаючого експерименту були задіяні різноманітні способи вимірювання й оцінювання. Монографічне вивчення одержаних результатів давало змогу зробити остаточний висновок про рівень готовності кожного учасника експерименту до використання у педагогічній практиці основ професійноорієнтованих дисциплін. У разі виявлення помітних розбіжностей за одним із параметрів, проводилося додаткове обстеження.

Для більш наочного сприймання результатів діагностичних вимірів, проведених на різних етапах підготовки, пропонуємо гістограми 1-3.

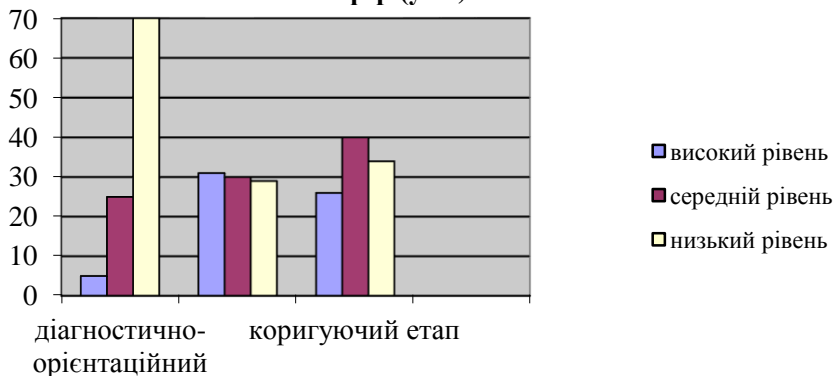
⁵Іванців О. Я. Компоненти готовності до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін // Педагогічні технології . Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей. - Вип. 3. - Херсон, 2000. – С. 86-91.

Гістограма 1. Динаміка формування змістового компонента готовності студентів університетів до застосування змісту фахових предметів у освітній сфері (у %)

Гістограма 2. Динаміка формування мотиваційного компонента готовності студентів університетів до застосування змісту фахових предметів у освітній сфері (у %)

Гістограма 3. Динаміка формування процесуального компонента готовності студентів університетів до застосування змісту фахових предметів у педагогічній практиці (у %)

Отже, маємо змогу переконатися в існуванні чітко окресленої тенденції зростання рівня готовності студентів-біологів університету до застосування змісту фахових предметів у роботі з учнями під впливом розробленої моделі підготовки до викладацької діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін.

Наведені у статті якісні та кількісні дані свідчать, що тривалий експеримент, проведений в умовах реального навчального процесу університету, багатоманітність вимірників і способів вимірювання, монографічне вивчення формування досліджуваної якості у студентів експериментальних груп забезпечили одержання об'єктивних результатів. Ці результати підтверджують значні переваги запропонованої освітньої моделі підготовки студентів до освітньої діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін над традиційною професійною підготовкою студентів університету. Вони доводять правильність нашого передбачення про можливість успішного формування у студентів університету досліджуваної готовності за рахунок освітнього орієнтування процесу вивчення фахових дисциплін, використання сучасних форм і методів підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

- Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.:Педагогика, 1989. – 191 с.
- Іванців О.Я., Іванців В.В. Роль педагогічної гри у підготовці фахівця-еколога в умовах університетської освіти. // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. – К.: НПУ, 2003. – Вип. LIII. – С. 106–111.
- Іванців О. Я. Спрямованість та готовність студентів-біологів до педагогічної діяльності // Проблеми педагогічних технологій: Тематичний збірник праць. Вип. 4. – Луцьк, 2000. – С. 42–44.
- Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189 с.
- Іванців О.Я. Компоненти готовності до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін // Педагогічні технології. Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей. – Вип. 3. – Херсон, 2000. – С. 86–91.
- Іванців О. Я. Теорія і практика підготовки студентів біологічних факультетів до педагогічної діяльності в умовах класичного університету. – Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2015. – 156 с.

INVESTMENTS AND INNOVATIONS AS OBJECTS OF ACCOUNTING AND BUSINESS ANALYSIS OF SUBJECTS OF INTERNATIONAL BUSINESS

Yaroslav Izmaylov

Ph.D. Associate Professor, Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: izmyar@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The existing approaches to disclosure of the nature and classification of economic investments and innovations in the legislative field of Ukraine and in the works of local and international experts have been systematized and generalized. The definition of "investment" and "innovation" as objects of accounting and analysis of economic activities of international business has been formulated. Investments and innovations have been classified on the basic features for accounting and analytical purposes. The expediency of innovations in direct relation to their investment to fair accounting, qualitative analysis and effective management of investment and innovative development of subjects of international economic activity has been considered.

Keyword: investment, innovation, classification, accounting, analysis, subjects of international business

Conditions of the global market environment make demands to search the possibilities of investment and innovative tangible changes in the system of economic activities of Ukrainian enterprises, which are the subjects of international business. The development of the national economy based on raw materials export model without substantial investment and innovative use of resources demonstrated its futility and danger to the continued functioning of Ukrainian society. An effective way of withdrawing from the political and economic instability and increasing the competitiveness of Ukrainian products in foreign markets is a structural transformation of the economy to investment and innovation principles. Given the choice of Ukraine's European integration, this approach is consistent with the EU program for Research and Innovation, entitled "Horizon 2020"¹. Its implementation will last from 2014 through 2020 with the total budget of about 70 billion Euros. This program is the financial instrument for implementing the flagship initiative "Europe 2020" to strengthen Europe's competitiveness in the global dimension of economic growth and job creation.

Given this accounting in Ukraine requires to find an urgent solution to the important task of creating principles based on international methodology, methods and procedures for collecting, receiving, storage, encoding information on economic activity of enterprises-subjects of international relations in terms of investment and innovation in Ukraine's economic development and ways of presenting it to unified interested participants of foreign economic cooperation. With the reorientation of Ukraine towards investment and innovative model of economic development becomes a priority task of economic analysis, as a complex and interrelated research processes and phenomena of economic activities of enterprises, determine causation and trends of these entities on investment and international business Innovation grounds. However, so far not created a single theoretical foundation to conduct harmonized with international requirements of accounting and business analysis of companies involved in

¹HORIZON 2020 [Electronic resource] / Access: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020

international economic relations. So important and timely is a critical review of existing approaches and common formation adapted to international standards for conceptual basis to disclose the nature and classification of economic investment and innovation as objects of accounting and analysis of economic activities of international business.

Consideration of the theoretical and practical aspects of investment and innovative development of dedicated research and development of famous Ukrainian and foreign scientists. Methodological and applied the regulation of investment and innovation processes of scientific inquiry is the subject of domestic economists as M. Blank, M. Butko, V. Budkin, V. Geyets, A. Hal'chyns'kyi, S. Kozmenko, V. Kuzmenko, I.A. Makarenko, V. Onishchenko, A. Peresada, L. Semiv, V. Seminozhenko, A.A. Trofimchuk, V. Fedorenko, M. Chumachenko and others.

In facing the theory and practices of investment and innovation areas devoted to the study of many foreign scientists, including Mr. Drucker, John Keynes, S. Smith, G. Less, R. Nelson, Porter, P. Romer, B. Santo, A. Shpithoff, J. Schumpeter, E. Hansen et al. Scientific contribution to the improvement of the theory of innovation made Russian researchers S. Glazev, B. Kuzyk, N. Krychihina, M. Kondratiev, Yu. Yakovets, K. Jankowski and others.

Significant developments in accounting methodology in the transition to post-industrial economy based on innovation and investment model of development with V.S. Upton, M.I. Bondar, R.P. Buliga, F.F. Butynets, John Hatfri, S.F. Golov, T.V. Davydyuk, R.K. Elliot, V.M. Zhuk, O.V. Kantayeva, Ya.D. Krupka, S.A. Kuznetsova, S.A. Kuzubov, O.O. Levytska, N.M. Malyuga, V.B. Mossakovskyy, L.V. Napadovskaya, V.F. Paly, O.N. Petruk, M.S. Pushkar, R. Roslender, S.V. Svirko, Ya.V. Sokolov, G. Thiessen, L.V. Chizhevsky more.

However, there is no single generally accepted interpretation of the concepts of "investment" and "innovation" and grouping on different classification attributes of individual components of these objects accounting and business analysis business enterprises of international business, consistent with applicable rules of national accounting and tax legislation and consistent with international standards of financial reporting.

The aim of the study is to determine the economic substance of investment and innovation and improve their classification for the purposes of accounting and analysis of economic activities of the international business based on the systematization and synthesis of existing views on these objects accounting and analytical software enterprises in the transition economy of Ukraine for Investment -innovation development model.

The formation and implementation of investment and innovation potential of Ukraine's economic development requires greater attention to the innovative investment as one of the most important areas of expanded reproduction of fixed assets, ensuring the efficiency of economic activities of international business. The methodology of accounting and analytical mapping of investment and innovation process and its impact on financial and economic activity of enterprises involved in international cooperation, a little loses its practical effectiveness because some provisions of the national legislative and regulatory documents have inconsistencies with international regulations or contain ambiguous interpretation. Ukraine remains a reality for a large number of existing regulations governing the various, including Accounting and analytical aspects of investment and innovation sphere. Each of these laws and draft laws aimed at improving the regulation of various aspects of investment and innovation relations and has its object and purpose. Quite an extensive system of regulations indicates that the state is going to take measures to create appropriate conditions in Ukraine for investment and innovation by fixing in law the principles and rules of their implementation. It

is therefore possible to state that in Ukraine as a whole created the legal basis for putting into practice the subjects of their international business investment and innovation policy, but to some extent lost the perception of systematic and analytical accounting managers at all levels of management and transparent assessment of its impact on economic results Business enterprises, including International.

The gradual transformation of the legal interpretation of the term "investment" is traced, beginning with the Law of Ukraine "On investment activity"², entered into force Sept. 18, 1991 with subsequent amendments. According to him, investments are all kinds of property and intellectual values invested in business and other activities, which resulted in created profit (income) or social effects achieved. Investment activity is a set of practical actions of citizens, legal persons and States to implement the investment. The objects of investment activity can be any property, including capital assets and working capital in all economic sectors, securities (other than notes), targeted cash deposits, scientific and technical products, intellectual values, other property, and property rights.

In the Tax Codex of Ukraine³ became the concept for further development of investment, including business transactions involving the acquisition of fixed assets, intangible assets, corporate rights and / or securities in exchange for money or property. Investments are classified according to his capital, reinvestment and financial investment. There is also a grouping of investments on direct and portfolio.

According to Article 326 of the Commercial Codex of Ukraine⁴, investments in entities recognized as long-term investments of different types of property, intellectual property and proprietary rights of economic activity to produce income (profit) or achievement of other social effects.

In the works U.Sharp, H.Aleksander and Dzh.Beyli⁵ investment interpreted as a waiver of particular value in the present value for the future. In the broadest sense of the word "invest" means "to part with the money now to get the most amount of their future. Although this approach is based on cash flows, but it can be attributed to investments even such operations, which have no direct logical connection with investment (separate banking and insurance operations, contributions to private pension funds, etc.). Ch.Hornhren, Dzh.Foster Sh.Datar⁶ and respected interpretations according to which investment is a combination of any assets or resources that are used for profit. In this view does not seem warranted inclusion in the investment of many assets and resources that allow to obtain profit.

The dictionary of modern economics investment MacMillan⁷ described as "flow costs intended for the production of goods, and not for immediate consumption". With this approach

²The Law of Ukraine "On investment activity" from 18.09.1991 №1560-XII amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

³Tax Codex of Ukraine of 02.12.2010 № 2755-VI as amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

⁴Commercial Codex of Ukraine of 16.01.2003 № 436-IV as amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

⁵Sharp, U.F. Investments [Tutorial] / U.F.Sharp, H.Dzh.Aleksander, Dzh.V.Beyli. - M.: Infra-M, 2001.- 1028 p.

⁶Hornhren, Charles. Upravlenchesky Accounting / Hornhren Charles, Foster J., Datar W .; Per. s English. - St. Petersburg: Piter, 2007. - 1008 p. - (Series "Business-class").

⁷MacMillan Dictionary of Modern Economics / [Transl. from English.]. - K.: Artek, 2000. - 640p.

difficult to accept because the direction of flow production costs of benefits does not mean obligatory receipt of income or other benefits.

D.Stoun and K.Hytchyng⁸ investments (investment) consider spending cash or equivalent in order to receive future amount that exceeds the money spent. This interpretation seems narrow, because the hope of spending their multiplication can only be seen as an important aspect of the concept of "investments".

According L.Dzh.Gitman and Michael D.Dzhonk⁹ under investments may understand "any tool, which you can place funds, hoping to preserve and increase their value and / or provide additional value income". This definition focuses on clarifying the investee but needs further explanation that it is embedded in the concept of "conservation and enhancement of the value of money."

Russian professor P.I.Vahrin¹⁰ long-term investment refers to investment in any enterprise, social and economic programs, projects at home and abroad for profit and social impact.

V.M. Hridasov, S.V. Kravchenko and O.Ye. Isayeva¹¹ reveal the economic substance of investments, considering them in various aspects, that is, as an object of economic management, the most active form of accumulated capital involvement in the economic process, the possibility of use of accumulated capital in all its forms alternative, alternative investment opportunity as any objects of economic activity, the source generating the effect of business activities, the object of market relations, object ownership and disposal, the object of temporary benefits; medium risk factor carrier liquidity factor. This complicates the perception detailing investments as a whole.

In terms of V.G.Fedorenko¹² to long-term investments include investment in companies and sectors of the economy with a view to build the future and profit. In addition, he stressed that the acquisition of almost every type of asset (shares or old equipment) mistakenly believe an investment in an economic sense because none of these purchases does not increase the total value of capital goods or inventories. Such operations are simple transfers of assets from the accounts of one company to another account. Investment always focused on the future and often highly specialized.

The accounting definition of "investment" is more specific on the definition of objects, subjects and purpose of investment. Thus, according to the approach of the Russian author of "Small Accounting Dictionary" O.M.Azriliyan¹³, investments should be considered as cash, securities, other property, including property rights, other rights having monetary value and invested in business and (or) other activity for profit and (or) to achieve a beneficial effect.

⁸Stone, D. Accounting and financial analysis / D. Stone, K. Hytchyng. - SPb. : CJSC «Liter plus», 1993. - 272 p.

⁹John L. Hytman. Fundamentals of investment / L. J. Hytman and D.Dzhonk; Trans. English. - Moscow: Delo, 1997. - 1008 p.

¹⁰Vahrin, P.I. Investments: [Tutorial] / P.I.Vahrin. - [2nd ed.]. - Moscow: Publishing torhovaya-corporation "Dashkov i K", 2004. - 384 p.

¹¹Hridasov, V.M. Investing: [Tutorial] / V.M.Hridasov, S.V.Kravchenko, A.E.Isaev - K.: Centre textbooks, 2004. - 164 p.

¹²Fedorenko, V. Investing: [Tutorial] / V.G. Fedorenko - K.: Alert, 2006. - 443 p.

¹³The accounting dictionary / [ed. A.N.Azrylyyan]. - Moscow: Institute New Economy, 2001. - 1088 p.

Although investment objective formulated fairly well, but there are doubts about the definition of this concept through value-resource characteristics.

Resource approach to the treatment of investments is also present in accounting and analytical publications of Ukrainian scientists. In particular, Ukrainian expert in the field of accounting M.I.Bondar¹⁴ proven that investments are monetary, property and intellectual values invested in business and other activities in order to create or replenish capital to achieve a common goal of a company or of the investment project. T.P.Ostapchuk¹⁵ holds the view that investment - is the economic resources that are invested in a variety of economic activities in order to obtain economic benefits. However, it should be noted that the purpose of investment can be not only economic but also social and environmental effects. However, V.A.Zasadnyi¹⁶ argues that "investment is more general economic category than the long-term investment, because they can be implemented in a variety of forms: the real, financial, intellectual, innovative ...".

Summarizing the definition of investment, which includes the current legislative and regulatory framework of accounting and analysis of economic activities of international business, and systematizing approaches of domestic and foreign authors are invited to clarify the concept of investment, considering them as a cost of funds, property and intellectual values accumulated with Resource different sources for business and other activities with a view to future revenue or achieve other benefits.

By organizing existing approaches to investments by grouping different classification features proposed use for the purposes of accounting and analysis of economic activities of the International Classification of business investment in key characteristics (Fig. 1). The advantages of the classification of investment is that it involves the use of accounting and reporting information for each object species structure investments and ensure implementation of consistent, well-structured analysis in the context of certain types of investments for each of the characters.

Creation and innovation through its investment cost is the main means of improving the results of economic activities of international business and strengthen their competitive position in foreign markets, which is an important prerequisite for the formation of investment and innovative potential of Ukraine's economic development.

Although the issue of accounting and analysis of innovation in domestic science and practice are still the least studied, but that their solution will bring accounting and analytical information on investment and innovation component of economic activity with the requirements of Ukrainian enterprises involved in international cooperation.

Forming a clear understanding of innovation as a specific object of accounting and analysis will help correct display of this object in accounting and analytical practice.

¹⁴Bondar, M.I. Investing activities: methods and organization of accounting and control: [monograph] / M.I. Bondar. - Kyiv: KNEU, 2008. - 256 p.

¹⁵Ostapchuk, T.P. Accounting and control capital investment theory and practice of realization: Author. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.06.04 "Accounting, analysis and audit" / T.P. Ostapchuk. - Ternopil, 2004. - 19 p.

¹⁶Zasadnyi, V.A. Accounting and analysis of investment activity of enterprises: Thesis for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.06.04 "Accounting, analysis and audit" / V.A. Zasadnyi. - Lviv, 2004. - 21p.

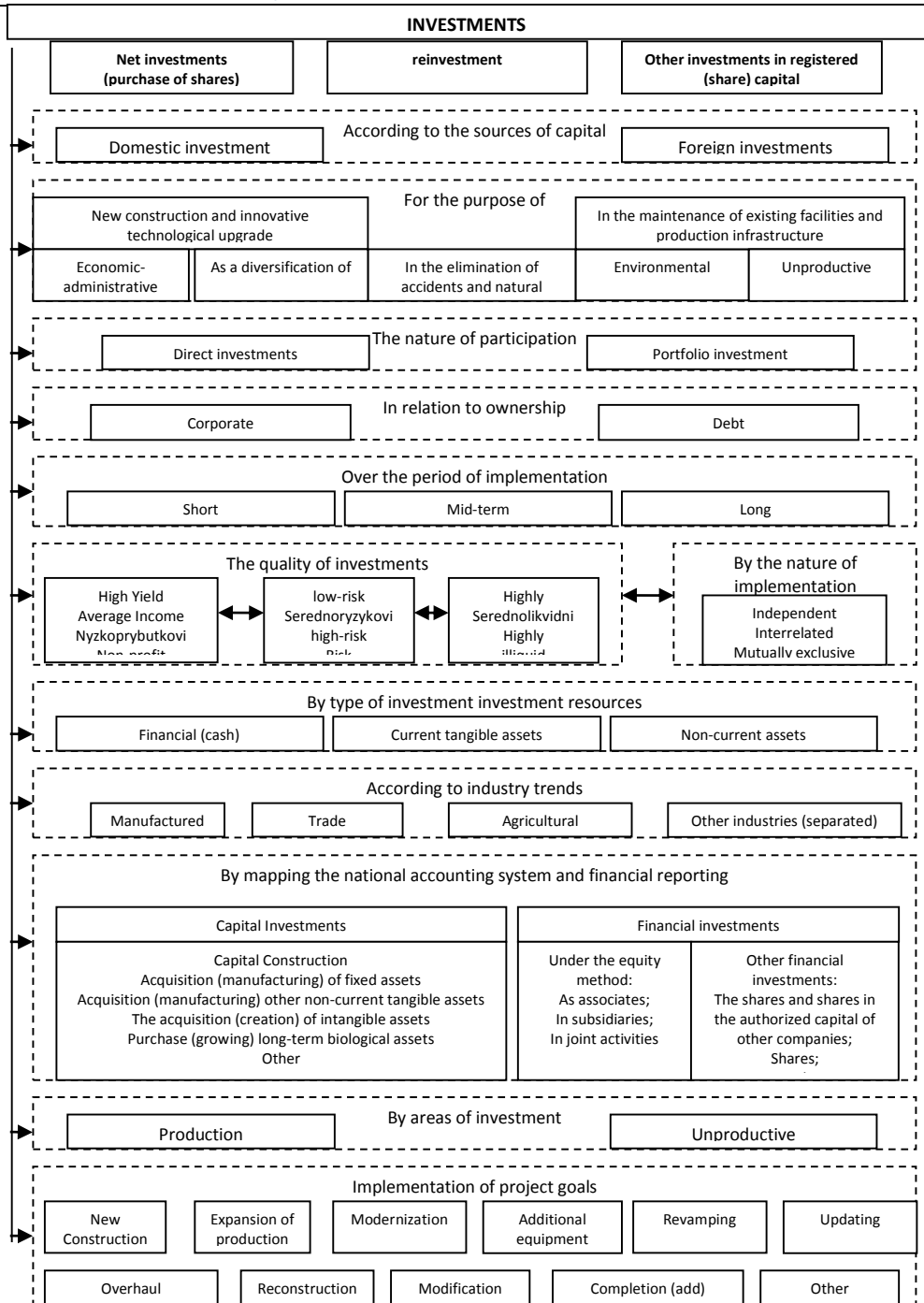

Figure 1. Classification of investments by major grounds for accounting and analysis of economic activities of International Business. Compiled by the author

According to the Law of Ukraine "On innovation activity"¹⁷ innovation is a new (used) and (or) improved competitive technologies, products or services as well as organizational and technical solutions for the industrial, administrative, commercial or otherwise, which significantly improve the structure and quality of production and (or) social sphere. This law also discloses the concept of "innovation", "innovative product" and outlines the objects of innovation. Thus, innovation refers to activities aimed at the use and commercialization of research and development and causes the release of new competitive products and services. The law stipulates that an innovative product - the result of research and / or experimental development that meets the requirements established by law.

In addition to the legal framework terminology should also take into account the views of experts on understanding the economic essence of innovation, which gradually undergoes deepening their content of constant development types, shapes, objects and areas of investment and innovation.

By launching innovative theory of economic development has made an effort Ukrainian scientist Mikhail Tugan-Baranowski (1865-1919), who succeeded in his monograph "Industrial Crises in Contemporary England, their causes and influence on people's lives" (1894) make revolutionary conclusion that contradicted the law Zh.B.Seya free market (consumption and demand govern production).

Although innovation processes attracted the attention of many researchers and achieved great progress in scientific research in this area, but even in modern conditions coexisting large number of interpretations of terminological innovations that are close in meaning and off the various aspects of this multifaceted concept.

In particular, V.P. Denis¹⁸ considers innovation as a process of bringing scientific ideas or technical invention to the stage of practical use, income, and the related process of feasibility and other changes in the social environment. In his view, innovation must meet the market demand, have novelty and profitable manufacturer.

O.V. Kantayeva¹⁹ holds the view that the process of learning innovation is the integrated study of innovation in all areas of the definition of economic and social results of their implementation. In her view, innovation is the end result of an innovative process that was embodied in the form of new or improved products or technologies. It delineates the concept of "innovation" and "new technology", the first of which considers a wider, because this concept "... applies regarding tools, new materials, reagents and other assets used mainly manufacture".

Noteworthy O.O. Ilchenko²⁰ approach whereby innovation is the end result of intellectual activity (R & D) in the form of new or improved object (competitive technologies, products or services) that is qualitatively different from the previous analogue.

¹⁷The Law of Ukraine "On innovation activity" from 04.07.2002 №40-IV, as amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

¹⁸Denis, V. Records management and analysis of innovation activity: Dis. ... Candidate. Econ. Sciences: 08.00.09 / Vladimir Denis. - Kyiv, 2006. - 204 p.

¹⁹Kantayeva, O.V. Accounting and analysis innovation of enterprises: organization and methodology [Monograph] / Olga Kantayeva. - Exactly: Individual Kuzmin DL - 2010. - 424 p.

²⁰Ilchenko, A.A. Accounting and cost analysis for innovation: administrative aspect: Thesis for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.00.09 "Accounting, analysis and audit". K., 2009. - 24 p.

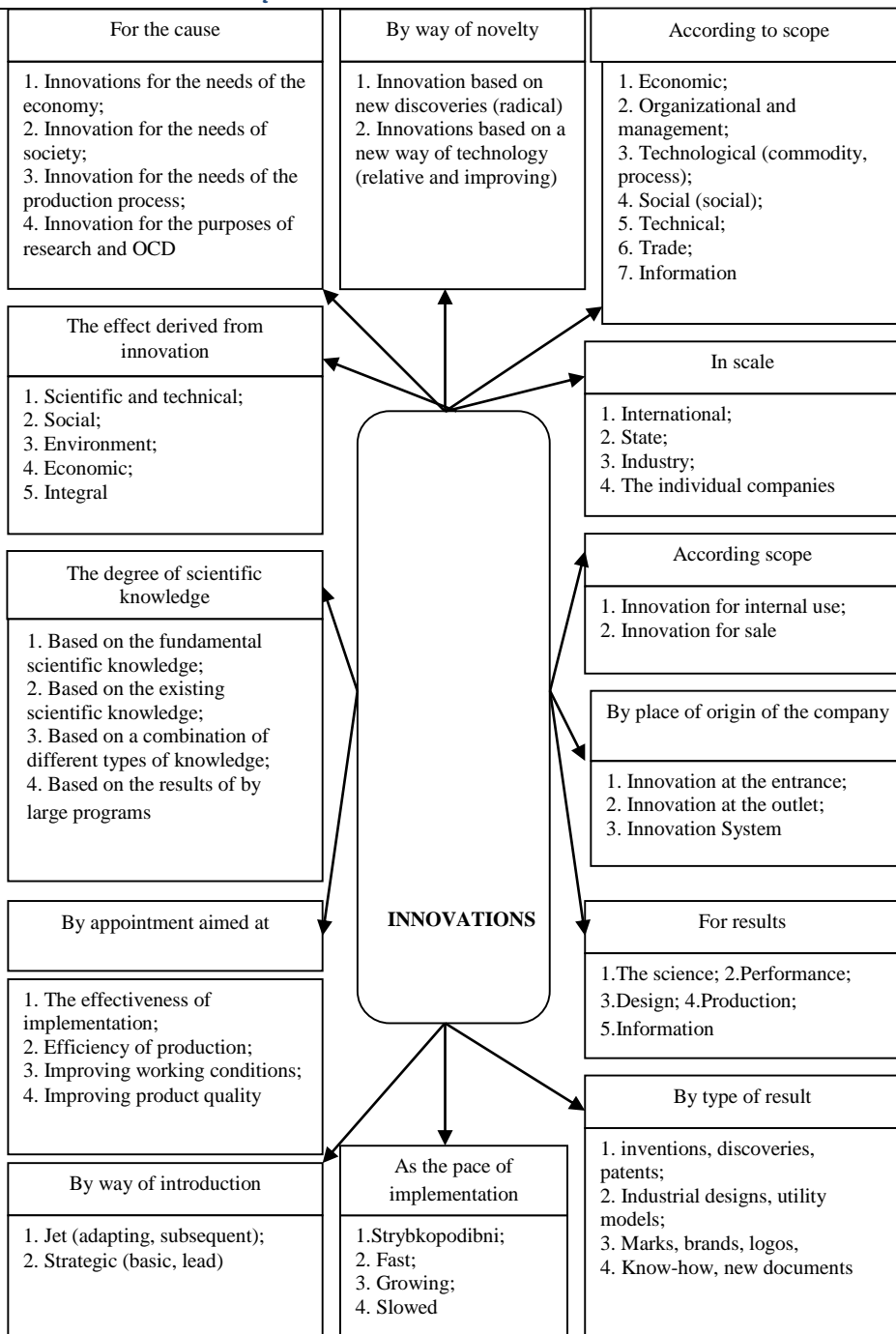

Figure 2. Classification of innovations on the basic features for accounting and analysis of economic activities of International Business (compiled by the author)

O.O. Levytska²¹ for the purposes of accounting and analysis of innovation encourages enterprises to identify innovation as a set of measures to use and commercialize the results of research and development and the appearance on the market of new competitive products or services.

O.V. Minakov²² terms of peculiarities of management accounting and analysis reveals the essence of innovation, considering them as a set of business transactions that have accrued quantitative expression and form a single process: design - implementation - functioning innovation, a well as recorded in the registers and financial management accounting as the movement of assets and sources of its formation.

Thus, based on the evaluation and comparison of existing views on the disclosure of economic essence of innovation is available to accounting and analytical purposes use the definition of innovation as useful for business enterprises result of investments in the form of newly formed (applied) or improved competitive technologies, products or services, and organizational solutions and technical production, administrative, commercial or otherwise, which significantly improve structural and qualitative parameters of production and economic and social sphere.

Based on a synthesis of innovation groupings, presented in different scientific sources, designed for the needs of accounting classification and analysis of advanced innovations featured by major classification considering their life cycle (Fig. 2). The use of such a classification will ensure consistency of accounting and analytical information on innovation and investment needs of innovative management subjects of international business.

Thus, a study of the existing conceptual approaches to the formation of accounting and analytical conceptual apparatus determined that it is appropriate to define investment as the cost of funds, property and intellectual values accumulated from the different resource sources for conducting business and other activities for the future receipt profit or achieve other benefits.

The selected approach to the disclosure of the contents and grouping investments will contribute to the proper recognition and reflection in the accounting system registers information about the Account link.

Given the interpretation given in the legislative and regulatory framework of innovation activities in Ukraine and in scientific works, it is recommended to apply accounting and analysis refined understanding of innovation.

They should be seen as good for business enterprises as a result of the investment in the newly established (applied) or improved competitive technologies, products and services, as well as organizational and technical solutions for the industrial, administrative, commercial or otherwise, which significantly improve structural and qualitative parameters of production and economic and social sphere. Using this interpretation of innovation in the economic essence of their direct connection with investments and extended the classification of the object in the recording and analysis of interconnected opportunity to create accounting and analytical research investment and innovation to effectively manage innovation and investment subjects of international economic activity.

²¹Levytska, O.O. Accounting and analysis of enterprise innovation: Thesis for obtaining sciences. degree candidate. Econ. specials. 08.00.09 "Accounting, analysis and audit".K., 2009. – 20 p.

²²Minakov, O.V. Accounting and analysis of innovation management companies: Thesis. ... Candidate. Econ. Sciences: 08.00.09 / Minakov Alexander Vladimirovich.- Kyiv, 2009. - 255 p.

One promising avenue for further research advocates improving the methodology and accounting and business analysis companies that are the subjects of international relations, in terms of investment and innovation development of economy of Ukraine. Implement provided using the proposed terminology and classification basis in the field of investment and innovation.

REFERENCES

- Bondar, M.I. *Investing activities: methods and organization of accounting and control*: [monograph]/ M.I. Bondar. – Kyiv: KNEU, 2008. – 256 p.
- Commercial Codex of Ukraine of 16.01.2003 № 436–IV as amended* [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
- Denis, V. *Records management and analysis of innovation activity*: Dis. ... Candidate. Econ. Sciences: 08.00.09 / Vladimir Denis. – Kyiv, 2006. – 204 p.
- Fedorenko, V. *Investing*: [Tutorial] / V.G. Fedorenko – K.: Alert, 2006. – 443 p.
- Ilchenko, A.A. *Accounting and cost analysis for innovation: administrative aspect*: Thesis for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.00.09 "Accounting, analysis and audit". K., 2009. – 24 p.
- John L. Hytman. *Fundamentals of investment* / L.J. Hytman and D.Dzhonk; Trans. English. – Moscow: Delo, 1997. – 1008 p.
- Hornhren, Charles. *Management Accounting* / Hornhren Charles, Foster J., Datar W. ; Per. s English. –St. Petersburg: Piter, 2007. – 1008 p. – (Series "Business–class").
- HORIZON 2020 [Electronic resource] / Access: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=h2020
- Hridasov, V.M. *Investing*: [Tutorial] / V.M.Hridasov, S.V.Kravchenko, A.E.Isaev – K.: Centre textbooks, 2004. – 164 p.
- Kantayeva, O.V. *Accounting and analysis innovation of enterprises: organization and methodology* [Monograph] / Olga Kantayeva. – Exactly: Individual Kuzmin DL – 2010. – 424 p.
- Levytska, O.O. *Accounting and analysis of enterprise innovation*: Thesis for obtaining sciences degree candidate. Econ. specials 08.00.09 "Accounting, analysis and audit".K., 2009.– 20 p.
- MacMillan Dictionary of Modern Economics / [Transl. from English.]. – K.: Artek, 2000. – 640p.
- Minakov, O.V. *Accounting and analysis of innovation management companies*: Thesis. ... Candidate. Econ. Sciences: 08.00.09 / Minakov Alexander Vladimirovich.– Kyiv, 2009. – 255 p.
- Ostapchuk, T.P. *Accounting and control capital investment theory and practice of realization*: Author. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.06.04 "Accounting, analysis and audit" / T.P. Ostapchuk. – Ternopil, 2004. – 19 p.
- Peresada, A.A. *Management of the investment process* [Monohrafiya] / A.A.Peresada.– K.: Libra, 2002.– 472 p.
- Schumpeter, J. *Theory of the Economic development* / J.Shumpeter. – M.: Progress, 1982. – 450p.
- Sharp, U.F. *Investments* [Tutorial] / U.F.Sharp, H.Dzh.Aleksander, Dzh.V.Beyly. – M.: Infra-M, 2001.– 1028 p.

Stone, D. *Accounting and financial analysis* / D. Stone, K. Hytchynh. – SPb. : CJSC «Liter plus», 1993. – 272 p.

Tax Codex of Ukraine of 02.12.2010 № 2755–VI as amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

The accounting dictionary / [ed. A.N.Azrylyyan].–Moscow: Institute New Economy, 2001.–1088p.

The Law of Ukraine "On investment activity" of 18.09.1991 №1560–XII amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

The Law of Ukraine "On innovation activity" of 04.07.2002 №40–IV, as amended [Electronic resource] / Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Vahrin, P.I. *Investments*: [Tutorial] / P.I.Vahrin. – [2nd ed.]. –Moscow: Publishing torhovaya–corporation "Dashkov i K", 2004. – 384 p.

Zasadnyi, V.A. *Accounting and analysis of investment activity of enterprises*: Thesis for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.06.04 "Accounting, analysis and audit" / V.A. Zasadnyi. – Lviv, 2004. – 21p.

MAJOR ASPECTS OF FORMATION AND PROSPECTS OF ENGINEERING SPECIALTIES DEVELOPMENT UNDER EUROPEAN INTEGRATION

Olena Kalinichenko

CSc (Economics), Associate professor, SIHE “Kryvyi Rih National University”,
e-mail: elenakalinichenko_v@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Lyudmyla Kruhlenko

Head of International Relations Department, Lecturer,
SIHE “Kryvyi Rih National University”,
e-mail: kruhlenko@gmail.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The proposed paper is devoted to research and analysis of the problems and prospects of engineering specialties development in terms of European integration.

The main directions of improvement of the engineering specialties training system quality in terms of European integration according to European regulations and standards are defined.

One of the directions of reforming the standards of training engineers in terms of European integration is participation in international programs. One of such international programs is carried out by SIHE ‘KNU’ in the frames of Tempus «Higher Engineering Training for Environmentally Sustainable Industrial Development» (HETES).

Within this mentioned project the authors introduced a training course for masters and graduate engineering specialties that will allow revealing the most significant concepts of sustainable development, directions and forms of its implementation taking into account professional activities on the basis of generally accepted principles of environmental safety and sustainable development of enterprises.

Keyword: education, science, quality, development, European integration, project.

Trends in engineering specialists training in Ukraine require the development of new approaches and criteria for assessing the current state of the system and quality of education, which currently exists in the country. In modern terms of european integration it is necessary to improve the quality of professional education and obtaining a higher level of training to ensure the competitiveness of professional engineering graduates at the beginning of their

career life. This high professional training becomes a factor of social protection of people in the current economic conditions.

The current process of engineering specialties preparation requires modernization and reforming the system of training specialists of high school according to the needs that exist in today's market conditions and the needs of labor markets.

In recent years, a question of reducing the training quality is arising increasingly in periodicals. Education quality is the most important criterion of the university. Hiring a professional worker, the employer must be sure that the new employee is trained properly. If the employer has concerns about the level of training, it can hurt the image of the higher educational institution¹.

Therefore, the new Law of Ukraine "On education" is aimed at improving the education that is acquired by a person in high school as a result of consistent, systematic and deliberate process of mastering the learning content based on complete secondary education and completed acquisition of specific skills on the results of state certification².

Thus, research and determining the appropriateness of measures to improve training system for engineering specialties according to European norms and standards are important scientific task, which is irrelevant for development of economy and society as a whole.

Nowadays national education is going through an acute crisis and controversial stage of its development, which is primarily due to the complexity of the economic and social situation in the country. Education is not a self-contained world. Its development is driven by the respective type of culture. But being a creative field, it affects culture, expanding its horizons. National modern education has a lot of problems.

On World Declaration on Higher Education, adopted at the International Conference on Higher Education in November 1998, it is stated that the quality of higher education is a multi-dimensional concept that covers all aspects of the university: teaching and academic programs, training and research, staff and students, educational facilities and resources.

As most researchers consider, the quality of education is a general indicator of social development in a certain time dimension. Therefore, it should be seen in the dynamics of the changes that characterize the progress of the state in the context of global trends, it moves to the consolidation and integration into the world community or opposed to it, putting their interests above all else. It is characteristic of the public, not the subject of race or political argument in the assessment of the state at a particular stage of development.

If you define the concept of "education quality" through the complex of characteristics of the educational process, defining a consistent and practically efficient formation of professional competence and consciousness, there are three groups of characteristics: quality potential of achieving the goal of education, the quality of the process of formation of professionalism and quality of the result of education.

Quality of potential is reflected in characteristics such as quality of education goals, quality of educational standards, the quality of the educational program, the quality of material and technical base of the educational process, the quality of faculty staff, quality of students, quality of informational and methodological base.

¹About higher education: Law of Ukraine of 06.09.2015.<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

²Duzhenkov, V.D. *Problems of Ukrainian integration into the European educational space*. Bologna process: implementation of the Bologna Declaration in higher education in Ukraine. 2006. P. 32-38.

The quality of the process of professionalism formation is a quality of education technology, educational process control, the quality of the teaching staff motivation on creativity and effectiveness of teaching, the quality of students' attitudes to education, the intensity of the educational process, education management, methods of presentation of educational achievements.

The quality of education is awareness of professional skills, recognition and realization of individual abilities and characteristics, employment, careers and salaries, self-mastery methodology, knowledge and practical skills.

Each of these characteristics requires separate analysis and study of the possibility of measurement and evaluation, taking into account practice in the educational process.

The quality of education in the generalized definition and its final presentation is a set of characteristics competencies and professional awareness, reflecting the ability of specialist to carry out professional activities in accordance with the requirements of the present stage of economic development, at a certain level of efficiency and professional success, with the understanding of social responsibility for the profession.

Never before has the issue of quality of education in Ukraine had such great ideological, social, economic and technological importance, as it is, that is defined by a number of factors:

- the level of development and its global economic competitiveness depends on the quality of human resources;

- the quality of education is becoming increasingly important in ensuring the competitiveness of high school graduates in the labor market;

- specificity of education quality management is that the management of the person activity who is the object of pedagogical influence, through her mental activity, so that learning is an element of uncertainty;

- professional training quality is an essential requirement for the national higher education if it seeks to integrate into the European educational space.

The quality of education is characterized not only the result of educational activity as specialist-graduates properties, but also factors of this result, depending on the purpose of education content and methodology, organization and technology. All these characteristics, the formation of which must be consciously influenced and, therefore, which must be managed. Education needs a quality management system that should have every institution. Such a system is impossible without modern, integrated system of evaluation of quality of education as a whole and all its components separately.

The more accurate assessment is based and the characteristics are fully taken into account, the more successful can be an education quality management.

In its turn, management depends on the methodology and organization, describing the goals and methods of their achievement, functions, authority and responsibility for the quality of education.

There is international experience in quality management system presented a total quality management TQM. Usage of this system is possible, but only taking into account the peculiarities of educational processes and conditions of the modern national educational management.

The quality management system can have formal and informal basis. The first one defines a set of mandatory regulations and standards, and the second one defines the socio-psychological attitude of the staff to the quality problems, the atmosphere of creativity and initiatives. Quality should not only be demanded and controlled, but motivated as well.

Quality Management System of education can not be entered simultaneously. It is formed gradually, in stages, according to the program of its formation and development.

The quality of education may reflect modern needs, but may be targeted in the future. Provide quality should be considering trends of education, in which the most conspicuous features of both modern and education needs and future education.

One of the main direction of effective problem solving of engineering specialties training in higher education is a shift to a new educational technology. There are some problems:

- increasing volumes of information on each engineering discipline and taking into account the reduction of class hours leads to limited abilities of mastering;
- increasing modern requirements for professional level of engineer and efficiency of the developed educational technologies;
- reforms in education and the lack of integrated research of theoretical and methodological conditions for the implementation of innovative educational technologies;
- traditional system of future professionals of engineering specialties of higher educational institutions training;
- the need of training quality and level of educational work with distance learning students;
- the need for the LLL introduction of specialists' training;
- participation in international projects, student mobility programs involving higher education institutions of other countries.

The national project "Education" should include the development and implementation of new educational technologies, improvement of educational work in schools, supporting and encouraging innovative educational programs. Innovations (new developments) as a result of scientific research and advanced teaching experience, as the best means of improving the efficiency of education. Innovation means novelty, newness, changes; applying to the educational process it is a new application in all components of educational system - objectives, content, methods, means and forms of education, organization of joint activity of teacher and students, their methodological support³.

In theory of the learning process modeling there are five main approaches⁴:

1. Professional meaningful: the nature of social learning during practice, preprofessional training and teaching practice model of socio-economic and natural environmental situations.

2. Indicative: the process of orienting students in individual educational direction, the orientation of the teacher on the individual physiological characteristics between the social and the active phase of training.

3. The regulatory and control: the process of learning regulation and self-regulation, practices in the socio-derived structure of the city at the same time comprehensive diagnosis of students' achievements and giving the conditions of self-control the achievements.

4. Motivation: encouraging educational, practical and production training, research, inventive activity and maintain interest in it in competitions, olympiads, festivals, championships, the preparation of a portfolio, exhibitions, etc.

³Kremen, V. G. Education and science in Ukraine - Innovative aspects. Strategy. Implementation. Results. Gramota, 2005. 448 p.

⁴Polonskyi, V. M. Innovations in Education (methodological aspect). Innovations in Education. 2007. №2P. 4-7.

5. Training: mastering the process of general learning skills and abilities; skills to work on individual projects and their defense skills with computer tools, professional skills, abilities and social adaptation skills.

The speed and scope of existing moral values apprehension and destruction stereotypes change generate massive sense of instability and uncertainty. Failure, changes in opposing and destroying the ideals and values which in the recent past inspired hope to millions of people mobilized and helped them rise above short-term interest reserve the emptiness, frustration, bitterness and confusion. Senses of dissatisfaction, frustration and humiliation are accumulated, and if you do not begin serious efforts to mitigate and peace to overcome their causes, they become potential sources of social and political turmoil. In the current crisis situation in the world of values, ideologies and ideals, and broader spiritual and moral crisis in one form or another, in one or another degree of severity do not bypass any country. Globalization is not boon or bane, it is an objective dialectical process. It can not be avoided, but education should be very careful and close in order not to slip into the banal cosmopolitanism along with this globalization.

One of the directions of reforming standards of engineers training in conditions of european ingration is participation in international programs. One of such international program is ex-Tempus (now Erasmus+). KryvyiRihNationalUniversity is a member of team in project «Higher Engineering Training For Environmentally Sustainable Industrial Development» (HETES).

The concept of sustainable development becomes widely spread as one of the major global human challenges that is interdisciplinary in nature and is seen in many aspects and angles. It includes at least two important ideas:

- development and solving the economic, social and environmental problems. Development will be sustainable only if the balance is achieved between the various factors that contribute to overall quality of life;

- current generation has an obligation to future generations to leave sufficient stocks of social, natural and economic resources so that they can provide for themselves wellbeing not lower than the one we have now.

This concept raises a fundamental problem to combine economic dynamism with providing equal opportunities to every member of society by increasing resource efficiency and eliminate dependence between economic growth and environmental pollution.

Natural capital may be reduced until the decrease can be compensated by increasing the use of artificial means of production (factories, technologies), workers training.

Achieving sustainable development in the broadest sense has the following main areas and aspects.

The economic aspect: the economic activities of humanity should focus not on the growth of consumption of the biosphere resources, but on its rationalization; further development should not proceed with an increase in material production but with intensification of the economy through information technology. High rates of economic growth on the one hand are good, as they provide the growing needs of the population, and on the other they are bad, because they cause more environmental impact and its degradation⁵.

Demographic aspect: a balanced demographic policy in different countries and regions should be a mandatory component of sustainable development. The increasingly prominent role

⁵ Topchiyev O.G. Fundamentals of human geography: Textbook. Odessa: Astroprint, 2001. 560p.

in the economic growth strategy is given to population allocating issues, including the need to regulate its growth in countries with high birth rates and not enough high economic growth. Inclusion of population issues into economic development plans and development strategies not only accelerate the pace of sustainable economic development and alleviate poverty, but also will contribute to the achievement of social objectives in the field of population and the quality of its life.

The social aspect: sustainable development is aimed at overcoming the great differences in income levels and quality of life between different countries, different groups and strata of the population.

The ecological aspect: any economic decision must take into account its close and distant social and environmental consequences. The real natural resources potential of the biosphere is limited. Therefore, certain rules and restrictions on its use are required.

Culturological aspect: traditional life patterns and guidelines should be replaced with new views; reviewing "consumer" approach is required; understanding of the unity of national and regional human values and global priorities is necessary.

Predictive aspect: management decisions efficiency will be much higher if they rely on accurate forecasting the processes of social and economic development⁵.

In the center of sustainable development is a human being because he with his needs is the aim of public activity, and he is also a key factor in achieving the goal. Man (as a resource of development), on the one hand, is a biological creature, on the other is the bearer of intelligence, creator and consumer of information (in the broadest sense), which is precisely the inexhaustible resource of development. Man, as a special kind of resources, not only endowed with intelligence, but also able to make a choice. Therefore, the transition of humans to sustainable development will lead to harmonization of interaction with the nature of the world community, forming areas of the mind (noosphere), and the degree of national and individual wealth will become spiritual values and knowledge of the person who will live in harmony with the environment.

So the key objectives of sustainable development can be defined as follows:

1. Restoration and continuance saving of natural ecosystems and their ability to reproduce in the right amount on necessary area.

2. Providing at it the advancing solution of problems: economic, social, demographic and spiritual development.

3. Harmonization in the economic development rate with the economic capacity of ecosystems.

In accordance with the purposes and objectives of the project authors:

1. A training course "Environmentally sustainable industrial development" for graduate and postgraduate students and LLL students, covering such industries as mining, metallurgy, energy, engineering and mechatronics was developed⁶⁷⁸.

2. A program for engineers training, where interdisciplinary environmental aspects are under research challenges is developed.

3. A Interfaculty centers for sustainable development in three Ukrainian universities participating in the project are established.

4. The theoretical platform for cooperation in education, science, industry and government which meet the needs of a sustainable society is improved.

The purpose of the introduction to the training of masters and PhD engineering graduates of this program is to develop understanding of modern international strategic concept of balanced sustainable development based on social interests, solving economic problems and making environmental constraints as an objective need for the survival of mankind and preserving the ecological balance of the planet.

The major problem of discipline that is taught in the program are reduced to that on the basis of common approaches and case studies (materials, documents, situations, solutions) to reveal the most significant of the concept of sustainable development, directions and forms of its implementation taking into account professional activity based on generally accepted principles of environmental safety and sustainable development. The information and data can be used by students in preparing relevant projects and diploma works, as well as in the implementation of their future profession.

The proposed work is devoted to the analysis of engineering specialists training problems research according to European norms and standards, it is relevant and has important meaning in order to improve the quality of higher education.

The main direction of reforming engineers' training standards is to participate in international programs. One of such program is the international ex-TEMPUS (now Erasmus+) under which the project «Higher Engineering Training For Environmentally Sustainable Industrial Development» is implemented. In the frames of this project a training course is implemented that allows the student to be aware of:

- global consequences of human impact on nature;
- prospects of the international community transition to sustainable development;
- global environmental problems and their solutions;
- moral and ethical issues in ecology and nature conservation.

The given course will allow to get experience conducting field research and experimental work; experience of analysis and synthesis of theoretical assumptions and empirically derived data; methods of working with computer technology, mathematical methods of processing the results

⁶O.V. KalinichenkoLecture on the subject "Environmentally sustainable development in the mining industry" for students training 8.05030101 "Underground mining of mineral deposits" all forms of education. Kryvyi Rih: SIHEKNU, 2015. 56 p.

⁷O.V. KalinichenkoMethodological guidelines for the preparation and laboratory classes on discipline "Ecologically sustainable development in the mining industry" for students training 8.05030101 "Underground mining of mineral deposits" all forms of education. KryvyiRih: SIHEKNU, 2015. 23 p.

⁸O.V. Kalinichenko Methodical instructions for individual work on discipline "Ecologically sustainable development in the mining industry" for students training 8.05030101 "Underground mining of mineral deposits" all forms of education. KryvyiRih: SIHEKNU, 2015. 28 p.

of environmental studies; methods of harmonization of social, economic and environmental objectives of society, enterprises in the region on the accessible system level.

REFERENCES

- About higher education: Law of Ukraine of 06.09.2015.*
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Duzhenkov, V.D. *Problems of Ukrainian integration into the European educational space. Bologna process: implementation of the Bologna Declaration in higher education in Ukraine.* 2006. P. 32–38.[in Ukrainian]
- Kremen, V. G. *Education and science in Ukraine– Innovative aspects.Strategy.Implementation.Results/* Gramota, 2005. 448 p. [in Russian]
- Polonskyi, V. M. *Innovations in Education (methodological aspect).*Innovations in Education. 2007. №2. P. 4–7.[in Ukrainian]
- Topchiyev, O.G. *Fundamentals of human geography: Textbook.* –Odessa: Astroprint, 2001.560 p. [in Russian]
- Kalinichenko, O.V. *Lecture on the subject "Environmentally sustainable development in the mining industry" for students training 8.05030101 "Underground mining of mineral deposits" all forms of education.* Kryvyi Rih: SIHEKNU, 2015. 56 p. [in Ukrainian]
- Kalinichenko, O.V. *Methodological guidelines for the preparation and laboratory classes on discipline "Ecologically sustainable development in the mining industry" for students training 8.05030101 "Underground mining of mineral deposits" all forms of education.* KryvyiRih: SIHEKNU. 2015. 23 p. [in Ukrainian]
- Kalinichenko, O.V. *Methodical instructions for individual work on discipline "Ecologically sustainable development in the mining industry" for students training 8.05030101 "Underground mining of mineral deposits" all forms of education.* KryvyiRih: SIHEKNU. 2015. 28 p.

MODEL OF THE SYSTEM OF DEVELOPMENT OF THE ENTREPRENEURIAL COMPETENCE FOR THE BUSINESS ACTIVITIES

Lidiia Khomych

Doctor of Pedagogical Sciences, professor, deputy director on scientific and research work of the Kiev Institute of pedagogical education and adult education,
e-mail: ukrlida@ukr.net, Kiev, Ukraine

Anna Matukova

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail:Dana-00088@yandex.ru, Krivoy Rog, Ukraine

Abstract.In the article, the technological links of the chain of the educational process on the formation of competencies of future specialists - entrepreneurs and methodological and technological card of competences of entrepreneurial activity of future specialists in economics under four types of entrepreneurs have been presented. The intellectually rich environment through tasks of interactive technologies with the development of components of methodical system of intellectual activity of students on the basis of competence economic tasks has been created.

Keyword: methodological and technological card, intellectually rich environment, types of businesses, pedagogical conditions, interactive technology.

Quite important for the successful development of competencies of the students to entrepreneurship is to provide educational material interconnection of fundamental economic subjects with the content of business enterprises and thus inclusion in the content of training activities based on contextual tasks. In preparation for entrepreneurial activity development of training programs in priority directions should be associated with the creation and analysis of business situations, including complex arising in practice, prospects and opportunities that are open in business, students develop the ability to act according to the situation .

Higher School of Economics commonly involves arsenal of formation and development of new business areas of competence, productive, interactive, reflective technology, and between them also computer-oriented technologies. Last paramount importance in students gaining technological and information competence in working with statistical, financial and analytical data of enterprises (companies). At the same time, this not always possible to realize the potential of new technologies because of insufficient mathematical, economic and computer literacy of students. At the workshops is advisable widely use of professionally oriented tasks and situations, followed by an extended description and reflexive analysis of the results, latching action sequences during the solution of a problem, its generalization, formation of the common and the universal, typing. Implementation by future economists of professional tasks at the level of innovation and creativity should ensure mastering them not only professional functions, but also the ability to solve problems in order to "overcome the difficulties in the market" situations "success" in the context of business planning, "situations of trust and partnership" .

Professionally oriented activities include the exchange of information in order to develop strategies and original ways of solving professional issues. The inclusion of students in vocational-oriented activity occurs during the cycle of mastering of general and professional tasks. Each of the types of tasks must match between the objective and the principle and be based on the platform of theoretical knowledge and practical skills, values, social and economic orientations of future specialists.

By numerous studies was found, that the effectiveness of vocational training increases through the introduction of its information and communication component that allows you to create highly qualified economists, capable for working in computer networks; those who have the skills of e-business; abilities to think independently, freely operating market concepts, analyze the market situation by using information tools¹. The use of computer technologies in educational process contributes to its intensification, promotes educational and cognitive activity and performance of student in accordance with the requirements of today's economic market, creates conditions for the intellectual development of future specialists, increases their competitiveness.

Weighty value has methodical equipment of process of business development competence, in particular outline for stock lectures, seminars and workshops, teaching and supervising educational software and others. Methodical unit in such provide acts educational

¹ Stasiuk ,V. Pedagogical conditions of training of future economists in complex "school - higher education institution": Author. Thesis. ... Candidate.ped. Sciences: 13.00.04 / Stasyuk; Southern state. Pedagogical University Ushinskogo. - Odessa, 2003. - 20 p.

task that should have contextual character and be built on the ground of real professional situations. To create a bank of such tasks in advanced pedagogical experience and attract students. Future specialists must adopt problems and situations from textbooks, single out them from the experience of teachers of special subjects, interviews with practitioners, analyzing the economic environment and further classify tasks by themes and levels of difficulty. The existence of computer laboratories enables the creation of electronic database that allows students to construct "virtual company" by themselves, participate in project activities, solve case studies, web-quests. Considering the above, we can highlight the steps that are interrelated and interdependent links of technological chain of educational process of development of competencies of the future professional entrepreneurs:

AVAILABLE LEVEL OF DEVELOPMENT OF THE BUSINESS COMPETENCE
→ definition of the purpose pedagogical activity and hypothesis about its final result → outlining the principles of construction of the pedagogical process → definition of stages of work; forms, tools, methods and techniques of educational activities → creating conditions for deployment of the activities of the educational process → monitoring and evaluation of a specific interval training → SUFFICIENT LEVEL OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE.

Researchers consider the development of competitiveness of the future specialist as systemic dynamic multidimensional process that includes: forecasting activities; problem analysis, critical thinking, analysis of individual achievements with further assimilation and the use of achieved; systemic vision, based on its own functioning and allows you to change yourself, develop your strengths.

Representatives of Cambridge Examinations Syndicate M. Halstead and T. Ordzhi indicate: "Previously purpose of examinations in the University of Cambridge was to test the level of knowledge and skills. As for today realized that education must be supplemented by the formation of core competencies, and they are taken into account for admission to Cambridge University. The task of the university is not only to give students knowledge but also to raise the level of competence.²"

The basis of the formation of future economists of entrepreneurial competencies must be laid-centered approach that combines these ideas and implement training of future specialists, namely: the harmonious development of personality, aksiolohization of pedagogical relationships as the basis for the formation of democratic and fully functional individual, forming positive "self-concept" personality of the individual in accordance with the ultimate goal - preparation of a particular type of businessman (merchant, agent, manager, innovator). For this purpose we have created and examined the methodological and technological card (Table. 1).

² Kovalchuk G. Activation of education in economic education: Teach. guide / G. Kovalchuk; kind. 2nd, ext. - Kyiv: Kyiv National Economic University, 2003. - 298 p.

Table 1. Methodological and technological card of development of future economists of competencies for entrepreneurship

Forms of work	individual, group, expert and creative groups; the economic laboratories, project laboratories, workshops, a "round table", tutorials, conferences, contests protection, comprehensive programs
Methods	professionally oriented tasks, method of projects, case method, Basket Method, game design, simulation-modelinggame, training, micro-teaching, organizational-activity game, business incubator.
Type of entrepreneurs	Comprehensive programs for the development of competencies
Type I entrepreneur-businessman	<p>Marketing-Analytical: CASE: "Justification and examination of business projects"; "Business Plan: technology development"; "Business Economics". Psychosocial, sociocultural, labor,; TRAININGS: "Strategic partnership"; "Labor Economics and Labor Relations." Search and research: Programme "Business Plan: technology development." CASE: "Economics and organization of activity of associations of enterprises." Development and protection of business projects. Development and protection of creative projects. Participation in Allukrainian competitions of business projects. Situational games. Opening ODE: "Justification and a choice of enterprise strategy."</p>
Type II, employed intermediary	<p>Multicultural, socio-informational: CASE: "Entrepreneurship and business culture." Development and protection of creative projects. Situational games. Projects of business models. Organizational and management, search and research: Programme "Business Plan: technology development." CASE: "Economics and organization of activity of associations of enterprises." Development and protection of business projects. Development and protection of creative projects Participation in Allukrainian competitions of business projects. Situational games; Intellectual and creative: CASE: "Justification and examination of business projects"; "Economics and organization of activity of associations of enterprises". Development and protection of business projects. Development and protection of creative projects.</p>

	Forming ODE "Enterprise Management under conditions of uncertainty and risk."
Type III, the entrepreneur-manager	<p style="text-align: center;">Search and research, Economic Planning: Programme "Business Plan: technology development." CASE: "Economics and organization of activity of associations of enterprises." Development and protection of business projects. Development and protection of creative projects. Participation in Allukrainian competitions of business projects. Situational games.</p> <p style="text-align: center;">Social and labor, Organizational and management: Interdisciplinary course "Economics and business planning", "Business". CASE: "Entrepreneurship and business culture"; "Professional career of successful specialist economist." Development and protection of creative projects. Situational games.</p> <p style="text-align: center;">Psychological and organizational: TRAININGS: "Strategic partnership"; "Labor Economics and sociolabor relations" Development and protection of creative projects. Situational games. Training ODE "Regional business project."</p>
Type IV, entrepreneur-innovator	<p style="text-align: center;">Creative and constructive, reflective: CASE: "Justification and examination of business projects"; "Economics and organization of activity of associations of enterprises". Development and protection of business projects. Development and protection of creative projects</p> <p style="text-align: center;">Multicultural, ethical: TRAININGS: "Strategic partnership"; "Labor Economics and sociolabor relations" Development and protection of creative projects Situational games.</p> <p style="text-align: center;">Scientific and research, productive: project laboratories. Development and protection of business projects. Development and protection of creative projects. Participation in Allukrainian competitions of business projects. Situational games. Generalizing ODE "The formation of the production program of subdivision of the enterprise in terms of instability and risk"</p>

Professionally oriented activities include the exchange of information in order to develop strategies and original ways of solving professional issues. The inclusion of students in vocational-oriented activity occurs during the cycle mastering them of professional and general professional tasks. Each type of tasks must correspond to interdisciplinary principle and be

based on the platform of theoretical knowledge and practical skills, values, social and economic orientations of future specialists.

The card shows us the formational and developmental tools according to a set of business purpose-competencies of future specialists in economics (economic, scientific research, subject, communicative, general cultural, informational, moral, ethical, creative and productive competence for personal improvement).

Developing entrepreneurial competence in our students-economists is proposed the creation of intellectual-saturated environment through interactive tasks technologies with the development of components of methodical system of intellectual activity of students on the basis of competence tasks with the economy. Creating a system of competency tasks intellectually rich environment of competence, in accordance with modern requirements, including specific training and traditional learning, recommendations about organization of educational and extracurricular learning, methods such as training sessions, protect ideas, festivals, complex work and other forms and methods of intellectually rich learning environment, providing a high level of intellectual activity of students during training, enhances practical oriented course of the economy, stimulate motivation of future specialists.

Conditions of intellectually rich environment allow students to increase the share of productive independent work, activate intellectual activity of students, offer Directions through the self-design and research tasks to acquire skills in effective communication. In process of formation of intellectually rich environment of implementation must take into account the income "from general to specific," the formation of generalized intellectual activity patterns to use on a particular subject matter. In practice, through the use of method of projects appropriate to prevailing tasks based on the theory of stage formation of mental actions.

For the development of creative level of intellectual activity of students is needed systematic combination of classroom and extracurricular educational activities, it may be conferences, research and development, web-schools, festivals and other findings. So a guarantee of the future successful activities of entrepreneur is a modern development of its competences. Pedagogical conditions, that contribute to the effectiveness of this process, are: the application of an integration approach to study economic disciplines; organization of educational communicational space and modeling of communicative situations of a professional nature; consideration of levels of professional adaptation of specialists in economics; interconnection of educational material of fundamental economic subjects with the content of business enterprises; approximation process of preparing students into practical activities of the entrepreneur and innovator.

Acquires special meaning and ratio of the ability readiness in the structure of special competence - namely professional. Such competence is the result of training and can be determined by author or through "ability" or because of "readiness", depending on whether it is a working professional, or she describes the future expert. Since competence is acquired only in a specific activity, the key characteristics of professional competence for professional activity-have already formed ability for the student and higher professional schools - acquired readiness. So professional competence, Markova said, is a kind of mental state of the subject, which allows it to act independently and responsibly possession of this ability and skills to

perform certain labor functions³; this is the theoretical, practical and psychological readiness to realization of professional activity at predetermined level.

Summing up the analysis of scientific literature, we express support of the opinions of researchers who understand competence under perfect knowledge of the case, complex relationships, events and processes, possible ways and means to achieve goals; preparedness and ability of the subject to perform tasks and responsibilities one way or activities⁴; the ability to navigate freely in various areas of social and professional activities; business category, to identify which is a necessary context and specific situation where important is the significance of personal tasks and individual interest in solving the problems⁵.

Entrepreneurial competence of a specialist in economics presented, considering the general understanding of this category and complexity and multidimensional nature of entrepreneurial activity as meaningful, multiplicative and multidimensional. The main structure of business competence represented by a set of three blocks - functionally active, communicative and productive and personal-behavioral, each of which reflects the readiness of the future economist to the implementation of these functions in the different spheres of his professional activity and describes such active willingness to set the main-competences and subordinate competences. At the same time depending on prevailing internal potentials and type of motivation, competence investigated qualitatively determined by four types of businesses - merchant, agent, manager and innovator. The proposed pedagogical conditions of development of entrepreneurial competence of future specialists in economics: (creating intellectual-rich educational environment which impact forms in future professionals readiness to perform professional activities, which appears in its intended to use knowledge, creating their own businesses, creating motivational field of communication in business) through the integration of humanitarian, scientific and research training.

This causes the integral development of future professional economics; application of innovational, informational and communicational, interactive technologies in educational process for the manifestation of personality traits and professional style of each student in tested direction, and monitoring the quality of experimental training.

³ Markova. Psychology of professionalism: Monograph / Markova. - Moscow: International Humanitarian Fund "Knowledge", 1996. - 308 p.

⁴ Platonov, K.A. Structure and personal development / K. Platonov. - Moscow: Nauka, 1986. - 256 p.

⁵ Yakovleva, M. Formation of general cultural competence of students of economic specialties of higher technical schools: Dis ... candidate. ped. Sciences: 13.00.04 / M. Yakovlev. - Kirovograd, 2012. - 299 p..

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Геннадій Кочуєвський

начальник відділу кадрів, Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
kochuev1965@gmail.com, Кривий Ріг, Україна

Наталія Білоконь

фахівець відділу кадрів, Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
kadrist-85@yandex.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розглядаються питання корпоративної культури та її вплив на ефективність діяльності організації; розкривається комплекс аспектів формування іміджу навчального закладу; досліджується корпоративна культура вишу (на прикладі Криворізького економічного інституту ДВНЗ «КНУ»); окреслюються етапи і механізми побудови корпоративного іміджу вищого навчального закладу через ресурси корпоративної культури; аналізується роль корпоративної культури вишу в забезпеченні його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: університетська корпоративна культура, корпоративна місія, імідж навчального закладу, кодекс корпоративної культури, PR-технології.

Створення та утримання конкурентних переваг вищого навчального закладу, незалежно від форми його власності та організаційно-правової форми діяльності, вимагає від учасників освітнього процесу нових знань, компетенцій, майстерності – усе це може бути успішно вирішено через розробку системи стратегічного управління розвитком ринкових можливостей і ефективно забезпечено, у першу чергу, за рахунок управління маркетинговими комунікаціями на інноваційній основі.

Інноваційна діяльність сучасного вищого навчального закладу вимагає безперервного пошуку найбільш ефективних, нестандартних рішень.

Існує ряд актуальних проблем у динаміці сучасного попиту вищої освіти:

1) збільшення конкуренції серед науково-педагогічних працівників у межах навчального закладу; зростання конкуренції серед навчальних закладів, зумовлене зниженням контингенту студентів, збільшенням кількості навчальних закладів, що готують фахівців за спільними напрямками підготовки / спеціальностями. Актуальним у цьому розрізі є суперництво за наукове фінансування;

2) зростання динамічності зовнішнього середовища вимагає від вишів постійно адаптуватися до результатів політичних, економічних і соціальних проблем у країні, наслідків науково-технічного прогресу, зокрема, інформатизації;

3) посилення міжнародної тенденції до зниження частки бюджетного фінансування вищої освіти, що зумовлює необхідність зміни структури витрачання бюджетних коштів;

4) підвищення системи вимог до вишів з боку споживчого ринку.

Вирішення цих проблем вимагає від вищих навчальних закладів розробки власної стратегії розвитку, реалізація якої може істотно покращити якість послуг і, як наслідок, зміцнити конкурентне положення вишу на ринку освітніх послуг як у країні, так і за її межами. Така стратегія не можлива без упровадження маркетингової системи, яка дає змогу найбільш ефективно планувати, організувати і контролювати зусилля

навчального закладу щодо здійснення своєї діяльності в умовах конкуренції.

Маркетинговий підхід до забезпечення конкурентоспроможності вишів дає підстави окреслити такі показники конкурентоспроможності вищого навчального закладу (рис. 1).

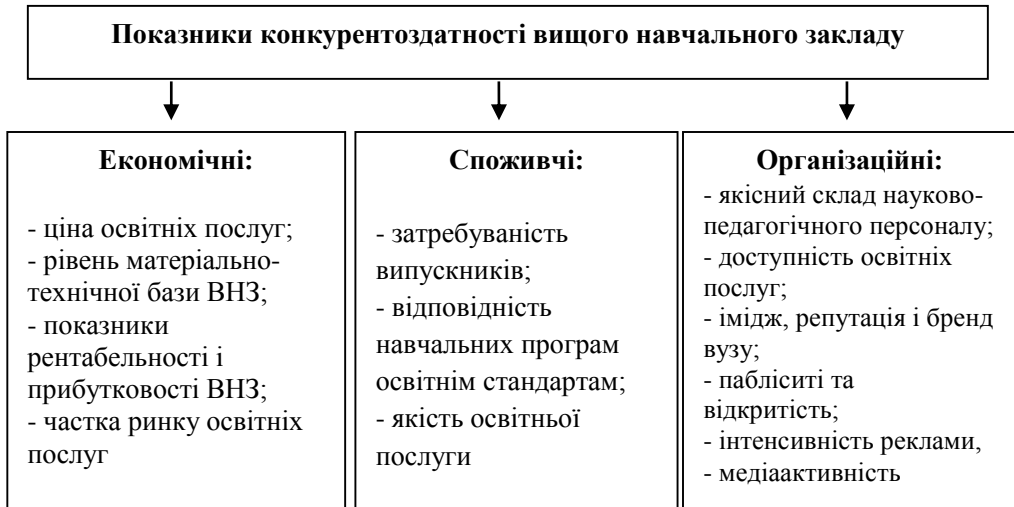

Рис. 1. Показники конкурентоздатності ВНЗ

Успіх на ринку освітніх послуг на даний час забезпечено вишам, які мають чітку стратегію соціально-економічного розвитку, орієнтовану на забезпечення високої якості підготовки спеціалістів і створення позитивного іміджу як навчального закладу, так і його випусників.

При цьому ринок диктує свої умови, які характеризуються тим, що якість професійної підготовки фахівців повинна відповідати не тільки вимогам державних стандартів освітнього процесу, але і потребам суспільства та ринку праці.

Нові економічні і соціальні відносини, які формуються в сучасному освітньому середовищі, припускають використання стосовно до вузу таких характеристик, як: «корпорація» і «корпоративна культура».

Визначення поняття «корпоративної культури» різними вченими представлено на рис. 2.

Застосування поняття «корпоративна культура» в освітніх установах обумовлено сьогодні тим, що в умовах ринку, коли значна частина соціальних і професійних спільнот буде свою діяльність на основі корпоративних відносин, система освіти зобов'язана формувати у майбутніх фахівців-професіоналів готовність до діяльності, спрямованої на досягнення корпоративних цілей та інтересів.

Крім того, самі вузи отримали значні права і відносну економічну самостійність, є суб'єктами конкуренції, відстоюють свої «приватні» інтереси на ринку освітніх послуг.

Освітні установи завжди реагують на принципи розвитку суспільства, тому й засади корпоративної культури не залишаються поза сферою їхньої діяльності.

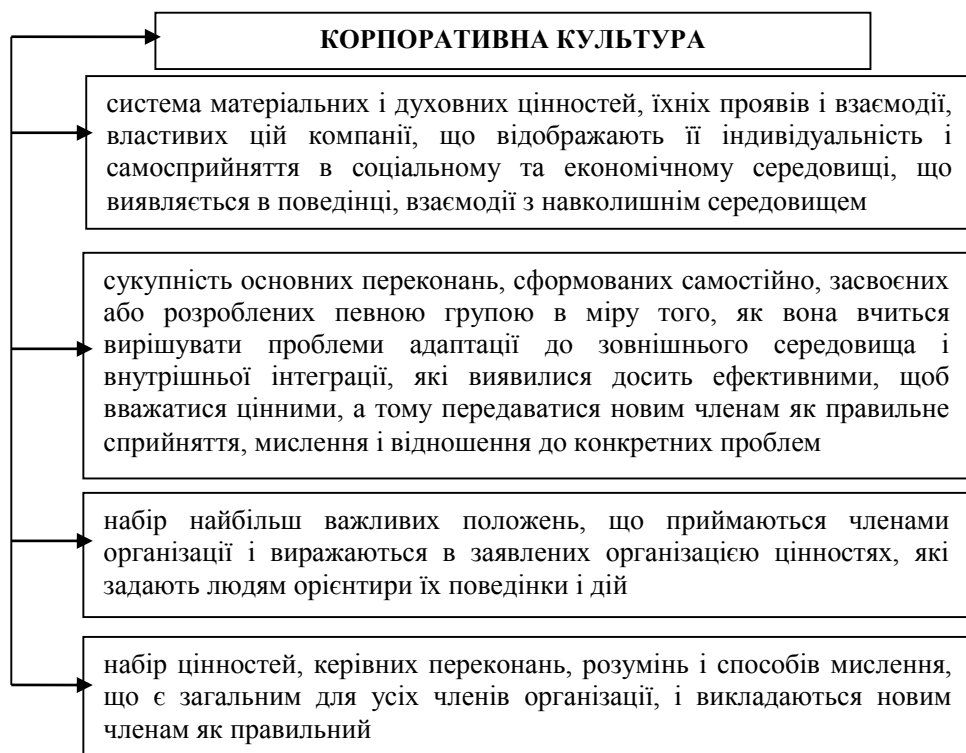

Рис. 2. Економічна суть корпоративної культури

Корпоративна культура ВНЗ являє собою ступінь високої репутації, імідж, які створюються в умовах конкуренції на основі засадничих критеріїв:

- стаж і досвід роботи у сфері освіти, пізнаваність у професійних колах і серед громадськості;
- репутація і професіоналізм керівництва;
- перспективи професійного розвитку вишу;
- затребуваність випускників на ринку праці, рівень їхньої зарплати і кар'єрного зростання;
- характер стосунків працівників ВНЗ зі студентами;
- рівень професіоналізму викладачів, їх затребуваність;
- думки студентів про організацію навчального процесу і рівень викладачів;
- територіальне розташування, зовнішнє і внутрішнє оформлення вишу;
- професіоналізм у роботі керівництва із засобами масової інформації у просуванні своїх послуг;
- відкритість та інтегрованість навчального закладу.¹

Формування корпоративної культури вищого навчального закладу має

¹ Алтайцев А. Корпоративна культура университетов США (Центр проблем развития образования Белорусского государственного университета). <http://charko.narod.ru/tekst/cb7/alt.html>.

особливості порівняно з корпоративною культурою виробничих фірм.

Вона розглядається в трьох напрямках:

- корпоративна культура вищого навчального закладу як самостійної організації;
- корпоративна культура студентства і професорсько-викладацького складу як соціальних груп;
- корпоративна культура ВНЗ як частини фірми, на якій будуть працювати фахівці – випускники цього вишу, – плацдарм підготовки майбутніх членів професійної корпорації.

Крім того, університетська корпоративна культура має ще два важливих, що відрізняють її, фактори:

- корпоративна культура є атрибутом організації і являє собою сукупність поведінкових норм, традицій, символів, ритуалів, які відповідають цінностям, що поділяються працівниками і передаються у вигляді певного досвіду, що відображає її індивідуальність і є визначальним для сприйняття самої себе та інших організацій у соціальному та економічному середовищі;

- корпоративна культура ВНЗ – це те, чим є організація, тобто те, як вона реалізує свою місію всередині і поза своїми межами.²

Корпоративна культура вищого навчального закладу, по-перше, стверджує розуміння місії вишу і задає напрям його розвитку. Ефективність ВНЗ пов'язана з усвідомленням кожним суб'єктом мети освітнього процесу й індивідуальної ролі в її досягненні та результативності. По-друге, формує більшу адаптивність, тобто здатність своєчасно й адекватно реагувати на соціальні запити та деструктивні «виклики», що виявляється можливим лише при взаємопідтримці викладачів і студентів вишу.

Досягнення високої корпоративної культури не можливе без чіткого окреслення корпоративної місії – ролі, мети існування навчального закладу на ринку освітніх послуг. Усвідомлення корпоративної місії сприяє організації результативної діяльності, що, у свою чергу, забезпечує тривалу конкурентоспроможність, залучення інвестицій, встановлення і розширення партнерських зв'язків.

На думку директора Криворізького економічного інституту А. В. Шайкана, місія вузу полягає в реалізації єдності інтелектуальної, соціальної та освітньої функцій інституту, збереженні та примноженні духовних цінностей людства, в отриманні та розповсюдженні передових знань і інформації, у випереджальній підготовці інтелектуальної еліти суспільства на основі інтеграції навчального процесу, фундаментальних наукових досліджень та інноваційних підходів.

Сучасні абітурієнти, вибираючи той чи інший вищий навчальний заклад, часто не замислюються про специфіку професійної діяльності, якою вони повинні оволодіти в процесі навчання. Вони орієнтуються на позиціонування вишу в засобах масової інформації, рівень затребуваності випускників ВНЗ і їхній статус у суспільстві, що, насамперед, впливає на імідж вишу.

Імідж ВНЗ впливає на якість професійної діяльності професорсько-викладацького складу, який повинен відповідати очікуванням інших зацікавлених сторін. Тому імідж вишу можна розглядати як найважливіший фактор управління якістю вищої освіти.

Крім почуття гордості, яке відчувають випускники найпрестижніших вищих

² Сергеева Т. Особливості корпоративної культури навчального закладу. URL: http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.

навчальних закладів, вони мають вищий соціальний статус у суспільстві та конкурентоспроможність на ринку праці, а також можливості для кар'єрного зростання. Світова практика показує, що випускники престижних університетів мають в середньому на 25–30% вищу початкову заробітну плату і на 2–3 роки випереджають випускників інших навчальних закладів у кар'єрному просуванні.

З метою поглибленого вивчення внутрішньої складової іміджу Криворізького економічного інституту, нами було проведено анонімне опитування серед студентів і викладачів. Анкета містила такі питання: «Що у вашому розумінні означає “імідж навчального закладу”?», «Що впливає на створення позитивного іміджу?», «Які можливості для самоорганізації студентів повинен надавати ідеальний ВНЗ?», «Що вирізняє КЕІ від інших типових вишів у нашому регіоні та країні в цілому?».

Так, на думку студентів, «імідж» – це збірний образ, що відображає враження абітурієнтів і студентів від навчального закладу, його публічної репутації, історії, високих результатів освітньої діяльності, перспектив для майбутніх випускників, матеріально-технічної бази, великого вибору конкурентоздатних на ринку праці спеціальностей, які можна здобути у виші.

Під час опитування 24% студентів відповіли, що на створення позитивного іміджу впливає висока кваліфікація викладачів і рівень викладання; 22% відзначили те, що керівництво вишу повинно постійно створювати сприятливі умови для самореалізації як викладачів, так і студентів; 14% вважають, що на імідж впливає високий рівень підготовки студентів та якість знань; 12% студентів окреслили, що імідж для вишу створюють висококваліфіковані та відомі випускники; за візуальну привабливість і хорошу матеріально-технічну базу в формуванні іміджу інституту виступає 9,6% опитаних студентів; допомогу в майбутньому працевлаштуванні бачать для себе 6,4% респондентів; по 3,2 % віддали свої голоси за такі критерії, як наявність різноманітних гуртків, секцій, тренінгів за сучасними інтересами і різними за спрямуваннями, прозорість та об'єктивність оцінювання знань студентів на установчих сесіях, співпраця з іншими навчальними закладами країни та зарубіжжя.

Викладачі Криворізького економічного інституту, відповідаючи на це ж саме запитання, у багатьох відповідях були однотайними зі студентами. Так, 25% викладачів вважають, що на позитивний імідж вишу впливає високий рівень викладання та престиж освітніх програм; 13% називають популярність і репутацію освітньої установи; 14% серед складових, які формують імідж інституту, перераховують матеріально-технічну оснащеність навчального процесу; міжнародне визнання і співпраця вищого навчального закладу з іншими вузами 15% визнали як пріоритетне в іміджі вишу; 12% опитаних ставлять на перше місце у своїх судженнях таку складову, як інноваційний потенціал і його реалізацію; 10% відповіли, що на імідж впливає фінансова забезпеченість і незалежність; 11% вважають, що ВНЗ повинен мати високий рівень розвитку закордонних зв'язків, починаючи від вишів-партнерів, закінчуючи міжнародними фінансовими установами, фірмами та організаціями.

Щодо можливостей самоорганізації студентів, які повинен надавати виш, більшість студентів (понад 50%) економічного інституту висловилися таким чином: ідеальний виш повинен бути схожим на ідеальний дім з ідеальною сім'єю. У ньому повинен бути затишок, тепло, благополуччя, доброзичливість, підтримка та взаємоповага. В ідеальному вузі усім студентам, без винятку, повинно надаватися право брати участь у вирішенні доленосних рішень інституту шляхом голосування; 20%

опитуваних висловилися за необхідність розвитку та підтримки ради студентського самоврядування як основного органу, який взаємодіє з адміністрацією; 25% студентів убачають можливості для самоорганізації студентів у створенні на базі вузу гуртків, факультативів, наукових товариств для талановитої молоді та розвитку художньої самодіяльності; 5% прагнуть до того, що вуз сприятиме допомогою в організації та проведенні закордонної практики та обміну студентів.

Щодо особливостей Криворізького економічного інституту, студенти відзначали високоякісну професійну підготовку, широкий вибір спеціальностей для навчання, доступність оплати, високоорганізоване студентське самоврядування.

Викладачі зосереджували свою увагу на п'ятдесятирічному досвіді підготовки студентів за економічним спрямуванням; середньому віці викладачів, який становить 40 років, а це, у свою чергу, свідчить про те, що науково-педагогічні працівники економічного інституту виявляють готовність до активної співпраці зі студентами; майже 70% викладацького персоналу є випускниками Криворізького економічного інституту.

Отже, думки студентів і викладачів схожі, що свідчить про розуміння єдиної місії і стратегії розвитку інституту. Більшість респондентів підтримують багаторічні традиції, які склалися у виші та виявляють готовність до партнерських стосунків для подальшого розвитку вищого навчального закладу.

Висока конкуренція на ринку освітніх послуг, у якій сьогодні функціонують українські виші, породжує необхідність у цілеспрямованому формуванні та підтримці іміджу вищого навчального закладу як способу підсилення його привабливості в очах потенційних споживачів.

Підвищення іміджу вишу необхідно реалізовувати, спираючись на знання структурних компонентів системи зовнішніх і внутрішніх його характеристик, до яких зараховуємо:

- імідж освітніх послуг, що включає в себе якість навчання, затребуваність пропонуваніх спеціальностей, престижність дипломів, вартість наданих послуг, можливості працевлаштування за фахом;
- імідж студентів, що складається із зовнішнього вигляду, стилю життя, загального культурного, професійного, компетентнісного рівня;
- імідж професорсько-викладацького складу, який визначається зовнішнім виглядом, культурним і професійним рівнем, науковими досягненнями;
- імідж керівника ВНЗ складається з уявлень про установу, ціннісних орієнтацій та інших психологічних характеристик керівника на основі сприйняття відкритих для спостереження складових, таких, як: зовнішність, особливості вербальної та невербальної комунікації, стиль управління;
- візуальний імідж вишу – це уявлення про ВНЗ, що формується на основі зорових відчуттів, які фіксують інформацію про інтер'єр та екстер'єр будівель, аудиторій, а також фірмовою символікою вишу як елементі фірмового стилю закладу як організації;
- соціальний імідж вишу – соціальні аспекти діяльності: благодійність, спонсорство, соціально-політична позиція;
- внутрішній імідж вишу – корпоративна культура організації, соціально-психологічний клімат колективу, особливості управління персоналом;
- імідж випускників – зовнішній вигляд, стиль життя, загальний культурний

рівень, рівень професійних знань і умінь, кар'єрні і професійні досягнення.³

Сучасний ринково орієнтований ВНЗ, плануючи кампанію із просування своїх освітніх послуг, повинен використовувати як відпрацьовані маркетингові комунікаційні технології, так і нові, перспективні. Сьогодні все більше вишів приймає концепцію інтегрованих маркетингових комунікацій, під якими розуміємо оптимальне поєднання реклами, директ-маркетингу, стимулювання збуту, зв'язок із громадськістю та інші комунікаційні засоби і прийоми інтеграції всіх окремих повідомлень. Найважливішою складовою в комплексі маркетингових комунікацій є зв'язки з громадськістю (public relations – PR).

Посиленню ролі PR в системі вищої професійної освіти сприяє необхідність вирішення проблеми розширення освітнього простору навчального закладу, його інтеграції в єдиний світовий освітній простір.

На сьогодні кожен ВНЗ країни, зокрема, і Криворізький економічний інститут, має розглянути можливість створення у своїй організаційній структурі PR-служби або мати у штаті посадову особу, яка б займалася PR.

Цілі і завдання PR-діяльності освітньої установи:

- структуризація комунікативного простору, формування та підтримка позитивного іміджу;
- створення популярності;
- взаємодія з державними та регіональними органами управління освіти, а також із місцевими органами влади;
- взаємозв'язок із партнерами;
- взаємодія з конкурентами;
- PR-підтримка регіональної політики;
- взаємодія з бізнесом;
- фандрайзинг;
- створення нових громадських організацій у сфері освіти; участь в існуючих;
- робота з клієнтами;
- робота з персоналом.⁴

Вся діяльність PR-служби вузу, реалізована в рамках загальної стратегії організації, має бути адресною і спрямованою на чітко окреслені цільові групи. До першої цільової групи (внутрішньої) належать студенти, випускники, професорсько-викладацький склад, адміністрація, а також співробітники вишу. Така аудиторія є активним носієм і транслятором інформації про ВНЗ, і від ступеня її лояльності, прихильності до цього напряму залежить імідж і ділова репутація. Друга група (зовнішня) містить у собі потенційних споживачів послуг, які надає ВНЗ, – абітурієнтів та їх батьків, що більшою мірою приймають рішення щодо вступу своїх дітей до конкретного навчального закладу та здійснюють оплату за навчання; роботодавців; кадрові агентства, інші освітні заклади; засновників, спонсорів і меценатів; засоби

³Дагаєва Е. Імідж вузу в «дзеркалі» друкованої реклами (2010), Вісник Нижньогородського університету ім. М. І. Лобачевського, 2010, - № 4. - С. 361-365.

⁴Букина Ю. PR вузов: сравнительный опыт России и Израиля (2014), Серия «Актуальные проблемы реформирования российской экономики (теория, практика, перспектива)»; № 20. <http://www.pr-club.com/> Известия Волгоградского государственного технического университета, ISBN 978-5-9948-1593-9.

масової інформації; державні структури регіону; громадські організації.

PR-служба Криворізького економічного інституту повинна виконувати такі функції: робота з потенційними абітурієнтами; робота з деканами та їх заступниками щодо діяльності факультетів інституту; робота з маркетингових досліджень і аналізу; робота з бренд-менеджменту і трейд-маркетингу вишу.

Оскільки процес формування корпоративної культури вищого навчального закладу є досить тривалим і складається з великої кількості етапів, ми пропонуємо на початковому етапі цього процесу адміністрації вишу разом зі студентським активом розробити та впровадити Кодекс корпоративної культури, який стане основою саморегуляції поведінки та діяльності всіх членів інститутської спільноти, а також буде покликаний сприяти реалізації пріоритетних цілей розвитку вишу.

Отже, корпоративна культура є не тільки одним із ефективних інструментів системи управління ВНЗ, але і важливим механізмом формування іміджу організації, який багато в чому визначає конкурентні позиції навчального закладу на ринку освітніх послуг.⁵ Удосконалення корпоративної культури вишу призведе не тільки до підвищення його пізнаваності, але і зробить привабливим для потенційного споживача, що в результаті виведе вищий навчальний заклад до нових економічних здобутків.

ЛІТЕРАТУРА

- Радугін А. *Введення в менеджмент: соціологія організації та управління*. Воронеж: Б. и., 1995, 196с., ISBN 5–89040–001–0.
- Шейн Е. *Організаційна культура і лідерство. Побудова. Еволюція. Вдосконалення*. «Пітер», 2002, 135 с., ISBN 5–318–00573–Х.
- Співак С. *Корпоративна культура: теорія і практика*. «Пітер», 2001. – 32 с., ISBN 5–318–00167–Х.
- InternationalJournalofBusinessandManagement–*Managing behind the scenes: a view point on corporate culture and organization performance (2013)*, Review Vol. 1, No. 3, pp. 1–13, September 2013. <http://www.ea-journals.org/> Published by European Centre for Research Training and Development UK.
- Алтайцев А. *Корпоративная культура университетов США* (Центр проблем развития образования Белорусского государственного университета). <http://charko.narod.ru/tekst/cb7/alt.html>].
- Сергеева Т. *Особенности корпоративной культуры навчального закладу*. URL: http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.
- Дагаева Е. *Імідж вузу в «дзеркалі» друкованої реклами* (2010), Вісник Нижньгородського університету ім. М. І. Лобачевського, 2010. – № 4. – С. 361–365.
- Daniels, Tom D., Spiker, Barry K. *Perspectives on Organizational Communication, USA*: Wm. C. Brown Publisher, 1991, 354p., ISBN 0–697–08595–3.
- Борисова С. *Про корпоративну культуру як ключовий маркетинговий актив вузу*(2010), Креативна економіка, 2010. – № 3 (39). – С.106–111. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/3071/> (датазвернення: 12.02.2014)

⁵Борисова, С. Про корпоративну культуру як ключовий маркетинговий актив вузу (2010), Креативна економіка, 2010. - № 3 (39). - С.106-111. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/3071/> (датазвернення: 12.02.2014)

EDUCATIONAL HYPERBOOK, OR SHOULD THERE BE REFERENCES IN THE TEXTBOOK?

Roman Kozlov

Dr. of Philology, Kryvyi Rih Pedagogical Institute SHEI «KryvyiRihNationalUniversity»,
e-mail: roman.kozlov.kr@gmail.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. Modern information space is full of electronic texts, filled with crossover references. Thus, the traditions of quotation accepted in the books long time ago have been preserved. However, in modern academic books, according to the tendencies of the 20th century, the references are not often used. The article highlights the possible consequences of these processes in the educational space of high school.

Keyword: textbook, university, hypertext, references, links, information space.

Is it convenient to read a book where the text is constantly interrupted by different ramifications - quotations, references, comments, insertions? It is hardly possible to say for sure as too many factors influence the answer, namely: reference of the book, the reader's age, theme, amount of the text, reading conditions and many other things. For ages ways of ramifications of the text were connected with, so to say, complicated literature: scientific, special, referential.

On the other hand, the development of electronic texts, including the possibility of their specific organization leads to expansion of the sphere of usage of these techniques. The most significant examples are the non-linear narrative novels and interactive books, where the reader's choice of a certain reference leads him to a certain plot, and thus to a certain final. Or "Dictionary of the Khazars" by Milorad Pavić, which demonstrates the overlay on the literary text of the dictionary structure, and thus the saturation of it with technically singled internal (references to other articles of "Dictionary", symbols etc.) and external (references to existing and non-existing texts).

The text of the dictionary is unique. Actually, this is the system of texts and micro-texts, which are obviously (it means textual or graphical means, not just syntactical or literary) connected with each other and with external text sources. Overall traditional paper dictionary or reference book should be observed as a prototype of modern electronic hypertext, which includes every website.

Historical lines will emerge in these reflections. Meanwhile, let's think about the difficult situation in which a young girl or a fellow, finishing a high school or studying at the higher educational establishment can find themselves. It is about the relation of quantity references in different texts with which this young person has to deal with. But the amount of these texts is increasing catastrophically.

So, on the one side, there are so-called electronic sources, which are full of connections: internal and external as well. Clicking the mouse or tap – and one can open another place in the document or another document, directly in that place, where the reference was concerned in the recent reading fragment. Density and thickness of connections in such texts are very high, they are perceived as integral, complementary, systematic. Of course, there is another side, especially non-self-sufficiency of such texts or they degenerate into excessive saturation of connections. As in some Wikipedia articles that entirely consist of only words, which lead to other articles in this informational hypertext. Sometimes it seems that (for sure, because of bad script) all articles in it will become the same and every word will lead somewhere to the wilds of hyper-dictionary.

On the other side, there are classical texts, that is, texts which have classical feature. It is not necessary to print on paper – OCR just does not distort their nature, primarily self-sufficiency. There is a necessity for deeper transformations to get rid of this appeal: for example, creating the hypertext contexts or notes which are supported by majority of formats (fb2, pdf, e-book etc). And really: chapters of the book are already sort of an assignment. But it has become so familiar that it is not observed by a reader. Moreover, there can be readers for whom using the ramified content is quite difficult, and all notes are issued redundant.

Indeed, publishing tradition doesn't recommend making some graphical isolation of the words in literary texts, where the note is given at the end of the book. Otherwise the whole completeness of the text is destroyed. Even in the first reader books for elementary school, the difficult words are often explained at the end of the text or at the beginning, and then an asterisk or a figure is put near them. Growing up, the pupil doesn't see in school textbooks (perhaps except in those, where there is little text, such as mathematics) a significant increase in the amount of the notes, as well as references. The text of the textbook remains complete and self-sufficient – there is no need in other texts for its understanding. The textbook for higher educational establishment mostly has the same characteristics, unless the list of recommended sources is included in the particular topics. Note: recommended, combined with reading through not very hard connection, but rather flexible tow.

Certainly, above proposed division of books in so-called linked and independent is artificial and strained. However, this artifice is necessary to identify the main problem in this essay.

Thus, pupils of high school and students being forced to read a lot of new texts, find themselves between the two types. Some of them are more or less coherent integrity as informational search source, and others – mostly self-sufficient. It seems that this situation causes a number of issues which should be thought over. What are the psychological effects of digging knowledge from these types of texts? And what are the consequences of cognitive? What happens if there is a violation of proportions between these types? What happens while including the whole text to the connected network?

Probably there is no need to delve into the history of literary quotations and reconstruct its main landmarks. However, it is necessary to point out some important moments. First of all, the one that bound literary texts create its own informational space. Like any space, it can be characterized by volume and density. By the concept of Immanuel Kant, space is a mental model composed of human's specified relationships between the objects which are covered by this model. So, we can say that amount of information space books can be defined simply by their number, and density – by the number of connections between them. Thinking of the person unites all types of spaces. Therefore visibility and density of infospace books, which belong to the active person's experience, directly influences the visibility and conceptual space. Then this chain can be extended up to the noosphere by Volodymyr Vernadsky.

In the history of quotations one can identify (once again, artificial and strained) two tendencies which are related to the different tasks of texts. Literary tendency concerns concealing reference on the source, and scientific tendency concerns its brightening. However, these trends are difficult to fit in educational texts. They tend to accuracy and uniqueness, but their content is mostly "well-known" or, quite less, authorial. That's why they don't have any direct connections with references. Besides, from a psychological point of view, inflating the educational text with references can make it unconvincing. Note that it doesn't apply to texts

aimed at persuasion (these references serve as an additional argument). It's about the texts that explain, demonstrate, and organize.

So, the lack of a significant number of references seems to be justified in educational texts. But we can assume that at a particular stage they still should nurture with relationships of other texts. And just at the forming stage in the human understanding of the scientific description of the world. This is the same adolescence that is associated with the end of school and university. So, we can formulate the main issue of this reflection. Taking in mind actual current problems of scientific ethics and plagiarism it will sound the following: What does correctly and honestly executed reference in the textbooks for high school and university give from educational point of view?

Answering it, you should not touch on legal issues. The attempts of patenting well-known knowledge or those things which have become the universal achievements may seem too controversial. Although there are, certainly, some nuances. Therefore, dealing with them within the limits of this research should be avoided.

The educational view which involves at least two aspects: cognitive and ethical, seems to have been determined. The first relates to the culture of thinking, which has a special tradition in various scientific disciplines. Probably, that is why the culture of quotation and references is different in these disciplines. The second aspect is related to the general culture of respect for other people's opinions. Plagiarism scandals of recent years, dramatically decreasing the quality of teaching and research work (individual, competitive, course, qualification) through filling them with unconditionally borrowed ideas is a phenomenon caused by the reverse side of information. Again there is a talking about banal: the dimensions of "good – evil" can not be estimated based on the achievements of technical progress, but their application by man. Spirituality remains purely human feature.

The imbalance between related and independent texts for readers of adolescence seems to be the greatest. On the one hand, they are increasingly required to create their own texts (notorious abstracts which should be better replaced with essays, scientific and educational texts which were mentioned above). For this they have to dive into a linked network of electronic texts and choose from there some crumbs of strange thoughts for their own argument. This is a normal manifestation of saving efforts because of the same reason it is difficult to reread large monographs. On the other hand, they are still required to study by textbooks, it means by self-dogmatic texts (the definition of "independent" use here only in the sense which was outlined previously). From this point of view, these texts are exemplary, do not provide interpretation. In addition, the lack of expressional references makes these texts original sources of knowledge.

For this age limit such imbalance is not very important, because the information space of the student of middle classes is relatively narrow. Similarly, for the most part it is not important after adolescence when a person begins to engage in professional activities. Instead of textbooks in his life appear low specialized instructions, while professional life and leisure are filled with infospace of various Internet sources. The opposite situation is also possible, when a person fills her own infospace only with independent texts mainly fulfilled on paper and slightly connected to each other. A separate case is rather the exception – the scientist whose professional life is full of intertextual connections which he must emphasize in a certain way of designed references.

Information space of person's individual knowledge is being formed all the time. But only in adolescence its systematization occurs, and it affects the quality of this space in the future. However, the possibility of expanding the information space of personal knowledge is

very important for the future professional. It means that in a predictable system the cells are formed for possible further content knowledge. Their formation is determined by "knowledge of possible knowledge", but it will be effective if the sources from which this "possible knowledge" can be obtained are well-known. Here it is at this point there is the most effective relationship between all types of texts, especially graphically selected reference. They form the horizon of opportunities for development of the information space of personal knowledge, by extending, and establishing the additional links between its components.

Consequently, a dogmatic text of a textbook devoid of any references, for the average reader is a source of knowledge with a weak prospect of development. Moreover, knowledge almost has no prospect for their critical thinking, because it is their primary source. Although for the most part, this knowledge does not belong to the author of the textbook, whose main task is to add, organize and lay out it in a certain way. And for readers, obliged to produce their own texts, such a dogmatic textbook becomes a model. At this point we face the phenomenon of the opposition "native – stranger" knowledge.

In general opposition "native – stranger" is well described by spatial terminology and is a main set of semantic categories that determines the specificity of our thinking and behavior. Significantly, dogmatic text textbook does not impose on the knowledge that contains a marker "stranger". In most cases the person immediately absorbs it as "native". But for the same person, this textbook remains a model of the text. Therefore, sharing your thoughts in an own text "native" thoughts, she/he organizes her/his own text following the sample text of dogmatic textbook, so it is failed as for references. The word "native" has just been filed in quotes because in reality these skills are not human. Most of them are from different sources, and some of them have authorship. However, if the person has poorly developed quotation and references, knowledge, included in her/his personal infospace, they are implicitly recognized as own.

Somewhere around here the cognitive aspect of the problem becomes ethical, and in the worst case even legal. The latter is not seen within the framework of this reflection, but the ethical matter should be paid more attention.

This refers to student and student's plagiarism – unconditional use of the ideas and fragments of text without proper registration of references in their texts. It involves relevant issues as well: the culture of neglecting the quotation, random positioning fake references in their own text, and similar to uncritical thinking which returns us to the cognitive aspect of the problem.

Except the phenomenon of assimilation of knowledge, the reasons for pupils' and students' plagiarism are very different. But some of them seem related to the problem which concerns the lack of references in educational texts. In most Ukrainian schools students are taught by the teachers who formed professionally on the samples of dogmatic educational textbooks. I do not have any intention to criticize the actions of teachers, but try to explain the reasons. With few exceptions in their minds the category of "authorship knowledge" is not active – primarily due to the nature of their profession and the daily necessity of helping students transform different knowledge into "native". Having access to the variety of electronic texts, they are ready to use them and the fragments of their activities. But a short and intense school lesson doesn't allow using the etiquette formulas "as this one said", "in the opinion of that one", "as one scientist writes". Add to this the inactive category of "authorship knowledge" and forced repeated repetition of borrowed knowledge – in different classes, from year to year. The teacher sees nothing wrong in borrowing this knowledge in their activities, and in student's activities as well.

The student has to prepare “abstracts”, “news reports” and does not even think of the necessity to denote the used source in his text, other people's thoughts and phrases. It happens just because the student does not have a proper model in front of him for such behavior. Later the situation gets even worse. In high school and at the university the number of own texts increases, higher requirements are imposed to student scientific work. A good example of changing strategy of behavior of a young man could be scientific texts, articles and monographs. However, the search for information in them is quite tedious. There is much more convenient way, which lies through books and electronic texts with full text search. Lets add also format training, coaching, video lectures here – generally positive, but not from the view point of our problem. This format is gaining knowledge through the prism of donor’s individuality, almost without critical evaluation. Knowledge in this format becomes “stranger” quickly, since it belongs to the person who donates it to the recipient.

From here there is one step to be made to educational plagiarism and related problems, and then to the academic one. Actually it has already been made and even approved: teacher, lecture, classmates and society. Of course, this problem is complex and the proposal to pay attention to the amount and quality of references in educational texts is only one aspect of its decision.

Of course, there is a significant difference between educational and scientific text. And especially the argument is set out in the requirements for abstracts. However, I suppose that raising critical educational text would be vbery helpful for the development of critical thinking in students. The easiest way to achieve this result is to consider different points of view, the selection and proper reasoning of one of them. This will reduce the degree of dogmatic textbook and lead to the usage of quotations and references.

Humanitarian sphere seems to be most suitable for this – it should be started with the described processes. Mosaic of humanitarian thinking is mostly perceived as difficult by people accustomed to dogmatic texts. And the question is here not in the type of thinking, but in its criticism. You can start with the saturation of educational textbook (teacher’s speech, university lectures) the names of scientists who have a different perspective on the issues which are studied. All these will begin to actualize the category of “authorship knowledge”.

A special moment is the technical design of references and ways of their species in the paper texts. In addition to the usual textbook inserts and font singled cited texts, it is necessary pay attention to the transfer of recommended sources in the commentary to the text. Simple observations in the subscript footnote “More details can be seen in...” will encourage the student to search for information more efficiently than the alphabetical list at the end of a chapter or the entire textbook.

The principle of a system implies that the proposed changes will be implemented in textbooks for senior high school and university. One must also be aware of the principles of continuity and consistency. The ultimate goal, make an accent, should be critical thinking and responsible attitude to other people's intellectual property, to their own statements.

And to take the final arguments set out in this meditation, I suggest the reader to reflect on their own feelings from this text, deliberately devoid of vocations. Graphically highlighted references are important components of the scientific text.

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ м. КРИВОГО РОГУ)

Тетяна Кріпак

управління освіти і науки виконкому Криворізької міської ради,
e-mail: ktrv68@i.ua, Кривий Ріг, Україна

Тетяна Андрєєва

управління освіти і науки виконкому Криворізької міської ради,
e-mail: ktrv68@i.ua, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті представлено досвід використання можливостей інформаційного простору та інформаційно-комунікативних технологій у діяльності органів місцевого самоврядування та закладів освіти з метою надання якісних освітніх послуг.

Ключові слова: система освіти, інформаційно-комунікаційні технології, управлінська діяльність, «смарні» технології та сервіси, депозитарій, інновації, управління закладом освіти.

Освіта – це складна соціально-педагогічна система, що виконує замовлення суспільства. В умовах змін, що відбуваються в освітній системі України, відчувається необхідність удосконалення менеджменту у сфері освіти. Національна Доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, яку затверджено на II Всеукраїнському з'їзді вчителів визначає: «Реформування галузі передбачає модернізацію управління освітою. Нагальним завданням є пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління галуззю. Ця діяльність є органічною складовою адміністративної реформи» [2].

Саме тому інтенсивне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу вітчизняної освіти є національним пріоритетом.

Формування інформаційного простору України в інтересах органів державної влади повинно бути спрямоване на об'єднання і розвиток існуючих інформаційно-аналітичних ресурсів, що призначені для забезпечення їх ефективної управлінської діяльності. Основу інформаційного простору органів державної влади повинні складати інформаційно-телекомунікаційні системи, що спроможні забезпечити інформаційну підтримку прийнятих рішень як у сфері управління економікою, так і забезпечення безпеки особистості, суспільства, держави [4].

Ефективний інформаційний простір повинен забезпечити побудову інформаційного суспільства в країні і входження її у світовий інформаційний простір.

Єдиний інформаційний простір являє собою сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, які функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб.

Нині помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стало використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. Цій темі в Україні присвячені дослідження таких науковців, як Биков В. Ю., Булахова Я. В., Буряк М. А., Шестопап О. В.

Формування і розвиток єдиного інформаційного простору України і, зокрема, відповідних державних інформаційних ресурсів — проблема міжгалузєва і

міжрегіональна. Вона потребує вирішення складних організаційних і техніко-технологічних питань, значних витрат і не може бути вирішена одномоментно.

Відповідно до Закону України «Про освіту» в нашій державі склалася мережа навчально-виховних закладів освіти й певна структура управління ними. Система освіти міста Кривого Рогу складається із дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих навчальних закладів та налічує 381 заклад (рис. 1).

Для забезпечення методичної підтримки навчально-виховного процесу в закладах освіти, при Управлінні створено Інноваційно-методичний центр [1].

У Кривому Розі створена ефективна система взаємодії закладів освіти з виконавчими органами та депутатським корпусом (рис. 2). Проте, питання удосконалення взаємодії та менеджменту освітньої галузі на всіх рівнях є завжди актуальним.

Перспективи розвитку освітньої галузі визначено в Стратегічному плані розвитку міста Кривого Рогу та Програмі розвитку освіти міста. Одним із пріоритетних напрямів, що передбачені документами, є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управлінську діяльність і навчально-виховний процес [3].

Робота у цьому напрямі розпочалась із оновлення обладнання комп'ютерних класів, взагалі парку комп'ютерної техніки закладів освіти. На сьогодні всі заклади освіти міста комп'ютеризовано, підключено до мережі Інтернет. Підключення до всевітньої мережі дає можливість доступу педагогам, учням до практично необмежених обсягів інформації з будь-яких галузей знань.

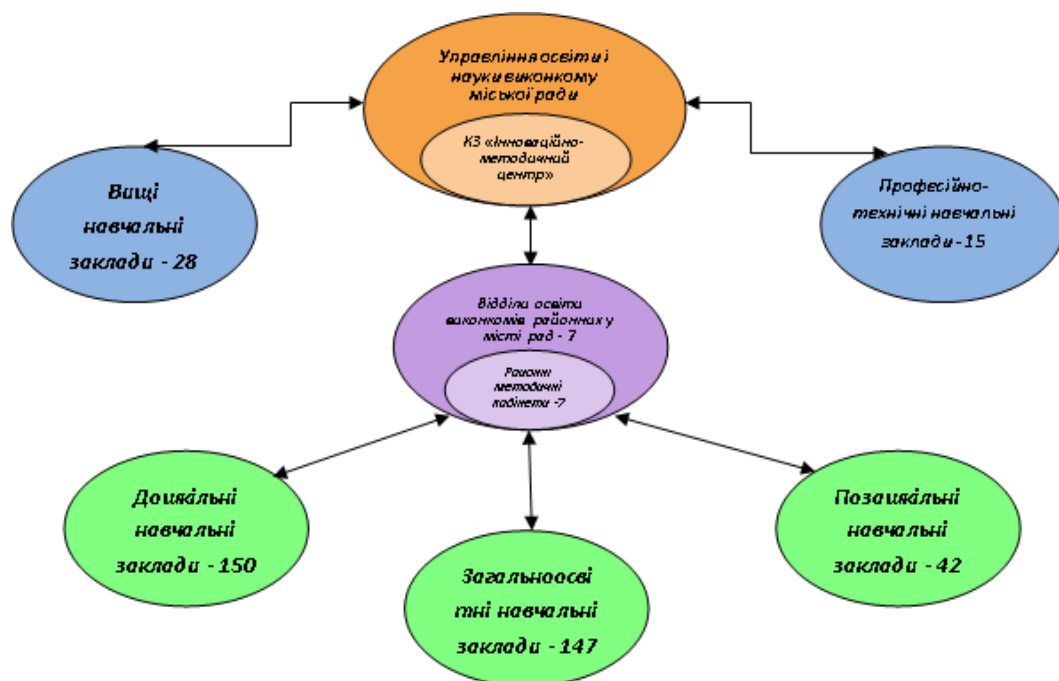

Рис. 1. Система освіти м. Кривого Рогу

Рис. 2. Система взаємодії закладів освіти із владою

Широко використовується Інтернет і в адміністративній діяльності. Це – доступ до урядових та офіційних сайтів, обмін електронною поштою, нова форма звітності. Сьогодні проведення скайп-нарад, онлайн-консультацій, веб-конференцій – реальність життя освітян.

Значним кроком уперед стало долучення закладів освіти міста до Всеукраїнського проекту «КУРС: Освіта» (рис. 3) та входження всіх загальноосвітніх і дошкільних навчальних закладів міста до Дніпропетровської обласної освітньої мережі. До Проекту входять чотири ключові складові: «КУРС: Школа», «КУРС: ДНЗ», Портал ІСУО-інформаційна система управління освітою, Портал «Мої знання» – електронні журнали в мережі Інтернет.

Входженням у проект вирішується проблема забезпечення повною оперативною інформацією органів управління освітою районного, міського, обласного рівнів про діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, що дає можливість, з одного боку, здійснювати освітній менеджмент на більш високому рівні, ефективніше планувати витрати міського бюджету, з іншого боку – забезпечувати відповідний рівень контролю за діяльністю освітніх навчальних закладів.

Впровадження програмного комплексу «Курс: Школа» дало можливість створити єдиний реєстр учнів та дітей шкільного віку, отримати дані щодо загальноосвітніх

навчальних закладів; впровадити систему електронного документообігу, оперативно отримувати звітну інформацію про господарську діяльність установ – полегшило врахуванням вимог санітарно-гігієнічних норм тощо.

До освітньо-виховного процесу залучаються не тільки вчителі та учні, а й батьки, громадськість, органи місцевого самоврядування, інші структури та відомства. Проектом «Курс: Дошкілля» та інтернет-порталом ДП ІСУО передбачено ведення єдиної бази даних дитячих дошкільних установ, що дало можливість:

- оперативного доступу до актуальної інформації по дошкільних закладах (персонал, діти, батьки, матеріальна база тощо);
- вибору дошкільного закладу за допомогою «віртуального туру»;
- ведення електронної черги дітей;
- створення різноманітних вибірок і формування звітів;
- формування обов'язкового статистичного звіту 85-К;
- ведення обліку відвідування дітьми дошкільного закладу;
- ведення журналу антропометрії.

На сьогодні користувачами системи є всі дошкільні навчальні заклади міста, районні відділи освіти, співробітники комунального закладу «Інноваційно-методичний центр», управління освіти і науки виконкому міськради, які отримали паролі для доступу до порталу та в межах своїх функціональних обов'язків використовують його можливості.

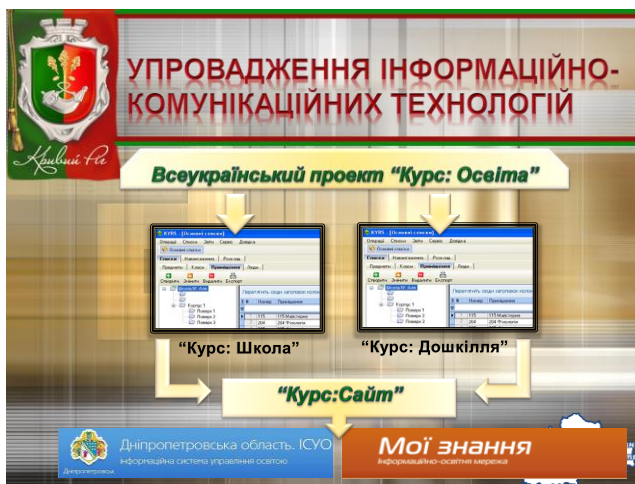

Рис. 3. Всеукраїнський проект «Курс: Освіта»

Багато батьків не раз стикалися з проблемою отримання місця для своїх дітей у дитячому садку. Тепер для них за допомогою модулю «Електронна реєстрація в дошкільні навчальні заклади» створено можливість поставити свою дитину в чергу, не виходячи з дому (рис. 4).

Для цього необхідно заповнити форму на порталі ДП ІСУО у розділі «Мої заявки». У подальшому батьки мають можливість відслідковувати статус поданої заявки і стежити за просуванням черги. Крім того, вони можуть переглянути інформацію про

нормативну наповнюваність, про черги в дошкільні установи, дізнатися всю необхідну інформацію про всі дитячі садки обраного регіону.

Рис. 4. Модуль «Електронна реєстрація в ДНЗ»

Оновлення та упорядкування інформації підкріплено міцною нормативно-правовою базою (розроблені та затверджені накази у відділах освіти, накази у підпорядкованих навчальних закладах), якими визначені відповідальні і за роботу з програмою і за ведення електронної черги.

Портал «Україна. ІСУО інформаційна система управління освітою» побудовано з використанням дворівневої архітектури. В навчальних закладах встановлюється спеціальне програмне забезпечення, яке працює автономно з використанням сучасних клієнт-серверних технологій і одночасно потрібна інформація за допомогою спеціальної служби обміну передається на WEB-сервер. Доступ до нього для користувачів може бути організовано через будь-який сучасний браузер. Завдяки такій архітектурі Комплекс надає можливість ведення баз даних у навчальних закладах та органах управління освітою без постійного доступу до мережі Інтернет із подальшим доповненням унесених даних до регіональної бази та ЄДЕБО.

У рамках розвитку Порталу «ІСУО. Інформаційна система управління освітою» з 1 лютого 2015 року розпочав роботу експериментальний проект «Електронна атестація педагогічних працівників». Рік упровадження проекту дозволяє говорити про позитивні сторони використання даного ресурсу. Наразі створено віртуальні методичні кабінети для вчителів, що дозволяє поширювати кращий педагогічний досвід; створено кваліметрію за педагогічними посадами: аналітико-діагностичний інструментарій менеджера освіти. Використання цього інструментарію дозволить неупереджено та об'єктивно оцінювати майстерність педагога і відслідковувати рейтинг працівника на всіх етапах атестаційного процесу. У перспективі подальшого впровадження проекту – це удосконалення інформаційно-технічного забезпечення, залучення до проекту всіх категорій працівників, його правова підтримка і популяризація матеріалів.

«Мої знання» – це інтернет-портал для управління навчальним закладом і поліпшення якості навчального процесу, а також інструмент для покращення взаємодії

між учителями, учнями та батьками. «Мої знання» – це швидкий і зручний спосіб отримання домашніх завдань та оцінок через Інтернет, це система для ведення електронних журналів, зручний інструмент для заповнення, редагування та аналізу оцінок і відвідуваності.

Нині дедалі важливішим стає інформаційне представництво освітньої установи, навчального закладу в мережі Інтернет. У місті створено систему веб-сайтів усіх загальноосвітніх навчальних закладів, районних відділів освіти, Інноваційно-методичного центру, управління освіти і науки виконкому міськради. Сайт навчального закладу, методичної установи, відділу освіти – це не тільки інформаційний ресурс, це – візитна картка, яка розкриває основні напрямки діяльності закладу, сприяє формуванню його іміджу і, що є дуже суттєвим, дає нам можливість налагоджувати дієві партнерські стосунки з освітянами регіону, країни, світу.

Щороку у місті проходить конкурс на кращий Інтернет-сайт загальноосвітнього навчального закладу. Кращі сайти беруть участь в обласному етапі конкурсу. Спостерігається динаміка зростання кількості сайтів педагогів, що свідчить про підвищення рівня інформаційної компетенції вчителів. На сьогодні 100% педагогів нашого міста володіють сучасними інформаційними технологіями. Як наслідок, усе більше набуває поширення комп'ютерна підтримка у викладанні предметів. З метою розширення меж освітнього простору в закладах освіти міста запроваджуються системи дистанційного навчання з окремих предметів і роботи з обдарованими учнями.

Так, три роки тому розпочато дистанційне навчання в рамках міської школи олімпійського резерву «Крок до Олімпу». У новому форматі (онлайн-режимі) у нашому місті проводиться осіння установча сесія та консультаційно-практичні заняття науково-технічного факультету Дніпропетровського відділення Малої Академії Наук.

Наразі питання дистанційного навчання учнів є особливо актуальним. Одним із результативних засобів ущільнення навчального матеріалу є самостійна робота учнів. Для організації дистанційного навчання учнів розміщено електронні навчальні матеріали на сторінках веб-сайтів педагогів, класів, навчальних закладів і сайті електронної школи «Школа, відкрита для всіх». З 2012 року здійснюється упровадження електронних засобів індивідуального навчання, у тому числі для дітей з вадами розвитку.

Одним із засобів дистанційного навчання став науково-педагогічний проект «Обласна електронна школа «Школа відкрита для всіх». Проект – це система заходів, спрямованих на створення відкритого інформаційного освітнього ресурсу для забезпечення рівного доступу до якісної освіти, особистісних потреб учнів через організацію дистанційного навчання в системі загальної середньої освіти. Проект передбачає розробку інноваційного освітнього середовища, спрямованого на забезпечення рівного доступу до високоякісних освітніх послуг на основі застосування особистісно зорієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Навчальний ресурс Проекту «Електронна школа» розміщено на платформах з відкритим кодом доступу (Moodle, «Класна оцінка»). Матеріали за навчальними курсами з базових дисциплін представлені в електронному вигляді і розміщені на web-ресурсі таким чином, щоб учні, які пройшли авторизацію, могли ними скористатися. Контент електронної школи містить тексти лекцій, медіа-уроки, інтерактивні тексти, тренажери, словники, віртуальні лабораторії, корисні посилання та ін. Користувачі можуть брати участь в уроках у режимі on-line, конференціях, навчальних форумах за участю

мережевих викладачів (тьюторів). Розвиток і постійне вдосконалення ресурсу здійснюється силами творчих освітян Дніпропетровщини. Організатором Проєкту виступає департамент освіти і науки Дніпропетровської області.

Зараз набув особливої популярності спосіб поширення інформації всесвітньою електронною павутиною, кількість користувачів якої сьогодні становить близько мільярда осіб. Вибіркове анкетування учнів 10-11 класів показало, що всі учні користуються Інтернетом, але їх цікавість обумовлена можливістю посидіти в соціальних мережах, учні активно скачують реферати (які, на жаль, не завжди прочитуються вдома), також молодь з цікавістю переглядає фільми та кліпи (на першому місті зазначені легкі розважальні юнацькі комедії, на другому – фільми жахів).

Розвинуте технологічне суспільство диктує свої закони у вихованні підростаючого покоління. Важливим є формування в учнів правильного використання можливостей мережі Інтернету та сучасних ІКТ. Наразі виникла необхідність медіа-освіти учнів.

Мова йде про підготовку людини до спілкування із засобами масової комунікації під час соціалізації. Медіаосвіта повинна, по-перше, захистити дітей від потенційно шкідливих ефектів медіа, а, по-друге, виростити такого споживача медіа, котрий міг би ефективно задовольняти свої інтереси, використовуючи інформаційний простір.

Починаючи з 2011 року, питанням медіаосвіти у нашому місті приділяється значна увага. Так, 7 загальноосвітніх навчальних закладів Криворіжжя приєдналися до спільноти шкіл-учасників регіонального експерименту «Науково-методичні засади впровадження вітчизняної моделі медіаосвіти в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів». У рамках експериментальної роботи у 10 класах введено спецкурс «Медіакультура». Під час навчання учні знайомляться з історією медіазасобів, аналізують і вчать критично ставитися до інформації в сучасних засобах масової інформації, займаються медіаторчістю, створюють свої медіапродукти. Уже традиційними в нашому місті стали тижні медіакультури.

Управлінням освіти приділяється значна увага питанням медіаосвіти учнів. Так, у грудні 2015 відбулося засідання міського дискусійного клубу керівників закладів освіти на тему «Діалоги в освіті: формування медіаосвітнього простору навчальних закладів як виклик сьогодення». Учасниками дискусійного клубу були науковці, представники засобів масової інформації, надавачі інтернет-послуг, керівники закладів освіти. Під час роботи клубу обговорювалися питання впливу ЗМІ на соціально-психологічний розвиток підлітків, проблеми формування медіакультури сучасної людини, напрямків формування медіаосвітнього простору навчальних закладів. Результатом засідання стало визначення пріоритетних напрямів діяльності навчальних закладів м. Кривого Рогу щодо створення сучасної моделі шкільної медіаосвіти.

Для інформування громадян, швидкого реагування на їх запити і потреби у 2010 році в місті створено Портал «Криворізький ресурсний центр» (рис. 5).

Портал є альтернативним засобом відкритого і прозорого доступу до електронних інформаційних ресурсів, що містять достовірну актуальну інформацію для громадян та суб'єктів господарювання у різних сферах життєдіяльності міста. Отримання інформації у такий спосіб виключає людський фактор чиновника і є дієвим інструментом протидії корупції. Зручно структурована інформація про міські ресурси в єдиному центрі в мережі Інтернет надає можливість ознайомитися з позитивними змінами в житті потужного промислового центру України, сприяє формуванню його відповідного іміджу,

підвищенню конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, подальшому розвитку регіональних і міжнародних зв'язків.

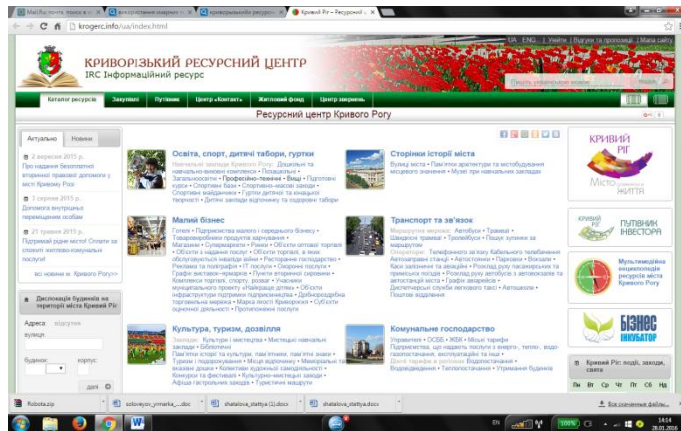

Рис.5. Портал «Криворізький ресурсний центр»

Портал діє у двох версіях у мережі Інтернет: для комп'ютерів і мобільних пристроїв та 12 сенсорних інформаційних кіосків, розташованих на території адміністративних районів міста. Динаміка кількості відвідувань Порталу протягом доби становить більше 1 тисячі.

У тематичних розділах Порталу розміщено інформацію про всі діючі заклади освіти, керівників закладів освіти, перелік спеціальностей, за якими ведеться підготовка, та ін. Засобами Порталу відстежуються відомості розпорядників бюджетних коштів про закупівлі, прями та за процедурою конкурсних торгів; стан уходження закладів освіти в лімітні показники енергоресурсів і стан розрахунків за енергоносії.

Через сторінки розділу «Центр "Контакт"» та «Центр звернень» за допомогою понад 400 Інтернет-приймалень керівників органів місцевого самоврядування та освітніх закладів забезпечено функціонування зворотного зв'язку. Бажаючі в режимі он-лайн мають можливість задати питання, отримати відповідь на нього, надіслати фото- та відеоматеріали, коментарі щодо якості надання освітніх послуг у місті. Статистика звернень за 2015 рік з галузі «Освіта» становить близько 100 звернень.

На виконання Стратегічного плану розвитку міста Кривого Рогу в 2013 році на Порталі «Криворізький ресурсний центр» створено сторінку «Для абітурієнта». Сторінка вміщує інформацію про Умови вступу до вищих та професійно-технічних навчальних закладів міста, перелік напрямів підготовки, діючі підготовчі курси для вступу тощо (рис. 6).

В умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і зростання вимог до якості освіти необхідним стає процес адаптування та упровадження нових інформаційних сервісів на основі конкурентних технологій.

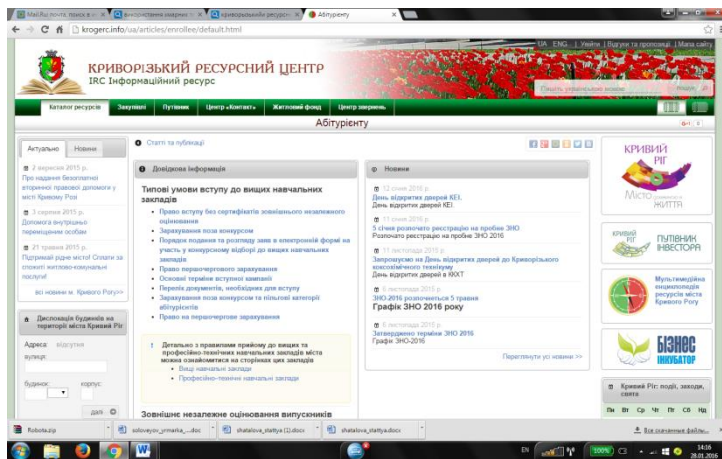

Рис.6. «Сторінка абітурієнта» на Порталі «Криворізький ресурсний центр»

Наступним кроком із використання можливостей Інтернет-простору для якісного менеджменту в освітній системі стане впровадження хмарних технологій.

Хмарні технології (cloud computing) являють собою вільний спосіб доступу до зовнішніх обчислювальних інформаційних ресурсів у вигляді сервісів, що надаються за допомогою мережі Інтернет. У наш час ці технології набувають усе більшого значення у професійній діяльності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Пояснюють це, перш за все, новими можливостями для представлення динамічних і актуальних, що базуються на Інтернет-технологіях, електронних додатків для освіти [7, 8].

У місті Кривому Розі педагогами вже використовуються сервіси хмарних технологій під час навчально-виховного процесу. Так, навчальні заклади у «хмарі» на платформі «Office 365» ведуть шкільну документацію, створюють розклад занять, накопичують матеріали для використання учнями, використовують сервіси для створення презентацій і т. ін.

Поступово запроваджується система використання хмарних технологій на рівні школа – відділ освіти – управління освіти і науки. Так, сьогодні збір статистичних звітів управлінням освіти і науки від підпорядкованих закладів частково переведено в «хмару» на безкоштовній платформі «Google». Це дозволило управлінцям і практикам обмінюватися інформацією між двома або більше особами; *брати участь* у спільній діяльності, при якій відбувається обмін знаннями, навчання і досягнення згоди; надавати звітну інформацію з можливістю її моментального оброблення та уточнення (рис. 7).

Одним із нововведень у дошкільній освіті стало впровадження комп'ютерної програми з визначення рівня розвитку дітей старшого дошкільного віку за допомогою кваліметричної моделі. Як засвідчують педагогічні працівники, використання програмного продукту дозволяє відстежити та коригувати рівень розвиненості та вихованості дітей перед вступом до школи. Програма створена на базі «MicrosoftExcel» у «хмарі» (рис. 8).

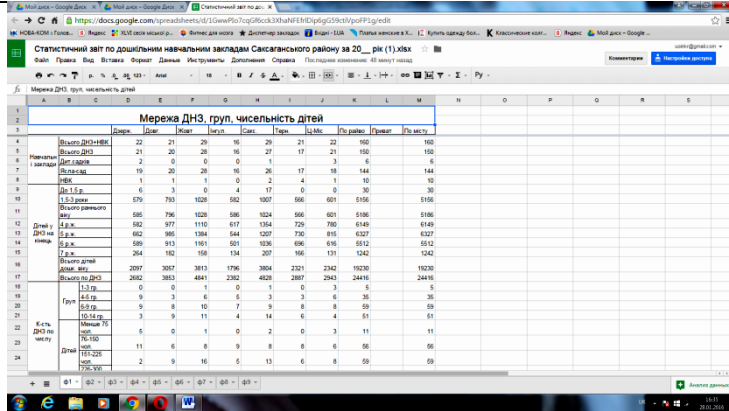

Рис.7. Зразок звітної інформації у «хмарі»

У подальшому планується створення репозитарію «Нові горизонти ІКТ в освіті міста» на сайті управління освіти і науки виконкому Криворізької міської ради. Репозитарій буде містити такі складові:

- дистанційні курси;
- відеопрезентації педагогів-новаторів;
- електронні класні журнали та учнівські щоденники;
- презентації інноваційних рішень для освіти;
- он-лайн виставки, дискусії, конкурси, освітні квести.

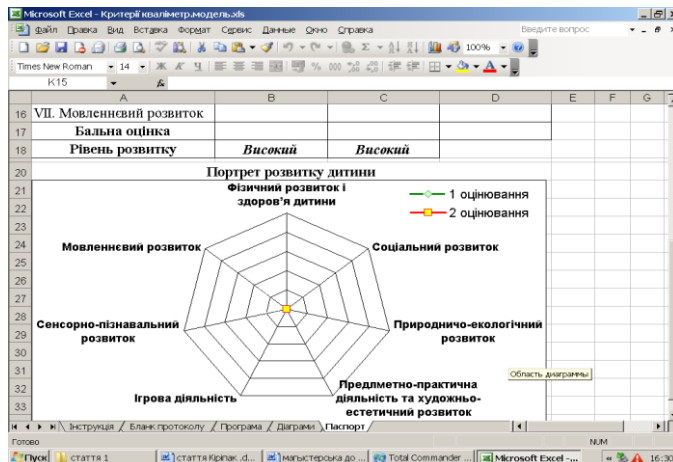

Рис.8. Кваліметрична модель дошкільника

Створення депозитарію надасть можливість відкритого доступу до банку даних щодо інноваційної діяльності закладів освіти, налагодження зворотного зв'язку між освітянами міста з питань управління навчальними закладами та методичного супроводу навчально-виховного процесу

З метою підвищення рівня комп'ютерної грамотності педагогів, з 2005 року в місті проходять курси з інформаційно-комунікативних технологій. На базі закладів освіти та комунального закладу «Інноваційно-методичний центр» створено 8 ресурсних центрів з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Це дає змогу педагогам міста отримати методичну допомогу з питання упровадження ІКТ в навчально-виховний процес та продовжити курсову підготовку педагогічних працівників відповідно до освітніх запитів нового інформаційного простору.

Згідно з Державною цільовою програмою «Сто відсотків» усі вчителі міста пройшли підготовку за програмою «Основи ІКТ». Проводяться курси за програмою Інтел-навчання для майбутнього. Продовжується сертифікація з цифрових технологій за програмою Digital Literacy. З січня 2012 року в місті розпочато проведення курсів для вчителів за програмою «Вчителі в он-лайн», «Веб 2.0» та «Медіаосвіта».

Виразним свідченням результативності роботи освітньої галузі є щорічні високі винагороди педагогічних колективів на міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських педагогічних заходах. Починаючи з 2012 року, заклади освіти Кривого Рогу є лауреатами і призерами Міжнародної виставки навчальних закладів «Сучасні заклади освіти» та *Міжнародного форуму-презентації «Інноватика в сучасній освіті»*.

Використання інформаційно-комунікаційних і хмарних технологій є потужним засобом підвищення ефективності управління інноваціями у освітньому закладі – це сучасно, цікаво, практично, економічно, раціонально і професійно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту», зі змінами та доповненнями, від 23 березня 1996 року. К: Генеза. – 1996. – с. 36.
2. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України № 347/2002 від 17.02.2002 // www.rada.gov.ua
3. Рішення Криворізької міської ради від 23.11.2011 № 711 «Про затвердження Стратегічного плану розвитку міста Кривого Рогу до 2015 року».
4. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: Монографія. – Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
5. Осовська Г.В. Основи менеджменту. Навчальний посібник / К.: "Кондор", 2006.– 664 с. // www.info-library.com.ua/books-book-125.html
6. Освітній менеджмент: Навч. посіб. / за ред. Л. Даниленко, З. Карамушки. – К., Шкільний світ, 2003. – 400 с.
7. Технології хмарних обчислень – провідні інформаційні технології подальшого розвитку інформатизації системи освіти України [Текст]: розмову вів Руденко В. Д. / В. Ю. Биков // Комп'ютер у школі та сім'ї: Науково-методичний журнал. – 2011. – № 6. – С. 3–11.
8. Інтернет-ресурс: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1189_page_15.html
9. Інтернет-ресурс: <http://itgip.org/wp-content/uploads/2013/11/>

THE USE OF BALANCED SCORECARD IN AMALGAMATED BUSINESS

Iryna Kryshchtopa

Ph.D., Kryvyi Rih National University, Competitor for the Degree of Doctor of Economic Sciences in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
e-mail: ikryshchtopa@yandex.ua, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article deals with investigation of existing approaches to the balanced scorecard and their development in order to customize this instrument of the strategic accounting to the needs of amalgamated business. In order to achieve this, the author proposes to include additional aspect (direction) "Synergy effect" into the structure of four perspectives of the balanced scorecard. This aspect (direction) will differentiate (decompose) this effect depending on the impact on these perspectives that will help to get information about synergetic advantages from such kind of amalgamation.

Keyword: balanced scorecard, strategy, synergy, strategic accounting, instrument, accounting, strategic management.

Impetuous development of processes of globalization, sharpening of competitive struggle in external and internal markets and also complicated organizational structure of amalgamated business, determine the necessity of wide implementation of new managerial technologies. A special place among those managerial technologies belongs to the strategic management. Considering this, issues of accounting and analytical support of making strategic management decisions are of particular importance. In turn, it is the evidence of urgency and timeliness of scientific paper, which is devoted to the research of methodology of usage of instruments of the strategic accounting (in particular, of the balanced scorecard) in amalgamated business.

Results of the analysis of economic literature are the evidence of the existence of two approaches of economists to its construction. In particular, representatives of the first approach share points of views of its developers D. Norton and R. Kaplan. They recommend developing the balanced scorecard using the following four perspectives (elements) of economic activity:

«Financial»,

«Customer»,

«Internal business-processes»,

«Learning and growth» (Kaplan R., Norton D., 2003).

Basing on the opinion of the authors of the BSC, representatives of the second approach emphasize the need to customize (adapt) the balanced scorecard to the conditions of activity of enterprises and their amalgamations in each separate country, taking into account characteristics of their functioning.

Considering this, except traditional perspectives of the balanced scorecard, they single out also other perspectives, which violate main approaches of this system in many cases. In order to reveal such violations of the balanced scorecard, it is important to consider its basic approaches.

Thus, the balanced scorecard is inseparably connected with the common strategy of the company, and is created with the goal of its implementation (realization) and is based on the following three principles: cause-and-effect relations, factors (parameters) of achievement of results and interconnection with the financial results.

Thus, cause-and-effect relations stipulate for correctness of the development of the BSC, which should present strategy of the company through organic cause-and-effect relations. Thus,

the system of evaluation of activity of the enterprise must represent relations between goals and indicators (indices) of different perspectives (components of activity), and also between indicators (indices) and factors (parameters) of activity, that are aimed at the achievement of results, and are clear and understandable.

Factors (parameters) of the achievement of results stipulate that properly compiled BSC is a set of indicators (indices) of results and factors (parameters) of the activity. And it is not possible to understand the way of reaching the first factors (parameters) without the last ones. Thus, it is not possible to assess the performance of the strategy with the help of indicators (indices) in the early stages of its implementation. Conversely, factors (parameters) of activity, for example manufacturing process parameters (time cycle or share of rejected product), without appropriate parameters (indices) can contribute to a temporary improvement of production, but do not reflect their impact on financial results. In economic literature, these factors (parameters) of activity are known as early indicators (indices).

Correlation with financial results stipulates accentuation of the BSC to the achievement of financial results. Thus, all indicators of the BSC through the chain of cause-and-effect relations should be consistent with financial objectives.

Let's consider the main approaches, which were put into construction of four perspectives (elements of activity) by the authors of this system.

The financial component of the balanced scorecard prompts the company to establish the connection between strategy development and financial goals. Thus, according to D. Norton and R. Kaplan, financial objectives should determine financial results expected from implementation of the chosen strategy and should serve as a basis for setting goals and indicators of three other perspectives of the BSC. Financial goals can vary depending on the stage of the business cycle of the enterprise: growth, stable state and collection of "harvest". The authors of the system propose to consider three strategic financial goals (directions of the development), that ensure the growth of profitability of business at every stage:

revenue growth and expansion of the structure of the activity: new products (goods, works, services) or their new application; new customers and new target segments of the consumer market; new correlations both internal - between units of the enterprise and external - between the enterprise and customers; new structure of price offer and new pricing strategy; reduction in costs and growth of productivity: growth of productivity, prime cost reduction in other operating costs, improvement of the system of supply chain (procurement); usage of assets and investments: overall rates of growth of return (profitability) of assets, equity and investment; indicators of expansion of the structure of assets, equity and investment; indicators of creation of economic value added (EVA).

The most part of enterprises determine the effectiveness of risk management, namely the effectiveness of financial risk management, as additional (fourth) strategic financial goal. This group of financial goals is divided into two types of financial risks: those ones, which are associated with the purchasing power of money (inflation, deflation, currency, liquidity of financial instruments and products) and investment risks (loss of profit, reduction of profitability, direct financial losses). Indicators of the effectiveness of management of financial risks are divided into: indicators, which simultaneously characterize both financial risk and selected financial objective; indicators, which characterize the percentage of deviation of actual results from the planned ones on the selected financial goal.

In order to make additional evaluation of effectiveness of management of financial risks by the financial perspective, the author proposes to choose indicators by quantitative and

qualitative structure of instruments of hedging of risks: futures contracts, forward contracts, swaps, and options, derivative financial instruments, such as the number, value, structure, and share to the indicator according to the corresponding financial objective.

The customer component determines the number of customers (buyers and clients), describes segments of the consumer market and products, which must be realized. Thus, D. Norton and R. Kaplan single out the following indicators (KPI):

overall key indicators that are universal to all types of enterprises: market share; retention of customer base; expansion of customer base; customer satisfaction; customer profitability;

indicators of achievement of results, that are unique to different companies, types of products, works and services, among which universal ones are: indicators of customer value of proposition (characteristics of products (goods and services) - functionality, quality, price, terms; relations with customers - speed of response, convenience, individual approach etc.; image and reputation - competence, recognition of brand, etc.).

The component of internal business-processes is a unique set of processes for creation of value and achievement of financial goals. A general model of creation of cost chain is universal for all enterprises and in D. Norton's and R. Kaplan's opinion it includes three key business-processes:

innovative process, which consists of research of consumer needs of customers with further development of related products and services;

operating process, which consists of production and realization of products and services to the client;

process of after-sales customer service.

Innovative process can be conventionally represented as a long wave of value creation, which consists of two components: determination of market size, establishing preferences of its customers, definition of previous prices for new products (goods and services); development of new products (goods and services) and their introduction into production.

In the BSC system, little attention is traditionally paid to indicators of evaluation of innovative processes. It is connected with the existence of certain approaches to evaluation of innovative activity of enterprises with the help of economic indicators that are inherent to research and development (R & D).

These economic indicators as indicators of theoretical and applied research, indicators of the development of industrial prototype and indicators of their effectiveness, can't be included into the structure of the aspect "Innovative processes" of the perspective "Internal business-processes". That is why this problem needs individual solution.

The main indicators of evaluation of operating business-processes (supply, production and selling) are – costs, quality and time length of the cycle independently of the fact of realization of reengineering of business-processes by the enterprise.

Time length of the cycle - includes indicators of time from the moment of acceptance of request for the product till the moment of its delivery to consumers.

Indicators of quality –include indicators that characterize defects of product, output of qualitative product, waste products, untradables, correction of spoilage, recall of product, and a part of controlled industrial processes.

Indicators of costs – include indicators of assessment of costs by separate business-processes by the AB-costing concept (by types of activities and functions).

Universal indicators of characteristics of the after-sales service process are – time cycle from the moment of reception of the application until the moment of solving the problem, the

speed of response to the problem); costs for the after-sales service; percentage of applications, which were made on first request, regarding the number of repeated calls (quality of service); speed of procedures of drawing accounts, receiving final payment, solving debatable questions. There are also specific indicators – indicators that are associated with the destruction of hazardous waste or with implementation of measures of protection of the environment.

Thus, goals of first three prospects (components) of the BSC, that describe finance, customer base and internal business-processes, are aimed at improvement of the activity of the enterprise, and the component of learning and growth of the personnel—is a factor of fulfillment of their tasks. In other words, this prospect provides the enterprise with appropriate infrastructure for the achievement of objectives, which were mentioned above. D. Norton and R. Kaplan single out three fundamental areas of component training and staff development, namely: possibilities of the employee; possibilities of information systems; motivation, delegation of authority, compliance of personal goals with corporate ones.

Research of works of representatives of the second approach that introduce expansion of the traditional BSC system has enabled us to establish certain disturbances in the prospects, which were singled out by them:

- “Social and environmental perspective” (Bulgakova S., 2009),
- “Product” (Babkina O., 2011),
- “Employee” (Babkina O., 2011; Pashigoreva G., Gudenko N., 2010),
- “Innovative development” (Shaikan A., 2009),
- “Potential”,
- “Competitor”,
- “Internal holding space” (Iurieva L., 2010),
- “External environment” (Babkina O., 2011).

Thus, prospects “Product” and “Competitor” fully describe the indicators that are included by D. Norton and R. Kaplan into the prospect “Customers” in the capacity of separate aspects. Indicators of the prospect “Employee” are also included by the authors of the system into the prospect “Learning and growth of the personnel” in the capacity of separate aspect. The author believes that it is reasonable to single out “Social Perspective” (but with a different name – “Corporate Social Responsibility”) in the capacity of a separate aspect (direction). Indicators of the perspective “Innovative development” are included into the aspect “Innovative Processes” of the traditional perspective “Internal business-processes”. In turn, “Ecological perspective” was considered by D. Norton and R. Kaplan in the capacity of specific indicators of the aspect “After-sales service processes” of the perspective “Internal business-processes”.

Considering prospects “Potential”, “Internal holding space” and “External environment” it is important to notice, that their indicators are characteristics of factors of external and internal environment, that go before the development of certain strategies, but do not describe their implementation, and therefore can't be assigned to the BSC system and must be reviewed as projections of the strategic analysis.

In order to create a balance of interests and responsibilities of the state, the market, of labor and capital owners, such economists, as G. Pashyhoreva and N. Gudenko emphasized the need for the rejection of traditional perspectives of the BSC, replacing them with such perspectives as:

- “External market”,
- “Owner”,
- “State”,

“Employee”(Pashigoreva G., Gudenko N., 2010).

The author hasn't identified this point of view as a separate approach because analysis of indicators of the BSC in the capacity of accounting objects points out that such prospects as “External Market”, “Owner” and “Employee” duplicate content of traditional perspectives of this system of indicators. In turn, the prospect “State” describes the impact of external risk factors (political (legislative)) on indicators of traditional prospect “Finance” as a separate aspect of additional (fourth) strategic financial goal that according to the point of view of the BSC authors determines effectiveness of risk management.

According to the author's point of view, exactly this approach is appropriate for the use during construction of the BSC at domestic enterprises and their amalgamations.

The next uncoordinated issue of the balanced scorecard that needs clarification is the singling out of traditional prospect “Internal business-processes”, which includes three main business-processes by the chain of creation of consumer value: innovation processes, operational processes (procurement, production, sales) and process of after-sales service.

Mentioned above prospect ignores indicators of those internal business-processes that do not create consumer value, namely indicators of functional business-processes. The research of economic literature showed, that most part of scholars include processes of provision and management into the structure of functional business-processes (Maniaeva V., 2009, 2011). Among them, the author identified the following ones:

support processes: economic support, legal and IT - support, investment support and security support;

management processes: management of strategy, finances, projects, personnel, business-processes and quality.

These business-processes do not take direct part in the chain of creation of consumer's value but provide its creation, and therefore affect the achievement of financial results of enterprises and their amalgamations.

Thus, summarizing the information on approaches of economists to consideration of the prospect “Internal business-processes”, the author offered to divide this prospect into two prospects (components), namely - “Main internal business-processes” and “Functional (servicing) domestic business-processes”. This will give the opportunity to influence the process of creation of added value for business. In addition, it will help to evaluate the effectiveness of all other business-processes, to define their contribution into implementation of the chosen strategy of the development.

At the same time, it is important to note that the existence of the urgent need for further development of the BSC system in order to adapt it to the needs of the amalgamated business. In particular, analysis of works of both Western and domestic economists showed the absence of any research devoted to the impact of internationalization and diversification of business, which leads to appearance of different types of business amalgamations and to the use of this instrument of the strategic account in the system of management of amalgamated business.

Considering the fact, which was mentioned above, the author recommend to include into the structure of four balanced scorecard's perspectives of amalgamated business an extra aspect (direction) “Synergy Effect” that differentiates this effect depending on the impact on these prospects. This will enable to receive information about synergistic benefits from this amalgamation.

This recommendation of the author corresponds with the balanced approach of the BSC system, because it reveals a relationship of cause and effect between all prospects, which were

influenced by the synergy effect when implementing the chosen business strategy of external growth (business diversification). Thus, a synergistic effect of value added growth is provided due to combination of individual businesses: increase in profitability (financial perspective) at the expense of expansion of target segments of the consumer market and product line (customer perspective), by integrating production and sales (the prospect of internal business-processes) and acquisition of new opportunities of union of workers (the prospect of learning and growth).

D. Norton and R. Kaplan emphasized this fact in their works, which were devoted to the BSC. In these works, they noted that four perspectives (components) of the BSC allow identifying four main types of proposals of added value that contribute to the creation of synergy of amalgamated business.

Financial synergy allows integrating other businesses in effective way, supporting qualitative processes of control and management of all business units, increasing the level of special knowledge in the process of negotiations with external partners, such as governments, trade unions, investors and suppliers.

Customer synergy promotes the consistent increase in added value for all existing sales channels; allows using a common customer base for combining a product line in order to provide distinctive advantages: low price, convenience or customization.

Synergy of internal business-processes involves the use of key competencies for the improvement of technological processes and quality of products in all business units. These competences include intellectual capital that ensures the development of innovations and promotes competitive advantages. In addition, the synergy of internal business-processes includes the effect of economies at the expense of joint use of production, research, sales and marketing.

Synergy of learning and growth helps to increase growth of human capital through the introduction of new (improved) technologies for the attraction of personnel, its training and leadership development in all business units; common usage of achievements and capabilities in knowledge management, transfer of successful experience of qualitative fulfillment of processes for all business units (Kaplan R., Norton D., 2003).

Thus, the author proposed the approach to evaluation of the synergy effect of amalgamated business that stipulates inclusion of additional aspect (direction) "Synergy effect" with a set of key performance indicators into the structure of traditional four perspectives of the balanced scorecard.

REFERENCES

- Kaplan, Robert, Norton, David. *Balanced Scorecard. From the strategy to action*. <http://www.pwc.ru/ru/training/assets/balanced-scorecard.pdf> (access: 08.01.2016)
- Bulgakova, Svetlana. *Theory, methodology and organization of the system of management accounting*. <http://dlib.rsl.ru/01003464624> (access: 08.01.2016)
- Shaikan, Andrii. *Accounting in making strategic management decisions*. KNEU, 2009, 303 p., ISBN: 978-966-483-203-5.
- Maniaeva, Vera. *Methodology of management of accounting of costs of organization in the system of strategic controlling*. Publishing house "Ekonomicheskaya gazeta", 2011, 282 p., ISBN: 978-5-905735-01-1
- Maniaeva, Vera. *Strategic management accounting of costs of organization: issues of theory and practice*. SSEU, 2009, 150 p., ISBN: 978-5-94622-317-1

Babkina, Olga. *Methods of formation of strategic management accounting at industrial enterprise*. <http://dlib.rsl.ru/01004855194> (access: 08.01.2016)

Iurieva, Larisa. *Methodological problems of formation of strategic management accounting and analysis in holdings of metallurgical branch*. <http://dlib.rsl.ru/01004599995> (access: 08.01.2016)

Pashigoreva, Galina, Gudenko, Natalia. *Modern concepts of management accounting: theory and practice*. SPUSE, 2010, 175 p., ISBN: 978-5-228-00337-8.

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Галина Кузнецова

к.п.н., доцент, Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка,
e-mail: gnpu_prorektor@mail.ru, м. Глухів, Україна

Анотація. Здійснено аналіз нормативно-правової бази з питань інформатизації суспільства та впровадження в інформаційний освітній простір електронних засобів навчання; доведено, що сучасний електронний освітній контент потребує розроблення на державному рівні концепції про електронні засоби навчання, їх створення та функціонування в освітньому мережевому середовищі; з'ясовано сутність понять «електронні освітні ресурси», «електронний підручник», «електронний текст»; спроектовано технологічні, психологічні вимоги до їх створення.

Ключові слова: електронні освітні ресурси, електронні засоби навчання, інформаційний освітній простір, електронний підручник, електронний посібник, електронний текст.

XXI століття стало основою розвитку, поширення, перетворення, засвоєння інформації різними способами та засобами і електронними, зокрема. Інтенсивне впровадження в усі сфери людської діяльності, й освітньої передусім, інформаційно-комунікаційних технологій набуло значної актуальності й імперувало освітнє середовище до перегляду потенціалу традиційних засобів навчання, порівняння їх з інноваційними та ефективного поєднання.

З огляду на це, в літературі накопичено чималу низку матеріалів щодо ролі і місця ІКТ, електронних засобів навчання в сучасному інформаційному освітньому просторі. Так, учені намагаються пояснити, що варто розуміти під поняттями «інформатизація суспільства», «інформаційно-комунікаційні технології», «інформаційний освітній простір», «електронні освітні ресурси» (Биков В. Ю., Білоусова Л. І., Булахова В. Я., Бондаренко О. М., Воротникова І. П., Геращенко О. А., Заболотний В. Ф., Коваль Т. І., Козлакова Г. О., Міщенко О. А., Пінчук О. П., Ставицька І. В., Суботін М. М., Фоміних Н. Ю. та інші); упорядкувати термінологічний тезаурус з інформаційно-комунікаційних технологій (Балалаєва О. Ю., Бибик С. П., Гончаренко У. С., Завадський Ю. Р., Селіванова О. О. та інші); розкрити потенціал ІКТ в навчальному процесі (Гуревич Р. С., Камедія М. Ю., Козяр М. М., Кузик А. Д., Поясок Е. С., Шахіна І. Ю. та інші); з'ясувати основні вимоги до створення електронних освітніх ресурсів (Діденко Л. С., Козлов В. Є., Корбут О. Г., Сальников О. М. та інші) тощо.

Варто зазначити, що впровадження в освітній інформаційний простір електронних засобів навчання простежується й на державному законодавчому рівні. В Україні

глобальне інформаційне середовище почало формуватися з 2000-го року – часу прийняття нею умов Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства (22 липня 2000 р.), де накреслено основні принципи й шляхи його формування та розвитку. Україна на Окінавську хартію відреагувала Указом Президента від 31 липня 2000 року «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні».

Значний вплив на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в Україні мав проєкт ЮНЕСКО «Стандарти ІКТ компетентності для вчителів». Відомо, що всесвітня зустріч на вищому рівні з питань розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційного суспільства відбувалася у два етапи: з 10 по 12 грудня 2003 року в Женеві та з 16 по 18 листопада 2005 року в Тунісі. На другому етапі було поставлено завдання створити інклюзивне суспільство знань засобами комунікації та інформації, зокрема, засобами «електронного навчання». В Україні проєкт жваво обговорювався, оскільки його реалізація визначена передусім економічними чинниками, спрямованими на реформування освіти, а саме: рух від традиційної освіти до технологічної (цифрової) грамотності – підготовка «трудового капіталу», здатного працювати на вищому рівні з оперттям на нові інформаційні електронні технології; технологічна грамотність зумовлюється поглибленням знань, оволодінням новим обладнанням та упровадженням його в економіку (йдеться про «працю вищої якості»). Технологічно грамотна особистість здатна не лише поглиблювати знання, уміння та інші компетентності, а й продукувати, створювати нові. Отже, чинники технологічної грамотності, поглиблення знань, створення (продукування) нових корисних знань мали б стати основою реформування освіти в Україні та поєднати державну політику з її економічним розвитком. Можливо, з огляду на зазначене у 2007 році було прийнято Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», яким передбачено реалізувати прагнення держави побудувати «орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному й особистісному розвитку, підвищувати якість життя» [1]. Саме цим законодавчим актом окреслено завдання щодо забезпечення комп'ютерної грамотності населення, насамперед, шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, основні напрями, етапи і механізми реалізації знаходимо й у такому законодавчому акті, як «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні», який схвалено розпорядженням КМУ від 15 травня 2013 року № 386-р. Реалізація Стратегії передбачається у 2013-2020 роках. Стратегія формулює визначення поняття «Електронна освіта» – «форма отримання освіти, що здобувається з використанням виключно інформаційно-комунікаційних технологій», та на другому етапі реалізації (2016-2020 роки) накреслює умови успішної державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства, основні засади його розвитку саме у сфері електронної освіти. Ось деякі з них: «забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу; формування та впровадження інформаційного

освітнього середовища в системі загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти; створення інформаційної системи підтримки освітнього процесу, системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері управління навчальними закладами, інформаційно-технологічного забезпечення моніторингу освіти; розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуск електронних підручників та енциклопедій тощо» [2]. Проте сучасний стан інформатизації саме освітнього простору потребує передусім удосконалення нормативно-правової бази, оскільки її аналіз свідчить, що сьогодні в законодавстві з електронного контенту немає розроблених до нього технічних, психологічних, педагогічних, лінгвістичних вимог. У наказі МОН України від 01.10.2012 року № 1060 знаходимо лише загальні положення про електронні освітні ресурси, загальні вимоги до них, основні їх види та функціональну класифікацію. Відповідно до означеного нормативного джерела «електронні освітні ресурси (ЕОР) – це навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу, у частині, що стосується його наповнення якісними навчально-методичними матеріалами» [3, с. 3]. Згідно з цим Положенням до основних видів ЕОР належать: електронні документи, електронне видання, електронний аналог друкованого видання, електронні дидактичні демонстраційні матеріали, інформаційна система, депозитарій електронних ресурсів, комп'ютерний текст, електронний словник, електронний довідник, електронна бібліотека цифрових об'єктів, електронний навчальний посібник, електронний підручник, електронні методичні матеріали, курс дистанційного навчання, електронний лабораторний практикум.

У своєму дослідженні акцентуємо на такій функціональній ознаці, як дидактичність, що визначає роль, місце, значення ЕОР в освітньому інформаційному просторі. За цією домінантою до дидактичних (навчальних) ЕОР належать електронні підручники та електронні посібники. Саме цим засобам в освітній галузі і педагогічній, зокрема, приділяється значна увага, оскільки підручник і посібник – невід'ємні складники педагогічної навчальної діяльності. «Електронний підручник – це електронне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі», а «електронний посібник – це навчальне електронне видання, використання якого доповнює або частково замінює підручник» [3, с. 3]. Зазвичай, варто б керуватися саме цими визначеннями у процесі створення навчальних електронних засобів, однак вони нічим не відрізняється від дефініцій «підручник», «посібник», поданих у Державному стандарті 3017-95. Порівняймо: «підручник – це навчальне видання з систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі, та офіційно затверджене як таке»; «посібник – видання, призначене на допомогу в практичній діяльності чи в оволодінні навчальною дисципліною» [4]. Окрім цього, безсумнівно, тут мовиться про традиційний друкований підручник і посібник.

Таким чином, на часі розв'язання проблеми щодо створення й схвалення єдиного тезаурусу з електронного освітнього контенту, розроблення теоретико-методичного, технологічного апарату його функціонування, принципів, шляхів, способів створення і, передусім, електронних підручників, посібників для учнів, студентів, учителів,

викладачів. Розв'язати означену проблему складно, оскільки на державному рівні не створено науково-освітнього простору, що ґрунтується на об'єднанні різних національних багатоцільових інформаційно-комунікаційних систем; не повною мірою розроблено методологічне забезпечення з використання комп'ютерних мультимедійних технологій у процесі викладання навчальних дисциплін; не простежуються єдині державні стандарти щодо впровадження в освітній процес ВНЗ інформаційно-комунікаційних технологій; не схвалено системних державних рішень, спрямованих на створення національних інноваційних структур для розроблення конкурентоспроможних вітчизняних інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

З огляду на це, освітянське суспільство самотужки намагається забезпечити освітній процес електронними навчальними засобами, здійснює спроби накреслити концепцію створення електронних освітніх ресурсів. Про це свідчить значна низка наукових, методичних праць із досліджуваної проблеми (Бадер В., Балаєва О., Биков В., Білоусова Л., Бугайчук К., Велиєва А., Вембер В., Гриценчук О., Гризун Л., Дьомушкін А., Єсіна О., Коваль Т., Козлов В., Кузбит І., Литвин А., Лінгур Л., Селеменєв С., Соколовська Т., Тищенко О., Христочевський С., Фіголь Н. та інші). Наводимо зразки багатомірного дефініціювання домінантних понять «електронний підручник», «електронний посібник» у системі електронних навчальних ресурсів: «комп'ютерний педагогічний програмний засіб, який доповнює друкарські видання» (Тищенко О.), «комп'ютерний додаток паперового підручника», «програмний засіб для вивчення теоретичного матеріалу», «гіпертекстовий аналог друкованого підручника», «автоматизований варіант друкованого видання», «програмно-методичний комплекс» (Литвин А.), «комплексний засіб навчання» (Ковальчук О.), «окремий елемент електронного навчально-методичного комплексу» (Єсіна О., Лінгур Л.), «автоматизована навчальна система» (Чортополохов О., Коваль В.), «програмно-інформаційна система», «комбінований програмний засіб», «електронне навчальне видання» (Бугайчук К., Фіголь Н.), «електронний інформаційний навчальний продукт» (Фіголь Н.), «програмний педагогічний засіб отримання знань» (Литвин А.), «електронний інтерактивний адаптивний гіпермедіа ресурс» (Анохін А., Афанасьєв М., Плоха О.), «універсальний інтерактивний гіпермедійний методичний і дидактичний підручник» (Кононець Н.), «педагогічний програмний засіб» (Велиєва А.), «комп'ютерний педагогічний програмний засіб» (Гуркова О.), «електронна навчальна система комплексного призначення» (Баликіна О.), «інформаційна система (програмна реалізація) комплексного призначення» (Словник термінів понятійного апарату інформатизації освіти), «гіпертекст із вбудованими в нього малюнками, таблицями, аудіо- та відеосюжетами» (Коміренко Г.), «текст, представлений в електронній формі і забезпечений розгалуженою системою зв'язків» (Корбут О.), «новий тип навчальної книги без обкладинки із гіперпосиланнями» (Михайлович Я.), «відкритий ресурс» тощо. Як бачимо, у визначенні понять науковці керуються різними *підходами*: функціональним, структурним, системним, інформаційним, особистісно орієнтованим, діяльним, комунікативним; *конститутивними ознаками*: системність, комплексність, цілісність, інтерактивність, інтегрованість, зв'язність, відкритість, нелінійність, багаторівневість, зворотність зв'язку, діалогічність, деперсоніфікованість, структурна ризоморфність, безперервність у користуванні, інформаційна пошуковість, гіпермедійність, динамічність тощо; *принципами*: науковості, свідомості та активності,

освітньої продуктивності, наочності, адаптивності, індивідуальності, доступності, свободи вибору, мультимедійності, проблемності.

Окрім цього, під час формування визначення терміну «електронний підручник» до уваги беруться такі його функції, що дають змогу зреалізувати загальноприйняті дидактикою, а саме: *інтегровальна*: електронний підручник – це відкритий засіб навчання з розвиненими можливостями інтегрування інформації з різних джерел і дидактичних властивостей інших засобів навчання; *самоосвіти*: електронний підручник – це ефективний засіб самонавчання, орієнтований на власний інтерес особи, на формування її пізнавальної активності й самостійності; *розвивальна*: електронний підручник – це засіб розвитку логічного, аналітичного, конструктивного мислення; *аккумулятивна*: електронний підручник – це засіб акумуляції дидактичних, методичних, наукових, інформаційно-довідкових матеріалів; *прагматична*: електронний підручник – це засіб перетворення об'єкта навчального процесу в суб'єкта освітньої діяльності [5, с. 102-103].

Варто зауважити, що серед підходів до створення та використання електронних підручників і посібників ключовими є такі: педагогічний, інформаційний та особистісно зорієнтований.

Педагогічний підхід ґрунтується на реалізації в освітній процес численних дидактичних цілей (зокрема, пов'язаних із дослідженням специфіки формування уявлень про навколишню дійсність, організацію різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності, здійснення мотиваційних, навчально-виховних та контрольно-корегувальних функцій тощо).

Інформаційний підхід спрямований на створення такого освітнього середовища, в якому під час використання певних педагогічних технологій відбувається процес пізнання, усвідомлення, інтелектуального розвитку, набуття нових знань.

Особистісно зорієнтований націлений на розвиток відповідних якостей особистості, яка розвивається в ході спеціально організованої діяльності.

Науковці, викладачі-практики (Богданова Л. І., Білоусова Л. І., Бугайчук К. Л., Волинський В. П., Гризун Л. Е., Козлов В. Є., Медведєва М. Б., Сальников О. М., Стромило І., Тівоненко Л. І., Федянович І. М. та інші) доводять, що найбільш ефективною структурою електронного підручника може бути така:

1) вступна частина, або презентаційна, що містить навчально-пізнавальну й керівну інформацію для мотивації самонавчання, організаційно-інструктивний матеріал для ознайомлення студентів із завданнями, можливостями електронного підручника та правилами користування інноваційними технологіями;

2) основна (навчальна) містить освітній матеріал відповідно до навчальної програмами, вправи для актуалізації, повторення, систематизації, поглиблення й узагальнення знань, формування вмінь і навичок упроваджувати здобуті знання в професійній діяльності;

3) завершально-контрольовальна, де передбачено систематизовані таблиці, графіки, схеми, малюнки, відеофрагменти; тлумачний словник термінів; збірник завдань, тести, програми опитування тощо.

Методисти наголошують також на тому, що електронний підручник повинен функціонувати як навчально-методичний комплекс, до якого висуваються такі вимоги:

1. Основний матеріал підручника визначає необхідний обсяг знань, який має опанувати студент. Підручник має блокову структуру. Усередині кожного розділу

навчальний матеріал дається в суворій логічній послідовності. Поняття і алгоритми передбачають наявність у студентів знань попереднього матеріалу.

2. Основними структурними одиницями навчального матеріалу є взаємопов'язані базові фрагменти, що складаються з системи елементарних фрагментів, кожен з яких відображає одну думку, гіпотезу, або алгоритм.

3. Текстові фрагменти можуть супроводжуватися аудіо- або відеоінформацією для виділення смислових акцентів. Для представлення різномірної або гіпертекстової інформації рекомендується використовувати багатовіконний інтерфейс (програмний засіб, який дає змогу користувачеві створювати на екрані кілька вікон, а потім спостерігати в них за ходом і результатами роботи різноманітних програм, організувати передавання даних і повідомлень із вікна до вікна, тобто від програми до програми і т. ін.).

4. Текст підручника повинен супроводжуватися численними перехресними посиланнями, що дає змогу скоротити час пошуку необхідної інформації.

5. В електронному підручнику може міститися додатковий матеріал, а також матеріал для поглибленого вивчення тем.

6. Найбільш важливі елементи електронного підручника повинні мати підказки або пояснення. Довідковий матеріал підручника містить основні визначення, найбільш важливі дати історії розвитку відповідної галузі знань, таблиці для порівняння певних характеристик об'єктів тощо.

7. Електронний підручник має ґрунтуватися на двох видах тестів: тести поточного опитування та підсумкові тести з кожного розділу, що містять тести на конструювання відповідей.

8. Після вивчення кожної структурної одиниці навчального матеріалу в електронному підручнику міститься матеріал для узагальнення, що надає вивчений матеріал у більш стислому вигляді.

9. Електронний підручник повинен бути відкритим для його удосконалення.

10. Текст підручника повинен мати можливість копіювання, виведення на друк.

11. Електронний підручник дає змогу застосовувати сучасні інформаційні технології для підвищення ефективності освітнього процесу.

12. Електронний підручник дозволяє використовувати як традиційні, так і нові прийоми, методи та форми навчання.

Відтак, основними складниками змісту будь-якого електронного підручника є: інформативний, репродуктивний, творчий, емоційно-ціннісний, проблемно-пошуковий. Інформативний складник подається за допомогою вербального і символічного викладу, а також ілюстраціями (лексика, факти, закони, методологічні та оціночні знання). Комунікативний спрямований на формування культури спілкування в інфосередовищі з іншими суб'єктами, з електронно-вимірними та електронно-інтелектуальними системами. Репродуктивний складник містить завдання, щоорієнтують на загальнонавчальні, предметно-пізнавальні та практичні дії. Процедури творчої діяльності задаються за допомогою проблемного викладу, проблемних питань і завдань, згорнутого тексту. Емоційно-ціннісний складник має відображати світоглядний, моральний, практичний, трудовий, ідейний, естетичний аспекти розвитку особистості.

Зазначене вище свідчить, що основу як електронного підручника, так і посібника складає електронний текст, на визначення й процеси дослідження якого є різні погляди, які, на нашу думку, потребують ретельного вивчення, аналізу та узагальнення, й у

лінгвістичній та підручникотворчій галузях передусім. Це пояснюється тим, що саме електронний текст як нова форма комунікації, набувши значення Інтернет-лінгвістичного символу епохи інформаційного суспільства й культури, реалізує комунікативні, когнітивні й освітні функції суспільства, забезпечує безперервне спілкування в мережевому локусі, дозволяє читачеві-комунікантові вибудовувати власну матрицю мислення, керувати інформаційними потоками, задовольняти комунікаційні потреби. Окрім цього, варто взяти до уваги, що електронний текст відрізняється від традиційного, він характеризується нелінійністю, відкритістю, незавершеністю, фрагментарністю, деперсоніфікацією, множинністю, мультимедійністю, структурною ризоморфністю, гіперпосиланнями, динамічністю [6, с. 107-108]. Отож, електронні засоби навчання в сучасному інформаційному освітньому просторі лише тоді набудуть ефективності, коли проєктувальники таких засобів оволодіють відповідними знаннями про особливості електронних текстів, зокрема, гіпертекстів.

До поглиблення знань і формування відповідної технологічної грамотності, про яку йдеться у згаданому вище проєкті ЮНЕСКО «Стандарти ІКТ компетентності для вчителів», спонукає й розвиток мережевого гіпертекстового способу комунікації, що призвів до виникнення в європейській, американській, російській та подекуди у вітчизняній літературі нового постмодерного жанру – «сітература» (від сітка, мережа), що створюється для розміщення в комп'ютерній мережі, може видозмінюватися, редагуватися, бути доступною багатьом читачам із різних місць одночасно. Як зазначає О. Барст, «сітература принципово відрізняється від традиційних форм інформації, змінює ставлення читача до автора, перетворює їх у співавторів. Сітература представлена не лише трансформованими лінійними текстами у формат гіпертекстів, а й власне художніми творами, спеціально створеними для світової павутини» [7, с.2-3].

Відтак оминати новий жанр мережевого простору під час створення електронних засобів навчання неможливо. Однак, це не означає, що електронний підручник не повинен опиратися на докомп'ютерні, домережеві й позамережеві здобутки в царині тексту. Погоджуємося з думкою М.Сидорової, що, «засвоюючи нові мовленнєві навички для спілкування у віртуальному просторі, людина «набудовує» їх на вже здобуті раніше навички позамережного спілкування. Моделі комунікації, опосередковані й не опосередковані комп'ютером, починають взаємодіяти в її свідомості» [8, с.5].

Таким чином, створення текстової основи електронних засобів навчання, на наш розсуд, має ґрунтуватися на порівняльному аналізі його з традиційним (узусним) текстом. До цього спонукає й те, що нині в освітньому інформаційному просторі віртуальні комунікації тісно співіснують із вербальними – писемними (друкованими) текстами.

Звісно, продукування електронних засобів навчання не можливе без аналізу психологічного підґрунтя, урахування лінгвістичних, психолінгвістичних, особистісних характеристик "адресата". З огляду на це, слушною є думка В. Бадер про те, що психологічною основою концепцій створення і використання електронних навчальних текстів є сучасні теорії сприйняття і породження цієї дидактичної одиниці й одиниці комунікації загалом. Знання їх психологічної природи конче необхідні, оскільки мовленнєва діяльність авторів електронних підручників і користувачів здійснюється в постійному чергуванні процесів сприйняття і розуміння текстів, створення їх" [9]. Провідною у цьому аспекті, на наш погляд, є теорія мовленнєвої діяльності та вчення про механізми мовлення, сприйняття, розуміння, породження тексту (дискурсу), і

електронного, зокрема. Чільне місце у вирішенні цієї проблеми посідають праці Ф. Бацевича, Л. Доблаєва, С. Максименка, П. М'ясоїда, Н. Пльонкіна, І. Рубо, Ю. Сорокіна, Т. Троніної та інших. Розробникам електронних навчальних засобів варто взяти до уваги, що їхнє завдання – вправно й ефективно закодувати освітній матеріал за допомогою певного формату, наприклад, Word, PowerPoint; Acrobat; FlashMX; 3D StudioMAX та ін., керуючись при цьому знаннями про етапи мовленнєвої діяльності, розроблені О. Леонтьєвим, а саме: I етап – мотив, що породжує інтенцію (на цьому етапі комунікант формує образ результату, хоча ще не має плану, який йому необхідно здійснити для реалізації задуманого результату; цей план вибудовується процесами руху електронним текстом, зокрема, якщо це гіпертекст); II етап – адресант має комунікативний намір (осмислений, інтуїтивний, імпульсивний), який детермінує внутрішню програму мовлення, і спосіб (тактики) її втілення; III етап – пов'язаний із реалізацією мовлення у звуковій або графічній знаковій формі; IV етап – зіставлення реалізації задуму із самим задумом [10].

Завдання реципієнта – декодувати електронний текст та задовольнити комунікативні потреби.

Правильність сприйняття тексту забезпечується не тільки мовними і графічними одиницями і засобами, але й загальним фондом знань, по-іншому – «комунікативним тлом», на якому здійснюється текстотворення і його декодування, тому сприйняття пов'язане з пресупозицією (пре – лат. Prae – попереду, перед; suppositio – припущення, презумпція) – компонентом електронного тексту, який не виражений словесно, це попереднє знання, що дає змогу реципієнтові адекватно сприйняти текст (за Валгіною Н. С.)

На думку М. О. Зекова [11], ключовим критерієм декодування електронного тексту є зручність читання, під якою розуміють властивість текстового матеріалу, що характеризується легкістю його сприйняття людиною. Ця ознака впливає на швидкість читання, розуміння тексту, подальше його відтворення, емоційне сприйняття.

Створюючи електронні засоби навчання, необхідно враховувати й психологічні особливості уваги. Експерименти доводять, що обсяг уваги дорослої людини становить 4-6 об'єктів, а дитяча увага концентрується лише на 2-3 об'єктах. Розподіл уваги тісно пов'язаний з її обсягом і залежить від зв'язків предметів між собою. Стійкість уваги в середньому становить 2-3 сек., максимальна характеристика – 12 сек.

Досягти найкращого результату можна послуговуючись операціями смислового редагування і зорового форматування. Ці операції по-різному пояснюються як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями і потребують подальших розвідок.

Спроба здійснити аналіз нормативно-правової бази з інформатизації суспільства й освітньої сфери, зокрема, процесів створення електронних засобів навчання, стану їх функціонування в сучасному інформаційному освітньому просторі, накреслення вимог до створення, сприймання електронних текстів ще раз спонукає акцентувати увагу на випрацюванні єдиної державної концепції розвитку й упровадження в освітній комунікаційний простір високоякісних електронних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537–16>
2. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386–2013–p>].
3. Положення про електронні освітні ресурси: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1060 від 01.10.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695–12>.
4. Видання. *Основні види. Терміни та визначення [Текст]: ДСТУ 3017 [Чинний від 1996–01–01]*. – К.: Держстандарт України, 1995. – 47 с.
5. Кузнецова Г. П. До питання теорії електронного підручника: лінгводидактичний аспект / Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie – Nr 4. – Jydź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2015. – ISBN: 2450–3800. – С. 98–103.
6. Кузнецова Г. П. *Електронний текст як лінгвістичне явище* / Г. П. Кузнецова. – Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie – Nr 3. – Jydź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2015. – ISBN: 2450–3800. – С. 103–108.
7. Барст О. В. *Структурно–семантичні особливості організації гіпертекстового нарратива: на матеріалі гіперромана М. Джойса Twelve Blue* / О. В. Барст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/strukturno-semantichesie-osobennosti-organnizatsii-gipertekstovogo-narrativa-na-materiale-gi.c>.
8. Сидорова М. Ю. *Інтернет–лінгвістика: російський мовний простір. Міжособистісне спілкування Текст* / М. Ю. Сидорова. – М., 2006. – 191 с. 4. Історія гіпертекста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://school497.ru/download/02/les9/int.html>.
9. Бадер В. І. *Формування у студентів філологічної спеціальності вміння створювати навчальний текст для електронного підручника* / В. І. Бадер // Актуальні проблеми лінгводидактики. – 2015. – Вип. 1. – Глухів. – Режим доступу: <http://www.didling.org.ua/ojs/index.php/ling/article/view/6>
10. Леонтьев А. А. *Основы психолингвистики* / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, Академия, 1999. – 288 с.
11. Зеков А. Н. *Анализ методов улучшения восприятия электронного текста* / А. Н. Зеков // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2012/05/13023>

ECONOMIC PRINCIPLES OF DESIGN AND TECHNOLOGICAL ACTIVITY OF PUPILS OF PROFILE SCHOOLS AND VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Volodymyr Kulishov

Ph.D., Bilotserkivsky Institute of continuous professional education,

e-mail: kulishov_04@ukr.net, Bila Tserkva, Ukraine

Abstract. The article highlights the features of teaching the basics of the economy to pupils of profile schools and vocational education institutions at the lessons of technologies, the main economic components of design and technological activity and some new forms of interaction of subjects of the educational process.

Keyword: design and technological activity, productive labor, economic training, marketing communications, advertising.

The education of the XXI century aims to focus educational process not only on cognition and transformation of the world, but also to design a new reality where beauty with expediency would form a new quality synthesis, educational and cultural synthesis, constructive which would fully reflect the content of the national idea in Ukrainian educational thought. Designing should become not only a method of constructive interaction of a personality with the objective environment but also a perspective of new form of interaction between participants of the educational process. The economic principles of design and technological activity of pupils of profile schools and vocational education institutions were detected based on these methodological prerequisites.

Applied character of economic knowledge of the younger generation has frequently been the subject of many domestic scholars – pedagogues and economists O. Aksyonova, L. Blyahman, M. Vachevsky, I. Klymchuk, S. Lucash, N. Prymachenko, I. Prokopenko, I. Radionova, I. Sasova and others. However the newest educational standards require the incarnation of completely different approaches to learning the basics of the economy. Design and technological activity of pupils is found to be one of the most effective forms.

The aim of the article is to reveal features of learning the basics of economy of pupils of profile schools and vocational education institutions during their design and technological activities.

State standards of complete secondary and vocational education provide for the formation of technologically educated individual prepared for active life and work as well as the vital necessary knowledge and skills for effective professional activity, justification of choice of profession on the basis of their own abilities and skills. Special attention is given to practical and creative components of educational activity, the ability to implement acquired knowledge¹.

Analysis of scientific and methodological literature proves that technological subjects have significant opportunities for development of pupils' economic thinking, representations of economic regularities of society development of the market mechanism of management, about

¹ The state standard of full secondary education [electronic resource]. Access mode: http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/state_standarts.html

State standards of vocational education [electronic resource]. Access mode: <http://mon.gov.ua/activity/education/profesijno-texnichna/standarty.html>

the economic system of our country, disclosure of the essence of the category "economy" and concepts associated with it, new property relations, learning basic economic ideas.

So it is realized in the practical application of acquired knowledge of economics in the process of "economization technologies" the necessity of which is obvious, because people live in the economic environment and their activity is always subordinate to the economic interests. They are at the basis of adventurousness and contribute to the development of the psychological readiness for independent decision-making in younger generation.

It should be noted that the economic information isn't only perceived and interpreted by students in the process of learning technologies but also fixed and applied economic knowledge, abilities and skills. It can be done for example through the calculation of the required amount of materials for manufacturing unit, determine its value and cost. During the study, pupils can not only determine the economic feasibility of practical work but also analyze the functional, aesthetic and economic efficiency of the technological process of manufacturing products, using the simplest devices, include in rationalization activities.

Considering the question of the organization and planning work teacher must prove the pupils that through proper organization of work is achieved by improving the quality and quantity of production which is manufactured. It must form a picture of teenagers about the dependence of labor productivity, product quality and its cost on improving the planning; establish the sequence of activities and the possible consequences of their violation.

Today the economic foundations of the principle of technological activity are successfully implemented during the execution of projects by pupils of senior school and in the study of Technology subjects directly in institutions of vocational education that involves the study of the concepts of economic system, the productive forces, means of production, income and sequence of its distribution, cost and the ways of economy of material resources of the project, marketing as a region-specific market research. Studying this material gives pupils an opportunity to implement economic and marketing justification of the project. In other words a plan of actions is reviewed in terms of its efficiency and competitiveness in the services market.

Thus economic training of pupils is a necessary part of the process of technological learning that as a result affects the basic conditions for increasing productivity, the most important of them are rational organization of the workplace, using advanced methods of work – adaptations, innovations, improving the level of education and qualification, mechanization and automation of production, labor discipline and others.

Modern technological disciplines directly provide design and technological orientation of the content of teaching pupils, observance of the principle of availability, continuity and logic in bringing them to developing of projects. A characteristic feature of the updated content of these subjects is pupils focus on creative activity on the new closed cycle from the development of technical tasks to the final result – obtaining high-quality finished product by price which consumers are ready to pay for it. The content of educational material focuses on the development of curiosity, creativity and adventurousness of pupils, complex application of knowledge acquired during the work and implementation of project. Such a consumer-oriented design and technological activity targets pupils to socially useful productive work, implementation of products, provides for the adoption and evaluation of design and technological solutions based on market information where goods are sold.

The complex of measures called marketing becomes for modern technological training of pupils actual subject of study for its practical use. Now young people must have a broad

understanding of the formation, entity, organization and also the modern practice of marketing as a concept of efficient production management in a market economy.

About a third of the population employed in sectors of the economy of Ukraine is involved in marketing activities. These are employees of retail and wholesale trade, transportation, agriculture, communication and also those who are associated with such activities in the production, financing, services, agriculture, mining and other industries. Employment in marketing sphere will remain high in the future. To know marketing is important even for those who are not associated directly with it.

Knowledge of its principles can be used by all to understand and meet the needs of patients, clients, customers, taxpayers. The workers of many occupations currently conduct market research and deal with advertising.

Programs of the technological disciplines contribute towards extended familiarizing of pupils of profile schools and vocational education institutions with economic information about costs, income, pricing, regulation and labor productivity and the main stages of methods of their calculation. The whole system of project tasks should be directed to the development of pupils' ability to respond to consumers' desire and manufacture the best and various products and services, help pupils to become more informed, selective and effective. Marketing activities affect the outlook and lifestyle of pupils.

At an accessible and scientifically-authentic level the teacher should form pupils' concepts about the basics of design activity, new technologies, trends of technical process and its consequences. It is necessary to open the interdependence between the study and constant response to the market. It is essential that pupils studying design and technology activity come to realize that market economy causes the transfer of management decisions from production units of modern school workshops into their level of sales. They must learn to practice the basic principles of the types of material processing equipment and tools while implementing measures on pricing, storage, packaging products, brand creation, marketing, trade management personnel, crediting and transportation of finished products, research of customers, choice of places for the sales of products, wholesale and retail, advertising, public relations, market research, planning and presentation of goods guarantees quality products.

On the basis of the principles of marketing and to enhance the marketing orientation of training technology on the basis of project activity the basic directions of study of pupils design objects are defined². Tasks with production content can be used for realization of these directions of design and technological activity of pupils which provide justification of marketing process of manufacturing and sales objects of design. To achieve the objective pupils should during the design phase of design and technological activities make some marketing research, give a full description of the product, which is made from the standpoint of meeting the needs of the market (consumers). In marketing calculation you must specify if the designed product meets the needs of the market (consumers) and to what degree and what measures should be taken for the promotion of marketing of products on the market and how to generate the consumer demand for the designed product.

So, the defining aspects of marketing are one of the basic requirements for the designed product which is based on satisfying market requirements, sale of products and formation of consumer demand. The teacher should determine and discuss collectively with the audience and each pupil should speak as for conducting a simple marketing analysis of product and

² Kredisov, A.I. Marketing - K.: Ukraine, 1994, 399 p

process of its implementation, impact of quality and price on demand for a product with consumers. The pupils must be able to adapt the object of design to consumer needs, stimulate the implementation of the product and also to take measures for the formation of desires and tastes of potential customers of projected product.

Marketing knowledge acquired in practical activity is the basis of beliefs, values and emotional experiences of pupils which are components of formation of economic culture as the ultimate goal of technological training.

Consequently, modern market trends pose new challenges to the development of entrepreneurial abilities in young generation that is basis for the formation of entrepreneurial behavior in the future. Accordingly, it is determined that it's necessary to teach pupils not only to create economically-based projects but to implement the finished products. Of course, this is not possible without a complex of marketing communications and without advertising the goods because the modern market competition requires bright and creative its presentation.

Thus modern design component of technology training courses is related with marketing communications including the advertising arts. The advertiser is a specialist, the result of whose activity is the creation of advertising production (services, ideas) in order to meet the demand of consumers. He knows how to use art images, symbols, slogans and other signs for the formation of relevant consumers' feelings, emotions and interests³.

Advertising is a part of marketing activities. It is defined in most studies as a paid, non-personal form of communication of a manufacturer with the consumer which is provided on behalf of the customer through the mass media and various carriers in order to disseminate information about the availability of goods and services, the terms of their acquisition and consumption³. Now Ukraine has fully formed advertising industry as a separate sector of the economy where considerable number of advertising agencies and marketing organizations work, a variety of media, modern technology and supplies promotional materials use.

Advertising is a very thin market instrument the possession of which opens significant commercial opportunities as has been repeatedly noted by prominent economists, marketers, businessmen, social and political activists. In the case of developed market where there is a high competition and the seller is committed maximally to meet the needs of the consumer advertising can be a decisive factor in competition.

Production of advertising is the most creative process. Creative advertiser takes inspiration from the works of literary, visual arts and other art forms but only in exceptionally rare cases created advertising can become one of them. We agree with the opinion of John Steele that the main goal in itself of any advertising agency is a commercial component. Art is only a tool that can help advertising to stand out and be better remembered and ideally to convey a message so that it has a more effective impact on the audience⁴. Therefore the content of advertising appeal comes to the public only at equal proportions of commercial and artistic of its components. This is the essence of advertising as an art form.

So, specifying advertising in the context of solving problems of marketing it can be concluded that advertising is intended to inform consumers about product positioning (unique characteristics or low price) and this information may encourage the buyer to the choice of the advertised goods.

³ Dibrova, T.G. Marketing policy of communications: strategy, national practice. Textbook / T.G. Dibrova. - K.: Stylos, 2011, 294 p.

⁴ John Steel. True, lie and advertising / John Steel. - M.: ID secret of the firm, 2006, 317 p.

Promoting by pupils designed products on the market provides for the development of promotional programs and stimulates its sales. Accordingly the method of designing advertising strategies takes into account the design work: combination, analogies, universalisation, random substitution, reconstruction (re-design)⁵.

During the study we defined the main stages of designing advertising strategies:

- 1) defining the goal of advertising the product;
- 2) concretization of advertising audience;
- 3) determining the advertising budget;
- 4) development of the concept of advertising appeal;
- 5) determining the effectiveness of advertising.

The first stage of planning of advertising is defining a proper goal setting. The goals of advertising campaign as well as the general objectives of marketing communications should be specific, measurable and operational. Specificity means clear wording of each objective. Measurable involves setting goals in terms of specific figures and calculated for a specified period of time that subsequently allows making an assessment of the effectiveness of advertising campaign. Operational goals are ratio of them with the task of each stage of planning an advertising campaign.

Formulation of goals must be specific in terms of communicative effect. Communication effectiveness is carried out through the influence of advertising on consciousness (knowledge, feelings and attitudes to goods) and consumer behavior that leads to the purchase of goods⁶.

In our opinion the main purpose of advertising products at the level of profile school and vocational educational establishment is an attempt to teach pupils to develop advertising projects in practice, to give them an idea about the basics of marketing communications and their place in the system of economic education. As for the small pupils' production it can be achieving in sales to a quantitative level for a week or a month or increasing the proportion of consumers who would have the sustainable idea of given production and its products.

The next stage of development of the advertising strategy is to define and accurate the description of the target advertising audience. A. Deyan distinguishes such groups within the limits of the target advertising audience: customers, potential customers, buyers of a certain brand of goods, buyers of competitors' brands of goods, intermediaries, distributors, representatives of wholesale and retail trade, persons who have the ability to influence the decision to purchase⁷. Detail planning of advertising strategy requires the concretization of the characteristics of the target advertising audience.

The demographic characteristics of the audience are one of the most important that the development of the concept of advertising define the content of advertising appeal and its verbal and visual content.

The importance of the development of the concept of advertising has also psychographic characteristics of the audience of consumers such as the lifestyle of a typical participant of the process of marketing communications.

⁵ Molyako, V.O. Psychological readiness for creative work / V.O. Molyako. - K.: Knowledge, 1989, 148 p.

⁶ Batra, R. Advertising management / Batra R., Myers J., Aaker D. - [5th ed.]. - M.; St. Petersburg.; K.: "Williams", 1999, 784 p.

⁷ Deian, A. Sales promotion and sale advertising / Deian, A., Troadek, A., Troadek, L. - M.: "Progress", 1994, 190 p.

Taking into account factors of consumer behavior is one of the reasons for determining the content of advertising appeal – declared benefits of the purchase and use of goods; demonstrate its purchase situations and characters of message.

Besides that, the advertising of the product must be based on emotional and rational nature motives of customers.

As for the development of advertising strategy of pupils' projects according to the above characteristics of the potential audience and nature motives of buyers and consumer behavior factors we found major groups within the relevant advertising target audience: category of consumers both individuals and legal entities interested in purchasing high-quality, practical, aesthetically designed products of wood; intermediaries; distributors; representatives of wholesale and retail trade.

The decision concerning the advertising budget is an important step in planning an advertising strategy. While determining it based on the objectives of advertising one should consider the following factors: the degree of product information (establishing or supporting information); size of the selected segment; place of advertising in the marketing complex; stage of the product life cycle; the differentiation of goods; advertiser financial capabilities as for the implementation of concept of advertising orders; financial capacity of competitors as for the implementation of its advertising strategy etc.

The distribution of funds by type of advertising activity involves: administrative costs; costs of producing advertising product; costs for the purchase of carriers and means of advertising; advertising agents' fees; costs of market research and more. It should also be noted that the size of the costs of establishing advertising order depends along with factors considered on the specific goals and objectives formulated in its concept.

Since the presentation (advertising) of the project will take place in the form of a poster report, the advertising budget will include: administrative costs; additional costs for carriers and means of advertising (displays, brochures, presentation materials in a slide show); expenses for market research.

The development of concept of advertising appeal is the fourth phase of planning an advertising strategy. A famous national marketer T. Dibrova gives the following definition of this concept: the concept of advertising appeal is the clearly formulated idea of presentation of advertised object based on the chosen positioning strategy and determines constructive principles of advertising appeal as a final product intended for consumers³.

Formation of the concept of advertising appeal is a phased process. Defining the competitive position of the advertised product is a strategic level to develop the concept of advertising appeal formed when the content and argumentation as well as approaches elected to their presentation in the message. Determining the content of advertising appeal it should describe the competitive position of the product which must be brought to the target audience, specify the nature of the arguments in favor of the stated of applying benefits of product that should be verbally or visually demonstrated in advertising appeal.

As a result of this phase the concept of advertising appeal as detailed structured document (creative brief) outlining the content and form of an advertising appeal is created.

In accordance with the principles mentioned above, the concept of pupils advertising appeal is positioned by us on competitive advantages of the product that should be verbally and visually demonstrated:

1) at the level of characteristics / properties of the product: light weight of design, high-quality artistic decoration, simple design of the product, light linden material (for example), quality varnished with wood carvings;

2) at the level of benefits: compactness, versatility, multi functionality, reliability design, the possibility of transportation, practicality and decoration, cheap to manufacture as for the construction and materials;

3) at the level of emotions: aesthetic decoration of interior space, natural materials of manufacturing, complement of home comfort and coziness, needed in the household thing.

The final stage of planning our advertising strategy is the definition of effectiveness of advertising. Typically, advertisers are interested in such variables in consumer behavior that will result in the purchase. However according to many experts in advertising ascertaining of its effectiveness lies primarily in identifying its communicative effect which makes it possible to achieve certain economic benefits (increased sales or part of the market, etc.).

The effectiveness of advertising pupils' projects is primarily designed to identify the fundamentality of knowledge and skills that pupils acquire during the creation of advertising programs and also ability of their practical application in the process of designing the main stages of advertising campaign.

Besides that, the indicators of efficiency of advertising program can be as follows-achieving in sales of products to a quantitative index for the week or month or increasing the proportion of consumers who would have sustained understanding about pupils' manufacturing and its products.

So the modern market policy of communications is a promising sphere of marketing and educational research. However this course is still not enough theoretically justified from the perspective of implementation of the system of vocational education. In this context the relevant work is carried out during the courses of advanced training of the personnel of vocational education by the staff of the department of methodic of professional education of Bilotserkiwsk Institute of continuous professional education.

REFERENCES

- The state standard of full secondary education* [electronic resource]. Access mode: http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary-education/state_standarts.html
- State standards of vocational education* [electronic resource]. Access mode: <http://mon.gov.ua/activity/education/profesijno-texnichna/standarty.html>
- Kredisov, A.I. *Marketing* – K.: Ukraine, 1994, 399 p.,
- Dibrova, T.G. *Marketing policy of communications: strategy, national practice*. Textbook / T.G. Dibrova. – K.: Stylos, 2011, 294 p.,
- Steel, John . *True, lie and advertising* / John Steel. – M.: ID secret of the firm, 2006, 317 p.,
- Molyako, V.O. *Psychological readiness for creative work* / V.O. Molyako. – K.: Knowledge, 1989, 148 p.,
- Batra, R. *Advertising management* / Batra R., Myers J., Aaker D. – [5th ed.]. – M.; St. Petersburg.; K.: "Williams", 1999, 784 p.,
- Deian, A. *Sales promotion and sale advertising* / Deian A., Troadek A., Troadek L. – M.: "Progress", 1994, 190 p.

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ АКТИВНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Тетяна Ледян

к.е.н., доцент, Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: tatyana1380@mail.ru, Кривий Ріг, Україна

Світлана Мацюра

к.е.н., доцент, Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: sveta1979ok_ok@ukr.net, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті розроблена і запропонована нова система управління інноваційною системою, що включає в себе ринок товарів і послуг, фінансовий ринок, ринок праці і зовнішнє середовище. Вона є наближеним віддзеркаленням реалій інноваційної діяльності підприємств, дає можливість виявити основні закономірності інноваційних процесів, пов'язаних із підвищенням інноваційної активності підприємств, розробити варіанти вирішення складних економічних інноваційних проблем, таких як: підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, зростання доходів бюджету та інші. У цій моделі виявлені взаємозалежності між двома рівнями управління національною інноваційною системою і трьома різновидами ринку. Причинно-наслідкові зв'язки між зростанням бюджету і добробуту населення з рівнем інноваційної активності підприємств. Сформульовані основні завдання управління пов'язані з економічними інтересами держави і підприємницьких структур.

Ключові слова: інноваційна система, модель управління, інноваційна діяльність, суб'єкти національної інноваційної системи.

До теперішнього часу не склалося єдиної думки науковців щодо сутності та змісту категорії «інноваційна система».

В офіційному трактуванні, викладеному в Концепції розвитку національної інноваційної системи, вона розглядається як сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань і технологій та визначають правові, економічні, організаційні і соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу¹.

У працях Ю. Атаманова², Ю. Гончарова³, М. Денисенка⁴ під інноваційною системою розуміється цілісна сукупність соціальних інститутів і організацій, що взаємодіють і здійснюють перетворення наукових знань у нові види конкурентоспроможності продукції і послуг з метою забезпечення соціально-економічного зростання. Видається, що в цьому випадку під інноваційною системою розуміється процес виробництва інновацій певною сукупністю організацій.

¹Концепція розвитку національної інноваційної системи: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – С. 533-540.

² Атаманова Ю. Структура національної інноваційної системи як методологічна основа формування державної інноваційної політики / Ю. Атаманова // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3. – С. 214-224.

³ Гончаров Ю. Науковий потенціал як фактор розвитку інноваційно-інвестиційної системи України / Ю. Гончаров, А. Касич // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 42-51.

⁴ Денисенко М. П. Проблеми формування національної інноваційної системи України / М. П. Денисенко, Т. Є. Воронкова, С. В. Ладика // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 73-81.

На нашу думку, наведене трактування подає інноваційну систему в найзагальнішому вигляді як сукупність інституцій, що взаємодіють, при цьому чіткого уявлення про елементи системи, на жаль, не дає. Тим часом важливим моментом для наведеного визначення є, на наш погляд, те, що держава розглядається як учасник інноваційної системи. Разом з тим державі відведена роль забезпечення дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодії всіх підсистем національної інноваційної системи, що не є досить повним визначенням, оскільки держава сама є безпосереднім учасником інноваційних процесів.

Існують й інші, аналогічні визначення, а найчастіше використовується трактування інноваційної системи як сукупності суб'єктів та інститутів, які спільно й кожен окремо роблять свій внесок у відтворення, зберігання, поширення і використання знань з метою отримання нових продуктів, технологій і послуг для задоволення потреб особи й суспільства.

Будь-який цілеспрямований процес, що відбувається в економіці або виконуваний людиною, є організованою сукупністю операцій, які умовно можна поділити на дві групи: робочі операції й операції управління.

Робочі операції є діями, необхідними для безпосереднього виконання процесу відповідно до економічних законів, що визначають хід процесу. Наприклад, це виробничий процес, процес визначення змінних або постійних витрат у виробництві товарів і послуг або податкових відрахувань тощо.

Пряма взаємодія економічних інтересів виступає основою побудови ефективного механізму, що стимулює інтенсивний (інноваційний) розвиток економіки країни. Економічний інтерес – це система економічних відносин. Вона має бути побудована так, щоб спонукати підприємців до ефективнішої діяльності, а країну до якнайповнішого задоволення суспільних потреб.

З цього погляду інтереси підприємницьких і державних структур виступають як у фазі, так і в протифазі. У фазі інтереси полягають у максимізації прибутку з боку підприємців і прибуткової частини бюджету країни. Оскільки чим вище прибуток і більше активно діючих підприємців, тим більший обсяг податкових надходжень до бюджету, що рівнозначно максимізації прибуткової частини бюджету.

Проте прибуток підприємців може бути збільшений і за рахунок невинного підвищення ціни на товар, відсоткової ставки фінансового підприємництва або підвищення ціни послуг підприємцям. А це, як правило, негативно позначається на життєвому рівні іншої частини населення регіону. Цей випадок засвідчує протилежність інтересів державних і підприємницьких структур.

Завдання взаємного задоволення потреб і владних і підприємницьких структур може бути вирішене на основі активного використання соціально орієнтованих ринкових відносин у поєднанні з інтересами владних структур і підприємців.

Процес управління інноваційною активністю має бути цілеспрямованим. Це означає, що органу, що управляє, має бути відома мета управління, тобто інформація, використовуючи яку можна визначити бажаний стан об'єкта управління. Керуючий орган впливає на об'єкт управління так, щоб його стан відповідав бажаному.

Об'єкт управління є відкритою системою, а, отже, перебуває в динамічній взаємодії із зовнішнім середовищем. Вплив зовнішнього середовища на об'єкт управління, як правило, має неконтрольований характер і виражається у випадковій зміні його стану. Вплив навколишнього середовища на об'єкт управління називають

збурювальним впливом.

Поведінка будь-якої системи управління визначається метою управління, характером збурювальних впливів, а також властивостями об'єкту управління і органу управління.

Стан об'єкту управління змінюється під дією двох основних чинників. Перший чинник – вплив збурюючих впливів. Цей вплив, як правило, формується у зовнішньому середовищі й здійснює неконтрольований вплив на об'єкт управління. Другим чинником є цілеспрямований вплив органу управління на об'єкт управління.

Розглянемо податкову політику держави як процес формування і реалізації економічних інтересів суб'єктів податкових відносин, пов'язаних безліччю інститутів. Проте в основі податкової політики лежать два фундаментальні інститути, тобто інститути владних і підприємницьких структур. На рис. 1 наведено модель взаємодії державних владних і підприємницьких структур в аспекті інноваційної діяльності за допомогою бюджетного регулювання.

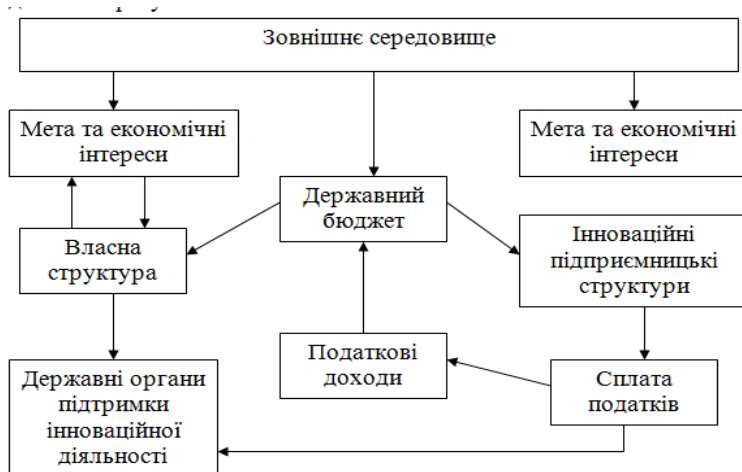

Рис. 1. Модель взаємодії державних владних і підприємницьких структур в аспекті інноваційної діяльності (джерело: розробка автора)

Інститут підприємницьких структур формуються і реалізуються в господарському процесі і бере свій початок з моменту з'єднання об'єктних і суб'єктних чинників виробництва й завершує його продукт або послуга, у якій відтворюється початкові відносини власності підприємця. У такому відтворенні відбувається звуження пучка прав власності шляхом податкового вилучення частини доходу від реалізації створеного продукту. Тим самим податок можна визначити як вторгнення інституту владних структур у процес відтворення інституту підприємницьких структур. Таке вторгнення зближує податок з трансакційними витратами.

Аналогічно будується модель взаємодії владних та інноваційних підприємницьких структур у кредитно-фінансовій сфері (рис. 2).

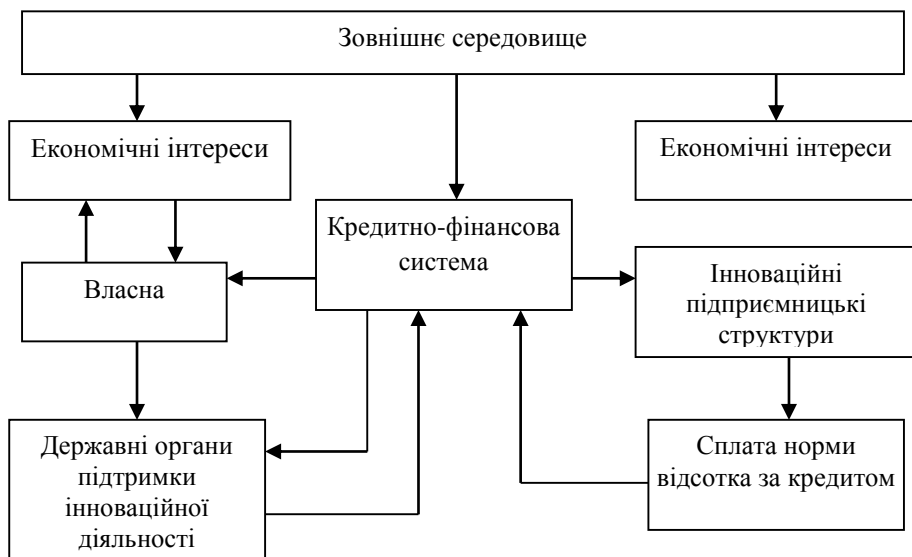

Рис. 2. Модель взаємодії державних владних й інноваційних підприємницьких структур у кредитно-фінансовій сфері (джерело: розробка автора)

Інститут влади супроводжує формування сукупності потреб і забезпечення економічних інтересів, що можна охарактеризувати у вигляді моделі (рис. 3.).

Сукупність потреб і економічних інтересів не вичерпує цільових економічних функцій інституту влади і форм їх реалізації. Суспільство безперервно розвивається, що зумовлює видозміну інститутів.

На рис. 4 визначена структура системи державного управління підприємництвом.

Держава управляє інноваційною активністю підприємців за допомогою вдосконалення законодавчої бази, збільшення субсидій та інвестиційних коштів.

Структура моделі дворівневого управління національною інноваційною системою, що включає в себе ринок товарів і послуг, ринок економічних ресурсів і фінансовий ринок, а також зовнішнього середовища, що здійснює неконтрольований вплив на об'єкти управління – державний бюджет й інноваційну активність фірми, наведена на рис. 5.

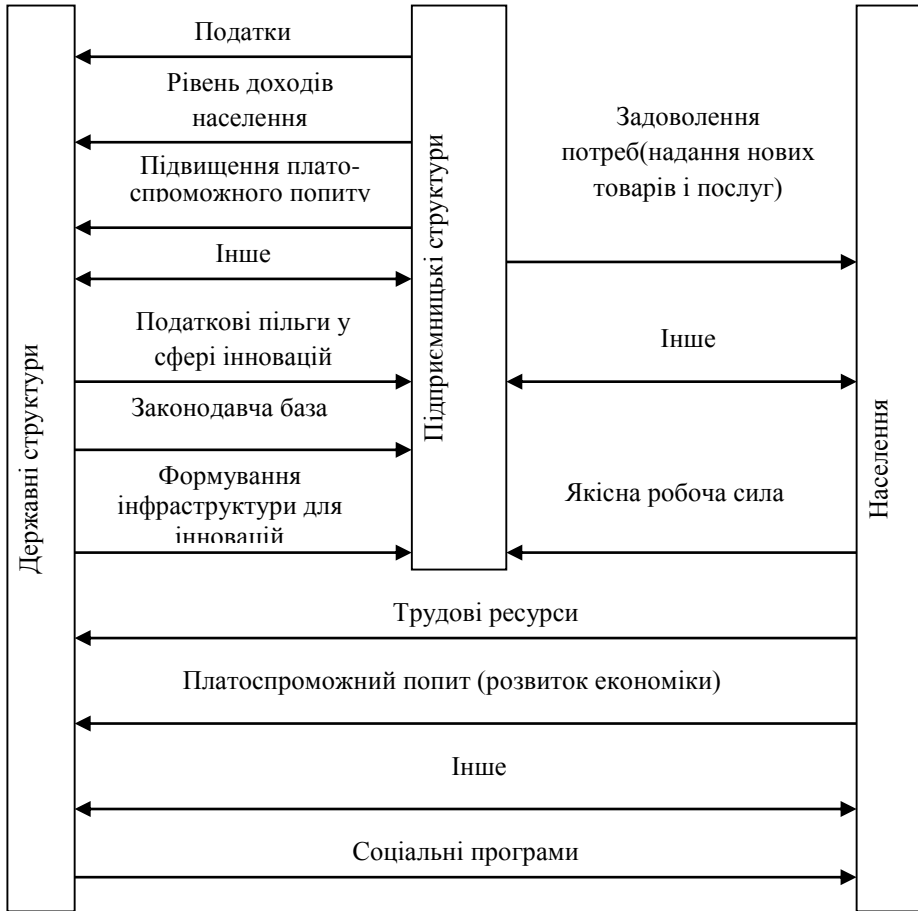

Рис. 3. Модель взаємодії органів державної влади і підприємницьких структур у системі економічних інтересів (джерело: розробка автора)

Усі складові системи управління: держава, домогосподарства, фірми, ринок товарів і послуг, ринок економічних ресурсів і фінансовий ринок перебувають у взаємозв'язку за допомогою матеріальних і грошових потоків, що створює кругообіг витрат і доходів. Крім того, нами додатково введені між ринком товарів (робіт, послуг) і фірмами, між фірмами і ринком економічних ресурсів двосторонні інформаційні зв'язки щодо якості товарів і послуг та якості економічних ресурсів. Вони беруть активну участь у кругообігу витрат і доходів, пов'язаних з інноваційною діяльністю фірм, або в еволюції рівня якості товарів і послуг.

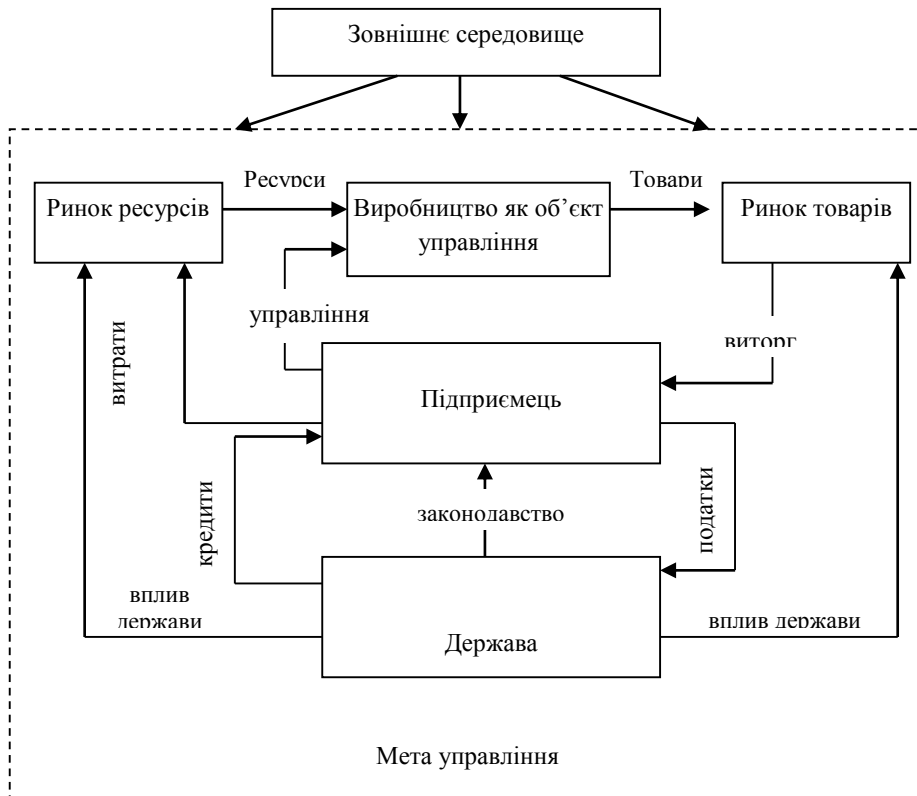

Рис. 4. Структура системи державного управління підприємництвом
(джерело: розробка автора)

Управління інноваційною активністю фірм, зростання їх конкурентоспроможності й доходів бюджету на основі створення в економіці інноваційних товарів і послуг є цілеспрямованим процесом. Об'єктом державного управління є інноваційна активність фірм, а об'єктом управління підприємців є інноваційне зростання якості товарів і послуг.

Сучасну національну інноваційну систему можна охарактеризувати як сукупність елементів державних і недержавних секторів економіки, які взаємодіють і забезпечують оперативне перетворення наукових знань у сучасні технології, нові матеріали й іншу конкурентоспроможну продукцію.

Приватний сектор, що складається з домогосподарств і фірм, формує систему приватного фінансування науки й інновацій, венчурні фонди, консалтингові агентства, інжинірингові компанії, незалежну експертизу, фондові ринки, інноваційні біржі, наукові центри, малі наукоємні фірми, венчурні компанії у сфері хай-тека, приватні навчальні заклади.

Таким чином, державну систему управління конкурентоспроможністю і бюджетом можна охарактеризувати як сукупність об'єктів управління державного і приватнопідприємницького секторів, які взаємодіють і спільно забезпечують цілеспрямовані перетворення наукових знань в інноваційні ідеї, інноваційні технології

та інноваційні товари і послуги.

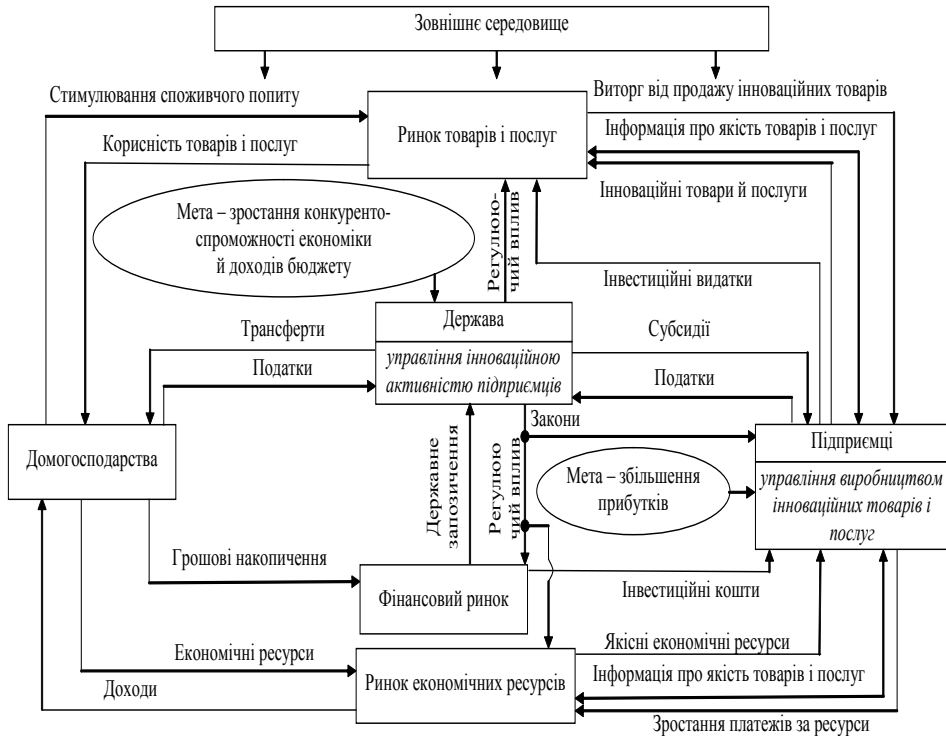

Рис. 5. Модель дворівневого управління національною інноваційною системою (джерело: розробка автора)

Державне управління інноваційною активністю підприємств пов'язане з економічними інтересами підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг і на їх базі зростання доходів бюджету.

Таким чином, нами була розроблена і запропонована нова система управління інноваційною системою, що включає в себе ринок товарів і послуг, фінансовий ринок, ринок праці і зовнішнє середовище. Вона є наближеним віддзеркаленням реалій інноваційної діяльності підприємств, дає можливість виявити основні закономірності інноваційних процесів, пов'язаних із підвищенням інноваційної активності підприємств, розробити варіанти вирішення складних економічних інноваційних проблем, таких як: підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, зростання доходів бюджету та інші.

У цій моделі виявлені взаємозалежності між двома рівнями управління національною інноваційною системою і трьома різновидами ринку. Причинно-наслідкові зв'язки між зростанням бюджету і добробуту населення з рівнем інноваційної активності підприємств. Сформульовані основні завдання управління, пов'язані з економічними інтересами держави і підприємницьких структур.

Система державного управління інноваційною активністю пов'язана з формуванням державної інноваційної політики та всебічній підтримці інноваційної

діяльності підприємців. Важливу роль у ній має бути відведено використанню механізму взаємодії економічних інтересів підприємницьких і державних структур. Ключовою проблемою стратегії розвитку національних і регіональних інноваційних систем є формування цілісної інноваційної інфраструктури комерціалізації інноваційних продуктів і послуг, що включає в себе інститути захисту прав інтелектуальної власності й страхування ризиків, фінансової, маркетингової, консалтингової, інформаційної та кадрової підтримки інноваційної діяльності підприємців.

ЛІТЕРАТУРА

- Атаманова Ю. Структура національної інноваційної системи як методологічна основа формування державної інноваційної політики / Ю. Атаманова // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3. – С. 214-224.
- Гончаров Ю. Науковий потенціал як фактор розвитку інноваційно-інвестиційної системи України / Ю. Гончаров, А. Касич // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 42-51.
- Денисенко М. П. Проблеми формування національної інноваційної системи України / М. П. Денисенко, Т. Є. Воронкова, С. В. Лади́ка // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 73-81.
- Концепція розвитку національної інноваційної системи: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – С. 533-540.

FEATURES OF USE OF NEW INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE KRYVYI RIH INSTITUTE OF ECONOMICS

Kateryna Lukyanenko

Senior Teacher of Chair of Informatics and Application Software
Kryvyi Rih Institute of Economics of SIHE “Kryvyi Rih National University”,
e-mail: lkatr@google.com, Kryvyi Rih, Ukraine

Dmytro Sikora

the Head of Department of Information -Technical Support of Educational Process
Kryvyi Rih Institute of Economics of SIHE “Kryvyi Rih National University”,
e-mail: admdmitry@kneu.dp.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Annotation. The article describes the main concepts related to information and communication technologies at the present stage of development of higher education in Ukraine, as well as the features and prospects of their use in the Kryvyi Rih institute of economics.

Keyword: information and communication technologies, e-learning, distance learning.

"Traditional" institutions of higher education have to make qualitative changes in their activities and first of all in the proposals, services and delivery systems of knowledge if they want to survive in the XXI century. Today in Ukraine there are several tens of educational institutions, which to a certain extent implement technologies of distance learning in the

difficult conditions of a rather low level of Informatization of Ukrainian society (under the Informatization of society we understand a global social process, the feature of which is that the dominant activities in the sphere of social production is the collection, accumulation, production, processing, storage, transmission and use of information).

The purpose of this research is to determine the peculiarities of the use of modern information and communication technologies in the educational process in the Kryvyi Rih economic Institute (KEI).

First we will make understanding the terminology used hereinafter:

Electronic (e-)learning is a form of learning, in which the main sources of educational information are e-learning resources, as the means of communication between teacher and students are based on the use of information and communication technologies (computer technology, network technology, especially the Internet and mobile communication);

Distance learning is a type of e-learning, in which teacher and student are distant from each other by a considerable distance, and communication between teacher and students occurs primarily through the information and communication technologies, mostly the Internet and of mobile communication systems. A characteristic feature of DL is the use of specialized software (management systems courses), in which e-learning resources are represented as a special way of structured distance learning courses; usually the MSC also contains developed synchronous and asynchronous means of communication. Asynchronous mode represents the interaction between the subjects of distance learning, during which participants interact with time delay, using e-mail, forum, social network, and so on.

Characteristic features of distance learning are shown in Table 1.

Mixed learning is the type e-learning, where methods and means of traditional learning and e-learning are used. The share of technology e-DL in the training process can vary from 30% to 80%.

Electronic learning resources (ELR) are training-methodical materials which are prepared in electronic format and available to employees and students via computer information networks (Intranet, Internet), mobile network or by using a "solid" electronic media (flash drives and the like). The system of management of educational process, distance learning courses, e-lectures, video courses, virtual labs, virtual lectures, virtual simulators and emulators, and other test computer systems control, academic-methodological materials in electronic form etc. refer to ELR. The level of access and level of confidentiality of each ELR are determined by the academic unit (Department) where this resource was developed.

Interactive communication in a narrow sense (for the user to interact with software in General) is a dialogue between the user of the program, i.e. the exchange of text commands (requests) and responses (prompts). When there are more advanced means of dialogue (such as having opportunities to ask questions in any form, using "key" words, in the form of a limited set of characters) it allows the selection of content of educational material and mode of operation. The more opportunity there is to run the program, the more actively the user engages in dialogue, the higher the interactivity. In a broad sense, interactivity implies a dialogue of any of the entities with each other using the available means and methods.

Table 1. Characteristic features of distance learning

Sign	The essence
Flexibility	pupils, students, trainees, distance education, mostly do not attend regular classes and study at a convenient time and in a convenient location.
Modularity	the basis for the program of distance education uses modular; each separate course creates a holistic view about a single subject area, which allows a set of independent courses-modules to form a curriculum that meets individual or group needs.
Parallelism	training is provided simultaneously with professional work (or training differently), that is without job or other activities.
A large audience	the simultaneous treatment of many sources of educational information a large number of pupils, students and trainees, communication with a telecommunications link between students themselves and with teachers.
Efficiency	effective use of learning spaces and technical facilities, a concentrated and unified view of information, the use and development of computer simulation should lead to cost reduction on training
Manufacturability	use of new information technology in educational process, facilitating the entry of a person into the world information space
Social equality	equal opportunity of education regardless of place of residence, health status and social status
Internationality	the opportunity to receive education in educational institutions of foreign countries without leaving their country and to provide educational services for foreign citizens and compatriots living abroad.
New role of the teacher	distance education expands and updates the role of the teacher, makes him a mentor-consultant to coordinate the educational process, continually improve the courses he teaches, increase creativity and skills in accordance with the innovations and innovation.
Positive impact on a student	the development of creative and intellectual potential of the person, who gets the distance education, at the expense of self-organization, aspiration to knowledge, using modern information and telecommunication technologies, the ability to make responsible decision independently.
Quality	quality distance education is not inferior to the quality of full-time study, as for the preparation of teaching resources attracts the best faculty and uses the latest educational materials; involves the introduction of specialized monitoring of the quality of distance education for compliance with its educational standards.

This assumes an active part in the dialogue of both sides is the exchange of questions and answers control the progress of the dialogue, monitoring the implementation of decisions, etc. Telecommunications environment for the communication of millions of people with each other is a priori, interactive environment. In distance learning, the actors in the interaction will be teachers and students, and by means of such interaction is e - mail, newsgroups, and conversations in real time, and the like.

Now the e-learning, as a new form of learning, grows very rapidly and carries a large number of educational and technological innovations, scientific research, conducting scientific and scientific-practical conference is conducted. Among the main areas of research that directly or indirectly relate to e-learning in higher education include:

- e-learning and its formats: online training, training with the use of mobile communications, mixed technology;
- the use of modern technologies e-learning using the latest tools on the web (Wikipedia, social networks, blogs, RSS feeds, videos, podcasts and so on);
- implementation of distance learning in higher education: administration, management of educational process, finance;
- "learning throughout the life";
- implementation of pilot projects in the field of e-learning;
- gender aspects of distance education;
- corporate network training and software systems;
- virtual channels and virtual professional networks;
- platforms, shells and authoring tools;
- standards and guidelines for the development of electronic educational resources;
- ERR and multimedia training virtual reality;
- artificial intelligence and its application for e-learning;
- knowledge of management and e-learning;
- 'smart' content;
- ensuring the quality of education in the application of e-learning;
- communication, interaction, cooperation;
- quick technologies of distance learning;
- psychological adaptation of students and teachers towards e-learning;
- the effectiveness of the mixed formats of teaching;
- and many others.

The platform Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) is a modular object oriented dynamic learning environment, which is free as an Open Source project under the GNU GPL license (permitted to copy, use and modify the code) is widely used in KEI today. Is a software package for creating and conducting of the distance learning courses (Figure. 1).

The purpose of this software package is engaging students in the knowledge creation. The Moodle platform contains a large number of interactive elements that help to create a variety of learning tools for distance learning. Interactive elements of Moodle are: seminar, chat, forum, polls, glossaries, assignments, and tests.

It is the computer testing is aimed and serves as a means for in-depth scrutiny of the studied topic or section of the curriculum, gaps in knowledge and skills of students. Electronic testing is a learning tool in the pedagogical system of distance education that contains elements

that are characteristic of any didactic system. In addition, the electronic testing is an additional means of educational process organization in the framework of the traditional educational system. Such testing and control of knowledge have an average degree of interactivity, relatively low cost and sufficiently-developed infrastructure. The development of computer-based tests is one of the leading activities of educational institutions and embraces the distance learning.

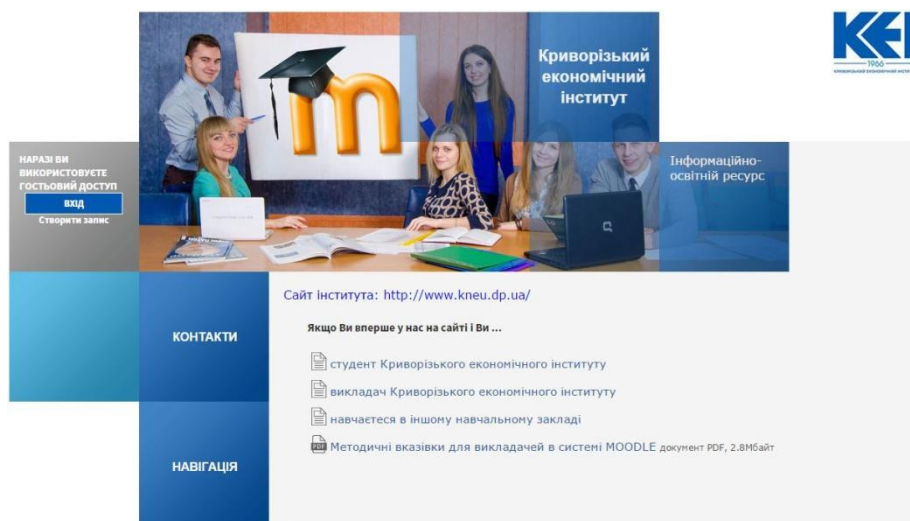

Figure.1. Main page of resource Moodle

Computer test helps to assess the level of achievement of the student specific knowledge and to analyze the results of their own activities. At this stage the testing of computer enables the following:

- rapid feedback between the user and the vehicle;
- easy access to processing results;
- the possibility of multiple recurrence;
- control of results of learning;

The convenience and advantage of computer testing is that it does not require that the teacher and students are present and are near the computers at the same time. Computer testing did not bring significant changes in the process of learning, but motivation, quality of remembering information increased.

Special attention requires the fact that computer-based testing eliminates the human factor influence on the results of the evaluation that allows the control of educational achievements regularly and makes it objective. It is the computer testing becomes the assessment tool of the level and quality of mastering the educational standard of students.

Computer monitoring programs allow current and final control of knowledge and skills. Such programs can analyze the results of the testing in large groups of students even provide statistical processing of the responses. Thus, having these results and data of statistical processing, the teacher pays attention to those sections of the course that need more detailed

and effective elaboration or repetition. For example, during the learning foreign language there are various forms and modifications of test programs, the contents of which can be varied and is determined by the teacher. The content and form of the task, as a rule, is the same for each student that performs this test. The forms of test tasks:

- the single choice tasks;
- the multiple choice tasks;
- the tasks of type yes / no;
- the tasks of short answer;
- the tasks are based on the choice, matching.

Computer test scores from the exercise training and monitoring the results of the study.

The rapid development of the technosphere and computer communication creates a new information environment, forms the new field of information culture. Networks constitute the new social morphology of human societies, there is a transition from centralized (hierarchical) to network models of human interaction. The information-communication technology of training also becomes networked.

In the new conditions of organization of educational process, they will be the means of formation of universal educational skills such as:

- searching information in the information environment of educational institutions, national and international repositories of educational resources;
- commit information about a subject and learning process – including using audio and video equipment, digital measurement, with the aim of further use recorded;
- structuring knowledge in the form of conceptual diagrams, maps, graphs, etc.;
- creating hypermedia messages;
- training presentations with audiovisual support; their location in the network;
- building models of objects and processes of the basic elements of virtual constructors;
- individual and group work with ELR;
- systematic work in small groups and mutual evaluation of its results.

Among the various ways of using multimedia in the educational process are the following:

- the use of electronic lecturers, trainers, textbooks, encyclopedias;
- the development of a situation-and role-playing intellectual games using artificial intelligence;
- modeling of processes and phenomena;
- the provision of distance learning;
- the interactive of educational teleconferences;
- construction the systems of control and verification of knowledge and skills of students (using controlling programs-tests);
- the creation and support of sites of educational institutions;
- creating presentations of educational material;
- the implementation of projective and research activities of students and so on⁵.

Success in ICT development and a clear understanding of the academic community that the most effective in achieving high quality education is achieved through personal

⁵Stavitskiy, I.V. Information and communication technologies in education. Scientific-practical conference "Modern educational technologies". <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103> (access: 12.02.2016)

communication between teachers and students, led to the fact that about since 2011 active development began, and then used in the training of a new educational ICT webinars.

The term "webinar" is a translation of the English term "webinar (web based seminar). Now, however, this term should be interpreted more broadly, it's technology, organized on the Internet using special software that provides full-time transmission and control of knowledge, primarily in an interactive mode.

Technically webinars allow:

- sending voice and video participants;
 - communication students with the teacher in the chat;
 - showing slides and videos;
 - painting graphic objects;
 - placing files for sharing information.
- Methodically webinars can be used for:
- lectures with feedback to the teacher in real time;
 - thematic seminars with asking the students;
 - the protection of individual work;
 - group work with the project;
 - testing students with visual control of the process of doing tests.

The use of webinars in Kryvyi Rih economic Institute contributes to the development of the professional competence of teachers in the use of ICT and distance learning.

Let us remind that in 2014 the Ministry of education and science of Ukraine presented the draft Concept of education development for the period 2015 – 2025. The first direction of the Concept of development education is bringing education into line with the needs of the economy and integration of Ukraine into European economic and cultural space. Also one of the main priorities of the Concept of development education is to ensure equal access to quality education to all citizens of Ukraine and the transformation of education into a "social Elevator". Upon detailed review of this document by quality education we understand the "access to the latest learning tools and learning technologies"⁶, which implies: Providing all schools with broadband Internet by 2020 and the annual determination of a minimal set of (standard security) the right IT tools and IT services for use in education and science for educational institutions of all levels and state standard (requirements) for the IT development in education (e-learning service standard basic standard e-learning)².

So, as you can see, the technology of e-learning becomes an integral part of modern educational process in all its forms, at least for the next ten years.

But it is necessary clearly to realize that the quality of education is improving not only from the availability of access to new technologies, it depends on those teaching methods which aim at the formation of the "correct view" on the directional flow of information. Therefore, only the sharing of effective pedagogical and information technologies will contribute to quality preparation of specialists with higher economic education and income into a single information and educational space.

Insufficient information-communicative competence of students, their lack of experience in distance learning, (and teachers of teaching), specialists who are ready to form a comprehensive training program and to organize communication on the Internet, teaching

⁶The Ministry of education and science of Ukraine The Draft Concept of education development in Ukraine for the period 2015-2025 years. <http://goo.gl/71G3iq> (access: 12.02.2016)

materials, passiveness of higher educational institutions in this direction leads to inhibition of the process of development of professional competences of the graduates - future economists, and, as a consequence of their lack of competitiveness on the market.

Therefore, in our opinion, for the purpose of improving the quality of traditional forms of teaching in KEI special attention should be paid to the following areas:

- active introduction of advanced information and communication technologies in educational process in full-time education. For this purpose it is proposed to develop and begin implementation of a fundamentally new project in which to provide a system of organizational and methodical activities as widely as possible inform students and teachers about the possibilities and advantages of modern information educational environment, teaching them basic techniques of work in it. Particularly in the framework of this project, we propose to develop intensively the blogosphere of the Institute, so that within a few years the vast majority of teachers of the Institute would be given the opportunity to communicate with students using this technology;

- development of a system for internal educational information services of the University (free and paid), for example, access to advanced ENR based on the server library, current reference information (such as, schedule of classes, exams), including using Wi-Fi technology;

- significant increase in the use of technologies of e-learning for students of the correspondence form of training with a gradual transition to the use of this category of students access to the "information cases" (sets of ENR, fully ensure student learning in a specific academic discipline);

- development of preparatory courses for students, especially those from disciplines where modern schooling does not give prospective applicants adequate training;

- development of a program complex "Electronic Dean's office" and its implementation in all faculties of the Institute.

Most Universities today have their own web sites and Kryvyi Rih economic Institute is not exception in this. Usually the website of the Universities is just a "business card", but thanks to the timely updating of content, General news, separate sections, intended for students, scientists, web-site KEI is a powerful source of information that is distributed through social network, is discussed by the visitors, and this also is an important feature of modernity.

In the near future traditional educational process in the Kryvyi Rih economic Institute (in the presence of a sufficient number of distance learning courses) can be built on the principle of mixed learning. Its development will contribute to the effective use of credit-modular system, and will help the student to monitor the quality of the learning rate during performing tasks for self-study, preparation for practical and seminars, to verify the learning of theoretical material through testing, will allow to implement feedback between students and teachers, as well as to provide the ability to host reports on the work done. And finally, to contribute to the implementation of state programs in the field of higher education and initiatives of the scientific community relatively remote and e-learning.

REFERENCES

Traynev, V.A. *New information and communication technologies in education* / V.A. Traynev, V.Y. Malyshev, I.V. Trainev. – M.: Publishing and trading Corporation "Dashkov and Co", 2009. – 320 p.

- National Forestry University of Ukraine. *The advantages of distance education in Ukraine* <http://goo.gl/UjGNrU> (access: 12.02.2016)
- Kuzmina, Irina. *The Challenges and advantages of distance learning Scientific-practical conference "Modern educational technologies"*. <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1031> (access: 12.02.2016)
- The Ministry of education and science of Ukraine. *Regulations on distance learning*. <http://goo.gl/diyLC7> (access: 12.02.2016)
- Meleshko, Inna. *Modern methods of assessment of knowledge computer testing. Scientific-practical conference "Modern educational technologies"*. <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1021> (access: 12.02.2016)
- Prensky, Marc. *Real-world Accomplishment-Based Education*. <http://goo.gl/M38Aq1> (access: 12.02.2016) (In english)
- Pahotin, K. *The Quality of education – the intellectual face of the state // Higher education of Ukraine*. – 2005. – №4(181). – p.112–117.
- Koval, T.I. *Training of higher education faculty: information technologies in education: lern.method*. p. / T.I. Koval. – K.: Pub. center NLU, 2009. – 380 p.
- Tikhonova, T.V. *Information and communication technologies professional activity of a teacher: the essence of the concept / Tikhonova T.V. // Scientific Bulletin of Moscow state University*. V.A. Suhomlinskogo: collection of scientific works / edited by V.D. Budak, A.M. Pehoty Infantry. – The release of 1.33. – Nikolaev: NNU. V.A. Sukhomlinsky, 2011., p. 101–105.
- Stavitskiy, I.V. *Information and communication technologies in education. Scientific-practical conference "Modern educational technologies"*. <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103> (access: 12.02.2016)
- Kotliarenko, L. *Peculiarities of the usage of information technologies in the lectures / Kotliarenko, L.T., Kleshch I.M., Hospodarskyi I.Ya. et al. // Scientific-practical journal Medical Education*. – 2010. – №3 – P.105–108 (In english)
- Matukova, G.I. *Interactive methods and technology development of basic competencies of future specialists of economic profile / G.I. Matukova / Entrepreneurial competence of future specialists of economic profile: theory and practice: Monograph – Kr.Rig: – 2015. – 542p., ISBN: 978–617–7250–35–6*
- Loginov, S.P. *Foreign experience of application of information and communication technologies in distance education. History and prospects*. <http://goo.gl/W283zL> (access: 12.02.2016)
- The law of Ukraine. *On main principles of information society development in Ukraine for 2007–2015*. <http://goo.gl/jNrZER> (access: 12.02.2016)
- The Ministry of education and science of Ukraine. *The Draft Concept of education development in Ukraine for the period 2015–2025 years*. <http://goo.gl/7IG3iq> (access: 12.02.2016)

MODELING OF TRENDS OF ECONOMIC DEVELOPMENT UNDER INSTABILITY CIRCUMSTANCES

Vita Makarenko

Associate Professor of Economic Cybernetics Department,
Kryvyi Rig Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: makarenko_va@mail.ru, Kryvyi Rig, Ukraine

Abstract. The article gives author's definition of "harmonic pattern" concerning forecasting. The possibility of forecasting of macroeconomic processes through the use of harmonic patterns is founded. The variants of combining such forecasting with matrix modeling are considered. The algorithm of determining forecast trends of economic development indicator based on the use of harmonic pattern for circular analytic matrices of the economic system situation is suggested.

Keyword: forecasting, modeling, pattern, system.

Both scholars and practitioners always express keen interest in predicting crisis, their beginning, dynamics and trends changing, especially in conditions of instability which is so typical for modern world. Taking into consideration the cyclical nature of the economy as a whole and present uncertainty of the current phase of the economic cycle, which runs the country's economy in particular, there is a heavy need in forecasting based upon historical experience. To model the trends of the economic system in terms of instability, which has become to some extent an integral part of the present reality, for both micro macro systems, we cannot do without a systematic approach with all the consequences arising therefrom.

At the same time, considering any economic system (for example, a company) to be an object for modeling as part of the complex external system (financial and economic system of the country) we cannot ignore directing impact on the part of subject of management, who is a manager. The latter being provided with the necessary analytical information plays an important role. Managing economy means controlling both people and economic processes that are in causal relationships and influence each other. Choosing a particular development strategy the manager must be aware of what was going on with the subject of managing and the environment, why and what were the causes. These questions can only be answered using analytical information which is obtained by using the original (primary) information with specific analysis methods on the one hand and appropriate technical means on the other. The very primary information can be delivered in many forms that due to joint efforts of scientists from different fields of application are the consequences of a large and diverse methodological arsenal, but here is the need to improve, so called need for innovation and so on. We believe that improvements should take place in two main areas: strengthening systematic approach and accelerating automation of generating analytical information. These two areas are interrelated, since full systems of complex analytical information are better exposed to machine processing than partial ones.

Taking the following as a number of hypotheses: the cyclical nature of the economic system (hence the repetition of certain stages, which in its turn makes use patterns to predict); stipulating of set of characteristics of the object modeling at time t set of characteristics of the object modeling at time $t-1$ (which causes using of recurrence models) and dynamic as one of the characteristics of instability (which causes using of constant monitoring of the state of the economic environment) ; using of multiple factors and various indicators for the analysis of the system (hence the use of codes and their systems), we can conclude that the decision on a

strategy for further development of the company requires a set of flexible full system special models and modeling methodology.

The theoretical basis and scientific research in the area of forecasting, including stock indices, based on the cyclical development of economic phenomena were created by domestic and foreign scientists including I.V. Burtnyak, G.P. Malitska, W. Graham, D. Add, S. Cottle County, R.F. Murray, A.I. Degtyarev, L.A. Lutay, G.V. Kozitskogo, M.O. Solodkyy, O.M. Sokhatska, V.M. Tereschenko. U.I. Marsena developed integrated concept of full system modeling of complex economic systems based on matrices engaged, M.I. Saarepera, V.R. Vensel, O.V. Solohub worked out the concept and its implementation in the form of concentric analytical matrix models, G.I. Baklanov, N.M. Vinogradov, L.S. Kazynets and others elaborated concepts and practical implementation of the index method, the construction of multi-index.

The complexity of forecasting of macroeconomic indicators in general, taking into account peculiarities of the national economy, in particular, dynamic and objective uncertainty, receiving discrete predictive value of economic indicator for a certain fixed time cause the need to find a better and more reliable method of forecasting. This method, in our opinion, is the prediction based on harmonic patterns. Consideration of complex interrelationships, use of a systematic approach in modeling of complex economic system trends and forecasting of its state also requires innovation, especially to combine the concept of matrix modeling of multi-element factor systems, which practical implementation is concentric analytical index matrix model using harmonic patterns.

The term "pattern" has not become widely spread among national scientists and economists, which can be explained by the novelty of this area of research and existence of Ukrainian synonyms. The definition of this term, the analysis of the history of its origins and applications were considered before¹. In particular, it should be noted that the pattern (Eng. Pattern – sample, template, system) is a borrowed word. The word «pattern» is used as a term in several western disciplines and technologies, from which it penetrated into our language environment. The term "pattern" is always narrower than simply "sample", and varies depending on the field of knowledge, in which it is used.

We suggested¹ using the term "pattern" in the field of forecasting as a set of characteristics of the phenomenon or process, describing its changing during a specified time period and recurrent or taken place in previous periods.

Whereas, in predicting the dynamics of quotations on the stock and currency markets, the concept of "harmonic pattern" is used, referring to the pattern, obeying certain laws, this definition still requires clarifying. Namely, harmonic pattern should be considered when predicting a fixed set of characteristics of an object for some period of time that is repeated periodically throughout the observation period and subject to certain laws.

Usually different methods are used in the analysis of the stock market, some of them are based on Fibonacci numbers. In addition, there is a set of patterns based on the use of models Hartley. Harmonic price patterns convert geometric patterns to the next level by using Fibonacci numbers to determine the exact points of turning in bends of the trend line. Finding patterns of

¹ Makarenko, V.A., Gonchar, A. M. Harmonic patterns as a basis for forecasting of macroeconomic processes // Scientific notes. Series "Economy": a collection of scientific works-Ostrog: Publishing House of National University "Ostroh Academy", Volume 22, 2013.- 186p.-P.162-167.

different length and amplitude, a trader can use Fibonacci ratio to them and try to predict future fluctuations².

Using patterns is possible in forecasting of other economic processes and phenomena. In particular, we have considered the possibility of using this approach to forecasting macroeconomic indicators of the country and apply the proposed method of forecasting based on retrospective analysis of harmonic patterns¹. The above mentioned method, in its turn, is analyzing the behavior of the entire economic system for the whole period of its existence known to the researcher and finding similar patterns in history.

To characterize the country's economic system a variety of macroeconomic indicators can be used, the main of them, in our opinion, is the rate of GDP growth. This indicator is used for a retrospective analysis both individually and combined with others, as well as in correlation with ancillary indicators, which may change NBU discount rate, inflation, money supply, both in absolute and in relative form, and as factors or indices. Thus, we can model the macroeconomic situation in the country, receive forecast of the dynamics of GDP growth and other macroeconomic indicators.

Using harmonic patterns for the analysis it is necessary to process large volumes of background information, so it is reasonable to use specialized programs that make analyses according to a specific algorithm consisting of seven steps. After receiving the results of the coincidences in the behavior of the economic system in the past, it can be argued with certain accuracy that its behavior will be similar in a similar situation in future. That is, the focus is on historical experience.

After transferring the algorithm into format of programming language, the information processing is automated.

This algorithm is fair for processing data on indicators which are fixed at a constant frequency. Adjustments are necessary for unevenly fixed indicators. In such cases, not one but two criteria of pattern accuracy are added. They are based on the characteristics of its "length" and "height", i.e., amplitude accuracy.

The above mentioned method was tested on data from the history currency fluctuations in Forex market and coinciding similarities of different accuracy were detected during the investigation³.

The method is effective in its application to economic processes that demonstrate constant dynamic changes; in particular, it is relevant for forecasting macroeconomic indicators of Ukraine.

Thus, the available method may be applied to forecast fluctuations as highly dynamic processes, including stock quotes, and in predicting changes in macroeconomic indicators and the study of cyclical changes in the economy.

With this method we analyzed growth rates of real GDP of Ukraine, which were recorded on a quarterly basis for the period from 2000 to 2012.

² The official site of the Commission on the regulation of relations among participants of financial markets. [Electronic resource]. - Access: <http://kroufr.ru/content/view/7598/243/>.

³ Makarenko, V.A., Gonchar. A. M. Forecasting the behavior of an economic system based on intervals and harmonic patterns // *MatersaJy VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "WysztazJenie i nauka bez granic -2012"* Volume 9. *Ekonomiczne nauki. : Przemysl. Nauka i studia* -80 p.- P. 15-18.

The proposed algorithm was implemented using Microsoft Excel spreadsheet editor as follows: an analysis of quarterly data of real GDP growth for the years 2000-2012, the volume of the pattern was 3 points.

This analysis revealed similar patterns, including the last pattern (II-IV quarters of 2012) is similar to the pattern for the IV quarter and to the II quarter of 2004 and 2005. The accuracy of the similarities is 0.93 or 93%. Graphically, it looks as follows (Figure 1).

Thus, we found similarities confirming that the growth rate of real GDP and Ukraine's economy as a whole develop cyclically, as there are template repetition in the history of the dynamics of this indicator.

The existence of similar patterns enables to assume with a certain probability that the trend of the economic system in the next forecasted period will be similar to that which took place after pattern had been determined. The accuracy of numerical forecast may depend on accuracy of patterns coincidence and the number of determined similarities. However, it is the trend in indicator changing, which can be predicted with greater confidence.

Quite a small number of investigated data which is due to a short historical period of Ukraine's independence makes it difficult to find a large number of similarities for last pattern and increase the accuracy of the forecast, but the result gave opportunity to predict the downward trend rate of real GDP in the first quarter of 2013.

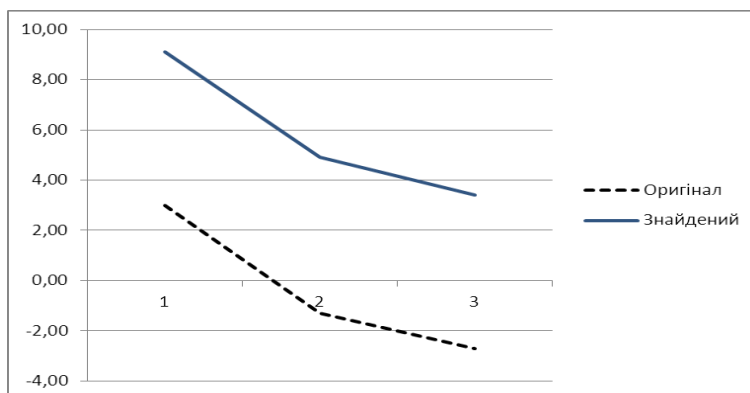

Figure 1. Graphical comparison of similar patterns¹

In the same way we found other patterns similarities in prior periods. Identified coinciding similarities with 70% accuracy are given in Table 1.

Table 1. Coinciding similarities of the patterns of real GDP growth in Ukraine for the years 2000-2012 (author's calculations)

Original	II-I Qr. 2012	IV Qr. 2011- II Qr. 2012	I-III Qr. 2010	I-III Qr. 2008	III Qr. 2007 – I Qr. 2008	II-IV Qr. 2004
Determined	IV Qr. 2004– II Qr. 2005	II-IV Qr. 2007	I Qr. 2007 – II Qr. 2008	III Qr. 2001– I Qr. 2002	I Qr. 2000 – II Qr. 2001	I-III Qr. 2003

With increasing number of historical data for analysis the accuracy of forecasts increases. In addition, a significant amount of historical data helps assess the probability of numerical prediction and forecasting trends. Assessment of probability can be carried out via the ratio of patterns with similar trends to their total amount. It is, thus, possible to assess the probability of the result. To get assessment we group obtained patterns with positive trend and patterns with negative dynamics separately and calculate the probability according to the classical Laplace formula.

Using harmonic patterns to forecast we offer both certain single economic indicator that characterizes the state of the economic system, and a number of indicators which allow for a reasonable and full system analysis. On the other hand, the state of the economic system at any level is described by a number of parameters that vary in content and scope, thus it is more convenient to receive the information, analyze, correlate and compare them if they proportionate and look like symbols.

The initial concept of creating analytical matrix index is a combination of two separate methods, namely, multielement factor analysis (factor index) and matrix modeling. Formal content of concentric analysis matrices is that in order to determine both quantitative and qualitative characteristics, indexes and increases calculated on the basis of the latter, we use the appropriate matrix models built on a specific algorithm. Concentric analytical matrix is a means to obtain a single consolidated system with a large number of individual multiple-factor systems to measure the degree of relative and absolute impact of causal phenomena that formed the level or caused the change in other productive economic indicators, as well as to present analytical information in a systematic and clear way (to get an idea of the interrelation between events)⁴.

The combination of two methods of matrix modeling and forecasting through the use of harmonic patterns involves obtaining forecasts of the economic system in the form of circular analytic matrix codes of state that can be different both in depth of indicators coverage and in the forecast horizon: from the forecast for the whole year or quarter to the forecast for the next month and so on.

In addition, this combination gives quite a universal method of simultaneous forecasting and analysis because it can be used for prognostic assessment of both external and internal company systems.

REFERENCES

- Makarenko, V.A., Gonchar, A. M. *Harmonic patterns as a basis for forecasting macroeconomic processes* // Scientific notes. Series "Economy": a collection of scientific works—Ostrog: Publishing House of National University "Ostroh Academy", Volume 22, 2013.— 186p.—P.162–167.
- The official site of the Commission on the regulation of relations among participants of financial markets.* [Electronic resource]. – Access: <http://kroufr.ru/content/view/7598/243/>.
- Makarenko, V.A., Gonchar, A. M. *Forecasting the behavior of an economic system based on intervals and harmonic patterns* // *MatersaJy VIII Międzynarodowej naukowo–praktycznej*

⁴ Saarepera, M.I. *Matrychnoe Modeling of multi element factor systems* / MI Saarepera. -M.: Lehprombityzdat, 1990. 6. O.M.Sohatska-136s. Exchange right: /O.M.Sohatska tutorial. - Ternopol: Carte blanche, 2003.- 602 p.

- konferencji "Wykształcenie i nauka bez granic –2012" Volume 9. Ekonomiczne nauki. : Przemysł. Nauka i studia –80 p.– P. 15–18.
- Saarepera, M.I. *Matrychoe Modeling of multi element factor systems* / MI Saarepera. –M.: Lehprombityzdat, 1990. 6. O.M.Sohatska–136s. Exchange right: /O.M.Sohatska tutorial. – Ternopol: Carte blanche, 2003.– 602 p.
- Lutay, L.A., Kozytska, H.V.. *The theoretical aspects of analysis and forecasting of prices in the stock markets* // Economic Bulletin Donbasu.–2011.–№3 (25) .– P.145–148.
- Tereshchenko, V.N., Grigorenko, D.P. *Perceptron model prediction of market quotations* // Bulletin of Kiev U.–2009.–№3.–P.190–196.
- Cottle, S. *County Securities Analysis Graham and Dodd* /S.Kottl, R.F.Myurrey, F.E.Blok. – Moscow: Olympus Business, 2000. – 782 p.
- Burtnyak, I.V., Malyska, H.P. *Retrospective analysis of the stock market* // Actual problems of regional economic development, scientific collection.–2010.–№6 / 1.
- Solodkyi, M.O. *Stock market* / M.O.Solodkyi.–K., Power M, 2002.–336p.

CREATIVE THINKING AS A MEANS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Nataliya Myroshnychenko

Ph.D., SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: natalia-kr@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Liudmyla Rybalko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: l.rybalko@polska-ua.org, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article analyses the innovative development of education in Ukraine. It deals with the implementation of innovative technologies concerning the Bologna Declaration and their influence on the system of education in Ukraine. It discusses the appearance of a new paradigm in modern education. The necessity of innovative development and the obstacles of its embodiment have been found out. The creative thinking technique has been analyzed as a means of innovative development. The author substantiates the necessity of creative teaching to gain good results.

Keyword: education, educational process, innovative development, innovative technologies, person, creative thinking, creative teaching.

Modern education in Ukraine has been in a state of continuous organizational reforming and rethinking of established psychological and educational values under the influence of science and technology and information boom. At the same time education is seriously lagging behind the needs of life. This is due to the fact that the current educational paradigm was formed in an environment where access to new information was limited. Consequently, it stimulated teaching mainly reproductive forms. Traditionally the learning process was oriented to receive the sum of knowledge by those who study. This educated the young people who obtained "ready knowledge." They easily and quickly got used to this role. Therefore the education usually brought up people who could actively work only under the guidance when there were external factors. Young people were full of "existing knowledge"; the majority could not work either creatively or independently, especially in an environment where knowledge needed quick updating.

But the man of the future should be first of all a creator, not only a consumer of previously gained wealth. So the focus of teaching should be made on the social and cultural development of the individual who will not only become the professional in the chosen specialty, but also a culturally advanced, highly educated man and a creative bearer of new knowledge. Solving these important social tasks demands new approaches from universities. The problem of updating the structure and contents of education in the area of training competitive specialists ready for innovations is obvious today. Involved here are focusing on research skills, planning and organizing notes, time management, independent working, creative thinking and critical analysis.

Changing policies and social priorities in education in independent Ukraine have formed a fundamentally new paradigm of education and training - the transition from education of the citizen of the country to the formation of a citizen of the world, an open, democratic and accountable man, whose education, culture and morality corresponds to the complexity of tasks of the globalized world.

All this is carried out within Ukraine's accession to the Bologna Process and the transformation of the education system to the requirements - a kind of national educational movement to unified criteria and standards which gain a foothold in the European space. Its main objective is to consolidate the efforts of scientific and educational community and governments in Europe for significant increasing of competitiveness of European higher education and research in global terms, and to enhance the role of the system's social transformation. This movement is due to real changes taking place on territories of Europe and the world. It is a response to the challenges of globalization, building of an information society, increasing migration, mobility, labor market, intercultural exchanges, and the main thing - objectively formed needs to learn to live together while maintaining ethnic, cultural, religious variety and, at the same time, understanding and respecting each other in accordance with common norms and standards.

That is why the focus of teaching staff should be paid to overcome conservatism in the approach to educational activities and stereotypes of pedagogical work and thinking processes of participants of learning and education. Only innovative in its core education can bring up a person who lives by the laws of modern globalization, is a fully developed, independent, self-sufficient person, who is guided in the life by his own knowledge and beliefs.

Under the innovative development of education we understand the complex of created and implemented in content organizational innovations, the development of a number of factors and conditions necessary to build innovative capacity of the education system. Such a complex psycho-pedagogical process requires a well-planned and systematic action on the part of all educational institutions, which form the basis of innovation policy. Innovative education should be focused on the dynamic changes in training and educational activities for the development of different forms of thinking, creativity, high social and adaptive capacity of the individual. Currently, there are many innovations that are similar to the ideas of the Bologna process. They are reflected in the National Doctrine of Education Development, the Law "On education", a series of documents on the implementation of the Bologna Declaration and ideas of others.

The innovative development of the educational process is carried out in the context of the following global educational trends:

- Focus on the widespread and continuous education;
- The importance of education for the individual and society;
- Focus on human exploration of ways of active cognitive activity;

- Adaptation of the educational process to the needs and requirements of the individual;
- Focus on the democratization of educational institutions;
- Focus on innovative training of a personality, providing opportunities of self-development and self-revelation, general and professional competence;
- Organizational, structural and semantic innovations in the educational process subject to the principle of "education throughout life".

A skilled specialist, focused on the increase of innovative activity of the enterprise, is presently considered as the major source of innovative climate improvement. Innovative development of the society at the present stage assumes that the graduates of universities should comply with some basic requirements and possess the following qualities: the ability to introduce innovations; the feeling of constant aiming at innovations in all kinds of activity; the formed high moral personal qualities with an orientation to the constant improvement of knowledge, career growth and material well-being.

To achieve these goals the innovative education in Ukraine must go through a number of dynamic changes. The specifics of these processes are clearly understood as innovative systems first of all are based on the phenomenon of creativity. The technique of creative thinking gives the best results in teaching English as the Second Language. It has been proven in practice at English classes in Kryvyi Rih National University. The results of the tests and quality of knowledge of students of the first grade have been analyzed.

The word "creativity" derives from the Latin word and means creative, innovative activities. The new term that outlines the creativity of the individual, characterized by the ability to produce fundamentally new ideas which are within the framework of giftedness exist as an independent factor was introduced by A. Maslow. According to R. Sternberg intelligence and creativity are the only human capacity of a higher plan. He means that the creativity derives from intelligence. The higher intelligence is the higher creativity is. The low intelligence gives the low talent for creativity. There is no necessity to exude creativity as a special trait. The capacity for any type of creativity (scientific, artistic) is provided primarily by high values of general intelligence.

J. Guilford was the first to contrast creativity and intellect in science. He relied on his own theory of two kinds of thinking: convergent and divergent. Convergent thinking focuses on the analysis of all available methods of solving problems in order to select only one of them which is correct. Convergent thinking is the basis of intelligence. Divergent thinking is a kind of thinking "that goes in many directions at once", it intends to generate many different options for solving one problem. Divergent thinking is the basis of creativity.

Many scientists argued if it is possible to teach creativity. M. Rhodes, J. Guilford and P. Torrance proved in their researches that all people are creative. In trying to understand why some are more creative than others the four aspects were highlighted - the 4 Ps - process, product, person, and place.

By the Process we will understand different techniques in teaching creative thinking; the Product will presume what we want to get in a result; we will try to make an attempt to measure creativity and understand if it is possible. When we speak about the Person we will consider his intelligence, openness, independence, experience, the level of ideation; the Place will include circumstances in which creativity thrives, the level of autonomy, the access to resources.

In teaching English as the Second Language we should understand why and how we can use creative thinking techniques. First of all, the lack of motivation can be compensated at the expense of understanding the students' problems, as well as for their encouragement and

development of creativity. If we speak about practical use of creative teaching ESL, we can say that all in all, there are several hundred techniques mentioned by Michael Michalko, Andy VanGundy, James Higgins, and others. They are the techniques for teaching through individual forms (like SCAMPER - Substitute, Combine, Adapt, Modify, Put to other uses, Eliminate, Reverse), or group forms (like brainstorming, mind mapping, six thinking hats method, storyboarding). They are the techniques for teaching different aspects, like creative speaking (e.g. asking questions by a checklist, describing alternative way of using subjects, 'think aloud' statements and others); creative reading (scanning a text, making an inference, predicting or creating a mental image); creative writing (poems, stories, translation, cinquain, writing by an alphabet, using three letter words, and others). Having analyzed the level of the group, the teachers can choose methods and techniques which suit the situation best. All these methods were used by us for teaching ESL and the following results were obtained.

English as the Second Language is taught to students of the first grade as a compulsory subject in Kryvyi Rih National University. The analysis of entrance tests of 88 students in 7 groups showed that only 5,6% (5 out of 88) had high level of knowledge; 13,6% (12 out of 88) had very low level of knowledge. The absolute performance was 86%. The progress check in two months demonstrated better results: 11,3% (10 out of 88) got good and excellent marks, 4,5% (4 out of 88) still got bad marks. The absolute performance was 95%. The exit test showed some improvement: 27,3% (24 out of 88) got good and excellent marks, the absolute performance was 100%. Those who had bad results explained that they didn't consider the English language necessary for their future work. They felt tension at classes. Besides, poor knowledge hindered their performance. At the end of the semester the students' interest to the subject increased, they did a lot of individual work, took part in some extracurricular activities like debates, discussions, presentations, conferences etc. They changed their attitude to the subject. They were not afraid of making mistakes. They could demonstrate their creativity in a relaxed atmosphere.

In order to develop the creativity in students, the teachers must be creative too. They should have good imagination – i.e. the ability to ask a necessary question, the ability to connect and merge ideas, the ability to stimulate assumptions. If teachers have great imagination, they can create a wonderful surrounding. But they themselves should work in a good environment. The teachers' imagination can be affected by the people, who surround them, rules and restrictions they have at work, incentives and rewards they get for their work at the universities. The teachers must have good knowledge which will help to bring to life their ideas, they must have the ability to pay attention to details. For this the teachers must have resources, and first of all money. But the more the teachers know, the more resources they use, e.g. nature, surrounding.

The teachers' attitude will influence students' creativity. The teachers must have a wish to do it and a wish to know how to do it; their inner culture will make them move in a necessary direction.

To sum it up, we should say that preparation of students to innovative activity demands the use of modern forms and methods of teaching, which would allow them to generate innovative potential of future professionals, ready to solve challenges of the society. Generally, the society needs it more than education or a person, because without a fully developed personality it is impossible either to build the foundations of democracy, or to achieve the parameters of economically developed countries.

At the same time, the current labor market needs skilled labor force competitive in technology of complex and integrated professions in which the level of intellectualization of labor is quite high. The above organizations requires appropriate education that would integrate a high level of theoretical and practical training of skilled workers capable of the use of advanced production technology in terms of innovation, variation and modernize. The specialists must possess knowledge along with the ability and capability to mobility, innovation. For professional school, and therefore for teachers, the goal is to teach the student to independently acquire new knowledge and information, to develop training needs for the rest of the life to become a man for whom the acquisition of knowledge is the essential feature of lifestyle. That means modern education is designed to train future citizens, who on the basis of the knowledge will think critically and creatively use knowledge both in professional and in social and political activities. A creatively formed individual becomes an active subject of public relations.

REFERENCES

- Квіт С. *Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ* [електронний ресурс]/ С.Квіт// Українська правда. – 27.01.2015. – Режим доступу: <http://www.prawda.com.ua/articles–2015>. [In Ukrainian]
- Кремень В.Г. *Болонський процес: зближення, а не уніфікація*/ В.Г.Кремень // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 р.р.) /за ред. В.Г.Кременя. – Тернопіль: Від ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2004. [InUkrainian]
- Guilford, J.P. Creativity. – L.A.: *AmericanPsychologist*, 1950. –Volume 5, Issue 9.
- Higgins, J.M. *101 Creative problem solving techniques*. /Winter Park: New Management Pub. Co., 2006. – 241 p. – ISBN 1–883629–05–5.
- Maslow, A. A. *Theory of human motivation*. – N.Y.: Psychological Review, 1943. –Vol. 50.
- Michalko, M. *Creative Thinking*. – N.Y.: New World Library, 2011. – 256 p. ISBN: 1–60868–024–X.
- Rhodes, M. *An analysis of creativity*. – Phi Delta Kappan, February 1961: 42.
- Sternberg, R.J., O’Hara, L.A. *Creativity and Intelligence*. – Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1999.
- Taylor, C.W. *Various approaches to and definitions of creativity*. – Cambridge, MA: Cambridge University Press, 1988.
- Torrance, P. *The nature of creativity as manifest in its testing. The brazing drive: The creative personality*/ P.Torrance. – Buffalo, №4: Bearly Litited, 1987.
- VanGundy, A.B. *101 Activities for teaching creativity and problem solving*. – San Francisco, 2005. – 125 p. ISBN: 0787974021.

PROFESSIONAL KNOWLEDGE INTEGRATION AS A CONDITION OF FUTURE HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION ESTABLISHMENT PHILOLOGISTS' COGNITIVE ACTIVITY ACTIVATION IN THE PROCESS OF STUDY OF HUMANITARIAN DISCIPLINES

Tetyana Mishenina

Doctor of Education, Candidate of Philological Sciences,
professor of the Ukrainian Language Department of Kryvyi Rih Pedagogical Institute
SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: t.mishenina@gmail.com

Olena Gushko

Teacher of the English Philology Department of Kryvyi Rih Pedagogical Institute
SIHE «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: pygmalion.utu@gmail.com

Abstract. The article reveals the essence of the process of professional knowledge integration as a condition of future higher pedagogical education establishment philologists' cognitive activity activation in the process of learning of humanitarian disciplines; defines the selection principles of educational material for professionally oriented (linguistic) and sociocultural educational minimum (communicativeness; functionality; semantic value; firmness and standardness; repetition and frequency); reveals educational, public and bringing-up functions of liberal education.

Keyword: cognitive activity, didactic terms of cognitive activity activation, students of philological disciplines, professional knowledge integration, intersubject communications.

Adaptation of philology students to the aims of future pedagogical activity is achieved due to the change of the traditional learning model character, which is related to professional orientation of the theoretical preparation of future specialist. Modern transformations require more pragmatism in the educational sphere. Reasonable integration of fundamental knowledge with pragmatism will help to build up a new model of philological education. Prerequisites for this are also contained in the state educational standards.

The status of pedagogical university orients the student of philological specialities at a scientifically-research and pedagogical culture simultaneously: practical and research activity of a philologist is concentrated in the sphere of humanitarian knowledge, interlingual communication, education and culture. A graduate with the qualification "Pedagogical education. Philology" must be prepared to solve such tasks: in the sphere of research – language and literature analysis in their modern state and historical development; in the sphere of practice – realization of practical activity, related to the use of knowledge and abilities in the philological sphere in educational, cultural and administrative establishments, in mass media, in the sphere of cross-cultural communication and other spheres of social and humanitarian activity. The graduate, who received the qualification of a bachelor or a specialist/master in the field of philological education, must be ready to solve educational and research tasks oriented to the analysis of scientific and practical literature in the subject field of knowledge and education; to use modern technologies of experimental data processing in accordance with the problem of research in the sphere of philology and education; to construct the content of studies within the framework of basic curriculum of general education establishments of Ukraine, using various techniques, methods and means of learning taking into account innovative technologies. Accordingly, the activation of cognitive activity of higher education establishment students in

the process of learning of humanitarian disciplines becomes possible due to forming with the students of cognitive interest in humanitarian subjects; providing of professional orientation in the organization of educational activity, which is presently achieved by means of introduction of an integrative approach to the learning of philological sciences.

General issues of forming and activation of cognitive activity are objectified in the works of national and foreign scientists (of L. Aristova, A. Verbyts'kyy, O. Kyrychuk, H. Kostyuk, O. Matyushkin, H. Shchukina). The solving of the problem of cognitive activity activation is assisted by fundamental theoretical and experimental researches concerning the problems of educational and cognitive activity activation and bringing-up of the personality in the system of lifelong education (it is referred to the researches of O. Asmolov, H. Ball, I. Bekh, V. Slast'onin, T. Tytarenko, V. Shatenko).

Within the framework of our research it is worth paying attention to scientific works (Kh. Bakhtiyarova, N. Didus', S. Kashyn, V. Kudina, O. Sarycheva, K. Sapiyeva, M. Sukhomlynova), where intercommunication of cognitive activity and its activation is examined in the process of separate disciplines learning in the context of our research – in the process of learning of humanitarian disciplines. However existent researches elucidate the peculiarities of cognitive activity mainly from the point of view of general theoretic patterns of a personality's development, while the problem of specific character of cognitive activity activation of higher pedagogical education establishment students of philological specialities in the process of learning of humanitarian disciplines researches the broached problem both in a theoretical and practical planes.

The aim of publicationis to reveal the essence of the integration process of professional knowledge as a condition of future higher pedagogical education establishment philologists' cognitive activity activation in the process of learning of humanitarian disciplines.

Within a modern psychological and pedagogical thought the idea of cognitive activity as a process of revealing of the activity directed at the object of cognition is firmly established [2]. Cognitive activity can be considered as a complicated integral system which embraces *convergence ability* (level of intellect; numerical, verbal, spatial intellect (thinking and speaking operations; analysis, synthesis, generalization; foresight; establishing of internal subject connections; independent activity); *creativity* (originality, uniqueness, creative potential); *ability to study* (exertion of will); *cognitive styles* (need for cognitive activity; educational motivation); *self-appraisal* (reflexive position).

Drawing from the basic idea of the problem of cognitive activity activation of philological speciality students of higher pedagogical educational establishments in the process of learning of humanitarian disciplines, the content structuring of educational courses on the basis of integrative principle will assist the activation of cognitive interest in the study of humanitarian disciplines (positive attitude to an academic subject; understanding of its significance for a student's personality as a future specialist; use of the personal approach to studies); will provide professional orientation in the organization of educational activity (theoretical content of an academic discipline adapted to a definite speciality, independent work, problem and situational education, research activity, creative and practical work, mastering of new activity methods, professional direction of knowledge).

Psychologists, linguists, scientists-methodists pay the proper attention to the theoretical questions of the dynamics of future philologists' humanitarian preparation. However, notwithstanding the constructive achievements in the sphere of home linguodidactics, there are no systemic scientific works, where the question of content, principles, methods, forms, that is

the technologies of professional preparation of future philologists by means of integrative educational courses introduction, is defined.

The subject system of modern higher pedagogical education establishments, which stipulates the division of educational courses into the cycles of humanitarian and socio-economic, scientific, professional and practical preparation, is not considered optimal. Subject system for a future specialist determines the content of studies, where every subject has its meaning. According to the results of the survey dominating majority of students believe, that not all academic disciplines which are learned have a practical prospect for the further realization of the future profession content. This problem will remain unsolved until the time, when the meaning of every educational course, which they study, becomes clear from the point of view of necessities of their future professional activity. Otherwise the manifestation of creatively transforming activity on the part of students will be insignificant.

The task of a higher educational establishment is not only to give the students knowledge, form abilities and develop skills but also equip them with the permanent skills of enriching knowledge on their own and providing its transfer into their future productive or research activity. H. Aysina [1], N. Talyzina [3] and other scientists pay attention to the necessity of making great demands on the graduates of higher educational establishments, taking into account the specific of the profession. The researchers accentuate that an inalienable constituent of a young specialist's level is the development of professional thinking of students, forming of abilities to acquire and master the fundamental principles of science on their own, that prepares them for a future speciality, explain and apply special knowledge, observe and analyze modern sociocultural processes, that actualizes cognitive activity of a future specialist.

The above-mentioned reasoning allows doing generalization that the integrative principle of forming of professional educational courses content must be in direct dependence with the subject principle of construction of the education content, determining both its variative and fundamental changes in accordance with the hypothetical changes of sociocultural environment.

The subject principle of the education content construction in connection with the informatization of society does not allow to take into account to the right degree such tendencies of the scientific knowledge development in an educational process, as synthesis, integration of knowledge from different scientific fields on the basis of new ideas and conceptions. The process of sciences integration is inseparably related to their differentiation, as the penetration of research methods of one sciences into the other determines the appearance of integral sciences – sociolinguistics, ethnolinguistics, cultural linguistics etc. That advances new demands to the construction of education content so that the knowledge from different scientific fields grouped around practical tasks and scientific problems related to them.

The notion of “educational course” contains such determinative content aspects, as a pedagogically transformed area of corresponding science, i.e. a system of knowledge (notions about phenomena, laws, theory, methods, etc.), abilities and skills necessary for application in the standard types of activity, and the object stipulated by the aims of study and cognitive activity of students. It is necessary to notice that from a didactic position the product of a person's cognitive activity is knowledge, while the changes that take place in a subject at that make a result; in educational activity a direct product is changes in a subject itself, which in isolation from a subject lose any sense [4, p. 92]. In other words, the essential aspect of studies is its self-governing, self-regulating character.

In the process of structuring of educational courses the list of declarative (statements about the objects of a subject domain, their properties, relations between them) and procedural (which describe principles and transformation order of the objects of a subject domain: algorithms, methods, instructions, etc.) subject knowledge is made. Declarative knowledge represents the rules of connections between objects, while procedural one is the rules of transformation of objects.

Drawing from that we come to conclusion, that it is expedient to form the content of educational courses on the basis of corresponding area of science, where the corresponding area of knowledge determines the content part of courses as a system of educational elements (concepts, phenomena, relations, algorithms). At the same time its purpose, informative functions and role for different subjects can substantially differ, as a science and an educational subject have different tasks. Within the framework of our research the correlation of psychological, pedagogical, philological sciences and a definite educational object, course is determined with the account of a principle of variability, dynamism; isomorphism (basic structural elements and semantic units of science (postulates, facts, laws, consequences, applied knowledge and methods of activity, problem and hypothesis) go into the semantic element of an educational course on condition of their didactic substantiation); optimality necessary for mastering and use of information.

The logic analysis of educational material of the separate structure of subject knowledge has a particular meaningfulness. The analysis of this portion of educational material must be following:

1) determination of thinking forms, where knowledge, concept and its definition, deduction, etc. are fixed;

2) carrying out of logic analysis of each of the singled out thinking forms and establishing of logical similarity between, for example, the composition and the structure of different concepts when considering processes or in the methods of reasoning.

The comprehension of the properties connection in determinations of concepts leads a teacher to the similarity of the method of forming of concepts, which have an identical logical structure, implementation of the action of bringing to the definition of a concept, selection of tasks for concept forming, especially of its content. The logical level of analysis provides the achievement of the work at a formal level with the identical thinking forms. So, the work with the definitions of concepts, presentation of generalization and conclusions on the basis of identical logical construction can be common in form in any educational course. It is necessary to notice that the matter concerns not formal concepts and logical operations on them, but their semantic revelation while using different educational materials.

However, it is necessary to expose educational material to special didactic analysis only after its logic analysis is completed. Didactic analysis of educational material involves the observance of some obligatory requirements:

1) to define the general educational aim for the study of the educational material singled out as a result of earlier conducted analysis;

2) to define the general methods of this material teaching.

Providing the integration in the process of construction of educational courses content in the process of professional disciplines teaching to future teachers of philological specialties is optimized by means of active differentiation of sciences, which predetermines teaching of separate educational courses to a certain extent with the disturbance of dialectical connection between the objects of the real world. The separate field of science and its corresponding

educational discipline can not provide the cognition of objective reality. It is necessary to solve the outlined problem at the level of interscientific connections, which, in their turn, set the coordination between educational courses and allow examining facts and phenomena of reality from different sides, from the positions of different educational courses.

Connection between concepts and their development in the system of educational courses provides the extension and deepening of student's knowledge, thereby assisting in their transformation into the world view system. The speculation is that forming of didactic competence of future teachers of philological specialities will be effective on condition of realization of intersubject connections in line with the differentiation of their types according to the function in concepts forming.

Providing of knowledge integration into the content of integrative educational course as an effective means of cognitive activity activation of future teachers of philological specialities makes possible:

1) returning to the material, which was studied; when the study of the same part of educational course is repeated several times, its content being gradually broadened, enriched with new information, connections, dependences; at the initial stage of study students are given the elementary ideas which are gradually deepened due to the accumulation of subject knowledge and abilities and extension of cognitive possibilities;

2) carrying out of the problem analysis, which was analysed at the initial stage of an educational course is performed deeper and more conceptually, taking into account strategies of construction of its solving in a dynamic social space, with the simultaneous deepening of the totality of acquired professional knowledge, developed abilities and skills.

The results of educational activity of future teachers of philological specialities at integrative lessons are defined according to the criteria: working out of a unified idea about the problem; broadening of their world view; rising of the culture of judgements, deepening of argumentation and degree of conviction in the results of the problem discussion, displaying of the elements of creative thinking; emotional involving into the problem under examination.

The principles of the educational material selection for a sociocultural minimum are determined taking into account the intersubject character of educational material. So, it is necessary to follow such principles as: *communicativeness* – the selection of units which organize and provide communication; *functionality* – the use of language units for the achievement of valuable interpersonal communication; *semantic value* – the selection of units with sociocultural content; *stability and standardness* – the selected language and speech units must be standard, ready to be used in a certain situation at certain terms; they are not constructed, but reconstituted in the process of speaking; *repeatedness and frequency* – by this a quantitative index of the use of language units by native speakers is meant.

The efficiency of the process of humanitarian preparation of students of philological specialities is effected by the organization of studies in compliance with creative activity which stimulates cognitive interest and provides the integrity of knowledge in the process of study of humanitarian disciplines by means of integration of educational content on the basis of intersubject coordination when professional disciplines are learned.

In its *educational* function the realization of intersubject connections in the process of language teaching contributes to the mental development of students, forming of the world picture and general erudition. Intersubject connections in the aspect of *developing* function improve the skills of operating of general scientific character cognition methods: abstracting, designing, analogy, generalization, specification, and also influence forming of system

thinking. The students are equipped with the new way of thinking, the ability to correlate the part and the unit, analyse the part from the position of the. The ability of complex application of knowledge, abilities and skills and searches of rational ways of solving of difficult cognitive tasks are also formed. The scientific ground for *social* function of humanitarian education allows to reflect, for example, in linguistic courses two opposite tendencies of language from the position of synchrony and diachrony: bent of the language system for stability that assists the understanding of language in the process of communication, and at the same time tendency to changeability and development depending on the change of sociocultural context, predefined by the necessity to reflect cognitive work of the continuous human thinking in a language.

The bringing-up function of intersubject connections involves the search of the mechanisms, by means of which the cognition and actualization of a personality's qualities are carried out. It helps to define what system facts and theories formed in the consciousness of a student, what estimation they got from a student, how they influenced the world view, emotional and volitional spheres of a personality.

Intersubject connections accomplish the functions of knowledge generalization at an intersubject level, forming of the system thinking, the integral world view and the integrity of knowledge, abilities and skills of a student. The realization of intersubject connections is accomplished through the exposure of similarity of knowledge and abilities with other objects acquired by students, the synthesis of the obtained knowledge, abilities and skills and their further application in accordance with a social situation and necessary correction and re-orientation.

In view of all this the following tendencies of the use of integrative tasks will contribute to the improvement of educational activity in the process of forming of a content and structuring of an educational course in the process of professional preparation of the students of philological specialities: integrated tasks as a means of activation of interest in studies; integrated tasks as a way of the creative thinking forming; interconnection in the teacher-student work at the lesson with an integrated task; integrated tasks at the lessons of a humanitarian cycle as a means of a personality's creative potential activation.

The integrated connections of educational courses in the process of professional preparation of the students of philological specialities assist forming of an active personality, objective and all-round informative picture of the world; active application of knowledge by students in practice, as knowledge exposes its applied character more easily, and a teacher sees and reveals his or her subject in the new light, perceives its correlation with other sciences.

LITERATURE

1. Ajsina G. H. Role of professional orientation in the general structure of students' institutional preparation / G. H. Ajsina // Psychology of a student as a subject of educational activity. – M.: Vyssh. shk., 1989. – Pg. 32–40.
2. Encyclopedia of education: [main editor V. H. Kremen']. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 p.
3. Talyzina N. F. Theoretical problems of programmed education / N. F. Talyzina. – M.: Izd-vo MGU, 1969. – 134 p.
4. Shkil' M. I. Reformation of higher pedagogical education / M. I. Shkil' // Osvita i upravlinnya. – 1997. – № 1. – Pg. 39–44.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Наталія Моркун

к.т.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e- mail: nmorkun@gmail.com, Кривий Ріг, Україна

Зінаїда Бакум

д.пед.н., професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e- mail: zinabakum@mail.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті обгрунтовано важливість науково-методичної організації дослідницької діяльності студентів вищих навчальних закладів. Визначено напрямки сучасних студіювань з означеної проблеми (сутність і структура дослідницької роботи студентів, самостійність у здобуванні знань, поступальне формування дослідницьких умінь, створення атмосфери творчості). Акцентовано на тому, що організація дослідницької діяльності має здійснюватися як в аудиторний, так і в позааудиторний час. Схарактеризовано форми організації дослідницької діяльності студентів вищів, подано приклади залучення молодих науковців до дослідницької діяльності.

Ключові слова: дослідницька діяльність студентів вищих навчальних закладів, напрями дослідницької діяльності студентів, науковий гурток, проблемна група, студентське наукове товариство.

Вихід України на новий соціально-економічний рівень та поступова інтеграція в європейську спільноту суттєво підвищили вимоги до якості професійної підготовки фахівців. В умовах розвитку сучасного суспільства постає проблема конкурентоспроможності освітніх закладів, розв'язання якої визначається відповідністю випускників запитам ринку праці. У зв'язку з цим з'являється потреба в окресленні таких пріоритетних напрямів освітньої діяльності:

- активізація діяльності з розвитку соціального партнерства; підвищення інноваційного потенціалу та інвестиційної привабливості закладу; залучення роботодавців до організації навчального процесу; реалізація єдиних вимог до підготовки фахівців; гнучкої організації та якісного змісту освіти з урахуванням специфіки і корпоративних потреб підприємств;

- забезпечення якісної підготовки випускників як кваліфікованих компетентних фахівців, які вільно володіють професією на рівні передових технологій, конкурентоспроможних на ринку праці, готових до здійснення професійної діяльності за будь-яких умов;

- розширення спектру напрямів підготовки з урахуванням потреб регіональної економіки; розвиток системи безперервної освіти та додаткової професійної підготовки;

- підвищення практичної спрямованості підготовки студентів через навчання безпосередньо на робочому місці;

- використання нових форм і механізмів внутрішньої та зовнішньої оцінки якості надання освітніх послуг;

- підвищення кваліфікації, професійної майстерності та компетентності професорсько-викладацького складу;

- організація інноваційної, дослідницької, дослідно-експериментальної діяльності як способу реалізації творчого потенціалу педагогів і студентів [1; 4].

З огляду на це, освіта потребує вдосконалення в напрямку розвитку і реалізації

дослідницької діяльності студентів, на що вказують нормативно-правові документи, які регламентують функціональність вищої школи. Так, у Законі України «Про вищу освіту» [7] з-поміж основних позицій розвитку процесу навчання названо науково-дослідну діяльність студентів як складник підготовки фахівців, створення умов для самореалізації особистості.

Сутність та структура дослідницької роботи студентів розглядається у працях дидактів, таких як: В. Андрєєв, Дж. Брунер, Дж. Гріно, М. Князян, З. Митяй, В. Нагаєв, М. Шегедин. Самостійність у здобуванні знань та формуванні умінь і навичок досліджували А. Алексюк, Л. Бондар, В. Буряк, Н. Грекова, О. Малихін, П. Підкасистий та ін. Створення атмосфери творчості як провідної умови оволодіння дослідницькими вміннями й навичками відбито в працях С. Гольдентріхта, В. Моляко, Я. Пономарьова, С. Сисоевої та ін. Поступальне формування дослідницьких умінь і навичок відстоюють С. Косилов, В. Мілерян, О. Онищук, К. Платонов.

Ключова позиція у працях вищезгаданих науковців – вивчення механізмів функціонування і розвитку дослідницької діяльності. І. П'ятницька-Позднякова говорить про дослідну діяльність у системі вищої освіти як про володіння спеціальними знаннями та навичками, методологією та методами наукового дослідження у процесі пізнання; вид роботи творчого характеру, що спрямований на пошук, вивчення і пояснення фактів та явищ дійсності задля набуття і систематизації суб'єктивно нових знань про них, що сприяє збудженню інтелектуально-пізнавальних мотивів у зв'язку з пошуковим характером дослідження, задоволення від індивідуально-самостійного характеру роботи [10].

Науково-дослідницька діяльність студентів організовується у вищих навчальних закладах з урахуванням «Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах», розробленої Міністерством освіти і науки України, у якій зазначено, що НДР студентів у межах навчального плану є обов'язковою для кожного суб'єкта навчання [5]. Вибір конкретних форм і видів науково-дослідницької роботи студентів, обсягів навчально-дослідних завдань і часу на їх виконання не може бути довільним, а має ґрунтуватися на докладному аналізі навчальних програм і планів.

Окрім того, дослідницька діяльність студентів вишів здійснюється за напрямками:

1) навчально-дослідницька, яка є невід'ємним елементом навчального процесу та входить до календарно-тематичних і навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів; 2) науково-дослідницька робота, що виконується поза навчальним процесом у межах студентського науково-творчого товариства» [8, с. 38].

Так, наприклад, на лекційних, семінарських, практичних, лабораторних заняттях студента необхідно готувати до дослідницької діяльності, навчити:

- самостійно бачити і формулювати проблему;
- висувати гіпотезу,
- збирати дані, аналізувати їх, пропонувати методiku їх оброблення;
- формулювати висновки і передбачати практичне застосування отриманих результатів;

- бачити проблему загалом, аспекти та етапи її розв'язання, зокрема; а під час колективної роботи усвідомлювати свою роль у розв'язанні проблеми [11].

Підтвердженням окреслених позицій є праці Дж. Брунера, який рекомендує:

- 1) у змісті предмета виокремлювати ключові поняття;
- 2) навчальний матеріал засвоювати через співвіднесення окремих фактів із

пізнавальними структурами, схемами;

3) процес засвоєння основних понять повинен відображатися не лише у внутрішньо-предметних, а й у міждисциплінарних зв'язках;

4) застосовувати спіралевидне вивчення основних понять;

5) створювати умови, за яких студент почуватиметься як дослідник [2].

Водночас необхідна серйозна позааудиторна робота, що передбачає залучення різноманітних форм організації навчання: курсове та дипломне проектування залишається обов'язковою формою організації дослідницької діяльності, що здійснюється поза плановими заняттями. А у викладанні фахових дисциплін повинні використовуватися різні варіанти пошуково-дослідницької діяльності (розвивальні заняття, тренінги, проекти, реферати та ін.).

Г. Кловак робить уточнення, що науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців, що передбачає участь студентів в організаційних формах НДР:

- у роботі наукових гуртків, проблемних групах, лабораторіях, секціях, студіях, бюро;

- у наукових конференціях, конкурсах, предметних олімпіадах;

- у написанні статей, тез, доповідей;

- у виконанні держбюджетних наукових робіт, проведенні досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів [8, с. 57].

О. Єгорова дещо ширше подає форми організації, завдяки яким здійснюється науково-дослідна робота студентів:

- написання рефератів (найбільш проста форма науково-дослідницької роботи студентів, що залучає огляди й реферування літературних джерел за обраною темою, що зазвичай передують поглибленій науковій роботі студента);

- виконання лабораторних, практичних, семінарських і самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку;

- виконання нетипових завдань дослідницького характеру у період виробничої практики;

- участь у спеціальних семінарах і конференціях;

- підготовка та захист курсових і дипломних робіт, тематика яких пов'язана з науковою проблематикою кафедри [6].

У сучасному суспільстві успішність майбутнього фахівця (поряд із професійними якостями) багато в чому залежить від його творчого потенціалу, від здатності творчо оцінювати інформацію, створювати проекти, унаслідок чого необхідний комплексний підхід до організації науково-дослідницької роботи. ВНЗ має готувати сучасного, конкурентоспроможного та мобільного фахівця, який здатний адаптуватися у будь-якій виробничій ситуації.

Так, наприклад, пріоритетними напрямками наукових досліджень для майбутніх гірників є:

- розроблення енерго- та ресурсозберігаючих технологій видобутку і переробки гірничої сировини;

- збереження навколишнього середовища та охорону праці;

- підвищення рівня механізації і автоматизації технологічних процесів;

- управління якістю продукції гірничих підприємств;

- економічного розвитку підприємств гірничих галузей;
- обстеження, паспортизації та реконструкції промислових будівель.

Однією з результативних форм організації дослідницької діяльності у процесі підготовки гірничого інженера є студентське наукове товариство (СНТ) – добровільна, молодіжна громадська організація, створена для роботи з обдарованою молоддю, ставить за мету розвиток і реалізацію творчих здібностей студентів, залучення їх до активної науково-дослідної, пошукової діяльності в процесі навчання у виші, участі в розв'язанні актуальних науково-технічних проблем, створенні умов для розкриття наукового і творчого потенціалу студентів, аспірантів і молодих науковців, надання їм усебічної підтримки.

З-поміж основних завдань СНТ можна виокремити такі:

- 1) організація студентських науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих столів», конкурсів;
- 2) співпраця з кафедрами, структурними підрозділами та адміністрацією університету;
- 3) підтримання зв'язків з іншими студентськими організаціями в Україні та за її межами задля обміну досвідом;
- 4) залучення обдарованих студентів до науково-дослідної роботи кафедр, факультетів через виконання наукових (договірних) тем;
- 5) випуск збірників наукових праць за результатами наукових досліджень молодих науковців;
- 6) сприяння працевлаштуванню випускників.

Студентське наукове товариство співпрацює із завідувачами кафедр університету щодо інформаційної підтримки науково-пошукової діяльності. Кафедри надають інформацію (інформаційні повідомлення) щодо тематики курсових, дипломних і науково-пошукових робіт студентів задля участі в регіональних, всеукраїнських і міжнародних конкурсах, конференціях, а також для участі у грантових програмах, наукових форумах і семінарах. Робота з організації студентів у рамках СНТ має як колективний, груповий, так і індивідуальний характер.

Так, наприклад, у Криворізькому національному університеті створено проект «Розроблення системи енерго-ефективного керування транспортною та виробничою структурами гірничого підприємства на основі моделі його еколого-економічного розвитку» (керівник: В. Моркун, доктор технічних наук, професор). Мета проекту полягає в розробленні технології зниження шкідливої дії на прилеглу територію та підвищення ефективності управління виробничою та транспортною системами гірничих підприємств через створення теоретичної бази і розроблення розподіленої системи збору та обробки даних про стан довкілля. До виконання проекту залучені молоді науковці вишу, аспіранти, магістранти та студенти, які мають змогу підвищити власний освітній потенціал, взяти участь у проектно-дослідній роботі завдяки виконанню поставлених завдань (аналіз можливостей і труднощів збору поточних і прогнозованих даних про стан довкілля; розроблення нових математичних моделей, що забезпечують ефективне управління транспортом і виробничою діяльністю гірничо-металургійних підприємств з урахуванням екологічного чинника; розроблення прикладної об'єктоорієнтованої інформаційної технології автоматизованого збору й оброблення інформації про стан довкілля та ін.).

Що ж до очікуваних результатів проекту, то вони передбачають розроблення нової

технології автоматизованого збору інформації про поточний стан довкілля і прогнозування його характеристик; методики формування просторово-часової моделі екологічної ситуації на гірничих підприємствах із застосуванням супутникових фотографій місцевості та GPS-технології; інноваційної методології управління виробничою і транспортною структурами гірничих підприємств з урахуванням прогностичних показників розвитку екологічної ситуації на базі енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій.

Позитивом для молодих науковців є те, що в рамках договірною дослідження вони можуть виконувати курсові, дипломні, магістерські проекти, а також кандидатські дослідження, що створює умови для реального експерименту в межах підприємств, які слугують практичною базою дослідження. Наприклад, виконання дипломного проекту має на меті подальший розвиток творчої та пізнавальної здатності студента, оскільки окрім аналізу наукових джерел, до диплома може бути залучено практичний досвід із досліджуваного питання, що лише збільшує наукову значущість роботи.

Обговорення результатів етапів проекту (I – розроблення технології автоматизованого збору інформації про поточний стан довкілля; II – розроблення розподіленої системи збору й оброблення інформації про поточний стан довкілля) відбувається на засіданнях «круглих столів» за участі молодих науковців, професорсько-викладацького складу та підприємців. Окрім того, у контексті проекту можна відзначити Всесвітній тиждень підприємництва – широкомасштабна акція, спрямована на формування підприємницької культури і розвиток підприємницького потенціалу майбутніх гірничих інженерів. За підсумками роботи «круглих столів» можна виявити студентів, які бажають обмінюватися підприємницькими ідеями та знаннями, реалізовувати їх на практиці, а також презентувати досягнення на конференціях різного рівня.

Окрім СНТ, в університеті може функціонувати рада молодих науковців, створена для сприяння професійного становлення молоді. Її метою є удосконалення інформування молодих науковців у галузі нормативної й наукової документації, стандартизації наукових робіт, оперативної інформації про проведення наукових конференцій, ознайомлення з новітніми розробками фундаментальних і прикладних наук; пошуку бізнес-партнерів з упровадження наукових розробок через застосування роботи в комп'ютерних мережах і т. ін.

Участь молодих науковців у таких радах має певні позитиви:

- взаємодія з обласною, міською радами молодих науковців, радами вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, та радами вищих навчальних закладів, підпорядкованих іншим міністерствам України;
- тісна взаємодія із вченою радою й ректоратом університету;
- організація та проведення науково-технічних конференцій для молодих науковців;
- ознайомлення з поточною інформацією ДАК України;
- надання оперативної інформації про проведення наукових симпозіумів і конференцій в інших установах;
- ознайомлення з вимогами до оформлення наукових статей для друку у фахових виданнях України;
- упровадження комп'ютерних методик виявлення перспективних студентів для рекомендації до подальшого їх навчання в магістратурі та аспірантурі;

- взаємодія з науковими семінарами в університеті;
- створення електронної бази даних молодих науковців;
- надання можливості висвітлювати роботу молодих науковців університету на телебаченні, радіо та в Інтернеті.

Досвід показує, що великий відсоток членів ради молодих науковців у подальшому стають членами наукових шкіл університету. За підсумками наукової діяльності у ДВНЗ «Криворізький національний університет» найкращим фундаментальним дослідженням визнано «Наукове обґрунтування нових режимів флокуляції тонко-дисперсної сировини для розробки екологічно безпечної технології збагачення корисних копалин» (керівник д.т.н., проф. Т. Олійник), у рамках якого розроблено модель ультрафлокуляції тонких частинок та мінеральних зерен полімінеральної сировини, яка дозволяє розраховувати швидкість осадження часток та підвищити ефективність з процесу відділення рідкої фази від твердої при контейнерному фільтруванні тонко-дисперсної сировини. Розрахунковий економічний ефект за рахунок зменшення на 30% капітальних витрат на суше складування у порівнянні з традиційним складуванням відходів у шламосховищах для збагачувальної фабрики.

Ще однією формою залучення студентів до науково-дослідної діяльності є участь у розробленні винаходів і корисних моделей та отримання патентів.

Для прикладу візьмемо патент на корисну модель «Пристрій для утилізації шахтних вод» (№ 68702), власником якого є ДВНЗ «Криворізький національний університет». Низку завдань виконували студенти, серед яких Д. Лапшина, яка досліджувала питання стану робочого простору між перемичками, з'єднаними трубопроводами, обладнаними регуляторами тиску води та фільтруючими елементами, які зв'язані з насосними установками і допоміжними водоймищами для збору шахтних вод, а також її споживачами на нижніх горизонтах шахти [9].

Отже, саме науково-дослідницька діяльність є важливою ланкою між навчальною діяльністю у ВНЗ і виробничою діяльністю, сприяє адаптації випускника вишу в умовах сучасного підприємства. Сучасному суспільству потрібен фахівець, що уміє критично мислити, здатний бачити, досліджувати і розв'язувати виробничі проблеми, який має чітко визначену дослідницьку позицію.

Проблема якісної професійної підготовки спеціаліста давно привертає до себе увагу. Перед вищою школою постає завдання сформувати високоосвічену особистість європейської формації. Як один зі шляхів розв'язання означеної проблеми може бути дослідницьке спрямування в навчанні. Відповідно, усе зазначене змушує педагогічні колективи вишів звертатися до таких методів, принципів, форм і засобів навчання, які сприяли б активному розвитку дослідницької діяльності та становленню креативного, самостійного мислення студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / В. Ю. Биков. – К.: Атіка, 2009. – 684 с.
2. Брунер Дж. Психологія познання. За межами непрямої інформації / Брунер Дж. – М.: Прогрес, 1977. – 413 с.

3. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність» / М. С. Головань, В. В. Яценко // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: зб. наук. праць. – Вип. VII. – Кривий Ріг: ВВ НМетАУ, 2012. – С. 55-62.
4. Дерев'янку О. В. Теоретичні засади формування професійної компетентності / О. В. Дерев'янку, В. І. Тернопільська: зб. наук. праць. – Серія: Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – Вінниця, 2011. – № 27. – С. 523-528.
5. Серія: Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – Вінниця, 2011. – № 27. – С. 523-528.
6. Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008-2012 роки [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К., 2007. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Єгорова О. В. Міжнародні фонди в Україні як ресурс реалізації стратегії навчання впродовж життя / О. В. Єгорова // Гуманітарний журнал. – 2010. – № 1. – С. 70-74.
8. Закон України «Про вищу освіту»: від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
9. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень: [навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів] / Г. Т. Кловак. – Чернігів: Чернігівський держ. центр наук.-техн. і економ. інф-ї, 2003. – 260 с.
10. Пат. на корисну модель 68702 Україна МПК E02D 19/00. Пристрій для утилізації шахтних вод / Лапшин О. О., Бобріков І. О., Лапшина Д. О. та ін.; заявник і патентовласник Криворізький національний університет. – № u 201110468; заявл. 29.08.2011; опубл. 10.04.2012, Бюл. № 7.
11. П'ятицька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: [навч. посіб.]. / П'ятицька-Позднякова І. С. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 116 с.
12. Чухрай З. Б. Проблема розвитку дослідницьких здібностей у студентів / З. Б. Чухрай // Педагогічні науки. – 2008. – С. 435-444.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХОДУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Володимир Онопрієнко

д.пед.н, професор, Сумський національний аграрний університет,
e-mail: onoprienko@hotmail.ru, Суми, Україна

Анотація. Доведено, що екологічна освіта – це не тільки основа формування відповідального ставлення до природи на основі знань закономірностей екологічних систем, розуміння допустимої міри їх зміни. На сучасному розвитку екології розширилися межі від досліджень системи «організм – середовище» до системи «суспільство – біосфера». Важливо підкреслити, що екологічна освіта повинна доповнюватися різними формами екологічної діяльності та неформальної екологічної освіти, а не зводиться до цього. Використання інноваційних методів екологічної освіти дозволить навчитися формувати власні думки та переконання із суперечливих проблем екологів і процесів розвитку людського суспільства.

Ключові слова: суспільство, біосфера, сталий розвиток, екологічна освіта, глобальна екологічна криза, інноваційні технології, екологічний слід.

Розвиток соціуму, як і розвиток промисловості та сільського господарства у XX і на початку XXI століття, був і залишається суперечливим. Неоднозначною є їх оцінка екологами. З огляду на це, вишівські та шкільні підручники з екології містять два блоки наукових матеріалів. Перший – загальнонавчальні фундаментальні екологічні істини та закономірності; другий – процеси, які протікають у біосфері, і зміни природного середовища, щодо яких думки фахівців діаметрально розходяться. Організація освітнього процесу з таких дискусійних екологічних проблем є дотичною до розвитку суспільства, а відтак, вимагає інноваційного підходу. Дидактичні основи його поки не відпрацьовані, і їх аналіз та апробування є актуальною проблемою для системи екологічної освіти і виховання.

Існує фундаментальний і далеко не однозначний зв'язок між освітою та збалансованим (сталим) розвитком. Сучасний рівень освіти, що забезпечив стрімкий злет науки, техніки і виробництва, поставив під сумнів сумісність досягнень науково-технічної революції зі збереженням природного середовища, придатного для існування людства. Ці міркування спонукали багатьох учених звернути увагу на проблему переходу цивілізації до сталого розвитку в системі екологічної освіти, упровадження досягнень екології в систему вищої освіти і вищої сільськогосподарської освіти, зокрема.

Проблематиці переходу цивілізації до сталого розвитку приділяли увагу такі вчені, як: Балюк С., Верніченко Г. [1], Берлоуг Н. [2], Гізатуллин Х., Троїцький В. [3], Карпищенко А., Ксенофонтова М. [4], Курманова Г., Багдасарова Н. [5], Миркін Б., Наумова Л. [6], Онопрієнко В. [7], Скиба Ю. [8], Ширяєв А. та ін.

ЮНЕСКО розглядає екологічну освіту як окрему ланку в загальному освітньому процесі й орієнтує на те, щоб кожна країна розробляла свою національну програму в цій сфері. В Україні сучасна екологічна освіта є складником загальної системи освіти і реалізується на основі державного законодавства про освіту, зокрема, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента. Характерною рисою сучасної екологічної освіти є її спрямованість на гармонізацію взаємовідносин суспільства і природи, на розв'язання складних екологічних ситуацій і на збалансований (сталий) розвиток суспільства в Україні. Загальні цілі та завдання екологічної освіти визначаються з урахуванням цілей і завдань екологічної політики України. Поряд із гарантією конституційних прав та інтересів громадян в освітній сфері України виникає необхідність перетворення цієї системи відповідно до сучасних потреб особистості, суспільства і держави, створення передумов для її подальшого розвитку, примноження досягнень і збереження кращих традицій, істотного поліпшення підготовки майбутніх фахівців до життя в демократичному громадянському суспільстві з ринковою економікою.

Отже, проблема переходу цивілізації до сталого розвитку в системі екологічної освіти є актуальною і потребує інноваційних рішень.

Метою досліджень було провести детальний аналіз проблем переходу цивілізації до сталого розвитку в системі екологічної освіти.

Встановлено, що глобальна екологічна криза проявляється в багатопланових необоротних порушеннях у біосфері планети і в загальних взаєминах людського суспільства з природним середовищем. У сучасній екологічній кризі є кілька причин:

- а) нестримне і дуже швидке зростання населення Землі – демографічний вибух;
- б) недосконалі сільськогосподарські та промислові технології;

в) нехтування законами розвитку біосфери заради отримання прибутку і "процвітання" [10, 11].

Серед чисельних проявів глобальної екологічної кризи найбільш суттєвими і небезпечними є:

- а) кислотні дощі;
- б) парниковий ефект і викликане ним глобальне потепління клімату;
- в) забруднення планети суперекотоксикантами;
- г) озоніві дірки в атмосфері планети.

Фактично ті чи інші грані екологічної кризи стосуються на планеті кожної людини.

Негативних змін у біосфері планети досить багато. Так, до того як людина почала займатися землеробством, на Землі було 6 млрд. га лісів. Зараз залишилося 4 млрд. га, із них тільки 1,5 млрд. га – незаймані, невинні ліси. США втратили третину своїх лісових масивів і 85% первинних лісів. У Європі первинних лісів практично не залишилося. При цьому половина лісових масивів зникла в період з 1950 по 1990 рр. Території, позбавлені лісів, швидко піддаються водній та вітровій ерозії, ґрунт втрачає родючість, знижується площа ріллі, забруднюються і міліють водойми. У поєднанні зі зростанням чисельності населення це веде до нестачі продовольства і погіршення його якості.

Особливо небезпечними для здоров'я людини є важкі метали: свинець, ртуть, кадмій. Це так звана "страшна трійця" супертоксикантів, яку доповнюють й інші настільки ж небезпечні для людини і тварин суперотрути (ДДТ, діоксин тощо). На відміну від ряду інших забруднювачів природного середовища, супертоксиканти поширюються по всій планеті через харчові ланцюги. Давно встановлено, що такий супертоксикант, як ДДТ, виявлений в організмі білих ведмедів в Арктиці і в організмі пінгвінів в Антарктиді.

Супертоксикантами – небезпечними отрутами є діоксини і діоксиноподібні з'єднання. Відмінною рисою представників цих сполук є надзвичайно висока стійкість до хімічних і біологічних розпадів. Вони здатні довго зберігатися в навколишньому середовищі, концентруватися в біомасі та переноситися по харчових ланцюгах. Утворюються діоксини в результаті господарської діяльності людини [12]. Достовірних відомостей про утворення діоксинів у природі наука поки не має (виняток становлять тільки виверження вулканів і великі лісові пожежі). Це рукотворні отрути.

В оцінці глобальної екологічної кризи в цілому, її компонентів, масштабів і ступеня впливу на людство у фахівців чимало розбіжностей. В основному вони викликані й тим, що окремі вчені спираються на вузько територіальні, локальні явища і процеси і не мають фактичних матеріалів про загальнопланетарну ситуацію. Г. Теслер і В. Косс справедливо підкреслюють, що "вчені не мають достатньої повноти знань про цільову функцію природи планети та її людства, а тому не мають можливості дивитись на проблеми у взаємодії природи й антропогенних систем із позиції планетарного масштабу, на якому й мають бути системно узгоджені будь-які протиріччя" [13].

Досить гостро дискусійним залишається питання про генетично модифіковані організми (ГМО). Нині посіви ГМО сортів у світі досягають: сої – 77%, бавовни – 49%, кукурудзи – 26%, ріпаку – 21%. Лідирують у цьому плані США і країни Південної Америки. Але у зв'язку з низкою шкідливих побічних дій на здоров'я людини і безпеки глибокої модифікації агросфери ряд країн повністю відмовляються від ГМО сортів і ГМО продукції (Україна, Австрія, Швейцарія та ін.).

Політичний аспект вносить у дискусійність проблем глобальної екологічної кризи ще більше розбіжностей. Наприклад, на думку Л. Гіббса [14], діоксинова проблема породжується великими корпораціями в їх прагненні до надприбутків і є результатом нездатності урядів і простих людей контролювати корпорації. У цілому, політичні та економічні інтереси вузької групи людей часто затуманюють справжні розміри і реальні небезпеки глобальної екологічної кризи.

Для викладача екології означена ситуація вимагає особливого підходу і спеціальних дидактичних прийомів в організації освітнього процесу. Передусім, це знайомство з широким колом літератури на різних мовах, уміння відібрати основні джерела, рекомендувати їх студентам з метою організації творчих дискусій і виявлення істини.

Наступний блок екологічних знань, який вимагає нестандартного дидактичного підходу, пов'язаний із так званими "революціями": промисловими і сільськогосподарськими (зеленими). У своїй основі вони орієнтовані на вдосконалення виробничих процесів і пов'язані з масштабними якісними переломами в способі виробництва.

Промислових революцій в історії цивілізації виділяють чотири:

перша датується другою половиною XVIII століття і завершилася в XIX столітті. Вона знаменувала собою перехід від переважно аграрної економіки до промислового виробництва;

друга охоплює другу половину XIX століття – початок XX століття. Головна її риса – перехід до потокового, конвеєрного виробництва, розвиток металургії та залізничного транспорту;

як третю промислову революцію кінця XX століття виділяють перехід суспільства в постіндустріальну фазу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Із середини 2010-х років у літературі з'явилися висловлювання про початок четвертої промислової революції. Її старт пов'язують із німецькою приватно-державною програмою "Індустрія 4,0". Програма орієнтує на повністю автоматизовані виробництва з комунікаціями, здійснюваними через Інтернет, що веде до інтелектуального виробництва й об'єднання вбудованих на платформах Інтернету промислових систем.

Позитивна оцінка промислових революцій майже одноголосна. Вони зробили доступними різноманітні види побутової техніки, забезпечили населення високоефективними засобами зв'язку, глобалізовані потоки інформації, сприяли зростанню чисельності населення і його вільному переміщенню країнами світу. Промислові революції, безсумнівно, стали причиною позитивних змін для індустріального світу, але життю людини та її здоров'ю вони завдали величезний екологічний збиток. Промислові революції в їх послідовності призвели до масового накопичення промислових відходів і до відчуження промислових робітників від природи та її цінностей. Крім забруднення середовища відходами, на планеті спостерігається виснаження природних ресурсів, ростуть викиди оксиду вуглецю, виникають серйозні проблеми зі здоров'ям населення міст.

На протигагу цьому явищу виникла "промислова екологія", що ставить за мету гармонізацію людини і промислового виробництва [15, 16].

Паралельно з промисловими революціями і випереджаючи їх, у сільськогосподарському виробництві відбувалися зелені революції [2]. Зазвичай, виділяється одна зелена революція як комплекс змін у сільському господарстві країн, що

розвиваються, що мали місце в 1940-х – 1970-х роках і призвели до значного збільшення світової сільськогосподарської продукції. Цей процес включає в себе активне виведення більш продуктивних сортів рослин, розширення іригації, застосування добрив, пестицидів, сучасної техніки.

Хоча вивчення історії землеробства дозволяє виділити декілька зелених революцій. Першою, безсумнівно, була революція переходу людини від збирання до вирощування культурних рослин, стимулюючи перехід людства від кочового способу життя до осілого. Другим можна вважати впровадження в сільському господарстві механізації – заміна коней трактором. Третьою революцією в цьому випадку буде згадана вище. Четверта, безсумнівно, почалася на рубежі XX і XXI століть і пов'язана з поширенням генетично модифікованих рослин і тварин.

Зелені революції дозволили забезпечити населення необхідною кількістю продуктів харчування і більшою мірою, ніж промислові, сприяли демографічному вибуху. Вони знизили чисельність сільського населення, дозволили "трудовим рукам" перейти в міста і стимулювали процес урбанізації.

Але не менш помітні і негативні наслідки зелених революцій. Масове розорювання територій, вирубування лісів, ерозійні процеси – все це наслідки концентрованого сільського господарства [17]. Зелені революції принесли в агроекосистеми добрива, різноманітні пестициди для боротьби з хворобами та шкідниками. Йде втрата родючості орних ґрунтів [1]. У регіонах активного землеробства стічні води з полів, збагачені залишковими кількостями отрутохімікатів і добрив, роблять непридатною воду в річках і озерах. З цим процесом зіткнувся вже і Світовий океан. Загострилася проблема відходів тваринних ферм і пов'язаної з ним переробної промисловості [18]. У цілому, агропромисловий комплекс у сучасних умовах продовжує бути основним забруднювачем земель та інших елементів навколишнього середовища. Це передусім відходи і стічні води тваринницьких комплексів і ферм та птахофабрик, використання отрутохімікатів і пестицидів. Хімізація і генетично модифіковані сорти поставили під сумнів широкі мас населення якість продуктів харчування, коли наклейки "без ГМО" ніяк не гарантують екологічну безпеку.

Стимульована суперечностями і дискусійними проблемами сільськогосподарського виробництва, почала формуватися особлива галузь екологічного знання – агроекологія [19, 20].

Оцінки підсумків промислових і зелених революцій неоднозначні і є об'єктом гострих дискусій фахівців не тільки екологів, а й соціологів. Окремі автори, в першу чергу, ставлять позитивні результати цих революцій: підвищення комфортності життя, зростання чисельності населення у світі тощо. Інші вбачають у наслідках потужність промислових і зелених революцій, насамперед, посилює розшарування населення на багатих і бідних, на розкіш життя перших і злиденне існування інших. Справді, оптимісти звертають увагу насамперед на те, що загальна чисельність населення у світі в 1950 становила близько 3 млрд. чоловік, тоді як на даний час (2015 р.) вона перевищила 7,1 млрд. Песимісти у відповідь підкреслюють, що блага життя дістаються тільки не багатьом. У більшості випадків локальні ситуації інші. Так, в Україні смертність жителів на кожні 1000 чоловік у 1960 р. становила 7 осіб, у 1970 р. – 9 осіб, в 1980 р. – 11 осіб, у 1990 р. – 12 осіб, а в 2000 р. вже 15 осіб [4].

Тому оцінка технічного та сільськогосподарського "прогресу" є предметом багатьох дискусій. Добір навчального матеріалу і методика його подання студентам з

метою вироблення у них умінь самостійно і неупереджено оцінювати прогрес і регрес у цій сфері, займати активну життєву позицію виявляється складним дидактичним завданням.

Проаналізовані вище актуальні проблеми глобальної екологічної кризи, промислових і зелених революцій висувають перед наукою і людством у цілому завдання правильної оцінки позитивних і негативних компонентів у розвитку людської цивілізації з метою вироблення подальшого шляху. Ці завдання об'єднує концепція сталого розвитку.

Термін "сталий розвиток" був уведений в широке вживання Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку (Комісія Брунтланд) у 1987 році. Під стійким розуміється такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної [21].

Економічний складник припускає оптимальне використання обмежених природних ресурсів і застосування екологічних зберігаючих природні ресурси технологій за умови прибутковості будь-якого виду виробництва. При цьому виходять з того, що матеріалозберігаючі технології, переробка та повторне включення відходів у виробництво є економічно вигідними.

Соціальний складник стійкості розвитку направлений на збереження стабільності існуючих соціальних і культурних систем і скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Її реалізація фактично можлива тільки при справедливому розподілі ресурсів і можливостей між усіма членами людського суспільства.

Екологічний складник виходить із того, що передусім розвиток цивілізації має забезпечувати цілісність і життєздатність біологічних і фізичних природних систем. Основною вимогою до виробництва є виконання вимог екологічного імперативу як системи заборон на будь-які антиекологічні дії людини. Це свого роду заборонна риса у взаємодії з природою, переступати яку людство не має права ні за яких обставин.

Комплексний характер змісту поняття "сталий розвиток цивілізації" робить його внутрішньо суперечливим і неоднозначним. Поряд з адептами цієї концепції окремі фахівці вважають, що фактично потреби людини вкрай обмежені, а ресурси природи нескінченні [21, 6]. Такої точки зору, наприклад, додержується творець "нової економічної теорії" Б. М. Куліков [22] у монографії "Гармонія економічного простору". Інші автори вказують на антигуманний характер деяких вимог концепції сталого розвитку, яка орієнтує людство для попередження продовольчих криз примусово скоротити населення планети, причому за рахунок країн, що розвиваються.

А. Г. Ширяєв [9] звертає увагу на те, що в підтексті концепції сталого розвитку передбачається існує в даний час людське суспільство як систему багатьох культурно-історичних типів замінити, перетворивши в одноманітну цілісність, яка згідно із законами системології і не буде володіти стійкістю. Цей автор додатково підкреслює, що між прагненням до отримання прибутку (на чому заснована вся ринкова економіка) й екологічними вимогами має місце глибинне протиріччя, а великі капіталістичні корпорації та їх політичне лобі володіють достатніми засобами для підтримки свого статусу. Закони вільного конкуруючого ринку взагалі не сумісні з завданнями "Концепції", необхідний перехід на інститути державного регулювання економіки, а до цього сучасне суспільство не готове.

При аналізі "Концепції" доводиться враховувати, що "сталий розвиток" – це глобальна стратегія і вона може реалізуватися не в якійсь окремо взятій країні, а тільки на планеті в цілому. Для її здійснення кожна країна повинна сформувати свою національну стратегію "сталого розвитку" [23]. Це дуже складне завдання. Для країн, що розвиваються (а в них сконцентрована найбільша частина населення планети), на сучасному етапі її взагалі не можна реалізувати через стан економіки цих держав.

Справді, минуло більше ніж двадцять п'ять років із того часу, як ООН та її глобальні інститути офіційно взяли курс на "сталий розвиток", єдина модель економіки, екологічної та соціальної політики так і не вироблена. Концепція стійкого розвитку тому деякими екологами й економістами розглядається як одна з багатьох соціальних утопій – політичних декларацій, у реальному житті виявляються красивим міфом. У цій ситуації стає очевидною складність завдань екологічної освіти та виховання в контексті великого розділу курсу екології.

З нашого погляду, реалізація сталого розвитку людства неможлива без глибинного перетворення освітньої системи в цілому та екологічної освіти, зокрема [7]. Нині офіційно зафіксовано понад 500 освітніх технологій. Їх відбір та апробація є творчим завданням у процесі реалізації екологічної освіти.

Саме екологічна освіта і переконаність в об'єктивності законів екології може перевести ідею сталого розвитку цивілізації з міфу в реальність. Актуальність екологічної освіти обумовлена глобальністю екологічних проблем, що стоять перед людством, і неможливістю їх вирішення без сформованості екологічної відповідальності, екологічної культури [3].

Інтенсивний розвиток екологічної освіти стає актуальним завданням усіх цивілізованих, розвинених і країн, що розвиваються, і розглядається як один із засобів подолання глобальної екологічної кризи. Концепція екологічної освіти в Україні була затверджена у 2002 р. Міністерством освіти і науки. Вона передбачає чітке структурування екологічної освіти з охопленням населення різного віку, всіх соціальних і професійних груп. Екологія як система наукових і навчальних дисциплін повинна стати одним із головних компонентів змісту освіти у XXI столітті. У цій сфері, як в жодних інших, особливо важливі ефективні педагогічні методи і система дидактичних інновацій [8, 24]. Під інноваційними технологіями, в загальному сенсі, мають на увазі внесення принципово нового в ту чи іншу сферу. У педагогіці це поняття використовують, коли ці зміни торкаються змісту і процесу навчання [25].

Сьогодні, незважаючи на різноманіття проведених екологічних досліджень і заходів, немає цілісної системи, що об'єднує екологічну науку, екологічну освіту і просвітницьку роботу в даній області. Відкритим певною мірою залишається питання про співвідношення екологічної освіти та екологічного виховання. Останнє є особливою формою впливу на особистість, спрямовану на розвиток системи цінностей, установок, цілей, мотивації та оцінки діяльності з точки зору ставлення до навколишнього середовища [9].

До інноваційних освітніх технологій в умовах екологізації вищої школи, на нашу думку, належать:

а) постійне оновлення фактичного матеріалу у зв'язку зі швидким розвитком екологічної науки;

б) формулювання мети освіти не як оволодіння певними знаннями, а як розвиток компетентності в галузі екології та промислових і сільськогосподарських технологій;

в) для формування компетентності використовувати весь арсенал активних дидактичних прийомів;

г) поєднання аудиторного навчання з дистанційним;

д) встановлення міждисциплінарних зв'язків між екологічним і технологічним блоками навчальних дисциплін. Кінцевою метою екологічної освіти та виховання залишається формування екологічної свідомості як системи сформованих знань, навичок і умінь та ідей щодо взаємовідносин живих систем і людства, зокрема, з природним середовищем. Іншими словами, це шлях від екологічного знання до екологічного переконання.

Важливим інструментом підвищення ефективності екологічної освіти є організація роботи студентів над дослідницькими проектами в галузі прикладної екології та оцінки стану природного середовища. Дієвою формою виявляється і проведення олімпіад і різних форм змагань у галузі теоретичної та прикладної екології.

При цьому варто враховувати два аспекти екологічної освіти: перший – освіту в душі загальних ідей охорони природи, дбайливого до неї ставлення; і другий – набуття професійних спеціальних знань про загальні закономірності існування природних і антропогенних екосистем. Метою другого є орієнтація майбутніх фахівців на екологізацію виробництва.

В екологічній освіті у вищій школі України як перспективні інновації можна розглянути кілька перспективних напрямків.

Одним із них є залучення студентів до аналізу й оцінки реальних виробничих ситуацій на основі міжнародних екологічних стандартів. Такі стандарти розробляє Міжнародна організація зі стандартизації (ІСО), яка є однією з найбільших і значущих організацій, що займається розробкою міжнародних стандартів. Міжнародні стандарти носять добровільний характер і містять актуальні специфікації на продукцію, послуги та передову практику, а також сприяють підвищенню ефективності виробництва і активному росту промислового потенціалу. Міжнародні стандарти розробляються на основі консенсусу, що позитивно впливає на скорочення бар'єрів у торгівлі. ІСО була заснована в 1947 році і з тих пір опублікувала більше 20 500 міжнародних стандартів, які розповсюджуються майже на всі аспекти технології та бізнесу. Міжнародні стандарти ІСО гарантують, що продукти та послуги є безпечними, надійними і якісними.

У навчальному процесі використання екологічних стандартів ІСО з великим дидактичним ефектом доповнюється застосуванням методів біоіндикації, які дають інформацію про стан природного середовища за допомогою рослин-індикаторів. В Україні для цієї мети розроблено екологічні шкали [26, 27]. Використання біоіндикаційних методів дозволяє отримати більш об'єктивну інформацію про стан рослин, які ростуть у зонах підвищеного антропогенного навантаження, а також дає підставу для екологічного прогнозу.

На нашу думку, однією з форм інноваційних педагогічних технологій в екологічній освіті є активне залучення студентів до методології обчислення та аналізу екологічного сліду. Екологічний слід – це метод, за яким можна приблизно визначити розмір території в гектарах, яка потрібна для виробництва споживаних нами ресурсів (наприклад, теплової енергії, моторного палива або продуктів харчування), а також для переробки, захоронення чи включення в природні цикли утворюваних при цьому відходів. Екологічний слід вимірюють у так званих глобальних гектарах на людину в рік (скорочено га/чол.). Один глобальний гектар відповідає території розміром у гектар із

середньою для Землі біологічною родючістю. Технологія обчислення екологічного сліду дозволяє оцінювати навантаження на природне середовище в одиницях її ємності [28]. Створена спеціальна Всесвітня мережа екологічного сліду, яка випускає оновлені державні розрахунки з екологічного сліду щороку, і двічі на рік публікує результати (табл. 1).

Таблиця 1. Біологічний потенціал і екологічний слід станом на 2012 рік (у гга / чол.)

Країни	Біологічний потенціал	Екологічний слід
ОАЕ	1,1	11,9
США	5,0	9,4
Україна	2,4	3,2
Китай	0,9	2,1
Греція	1,7	5,9
Франція	3,0	4,9
Росія	8,1	4,36
Фінляндія	11,7	5,2
Казахстан	4,3	3,4
В середньому по ЄС	2,3	4,7
В середньому в світі	1,78	2,7

За останніми даними, в середньому «екологічний слід» жителя Землі покривав 2,7 га, тоді як планета здатна надати кожному лише близько 1,8 га. Отже, вплив глобальної економіки і діяльності людини майже на 30% перевищує здатність Землі надавати «екологічні послуги». Амплітуда значень екологічного сліду по країнах світу дуже велика: 11,9 гга в ОАЕ і 0,1 гга в Афганістані.

Студенти можуть обчислити свій особистий екологічний слід. Для цієї мети існують спеціальні комп'ютерні калькулятори. Один із них створений Всесвітнім фондом дикої природи (WWF) і доступний за адресою: <http://www.wwf.ru/resources/footprint/calculator>[29].

Таким чином, екологічна освіта – це не тільки основа формування відповідального ставлення до природи на основі знань закономірностей екологічних систем, розуміння допустимої міри їх зміни. Фактично це цілісна підсистема із загальною освітньою системою. На сучасному розвитку екології розширилися межі від досліджень системи «організм – середовище» до системи «суспільство – біосфера». Важливо підкреслити, що екологічна освіта повинна доповнюватися різними формами екологічної діяльності та неформальної екологічної освіти, а не зводиться до цього. Знання, необхідні будь-якому професіоналу в області екології, надзвичайно різноманітні і багатоаспектні: від конкретних відомостей про практику природокористування до філософсько-світоглядних узагальнень, що розкривають закономірності взаємодії суспільства і природи. Освітня парадигма визначає екологічне навчання як керовану пізнавальну діяльність, метою якої є не просто збільшення обсягу знань, умінь і навичок, а зміна особистості студента з підвищенням його інтелекту. Використання розглянутих вище інноваційних методів екологічної освіти дозволить навчитися формувати власні думки

та переконання із суперечливих проблем екологів і процесів розвитку людського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балюк С. А., Верніченко Г. А. *Концепція екологічного ризику деградації ґрунтового покриву України* // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 6. – С. 5-11.
2. Борлоуг Н. Э. *Зеленая революция: вчера, сегодня и завтра* // Экология и жизнь, 2000. – № 4.
3. Габидуллин И. Ф. *Экологическое правосознание и образование как одна из основ гражданского общества* // Вестн. Башкир. ун-та., 2013. – Т. 18, № 4. – С. 1283-1286.
4. Карпищенко А. И., Ксенофонтова М. Н. *Агроэкосистемы: проблемы устойчивого развития*. – Сумы: Казацкий вал, 2004. – 176 с.
5. Курманова Г., Багдасарова Н. А. *Экологический миф вчера и сегодня* // Общественные науки и современность, 1998. – № 5. – С. 131-136.
6. Миркин Б. М., Наумова Л. Г. *Устойчивое развитие*. – Уфа: РИЦБашГУ, 2009. – 148 с.
7. Онопрієнко В. *Екологічна освіта як предмет міжнародної співпраці* // Соціальна робота в Україні: теорія і практика, 2012. – № 3-4. – С. 158-166.
8. Скиба Ю. А. *Екологічна освіта як складова частина стратегії сталого розвитку*. 2005 // Электронный ресурс: http://mama-6.org.ua/archive/ecodemo-gracy/skyba_u.htm.
9. Ширяев А. Г. *Утопизм концепции устойчивого развития* // Омский научный вестник, 2007. – № 5-59. – С. 85-88.
10. Кравчук М. А., Краснов Ю. И., Малинин В. Н. *Глобальный экологический кризис: стратегия выживания* // Общество. Среда. Развитие (Тerra Humana). – 2009. – № 1. – С. 194-205.
11. Бенуа де А. *Вперед к прекращению роста!* – М.: ИОИ, 2013. – 103 с.
12. Шелепчиков А. А. *Экологическая химия экотоксикантов* // Экология охрана труда. 2006. – № 7-8. – С. 26-34.
13. Теслер Г. С., Косс В. А. *Методика системного аналізу з позицій методологій системного підходу для потреб проектування систем управління* // Математичні машини і системи, 2008. – № 1. – С. 139-149.
14. Гиббс Л. М. *Правда о диоксинах*. – Иркутск: 1998. – 120 с.
15. Frosch R. A. *Industrial Ecology: A Philosophical Introduction* // Proc. Nat. Acad. Sci. USA, 1992. – Vol. 89, N 3. – P. 800 – 803.
16. Ксенофонтов Б. С., Павлихин Г. П., Симакова Е. Н. *Промышленная экология*. – Форум, 2007. – 206 с.
17. Altieri M.A. *Agroecology*. – WestviewPress, 1995. – 431 p.
18. Немченко, В. В. *Економіко-екологічні проблеми розвитку тваринництва України* // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі, 2002. – Київ: ІАЕУААН – С. 278-281.
19. Фурдичко О. І. *Агроекологія в системі аграрної науки* // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 12. – С. 27-29.
20. Смаглій О. Ф. *Агроекологія: навч. посібник* – К.: Вища освіта, 2006. – 671 с.
21. Гизатуллин Х. Н., Троицкий В. А. *Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма* // Общественные науки и современность, 1998. – № 5. – С. 124-130.

22. Куликов Б. Н. *Гармония экономического пространства. Новая экономика.* – 2009 // Электронный ресурс: <http://new-economics.okis.ru>.
23. Ткачев С. *"Устойчивое развитие": спасение человечества или Троянский конь?* // Наш современник, 2003. – № 6.
24. Хуторский А. В. *Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: научное издание.* – М.: 2005. – 366 с.
25. Francis, C. A, N. Jordan, P. Porter, T. Breland, G. Lieblein, L. Salomonsson, N. Sriskandarajah, M. Wiedenhoft, R. DeHaan, I. Braden, and V. Langer. *"Innovative Education in Agroecology: Experiential Learning for a Sustainable Agriculture."* Critical Reviews in Plant Sciences, 2011. Vol. 30. P. 226–237.
26. Дидух Я. П. *Основи біоіндикації.* – К.: Наукова Думка, 2012. – 343 с.
27. Didukh Ya. P. The ecological scales for the species of Ukrainian flora and their use in synphytoindication. - K., 2011. - 176 p.
28. Ружевичюс Ю. *Экологический след как новый количественный индикатор устойчивого развития. 2010* // Электронный ресурс: http://www.kv.ef.vu.lt/wp-content/uploads/2010/10/Str-Kazacija_J.Ruzevicius_Litva_Ekolog_slied_2010.07_internet.pdf.
29. Режим доступа : http://www.wwf.ru/resources/footprint/calculator_

INTRODUCTION OF ELECTRONIC VOTING IN UKRAINE IN THE EUROPEAN EXPERIENCE OF ELECTRONIC ADMINISTRATION OF ELECTIONS

Valentyn Orlov

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: orloff69@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Oksana Telichko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: oksana.telichko@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article analyzes the problem of ideas implementation and experiences of electronic voting as a form of electronic democracy in practice of administration of elections in Ukraine. The author analyzes the domestic and foreign experience and prospects of its implementation in arranging systems of electoral process administration. It is determined that the use of information technology has greatly influenced the development of political culture and political communication effectiveness. Particular emphasis is placed on e-voting prospects with their advantages and disadvantages, the conditions to overcome obstacles in current political situation in Ukraine.

Keyword: administration of elections, e-voting, e-democracy, information technologies, electoral process, voter identification, the State Register of Voters.

The problem of every democratic country is legitimize of power. Elections are a key element of democratic systems management. This is the highest expression of the real will of people as a way of forming constitutional bodies of state power and local self-governing based on the free will of citizens.

One manifestation of democracy is fair, transparent elections. As surely Ukraine's democratic development is only paving its way and elections happen quite often, the relevance of this issue for Ukraine is increasing.

The election procedure stipulated by the current legislation of Ukraine on elections is in general identical, it solves the problem of citizens' free will expressing, however, gives rise to other issues, including the issue of participation in the election of a wide range of citizens.

Particular danger to the political system of modern Ukraine is subjectivity both in assessing the validity of certain procedures and election results. Among other urgent causes for active implementation of electronic voting we can determine the low level of election administrators at all levels - election commissions, which are mostly formed as temporary bodies, which perform the tasks and functions of the state for the organization and administration the election procedures only during the election process.

The subjectivity of perception results and excessive politicization in evaluating electoral procedures sets precedents, which make the results of citizens will seem dubious. The consequence of this trend is a catastrophic decline of confidence in the results of almost every voting campaign that causes voters' distrust to the importance of political activity display and increases political and civic absenteeism in society. Nowadays this problem is of extreme significance for Ukraine, and therefore the use of alternative mechanisms of operating procedures and administration of procedures of expressing freely determined will of people process has never been so urgent.

The problem of using information technology in the electoral process, including the experience of individual states using electronic voting, which is part of e-democracy is extremely pressing, taking into consideration the political problems that are generated by different approaches to the evaluation results. Thus, the problem of e-voting is not only technical one but mostly social and political. The situation demands changing the rules of using democratic instruments of direct democracy. Unfortunately, the government considers the existing order of things to be acceptable, primarily because of its multiple testing, clarity and, to some extent, control.

A well-known Ukrainian lawyer and legislator V. Musiaka, considering the prospects for overcoming the possibilities of fraud election sees them in the implementation of electronic voting¹.

Some experts also consider it to be a mechanism for the introduction of «personal mandate» as a means of providing feedback between voters and a specific deputy or party for whom he voted².

The cause and motive for using electronic voting technology in countries that have implemented them, is considered to ensure the implementation of people free will and counting without the intervention of mediators that can affect the outcome. Therefore, measures for maintaining secrecy of voting over the Internet, to prevent manipulation of the electronic ballots and prevent hacker attacks are considered to be of primary importance.

¹Мусяка В. Кому і навіщо впроваджувати електронне голосування? Електронний ресурс. Режим доступу <http://www.3republic.org.ua> (розміщено: 16.09.2013).

²Тертичний О. Система електронного голосування. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://e-democracy.in.ua/politychna-systema>.

Key issues of electronic voting introduction can be defined in the light of the technical component, namely data secrecy, voter identification and registration of free will of citizens results.

It should be noted, that despite weak information base of Ukraine in general, the problem of transporting the information of the election origin was almost solved one and a half decades ago with the creation of information-analytical system «Elections», which administers the Ukraine Central Election Commission (CEC).

The main purpose of this system is the computerization of processes undertaken in the preparation and conduct of elections and referendaes in Ukraine and the CEC and activity of election commissions of different levels. Thus, it is fully capable of crucial influence on the processes of technologization of election procedures as the initial information, which guided the participants of elections and general public, is available openly through the CEC server.

Attention must be drawn to the fact that even without the introduction of e-voting election the results in Ukraine are formed in electronic way by consolidating electronic and telephone messages from territorial commissions in CEC, which are then confirmed by paper protocols.

In fact, the process of technologization of election administration has already been held in Ukraine and the electronic system acts though without elements of electronic voting. This indicates high starting opportunities for deepening the process of implementation of objective election procedures adapted to Ukrainian realities.

Today principles of gradual transition to electronic voting are established in Ukraine, the main among which is the presence of the State Voter Register, which is administered through the Central Election Commission departments keeping the register in the executive branch and local government, thus, providing registration of citizens' electoral rights all over the country. State Register of Ukrainian Voters is one of the best in the world but it is mostly used to provide registration of voters and their election addresses than to determine every citizen's access to the voting.

The problem of identification of Ukraine voter has also been worked at recently. Creation of the State Voter Register was the actual breakthrough, which laid the foundation for further informatization of election procedures. The practice of administering the state register of voters in Ukraine, with its vast system of territorial units has been praised by foreign experts, however, it was not appreciated by Ukrainian community through a temporary limited access to information about its work. Today this problem is solved partially. Identification of citizens can be made both through State Voter Register bodies and through voter's own personal account on the website of the agency.

Using of the information resource of State Voter Register in the implementation of electronic voting requires legal support and reviewing of both conceptual bases of using State Register and the information-analytical system «Elections» in the gradual transition to electronic voting.

Analyzing the problem of limiting access and privacy of e-voting in comparison with paper voting by ballots it is necessary to focus on the technological aspect of the problem and the prospects of budgetary savings due to the introduction of the elements of e-democracy in practice of electoral processes. Confidence of electronic voting can be realized through an electronic ballot and personal election key.

Thus, the user identification by electronic signature ensures compliance with the will of the citizen in the election, as opposed to using paper voting ballots, when cases of using fake ballots are likely to take place.

The technologies combination using electronic ballots and electronic signature of a person gives the opportunity of checking their own authentic votes being fairly calculated by the voters in the total result of the secret voting.

Described information technology may, to a certain extent, bring operating subsystem for technical feasibility for voters to recall their voice, but such a possibility in the period of perfect democracy formation in Ukraine is estimated skeptically because of probability of misusing through manipulation and illegal influence on the views of voters.

Despite technical problems that exist on the way of implementing electronic voting in Ukraine and opposition of the old mentality mass involving citizens in electronic voting technologies and the introduction of technical system is not only a sign of technologization but also a proof of democracy in election procedures. Taking into consideration high frequency of elections in Ukraine, e-voting can be implemented within 3-5 years, using intermediate and special election campaigns to test the technical and social systems in terms of people's taking technological and socio-political innovations.

The main essential motive that actually helps to implement electronic voting in Ukraine is a serious complication of possibilities for the organization of fraud in election campaigns. However, it requires manifestation of political will to innovations by the authorities.

The problem for such technologies introduction may be low culture of consumption of such products by large part of the Ukrainian population due low technologization of process facilitation. However, it is a matter of time, because the active participation of citizens in other areas of social life using electronic means is improving. It is advisable to involve some elements of electronic voting at special local or national elections for researching quality and effectiveness of using this instrument and its impact on the general situation in the country. However Ukraine can switch to such system completely as early as in 5-8 years. First of all, it is essential to exclude the possibility of fraud with the technical part of the process.

The transition to electronic voting is necessary to attract young people to the election procedures, change the age structure of voting members, because today mostly older voters go to the polls, young people largely ignore the election procedures because of excessive procedural complexity and low technologization of election procedures.

According the tendency of unification of law standards in legal systems and a significant role of the Venice Commission, Ukraine being its active participant, in this process, it is important to ground principles of the introduction of electronic voting to avoid fraud in election procedures.

In its report from 12-13.03.2004 Venice Commission warned of the urgent need to take additional measures to minimize the risks of fraud and identified five principles that reflect the principles of European democracy and are equally suitable both for election campaigns and for referendums:

- universal voting rights: all people have the right to vote;
- equal voting rights: each voter has the same number of votes;
- freedom to vote;
- secrecy of the vote;

- a direct vote³.

Therefore, the Venice Commission recommended the following:

- electronic voting can be used only if the system is safe (secure and reliable);
- electronic voting system should be transparent, that is, provide the ability to be checked for its functioning;
- voters must be able to obtain confirmation of their choice and correct it in case of mistake;
- to facilitate the vote counting, in case of conflict the procedure of vote printing may be provided.

The Commission drew attention to the fact that, subject to specified conditions, electronic voting is not contrary to the provisions of the "Code of Good Practice in Electoral Matters" and the European Convention on Human Rights⁴.

Thus, the availability of electronic voting is determined by the legal, procedural and technological standards which are used in the voting process and ensure compliance with these requirements. Such standards should be developed in Ukraine before actual implementation of electronic voting system.

The process of legislative implementation of ideas of electronic voting based on the standards of the Venice Commission find its realization in Ukraine. The idea of introduction of the electronic voting in practice administering elections in Ukraine was first reflected in the bill authorship of Ukrainian MP A. Tyshchenko "On the conception of «Introduction of the electronic voting» (2012). The author draws attention to the expensive over the traditional electoral system that requires the participation of many people in the preparation and conducting of elections. Therefore, in his view, the electoral system needs substantial changes by introducing new technologies for voting. According to A. Tyshchenko, electronic voting technology is designed only for those who express this desire and should be used along with traditional technologies. This voting system allows [Law Draft of Ukraine "On the Concept of introduction of electronic voting in Ukraine" №8656 dated 17.02.2012,]:

- to vote remotely, without visiting polling station, which significantly reduces the risk of pressure on free will expression and increases the reliability of choice;
- to ensure the vote for a few days, as it becomes technically possible to implement protection against unauthorized interference in the system;
- avoid phenomena such as fake ballots, distortion of these ballots to make them fictitious and much more⁵.

The voting process presupposes the following procedure: a voter with unique voter code in the form of biometric or electronic signature opens e-ballots on the website of the CEC and votes by computer, phone or other remote access device.

³Constitutional law and elections - Evaluation of 15 years of constitutional practice in Central and Eastern Europe
Офіційний сайт Венеційської комісії Ради Європи Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/webforms/events> (access: 19.11. - 20.11.2004).

⁴Constitutional law and elections - Evaluation of 15 years of constitutional practice in Central and Eastern Europe
Офіційний сайт Венеційської комісії Ради Європи Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/webforms/events> (access: 19.11.2004 - 20.11.2004).

⁵Проект Закону України «Про концепцію впровадження електронного голосування в Україні» 17.02.2012, №8656. Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

The author of the bill is right, as the traditional voting system, has probably exhausted the possibilities of its improvement, which can occur only through technologization of election procedures.

The fact is undisputable that Ukraine is paving the way for technologization expedient electoral procedures based on the experience of European democracies, especially given the trend of integration into the European political space. However, the complexity of borrowing international experience is that reliable standard approaches to electronic voting have not been formed in Europe so far. In addition, there are various practices related to e-voting in Europe.

Electronic voting system has already been introduced in many countries: the US, Canada, Brazil, India, Belgium, Australia, Estonia, South Korea. In the UK, Germany, France, Spain, Portugal, Italy, Norway, Switzerland, Russia, Kazakhstan, Japan, China c experiments on its use are being conducted.

Estonia can be considered a Moderator of changes in technology of election campaigns administration in the post Soviet space as a country that is actively using it.

Analyzing the holding of elections over the Internet in Estonia, it is important to understand the factors that were the basis for the decision. In our opinion there are several, among which there are two main ones. First of all, it was the first voting in Estonia since the entry of the state into the European Union, and special, heightened attention was focused on it. Secondly, internal problems have been resolved, including increased voter turnout. That is why Estonian experience may be valuable for Ukraine in view of prospects of its integration into the European space.

The experience of elections modernization demonstrated by Australia, where it was decided to develop a system of electronic voting and counting in 1998, is worth studying. The process its creation was completely transparent: a contest was announced with well-known participants and commission. The final product was sent for examination to third parties. All software of EVACS was published in open source codes and as zip-file, thus, making them available to anyone for direct review at the government website. It is obvious that such procedures have caused confidence to the system in the society.

In election practice of the UK, despite the high level of information technology, promoting of the electronic voting idea has been slow, although the practice of experimentation with the introduction of electronic accounting of votes is still going on.

In Switzerland, despite the continuous commitment of the population to the traditional voting, the first voting via the Internet was conducted in 2004 at federal elections, which used a special ID-card of single use. The referendums in which ordinary citizens can vote for decision making via Internet voting are held in the country every two months. This situation is similar to Ukrainian realities, where the frequency of elections and perspective referendums on the basic issues of national development are very high.

In the US elements of Internet voting have been introduced over the years, confirming the priority of direction of e-democracy development. However, conducting mass elections via the Internet failed because security experts challenged the system of electronic elections.

One of the problems of electronic voting in the United States is believed to be the lack of voters verifiability of choices and their confirmation by the system. The second problem is considered to be a security issue: what exactly happens during the certification process of

electronic voting because under the pretext of commercial secrets exploring of the internal structure technology is prohibited⁶.

E-voting is common in Asian countries, these processes have started even in Africa. In 2014 the first entirely electronic general presidential and parliamentary elections took place without using paper ballots in Namibia.

In summary, it is necessary to take into consideration that most e-voting in different countries is held in the following forms:

- a traditional form of voting in a controlled environment (polling station);
- voting by computer;
- remote electronic voting via mobile phone or Internet.

It is important that electronic voting is not the complement to existing electoral mechanisms that can be optional. Almost all elements of the electoral system (including legal, operational and technical elements) are deeply interdependent. The introduction of electronic voting, rather, is considered an integral part of the long process of modernization of the electoral process mechanisms.

The analysis of using the new information technologies in the electoral process gives rise to summarizing benefits of electronic voting and arguments against its use.

The advantages of electronic voting are the following:

- increase in number of voters who are willing to vote using new information technologies. They are primarily young people;
- providing opportunities for persons with disabilities to vote, for which the process is more convenient one;
- accurate counting of the vote;
- reducing the time to process the votes;
- reducing the cost of elections (in the end);
- the use of technologies in elections and other areas of public services.

In addition to above mentioned advantages of electronic voting we should name the following: increasing the number of young voters, who are ready to vote using information technology; the convenience of the process for the disabled; more accurate and fast votes count; the opportunity of observing in real mode; the possibility of using such technologies in other areas of public services (development of the Internet, the study of public opinion, arranging referendums). At the same time some voters traditionally do not trust the system.

Additional fact in favor of the introduction the electronic voting is that the use of new technologies promotes electoral activity, causing extra interest with the voters, especially young people. At the same time the existing system of Internet voting is rather vulnerable from a technical point of view.

The main argument against the use of electronic voting may be the fact that today the costs of electronic voting technologies is higher than the costs of traditional paper-based technology.

Counterarguments, probably, have grounds, but there are objective means to manage them: to deal with security issues more carefully, educate people, find a suitable financial solutions.

⁶Harris B. Black Box Voting: Ballot Tampering in the 21st Century. - Renton, WA: Talion Publishing, 2004. - p. 307.

Having analyzed the experience of individual countries on the use of new information technologies in the electoral process, we can conclude that electronic voting is a part of e-democracy. As Ukraine is moving towards democratization of society and all its institutions, the electoral process requires extensive use of modern information technology and standardization mechanisms during its implementation.

The system of counting votes using electronic devices should be introduced gradually, checking the feasibility of using them at a small number of polling stations. For a positive perception of the introduction of the electronic voting in society it can be held only at those polling stations where there will be a free community decision on the use of electronic counting during the election and counting votes.

Thus, electronic voting in Ukraine can largely solve the problem of fraud, corruption during elections. Every citizen will be able to control the use of their vote independently, besides, internally displaced persons, soldiers, Ukrainians, staying abroad, people who are unable to move on their own may exercise their right to vote.

The introduction of electronic voting requires a long time, and we must win public trust gradually. It is time to modernize election administration through the gradual introduction of electronic voting technology. E-voting is a phenomenon prevalent in the world of new technologies, therefore, it is inevitable in the information society, and Ukraine being a country with high scientific and technical potential should not take a back seat in this process.

REFERENCES

- Мусіяка В. Кому і навіщо впроваджувати електронне голосування? Електронний ресурс. Режим доступу <http://www.3republic.org.ua> (розміщено: 16.09.2013).
- Радченко Т. Уроки виборів в Естонії / Т. Радченко // *Вибори та демократія*. Науково-просвітницький правничий журнал. – №1 (11), 2007. – С. 97-99.
- Тертичний О. Система електронного голосування. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://e-democracy.in.ua/politychna-systema>.
- Constitutional law and elections - Evaluation of 15 years of constitutional practice in Central and Eastern Europe Офіційний сайт Венеційської комісії Ради Європи Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/webforms/events> (access:19.11. - 20.11.2004).
- Harris B. *Black Box Voting: Ballot Tampering in the 21st Century*. - Renton, WA: Talion Publishing, 2004. – p. 307.
- Проект Закону України «Про концепцію впровадження електронного голосування в Україні» 17.02.2012 р., №8656. Офіційний сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Галина Пальчевич

к.е.н., професор, Кіровоградський національний технічний університет,
e-mail: galinapalchevich@gmail.com, Кіровоград, Україна

Анотація. У статті визначено умови, дотримання яких необхідне при фінансуванні інноваційної діяльності. Виділено фіскальні пільги для інноваторів та методи прямої фінансової підтримки інноваційної діяльності. Виокремлено методи державного регулювання фінансової підтримки інноваційної діяльності на усіх стадіях інноваційного процесу. Охарактеризовано сучасний стан та напрями удосконалення банківського кредитування інноваційного розвитку, роль іноземного інвестування у фінансуванні інновацій. Обґрунтовано податкові інструменти заохочення інноваційного підприємництва. Проаналізовано можливості використання внутрішніх фінансових ресурсів для забезпечення інноваційної діяльності, визначено перспективи розвитку венчурного фінансування.

Ключові слова: інноваційний розвиток, фінансово-кредитне регулювання, інноваційне підприємництво, податкове регулювання, банківське кредитування, венчурний бізнес.

Інноваційний фактор сьогодні набуває вирішального значення для виходу національної економіки з депресивного стану, забезпечення її стабільного розвитку, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Інноваційний процес перетворюється в критичний елемент успіху, який залежатиме від здатності держави, суспільства, суб'єктів господарювання забезпечити умови для розвитку і конкретного використання нових знань і досвіду, спроможності створити сприятливе середовище для генерування нових ідей, їх апробації, доробки та упровадження в життя. Наукові погляди на майбутній світовий економічний устрій базуються на тому, що гра йтиме навколо творчості, результативності, революційних перетворень у підходах до виробництва продукції й обслуговування, залучення в компанію людей, здатних створювати нові продукти. Найважливішою складовою інноваційної системи є фінансове забезпечення інноваційного розвитку.

Проблемам інноваційного розвитку та його фінансового забезпечення присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, зокрема: Е. Денисона, Є. Домара, Дж. М. Кейнса, Д. Кларка, М. Крупки, А. Кузнецової, Р. Лукаса, Г. Менша, С. Онишко, А. Поддєрьогіна, Б. Твісса, Е. Харгадона, Р. Фатхутдінова, Й. Шумпетера, А. Чухна та ін. У їх наукових працях висвітлено важливі питання теорії, методики та організації фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Однак і на сьогоднішній день актуальною залишається проблема формування та використання механізмів фінансово-кредитного регулювання інноваційного розвитку.

Метою статті є обґрунтування методів фінансово-кредитного регулювання інноваційної діяльності та визначення напрямів їх ефективного використання.

Інтеграція економіки України у світову економічну систему посилює вимоги до створення ефективної моделі інноваційного розвитку держави та стратегічного управління інноваціями.

На відміну від ресурсної моделі розвитку, яка передбачає безпосередню трансформацію природних ресурсів у виробництво, а його результатів – у гроші, інноваційна модель передбачає вкладання грошових коштів у наукові дослідження та отримання нових знань з їх подальшою трансформацією у створення інноваційних

продуктів і послуг та їх комерціалізацію. Тобто, інноваційна модель розвитку заснована на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво. Приріст ВВП в інноваційній економіці забезпечується головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг.

Основними характерними рисами інноваційної моделі розвитку є наступні:

- спрямованість державної політики та законодавства на стимулювання інноваційних процесів;
- переважання п'ятого і перехід до шостого технологічного укладу;
- визначення науки і освіти як пріоритетних сфер державної підтримки;
- переважання інтелектуального характеру праці над індустріальним;
- розвиток інтегрованих технологій;
- високовартісна робоча сила.

Найбільш вагомю причиною того, що розвиток науки, техніки, технологій в Україні не відповідає загальносвітовим тенденціям та потребам розвитку вітчизняної економіки, є відсутність системного розв'язання завдань у сфері розробки та реалізації рішень інноваційного характеру на державному рівні. Саме державна інноваційна система має забезпечувати побудову нової динамічної економіки, що базується на знаннях, визначати обґрунтовані перспективні пріоритети, які можуть бути локомотивом технологічних змін і стабільного соціально-економічного розвитку.

Передбачено фінансову підтримку здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності як одного з основних принципів державної інноваційної політики. Причому, вважається, що фінансування інноваційної діяльності може здійснюватися за рахунок ресурсів, до складу яких входять не тільки кошти, але й інші інвестиції, що виражаються в грошовому еквіваленті, в тому числі основні й оборотні кошти, майнові права і нематеріальні активи, кредити, позики і застави, права землекористування і т.п.

Обов'язковими умовами, дотримання яких необхідне при фінансуванні інноваційної діяльності, є наступні. По-перше, динаміка інвестицій повинна забезпечувати реалізацію інноваційної програми відповідно до тимчасових фінансових обмежень. По-друге, зниження витрат фінансових засобів і ризику інноваційної програми повинно забезпечуватися за рахунок відповідної структури і джерел фінансування та визначених організаційних заходів.

Серед багатоманіття фінансових методів активізації інноваційної діяльності, за допомогою яких держава реалізує необхідні функції у цій сфері, можна виділити фіскальні пільги для інноваторів та методи прямої фінансової підтримки інноваційних процесів.

Фіскальні пільги для інноваторів охоплюють:

- зниження ставок податку на прибуток підприємств-інноваторів;
- податковий кредит підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю;
- зменшення суми прибутку до оподаткування шляхом вилучення з нього вартості досліджень чи освоєння нових технологій;
- звільнення від сплати податку на прибуток, який отримано власниками майнових прав інноваційних і венчурних фірм;
- звільнення від сплати імпортного мита чи його відтермінування в разі ввезення товарів для реалізації інноваційного проекту;

- запровадження пільг при нарахуванні амортизації підприємствами, визначеними як інноваційні.

Пряма фінансова підтримка інноваційної діяльності передбачає:

- безпосереднє фінансування створених нових галузей, наукомієтких виробництва за рахунок коштів державного бюджету;

- ініціювання створення та фінансування науково-дослідницьких програм шляхом конкурсного відбору;

- надання безпроцентних чи пільгових позик і грантів на здійснення інноваційної діяльності;

- державне замовлення на інноваційні продукти;

- дотації за рахунок державного бюджету для інноваційного розвитку окремих галузей, виробництва, технологій;

- державні виплати провідним науковим центрам і науковцям;

- компенсація науково-дослідним установам витрат, пов'язаних із користуванням всесвітньою мережею «Інтернет», організація передплати зарубіжних видань для бібліотек і т. ін.

Законом України «Про інноваційну діяльність» визначено такі джерела фінансування інновацій: кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів; власні кошти спеціалізованих Державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України.

У більшості провідних країн, незважаючи на високу частку приватного сектора у фінансуванні інновацій, близько половини всіх витрат на НДДКР покриває держава з дотриманням певних політичних, економічних і науково-технічних пріоритетів (ЄША - 50%, Німеччина - 40%). У Японії державні витрати на фінансування інноваційної діяльності складають 20-30%, однак для наукового розвитку там передбачено пільгові кредити, які за своїми умовами наближаються до дотацій.

Перехід економіки України на інноваційну модель розвитку потребує вдосконалення системи державного регулювання фінансової підтримки інноваційної діяльності на всіх стадіях інноваційного процесу: від зародження ідеї до її комерційної реалізації. З цією метою необхідним є проведення заходів щодо:

- запровадження державного замовлення з цільовим бюджетним фінансуванням на впровадження пріоритетних інновацій;

- переходу від залишкового до програмно-цільового принципу фінансування науково-технічної сфери, безпосередньо пов'язаного з можливостями бюджету і чітким дотриманням запроваджених лімітів;

- законодавчого забезпечення державного страхування інноваційних ризиків та механізму компенсації витрат, пов'язаних із патентуванням об'єктів інтелектуальної власності;

- збереження висококваліфікованого науково-технічного і виробничого потенціалу через удосконалення системи оплати праці, підвищення її реального рівня до середньоєвропейського показника;

- модернізації системи освіти і зміцнення її матеріально-технічної бази.

Розвиток інноваційного бізнесу, окрім прямого бюджетного фінансування, потребує залучення ресурсів фінансових інститутів, зокрема, комерційних банків. З

цього приводу слід відзначити, що наявна сьогодні обмеженість довгострокових фінансових ресурсів розвитку не дає змоги банківській системі достатньою мірою фінансувати наукомісткі виробництва. З огляду на низькі темпи структурної перебудови в економіці, недосконалість системи оподаткування, недостатню платоспроможність багатьох вітчизняних підприємств, слабку нормативно-правову базу, що забезпечує захист прав кредиторів, відчутно загрозливою є ризикованість кредитування суб'єктів реальної економіки.

Для стимулювання кредитної діяльності банків у сфері інноваційного бізнесу доцільним бачиться надання банкам дозволу на використання спільно з кредитованим підприємством результатів інноваційної діяльності й отримання доходу від такого використання, а також визначення можливостей встановлення банком прав власності на частину результатів від інноваційної діяльності, що кредитується цим банком. Перспективним є розвиток такої форми інноваційного інвестування українськими банками, як фінансування проєктів, у яких банки беруть на себе управління. Доречно зменшити ставку оподаткування прибутку банків, що надають довгострокове кредитування підприємствам для збільшення обсягу коштів, вкладених у фінансування проєктів із відновлення й модернізації виробництва.

Розвиток інноваційного підприємництва значно стримує діюча в Україні політика формування прибутку і відрахувань, що включаються у витрати виробництва. Суттєві недоліки має система справляння податку на прибуток. Зокрема, у податковій практиці не сформований механізм заохочення інвестування частини прибутку у виробництво, відсутнє стимулювання науково-дослідних та проєктно-конструкторських робіт, реально занижений відсоток відрахувань на оновлення основних фондів. Встановлений порядок розрахунку їх балансової вартості призводить до збільшення терміну амортизації, дестимулює реноваційний процес.

Заохоченню інноваційного підприємництва сприятимуть наступні податкові заходи:

- прискорене списання вартості основних фондів, при якому амортизаційні відрахування зменшують величину оподаткованого доходу, збільшуючи внутрішні нагромадження за рахунок зменшення податків;

- запровадження податкових знижок, диференційованих у залежності від напрямів інвестування, що дозволить впливати не тільки на обсяги, але і на структуру капітальних вкладень;

- надання податкового інвестиційного кредиту, що збільшуватиме власні кошти за рахунок тимчасової відстрочки сплати податку.

Іноземні інвестиції покищо істотно не впливають на розвиток української економіки. Частка галузей, які забезпечують інноваційний розвиток держави і продовольчу безпеку, становить лише 19 відсотків іноземних інвестицій, що свідчить про залучення іноземного капіталу переважно на цілі екстенсивного розвитку економіки.

Пожвавлення іноземного інвестування інноваційної діяльності залежить від подальшого удосконалення нормативно-законодавчої бази, зокрема, Законів України «Про інвестиційну діяльність», «Про систему оподаткування», «Про внесення змін до деяких законів України з метою стимулювання інвестиційної діяльності» та інших нормативних актів, що стосуються законодавчих і правових відносин діяльності іноземних інвесторів у вітчизняній інноваційній сфері.

Задіяння фінансових механізмів підтримки економічного зростання на інноваційній основі передбачає переорієнтацію зусиль від пошуку зовнішніх позик до мобілізації внутрішніх ресурсів через активізацію підприємницької діяльності, легалізацію коштів тіньової економіки. Розширення можливостей внутрішнього фінансування інноваційного розвитку можливе за рахунок залучення заощаджень населення шляхом удосконалення нормативно-правової бази функціонування банківських установ, реструктуризації банківської системи в напрямку підвищення її капіталізації, створення прийнятної системи страхування вкладів населення, заохочення населення до збільшення вкладів через грошові і негрошові пільги, стимулювання розміщення коштів банків у виробництвах, що приносять прибуток.

Заходи щодо забезпечення умов залучення приватного сектора економіки до інноваційної діяльності повинні спрямовуватися, насамперед, на активізацію у ній участі малих і середніх підприємств за допомогою стимулювання їх прямих і непрямих інвестицій в інноваційний бізнес. Для сприяння розвитку таких підприємств у науково-технічній сфері доцільно створювати фонди підтримки інноваційного бізнесу, такі як: технологічний, виробничий, інноваційний, регіональний, венчурний.

Зацікавленості діяльності малих і середніх підприємств в інноваційному бізнесі сприятиме їх страхова підтримка, що певною мірою вирішуватиме проблему управління інноваційними ризиками на основі застосування системи страхування всіх видів ресурсів, залучених підприємствами до інноваційної діяльності.

Важливим джерелом фінансового забезпечення інноваційної діяльності, що має широке застосування в зарубіжній практиці і може бути позитивним для національної економіки, є використання венчурного капіталу. Венчурний бізнес вважається одним із видів підприємницької діяльності, що характеризується високим ступенем ризику і є основою реалізації нововведень. Це поєднання двох видів підприємництва: фінансового та інноваційного. Компанії і фонди венчурного капіталу та малі венчурні фірми ведуть спеціалізовану діяльність щодо виробництва і просування на ринок нових продуктів. Венчурний капітал відображає систему відносин між суб'єктами венчурного підприємництва, що забезпечує акумуляцію вільних коштів та їх наступне вкладення в інноваційні проекти з метою дослідження, освоєння та комерціалізації нововведень.

Досвід використання венчурного капіталу в промислово розвинених країнах світу свідчить про високу ефективність різних видів венчурного фінансування. Завдяки його ризиковій схемі, згідно з якою вкладники мусять чекати результатів підприємництва кілька років, виникають стимули щодо активізації інноваційної діяльності, зростання відповідного капіталу, отримання доходів від використання нововведень.

В Україні венчурне фінансування перебуває в зародковому стані. Виникнення венчурного фінансування в таких формах, у яких воно існує за кордоном, передбачає наявність розвинутої фінансової системи, представленої потужним банківським сектором, пенсійними фондами, страховими організаціями, позиковими фондами та іншими структурами, що акумулюють значні кошти і можуть дозволити собі вкладання їх певної частини у ризикові проекти.

Подальший розвиток венчурного фінансування потребує більш чіткої державної політики сприяння у галузі удосконалення відповідного чинного законодавства, створення інноваційного конкурентного середовища, у тому числі за рахунок залучення до нього малих та середніх підприємств. Початкове формування структур венчурного

капіталу потрібно забезпечити на базі державного сектору, а також за рахунок створення пільгових умов функціонування для подібних іноземних структур.

Стимулами для інвестування малого інноваційного бізнесу можуть бути державні гарантії на інвестиційні кредити для фірм, залучених до інноваційного процесу, що посилить вигідність надання інвестиційних кредитів інноваційно активним підприємствам.

В умовах підвищення рівня самостійності регіонів та розширення повноважень органів місцевого самоврядування реалізація ефективної інноваційної політики в державі можлива лише при здійсненні адекватних і гнучких заходів стосовно активізації інноваційного розвитку на територіальному рівні.

Реалізація ефективної інноваційної політики на регіональному рівні здійснюється через механізм фінансового регулювання інноваційної діяльності, який можна обґрунтувати як взаємопов'язану сукупність фінансових методів, важелів і форм мобілізації, розподілу та ефективного використання фінансових ресурсів на основі врахування територіальних особливостей та орієнтації на регіональні й національні інноваційні пріоритети з метою забезпечення успішного впровадження та комерціалізації інновацій і підвищення на цій основі фінансової результативності функціонування господарського комплексу регіону та досягнення економічного і соціального ефекту.

Мета фінансового регулювання інноваційної діяльності в регіоні полягає в мобілізації, розподілі та використанні достатнього обсягу фінансових ресурсів для реалізації інноваційної стратегії регіону. Ця мета реалізується шляхом вирішення таких завдань:

- визначення джерел та обґрунтування форм фінансового забезпечення інноваційної діяльності в регіоні;
- фінансування розширеного відтворення виробництва на основі інновацій;
- оцінка ступеню ризику та вибір фінансових інструментів його мінімізації;
- отримання прибутку та соціального ефекту.

Основними ж принципами фінансового регулювання інноваційної діяльності в регіоні є:

- розширення джерел фінансування інновацій, ефективно залучення коштів для їх впровадження та комерціалізації;
- встановлення пріоритетності у фінансуванні інноваційних проектів відповідно до стратегії інноваційного розвитку регіону;
- забезпечення гнучкості у прийнятті рішень стосовно фінансування інноваційної діяльності, оперативного реагування на динамічні зміни в розвитку економіки регіону та зовнішнього оточення;
- передбачення в планах фінансування інноваційної діяльності інноваційних потреб усіх сфер економіки регіону.

Дослідження джерел фінансових ресурсів для забезпечення інноваційного розвитку регіону підтверджує реальну дієвість використання: прибутку суб'єктів господарської діяльності; амортизації; акціонерного капіталу; інвестиційних банківських кредитів; фінансового лізингу; емісії цінних паперів; інвестицій, в тому числі іноземних; коштів регіональних фондів інноваційного розвитку; венчурного капіталу.

Серед фінансових інструментів регуляторного впливу на інноваційний розвиток

варто особливо виділити: податкові пільги; прискорену амортизацію; спеціальні інвестиційні режими; дотації, субсидії, гранти; пільгове кредитування; державні гарантії комерційним банкам при наданні інноваційних кредитів; бюджет розвитку; державні замовлення та закупівлі; проектне фінансування; синдикатне кредитування; страхування інноваційних ризиків.

Варто зазначити, що ефективне фінансове забезпечення інноваційної діяльності в регіоні стає можливим за таких умов:

- наявності чіткої фінансової стратегії інноваційного розвитку регіону;
- належного фінансового забезпечення розвитку регіональної інноваційної інфраструктури;
- сприятливої позиції місцевої влади стосовно місця інноваційного розвитку в соціально-економічній життєдіяльності регіону;
- відповідності інвестиційних процесів у регіоні національним стратегічним пріоритетам інноваційного розвитку;
- ефективного регулювання інноваційних ризиків.

Слід зауважити, що ключове місце у бюджетному стимулюванні інноваційних процесів на регіональному рівні посідає розробка «бюджету розвитку» як програми концентрації і витрачання інвестиційних ресурсів з централізованих і децентралізованих джерел. Бюджетне фінансування інноваційної сфери сьогодні особливо потребує інвентаризації науково-технічних програм, припинення реалізації програм, що виконуються на неналежному рівні або втратили актуальність, проведення науково-технологічного аудиту державних наукових і науково-дослідних установ та організацій з метою комплексної оцінки їхнього інтелектуального капіталу, визначення технологій, досвіду і знань, що мають комерційний потенціал.

Для здійснення фінансової підтримки місцевих інноваційних програм органи місцевого самоврядування можуть створювати комунальні спеціалізовані небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи. Суб'єкт інноваційної діяльності, інноваційний проект якого пройшов конкурсний відбір, залежно від встановленого конкурсною процедурою рейтингу, може отримати від комунальної інноваційної фінансово-кредитної установи один чи кілька передбачених видів фінансової підтримки. Фінансова підтримка комунальною інноваційною фінансово-кредитною установою інноваційних проектів шляхом надання кредитів чи передавання майна у лизинг здійснюється за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо або у формі послідовних траншів за результатами контролю ходу виконання проектів. Установою здійснюється супроводження реалізації інноваційних проектів, що фінансуються, контролюється цільове використання суб'єктами інноваційної діяльності наданих у розпорядження коштів.

Таким чином, в умовах реформування української економіки існує проблема пошуку та задіяння фінансових інструментів активізації інноваційної діяльності, пов'язаних зі створенням сприятливого фінансового середовища для розробки та запровадження інновацій. Активізація методів фінансово-кредитної підтримки інноваційного розвитку здійснюється через стимулювання збільшення обсягів власних коштів підприємств, що витрачаються на запровадження інновацій, нарощування потенціалу державного фінансування інновацій, використання податкових важелів поживлення інноваційної діяльності, збільшення обсягів кредитування інноваційних

проектів, стимулювання розвитку венчурного підприємництва. Подальші дослідження проблеми, на нашу думку, доцільно спрямовувати на обґрунтування ефективних механізмів оптимізації структури джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності зі зміщенням акцентів на внутрішні фінансові можливості її активізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації [Текст]: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Інноваційний розвиток промисловості України [Текст] / Під ред. проф. О. І. Волкова, проф. М. П. Денисенка. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.
3. Коваленко С.О. Державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки: українські реалії та зарубіжний досвід [Електронний ресурс] Ефективна економіка. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=690>.
4. Поддєрьогін А.М., Корнилюк А.В. Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України [Текст] // Фінанси України. – 2009. – №11. – С. 94-100.
5. Точиліна І. В. Вплив пільгового оподаткування інноваційної діяльності на доходи бюджету [Текст] // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №3. – С.227-236.
6. Харгадон, Эндрю. Управление инновациями, опыт ведущих компаний [Текст]: Пер. с англ. – М.: ООО «Вильямс», 2007. – 304 с.
7. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент [Текст] /2-е изд. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 624с.

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛІВ І ВИПУСКНИКІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЧЕРЕЗ ОРГАНІЗАЦІЮ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вікторія Полякова

к.пед.н., головний спеціаліст управління освіти і науки
виконкому, Криворізька міська рада,
e-mail: pvy124@gmail.com, Кривий Ріг, Україна

Ганна Труханенко

к.пед.н., методист, комунальний заклад «Інноваційно-методичний центр»,
e-mail: anna.trukhanenko@gmail.com, Кривий Ріг, Україна

Анотація. Актуалізуються питання формування ключових компетентностей учителів і випускників старшої школи у контексті сучасних глобалізаційних викликів. Розроблено дидактичні умови та функціонально-структурну модель організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи. Запропоновано механізм інтеграції самостійної навчальної діяльності вчителів і учнів в інноваційному та інформаційному просторі старшої школи.

Ключові слова: учитель, старшокласник, інтеграція, самостійна навчальна діяльність, загальноосвітній навчальний заклад.

Нобелівський лауреат, француз Альбер Камю стверджує, що людина, як філософська категорія, перебуває у безперервному процесі виживання. При цьому під виживанням розуміють і усвідомлюють явище творення людиною (суспільством певного типу) найбільш оптимальних умов для свого існування.

На сучасному етапі перед людиною виокремлюємо найбільш гострі глобальні виклики. По-перше, це розгортання інформаційної (комп'ютерної) революції як подолання перешкод на шляху до об'єднання людства, як технічної основи можливого виходу із ситуації «виживання». По-друге, формування змішаної ринкової й соціально орієнтованої економіки як домінуючого типу світового господарства. По-третє, це й інтеграційні процеси, які вже охопили всі галузі суспільного життя. Не винятком є й педагогічні процеси навчання і виховання. Отже, мова йде про широкі потоки взаємопроникнення між учителем і учнями, між формами, методами, прийомами і засобами навчання, про гармонізацію стосунків між усіма учасниками освітнього процесу.

Проблема формування ключових компетентностей випускників середньої школи та підвищення кваліфікації вчителів на сучасному етапі набуває все більшого глобального значення саме в умовах інноваційного та інформаційного простору.

Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. Стрімко змінюються техніка та технології і, щоб не відчутися викинутими за борт сучасного життя, треба постійно вчитися. У наш час відбуваються глобальні зміни суспільних, культурних, освітніх цінностей. Зміни у свідомості кожного учителя, в системі його ціннісних орієнтацій ведуть за собою трансформацію педагогічної діяльності, глобальний переворот у змісті освіти, методиках і технологіях навчання та виховання.

Я. Коменський проголошував, що альфою й омегою дидактики буде пошук і відкриття способу, завдяки якому вчителі менше навчали б, а учні більше б вчилися¹. На думку О. Малихіна, «саме підготовка молодого покоління до самостійної навчальної діяльності та необхідність формувати вміння й навички самостійно набувати певних знань у різних галузях висувається на перший план»². Самостійність як риса характеру виявляється лише завдяки власній діяльності з появою внутрішньої потреби у знаннях, в реалізації власних пізнавальних інтересів, захопленості.

Розвиток самостійності учнів – це мета діяльності як учителів, так і учнів, тому вчитель, власне, об'єктивно змушений створювати умови для спонукання учня до самостійної роботи. Забезпечення режиму самостійної діяльності, який би дав змогу зреалізувати досягнення головної мети освіти: розвивати на сталій основі особистість учня, його творчий потенціал. Як зазначає І. Бех: «...неможливо бути вільним, не будучи самостійним. Тому перші активні прояви індивідуальної свободи з дитячих літ мусять бути спрямовані так, щоб у дитини поступово вироблялася самостійність»³.

¹Галузінська М.Г. Самостійна навчальна діяльність учнів – перший крок до творчості / М.Г. Галузінська // Обдарована дитина. – 2005. – № 10. – С. 2–14.

²Малихін О.В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : теоретико-методологічний аспект: монографія / О.В. Малихін. – Кривий Ріг: «Видавничий дім», 2009. – 307 с. – С. 32.

³Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с. – С. 90.

Уточнимо поняття «самостійна навчальна діяльність». Філософія пояснює поняття «діяльність» як «специфічну людську форму активного ставлення до оточуючого світу, зміст якого складає його доцільну зміну й перетворення в інтересах людей»⁴. Це поняття покладено в основу розуміння «діяльності» в психології і педагогіці, де увага концентрується не на самій діяльності, а на її процесі, що визначає не тільки якості і властивості людини, але й їх формування. Ця думка знаходить своє обґрунтування в роботах психологів О. Леонтьєвої, С. Рубінштейна.

Що таке «навчальна діяльність»? Сучасні дидакти розглядають цей термін як поєднання трудової та пізнавальної діяльності, оскільки її здійснення – це праця, сукупність дій, спрямованих на організацію й реалізацію процесу пізнання. Тому вона і навчальна. Невід’ємною складовою навчальної діяльності є самостійна навчальна діяльність. Тобто учні набувають знання, уміння і навички шляхом самовключення у навчальну діяльність.

Фактично мова йде про необхідність навчити учнів учитися, а це є ще більш важливим, аніж озброїти їх конкретними предметними знаннями. Формування ключових компетентностей є на сьогодні основним завданням загальної середньої освіти.

Окремої уваги заслуговує термін «організація». Він походить від грецького *organ* – знаряддя, інструмент. У загальному розумінні організація – одна із функцій управління й передбачає налагодження, упорядкування, приведення чогось у систему⁵. «Організація» у педагогічному контексті, вважає О. Новиков, вживається переважно в таких значеннях:

1) внутрішня впорядкованість, погодженість взаємодії більш-менш диференційованих й автономних частин цілого, обумовлена його будовою;

2) сукупність процесів або дій, що призводять до утворення й удосконалення взаємозв’язків між частинами цілого;

3) об’єднання людей, що спільно реалізують деяку програму або ціль і діють на основі певних процедур і правил⁶.

Досліджувати організаційну сторону самостійної навчальної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів починають такі дидакти, як: Н. Дайрі, В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, В. Сластьонін; студентів вищих навчальних закладів – Я. Болюбаш, І. Зязюн, В. Кремень, В. Буряк, Л. Кондрашова, О. Малихін та інші. Результатами досліджень названих науковців було підтверджено, що регулярно й правильно організована самостійна навчальна діяльність учнів розвиває довільну увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати, аналізувати, самостійно приймати рішення, у ній найбільше виявляється мотивація учнів, їхня цілеспрямованість, самоорганізованість, самостійність та інші особистісні характеристики.

Слід наголосити, що поняття «самостійна робота» і «самостійна навчальна діяльність» не є тотожними: самостійна робота є лише складовою самостійної навчальної діяльності, її основною формою реалізації. А поняття «організація самостійної навчальної діяльності» окреслює організаційні форми самостійної навчальної діяльності, такі як: самостійна робота, консультація, практична робота, лабораторна робота, науково-дослідницька діяльність тощо.

⁴Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – К. : Голов.ред. УРЕ, 1986. – 797 с. – С. 150.

⁵ Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К.: Гол.ред. УРЕ, 1977. – 775 с. – С. 604.

⁶Новиков А. Методология учебной деятельности / А. Новиков. – М.: Эгвес, 2005. – 176 с.

Розвиток самостійності учнів – це мета діяльності як вчителів, так і учнів, тому вчитель повинен створити умови для спонукання учня до самостійної діяльності, який би дав змогу реалізувати головну мету – розвиток особистості учня, його творчого потенціалу.

На сутнісно-дефініційному рівні визначаємо, що дидактичні умови – це певна єдність науково обґрунтованих дій щодо реалізації дидактичних впливів, котрі у своїй взаємовпливовій функціональності можуть забезпечити ефективність організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи. Задля забезпечення успішної організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи спробуємо на гіпотетичному рівні виділити необхідні та достатні дидактичні умови, що уможливають підвищення ефективності цієї діяльності, а саме:

1. Підвищення ролі навчально-стимулювальної функції аналізу й оцінки знань, умінь і навичок учнів, що уможливають інтенсифікацію процесу формування компетентності вміння вчитися на константній основі.

2. Здійснення дидактичної адаптації форм, методів, прийомів і засобів самостійної пізнавальної діяльності задля реалізації принципу наступності у парадигмі: учень старшої школи – студент вищого навчального закладу.

3. Забезпечення дидактичної інтеграції змісту освіти, організаційних форм урочної й позаурочної роботи.

4. Урізноманітнення діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі наукового товариства як однієї з ефективних організаційних форм самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи.

5. Налагодження дидактичної взаємодії вчителя й учня на засадах здійснення систематичного й системного консультування. Важливо забезпечити сприятливий психологічний клімат на уроці та у позаурочній діяльності. Цього можна досягти за умови перебудови відношень у системі «учитель – учень», спираючись на принципи педагогічної взаємодії, активної співтворчості, співробітництва та співпраці й т. ін. Участь учителів і учнів у різноманітних інтелектуальних і творчих конкурсах забезпечує можливості для тих й інших для вияву знань, умінь і навичок, здібностей, талантів, власної позиції – усе це сприяє становленню та розвитку продуктивної взаємодії між учителем й учнем.

Ефективність і функціональна результативність реалізації системи дидактичної взаємодії в системі «учитель – учень» може покращитися на основі дотримання таких дидактичних рекомендацій:

- доцільно забезпечувати процес засвоювання змісту навчання використанням адекватних дидактичних засобів;

- варто заздалегідь намагатися на прогностичному рівні передбачити (наскільки це можливо) кінцеві результати у вигляді опису системи теоретичних знань, практичних умінь, а також продумати добір діагностичних засобів для вимірювання результатів навчання (особливо, коли йдеться про самостійну навчальну діяльність);

- учителю потрібно постійно працювати над удосконаленням якостей педагога-менеджера, розвивати їх, спираючись на професійно-фахову майстерність та орієнтуючись на забезпечення високого рівня культури педагогічного управління;

- в організації навчально-пізнавальної діяльності учнів необхідно спиратися на самостійну роботу, у процесі здійснення якої має відбуватися формування основ

самоконтролю й самооцінки, самодіагностики й саморефлексії, самореалізації й самотворення;

- потрібно максимально враховувати пріоритетні інтереси, індивідуальні запити, домінуючі способи самовираження особистості учня;

- саме діалогова взаємодія має стати домінантно використовуваною, тобто не намагатися просто забезпечити навчання, не тренувати, а здійснювати керування процесом розвитку, виявляти та реалізовувати прагнення вести за собою, вказуючи шлях до здобуття міцних знань.

Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева у колективній монографії, присвяченій питанням реалізації компетентнісного підходу, наголошують, що «ключова компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Вона може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння учнем не окремих, не пов'язаних один з одним, елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, у якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер»⁷.

Дослідження психологічних основ організації самостійної навчальної діяльності та власний педагогічний досвід роботи у старших класах показали необхідність сприяння самореалізації особистості через стимулюючий характер взаємодії учителя й учня, коли педагог виступає як координатор і фасилітатор самостійної пізнавальної діяльності учня.

Пропонуємо дидактичну модель організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи, що розроблялася на основі урахування положень системно-цілісного, особистісно-діяльнісного та компетентнісного підходів, котрі у своїй взаємовпливовій взаємодії стали методологічним підґрунтям здійснюваного науково-дослідного процесу. Розроблену функціонально-структурну дидактичну модель організації самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи показано на рис. 1.

Так як ключовою фігурою, яка впливає на формування в учнів ключових компетентностей, є учитель, то відповідно він повинен володіти певними компетентностями, зокрема, інформаційно-комунікаційною. На сучасному етапі самостійна навчальна діяльність учнів старшої школи неможлива без використання комп'ютера.

Тому формування інформаційно-компетентних людей, які характеризуються високим рівнем знань, умінь і навичок в області інформаційних технологій і засобів комунікаційних зв'язків – одні з головних завдань сучасної освіти.

⁷Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с. – С. 65

Мета: забезпечити якісний функціональний результат самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи.
Завдання: 1) визначити функціонально-структурні компоненти дидактичної моделі; 2) виявити дидактичні умови та виокремити дидактичні впливи; 3) розробити організаційно-дидактичний інструментарій реалізації дидактичних впливів; 4) визначити критерії, показники, засоби аналізу й перевірки, рівні організації самостійної навчальної діяльності та готовності учнів старшої школи до неї.

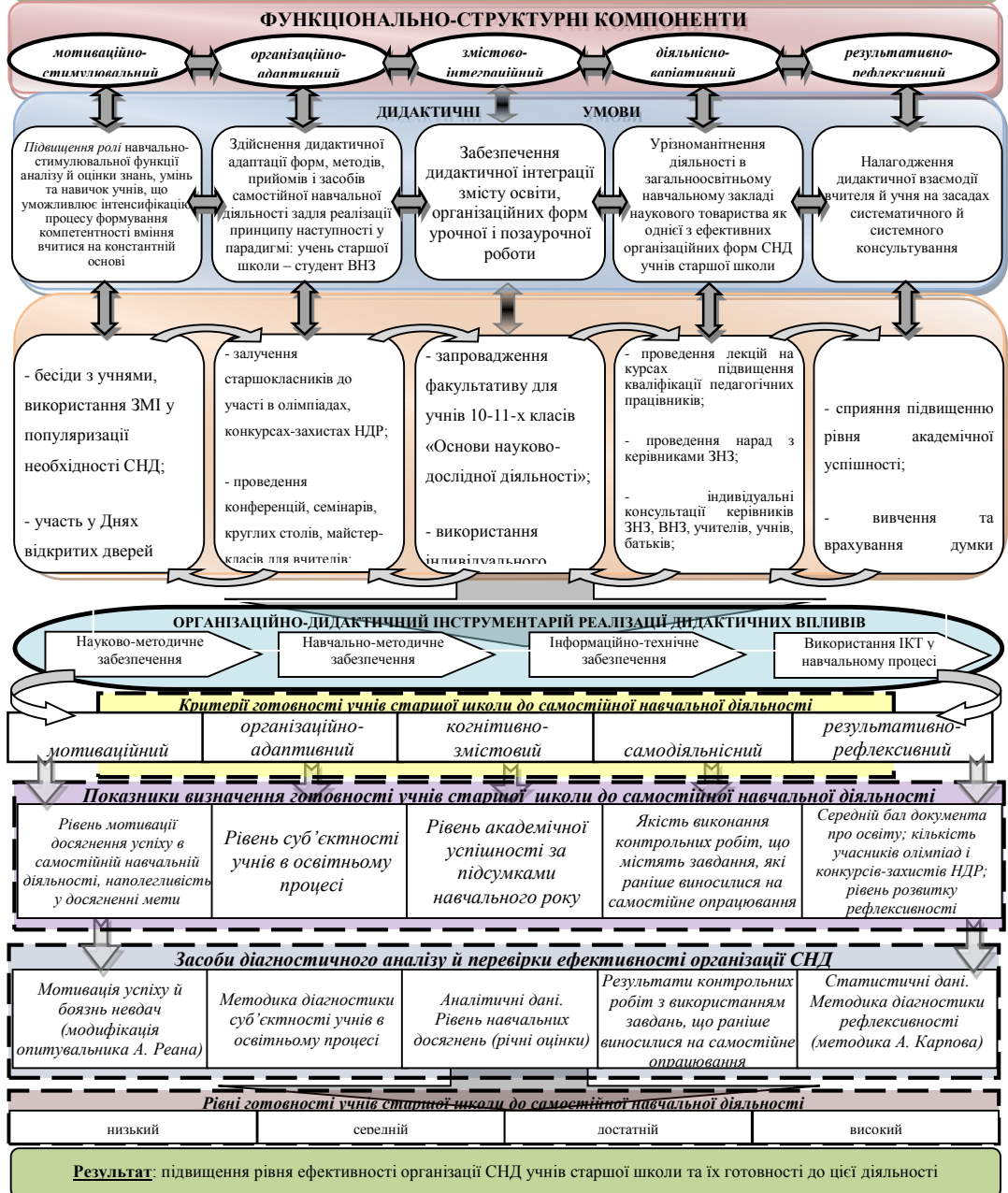

Рис. 1. Функціонально-структурна дидактична модель організації СНД учнів старшої школи (авторська розробка)

Вирішення їх зумовлює, в першу чергу, високий рівень інформаційної компетентності сучасного вчителя різних типів навчальних закладів.

Сучасний учитель – це компетентна та відповідальна людина, що вільно володіє своєю професією й орієнтується в суміжних галузях знань, здатна до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готова до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності. Проникнення Інтернету в повсякденне життя, його доступність в освіті завдяки підключенню закладів освіти до мережі Internet в рамках державної програми інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів на 2006-2010 роки, по-перше, надає великих можливостей; по-друге, ставить перед учителем багато проблем, починаючи від навичок користувача, до публікації продуктів власної педагогічної діяльності в Інтернеті.

Сьогодні компетентність учителя в цьому питанні визначає його статус і рівень педагогічної культури, професіоналізму і майстерності.

Проблема удосконалення рівня професіоналізму педагогічних кадрів вимагає наукового переосмислення цінностей освітньої системи, підвищення її виховних можливостей, пошуку оптимальних методів і способів удосконалення рівня компетентності вчителів різних типів навчальних закладів. У ситуації, що склалася, ускладнюються функції старшої школи не лише у виконанні соціального замовлення на підготовку творчої особистості, а й у розкритті шляхів оптимального функціонування освіти як джерела та чинника поступального росту суспільства. Школа III ступеню виконує свою функцію у тому випадку, якщо створює нові знання, нові шляхи підготовки майбутніх громадян до творчої діяльності, розкриває перспективи особистісного зростання та їх професійного становлення. У даному контексті особливо актуальною стає проблема подальшого удосконалення рівня інформаційної компетентності педагогічних кадрів.

Формування інформаційної як однієї із ключових, визначених у Державному стандарті, компетентності вчителів є складним і динамічним процесом, тісно пов'язаним з іншими складовими системи підвищення рівня педагогічного професіоналізму.

Проблема вдосконалення педагогічного професіоналізму і підготовки компетентного вчителя не нова. Вона хвилювала вчених з прадавніх часів. Починаючи з праць Я. Коменського⁸ й до сьогодення, вчителів та його майстерності відводилося центральне місце у формуванні особистості учня й оптимізації всієї роботи школи.

Л. Кондрашова зазначає, що «аналіз повсякденної практики дозволяє говорити про те, що вища школа не завжди формує у своїх випускників у повній мірі готовність до життя і праці в нових умовах»⁹. Подолання цього протиріччя зумовлює пошуки нових шляхів підвищення рівня професіоналізму педагогів-практиків в умовах самостійної професійної діяльності.

Компетентність учителя проявляється в трьох типах дій: автономності і рефлексивності; використанні різноманітних інформаційно-комп'ютерних засобів; володінні достатнім рівнем комп'ютерної грамотності. У цьому плані особливу практичну значущість у роботі вчителя набуває інформаційна компетентність як важливий показник рівня його професіоналізму. Інформаційна компетентність у нашому

⁸Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский. М.: 1987. – 282 с.

⁹Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе/ Л.В. Кондрашова. – Кривой Рог: КГПУ, 2000. – 218 с. – С. 20.

дослідженні розуміється як здатність учителя використовувати можливості ІК технологій в оптимальному вирішенні педагогічних проблем, зокрема, формування самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи.

З урахуванням специфіки професійної діяльності вчителів старшої школи інформаційна компетентність – це складне особистісне утворення, що поєднує в собі інформаційну культуру й комп'ютерну грамотність, необхідні для результативного виконання професійних дій і готовність до творчого використання комп'ютерних засобів у роботі з різними джерелами інформації, її пошуку, обробки і використання для організації навчально-виховного процесу в умовах освітнього простору закладу; сукупність професійно-змістових компетенцій, що забезпечують формування навчально-інформаційних умінь учнів з певного профільного предмету; здатність до рефлексії та подальшого саморозвитку.

Формування інформаційної компетентності вчителя – це спеціальний вид керуючої підсистеми, спрямованої на створення необхідних педагогічних умов для досягнення мети, планування, організації, застосування ІК технологій і контролю, регулювання прогнозованого результату.

Соціально-економічні потреби суспільства обумовлюють новий аспект у змісті компетентнісного підходу, його спрямованість на Інтернет-компетенції. Інтернет-компетенції є засобом подолання відставання країни від світових тенденцій економічного і суспільного розвитку, завданнями переходу України до демократичної і правової держави, до ринкової економіки. У процесуальному плані в компетентнісному підході до подальшого вдосконалення рівня професіоналізму сучасного вчителя актуалізується соціалізація особистості та активізація її професійної позиції. Це відповідає світовим тенденціям освіти та об'єктивним потребам сучасного суспільства. Учитель із високим рівнем інформаційної компетентності не тільки сам володіє вміннями здійснювати пошук необхідної інформації в безлічі джерел, працювати з нею, структурувати, синтезувати, узагальнювати і надавати її у зрозумілому для учнів вигляді, але й долучати їх до цього процесу. Він повинен вміти спілкуватися з учнями, колегами-вчителями, іншими людьми за допомогою сучасних засобів інформації.

Посилення технологічної сторони педагогічного процесу і його інформатизації обумовлюють використання педагогічних технологій для підвищення рівня педагогічного професіоналізму й інформаційної компетентності вчителів старшої школи, серед яких суттєву роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології як один із способів підвищення рівня сформованості самоосвітньої діяльності вчителя і учня. Тільки інтеграція самоосвітньої діяльності вчителя і самостійної навчальної діяльності учня надає можливості у вирішенні питання формування ключових компетентностей випускників. Інформаційно-комунікаційні технології створюють умови для забезпечення фіксації продуктів інтелектуальної і творчої діяльності у вигляді текстових документів, графічних таблиць, мультимедійних презентацій; доступу до необмеженого обсягу навчальної і наукової інформації; конструктивного діалогу з комп'ютером.

Суть самостійної навчальної діяльності полягає у тому, що учень здобуває знання з різноманітних джерел, використовує ці знання у навчальній діяльності. Отже, підвищення вимог до рівня професіоналізму вчителів спричиняє необхідність пошуку шляхів і виявлення умов, що стимулюють процес формування інформаційної компетентності вчителів засобами ІКТ як важливої складової їх професіоналізму, що

безпосередньо впливає на рівень сформованості навичок самостійної навчальної діяльності учнів старшої школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Галузінська М. Г. Самостійна навчальна діяльність учнів – перший крок до творчості / М. Г. Галузінська // Обдарована дитина. – 2005. – № 10. – С. 2-14.
- Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / О. В. Малихін. – Кривий Ріг: «Видавничий дім», 2009. – 307 с.
- Бех І. Д. Виховання особистості: У 2-х кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
- Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов.ред. УРЕ, 1986. – 797 с.
- Словник іншомовних слів / [за ред. О.С. Мельничука]. – К.: Гол.ред. УРЕ, 1977. – 775 с.
- Новиков А. Методология учебной деятельности / А. Новиков. – М.: Эгвес, 2005. – 176 с.
- Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік [за заг. ред. О.В. Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
- Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский. М.: 1987. – 282 с.
- Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе/ Л.В. Кондрашова. – Кривой Рог: КДПУ, 2000. – 218с. – С. 20.

CONCEPTUAL MODEL OF A SET OF THE INTERNAL MARKETING OF ENTERPRISES OF THE SERVICE SECTOR

Iryna Reshetnikova

Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution
“Vadym Hetman Kyiv National Economic University”,
e-mail: kaf_marketing@kneu.dp.ua, Kyiv, Ukraine

Mykhaylo Sagaidak

PhD, Associate Professor, Kryviy Rih Economic Institute
SHEI “Kryviy Rih National University”,
e-mail: michael_p_s@ukr.net, Kryviy Rih, Ukraine

Abstract. The provisions of the internal marketing theory provide for a shift of accents from goods to the buyer, from the sales process to meeting the needs of internal and external customers. Taking into account these circumstances it has been proposed to modify the concept of the holistic marketing, having separated a place in it and having specified the sphere of influence of the internal marketing. It has been proved that focusing attention on the contact personnel and philosophy of relations with them as with a partner, is the foundation on which the concept of the internal marketing is based. On this basis, the article proposes to extend the classical model “4P” for services marketing, expanding it with four new elements that allow developing a conceptual model of a set of the internal marketing of enterprises of the service sector. Special attention has been given to research of the productivity which in the service sector depends on the final result of the service, obtained by the customer, which he/she can compare with his/her own expectations and experiences that ultimately create consumer experience.

Keyword: service, internal marketing, consumer, contact personnel, prolonged productivity and quality of services.

Changes in the market conditions require from the enterprises to review the marketing concepts and tools of influence on consumers. The analysis of publications and studies in recent years demonstrates the relevance of the issues within the subject area of the internal marketing of enterprises. Theoretical explanation and outline of a range of issues to be studied in the context of the researched problematics are reflected in the works of foreign and domestic scholars, such as P. Ahmed, L. Barry, M. Brun, R. Veri, P. Voyma, E. Hammesson, K. Gronroos, V. Zeythaml, P. Kotler, K. Lovelock, I. Lings, R. Mohammed, A. Parasuraman, N. Pirsì, M. Rafiq, O. Vetitnov, M. Lyantsevych, V. Naumov, Y. Solovieva, V. Tomilov, A. Voychak, A. Pavlenko, A. Fedorchenko and others.

Under the modern terms and conditions the market orientation as the practical implementation of the concept of the traditional marketing shall not provide for focusing attention on the domestic market, i.e. personnel, which is particularly necessary for the modern service sector. In the focus of the market orientation there are external interested parties (stakeholders), including customers, partners and competitors, as well as organizational (process) issues. In the context of the service marketing this focus of the marketing orientation to the foreign market increasingly frequently levels off. Therefore, for the purpose of eliminating the differences, minimizing inconsistencies and finding compromise solutions it is advisable to update the issue of a comprehensive study on the impact of the internal marketing on the business efficiency in the service sector¹. The representative of the Northern school of service marketing K. Gronroos stresses that the use of the concept of the internal marketing can most effectively influence the internal market (employees) of the company and thus motivate the staff to perceived customer focus, market orientation and focus on sale through marketing approach and use of the internal market actions within the company².

The fundamental provisions of the theory of the internal marketing are closely intertwined with the basic postulates of the holistic marketing concept, in which the emphasis is shifted from the goods to the buyer, from the sales process to meeting the needs, and also the relations among companies, between the company and internal and external customers in unity are discussed. Taking into account these circumstances we offer to modify the concept of the holistic marketing proposed by P. Kotler, separating a place in it and specifying the sphere of influence of the internal marketing (Figure 1).

Under such an approach, in addition to integrating the efforts of different organizational structures of the company through delivering goals and objectives of marketing, the internal marketing shall cover concepts of the product/service provided by the company, including also the activity of setting up the service process, creating the material terms and conditions of consumer services, as well as training, education and motivation of the staff³.

¹Lings, I.N. (2004), "Internal market orientation construct and consequences", *Journal of Business Research*, vol. 57(4), pp. 405-413– P. 408

²Gronroos, K. "Marketing of relations in the field of services: marketing and behavior of organization", available at: <http://www.webstarstudio.com/marketing/articles/art23.htm> (Accessed 21.01.2016)

³Reshetnikova, I. (2015), "The internal marketing is in the system of marketing of enterprise", *Marketing and management of innovations*, vol. 1, pp. 45-55– P. 51

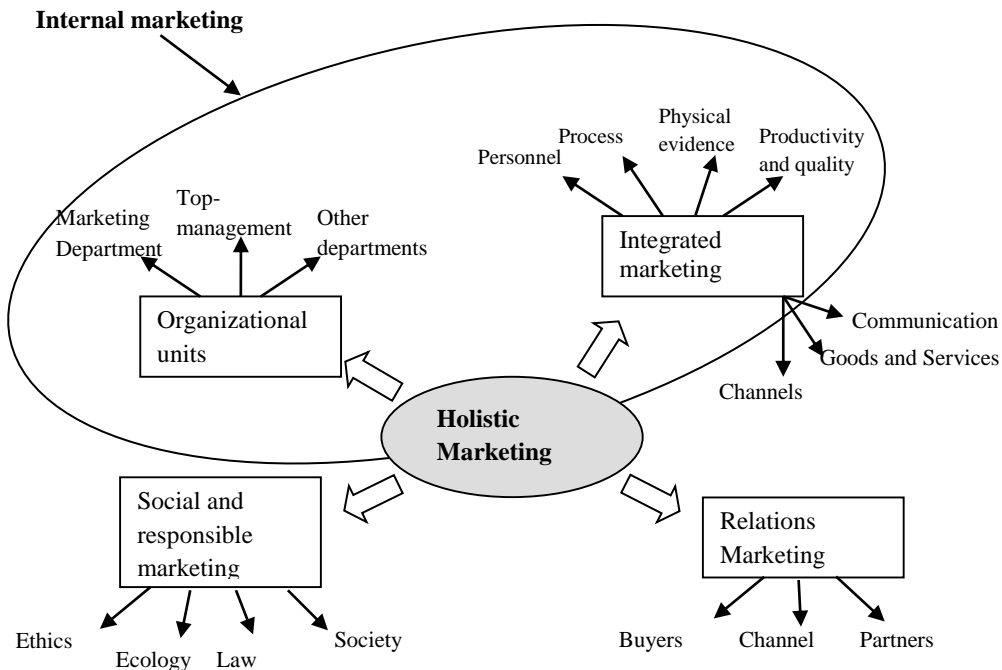

Figure 1. Location of the internal marketing in the system of the holistic marketing of enterprises of the service sector (author's development)

At different stages of the concept development of the internal marketing the subject industry of its research also changed. Thus, at the stage of development of the relevant issues were the ones that related to the attraction, development, motivation and satisfaction of the personnel that was conceptually considered as a domestic consumer. Subsequently, the subject of the internal marketing study became the processes of creating the domestic product (works) and its "sale" in the domestic market; focus on the external customer and meet his/her needs by a conscious quality service; cross-functional coordination and integration of administrative functions (functioning of the entire system "Enterprise" and its subsystems).

At the present stage of development the subject industry of the research of the internal marketing has been supplemented by the development processes and use of corporate or functional strategies of changes management (overcoming personnel's resistance to changes) for the purpose of achieving the competitive advantages by the enterprises.

Taking into account this fact, the main object of influence of the internal marketing at the enterprise remain the contact personnel. At the enterprises the contact personnel shall include top-managers that hold meetings and establish contacts with the interested audiences, employees of the Sales Department, communicating with brokers, advertisers who apply to the advertising and PR-agencies, that is all those who contact with the target and contact audiences of the enterprise. In addition, in the services sector the contact personnel shall include the personnel that directly provide services to the consumer. The aforementioned categories are a

kind of intermediaries in the process of transferring the goods or services to the final consumer. They shall understand the value and product features, and shall be motivated in the best customer service. Therefore, the relations with the contact personnel shall be as the ones with the mediators.

Focusing the attention on the contact personnel and philosophy of relations with it as the ones with a partner is the foundation on which the concept of internal marketing is based. Let's also note that the contact personnel can be considered as a mediator in ensuring the interests, firstly, the ones of the business owner, external customers and other stakeholders; secondly, their own interests. The criterion of boundary delimitation of "their" and "foreign" interest, as noted by V. Reznikova, will be the fact of occurrence of the rights and obligations of other persons as a result of actions of the contact personnel. The paradox is the fact that the contact personnel will not be able to achieve own interest (commercial or non-commercial) without meeting the interest of the consumer (service receiver) or other contracting party⁴. The activities of the contact personnel relating to the "third-party" interest is the performance of certain actions by it in accordance with the instructions, wishes and demands of the customer of a service for the purpose of getting payment for the achievement of pre-determined social and economic or emotional result by providing services. In case if there are not any clear instructions, the contact personnel shall act in accordance with the established and accepted standards for the quality of service and service process, and in unusual situations may act according to its own professional vision or understanding of the interests of the customer of the service.

In addition to the research of the contact personnel as the object of influence of the internal marketing, when studying the issues of formation of the concept of the internal marketing, the scientists' special attention was also paid to the research of a traditional complex of marketing mix (4P) and its adaptation to the service sector. In particular, such scientists as B. Booms and M. Bitner were the first who proposed to extend the classical model "4P" for the service marketing, expanding it with three new elements: people; process; physical evidence, which further gave an opportunity to structure the elements of the traditional marketing regarding the domestic markets⁵.

The inclusion of additional elements, according to the opinion of B. Booms and M. Bitner, confirms the need to focus the attention both on the employees, and on foreign consumers and competitors, and provides internal focus on the processes of providing services. As the domestic product has implicit nature, the three additional elements of marketing mix are directly related to the internal factors of the work of the enterprise, not to its external characteristics⁶.

It should be noted that initially proposed terms of the "internal marketing" related exceptionally to the services sector. Indeed, because of the specifics of services, as special goods, the traditional marketing mix (4P) requires the use of three more additional components

⁴Rieznikova, V. (2011), "Theoretical problems of adjusting mediation are in the field of a menage Ukraine", Abstract of Doctor of Legal Sciences dissertation, 12.00.04 – Economic right, Economic and Judicial right, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine – P. 62

⁵Booms, B.H., Bitner, M.J. (1981), Marketing strategies and organizational structures for service firms, Donnelley James and George William Editors. Marketing of Services, American Marketing Association, Chicago, USA– P.48

⁶Sagaidak, M.P (2015), "Evolution of theory of the Internal Marketing", Economy and State, vol. 2, pp. 105-110

(Personnel, Process, and Physical Evidence). Indisputably, one of the key factors ensuring the maximum customer satisfaction is the quality of goods or services. According to the opinion of the classic of service marketing K. Lovelock, a service as materialized goods shall meet the specific needs of consumers to the maximum possible extent, to have a realistic price, to be offered through convenient distribution and marketing channels, and to actively be promoted in the market. In this respect, the quality of services and process of providing a customer with services are closely related to the concept of "productivity". Based on this hypothesis, a scholar proposes to add a set of internal marketing "7P" with the eighth element that integrates two concepts – Productivity and Quality⁷.

The essence of the concepts of productivity and quality K. Lovelock implies, first, how efficiently the resources used in the creation of services are transformed in the results that are of a customer value; secondly, how the quality of the one or other service satisfy the consumer to the maximum extent, to which extent it meets its aspirations, expectations and needs⁸. Therefore, it is logical that it is the personnel that shall be provided with the special attention, as it directly communicates with the consumer and affects his/her decision. In this case the already proven is the fact that the loyalty of the personnel affects the loyalty of its customers. Therefore, satisfied, devoted to business and motivated contact personnel is essential in the organization of interaction with a client, formation of his/her friendly attitude to the company, as a result of getting quality services, the service of the appropriate level and additional services for a certain price. An example can be the banking institution staff that sharing its corporate values and being satisfied with the attitude to it on the part of the administration, will explain the benefits of the bank more clearly, and will attract new customers and keep the existing ones.

Subsequently, the terms of "internal marketing" became relevant for any enterprises of the innovative industries, where the final product is largely dependent on the intellectual capacity of the contact personnel and its motivation in the production process⁹.

To formalize the concept of the internal marketing, it is proposed to structure the main elements of a set of the internal marketing, providing them with the enhanced characteristics that as a result will develop the conceptual model of a set of the internal marketing of enterprises of the service sector.

1. *Aproduct* is a combination of the internal marketing can be presented, first of all, as a service that is consumed immediately or brings benefits to its consumers in the future, and secondly, as a "domestic product", which shall be first "sold" to the company's personnel (these are values, relations, quality of service, brand and models of behavior necessary for the effective implementation of the strategy). At the tactical level the product may include new methods of customer service, new performance indicators, and new tactical objectives¹⁰. The development of such a product shall include the effective internal training, proper distribution of powers and responsibilities, creation of the appropriate working conditions and favorable working

⁷Lovelock, K. (2005), *Marketing of Services: Personnel, Technology, Strategy*, 4nd ed, A publishing house is "Williams", Moscow, Russia

⁸Lovelock, K. (2005), *Marketing of Services: Personnel, Technology, Strategy*, 4nd ed, A publishing house is "Williams", Moscow, Russia. - P.81

⁹Reshetnikova, I. (2015), "The internal marketing is in the system of marketing of enterprise", *Marketing and management of innovations*, vol. 1, pp. 45-55– P. 46

¹⁰Ahmed, P.K., Rafiq, M. (2002), *Internal Marketing: Tools and Concepts for Customer-Focused Management*, Butterworth-Heinemann, USA – P. 43

environment¹¹. In a broader sense a product shall mean the work that the enterprise offers to the employee¹².

2. *Price* for services and other costs of customers. In the service marketing in addition to the traditional measures of the price policy other expenses incurred by consumers when purchasing and consumption of services shall be taken into account, and if possible – shall be reduced. The price in the services sector shall be formed by three elements: costs, competitive price, and value for the consumer. Hence, the higher the weight of the material elements of services is, the more the price depends on the costs and gets the status of the standardized, and on the contrary, the lower the share of the material component is, the more the price depends on the value of services for the individual consumer¹³. In case of setting the price for the service, the subjective validity and alternate contact personnel costs associated with the processes of changes shall be also taken into account and considered as a balance between the use/value and costs, both for the company and for a specific employee. The price of a “domestic product” shall mean the alternative cost of the work selected by the employee, or so-called product price. Determination of the price of the domestic product is based on the fact that the benefits received by the employee from the work shall be more than this alternative cost. Only in this case the company can count on the satisfied personnel that will perform the work at a quality level.

3. *Place*, where there will be the material evidence of the process of creating services, including Cyberspace. This element represents material (comprehensible) and intangible (non-comprehensible) aspects of the personnel’s work. In particular, it should mean the place of location of the office, ease of access to it, workplace and atmosphere and other infrastructural facilities. This category shall include cultural, symbolic and other corporate aspects, allowing forming the personnel’s loyalty to the company. The “place” shall also mean a way of bringing the domestic product, namely the proper distribution of employees within the company.

4. *Promotion*. Promotion and advertising shall provide a target consumer with the necessary information for the purpose of convincing him/her of the advantages and additional benefits from getting services and stimulate for certain actions. Communications are aimed at supporting the brand, organization of the system of encouraging personal recommendations and involvement of the personnel, dialogue of the management with the internal audiences, acceleration of the process of creation and innovation and avoiding opportunism to changes. The purpose of communication is positioning/repositioning of the company and/or its values in the minds of each member of the target audience, informing all employees about the goals, vision and strategy of the company, as well as reminding about the advantages of the work in this company to the personnel and about meeting their own needs. The elements of corporate culture shall also contribute to the effective promotion of the domestic products.

5. *Personnel*. Personnel shall establish the first contact with a consumer, allowing him/her to form a first impression and formulate the expectations from the proposed service, shall provide direct interaction with the customer in the process of providing services and

¹¹Solov'eva, Yu. P. (2005), “Internal Marketing as element of market orientation of organization”, Marketing in Russia and abroad, vol. 6 (50), pp. 74-79

¹²Kharlamova, L.N., Bezborodova, A.V. (2011), “Internal marketing of personnel as effective instrument of management by the shots of enterprise”, Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky i prava, vol. 1, pp. 141-144

¹³Hajvanovych, N.V. (2009), “Marketing complex in the field of services: process and providing”, Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnik», vol. 649, pp. 145-153– P. 147

thereafter, and also on which, in most cases, the quality of service depends¹⁴. The objects of the impact of the internal marketing should be considered as individual employees, their group or the entire personnel of the company, which is directly or indirectly involved in the processes of changes and/or implementation of the strategies. It is worthwhile to consider the completeness of the staff, internal standards of the work with the personnel, and the employees' relation to work and their appearance, etc.¹⁵.

6. *Processes*. Methods and sequence of actions that ensure the effective operation of the operating systems, as well as the process of the consumer's studying regarding the use of the service results; The Process shall mean how the external and internal customers will actually get the product. It may be setting up the service system, providing information, training of the personnel for the purpose of enhancing its customer focus.

7. *Physical evidence*. The appearance of the place of providing services, equipment, printed products, etc., i.e. everything that serves the physical, tangible evidence of the quality of services and service process. The physical evidence shall mean appropriately the environment (architectural and interior office design and workplace design) in which there is interaction between the contact personnel and customers, as well as any material proof that promotes delivery or communication of the product. These can also be business papers, training materials, instructions, etc.

8. *Prolonged productivity and quality of services*. How effective are the resources that are used, and transformed into the results that are of consumer's value; how this or that service meets the consumer, how it coincides with his/her expectations and meets the needs. Productivity in the services sector, as a relative measure, in general terms characterizes the impact and additional benefits (for consumers, personnel and enterprises) from the costs of creating and consuming services. The need and feasibility of assessing the productivity in the service sector is also caused by the specifics and nature of the services and largely depend on the factors influencing the behavior of consumer services. Taking into account the intangible nature of services, it should be noted that one of the determining factors of influence on the consumer behavior is the price and guarantees provided by the service manufacturer, and in this case the latter is a tool for its materialization. The prolonged productivity shall mean the consumer's opportunity to get additional benefits from the consumption of the service that was purchased by him/her in the past for a long period. Free consultation of the contact personnel during a long period of time, information notices as to the possibility of expanding the spheres of using the received services, and consumption of the service results in the future should be understood in this case. An example may be the ability to use the received educational services (basic education) by the consumer for improving own skills throughout the lifetime.

¹⁴Lovelock, K. (2005), *Marketing of Services: Personnel, Technology, Strategy*, 4nd ed, A publishing house is "Williams", Moscow, Russia

¹⁵Ahmed, P.K., Rafiq, M. (2002), *Internal Marketing: Tools and Concepts for Customer-Focused Management*, Butterworth-Heinemann, USA - P. 38

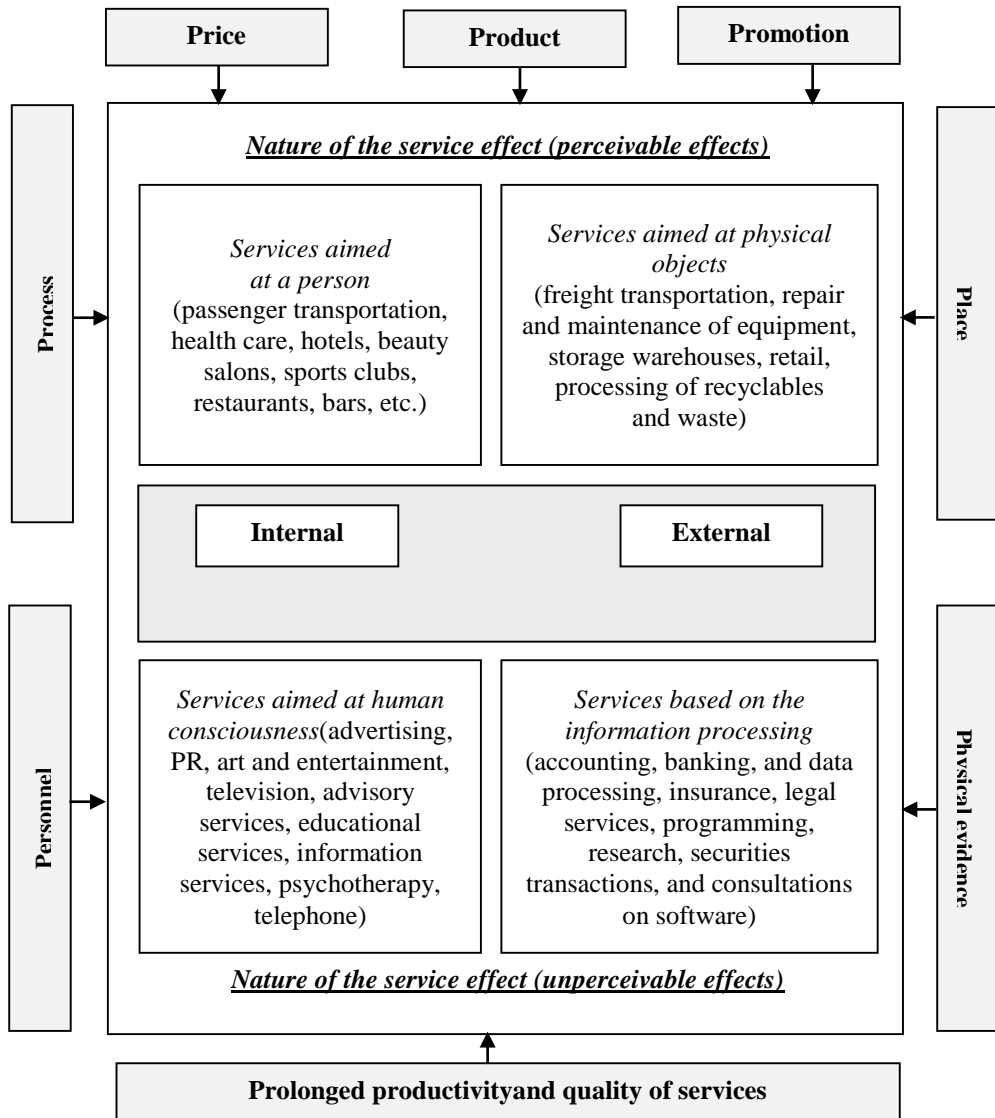

Figure 2. Conceptual model of a set of the internal marketing “8P” of enterprises of the service sector (author’s development)

Studying the place and role of the internal marketing in the company’s system marketing, it should be noted that the consumption of services is definitely within the enterprise. Therefore, in addition to the contact personnel, the physical evidence (business location, architecture and interior design, equipment, lighting, furniture, colors, printed products, etc.) also has a significant influence on the consumer. In other words, such additional components of a set of marketing, as the process of providing services, the physical evidence of such a process and

prolonged productivity and quality of services has influence on the consumer of service¹⁶. In regard with it, to characterize the process of providing services and determining the weight of influence of each element of a set of the marketing-mix "8P" on this process, we offer to use a list of the services given by K. Lovelock. The conceptual model of a set of the internal marketing "8P" of enterprises of the service sector, proposed by us, is presented in Figure 2.

The joint efforts and close interaction among all components of the "8P" model are a necessary condition for maximum satisfaction of the needs of the internal and external customers and achieving success of the enterprise in the market¹⁷.

Let's note that the relative perception of some services facilitates the use of a set of the internal marketing. But the more perceivable the service is, the greater role the internal marketing should play in the activities of the enterprise that provides it. This means that the greatest impact on the consumers of perceivable services belong to such elements of a set of marketing as personnel, physical environment, prolonged productivity and quality, and on the consumers of perceivable services - process and place. That's the marketing mix through the use of the appropriate communication tools increases the perception of services, and through the introduction of corporate standards ensures consistency of service quality¹⁸.

The activity of the modern enterprises of the service sector aimed at the marketing mix is to create customer value and to solve consumer problems in the target segment, and the purpose of each marketing tool in terms of customer's services is focused on increasing its benefits.

Based on different scientific approaches and views of scientists-economists, a *service* shall be proposed to mean a specialists' targeted activity to create customer value that best suit the current needs. Thus, a marketing service should be considered as a specific product and it is the object of purchase and sale operations.

Studying the main attribute symptoms of services (intangibility, inseparability of creation and consumption, inability to accumulate, variability of quality, fragility, time factor, etc.) that play an important role in the formation of the effective system of productivity and competitiveness of enterprises in the service sector, and also taking into account the emergence of entirely new, related to innovative technologies and use of high-tech equipment in the process of their creation that requires additional competencies of the staff, it is proposed to supplement the basic attributive features of services with several new, namely:

- Intellectualization of the process of creating services (highly-qualified contact personnel that using its creative skills, organizational ability and creative thinking can create new services and meet the customs' non-standard requirements and needs at a high-quality level);
- Representativeness of consumer services and image of the enterprise-service provision (status of a service consumer, its level and quality of life, brand and image of the company-service provider, etc.).

¹⁶Reshetnikova, I. (2015), "The internal marketing is in the system of marketing of enterprise", Marketing and management of innovations, vol. 1, pp. 45-55– P. 51

¹⁷Lovelock, K. (2005), Marketing of Services: Personnel, Technology, Strategy, 4nd ed, A publishing house is "Williams", Moscow, Russia – P. 50

¹⁸Reshetnikova, I. (2011), "Substantive provisions of marketing conception are at the market of logistic services", Marketing in Ukraine, vol. 4, pp. 66-69– P. 67

The proposed amendments in a certain degree allow detailing the issues related to such an attribute of the services as the time factor. In particular, it is offered in this respect to classify services according by the following criteria:

- 1) Simultaneous or temporary consumption (transport, wholesale and retail trade, personal services, administrative services, health care, services regarding temporary accommodation and nutrition);
- 2) Prolonged consumption (telecommunication and information services, financial, insurance and banking services);
- 3) Consumption in the future (education services, professional services, scientific and technical, including consulting and audit).

Based on these attributive features of the services it is reasonable to single out some basic rules that can be the basis for standards of the customer service. These shall include the following: maximum attention to customers; high-quality range of services; constant improvement of educational and qualification of specialists and other staff; competent and efficient application of forms and methods of the public relations for the purpose of increasing the popularity of both the services and enterprise-service-provide in the society.

The basis of the methodology for assessment of productivity in the service sector is to determine the economic content of the numerator and denominator of the indicator.

As the productivity in the service sector depends on the final service result obtained by the customer, which he/she consumes at the same time or in the future and can compare it with his/her own expectations and experiences that ultimately form the consumer experience, the result of activities of the enterprises of the service sector may be:

- Simultaneous consumption of services: service is created and consumed at the same time, quality and service result meets the expectations, the consumer's impressions are not long. For example, high-quality industrial services or services related to real estate, wholesale or retail trade rendered under the declared promises;

- Temporary consumer services: service is created and provided in the service process, and is consumed for some time. The quality of the service and received results meet or slightly exceed the consumer's expectations, and the impressions are relatively long. For example, high-quality services regarding passengers' transportation, transport and storage, arrangement of services on a temporary and nutrition;

- Prolonged consumption of services: service is created and provided in the service process, and is consumed for some time. The quality of the service and received results meet or exceed the consumer's expectations, his/her impressions are sufficiently long. For example, high-quality services provided in health and social care, telecommunications and information services, professional, scientific and technical services;

- Future consumption of services: service is created and provided in the service process, and is consumed in the future. The quality of the service and the received result may be partly in comparison with the expectations of the client. In this case the general impression from the process and place of the customer's service can be formed immediately. Thus, the quality of the services received today depends on a high intellectual level of the contact personnel, and the process for its providing shall be necessarily documented. For example, high-quality services provided in the sphere of education and science, business consulting services, services in the sphere of public administration, etc.

In this regard, it is proposed to use such quantitative determinants of the high-quality provided services in the numerator of the productivity indicator:

- Previous product– the number of future benefits (main and supplementary, within certain price) from the consumption of a certain service of a specific enterprise-service provider received by the customer. In other words, it is the number of professional consultations and services provided by a specific enterprise-service-provider to the clients whose consumption will take place in the future;

- Conditional final product– the number of intermediate customer benefits (basic and additional, within certain price) received by the customer from the prolonged consumption of a certain service of a specific enterprise-service-provider;

- Final product– the number of at the same time and temporary benefits (basic and additional, within certain price) received by the client from the consumption of standardized services.

In case of such an approach, the quality of a service depends on innovative solutions and indicator of intellectualization, which shall mean the creation of appropriate terms and conditions for the formation and effective use of intellectual resources, which get the status of strategic and provide conditions for implementation of priority directions of development of both the enterprise-service-provider and consumers of its services.

It should also be noted that in the process of interaction with the contact personnel the customer shall form a system of individual knowledge and expectations that will be compared by him/her/it with the perception of the result and will affect the expansion of the consumer experience. Therefore, the services provided at a high-quality level and professional services will have a positive impact on the organization and support of the long-term mutually beneficial relations with the consumer.

The quantitative determinants of the quality used resources (costs) shall be reflected in the denominator of the performance indicator. In this respect the information and knowledge of the contact personnel, involved in the process of creation and providing services, shall be considered as a resource that also requires costs. In addition to traditional costs (cost for payment of labor and social security), such costs should include special expenses for creation of the “intellectual” contact personnel that is capable, producing new knowledge, by the most effective way to ensure the creation of services and implement a high-quality customer service. In our opinion, such special costs shall be as follows:

1) Cost of training and professional development of the contact personnel, including abroad;

2) Costs of ensuring appropriate working conditions (working place, a place for creation and implementation of the intellectual, artistic and creative activities, place for rest, etc.):

- Cost of innovative equipment, software, and means of rapid communication;
- Cost of creating physical environment for the personnel and customers;

3) Marketing costs, including the following:

- Costs of marketing research of the market conditions;
- Cost of positioning of the enterprise in the market services sector;
- Cost of image advertising, printed materials, etc.

In this regard, a domestic scientist S. Ilyashenko states that the cost of a specific type of services from the range consists of the cost of production of one service (similar to variable costs) and fixed costs of the enterprise¹⁹. Costs for a specific type of services from the range of services of the enterprise shall be calculated as follows:

¹⁹Illiashenko, S. (2009), Marketing: bachelor course: textbook, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine – P. 1020

$$Z_j = (F/L + S) \cdot n \quad (1)$$

where, Z_j – cost of a specific type of services from the range of services of the enterprise; F – Fixed costs of functioning of the enterprise; S – Cost of the production of one service; L – Total number of services of the enterprise; n – Number of the services provided from a particular range.

As the essence of management of the range of services is to maximize the total profits of the enterprise, S. Ilyashenko offers its calculation as follows:

$$P = \sum_{j=1}^M (C_i \cdot n - Z_j) \quad (2)$$

where, P – Total profit of the enterprise-service-provider; C_i – Cost of providing one particular service; m – Total number of components of the range of company's services.

$(C_i \cdot n)$ – Company's revenue received from providing each type of services²⁰

So, the aforementioned methodological postulates suggest that the assessment of productivity in the services sector shall be carried out by means of such a system of data, which include both generalized and partial indicators.

I. General (integral) productivity indicator in the services sector ($Prod_{gen}$):

$$Prod_{gen} = \frac{(Prod_{prev} \cdot K_i + Prod_{cond.fin} \cdot K_i + Prod_{fin} \cdot K_i)}{Res_{used} (Res_{cons})} \quad (3)$$

where, $Prod_{prev}$, $Prod_{cond.fin}$, $Prod_{fin}$ – quantitative determinants of the high-quality provided services, including: $Prod_{prev}$ – group indicator of the previous productivity; $Prod_{cond.fin}$ – group indicator of the conditional final productivity; $Prod_{fin}$ – group indicator of the final productivity; K_i – coefficient of intellectualization of services; Res_{used} , Res_{cons} – quantitative determinants of the used quality resources (costs): Res_{used} – number of the used resources; Res_{cons} – number of the consumed resources.

You can use a great number of different modifications of the used and consumed resources in detailing our proposed approach in assessing the productivity in the sphere of services. The result indicator of the ratio of number of the high-quality provided services and used resources for a certain period of time is more important for the business owner, and the final indicator of the ratio of the number of high-quality provided services and resources consumed for a certain period of time or in respect of a particular transaction – for the top-management of the enterprise (for the development and taking appropriate management decisions).

II. Partial productivity indicators in the service sector:

1) Previous productivity in the services sector ($P_{previous}$):

²⁰Ilyashenko, S. (2009), Marketing: bachelor course: textbook, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine – P. 1020

$$P_{\text{previous}} = \frac{\text{Prod}_{\text{prev}} \uplus K_i}{\text{ReS}_{\text{used}} (\text{ReS}_{\text{cons}})} \quad (4)$$

Where, $\text{Prod}_{\text{prev}}$ – number of high-quality provided services, which will allow customers to get benefits from their use in the future;

K_i – coefficient of intellectualization of services;

$\text{ReS}_{\text{used}} (\text{ReS}_{\text{cons}})$ – number of the used (consumed) resources.

2) Conditional and final productivity in the services sector ($P_{\text{cond. final}}$):

$$P_{\text{cond. final}} = \frac{\text{Prod}_{\text{cond.fin}} \uplus K_i}{\text{ReS}_{\text{used}} (\text{ReS}_{\text{cons}})} \quad (5)$$

Where, $\text{Prod}_{\text{cond.fin}}$ – number of high-quality provided services, the conditional and final result from the consumption of which provides the customer with intermediary benefits (primary and secondary) and prolonged consumption of services within certain price; K_i – coefficient of intellectualization of services; $\text{ReS}_{\text{used}} (\text{ReS}_{\text{cons}})$ – number of the used (consumed) resources.

3) Final productivity in the services sector (P_{final}):

$$P_{\text{final}} = \frac{\text{Prod}_{\text{fin}} \uplus K_i}{\text{ReS}_{\text{used}} (\text{ReS}_{\text{cons}})} \quad (6)$$

where, Prod_{fin} – number of high-quality provided standardized services, final result from the consumption of which provides the customer with at a time and temporary benefits (primary and secondary), within a certain price. K_i – coefficient of intellectualization of services; $\text{ReS}_{\text{used}} (\text{ReS}_{\text{cons}})$ – amount of the used (consumed) resources.

Let's note that the service quality is a measure of how well the services of the enterprise meet the expectations of the customers and satisfy their needs. Achievement of high quality of service depends on the ability of the contact personnel to accurately determine the customers' expectations and satisfy them. Thus, the higher the degree of the customer's participation in the service process is, the greater his/her need for information is, which allows achieving the best results and forming own consumer experience. Lack of customers' knowledge can lead to confusing and disappointing results, and, thus, decrease the chance of his/her/its repeated appeal to the company. That is why the company should take responsibility for teaching clients that do not have sufficient experience and then use their consumer and professional experience to improve the quality of own services and service process.

REFERENCE

Gronroos, K. "Marketing of relations in the field of services: marketing and behavior of organization", available at: <http://www.webstarstudio.com/marketing/articles/art23.htm> (Accessed 21.01.2016)

Lings, I.N. (2004), "Internal market orientation construct and consequences", *Journal of Business Research*, vol. 57(4), pp. 405-413

- Reshetnikova, I.L. (2015), "The internal marketing is in the system of marketing of enterprise", *Marketing and management of innovations*, vol. 1, pp. 45-55
- Rieznikova, V. (2011), "Theoretical problems of adjusting of mediation are in the field of a menage Ukraine", Abstract of Doctor of Legal Sciences dissertation, 12.00.04 – Economic right, Economic and Judicial right, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine
- Booms, B.H., Bitner, M.J. (1981), *Marketing strategies and organizational structures for service firms*, Donnelley James and George William Editors. Marketing of Services, American Marketing Association, Chicago, USA
- Solovieva, Yu.P. (2005), "Conception of the Internal Marketing", *Marketing in Russia and abroad*, vol. 4(48), pp. 125-132
- Sagaidak, M.P. (2015), "Evolution of theory of the Internal Marketing", *Economy and State*, vol. 2, pp. 105-110
- Lovelock, K. (2005), *Marketing of Services: Personnel, Technology, Strategy*, 4th ed, A publishing house is "Williams", Moscow, Russia
- Ahmed, P.K., Rafiq, M. (2002), *Internal Marketing: Tools and Concepts for Customer-Focused Management*, Butterworth-Heinemann, USA
- Solovieva, Yu.P. (2005), "Internal Marketing as element of market orientation of organization", *Marketing in Russia and abroad*, vol. 6(50), pp. 74-79
- Kharlamova, L.N., Bezborodova, A.V. (2011), "Internal marketing of personnel as effective instrument of management by the shots of enterprise", *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky i prava*, vol. 1, pp. 141-144
- Hajvanovych, N.V. (2009), "Marketing complex in the field of services: process and providing", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, vol. 649, pp. 145-153
- Reshetnikova, I.L. (2011), "Substantive provisions of marketing conception are at the market of logistic services", *Marketing is in Ukraine*, vol. 4, pp. 66-69
- Illiashenko, S.M. (2009), *Marketing: bachelor course: textbook*, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine

HIGHER EDUCATION AS A KEY PART OF THE LABOUR MARKET FOR QUALIFIED SPECIALISTS

Andrii Shaikan

Doctor of Economics, Professor, Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI "Kryvyi Rih National University",
avshaikan@gmail.com Kryviy Rih, Ukraine

Oleksandr Kochuievskyi

Master of Social Sciences (Silesian University in Katowice, Poland),
Bachelor of Economics (Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI "Kryvyi Rih National University"),
Project Business Analyst, Accountant department in Fluor S.A., Gliwice, Poland
kochuievsky@gmail.com, Gliwice, Poland

Abstract. The author raises the questions of modern approaches to the management of the institutions of higher education in Ukraine in an open economic space. The article provides analysis of the state of the management system of higher education institutions and the reasons that influenced its formation.

Keyword: higher education system, management, business processes, production cycle, higher education institutions.

Higher education institutions have always been one of the critical elements of the infrastructure of the labor market for qualified specialists. The question of whether most of the existing institutions of higher education will remain in demand in the field of training highly qualified specialists in the countries of the former Soviet Union is still an open question.

Why is there a threat of closure of a large number of institutions of higher education, for example, in Ukraine - a country that is a classic example of the post-Soviet countries, tending to the development of the pan-European vector? Let's try to sort out this issue. To do this, let's remember how the higher education system of the Soviet Union evolved. What were its strengths and weaknesses?

The higher education system of the Soviet Union was designed, first, to provide the national economy with qualified personnel (in all its branches and manifestations), and to ensure the administration of the state. It is a well known fact, that in the Soviet Union, all aspects of life and the country development, from the economy to the health care and education, were carried out in accordance with the so-called plan. Five-year plans for the country development were drawn up on a regular basis. They clearly stated how much and what raw materials had to be extracted, how many and what goods had to be produced, how much and what had to be sold on the foreign market, and how much had to be consumed on the domestic market. The plans also contained digital data on how many and what specialists the government needed for the performance of the plan targets. It was from there that the education system developed. Higher education institutions trained specialists for the economy, healthcare, management and other fields of activity in accordance with the volume of the state order. It took decades to form such a system. Higher education institutions were working in a comfortable environment clearly knowing what specialists they had to train and in what quantity. As a result the higher education system of the Soviet Union was balanced in the areas of training and the number of specialists who were trained.

In many cases, higher education institutions did not just focus on a specific industry, but they also focused on the specific enterprises with their specific production and unique

characteristics. This orientation often was of planned nature because of the government order and state regulation in the distribution of qualified specialists (young specialists). Over the years, close cooperation of specific universities and enterprises resulted in creation of entire educational and scientific-industrial complexes, and it had a great positive effect. Based on such complexes, a great number of laboratories and research institutes were set up. Their work often served as a generator of development of science and state economy.

But subsequently, the lack of any competitive component in the work of higher education institutions, as well as low competition (and often the lack of competition as such) between the enterprises began to negatively affect the quality of training of new specialists with higher education. So, quite often, the results of the work of research laboratories and institutes were not utilized in practice. At best, they were used by the researchers themselves to defend their theses. The fact is that basically, the implementation of the results of scientific developments and research into practice did not coincide with the existing plans and synchronous operation of the enterprise or an entire industry. In conditions of the lack of resources, on the one hand, and the need to fulfill the plan set by the Ministry, on the other hand, the implementation of even the most revolutionary inventions or developments had no right to life. Mostly small inventions and rationalization proposals were subject to practical implementation as they did not require stops or changeovers of production lines or processes and produced results almost immediately in the reporting period (quarter, mainly). Inventions and discoveries, requiring systemic changes in technologies and approaches, mostly remained materials for theses, conferences and scientific journals. Subsequently, it played a very negative role in the Soviet and post-Soviet science, because the thesis defense ceased to be a presentation of the results of scientific work, which did have scientific and practical value, and became an end in itself. That is, writing a dissertation just for the fact of writing a thesis. With regard to synergies between enterprises (departments, institutions) and higher education and the bridge between them - research institutes and laboratories, over time (approximately from the second half of the 80-ies of the last century) the cooperation between them was getting more formal. On the one hand, the enterprises could not implement the scientific developments and inventions of research laboratories, institutes and educational institutions. On the other hand, these same enterprises had to order scientific developments and scientific topics from these laboratories and institutions. They were also expected to help educational institutions in the development of their material and technical base, because it was planned and funds for this purpose were allocated in accordance with the plan. So it was that amid the alleged close cooperation between education, science and practice the gap between them was getting still bigger

Indicative of this order of things was the situation with the employment of young specialists, graduates of Kryvyi Rih Institute of National Economy in the second half of the 80-ies of the last century. This higher school was training specialists in the field of trade for the national economy of a large industrial region with a ten-million population. Having good relations with large industrial enterprises of the region and getting their sponsorship in the form of new models of computing equipment and specialized equipment, Kryvyi Rih Institute of National Economy trained specialists of high qualification. But after a short period, several companies, that had employed graduates of the Institute under the government distribution, filed a claim regarding the quality of their training and qualifications. It turned out that while graduates of the Institute could run on the latest samples of computing machinery, the only model of computing machinery, which the enterprises had, was a wooden abacus. But graduates of the Institute did not know how to use wooden abacuses as a tool for counting, because they

had been taught to work on personal electronic computing machines, which at the time were the latest technical advances. To get out of this situation the institute purchased a large shipment of wooden abacuses and introduced a special discipline "Using wooden abacuses for counting" in the curriculum. At first glance this case seems to be curious, but it reflects the state of higher education at the final stage of the Soviet Union and, accordingly, at the initial stage of development of the national education systems of the post-Soviet countries. During this period, the famous phrase "Forget everything you learned in College / University. Everything will be different here. You will re-learn" was born. A lot of young professionals would often hear this phrase in their first jobs.

The nineties of the last century were marked by a number of transformations in the socio-political and economic life of the former Soviet Union. In the mid-90s most of these countries, including Ukraine, began conducting experiments on changing the system of higher and secondary education. They began searching for a new format of training of highly qualified specialists for the needs of the national economy and other spheres of life. But, unfortunately, changes in the form were not followed by any changes in the nature of the higher education system.

In fact, higher education remained a replica of the Soviet planned system of government orders and distribution of specialists for many years. The only difference was in the fact that the government distribution was getting increasingly smaller and alumni were left to themselves. The government functions in the regulation of higher education were getting increasingly focused on the issues of licensing educational activities. For example in Ukraine, this function of the Ministry of Education and Science was virtually absolutized until the second half of the first decade of the twenty-first century. Between 1992 and 2010, strong demand for higher education aroused the emergence of a variety of private higher education institutions. Quite often, these universities could be called education institutions only on formal grounds. This situation gave rise to corruption at all levels, which by the end of the 00-ies of the 21st century had become rampant. Some higher education institutions had been completely absorbed by the corruption, starting from the level of the relationships "student-lecturer" to the level of "University - Ministry of Education and Science".

Of course, in such circumstances, it does not make any sense to say that higher education institutions with such quality of specialists' training became real participants in the labor market. In addition, during two and a half decades, the link between enterprises and higher education institutions was actually lost. The real economy sector was in a state of permanent division between oligarchic clans. Sometimes business owners changed so often that they were unable to sort out the situation. In such circumstances, the restoration of effective relations between the enterprises - employers and customers of scientific production, higher educational establishments and scientific institutions was impossible.

In fact, management technologies, manufacturing technologies, service technologies and public administration technologies in the countries of the former Soviet Union and Ukraine, in their mass, are considerably behind the level of development of the relevant technologies in most developed countries such as Canada, the USA, countries of the European Union and others. Also, the content of the system of training specialists with higher education rather has changed in form than in essence.

In the early 10-ies of the current century, there is the situation, when higher educational institutions of Ukraine (the vast majority) do not know what specialists, for which enterprises to train and how to train them. In turn, enterprises, organizations and institutions do not know

how to work effectively and what specialists and where to order. In turn, students and their parents do not know what area (specialty) of higher education to choose to be in demand and to succeed.

It should be noted, that the situation regarding what specialists are needed in the enterprises of the real sector of the economy, public organizations and institutions is currently slightly improving. Parents and students are beginning to quickly navigate the needs of the market economy for specialists of different profiles. However, the situation in domestic higher education institutions is still uncertain. They still do not know how and what specialists to train for them to be in demand in the labour market, become successful professionals, and thereby promote their Alma mater and bring or encourage would-be students to choose their institution.

Frankly speaking, the higher education institution, having the baggage of post-Soviet approaches to training specialists, their employment, the system of motivating and attracting entrants, managerial thinking and the mentality, in modern conditions of development of the country, impact of globalization processes, cannot be successful without significant changes in the understanding of the objective processes.

To our great belief, for the successful modernization and development of a given higher education institution that operates in the environment of the open economy, the impact of globalization process and aims to be a real successful participant in the market for educational services and the labour market, you must first understand the nature of these markets and the very meaning of the processes, happening in these markets. It is necessary to understand the place and role of higher education institutions in the infrastructure of these markets.

So, let's consider a hypothetical higher education institution, on the one hand, as a participant in the market of educational services and, on the other hand, as a participant in the labor market.

To begin with, let's consider the major traditional area of activities of higher education institutions - training of highly qualified specialists with higher education. It should be noted, that successful modern higher school has many different areas of activities, among which is one of the largest areas (sometimes the largest) including scientific, research, scientific and practical activities. But in this case we are talking about training.

Speaking about the process of training of the specialist with higher education, it can be argued that in terms of the enterprise (the University) we deal with the production process of some complexity that has a time frame and consists of several production stages.

The time size of the production process consists of the period required for the training of a specialist of the appropriate level. For example, the training of a specialist of the Bachelor Degree level on average will require 2 – 4 years. If we consider the training of a specialist of the Master's Degree level, it will require 1.5 – 2 years, starting from the position of the Bachelor. Also, the time size of the manufacturing process depends on when the entrant falls within the scope of the business processes of higher education. For example, the work on the training of the specialist with higher education may not begin with his admission to the first year of training, i.e. the acquisition of student status, but much earlier, say, with the admission to the preparatory department, or even earlier. That is, the time size or the duration of the production process for the training of a particular specialist depends on the duration of the stay of this potential specialist (student/ entrant) within the scope of the business processes of the higher education institution.

The number of stages of the production process for training specialists with higher education also depends on what configuration of providing educational services is used in a

particular case. The configuration of educational services is determined by the objective pursued by the applicant t: 1). the entrant goes to the first year of training to get a Bachelor's Degree right after high school based on a Certificate of Complete Secondary Education or after College based on the qualifications of Junior Bachelor; 2). the entrant goes on to the fifth year of training based on the qualification of Bachelor to get a Master's Degree; 3). the entrant enters the Preparatory Department of the University. There are a lot of other options. Accordingly, the number of stages of the production process for the preparation of a specialist may be different.

But with all this, we can distinguish several main stages. Namely:

- the first stage – the entrant goes to the University to be trained in a specific program;
- the second stage - educational services i.e., the process of learning/training of a specialist in a specific program;
- the third stage - the release of a trained specialist to participate in the labour market/customer satisfaction.

Now let's consider each stage of the production program of higher education institution in more detail.

The first stage is associated with the applicant's entry to the University for training in a specific program. We have said that training programs may be different. To simplify and increase the clarity of the example, let's consider the case with the high school graduate (the entrant), who wants to get admitted to the higher education institution to be trained in the Bachelor's program. At this stage, the institution of higher education is the seller of specific types of services in the market of educational services. Respectively, the entrant (or his parents) is the customer (customers) of this type of service. What are the characteristics of this stage? First of all, both the buyer (the entrant and /or his parents) and the seller (higher education institution) must reach the market of educational services overcoming the required admission barriers. For the Ukrainian entrant it means obtaining a certificate of complete secondary education, successful passing of External Independent Estimation of Knowledge in relevant subjects, medical indications and the like. For the Ukrainian higher education institution it means obtaining a license for the training of the relevant specialists (to meet the needs of the buyer). Secondly, the buyer and seller of educational services must find each other and reach agreement on the contents and conditions of service provision. It should be noted, that the potential buyers (students and their parents) are influenced by various factors while exercising their choice of educational services (training in specialty). Basically the issue is associated with such aspects as the fashion for this or that specialty in a given region at a particular time, education of the parents of the entrant who are often sponsors (and legally are the customers of educational services), labor market conditions in a particular region at a particular time, the desire to get a job in the future after graduation, and the desire to get specific knowledge. In turn, the higher education institution faces a difficult task of the sale of educational services. The fact is that selling educational services today, the administration of higher education institutions should understand that the result of this operation depends on how well the customer will be able to use the service in the future. That is, will the customer be able to find a job in the labor market by receiving this educational service at the end of the training cycle, i.e. three to five years? Therefore, the most important task of higher education institutions at the first stage is not just to win a victory in the battle for the entrant with other educational institutions, but to sell to the customer such educational services that will not lose their relevance (value and values) within the corresponding period of time.

At the first stage the entrant is the buyer of the service, and the higher education institution is, respectively, the seller of educational services. But as soon as the agreement between the higher education institution and the entrant on the provision of educational services is concluded and enters into force (the entrant has become a student), the status of the participants becomes somewhat different. Afterwards, the second stage of the production process begins. At this stage the higher education institution, on the one hand, provides a service to the customer (the student or his sponsors legally continue to be customers), and on the other hand, works on making its "product" - training the graduate. That is, speaking the language of analogies, the higher education institution is the enterprise and the training of the specialist with higher education is a process of manufacture / preparation of the product. Simply put, the enterprise (the higher education institution) selling itself in the market of educational services, simultaneously buys raw material/material (the entrant), processes it, changing its properties and characteristics (trains the student according to the curriculum and programs), and releases the final product (the graduate). Thus, at the second stage of the production process the higher education institution has to train the student in such a way (converting him from the material into the product) that at the time of turning into a graduate/specialist he was in demand on the labor market. Accordingly, the activity of higher education establishments for training specialists must be synchronized to the changes in the business environment and labor market requirements. To accomplish this, the higher education institution has to be mobile in its actions and in ability to change its curriculum, plans, reorientation of the training areas. However, this is not always possible in modern conditions of licensing and accreditation.

At the third stage of the production process the institution of higher education enters the labour market. This happens either directly, when the institution of higher education offers the graduates to the employers itself, or indirectly through its graduates, who choose to "sell" themselves to the employer (get employed). The time of graduate employment and his successful career development, or setting up and developing his own business is very important for the higher education institutions. After all, it is the promotion of the brand of the higher education institution and an increase in its value. The more alumni success stories it has – the higher is the brand value of the higher education institution and the more attractive is the higher education institution for students.

Nowadays, most higher education institutions of Ukraine stop working with a customer (a former entrant, student, graduate) after the issuance of the document on higher education. And this is a key mistake because the graduates are potentially the most attractive partners for a variety of other options, for cooperation and implementation of various projects. Among these areas of cooperation is the continuation of the training of former graduates. Another interesting trend is providing services not just to obtain academic education but also vocational training - training for certification and certification of the experts on the professional programs, training in highly specialized areas, special programs, with or without the issuance of the relevant documents (depending on the needs and circumstances). Other areas of cooperation are the areas that can be grouped under the general title of "adult education" or "lifelong education".

Summing up the above, we can say that that the system of higher education of the post-Soviet sample (first of all higher education institutions of the public sample) failed the requirements of the market economy, as it was defenseless against the effects of external factors. Among such factors are: the lack of state regulation on the issue of employment of the graduates, lack of the state order for the training of specialists, reduction of government funding, unfair competition from the private higher education institutions, vulnerability to the

internal and external corruption, the lack of mandatory support of higher education institutions from business, or leading enterprises, the lack of mobility in public higher education institutions in the matter of financial management, a formal approach to licensing and accreditation on the part of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the imbalance of the system of higher and secondary education, and the like.

Therefore, the Ministry of Education and Science of Ukraine has begun a new phase of reforming the educational sector. It should be noted, that recent steps by the Ministry, though not always popular, but underlying real content aimed at systemic changes that will improve the quality of educational content and conditions of its provision. By its actions the Ministry of Education makes higher education institutions move towards the internal modernization in a competitive environment.

But, in order to be competitive while building business processes, the authorities of higher education institutions should switch to modern management standards. They must learn to see the content of the production processes in the activities of the higher educational institutions and learn to control them. Without understanding the essence of what is happening in the life of the higher education institution, as the enterprise that operates in a highly competitive open economic environment, the successful development cannot be achieved. Only those higher education institutions, the administrations of which will be able to overcome the stereotypes of the post-Soviet vision of management in education will get a chance to continue their existence and development.

ECONOMIC CONTROL AS PART OF THE NATIONAL INFORMATION FEILD

Maryna Shendryhorenko

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail:shend_marina@mail.ru, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The author has investigated the appointment of the national information field (space) and its subjects. Based on the analysis of publication of scientists, the author has given a definition of «control». The historical aspect of the formation and development of control has been concretized as a function of economic management. The author has analyzed the functions that are inherent for control in current economic condition

Keyword: national information field, economic control, subjects of the control, economic management.

«Inform» is based on the Latin word meaning «to represent, to make an idea about something». It is not hard to guess, that «information space (field)» simply means the space, which is producing and through which information is circulating and revolving¹.

According to Wikipedia, information space - is a set of semantic results of human activity. This can be understood both figuratively and literally, the latter approach is developing in philosophy as well as in non-scientific and pseudoscientific studies².

¹Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language (ADJ. and Supplement.) / Comp. and chapters. edited by V. T. Busel. — K.; Irpin: WTF «Perun», 2005. — 1728 p.

²Ukrainian information space: the Scientific journal of the Institute of journalism and international relations of Kyiv national University of culture and arts / Goal. editor M. S. Tymoszyk. — 1. — In 2 parts — part 1. — Kyiv: KNUCAA, 2013 — 314 p. (Ukr.)

Although there are a lot of definitions of the concept of «information space», the following is the best – «it is the totality of the subjects of information interoperability or influence; strictly speaking, the information intended for use by the subjects of the information sphere; information infrastructure, that enables the possibility of exchange between the subject; public relations, which are formed as a result of the formation, transmission, distribution and storage of information, exchange of information within society»³. The main difference between the information space and the physical is that the information space in general implies the existence of any type of information.

The main components of information space are:

- Information resources;
- Means of communication;
- IT infrastructure.

This concept is socio-political and absorbs the territorial, technical, economic factors and the human factor because the public information is intended for humans. Therefore, when it comes to the information field of a particular state, it is usually identified with the limits of its borders, including the national territory, waters, air space and the economy.

In General, the notion of national information space is not limited to the territory of the country itself. The structure of this concept is its subjects, all material and technical environment, intellectual property of these subjects. First of all, the subjects of the national information space are legal entities such as:

- Public and private news agencies;
- Public authorities, other public and private institutions (organizations) - after they have created clearing house, according to established procedure;
- Public and private institutions, service centers and collection, storage, research and dissemination of statistical, sociological, economic and other socially significant information;
- Industry-specific and cross-sectoral institutions and centers of scientific and technical information;
- Public and private audio-visual and print media, the structures that unite them (corporations, associations, unions, etc.);
- Publishers of all types, different forms of ownership;
- Professional creative associations of citizens in the fields of science, literature and art, invention and innovation, preservation and protection of historical and cultural heritage, information services (creative unions, societies, associations, etc.);
- Trade and other institutions for the dissemination of material information carriers;
- Foreign and international organizations, representative offices, joint ventures, duly registered in Ukraine;
- National data protection authority;
- Branches (representative) of the subjects of the national information space of Ukraine abroad;
- Others involved in the collection, preservation, research and dissemination of information, public and non-state actors established and registered in Ukraine in accordance with the law.

³Manoylo A. State information policy in special conditions: monograph / A. Manoylo. – M.: MEPHI, 2003. — 388 p.

Individuals - citizens of Ukraine and other countries, which are professionally engaged in creative activities in the field of information individually, are also subjects of the national information space in accordance with the legislation of Ukraine.

With reference to the objects and their economic activity in the information field let's consider the essence of economic control in current economic conditions.

Today economic relations caused significant changes in the content, organization and methods of control.

Recent changes in the economy encourage Ukraine to study the experience of the organization and methodology of control of economically developed countries, but in any case not to copy foreign practices.

The value of the control is enhanced and acquires a new meaning in the context of globalization of the market and increased competition. The state of production, sale of goods and services, the future development of the enterprise, and as a consequence - the position of the country in world trade area, it all depends on the economic control. Under these conditions, it is advisable to form the concept of "control" and determine its inner meaning. Past researches lead to the conclusion that the scientists have not had a holistic view of the concept of «control». In the literature it is considered as a method and form, or as an activity. There were no common views to the definition of economic control.

However, it should be pointed out that a significant contribution to the study of the organization of control made by the scientists: S.M. Akayev, V.T. Alexandrov, S.V. Bardash, F.F. Butinets, N.S. Vitvitska, P.K. Germanchuk, M.I. Gordienko, J.S. Zavadsky, V.G. Jila, E.V. Kalyuha, N.M. Malyuga, O.V. Nazarenko, O.I. Nazarchuk, V.V. Pavlyuk, N.I. Petrenko, J.V. Pecha, E.M. Romaniv, N.I. Ruban, V.M. Seredyuk, I.B. Stefaniuk, B.F. Usach and other economists.

At the same time, taking into account the changes in the organizational area, accounting and other controlled segments of the enterprise, we consider that it is necessary to raise the visibility of the issue.

In modern science, it is assumed that the problems of the organization of effective control are multifaceted, and it also has a historical, philosophical, legal, political and economic rationale.

As we know from the media, the appearance of control had roots from the immemorial time, in the period of matriarchy and patriarchy, where there was a primitive record in incomplete form, it became a means of monitoring the quantitative and qualitative characteristics of the object, and served as a means of regulation and distribution of material benefits received.

Thus, the chronological stages of control over economic activity have been formed historically.

From a philosophical point of view, the purpose of the control is to identify and control the dynamics of changes in society (public relations) using social institutions.

To expand the scopes of the research we want to make a digression in time. Thus, Ukraine's transition to a market economy was possible only in the case of de-monopolization, privatization and deregulation of the economy. The monopolization of the means of production by the state led to exaggerated centralism in economic management. The state was deciding the questions of structure of national economy, the issues of investment, financial and tax policy, and the like. This has contributed to the education of the submissive, indifferent employee who was indifferent to the results of the labour. Wages was accrued on the subjective assessment of

the head - at its own discretion, and not according to the final results of the work performed. As a result, this has led to a loss of motivation among employees.

Control in the administrative - command system of economic management was a way to consolidate the power of the ruling elite. Control was used as an instrument of strengthening one-party government over working people. This led to the banal control of lower level leaders by senior management, regardless of their compliance with the current legislation.

Business plans and sales plan were set by the highest management body. Most enterprises released products of high quality by outdated technology, but the planned distribution of these products was realized through a distribution network or used by other companies to complete low-quality equipment. Losses from business mismanagement, poor scientific - technical level of production were covered by the state budget. The monitoring function was limited to ensuring the usage of funds allocated by the statutory fund (fixed and working capital). Hence, companies were not always eager to develop scientific and technological level of production technology (works, services).

In distinction from administrative - command control system, the market mechanism of management is based on the financial interests of its members. Market encourages the sustainable management, perfect accounting and controls the formation of the magnitude of expenditure and income. In addition, an entity must implement effective measures for the production and sale of products according to accounting and control, as well as the internal control, management and marketing. Persons exercising control should promptly identify the quality of management decisions before the loss occurred because the value of the excess production costs or the lag in updating the product leads to loss of markets for the benefit of its competitors. Hence, the inevitable drop in income and as a result - insolvency, company's competitiveness - bankruptcy.

Thus, the effect of market relations, the emergence of various forms of ownership in the production, and consumption of product which is essential to society, made significant changes to the system of economic management and its functions, including monitoring.

The market economy has led to the emergence of the entrepreneur and entrepreneurship, which is a combination of economic, legal, political, historical and psychological relations. Interests and benefits as an essential attribute of an entrepreneur cannot be considered as the sole motivation of its activities, because in a market environment there are a lot of businesses, and among them there is competition for profit. Get the latest possible only using resources efficiently and reducing economic risk, as well as implementing effective business - projects. It encourages entrepreneurs to apply the preliminary control of decision-making in marketing.

Preliminary control at the stage of preparation of managerial decisions in business is a tool to optimize marketing activities.

In a market, partners in business are defined by the owner of capital. This happens via commodity exchanges, wholesale trade. This procedure changes the nature of partnerships which are based on maintaining strict implementation of economic agreements. Therefore there is a need for monitoring implementation of treaty obligations in the business partnership.

The market economy promotes the release of the production of excess labor because it affects the increase in cost of production. Therefore, the company is looking for reserves to reduce the complexity of production and prevent unemployment through the development of production, introduction of new technology. As a result, there are new tasks of monitoring productivity and implementing new technologies.

Control also promotes elimination of indifference and irresponsibility of employees to product quality, meets the consumer needs of the population, increasing income from the production of good-quality goods for quality and quantity (for sale on the domestic and foreign markets).

Thus, depending on the type of business, a business owner makes his work on the planning and conducts monitoring of internal as well as external economies. Effectiveness of enterprises in these conditions can be achieved only through perfect control organization, which provides for the following components:

- the collection of information, its rapid processing, preparing reports, conclusions;
- to create conditions for the rapid collection of data on business processes;
- to make logical management decisions using collected data;
- the competence of inspectors;
- the introduction of new information technologies to be used for control;
- the logical interrelation of accounting and control to provide users with timely and accurate information.

In scientific circles, given the importance of control in the economy of the country still remains a debatable issue of the definition of its essence.

The economic encyclopedia defines control as an element of management of economic objects and processes, which is to monitor them in order to verify their compliance with the conditions stipulated by the laws, regulations and programs, plans, agreements, project agreements⁴.

Leading Specialist E.M. Romaniv sees the control as a system of observation and inspection of management decisions, getting results, identifying deviations committed in the course of their implementation⁵.

In the «Dictionary of Foreign Words», it is stated that «control» is derived from the French controle (dual listing), and it is treated as a verification, registration, monitoring of something and it is the final control function⁶.

Kulakovska L.P. and Pecha J.V. interpret control as a process that ensures the appropriate functioning of the specific object to the accepted administrative decisions aimed at successful achievement of the goal⁷.

Thus, we aim to provide the answer to the question: what is control? Can a control have its own subjects?

First of all, the studies allow us to state that there are more than fifty reasonable definitions of «control» that are provided by scientists in professional journals.

Analysis of the concept of «control», as well as the description of its system allows combining the theoretical significance and practical necessity by disclosing the purposes and functions of this process.

⁴Economic encyclopedia: In 3 vol / editorial Board.: S. V. Mocherny (resp. ed), etc. — K,: «PC – Academy». 2000-2002. -368 p.

⁵Romaniv, E.M., Khomiak, R.L. and others. Monitoring and audit. Training manual. Regulatory practice materials. - 2-nd edition., revised and enlarged. - Lviv: national University «Lviv Polytechnic» (Information-publishing center «INTELLIGENCE+» Institute of postgraduate education), «Intellect-West», 2002. - 320 p.

⁶Krysin, L. P. New dictionary of foreign words. — M.: AST-PRESS BOOK, 2012. - 416 p.

⁷Kulakovska, L. P. Organization and methods of audit : Textbook / L. P. Kulakovska, Y.V. Pecha. - K.: Caravel, 2004.- 568 p.

Consequently, most of the researchers justified notes that the main characteristic of control is its primary place in the audit of the company to determine deviations from specified parameters, without which it cannot operate in any business entity.

Agreeing with such definitions it should be emphasized that the most important in the control are the economic aspects designed to ensure the welfare of the state and the company in particular.

In practice, it has been proved that control – is a creative process of research, observation, inspection of production and non-financial activities carried out by the relevant management entities, endowed with certain control functions, with the aim of identifying deviations from the set parameters of this activity, the elimination and prevention of negative phenomena and trends.

Economic control is a complex of economic relations arising in a system of interaction and control of productive forces and production processes. It should be noted that the notion of «economic control», based on the complexity of economic relations is not completely unique; therefore, there are still ongoing discussions about it among scientists.

Economic control is in close connection with the planning, management and accounting and it is inseparable from them. This contact is manifested primarily in the fact that different economic Sciences investigate the same object, but with a different objective function. Economic control, using scientific theory, performs a public role in providing practical recommendations for the production of vital goods to meet the needs of people. By identifying distortions and negative phenomena in society, the control gives the opportunity to eliminate them and prevent recurrence but also contributes to the rational organization of industrial relations and optimum use of productive forces.

That is, economic control in its development is integrated with other functional economic Sciences. Based on the concept of science, economic control is a dynamic system of economic knowledge aimed at the detection and elimination of negative phenomena in the development of the productive forces and production relations for timely adjustment of enlarged reproduction of socially necessary product for human activity.

Secondly, there is a dozen of controls. As a result, it appears that each species has its own control tasks.

By itself, the control, in our opinion, cannot have tasks, because the tasks are set not in front of the control, but in front of the control subjects, considering the requirements of modernity and changes in the current legislation.

Quite briefly we can formulate the definition of the task of control objects, which consists in the prevention of all without exception of business violations carried out in any way and to detect deviation in a timely manner with the aim of bringing those responsible to justice and compensation. Such a definition is clear, to both, the student and the professional who work in any enterprise or institution.

It should be emphasized that the control functions apply to economic activities. Therefore, economic control is released separately as systematic observation, inspection and regulation of expanded reproduction of gross national product.

The control performs the following functions: prevention, information, mobilizing, analytical, stabilization, law enforcement, preventive, educational and so on.

In the market environment, financial and economic activity of enterprises is subject to monitoring that encourages entrepreneurs to take responsibility for the performance of their duties. On the other hand, conditions that give rise to mismanagement are eliminated. The

control in this case is intended to show such phenomena and facilitate their elimination, using preventive function.

Safety (or warning) function is to prevent the illegal economic and financial operations, offenses in the area of formation, distribution and use of resources.

The analytic function is to conduct audits, careful analysis, study, information processing for the purpose of taking the necessary decisions to ensure the implementation of the goals and objectives of control.

Informative function consists in obtaining information, which is the basis for making appropriate decisions and corrective actions, ensuring the normal functioning of the inspected facility.

The essence of the stabilization function is that the control serves to improve the level of the economy in general, improvement of economic and financial activity of economic entities, the adoption of measures to identify internal resources to increase financial resources.

Law enforcement function involves financial controls not only because of the expediency of formation, distribution and use of funds, but considering the legality of the relevant economic and financial transactions.

The content of the educational function is that the financial control entities responsible attitude fosters financial relations to the formation, distribution and use of financial resources.

Educational function is that the implementation of financial control brings up a responsible attitude of subjects of financial relations to the formation, distribution and use of financial resources.

Prevention is a function, which is to prevent the possibility of abuses, the identification of various violations of discipline and law. For the market economy, all the activities of business entities are subject to control, which motivates the organizers and executors of production to exhibit responsible attitude to their duties. On the other hand, the conditions that give rise to mismanagement are eliminated. The control in this case is to identify these phenomena and to help solve them, using preventive function.

Now the control function in a society is to help the business entities of different ownership forms by applying economic levers and incentives (investment, tax, etc.).

In our view, the general control functions are determined by the action of the basic economic law of society and its interests.

The monitoring system helps the state to carry out continuous monitoring and verification of management at the facility, establish the causes of violation of the law, and ensure the accuracy and distribution of the social product consumption and use of financial resources.

In the system of management, control is not an extraordinary event, it is an integral part of management, because you cannot manage without regular monitoring of the economic processes and the behavior of undertakings on the basis of the laws of the market economy.

The essence of control as one of the management functions is defined by the monitoring system and check the functioning and actual status of the entity as an object of control to determine the validity and effectiveness of management decisions and the results of their consequences identifying deviations from established criteria, eliminating negative situations and prevention shortcomings.

Also note that the position of scientists who point out that the control should be objective, timely, continuous, comprehensive, scientific and effective, is justified and confirmed in practice.

Objectivity control involves a disinterested and impartial performance of control functions by the persons conducting the audit, the exact fixing of deviations from the established parameters in the activities of objects to be scanned and truthful reporting of inspection results.

Operational control is defined as identification of shortcomings in the facilities management at an early stage with a view to their elimination as soon as possible.

Continuous control means the systematic execution of the control functions, due to the continuous nature of the business and production processes.

Comprehensive control should be extended to all spheres of social activity and the entire economic mechanism.

The scientific control involves the use of the latest achievements of science and technology, best practices in the process of control.

The efficiency includes control by using the fewest workers with special knowledge and skills of control activities.

The effectiveness of the control means an active influence of the supervisory authority on the entities through the adoption of effective action on address of identified deficiencies and their prevention in the future.

In the current economic conditions, timeliness and effectiveness of control are essential. In addition, the control should be implemented through a variety of agencies and services not in isolation, but systematically and comprehensively.

In general, the overcoming of socio-economic crisis, the need to stabilize the economy requires a substantial increase of the role of information, technological, methodological, organizational and other economic sectors. In this regard, there is an increasing demand for improvement of the control functions at all levels of government that plays an important role in the management of the economy, providing undertakings and public authorities with necessary information to make better decisions and achieve the objectives of economic development of the country.

REFERENCES

- Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language (ADJ. and Supplement.) / Comp. and chapters. edited by V. T. Busel. — K.; Irpin: WTF «Perun», 2005. — 1728 p.
- Ukrainian information space: the Scientific journal of the Institute of journalism and international relations of Kyiv national University of culture and arts* / Goal. editor M. S. Tymoszyk. — 1. — In 2 parts — part 1. — Kyiv: KNUCAA, 2013 — 314 p. (Ukr.)
- Manoylo, A. *State information policy in special conditions: monograph* / A. Manoylo. — M.:MEPHI, 2003. — 388 p.
- Economic encyclopedia: In 3 vol / editorial Board.:S. V. Mocherny (resp. ed), etc. — K.; «PC – Academy». 2000-2002. — 368 p.
- Romaniv, E.M., Khomiak, R.L. and others. *Monitoring and audit*. - 2-nd edition., revised and enlarged. - Lviv: national University «Lviv Polytechnic» (Information-publishing center «INTELLIGENCE+» Institute of postgraduate education), «Intellect-West», 2002. — 320 p.
- Krysin, L. P. *New dictionary of foreign words*. — M.: AST-PRESS BOOK, 2012. — 416 p.
- Kulakovska, L. P. *Organization and methods of audit* : Textbook / L. P. Kulakovska, Y. V. Pecha. - K.: Caravel, 2004.— 568 p.

CONCEPT OF SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITIES REALIZATION OF SUBJECTS OF UNIVERSITY EDUCATIONAL PROCESS

Yurii Skyba

Doctor of Pedagogical Sciences, chief research worker of Institute of Higher Education,
e-mail: yuri_skiba@ukr.net, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article reveals the paradigm changes in the organization of scientific research activities at universities and proves the methodological approaches (competence-based, systematic, complex, activity), principles (integrity, consistency, learning through research, problematic, self-development, technological integration), structure, content and ways of the concept of scientific research activities realization of subjects of university educational process.

Keyword: paradigm changes, concept, scientific research activities, subjects of educational process, university.

The beginning of the XXI century is characterized by the rapid development of global social and economic, political, social and cultural processes caused by scientific-and-technological advance, rapid informatization and computerization, democratization of social life in most world countries. Under the circumstances the role of education increases with respect to the influence on an individual and society.

However, in 2013 6% of general expenses on the sphere of higher education accounted for scientific and technical activities in Ukraine. At universities, academies and institutes scientific and technical activities have been financed in the amount of 3% of their budgets. While at universities of EU countries this rate constituted 30%. Almost half of higher educational institutions of III and IV accreditation levels have no scientific organizations.

Ukraine is among the world leaders in quantitative parameters (in particular regarding the number of students at higher educational institutions) and remains an outsider with regard to its quality, particularly due to the weakness of research and innovation component and the absence of entrant selection. According to the data of the information system "Konkurs" which has monitored the entrance campaign of Ukrainian higher educational institutions during 2009-2014, only one entrance application has been submitted for one position of licensed number for receiving a Bachelor degree. On average, 9 applications have been submitted for one position of government contract. Allow for the fact that one entrant submitted for on average 4 applications, it is possible to confirm that more than two persons pretended to one position of government contract and one application was submitted for four positions of licensed number. Taking into account the research of classical test theory, the qualitative selection is possible on the assumption that 10 applications are submitted for one vacant position. Considering the increased licensed number at universities they can't select the sufficient number of students, that's why admit individuals who are not trained properly for obtaining higher education¹.

The adoption of the law of Ukraine "On Higher Education" intensifies the relevance of training by researching and through research and requires fundamental changes in technologies and methods of use of research results in training the subjects of higher education. At the present

¹Strategy for Higher Education Reform in Ukraine until 2020 (draft law) (2014). Retrieved from http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf. [In Ukrainian].

time more favorable conditions are created for the development of science at university, namely: reduced teaching load, released time for scientific research and organization of students scientific research, increased level of university autonomy that allows them implicate additional financing for research, inclusive of business structure, intensified interrelation between university and academic science to improve the support of students and teachers scientific research activities².

It occurs under the influence of modernization of European higher education in order to improve the training quality of competitive future specialists in various fields on the international market owing to the development of three roots known as "knowledge triangle" – education, research and innovations. In this respect two events have become remarkable for Ukraine: the approval of the National Qualifications Framework and joining the European Union program "Horizon 2020".

Generic descriptions of qualification levels of National Qualifications Framework that are identified with higher education indicate that the fifth qualification level involves only indirectly and fragmentary the carrying out of elementary research and innovation activities in the process of a specialist training. At the sixth level the research and innovation training component is principally superficial, though "assumes the application of specific theories and methods of the corresponding science". On the other hand the mastery of the seventh level requires immediate "carrying out the research and / or innovations" that should be provided in educational process. The eighth and ninth levels are completely based on research and innovations, implementation of which should take place in the process of receiving higher education at these levels³.

The adoption of the European Union program "Horizon 2020" on the favorable conditions for Ukraine is focused on promotion of the research and innovation activities. Within the framework of grants, young scientists will be able not only to pass the study placement abroad but also work in Ukraine, getting financing abroad.

At present the organization of scientific research activities of subjects of higher education experiences the necessity for scientific schools; forms and ways of organization of students scientific research activities, diverse joint teachers and students scientific work; system of research methods, involvement of scholars of scientific research institutions to teaching in a higher school; information support of research activities and their results; research laboratories, research centers, innovation centers, departments and other institutions that would be the centers of scientific research organization; educational subjects by choice of the students facilitating the formation of scientific research competences of future specialists, partnership relations between the teacher and the students; systems of promotion of teacher scientific research activities, the organization work of the students research.

All of these factors require reforming of educational sector with a focus on the European experience. The significant strengthening of the research and innovation status of modern higher education, important role of science in the activities of the subjects of university

² On Higher Education: the Law of Ukraine from July 1, 2014 № 1556-VII. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>. [In Ukrainian].

³ Lugovyy, V. I., Talanova, Zh. V. (2014) Higher Education through Research: Conceptual Basis for Accomplishment and Evaluation. Conceptual and Methodological Basis of Designing Methods and Means of Diagnostics of Learning Outcomes in Higher Educational Institutions. Kyiv. Pedagoghichna dumka, 48-60. [In Ukrainian].

educational process, integration processes in the educational and scientific fields actualize further exploration in the area of research activities of university subjects concerning the improvement of the educational environment, substantiation the conditions of effective implementation of university science. Topically, the urgent task is the development of the concept of scientific research activities realization of subjects of university educational process.

The aim of the article: give scientific credence of the concept of scientific research activities realization of subjects of educational process. Achievement of the aim involved the determination of such tasks: to define the paradigm changes in the organization of scientific research activities at universities; give theoretical credence of the concept of scientific research activities realization of subjects of educational process and distinguish its components.

In the last decade paradigm changes in organization, content, financing of science at universities and attitudes of teachers and students to it have been made in Ukraine.

Positive changes consist in:

- the share of teachers who are engaged in the international research projects, receive grants for researching financed by foreign foundations and institutions has increased;
- the range of types and forms of students research work has diversified;
- the publication of teachers and students research results in the international peer-reviewed journals has increased;
- the process of opening of postgraduate research study and doctoral studies at higher educational institutions, especially pedagogical, has activated and the number of specialized academic councils at universities has significantly increased;
- the requirements for the preparatory set and defence of these have changed with the adoption of the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014) and the implementation of the National Qualifications Framework;
- students participation in European research and the implementation of joint scientific projects of the international level have significantly increased with the accession to Bologna process;
- the proportion of students individual work has increased in consequence of Ukraine's entrance into the European educational space.

However, there are some negative changes to prevent the consequences of which the scientific research activities of university subjects should be directed:

- state financing of science at universities has decreased;
- prestige of science among students is coming down;
- renovation of support of scientific work at universities is gradual;
- small percentage of graduates connect their future with the scientific work;
- integration processes between higher education and science are too slow.⁴

Detected paradigm changes in university educational process became the basis for the selection of methodological approaches of concept formulation for scientific research activities realization of subjects of educational process. It was formed on the basis of such conceptual principles and approaches:

- competence-based approach is focused on forming the ability and availability of subjects of educational process to the organization of scientific research work in their

⁴ Yaroshenko, O. H., Skyba, Yu. A., Titarenko, N. Yu. (2015) Analytical materials based on the results of study of the practical condition of realization of scientific research activities of subjects of university educational process. Retrieved from <http://ihed.org.ua/ua/>. [In Ukrainian].

professional activities using multivectorness (S. Kalashnikova, V. Lugovy, Zh. Talanova, I. Zymniaia etc.).

- systematic and complex approaches involved the studying of the object as a system of elements multiplicity in the process of scientific research work organization and regulation of strategic connections among them (B. Ananiev, O. Karpov, P. Luzan, A. Mykytiuk, V. Nagaiev, V. Stepashko etc.);

- activity-based approach is used for studying the real process of scientific research skills and competencies formation of subjects of educational process while solving professionally important tasks (A. Leontiev, V. Lytovchenko etc.);

- scientific research work as a resource of the development of creative potential of a student personality (O. Volkova, I. Kurok, L. Kvitkina, M. Kniazian, O. Ovakimian etc.);

- genesis of future teachers training for research pedagogical activities (H. Klovak, I. Lerner, S. Sysoieva, L. Suschenko etc.);

- scientific organization of labor of subjects of educational process (O. Anischenko, N. Divinska, Z. Kurliand, I. Lyniova, V. Maiboroda, V. Marieiev, O. Skibitska, Yu. Skyba, H. Chornoivan, O. Yaroshenko etc.).

The leading conceptual ideas are:

1) correspondence between the purpose and the content of the scientific potential formation of subjects of educational process and the needs of the state;

2) interaction of the content of the scientific and research training of subjects of university educational process with the requirements of the information society and the changes in the social and economic, natural and ecological and humane spheres;

3) modernization of educational activity of higher educational institutions that train students, pedagogical and educational research workers, on the basis of the integration of traditional and innovative technologies and the implementation of the principle of learning through research;

4) giving publicity to the research results of subjects of educational process;

5) creation of a productive educational environment on the ground of interrelation of subjects of higher education and educational research personnel oriented to ensure the effective organization of scientific research activities.

Realization of scientific research activities in university educational process involves the distinguishing of the specific principles. Principle – is an instrumental given under the notion of activity expression of an educational concept; methodical expression of learned laws and regularities; the knowledge of the purpose, nature, content, structure of education, expressed in the form that makes it possible to use them as regulatory norms of practice.⁵ The educational principles are peculiar standard requirements and recommendations for scientific research activities organization to achieve goals taking into account the regulations of the educational process. The basic principles of realization of scientific research activities at universities are:

- consistency – involves the consideration of the educational process as a unity of theoretical training and practical activities connected with the implementation of educational disciplines, special courses and seminars, courses of raising qualification of organization, the principles, methods and techniques of formation and development of the scientific research competencies of subjects of university educational process during the period of study;

⁵ Honcharenko, S.U. (2012). Pedagogical Laws, Regulatives, Principles. Modern Interpretation. Rivne. Volynski obereg, 192. [In Ukrainian].

- learning through research – the organization of educational process based on the implementation of educational research and scientific research tasks to form research skills and master the methodological culture by future experts;

- problem-oriented – provides guidance of a future specialist to solve real scientific research problems;

- self-development– provides guidance of a graduate at creating the conditions for permanent satisfying of their scientific and research needs of self-development and self-realization;

- integrity – formation of scientific research competence in totality of indicated principles;

- technological unity of the learning process, research and use of new technologies in the production process.

The concept of scientific research activities realization of subjects of university educational process contains four interrelated concepts that contribute to its realization: methodological (reveals the interaction of general scientific and specific scientific methods for isolating the components of scientific research activities), historical (provides historical retrospective of the development of scientific research activities of subjects of university educational process), theoretical (causes separation of regularities, approaches and principles of realization of the concept of scientific research activities of subjects of university educational process), practical (involves practical implementation of scientific research activities in the educational space of universities).

The concept consists of the following sections: the purpose and the tasks, the principles of the reforming of scientific research activities organization, pedagogical conditions of scientific research activities reform, types of scientific research activities of subjects of educational process, management of scientific research activities, the ways of the concept realization.

The purpose of the concept is substantiation of the main regulations of reforming the system of organization of scientific research activities of subjects of educational process with the focus on the European experience and premeditation to providing appropriate scientific research competence of graduates of higher educational institutions and enhancement of their competitiveness in the labor market.

According to the purpose, the basic tasks of reforming the scientific research activities of subjects of university educational process have been specified as the following:

- introduce the European experience in training the subjects of university educational process for scientific and research activities;

- form methodology of scientific research;

- intensify the formation of scientific and research competencies;

- organize methodical, didactic support of the formation of scientific and research competencies of subjects of higher education;

- ensure the mastery of self-education technologies;

- ensure the integration of science and practical educational activities.

Typical kinds of scientific and research activities of subjects of university educational process are defined as the following:

- review of scientific sources on a particular topic of scientific research and presentation of the problems understanding in the form of academic essays;

- comparative psychological and pedagogical analysis of specified regulations;

- analytical processing of theoretical material on specific topics of scientific research through its encoding (schemes, tables, diagrams, graphs);
- development of didactic materials (games, exercises, visual presentation, scenario, lecture outlines, poetic texts, design models of pedagogical processes);
- development of a model of pedagogical processes and systems;
- tasks for conducting empirical research: questionnaires, interviews, experimental conversation;
- tasks for conducting pedagogical research according to the scheme: definition of a problem, its theoretical study, finding out the basis for setting up of the experiment, development of its program, execution, summarizing the results, processing and work presentation;
- tasks for conducting analytical research of the given problem: definition of topicality, analysis of publications, inspection of research object, comparison with certain standards in science, identification of deviations, finding out the solving of the problem in theoretical recommendations;
- reviewing the abstracts of theses;
- writing scientific articles;
- development of authorial inquiries and their conducting in the form of questionnaires, interviews, conversations.

The management of scientific research activities of subjects of university educational process can significantly increase the effectiveness of its realization in the context of:

- transition from administrative management by the educational institutions to the system of the educational management;
- introduction of internal and external quality assurance system of scientific and research activities;
- introduction of economic incentives of quality scientific research activities (through the system of government grants, contractual relationships etc.).
- creation of legislative and standard conditions that will motivate private research investments at universities;
- introduction of multi-channel financing of education and science by developing the mechanisms of encouraging business, employers, natural and legal persons to participate in strengthening the material and technical base of educational institutions (concessional taxation, crediting system, building licences etc.);
- introduction of competitive grant funding system of research using budget funds.

The specific ways of its realization are:

- include scientific issues to research programs and curricula of the specialists training at different educational levels;
- run scientific and theoretical conferences and seminars, practical and methodological meetings on topical problems;
- correct and coordinate the educational content, curricula and programs in order to guide the learning process on the basis of research;
- ensure scientific and methodological support of training the subjects of higher education considering the main types of scientific competencies;
- develop and publish typical programs, study guides, textbooks, teaching materials for the organization and management of scientific and research work of university subjects;

- study the international experience, adapt and implement the best examples of organizing and managing the scientific and research work of subjects of university educational process.

Thus, the effectiveness of the process of organization and management of scientific and research activities of subjects of university educational process depends on the completeness of the realization of all components of the developed concept. Its realization should be carried out at all levels (from basic to scientific) for all degrees (from bachelor to doctorate) and at all institutions of higher education (from college to university) to form competitive specialist on the labor market capable of self-education, continuous professional self-development and self-improvement.

REFERENCES

- Strategy for Higher Education Reform in Ukraine until 2020* (draft law) (2014). Retrieved from http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf. [In Ukrainian].
- On Higher Education: the Law of Ukraine* from July 1, 2014 № 1556-VII. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>. [In Ukrainian].
- Lugovy, V. I., Talanova, Zh. V. (2014) *Higher Education through Research: Conceptual Basis for Accomplishment and Evaluation. Conceptual and Methodological Basis of Designing Methods and Means of Diagnostics of Learning Outcomes in Higher Educational Institutions*. Kyiv. Pedagogichna dumka, 48-60. [In Ukrainian].
- Yaroshenko, O. H., Skyba, Yu. A., Titarenko, N. Yu. (2015) *Analytical materials based on the results of study of the practical condition of realization of scientific research activities of subjects of university educational process*. Retrieved from <http://ihed.org.ua/ua/>. [In Ukrainian].
- Honcharenko, S.U. (2012). *Pedagogical Laws, Regulations, Principles. Modern Interpretation*. Rivne. Volynski oberegy, 192. [In Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПІДГОТОВЦІ ГІРНИЧОГО ІНЖЕНЕРА

Микола Ступнік

д.т.н., професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: mstupnik2012@gmail.com, Кривий Ріг, Україна

Володимир Моркун

д.т.н., професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: morkun@nm.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. Стаття присвячена побудові моделі комплексного механізму навчання на основі формування індивідуальних траєкторій. Актуалізується необхідність створення нового середовища навчання, орієнтованого на самостійну навчально-пізнавальну діяльність. У цьому зв'язку зростає роль засобів навчання, серед яких у сучасних умовах інформатизації освіти особливу важливість набувають засоби інформаційних і комунікаційних технологій. У Криворізькому національному університеті розроблено проект, який передбачає теоретичне обґрунтування та практичне запровадження адаптивної

системи індивідуальної підготовки гірничого інженера на базі інтегрованої структури штучного інтелекту.

Ключові слова: навчання, вища освіта, інформатизація, індивідуальна підготовка, гірничий інженер, штучний інтелект.

Стратегічні завдання сучасної освіти, визначені в «Національній доктрині розвитку освіти», законах України «Про вищу освіту», «Про Національну програму інформатизації», передбачають створення умов для використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчально-пізнавальній діяльності студентів, що сприяє ефективному розв'язанню комплексу проблем із підготовки фахівців загалом і гірничих інженерів, зокрема. Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти, лише за умов переорієнтації системи освіти на врахування індивідуальних властивостей тих, хто навчається, задля подальшого їхнього розвитку можна створити підґрунтя для творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя [5].

У Концепції Національної програми інформатизації інформаційно-комунікаційні технології є складником соціально-економічної політики і спрямовуються на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах розв'язання комплексу поточних та перспективних завдань розвитку України як демократичної держави з ринковою економікою [2].

Національна програма інформатизації визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення, зокрема, освіти [3].

Принагідно зазначимо, що проблема інформатизації освіти активно досліджується у світовій науці. Слід зробити акцент на тих напрацюваннях, які з'явилися в країнах ЄС та інших державах, де увагу приділяють місцю ІКТ в навчальних програмах, використанню ресурсів з мережі Інтернет, частці дистанційного навчання, змінам рівня ІКТ, оснащенню та ресурсам ВНЗ, ставленню до ІКТ педагогів і студентів. Національні програми економічно стабільних країн Європи та світу проголошують упровадження програм розвитку ІКТ у сферу освітніх послуг як пріоритетний напрям. Так, система вищої освіти США характеризується високим рівнем індивідуалізації й активним упровадженням інформаційних технологій, які ґрунтуються на методі модулів та залікових одиниць, ураховують не лише схильність та інтереси кожного студента, а й його інтелектуальні й фізичні можливості. Особливості такого навчання полягають у відсутності жорстких термінів часу, що дозволяє студенту просуватися у студіюванні навчального матеріалу зі швидкістю, яка відповідає його здібностям, суворій вимозі повного засвоєння навчального матеріалу та можливості перейти до нових тем тільки після засвоєння попередніх, складання програми навчання самим студентом за допомогою комп'ютера та під методичним керівництвом викладача, використанні лекцій тільки як формі спрямування в навчанні, а не основного джерела інформації, необхідності студенту самостійно навчатися, критично мислити, творчо підходити до навчального процесу [6].

ІКТ інтегрується у зміст загальних предметів Великої Британії, Швеції, Фінляндії, Нідерландів, Данії, завдяки чому студенти досягають значних результатів. Науковці

зауважують, що в закладах, де ІКТ викладаються як окремий предмет, рівень засвоєння знань, формування навчальних умінь і навичок, розвиток професійної компетентності значно нижчі.

Цікавим, на наш погляд, є досвід іноземних колег-педагогів, коли у підготовці інженерів здійснюється достатньо радикальний перехід від «школи пам'яті» до університету, де студента навчають працювати з власним мисленням. Перетворення системи освіти на сферу засвоєння способів пізнавальної та інженерної діяльності, комунікативної та інженерної культури докорінно змінює уявлення про ВНЗ з його навчально-виховним процесом. Важливим напрямком розвитку інженерної освіти в цьому аспекті є спеціальна організація роботи студента упродовж усього навчання у ВНЗ у комплексних полідисциплінарних практикоорієнтованих колективах, органічне залучення студентів до активної творчої діяльності, забезпечення їх масової участі в науково-дослідній та навчально-дослідній роботі. Усе це створює передумови для переходу від навчально-освітнього до науково-освітнього процесу [4].

Перевагами використання ІКТ є індивідуалізація навчання, інтенсифікація самостійної роботи, зростання обсягу виконаних завдань, розширення інформаційних потоків під час використання Інтернет, підвищення мотивації та пізнавальної активності і т.ін.

У первинному розумінні будь-яка науково обґрунтована технологія є однією з необхідних ланок між певною наукою та відповідним виробництвом, яка забезпечує практичну реалізованість науково-виробничої системи й результативність виробничого процесу. Тому ІКТ можна вважати важливою компонентою більшості сучасних технологій, що використовуються в різних науково-виробничих системах і галузях людської діяльності [7]. Дійсно, широке впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес ВНЗ на сучасному етапі розвитку науки і техніки важко уявити без застосування глобальних комп'ютерних мереж, які дозволяють практично миттєво відшукати потрібну для навчальної мети інформацію. Причому рівень новизни здобутої інформації за умови правильного пошуку буде максимальним, оскільки оновлення даних в Інтернеті здійснюється щодня, а в деяких випадках і щогодини. Використання в навчальному процесі Інтернет-технологій надає нові можливості майбутнім фахівцям інженерного напрямку, оскільки залучається інформація під час роботи з навчальним матеріалом, розміщеним на віддалених носіях (електронних довідниках і бібліотеках), а також забезпечує передумови обміну інформацією між людьми, які знаходяться в різних кутках світу.

Головним завданням, на розв'язання якого спрямована модифікація системи освіти, є надання студенту фундаментальних знань, умінь і навичок, що забезпечують подальшу можливість застосовувати ІКТ спочатку в навчальній, а в перспективі й у професійній діяльності. Відтак з урахуванням положень освітньо-професійної програми підготовки та освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівців напряму підготовки «Гірництво», специфіки професійної діяльності цих фахівців, а також на основі здійсненого аналізу й узагальнення наукових досліджень щодо визначення структури індивідуальної підготовки фахівця, реалізація освітніх завдань можлива за умов дотримання вимог до підготовки гірничого інженера, які повинні ґрунтуватися на таких засадах:

- аналізі традицій та інновацій у науково-технічній і соціально-економічній сфері;

- прогнозі змістових і структурних змін гірничого виробництва, науки, а також освітніх потреб населення;
- дослідженні процесів становлення економіки країни і напрямів розвитку регіональних економік;
- системному визначенні мети та діяльності гірничого інженера;
- вивченні стану та динаміки ринку інженерної праці;
- урахуванні ролі особистісної організації кваліфікованого фахівця у формуванні інженерного мислення, саморозвитку та професійної творчості.

Окрім того, система знань, що визначає контент підготовки гірничого інженера, характеризується міцним природничо-науковим, математичним, світоглядним фундаментом, широтою міждисциплінарних системних знань про природу, суспільство, мислення, а також високим рівнем загальних і спеціальних знань, які забезпечують діяльність у проблемних ситуаціях і дозволяють вирішувати завдання підготовки фахівців високого творчого потенціалу.

У зв'язку з цим потребує переосмислення та перегляду навчальний процес підготовки гірничих інженерів, постає завдання розроблення нової освітньої технології, зорієнтованої на підготовку інженерів в умовах гірничодобувної галузі як наукоємного виробництва. Упровадження інноваційних технологій у підготовку гірничих інженерів розглядають науковці Криворізького національного університету, які пропонують переглянути технологію організації та реалізації освітнього процесу підготовки гірничого інженера, починаючи з визначення мети професійної підготовки. На нашу думку, навчально-науковий процес слід презентувати як систему творчих майстерень авторитетних науковців, провідних інженерів, студентів, здобувачів бакалаврських, магістерських ступенів та інженерних звань, аспірантів і докторантів, які створять творчий колектив, відповідну наукову школу, де реалізується наступність у методології пізнавальної діяльності, цінностях і меті інженерної роботи.

Не менш важливим є наступництво у використанні ІКТ, що дає змогу покращити не лише навчальні знання, студентів, а й надати змогу мобільного їх використання у професійній діяльності, оскільки постає проблема забезпечення якості рудної сировини гірничих підприємств на рівні світових вимог. Підвищення ефективності проектування і планування гірничих робіт за рахунок упровадження ІКТ на сьогодні є реальним шляхом впливу на якість видобувної продукції.

Не менш важливим є і той факт, що гірнича справа – це складний інтегрований процес, який об'єднує не лише розробку природних і техногенних ресурсів, основні фонди і виробничий персонал, що забезпечує видобуток, первинну переробку сировини, але й поєднані з ними інші природні ресурси: енергетичні, повітряні, водні тощо. Розвиток гірничого виробництва, ріст використання ресурсів надр потребують постійного розвитку наукового обґрунтування нових технологій, створення нових машин і механізмів, наукового дослідження безпечних способів ведення гірничих робіт. У зв'язку з цим відбувається зміна підходів до оцінки професійних характеристик працівників гірничодобувної галузі. А тому сформовані раніше (а іноді і застарілі освітні моделі) розраховані на передачу теоретичних знань і професійних навичок, що забезпечують стабільне кар'єрне зростання і занятість упродовж всього періоду трудової діяльності на одному або кількох робочих місцях, більше не в змозі забезпечити підготовку професіоналів, яких потребує сучасна економіка.

Доцільно наголосити й на тому, що в процесі виходу гірничих підприємств на зовнішній ринок якість продукції не відповідає світовим стандартам, отримувани за неї прибутки значно менші від тих, які мають аналогічні західні компанії. За таких обставин єдиним виходом практично для кожної організації гірничо-геологічного профілю є збільшення ефективності виробництва, тобто зниження витрат виробництва за одночасного підвищення якості продукції, що випускається. Одним із потужних інструментів для цього є комп'ютеризація, що дозволяє значно збільшити оперативність і повноту використання всієї інформації (геологічної, економічної, екологічної), що є на підприємстві, а також забезпечити якісно новий рівень ухвалення оптимальних і гнучких управлінських, проектних і планових рішень. На кожному підприємстві є широке коло завдань, пов'язаних з обробленням величезної кількості інформації, кількаразовим повторенням одноманітних розрахунків, що вимагають виведення великої кількості графічних матеріалів.

Успішне виконання названих завдань передбачає розвиток соціально-правових, економічних орієнтирів, домінування таких рис, як компетентність, творчість, професіоналізм. Важлива роль у цьому процесі належить закладам вищої освіти, завданням яких є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних до роботи в умовах глобалізації, стандартизації європейської освіти, інформаційного росту, конкуренції. З-поміж проблем, які потребують сьогодні першочергового розв'язання, одне з чільних місць посідає ефективна підготовка та підвищення кваліфікації гірничих інженерів. Поряд із традиційними технологіями у новій освітній системі велике значення має створення й упровадження передових освітніх технологій: інформаційних, комп'ютерних, телекомунікаційних – технологічних інновацій, застосування яких вимагає радикальних змін у методах і засобах навчання, формах організації навчального процесу, теорії та методології сучасної освіти. Це робить процес підготовки сучасних інженерів керованим, індивідуально-диференційованим, з великою часткою самостійної навчальної та навчально-виробничої діяльності. Інноваційні технології сприяють розвитку індивідуальних здібностей особистості, підвищенню рівня креативності мислення, формуванню навичок активного пошуку рішення як навчальних, так і практичних завдань і прогнозування результатів реалізації прийнятих рішень. З переходом на нові технології докорінно змінюється вплив навчання на вихідні можливості майбутнього фахівця.

Для розв'язання окреслених проблем у Криворізькому національному університеті розроблено проект, який передбачає теоретичне обґрунтування та практичне упровадження адаптивної системи індивідуальної підготовки гірничого інженера на базі інтегрованої структури штучного інтелекту – «Електронний наставник», що сприятиме супроводу професійного становлення, починаючи від профорієнтації в навчальних закладах різних рівнів акредитації, здобуття освіти у ВНЗ і до курсів підвищення кваліфікації на провідних підприємствах. Окрім того, забезпечить індивідуальну траєкторію навчання.

Мета пропонованого проекту полягає у формуванні індивідуального підходу до реалізації програми підготовки гірничого інженера на всіх етапах його становлення, починаючи від вибору спеціальності і до завершення професійної кар'єри.

Завдання, окреслені у проекті:

1) теоретично обґрунтувати концептуальні положення адаптивної системи індивідуальної підготовки гірничого інженера;

2) удосконалити методику навчання фундаментальних і фахових дисциплін, яка включає в себе комплексне вивчення гірничої справи, збір та аналіз інформації з використанням інформаційних технологій та віртуальних лабораторій, а також систематизувати знання на основі запропонованої інноваційної методичної системи;

3) оновити методичні вказівки до лабораторних робіт і практичних занять, курсового та дипломного проектування, розрахункових програм для розв'язання конкретних завдань для фахових дисциплін у процесі підготовці гірничих інженерів;

4) розробити методичну адаптивну систему індивідуальної підготовки гірничого інженера «Електронний наставник»;

5) створити електронний портал на базі інтегрованої структури штучного інтелекту – «Електронний наставник»;

6) обґрунтувати ефективність використання адаптивної системи підготовки гірничих інженерів на основі залучення інформаційно-комунікаційних технологій;

7) підготувати й опублікувати навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, наукові статті і т.ін.;

8) упровадити адаптивну систему індивідуальної підготовки гірничого інженера «Електронний наставник».

У проєкті визначено пріоритетні умови підготовки гірничого інженера:

- безперервний процес професійного розвитку (школа – ВНЗ – підприємство);

- збільшення обсягу та поглиблення фундаментальних знань природничих процесів і їх наукового обґрунтування;

- готовність до виконання комплексних науково-дослідних і проєктно-конструкторських робіт;

- готовність до підтримки безпечного функціонування складних технічних систем.

Отже, аналіз наукових праць, присвячених ІКТ в індивідуальній підготовці гірничих інженерів, урахування практичного досвіду свідчать про складність, багатоаспектність та недостатню розробленість окресленої проблеми. Індивідуальну підготовку засобами ІКТ майбутнього гірничого інженера можна визначити як інтегративну характеристику його особистості, що містить сукупність загальнонаукових, професійних знань, умінь, навичок, особистісних цінностей, керуючись якими він здатний до виконання суспільно професійних обов'язків. Подальші дослідження передбачають вибір, науково-технічне обґрунтування та впровадження у навчально-виховний процес ефективних ІКТ та педагогічних технологій задля формування індивідуального підходу до реалізації програми підготовки гірничого інженера на всіх етапах його становлення, починаючи від вибору спеціальності і до завершення професійної кар'єри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агранович Б.Л., Чучалин А.И., Соловьев М.А. *Инновационное инженерное образование* / Б. Агранович, А. Чучалин // *Инженерное образование*. – 2003. – № 1. – С. 11-14.
2. Закон України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" від 4 лютого 1998 р., № 75/98ВР. – К.: Вид-во "Ліга БізнесІнформ".
3. Закон України "Про Національну програму інформатизації. Зі змінами й доповненнями, внесеними Законом України від 13 вересня 2001 р., № 2684-III". – К.: Вид-

во "Ліга БізнесІнформ".

4. Максименко А.П. *Становлення і розвиток системи університетської освіти Франції (XIX - XX ст.)*: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / А.П. Максименко; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2008. – 36 с.

5. *Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті* // Освіта України. – 2002. – № 6. – С. 3-9.

6. Парил В. А. *Высшее техническое образование в США: Критический анализ* / Парил В. А. – К.: Вища школа. – 1980. – 190 с.

7. Спірін О. М. *Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики* [Електронний ресурс] / О.М. Спірін // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 5(13). – Режим доступу до журн.: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>

USE OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN FORMATION OF SOCIALLY RESPONSIBLE MANAGERS

Muza Vievskaya

Ph.D., Kryvyi Rih Economic Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: vievskaia@i.ua, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article shows the importance of innovative pedagogical technologies in formation of socially responsible managers, and their possible implementation in the educational process of higher economic educational institutions. The results of a questionnaire to determine the readiness of education workers to innovation and students' activity in the learning process were analyzed. The obtained results were compared with the results of domestic, US and Russian researchers.

Keyword: higher economic education, preparation of managers, social responsibility, innovation, innovative technologies, educational process.

Nowadays the continuous implementation of innovative educational technologies to improve the training of future specialists in economics is required. Theoretical and methodological principles of implementation of innovative learning technologies in higher economic educational institutions were analyzed by N. Bordovska, I. Vorona, T. Kaluzhna, A. Kovalyova, E. Krukova, O. Panomaryova, M. Shyshkina etc. Scientists consider such technology as a way to improve the educational process in higher education. The analysis of scientific literature shows the diversity of approaches to classification of educational technology. In the educational practice of Russian researchers led by N. Bordovska the following technologies are distinguished by novelty:

- traditional and innovative technologies;
- interactive technologies;
- new information technologies;
- new communication technologies;
- new humanitarian technologies.

Innovative technologies are those ones that have emerged in the academics' activities during the last 5 or 10 years and until they have become widely implemented in practice. Scientists refer to them objectively new technologies as a result of pedagogical creativity,

adapted technology of foreign academics or other areas of social and professional activities, known educational technologies used in the new conditions.

Analyzing modern educational technologies, we chose those that contributed to the formation of socially responsible managers of the economy. Despite the importance of social responsibility for implementing professional activity of the future managers of the economy proven by the theory and practice, there are some problems associated with the lack of a comprehensive methodology of its formation in the process of professional training in higher educational institutions. The significant role is given to innovative technologies of training. Responsible student can be formed by the responsible teacher who carefully prepares for classes and creates conditions for the active work of students during classroom work and intense independent work. This in turn encourages the use of innovative educational technologies. Academics of our university were asked to answer a questionnaire to determine the readiness of employee of education to innovation (the developer is M. Artyushyna). 100% of respondents are convinced in the need of innovation in modern education. That was explained with the help of following conditions: progressive development is impossible without innovations; innovations are necessary for the formation and development of thinking individuals, because the modern world is changing very quickly and the old forms and methods do not meet the needs of students; the transition to European standards forces us to abandon the post-Soviet dogma, because time requires the use and implementation of new forms of education, new educational products and services and effective mechanisms of control etc. 56% of academics think that their propensity to innovations is high, and 44% rated it as average.

Survey results suggest that the most necessary innovations of modern education are:

- creating appropriate conditions for the implementation of educational activities (17,3 %)
- implementation of modern forms and methods of education (16 %)
- changing of goals and values in education (14,6 %)
- the transition to the use of modern information technology (12 %)
- review the system of relations between the subjects of study (10,6 %)
- development of new courses (9,3 %)
- updating the content of training programs (9,3 %)
- development of modern textbooks (4 %)
- revision of existing control and evaluation systems (2,6 %)
- lack of response (4,3 %).

It should be noted that there were 10 options offered from which to choose was only 3. In two questionnaires only one position was chosen. M. Artyushyna received some other results, as the poll suggests that teachers pay less attention to the supplement of existing educational content than its improvement. First place won position "the transition to the use of modern information technology" (68,2%). In second place is "updating the content of training programs" (50%). Equal number of election (40,9%) belongs to the positions "implementation of modern forms and methods of education" and "creating appropriate conditions for the implementation of educational activities". M. Artyushyna stresses that no one of the respondents admitted as relevant educational innovation the position "development of new courses", while the half of respondents chose "updating the content of training programs".

24% of academics rated the real participation in innovation as high, 60% of them rated it as medium and 16% of respondents sure that it is low. According to M. Artyushyna the answers are following:

- low – 34,1%
- medium – 43,7%
- high – 22,2%.

We didn't receive such a high differentiation of responses in this study, which leads to the expansion of the amount of respondents. To determine the state of the problem of implementation of innovative educational technologies the questionnaires have been proposed to students of the first grade in "Management". They were asked to estimate in the average how often (often, sometimes, rarely, never) did they in the first term:

- ask questions at the seminar and participated in the general group discussion;
- come to the seminar unprepared;
- work on homework with groupmates;
- discuss their ideas, that arose while studying the material, with the professor in extracurricular hours.

The survey results of 25 students of the first grade in "Management" showed that 68% of the students sometimes took part in the general group discussion; 36% of the students had never worked on homework with their groupmates, 48% sometimes did. 56% of students never discussed their ideas that had arisen while studying the material, with the professor in extracurricular hours. 76% of first-year students sometimes came to the seminar unprepared, 12% often did. These results we compared the results of studies of M. Pravdina. 32% of Ukrainian students often asked questions at the seminar and participated in the general group discussion, 42% of Russian and 63-81% of the US students did. 16% of students KryvyiRih Economic Institute SHEI "KryvyiRihNationalUniversity" often worked on homework with groupmates, 29% of students HSEStateUniversity and 40-72% of American students did. 12% of our students have never come to the seminar unprepared, 7% of Russian and 16-19% of American students have. These facts suggest that the formation of social responsibility is not singled out as a goal of education in the field of management, although training programs include intensification of the learning process, it is not implemented in practice, methodical literacy and knowledge of innovative technology of academics in Economic Institute need to be improved.

As we have already noted, our findings during the molding experiment conscious that interactive learning technologies occupy a leading position in the formation of future managers. Interactive teaching is a special form of organization of learning of future managers, which has a predictable specific purpose: to create a comfortable learning environment in which every student, feels his success and intellectual ability. We share the view of N. Bordovska that interactive technologies are aimed at the revitalization of most subjects in education and development. The designated group includes gaming, projective technology, technology of "master class", reflective technology, technology of self-esteem, self-introduction and others. Interactive learning technology is the organization of educational process, which is impossible with the non-participation of the student in the collective, complementary, based on the interaction of all participants of the process. Each one has a specific task for which he has to report publicly. Group results depend on the quality of activities of each group member. Interactive technologies include clearly planned learning outcomes, some interactive methods and techniques that stimulate learning process, learning and mental conditions and procedures which allow to achieve planned results. Organization of interactive learning involves modeling situations, using role-playing games, solving common problems by analyzing relevant circumstances and situations. It promotes skills of social responsibility, the development of

values of social responsibility, creating an atmosphere of cooperation, interaction, allows the academic to become a real leader.

Interactive training must include the following components: a set of thematic training exercises to consolidate the knowledge, skills, skills that were obtained with the help of schemes, diagrams or other type of audio and video materials; availability of text for each stage of education; the opportunity to work with the academic-tutor and other students. Data obtained during the experiment suggest that to make the use of interactive learning effective professor should carefully plan his work in order to: give students a task for preliminary training; select the classes for such interactive exercise, which would give students a "key" to the development of the whole subject; give students time to think about the task so that they perceived it seriously but not mechanically or "playing" executed it; during one lesson you can use only one (maximum two) interactive exercise; it is important to discuss the results of carrying out interactive exercises, particularly focusing on another point that is not directly raised in interactive exercises etc.

Let's give an example of interactive technologies in managers' training (exercise "5 of 25").

The work involves a topic material. It is necessary to make the questionnaire. It's a list of 25 statements that reveal the essence of the topic being studied. The statement should be equally important to ensure that it was difficult to choose a few key basis of the list to cover the abovementioned ideas.

THE QUESTIONNAIRE

It is necessary to choose 5 most meaningful statements from the proposed list of 25 statements and arrange them in order of importance.

System forming idea may be suggested not only by the professor, but by students as well.

The procedure of working with a questionnaire:

1. *The individual choice.* Each one determines his own position on the matter. Each student chooses 5 most important statements.

2. *The division into groups.* Teacher creates small groups.

3. *Working in small groups.* Each group is working on a common position. Group members should choose five most significant statements. All members of the group should agree about that choice. It is important to listen to one another and to choose good arguments.

4. *Hierarchy.* To rank 5 most important statements. Not necessarily. The teacher decides whether to use this stage or not.

5. *Presentation of results.* Representatives of the subgroups (optional) present the results of their work. They give a brief comment and record it on the board.

6. *Comment of the leader.* Instructor summarizes the work, comments on the results of the small groups. He motivates his choice as one of the views on the problem, but not as a solution of the dispute.

The results of the study suggest that the formation of socially responsible managers and economists during the professional training is provided by educational gaming technology. During the game, the future experts in economics are engaged in professional activities in form and in training activities in its results and content. The feature of educational gaming technologies that was used by us during the formative experiment is that they are professionally directed and reflect the specific professional activity of future managers. Gaming educational technology according to G. Selevko includes a fairly broad group of methods and techniques of organization of educational process in the form of a variety of educational games with

essential features, like the clear goal of training and appropriate educational results that may be justified; these results are explicit and are characterized with educational and cognitive orientation. For the study the following gaming technologies are selected: story, role, business and other factors that contribute to the formation of socially responsible economic management in higher education. Structure of role play seminar training is following: pre-determined questions for discussion (2-3) and evaluation criteria are prepared. The group then is divided into several subgroups. In each group the roles are distributed: organizer, keynote speaker (theoretical), co-rapporteur (practices), critic (1-2 students) and experts (3 students). This work is carried out the day before.

At the seminar, experts announce the criteria for groups (for each role). Primarily the quality, scientific, importance and availability of information and interest in the issues discussed are evaluated. Then the subgroups consistently report. In the end experts declare assessment. Then professor summarizes the material, students receive electronic versions of abstracts of all participants.

Here is an example of classes using gaming technology.

Topic: "Social responsibility: how to preserve common values in a period of instability?"

Purpose: to familiarize students with the concepts of "value", "responsibility", "social responsibility"; to reveal features of values of the modern student; to prove that social responsibility of specialist in the areas of economics is the key to sustainable development.

Type of class: Round Table.

Recommended Literature:

1. Saprykina, MA. & Saienssus, MA. & Zinchenko, A Gh. & Redkina, OS. (Ed) (2011) korporatyvna sotsialna vidpovidalnis: modeli ta upravlinska praktyka: posibnyk [Corporate social responsibility: models and administrative practice]. Kiev: Fabovanyi lyst [in Ukrainian].

2. Kolot, A.M. (2012) Sotsialna vidpovidalnist: teoria I praktika rozvitku: monohrafiya [Social responsibility: theory and practice of development: monograph]. Kiev: KNEU [in Ukrainian].

Guidelines:

During the preparation for the lesson, students get acquainted with the recommended literature, focusing on the following questions:

What the social responsibility is: the value choice or rational decision?

What helps people and organizations to be responsible in difficult times?

How to stay accountable when it is "unprofitable"?

What should be done to form the social responsibility of people at an early age?

Students prepare the classroom and arrange the desks in the form of closed circle. Then the video that provokes debates is shown to the students. Professor takes place among students, announces the issues one by one and allows each student to speak on a particular issue. He monitors the situation: reports should be strictly regulated (3 min.), argumentative and logical, the students should listen to speakers attentively, without any loud expressions of their own impressions during the speech of others. In the end of the first half of the classes the presentation of research results of value orientations of students of the institution in comparison with values of students in developed countries is given.

When discussion is complete, professor summarizes the reports and analyzes the activities of students.

So, the experience makes it evident, that methodological support of managers training, which is aimed at fostering social responsibility, should include the use of interactive technologies: interactive exercises, simulation games, case study analysis and more. Methodical competence of academics needs to be improved. Experimental results show that the use of innovative technology does not require the abandonment of traditional forms of educational process. The use of the aforementioned technologies activates the cognitive activity of future economists, increases their interest and motivation and develops the capacity for self-study, provides the connection between students and teachers. Further developments can be found in the analysis of the implementation of innovative learning technologies by Polish scientists.

REFERENCES

- Artyushina M.(2009) *Psyhologichni ta pedagogichni osnovy pidgotovky studentiv yekonomichnykh spetsialnostey do innivatsiynoyi diyalnosti: monografiya* Kyiv: KNEU[in Ukrainian]. ISBN 978-966-483-268-4
- Bordovskaja N.(2013) *Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii* Moskva: KNORUS [in Russia]. ISBN 978-5-406-02535-2
- Vorona I. (2015) *Vykorystannya innovatsiynykh tekhnologiy u navchalnomy protsesi VNZ Onovlennyi zmistu, form ta metodiv navchannya I vykhovannya v zakladakh osvity*12 (55). 64-69 [in Ukrainian]. ISBN 966-7281-10-4
- Kalyuzhna T.(2013) *Innovatsiyni tekhnolohiyi pidhotovky mayibutnykh vchiteliv yekonomichnykh dystsyplin* Hileya: naukovyyi visnyk 76. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_76_74 [in Ukrainian]. (access:29.01.2016)
- Kolot, A.M. (2012) *Sotsialna vidpovidalnist: teoria I praktika rozvitku: monohrafiya* [Social responsibility: theory and practice of development: monograph]. Kiev: KNEU [in Ukrainian]. ISBN 978-966-483-556-2
- Ponomarova O.(2013) *Innovatsiyni tekhnolohiyi formuvannya inshomovnoyi profesiynoyi kompetensiyi vykladannya mov u bushchukh navchalnykh zakladakh osvitu na suchasnomu yetapi. Mizhpredmetni zvyazky. Naukovi doslidzhennya. Dosvid. Poshuky.* 23. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvmn_2013_23_11 [in Ukrainian]. (access:29.01.2016)
- Pravdina M.(2010) *Stili prepodavaniya i vovlechnost' studentov GU VShJe v process obuchenija: ochenka pozitivnykh jeffektov Monitoring universiteta. Informacionnyj bjulleten'.* 3. 2—11 Retrieved from http://cim.hse.ru/data/2011/05/27/1212557253/11_2011_6.pdf [in Russia]. (access:29.01.2016)
- Saprykina, MA.&Saienssus, MA.& Zinchenko, A Gh. &Redkina, OS.(Ed) (2011) *Korporativna sotsialna vidpovidalnist: modeli ta upravlinska praktyka: posibnyk* [Corporate social responsibility: models and administrative practice]. Kiev: Fabovanyi lyst [in Ukrainian].
- Hvesenja N.P.(2006) *Metodika prepodavaniya jekonomicheskikh disciplin: uchebno-metodicheskij kompleks.* Minsk: BGU [in Belarus] ISBN 985-485-640-2
- Shyshkina M. P.(2014) *Innovatsiyni tekhnolohiyi modernizatsiyi osvith'oho seredovyschcha vshchoho navchal'noho zakladu Naukovyy visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu.* Ser : Pedahohika 1. 154-160 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2014_1_26 [in Ukrainian]. (access:29.01.2016)

THEATRE-STUDIO IN A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT: CLASSICS AND POST-CLASSICS

Tetyana Virchenko

Dr. of Philology, Kryvyi Rih Pedagogical Institute SHEI «Kryvyi Rih National University»,
e-mail: Virch@ukr.net, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article deals with the possibility of non-classical philological training of students by means of dramatic art. Potential possibilities of readings and theatres-studios are presented. Modern dramaturgy is rich in classic and postmodern texts. Philological analysis of the latter certifies their high educational potential. Using it in theatres-studios at higher educational establishments makes it a powerful tool of philological education.

Keyword: philological education, theatre-studio, modern dramaturgy

Modern training of philologists must sustain changes both at semantic and toolkit level. On the one hand, and it's a pity to acknowledge it, students need more motivation to read works of fiction; on the other, they are often disoriented in a wide array of fiction, which is becoming accessible for reading mainly due to online resources and not indifferent popularizers of artistic word. Apart from this, various writing contests, ratings, initiated by interested people and institutions, development of translation gives an opportunity to be familiar with many works of modern literary process. For the time being let us focus on educational possibilities of drama texts.

The constituent of philological education is forming literary competencies, reformation of which also requires separate conversations and searching for ways of realization. First and foremost, it applies to the introduction of activity of theatrical studios at higher educational establishments, which will result in systematization and broadening of theoretical knowledge of the future teacher- philologist without which it is impossible to reach the artistic depths of dramaturgic work.

On the instant, it should be noted that implementation of analogous studios at educational institutions with different study direction will be at issue, taking into consideration the potential of fiction in particular, and liberal education in general.

Let us recall the famous "School dramas of XVII–XVIII centuries, which were created by teachers and students of brotherly schools. Residents of the city could watch the plays that were performed by students at educational institutions as well. Therefore, Ukrainian educational establishments became leading centers of socialization of students of that time, and writing and performing of their own various texts, pieces of music, their participation in the staging of vertep performance (Ukrainian traditional marionette theatre), school dramas that contained in the preparatory phase to some extent elements of studio activities contributed to the spiritual, creative, artistic development of students", I. Karpova justly reminds about this in her survey "Artistic studio at higher educational establishment as a means of acquisition of future specialist artistic, artistically-creative experience"¹.

Theatre-studio as an educational ground is quite a widespread phenomenon in the world. The association of like-minded people is engaged not only in staging of urgent modern plays, but also in educating actors, who own not only stage skills, but also can decode literary basis.

¹ Karpova I. Artistic studio at higher educational establishment as a means of acquisition of future specialist artistic, artistically-creative experience // <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Karpova.php>.

Each theatre-studio bases its activity on certain theatrical conception. The key in understanding this phenomenon is built into the meaning of the Italian word “studium” – studies. Taking this into consideration, one would expect to find this concept in a pedagogical dictionary, but it still remains a matter of time.

Introduction of theatres-studios at higher educational establishments while studying the humanities, despite the obvious urgency, isn't often comprehended by lecturers. Thus, A. Kapinus in the article “Methodology for conducting forum theatre at English lessons in higher educational establishment” adheres to the point of view of those Western scholars, “who consider forum-theatre as a social form for effective perfection of leadership qualities, or as a method of involving the public in decision making.” A researcher justly distinguishes two main objectives of conducting the forum-theater: 1) enriching of the motivation-value sphere of students by means of collectivist motives (to cooperate with others, to reach an agreement, to help others solve their problems), personal (to reveal oneself as a leader, take the place of the leader in a team), active (be involved in a new, exciting activity), transformational motives (to solve the problem, make positive changes in the team); 2) developing interactive skills: organizational (to unite a team), communicative (to initiate cooperation in the communicational process), perceptual (perceive, understand and evaluate ourselves and others), prognostic (predict the behavior of another person in the process of interaction and identify ways to influence him/her), creative (to find original solutions to problems), selfregulational (the ability to maintain balance in the process of interaction)². Obviously, such a broad range of objectives is generally predefined by powerful educational possibilities of dramatic art. When talking about the role of theater for students in higher educational establishments of different types, it should be noted that society has always realized the outstanding role of theatre. Historical overview illustrates, that the functions were variable (the criticism of negative social phenomena, entertainment, dictate of norms of behavior, activation of social changes, education of spiritual values), but realization of the social pivot of the theater has been always at the core. Therefore, nowadays when youth prefers virtual life, the activization of work of theatrical studios at higher educational establishments would enhance the communicative component of the educational process. Educational possibilities of theatre should be examined in two planes: from classical and postclassical view.

The content of classical view is expected – it is dictated by didactic tasks and spiritual potential of plays. Postclassical view, in my opinion, is best described in the article by A. Lypkivs'ka “About a theatre without drama, time pressure and playwright-demiurge” where the researcher pointed out: “The specifics of the drama is that its subject is not the emotional experience of a certain person and not the widest life panorama, but most importantly interpersonal relationships in complicated life situations, which arise under pressure of circumstances in interlacement, confrontation between desires and goals, positions and personalities, events and social forces. A limited number of people, who are facing the need to search for a solution to the difficult situations and collisions, are in the focus here. And in the process of these searches they inevitably get into conflict situations”³.

Practical implementation of dramatic art, apart from the plays on the academic stages, is called readings. Readings is an interesting experience of primary auditory full-fledged

²Капінус О. Методика проведення форуму-театру на заняттях з англійської мови у ВНЗ. С. 140.

³ Липківська, Анна. Про театр без драми, цейтнот та драматурга-деміурга // Дніпро. – 2011. – № 10. – С. 115.

perception of the play. This is a good tool for the first acquaintance with the work, for decoding the author's intention.

Theatrical studios in Ukraine are not in all higher educational establishments: Bukovinian State Medical University, Vinnytsia National Technical University ("Debyut"), Lesya Ukrainka East European National University ("Harmyder"), Zaporizhia State Engineering Academy, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kyiv National Economic University (experimental theatre-studio "Bohema"), Kyiv University of Law ("Versiya"), Private Higher Educational Establishment "Kramatorsk Institute of Economics and Humanities", Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (folk theatre-studio "Lileya"), National Pedagogical M. Dragomanov University (artistic studio "Vavilon"), Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Poltava University of Economics and Trade ("Randevu"), Sumy State University ("Arlekin"), Chernihiv National Pedagogical University (theatrical studio "AmaTea", amateur theatrical integrated studio "Dyvosad", theater-studio "Illuminator"), Chernihiv State Institute of Law, Social Technologies and Labor, etc⁴.

Examining the experience of student-theater laboratory "Bursaky" deserves special attention (artistic director of the theater – academician Oleksandr Chyrkov) at Zhytomyr Ivan Franko State University.

In December 2015 within the international project "Integration and peace through the theater", theater-laboratory "Bursaky" and a crooner Iryna Shynkaruk performed in several European countries. The debut performance of "On the Eve of Ivan Kupalo's day" (directed by Petro Avremenko – director of Zhytomyr Music Drama Theater) was shown in three cities: Venice, Stuttgart, Prague. The actors' aim was to portray Ukrainian traditions, character and charm of our people. For staging specially sewn clothes from flax, wooden decorations and dolls were used.

It is worth noting that such activity contributes to students' self-presentation.

A question on which works of modern Ukrainian dramaturgy should be recommended to students deserves special attention. The discourse about modern literary process inevitably causes debate, mostly it regards to professional literary evaluation, but the educational potential of a work of fiction, if there is any, is undeniable. Time of writing of the work does not matter at present and if it does, it has positive significance, as for youth the modern work is interesting due to raised urgent problems, absence of language barrier, time involvement. We repeatedly proved the traditionality of modern dramaturgy, but at the same time postmodern is important as well and to ignore it means not to take into account every literary fact.

When we talk about educational possibilities of traditional dramaturgy, its high spiritual potential is obvious and is determined by realization of characters in the play, the essence of good and evil and choosing to do good in their life. It is also determined by author's idea, which will be revealed in the resolution of conflict in fiction (the evil-doing must be inevitably punished); it is relevant to talk about national orientation of works at the same time, as it forms national identity in youth. M. Shapoval, one of the researchers of modern dramaturgy, noted, "in today's texts poetic, optimistic dominant marks Ukrainian dramaturgy flatteringly amid others"⁵.

⁴ <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Карпова.php>.

⁵ Шаповал Мар'яна. Інтертекст у світлі рампи. – Київ, 2009. – С. 29.

The situation with postmodern works is more complicated as Anna Stepanova notices: "Modern drama exists in the plane of the fabula peripeteia, where there is no absolute good or evil. Conventional coordinate system of classic play is no foothold anymore. In order to stay in or simply to understand modern art, one must accept and not judge".

One can hardly call researchers' opinions on method of analysis of postmodern dramatic works nonconfrontational (according to philosopher Serhiy Isayev "the impossibility of adequate analysis of postmodern works by means of traditional theater studies" has its influence, therefore, taking into consideration the above, underdevelopment of theatre studies as a part of theatrical myth"). It results in the following "the analysis of specific performances turns into unresolved issue as the typology of existing tendencies"⁶.

One doesn't have to pretend that there is only one correct way of reading the postmodern work, as it depends on reader's interpretation of meanings and signs of the text, experience and imagination etc.

It should also be noted, that not only works of dramaturgy deserve to be staged. Nowadays poetic compositions, novels, novellas, short stories, philosophical dialogues etc. are open for the stage. As to the latter, a successful experiment should be given as an example – play "Anthem of Democratic Youth" by S. Zhadan in a production of Yuriy Odyonki in Ivan Franko National Academic Drama Theater (Kyiv). C. Zhadan "used the story from the prose collection of the same name as the basis, developed it in cooperation with a stage director into a massive "canvas" of our time." According to I. Dosch, scenography and Ukrainian theatrical nature of acting ensured success⁷.

As to the views on modern dramatic texts being untheatrical, one should think comprehensively. On the one hand, modern theater can stage any play, as the stage director nowadays is allowed to interpret playwright's plan, change the final scenes, which embody the idea, etc. If the drama hasn't been staged in reality, then potentially it is endowed with theatricality a priori, for "lack of stage history can also serve as a theatrical feature and not necessarily indicates that the text is untheatrical, what it does indicate, is uneven development of drama and theater – making no headway or, quite the opposite, keeping ahead, searching for a new way"⁸, reckons Mariya Miroshnychenko. On the other hand, one shouldn't disregard such well-formed and approved criteria as effectiveness, expressiveness, spectacularity, vividness, demonstrativeness. Accepting the above, I suggest to add to this line some harmonious features: the ability to create visible pictures in the mind of the recipient, the presence of national core that allows you to decode the idea according to the author's plan, openness to establish relations, urgent correlations between actual time of the play and historical events, when directorial interpretation is staged.

The basic requirement of a studio-theater at higher educational establishment (it concerns the formation of philologist in the first place) is the independent choice of texts for staging by students (theater groups). It is dictated by desire to shape students' insistence (careful

⁶Іздрик Юрій. Архаїка театрального міфу в позамодерному просторі (епістома соціально-культурного феномену на прикладі Чернігівського молодіжного театру) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 237 (ССХХХVII): Праці Театрознавчої комісії. – Львів, 1999. – С. 270-271.

⁷Дош Іван. У пошуках свободи: нове відчуття реальності в театральній діагностиці: Огляд вистав за сучасною драматургією // Дніпро. – 2012. – № 3. – С. 146-149.

⁸ Мірошніченко Надія. Передвісник переходу: українська драматургія 80-х років ХХ століття в контексті розвитку діалогічної моделі «автор-театр» // Художня культура. Актуальні проблеми: науковий вісник, Київ, 2005. – Вип. 2. – С. 147-166.

reading of the text, its philological and theatrical art analysis – determining the artistic and theatrical worth. First, clear theoretical knowledge about criteria of being theatrical/untheatrical of texts of dramaturgy, which they can verify throughout the first readings.

Before choosing the text for staging in theatre-studio, students should be able to determine not only the artistic conflict in the play, but also characterize its components, determine the model of life conflict – all of these will contribute to the realization of the fact that artistic conflict is crucial for the play to be staged. Proof of this can be found in thoughts of M. Reznikovych, who is a theatre manager in Lesya Ukrainka National Academic Theater of Russian Drama: “Generally speaking, audience goes to the theatre either to laugh or to cry. Violent conflicts are needed – either contagiously-comic when audience can rest from our difficult time, or performance should affect the fragile human soul and then catharsis arises, which means purification through suffering”⁹.

Second, students consolidate theoretical knowledge about the “drama for reading” and the myth of its theatre unfitness is debunked. At the same time, students facing an unworthy work of fiction will be able to see the interdependence between artistic quality of work and its theatre fitness in real life. Discussion on “Plays for reading, or absurd pastime?” will contribute to formation of firm views. Some modern Ukrainian playwrights, in particular O. Havrosh, Neda Nezhdana give an affirmative answer to such question, as the purpose of dramaturgy is to provoke people to play games. The best material may be a collection of “ESC. Seven absurd plays”, which the playwright A. Ushkalov estimates as experimental: “This is an experiment on me and on the literature. <...> I do not like predictable books. Let's say you take it in your hands, read 5–10 pages and can say for sure how it will end. “ESC” is sort of a response to predictable literature. I want to create such texts, which a person while reading, couldn't foresee not only the following pages, but even a line. Such literature is interesting. That's why I chose genre of absurd play”¹⁰.

At the same time, postmodern dramaturgy allows you to think about timeless values, which is the knowledge of our own true essence and sincerity: “I'm clean as a tear before you. Open as nonstop at midnight. Being honest as at the confession. And where else will you find such cool and sincerely...”¹¹ Such texts will contribute to overcoming the significant manifestations of egocentrism in life of modern man.

Among participants of theatres-studios are lecturers, and their involvement in the play can be used as a tool of social regulation in the team (famous plays by L. Storozhenko “Aspiranty” (“Postgraduates”), A. Sheverdyna “Mayster” (“Master”), B. Stel'mach “Frack dlya Dozenta” (“Frank for Associate Professor”). The main conflict in the play is not a microconflict among the young people, but the conflict between the lecturer (boss in “Aspiranty”, lecturer of art studies Anatoliy Maksymovych in “Mayster”) and his pupils (postgraduate students, students). The lack of respect for academic thinking of postgraduate students and human traits of students is the main reason of artistic conflicts. The audience in such theatre is not only a consumer of entertainment, although there is an opinion among stage

⁹Резникович Михаил. Зрителю нужны конфликтные ситуации, <http://www.rusdram.com.ua/articles/44.html>.

¹⁰ Мельник Оксана. Интерв'ю з Сашком Ушкаловим для www.fact.kiev.ua, www.fact.kiev.ua/article_32.

¹¹ Издрик Юрій. Білочка (разом з Шевою), <http://ukrlit.blog.net.ua/knyhy-yuriya-izdryka/bilochka-razom-z-shevoiu>.

directors that today's society needs unobtrusively plays. "Distancing effect" (by B. Brecht) will require from the audience a critical evaluation of what they have seen and heard.

Thus, the introduction of theatres-studios for students should follow next stages:

1. Choosing the play. Literary analysis at this stage should be aimed at the consolidation of knowledge, the formation of which is provided by educational curriculum; the content of the play must meet personal and social needs of students.
2. The primary reading (readings).
3. Students assign roles and choose the stage director.
4. Preparation of the script.
5. Rehearsals, improvement of acting.
6. Actual performance. Discussion.

L. Kapinus names the possible functions of the lecturer, which can change: organizer, consultant, participant, observer, who gives students the freedom, and then evaluates, analyzes and corrects mistakes. I hope that this kind of work will fulfill the following functions: educational, educative, developmental, motivationally-incentive, communicative-compensatory, relaxing.

REFERENCES

- Дош Іван. *У пошуках свободи: нове відчуття реальності в театральній діагностиці: Огляд вистав за сучасною драматургією* // Дніпро. – 2012. – № 3. – С. 146-149.
- Іздрік Юрій. *Архаїка театрального міфу в позамодерному просторі (епістома соціально-культурного феномену на прикладі Чернігівського молодіжного театру)* // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 237 (CCXXXVII): Праці Театрознавчої комісії. – Львів, 1999. – С. 259-273.
- Іздрік Юрій. *Білочка (разом з Шевою)*. <http://ukrlit.blog.net.ua/knyhy-yuriya-izdryka/bilochka-razom-z-shevoju>.
- Липківська Анна. *Про театр без драми, цейтнот та драматурга-деміурга* // Дніпро. – 2011. – № 10. – С. 112-115.
- Мельник Оксана. *Інтерв'ю з Сашком Ушкаловим для www.fact.kiev.ua*. www.fact.kiev.ua/article_32.
- Мірошніченко Надія. *Передвісник переходу: українська драматургія 80-х років ХХ століття в контексті розвитку діалогічної моделі «автор – театр»* // Художня культура. Актуальні проблеми: науковий вісник. – Київ, 2005. – Вип. 2. – С. 147-166.
- Резникович Михайл. *Зрителю нужны конфликтные ситуации*. <http://www.rusdram.com.ua/articles/44.html>.
- Шаповал Мар'яна. *Інтертекст у світлі рамки: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми*. Київ, 2009. – 352 с.

**PRAWNO-EKONOMICZNE PERSPEKTYWY WYKONYWANIA ZAWODÓW
ZAUFIANIA PUBLICZNEGO W POLSCE**
/LEGAL AND ECONOMIC PERSPECTIVE THE PROFESSIONS OF THE PUBLIC
CONFIDENCE IN POLAND/

Jacek Wiatrowski

Adwokat, Koordynator, Instytutu Prawa i Administracji
Akademii Polonijnej w Częstochowie,
e-mail: wiatrowskijacek@o2.pl, Częstochowa, Polska

Streszczenie. Problematyka wykonywania zawodów zaufania publicznego w Polsce, ze względu na nie do końca przejrzyste aspekty dostępności do tych profesji, oraz na niepełną unifikację rozwiązań ustawowych ma doniosłe znaczenie prawne i ekonomiczne. Tym samym konfrontacja tych uregulowań z rzeczywistością, w ujęciu konstytucyjnym, wymaga szerokiego spojrzenia na tą problematykę, przez pryzmat art. 17 Konstytucji RP.

Limitacja w dostępności do wykonywania zawodów w szczególności profesji zaufania publicznego pozostaje nadal obowiązującą normą. Forma dystrybuowania uprawnień do wykonywania owych zawodów implikuje sposób działania oparty na reglamentowaniu przez państwo i samorządy zawodowe.

Taki stan rzeczy niesie za sobą wiele negatywnych konsekwencji dla rozwoju społeczno - gospodarczego. W większości sytuacji owa wymuszona prawidłowość wpływa na czynniki bytowe absolwentów, którzy dopiero pojawiają się na rynku pracy. Konsekwencją tych zależności i uwarunkowań pozostaje konieczność spełniania dodatkowych wymogów, które nieodpowiadają kryterium ochrony dobra publicznego, zniechęcają do podejmowania wysiłku zdobywania uprawnień zawodowych, a w wielu przypadkach całkowicie go uniemożliwiają¹.

Odnotować należy, że w relacji podjęcia starań o zdobycie wybranego zawodu często dochodzi do problemu wyzysku i nieadekwatnych świadczeń, wymuszanych przez czynniki zewnętrzne, w szczególności korporacje zawodowe na członkach i ewentualnych potencjalnych kandydatach. Dodatkowo, nadmierna reglamentacja zawodów ma niekorzystne konsekwencje dla rozwoju gospodarczego państwa, ponieważ powoduje obniżenie konkurencyjności gospodarki. Wynika to z faktu, iż w systemie ograniczającym możliwość wykonywania określonych zawodów ze względu na konieczność zdobycia licencji bądź właściwych uprawnień, znacznie mniejsza część społeczeństwa zdobywa możliwość wykonywania określonego i uznanego za reglamentowany zawodu. Takie działanie przekłada się na mniejszą ilość świadczonych usług, co w aspekcie ekonomicznym spowalnia gospodarkę. Dlatego też, naturalną wynikową takiego postępowania pozostaje zwiększenie kosztów funkcjonowania państwa i działań jego legislatury, następuje – „inflacja stanowienia prawa”.

Przedstawiona tendencja implikuje zależności i prawidłowość, iż limitacje i utrudnienia w dostępie do zawodów w szczególności uważanych za eksponowane i ważne, wiąże się w sposób bezpośredni z problemem krępowania wolności i swobód konstytucyjnych, co ma również znaczący wymiar ekonomiczno-gospodarczy. Przedstawiony schemat rozwoju

¹ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy regulujących wykonywanie niektórych zawodów źródło strona internetowa Ministerstwa Sprawiedliwości, adres strony- <http://ms.gov.pl/pl/deregulacja-dostepu-do-zawodow/>

dotyczy zdobycia owego imprimatur do wyboru zawodu i swobody jego podejmowania. Pośrednio taka sytuacja wpływa również na ograniczania unijnej swobody przepływu pracowników, stawiając bariery dla rozwoju wspólnotowego rynku wewnętrznego.

Proces polegający na ograniczaniu dostępu do wybranych zawodów jest zjawiskiem wciąż żywym i budzącym wiele kontrowersji i nieudomówień. Podstawową przyczyną takiego stanu rzeczy są ograniczania konkurencji przez grupy zawodowe w ramach limitowania liczby osób wykonujących daną profesję. Wymiernym kwantyfikatorem jest również aktywizm ustawodawczy polegający na rozszerzaniu kompetencji przez administrację w związku z tworzeniem nowych obowiązków i procedur. Jeszcze innym wyznacznikiem pozostaje presja społeczna zmierzająca do przeniesienia ryzyka związanego z decyzją o korzystaniu z konkretnych usług z konsumenta na podmiot decydujący o dopuszczeniu do wykonywania danej czynności².

Dodatkowo, bariery w dostępie do wykonywania określonych zawodów niosą za sobą negatywne skutki gospodarczo-społeczne. Wśród najważniejszych wymienia się w szczególności niższy poziom zatrudnienia w sektorach objętych ich regulacją³. W konsekwencji, szkodliwym ze społecznego punktu widzenia następstwem ograniczania dostępu do określonych zawodów jest potwierdzony empirycznie wyższy poziom bezrobocia w grupach szczególnie na nie narażonych⁴. Szereg limitacji jakie stawiane są przed potencjalnymi kandydatami w zakresie spełnienia wymogów do wykonywania zawodu regulowanego, a w szczególności zawodów zaufania publicznego, zniechęca ich do podejmowania wysiłku w zdobyciu odpowiednich uprawnień. Przyczynia się to do zmniejszenia elastyczności rynku pracy, powodując m.in. niedopasowanie alokacji siły roboczej. Ograniczenie liczby osób wykonujących zawody uznawane za regulowane prowadzi do spadku popytu na świadczone im usługi. Ponadto, niewłaściwe działanie przepisów dotyczących dostępu do zawodów ograniczonych w swobodzie do ich wykonywania prowadzi do nieefektywnego wzrostu zainteresowania zawodami nieregulowanymi. Takie działanie powoduje spadek wynagrodzeń przedstawicieli zawodów uznawanych za nieregulowane⁵.

Ograniczanie dostępu do wykonywania określonych zawodów rodzi również problem wyzysku. Kwestia ta została podkreślona przez Parlament Europejski, który w rezolucji z dnia 6 lipca 2010 r. opowiedział się za szerszym dostępem młodzieży do rynku pracy⁶.

² 2 Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy regulujących wykonywanie niektórych zawodów źródło strona internetowa Ministerstwa Sprawiedliwości ...op.cit.

³ F. Adams, J.D. Jackson, R.B. Ekelund, Occupational Licensing in a "Competitive" Labor Market: The Case of Cosmetology, *Journal of Labor Research* 2002, nr 2, s. 261-278; J. Jacob, D. Murray, Supply-side effects of the 150-hour educational requirement to CPA licensure, *Journal of Regulatory Economics* 2006, nr 2, s. 159-178; R. Jackson, Post-Graduate Educational Requirements and Entry into the CPA Profession, *Journal of Labor Research* 2006, nr 1, s. 101-114. Cosmetology, *Journal of Labor Research* 2002, nr 2, s. 261-278; J. Jacob, D. Murray, Supply-side effects of the 150-hour educational requirement to CPA licensure, *Journal of Regulatory Economics* 2006, nr 2, s. 159-178; R. Jackson, Post-Graduate Educational Requirements and Entry into the CPA Profession, *Journal of Labor Research* 2006, nr 1, s. 101-114.

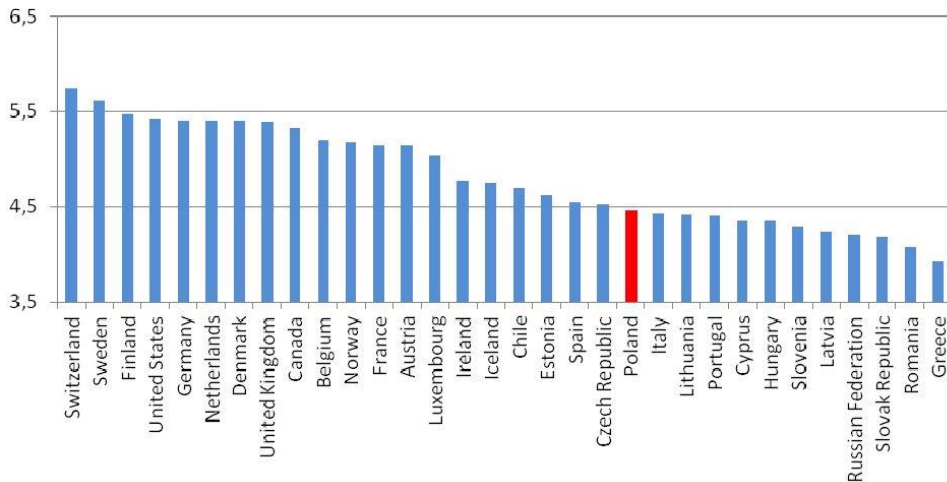
⁴ S. Dorsey, *Occupational Licensing and Minorities*, *Law and Human Behavior* 1983, nr 2-3, s. 171-181.

⁵ M. Kleiner, M. Morris, A. Krueger, *The Prevalence and Effects of Occupational Licensing.*, NBER Working Paper 14308, 2008.

⁶ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 lipca 2010 r., Dz.Urz. UE z dnia 2 grudnia 2011 r. C 351 E/29.

Również, szeroki zakres regulacji dostępu do określonych zawodów jest przyczyną osłabienia konkurencji w regulowanych branżach, prowadząc do wzrostu cen i spadku dostępności usług dla najuboższych członków społeczeństwa.

Raport pt. „The Global Competitiveness Report 2011-2012”

*Źródło: Światowe Forum Ekonomiczne, The Global Competitiveness Report (Raport o światowej konkurencyjności) 2011-2012.

Znamiennym pozostaje, iż nadmierne regulowanie zawodów niekorzystnie wpływa także na rozwój gospodarczy państwa powodując obniżenie jego konkurencyjności. Przykładem postawionej powyżej tezy, był fakt pogarszania się pozycji Polski w rankingach międzynarodowych w zakresie konkurencyjności poszczególnych gospodarek. Raport zatytułowany Global Competitiveness, (Raport o światowej konkurencyjności) przygotowywany przez Światowe Forum Ekonomiczne w Davos⁷, sygnalizuje owe symptomy. Prezentowana, tabela przedstawia miejsce Polski na tle innych krajów w związku z nadmiernym regulowaniem zawodów.

Na podstawie przytoczonych danych warto zauważyć, że stopień regulacji i restrykcji w dostępie do określonych zawodów był w Polsce znacznie wyższy niż w innych krajach. Zestawienie to przedstawia jednak skalę konkurencyjności w dostępie do zawodów na poziomie ogólnym. Dlatego też, nie można wnioskować, iż konkurencyjność innych w tym prawniczych zawodów zaufania publicznego jest na porównywalnie niskim poziomie. Zważywszy na fakt, dynamicznie powiększającej się obecnie liczby adwokatów, radców prawnych i notariuszy konkurencyjność w ujęciu globalnym tej grupy zawodowej jest znacznie wyższa. Znamiennym pozostaje również uwolnienie kolejnych transz zawodów/obecnie III

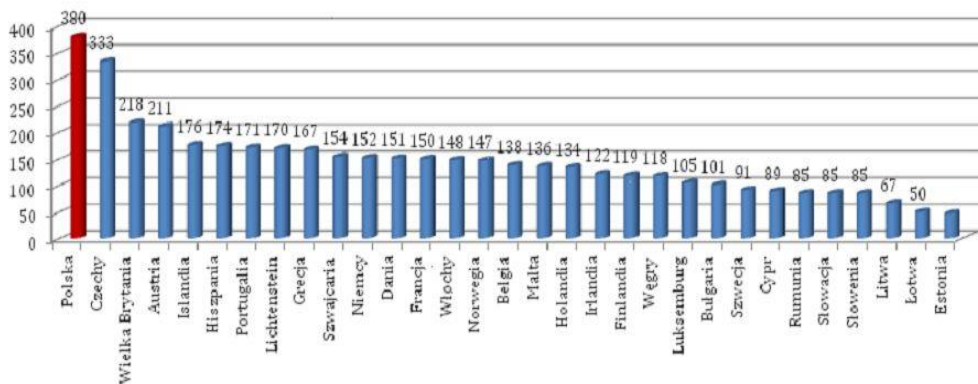
⁷ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy regulujących wykonywanie niektórych zawodów źródło strona internetowa Ministerstwa Sprawiedliwości WWW.ms.gov.pl Źródło: na podstawie wskaźników GC 2010-2011. 80 www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2010-2011.

transze/, co w sposób jednoznaczny wpływa na poprawianie się pozycji Polski w przedstawionym rankingu.

Jeszcze innym efektem wysokiego poziomu regulacji zawodów stanowiło zwiększanie wydatków funkcjonowania państwa. Wiąże się to z koniecznością ponoszenia kosztów utrzymania systemu, związanych z funkcjonowaniem rejestrów, czy też różnego rodzaju wynagrodzeń, w tym dla członków komisji egzaminacyjnych. Jednocześnie nie wolno również zapominać o kosztach przygotowania okresowych nowelizacji ustaw i rozporządzeń regulujących dany zawód⁸.

Bariery w dostępie do zawodów, w szczególności profesji zaufania publicznego wiążą się również z kwestią ograniczania wolności i praw konstytucyjnych, w tym prawa do wyboru zawodu i swobody podejmowania pracy. Dlatego też, powinno się wyartykułować, iż zgodnie z art. 65 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁹ każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Ograniczeniem tej wolności może być jedynie ochrona wartości wyższych takich jak zdrowie czy bezpieczeństwo publiczne. Wątpliwym jest więc, czy utrzymywanie rozbudowanego systemu zawodów uznawanych za regulowane w Polsce uzasadnione było przez wymienione powyżej przyczyny i ma na celu ochronę zagrożonych wartości. Ponadto, nie można również zapominać, że nadmierne ograniczanie dostępu do wykonywania zawodów jest sprzeczne z unijną zasadą swobody przepływu pracowników.

Zawody regulowane w Europie 2011

*źródło: Fundacja Republikańska, Raport-Zawody regulowane, stan prawny i propozycje zmian, Warszawa IX 2011 s.13

Występujący stopień narastającego problemu przedstawia kolejna tabela. Enumeratywne zestawienie ilości zawodów regulowanych w krajach europejskich na

⁸ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy regulujących wykonywanie niektórych zawodów źródło strona internetowa Ministerstwa Sprawiedliwości...op.cit.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. z 1997 nr.78 poz.483) z późn. Zmianami.

podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁰ przed sukcesywnym uwolnieniem zawodów regulowanych. Zgodnie z przedstawioną statystyką Polska z ilością 380 zawodów regulowanych wiodła prym w tej materii.

Zważywszy na tok proponowanych zmian, skierowany na jeszcze większe otwarcie i uproszczenie procedur związanych z dostępnością do zawodów regulowanych, a jednocześnie mając na uwadze kwestię perspektyw wykonywania zawodów zaufania publicznego, a w szczególności profesji prawniczych, winno się wskazać, iż podstawowym i fundamentalnym przymiotem i uprawnieniem zawodów zaufania publicznego jest możliwość i obowiązek zrzeszania się w samorządy zawodowe. Jednocześnie rozważając o sposobności dereglamentacji profesji o przymiocie zaufania publicznego należy zważyć, iż priorytetową kwestią stanowi zagwarantowanie samorządom właściwych i transparentnych praw i możliwości sprawowania pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu. Trzeba przedstawić, iż Trybunał Konstytucyjny określił status takich zawodów w uzasadnieniu wyroku z dnia 7 maja 2002r.¹¹ Ponadto, w orzeczeniu tym Trybunał wyraża pogląd, że spełnienie wysokich wymagań stawianych przez ustawodawcę osobom wykonującym „zawód zaufania publicznego” jest uzasadnione faktem, iż powierzone są im zadania o szczególnej istocie i doniosłości z punktu widzenia powinności państwa, troski o realizację interesu publicznego czy gwarancji wolności i praw jednostki. Podobną konstatację Trybunał Konstytucyjny zajął w wyroku z dnia 26 listopada 2003 r.¹², oraz wyroku z dnia 18 lutego 2004 roku¹³. Konsekwencją cytowanych admonicji było, iż w orzeczeniu z dnia 19 kwietnia 2006 roku¹⁴ Trybunał Konstytucyjny zaliczył dodatkowo do zakresu uprawnień korporacyjnych posiadanie faktycznego wpływu na nabór kandydatów aplikujących do zawodów zaufania publicznego.

Trybunał Konstytucyjny w dotychczasowym orzecznictwie zajął stanowisko w sprawie tzw. samorządów zawodowych w związku z badaniem konstytucyjności znowelizowanej ustawy prawo o adwokaturze i zgodności niektórych jej przepisów z art. 17 Konstytucji. Potrzeba potwierdzić, że art. 17 umożliwia tworzenie samorządów zawodowych reprezentujących osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony. Jednakże winno się mieć na uwadze, iż samorządy te nie mogą naruszać wolności wykonywania zawodu ani ograniczać swobody podejmowania działalności gospodarczej.

Konsekwencją takiego wniosku pozostaje teza wyartykułowana w orzecznictwie TK, że zawody zaufania publicznego wymagają szczególnej ochrony dla beneficjentów dla których świadczone są usługi. W związku z tymi tezami, wydaje się nader słuszna i zasadna gruntowna weryfikacja przygotowania do zawodu oraz właściwego jego wykonywania. Takie

¹⁰ Tabela na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości, publikowana przez Fundację Republikańską, dostępna na stronie internetowej- <http://cafr.pl/raporty/>. Fundacja Republikańska jest ważnym ośrodkiem intelektualnym, który zajmuje się publikacją raportów, skupia kilkudziesięciu ekspertów oraz organizuje liczne spotkania, odbywające się w siedzibie przy ul. Nowy Świat 41 w Warszawie. Jest także instytucją animującą liczne wydarzenia w całej Polsce. Na co dzień zajmują się tym Kluby Republikańskiej rozsiadane po całym kraju. Fundacja zajmuje się również działalnością wydawniczą. Najważniejszym projektem wydawniczym jest cieszący się dużą popularnością kwartalnik „Rzeczy Wspólne”.

¹¹ 11 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7V 2002 sygn. SK 20/00, OTK- A, 2002, z. 3, poz. 29.

¹² 12 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. SK 22/02, OTK ZU, 2003, nr 9, poz. 97.

¹³ 13 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 r., sygn. P 21/02, OTK -A, 2004, z. 2, poz. 9.

¹⁴ 14 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 kwietnia 2006 r., sygn. K 6/06, Dz. U. Nr 75, poz. 529, OTK-AZU 2006, nr 4, poz. 45.

działanie pozwala na wyeliminowanie nieograniczonej swobody gry rynkowej, bez jakichkolwiek regulacji i wymogów profesjonalnych i etycznych. W rezultacie - na eliminację osobowości niekompetentnych na etapie prenatalnym bez szkody dla klienta, a przede wszystkim dla jego ochrony.

Tryb postępowania powoduje, że nadanie pewnym zawodom przymiotu profesji zaufania publicznego oznacza, w rozumieniu Konstytucji, ustawową dopuszczalność nakładania pewnych ograniczeń ze względu na interes społeczny i szeroko rozumianą samorządność korporacyjną. Co statuuje, iż prawna limitacja w zakresie wolności dostępu do zawodu i jego wykonywania zawarta jest w art. 65 ust. 1 Konstytucji RP.

W związku z powyższym można pokusić się o pewne spostrzeżenia, refleksje i podsumowania. Omawiana na początku opracowania ekonomiczne uwarunkowania dotyczące ograniczeń w wykonywaniu niektórych zawodów dowodzi, iż konkurencja jest zasadniczo najlepszym środkiem zapewnienia konsumentom dostępu do jak najszerszego zakresu usług po relatywnie przystępnych cenach. Zachęcenie usługodawców do maksymalnej redukcji kosztów działalności generuje zaspokojeniem popytu ze strony odbiorców świadczenia. Jednakże, analizując rynek usług profesjonalnych należy zauważyć, iż charakteryzuje się on pewną specyfiką, która uzasadnia określone formy regulacji w celu ochrony konsumentów i zapewnienia profesjonalnego charakteru usług. Tym samym, można wyodrębnić pewne argumenty ekonomiczne przemawiające za tym, że zbyt posunięta regulacja systemowa może drastycznie ograniczać konkurencję.

Natomiast, bezpośrednią wynikową takich rozwiązań może być uniemożliwienie beneficjentom usług korzystanie z zalet konkurencyjnego środowiska o zgoła antynomicznej wiedzy i doświadczeniu. Obecnie, przykładowo w stosunku do prawniczych zawodów zaufania publicznego ustawodawca ustanawia szereg ograniczeń o różnej naturze i podłożu, zgrupowanych w kilku kategoriach. Enumeratywne ich wyliczenie pozwala wnioskować o dużej uciążliwości i drobiazgowości systemu, nie zawsze racjonalnej natury. Pewna kategoryzacja pozwala zaliczyć następujące wymogi i obostrzenia:

- odpowiednie kierunkowe wykształcenie,
- egzamin państwowy konstatający zdobytą wiedzę,
- egzaminy korporacyjne w okresie aplikacyjnym,
- uzyskanie wpisu do rejestru po spełnieniu określonych wymogów,
- wymóg doświadczenia zawodowego i ubezpieczenia,
- spełnianie określonych obiektywnych kryteriów w postaci wielu zaświadczeń i świadectw, przykładowo: o niekaralności, a nawet świadectwa zdrowia.

Jednocześnie, do podstawowych przyczyn konieczności regulacji sektora wolnych zawodów zaliczamy występowanie szeregu zjawisk powodujących zawodność rynku usług profesjonalnych, które objawiają się brakiem właściwego dostępu do ich wykonywania, oraz niewłaściwych tendencji związanych z wykonywaniem tych zawodów. W ujęciu ekonomicznym sytuacja taka powstaje, kiedy mechanizm rynkowy nie prowadzi do optymalnej alokacji zasobów¹⁵. Wszelako, badania empiryczne wskazują, iż w przeważającej większości

¹⁵ Zawody Regulowane, Centrum Analiz Fundacja Republikańska, Warszawa 2011. (Centrum Analiz Fundacji Republikańskiej (CAFR) to niezależny ośrodek badawczy, legislacyjny i edukacyjny powołany przez Fundację Republikańską. Działa na rzecz poprawy jakości polityk publicznych realizowanych w Polsce i Unii Europejskiej poprzez prowadzenie badań naukowych, monitoring działań władz i przybliżanie polskim uczestnikom życia publicznego informacji na temat rozwiązań i przebiegu debat prowadzonych w innych

przypadków regulacje te sięgają zbyt daleko, a będącemu ich konsekwencją ograniczeniu konkurencji nie towarzyszą współmierne korzyści społeczne. Konkludując, takie działanie nie powoduje wyższej jakości i dostępności usług profesjonalnych. Przedstawiona powyżej egzegeza ekonomiczna odnosi się wprost do stosunków i zależności występujących na arenie aktywności społecznej zawodów zaufania publicznego.

Dodatkowo, owa problematyka wykonywania zawodów zaufania publicznego w Polsce, ze względu na nie do końca przejrzyste aspekty dostępności do tych profesji, oraz na niepełną unifikację rozwiązań ustawowych z Konstytucją, a w niektórych przypadkach brak korelacji, ma doniosłe znaczenie prawne w szczególności rozpatrywane w kategoriach konstytucyjnych. Tym samym, konfrontacja uregulowań prawnych z rzeczywistością, w ujęciu konstytucyjnym, wymaga szerokiego spojrzenia na problematykę, przez pryzmat art. 17 Konstytucji RP.

Podjmując owe rozważania, należy stwierdzić, że Konstytucja nie formułuje legalnej definicji zawodu zaufania publicznego. Również w tym przypadku potrzeba odwołać się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, który określa pojęcie zawodu zaufania publicznego, odwołując się do pracy P. Sarneckiego. Jest to zatem „zawód polegający na obsłudze osobistych potrzeb ludzkich, wiążący się z przyjmowaniem informacji dotyczących życia osobistego i zorganizowany w sposób uzasadniający przekonanie społeczne o właściwym dla interesów jednostki wykorzystywaniu tych informacji przez świadczących usługi. Wykonywanie zawodu zaufania publicznego określane jest dodatkowo normami etyki zawodowej, szczególną treścią ślubowania, tradycją korporacji zawodowej czy szczególnym charakterem wykształcenia wyższego i uzyskanej specjalizacji (aplikacja)”¹⁶.

Jednocześnie należy stwierdzić, iż w opinii Trybunału wprowadzenie ograniczeń do wykonywania zawodów zaufania publicznego powinno określać ich granice i kryteria. Obecne zmiany wprowadzone przez Ustawodawcę, doprowadziły, iż uregulowanie to przyjęło charakter ustawowy, a nie – jak dotychczas - nosiło cechy blankietowości i niedookreśloności. Również, Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie podkreślił, że najważniejszym przesłaniem pozostało określenie podmiotowego zasięgu „pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu”. Nie dotyczy to wszakże podmiotów nie wykonujących zawodu adwokata czy radcy prawnego, a jedynie tych które ubiegają się o wpis na listę, po uprzednim złożeniu odpowiednich egzaminów. Trybunał Konstytucyjny sformułował wykładnię art.17 ust.1 Konstytucji RP. Określił podmiotowo krąg osób uczestniczących w wykonywaniu zawodu objętego zasięgiem odpowiedniej korporacji¹⁷. Zauważyć także potrzeba, że przesłanka „dopuszczalności ograniczeń” sformułowana w art.31 ust. 3 stanowi odpowiednik wypowiedzianych w orzecznictwie postulatów kształtujących treść wymienionej już zasady proporcjonalności, a tym samym „konieczność” wprowadzonych ograniczeń. Zasadą w tej materii podkreślaną wyraźnie przez Konstytucję pozostaje, iż wymienione ograniczenia nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Legislador wprowadzając te pryncypia określa ich gwarancje i granice. Podaje też warunki stosowania niezbędnych ograniczeń.

państwach. Celem CAFR jest oddziaływanie na decyzje dotyczące życia publicznego, dla poprawy ich jakości i zapewnienia dobra wspólnego wszystkich obywateli.)

¹⁶ P. Sarnecki, Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji na przykładzie adwokatury), (w:) L. Garlicki (red.), Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi, Warszawa 2000, s. 155 i n.

¹⁷ J. Wiatrowski, Głosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2004 r. P21/02, Wydawnictwo Rejent nr4/2005.

Zasada proporcjonalności wyrażona w art. 31 ust. 3 Konstytucji stawia przed prawodawcą wymóg stwierdzenia rzeczywistej potrzeby (konieczności) dokonania w danym stanie faktycznym ingerencji w zakres prawa bądź wolności jednostki. Powinna ona być rozumiana jako wymóg stosowania takich środków prawnych, które będą skuteczne, a więc rzeczywiście służące realizacji zamierzonych przez prawodawcę celów¹⁸.

Podsumowując, należy wyrazić opinię, iż wykonywanie zawodów zaufania publicznego i ustawowych uwarunkowań ich wykonywania związane jest z wolnością wykonywania zawodu wyrażoną w artykule 65 ust.1 Konstytucji. Moim zdaniem, nie należy utożsamiać jej z wolnością prowadzenia działalności gospodarczej. Wolność wykonywania zawodu i wolność prowadzenia działalności gospodarczej, to dwie różne nazwane wolności konstytucyjne. Dlatego też uważam, iż kojarzenie ich w całość, lub jednoczesne rozważanie naraża się na zasadniczą krytykę. Pozostaje ważnym, iż w tym celu Ustrojodawca rozróżnia te wolności i samodzielnie je artykułuje, aby zasadniczo ich nie łączyć.

W mojej opinii zawody zaufania publicznego winny być poddane stosownej reglamentacji oraz gwarancjom, gdyż wymaga tego interes publiczny, oraz bezpieczeństwo i troska o beneficjentów usług. Status zawodu zaufania publicznego i objęcie jego wykonywania zasięgiem obligatoryjnej korporacji zawodowej statuuje wprowadzenie pewnych ograniczeń w zakresie wolności wykonywania zawodu oraz podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej w powiązaniu z wolnością wykonywania zawodu¹⁹.

Jednocześnie, samorząd zawodowy nie posiada na gruncie konstytucyjnym monopolu na kontrolę warunków wykonywania określonej profesji. Pieczę, o której mowa w art. 17 ust. 1, wykonuje w granicach interesu publicznego. Powoduje to w szczególności zakaz nadużywania swojej pozycji, w celu nadmiernego ograniczania możliwości nabycia danych uprawnień zawodowych w toku procesu aplikacyjnego.

Moim zdaniem, ustawodawca obowiązany jest na gruncie konstytucyjnym do uwzględnienia doniosłej roli samorządności korporacyjnej zawodów zaufania publicznego. Takie założenie nie oznacza, że w obszarze regulacji dostępu do owych profesji jest on ograniczony wyłącznie do przyjęcia modelu zakładającego pełną kontrolę samorządu zawodowego nad dochodzeniem do kwalifikacji i uprawnień kierunkowych i weryfikacji jego wykonywania.

Konkludując, uważam, iż konieczność występowania regulacji ograniczających konkurencje w sektorze wolnych zawodów nie ulega wątpliwości. Istotne jest jednak czy nie są one nieproporcjonalnie restrykcyjne i jak silny jest ich negatywny wpływ na funkcjonowanie rynku, a więc na takie parametry, jak ilość usługodawców świadczących dane czynności? Analizując powyższe wywody trzeba stwierdzić, że stabilna lub w niewielkim stopniu rosnąca liczba podmiotów wykonujących zawody zaufania publicznego przy szybko rosnącym rynku oznacza, iż mechanizm konkurencji funkcjonuje nie w pełni sprawnie na skutek obecności znaczących barier wejścia do sektora i wykonywania owych profesji.

¹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 14 grudnia 2010 r., K 20/08, Z.U. 2010 / 10A / 129, Dz.U. 2010.244.1636 z dnia 2010-12-23.

¹⁹ Wyrok TK z 19 października 1999 r., SK 4/99, OTK ZU nr 6/1999, poz. 119; wyrok TK z 21 maja 2002 r., K 30/01, OTK ZU Nr 3/A/2002, poz. 32.

FORMATION OF POSITIVE MOTIVATION OF STUDENTS BY USING VARIOUS TECHNIQUES OF COGNITIVE MOTIVES IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Viktoriya Fesenko

Lecturer, Kryvyi Rih College of Economics and Management
SHEI "Kyiv National Economy University by Vadym Hetman"
e-mail: baza_225a@mail.ru Kryviy Rih, Ukraine

Abstract. The author raises formation of positive motivation of educational activity of students by using various techniques of cognitive motives in English language classes. The author analyzes pedagogical problems of motivation and ways to develop and ensure successful foreign language communication

Keyword: positive motivation, cognitive motives, training activities

The current social, political and cultural life of Ukraine allows and requires learning languages. Often students are to study this discipline without any interest. Many of them enter technical universities with the idea that they need only major subjects that provide the foundation of chosen profession. This is due to the specific subject: the language that is both objective and medium of communication, does not give people direct knowledge of reality, unlike other disciplines, and such situation reduces students' attitude to language. Finding ways to intensify and optimize the students' work in learning languages is one of the most pressing issues in higher educational establishments. To solve this problem, you need to determine what motivates students to learn the language, and what motives should be developed to ensure successful foreign language communication in the real world.

The complexity and multidimensional problem of motivation determines the number of approaches to the understanding of its nature, structure and methods of the study (B.G. Ananiev, V.A. Aseev, L.I. Bozovich, V. Vilyunas, Ye.Ilyin, K. Levin, O.M. Leontev, A. Markov, S. Rubinstein et al.).

Both motives and goals of learning are in the relationship. In pedagogy the problem of motivation is one of the central and is used to determine the system of factors that determine the behavior, stimulate and support the activity at a certain level. Motivation is regarded not only as a condition that affects the process of studying, but also as an important factor in personal development of an expert, because the problem of motivation theory reasons determining the various forms of students' activity.

Communication is directly related to the problem of motivation because it itself is both the way and the method to meet the needs. In modern conditions of international relations contacts with many countries of the world significantly increased, information technology is available and makes it possible to communicate with other countries. The motivation is not only in communication, but also for other needs e.g. cognitive needs. That is, the desire to communicate well has a positive impact on this desire to learn, and vice versa - a person who is trained can communicate through sharing experiences and acquire new skills, including future professional activities. Thus, the movement of students' activity from academic one to professional activity is given along with the transformation of needs, motivations, goals, means, subject and learning outcomes.

Motive – is a complex mental formation, which should form the subject itself (Ye.Ilyin), and therefore teacher can not form motivation himself/ herself, his/ her main role - to influence the formation of motivators (interests, aptitudes, moral standards to be used by subject to self-

formation of motives). It turns out that the students in the classroom should be set to effective learning process and have a personal interest in it. Without the emergence of these motives for learning either without motivation, knowledge will not bring positive results.

Therefore, the relevance of our article is also to increase the interest of students in learning languages, using positive motivation training.

Motivation is a process when a certain activity acquires personal meaning for an individual.

Let's consider some scientific approaches to this problem.

V.V. Davydov, L.B. Itelson, A.V. Petrovskiy highlighted such sources to produce motivation:

1. Internal sources: the need for information, the need for activity. Lack of information and activity leads to negative states (apathy, boredom, etc.). This is a source of information, which is mostly innate in contrast to the prevailing social sources - gnostic and positive social needs.

2. External sources: requirements, expectations and opportunities.

3. Personality sources: interests, attitudes, ideology, belief.

A.K. Markova believes that you can consider 2 groups of motives:

1. Cognitive motives which are connected with the content of training activities and the process of its implementation. .

2. Social reasons which are related to different student's social interactions with other people.

Cognitive and social motivations are different in their quality. From this perspective, should accent meaningful and dynamic motivational characteristics.

Content motives' characteristics are:

1. Availability of personal learning content for students.

2. Availability of efficiency motive.

3. Place the motive in the overall motivation. .

4. Independence origin and display of motive (external - internal motive).

5. Awareness motive.

6. Degree of motivation which is spread on different objects, tasks.

Dynamic characteristics of motives are.

1. Stability.

2. Emotional colour.

3. The power motive, its rate of appearance.

Motivation is internal and external. Internal motivation entity is created under the influence of motivators. External is divided into two groups: main (practical value; the problem; interest) and additional (perspective request; prohibition; instruction; information).

American teacher Mehnesen recommends teachers "...to rebuild the educational process so that it took a lot of time for not passive perception of educational information in a "verbal sitting pedagogy" but active involvement of students."

How not to try well and dramatically tells a new theme, in memory of the student is only 10% of what he read, 20% of what he heard, 30% of what he saw, 50% of what he saw, heard and said, 70% what s said and 90% what is said and done.

Knowing that the formation of positive motivation of students' educational activity is needed to create optimum conditions, proper information, informed deliberation of heard material, close interaction "teacher - student", taking part in the experiment and settings of

success, according Mr.Mehneson's advice and urgency of the matter of nowadays pedagogy, we decided to run an experiment in teaching English among first year students of Krivoy Rog College of Economics and management of SHEI KNEU by V.Hetman in case for possible impact of students' positive motivation for effectiveness of their training material and forming a situation of success. To study we've taken two groups: basic and experimental (50 students).

To achieve this goal, we used various techniques like cognitive motives in English classes. That is:

1. Motivation training activities through extrapolation.

Techniques based on extrapolations predict brain function. The ability to transfer existing knowledge, skills, ways of working in a different situation is a bright sign of creative thinking.

At the beginning of the lesson the students were asked questions:

- What will be studied?
- Why is it necessary to study these facts?
- What is the importance of this material for you personally?
- What the result you should get at the end of the work?

So, method of transfer facility in an imaginary future and predicting developments in view of the future was widely used in English classes.

Example

Exercise "In a balloon."

6 people representing different professions are in the balloon over the Atlantic and the balloon is slowly dropping towards the sea. It can only carry one person safely; 5 of the balloonists have to jump out the balloon, so that one can survive. Each of the 6 people on board thinks that he or she should be the one to stay on board....

- Students A, B, C, D, E, and F are the 6 people in the balloon. They decide what professions they represent (doctor, cook, teacher, engineer, designer and dustman) and prepare a two-minute speech, saying why they should be the one to be saved.

- In turn, the 6 balloonists give their speech to the class.
- The class asks any of the balloonists any question they like.
- The balloonists give a short closing speech, summarizing their arguments.
- The class is divided into groups and tries to think of the possibilities to save any everybody.

Representatives of the group suggest their ways of saving the balloonists, as they understand the importance of every profession.

2. Motivation training activities by creating a problematic situation.

Ways to create problematic situations are different. They are:

- Collision with contradictions between new facts and phenomena and existing knowledge;
- Collision with the need to select the desired information (situation with an excess of information);
- Use of contradictions between existing knowledge and practical problems arising in the performance of tasks;
- Prompting of comparison, comparing and contrasting facts, events, actions, rules and their generalizations;
- Collision with contradictions between existing technical solutions and new requirements set by practice.

For example, take the theme "English Verbs Tense Forms." The students explained that the verb in the English language occupies a special place, all the problems because of it, it creates differences between the English and Ukrainian languages. People do not understand English, not because of it complicated, but its study approach in terms of mother tongue: substitutes under Ukrainian language English words or vice versa. As a result, we get "tracing". That is, speaking in English to Ukrainian regulations.

It should be noted that grammatical tense form in Ukrainian language coincides with the astronomical concept of time: present, past, future. In English, grammatical tense forms do not coincide with astronomical concept and depend on when the action took place, but how it happened? For this purpose, students were offered tense forms' table and types of verbs in both languages as well as algorithm to the table.

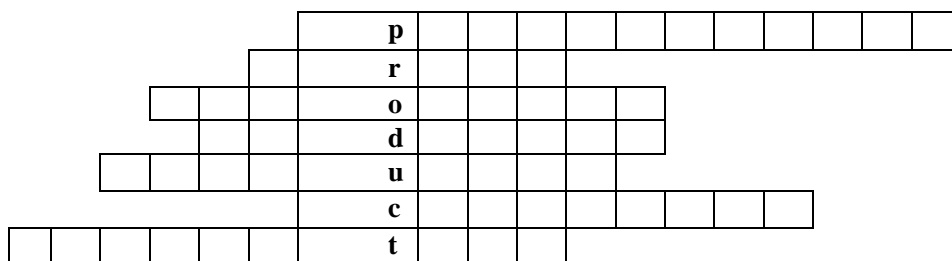
Students began to compose sentences, messages, transfer texts in both languages, using the following tables. Should be noted that the practical skills of core group students, formed by the table, were 20% higher than in the control group students.

3. Motivation training activities through the using of creative tasks.

In English classes we offered to work with crosswords. Options were different: make crossword, solve crossword, and formulate questions for words that were given in a crowded crossword, complete a crossword puzzle in which certain squares were coloured.

Complete the crossword.

1. It is a measure of how efficiently we work.
2. It is a name that the company gives to its products so they can be easily recognized.
3. The synonym to the word-combination "factors of production".
4. The production of materials and goods.
5. How do we call the people who buy products or services for their own use?
6. In such a way we call people who buy "everyday services"
7. What's the English for «нововведення»?

З завданням обидві контрольовані групи справилися одночасно.

Both controlled groups did the task simultaneously.

4. Motivation of educational activity by the method of "alternative".

The students were taken cards on which certain moral issues and a number of alternative proposals to resolve it were written. Each had their own choice by only one of the proposed alternatives and explain it. Students were divided into groups with similar or opposing views. After hearing the answer, the teacher organized frontal conversation to find out advisability of students' choice.

English languages discussion: "Profit for the any price?" "Time - money?"

Students of core group learned to argue their choices and properly arrange the moral emphasis. Students in the control group did the task at a basic level, but they were less convincing.

Topic: "US. The social and cultural identity."

Choose the correct answer to the proposed questionnaire

Table.1.Around the world trip¹

USA	You are peacefully drinking a can of beer in Central Park. But suddenly you are approached y the police. Why?	<ul style="list-style-type: none"> - You are not allowed to drink alcohol in Central Park; - You should use a glass or a straw; - It is forbidden to drink alcohol in Central Park unless the bottle or can is covered; - Alcohol is allowed to drink only till midday; - Alcohol is allowed to drink only in a café or restaurant.
-----	--	--

5. Motivation of educational activity during cognitive games and game situations.

The basic concepts that characterize didactic games are: an object that is modeled; simulated process; scenario, which describes the rules; objects and subjects; how to play; regulations; participants of gameplay. Here are some examples of game situations.

We used educational games e.g., the game "Chain», «Why-question game».

Studying theme «My Hobby» teacher begins a dialogue, which then covers the whole group. Each question begins with interrogative words «Why?» Such task encourages the formation of the students oral expression, communicative orientation, update basic knowledge.

Example

- What fine hobby is playing football? Do you like to play football?
- Yes, I do.
- Why?
- It's very useful game.
- Why?
- It makes person strong and healthy.
- Why?
- Players have to train much.
- Why?
- They must develop skills to play.
- Why?
- To win the game.
- Why? (Etc.)...

The game "Ping Pong". Used several variations of the game.

Variant 1. Two students put each other questions on the topic «What is economics?». In this game, you can apply a small bright ball. Student throws the ball and asks his/her companion. The teacher evaluates the answers.

¹ Boudanov S.I., Borysova A.O. *Business English*. Torsing Plus, 2006. – 128p.

Variant 2. A student prepared simple questions for homework. Answers were uncomplicated. Student throwing the ball to someone in the group and asked his questions. Sounds answer - and the ball is back to the first student. The teacher evaluates the quality and accuracy of responses.

Example

- What is economics?
- It's an academic discipline.
- Who is the "Father of economics"?
- Adam Smith, a Scottish economist.
- What is his famous book?
- "The Wealth of Nations" (Etc.)...

6. Motivation of activities using methods of text tasks.

Variant 1. Each group received a card with the story, with sentences in the wrong order. Students had to replace sentences in the right order and read out to the group

Variant 2. Each group received a card with the story, which had to make a plan. Variants of a plan were added, but there were 2 extra points. Students had to choose the most appropriate points.

Variant 3. Each group received a card with a few brief messages. The task was to match proper variants.

Task 1 «Short story writers».

You are going to read a magazine article about a business meeting. Parts of the article are mixed. Put them into the correct order. Write the appropriate letter (A-J) in the boxes after the text (1-9). There is an example at the beginning (0).

A Business Meeting

A. I naturally thought long and hard about what to wear. In the fashion business, of course, you were expected to be smart. The question was whether to be businesslike, or fashionable.

B. In the end, I decided to wear my most expensive clothes. These were a pair of boots, a pair of fashion jeans which had cost me a week's salary, a hand-made sweater and a coat. I was not very satisfied with my appearance, but at least everything was new and expensive.

C. The job sounded interesting: with a fashion house in the city centre. The telephone conversation I had with them been relaxed and friendly, and the letter from the boss had also been.

D. Then he caught sight of me. He shook his head apologetically, and smiled. Sorry, he said, the house rules were quite clear. No one in jeans would be admitted.

E. There was something else to think about, too. I had to get there by train and by bus. The journey was over 2 hours, and that affects the clothes.

F. He had invited me to visit the office and join some of them for lunch. The appointment was at 12 o'clock.

G. The boss was just as friendly as his letter had been. We looked round the offices, chatted about the business, and finally went out for lunch.

H. I led the way out, and we started looking for somewhere else to eat.

I. In fact, I realized on my arrival that I had chosen exactly the wrong clothes. The men in the office were wearing dark suits and ties. The women were in business suits.

J. They had chosen a smart restaurant nearby, where the boss was quite well known. The restaurant manager greeted him by name.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
c									

Score: 9 points

7. Motivation of educational activity by the method of "Association on the board."

Depending on the content, there are three kinds of "associations": "Concept", "Flower", "Rectangle".

"Flower". The teacher offered students to make a "Flower" of cognate words to the verbs (produce, employ, operate) on the model (Theme: "International trade")

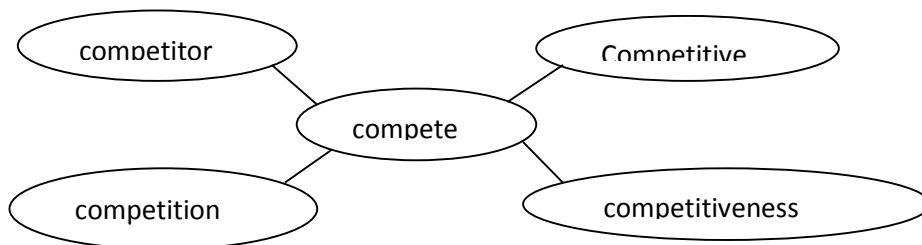

Figure.1. Association on the board "Flower"²

This method involves the personal experience of students with a high level of interest, provided frontally. It is advisable to use while motivating the study of theoretical material and methodology. Can be used as motivation during the theme and motivation during individual lessons or questions. To enhance the emotional desirable to use photos, songs, aphorisms, poems.

8. Motivation training activities by creating a situation of success.

At the beginning of the school year students of basic group were offered practical recommendations for creating a situation of success. The control group students were not given such recommendations. As a result, the emotional state of a core group of students had become dynamic but psychological state of the control group was ineffective.

Guidelines for creating a situation of success.

1. Remember! We learn to speak the language, not just talk.
2. Communication and conversation are not the same. Robots can talk. Only people can communicate.
3. Watch not only what you say but also how you do it.
4. Be friendly to deal with. Smile - is the best way to the heart of your class.
5. Be ambitious! Remember: the both swagger or shyness inhibit communication, and sometimes makes it impossible.
6. Do not be a robot! In addition to "yes" or "no" use the phrase:
 - It's wonderful!
 - Oh, no!
 - So-so!
 - Sorry! (I'm sorry!)
 - How interesting!

²Navolokova N.P. Andreev V.M. *Practical education for teachers. Ed. Group "Basis", 2008. - 118 p.*

- Oh, yes! Of course!

- Right you are!

7. Play! Be able to transform during class. Be able to forget that you are a student!

8. Be emotional! Emotions able to force you to listen to the interlocutor.

9. Do not keep quiet, do not fear mistakes! Fear of silence! Silence - is the anchor that never will you go to the colorful world of communication.

10. Do not be afraid of failure! Failure – is a stone, which paved the way to success!

9. Motivation training activities using fiction and popular science literature.

Using passages from fiction and popular science literature for various possible purposes: to illustrate the material, formulation of questions, issues of interest.

Task: Read the text focusing on the use of the modal verb «must». Make to the text 5-6 conceptual questions

Dave has got a Ferrari. Dave's crazy about his car and drives it wherever he needs to go. He never goes anywhere on foot. Margaret is Dave's best friend. One day Margaret is going past Dave's house. She can see Dave's car near the house. What might she think?

Checking the meaning:

- Does she think he is at home? (Yes.)

- Why does she think so? (The car is outside.)

- What does she know about him? (He always uses his car and never goes anywhere on foot.)

- Has she seen him? (No.)

- Is she 100% sure? (No.)

- Is she very, very sure? (Yes.)

A set of instructional techniques can be continued indefinitely, each teacher, depending on experience, has the "flavor" that make lessons interesting, unique, memorable.

Above all, the teacher must realize the main purpose: to turn students on to objects of academic activities and that will ensure the feasibility, accuracy and organization of their future activities. Having achieved these goals, the teacher could impact on the motivators that formed the learning activities of students. Students accepted and understood the purpose of the activity, saw the impact, found resources to help forming their future professional skills.

As a result of this approach, students will be armed of methodological tools for further improvement of speech skills because it encourages them to master the knowledge and methods, helps to show a positive attitude to the acquired knowledge and to the learning process. This view was expressed aphoristically by A.M. Leontiev "... in order to cultivate knowledge, we must cultivate a positive attitude towards knowledge."

The work carried out in forming positive motivation of educational activity of students of Krivoy Rog College of Economics and Management of SHEI KNEU by V. Hetman by using various techniques of cognitive motives, including using test exercises and tests, which served designed to increase motivation for learning, self-discovery, and definition of values and self-discipline in the classes of English yielded good results.

Students learned how to receive and produce knowledge, to regulate their emotional state during classes and began look at the world optimistically, set their values.

We practically proved if the teacher will be able to take the place of a student, reincarnated in him, he can rightly affect motivators, create a coherent system of motives which will acquire knowledge in the future.

A.Einstein used to say "I never teach my students, I'm just trying to give them the conditions under which they can study." When the artist looks at the world, he sees colours. When a musician looks at the world, he hears music. When economist peers into the universe, he hears a symphony of costs and benefits. What does a teacher feel when peering into the face of his students, whom he wants to see? This question has no exact answer, whereas each teacher has his own version. The only thing that can help come together the diversity of views – is a new shape of a student as a multifaceted personality, knowledge-rich, which also represents a small and a big Universe.

REFERENCES

- Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. - K: Lenvit, 2009 – 261p.[In Ukrainian]
- Boudanov, S.I., Borysova, A.O. *Business English*. Torsing Plus, 2006. – 128p. [In Russian]
- Navolokova, N.P. Andreev, V.M. *Practical education for teachers. Ed.Group "Basis", 2008. - 118 p.* [In Ukrainian]
- Pometun, A.I., Pyrozhenko, L.V. *Modern lesson. Interactive educational technologies*. Type. ASK, 2004. - 192 p. [In Ukrainian]
- Sadkina, V.I. *101 teaching interesting idea. How to make a lesson. Ed.Group "Basis", 2009. - 88 p.* [In Ukrainian]
- Yagoupov, V.V. *Pedagogy: Textbook. Lybid, 2002. -560 p.* [In Ukrainian]
- Bill Mascull. *Business Vocabulary in Use.- Cambridge University Press, 2002. – 102p.*
- John Rogers. *Market Leader (Elementary Business English) - Longman, 2008.- 96 p.*
- Neil Wood. *Business and Commerce Workshop. - Oxford University Press, 2009 – 41p.*
- Leg.co.ua/knigi/navchannya/metodica
<http://www.allbest.ru>
teacher.at.ua/publ/14-1-0-67
studentam.net.ua/content/view/4346...
textbooks.net.ua/content/view/6122
- Leontiev. A.A. *Psychology of communication: Textbook. 4th ed. Smysl; Publishing Center "Academy", 2007. - 368 p.* [In Ukrainian]

МОДЕЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНІЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЯХ

Марина Чайковська

к.е.н., Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
e-mail: chmp@ukr.net, м.Одеса, Україна

Андрій Азеєв

аспірант, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
e-mail: asejew.as@gmail.com

Анотація. У статті розглядається створення типових рішень організації систем керування інформаційними послугами та інформаційною безпекою для організацій різного профілю, враховуючи актуальні сучасні підходи цих галузей та умови перехідної економіки.

Ключові слова: інформаційна система, інформаційна безпека, IT-послуга, OLA, SLA, IT-організація.

Ефективне управління питаннями інформаційної безпеки здобуває все більшого значення для українських компаній у міру їх зростання, розвитку й просування на нові ринки товарів і послуг. Клієнтам важливо знати, що дотримується конфіденційність їх персональних і ділових даних. Інвесторам необхідна впевненість у тому, що бізнес та інформаційні активи компанії захищені. Ділові партнери очікують, що компанія буде функціонувати без збоїв, які можуть бути викликані помилками в роботі інформаційних систем, навмисними або ненавмисними діями персоналу, шкідливим програмним забезпеченням й іншими факторами.

Як правило, головними перешкодами на шляху забезпечення інформаційної безпеки є її невисока пріоритетність при розподілі ресурсів і бюджетні обмеження. Компанії нерідко виділяють єдиний бюджет на задоволення всіх потреб інформаційних систем (апаратне й програмне забезпечення, зарплата, консультанти та ін.), що сприяє розвитку тенденції виділяти основну частину коштів на підвищення продуктивності. При цьому питання інформаційної безпеки залишаються без увагою. Вибіркова й безсистемна реалізація коштів безпеки не зможе забезпечити необхідного рівня захисту. Щоб надійно захистити найважливішу ділову інформацію, компаніям необхідно інтегрувати питання фізичної й інформаційної безпеки в єдиний для всієї організації процес.

Керування інформаційною безпекою зводиться до регулярних повторюваних дій: планування, виконання процедур забезпечення інформаційної безпеки, підготовка й здійснення перевірок, складання актів. Види діяльності управління інформаційною безпекою за матеріалами відкритого геопросторового консорціуму Open Geospatial Consortium¹ (OGC) систематизуємо графічно (рис. 1).

Для забезпечення інформаційної безпеки процес керування конфігураціями – найважливіший, бо він дозволяє класифікувати конфігураційні одиниці (Configuration Item, CI) – активи, що являють собою, компоненти сервісу або інші елементи, які перебувають або будуть перебувати під контролем процесу керування конфігураціями. На основі цієї класифікації визначаються зв'язки між конфігураційними одиницями і процедурами забезпечення інформаційної безпеки.

¹Open Geospatial Consortium [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.opengeospatial.org.

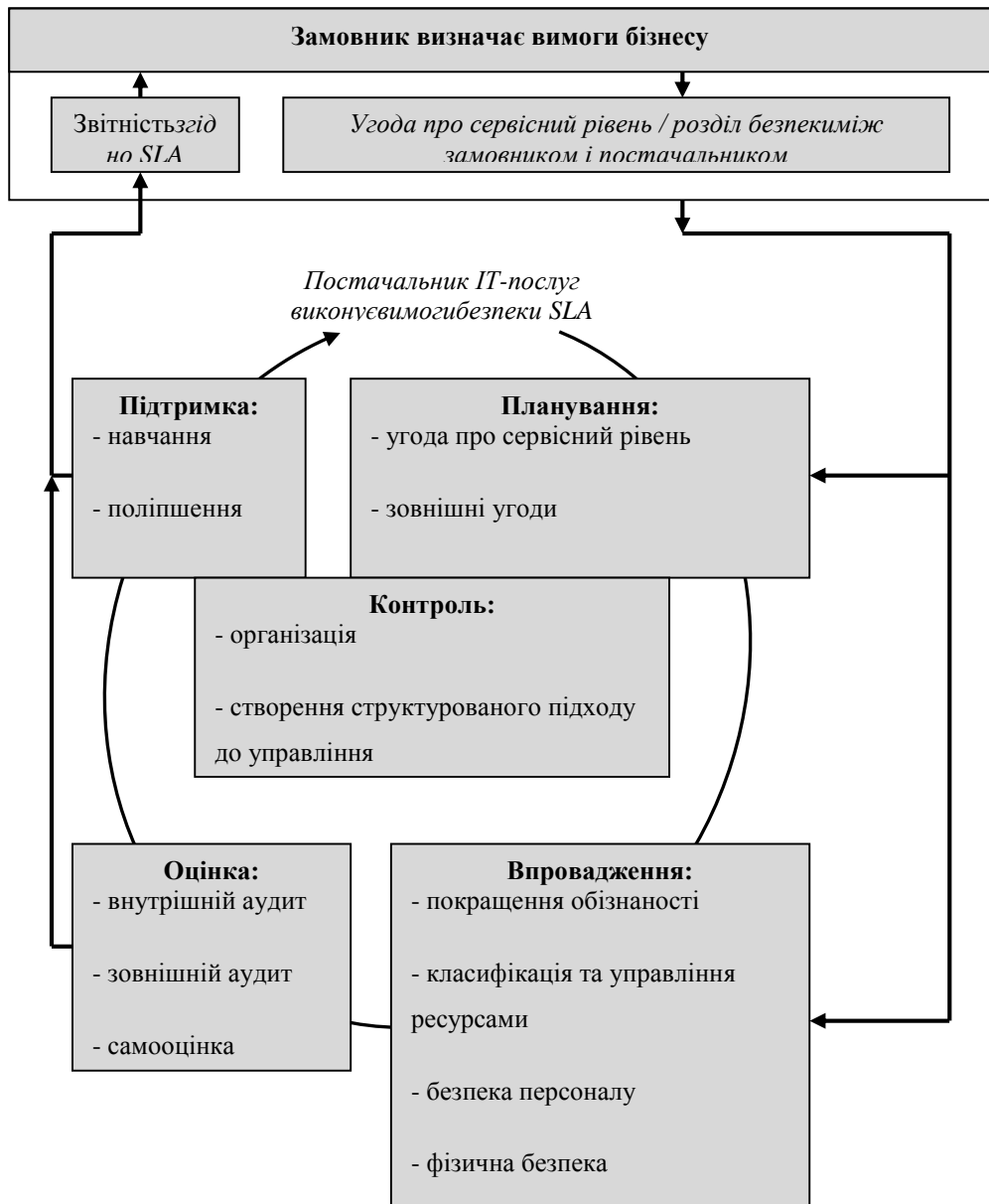

Рис 1. Види діяльності управління інформаційною безпекою

ІТ-організація для кожного рівня класифікації повинна здійснювати комплекс заходів інформаційної безпеки. Ці комплекси описуються як процедури. Наприклад, "Процедура взаємодії співробітника організації з носіями даних, які містять особисту інформацію".

Класифікація – ключовий момент забезпечення інформаційної безпеки. Тому кожному конфігураційну одиницю в конфігураційній базі даних (Configuration Management Database, CMDB) необхідно класифікувати. Таким чином, класифікація є сполучною ланкою між конфігураційною одиницею і відповідним комплексом заходів безпеки.

Рекомендується в угоди SLA включати визначення типів інцидентів з безпеки. Кожний інцидент, що виявляє перешкоди у досягненні базового внутрішнього рівня безпеки, має класифікуватися як інцидент з безпеки.

Процес керування проблемами ідентифікує й усуває структурні збої. У випадку виникнення ризику для системи безпеки цей процес має активувати процес керування інформаційною безпекою. Ухвалені рішення щодо усунення проблем інформаційної безпеки повинні бути перевірені й засновані на узгодженості запропонованих варіантів рішень із внутрішніми вимогами безпеки й угод SLA.

Процес керування випуском (релізами) виконує контроль і оновлення до нових версій програмного й апаратного забезпечення. Він гарантує:

- використання відповідного апаратного й програмного забезпечення;
- тестування перед використанням апаратного й програмного забезпечення;
- санкціонування впровадження за допомогою процедури зміни;
- легальність програмного забезпечення;
- захист програмного забезпечення від вірусів;
- реєстрацію номерів версій у CMDB процесу керування конфігураціями;
- оптимальності процесу установки.

Процес управління сервісним рівнем забезпечує гарантії чіткого визначення і виконання домовленості про послуги, які надаються замовникам. В угодах про сервісний рівень також необхідно враховувати заходи щодо забезпечення безпеки, це приводить до оптимізації рівня послуг. Керування рівнем сервісу містить види діяльності, в яких вагома роль належить управлінню інформаційною безпекою:

- потреби замовника із забезпечення безпеки;
- аналіз здійсненості вимог замовника щодо забезпечення безпеки;
- пропозиція, визначення й обговорення рівня безпеки ІТ-послуг в SLA;
- визначення, розробка й формулювання системи внутрішніх вимог безпеки для ІТ-послуг;

- моніторинг змін стандартів безпеки (OLA);
- складання і надання звітів про всі надавані послуги.

У ході складання угод SLA, як правило, передбачається необхідність забезпечення загального базового рівня безпеки (Base Line). Додаткові вимоги замовника з питань забезпечення безпеки повинні чітко визначатися в SLA. Важливою є організація взаємодії між процесами керування безперервністю ІТ-послуг, управління доступністю й управлінням інформаційною безпекою, тому що більшість заходів щодо забезпечення безпеки виявляють позитивний вплив як на доступність, так і на важливі аспекти безпеки – цілісність і конфіденційність.

SLA визначає домовленості із замовником, а процес управління сервісним рівнем відповідає за угоди SLA. ІТ-організація визначає ступінь виконання вимог SLA, включаючи вимоги до безпеки. Визначені в SLA елементи безпеки повинні відповідати потребам замовника, а замовник має визначити важливість усіх бізнес-процесів (рис. 2).

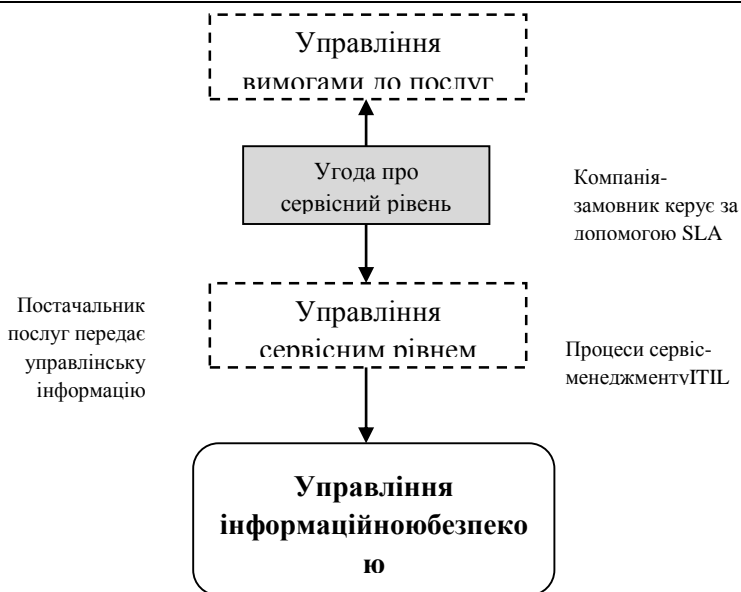

Рис. 2. Співвідношення між процесами (OGC)

Ці бізнес-процеси залежать від IT-послуг, як наслідок – й від IT-організації. Замовник визначає вимоги до безпеки на основі аналізу ризику. На рис. 3 показано, як визначаються елементи безпеки SLA. Елементи безпеки обговорюються представниками замовника й постачальника послуг. Замовник і постачальник порівнюють вимоги рівня послуг з каталогом послуг. У розділі угоди SLA з безпеки можуть розглядатися такі питання, як загальна політика інформаційної безпеки, список авторизованого персоналу, процедури захисту ресурсів, обмеження копіювання даних і т.д.

Ще одним важливим документом є операційна угода про рівень послуг. У ньому описуються послуги, які надаються внутрішнім постачальником послуг. Постачальник пов'язує ці домовленості з видами відповідальності, що існують усередині організації. У каталозі послуг надається їхній загальний опис.

В операційній угоді про рівень послуг ці загальні описи перетворюються у конкретні визначення всіх послуг і їх компонентів, а також способу виконання домовленостей про рівні послуг усередині організації. Наприклад, у каталозі послуг значиться "управління авторизацією користувачів і приватних осіб". Операційна угода про рівень послуг конкретизує це для всіх відповідних послуг, які надаються IT-організацією.

Таким чином, реалізація заходу визначається для підрозділів, що надають послуги UNIX, NT, Oracle і т.д. Там, де це можливо, вимоги замовника до сервісного рівня визначаються за каталогом послуг, а у разі потреби, укладаються додаткові угоди. Такі додаткові заходи підвищують рівень безпеки в порівнянні зі стандартним.

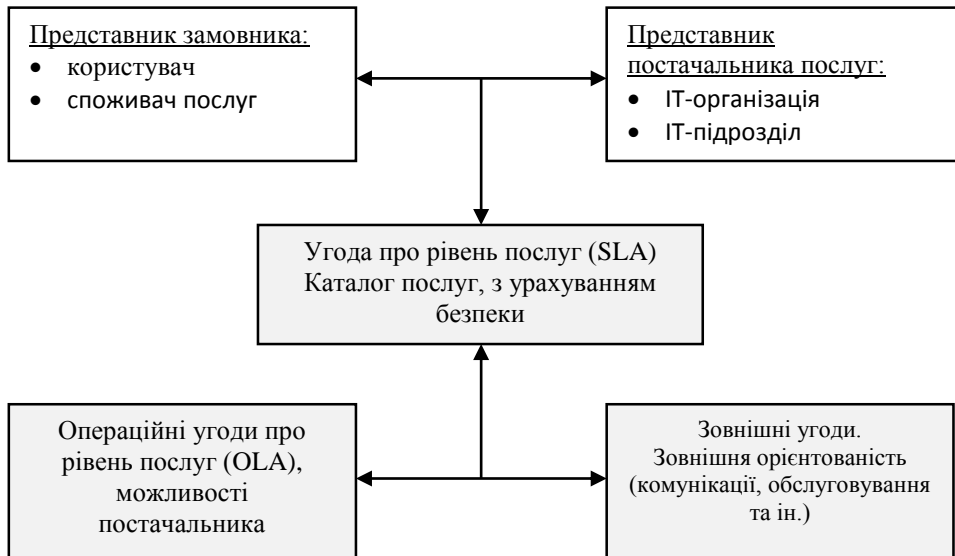

Рис. 3. Складання розділу безпеки в угоді SLA

При складанні угоди SLA необхідно узгоджувати з управлінням інформаційною безпекою ключові показники ефективності (KPI) і критерії. Показники ефективності мають бути вимірюваними параметрами (метриками), а критерії ефективності повинні встановлюватися на досяжному рівні. У деяких випадках буває важко досягти домовленості щодо вимірюваних параметрів безпеки.

Практичні норми керування інформаційною безпекою використовуються як базовий комплекс заходів безпеки. У SLA також описується метод визначення ефективності. IT-організація (постачальник послуг) повинна регулярно надавати звіти організації користувача (замовника).

Будь-яка організація, незалежно від розміру й типу, залежить від дії руйнуючих інцидентів. Ці інциденти можуть носити як надзвичайний (наприклад, природні катаклізми, епідемії), так і побутовий характер. Викликані ними порушення в роботі організації впливають на споживачів та інші зацікавлені сторони, викликаючи фінансові втрати й негативно впливаючи на репутацію організації. Система менеджменту безперервності бізнесу дозволяє зменшити ймовірність виникнення руйнуючого інциденту й підвищує готовність організації швидко й належним чином реагувати на його виникнення, і тим самим зменшити потенційний збиток.

У стандарті ISO 22301² встановлюються вимоги до впровадження, функціонування й поліпшення системи безперервності бізнесу. Крім того, у ньому потрібно ідентифікувати критичні фактори ризику, що впливають на організацію, аналізувати потреби й зобов'язання організації, вимірювати здатність організації справлятися з руйнуючими інцидентами, гарантувати відповідність заявленій політиці у сфері безперервності бізнесу та ін. Стандарт призначений для цілей сертифікації, що

²ISO 22301 Соціальна безпека. Системи менеджменту безперервного бізнесу. Вимоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22301:ed-1:v2:en.

дозволяє продемонструвати споживачам і партнерам надійність організації. Вимоги стандарту носять універсальний характер і можуть бути застосовані будь-якою організацією, незалежно від типу, розміру або виду діяльності.

Сучасні організації мають, як правило, складну, територіально розподілену корпоративну інформаційну систему з великою кількістю критичних інформаційних ресурсів і працюють в умовах зростаючих репутаційних ризиків і безупинно мінливих зовнішніх вимог до захисту інформації. У такій ситуації забезпечити безпеку та захист інформації в інформаційних системах при адекватних видатках можливо лише при використанні системного підходу, який має на увазі послідовне впровадження в компанії комплексної системи інформаційного захисту й безпеки (КСІБ). Наявність КСІБ дозволяє знизити правові, фінансові, репутаційні й операційні ризики, пов'язані з безпекою інформації, забезпечити відповідність усім актуальним для організації вимогам, оптимізувати організаційну структуру й фінансові видатки на забезпечення інформаційної безпеки.

КСІБ містить у собі набір взаємозалежних організаційних заходів, програмно-технічних засобів і процесів керування на всіх рівнях діяльності організації: стратегічному, тактичному й операційному. В рамках системи КСІБ можна виділити групи послуг за різними напрямками забезпечення ІБ організації: керування, забезпечення, відповідність вимогам, супровід систем і процесів, атестації та ліцензування роботи, підготовка й підвищення кваліфікації кадрів для роботи в комплексній системі ІБ, розслідування комп'ютерних злочинів.

Послуги та рішення керування ІБ спрямовані на побудову в організації ефективних управлінських процесів.

Послуги і рішення забезпечення ІБ спрямовані на захист інформації та інформаційної системи організації від зовнішніх і внутрішніх загроз інформаційної безпеки.

Послуги та рішення забезпеченню відповідності вимогам спрямовані на захист інформації відповідно до актуальних вимог законодавства України і сертифікаційних органів.

Для забезпечення максимальної надійності й доступності впроваджених рішень забезпечення ІБ організації може використовуватися послуга розширеної технічної підтримки, яка містить у собі телефонну підтримку або оперативні виїзди для вирішення локальних проблем ІБ.

Послуга супроводу впровадженого рішення може також містити в собі консультаційну підтримку й інспекційні візити для оцінки ефективності функціонування впроваджених процедур і програмно-технічних засобів, і усунення виявлених проблем. Наприклад, для підтримки системи захисту персональних даних в актуальному стані потрібна її регулярна доробка. Це обумовлено зміною складу персональних даних, що обробляються в ІСПДн компанії, та складом ІСПДн; реструктуризацією підрозділів; можливою зміною законодавства в галузі персональних даних та ін.

Отже, з метою вирішення цього завдання слід запропонувати комплексну послугу супроводу системи захисту персональних даних, до складу якої входять такі елементи:

1. Послуги підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для роботи в комплексній системі інформаційної безпеки організації включають у себе організацію взаємодії співробітників колективу й навчання фахівців замовника, тому що наявність

кваліфікованих фахівців є ключовим чинником для успішного впровадження і наступного ефективного функціонування упроваджуваних процесів і систем.

2. Послуги з розслідування комп'ютерних злочинів. Щодня інциденти, пов'язані з інформаційною безпекою, відбуваються в організаціях всього світу. Не існує 100%-го захисту, завжди залишаються ризики, які можуть бути реалізовані випадково або навмисно. Профіль ризиків для кожної організації унікальний. При цьому багато ризиків не розглядаються зовсім або механізми їх зниження не відповідають їхньому рівню. Це потенційно ставить організацію перед можливими негативними подіями, такими як: крадіжка цінної інформації, витік персональних даних, порушення працездатності Інтернет-ресурсів, заповідання підприємству збитку репутації та ін.

Зазвичай, інциденти, що являють ризик для організації та потребують негайного реагування, можна розділити на внутрішні (наприклад, витік конфіденційних даних, аномальна мережна активність, компрометація інформації і т.д.) і зовнішні (наприклад, Ddos-атаки, фішинг, спроби злому й сканування порталу тощо). Перелік інцидентів надзвичайно широкий.

Послуга оперативного реагування на інциденти включає в себе:

- негайну консультацію сертифікованих фахівців;
- оперативне усунення критичних уразливостей;
- розробку рекомендацій із поліпшення заходів захисту інформації;
- розробку плану й набору рекомендацій із розслідування інциденту;
- оперативне надання інформації з першочергових етапів розслідування і рекомендацій з оперативного відновлення бізнес-процесів;
- надання повного списку необхідних дій для повного відновлення після інциденту;
- надання повного звіту, що включає в себе інформацію про виконану роботу;
- збори для обговорення виконаної роботи з усунення інциденту й прояснення всіх деталей.

У найкоротший термін надається максимально повна інформація про інцидент і шляхи його локалізації незалежно від того, чи була це атака на сайт, систему банківського обслуговування, програмне забезпечення або будь-які інші інформаційні активи. У процесі реагування розробляється оперативний план дій, націлений на якнайшвидше стримування інциденту, зниження збитку й відновлення критичних бізнес-процесів.

На сьогодні розробники ІБ- та ІТ-рішень пропонують системи керування інцидентами. Однак тільки технічних засобів недостатньо. «Інтелектуальні» інциденти з боку зловмисників, що враховують специфіку замовника, минулий досвід неправомірного доступу до його інформаційних активів, можуть бути відвернені тільки «подвійним» інструментарієм – устаткуванням і досвідченим експертом.

3. Послуги з атестації та ліцензійної роботи. Реалізація цієї послуги, крім підвищення загального рівня захищеності експлуатованих інформаційних ресурсів, дозволяє організації:

- одержати офіційне підтвердження ефективності й достатності прийнятих на об'єкті інформатизації заходів захисту, а також їх відповідності вимогам діючих нормативно-методичних документів;
- одержати офіційне підтвердження готовності об'єкта інформатизації до обробки конфіденційної інформації (інформації, що становить державну таємницю);
- підготувати організацію до одержання ліцензій на здійснення робіт;

- підвищити довіру до організації з боку державних органів, відомств, клієнтів, взаємодіючих організацій і партнерів.

Деталізуємо надані вище послуги (табл. 1).

Таблиця 1. Елементи комплексної послуги супроводу системи захисту персональних даних

Послуги в галузі керування ІБ	<ul style="list-style-type: none"> - розробка стратегії інформаційної безпеки; - аудит інформаційної безпеки; - побудова СУІБ відповідно до ISO 27001; - побудова системи внутрішнього аудиту й забезпечення відповідності вимогам політик ІБ; - побудова системи керування інформаційними ризиками; - побудова системи забезпечення безперервності бізнес-процесів; - послуги з моніторингу інформаційної безпеки 24/7 (MSS)
Послуги забезпечення ІБ	<ul style="list-style-type: none"> - захист банкоматів і критичних систем; - побудова системи протидії витоку конфіденційної інформації (DLP); - побудова системи контролю устроїв уведення-виведення інформації; - побудова корпоративної системи контролю вхідного веб-трафіку (Web-фільтрація); - побудова корпоративної системи шифрування даних; - побудова корпоративної системи ідентифікації й аутентифікації; - побудова корпоративної інфраструктури відкритих ключів; - побудова системи антивірусного захисту серверів і робочих станцій; - побудова корпоративної системи захисту каналів зв'язку (VPN); - побудова системи виявлення та запобігання атак і вторгнень (IPS, IDS); - побудова корпоративної системи міжмережевого екранування (Firewall); - побудова системи віддаленого захищеного доступу; - побудова системи резервного копіювання й відновлення даних; - побудова системи архівування корпоративної пошти; - забезпечення захисту мобільних пристроїв; - побудова системи збору, кореляції подій і керування інцидентами інформаційної безпеки; - побудова системи керування дразливостями; - забезпечення безпеки мережної інфраструктури; - побудова корпоративної системи захисту бездротових мереж

Послуги в галузі відповідності вимогам	<ul style="list-style-type: none"> - захист персональних даних; - приведення інфраструктури компанії у відповідність до вимог стандарту PCI DSS; - керування уразливостями відповідно до вимог PCI DSS; - послуги із захисту інформаційних ресурсів, власником яких є держава (державна таємниця, конфіденційна інформація); - захист інформації у національній платіжній системі
Послуги атестації та ліцензування робіт	<ul style="list-style-type: none"> - підготовка організацій до одержання ліцензій - атестація інформаційних систем на відповідність вимогам державних і галузевих регуляторів інформаційної безпеки
Послуги розслідування комп'ютерних злочинів	<ul style="list-style-type: none"> - реагування на інциденти ІБ; - розслідування інцидентів ІБ; - програми супроводу й підтримки; - юридичний супровід справ розслідування інцидентів; - захист від Ddos-атак; - антифрод (запобігання шахрайства в системах ДБО); - послуги лабораторії комп'ютерної криміналістики; - відновлення даних; - безпечний бренд
Послуги супроводу систем і процесів ІБ	<ul style="list-style-type: none"> - технічна консультація – письмова (електронною поштою) або усна (телефоном) відповідь на стандартні питання установки, налаштування, функціонування або особливостей роботи програмного забезпечення; - надання нових версій програмних продуктів на матеріальному носії або надання посилання в мережі Інтернет для одержання й установки оновлень; - плановий профілактичний виїзд технічних фахівців для проведення профілактичних робіт із діагностування параметрів роботи системи й виправлення існуючих проблем; - аварійний виїзд фахівця – аварійний виїзд на об'єкт для проведення відновлювальних робіт; - виїзд на місце інциденту у випадку проведення контрольних заходів уповноваженими органами; - аналітичні й/або юридичні консультації; - внесення коректувань в існуючу документацію, а також розробка додаткової документації, адаптація документів до нових бізнес-процесів клієнта; - внесення змін у налаштування засобів захисту, установка нових або додаткових модулів; - додаткова технічна підтримка – будь-які додаткові послуги із супроводу впроваджених систем
Послуги підготовки й підвищення кваліфікації	<ul style="list-style-type: none"> - підготовка й відновлення методичних рекомендацій для різних категорій працівників організації по забезпеченню її ІБ; - тестування на знання нормативно-правової бази забезпечення ІБ на рівні відповідальності працівника організації;

кадрів для роботи в комплексній системі ІБ	- підготовка й перепідготовка співробітників підприємства на основі системи модулів компетенцій в області ІБ; - контроль знань співробітників організації з видачею відповідного до рівня забезпечення ІБ сертифікату
--	--

Побудова ефективної системи інформаційної безпеки в компанії – це складний і безперервний процес, від уваги до якого залежить життєздатність бізнесу. Для грамотної побудови такої системи необхідно залучати до участі в їхньому створенні топ-менеджмент компанії, ІТ-фахівців, консультантів з даної тематики, технічних фахівців. Заходи щодо інформаційної безпеки можуть накладати обмеження, необхідно чітко уявляти собі необхідність таких обмежень і намагатися знаходити компроміси.

ЛІТЕРАТУРА

Chaikovska M. Problems of implementation of IKT-projects in marketing activity of the enterprise// M.Chaikovska / Scientific letters of Academic society of Michal Baludansky, 2015, № 3. – Slovakia, Kosice:ASMB, 2015. – с. 33-36.

Инглант Р. Введение в реальный ITSM / Роб Инглант; Пер. с англ. – М.: Лайвбук, 2010. – 132 с.

Инглант Р. Овладевая ITIL. Пер. с англ. – М.: Лайвбук, 2011. – 200 с.

Смирнова В. В. Принципы и направления обеспечения информационной безопасности предприятия // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2004.– № 10 (80). - Ч.1. – С. 215-219.

Уэйл П. Управление ИТ: опыт компаний-лидеров. Как информационные технологии помогают достигать превосходных результатов / Питер Уэйл, Джинн У. Росс; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, - 2005. – 293 с.

Чайковська М. П. Управління системою інформаційної безпеки підприємства на базі ЛСП // М. П. Чайковська, А. А. Азеев // Моделювання та інформаційні технології в економіці: Монографія / За ред. проф. Соловйова В. М. – Черкаси: Брама-Україна, 2014. – с. 306-328.

Чайковська М. П. Управління якістю системи інформаційної безпеки WEB-додатків / А. С. Азеев, М. П. Чайковська // Проблеми та перспективи ринково-орієнтованого управління підприємствами: теорія, методологія, практика: Монографія / За ред. проф. Сафонова Ю. М. –К.: КМА, 2015. – с. 254-267.

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Альона Шахно

к.е.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
e-mail: alena_shakhno@mail.ru, Кривий Ріг, Україна

Анотація. Обґрунтовано роль людського капіталу в забезпеченні підвищення конкурентоспроможності національної економіки у напрямку формування інноваційної моделі її розвитку. Визначено, що особливою рисою формування нової економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів є економіка знань, головними факторами якої стають інноваційна праця й інтелектуальний капітал. Проаналізовано рівень інноваційної активності в Україні та джерела фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Виявлені основні причини неефективного використання людського капіталу, що гальмує перехід України до інноваційної моделі розвитку. Запропоновано комплекс заходів щодо підвищення ефективності формування та використання людського капіталу як головного фактору інноваційного розвитку національної економіки.

Ключові слова: людський капітал, інноваційна економіка, глобалізація, економіка знань, інноваційна праця.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. відзначається процесами глобалізації соціальних та економічних інститутів, значними масштабами і темпами інноваційного розвитку, які і визначають основні напрями розвитку сучасного суспільства. Основу формування в Україні інноваційного типу розвитку складає розвиток людського капіталу.

Глобалізаційні процеси, широке розповсюдження інформаційних та комп'ютерних технологій, інтелектуалізація праці, призводять до трансформації структури і змісту людського капіталу, характеру його впливу на економічний розвиток, вносять корективи в процес його формування, накопичення та умови ефективного використання. Якщо раніше основне значення для економічного розвитку мала освітня складова людського капіталу, то в сучасних умовах на перший план виступає інноваційна компонента людського капіталу.

Концепція людського капіталу в сучасному вигляді, головним чином, сформувалася під впливом праць американських економістів Г. Беккера і Т. Шульца. Розробкою проблематики розвитку та відтворення людського капіталу займалися також зарубіжні вчені: М. Блауг, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Б. Кікер, Р. Лейард, Л. Туроу, М. Фішер, С. А. Дятлов, Р. І. Капелюшниковта ін. Дослідженням комплексу проблем формування і використання людського капіталу та його впливу на інноваційний розвиток економіки приділяє увагу велика кількість вітчизняних вчених, таких як: В. Антонюк, Д. Богиня, О. Бородіна, В. Геєць, Н. Голікова, О. Грішнова, А. Колот, А. Коровський, В. Мандибура, Л. Федулова, А. Чухно та ін. Проте питання впливу людського капіталу, його інноваційної частини на забезпечення інноваційного розвитку національної економіки вимагає подальших досліджень.

Метою дослідження є визначення ролі людського капіталу як пріоритетного напрямку інноваційної політики держави для підвищення конкурентоздатності країни та запропонувати комплекс заходів щодо підвищення ефективності формування і використання людського капіталу як головного фактору інноваційного розвитку національної економіки.

В сучасних умовах трансформаційної економіки, коли інноваційний розвиток стає визначальним, спостерігається все більш злагожене розуміння того, що соціально-економічний прогрес відбувається не тільки на основі матеріально-технічної бази виробництва, а й під впливом якісних і структурних зрушень, що прямо й безпосередньо визначаються людським чинником. Конкурентні переваги економіки та можливості її модернізації в значній мірі визначаються якраз накопиченим і реалізованим людським та інтелектуальним капіталом. Саме люди з їх освітою, кваліфікацією та досвідом визначають межі і можливості технологічної, економічної і соціальної модернізації суспільства, саме вони формують інноваційну економіку.

У розвинених країнах людський капітал став головним продуктивним чинником в індустрії знань — розвитку інноваційних виробництв, підвищенні їх ефективності, створенні новітніх технологій, випереджаючому розвитку науки, культури, безпеки, охорони здоров'я, соціальної сфери. За даними доповідей ПРООН про розвиток людини, частка людського капіталу в національному багатстві в таких високо розвинутих країнах, як США, Швейцарія, Німеччина, Японія, Фінляндія та інших становить до 80%. Саме якість і величина національного людського капіталу визначають можливості і здатність країни створювати чергові передові технологічні уклади економіки, підкорювати нові високі технології.

На відміну від високорозвинених країн, в Україні лише 15% зростання ВВП досягається за рахунок людського капіталу, а 85% за рахунок фізичного (відтвореного) і природного капіталів. Крім того, наявність в Україні проблем незайнятості освічених безробітних, старіння знань, погіршення рівня та якості життя, добробуту, а також депопуляції населення вимагає створення національної концепції інноваційного розвитку людського потенціалу, адекватного формуванню інформаційного суспільства¹.

Концептуальні підходи реалізації засад сталого розвитку знайшли відображення в стратегії соціально-економічного розвитку Європейського Союзу – «Європа 2020»², яка окреслює три основні стратегічні цілі удосконалення функціонування економіки:

1) розумне зростання: розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях (забезпечення економічного зростання на основі взаємозв'язку наукових знань, досліджень, інновацій);

2) стійке зростання: створення економіки, що базується на доцільному використанні ресурсів, екології конкуренції (формування конкурентноздатної економіки шляхом розробки нових технологій, включаючи й екологічно чисті технології);

3) всеохоплююче зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної згоди (створення для населення нових можливостей за допомогою високого рівня зайнятості, інвестицій у знання і навички, боротьби з бідністю і удосконалення ринку праці, навчання і соціального захисту, що сприяють побудові більш згуртованого і соціально однорідного суспільства).

¹Білецький О.В. Інноваційні підходи до управління розвитком національного людського капіталу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4891/1/187%20-%20194.pdf>

²Europe 2020: a european strategy for smart, sustainable and inclusive growth [electronic resource] – mode for access [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20europe%202020.pdf

Така орієнтація цілей розвитку європейської економіки є свідченням зростаючих вимог до людського капіталу. По суті, це є базисом європейської соціально-економічної концепції XXI століття і орієнтиром для країн, які мають євроінтеграційні прагнення.

Реалізація прагнень України щодо орієнтації на європейські стандарти життя вимагає проведення структурних перетворень в економіці, які б дозволили сформувати нову якість людського капіталу і націй, основі закласти підґрунтя подальшої структурної модернізації і підвищення ефективності національної економіки. З огляду на докорінні зміни стосовно цінностей людського ресурсу й висунення на перший план рушійних сил розвитку економіки людського фактору, з одного боку, та потребу в значних затратах для розвитку людського капіталу у відповідності з тенденціями сучасного інноваційно-технологічного розвитку – з іншого, актуалізується необхідність розгляду підвищення рівня людського капіталу як критерію розвитку інноваційної економіки³.

Як визначає О. Грішнова, людський капітал – це сформований і розвинутий у результаті інвестицій та накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу⁴.

В умовах формування стратегії інноваційного розвитку економіки підвищуються вимоги до поліпшення якості людського капіталу, що передбачає, в першу чергу, підвищення освітнього та професійно-кваліфікаційного рівня населення, посилення його сприятливості до інновацій та поширення науково-технічних нововведень. Але збереження диспропорцій у структурі зайнятості та структурі підготовки кадрів в Україні значно ускладнюють і гальмують адаптацію ринку праці до інноваційних змін.

Особливою рисою формування нової економіки в умовах трансформаційної економіки та глобалізаційних процесів є економіка знань, головними факторами якої стають інноваційна праця та інтелектуальний капітал. Основою її є високопродуктивні конкурентоспроможні робочі місця, на яких працюють інноваційно орієнтовані висококваліфіковані працівники.

*Інтелект розглядається як головна рушійна сила, ресурс розвитку. Стабільне соціально-економічне зростання можливе лише за умови, якщо суспільство й економіка будуть націлені на поєднання системи освіти, людських ресурсів, підприємницької та науково-дослідницької діяльності для підвищення рівня технологічного розвитку й міжнародної конкурентоспроможності країни. Базисом стабільного зростання у суспільстві й економіці, що ґрунтується на знаннях, є інновації, тобто нові продукти, технологічні процеси та послуги. Для інновацій, у свою чергу, потрібні професійні навички, можливості постійного обміну знаннями між виробниками, підприємцями, дослідними інститутами й університетами. Таким середовищем мають бути розгалужені інформаційно-комунікаційні мережі.*⁵

³Васіна А.Ю. Розвиток людського капіталу в контексті забезпечення структурного оновлення економіки/А.Ю. Расіна //Науковий вісник Ужгородського університету, 2015. – Серія «Економіка». - Випуск 1 (45). – Т 1. – С.255-258.

⁴Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: [монографія] / В.М. Лич, О.А. Грішнова та ін. – [За ред. В.М. Лича] – К.: КНУБА, 2009. – Ч. I. – 224 с.

⁵Мазурок П.П. Інституціональні перетворення на ринку праці України в сучасних умовах: [монографія]/ П.П. Мазурок, А.Ю. Шахно, Діонат, 2014. – 200 с.

Економіка знань базується на основних взаємопов'язаних складових, а саме:

- створення економічних стимулів та інституційного режиму для заохочення й ефективного використання національних і глобальних знань в усіх секторах економіки;
- якісні перетворення в освіті з можливістю отримання для всіх якісної та безперервної освіти, що означає навчання протягом життя;
- формування ефективної інноваційної системи, яка об'єднує компанії, науку та дослідницькі центри, банки ідей, університети та інші інституції;
- розбудова конкурентного інформаційного сектора та динамічної інформаційної інфраструктури, яка забезпечує доступною інформацією та комунікаційними послугами все населення країни.

Особливими рисами й ключовими характеристиками економіки знань є:

- визнання інтелектуального капіталу й інноваційної праці головними факторами економічного зростання;
- розвиток за пріоритетними напрямками основних інститутів інтелектуальної діяльності: наукових і освітніх закладів, дослідницьких лабораторій, центрів стратегічних розроблень та інших інтелекто- і знаннемістких галузей, у яких відбувається створення, розподіл і споживання знань;
- наявність більш як 50-відсоткової зайнятості інноваційною працею⁶.

Інноваційна праця – це трудова діяльність найманого працівника, яка здатна задовольнити з великим корисним ефектом суспільні потреби та характеризується високою часткою інтелектуальної, знанневої і творчої компоненти.

Як відомо зі світового досвіду, що забезпечення економічного зростання на інноваційній основі вимагає створення відповідних інституціональних структур, які дієво впливають на ступінь активності інноваційно-інвестиційної діяльності і забезпечують упровадження їх результатів у практичну діяльність.

Інститут інноваційної праці зазнає певних трансформацій у сучасних умовах, що має відповідний вплив на формування ринку праці. В Україні існує Державний інноваційний фонд, який створений із бюджетних коштів (держава виділяє для підтримки науково-технічної діяльності) та внесків юридичних і фізичних осіб. Основними формами державної підтримки інноваційної діяльності є: розроблення та реалізація програм формування національних інноваційних центрів технологічного зростання; залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій; державне фінансування інноваційної діяльності; інституційне стимулювання інноваційних процесів. У розвинених країнах з ринковою економікою інноваційною діяльністю займається близько 70-80% підприємств, у нашій державі цей показник значно менший, що відображається в табл. 1.

⁶Колот А.М. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: [монографія] /А. М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін. [За наук. ред. д-ра екон. наук, проф.А. М. Колота]. – К.:КНЕУ, 2010. – 348 с.

Таблиця 1. Фінансування інноваційної діяльності за період 2000-2014 рр.

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність	Темп приросту, %	У тому числі за рахунок коштів							
				Власних	Темп приросту, %	Державного бюджету	Темп приросту, %	Іноземних інвесторів	Темп приросту, %	Інші джерела	Темп приросту, %
	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2000	18,0	1757,1	10,0	1399,3	x	7,7	x	133,1	x	217	x
2001	16,5	1971,4	12,2	1654,0	18,2	55,8	624,7	58,5	-56,0	203,1	-6,4
2002	18,0	3013,8	52,9	2141,8	29,5	45,5	-18,5	264,1	351,5	562,4	176,9
2003	15,1	3059,8	1,5	2148,4	0,3	93	104,4	130	-50,8	688,4	22,4
2004	13,7	4534,6	48,2	3501,5	63,0	63,4	-31,8	112,4	-13,5	857,3	24,5
2005	11,9	5751,6	26,8	5045,4	44,1	28,1	-55,7	157,9	40,5	520,2	-39,3
2006	11,2	6160,0	7,1	5211,4	3,3	114,4	307,1	176,2	11,6	658	26,5
2007	14,2	10821,0	75,7	7969,7	52,9	144,8	26,6	321,8	82,6	2384,7	262,4
2008	13,0	11994,2	10,8	7264,0	-8,9	336,9	132,7	115,4	-64,1	4277,9	79,4
2009	12,8	7949,9	-33,7	5169,4	-28,8	127	-62,3	1513	1211,0	1140,6	-73,3
2010	13,8	8045,5	1,2	4775,2	-7,6	87	-31,5	2411	59,4	771,9	-32,3
2011	16,2	14333,9	78,2	7585,6	58,9	149,2	71,5	56,9	-97,6	6542,2	747,5
2012	17,4	11480,6	-19,9	7335,9	-3,3	224,3	50,3	994,8	1648,3	2925,6	-55,3
2013	16,8	9562,6	-16,7	6973,4	-4,9	24,7	-89,0	1253	26,0	1311,3	-55,2
2014	16,1	7695,9	-19,5	6540,3	-6,2	344,1	1293,1	138,7	-88,9	672,8	-48,7

Джерело: розроблено автором за даними Державної служби статистики України⁷.

Загальна сума витрат на інноваційну діяльність за період 2000-2014 рр. представлена на рис. 1.

Якщо проаналізувати структуру витрат на інновації за аналізований період, то найбільша питома вага витрат здійснюється за рахунок власних коштів підприємств (від 59% до 88%), а найменшу частку в загальній сумі витрат на інновації складають кошти з державного бюджету (не більше 4,5%).

Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах за 2000-2014 роки представлена в табл. 2.

⁷Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 1. Динаміка загальних витрат на інноваційну діяльність за період 2000-2014 рр⁸.

Із даних табл. 2 видно, що питома вага підприємств, що впроваджували інновації, зменшилася з 14,8% до 12,1%, що є негативною тенденцією для розвитку країни.

В розрізі впровадження кількості інновацій на промислових підприємствах аналіз свідчить, що освоєння виробництва інноваційних видів продукції зменшилося загалом на 76,1%, хоча за період з 2000-2002 рр. спостерігається підвищення показника до кількості 22847 видів (найменувань), а в 2014 році цей показник становить 3661 (найменувань видів продукції). Впровадження нових технологічних процесів, навпаки, збільшилось на 24,2%.

Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової за період 2000-2014 рр. зменшилася з 9,4% до 2,5% (тобто на 6,9%). Аналіз свідчить, що в країні недостатньо приділяється уваги розвитку інноваційної діяльності, що має свій негативний вплив на розвиток економіки. Держава не впроваджує належним чином інноваційну політику, що потребує розробки ефективних заходів та підвищення активності з боку держави.

Формування інноваційної моделі розвитку економіки та економіки знань в Україні гальмується цілою низкою причин, у першу чергу, які стосуються неефективного використання людського капіталу. До них належать: неузгодженість економічної і соціальної політики держави, недостатня адаптація системи освіти до вимог ринку, посилення соціальних ризиків, деформація в оплаті праці, слабка мотивація до високопродуктивної праці, низький рівень соціального захисту працівників, недосконалість механізмів соціального діалогу, вимушена трудова міграція та ін. Світовий досвід розвинутих країн підтверджує ефективність інноваційної моделі розвитку на основі використання результатів інтелектуальної діяльності. Головним чинником формування і розвитку інноваційної економіки й економіки знань як вищого етапу розвитку суспільства є інтелектуальний капітал.

Одним із визначальних глобальних процесів сьогодні є інтелектуальний перерозподіл світу, тобто змагання країн за оволодіння таким світовим ресурсом, як людський інтелект, який є носієм сучасних знань, творцем нових технологій, техніки й культури.

⁸Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 2. Динаміка кількості впроваджених інновацій на промислових підприємствах за період 2000-2014 рр.

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів	Темп приросту, %	Впроваджено виробничої новонацінних видів продукції, найменувань	Темп приросту, %	з них нові виді техніки	Темп приросту, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції
2000	14,8	1403	x	15323	x	631	x	9,4
2001	14,3	1421	1,3	19484	27,2	610	-3,3	6,8
2002	14,6	1142	-19,6	22847	17,3	520	-14,8	7,0
2003	11,5	1482	29,8	7416	-67,5	710	36,5	5,6
2004	10,0	1727	16,5	3978	-46,4	769	8,3	5,8
2005	8,2	1808	4,7	3152	-20,8	657	-14,6	6,5
2006	10,0	1145	-36,7	2408	-23,6	786	19,6	6,7
2007	11,5	1419	23,9	2526	4,9	881	12,1	6,7
2008	10,8	1647	16,1	2446	-3,2	758	-14,0	5,9
2009	10,7	1893	14,9	2685	9,8	641	-15,4	4,8
2010	11,5	2043	7,9	2408	-10,3	663	3,4	3,8
2011	12,8	2510	22,9	3238	34,5	897	35,3	3,8
2012	13,6	2188	-12,8	3403	5,1	942	5,0	3,3
2013	13,6	1576	-28,0	3138	-7,8	809	-14,1	3,3
2014	12,1	1743	10,6	3661	16,7	1314	62,4	2,5
2014/2000			24,2		-76,1		108,2	

Джерело: розроблено автором за даними Державної служби статистики України⁹

За цих умов в Україні назріла гостра необхідність формування ефективної системи розвитку та використання людського капіталу, що є основою для впровадження інноваційної моделі розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. На наш погляд, для цього необхідно впроваджувати комплекс заходів, а саме:

- удосконалення законодавчої бази та проведення системного реформування галузей розвитку людського капіталу;

⁹Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

- активізація з боку держави соціальної та інноваційної політики, запровадження стимулів до інвестицій у людський капітал, збільшення державних капіталовкладень у розвиток людського капіталу та розширення джерел їх фінансування;
- постійна націленість на генерацію перспективних науково-технічних нововведень, пошук шляхів і методів їхньої практичної реалізації в інновації;
- розробка ефективного фінансово-економічного механізму ресурсного забезпечення освітньої діяльності на всіх рівнях освіти, зосередження ресурсів на найбільш пріоритетних напрямках розвитку освіти;
- всебічний розвиток системи професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації та післядипломного навчання, популяризації новітніх знань у науковій і науково-технологічній сферах тощо;
- удосконалення механізму стимулювання створення високотехнологічних робочих місць і впровадження інноваційної праці на підприємствах.

Таким чином, модернізація української економіки на засадах інноваційного розвитку має забезпечуватися комплексним застосуванням усіх доступних важелів економічної політики та запобіганням конфлікту між їхніми впливами та між вирішенням поточних і стратегічних завдань. Основою стратегічного розвитку економіки України має стати економіка знань, інтелектуальний капітал та інноваційна праця. Для ефективного розвитку національної економіки держава повинна, в першу чергу, бути конкурентною в галузі освіти, науки, інформаційно-економіки, підвищувати рівень добробуту та якості життя населення, створювати умови для зростання його духовно-інтелектуального потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

- Білецький О. В. Інноваційні підходи до управління розвитком національного людського капіталу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4891/1/187%20-%20194.pdf>
- Europe 2020: a european strategy for smart, sustainable and inclusive growth [electronic resource] – mode for access [Електроннийресурс]. – Режимдоступу: http://eunec.vlor.be/detai1_bestanden/doc014%20europe%202020.pdf
- Васіна А. Ю. Розвиток людського капіталу в контексті забезпечення структурного оновлення економіки /А. Ю. Васіна // Науковий вісник Ужгородського університету, 2015. – Серія «Економіка». - Випуск 1 (45). – Т 1. – С. 255-258.
- Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: [монографія] / В. М. Лич, О. А. Грішнова О. А. та ін. – [За ред. В. М. Лича] – К.: КНУБА, 2009. – Ч. I. – 224 с.
- Мазурок П. П. Інституціональні перетворення на ринку праці України в сучасних умовах: [монографія] / П. П. Мазурок, А. Ю. Шахно, Діонат, 2014. – 200 с.
- Колот А. М. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: [монографія] /А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін. [за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота]. – К.: КНЕУ, 2010. – 348 с.
- Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>